

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK
9. kötet

**Hermányi Dienes
József
szépprózai
munkái**

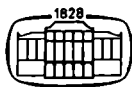
AKADÉMIAI KIADÓ - BALASSI KIADÓ

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Régi Magyar Prózai Emlékek
9.

Sajtó alá rendezte, az előszót
és a jegyzeteket írta
S. Sárdi Margit

Hermányi Dienes József (1699–1763) nagyenyedi református prédikátor a lassú változásokat, gyarapodást és lappangó feszültségeket főlhalmozó 18. századnak volt neveltje, tanúja és megörökítője. Kötetünkben közreadott művei közül több most jelenik meg első ízben nyomtatásban. Ezen írásaiban a szerző kora társadalmának, eszméinek és életmódjának egyedülállóan gazdag enciklopédiáját nyújtja. Kézirathagyatékának e ránk maradt töredéke történeti, egyháztörténeti érdekességű ugyan, ám egyben a barokk önéletírás fölbomlását és az önálló, eredeti anekdota megszületését is dokumentálja. A jórészt kora szereplőiről írt félezernyi anekdotából kibomlik a 18. századi Erdély lassan polgárosodó, új eszmékkel ismerkedő, új időkhöz alkalmazkodó világa, kutatandó témát nyújtva a tudósoknak és szórakozást az érdeklődőknek.



AKADÉMIAI KIADÓ –
BALASSI KIADÓ
BUDAPEST

2003 JÚN 30.



21001000056303

Miskolci Egyetem

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF
SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti:
TARNAI ANDOR

9. kötet

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ
BUDAPEST 1992

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Sajtó alá rendezte,
az előszót és a jegyzeteket írta
S. SÁRDI MARGIT

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ
BUDAPEST 1992

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti:
TARNAI ANDOR

9. kötet

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ
BUDAPEST 1992

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Sajtó alá rendezte,
az előszót és a jegyzeteket írta
S. SÁRDI MARGIT

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ
BUDAPEST 1992

KÉSZÜLT
AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
TANSZÉKÉN

Megjelent
a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása”
program támogatásával

Lektorálta
†KLANICZAY TIBOR
és
VÖRÖS IMRE

ISBN 963 7873 28 7
ISSN 0080-0570

Akadémiai Kiadó – Balassi Kiadó, Budapest
© S. Sárdi Margit, 1993.

TARTALOM

182-261

Hermányi Dienes József. 1699–1763	7
[Rövid Satyra]	31
A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben	33
[Püspökök élete]	48
Nagy Enyedi Eklesiának Papjai	104
[Emlékirat]	110
Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus	182
Függelék	475
E biographia Nicolai Betlen	477
Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok	499
Tárgyi jegyzetek	540
[Rövid Satyra]	543
A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben	545
[Püspökök élete]	546
Nagy Enyedi Eklesiának Papjai	558
[Emlékirat]	559
Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus	572
E biographia Nicolai Betlen	605
Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok	609
Mutatók	623
Régies és tájnyelvi szavak	625
Földrajzi nevek mutatója	634
Névmutató	646
Rövidítések jegyzéke	714
Képmelléklet	717
Térképmelléklet	721

Mióta a történettudománynak, a művelődéstörténetnek, részben éppen az irodalomtudománynak köszönhetően „az ismeretlen 18. század” fokozatosan benépesül adatokkal, összefüggésekkel, a mélyben zajló folyamatok fölismérésével, az is egyre inkább érzékelhetővé válik, hogy a fenti évszámok közé zárt emberöltő Erdélyében nem egyszerűen egy hanyatló korszak értékpusztulása folyik (bár éppen Erdélyben a fejedelemskor emlékének elevenen tartása és megszüpítése miatt a hanyatlás érzékelése talán erősebb, mint Magyarországon másutt), hanem gazdasági struktúrák, társadalmi viszonyok, életmódok és eszmények lassú értékátrendeződése, amely a felvilágosodás gyors térnyerése számára készíti elő a talajt. A kis változások által kirajzolt fejlődés szerény, féloldalas és feszültségekkel, ellentmondásokkal teli. Kelet és Nyugat egyenlőtlen, munkamegosztása, saját hagyományaink kedvezőtlen jellege, a birodalom belső érdekviszonyai nem tettek lehetővé határozott, gyors polgári irányú fejlődést. Ám mégis: az elmozdulás az uralkodó és a rendek kompromisszumán épült, egy ideig stabilnak látszó társadalmi berendezkedéstől egyre nyilvánvalóbb. Ez az emberöltő az, amelynek átélői az előző évszázadokhoz viszonyítva elsőként érzékelik, hogy változó korban élnek, s a változás élménye nemcsak a „nájmódi” kesergő elítélésében nyilvánult meg.

Ennek a kornak uralkodó áramlatait a vallási hovatartozás már nem fejezte ki. Fő kérdéssé politikai síkon és az egyéni szereplehetőségek körében egyaránt a hatalomhoz, a hagyományokhoz és a lassan meginduló polgárosodáshoz való viszony vált: a hagyományok védelme s a vele együtt vállalt bezárkózás, konzervativizmus, provincializmus, vagy a rendi hagyományokkal való szakítás, a polgárosodás elfogadása s vele a lojalitás, a franciás–németes műveltség, az európaiság, olykor kozmopolitizmus. E szorongató kettősségben élesen szembekerült egymással a „haza” és a „haladás” gondolatköre, s a dilemma meghaladása (polgárosodás a nemzeten belül és függetlenség a polgárosodás alapján) csak a korszak legnagyobbjai számára volt átlátható lehetőség; a nemesség és értelmiség többsége számára gyötrő ellentmondás maradt, amelyben családi hagyományaik, neveltetésük, eszményeik és ambícióik szerint egyenként döntöttek.

Az „ütköző világok között” a vallás parancsain alapuló, régi erkölcsi rend is megbomlott. A szigorúan ítélkező felekezeti közösség felügyelete alól kiszabadulva először talán az erkölcsök lazulása, szabadossá válása volt érzékelhető a kortárs szemlélő számára; de a civilizációs folyamatban megszületőben van a belátáson alapuló, vallástól független állampolgári erkölcs, a polgári egymásmellettélés és a kulturált, modern társasélet.

Ennek a lassan változó, gyarapodó, lappangó feszültségeket fölhalmozó korszaknak volt neveltje, tanúja és megörökítője Hermányi Dienes József. Pályája, akárcsak nemzedéktársaié, mentes a látványos külső fordulatoktól, sőt a nagy belső válságoktól is; effélek vállalására, testi-lelki hősi szerepre az egyénisége is aligha volt alkalmas. De éppen tudatosan pártatlan kívülállása tette lehetővé, hogy egyedülállóan széles és kivételes hűségű képet hagyjon ránk kora társadalmáról.

1699 szeptemberében született Olasztelken, apja följegyzése szerint 26-án, anyja emlékezete szerint 29-én. Apai ágon székely nemesi családból származott, a félparaszti sorból éppen apja tört ki papsága révén. Anyai ősei iparosok voltak; nagyapja jómódú udvarhelyi ötvös céhmester. Valószínű, hogy az író polgárosult fölfogása a családnak ebből az ágából eredt. Eletére különlegesen nagy hatással volt apja példája, személyisége. Hermányi Dienes Péter vonzó és erőteljes egyéniség lehetett. Rendkívüli nehézségek között, a maga erejéből végezte el iskoláit. Mint kisgyermek, megszökött a sepsiszentgyörgyi iskolából, hogy Középpajtán egy „alkalmas, jó falusi iskolában” tanulhasson. A székelyudvarhelyi Bethlen-gimnáziumban, majd Nagyenyeden folytatta tanulmányait, koplalva és könyvek nélkül, de kiváló tanároktól, akik a korszak leghaladóbb eszmei áramlataival ismertették meg őt: Szatmári Pap János és Kolozsvári István a kartezianizmussal („mellyet holtig minden virginánál kedvesb muzsikájának tartott is”, *Emlékirat* 16.), Deési Márton a coccejanizmussal (amelyet szintén „halálba megkedvelt”, u.o. 23.). Eszmei tájékozódását már küüllővári mestersége idején a papja, Nánási István egészítette ki az „anglicana methodus”, az angol puritánus irodalom megkedveltetésével. Széles műveltséget szerzett, görögül úgy tudott, hogy Homéroszt olvashatta, héberül úgy, hogy a középpajtai zsidókkal hitbéli kérdésekről vitatkozhatott; emellett könnyen verselt latinul (u.o. 27.). Két versét Hermányi Dienes József mentette meg a feledéstől *Emlékirat*ában (88-89.). Ezek egyike Szathmárnémeti Sámuel halálára, „minden ollyas elmélkedés nélkül” írt epitáfium, a másikat egy sajt felett küldte fiának: ez jelzi, mennyire kézenfekvő volt számára a latin verses önkifejezés. Pályája azonban ekkor elkanyarodott a kiemelkedő tanulók szokásos papi-tanári pályájától: a tanulásra, olvasásra olyannyira vágyakozó öregdiák (akár csak három évtizeddel később a fia) nem vállalkozott arra, hogy egy arisztokrata ifjú kíséretében külföldi akadémiaóra menjen. Könnyen meg-

lehet, hogy – ahogy az író véli – egy majdani professzorságtól ütötte el őt a külföldi akadémia hiánya, meg hogy a Teleki-családdal nem fűzte szorosabbra kapcsolatát. Hermányi szerint attól tartott, „hogy Teleki Pál nem fog tanulni, hanem csak experiálni kíván, és így az atyám nem tanulhat mellette... mely is nem volt jó gondolat”(u.o. 26.). De talán az is szerepet játszott döntésében, hogy harmincadik életévén túl már inkább biztos állást nyerni, családot alapítani kívánt.

Am mint pap is „a tanulásban telhetetlen, igen librárius” maradt (u.o. 80.), aki minden kapcsolatát ismeretei gyarapítására használta. Nánási Lovász Mihály, Vásárhelyi Tőke István, Kapusi Juhász Sámuel nemcsak tapasztalatait, hanem könyvtárát is megosztotta vele, ő pedig gyűjtötte is, másolta is a könyveket. Könyvgyűjtő szenvedélye oly közismert volt, hogy még az ellene felbuzdult papok is Coccejus egy-egy művével engesztelték (u.o. 70.); mindössze egy könyvről jegyzi meg Hermányi, hogy „igen nagyra nem becsülte”: Tofeus *Szent Soltárookra való Resoluciójáról* (Kolozsvár 1683.; u.o. 33.).

Műveltsége azonban nem volt csak egyházi jellegű. Ismerte és tudta Balassi és Beniczky verseit, s a rendszeres önképzés mellett időtöltő, elmés könyveket is olvasott (ezek egyike az Aiszóposz-regény volt, valószínűleg a *Magyar Aesopus* (Lócse 1673.) c. kiadásban, v.ö. *Emlékirat* 90.). Mint író sem csak kiváló prédikációkat alkotott, az írásnak, följegyzésnek valamelyes önmegőrkítő, önkifejező jellege is volt számára: szimbolikusan érthető jósálmait rendre papírra vetette (u.o. 62.).

Nem tudni, észben tartotta-e Kolozsvári intését, ami szerint örökké banni fogja, hogy a tudós tanári pálya helyett a falusi papságot választotta (u.o.29.). Lehet, hogy a nagyobbra hivatottságra utaló apró jeleket az író sorakoztatta egymás mellé, nagyobb hangsúlyt ruházva rájuk, mint amennyit az apai emlékezés tulajdonított nekik: végtére is Hermányi nemcsak megírta, meg is alkotta apja pályáját. Ha észben tartotta, akkor avval vigasztalódhatott pap-fia, pap-vejei körében, hogy ároni házat alapított; fia bőven kárpótolja édesapját csecsemőként elhalt, olyannyira meggyászolt elsőszülöttjéért, apja könyveit, kéziratait kegyelettel megőrzi, és életművének kiváló folytatója lesz.

„Nem is tanultam egy embertől többet, mint őtől” – összegezte az író apja életrajzának végén. Bizonyos, hogy kiváló lelki, szellemi útravalót kapott tőle: a könyvek szeretetét, korszerű egyházi műveltséget, írói hajlandóságot, tréfálkozó kedvet. Apja hatása, példája erősen befolyásolta, s pályája, bár magasabb szinten, megismételte apja életútját.

A középajtai triviális iskola után (ahol előbb Szentgyörgyi Márk István tanította őt kevés sikerrel, majd Málnási Gábor még kevesebbel) 1711 szeptemberében Székelyudvarhelyen kezdett tanulni Gyűjtő Ferenc, Krizbai Mihály, majd Szathmári Sámuel praepceptoroktól. A clas-

sisokat elvégezve Szigeti Gyula György tanítványa lett. Tanulási lehetőségeivel sohasem volt elégedett, főleg a könyveknek „szörnyű szűk voltak miatt”; a professzorral szembeni elégedetlenség csak az érettebb kora szólalt meg benne, amikor már fölismerte, hogy kellő alapok nélkül történt az oktatás: az erről szóló bírálatot apjával mondatta el (u.o. 90.). Az utólagos kritikába bizonyára belejátszott a felnőtt kor önálló teológiai tájékozódása, a coccejanizmus iránti rokonszenve, amely eltávolította őt gyermekkora tisztelt tanár-példaképtől: „sokszor emlegeti vala, hogy Belgiumban létében a remonstránsokat miképpen megszorogatta in materia praedestinationis, és én azt mind úgy hittem, s azzal is tartottam, hogy nálánál tudósabb professzor nem is kell” (u.o. 93-94.). Az elégedetlenség ellenére már ekkor kivált társai közül: deáksága első évében praeceptorsággal kínálta meg őt Szigeti Gyula György, s a második évben ezt el is fogadta, a poetisták és oratoristák tanítója lett. Diáktársai közt is népszerű volt; a rang szerint követendő sorrendet megbontva választották seniorrá. Kivette a részét a fiatalok szórakozásából: játszott, dulakodott, kártyázott, horgászott, vadászott, szeretete a tréfát. Már ekkor kidomborodott néhány vonása, amely később jellemének oly alapvető sajátja lett: a minden újra éhes kíváncsi fogékonyság, az etikai-kulturális értékek felekezettől független fölismerése és a csattanós replikára való képesség (*Nagyenyedi Demokritus* 56b.).

A pestis által megakasztott tanulmányait Enyeden folytatta. Itteni tanárai (Szilágyi Péter, Szigeti Gyula István és György, Pápai Páriz Imre) közül csak Szigeti Gyula István tett rá mélyebb hatást, bár talán ő is inkább egyéniségével, mint oktatásával. Kevés jót tud elmondani Pápai Páriz Imre professzorságáról is. Később megcsodált műveltségét jórészt autodidakta módon szerezte: az enyedi papoktól annyit sem tanult, hogy „méltó lett volna a kollégium kapuján érette kilépnie”, és nyolc esztendei deáksága alatt sem tanult methodus concionandit a teológia professzorától, Szigeti Gyula Istvántól: „melly miatt melly vékony készüléttel fogtam papságomhoz – panaszolja –, az én lelkem tudja s az Isten... hanem mentem annyira, amennyire való épület látszik írásaimban” (*Püspökök élete* 67b-68a.). Enyed nem az ott kapott oktatás értékével, hanem a kollégiumi légkör, a föllendülő polgári élet és a kulturális hagyományok maradandó hatásával vált számára döntő élménnyé; nem utolsó sorban pedig a szerteágazó személyes kapcsolatok megalapozásával, amelyeknek életében és műveiben igen nagy szerepük volt. Ismeretségi köre rendkívül széles és nagyon heterogén. Döntő többségét az egyházi-világi értelmiség tette ki, de tekintélyes számban, közelről ismert nemesi-főnemesi családokat (elsősorban az Enyeden tanuló ifjakét), mestereket, városi tisztségviselőket is.

Külföldi peregrinációra, akárcsak apja, nem vállalkozott. Ebben, talán tökéletlen egészsége mellett, a fő szerepet az játszhatta, hogy egész életében féltve őrizte függetlenségét, és sem tanítványa, a későbbi gubernátor, Kemény László, sem Enyeden megismert lelki barátja, Teleki Miklós családjának nem kívánta lekötelezni magát. Helyette 1728-ban a Toroczkaicsalád patronátusa alatt álló iparos- és bányászfalu, Torockószentgyörgy papja lett. Megnősült (elődje, Gidófalvi Mihály lányát vette feleségül), s egy ideig úgy tűnt, mint pap és prédikátor fogja megtalálni a helyét. Homiletikával foglalkozott (Máté fejezeteit tárgyaló, 63 beszédét tartalmazó prédikációs kötetét 1729 és 1734 között állította össze), és itt, a vegyes katolikus-református-unitárius vallású községben alapozta meg egyházi szónoki tekintélyét.

A különböző felekezetek együttélése azonban ekkor már egészen más jellegű volt, mint csak egy generációval korábban is. Apja középjaiti papsága idején éles vitákat folytatott elsősorban a katolikus papokkal, s az iránta megnyilvánuló tiszteletet, szeretetet a kemény meggyőződésből kivilágló személyes kvalitásaival vívta ki. Az újabb generáció életében a felekezeti hovatartozás kevésbé játszott meghatározó szerepet. A Rákóczi-szabadságharcotól kezdve a politika is többé-kevésbé túllépett a felekezeti kifejeződésen, s az egyházak belső mozgása, főleg a kegyességi irányzatok is afelé hatottak, hogy a vallásosság individualizálódjon, az egyes ember személyes ügyévé váljon, s nagyobb szerepet kapjon a hittől, vallásosságtól független, az életmódban, tevékenységben megnyilvánuló állampolgári erkölcs. E folyamat megindulását Hermányi számos esetben regisztrálja; a közel kortárs Szeles János is így látja: „Méltó azt is a két religio iránt észrevenni, hogy akármiféle gyűlésben, mulatásban, utazásban férfi vagy asszonyi rend a religio iránt egymás között semmi különbséget nem kívánnak mutatni, annyival inkább afelett veszekedni: igen csekély elméjű embereknek tartják magok között, aki valami két részből álló társaságban a hitről való dolgokat emlegeti, félvén attól, netalán az ilyen rájok nem bízott beszédek az eddig köztök megvolt városi egységét fel kezdjék bontani.” (Szeles János: Székely-Udvarhely története. = ErdMúz 1898. 465.) Hermányi tiszteletteljes, szinte szívéllyes viszonyt alakított ki Torockószentgyörgyön az unitárius Ekhárt Gergellyel, Czekeli Simon enyedi szász evangélikus pappal, és viszonyukban a hit kérdései nem játszottak fontos szerepet (*Nagyenyedi Demokritos* 161a., 289b-290a., ill. 286a.).

Lelkészi és szónoki hírnevének elismerése, hogy 1735-ben enyedi második papságra hívták meg.

Az enyedi református eklézsia ekkor már jó ideje szűkülködött rátermett prédikátorokban. A századforduló után, a Rákóczi-szabadságharc alatt elszenvedett pusztításokban s az újjáépítésben Bajcsi András és fia, Sámuel irányította, buzdította a gyülekezetet, s ezt az érdemüket az enye-

diek még az 1720-as években is számon tartották, pedig Sámuel hibái („jámbor, de felette borozó s vékony tudományú... könyve sem vala” stb. *Püspökök élete* 67b-68a.) ekkor már igencsak szembe ötlöttek. Bajcsi András halála, 1710 után választották első pappá Marosvásárhelyi Molnár Istvánt, a későbbi püspököt; ő azonban már ekkor „igen elvénhedett, erőtelen ember”, s valamikori tudós érdemeit rég túlhaladta az idő (uo.). Halála, 1728 után lett első pappá Bajcsi Sámuel, s másodikká a korábban káplánként szolgáló Borosnyai Lukács János, a későbbi püspök; majd hamarosan Bajcsi Sámuel is elhalván, 1729-ben Borosnyai elérte az első papságot, s második papságra Nádudvari Sámuel-t hívták meg. A tökéletes dogmatikai tisztaságú, tartalmasan, de kevés szónoki tehetséggel prédikáló Borosnyai azonban nem tudhatott sokáig együtt szolgálni a dogmatikailag fölültébb gyanús univerzalizmust valló, de szikrázó tehetségű és roppant népszerű Nádudvarival, aki élete majd minden mozzanatával, diákkori gúnyiratával, házasságával, Pázmányt és Káldit kiaknázó prédikációival, életmódjával megtörte a hagyományos rendet. Az enyedi templomban történt látványos összeütközés után (*Püspökök élete* 70b.) az 1713 óta működő Supremum Consistorium salamoni ítélete Borosnyait a székelyudvarhelyi Bethlen-kollégium professzorává tette („hova is ötlet éppen az Isten küldé, mert nagy szennyből és barbariesből vévé fel azt a gimnáziumot”), Nádudvarit pedig reverzálisra kötelezte. Ekkor, 1735-ben lett Nádudvari az eklézsia első papja, s kapott meghívást a második papságra Hermányi. Az ő együttműködése Nádudvarival zökkenőmentes volt, s nemcsak azért, mert Nádudvari a meggyőződése és az egyházi fegyelem közötti konfliktusban visszavonult az ígéhirdetéstől. Hermányi általában is tartózkodott a vitákban való nyílt állásfoglalástól; a látványos összeütközésben is nehéz kihüvelyezni, melyiküknek adott igazat, pedig mindketten sűrűn fölbukkannak munkái lapjain. Kétségtelen, hogy Borosnyai egyike azon keveseknek, akiknek jellemét Hermányi árnyoldaluk nélkül mutatja be; apja mellett talán ő az egyetlen, akiben kivétel nélkül nem talált. Bod Péter professzorsága miatti, Bethlen Katával való vitájában gondos mérlegelés után neki fogta pártját. Nádudvari életét, sok megnyilatkozását elítélte. Mégis: Nádudvari a komája volt (*Nagyenyedi Demokritus* 179a.), s univerzalizmusát talán Hermányi sem találta „felette nagy bűnnek”, hiszen a predestináció szigorú értelmezésével maga sem értett egyet.

Hermányi hitbéli meggyőződését (mint a prédikációit elemző Szénási Sándor kimutatta, *Confessio* 1980. 46-55.) racionalizmussal átszótt ortodoxiaként lehet jellemezni. Hitének ortodox alapjai biztosak és kétely nélkül valók; egész életében gondosan igyekezett is, hogy egyházi felsőbbségével ellentmondásba, az egyház újabb reformirányzatairól nyílt vitába ne bocsátkozzon: „Nem elegyedem... e megvizsgálhatatlan dispu-

tációba...” – menti magát második, 1754-1755-ben írt prédikációs gyűjteményében (199.). Ezt az ortodox hitet azonban jelentősen átszínezik az egyház reformáramlatai, a karteizianizmus és még inkább a coccejanizmus, amelyeket már édesapja is kedvelt, s amelyek iránti vonzalmát világi művei lapjain is rendre elárulja. A gratia universalisról is igyekszik elkerülni a megnyilatkozást, rokonszenvét azonban kifejezi („senki nem vettetett meg Istentől, hogy elveszen...” u.o.), s a predestinációt olyan hitelvnek tartja, „mely nélkül talán örökké ellehetett volna az eklézsia” (*Emlékirat* 93.). Fölfogása racionalizmusára is sok jel mutat. Küzd a hit babonás átértelmezése ellen, és ésszerű magyarázatot keres a csodás vagy érthetetlen jelenségek mögött (pl. Rafael arkangyal megjelenése, u.o. 19-20.; a bába eltűnése, *Nagyenyedi Demokritos* 313b-314a.; a boszorkány Kozmáné utazása a szenes tőkéen, u.o. 127b-128a.; az ördögök incselkedése a patkóval, u.o. 226a-b.; az illusio diabolica, u.o. 344b-345a. stb.); más egyházi magyarázatokkal egybevágóan emberi mesterkedésnek tartja az endori asszony csodáját (u.o. 312b.), és a korábbi protestáns hagyományt is folytatva örömmel teszi kétségessé a térítő célzatú „csodákat” (az oladházi síró Mária-kép, u.o. 290a-b.; a mariazelli Madonna, u.o. 284a.).

Az egyházi felsőbbbséggel meghasonlott Nádudvari 1740-ben marosvásárhelyi professzor lett (további útja az aposztázia), és az első papi stalumot Hermányi kedves tanára, az enyedi professzorságból püspökké választott Szigeti Gyula István foglalta el. Az ő papsága azonban nem tartott sokáig, gutaütésben megbetegedett, s röviddel azután, hogy jóváhagyta Hermányi Dienes József első papi meghívását, meg is halt. A második papi hivatalt a franciás műveltségű Dézsi Lázár György foglalta el. Az enyedi eklézsiára ekkor ráköszönő két évtized a zavartalan virágzás időszaka volt. Hermányi mint lelkész és mint prédikátor messze földön nagy hírnévre tett szert. A számos kortárs méltatás közül csak egyet idézünk: „... mostan leghűresebb pap... Igaz is, hogy ennek az embernek mását soha nem láttam, mert Szent Pál csak annyival volt elébbvaló, hogy az harmadik égben tanult. Foly ennek szájából az ige, s olyanokat hall tőle [az ember], melyeket mástól nem. Az ő predicatioja között sokszor oly tréfákat ejt szóval, hogy eleget lehet nevetni rajta, de az is mind tudomány. Pedig soha akadémián nem volt.” (Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok*. Kiad. Jakó Zsigmond. Bukarest 1970. 126.)

Hermányi számára ez az ismerős közegben, vele rokonszenvező szolga-társ mellett eltöltött két évtized sem volt ürem nélkül való. Halotti prédikációjában Abats Márton céloz rá, hogy voltak bizonyos összeütközései; ő maga is több ízben utal erre, de csak az enyedi ifjú professzorkat, Borosnyai Nagy Zsigmondot és Ajtai Abód Mihályt nevezi meg, akik ellene „összeplátuskodtak” (*Püspökök élete* 2b.). Ezek az összeütközések

bizonyára nem teológiai, hanem személyes, esetleg érdekelletétekből fakadtak. Valószínű, hogy volt körülötte elég kicsinyes marakodás, féltékenység, az is valószínű azonban, hogy ezeknek az összeütközéseknek ő is okozója volt. Már diákkorában is, mint „szós ifjú”, csípős nyelvvvel tudott vagdalkozni (*Emlékirat* 97-98., *Nagyenyedi Demokritus* 95b., 96a.), s felnőttén is elő-előfordult, hogy megnehezteltek intéseiért vagy tréfáiért (u.o. 76b., 133b.). Kétségtelenül volt oka büszkeségre élete és műveltsége miatt, de fölényét nem tudta ízléssel viselni (*Püspökök élete* 62b., 64b., 65a-b.). Szigorú erkölcsi igényességét kíméletlenül érvényesítette mindenkivel szemben; talán a szükségesnél könnyebben hitt a szóbeszédnek még ifjúkori barátja, ifj. Ajtai Benkő István esetében is (*Nagyenyedi Demokritus* 365b-366a.); Vásárhelyi Baba Ferenc mentsége („Nem mondom, hogy sokan meg nem csaltak bennem; de én senkit meg nem csaltam”, u.o. 167b.) is nagyobb lelki mélységre utal, mint amennyit Hermányi elismer róla.

Úgy tűnik, nem vonzotta őt az egyházi karrier. Egyházmegyei jegyzőségét csak négy évig viselte, utána lemondott: visszariasztották őt a lelkesízi kar belső érdekelletétei, torzsalkodásai, a folytonos küzdelem „az urak factióival”, az állásfoglalás állandó kényszere. Az olyannyira óvatos, a nyílt kiállást még a hallgatók aprócska ügyeiben is legszívesebben elkerülő Hermányi (u.o. 119a., 306b.) sokkal inkább féltette el nem kötelezettségét, belső békéjét, „constantiáját”, mint amennyire a „sovány ambíciócska” furdalta őt. Nem elégítette ki az egyházi irodalom művelése sem. Mint Szénási Sándor kimutatta, az erkölcsi tanítás jobban vonzotta őt, mint a prédikációk dogmatikai tartalma. Még az őt olyannyira népszerűvé tevő halotti prédikációt sem tartotta őt kifejező műfajnak. A 72 főméltóságot, 40 papot, diákot, hallgatói százait eltemető Hermányinak a kor burjánzóan gazdag halotti beszéd-irodalmában mindössze három prédikációja jelent meg nyomtatásban.

Bár iratanyaga ránkmaradt egytizedéből következtetni meglehetősen nehéz, úgy tűnik, hogy érdeklődése először a történetírás különböző műfajai felé fordult. Akárcsak apja, szenvedélyes könyv- és kéziratgyűjtő volt, s amit megszerezni nem bírt, lemásolta. Ezt a szokását diákkorában összeállított *Miscellanea*-kötete már mutatja. Az iratai egy részét megőrző, azonos beosztású két kolligátum (gyulafehérvári és marosvásárhelyi) eredetije hasonlóan vegyes tartalmú kötet volt, amely elsősorban egyháztörténeti följegyzéseket tartalmazott; ezek egy része másolat (*A székely reformatusoknak Gravaminai...*, *Resolutio... ministrorum orthodoxorum...* stb.), más részük valószínűleg saját fogalmazása (*A Keresztelés Brassoban így megjen véghez; Szász Püspökök Catalogussa, A Temetésről Brassoban stb.*). Művei egy része ebbe az egyháztörténeti följegyzés-úpusba tartozik, s nem műfajuk, csupán a más művek előgyakor-

latai alapján más megformálásuk teszi őket irodalmi értékű alkotásokká; ilyen a *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai*, amely az enyedi református és evangélikus papok nevét és általa ismert életrajzát tartalmazza, s a *Szász Püspökök Catalogussától* csupán annyiban tér el, hogy a református papok életét részben anekdotákban meséli el; ilyen *A nagyenyedi venerabilis tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben*, amelyben az egyházmegye jegyzőkönyveiben előfordult érdekességeket gyűjtötte egybe, ezek egy része pedig szintén anekdota. Írói képességei kibontakozásához, önkifejező műfajának megtalálásához azonban nem ezek segítettek hozzá, hanem a történeti forrásként olvasott két nagy emlékirat, amely azonban nem maradt egyszerű történeti forrás a kezében: Bethlen Miklós és Kemény János önéletrajzai.

Nem tudjuk meghatározni, mikor találkozott a két kézirattal (esetleg a harmincas vagy a negyvenes évek második felében?), a közvetítő a Kemény-kézirat esetében biztosan, Bethlené esetében valószínűleg a Kemény-család levéltára volt. Elsőként a Bethlen-kézirat egyes részeit írogatta ki a maga számára, főként azokat a részeket, amelyeknek történeti vonatkozása közvetlen volt, vagy a szereplő személyekről tartalmazott jellemző érdekességet. Elemzésre nem vállalkozott: azokat a részeket, ahol a történelmi mozzanat az eseménytörténetben vagy a dialógusokban mélyebbre ágyazva fekszik, átugrotta. A tömörítést főleg kihagyással érte el, sokkal ritkábban élt az átfogalmazás módszerével. A sorrendiséget is ritkán, mindössze háromszor változtatta meg. Kemény János *Önéletrajzából* készített *Continuatiója* voltaképpen szintén speciális célú másolat, ennek leírásakor azonban sokkal nagyobb szabadsággal járt el. Összefoglalta a nagyobb egységek tartalmát, a szöveget átfogalmazta, vagy bár azonos gondolati struktúrában, de szabadon mondta el. A *Continuatio* összeállításából s utána tett megjegyzéséből nyilvánvaló, hogy a munkával történeti célú följegyzést szándékozott készíteni a maga számára; Bethlen Farkas Erdély-történetének csonkán maradt keresdi kiadásához (1690.) kívánt kiegészítést, folytatást írni, s ehhez használta forrásul nagyrészt Kemény *Önéletrajzát* (II. Rákóczi György fejedelemségéig), kisebb részt Parschitz Kristóf *Tabelláját* (I. Apafi Mihály fejedelemséig) és a trónviszályok lezárultáig). Számára a történelem a fejedelmek uralkodásának története – ez a történetfelfogás ekkor már nem korszerű, de nem is ritka. Az uralkodók helyes sorrendje érdekében teszi kevés számú sorrendi változtatása közül a legjelentősebbet: a Székely Mózes életéről írott kis részt, amely Keménynél csak a kötet közepe táján szerepel, írása élére mozdítja. Így a fejedelmek követei sorrendje s vele a történeti folyamat időrendje is helyes. Ugyancsak történetfelfogásának eredménye, hogy a fejedelmek uralkodásáról nyújtott kép elsősorban jellemkép; az események, cselekvések anekdotikusak,

nélkülözik a valódi történeti mélységet. (Ugyanez a kor által determinált történetfölfogás sok kortársánál, pl. Rettegi Györgynél is jelen van.) Nem az a cél vezette, hogy Kemény *Önéletírásából* az anekdotikus furcsaságokat kijegyezze; a maga módján a történelmet írta le, csakhogy ez a történelem az ő szemében nem törvényszerű folyamatokból, hanem egyének kisebb-nagyobb cselekvéseiből állt.

Nem tudjuk, hogy e két nagy, a barokk emlékirat-irodalom két szakaszának csúcspontjait jelentő önéletírásnál milyen emlékiratokat ismert még (talán Csereiét?): a műfaj széles elterjedtsége a kor Erdélyében megsokszorozza azoknak a forrásoknak a számát, ahonnan a műfajra vonatkozó ismereteit meríthette. Az azonban bizonyos, hogy ezek szolgáltak számára előképül, amikor 1758 szeptembere és 1759 júliusa között első nagyszabású szépirói munkája, az *Emlékirat* írásába belefogott.

„Minthogy már életemnek hatvanodik esztendejébe béléptem, s enyedi deákságomnak első esztendeitől fogva is egészséges ember nem voltam... nem halasztom tovább leírni életemet, s abban mind a jót, mind a gonoszt, mellyek eddig énreám jöttek Istentől” – összegzi írói célkitűzését *Emlékirata* elején. Az önmegörökítésnek ez a szándéka, az ebből fakadó önéletírások a korban már gyakoriak. A mű azonban, amely e szándékból Hermányi tollán született, eltér az emlékirások szokásos megvalósulásától, s éppen az eltérés jelzi, hogy az író érzékenyen reagált kora új problémáira.

Az emlékirat – a gyakori szerkezeti séma szerint – a felmenők gyors bemutatásával indul, majd – részben pályája tanulságai, részben az író életében játszott különlegesen fontos szerepe miatt – az apa életútját és portréját rajzolja meg nagy gonddal, szeretettel. Az a dramaturgiai vezérgondolat, amely köré apja életének eseményeit elrendezi, a következőkben foglalható össze: a feltörekvő fiú leküzdöi a sorsa támasztotta nehézségeket, és köztisztelőt víva ki sikeres egyházi pályát fut be, ennek csúcspontja a 35 évig viselt esperesség. Ennyiben az apa élete lehetne mintegy bevezetője a fiú hasonló életének. Saját életének hasonlóan igényes bemutatásával azonban Hermányi adós marad. Önnön pályájával kisebb terjedelemben is foglalkozik (a kézirat 134 lapjából 82 az apa életére eső rész), kisebb időszakaszt is ölel föl, voltaképpen csak a gyermek- és kora ifjúkorát az enyedi kollégiumba való beiratkozásáig; legfőképpen pedig hiányzik belőle minden önéletírás közös összetartó eleme, gerince: a belső élet, belső fejlődés rajza. Saját életét rendező elv nélkül, külső és egymástól független történésekben láttatja. E szerkezeti és kompozíciós aránytalanság mögött az a fölismerés rejlik, hogy eseménytelen kora, nagyobb küzdelmekről, fordulóktól mentes élete alkalmatlan is arra, hogy a monumentális barokk emlékirat műfajában fejeződjön ki. E fölismerés valószínűleg a mű írása közben érlelődött meg benne, s e határkőnél, a székelyudvarhelyi gimnázium elhagyásánál meg-

szakította az írást a 115. lapon, felnőtt kora eseményeit már ekkor „más könyvbe” szándékozott írni. A fennmaradt helyet apró emléktöredékekkel, az emlékirás kronológiai-gondolati sorrendjébe nem illő történetekkel töltötte ki: immár semmiféle kompozícióba nem illeszkedő, önálló anekdotákkal.

Az *Emlékirat* és a *Püspökök élete* egymáshoz viszonyított sorrendjét nem tudjuk biztosan megállapítani. Mindkettő a *Demokritus* megkezdése, 1759 júliusa előtt keletkezett, az *Emlékirat* 1758 szeptembere után, a *Püspökök élete* 1752 novembere után, de a *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* megírása előtt. Hermányi írástempóját, pl. a *Nagyenyedi Demokritus* megírásának gyorsaságát tekintve az is lehetséges, hogy a *Püspökök élete* (valamint a *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai*) az *Emlékirat* befejezése után keletkezett. De akár az *Emlékirat Toldalékában* kikísérletezett anekdotákból, akár az egyháztörténeti följegyzésekből nőtt ki, a *Püspökök élete* már telivér formában mutatja az anekdotaműfajt. Valamelyes történetírói (egyháztörténeti) célzatot ez is tartalmaz: a főleg személyes emlékeken alapuló történeteket a református püspökök életfonalára fűzte föl. Működésük egyháztörténeti, teológiai tartalmával azonban nem foglalkozik, csak emberi kvalitásaik s a velük (körülöttük) megésett érdekes történetek bemutatása vonzza. Az itt felsorakozó anekdoták csiszoltak és kerek, magukon viselik a sokszori szóbeli előadás nyomát.

A püspökök életének ilyen „hétköznapi”, emberközeli, árnyoldalaikkal teljessé tett ábrázolása nem esik egybe a kor uralkodó fölfogásával, a középkortól örökölt, hierarchikusan eszményítő ábrázolásmóddal. Ezzel a modernebb, alapvetően polgári indítékú látásmóddal és jellemzési eljárással össze is ütközött a korszak másik nagy püspökeletrajz-írójával, Bod Péterrel, aki *Smyrnai Szent Polikárpusában* (Nagyenyed 1766.) vele szemben a hagyományos, egyháztörténeti szempontú, idealizáló püspök-ábrázolás mellett történelmi látszatát (v.ö. Gyenis Vilmos: *Bod Péter és Hermányi Dienes József Ismeretlen vitájuk a valóságábrázolásról.* = ItK 1970. 703-712.). Ennek ellenére a *Püspökök élete* a legnépszerűbb Hermányi-mű volt, fennmaradt másolatainak nagy száma mutatja közkedveltségét.

Az életrajzban is sokat anekdotázó Hermányi e két nagyobb munkával, az anekdota írott műfajának tapasztalataival a háta mögött fogott hozzá az életműve csúcsát jelentő *Nagyenyedi Demokritus* megalkotásához.

A munka megkezdésének tréfás apropójáról a 123. sz. anekdota számol be: „.... feles emberek lévén nálam július elején, s holmit íratni akarván, tőlem kérnek vala papirossat, s nem adék, mondván igazságban, hogy két árkusnál több nincsen, s azt holnap béfom. Fogá azért kettő közülök, s egy-egy konc papirossat küld: én is gondolám, hogy minden koncot effélével béfom tréfából; s bé is íram az elsőt” (*Nagyenyedi Demokritus* 152b.). A mű, egy keret, illetve vezérfonal nélküli anekdotagyűjtemény terve azonban minden bi-

54. 3. 1

zonnyal már korábban, az *Emlékirat* írása közben kialakult benne. Az *Emlékirat* összefüggő részének írását ugyanis nem azért szakította meg, mintha kifogyott volna „a papirosból, melyet e könyvbe kötöttet” – hiszen amikor az összefüggő történet írásával felhagyott, még mintegy húsz lapja állt üresen –, hanem mivel belátta, hogy eseménytelen felnőtt életének másokkal történt élményeit olyan műben tudja csak kifejezni, amelyet nem terhel külsőleg, koloncként ráaggatott váz, sem életrajz, sem más történeti folyamat időrendje – minthogy ilyesfajta váz nem is fejezte volna ki az általa átélt és ábrázolt kicsiny események valódi összefüggését. (A késő utókor szaktudománya is elég nehezen ismerte föl a korszak apró történéseiben az uralkodó törvényszerűségeket.) A megszakítás tényéből, indoklásából, a *Toldalék* szerepeltetéséből világos: már ekkor sem tervezhette, hogy a „más könyv”, amibe „ezután való dolgait” írni ígérte, ugyanolyan kompozíciós elvek szerint épül majd föl, mint az *Emlékirat*. A kispika fölszabadítása, kiszabadítása a barokk emlékirás összetartó keretéből műfaj történetileg döntő lépésnek bizonyult: kifejeződött benne a barokk emlékiratműfaj fölbomlása és az önálló, eredeti anekdota (anekdotanovella) megszületése.

A gyűjtemény írását 1759 júliusában kezdte, anyaga azonban a szóbeli előadásban kicsiszolva jórészt együtt állhatott, a műben előforduló dátumok ugyanis a mű nagyobb részének igen gyors megírásáról tanúskodnak:

- 64.sz., 62b. – a szövegben említett dátum 1759. július 24.
- 66.sz., 66b. – a szövegben említett dátum 1759. július
- 93.sz., 114b. – Borosnyai Lukács János halála és Szatmári Pap Zsigmond püspöksége (1760. február) előtt keletkezett
- 120.sz., 142.a – az írás keletzése 1759. július 29.
- 123.sz., 152b. – az írás keletzése 1759. július 31.
- 208.sz., 258a. – Szatmári Pap Zsigmond püspöksége (1760. február-április) idején keletkezett
- 302.sz., 362b. – az írás keletzése [1760]. szeptember 18, a szövegben említett dátum 1760.
- 312.sz., 371b. – a szövegben említett dátum 1760.
- 313.sz., 371b. – 1760-ban keletkezett
- 314.sz., 372a. – a szövegben említett dátum 1760 húsvétja és pünkösdje
- 316.sz., 373a. – a szövegben említett dátum 1760 májusa
- 323.sz., 378a. – a szövegben említett dátum 1760.
- 326.sz., 380a. – a szövegben említett dátum 1760.
- 327.sz., 381a. – a szövegben említett dátum 1760.
- 328.sz., 381b. – a szövegben említett dátum 1761., Verestói püspöksége idején (1760 júniusa után) keletkezett
- 329.sz., 386b. – a szövegben említett dátum 1761. november

- 387a. – a szövegben említett dátum 1761. december 19.
 330.sz., 387a. – a szövegben említett dátum 1762. Úrnapja
 332.sz., 388b. – a szövegben említett dátum 1762.
 333.sz., 389b. – 1762-ben keletkezett
 334.sz., 390b. – a szövegben említett dátum 1762.
 335.sz., 391b. – a szövegben említett dátum 1762.
 336.sz., 392b. – a szövegben említett dátum 1762. szeptember 25.
 337.sz., 394a. – 1762-ben keletkezett
 339.sz., 395a. – a szövegben említett dátum 1762. október 31.

A tekintélyes méretű gyűjtemény több mint egyharmada tehát egyetlen hónap alatt, 1759 júliusában keletkezett. Az ajándékba kapott két konc papír egyikét eddig már teleírta, sőt megkezdte a másodikat is, de ekkor abbahagyta a munkát, úgy hitte, véglegesen: „effélékkel nem engedem folyni tovább az időt” (152b.). A munkát később újrakezdte, s az újrakezdést új címfelirattal is hangsúlyozta („Ismét kezd nevetkezni Democritus és sírni Heráclitus”, 153a.). 1760-ban már készen állt legalább a 313. sz. anekdotáig, bár eközben, úgy tűnik, ismét abba akarta hagyni: a 310. anekdota végéhez versikét csatolt: „Légyen vége itt az időtöltésnek, /Jobb dolgokra kell elkeln az időnek...” (370b.); ez a teljes műnek több mint 90 %-a. Ezután úgyszólván haláláig időről időre jegyezgetett bele új anekdotákat, de már megcsappant buzgalommal.

A mű egészében észlelhető, hogy az anekdotaíró attitűdje olykor az emlékiróéval keveredik. A mindent megörökíteni vágyó emlékezés is munkál benne: „Talám titokba marada vala örökké, ha fel nem írnám; de nem hallgatok el egy macskafarka vágásnyi dolgot is” (251a.). Az emlékiró megszólalását azonban maga is kitérőnek érzi, mentegetődzik miatta, a háttérbe szorított anekdotaírói alapállást Démokritosz nevével jelképezve: beiktatja Daniel István levelét, de utána fűzi: „Mit nevéssen ezekben a dolgokban Démokritus – nem akarja megmútatni” (21a.-23b.); másutt Nádudvari és felesége dolgairól jegyzi meg: „mellyet másszor megnevetek, ha lehet” (229a-b.). Az utolsó szakaszban beírt bejegyzések (főleg a 333. sz. anekdotától) egyre inkább az emlékiró, sőt a naplóíró típusú följegyzésekre emlékeztetnek (387a.); talán kevesebb anyaga, talán elboruló kedve miatt nem leli föl Démokritosz nevető alaphangját. A történetírói feladatokat azonban mindig, következetesen elutasítja magától: Rákócziival kapcsolatban: „Erről mások írjanak” (250b.); Buccow tetteit „leírják mások. Nagy dolog is” (390b.); ugyanígy háritotta el magától Szigeti Gyula István rabságának leírását, „mely arestomnak históriája nagy volna, ha ideírnám; írhatnám is valami részből, minthogy a püspök elvitetését szememmel is néztem”, *Püspökök élete* 58a.).

Az így létrejött, meglehetősen tiszta műfajú anekdotagyűjtemény nemcsak mint a műfaj úttörője érdemel különleges figyelmet irodalomtörténetünkben, hanem azért is, mert későbbi, nagyszerű anekdotáskönyveinktől (Kónyi János, Andrád Sámuel) eltérően nem a nemzetközi anyagot veszi át, népszerűsíti, hanem eredeti, hazai, a szóbeliségből származó anyagot dolgoz föl; az oralitás csiszoló hatása több történeten is érezhető (pl. 40a.). Még azokban az esetekben is, amikor nemzetközileg ismert téma fordul elő nála, a részletesebb vizsgálat kimutatja: Hermányi változata csak típusában, nem genezisében rokon a nemzetközi anyaggal (A nőcsere, 6.sz., Ingressus, 104.sz., A bajusz, 265.sz.; a Három a daru típusába tartozó 103.sz. anekdotáról maga közli, hogy hallomásból, Toroczkai Péternétől származik). Mindössze két külföldi származásának gyanítható anekdotája van (97. és 98.sz.), ezek forrása ismeretlen. Ám a szóbeliségből átdolgozott félezernyi anekdotát tekintve több mint valószínű, hogy ezek is hallomásból származnak; még ha föl is tudnánk mutatni olyan külföldi anekdotáskönyvet, amelyben fölbukkannak, akkor is azt kellene fölteleznünk, hogy valamelyik akadémia révén hallotta. Hermányi anekdotái sajátos belső irodalmi fejlődés eredményei: az emlékirásból kiszakadó, önálló sodó „szépprózai szigeteknek” továbbfejlesztett, függetlenné lett utódai, mint ahogy szerencsés esetben egy sajátosan magyar eredetű novellaágazat ősei lehettek volna.

Az anekdoták tematikája színes, akad benne ismert emberek életéből ellesett intimitás (az *anekdota* szó eredeti értelmének megfelelően), szerelmi, házassági bonyodalom, érdekes esemény, félreértésen, nyelvi játékon alapuló tréfa, csalás, ugratás, példázatul szolgáló, tanulságos eset. A gyűjteményben szerencsésen tükröződik Hermányi nagyon széleskörű és heterogén ismeretségi köre: a munkából sokszínű társadalmi körkép bontakozik ki. Írói ábrázolásmódját itt is a jó és rossz oldal egyensúlya jellemzi: „kár, ha valaki le nem írta, vagy le nem írja annak az embernek az életét; de az is rossz, ha a szépít leírja, s a rútját elhallgatja a szokás szerént” (236a.). Kiválóan kamatozik sehová lekötelve lenni nem kívánó objektivitása, jó megfigyelőképesége, csípős nyelve és mesélő kedve. Néha enged a benne rejlő genealógiai érdeklődésnek: szívesen mutatja be a Toroczkaiak, Kemények családfáját, Gálfi gubernátornak az enyedi csizmadiáig ereszkedő leszármazását stb. A nemesi családfákhoz szolgáltatott adalékokon túl azonban még nagyobb jelentőségű, hogy ugyanilyen gonddal tárja föl a polgári, főleg pedig a papi, „ároni” házak rokoni összefüggéseit: a Deési-Sárpataki, a Szigeti Gyula, a Borosnyai Nagy, a [Vak] Jakabtól származó Vásárhelyi család leszármazását.

Mély és sokirányú érdeklődést árul el a nyelv kérdései iránt. Külön figyelmet szentel a névadási-névhasználati szokásoknak: a korban még igen rugalmasan használt földrajzi származási és családneveknek (Kama-

rási=Sárdi, Ajtai=Benkő, Hunyadi=Abats, Ajtai=Szigeti, Grauser=Vaskohi=Belényesi), a ragadványneveknek (Vak Jakab, Kacsó Fogarasi, Bitumen Vásárhelyi, Kovács Nagy János; a Zágioniak és Vásárhelyiek megkülönböztetéséről külön is ír, 199a., illetve 240b-241a.), valamint a gúnyneveknek (Nyakavágott György pap, Szakáll-bég, Geldi, Zöldpunga, Hokenpók stb.). Érdeklí a szólások eredete, magyarázata (12b-13a., 228b-229a.). Nyelvi leleményét egyéni szóalkotások („a bába csak nincsengete”, 311b.) és a nyelvi jellemzés humorának kiaknázása mutatja: a szász magyar beszédének visszaadása (232.sz.), a selypítés érzékeltetése (15a-15b., 33b., 122a-122b., 176b; az *Emlékiratban* is, 121.; ugyanilyen nyelvi tudatossággal adta vissza a tudatlan, illetve magát tudatlannak mutató ember szóhasználatát: *dotkor, urusság, Emlékirat* 120-121.). Nyelvi humorának legjobb telitalálatai az anekdotaműfaj másutt is oly gyakori kísérői, a szójátékok, nyelvi játékok: „sajtott virtus” (32b.), „nemhogy tele volt volna ésszel a szára, sőt talán szárba sem indult vala” (43b.), „Doboly felé feldobolhasson” (49a.), „béjőve Horti: az ugyan meghortyanta” (91b.), „lelki kincs nélkül való Kincsi” (95a.), „nézni s igézni” (115b.), „élni s félni” (116a.), „ama nőtelenséggel tűnődő tündérek” (187a.), „meghólt s meghűlt” (212a.), „gecizni Gecivel” (235a.), „hagyjuk a pórnak Aport” (282b.), „hengér Anger” (287a.).

E történeteket önálló váz már nem kapcsolja össze, ez azonban nem jelenti azt, hogy annak, ami eszébe jutott, s amit leírt, szabályszerűségei ne lennének. Az összetartó kapocs többször egy-egy szereplő személye, néha csak említése, főleg az anekdota utolsó részében (37-38. Kolozsvári István, 49-50. Ajtai Mihály, 61-62. Fái Sámuel, 115-116. Baróti, 141-142. Apafi, 157-158. Klobusiczky, 170b-171. Enyediné, 238-240. Csákány Borosnyai), vagy rokonok egymás utáni szerepeltetése (118-121. Bethlen Elek lánya - Bethlen Elek, 185-186-187. Muzsnai Dániel - Muzsnai Dánielné, 241-242. Bagaméri Sámuel - Bagaméri István, 278-279. Baba Ferenc - Baba István), esetleg az adomaközlő személye (csak egy esetben nevezi meg, Toroczka Péterné adomáinál, 101-102-103.). Néha a történetek egy-egy motívuma szolgált az asszociáció alapjául (33-34. a Miatyánk elmondásának nehézségei, 46-47. két reformátussá lett ferences két különböző útja, 47-48. a szerzetes érdemek, 55-56. részeg ember a lóval, ill. a holdvilággal, 150-151. Borsai és Nádudvari kitérése, 154-155. nyelvbotlás és nyelvi félreértés, 166-167. két Háy János a királynőnél, 264-265. két tolvaj halála, 297-298. egy nyavalyatörős, ill. Hermányi betegsége; a 75.-ben maga jelzi, hogy a két történetet a hasonló elem, a pénzdarabok „átlényegülése” miatt fűzi egymás mellé). Ez az asszociáció elég távoli is lehet (21-22. a lepedőből kisikló ifjú - a takaróból kiejtett gyerek, 77-78. a tatárok említése - a tatár köntösben visszatérő rab). Így olykor a szereplő személyek azonossága nélkül is keletkezhetnek fűzések

(58: Thököly említése – 59-60: Thököly tábora, 87-88-88a-89: az enyedi tanácsurak – az enyedi lutheránus szászok, 126: a tokaji bor az utolsó mellékkörülmény – 127: a tokaji bor a főszereplő Kuruc Kovács János kalandjában – 128: Kuruc Kovács János másik kalandja). Ez az asszociációs szerkesztési mód megengedi, hogy esetenként a megnevezetlen szereplőben Hermányit sejtessük (308-309. két haldokló, aki fenéig issza az úrvacsorai poharat; Hermányi csak a másodikban nevezi meg magát), sőt egy ízben a másolat szövegromlásának helyreállítására is valószínű megoldással szolgál (51: cigány és a halászat – 52: zsemlyehalak és pisztángok; következésképp az 50. sz. anekdota utolsó, értelmetlen szava az eredetiben talán az asszociációt kiváltó *halászsok* lehetett).

A gyűjtemény értéke az érzékletes nyelvi megformálás, a jellemzés, ábrázolás, a kiváló párbeszéd irodalmi becsén túl abban is rejlik, hogy kora társadalmának, eszméinek, életmódjának egyedülállóan gazdag enciklopédiáját, példatárát gyűjtötte össze benne. Kibomlik belőle a 18. század Erdélyének lassan polgárosodó, modernizálódó, új eszmékkel megismerkedő társadalma. Tartózkodó állásfoglalással, meglehetősen híven ábrázolja a vallásosság lassú visszaszorulását a bomló barokk gondolatrendszerben, a felvilágosodás fokozatos térnyerésében: a teológiai újítások között vitákra kényszerülő egyháziakat, a templomkerülőket (135b., 194a-b., 308b-309a.), a lelkiismereti konfliktusok között tévelygőket, akiknek útja többnyire az egyháztól való elszakadás (Nádudvari Sámuel, Borsai Pál, Teleki Miklós, Makfalvi József, Huszti András). Deák korában sem tartotta szükségesnek a borjak anatomizálását (*Emlékirat* 94.); most beszámol ugyan a boncolás iránti kíváncsiság föl-fölbukkanásáról, de e kíváncsiakat a végzet mindig undorral és korai halállal bünteti (Borbély Mihály, 343b-344a., Császár Péter, 350b.; a gondolat már a *Continuatio*-ban is benne van, 9b.). Előbukkannak a műből a polgári, „modern” társasélet szokásai, illeme: a kávéivás az ebéd záróakkordjaként (41a.) vagy társasági szokásként (271b., 272b.), a herbatéh ivás mint a társasági összejövetel szertartása (286a.; l. még *Püspökök élete* 62b.), a pökés kiszorulása a társaságban eltűrt cselekvésekből (155a-b.). Ebben a társaséletben a hölgyek szerepe is megváltozott: a jómodorhoz hozzátartozik a nőekkel szemben a bókolás (272a.), olyannyira, hogy a társasági kötelesség még a katolikus püspöktől is megkívánja, hogy asztalánál a hölgyeket is vendégül lássa (158.sz., 187a.). A nők szórakoztatása is társasági esemény: „Szigeti János felől pedig meghallá Inczédi József, hogy olyan mesebeszédet tud, hogy eggyel megéri mondani egy hétig, s úgy is volt; kihivatá Szentkirályra, s éjfélig eltartja a gynaeceumat beszéddel” (300a.). A galantéria Hermányiban is megvolt, bár nem mindig találkozott kollégái helyeslésével (271b-272a.), mint ahogy szolgál-társa, Dézsi Lázár György bókolását sem érti el a címzett (382a.). Ebben az új esz-

méltól lassan átítatódó társadalomban a vallási türelem is a „civilitásság” része volt (41b.). Hermányi (mint diákkorában is) maga is hajlandó elismerni a más vallásúakban az emberi vagy tudós érdemeket (az unitáriusból katolikussá lett Daniel Zsófia „bizony sokkal tisztább életű is mind máj napiglan, mint a született Apor pápista leány vala”, 283a.; „Kassán a pater jezsuiták egy derekas komédiát csinálnának, minthogy az affélékben igen tudósok is”, 383a.).

Hermányi hű krónikása a felvilágosodás terjedő eszméi által kiváltott jelenségeknek, ez azonban nem jelenti azt, hogy valamennyivel egyet is értett. A felvilágosult küzdelem a babona ellen találkozott az ő racionalizmusával; a nagyobb tolerancia, a polgári életmód terjedése egybeesett a saját eszményeivel. Az édesapja generációjához, ritkábban a maga gyermekkorához viszonyítva érzékelt változásokban különösen a műveltség terjedése kedvére való (v.ö. *Emlékirat* 89. és 96.). „Lelki barátját”, Teleki Miklóst megrója ugyan „öklömnyi szavaiért”, amelyekkel az ifjú Székely Ádám grófocskát megijesztette („ezelőtt Erdélyben a’ volt a legnagyobb úr, akinek legnagyobb volt a seggi; de már a’ léssen ezután, akinek legnagyobb a feje”, *Nagyenyedi Demokritus* 68b-69a.), Teleki visszavágását azonban elfogadja, s így igazat is ad neki („Lelkem kedves komám uram! Vénységbe sem felejtí el az a gyermek, mit mondott nékie az ő vén bátyja”, u.o.). Társadalomkritikája polgári tartalmú, éles és kíméletlen, de erkölcsi jellegű, rokon- és ellenszenvei egyéniek, sosem általánosítja ezeket réteg- vagy osztályszinten (kivéve a nemzetiségeket, velük szemben ugyanis elfogultan általánosító az álláspontja, 105a., 180a-b., 286a., 291a-b.). A társadalomtól stabilitást vár, s alattvalói magatartása a (főleg a vallási) elnyomás elítélése ellenére a politikai lojalitás; erről az alapról ítéli meg Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc cselekedeteit is.

Közvetlen írói célja az emlékirókéval rokon: a hiteles ábrázolás, a tanúságtétel koráról. Az elhíttetés igénye készteti őt arra, hogy a konkrét körülményeket, színhelyeket, szereplőket gondosan közölje. E szempontból mint forrás megbízható: alig lehet tévedésen rajtakapni, tudatos fordítás pedig soha. bár hangsúlyokkal, értelmezéssel többször is hozzáidomítja a történetet a maga fölfogásához, s bizonyára az ő memóriája is szelektíven működött, mint minden emlékezőé. Közvetett írói célja a tanítás („arra való, hogy bölcsőbbé légy, légy is, barátom, olvasó!” 1b.), a rossz példákkal jó erkölcsökre vezérlés. Hangjában az anekdotázó társasági tónus keveredik a prédikátori hangnemmel. Mindkettőben gyakorlott lévén mondatfűzése még a latinizmusokkal terhelt barokkos mondatszerkezetekben is könnyű és világos; tudatosan művészi megformálásra azonban nem törekedett.

Nem gondolt, nem is gondolhatott arra, hogy művét (műveit) kiadassa; még élő előkelőségekről, papi és világi méltóságokról összegyűjtött inti-

mitásait nem akarhatta nyomtatásban terjeszteni, s tudnia kellett, hogy nem is nyomtathatná ki. Az, hogy nagyobb művei elé előljáró beszédet írt, számára nem a sajtó alá készítésnek, hanem egy írásmű igényes elkészítésének volt a kelleke. Előljáró beszédet írt *Miscellanea*-kötete és Zágoni Aranka György *Jó keresztény* c. fordítása elé is, amelyet a maga hasznára lemásolt. Az a nyilvánosság, amelyre ő számított, a barátok, ismerősök kéziratos másolatai voltak. Műveit még életében elkezdték másolni, s végül is ez biztosította fennmaradásukat. Saját kézírásában csak prédikációs kötetei, *Emlékirata* és a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* maradtak meg.

1763. április 12-én halt meg, nagy elismertségben, de híján annak a vigasztaló tudatnak, amely édesapját elkísérhette: az ő házassága nem volt szerencsés, nem volt fiúutódja, s nem vigasztalódhatott azzal, hogy életművének folytatója, hagyatékának ápolója lesz. Iratai szétszóródtak; sorsukat mindmáig nem sikerült rekonstruálni. A halálára kibocsátott, Dézsi Lázár György és Abats Márton halotti beszédeit tartalmazó kiadványban (*Hór hegye*. Kolozsvár 1763.) veje, Mohai János zilahi református pap is közzétett egy gyászverset. Ebben azt írja, Hermányinak halálakor 158 kötetre rúgó kéziratos anyaga volt. A kutatás sorra valószínűsítette, hogy iratai egyes részei vejéhez; unokaöccséhez, Benkő Józsefhez, a történelíróhoz; Bod Péterhez; a nagyenyedi kollégiumba kerültek, ám végső sorsuk mindenütt a szétszóródás lett. Legtovább a nagyenyedi kollégium anyaga követhető nyomon, az 1848-49-es szabadságharcban elszennvedett pusztulás azonban ezt az anyagot is szétzilálta.

Eltekintve a könyvtárak, levéltárak mélyén lappangó munkáktól, amelyek még fölbukkanhatnak, Hermányi hatalmas kéziratananyagát elveszettnek kell tekintenünk. Ez a lenyűgöző méretű hagyaték azonban jórészt *Miscellanea*-típusú kötetekből, tehát kisebb értékű följegyzésekből, mások műveinek másolatából, kivonatából állhatott; világi írói működésének csúcsát bizonyára a ránkmaradt, kötetünkben is közölt művek alkoták.

Jelenleg Hermányi Dienes József következő munkáiról van tudomásunk:

1. *Miscellanea*. 1720-1727.

Az író enyedi diákként írt jegyzetei, amelyekhez enyedi lelkipásztor korábban készített címlapot tartalomjegyzékkel, valamint előljáró beszédet. Autográf. 410 l.

(Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Ms. 112.)

2. *Concio Passionalis ex Matth.* 26. 1729-1734.

Az író Torockószentgyörgyön elmondott húsvéti prédikációi. Autográf. 63 beszéd; 460 l.

(Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Ms. 32.)

3. *Rövid Satyra*. 1731. május 23.

(L. kötetünkben.)

4. *Halotti Eklésiai Szent Beszélgetés*, Mellyet Szent Lukáts Evangyéliomának III-ik Részéből, a' 38-ik versből, Ádámról, az Isten fiáról Elmondott, és néhai méltóságos Nagy-Szalontai Thóldi Ádám urra alkalmaztatott a' Temetéskor MDCCLI. Novembernek 14. Napján... Kolozsvár, 1752.

Példány az Országos Széchényi Könyvtárban.

5. *A nagy enyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumból 1752-ben*

(L. kötetünkben.)

6. *Nagy Enyedi Eklésiának Papjai*. 1752 novembere és 1760 februárja között

(L. kötetünkben.)

7. *Püspökök élete*. 1752 novembere és 1759 júliusa között

(L. kötetünkben.)

8. *Olvasó Atyámfia!* 1755. január 19.

Előszó Zágoni Aranka György *Jó keresztyén c.* fordításának az író által készített másolata előtt. Autográf. 2 l.

(Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Ms. 29.)

9. *Concio Passionalis ex Matth. 18.* 1754-1755.

Az író Nagyenyeden készült húsvéti prédikációi. Autográf. 33 beszéd; 487 l.

(Kolozsvári Ev. Ref. Theológiai Fakultás Könyvtára Ms. 37.)

10. *Az Evangyéliomi Szent Annának Szent-Irás szerint való le-írása és ezen példának Ketzeli Borbára, néhai Toroczka Péter valóságos özvegyére való alkalmazása*. Kolozsvár 1757.

Példány az Országos Széchényi Könyvtárban.

11. *Szent Kananea vagy Tsuda Hitü Siró Fenissa Aszszony*. az az: Egy Ollyan Halotti Tanítás, mellyet Sz. Máté' XV-dik Részének 28-dik Verséből készített, holmi részből A' Méltóságos Néhai Grof Bethlen Klára, Grof Kis Rhédei Rhédei János Camerarius, és Vice-Colonellus Ur' Kedves Házas-Társas Felett Szebenben El-mondott... Kolozsvár 1758.

Példány az Országos Széchényi Könyvtárban.

12. *Emlékirat*. 1758.

(L. kötetünkben.)

13. *Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus*. 1759-1762.

(L. kötetünkben.)

14. *A Sidók Talmudja*. 1760.

Hermányi válogatása és fordítása talmud-történetekből. Eredetije: J. A. Eisenmenger: *Entdecktes Judenthum*. 1-2. Frankfurt a.M. 1700.

(Borosnyai Was Elek másolata 1762-ből, 296 l. OSZK Quart. Hung. 4161. és Bod Péter csonka másolata, 181 l. Országos Rabbiképző Intézet Kézirattára 219.).

Nem keltezhető művek:

1. *E biographia Nicolai Bethlen*. 1752 előtt

(L. kötetünkben.)

2. *Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok*

(L. kötetünkben.)

3. *Marginales Notationes Reverendi Josephi D. Hermányi ad primam, i.e. Keresdiensem editionem Historiae Magnif. Wolffgangi de Bethlen.*

Latin nyelvű lapszéli jegyzetek.

(Marosvásárhelyi Teleki Dokumentációs Könyvtár Ms. 161. 3 l. és Benkő József másolata, Erdélyi Múzeum Levéltára, Kolozsvár, Josephi Comitiss Kemény Collectio minor Manuscriptorum historicorum T. XXIII./12. Ms. A 17. 3 l.)

4. *Nagypénteki könyörgés; Pünkösdi könyörgés*

Hermányi két könyörgésének másolata. 17 l.

(Kolozsvári Ev. Ref. Theológiai Fakultás Könyvtára Ms. 55.)

Az itt felsorolt műveken túl a két kolligátumban szereplő történeti följegyzések egy része valószínűleg szintén Hermányi Dienes fogalmazása. (A kolligátumokról l. a tárgyi jegyzetek bevezetését.)

A tudomány a múlt század utolsó évtizedeiben kezdte fölfedezni Hermányit a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai*, *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...*, a *Püspökök élete* egyes részeinek, majd a *Nagyenyedi Demokritus* néhány anekdotájának közlésével. Mint író Kelemen Lajos ismertette: az *Emlékirat* kisebb kihagyásokkal kiadott szövege mellett ő tette közzé róla az első méltató, értékelő pályaképet, benne fennmaradt egyéb műveinek, ill. iratainak listáját (Cluj-Kolozsvár 1925.; az *Emlékiraton* kívül tudott a *Nagyenyedi Demokritus*, a *Püspökök élete*, a *Rövid Satyra*, a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai*, a *Continuatio...* egy-egy példányáról, valamint egyik prédikációgyűjteményéről és *Miscellanea*-kötetről is). György Lajos elsősorban mint történeti-művelődéstörténeti forrást méltatta, s jelentősen hozzájárult az életmű megismertetéséhez még a *Nagyenyedi Demokritus* rövidített, átfírt formában való közlésével is (1-2. Kolozsvár 1943. Erdélyi Ritkaságok). Tolnai Gábor, aki az *Emlék-*

irat szövegének bővített kiadását is sajtó alá rendezte (*Erdély változása. 1703-1750. Bp. [1942.] 215-252. Erdély öröksége VII.*), *A magyar felvilágosodás előzményei* c. akadémiai felolvasásában (1952.) a magyar polgárosodásért vívott harc, az erdélyi haladó törekvések képviselőjeként helyezte el őt irodalmunk fejlődésének történetében. Az általa is sürgetett teljes *Demokritus*-kiadást Klaniczay Tibor valósította meg (Bp. 1960.); utószavában az író pályájának, eszmerendszerének és fő művének, a *Nagyenyedi Demokritus*nak elemzését végezte el. Az általa adott értékelés lényegében azóta sem változott, s az eltelt évtizedek alatt az irodalmi köztudat része lett.

A romániai levéltárakban az 50-es és 60-as években Klaniczay Tibor és Gyenis Vilmos által végzett kutatások új művekkel, illetve új összefüggésekkel gazdagították a Hermányiról szóló szakirodalmat (Klaniczay Tibor: *Hermányi Dienes József ismeretlen munkája.* = ItK 1954. 58-62.; Gyenis Vilmos: *Hermányi Dienes József és Kemény János Önéletírása.* = ItK 1962. 75-77., *Emlékirat és anekdota.* = ItK 1970. 305-321., *Bod Péter és Hermányi Dienes József. Ismeretlen vitájuk a valóságábrázolásról.* = ItK 1970. 703-712.). Gyenis Vilmos egész munkássága során gyakran foglalkozott Hermányival, azokban a tanulmányaiban is, amelyeket nem egyenesen neki szentelt; róla írta kandidátusi disszertációját is (1969.). Ebben nagyszabású áttekintését és összegzését nyújtotta az író életének, pályájának és műveinek saját romániai kutatásaira is támaszkodva olyan nagy anyag alapján, mint korábban senki. Tervezte Hermányi Dienes műveinek kiadását is, terveit azonban semmivé tette 1980-ban, váratlanul bekövetkezett halála. Hagyatékát átvéve azt tapasztaltam, hogy disszertációja szövegén ugyan dolgozott, talán egy majdani kiadásra gondolva (a disszertáció egyes fejezeteit az Irodalomtörténeti Füzetek számára sajtó alá rendezve e javításokat érvényesítettem is, I. Gyenis Vilmos: *Hermányi Dienes József.* Bp. 1991.), a szövegkiadás előkészítésével azonban nem foglalkozott. A birtokában volt Hermányi-szövegek (a szépirói művek gépelt kéziratai) munkapéldányok lehetnek, amelyeket feldolgozó munkájához használt, valószínűleg alapjai egy majdani kiadás előmunkálatainak, de híján minden kritikai javításnak, megjegyzésnek, a szövegekritikailag legjobb változatok kiválasztásának. A kiadás munkálatait tehát előlről kellett kezdenem, ám olyan körülmények között, hogy a nem Magyarországon őrzött kéziratok egyikét sem vehettem kézbe. A kiadás az MTAK birtokában lévő mikrofilmek alapján történt, s ez néhány vonatkozásban feltételelővé teszi a kiadást.

A kiadás munkálataiban sokan voltak segítségemre. Többüknek a jegyzetek megfelelő helyén fejeztem ki köszönetemet. Hálával és köszönettel tartozom Vörös Imrének figyelmes és türelmes lektori munkájáért; Klaniczay Tibornak az általa tett javításokért és sokrétű segítségéért; Vá-

sárhelyi Juditnak a *Nagyenyedi Demokritus* latin fordításainak javításáért és szövegkritikai megjegyzéseiért; Ballér Piroskának az *Emlékirat*, Madas Editnek a *Continuatio...* latin fordításainak javításáért; Szegfű Máriának a magyar nyelvi jegyzetekben nyújtott segítségéért; Kenessey Máriának a török nyelvi és történeti adatokért; Imreh István professzornak filológiai és történeti kérdésekben adott segítségéért; Tonk Sándornak a marosvásárhelyi kéziratok kiegészítéséért és ellenőrzéséért; a nemrég elhunyt Simon Lászlónak Nagyenyed és Székelyudvarhely mai földrajzára vonatkozó adatokért; s még sokaknak, akiket föl sem sorolhatok, egyes kérdésekben nyújtott segítségükért és támogatásukért.

S. Sárdi Margit

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF
SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Már e' Világ előtt meg untt a'^b Valóság,
Kedves az illetén hijában valóság,
Praedikálhat addig Százszor is a' Papság,
Mig oly kedvet talál mint az^c ilyen hívság.

'Siloám patakját^l meg utáltad^d Magyar,
Inkább kell tenéked ilyen motsár 's^e zavar,
Hogy Szent Reformatum Templomban így habar,^f
Egy akárki-is azt szégyelhedd^g Kolosvár.

A' Régi Barbarus Rátzokrol azt írják
Hogy mikor született gyermekek siratták^h [70]
Ha meg holt pediglenⁱ valaki katzagták,^{j,2}
Mellyel természettyek ugyan meg fojtották.^k

De mi mást tanultunk a' Szent Írásokból
Szomoru az halál, annak példáiból^l

a Mvh: *In Episcopum Transylvanensem Reformatum Cl[arissimum] D[ominum] G[eorgium] V[erestói] Professorem Claudiopolitanum. Elöl-járo beszéd, és rövid Satyra* ('a nagytekintetű Verestói György úrra, erdélyi református püspökre, kolozsvári professzorra'). Kvár I. és Kvár II: *Egy Philosophiae Professornak Oratiojára, a ki de* (Kvár II: *de hiányzik*) *Physiognomia orált egy halottas háznál, irattatott elől járo beszéd, avagy rovid Satyra H[ermányi] D[ienes] J[ózsef] által, Sz[ent] Györgyi Pap hivatalyában midön volna. Az Oratio pedig iratott* (Kvár II: *Componáltatott*) *Verestoi György* (Kvár II: *V. Gy.*) *által. Kvár I: levéltárosbejegyzés csillag alatt a H.D.J. rövidítés föloldására: az az: „Hermányi Dénes Josef”.*

b Kvár II: *meg unta*

c Kvár II: *ez (az helyett)*

d Kvár II: *meg utaltod*

e Kvár I. és Kvár II: 's hiányzik

f Kvár I: *zavar*, Kvár II: *habarj*

g Kvár I: *szégyenlhedd*, Kvár II: *szégyenlhet*

h Kvár I: *siratyák*, Kvár II: *sirották*

i Kvár II: *peniglen*

j Kvár II: *katzokták*

k Kvár II: *meg fojtatták*

l Kvár I. és Kvár II: *példajabol*

Meg szomorodásra indullyunk azokból,
Ne tégy lakadalmat^m az halottas házból.

Materiát jobbat 'sⁿ hasznosbat nem lelsz é?
Hogy hogy szegödteted halált szolgálú bé?^o
Hol halál házakat tsinál 's vakólod^p bé
Orátori mázzal, ennél^q jobb nintsen é?

Parturiunt montes^r ily egeret szülnek,
Physicus^s Professor titulust viselnek,
Physiognomia^t még is a' mit ellnek,^u
De tám másodsor is prelum^v alá kelnek.

Ózvegy kezénél van a' Typographia,
Léány ágra szállott az Oratoria,^{w,3}
Fonóban való az^x Physiognomia
Erről egy valaki ily értelmét adta.

1731. 23-a Maji.^y

m Kvár I: *lakodalmat*

n Kvár I: 's hiányzik

o Kvár I: *Hogy hol halál szolgálú szegödtetett bé*; Kvár II: *Hogy Halál szolgálú szegödtetett bé*

p Kvár II: 's hiányzik; *vakalod*

q Kvár I és Kvár II: *s ennél*

r Hegy vajudik [s végül nevetést keltő egeret szül!] (Horatius: *Epist.* II. 2. 139. Ford. Muraközy Gyula)

s Kvár I: *Physices*, Kvár II: *Risices*, más.h.

t az élőlények külső, fizikai megjelenésének tudománya

u Kvár I. és Kvár II: *élnek*

v sajtó

w prédikálás

x Kvár I: *ez*

y Mvh: a szöveg alatt: *H[ermányi] D[ienes] J[ózsef] T[rockó] Sz[ent] Gy[örgyi] R[eformátus] P[ap]*. Alatta: *El mondhatád vélle, / Még is éred vélle, / 's vége; / Cisio segedelme által.* Kvár I. és Kvár II: *1731. 23-a Maji hiányzik.* A vers alatt: *Scisio segedelme által. 1731-benn 23-tia May Emanalt* (Kvár II: *emanaltatott, 'május 23-án született'*).

Gidi^m Istvan pedig a Bagaiⁿ Diszno Pásztor, azt mondotta volt ekkor^o *Bűn a ki a Templomba jár s lett illjen Deliberatuma.*^p *Ha* [39b] *Esztendő^q alatt meg hal, el ne temessék.*^r

Ugjan azon esztendőben Die 18 Januarii a Hari^e Pap vádoltatott, hogj tsak négszr szolgálta ki az Ur Vatsoráját^s Esztendő alatt.

Ozdon Laskai Gjörgjnét Pűnköstig akarván az adossa halasztani az Adosságnak meg fizetéséért azt^t mondotta *Hol őrdögben^u még Pűnkösd* Deliberatum Enyeden az Aldozoi Sokadalomkor^l vegjen egj abraszt^v az Ur Vatsorájához, azért a rosz szoért.

Vádoltatott a Csutsi pap, hogj Esztendő alatt tsak háromszor osztott Ur Vatsoráját, mentette magát azzal, hogj ő publicálta^w s hozzá készült, de senki nem járult elő *Deliberatum* A ki egész Esztendeig^x egjszr sem Communicál,^y számár temetsége² lészen, ekkor a Miriszlai Mester, Miriszlai^z Janos volt.

Die 25 Januarii Kertsedini *Deliberatum*^{aa} Valaki Esztendő alatt Ur Vatsorájával nem él, vagj három Honapig Predikátiora nem mégjen, a Pap el ne temesse, se ne harangozzanak néki, a Temetőbe se temessék, az Emberek se kísérvék ki. [40a] Anno 1638. A Hari Papné vádoltatott hogj Csizmája vagjon, nem saruja, s^a hat flr bünteté a Visitatio.^b

A *Lapádiak* vádoltattak, hogj két s három [hónap]^c mulva Kereszteltetik meg Kis gyermekeiket *Péterfalvi Farkas Pál* ellen pedig, Kisdedének meg Kereszteltetésének hosszas el halasztásáért végeztetett, hogj XV napok alatt kereszteltessen sub poena Excommunicationis.^d

Anno 1641. Hariban Versendi nevű Nemes Ember igen tiltotta a maga Jobbágjait hogj a Praedikátiora ne járjanak, mert ha tselekeszik hassal vereti a Kalodában.

- m Mvh: *Gudi*
- n Mvh: *Bagoi*
- o Mvh: ekkor hiányzik
- p Mvh: 's illyen *Deliberatuma* lett (deliberatum 'határozat')
- q Gyfv: *Ha Esztendő*, más.h.
- r Mvh: *Ha meg hal el ne temetessék.*
- s Gyfv: jav. ebből: *Var...*
- t Mvh: *meg fizetésével, ezt*
- u Mvh: *az őrdögbe*
- v Mvh: *abroszt*
- w kihirdette
- x Mvh: *esztendőig tsak*
- y áldozik; úrvacsorát vesz
- z Mvh: *Miriszlói*
- aa kercsedini határozat
- a Gyfv: s utólag beszúrva
- b forintra bünteté az egyházlátogatás
- c Gyfv: *hónap* hiányzik
- d kiközösítés terhe alatt

A Gerendi Bába Fabjan Mihályné [látván], hogj egj gyermek, mellyet akkor fogott volt, badjados, meg Keresztelte ezt mondván, *Uram Jésus! Adj Szent Lelket beléje.*

Die 27 Septembris Nagy Enyedi Bőr Ádámné, mikor Copuláltatott,^e hitére kenszerítettet, hogj mondja meg ha nintsen e' Matkája, de eltítkolta ki tudodott hogj volt, s Ecclesia Kővetésre kenszerítettet.

Anno 1642. A Péterfalvi Papot Halmágyi Andrást két Nemes szidogatta Lelkével sok uttal *Deliberaltatott*,^f hogj Vasárnap a Kalodában [40b] állyon a Falu előtt a Papot meg kővesse, fel fogadja hogj többbe azt nem tselekeszi, es fizessen Tiz forintokat, Ad intercessionem lenialtatott a Deliberatum^g ekkeppen *Verjétek vasba egj hétig, fizessen tizen^h ket forintot s a Papot Kővesse meg.*

Anno 1642. A Lapádiak Vasárnapi vadászása tiltatik, sub poena flr 12, a kik pedig eddig vadásztanak három három Roka bőrt fizessenek.

Enyedi Kun Annát Rado Jánostol a Szék divortiállya,ⁱ de az Aszszony parázna Férjet meg őlesse, külömben Férjhez nem mehet sőt ha nem tselekeszi s meg talal halni, el sem temtetetik.

A Maros Koppándi^j harangot Gétzi Györgyné Ur Aszszonj ajándékozá 1643-ban Csiko Mihály Uj váron ez időben jo Patronus volt a Pap tartásban.

Anno 1643. Balásfalvi Gjula Gáspár az Enyedi Partialis^k előtt, parázna Feleségét vissza vette, reconciliátiora^l kéredzett a Pártialistol, de igazítatott a Generalisra.^m Ezen Esztendőben Betzének Filiaja volt Lórintz réve. [41a]

Ugjan ezen Esztendőben Nemzetes Almádi Andrásné Órdög Kata Aszszonj adott a Harasztosi Ecclesianak egj szép Bibliát Czapába³ kötve aranyos szélű pappirossut.

Ekkor a Papok Contemptim a Népet Vulge^a nével illették.

Anno 1644. Sz[ent] Mihály falván Balog Mihály a Vajda Mihály Udvarában Kereszteleetlen tartotta a gyermekét, itéltetett hogj egj elsőben meg kell inteni rolla.

A Miriszlai Györgj Pap részegen igj szidott meg egj Hentest, midőn egj Ketske fiat akarna meg mettzeni *Jer ki ketske gjako⁴ Lélek Kurva Fia* Ismét. *Egj Legjet nem tudsz teremteni még is ketsket gjaksz.* Mellyre

- e összeeskettetett
- f határozatott
- g a tiltakozásra enyhítettet a határozat
- h Gyfv: *tizért*, th.
- i elvászolja
- j Gyfv: *Koppáni*
- k részleges zsinat
- l eklézsia-megkövetésre
- m általános zsinatra
- a megvetőleg a népet csőcselék

mond a Hentes *Menny dolgodra Pap mert ha én ketskét gjakok is tsak vere folly annak.*

Uj Tordai⁵ Pap Radnoti István vádoltatot a Visitation, hogy Ur Vatsorájához egjenkent járulván Halgatoí, igj pirongatodzott *Mit szotjogtok egjenként hármanként. jövetek elő ha akartok jőni.* Melly miatt sokan el mentek Ur Vatsorája nélkül. [41b] Másszor pedig intést tett a Predikállo Székből, hogj az Ur Vatsorája Asztalára pénzt hányyanak, azért némellyek másoktól a Templomban kértek penzt költsön, a kiknek pedig pénzek nem volt, s költsön sem kaptanak Ur Vatsorája nélkül el mentenek.

Ezen esztendőben Poljánban volt Tobiás Pap vacáns,^b az actualis^c Pap pedig volt Mathias Coronensis.^d Tobiás a Templomon kívül halgatta a Mátyás Tanítását, s osztán a Templom előtt a Bibliából mutogatta a Népnék Tobiás Uram hogj nem jól citálta a Locusokat^e Mátyás Pap. Tobiás Papné is el ment kérkedni a Templom alá, s onnan el menven igj szollott. *El mégjek innen, mert a Pap nem igazán mondja az Eneket.* Mondott ilyen szot is Tobiás Papné, *Nem igazán szolgáltatta ki a Coenat,^f mert el hagyta a köz gjonást.*

Itéltetett a Visitation. hogj Harasztosi Predicator Györgj Pap Uram a Páter noster notával^g ne mondja olljan nagj fel szoval se tanitson, a Praeconiumot^h pedig meg vegje sub poena flr 12. [42a]

A Csutsi Pap Michaél Károlyi a meg szentelő Igéket az Elementumokra^a el nem mondotta, s még is a Coenat osztotta, mentette magat feledékenységgel *Deliberatum* Kővesse meg Halgatoit, másszor pedig de-pónáltatik.^b

Anno 1647-től fogva nintsen emlékezet Ó Tordai Ecclesiarol, hanem uj Tordairól,^c és Egjház falvirol, vagj talám nem visitált az Esperest Ó Tordaban.

Anno 1647-ben Egjházfalvi Visitation végeztetett, hogj a Varásoltatok excommunicáltassanak, s tisztességes temetések ne légyen.

Ezen Esztendőben hoztak volt Harasztosra a Hadi expeditioból^d vissza jöttek egj Cháldi Bibliát,⁶ s adták az Ecclesianak, az Ecclesia pedig el adta 12 flr.

- b hivatal nélküli
- c beiktatott
- d Brassói Mátyás
- e bibliai helyeket
- f úrvacsorát
- g a Miatyánkot énekelve
- h magasztaló énekeket tartalmazó könyvet (?)
- a elemekre
- b elmozdítatik
- c Gyfv: *Tordairól*, th.
- d hadjáratból

A Buzás Botsardi Papnak meg parantsolta a Püspök, hogj az Udvarba bé ne járjon prédikállani.

Csombordi Béres Márton gyermeke, magok gondviseletlenségek miatt kereszteletlenül holt meg, íteltetett hogj kövessenek Ecclesiat. [42b]

1648. Az Infideliter deserált és absolutiot^e kíváno Embernek dolgában végeztetett. Jurállyon^f 1. Hogj a desertiora^g okot nem adott. 2. Hogj attol fogva tiszta életet élt. 3. A hirt a desertrixenek^h nem hallya. 4. Ha Haza jó meg bünteteti. Igj absolváltatik a desertrix ligáltatik.ⁱ

A Tutor^j a Mátkás Leányt mással ószve Mátkásította tudva, az első Mátkájatul valo Separatio^k előtt, mellyert büntettetik flr 12 dnr 50.^l

Miriszlai Ecclesia igy ditsértetik visitation. Nihil difficultatis reperta est.^m Igen szépen esik Deákoston.

Az Egj hazfalvi Pap Adventben⁷ Hazasulokat copuláltⁿ vádoltatott. Ekor Uj Tordában Deákokat tartottak.

Tobiás Pap a Kortsomán a Mikor Josef énekét éneketle.

Polljanban Pap Mihály Aszszony Ember ruhában farsánglott, azért ex-communicaltatott s a Farsánglás meg tiltatott sub poena flr 12. [43a]

Anno 1649. Comittáltatik^a az Egerbegjieknek hogy ezután Vasárnap, és egjéb Innep napokon birságot ne igjanak, szénát Falujokba ne hozzanak. Mezejekben fel ne takarjanak, buzát bé ne hozzanak, se asztagat ne rakjanak, praeter causam necessitatis sub poena flr 12.^b

Nagj Laki Paprol Zalányi Jánosrol illjen Deliberatum emanált Visitation,^c ezután a Pastor^d Felesége kontjot viselljen.

A Koppándiaknak demandáltatik,^e hogj a kézi Kalodát a Templom kerítettéséből ki ne rekeszszék.

Ebben az Esztendőben Betzében nem volt Keresztelő Kanna, az Ozdi Mester Ókóritoi Mátyás volt.

Ekor a Betzei Templomban még meg volt egj darab oltár, és parantsolta a Visitatio hogj ki rontsák onnan, a Pap pedig volt Szikszai István.

e a hűtlenül elhagyott és fölmentést

f esküvel bizonyíttasson

g elhagyásra

h elhagyó feleségének

i fölmentetik, és az elhagyó feleség a házasságkötéstől eltiltatik

j gyám

k elváltatás

l 12 forint 50 dénár

m Semmi nehézség nem derített ki.

n esketett

a meghagyatik

b kivéve a szükség esetét, 12 forint büntetés terhe alatt

c határozat keletkezett egyházlátogatáson

d lelkes

e meghagyatik

A Csombordi Csiki Familia, akkor Csik nével neveztetett Csombordi Kotis Mihály [43b] vádoltatott hogj igj szollott. *El hiszitek é az én hitemet?* és a Tenyeret meg fujván mondotta *Tsak olljá tartom a hitet mint a Ló szart excommunicatióra* itéltetik ha ez elleie meg bizonyjodik.

Egyházfalvi Templom oldalán lévő képek bé mazoltatni parantsoltak, sub pocna flr 12.^f Ugj volt Poljában is 26 Februarii.

Anno 1650. Die 5 Novembris. Csávási Istvánnak a Csekelaki Pástor-nak imponáltatik^b hogj Bibliát szerezen a Partziálisra, mas képpen Ecclesiat nem ád néki a Pártiális.

Ebben az Esztendőben Visitácion vadoltatott Uj Tordában a Halgatoitol Radnoti István Pap, hogj az Ur Vatsorájában a kenyeret hosszan mellelte mint a tjuk toljáshoz.

Egj hártýára irott levél vólt, melly ezt bizonyította hogj Oláh Lapid felől a Hatar szélyben a Patak között két Hold földnek egjike a Miriszlai Ecclesiaje volt, de a Levelen nem volt Petsét.

Anno 1653. Péterfalvi Pap Mathias Kertscdi [44a] Deliberatum^a visitationis,^b Mathias Uramnak committáltuk,^c hogy ezután Vasarnap Deylest a Decalogust^d predikállja.^e

Anno 1655.^f Balásfalván Bolgár Ersébet Divortiumot^g kíván^h Férjetől Székely Jánostol, de tsak separáltatikⁱ ideig, illj ket okokra nézve. 1. Hogj eddig is^j ha tehette volna mególte volna a^k Feleséget, és Fiát, s mások mentették meg. 2. Mert a gonosz Sátán^l Subcumbál^m gjakranⁿ nékie /:mint a Relatoria^o bizonyittja/ mellyet egjéb Órvossággal nem orvosolhatni,^p hanem könyörgéssel, hogj Isten könyjörülljön rajta, és szabadittsa meg.

f 12 forint büntetés terhe alatt

g ajánltatik

a Gyfv: jav. ebből: *De Libertatum*

b egyházlátogatási határozat

c meghagytuk

d tízparancsolatot

e Mvh: a *Die 25. Januarii* [39b]... a *Decalogust predikállja* szövegrész hiányzik

f Mvh: *1655-ben*

g válást

h Mvh: *kivánván*

i elkülönítetik; Mvh: *separaltaték*

j Mvh: *is* hiányzik

k Mvh: *a* hiányzik

l Gyfv: jav. ebből *St...*

m enged; aláveti magát; együtt hál

n Mvh: *gyakron*

o előterjesztés, jelentés

p Mvh: *orvosolhatni*

Anno 1652. A M[aros] Ujvári Pap vádoltatik, hogj a Contiok^q után való Kőnjörgést negligálta.^r

Malomfalvi Pál Csutsi Pap tsak a Kannabol Communicálta^s a Népet, noha a Pohar is jelen volt.

Anno 1655.^t A Betzeiek ugj fogadták meg a Mestert, hogj minden Vasarnap Reggel három éneket mondjon el. De a Pap azt mondotta *Semmi Lelki Idvességre valo dolgot nem esmérek* [44b] *s nem tudok várni az éneklésből* mellyért vadoltatott, s a Visitácion meg intetett. Ugjan ott illyen Deliberátum emánált.^u Ennek utánna semmi afféle boszorkány úzō keréket, kosárt, és egjéb efféléket^v senki Házára, Kapu sarkába, ollya felibe^w vagj akarhova is ne^x tégyen, a ki effélékben találtatik excommunicaltatik.

Ezen Esztendőben még M[aros] Sz[ent] Királyon^y Quárta^z járt a Papnak.

Anno 1656.^{aa} Bágyonban egj Aszszony egj Hold földet testált a Papnak. mondván,^{ab} *Atok alatt ahoz a földhöz senki^{ac} ne nyullyon, a Háromságos Paponn, és hozzá tartozandokon^{ad} kívül.*

Gerend Kereszturi Papot Csávási Istvánt három Halgatoi hit^{ae} után vádolták, hogj ezt mondotta volna a Predikátzióban *Idvezitőnknek* is kellett hazudni, Kődmönt is őltőzött magára, fejszet vett a vállára^{af} részegenn s Mészárosnak tette magát, s ugj keresett vágo tehenet.

Anno^{ag} 1661. A Kertsedi Mestert a Visitácion ezzel a szitokkal^{ah} adták ki *Tzo fel Őrdög hitű Lova.* [45a]

A Nagy Enyedi <Clastromban> Kastéljban⁸ szorulván a M[aros] Szent Királyiak is, és a Tatármak⁹ meg sattzolván¹⁰ Bartha János az Egjházfi^a ki adott a Tatároknak egj szép ezüst Pohárt s egj kőszöntjút, melljek a Sz[ent] Kiralyi Ecclesiaje voltak, praetendaltatott^b rajta, de el engedte-

- q prédikációk, beszédek
r elhanyagolta
s áldoztatta; úrvacsorában részesítette
t Mvh: A. 1656.
u keletkezett; Mvh: *emanaltatott*
v Mvh: *afféléket*
w Mvh: *vagy kapu sarkához (ollya felibe hiányzik)*
x Mvh: *fel ne*
y Mvh: *M[aros] Sz[ent] Királyon még*
z negyed
aa Mvh: A. 1658.
ab Mvh: *ezt mondván*
ac Mvh: *senki ahoz a' földhez*
ad Mvh: *tartozokon*
ae Mvh: *három halgatok hitek*
af Mvh: *kődmönt is vett magára, fejszét vett magára*
ag Mvh: Anno hiányzik
ah Mvh: *szit szoval*
a Mvh: *Tatártól meg sattzoltatván az Egjházfi Bartha János*
b követeltetett

tett, edoceálván,^c hogj a Pogányoknak kentelenített kiadni. A Lőrintz révi Szent Clenodium^d is akkor adatott. A Csombordi Aranyós^e kelyhet is akkor adták ki az Enyediék, praetendaltatott is a Várason.^f

Anno 1665. Felvintzi Sigmond birta Csombordot. A Lőrintz réviék ellen panaszolt a Pap,^g hogj dinnyéből^h és hagymából nem adják ki a Quártát, mellyre a Halgatoⁱ igj feleltek, a Partziálisonn^j *Soha sem adunk, s nem is adunk.*

Anno 1671^k Egj Fel Enyedi Ember vádoltatott, hogj Szombatos volna, járt ugyan a Templomba,^l de Ur Vatsorájával nem elt soha, de az ember tagadta magát Szombatosnak lenni.

Ezen Esztendőben Fel Enyeden Kis Andrásné [45b] nevű Aszszony, a Pap feddését magára vészi és a Templomból haraggal ki menvén, ezt^m mondotta. *Eleget nyaltálⁿ Pap a Házamnál, de lam semmi foganattja nem volt.^o*

Ugjan ott és akkor Deliberatum Visitationis^p Órdóg Mihálynét a Pap a Predikallo Székből excommunicállya.^q

In Visitatione Thordensi Deliberatum^r Tordai Hadnagy Uram mind a Pápista, mind az Oláh Papokat az ő modjok szerint Tisztelet gjakorlástól impediállya,^s az országnak arról valo Articulussa^t szerint. Ha ő Kegjelme Tiszti szerint valo kötelességit el mulattja, ő Nagyságát meg találljuk^u felőlle.

Az Ó Tordai Mester admoneáltatik^v arról,^w hogj Tanitványit érdemenken fellyül ne betsüllye, hogj amazok azzal abutálván,^x valami alkalmatlankodásra ki ne fokadjanak.

- c megismervén
- d ereklye, kincs
- e Mvh: *aranyas*
- f Mvh: *Várason*
- g Mvh: *a' Pap panaszolt*
- h Mvh: *a' Dinnyéből*
- i Mvh: *halgatok*
- j Mvh: *a Partziálisonn* hiányzik
- k Mvh: *1677*
- l Mvh: *Templomban ugyan eljárt*
- m Mvh: *azt*
- n Mvh: *nyaltál*
- o Mvh: *ezért excommunicáltatott*
- p egyházlátogatási határozat; Mvh: *Deliberatum Visitationis* hiányzik
- q Mvh: *excommunicalta*
- r a tordai egyházlátogatáson határozat
- s akadályozza
- t törvénycikke
- u Mvh: *meg keressük*
- v megintetük
- w Mvh: *felőlle (arrol helyett)*
- x visszaélvén

1671 Die 4. Februarii Balásfalvi Visitáció vádoltatt a Pap, Szent Györggi István, hogj a Nepnek kezébl ki vétette a Fejedelmi [46a] Méltóságokkal a Pap marasztást. *Deliberatum* est adversus eum Seniore Stephano Csengeri^a in haec verba:^b Fajlallyuk mind a Ministernek^c meg nem marasztatását,^d mind a meg nem marasztatásnak^e a Ministertől adattott^f okát, de mi mostan ennek meg orvoslásában modunkat nem lattyuk. Mindazonáltal a dolog melly okoztatik a meg nem marasztásban, sok nagy dolgokat foglal bé magában,^g az egész Ministeriumnak^h eltöröltetésére,ⁱ u.m. *Sacrilegiumat, Spiritualis Tyrannitást,^j a Christus szerzésének, és az Ecclesiakban^k meg tartando parantsolattjának meg rontását, a Ministériumnak Testi kereskedésre valo fordítását, és az Ecclesiak igazgatására tartozo közönséges Törvényes Szent rendnek fel fordítását, s többeket efféléket, hivalkodo szemmel, és szivel nem szenvedhettyűk,^l hanem jövendő Pártziálisra támasztván a dolgot, ennek Consensusából a Generalis Synodusban,^m az Ecclesiáknak [46b] illjen Lelki szabadságánakⁿ meg romlását elő adjuk, hogj az egész Ministerium az Országban eszre vegje magát, és a mi Kegjelmes Urunkot,^o.¹¹ annak az ő rendi és a dolognak szükségees volta szerint talállya meg alázatosan hogj ő Nagysága Vallasunkon levő Tanáts Ur Hiveivel egjütt, a mint a Szent Irás kívánja az^p Isten is ő Nagyságának méltóságot,^q és hatalmat^r adott reája, orvosollya, és orvosoltassa ugj, hogj a Jésus Christustol a Ministeriumnak s Ecclesiáknak adattott^s Lelki szabadsága, és Méltósága Nemzetünkben, pökedelemre, és veszedelemre ne jusson.*

a Mvh: *Deliberatum, Stephani Csengeri Senioris*

b Határozat hozott ellene a senior Csengeri István által e szavakkal

c lelkésznek

d Mvh: *marasztását*

e Mvh: *marasztásnak*

f Mvh: *Ministertől adatott (a hiányzik)*

g Mvh: *a dolog meg orvosaltatik; a' meg nem marasztás sok nagy dolgokat foglal magában*

h lelkészi kamak

i Mvh: *el törlesztésre*

j szentségtörést, lelkiismereti zsarnokságot; Mvh: *Sacrilegiumot, Spiritualis*

Tyrannist

k Mvh: *az ő Ecclesiájában*

l Mvh: *szemlélhettyűk (szenvedhettyűk helyett)*

m egyetértésből az általános zsinaton

n Mvh: *szabadságoknak*

o Mvh: *Urunkat*

p Mvh: *és az*

q Gyfv: *Méltóságát*

r Mvh: *'s hatalmot*

s Mvh: *adattott hiányzik*

1671. Székely Ersebet nevű Bába, majd ötszer^f immar inscio Ministro,^u a Burkat meg Kereszteltette.^v *Deliberatum* A Kúlsó Magistrátust^w a Sacramentumnak^x meg fertéztetéséért meg talállyuk, a Bábát excommunicállyuk, ha^y meg nem tér légyen^z Szamár temetése.^{aa}

1671 A Quártát^{ab} a Gjéres Sz[ent] Királyi [47a] határról a Fejedelem Aszszonj¹² részéről meg nem adták. Ugy Nemzetes Torotzkai Péter¹³ és Torotzkai^a Mátyás Uraimék sem adták ki egészszen.

Volt ekkor^b Articulus^c rolla, hogj ha oláhok telepednek^d olyan fundusokra,^e mellyekről az előtt bért^f adtanak a Ministernek, ők is azt praestállják sub poena flr 12.^g Praeferáltatik^h hogj Nemzetes Torotzkai Péter Uram az Udvari Papjának akarja adni a Sz[ent] Királyiⁱ Quártát, de a régiek a Gyeresi^j Ecclesiahhoz a mit^k adtanak, azt^l el nem veheti.

1671 Die 17 Februarii Gerend Kereszturatt Ványai János Papot meg nem marasztották 1. Mert fogjatkozás vagjon szavában 2.^m A határt is meg fogta atkozni,¹⁴ ugjan panaszul adatik fel, hogj az utolsó éneklés alatt az Ifjuság a Templombol kimenyen,ⁿ melly botrankozásul vagjon.

1671 Fel vintzi Csoka Györgj sokáig nem [47b] járván a Templomba meg intetett, de minekutána fel kezdett is jární, nem menyen bé a Templomba, hanem kívül áll meg a fal^o alatt. Ezen Esztendőben Orbo Enyed Fílija^p volt.

- t Mvh: *ötször*
- u a lelkész tudta nélkül; Gyfv: *Ministro* utólag beszúrva
- v Mvh: *meg keresztelte*
- w a világi eljáróságot
- x szentségnek; Mvh: *Sacramentonnak*
- y Mvh: *és ha*
- z Mvh: *lészen*
- aa Mvh: *temettsége*
- ab negyedtet
- a Mvh: *Torotzkai* hiányzik
- b Mvh: *akkor*
- c törvénycikk
- d Mvh: *telepednének*
- e telkekre; Mvh: *fundusra*
- f Mvh: *bért* hiányzik
- g szolgáltatás 12 forint büntetés terhe alatt
- h kinyilvánítatik; Mvh: *Referáltatik*
- i Mvh: *Sz[ent] Királyi* hiányzik
- j Gyfv: *Gyeresi*, th.
- k Gyfv: *mit* utólag beszúrva
- l Mvh: *Ecclesiához adták azért azt*
- m Mvh: 2. hiányzik
- n Mvh: *ki mégyen*
- o Mvh: *fa*
- p leányegyháza

Anno 1672. A Búkkósi Ecclesia meg nem elégszik azzal, hogj a Predikátor Predikatzios^q köz napokon^r tsak unde^s olvassa a Caputokat^t annakokáért végezte a Visitatió, hogj vagj Predikállyon 6 Kegjelme a Cánon szerint, vagj Resolvállja^u azon Cápútokat.

Ezen Esztendőben Hermányi Janos volt Betzei^v Mester, és ditsértetett a Visitation.

Ugjan azon Esztendőben Miriszlai Visitációban^w Nagy Enyedi Szabo Tamást adták ki azzal, hogj adtázatt^x volna, kiis a Miriszlai^y Papot Zágoni Ferentzet, a ki őtet jól tartotta vala, és még egj pohar bort köszöne^z reája, igj szidá meg Kurva az Annja aki ream köszöni a bort Monda Zagoni. Miért mondod azt, mert ha mit nem néznék a fejedbe útném ezt a Kupát. Ki menvén [48a] Szabo a Kapunn monda Őrdög adta, őrdög baszta,^a őrdög teremtette,^b őrdög lelkű, diszno hátán tsinált.

1672. A Kertse di Pap Adventben Ur Vatsoráját nem osztott, de a Visitation azzal mentette magát hogj eleitől fogva a mint hallotta abban az Ecclesiaban nem volt szokás.

Ezen Esztendőben, Uj Tordában Visitátorok^c voltak az Esperest mellett az Enyedi Professorok: Dési Márton, és Csemátoni Pál, Dádai Janos volt Ujj Tordai Pap, ki Betzéből vitetett oda. Dádai Uram a Visitáció^d azzal vádoltatott, hogj egj Leány gyermekeket azzal küldött^e el a Catechisatiórol, hogj mennyen Haza és^f az Apjától és^f Annjától tanullya meg a Tiz Parantsolatot.^g Ugjan ott Barátosi Mihály meg esküött volt, hogj soha a Dádai Uram kezéből Ur^h Vatsorájával nem él, Ugjan ott vádoltatott Kerkes István hogj soha Ur Vatsorájával nem élt.

1672. Enyedi Sárdi Gáspárné Brekszai [48b] Vas Mária, vádoltatott a Partialison Férfjétől, hogj napjában tiz tizenket ejtel¹⁵ bort el veszteget.

- q Gyfv: *Predikatzioz*, th.
- r Mvh: *köz napon*
- s innen-onnan; Mvh: *unde* hiányzik
- t fejezeteket
- u magyarázza meg
- v Mvh: *a' Betzei*
- w Mvh: *Miriszlói Visitation*
- x Mvh: *attázott*
- y Mvh: *Miriszlói*
- z Mvh: *pohárt köszönt vala*
- a Gyfv: *<baszta>*
- b Mvh: *terem*
- c egyházlátogatók
- d Mvh: *a Visitáció* hiányzik
- e Mvh: *külde*
- f Mvh: *s*
- g Mvh: *parantsolatokat*
- h Gyfv: *Uj*, th.
- i Mvh: *Vatsoráját nem véssen*

Egerbegyi Gál András, így esküdt vala akkor az időben *Isten engemet úgy segéllyen a Ditső Király.*

Akkor nevezte vala a Csekelaki Mester a Visitátorokat *Vizi Tatárok-nak.*

Anno 1681. Kaposi István Kotsárdi Pap magjarazván a Cristusnak ama szavát *Dominus his opus habet*^j ezt tette oda Magyarázatul Nem ütötték félre a harangot,^k nem kiáltottak reája^l Tolvajt, Melly szokért vádoltatott.

Anno 1682.^m Kertsedí Bőjte Márton, magara vette a Pap feddését a Templomban és illjen szokkal illette a Papot az után,ⁿ *Órdög adta lelkű Papja, ha meg nem szűnik az ellenem valo Praedikállástol uj meg hajtom*^o.¹⁶ ezzel a Csákánnyal *hogj soha nem predikáll többet.* A Felesége [49a] is mondotta a Papot *Ketske szakállunak Barom ábrázatunak.*^a

Ezen Esztendőben Mészköven Református infans Ecclesia^b völt.

Anno 1691.^c Ezen formula szerint esküdtek bé az Enyedi Tractusbéli^d Papok, a^e Leopoldus^f Császár hűségére.¹⁷ Ego NN pro tempore Minister NN Ecclesiae,^g juxta fidem meam, Deo et Sacro Ministerio datum juro,^h me Sacratissimam Regiam Majestatem Caesaream et Regiam,ⁱ pro Magistratu meo agnoscere, et juxta eandem fidem, Deo et Sacro Ministerio debitam Suae Majestati in omnibus fidelem futurum, in hujus rei fidem,^j et Testimonium subscripsit senior societatis Nagy Enyedensis sigilloque communi in Oppido Nagy Enyedensi^k 1691. Die 22. Martij.^l

j Az Úrnak van szüksége rájuk (Mt. 21. 3.).

k Mvh: *harangokat*

l Mvh: *réá*

m Mvh: *1681.*

n Mvh: *azután a' Papot*

o Mvh: *meg hajtam*

a Mvh: *Kecske szakállu, barom ábrázatu embernek*

b fiók egyházközség

c Mvh: *1691-ben*

d egyházmegyei; Mvh: *Tractusbéli hiányzik*

e Gyfv: *a kik, más. h.*

f Mvh: *Leopold*

g Mvh: *Minister Ecclesiae N.*

h Mvh: *debitam (datum juro helyett)*

i Mvh: *Sacratissimam Caesareum et Regiam Majestatem*

j Mvh: *Deo et Sacro Ministerio... in hujus rei fidem hiányzik*

k Mvh: *Nagy Enyedensis, Sigilloque Communi Societatis obsignavit, in*

Congregatione celebrata Oppido Nagy Enyedensi

l Én, NN, jelenleg az NN-i gyülekezet lelkésze, hitem mellett esküszöm az Istennek és a szent lelkési karnak, hogy a legszentebb királyi fenséget, császárt és királyt fölöttesemnek elismerem; és ugyane hit mellett Isten és a szent lelkési kar színe előtt hűséggel tartozom őfelségének mindenben, és az ügy hitelesítésére a tanúságtételt aláírta a nagyenyedi gyülekezet seniora, és ellátta a gyülekezet pecsétjével. Nagyenyed városában, 1691. márc. 22-én.

Anno^m 1649. Johannes Túriⁿ Búkkósi Pap felől edoceáltatott^o a Visitation, hogj közzél két Esztendő alatt az Ur Vatsorájához valo Kannában hűtött bort, és abból ivutt mind Háza Népestől egiben. es^p masokat is abbol itatott. [49b] mellyel a Templom Szent Edényet^q profánálta^r s.at.

Akkor emanált ez a Deliberatum^s 1. Ha valamely Pap fél Esztendő alatt meg hal, a Ministérium a fél Esztendőt ki töltesse. 2.^t A meg holt^u Papnak Ecclesiajában, a ki Keresztel, copulál,^v vagy temet, a sallariumot lévallya^w egészszén, ha él a Pap de Ecclesia dolgában^x jár, s mas szolgál helyette,^y a fizetést oszszak meg, ha nem Ordinatus^z a Pap néki az efféle^{aa} salláriumbol semmi ne mennyen. 3.^{ab} A ki a Partziálisbol a szot ki viszi, poena flr 1.^{ac} masodszor 2. azután a Societasbol ejiciáltatik^{ad} IV. Ha valamely Mester, a más Tanitványit per Supplantationem^{ae} magához hitegetné.^{af} a Didactrumot^{ag} a magáéból meg fizesse érette.^{ah} V Valahol Parochialis^{ai} Szöllő vagjon, a Ministernek^{aj} minden Esztendőben negj nap homlitasson¹⁸ benne.

Anno 1652.^{ak} *Deliberatum* I. Ha Pap^{al} Árvái közzé Pap Divisorok^{am} küldetnek, minden forintbol egj pénz^{an} a Divisoroké, ha külső Ember¹⁹

m	Mvh: Anno hiányzik
n	Mvh: Turi
o	tudtul adatott
p	Mvh: együtt, 's
q	Mvh: edényét
r	megszentségtelenítette
s	hozott ez a határozat
t	Gyfv: l., más. h.
u	Mvh: A' mely holt esket
w	a fizetést nyerje el
x	Mvh: szolgálattában (dolgában helyett)
y	Gyfv: helyett, th.
z	beiktatott
aa	Mvh: afféle
ab	Gyfv: 2., más. h.
ac	1 forint a büntetés
ad	a közösségből kizsáltatik
ae	gánacsoskodással
af	Mvh: hitegeti
ag	tandíjat
ah	Mvh: fizesse meg (érette hiányzik)
ai	a parókiához tartozó
aj	lelkésznek; Mvh: Parochialis Szöllője vagyon a' Mesternek
ak	Mvh: 1672
al	Mvh: a' Pap
am	osztók
an	Mvh: denarius

bonumit^{ao} Papok osztják, ők is a külsőknek^{ap} rendtartásokhoz tartás magokat. II. Ha Pap Attjafia hal meg^{aq} [50a] innen a Maroson,^a az innen lako^b Atjafiai töltsék ki érette az Esztendőt, ha tul hal meg a tulsok töltsék ki az időt.^c NB. Miriszlon régen Káplánt tartottak. III. A mely Mesternek^d Togája nintsen Mesterségre ne botsátassek.²⁰

Anno 1655. Lazari János M[aros] Sz[ent] Királji Papnak felesége Szent Györgj napja²¹ hajnalában^e a szolgálót ki küldötte óltvar ellen harmat szedni, vádoltatott varáslással, de jurált^f hogj nem tselekedte babonas véggel, interim^g meg parantsoltatott, hogj más napon szedessen harmatot azt is biro hírével, maskeppen a^h férje deponáltatik.ⁱ

Anno 1657 Die 27 Septembris.^j Tiszteletes Árkosi Benedek Felesége,^k Fagarasi Ferentzné^l Enyedi Papné ellen valo^m Causájában Procurátornakⁿ vallotta Enyedi Tót Györgjöt Fagarasi Ferentzné pedig Hoszszu aszóí^o Gaspart²² a Szász Papot, de a Partzialis az addig tartott usus^p szerint Tót Györgjöt nem admittálta,^q hanem Ecclesiastica Personat^r kívánt Procurátornak de ez a Causa sopiáltatott.^{s,23} NB. a Mesterek [50b] ellen. 1. Ha Togában nem járnak a Falunn is 2. Ha Papjokat nem betsüllik, s Papjok ellen practikálnak nagj poena inteltatott.^t

1660. 23^u Februarii. Deliberatum 1. Ha okat nem adván absentállya^v a Pap a Partziálist poena flr 6. a Mester flr 3. 2. A mely Papok s Mesterek

- ao javait
ap Mvh: a' külső ember bonumit ha Papok osztják fel, másoknak
aq Mvh: Ha a' Pap Atyafi meg hal
a Gyfv: Marason
b Mvh: lakozo
c Mvh: ha tul hal meg, a tulsok töltsék ki az időt hiányzik
d Gyfv: Ministernek
e Mvh: napján hajnalban
f esküvel bizonyíttatott
g egyelőre
h Mvh: a hiányzik
i elmozdítatik
j Mvh: 1657. 24-a Septembris
k Gyfv: s Felesége
l Gyfv: és Fagarasi Ferentz, Mvh: és Fagarasi Ferencné, né utólag beszúrva
m Mvh: ellen valo hiányzik
n perében jogi képviselőnek
o Gyfv és Mvh: mezei
p Mvh: szokás (usus helyett)
q fogadta el
r egyházi személyt
s elsimíttatott
t büntetés helyezettett kilátásba; Mvh: Procurátornak, de ez a inteltatott hiányzik
u Mvh: 22-a
v elmulasztja

ördög Lelkűvel szitkozodnak, deponáltassanak a Synodus Generálisig ha Papok, a Mesterek meg veretessenek, s ki vettessenek.^w

Anno^x 1662. Murza István Enyedi Fi Enyedi Cántor vólt, de a Szabo Mesterséget erőssen^y. űzte, az Esperest akarattja ellen érte el a Cántorságot.

1662.^z Beldi Susánna Tekéntetes Nagyságos Veselényi Pál ellen,^{aa} mint Férje ellen, Causat erigált^{ab} az Enyedi Partziálison,²⁴ vádolván Ferjet paraznasággal, es kívánván Divortiumot.^{ac} *Deliberatum* Noha a Partialis elegendő utat^{ad} találna a Divortiumra, de minthogy az Ország is az Urat a Generalisra igazította, az Aszszonj is oda citáltatta, azért a Partialis nem pronuntial.^{ae}

w Mvh: *Generalis Synodusig ha Papok ki vettessenek, ha Mesterek, meg veretessenek*

x Mvh: *Anno* hiányzik

y Mvh: *igen* (erőssen helyett)

z Mvh: *1667*

aa Mvh: *Ur ellen*

ab pert indított

ac válást

ad Mvh: *okot* (utat helyett)

ae ítélkezik

[PÜSPÖKÖK ÉLETE]

[2a] Edes posteritásim^a ha kik lésztek.

Annyi mindenféle jobb s roszzszabb írást készítettem én, hogy ti azt egyszer^b meg olvasniis unni fogjátok.^c Nintsenis ellenemre, ha mind őszve szagatyátok, vagy hammuvá égetitekis: ti többeket vagy jobbakat^d írjatok. De ha némelly más irasimnak^e kedveztekis, ezt vessétek a szemétre, ha ugy tetzik; mert^f ha nékem fáratságomban állotis; talám tsak külömb külömbb-féle dolgoknak szemét rakása ez. Legyenis: mindazonáltal^g látván hogy mások rakás tabakat^h metélnek s pipálnak, mások tabákatⁱ törmek s pixiseket^j töltenek,^k én pedig^l ezekhez nem tudok, azok^m helyett ezt az írást irtam idő töltésselⁿ egyszer másszor:^o így logattam lábaimat mint a rest,^p hogy meg ne sibbadjanak.^q De ki tudja? hátha ennyi szemét között, valami^r arannyatis olykor fog találni egy gondos elme!^s Lattanak a dólgek egy részént^t kitsinyeknek,^u de nagyobbakról^v való elmélkedésre adhatnak okot. Bar, bizony az én edes

a utódaim

b Gyfv: *tsak egyszer*

c Mvh és OL: *meg unjátok*

d Kvár I, Kvár II. és OL: *jobbakat*

e OL: *irasinak*, th.

f OL: *most*, más.h.

g Gyfv: *mindazáltal*

h Kvár I. és Kvár II: *tabákat*, Mvh: *tubákat*, OL: *tubákokat*

i Kvár I: *s mások tubákat*, Kvár II: *mások tabákott*, Mvh: *mások tubákat*, OL:

masok tubakokat

j szelencéket

k Mvh: *töltnek*

l OL: *pedig én*

m Mvh: *ezek*

n Gyfv: *idő töltésből*

o Mvh és OL: *s másszor*

p Kvár II: *a lábaimat mint azért*, Mvh és OL: *lábaimat mind azért*

q OL: *sibbadjanak: mind azért, hogy a' görts meg ne támadjá.*

r Mvh és OL: *valami hiányzik*

s OL: *is akkor fog találni, mint Virgl. in Ennij scriptibus gondos elme* ('Vergilius

Ennius írásában')

t Gyfv: *nagy részint*

u Kvár I, Ol és Mvh: *kitsineeknek*

v Kvár II: *nagyabokrol*, Mvh és Ol: *nagyobrol*

Atyám^w is irt volna Valamit, én jó^x szível szemleltem volna benne az ő idejébéli Ecclesiastica és Politica aetast,^y de nékie^z nem vólt még tsak^{aa} egy lineáni^{ab} afféle^{ac} irasais,^{ad} hanem a sok idealis predikatziok, mellyekre kevés vagy semmi szükségem nem lévén adtam Pap sogoraimnak,^{ae.1} sőt szégyenlettem,^{af} midőn nálam^{ag} Eklesiai Historiára tartozó jegyzéseket^{ah} kerestek, mint Esperest fiánál s nem tudtam mutatni; de az én Atyámot^{ai} [2b] meg menti az ő sok egyéb faradtsága és baja. En pedig mivelhogy^{aj} inkább érkeztem, illendőnek tartottam, hogy mint sem azokon^{ak} az órákon a' mellyeken^{al} mások pipáznak, portubákoznak,^{am} flautáznak,^{an} én^{ao} hogy a' Püspököknek^{ap} irjam le életüket,^{aq} hogy azokból őket jobban^{ar} meg esmérhessétek,^{as} mind az ő felettek elmondott hazudozásokból mellyeket hallottatok felöllök, vagy olvastatok volna,^{at} mert én tudom hogy igazat irok felöllök:^{au} tudtam többeketis, de czekeket^{av} elégnek tartottam, mások úgy irhatták le őket mint Angyalokat,^{aw} én úgy mint embereket. Irhatnék én az Enyedi Professorokról

- w Mvh és OL: *Apám*
x OL: *jóh*, th.
y egyházi és politikai korszakot
z Mvh: *néki*, OL: *neki*
aa Mvh és OL: *tsak* hiányzik
ab vonásnyi
ac Mvh és OL: *efféle*
ad Kvár I: *írása is afféle*
ae Kvár I: *Pap Sogoraimnak adtam*
af Kvár I. és Mvh: *szégyenlettem*
ag Kvár II: *nállom*
ah Kvár I: *jegyzéseket*, th., Mvh: *dolgokat*, 's *jegyzéseket*, OL: *dolgokatt*, *jegyzéseket*
ai OL: *Atyámat*
aj Kvár I: *minthogy*
ak Kvár II: *azokon*
al Kvár II: *az (mellyeken hiányzik)*
am OL: *portubákolnak*
an Kvár I. és Kvár II: *Flautáznak*, etc
ao Kvár I. és Kvár II: *én* hiányzik
ap OL: *Püspököknek*
aq Gyfv: *Utól ami Püspökjeinket úgy irtam le (En pedig mivelhogy irjam le életüket hiányzik)*
ar Mvh és OL: *jobban jobban*
as Gyfv: *meg esmerhetni*
at Gyfv: *mintha az ő felettek elmondott hazudozó alkalmaztatásokat mind hallottatok volna*, Kvár I: *mind az ő felettek való hazudozásokból, melyeket felettek hallottatok, vagy olvastatok volna*, Kvár II: *mint az ő felettek elmondott hazudozásokból, mellyeket felettek hallottatok, vagy olvastatok volna*, OL: *mind az ő felettek elmondo hazudozásokból, melyeket hallottatok felöllök, vagy olvastatok volna*
au Gyfv: *irtam felöllök*, Kvár II: *irok felöllök*
av Gyfv: *de a keveseket is*, Kvár I: *de azokat*, Kvár II: *de azokat*
aw Kvár I: *Angyalokat*, Kvár II: *Angyalakott*

és némelly más emberekről^{ax} /; még pedig belső² emberekről:/^{ay} sok szomorú és jó dolgokat^{az} is, talám^{aaa} nemis ártana, hogy szemlélhetnétek azokban^{abb} mind tettük magunkat méltatlanokká a mi békeségűnkre, Evangéliumi^{acc} szép Réligionkra, Papi szent méltóságunkra, hogy mikor^{add} el vészen az^{ace} Isten mi^{aff} tőlünk minden efféle^{agg} ditsőségeket, azt mondhassátok; *Igaz az Isten ítéléte!* de talam az illetén^{ahh} gonoszragoknak hiteles documentumit^{aii} fel talályátok más írásimban.^{ajj} En magam a leg gonoszabb^{akk} külső emberektőlis nem szenvedtem ahöz képest semmit,^{all} a mit szenvedtem az Enyedi két ifjabb Professoroktól,^{amm},³ de az Isten légyen irgalmas nékiek, aki úgy megis hátrálta őket s lágyította sziveket, hogy most jó kedvel mutatnák magokat^{ann} jó akaróimnak^{aoo} lenni; de én még tsak félek ö tőlök; ^{app}ök pedig az ellenem való öszve^{aqq} pilátuskodás után egymást gyűlölik,^{arr} s ellenem való machinatiojokat azzal szépitik, hogy egyik a másakra veti.^{ass}

ax Gyfv: *Belső emberekről*is, Kvár I. és Kvár II: *emberekről* is

ay Gyfv: *még pedig belső emberekről* hiányzik

az Kvár II: *dolgakat*

aaa Kvár I. és Kvár II: *s talám*

abb Mvh és OL: *azokból*

acc Kvár I. Kvár II. és OL: *Evangéliumi*, Mvh: *Evangéliumi*

add Mvh és OL: *midőn*

ace Gyfv: *az* hiányzik

aff Gyfv: *mi* hiányzik

agg Mvh: *mindenféle*, OL: *efféle* (minden hiányzik)

ahh Mvh: *ilyen*, OL: *ilyen*

aii Kvár I, Kvár II. és OL: *Documentumát*, Mvh: *Documentumait*

ajj Gyfv: *más írásimban fel talályátok*

akk Kvár II: *magam a leg gonoszob*, OL: *magam elég gonoszabb*

all Gyfv: *semmit nem szenvedtem ahöz képest*

amm Gyfv: *Professortól*

ann Kvár II: *magakat*

aoo OL: *akaróimnak*

app Kvár II: *ő tőlök*

aqq Mvh: *öszve* hiányzik

arr Mvh és OL: *gyűlölik* hiányzik

ass Kvár I. és Kvár II: *vét*. OL: *Vége. Következik a' Püspökök életének rövid leírása*

kik között A. Topheus Mhl.

TOFÉUS MIHÁLY^a
Református^b Püspökről tréfás^c dolgok.

A Szent Ministérium^d Sz[ent] Györgyi Dávidot^e akarja vala Püspökjének választani,^f de a Fejedelem Apaffi Mihály Toféust mint Udvari Papját insinuálta,^g azért sok sugás bugás^h és consultatiok után fejet hajta az Egjházi Rend a Fejedelemnek, s lón aⁱ Püspök Toféus, kiis elő^j álván, hivatallya szerint a Ministerii Candidátusokat^k ki választja, s állatá a szokás szerint, de olly kemény beszédekkel éle, hogj két Candidátusok Lovakra^l ülének s el njargalának a Szent Generálisbol,^m melyen Toféus látaték is busulni.⁴

Azután idővel Háromszéketⁿ bé visitálá,^o léven mellette egj Compánia Militia^p is, holott is magával hordozá a fél szemű Jakab Esperestet^q /:kinek egjik^r szemét egj Hajdu^s Kardal^t vágta vala ki Tövissen a Kortsomán:^u/.⁵ Ekkor vádoltaték a Kőrösi Mester azzal, hogj Njári napokban^v tsak két^w vén Aszszonj frequentálván^x a Templomot, haragjában szerelem Verseket éneklelt volna, mellyért az egjik Ven Aszszonj a Mestert^y igen ditserte volna, azt mondván, hogj annak a

- a Kvár I. és Kvár II: *Mihályrol*
- b Kvár I. és Kvár II: *Reformatus Nagy*
- c Kvár I. és Kvár II: *holmi tréfás, OL: némely tréfás*
- d lelkeszi kar
- e Kvár I. és Kvár II: *Dávidat*
- f Kvár II: *tenni (választani helyett)*
- g ajánlotta; Gyfv: *insinuálá*
- h Kvár I: *sok bugás. suttogás, Kvár II: sok bugás suttagás*
- i OL: *a* hiányzik
- j Kvár I. és Kvár II: *elé*
- k lelkészjelölteket; Kvár II: *Minister Candidátusokat, Mvh: Ministerii*

Candidasukot, th., OL: Ministerii Candidátusokot

l Gyfv: *Lovokra*

m általános zsinatból; Kvár I. és Kvár II: *az Szent Generalis Synodusbol, OL: a' Szent Generalisből, th.*

n Mvh: *Háromszéket idővel*

o OL: *bé nyargalá 's visitálá*

p század katonaság; Mvh: *Compagnia Militia*

q Kvár I. és Kvár II: *hordozá (Kvár II: hordazá) a fél szemű Esperestet, Mvh és OL: hordozá fél szemű Jakab (OL: a fél szemű Jákob) Esperestet*

r Kvár I: *az egyik*

s Kvár I. és Kvár II: *az Hajdu*

t Kvár I. és Mvh: *Kardal hiányzik*

u Kvár II: *Kartsomán*

v Gyfv: *napokon*

w Kvár II: *két hiányzik*

x látogatván

y Mvh: *a Mestert hiányzik*

Megjés Deáknak melto^z volna a [51b] száját meg aranjozni,^{aa} de a Püspök a Mestert az Ecclesiából ki veté,^{ab} a tréfás és^{ac} ravasz Mester pedig egj hát szitával szembe jöve a Püspökkel az útban, és^{ad} a szitákat^{ae} bé mutatá ajándekba, mondván, *hogj ő Szita Bányai^b Ember* de midőn a Vak Jakab^{af} meg jelentette volna a Püspöknek hogj ez a^{ag} Kőrösi le tett Mester, fel szabaditta a buntetés aloll, s el botsáttá jo vallaszszal.

Toféusnak Udvari Pap korában tsak próbára nem arany, hanem folylo ezüst penzül küldé meg a Fejedelem Aszszonj az^{ah} Esztendőre valo Sallariumat,^{ai} melyyet is a Hop Mester^{aj} le tölte a Toféus Asztalára, Toféus pedig ragadván a Nad páltzát,^{ak} ide s tova veré a Házban,^{al} ugjan peng vala, és haragoston^{am} ezt^{an} mondá. *Mondd meg Aszszonjunknak hogj az en Predikáziom nem ezüstös hanem Aranyos.*^{ao} Az Uri ember^{ap} azomban⁷ a penzt fel szedegeté, a mint^{aq} lehete s vissza vivé.^{ar}

Ezen Toféust Püspökségében meg latogató Dési Marton Nagy Enyedi Professor, de sűveget sem vete^{as} Désinek, sem le nem^{at} űlteté Házában.^{au} Desi is^{av} minek utánna eleget Udvarlott volna talpon, el méne a

z Kvár I. és Kvár II: *Megyés Deaknak* (Kvár II: *Mester Déáknak*) *nem kár*, Mvh: *Mester Déáknak, méltó*

aa Kvár II. és OL: *meg aranyazni*

ab Gyfv: *ki veti*

ac OL: *és hiányzik*

ad Kvár I. és Kvár II: *és hiányzik*

ae Kvár II. és OL: *Szitákat*

af Kvár II. és OL: *Jakob*

ag OL: *az a'*

ah OL: *az hiányzik*

ai járandóságát; Mvh: *Sallariumot*, OL: *sallariumát*

aj Kvár I: *Hof Mester*, OL: *Mester* (*Hop* hiányzik, a szó helye üresen hagyva)

Mvh: *ragadá a' nád páltzát*, OL: *ragadá a' nád páltzáját, és*

al Gyfv: *veri vala a Házban*, OL: *veré a' házba véllé*

am Kvár II: *haragason*; Mvh: *haragosan*

an Mvh: *azt*

ao Mvh: *ezüstös, hanem aranyas*

ap Kvár I: *Az Uri Ember pedig*, Mvh: *Az Hop Mester pedig*, OL: *az Ur pedig*

aq Kvár II: *s a mint*

ar Kvár I: *s viszá jöve*, Kvár II: *viszszá jöve* (*s* hiányzik)

as Kvár II: *se vete*, Mvh: *sem véve*, OL: *emlütse*, más. h.

at Kvár I: *le sem*, Kvár II: *se le nem*

au OL: *a' maga házában*

av Mvh: *Désit* (*is* hiányzik)

szállásra^{aw} mentében ezt mondván^{ax} az ötlet kíséző^{ay} Deáknak *Hic Homo certe non est Regenitus.*^{az,8} [52a]

Közep Ajtai Pap lévén Kőpetzi János, igen kurvás ember, /: kit a Hazámban Hermányban laktamban^a en is esmértem:/^b Ország Istvánné nevű Paraszt Asszonj mellől ugratták^c fel, hajnalban, melly miatt az Ecclesia János Papot turbálni akarván^d követségben^e küldte Fejervárra a Püspökhöz, de János pap is^f kentelenítették el menni, holott is monda Tofeus János Papnak. *Miért tselekedted ezt? mert ha valamit nem néznék, a Fejérvári Piatzon üteteném el a^g fejedet.* Mentetgetvén magát a szegény Pap monda. *Nem egjébért mentem oda hanem Brassoba szándékoztam s egj kereket akartam furatni.* Mellyre nagy haraggal monda Tofeus *Honn furj! honn furj!*^h Ez a János Pap hala meg 90ⁱ Esztendő s korában, s e volt egjik utolsó szava^j *Én^k Istenem! bár tsak még^l tíz Esztendeig élhetek vala, hogj meg térek vala.*⁹

NAGY ARI JOSEFRÓL

Apaffi Fejedelem Udvari Papjáról elegjes^m dolgok.

Mikor ez a drága jó ember, sⁿ abban az időben /:talám most is^o ha élne:/ Incomparabilis^p [52b] Pap a Fejedelmi Udvarban^q a Papsághoz fogott, s

aw Kvár I. és Kvár II: *el méne szállására*

ax Kvár I. és Kvár II: *s* (Kvár II: *s* hiányzik) *mentiben eszt mondá, Mvh: mentiben azt mondván*

ay Kvár II. és Mvh: *késérő*

az OSZK I. és OSZK II: *Ez az ember bizony nem ujjá született Ember, Gyfv: non est Regenerátus, más. h.*

a Gyfv és OL: *laktában*

b Kvár I: *ismértem* /:H.D.J./, Kvár II: *esmértem: H.D.J./, Mvh: emértem, th., OL: ismértem*

c Kvár I: *ugrották*, Kvár II: *ugraták*, OL: *ugraszták*

d Gyfv: *akarván turbálni* ('kivetni')

e Kvár I: *követséget*, Kvár II: *követségre*

f Gyfv: *is hiányzik*

g Mvh: *a hiányzik*

h Kvár II: *Hontzfut Honnfutz*, Mvh: *Huntz fut, Huntz fut*

i Mvh: *90-dik*

j OL: *az egyik szava utolsó*

k Kvár I: *En. En, th.*

l OL: *még hiányzik*

m Kvár II: *e kegyes, más h.*

n Mvh: *s hiányzik*

o Kvár II: *is hiányzik*

p hasonlíthatatlan, páratlan

q OL: *Fejedelem Udvarában*

elsőben^r prédikállott^s ujj meg tettzett a^t többek^u között Tofeus Püspöknek hogj Házához menván s a Házban^v alá s fel setálván egy nehányszor igj szollittaná^w meg a maga Feleségét^x *Feleség! Feleség! Papotska ám ez,^z adjuk néki^{aa} Sárát!¹⁰ S adta volt is azt a Leányat^{ab} Nagj Arinak, kitől valo Fia Nagj Ari Josef Enyedi Hadnagy^{ac} valo egy időben, szelid^{ad} ember, és igen facetus^{ae} a beszédben, valo egy erköltstelen Feleség is kitől valo ez^{af} a Bogaton lako Nagj Ari Bentzik,^{ag} a ki^{ah} ebben igen^{ai} singularis példa,^{aj} hogj^{ak} igen idején^{al} meg házasula s^{am} meg őszülte,^{an} de egy idő mulva az ősz haja oda lőn,^{ao} s^{ap} régi színébe öltözék^{aq} a haja. Ennek a Nagy Attya Tofeus /:a mint a Testamentumnak^{ar} extractussát^{as} láttam:/ mind özvegiének mind Leányinak igen sok arany, Tallér és egyéb pénzt hagjott volt,^{at} ujj hogj az a^{au} summa sok ezerekre ment.*

De terjünk vissza a Néhai T[iszteletes] Nagj Ari Josefre; ez olyan buzgo, s könyhullatásokkal [53a] valo^a könyörgéseket tészén valo,^b hogj

- r OL: *elsőbb* (s hiányzik)
s Kvár II: *praedicállat*
t Mvh: *a* hiányzik
u Gyfv: *a többi*
v OL: *házaban*
w Mvh: *ugg szollittaná*, OL: *ugg szollittá*
x Gyfv: *a maga Feleségét is*, Kvár I. és Kvár II: *a Feleségét*
y Kvár I. és Kvár II: *Feleség, Feleség, Feleség*
z Mvh: *emez*
aa OL: *nekie*
ab Kvár I. és Kvár II: *is volt aszt a Léányát*, Mvh és OL: *volt is Sárát*
ac Kvár I: *Nagyari Joseph, Enyedi Joseph, Enyedi hadnagy*, más.h.
ad Gyfv: *serény*
ae tréfás; OL: *facétus igen*
af Mvh: *ez* hiányzik
ag Mvh: *Bentzi*, OL: *Bontzik*
ah OL: *a ki* hiányzik
ai Kvár I. és Kvár II: *igen* hiányzik
aj Mvh: *singularis példa valo*, OL: *singularis a' valo* (singularis 'különös')
ak Mvh: *hogj ez*
al OL: *idegen (idején helyett)*
am Mvh: *meg házasula s* hiányzik, OL: *meg házasula* hiányzik
an OL: *őszült*
ao OL: *lén*
ap Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
aq Gyfv: *öltözik*, Kvár II: *öltözik*
ar Kvár I. és Kvár II: *Testamentomnak*
as a végrendelet kivonatát
at Mvh és OL: *volt* hiányzik
au Kvár I: *a* hiányzik
a Kvár I. és Kvár II: *tellyes (valo helyett)*
b Mvh: *buzgo könyhullatásokkal tészén valo könyörgéseket*, OL: *buzgo könyhullatásokat könyörgéseket tészén valo*

a Pogány Törökök is azt látván, arra fokadtak^c ki, *hogj ha ezt az Embert az Isten meg nem halgattja, senkit meg nem halgat.*^d Kiváltképpen látván hogj az Ifju Apafinak¹¹ mint van esze^e az Austriai F[elséges]^f Udvarral, s az Erdélyi Urakkal^g dolga, mint hadja^h az ország s Fejedelemⁱ magát hamis Hitben, s^j abból mi következnek^k a Reformata Ecclesiara, ki fakadt^l kőnjörgésében^m a Fejedelem hallottára illjen szokraⁿ in Cultu Publico.^o *Uram Isten! nintsen Fejedelmünk, Gjermek Fejedelmet adtál nekünk!*^p ¹² s^q azomban a szakállán hullott^r le a Kőnyve. Ekkor mondomta volt el ama^s fulminans^t Predikátziot is^u Ország gyűlésében ex Jer. XXXVIII.^v¹³ melly nállam is^w meg vagjon, mellyért^x sokan féltették hogj Teleki Mihály¹⁴ meg őleti, de nem lett az sőt az napon^y Teleki ebédre hivta^z maga a Veridicus Concionátort.^{aa} Teleki el esvén Törts Váránál, ugjan Nagj Ari Josef is Parentalt^{ab} felette, melly Prédikatzioját en is el olvastam^{ac} s tsudáltam.^{ad}

Mit hogj pedig ez a Nagy Ari éppen Incomparabilis^{ae} Pap volt, vissza is élt^{af} a Fejedelmi Udvar az ő promptitudojával,^{ag} és jámbor- [53b]

- c Kvár II: *fakadtak*, OL: *Fokadtanak*
d Kvár I. és Kvár II: *nem halgat meg*
e Mvh: *mint van dolga*, OL: az *esze (dolga)* szó helye üresen hagyva
f Gyfv: *az Austriai Fő*, Mvh: *a F[elséges] Austriai*
g Mvh: *Udvarokkal*, OL: *Udvarakkal*
h Kvár II: *hagya*, Mvh: *hagyta*, OL: *hagyá*
i OL: *s Fejedelem* hiányzik
j OL: *s hiányzik*
k Kvár I. és Kvár II: *mik következnek*
l Kvár I. és Kvár II: *Kifakad*, OL: *kifokadt*
m Mvh: *a' kőnyörgésben*
n Kvár I. és Kvár II: *illjen szokra* hiányzik
o nyilvános istentiszteleten
p Mvh: *minékünk*
q Kvár II. és OL: *s hiányzik*
r Kvár II: *hullatt*
s Kvár I: *mondotta vala el amaz*, Kvár II: *mondatta vala el Ország Gyűlésében amaz*
t dörge delmes; Mvh: *fulminans* hiányzik
u Kvár I. és Kvár II: *is az*
v Jeremiás 38. fejezetéből
w Kvár II: *nálomis*
x OL: *'s melyért*
y Gyfv: *nap*
z Gyfv: *hivatta*
aa igazmondó prédikátort
ab halottú beszédet mondott
ac Kvár I: *meg olvastam*, Kvár II: *el olvastom*, OL: *olvastam*
ad Kvár II: *s csudáltom*, Mvh: *s tsudáltam* hiányzik, OL: *'s vádoltam*, más.h.
ae hasonlíthatatlan, páratlan
af Kvár II: *él*
ag készségével, prédikátori gyorsaságával

ságával, és olykor^{ah} harangozáskor^{ai} izent Textust nékie,^{aj} a mellyről mindjárt prédikáljon, melyre^{ak} hirtelen elmélkedvén, a Palastját néha a sietség miatt^{al} az allyánál fogva vette^{am} njakába s ugj talalt^{an} ki indulni Házából, a mint a Fiától hallottam.^{ao}

Némethi Sámuel Kolosvári drága Professor irt ennek egj igen szép Epitafiumot,^{ap} melly ki nyomtattatott,¹⁵ tartom^{aq} én is, s^{ar} bizony méltó meg olvasni.

VESZPRÉMI ISTVÁN

Püspökről holmi léhás dolgok

Ez az Ember Udvarhelyi Papságában, midőn az én édes Atyám Hermányi Dienes Péter is ott a Gymnasiumban seniorotksa¹⁶ volna, olyan hirt hallott vala, hogy Apor István személy szerint el jönne, s el foglalná a Reformata Scholához^{as} tartozó egj Asztag buzát, még pedig a Jésuiták seminariumjához.^{at} Maga mellé vévén azért^{au} az Atyámat^{av} Veszprémi István nap es-

ah Kvár I: *sokszor* (ollykor helyett)

ai Kvár II: *harongazáskor*

aj Mvh és OL: *nékie* hiányzik

ak Gyfv: *mellyről*, Kvár II: *a' melyre*

al Mvh és OL: *Palástyát a' nagy sietség miatt*

am Kvár I, Kvár II. és OL: *vetette*

an OL: *tanált*

ao OSZK I. és OSZK II. betoldása: *Ezen Illyés Proféta Lelkével biro Papi ember igen*

el vonta vala magát a' Világtól is, ugy hogy két forintot meg nem tudot volna számlálni, sem köntésére (OSZK II: *köntössére*), *ételére, italára nem viselt gondot, erővel vette ki a'*

Felesége ébredé is, a' Tanulo házbol. Egy temetés felet husz Aranyat adott néki a'

Fejedelem. bé veti azt a' 'sebiben (OSZK II: *'sebében*), *mely is lyukas lévén, a' mint az uton ment, a' Fejedelem étek fogaja kisérvén a' szállásra, el hullogatott egy nehányot benne, az étek fogo fel szedi, a' szállásra menvén, mondja a' Feleséginek, valami sár aranyak* (OSZK II: *Aranyok*) *vagynak a' 'sebiben, ved el lássad* (OSZK II: *lásd*) *mit tsinalsz vellek. A' Felesége meg számlálván tizen kettőnek talállya, kérdi az Urától ha annyi volté? mondja hogy én nem tudom, az étek fogo meg nevetvén magát, elő* (OSZK II: *elő*) *adja az el hullott nyolcz aranyat és várja hogy adjon a' Pap vagy egyget belőlle, amannak pedig nem volt az* (OSZK II: *az hiányzik*) *affélére gondja, az étek fogo mondja: bár nekém is ád vala kegyelmed benne, mert* (OSZK II: *mert hiányzik*)

megérdemleném; mondja a' Pap végyen kegyelmed benne a' mennyit akar, én nem kapok rajta, ugy adott a' felesége egyet belőlle. (V. ö. Cserei Mihály Históriája. Kiad. Kazinczy Gábor. Pest 1852. 162.)

ap sírverset

aq Kvár I, Kvár II. és OL: *s tartom*

ar Kvár II: *s* hiányzik

as OL: *Oskolához*

at papneveldéjéhez; Gyfv: *semináriumához*

au Mvh: *azért* hiányzik

av Kvár I. és Mvh: *az Atyámat*, OL: *az én Atyámat*

tig^{aw} az asztagnál várá Aport, egj hegjes tör páltza lévén nálla,^{ax} de Apor nem superveniála.^{ay} Akkor Haza méne Veszprémi^{az} és [54a] monda^a az^b Atyámnak *Frater Senior! Frater Senior! nem jöve el Apor István az őrdög lelkű,*^d bizony dolog^e hogj ha el jó vala, a hasába gjakom vala ezt a páltzát.¹⁷

Ez a Veszprémi szálas,^f természetes, szó ki mondo bátor ember vala, de a Felesége igen^g borozo reszeges Aszszony vala,^h de az Aszszonyhoz, res mira!ⁱ Kurva név^j még sem fért soha.^k Két fülű fazékkal állott ollykor^l a bor a Konyhán^m Veszpréminé előtt,ⁿ s midőn^o látta hogj szintén^p.¹⁸ rajta éri a férje,^q bé zuditotta az Aszszony a bort a Moslék közzé. Veszprémi István^r pedig igen szidogatta^s a Nemet pernahajderrel.^t,¹⁹ Ezt a Tudos Embert elsőben útította meg a Gutta, az Udvarhelyi Prédikallo székben Kőnyörgés közben, de azután^u Püspökséget ért, és viselt^v 25 Esztendeig.²⁰

Mikor leg utolszor Synodus Generalist^w tartana, és az én Atyám is,^x mint Esperest ott volna, ott ezek esének I. Az a Fractus^y Püspök tsak

aw Gyfv: *nagj estvig*, Kvár II: *nap estvig*

ax Mvh: *az asztagnál vala, Aport !:egy hegjes tör páltza lévén nálla: / várván*

ay jelent meg

az Kvár II: *Veszprényi*, th.

a Gyfv: *és monda*, más.h.

b OL.: *az en*

c senior atyámfia; Gyfv és OL.: *Frater Senior* (kettőzés nélkül)

d Kvár I: *nem jöve el Apor István az őrdög lelkű* hiányzik

e Kvár II: *bizony dolog! bizony dolog!*

f Kvár II: *szálos*

g Mvh és OL.: *igen* hiányzik

h Gyfv: *vala* hiányzik

i világ csudája

j Gyfv: *hír* (név helyett)

k Gyfv: *soha is*

l Mvh és OL.: *ollykor* hiányzik

m OL.: *Konyhán olykor*

n Mvh: *Veszpréminé előtt* hiányzik

o Mvh: *ollykor midőn*

p Mvh: *szintén* hiányzik

q Gyfv: *éri férje*, Kvár II: *eri az Ura*

r OL.: *István* hiányzik

s Kvár II: *szidagatta*

t Gyfv: *pernehajderrel*, Mvh: *bernhájderrel*

u Gyfv: *ezután*

v Kvár I: *is ért, s viselt is*, Kvár II: *is ért, s viselt*

w Mvh: *Midőn utolszor Generalis Synodust*, OL.: *Midőn leg utolszor Generalis Synodust*

x Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik

y megtört, erőtlén; Kvár I. és Kvár II: *A Tractus* (az hiányzik), OL.: *Az a' T*

ugy űlt a^z Consistoriumban,^{aa} mint egj oraculum,^{ab} hanem a Gjűlésnek egjik napjan Dél [54b] elűtt, nagj késűre, igen halkal a szokat meg kettűzűtetvűn s^{ac} hűrmaztatvan^{ad} mondű. *Bizony dolog bizony dolog! hogj hogj^{ae} meghalok ehel.* melly szavaira^{af} nagj halgatűs vala. E^{ag} pedig azt tette, hogj a veje  s^{ah} ama részeges Leűnya mindenit loptűk,^{ai} és  tet semmivé tett k.^{aj} Az a Jutka nevű bor 'sűk Leűnya illy hallatlan hűladatlansűgot is^{ak} tselekedett^{al} az Attyával,^{am} Eszre vévén hogj az Attja t lle valo f lt ben^{an} valami Arany s Tall r pénzt a derek n^{ao} hordoz ejjel nappal^{ap} addig intselked k^{aq} njomor k^{ar} Attja után, hogj fered be  ltet , s mig a Püspök a K dban^{as} szunjok la,^{at} a gjűszűt²¹ meg  resitt , és üveg darabokkal,^{au} s egj b^{av} tserepekkel meg t tt , s mintha mind^{aw} transubstanti lta^{ax} volna,^{ay} ott hordoztat  v n Attj val, éppen addig mig reá szorula,^{az} s akkor veve eszre a Vénség, a nagj úttal  llatoz st,^{aaa.22} s az^{abb} aff l kt l^{acc} félt a szeg nj^{add} Püspök az éhel hal stol, v geztet k^{aee} azért ekkor, hogj

- z OL: *a* hiányzik
aa egyh zatan csban; Kvár I: *Generális Synodusban*
ab j s; vitathatatlan szaktekintély
ac Kvár I.  s Kvár II: *s* hiányzik
ad OL: *szokot meg k t z tetv n (s h rmaztatv n hiányzik)*
ae Kvár I.  s Kvár II: *hogj (kettőzés nélkül)*
af Kvár I.  s Kvár II: *szavára*
ag Mvh: *ez*, OL: *a'*
ah Kvár II: * s hiányzik*
ai Mvh: *el lopt k*
aj OL: *t ttek*
ak Kvár I: *ilyen h ladatlansűgot is*, Mvh: *ily hallatlan s' háladatlan dologt*
al Kv r II: *tseleked k v lle*
am Gyfv: *Apj val*
an Mvh: *f lt ben*
ao Kv r II: *a derek n* hi nyzik
ap Kv r I.  s Kv r II: *s nappal*
aq OL: *intselkedett*
ar Mvh  s OL: *nyomor *
as Mvh: *a' fered ben*, OL: *fered ben (a K dban helyett)*
at Mvh: *szunnyok lna*
au Gyfv  s Kv r II: * s  veg darabokkal*, Mvh  s OL: *'s egj b  veg darabokkal*
av Mvh  s OL: *egj b* hi nyzik
aw Mvh  s OL: *mind* hi nyzik
ax  t l nyg tette; OL: *transubstanti ltatott*
ay Gyfv: *valna*, th.
az Gyfv: jav. ebből: *fordula*
aaa Kvár I: * ttal változást*, Kvár II: * ttal  llatoz st*, Mvh: * llatoz st ( ttal hiányzik)*
abb Kvár I: *az* hiányzik
acc Mvh  s OL: *eff l kt l*
add Mvh  s OL: *szeg nj* hiányzik
aee OL: *V geztenek*

a Generalisbéli^{aff} jövedelem lenne egészen a Püspöké, de azután a successori is^{agg} azt a Proventust^{ahh} el seprék,^{aii} az Esperestek^{ajj} elől, ha^{akk} ezután nem fordul jobban. Dél után azon [55a] Napján a Synodusnak, ismét meg szollala a Püspök és monda. *Bizonj dolog bizony dolog!*^a *hogj hogj^b sok Püspök vagjon.* mely szavára az adott alkalmatosságot, hogj a Consistorialisok^c ebéd után voltak, s vigan^d és bátran^e discursáltak, ama mondás szerint, *Foecundi^f calices quem non <.> fecere disertum.*^g II. Mikoron^h a szokás szerint könyörgene a Püspök a Ministeriiⁱ Candidátusokért,^j igj ejtette beszédét^k *Ur Isten! mi ezeket a te Szolgaidot,^l ki bocsattjuk a te szállódnak mivelésére, Te azért áld meg őket, áld^m meg e jelen valo eledeleket is,ⁿ mellyeket hozzánk vészünk Testünk táplálására.*^o 3. Az édes Atjám^{ol} pedig igj butsuzott el. *Adja Isten édes Hermányi Uram, hogj egjmást láthassuk a más Világon^p jó egészségben.*

Ezt a Veszprémi^q István Püspököt^r vette volt reá^s Betlen Miklos, hogj consentiálna, és subscribálna az Amstelodámi^t pénznek, le hozásában, mellyet Bethlen Miklos a Toratzkai^u Joszágra, Groffi^v Titulusra, és^w Sz[ent] Miklosi Kastélyra elkölte,²³ s meg nem fizethete. Melly subscrip-

aff Kvár I. és Kvár II: *Generalis Synodusbéli*

agg utódai; OL: *successorais*

ahh jövedelmet

aii Kvár II: *el lepték.* más.h.

ajj Mvh: *Esperest.* más.h.

akk OL: *hatsak*

a Mvh: *Bizonj dolog!* (kettőzés nélkül)

b Kvár I. és Kvár II: *hogj* (kettőzés nélkül)

c az egyházi tanács tagjai

d Kvár I. és Kvár II: *dél után vigan voltak,* Mvh: *ebéd után voltak, s vigan.*

OL: *ebéd után igen vigan voltak*

e OL: *bátron*

f Mvh: *Faecundae*

g OSZK I. és OSZK II: *A' bőv bór ktnem téssen bőv beszédivé?;* Kvár II: *diserti*

h OL: *Mikor*

i Kvár I: *Ministeriumra,* Kvár II: *Ministeri*

j lelkészjelöltekért

k Gyfv: *beszédit,* Kvár I. és Kvár II: *könyörgését* (*beszédét* helyett)

l Kvár I, Kvár II. és Mvh: *szolgaidat*

m Mvh: *áldjad*

n OL: *is hiányzik*

o Kvár I. és Kvár II: *Testünknek táplálására etc.*

p Kvár I. és Kvár II: *világban,* OL: *Világon is*

q Kvár II: *Veszprényi*

r Kvár II: *Püspököt*

s Gyfv: *rá*

t egyetértene és aláírást adna az amszterdami

u Gyfv: *Taratzközi,* Kvár II: *Toratzkai,* Mvh: *Farkatzkari,* OL: *Farkatzkosi*

v Kvár I: *s Groffi,* Kvár II: *s Groff*

w Mvh: *és a'*

tioért^x Veszprémit^y igen keményen szembe [55b] fogák a Papok egj Generális Synodusban, de midőn magát nem menthetné monda. *Kedvezzen^z.²⁴ Kegyelmetek^{aa} énnékem, mert a gutta ujonnan^{ab} meg új engemet.^{ac} melly szavára felele Eszéki István, igen kemény Ember: *Útőtte volna meg^{ad} Kegyelmedet^{ae} ez előtt 12^{af} Esztendővel,^{ag} ne mettzhetne volna meg Kegyelmed^{ah} az Erdélyi Ecclesia^{ai} Torkat etc.^{aj}**

BONYHAI GYÓRGY *Püspökről*

Ez igen természetes, szép tekintetű, szelíd és gravis^{ak} Ember vala, valának pedig^{al} néki^{am} három Leányi, de a kissebb vala leg szebb, és katzérabb^{an} természetű, meg is férgesedék osztán^{ao} M[aros] Vásárhelyt, melly esetnek^{ap} hire mindenfelé ki menvén^{aq} nagjon^{ar} őrlék^{as} a Pápisták, s^{at} igen szegjenlék a Reformátusok a Püspöki Háznak illjen^{au} eleven gjaszszát.^{av} Esék azomban, hogj ama nagj Pápista Ur

- x aláírásért
- y Kvár II: *Veszprenyit*
- z OL: *Kedvezzenek*
- aa OL: *kigyelmetek*
- ab OL: *ujjában*
- ac Mvh: *engem*
- ad OL: *meg hiányzik*
- ae Kvár II: *Kedet*
- af Mvh és OL: *tiz*
- ag Kvár I: *esztendővel, hogy*, Kvár II: *Esztendőekkel. s*
- ah OL: *kigyelmed*
- ai Kvár I. és Kvár II: *az Erdélyi Ecclesiáknak*, Mvh: *az Erdélyi Ecclesiák*, OL: az ekleisia
- aj Kvár I. és Kvár II: *s. a többi*, Mvh és OL: *etc. hiányzik*. OSZK I: bejegyzés a margón: *NB. Eppen a' Kolosvari Reformata Ecclesianak is a' dolga így fojt. 's a.t. Nam Hyerarchia ?yT? Sacra Nequitia. etc. mert a' jövedelmet nem gyűjtettük meg, hanem pásztolták!?, pusztítottak a' Curatorok, Furatorok.*
- ak súlyos, tekintélyes
- al Kvár II: *pedig hiányzik*
- am Kvár I, Kvár II. és OL: *nékie*
- an Kvár I: *az kissebbik vala leg szebb, a középső leg katzérabb*, Mvh: *a' középső vala leg szebb, és katzérabb*, OL: *a középső vala leg szebb és katzérabb*
- ao Kvár I: *osztán hiányzik*
- ap Kvár II: *ezeknél, más.h.*
- aq Mvh: *ki mégyen*, OL: *kimégyen volt*
- ar Mvh: *nagjon hiányzik*
- as Kvár I. és Kvár II: *őrülték*, OL: *őrülnek*
- at Kvár I. és Kvár II: *de (s helyett)*
- au Mvh: *a' Püspök házának ily*
- av Kvár II: *gyalázattyát (gyaszszát helyett)*

Torotzkai János²⁵ /:ki az után Thesaurárius^{aw} vala:/ méne Mezőségi^{ax} Jóságaba Njaralni,^{ay} holott is Udvarla néki egj szomszéd Református Nemes^{az} Ember, kit noha^{aaa} Torotzkai^{abb} nem igen kedvel vala ob Relligionem, et [56a] Contentiones de finibus Territorii,^a mindazonáltal ebédre marasztá, hogj mortificálhatná,^b vala pedig a Nemes Ember elmés, és Kőnyv olvasó^c értelmes.^d Monda azért Torotzkai János ebéd felett a Nemes embernek, *Tud é Kegyelmed^e Ujságot?* felele^f a Nemes ember^g és monda. *Nem tudok Méltóságos Ur, de ha Nagyságod parantsolni méltoztatik,^h meg halgatom az Ujságot.* Mellyre monda a nagj fejű Torotzkai János. *Hallá é Kegyelmed,ⁱ a Kegjelmetek Püspökjének a^j Leánya meg fattjazott.* Monda^k erre^l a Nemes Ember. *A Leánya é^m Méltóságos Ur Felele Torotzkai János: A Kegjelmetek Püspökjeⁿ Leánya bizony.* Mellyre monda^o a Nemes Ember. *De pedig hogj a Leánya s nem maga, mint hajdon a Nagyságtok Pápája Romában, bizony a Leány olyan az eb lelkű hogj ő ugj jár, ha Férfi^p fér melléje Azt bizony én is^q tudádom vala ha^r a Püspök fattjazott^s volna meg.* Erre^t meg némula az Ur.²⁶

- aw kincstárnok
ax OL: a *Mezőségi*
ay Mvh: *nyárolni*
az Kvár II: *Nemes* hiányzik, OL: Istenes (*Nemes* helyett)
aaa Gyfv: *noha* hiányzik
abb Kvár II: *Torotzkai*
a OSZK I. és OSZK II: *Vallásáért, és a' Jóság hatarából származót veszekedésért*
b bosszanthatná
c Kvár II: *Kőnyv olvasó*, th., OL: *kőnyv olvasott*
d Mvh: *értelmes ember*
e Mvh: *Tudel ked*, OL: *Tude ked*
f Kvár II: *s Fzelele*
g Kvár I: *ember* hiányzik
h Kvár II: *méltoztatik parantsolni Nagyságod*, Mvh: *Nagyságod parancsolni fog*, OL: *Nagyságod porantsolni méltoztatt*
i Kvár I. és Kvár II: *Kegyelmed hogj*, Mvh és OL: *ked*
j OL: *a* hiányzik
k Kvár I. és Kvár II: *Mond*
l OL: *erre* hiányzik
m Gyfv: *Leányi*, OL: *Léány*
n Kvár I: *Püspökjének a*, Mvh: *Püspöjeknek a'*, OL: *Püspökjének*
o Mvh: *Monda erre*, OL: *mond erre*
p Mvh: *Férfi*, OL: *férfiu*
q Mvh: *én is* hiányzik, OL: *en (is* hiányzik)
r Gyfv: *hogj*, Mvh: *hogy (ha helyett)*
s Kvár II, Mvh és OL: *fattjazatt*
t OL: *s erre*

M[AROS] VÁSÁRHELYI ISTVÁN
Püspökről

E^u Nagy Enyedi Fő Pap vala, mertekletes Ember^v [56b] az italban, az ételek között pedig igen szereti vala a parasztabbakkot,^w p. o.^x borsot, lentsét, alutt Tejet, beszédében is^y és erköltsében darabos^z vala igen, mellyért Deáki Josef Püspök igen nagy paraszt Embernek mondja vala lenni őtet.^{aa} Esperetségében^{ab} Partiális^{ac} Synodust tartván az enyedi^{ad} Kastélyban,^{ae} kéredzék^{af} ki a Házbol mások^{ag} hivatalára^{ah,27} Ersek Ujvári^{ai} Sámuel^{aj} nevű szegénj Predikator, kinek is^{ak} igj^{al} felele^{am} *Úlj le a seggedre*. Az Enyedi Tanács Károlyi Sámuel^{an} másod magával^{ao} Kővet-ségbe küldé egjkor hozzája^{ao} valami^{ap} keményke^{aq} izenettel /:a mint hallották azzal:/ hogj őket^{ar} ne szollittaná olly durván ezzel a^{as} szoval *Atjafiai!* mellyért meg neheztelvén e lőn^{at} a válasz^{au} *Bolondok vagytok*.

u Mvh: *E* hiányzik, OL: *Ez*

v Kvár I: *mértékletes ember vala*, Mvh: *igen mértékletes ember*

w Kvár I: *Parasztabbakat*, Kvár II: *parasztabbakkal*, Mvh: *parasztos abrakot*,

OL: *Parasztí abrakot*

x Mvh: *u.m. (p.o. helyett)*

y Kvár I: *is* hiányzik

z Kvár II: *darabas*

aa Gyfv: *lenni őtet* hiányzik, Kvár I. és Kvár II: *lenni* hiányzik, Mvh és OL: *őtet*

hiányzik

ab Gyfv: *Esperetségében*, Kvár I: *Esperestyégében*

ac OL: *Partiális* hiányzik

ad Gyfv: *tatván a Nagy Enyedi*, th.

ae Mvh: *Enyeden (az enyedi Kastélyban helyett)*

af Gyfv: *kéredzik*

ag Mvh: *a' mások*

ah Kvár I: *hivatalyára*

ai Kvár I: *Urvári*

aj Kvár I, Kvár II, Mvh és OL: *Sámuel* hiányzik

ak Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik

al OL: *igj* hiányzik

am Kvár I. és Kvár II: *felelt*

an Kvár I: *másod magával* hiányzik

ao Gyfv: *ő hozzája*

ap Gyfv: *valamely*, Kvár I: *valami* hiányzik

aq Kvár I. és Kvár II: *kemény*

ar OL: *azok:/ hogj őket*

as Kvár II: *azzal a*, Mvh: *evel a'*, OL: *e (ezzel a helyett)*

at Kvár I: *elén*

au Kvár II: *válosz*

Generális Notáriusságában^{av} Kubunyi Péter^{aw} Táblai^{ax} Procurátor^{ay} holmi Causában^{az} Párt²⁸ kívánván in figura Synodi Generalis^{aaa} és ezi^{abb} a szot akarván Protocoláltani, I[ncattus] petit par^{acc} hátra fordula^{add} s monda Adnak szart.^{aee}

Püspökké nehezen is lehe, s későre is lett vala ez az ember ezen^{aff} durva darabosságáért^{agg}.²⁹ [57a] és hogj ajándék védő Embernek tartatnék. Ennek Püspökségében esének ama nagj dolgok, hogj Miko Ferentz³⁰ egj lustos^a.³¹ Mesternét venne el Feleségül gonosz uton modon.³² És Bonyhai Gjörgj^b Esperest is Bánfi Imrét hites Matkájától^c választá el^d nagj summa pénzért és Teleki Sandor³³ a Bánfi Matkáját Nagj^e Susánnát a gienge Kis Aszszonyt,^f mint a Vén sas a tyuk fiat^g el ragadá. Melly miatt a Felséges Udvar a Reformátust Statust^h meg rettenté,ⁱ s Bonyhai Esperestségét^j el veszté ideig.^k etc.^l.³⁴

av egyházkerületi jegyzőségében

aw Gyfv: *Kubunyi nevű*, Mvh: *Kubinyi nevű*, OL: *Kubányi nevű*

ax Kvár II: *Zablai*, más.h.

ay ügyvéd

az perben; Kvár I: *Caunában*, th.

aaa az általános zsinat színe előtt

abb Kvár II: *ezt azt*, más.h.

acc jegyzőkönyvbe vétetni: Az alperes másolatot kér

add Gyfv: *s hátra fordula*, OL: *hatrafordul*

aee OL: *A[ctor] dabit szart* 'A felperes szart fog adni'

aff Mvh: *ilyen (ezen helyett)*, OL: *ezen* hiányzik

agg Gyfv és Kvár II: *darabosságáért*

a Gyfv és Mvh: *lutskos*, OL: *<lutskos>lustos*

b Kvár II: *Gjörgj* hiányzik

c Kvár I. és Kvár II: *hites Matkájától* hiányzik, OL: *hites Matzájától*

d Gyfv: *el választá*, Kvár I: *választá el Nagy Susánnától*, Kvár II: *válosztá el*

Nagy Susánnától

e OL: *hogj (Nagj helyett, más.h.)*

f Kvár I: *Kis Aszszont*

g Mvh és OL: *nyúl fiat*

h református rendet

i Kvár II: *meg rententé*, th.

j Gyfv: *Esperestségét*, Mvh: *Esperestségét is*

k Kvár I. és Kvár II: *egy ideig*, Mvh: *ideig* hiányzik

l Kvár I, Kvár II. és OL: *etc.* hiányzik

SZIGETHI ISTVÁN^m.³⁵*Püspökről*

Következik vala ez a Tudos Ember Generalis Notáriusnak,ⁿ de az Urak factioja^o eleibe tévé Szathmári Mihályt,³⁶ a M[aros] Vásárhellyi Collégiumnak szelid, és Tudos Professorát,^p de Szathmárit a Felesége ki nyughatatlankodá^q Erdélyből, s ugj succedálhata^r Szigeti István a Notáriusságban,^s azután^t lett vala Püspökké is, de az Enyedi Professorságról le kelle mondani, már pedig Ecclesia és Esperestség^u kell vala^v néki^w [57b] az enyedi Tractus^x Esperestsége^y pedig Vacál^z vala a^{aa} Hunyadi Márton^{ab}.³⁷ halálával, el is nyéré az Esperestséget^{ac} Kibédi András Machinátioja ellen, de hátra vala^{ad} a Catedra,^{ae} meg üresítették annak okáért^{af} az Urak az Enyedi Kastélybeli Parochiát, M[aros] Vásárhellyi Professorságra promovealván^{ag} Nadudvari Samuelt, az Enyedi Fő Papot, ki azután Apostatála^{ah} is. Az Enyedi Tanáts azonban Practicál vala, mint obstálhatna,^{ai} hogj néki Püspök Papja ne lenne, ne hogj a nyakokra^{aj} ülne, s Boros Botsárdi borait is bé hozná cum Infractiōne Privilegii.^{ak} A Püspök Szigeti Istvánt azomban Szebenben a gutta meg üté, s Enyeden nem sokára meg hala. Akkor az Enyedik nekem adának hivatalt, a Második Papságból az elsőben, és minden

- m** Mvh: *GY[ULA] ISTVAN*
n egyházkerületi jegyzőnek
o fondorlata
p Mvh: az *M[aros] Vásárhellyi szelid és tudos Professort*
q Kvár II: *ki nyughatatlankodata*
r következhetett
s Mvh: *Notariusságra*
t Kvár I: *s az utánn*
u Gyfv: *Espéretség és Ecclesia*, Kvár I: *Ecclesia és Esperestyég*
v OL: *Esperestség kell vala és Ecclesia*
w Kvár I. és Kvár II: *nékie*
x egyházmegye
y Gyfv és Kvár II: *Espéretsége*, Kvár I: *Esperestyege*
z megüresedik
aa OL: *a hiányzik*
ab OL: *Hunyadi János*, más.h.
ac Gyfv: *Espéretséget*, Kvár I: *Esperestyéget*
ad Kvár I: *vala még*
ae szószék; prédikátori állás
af Kvár I: *Meg üresítették azért*, Kvár II: *Meg üresíték azért*
ag előre mozdítván
ah hitét elhagyta
ai ármánykodott, mint akadályozhatná meg
aj Kvár I. és Kvár II: *nyakára*
ak kiváltságuk megsértésével; Gyfv: *Privilegii*, th.

kedvem ellen be is vivének, Consensust^{al} adván a szegény Clinicus^{am} Püspök is.^{an,38}

Éz a Szigethi István Püspök Ifjúságától fogva Collégiumi^{ao} Ifjúságot igazgatván, az Ecclesiái egjeb igazgatáshoz igen vékonjon^{ap} tud vala, el annyira, hogj tsudálkoznánk^{aq} [58a] de a Notáriussa^a Kibédi András /:kit vagy 16 Pap, egj Dél utáni észszel^b.³⁹ Esperesté is választott vala, hogj^c akkor el nem njerheté,^d tsak nem kezét lábát évé meg:/^e Hunyadi Márton Esperestyétől^f nagjon meg tanulván a Directiot, meg nyéré^g hogj Szigethi István igen betsülné, és szava^h utan járna⁴⁰ sőt Szigethi Istvánt a Császár Arestomba vettvénⁱ ártatlanul,⁴¹ Kibédin fordula meg az Esperestség^j azon Esztendőben is, melly Arestomnak Historiája, nagj volna ha ide írám,^k irhatnám is valami részből, minthogj a Püspök el vitetését^l szememmel^m isⁿ néztem.

A sokszor említett Szigethi István feles Papoknak jelen léteken^o akara valami dispositiot^p tenni az Erdélyi Reformáta Ecclesiák^q iránt, p.o. Hogj Magyar oskolák állitassanak^r fel, s at. de olly szapora pergessel mondott a mit mondott,^s hogj a leg serényebb irok is nem assequalhatták,^t holott ő az előtt egészeseg korában igen^u halkal⁴² beszéllő ember vala.

- al egyetértését
am ágyban fekvő beteg
an Az *el is nyéré az Esperestséget... szegény Clinicus Püspök is* szövegrész a Mvh, OL, OSZK I. és OSZK II. másolatokból hiányzik
ao OL: *a' Collegiumi*
ap OL: *egyéb dolgok igazgatására igen vekonyan*
aq Kvár I: *igen tsudálkoznánk*, Mvh: *tsudálkoznának*, OL: *tsudálkoznak*
a OL: *Notarius*
b OL: *egj Dél utáni észszel* hiányzik
c Kvár I. és Kvár II: *s hogy*
d Gyfv: *el njerheté*, más.h., OL: *el nem nyerhette*
e Mvh és OL: *meg évé*
f Gyfv: *Esperestétől*
g Gyfv: *meg is nyéré*, Kvár II: *meg nyeri*
h Kvár II: *szova*
i Mvh és OL: *vitetvén*
j Gyfv: *Esperestség*, Kvár I: *Esperestyég*
k Mvh: *le írám*
l Kvár I: *el vittetését is*, Kvár II: *el vitetését*, OL: *elvitetesit*
m Mvh: *szememmel*
n Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
o Kvár I. és Mvh: *jelen létében*, Kvár II: *jelen (léteken)* hiányzik
p rendelkezést
q Gyfv: *Ecclesiák* hiányzik, Mvh: *Ecclesia*
r Kvár I: *állittatnának*
s Kvár II: *a mint mondatt*
t követhették
u Mvh: *igen* hiányzik

Egészséges korában jart az elméje azonn is hogj esnék a Magyar nyelvnek, s palléroztatnok^v [58b] s^w a sok szükségtelen Deákizálást⁴³ is hagyónók^x ki belőlle, volt is magának olyan Magjarsága, mellyben Deák szok nem voltak, a régi Magyar szok elő jártak^y szép hathatossággal, vala közep természetű, izmos^z egészséges piros Ember, az ételekben^{aa} éppen nem válogató,^{ab} a bort igen jól bíró Vendég, de a kinek nyelve^{ac} soha a bőv bortól is nem^{ad} botlik vala. Beszédei hasznosak valának, s^{ae} ember rágalmazás nélkül valok vizsgálás nélkül nehezen hívő, igen erős nézésű férj^{af} s. a t.^{ag}

Ősz, vén korában özvejségében egj Leány szolgálója az artatlan Vén Embernek meg terhesedék egj Letzfalvi nevű^{ah} Kurvás Legénytől, de nem akarván a Leány a Lator Legényre vallani, spe Matrimonii lactata,^{ai} hanem tsak himczvén hámozván, hogj^{aj} ő egj István nevű Embertől esett meg, gjanuba hozá a jambor vént. Egj Barothi^{ak} István^{al,44} nevű merges Deák [59a] pedig^a Vén Latornak is szidalmazván^b sokáig itt^c is^d tekerge^e a Városon, Néhai Kőblős Janos⁴⁵ és az^f akkori Tanács titkos^g és álnok^h tutelajaⁱ alatt, kentelenítették azért az öreg Szigethi István^j magat Inquisitione mediante ki tisztítani és justificáltatni^k Igeni Generalis

- v Mvh: *esnék a' Magyar nyelvnek ki pallérozására*
w Kvár I: s hiányzik
x Gyfv: *hánynok*, Kvár I. és Kvár II: *hadnok*, Mvh: *hagyná*
y Kvár I: *elő járának*, Kvár II: *elő jártok*, Mvh: *elé jártak*, OL: *elő járultanak*
z Kvár II: *izmos, vastag*
aa Kvár I: *étekben*, Kvár II. és OL: *ételben*
ab Kvár II: *Válagató*
ac Kvár II, Mvh és OL: *a nyelve*
ad Mvh: *meg nem*, OL: *a' bortól soha is nem*
ae Kvár I. és Kvár II: s hiányzik
af Kvár II, Mvh és OL: *Férjfi*
ag Kvár II: s. a többi. etc., OL: s.a.t. hiányzik
ah Kvár I. és Kvár II: *nevű* hiányzik
ai a házasság reményétől rászedve; Kvár II: *lactatta*, th.
aj Kvár I. és Kvár II: *mond, hogj*
ak Kvár I: *Barathi*; Mvh: *Bároczi*, OL: *Barotzi*
al OL: *István* hiányzik
a Kvár I: *pedig* hiányzik
b Kvár I. és Kvár II: *szidalmazza vala*
c Mvh: *itt* hiányzik
d Gyfv és OL: *is* hiányzik
e Mvh: *tekergett*
f Gyfv: *az* hiányzik
g Mvh és OL: *átkos* (*titkos* helyett)
h Kvár II: *álnak*
i pártfogása
j Gyfv és Mvh: *István* hiányzik
k vizsgálat útján tisztázni és igazolni; OL: *justificalni*

Synodusban, holott is a non Comparens^l Barothi^m Vasra íteltették,ⁿ de az Enyedi Tanács, kezét nem tévé^o reaja, hogj Nemes Ember volna, holott az Ég alatt^p egj talpalatnyi öröksége sem^q vala,⁴⁶ s^r az Attja is egj^s Pasquillusokat irogato,^t és senkit nem betsúlló gonosz Pap vala,⁴⁷ de Szigeti Istvánnak a Tanács nem vala barátja.

Voltak e nagy Embernek több szomorú fatumi^u is az^v előtt, minthogj az első^w felesége^x /:szép kénjes^y Asszony:/ Betlen Istvánhoz⁴⁸ adta vala magát, kiis a Szigethi István Hazánál^z tart^{aa} vala szállást, és még akkor tsak tsődör^{ab} Ifju^{ac} vala a hitvánság^{ad} Groff,⁴⁹ a Fia felől^{ae} Szigethi István [59b] felől is hallaték rosztól hogj a szolgálóhoz fért,^{af}⁵⁰ de ez azután^{ag} Académiákra méne^{ah} s le jővén Magyarországban meg hala. A nagyobbik^{ai} Leánya Mária most Püspökné, a második^{aj} Anno 1752 in Novembri^{aj} marada el a szegény simbes Kovács Sigmondtól^{ak} etc. De sok volna mind le irnom, a mit ide tartozot^{al} tudok.^{am}

l meg nem jelenő; OL: *az ő comparense* 'az ő ellenfele'

m Mvh: *Bároczi*, OL: *Bantzi*

n Mvh: *ítéltetik*

o Mvh és OL: *tévén*

p Mvh: *soholt*

q Mvh és OL: *nem*

r Kvár I, Kvár II. és OL: *s hiányzik*

s Mvh és OL: *egj hiányzik*

t Kvár II: *iragato*, OL: *Pasquillusokat irogat vala* (pasquillus 'gúnyirat')

u sorscsapásai

v Kvár I. és Kvár II: *ez*

w OL: *az ő* (*az első helyett*)

x Gyfv: *Felsőge*, th.

y Mvh és OL: *kegyes*

z Kvár I: *az Szigethi Istvánnál*

aa Kvár I. és Kvár II: *tartott*

ab OL: *tsődős*, th.

ac Kvár I: *Ifjuság*, Kvár II: *Fijuság*

ad Kvár II: *hitván*, OL: *kivánság*

ae Mvh: *felőlis*

af Kvár I. és Kvár II: *fért volna*

ag OL: *de ez után*

ah Mvh: *ment*

ai Kvár I: *nagyobb*

aj Kvár I. és Kvár II: *Anno 1752. Novemberben*, Mvh: *1752-ben in Novembri*, OL:

Anno 1752-ben in Novembri

ak Kvár I. és Kvár II: *Sigmond nevű urától*

al Kvár I: *tartozoknak*, Kvár II: *tartazaknak*

am OL: *Anno 1760. 8-v 8-bris*

DEAKI JOSEF Püspökről

Ez igen ekesen szóló, és^{an} mind az Urak előtt^{ao} mind^{ap} az Ecclesiája^{aq} előtt igen^{ar} kedves Pap vala, s tudja valais magat alkalmaztatni; tsak a Kolosvári értelmes^{as} Deákok nem igen betsüllik vala tanításit;^{at} söt hallottam közöttök,^{au} hogy halott felett egy könyörgésnél többet nem mond^{av} soha. De bizony mondhatott volna ha akart volna. Ha Ur^{aw} hal vala meg, annak temetéséről^{ax} nem igen hadgyák vala el. Meg az Udvari szolgáltois hallottam ezt mondani:^{ay} Lelkem Deákim be jó Pap az,^{az} ama Batzoni⁵² pedig semmire kellő. En pedig Batzoni Mátét solidusobnak^{aaa} véltem.

Püspökké tévén ezt az embert a Consistorialis^{abb} [60a] Urak inkább mint^a a Szent Ministerium,^b igen megbánták vala, olyan irregularis sok^c dolgai valának. Látván, hogy Háromszéken sok a hiba,^d ott egy néhányszor visitála,^e de az Enyedi Tractusban egyszersem soha.^f Oda bé esett vólt, hogy Sz[ent] Györgyi István⁵³ nevü tanuló társamból^g s^h igen fajtalan ifjúbólⁱ valo Papot 60. forintokig meg bursáza.^j De meg jegyzet-tek vólt^k a Székelyek hogy sohol^l tsak egyszeris a Templomba nem ment

an Kvár I. és Kvár II: és hiányzik

ao Mvh és OL: *előtt* hiányzik

ap Gyfv: *s mind*

aq Kvár I. és Kvár II: az *Ecclesia*, Mvh: *Ecclesiája* (az hiányzik)

ar Mvh: *igen* hiányzik

as Kvár I. és Kvár II: *értelmes*, OL: *ertelmebb*, th.

at Kvár II: *tanítását*, Mvh és OL: *tanítását*

au Kvár II: *közöttek*

av Mvh és OL: *nem mond többet*

aw Mvh és OL: *Uri ember*

ax Kvár I: *temetésiről*

ay Kvár I: *ezt mondván*, Kvár II: *azt mondván*, Mvh: *mondani ezt*, OL: *azt mondani*

az Kvár I. és Kvár II: *ez*

aaa megbízhatóbbnak, alaposabbnak; Kvár I, Kvár II. és OL: *solidusobbnak*

abb egyháztanácsi

a Mvh: *mint sem*

b lelkészi kar

c Mvh: *sok irregularis*, OL: *oly irregularis* (sok hiányzik; irregularis 'szabálytalan')

d OL: *oly sok hiba volna*

e OL: *visitálna*

f OL: *soha* hiányzik

g Kvár I. és Kvár II: *István tanulo társombol*

h Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik

i Gyfv: *fiubol*

j megbírságot; Kvár I. és Kvár II: *60.* (Kvár II: *id est*) *hatvan forintokig bursáza* meg, Mvh: *flr. 60. meg bursáza*

k Kvár I: *jegyezték vala*

l Mvh: *soholt*, OL: *sohul*

köztök,^m a Püspök. Batzonba Synodusbaⁿ a Templomba mentében a^o két kárját^p két Pap fogta s a^q harmadik hátul^r a^s Palástyát. Igen megis ezüstözte^t vala magát, és tsináltata ezüst nyelű késeket, kalánokat,^u ezüst tálakat^v és tányérokat.^w De a Haza tele vala^x scandalummal gyermekei miatt,^y noha ditsekedni szokott vala, hogy Gyermekeiben^z meg nem szomorodott soha.

1-mo^{aa} A Nagyobbik fia,^{ab} Deaki Sámuel, /:mostan Kolosvári eloquens es tudos^{ac} Predikátor, jó Barátom:/ akkor edes Attya Káplánnya, édes Attya biztatásából, hogy ha meg házasodik,^{ad} az egész Kolosvári Papság^{ae} jövedelmét neki^{af} adja, s maga a Püspökség^{ag} jövedelmével contentus^{ah} léssen /noha abban^{ai} semmi sem tőlt./ meg házasodék^{aj} s vévé feleségül ama néhai jambor Udvarhelyi [Tölcséres]^{ak} Mihály Kolosvári Professornak, kevésly, akaratos, és Veress nadrágos^{al} Secularis^{am} mellé vágyodo^{an} Leanyát. [60b] Celebráltatéki^{ao} a Lakadalom a Püspök Házánál, feles Urak és Dámák jelen létében^{ap} tántzoson. De a Meny Aszszony Deaki Sámueltól idegenkedvén külön álla,^{aq} el méne a Test-

m	Mvh: <i>ö közöttök</i> , OL: <i>közöttök</i>
n	OL: <i>a Synodusban</i>
o	Mvh és OL: <i>a hiányzik</i>
p	Mvh: <i>karjait</i> , OL: <i>kutyait</i> , más.h.
q	OL: <i>a hiányzik</i>
r	OL: <i>háztól</i> , más.h.
s	Kvár II: <i>a hiányzik</i>
t	Kvár I: <i>ezüstetetzte</i> , Kvár II: <i>ékesítette</i>
u	Kvár I. és Kvár II: <i>kalányokat</i> , OL: <i>kalánokat</i>
v	Mvh és OL: <i>tálakat</i>
w	Gyfv: <i>tányérokat</i> , OL: <i>Tányérokat</i>
x	OL: <i>vala hiányzik</i>
y	Kvár II: <i>a gyermeki miatt</i> , Mvh és OL: <i>gyermekei iránt</i>
z	Kvár I: <i>gyermekiben</i>
aa	Kvár I: <i>1-mo hiányzik</i>
ab	Gyfv: <i>fiu</i>
ac	<i>ékeesszóló</i> ; Mvh: <i>tudos eloquens</i>
ad	Kvár II. <i>meg hazosadik</i>
ae	Mvh: <i>Papsági</i> , OL: <i>Papsági után valo</i>
af	Kvár II. és Mvh: <i>nékie</i> , OL: <i>nekie</i>
ag	Mvh: <i>maga Püspökségi</i> , OL: <i>a maga Püspökségi</i>
ah	<i>elégedett</i>
.	Kvár II: <i>abbol</i>
aj	Kvár II: <i>meg házasadék</i>
ak	valamennyi másolatban <i>Tétsi</i>
al	OL: <i>nadragu</i>
am	világi; Mvh: <i>Secularis ember</i>
an	Kvár II: <i>vágyakado</i>
ao	<i>végbeviteték</i>
ap	Kvár II: <i>jelen letiben</i> , Mvh és OL: <i>jelenlétekbén</i>
aq	OL: <i>kulont alla</i>

vérféhez^{ar} Debretzenbe, fel tévé a pártát.⁵⁴ A Püspök Deáki Josefis Divortziomot pronunciatata;^{as} a Menyetske^{at} Leányis egy külső emberhez férjhez^{au} vakarodék;^{av} Deaki Samuelis bément^{aw} Háromszékre /mintha a Szamos mellett lúdszart nem talált^{ax} volna, a Szegeny Putnoki^{ay} István Notáriusunk^{az} szavaként./ az Olt^{aaa} mellől az Imreh^{abb} familiából hozta^{acc} szép feleséget; a ki a nagy gög miatt ezüst patkót veretett Kolosvárat^{add} a tsizmájára; de ez^{ae} nem sokára meg hala. Az után^{af} Deáki Sámuel Valami Ifju Legénynek^{agg} hites mátkájához foga, mely miatt a malkaság el bomla az Ajtoni Generalis Synodusban^{ahh} 1752-ben,^{aii} de^{aij} a Deliberatumban^{akk} feltéteték, hogy Deáki Uram^{all} aszt a Leányt^{amm} feleségül ne vehesse. Igaz volt é mind^{ann} a mivel Deáki Samuel^{aoo} terheltetett,^{app} nem tudom; mert némellyek előttem dolgát^{aqq} szépítették, és a Papi irigységnek itt^{arr} sokat^{ass} tulajdonítottak,^{att} név szerint Berek-szászi Mosesnek a Dési Papnak, ki között s a Kolosvári Papok között ellenkezés még pedig^{auu} nagy volt, s vagyon, és talám meg is marad mind holtokig.^{avv}

- ar Mvh: *Testvérehez*
 as kihirdette a válást; OL: *Divortiomot nunciáltata*
 at Gyfv: *Menyetke*, th.
 au Kvár I: *férhez*
 av Kvár II: *vakarodék*
 aw OL: *be mene*
 ax Gyfv: *tanált*
 ay Kvár II: *Putnaki*
 az Kvár II, és OL: *Notariusnak*
 aaa Gyfv: *Ót*
 abb Mvh: *Imre*
 acc Kvár II: *haza*
 add Kvár II: *Kolosvárt*
 aee Kvár I: *e*
 aff Kvár I. és Kvár II: *ezután*
 agg Gyfv, Kvár I, Kvár II. és OL: *Legények*, Mvh: *legény*
 ahh Gyfv és OL: *Synodus Generalisban*
 aii OL: *1755-ben*
 aij OL: *az (de helyett)*
 akk határozatban; OL: *Deliberatumban*
 all Mvh és OL: *Déáki Sámuel*
 amm Kvár I: *Léánt*
 ann OL: *mind az*
 aoo Kvár I. és Kvár II: *Déáki Uram*
 app Kvár I: *terhetetett*, OL: *terheltetett vala*
 aqq Kvár I: *dolgait előttem*, Mvh: *dolgát előttem*, OL: *előttem a dolgot*
 arr Kvár I. és Kvár II: *is (itt helyett)*
 ass Kvár II: *sakott*
 att Mvh: *tulajdonítottak (az őrszóban tulajdonítottak)*
 auu Kvár I: *penig*
 avv Gyfv, Mvh és OL: *ellenkezés vagyon*

2./ A fenn említett Deáki^{aww} Püspöknek Cognomenii^{axx} [61a] fia Josef egy részeges Helluo,^a kit az Attya a Visitatziókban^b magával hordozván,^c esmérük^d mostis az Esperestek. Aszt tudom hogy Enyedenis etzakón annyira insolenkedett,^e hogy a Hadnagy fenyegetve izent reája,^f s ugy tsendesedett.^g Ez^h Scribajaⁱ vala az Attyának mint hogy Cancellista Deak^j vala s a törvenyt meg büzlögte^k,⁵⁵ vala.

3./ A Harmadik fia Deaki János szép elméjü s formájú, gyenge^l ifju vala, mikor láttam;^m de az Attyaⁿ hire nélkül meg házasadék^o az éretlen,^p bajusztalan gyenge legény, s^q noha szép familiájú jobbagyos Leányra talált volna^r /ki sokáig lakék a Püspök Házánál férj nélkül de nem vala semmi rosz hire./ aszt^s az ártatlan menyetskét^t meg uná^u el hagyván méne Prussiába^v s léve katonává,^w az holott^x arestumokat^y szenvedett; de leg nagyobb e^z dologban a^{aa} vólt, hogy a F[elséges]

- aww** Kvár I. és Kvár II: *Déáki nevü*, Mvh és OL: *Deáki* hiányzik
axx azonos nevü
a dőzsölő
b Kvár I: *visitatzioban*. Kvár II: *Visitatzioban*, Mvh és OL: *Visitation*
c OL: *hordozott*
d Kvár II: *ismérük*, OL: *s esmerik*
e szertelenkedett; Kvár I: *annyira insolenskedett éjtzaka*, Kvár II: *annyira insolenskedet éjtzaka*, OL: *Ejtszakákon annyira insolenskedett*
f Mvh: *réa*
g OL: *tsendesedett meg*
h Kvár I. és Mvh: *e*
i írődeákja
j írnok
k Kvár I. és Mvh: *mezbüzlötte*, Kvár II: *meg büzelte*
l OL: *s gyenge*
m Kvár II: *én láttam*
n Gyfv: *Attya* (az hiányzik), Kvár I: *az Atya*
o Kvár II: *meg házasadék*
p Kvár I: *értetlen*
q Kvár I. és Kvár II: *s hiányzik*
r Gyfv és Kvár II: *tanált volna*, Kvár I: *takált vala*, OL: *Bajusz Léányra talalt volna* (egy sornyi szöveg hiányzik)
s Mvh: *ezt*
t Kvár I: *Menetskét*
u Kvár I: *s hiányzik*
v Poroszországba
w Kvár I. és Kvár II: *s ott Katonává léve*
x Gyfv: *az hol*
y Kvár I: *arestumokat nagyokat*, Kvár II: *arestomokat nagyokat*, Mvh: *arestumokat*, OL: *arestumokat*
z OL: *ebben a'*
aa OL: *e'*

Királynénk^{ab} révocalván^{ac} a Magyar fiakat^{ad} a Prussiai^{ae} Királly mellől⁵⁶ sub nota infidelitatis,^{af} nagyon fél vala a Reformáta Ecclesia^{ag} az Udvar apprehensiojától,^{ah} hogy a Püspöknek fia^{ai} az ellenség^{aj} földén fegyvert visel a mi^{ak} Aszszonyunk ellen, de onnan idővel haza jött vala. Aszt tudom mert láttam, hogy midőn M[aros] Vásárhely- [61b] re Synodusba mégyünk vala^{al} /holott én valék az edgyik Concionátor s^{am} a^{an} Püspök Consenciente Sinodo,^{ao} parantsola is^{ap} hogy azon Predikátziom ki nyomtattassék,^{aq} de én nem akarám:/ Ugrán tul utól érők a Püspököt^{ar} s^{as} köszöntök, és mikor ismet^{at} kotsira^{au} úlvén mendegelnék egy motsáros helyen az Attya^{av} hintójából^{aw} libotzhoz^{ax}.⁵⁷ löve Deáki János az Attya^{av} orra előtt méne el a sok serét^{ay} és golyobis,^{az} és tsak egy Spitzen⁵⁸ is mulék el, hogy a szegény Püspöknek orrátt többől el nem lövé,^{aaa} de meg sem szolíta^{abb}.⁵⁹ rólla. Másnap pedig időre hára^{acc}.⁶⁰ mikor a Németek ajtot nyitának a Váron, bé takarodánk^{add} a M[aros] Vásárhellyi templomba, és a Püspök után Deáki János is^{aee} ezüstös kar-

- ab** Kvár I: *Királyne*, Kvár II: *Királynéhez*, Mvh és OL: *Királyné Aszszonyunk*
ac visszahíván
ad Gyfv és OL: *fiakot*
ae OL: *Prussia*
af hűtlenségi per terhe alatt; Kvár II: *infedilitas*
ag Kvár I: *A Reformata Universalis Ecclesia*, Kvár II: *az Universalis Reformata Ecclesia*
ah neheztelésétől
ai Kvár I. és Kvár II: *a Püspöknek a Fia*, Mvh és OL: *a' Püspök fia*
aj Kvár II: *ellenségnek*
ak Kvár I. és Kvár II: *Felséges (a mi helyett)*
al OL: *mégyünk vala a Synodusba*
am Kvár I: s hiányzik
an OL: *a* hiányzik
ao szónok, s a püspök a zsinat egyetértésével
ap Gyfv: *parontsolais*, Kvár I: *Parontsolá is*, Kvár II: *parontsalá is*
aq Mvh és OL: *azon Praedicationnak ki nyomtatása iránt (hogy hiányzik)*
ar Kvár II: *Püspököt*
as OL: s hiányzik
at Mvh: *esmét*
au OL: *kotsiba*
av Kvár I: *Atya*
aw Mvh és OL: *Az Attya hintójából* hiányzik
ax Kvár I: *egy libotzhoz*, Kvár II: *egy Libótzhoz*, OL: *Libotzhoz*
ay Kvár II: *selétt*
az Kvár I: *és golyobis* hiányzik
aaa Gyfv, Mvh és OL: *méne el... el nem lövé* hiányzik
abb Kvár I. és Kvár II: *meg sem inté*, OL: *megsem szollitta meg*
acc Mvh: *hátra*, OL: *hova*
add Kvár I. és Kvár II: *Más nap pedig, mikor a Templomba valo menetelnek ideje el közelgetett volna, a Németek az vár ajtaját meg nyiták, az holott is midőnn bé takarodnánk* (Kvár II: *takaradnánk*)
aee Kvár I. és Kvár II: *Templomba, az Püspök után az szegény János fia is*

dal^{aff} bé jöve, a strása aszt akkor^{agg} eszebe nem vévén, mert nem vala szabad senkinek^{ahh} fegyverrel menni a^{aii} Várba. De midőn a Templomból kioszlanánk^{aij} el ragadák^{akk} a Németek^{all} a mi kardos Legényünket, s^{amm} vivek a Várdára^{ann}.⁶¹ árestumba.^{aoo} Azomba mi asztalhoz telepedenk^{app} a Papság háznál,^{aqq} a hova^{arr} el hozák a Püspöknek a kedvetlen hirt, s meg szomorodék igen, de meg szabadula szépen a fiu, mellynek modgyát unom^{ass} le imi minthogy hoszszu; aszt irhatom, hogy az én opinioim ott az egyszer^{att} igen sokat használta Deáki Jánosnak.

Eszt a János fiát is divortziálá^{auu} az ártatlan fe- [62a]leségétől a szegény Püspök,^a nem tartván ellent benne a Menyetskeis, látván éretlen^b férjének nagy vadságát. Igen hajlandois^c vala a szegény Deáki^d Püspök arra, hogy a házásokat divortziállya.^e En bizony Enyeden a Szigeti háznál^f a szájából hallottam^g ezeket a szokat:^h Valakik közöttⁱ aszt^j a szép egyességet nem látom, melly vagyon a Krisztus es^k Anyaszente gyház^l között^m

aff OL: *Kardikoval*

agg OL: *akkor* hiányzik

ahh Kvár I: *nem szabad vala senkinek is*, Kvár II: *nem vala szabad senkinek is*, Mvh: *nem vala senkinek szabad*

aii Kvár I: *ez*

aij Kvár I. és Kvár II: *ki oszlánk*

akk Gyfv: *elragák*

all Mvh és OL: *legények (Németek helyett)*

amm OL: *Legényünköt es*

ann OL: *a Várdára* hiányzik

aoo Kvár II, Mvh és OL: *árestomban*

app Kvár I. és OL: *le telepedénk*

aqq Kvár I. és Kvár II: *a Papsági háznál*, Mvh és OL: *a' Papság háznál*

arr Mvh: *hová*, OL: *hova*

ass OL: *unum*

att OL: *opinioim szerint ez (opinio 'vélemény')*

auu elválasztotta

a Kvár I. és Kvár II: *a szegény Püspök ártatlan feleségétől*

b Gyfv, Kvár I. és Kvár II: *értetlen*, OL: *erőtlen*

c Kvár II: *hajlondó is*, OL: *hajlando (is hiányzik)*

d Mvh: *a' szegény Déáki Josef*, OL: *szegény Déáki Josef*

e Kvár I: *az házásokat divortziállya*, Kvár II: *az házásokat divortziállya*, Mvh: *házasoknak divortziálására*, OL: *az házasoknak Divortziálásokra*

f Mvh: *a' Szigeti István háznál*, OL: *a Szigeti Hazánál*

g OL: *hallottam a' szájából*

h Gyfv: *szokat*

i Kvár II: *köztt*

j Kvár I: *eszt*

k OL: *és az*

l Gyfv: *Anyaszene gyház*, th.

m Kvár I: *egyességet, mely vagyon... között (nem látom hiányzik)*, Kvár II: *egyességet, mely vagyon... között nem látom*

én bizony bona cum conscientiaⁿ mind el választanám.^o Itt mondgya vala eszt^p a tréfátis mint hogy eppen akkor jö vala^q a Háromszeki Visitatio-ról:^r Valék Angyaloson, nem Angyalos hanem ördögös,^s mert a tájban tépelődött^t volt^u meg az Ecclesia a templom előtt ob precedentiam.^v

4./ Negyedik fia^w Deáki^x Püspöknek Pali. Lehet hogy e mostan jó Ifjú,^y de kitsin^z korában Herepei Istvánt, a Felvintzi^{aa} betsületes^{ab} Predikátort meg huntzfutozta^{ac,62} vala Kolosvárat^{ad} az Attya házában,^{ae} de senki meg^{af} sem szolittá rólla.

5./ Vala két Leányais, kiket s a Feleségét, az Igeni Generális Sinodusra^{ag} el hozott vala a szegény Püspök, de a templomba mind az Aszszony^{ah} mind a Leányi^{ai} annyit suttoztak és nevetkeztek,^{aj,63} hogy a Collegám Dési György⁶⁴ Uram^{ak} Dantzkainéval^{al,65} /am^{am} oda [62b] valo secularis^{an} embernek^{ao} modesta^{ap} Feleségével./ ki mellett^{aq} ül vala öszve hasonlítván, Dantzkainét a Püspöknéségre érdemesbbnek^{ar} itéli vala.

- n** jó lelkiismerettel; Kvár I. és OL: *bona conscientia*
o Kvár I. és Kvár II: *el választanám*
p Kvár I. és Mvh: *azt*
q Mvh: *jött vala ki*
r Kvár II: *Visitatio*
s Mvh: *ördögös*
t Kvár II. és Mvh: *tépelődött*
u Kvár I. és Kvár II: *vala (volt helyett)*
v az elsőbbségért; Kvár I. és Kvár II: *a praecedentia felett (a templom előtt hiányzik)*
w Gyfv: *fiatskája*
x OL: *Deaki Josef*
y Kvár II: *emostan lehet hogy jo iffu*
z Kvár II. és Mvh: *kitsiny*
aa Gyfv: *István a Vintzi*
ab Kvár I. és Kvár II: *a betsületes Fel Vintzi*
ac Gyfv: *meg husz fontoszta*, Kvár II: *meg huntzfutatozta*, OL: *meg Huntzfutozta*
ad Kvár I. és Kvár II: *Kolosvárat hiányzik*
ae Kvár I: *az Atya házában*, Mvh: *az Attya házánál*
af Kvár I: *meg hiányzik*
ag Kvár I. és Kvár II: *Egeni Generalis Szent Synodusra*
ah Kvár I, Kvár II. és OL: *s hiányzik*
ai Kvár I: *mind a Leányi, mind az Aszon*
aj Kvár II. Mvh és OL: *nevettek*
ak Kvár II: *Uram hiányzik*
al Gyfv: *Dantzkainével*
am Gyfv: a zárójel javítva ebből: *s*
an világi
ao Kvár I. és Kvár II: *ember*
ap illetmudó, tisztességes; Gyfv: *modesta* utólag beszúrva, Kvár I. és Kvár II: *modesta* hiányzik
aq Kvár II: *mellett*
ar Gyfv: *érdemesbbnek*

Ezeknek a Leanyoknakis volt^{as} szomoru fátálítások;^{at} de én a^{au} házaitásról^{av} egy tréfáját írom le a ^{aw} szegény Deáki^x Püspöknek: A M[aros] Vásárhelyi Sinodusban hétfün^{ax} reggel menék^{ay} a szállásra, hogy ki fogjam az idvezült Atyám részét^{az} e Cameratico beneficio;^{aaa}.⁶⁶ meg látván engem^{abb} a Püspök monda: tudom miért jösz, nyilván azért hogy Feleséget kérjek néked: bizony mindgyart mégyek noha^{acc} fáj a lábam.^{add} Mondek én: Tiszteletes Uram!^{ace} Kegyelmed engem^{aff} bünbe^{agg} akar ejteni; mert Szent Pál Nékem így szoll:^{ahh} Meg szabadultál a te^{aii} Feleségedtől^{ajj} ne keress Feleséget.^{akk}.⁶⁷ Mellyre monda a Püspök: Ugyde asztis^{all} írja ott.^{amm} Jobb házasságban élni mint égni.⁶⁸ Mellyre mondék:^{ann} Az én részemről^{aoo} engemet az^{app} az égés meg nem persel, sem a pers^{aqq} büz senkinek orrába^{arr} nem hat. Monda végre a Püspök: Ülly le mellém Hermányi /hozának azomba valami téját/^{ass} mert meg mérem veled disputálni eszt^{att} a matériát. Mondék^{auu} én: Ne Tiszteletes Uram! mert bizony félek hogy meg találom [63a] gyözni az^a Erdellyi Püspököt gyalázatomra. Valanak

as Kvár I: *volt ugyan*

at sorscsapásuk

au OL: *a hiányzik*

av OL: *Házaitásarol*

aw Mvh: *a hiányzik*

ax Kvár I. és OL: *Hétfön*

ay Kvár I, Mvh és OL: *menénk*

az Kvár II: *pénzét (részét helyett)*

aaa a kamarai jövedelemből

abb Mvh: *engemet*

acc OL: *pedig (noha helyett)*

add OL: *Labom*

ace Kvár II: *Tiszteletes uram, mondék én*

aff Gyfv: *engemet*

agg Kvár II: *bajba (bünbe helyett)*

ahh Gyfv: jav. ebből: *szöll*, Kvár I. és Kvár II: *szolt*, Kvár I: utólag beszúrva: *I Cor*

7 27

Kvár I. és Kvár II: *a te hiányzik*, OL: *te hiányzik*

ajj OL: *Feleségtől*

akk Kvár I. és Kvár II: *Feleséget ne keress*

all Kvár I. és OL: *is hiányzik*

amm Kvár I: *ott hiányzik*

ann Kvár I: *mondék én*

aoo Kvár I: *részennöt*

app Kvár II: *az hiányzik*

aqq Gyfv: *pors* (jav. ebből: *?pos?*)

arr Kvár I. és Kvár II: *az orrába*

ass OL: *tejet*

att Kvár II: *azt*

auu Mvh: *mondén*

a Kvár II: *ezen (az helyett)*

pedig már ekkor ottan^b sok Esperestek s mások. Midön^c azért sokáig unszolna tréfából^d a Püspök, mondék: mint szabaditt fel o Kegyelme^e az Apostol szava alól, ki aszt írja, hogy Feleséget ne végyek? Monda:^f Felelly meg magadnak mert te érted az Apostol szavát.^g Mondék: Verba intelligo^h proutiⁱ jacent.^j En másuttis hoztam elő^k eszt a Locust^l tudós embereknek de nem tudtak meg felelni. Hoztam^m voltis előⁿ az Enyedi Professoroknak^o asztal felett; ott lévén a szegény^p Kováts Sigmondis, aki már a bortól meg bugyant^q vala, s monda: én bizony az elmúlt Vasárnap^r arról a Textusrol predikalottam.^s Kapának azért rajta az Ifiu^t Professorok Borosnyai és Ajtai⁶⁹ Uramék^u s^v addig unszolák, hogy nékem meg felellyen mig meg haraguvék.^w A szegény Deáki Püspök a meg irt tréfát idővel meg beszélvén^x a Méltóságos Praesidens^y Betlen Adamnak egy torba asztalnál meg emlité,^z s monda tréfából: Töröllyük ki^{aa} aszt az egy ígét a Bibliából. Mellyre mondék én: Erettem egy betüt se Kegyelmes Uram. [63b]

- b** Kvár I. és Kvár II: *már akkor ott*, Mvh: *már ekkor ott*, OL: *ott akkoron (már hiányzik)*
- c** Kvár I: *s midönn*
- d** Kvár I: *tréfából unszolna*
- e** Kvár I. és Kvár II: *kegyelmed*
- f** Kvár I. és Kvár II: *Monda hiányzik*
- g** Kvár I: *szavait*
- h** Gyfv: *intlligo*
- i** Kvár I. és Kvár II: *sicuti*, OL: *prout*
- j** Úgy értem a szavakat, ahogy említették (OSZK I. és OSZK II: *ugy értem a' mint betű szerint vagyon*)
- k** Kvár I, Kvár II. és Mvh: *elé*
- l** helyet, idézetet; Kvár II: *ezt a Locust sok*, Mvh: *azt a' Locust*
- m** Kvár I: *hoztom*
- n** Kvár I: *is elé*, Mvh: *elé*, OL: *elő (is hiányzik)*
- o** Mvh: *Professoroknál is az*, OL: *Professoroknak is*
- p** Kvár I: *a szegény hiányzik*
- q** OL: *meg gugyant*
- r** Mvh: *Vasárnapon*
- s** Kvár II: *praedicállattam*
- t** OL: *Ifiu hiányzik*
- u** Mvh: *Uraimék*
- v** Kvár I. és Kvár II: *s hiányzik*
- w** Kvár I: *meg haroguvék*
- x** Kvár I. és Kvár II: *meg mondá, s beszélle idővel*
- y** elnök; Gyfv és Kvár II: *a Méltóságos M. Praesidens*, Kvár I: *a Méltóságos Groff Praesidens*
- z** Kvár II: *az Asztalnál meg emleté*
- aa** Gyfv és Kvár II: *ki hiányzik*

Volnának^{ab} elmémen^{ac} több egyéb^{ad} dolgokis^{ae} e^{af} Deáki Püspökről; de mindent le írni unalmas; noha a ^{ag} maradékimnak^{ah} olvasni^{ai} nem volna ártalmas idő töltésért. Ezeket mindazonáltal^{aj} feljegyzem^{ak} futura pro memoria^{al} 1. Midon Groff Kemény László⁷⁰ /;ki azután^{am} Apostatála:/ Kolosvárat^{an} sok musikálást^{ao} 's tántzolo^{ap} vendégségeket tartot volna; monda nehai Deaki Uram^{aq} egy Praedikátziot, és ki nyomtatatván^{ar} a Dedicatióban^{as} valami^{at} affélet^{au} írta, hogy soha gyönyörködve musikát nem hallot volna, melljet meg olvasván^{av} Szigethi^{aw} István Püspök, monda nékem; Mit itél Kegyelmed^{ax} arról a szorol?^{ay} Mondék: Nem hiszem Uram.⁷¹ Azután a szegény Deaki Uramis^{az} Püspökségében még az Orgonátis igyekezi vala be vinni a Kolosvári Templomban. 2. Praedikálta Szigethi István felet Enyedén a feltámadásról^{aaa} e Gen. 25., 29.^{abb} Methodo Quod libetica.^{acc} Es^{add} akkor succe-

- ab Mvh: *Voltanak*, OL: *Valának*
ac Kvár I: *ellenem*
ad Kvár II: *egyéb több*
ae Kvár I: *is hiányzik*
af Kvár I. és Kvár II: *a (e helyett)*
ag Kvár I. és Kvár II: *a hiányzik*
ah Kvár II. és OL: *maradékinknak*
ai Mvh és OL: *olvasni hiányzik*
aj Mvh és OL: *mindazáltal*
ak Kvár I. és Kvár II: *fel jegyzem*, Mvh: *fel jegyeztem*
al jövendő emlékezetért; OL: *pro futura memoria*
am OL: *ezután*
an Kvár I. és Kvár II: *Kolosvárt*, OL: *Kolosvarot*
ao Mvh: *Musikásokat*, OL: *musi= (új sorban) sikást*
ap Gyfv: *tantzolo*
aq Mvh és OL: *Déáki József Püspök*
ar Kvár I: *ki nyomtatatván*
as Kvár I: *dedicatiojában*
at Kvár I: *valamit*, Kvár II: *tartott volna, monda neha a mi (a Deaki... Dedicatióban*
szövegrész hiányzik)
au OL: *effelet*
av Gyfv: *meg olvasván onnat*
aw Kvár I. és Kvár II: *a Szigethi*
ax OL: *kigyelmed*
ay Kvár II: *ezen szorol*
az Mvh és OL: *Déáki József Püspök is*
aaa Kvár I: *feltámadásról Enyedenn*
abb OL: *Gen. 25. 28.*
acc zagyva módon; Mvh: *Methodo Quod libetica* hiányzik, OL: *Methodo Quod li (a*
folytatás helye kihagyva)
add OL: *Es* hiányzik

dála^{ae} a^{af} Püspökségreis; az Enyedi Esperestségtől^{agg} pedig szintén^{ahh} el tseppene Kibedi András, ki a Tractust a maga szállására gyűjtötte vala;^{aii} 's ott választaték Esperestnek;⁷² de az Enyedi Clerus hire és voxa nélkül, melljet ha akkor ki találok vala potjantani,^{aij} vélem, hogy akkor^{akk} a jo Kibédi András ki marad vala, minthogy [64a] már az előtt a Generalis Sinoduson^a hamis hitben találtatván^b a Groff Betlen István Causájában⁷³ /:longa est historia:/^c Notariusságából^d ki vettetet vala,^e és osztán estve^f Vásárhellyi András Szászvárosi^g Tudos Praedikátor, de nem igen jó féle ember, az Esperesteket szállásokon^h meg járván, restitultaték,ⁱ melly Causának fojásaban enis ott^j tekergek,^k 's az^l akkori Püspöktől⁷⁴ egy ok nélkül valo rijogatást^m enis nyerék. De itt mindent nem irhatok le. Betlen István aztⁿ monda nékem ekkor,^o hogy ő^p ellene, a Feleségétől⁷⁵ 70 aranyat^q vött^r fel Hunyadi Márton, Kibedi András és^s Pataki István hasas Pap, ki egy veder bort egy le ültében^t fel tölthet^u vala. Isten szánd^v az illjeneket.

ae következett

af Gyfv: a utólag beszúrva, Kvár I, Kvár II. és Mvh: a hiányzik

agg Kvár I: *Esperestyégtől*, Kvár II: *Esperetségtől is*, Mvh: *Tractus Esperestségtől*, OL: *Tractus Esperestségtől*

ahh Kvár I: *szinte (pedig hiányzik)*, Kvár II: *is szinte pedig*, OL: *pedig szinte*

aii Kvár II: *szállásra gyűjtötte volna*, OL: *szállására gyűjtötte vala*

aij Kvár I: *potyontani*, Kvár II: *Potyattani*

akk Mvh: *akkor hiányzik*

a Kvár II: *a Generalis Synoduson az előtt*, Mvh: *az előtt a' Generalis Synodusban*

b Kvár II: *találtatott volna*

c perében (hosszú a történet)

d Kvár II: *és a Notariusságból*

e OL: *vala hiányzik*

f Mvh: *leve (estve helyett)*

g Gyfv: *Szász Váras*

h Mvh: *de Kibédi az Esperesteket szállásokon*

i visszahelyezteték

j OL: *ott hiányzik*

k Kvár II: *tegerkég*

l OL: *az hiányzik*

m Kvár I: *pirongatást*

n Kvár I. és Mvh: *ezt*

o OL: *akkor*

p Mvh: *ő hiányzik*

q Gyfv: *aranyot*

r Kvár I, Kvár II. és OL: *vett*

s Kvár II: *és hiányzik*

t OL: *lefülesben*

u Kvár II: *fel töltött*, OL: *fel het* (a szótag helye kihagyva)

v Kvár I. és Mvh: *szánd meg*

3. Szokot^w vala a szegeny Déáki Püspök így is kérkedni trefából vagy serio:^x En fütýölni^y nem tudok; En kurva haját⁷⁶ nem viseltem soha; En idegen Aszszonyinak á^z melljét nem illetem^{aa} etc.^{ab} Melljre Intzédi Josef Itélő Mester, igen jeles tudos^{ac} Ember egykor így felelt volt^{ad} meg: A tsak oljan mintha enis azzal kerkedném, hogy ezüstös^{ae} végű nadrág szijját nem viseltem soha, mert nemis jártam soha^{af} utánna 's, at.^{ag}.⁷⁷ [64b]

4. Emlittem itt a magam vánitásomatis:^{ah} minthogy Enyeden hajdon^{aj} Plebania ház vólt a Castéjbéli Professori ház; azért egy is más is engemet^{aj} /mint a Méltóságos Betlen^{ak} Adámis./ Plebanusnak titulált, s^{al} énis^{am} jób szivel vettem, mintha a fő Papi szokott nével illetek vólna. Lett^{an} azért hogy ezzel^{ao} engemet vádolnának a Püspök előtt, mintha a Papistáknak nyitanék utat valami gonoszra, ^{ap} noha én affeléről^{ad} meg álmat^{ar} sem láttam vala; melly vádolásra a szegény Püspök hatam^{as} mege eszt^{at} mondotta vala: A tudomány fujta^{au} fel aszt az embert, de bizony meg tanitom. Melly szót én meg halván mondek: Nálam a tanítás fel fér, a tudomány mellett. Egyéb aránt jól tudgya vala a Püspök, mitsoda indulattal vólnának ellennem némelly^{av} Professor Collégáim, s^{aw} irottis^{ax} valami Levelet^{ay} arról.^{az}

w	Kvár II: <i>Lakott</i>
x	komolyan
y	Gyfv: <i>fütýölni</i>
z	OL: <i>a</i> hiányzik
aa	Kvár I. és Mvh: <i>illemtem soha</i>
ab	Kvár I, Kvár II. és OL: <i>etc.</i> hiányzik
ac	Kvár II. és Mvh: <i>tudos jeles</i>
ad	OL: <i>vot</i>
ae	Gyfv: <i>ezüstös</i>
af	Kvár II: <i>jártom (soha hiányzik)</i>
ag	Kvár I. és Mvh: <i>etc.</i> ('s, at. helyett), Kvár II. és OL: 's, at. hiányzik
ah	hiábavalóságomat; Mvh és OL: <i>vanitásomat is</i>
aj	OL: <i>Hajdan</i>
aj	Kvár I: <i>engemet</i> hiányzik
ak	OL: <i>Grof Bethlen</i>
al	Kvár I, Kvár II. és OL: <i>s</i> hiányzik
am	OL: <i>is</i> hiányzik
an	Kvár II: <i>lőt</i>
ao	Kvár I: <i>azzal</i> , Mvh: <i>ezzel</i> hiányzik
ap	Mvh: <i>gonoszságra</i>
aq	Gyfv: jav. ebből: <i>afféréről</i> , Kvár II: <i>még afféléről</i> , OL: <i>effeléről</i>
ar	Kvár II., Mvh és OL: <i>álmot</i>
as	Kvár I. és Kvár II: <i>hátom</i>
at	Kvár I: <i>aszt</i>
au	OL: <i>futta</i>
av	Kvár I: <i>az én (némelly helyett)</i>
aw	OL: <i>s</i> hiányzik
ax	Mvh: <i>iratott is</i>
ay	Kvár II: <i>Levet</i>
az	OL: <i>erről</i> , jav. ebből: <i>arról</i>

5-to. Esék ilyen dolgis: Magyar Miklos^{aaa} nevü^{abb} Lakatost divortziála^{acc} az Enyedi Tractus a feleségétől; de a férjfiat is^{add} Ecclesiái recontziliatzióra^{aee} itélék azon Deliberatumba^{aff} a sok káromkodásért, s^{agg} eszt a deliberátumot confirmálá^{ahh} Deákí Püspök^{aii} s el hozá nékem Magyar; de ő nem tsak nem akará magát ahoz tartani, hanem a Püspöknél engemet^{ajj} igen bé vádola, hogy ő^{akk} artatlan s^{all} mégis ötet^{amm} excommunicaltam. Melly dologért a Püspök igen illetlen kemény Levelet [65a] küldé reám. En viszsza irék, hogy egy embernek simplex^a vadgyára Timothéusnak sem volna szabad így bánni Egyházi^b Szolgával.⁷⁸ Ő kegyelméé^c a Deliberátum, de Magyarii^d reconciliatione,^e s már mit tsinállyunk. Latván pretzipitantziáját^f a szegény Püspök, igen szépen meg vallá vétkét, s reám bizá az egész dologt, de énis abba hagyám haragomba.

6-to. Esék ilyen dolgomis^g a Püspökkel: Borosnyai Nagy^h Sigmond Enyedi Theologiae Professor melléje férvén Pál Ilonkaⁱ nevü szegény sorsu Leánynak s^j elis vévé^k s^l penitentziátis^m tartának, hoszszu volna eⁿ dolognak

aaa Kvár I. és Kvár II: Miklos hiányzik

abb Mvh: *nevezetü*

acc elválasztott

add Gyfv: *férjfiatis*

aee eklézsia-megkövetésre; Kvár II: *Ecclesiái Recontziliatiojára*, Mvh: *Ecclesiá reconciliatiojára*

aff határozatban

agg Kvár I. és Kvár II: s hiányzik

ahh megerősítette

aii Kvár II: *a Püspök Déáki*, Mvh: *Déáki József Püspök*

ajj Kvár II: *a Püspöknél engem*, Mvh: *még ennekfelette engemet a' Püspöknél*, OL: *még ennekfelette a Püspöknek engem is*

akk OL: *ő* hiányzik

all Kvár I. és Kvár II: s hiányzik

amm Kvár II: *ötet* hiányzik

a egyszerű

b Kvár I: *egy egyházi*

c OL: *o kegyelmie*

d Kvár II: *Magyarie*, OL: *Magyari*

e a Magyarie eklézsia-megkövetéséről szóló határozat; Mvh: *de a' reconciliatio a'*

Magyarié

f elhamarkodását

g Kvár II: *dolgamis*

h Gyfv, Kvár I. és Mvh: *Nagy* hiányzik

i Kvár II: *ilóna*

j Kvár I. és OL: s hiányzik

k Kvár II: *el vévé*

l Mvh: s hiányzik

m vezeklést, bűnbánatot; OL: *Poenitentziát is*

n Kvár I. és OL: *a*, Kvár II: *ez*

Historiája; én tsak aszt^o jegyzem^p ide, hogy az ő két Professor társai, post actam etiam^q penitentzám^r igen idegenek valának ő tőlle, a mellyet^s panaszképpen fel ada őis Levelében^t a Püspöknek. A Püspök mit^u gondolván,^v kemény feddőző Levelet irván^w a más két Professorra,^x engemetis fel téve a Level titulussába; holott én^y jól tudtam,^z hogy Borosnyai Sigmond engemet nem vádolt. Vala pedig a Püspök^{aa} Levelében ilyen szó: A Ki kegyelmetek^{ab} közül bűn nélkül való vessen követ reája, t.i. Borosnyaira.^{ac} Mondék én a Levél fel olvasáskor:^{ad} Ez^{ae} aszt teszi hogy a mellyikünk nem parázna^{af} vessen reája követ.^{ag} Mert a Krisztus ilyen értelemmel [65b] mondotta eszt:^{ah},⁷⁹ Bizony ha tsak a kell én^{ai} őtet meg kövezhetem. Megis irtam eszt^{aj} a Püspöknek, de aszt^{ak} bizony bár halgattam volna el. s.a.t.^{al}

BOROSNYAI L[UKÁTS] JANOS Püspökről

Ez az Ember Betlen István Ephorussa^{am} vala, kinek^{an} Tutora^{ao} vala akkor Groff Betlen Josef, jámbor de bőv költő vagy inkább vesztegető Ur, 's minthogy ez a Betlen Josef Maramarosi fő Ispány

o	OL: <i>ezt</i>
p	Kvár I: <i>jegyztem</i> , Kvár II: <i>jegyztettem</i>
q	OL: <i>etiam</i> hiányzik
r	még a bűnmegvallás után is; Kvár I: <i>Poenitentziam</i>
s	Mvh: <i>mellyet</i> , OL: <i>melyet</i>
t	Kvár I: <i>levelében</i> hiányzik, Kvár II. és Mvh: <i>levélben</i>
u	Gyfv: <i>mit mit</i>
v	Kvár I. és Kvár II: <i>gondola</i>
w	Kvár II: <i>iran</i>
x	Kvár I. és Kvár II: <i>Professornak</i>
y	OL: <i>én azt</i>
z	Kvár II: <i>tudom</i>
aa	Kvár I: <i>Püspöknek</i>
ab	Kvár I: <i>Ketek</i> , OL: <i>kigyelmetek</i>
ac	Kvár I: <i>t.i. Borosnyaira</i> hiányzik
ad	Kvár I: <i>a Levél fel olvasáskor</i> hiányzik, OL: <i>a Levél fel olvasáskor</i>
ae	OL: <i>ezt</i>
af	Kvár I. és Kvár II: <i>az</i>
ag	Kvár I, Kvár II. és OL: <i>követ reája</i>
ah	Kvár II: <i>mert ezt a Christus ilyen értelemmel mondotta volt</i>
ai	Kvár I: <i>én</i> hiányzik
aj	OL: <i>aszt</i>
ak	OL: <i>ezt</i>
al	Kvár I: <i>el halgattam volna (s.a.t. hiányzik)</i> , Kvár II: <i>el halgattam volna satt. etc.</i>
am	iskolai felügyelője
an	Kvár I. és Kvár II: <i>ennek (kinek helyett)</i>
ao	gyámja

vala, ez^{ap} mostani Papista Püspökis,^{aq}.⁸⁰ mint Maramarosi Nemes^{ar} ifju^{as} /:akkor religiojára^{at} nézveis Reformatus lévén:/ fo Ispányanak Udvarában lakik vala, és annak scribája foga lenni,^{au} holot e^{av} Borosnyai Jánosnal^{aw} belső esmeretségben vala,^{ax} és majd azon egy idő tájban is^{ay} érének Püspökségre:^{az} - Megis Udvarla egykorban Borosnyai János^{aaa} Stojka 'Sigmond Püspököt^{abb} Szebenben, már amazis Püspök lévén,^{acc} 's^{add} monda Sztojka Püspök^{ae} egy darabig tartó disputatio^{aff} után: Egy Akolljnak^{agg} 's egy Pásztonak kel lenni: De én most a Guberniumban tartozom fel menni 's^{ahh} követemis^{aii} kegyelmedet,^{ajj} Tartsunk^{akk} jo Harmoniát.

De vissza térek^{all} Borosnyai Jánosnak regib dolgaira: Mind ugy beszéltek,^{amm} hogy ennek Atja^{ann} Bartzasági ember, és Brassai Birosághoz^{aoo} való^{app} Jobbágy [66a] volt^a volna; de az Enyedi Collegiumban anyira méne a tudományokban,^b hogy a fundatusobb Déákok^c közül való volna. De

- ap Mvh és OL: *ez a*
 aq OL: *is hiányzik*
 ar Gyfv: *Nemet*, Kvár I. és Kvár II: *Német*
 as Kvár I. és Kvár II: *Iffu !:Sztojka!*
 at vallására; Kvár II: *Religiorát t*
 au Mvh és OL: *s scribája is vala* (scriba 'írnok')
 av Kvár I. és Kvár II: *ez*
 aw Kvár I. és Kvár II: *Lukás Jánosnál*
 ax Mvh és OL: *volt* (vala helyett)
 ay Kvár I: *is hiányzik*
 az Kvár I. és Kvár II: *érének Püspökségre is*, Mvh: *levének Püspökké*, OL: *menenek Püspökségre*
 aaa Mvh és OL: *egyszer* (OL: *egykor*) *Borosnyai János Reformatus Püspök*
 abb Kvár I: *Sigmond a Püspöket*, Mvh és OL: *Sigmond Pápista Püspököt*
 acc Mvh és OL: *már amazis Püspök lévén hiányzik*
 add Kvár II: *'s hiányzik*
 aee Kvár I. és Kvár II: *Sztojka Sigmond* (Püspök hiányzik), Mvh: *Stojka Sigmond Püspök*
 aff vita, itt: beszélgetés
 agg Kvár II. és OL: *akolnak*
 ahh Kvár I: *'s hiányzik*
 aii Kvár I. és Kvár II: *is hiányzik*
 ajj Gyfv és Kvár II: *kegyelmedeket*
 akk Kvár II: *Tartunk*
 all Kvár II: *térek hiányzik*
 amm Kvár II: *beszéllek*, Mvh és OL: *beszéllek*
 ann Kvár I. és Kvár II: *az atya*
 aoo OL: *Birohoz*
 app Kvár II: *tartozo* (való helyett)
 a Mvh: *lett* (volt helyett)
 b Gyfv: jav. ebből: *tudományban*, Kvár I, Mvh és OL: *Tudományban*
 c OL: *Fundatusabb Legeryek* (fundatus 'képzett')

midőn Officialisnak^d következnek, tamada egy Ajtai /:Intze:/ Beniamin^e ne-
 vü versenges^f a tudatlanságban^g is fel fuvalkodott, mali^h corvi malum
 ovum,ⁱ Déák, a ki az Ifjuságnak elméjét tőlle el idegenité^j 's nem választaték;
 melljre magais Borosnyai János adott okot,^k nemü nemü kevélljségre haj-
 lott^l 's mást kevésre betsüllo^m erköltsével,ⁿ darabos szavaival, vagy parasz-
 tos természetével, vagy^o minek kellene^p mondani? Lőn akkor osztán Vizak-
 nai Mesteré 's onnan^q méne Lejdába a Collegium Theologicumbeli^r
 Alumniára,^s holottis sok^t szép tudományt^u tanula. De ott léteben estek illjen
 tréfás dolgok^v [1]^w Emilius a Rectorok igen darabos Ember lévén 's^x Emili-
 usnak valami Atjafia a Déákok Szakátsnéja majd mindenkor egy olljan
 kedvetlen formájú^y Zuppont^z vittének^{aa} fel a Déákok asztalára, melljet a
 Magyarok^{ab} még meg kostolnii iszonyodtak, de magok^{ac} a Belga Dea-
 kok sem ették, melljért az Aszszony panaszra menvén a Rectorra; Eljő a
 kedvetlen Ember éppen Ebédkor és egy lábíg el rijogatja^{ad} az Asztaltol,
 's kérdi a két Magyartol, Gajdo Danieltől es^{ae} Borosnyai Jánostol, meg
 ért idejü 's elméjü [66b] modestus^{af} Legényektől?^{ag} Hát ti miért nem

- d tisztségviselőnek
 e Kvár II: *Beniam*
 f Kvár I. és Mvh: *versengös*, Kvár II: *versengés*, OL: *versengo*
 g Mvh: *tudatlanságával*
 h OL: *mal*
 i rossz holló rossz tojása; a közkeletű mondás forrása: Aelianus: *Natura animalium*. 3.43.
 j Kvár II: *el idegenitette*
 k Kvár I. és Kvár II: *szolgáltatót okot*, Mvh: *okot adott*
 l Gyfv, Kvár I, Kvár II. és Mvh: *hajlott* hiányzik
 m OL: *s mást nem igen betsüllo természetével s*
 n Kvár II: *erköltsel és*
 o OL: *s (vagy helyett)*
 p Kvár I, Kvár II. és Mvh: *kell*
 q Kvár II: *onnét*, OL: *onna*
 r Mvh: *Collegium Theologicum*
 s ösztöndíjra; Kvár I, Mvh és OL: *Alumniájára*
 t Kvár I: *sok* hiányzik
 u OL: *Tudomant*
 v Kvár II: *esék ilyen tréfás dolog*
 w Gyfv, Kvár I, Kvár II. és Mvh: *l: ([1] helyett)*, OL: *[1]* hiányzik
 x Kvár I. és Kvár II: 's hiányzik
 y Kvár I. és Kvár II: *formájú* hiányzik
 z levest; Mvh és OL: *zuppant*
 aa Mvh: *vitetett*
 ab OL: *Magyorok*
 ac Kvár II: *magok is*
 ad Kvár II: *el riagotya*
 ae Kvár II: *Gajda Donattol s*
 af higgadt; igénytelen; illemtudó; Kvár II: *modestus* hiányzik
 ag Kvár I: *meg ért idejü 's elméjü modestus Legényektől* hiányzik

észtek ebből^{ah} a Levesből? Mond Gajdo:^{ai} Neked Uram! nálunknál modestusabb^{aj} Deakid nintsenek, de ne erőltés hogy azt^{ak} egyűk a mi ellenkezik természetűnkkel. Mond Emilius: Talám azt kíványátok hogy Magyar Országot^{al} hozassak néktek^{am} Coquát?^{an} Mond erre Borosnyai János: Uram! főzesd^{ao} a mi tétzik neked ha nekünk^{ap} nem tetzenékis^{aq} mi^{ar} soha senkinek nem panaszkodunk.^{as} Mond erre a Rector: Et tu inter Rebelles es.^{at} De erre meg tsendesedvén helljére^{au} ülteté a Déákokat^{av} hogy ennének.⁸¹

2. Jött vala Lejdaban^{aw} Borosnyai Janoshoz és Gajdohoz^{ax} egy Beszertzei Szóts Legényis,^{ay} rongyoson^{az} és gyalog: a ki^{aaa} az^{abb} Imperialis^{acc} Várasakon^{add} mint Mester Legény^{ae} addig^{aff} bagdátolsa^{agg} míg Hollandiába juta, a hol^{ahh} nem kel Szóts Legény a^{aii} Magyaroktól alamisnát kére.

3.^{aij} Angliai Peregrinatiojából^{akk} ide^{all} jöve hozzájok Nanási András

- ah OL: *abbol*
 ai Kvár II: *Gajda*
 aj Kvár I: *modestusobb*, Mvh: *modestusibb*
 ak Kvár II: *ezt*
 al OL: *Magyar Országból*
 am Mvh: *néktek hiányzik*
 an főzőasszonyt
 ao OL: *fozess*
 ap OL: *de nekünk ha*
 aq Mvh: *tetznék is*
 ar OL: *de mi*
 as Kvár I. és Kvár II: *soha nem panaszkodunk senkinek*
 at Te is a rebellisek között vagy; Mvh: *Et vos huntz fut Rebelles estis* 'Ti is gazember rebellisek vagytok', OL: *Et tu Intze rebellis es* 'Te is, Intze, rebellis vagy', más.h.
 au Kvár II. és OL: *helyre*, Mvh: *helyekre*
 av Gyfv és OL: *Déákokot*
 aw Kvár I. és Kvár II: *Lejdaban hiányzik*
 ax Kvár II: *Gajdához, más.h.*
 ay Kvár I: *Beszertzei Szász ?Legény? is*
 az Kvár II: *rongyanson*
 aaa OL: *aki is*
 abb Kvár I: *ez*
 acc birodalombeli
 add Kvár I, Mvh és OL: *Városokon*, Kvár II: *varosakon*
 aee Kvár I, Kvár II. és Mvh: *mint Mester Legény hiányzik*
 aff Kvár I: *mind addig*
 agg Kvár I. és Kvár II: *bogdántolsa*, Mvh és OL: *bogdántolsa*
 ahh Mvh: *holott*
 aii OL: *s a'*
 ajj Gyfv: 3. (új sorban:) 3., más.h.
 akk vándorlásából; Kvár I. és Kvár II: *Peregrinatiojából*
 all Gyfv: *ideje*, Kvár I. és Kvár II: *Lejdába (ide helyett)*

is^{amm} a^{ann} társával Tsernatoni Tseh^{aoo} Samuellel /:mellj Nánásinak dolgai^{app} Kassai Papságán kezdvén^{aqq} Huszti és Viski, söt^{arr} M[aros] Sz[ent] Királli Papságán le ereszkedvén, mind az Enyedi és most Fűredi^{ass} vocatiojáig, ^{att} igen emlekezetes Historia. Ez az Ember most Profanus, de felette ritka memoriájú ^{sauu} eloquentiájú^{avv} [67a] Ember, kiről én igen sokat^a tudok:/ Ennek a Nánásinak kedvéért egy két mengel^b,⁸² bort hozatának Lejdába^c Borosnyai Jánosék, hogy azomban Anglicána^d experientiajokat^e ki beszéljenék; De egyik^f a masikat^g addig hazudtolá,^h hogy semmitis ugyibe nem beszélhetének, hanem Nanási Tsehⁱ Sámuel^j unszolni kezdé^k hogy hozasson^l bort,^m de aⁿ mentvén magát pénztelenségével, monda Nánási: O domine! miserum est cui glocitat^o Crumena.^p

4. De ezeknél nagyobb az hogy Borosnyai Jánostol /:Gajdotol:/^q még^r fel menő utjában sok aranyat tsalt vala el ama^s nagy Impostor^t Baba Ferentz, melljet ott fenn^u meg nem fizethetvén,^v nagy desperatoria^w juta

- amm** Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik, Mvh és OL: *István is*
ann Kvár II. és Mvh: *a* hiányzik
aoo Kvár I. és Kvár II: *Tseh* hiányzik
app Mvh és OL: *dolgait*
aqq Mvh: *el kezdvén*
arr Kvár II: *lött* (*söt* helyett)
ass Mvh: *a' Fűredi*
att meghívásáig; OL: *vacatiojáig* 'üresedéséig, állálatanságáig'
auu Kvár I. és Kvár II: '*s* hiányzik
avv ékesszólású
a Kvár I. és Kvár II: *kiről én H[ermányi] D[ienes] Joseph sokat* (Kvár II: *igen sokot*)
b Mvh: *ejtel* (*mengel* helyett)
c Kvár I. és Kvár II: *Lejdába* hiányzik
d angliai; OL: *az Anglicána*
e tapasztalatukat; Kvár II: *experientiajokat*, Mvh: *experientiajokat*
f Gyfv: jav. ebből: *edd...*
g Mvh és OL: *másikat*
h Kvár I: *hazuttalá*, Kvár II: *hazudtatá*, OL: *hazudtata*
i Kvár I: *Tsernatoni* (*Tseh* helyett)
j Kvár II: *Samuel*
k Kvár I: *kezdi*
l Gyfv: *hozossan*, Kvár II: *hozassan*
m Mvh és OL: *a' bor hozatásra*
n Mvh és OL: *ő* (*a* helyett)
o Kvár I: *crocitat*
p Ó, uram! Szálamra méltó, akinek csörög az erszénye.
q Kvár I. és Mvh: *a Gajdotol*, Kvár II: *es Gajdotol*
r Kvár II: *még* hiányzik
s Kvár II: *annak* (*ama* helyett)
t csaló
u Mvh: *fenn* hiányzik
v Kvár II: *meg nem fizethetvén ott fenn*
w reménytelenségre; Kvár I: *Desperatoria*

Borosnyai János mint társával egybe,^x és akarhatja ellen őtt Esztendeig lakék Lejdában,^y 's úgy jöve le Istenfélő Hollandusoknak^z szép segítségük által, kik közul egy mind néki mind^{aa} Gajdonak,^{ab} szép Palastot és egy őltőző Lejdai köntöst tsináltata,^{ac} 's^{ad} úgy érkezvén le jöve^{ae} Borosnyai János Enyedre, minthogy az Urak között nemis fogot lenni semmi Patronussa, ki hivta volna Udvarába, 's vacans^{af} Ecclesiáis nem^{ag} igen vala a Hazába, vagy^{ah} hogy Szigethi Istvánhozis /:kinek Léányat⁸³ azután elis véné Feleségül:/^{ai} igen bizik [67b] vala, kinek^{aj} igen kedves Tanítványais volt^{ak} vala.

Az Enyedi Ecclesiának pedig^{al} állapotja^{am} akkor^{an} enyiben vala.^{ao} Tanitnak vala benne két öreg Papok, M[áros]vásárhellji István Püspök,^{ap} igen el venhedet erotelen^{aq} Ember, mondják hogy tudos Praedikátor volt^{ar} volna az előtt, de már akkor magából igen ki fogyot vala, 's^{as} le ulve is^{at} Praedikál vala; a második Praedikátor pedig a jambor, de felette^{au} borozo 's^{av} vekony tudományu Bajtsi Sámuel vala, ki még jól birja vala magát, de Könyve sem^{aw} vala, hanem tsak^{ax} e

- x Kvár II: *együt* (*egybe* helyett)
y OL: *Lejdában üle*
z Kvár I. és Kvár II: *Hollandusok*
aa OL: *s mind*
ab Kvár I. és Kvár II: *egyik* (Kvár II: *egy*) *mind Borosnyainak, mind pedig Gajdonak* (Kvár II: *Gojdának*)
ac Gyfv: *tsináltatna*
ad Kvár I. és Kvár II: 's hiányzik
ae Kvár I. és Kvár II: *jöve* hiányzik
af megürült
ag Kvár II: *nem is*, OL: *sem* (*nem* helyett)
ah OL: *ügy* (*vagy* helyett)
ai Kvár II: *Feleségül* hiányzik
aj Mvh és OL: *amint hogy* (*kinek* helyett)
ak Mvh és OL: *volt* hiányzik
al Kvár I. és Kvár II: *pedig* hiányzik
am Kvár I, Kvár II. és OL: *dolga* (*allapotja* helyett)
an Kvár II: *ekkor*
ao OL: *ennyiben vala akkor*
ap Kvár II: *Püspök István*, OL: *István* (*Püspök* hiányzik)
aq Kvár I: *öreg* (*erotelen* helyett), OL: *erotelen* hiányzik
ar Kvár I: *lett* (*volt* helyett)
as Kvár I, Mvh és OL: 's hiányzik
at Mvh és OL: *is* hiányzik
au Kvár II: *felettébb*
av Kvár I, Kvár II. és OL: 's hiányzik
aw Kvár II: *semmi könyve nem*
ax Mvh: *tsak* hiányzik

scipho^{ay} augurabatur,^{az} mind a szegény bor moslék^{aaa} Feleségével együt, kiknek^{abb} borok Husvétnél tovább nemis^{acc} tart vala,^{add} mint hogy a Fiais helluok^{ae} valának 's^{aff} a Leányais^{agg} Dosa^{ahh} nevű Déákot^{aii} boroz vala, a kitől^{aij} osztán megis fatjazott vala.^{akk} Igassággal írom^{all} szivem^{amm} bánatjával hogy én már akkor^{ann} Enyedi Déák lé- vén, s, igen kívánván tanulni, nem tanultam annyit e'^{ao} két vén Praedi- catornak praedicatiojából,^{app} hogy méltó lett volna a Collegium^{aq} kapu- ján érte ki lépném, melly miatt sok kárt^{arr} vallottam, hanem a Professora- ink helljettek^{ass} sokszor^{att} praedicállottak^{auu} hasznosan,^{avv} s,^{av} tsak abból tanultam, a Papságot, minthogy nyoltz^{aww} esztendeig^{axx} való^{ayy} Déákságomban én^{azz} nem hallottam Methodus Concionandit^{aaaa} is^{abbb} az én^{accc} [68a] Theologiae^a Professoromtól,⁸⁴ melly miatt melly^b vé-

- ay OL: *sci...* (a szótag helye üresen hagyva)
az serlegeből jósolgatott; I. 1Móz 44,5.
aaa Kvár II: *bor mérték*
abb Gyfv: *kinek*
acc OL: *is* hiányzik
add Kvár I. és Kvár II: *ha Husvétig tart vala igen sokaig tarta*
ae dőzsölők
aff OL: '*s* hiányzik
agg Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
ahh Kvár II: *Dora*
aii Gyfv: *Déákat*, Mvh és OL: *Déákkal*
aij Gyfv és Kvár I: *s* *kitől*
akk Mvh: *fattyazék*, OL: *fattyazott (vala hiányzik)*
all Kvár I. és Kvár II: *írá*m
amm Kvár I. és OL: *s* *szivem*
ann Mvh és OL: *ekkor*
ao OL: *a* (*e'* helyett)
app Kvár I: *Praedikator Praedikatziójiból*
aq Mvh: *Colégyom*
arr Mvh: *kárt is*, OL: *kart is*
ass OL: *erettek (helljettek helyett)*
att Gyfv: jav. ebből: *sosz...*
auu Kvár II: *Praedicállattak*
avv Mvh: *hasznosan*
aww Gyfv és Kvár II: *noltz*
axx Mvh: *esztendő*
ayy Gyfv: *való* utólag beszúrva, Kvár I: *ven (való helyett)*, Kvár II. és Mvh: *való*
hiányzik
azz Kvár II: *Deákságomban én* hiányzik
aaaa a prédikációkészítés módjáról
abbb Kvár II: *is* hiányzik
accc OL: *a* (*az én* helyett)
a az órszóban: *Theologiae*
b OL: *melly* hiányzik

kony készülettel fogtam Papságomhoz,^c az^d én Lelkem tudja s, az Isten!
a' ki ugyan tsak nem hagyott magamra,^e hanem mentem annyira a'
mennyre valo^f épület látzik írásaimban.

Mikor az Enyedi szép Ecclesianak annyiban volna dolga, az Iffju
Köblös János is vissza jöve Bétsből, s, minthogy igen szép tudományu
ember vala, nem tsak látá másokkal^g együtt, hanem ore liberioreⁿ is
kezde beszélni, s, mások is a tanátsban^l kezdék erzeni^j az Ecclesianak
fogyatkozásit.^k Estek szok^l Bajtsi^m Sámuel irántⁿ is, hogy kellene
amoveálni^o s, jo lenne a Betzei Ecclesia neki^p de az^d le tséndesedék
hamar, mint hogy ő szegény a' néppel sok romlásban égyütt^r szenved-
tett mindenütt,^s hanem Vásárhellyi Istvánt kezdék szorongatni,
hogy tartson Káplánt, ki akkor a' Collegiumbeliekkal sok szolgálatot
tétetett;^s Nevezetesen a' Borosnyai János ide érkezésekor, tsak ráis^t
méne, hogy öt^u Kaplanul fogadna,^v s még is tselekedé, noha a'
Tanáts égy kevéssé abban is^w gántoskodék hogy talám^x a Borosnyai
János szava^y nem fog^z el^{aa} hallani az egész Templomban, azért is
nemelly Senatorok, midon a' leg első könyörgését mondaná probára,
úlenek a' torony^{ab} ajtaja felé, a'^{ac} Déákok [68b] székibe, s, más mesz-

- c Kvár II: *a Papsághoz*
d Kvár I. és Kvár II: *tsak az*
e Kvár II: *magomra*
f Kvár I: *amennyi (amennyire valo helyett)*
g Kvár I. és Kvár II: *látomásokkal*
h szabadabb szájjal, nyíltabban
i Kvár I. és Kvár II: *az Ecclesiában, OL: atajban*
j Kvár I: *érteni*
k Kvár II: *fogyatkozását*
l OL: *sok szok*
m OL: *Bartsai*
n Gyfv: *arant*
o elmozdítani
p Mvh: *'s a' Betzei Ecclesia is jo volna neki*
q Kvár I: *a*
r OL: *edgyűtt sok romlásban*
s Mvh: *Collégiombéliekkel sokat szolgáltattott*
t Kvár I, Kvár II. és OL: *réa is*
u Gyfv: *ötöt*
v Kvár I: *káplánnak meg fogadná, Kvár II: Káplanyul meg fogadná, OL:*
Káplányul fogadná
w Kvár I, Kvár II. és OL: *abban is egy kevéssé*
x Gyfv: *talán*
y Kvár II: *szova*
z Mvh és OL: *fogna*
aa Mvh: *el hiányzik*
ab Kvár I. és Kvár II: *Templom (torony helyett)*
ac Kvár II: *s az*

szezegetekre,^{ad} de ugyan tsak meg nyugtaták^{ae} rajta elméjeket,^{af} s hozzá is foga^{ag} functiojához.^{ah} De egészségtelen lévén még akkor,^{ai} és igen gondolkozolag^{aj} valo kesedelmes^{ak} orator, nem igen kedvellik^{al} vala, nevezetesen a' Collegiumnak ugyan nem kell vala,^{am} de én halván hogy jó^{an} dolgot, s, valóságot praedicál s, nem él léhás^{ao} haszontalan^{ap} beszéddel^{aq} /:igen elvén a' Vanil^{ar}.⁸⁶ munkaival, melyeknek^{as} én addig a' neveket^{at} sem hallottam vala:^{au} igen meg kedvelém, s, tapasztalván azokbol valo épületemet, igen kezdém frequentalni^{av} halotti praedicatioit is,⁸⁷ s,^{aw} gyakran^{ax} is praedical vala, a' két vén Collegai között el annyira^{ay} hogy maga is unná^{az} a' sokat,^{aaa} e' miatt engemet is igen^{abb} kezdé számba venni, asztalához hivatni, ritka^{acc} szép könyveit is mutogatni;^{add} az én példamon más Deakok^{ace} is kezdék frequentalni,^{av} s, tanittásit^{aff} betsültni,^{agg} de én sokaig nem vehetém hasznát Torotzko Sz[ent] Györgyre esvén^{ahh} hivatalom: Ott valék azonban Kü-

- ad Kvár II: *szezegetekre*, OL: *valo szezegetre*
ae OL: *meg nyugoták*
af Kvár I: *a magok elméjeket (rajta hiányzik)*
ag Kvár I: *fog a*, OL: *foga a*
ah OL: *Fictiojához*, más.h.
ai Kvár I, Mvh és OL: *ekkor*
aj OL: *kondolkozolag*
ak Gyfv: *kesedelmes beszédü*
al Kvár II: *kedvelli*
am OL: *nevezetesen a' Collegiumnak ugyan nem kell vala* hiányzik
an Gyfv, Kvár I. és Kvár II: *jó* hiányzik
ao OL: *lehált*, más.h.
ap Kvár II: *haszontalan* hiányzik
aq Kvár I, Kvár II. és Mvh: *beszédekkel*
ar Gyfv: *Van.fil.*, Mvh: *Wan Fil.*, más.h.
as Kvár II: *mellyeket*, Mvh: *melynek*
at Kvár I: *én tsak neveket*, Kvár II: *én a Neveket*, OL: *en eddig aneveket*
au Kvár II: *soha (vala helyett)*
av látogatni; Gyfv: *frequentalni*
aw Kvár I, Kvár II. és OL: *s*, hiányzik
ax Kvár II: *gyakran*
ay Kvár II: *ugyanannyira*
az OL: *uná*
aaa Kvár I. és Kvár II: *a sokát*
abb OL: *igen* hiányzik
acc Kvár I. és Kvár II: *s ritka*, OL: *ritka a*
add Kvár II: *mutogatni*
ace Kvár I: *mások (más Deakok helyett)*
aff Kvár II: *tanittását*, OL: *tanittását*
agg Mvh: *betsülteni*
ahh Kvár I: *Torotzko Sz[ent] Györre lévén*

küllőváratt, a' Synodusban,^{aii} mint Déák Disputator:^{aij} midön^{akk} ordi-
naltaték a' Szent Ministeriumra,^{all} holott is ilyen dolog esék:^{amm} Hu-
nyadi Márton Ó Tordai Pap, és Kolosvári Déákból való notariussa az
Enyedi [69a] Tractusnak,^a Vásárhelyi István fractus^b Püspök^c öreg
erőtlenységével^d abutalván,^e leg első procedensekké^f iratá Csepregi^g
Ferentzet és Verestoi Györgyöt^h /:két fellegesⁱ ujj Akademikusokat:^j
utannok teteté Gajdo Danielt és Borosnyai Jánost, holott ezek amazoknál
elsőbbek valának^k az^l Akademiakon is többet laktak volna;^m de találta-
tanak akik azⁿ ellen a rend ellen fel szollanának^o más nap^p a' Templom-
ban, akkor azért Gajdo, és Borosnyai eleibe^q tétetének^r ama kettőnek,^s
de Borosnyai szant szándékkal nem üle Csepregi^g eleibe, Verestoi^t pedig
haragoson^u leg utol alla az akademikusokon, s, az utan ugy forgatá ma-
gát, hogy egy sem ugy mint Verestoi s.a.t.^v

El halván^w az Enyedi vén Praedicatorok^x Borosnyai János el ére az
Enyedi fő Papságot,^y s, hozak melléje Nádudvari Sámuel; melly^z igen

- aii** Kvár I: az *Generalis Synodusban*
aij vitakozó
akk OL: *mikor* (*midön* helyett)
all felszentelteté a szent szolgálatra
amm Mvh: *dolgok esének*
a egyházmegyének
b törődött, beteges; Kvár I: *fractus* hiányzik, Kvár II. és OL: *tractus*
c Kvár II: *Vásárhelyi tractus a Püspök*
d Mvh és OL: *erőtlenységével*
e visszaélvén
f jelöltekké; Kvár I: *Procedensnek*, Kvár II: *procedense*
g Kvár II: *Tserépi*
h Kvár II: *Györgyett*
i Gyfv: *jelgés*, Kvár I. és Kvár II: *jeles*
j akadémiát járt deákokat; OL: *Akademikusokat*
k Gyfv: *valok valának*
l OL: *az* hiányzik
m Kvár I: *laktak vala*, Mvh és OL: *laktanak vala*
n OL: *ez*
o Mvh: *fel szollalnának*, OL: *fel szollalának*
p Mvh és OL: *más napon*
q Kvár I: *eleikbe*
r Gyfv: *tetenek*
s Kvár I: *a más kettőnek*, Kvár II: *amazoknak*
t OL: *de Borosnyai... Verestoi* hiányzik
u Kvár I: *meg haraguvánn*, Kvár II: *haragosan*
v Kvár I. és OL: *s.a.t.* hiányzik, Kvár II: *satőb.*, Mvh: *etc.*
w Gyfv: *El hulván, s, el halván*, Kvár I. és Kvár II: *El hulván*
x Kvár I. és Kvár II: *Papok* (*Praedicatorok* helyett)
y Kvár I. és Kvár II: *a fő Papságot*
z Kvár I: *ki* (*melly* helyett)

sok szomorú dolognak^{aa} lön materiaja s oka. Ez a' Nadudvari Pelsötzi Praedicator Fia vala és tanítotték Patakon holottis lön Déákká s, asztaláról^{ab} él vala [Nagy Mihályinak]^{ac}.⁸⁸ az egyik Professornak abban a' veszedelmes hábor- [69b] gásban melly alig hogy el nem veszté az Egész Collegiumot is,^{ad}.⁸⁹ és akkoron^{ae} Csétsi Jánost valami Déák versekkel^{af} pasquillizálá is^{ag} Nadudvari, minthogy ritka Déák Poéta vala, melly tselekedeteért^{ah} utatis adának néki,^{ai} vagy véve^{aj} maganak,⁹⁰ s, jöve Erdélybe^{ak} Nádudvari Peterhez a' Szaszvarosi tudos, Eloquens,^{al} de borozo és kurvás Paphoz, mint Attyafiához,^{am} kiis Szigeti István Professornak nagy baráttya lévén^{an} be veteték^{ao} az Enyedi Collegiumba^{ap} Déáknak s,^{aq} nagy gradust^{ar} adának neki.^{ai} Ő is nem mulata⁹¹ el semmit benne, hogy magának hírt szerezne,^{as} szerze is mind kedves maga^{at} alkalmaztatásával, mind^{au} Poësisával, mind^{au} Mathesissával,^{av} mert annak némelly részeihez igen szépen ért vala, s, masok keveset vagy semmit, ő pedig tsinál vala ujj Calendariumokat^{aw} is és el viszi vala a Curator^{ax} Uraknak,⁹² de kiváltképpen kedvesek valának a^{ay} praedicationális még Déák korában,^{az} mert természet szerint^{aaa} is^{abb} igen kedves,

aa OL: *dolgoknak*

ab Kvár I. és Kvár II: *asztalával*, Mvh: *az asztaláról*

ac Gyfv: *Nagy Mihályinak*, Kvár I, Kvár II, Mvh és OL: *Nagy Mihálynak*

ad Mvh és OL: *is* hiányzik

ae OL: *és akkoron* hiányzik

af Mvh: *valami Déák versekkel* hiányzik

ag gúnyverset írt róla; Gyfv: *Pasquillizais*, Kvár I. és Kvár II: *pasquillizálá ki*, OL: *Pasquillitalais*

Pasquillitalais

ah Kvár I, Mvh és OL: *tselekedetiért*

ai OL: *nekie*

aj Kvár I. és Kvár II: *lovat vén (vagy véve helyett)*

ak OL: *Erdélybe* hiányzik

al ékesszóló

am OL: *mint Attyafiához* hiányzik

an OL: *Istivannak nagy Barattyá lévén, a Professornak*

ao Mvh: *bé viteték*

ap Gyfv és Kvár II: *Collegiomba*

aq Mvh: *s*, hiányzik

ar osztálybeli sorrendet

as Kvár I: *szerezne*

at Mvh: *maga kedves*

au Kvár I. és Mvh: *s mind*

av költészetével, mind matematikájával

aw Gyfv és OL: *calendariumokat*

ax gondnok

ay Kvár II. és Mvh: *a* hiányzik

az Kvár II: *korában* is

aaa Gyfv: *szereént*

abb Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik

lagy, engedelmes^{acc} beszéde^{add} vala mint a vaj;^{aee} de a Pázmány,^{aff} és Caldi praedikatiojival él vala titkon, s,^{agg} azokat^{ahh} az [70a] Erdélyi Reformatusok még akkor^a kevesen^b esmerik vala: annyira öregbedett valais^c kedvessége Enyeden,^d s a' szomszedságban, hogy a' Nemesség halottya felett orálgat vala,^e az Enyedi Templomban is praedikálgatván,^f arra fakada^g a'^h Tanáts, hogyⁱ kívánná egy praedicációját ki nyomtattatni,^j de ő nem adá ki, mivel tsak nem szorol szora, a^k Pazmányé vala a' praedicatio. Nékem Kemény János⁹³ jelenté meg a dolgot,^l honnan böltselkednek^m az öⁿ Ephorussa,^o s, ^p mutatais egy lakat alatt levő^q ládátskat, mellyben állanak vala^r a Pazmány Péter, és Kaldi György Concionator^s könyveik.

Ez a' szép hirü, s, kedvességü^t Iffju, a^u Nadudvari Samuel, nem sokára fel méne a francofurtumi^v Akademiara,^w de midon ott a' harmadik^x Esztendöt töltené, meg hala a' szegény Bajtsi Sámuel s azon a'^y napon a Postán mindjárt tudositá^z Köblös János Nadudvarit titkon, hogy

acc Kvár II: *engedelmes, kedves*

add Mvh és OL: *beszédü*

aee OL: *mint a vaj* hiányzik

aff Mvh: *Pázmán*

agg Kvár I. és Kvár II: *s,* hiányzik

ahh Gyfv: *azokat*

a Kvár I: *még akkor* hiányzik

b Kvár I: *kevésé, Kvár II: igen kevesen*

c Mvh: *is öregbedett vala, OL: öregbedett is vala*

d Kvár I: *Enyedenn Kedvessége*

e prédikálgat; Kvár I. és Kvár II: *orálgat vala* hiányzik

f Kvár II: *praedicálgatván az Enyedi Templomban*

g Mvh és OL: *fokada*

h Mvh: *az Enyedi*

i Kvár II: *hogy* hiányzik

j Kvár I, Kvár II. és OL: *ki nyomtatni*

k Mvh: *a* hiányzik

l Kvár I: *dolgot*

m Kvár II: *Böltselkeknék*

n OL: *ö* hiányzik

o felügyelője

p Kvár I, Kvár II. és OL: *s,* hiányzik

q Kvár I, Kvár II. és OL: *valo (levő helyett)*

r Kvár I: *állnak vala, Kvár II: állanak (vala hiányzik)*

s prédikációs; Kvár I: *Praedikator (Concionator helyett)*

t Kvár I: *nevü (kedvességü helyett)*

u OL: *a* hiányzik

v Kvár II. és OL: *Frakofurtumi*

w Kvár I: *Akademiakra*

x OL: *harmad*

y Gyfv: *a* hiányzik

z Kvár I: *mindjárt Postánn tudositá, Kvár II: mindgyárt tudosita az Postán, Mvh:*

Postán mindjárt tudositá (a hiányzik)

disponalna dolgait a szerint,^{aa} hogy minden órán hivatallya leszen^{ab} a' Tanácstol a'^{ac} Masodik Papságra, s^{ad} vévé is a' levelet, s mingyárt el mene azon Akademiáról^{ae} Belgium fele, de nem a mi [70b] Akademiánkot^{af} látogatá,^{ag} hanem valami szél vivé ötöt^{ah} Antverpiaba hova, s'^{aj} onnan^{aj} viszzá jötében^{ak} pénzt küldé eleiben a Tanáts^{al} Enyedről, őis jötében^{am} egy Debretzeni Sénatornak⁹⁴ fél^{an} lábára^{ao} egy kevésse sánta^{ap} 's nem igen formás, de igen tzifra kőntősű^{aq} Léányát el matkásitvan be^{ar} indula Enyed felé. Valamiért, de nem igen tetzet ez^{as} Szigethi Istvánnak és a Vejének Borosnyai Janosnak, a mint vélek^{at} letemben^{au} különös⁹⁵ beszélgetésekből észre vettem; De Nadudvari a felől^{av} tsak introducáltaték^{aw} az Enyedi Papságban: nagyobb kedvetis találá mezes beszéde,^{ax} adcommodatioja,^{ay} és^{az} rövid 's fül^{aaa} tsiklándoztato Praedikátziója^{abb} mint a Borosnyai^{acc} Janos kedvessége vala; azonban pedig^{add} kezdé potjogni^{ae} az Universalismust,⁹⁶ és^{az} minekutanna^{aff} a Col-

- aa Kvár II: *aszerént*
ab OL: *esik s leszen*
ac Mvh és OL: *az Enyedi*
ad Mvh és OL: *s hiányzik*
ae OL: *Academiából*
af Kvár I: *Akadémiankat*, OL: *Akademiánk* (jav. ebből: *Akademiának*)
ag OL: *látogatására*
ah Gyfv: *ötöt* (jav. ebből: *ököt*)
ai Kvár I. és Kvár II: *az hová is*
aj OL: *honnán*
ak Kvár II: *viszzá jötiben*
al OL: *a' Tanáts eleibe*
am Kvár II: *jötiben*
an Kvár I: *az fél*
ao OL: *lábával*
ap Kvár I. és Kvár II: *sántikálo*
aq Kvár I: *kőntősű* hiányzik
ar Kvár II: *le* (*be* helyett)
as Mvh és OL: *ez hiányzik*
at Mvh: *vélle*
au Mvh: *léteken*
av Kvár I: *azonban* (*afelől* helyett), OL: *effelől*
aw bevezetteték; Kvár I: *introducáltatik még is*
ax OL: *beszedes*
ay alkalmazkodása; Kvár II: *és accomodatioja*
az Kvár I. és Kvár II: *és hiányzik*
aaa Kvár I: *fület*
abb OL: *és rövid 's fül tsiklándoztato Praedikátziója* hiányzik
acc Kvár II: *Barasnyai*
add Gyfv és OL: *pedig* hiányzik
aec Kvár I: *potyogatni*, Mvh: *pottyogatni*
aff Gyfv: jav. ebből: *midő...*

legája^{agg} az ellen praedikallot^{ahh} volna vastagabban is^{aii} ki adá, sőt Tordai Synoduskor^{ajj} denominalt Concionator^{akk} lévén, vastagabban is^{all} ki adja vala,^{amm} ha Bonyhai György Püspök predikallani engedí vala; Azonban Enyeden nagyon igyekezi vala az Emberek^{ann} elméjébe titkon bé önteni 's öntötteis^{aoo} vala,^{app} melljeken meg indulván Borosnyai János, Zelo aliis laudato,^{aqq} vituperato aliis,^{arr} az Enyedi Templomban midőn^{ass} Nadudvari predikallana fel szoval interpellálá,^{att} mondván: A Remonstransok⁹⁷ sem szollanak^{auu} illjen vastagon.^{avv} etc.^{aww} [71a] s ki méne a Templomból. De végre Nádudvari e tudományt^a publice recantálá,^b.⁹⁸ mindazonáltal Borosnyai Jánost el tévé Enyedről a Supremum Consistorium,^c az Udvarhelyi oskolába^d Professornak: hovais^e ötet éppen az Isten küldé, mert nagy szenyből^f és Barbariesből^g véné fel aszt a Gymnasiumot,^h sőt ha a nehéz Pápisztás idő s egyébⁱ engedí vala felviszi vala annak az oskolának állapotját annyira, hogy a M[aros] Vásárhelyi Collégiumnál^k alább való nem leszen vala; de az Udvarhelyi Jesu-

- agg** Kvár I: *a Collegája* hiányzik
ahh Kvár II: *praedicállat*
aii Gyfv: *vastagobbanis*
ajj Kvár I. és Kvár II: *ki adá magát* (Kvár II: *az Universalismussal*) *a Tordai Synoduskor, mivelhogy azon Synodusban*
akk kinevezett szónok; OL: *ordinalt Concionator* 'rendes, beiktott szónok'
all Gyfv: *vastagobbanis*, Kvár I. és Kvár II: *egészen*
amm Kvár I. és Kvár II: *vala akkor magát*
ann Kvár II: *predikállani engedí... az Emberek* hiányzik
aoo OL: *öntött-is*
app Kvár II: *elméjébe be öntené titkon, minthogy be is öntötte vala*
aqq OL: *condato*
arr egyesek által dicsért, mások által kárhoytatott buzgósággal; Kvár I, Kvár II. és Mvh: *aliis vituperato*
ass Kvár I: *mikor* (*midőn* helyett)
att közbeszólt, félbeszakította; Kvár I: *interpellalya*
auu Kvár I. és Mvh: *szolnak*
avv Kvár II: *ennél vastagabban*
aww Kvár I, Kvár II. és OL: *etc.* hiányzik
a Kvár I: *e Tudománt Nadudvari*, Kvár II: *Nadudvari e Tudománt*
b nyilvánosan visszavonta; OL: *recontála*
c a legfőbb egyházi tanács
d Kvár II: *Iskolába*
e Kvár II: *s hová is*
f Kvár I: *nagy nagy szenyből*, Kvár II: *Nagy Szebenyől*, OL: *a nagy szenyől műveletlenségől*
g műveletlenségől
h Kvár II: *Gymnasiumat*
i Kvár II: *s egyéb* hiányzik
j OL: *s egyéb Eryedi vallás vel, más.h.*
k Gyfv: *Collégiomnál*, Mvh: *Collégiomnál*

iták a F[elséges]^l udvarnál igen bé vágák szándekjának^m utát és Groff Teleki Josefne⁹⁹ között sⁿ közötteis,^o Bod Péter felett nagy Simultás^p indula, ez az Uri Aszszony pedig mind Tekintettel^q mind adakozással^r igen^s sokat tehet^t vala ez^u időben Erdélyben. Mint indultak s fojtak^v pedig^w ezek a szomoru dolgok, hallottam hosszason^x Borosnyai János Püspöktől, de igen sok volna ide írnom,^y és ő egyképpen, Bod Péter pedig máskeppen beszéli,^z a kik között én bíró nem lehetek, hanem ugy tetzik, hogy Bod a dólgot indulatosabban^{aa} adgya elő, s^{ab} igen tellyesis haraggal; a Groffnéis tellyes Borosnyai Püspök^{ac} ellen való haraggal.¹⁰⁰ Szánnya meg Isten szomoru dolgainkat!^{ad}

A Borosnyai János Püspökségének pedig rövid historiaja ez:^{ae} a Supremum Consistoriumnak^{af} tettéséből [71b] Synodus generalis^{ag} nevezete^{ah} alatt Papi Gyűlés lón Enyeden, melly is álla a Tractusok^{ai} Esperestyeiből, Notáriussiból, s^{aj} Delegatussiból; és Pelsötzi János,^{ak} Generalis Notárius,^{al} Püspöknek declaráltaték,^{am} noha olyan erőtelen,^{an} beteges vén ember vala, hogy a szótság alig tehetné, és álmelkodnám^{ao} rajta^{ap}

l	OL: <i>Fo</i>
m	OL: <i>szandekanak</i>
n	Mvh: <i>s</i> hiányzik
o	Kvár I. és Kvár II: <i>közte is</i>
p	vetekedés, ellenségeskedés
q	Kvár II: <i>Tekintetével</i>
r	Kvár I: <i>adakozásokkal</i> , Kvár II: <i>adakozásával</i> , Mvh: <i>adakazással</i>
s	Mvh: <i>igen</i> hiányzik
t	Kvár II: <i>sakot teszen</i> , Mvh: <i>sokat téssen</i> , OL: <i>sokat teszen</i>
u	Kvár II: <i>abba az</i> , OL: <i>az</i>
v	OL: <i>s fojtak</i> hiányzik
w	Mvh: <i>indultak pedig és folytak</i>
x	OL: <i>hosszon</i>
y	OL: <i>le írnom</i>
z	Kvár I: <i>beszéllete</i>
aa	Kvár I. és Kvár II: <i>indulatosobbann</i>
ab	Kvár I: <i>s</i> hiányzik
ac	Kvár I: <i>János (Püspök helyett)</i>
ad	OL: <i>dolgainkot</i>
ae	OL: <i>ez</i> hiányzik; a mondat címként írva és aláhúzva
af	Mvh és OL: <i>Consistorium</i>
ag	Mvh: <i>Generalis Synodus</i>
ah	Kvár I. és Kvár II: <i>nevezet</i>
ai	egyházmegyék; Kvár II: <i>Tractus</i>
aj	Mvh és OL: <i>s</i> hiányzik
ak	OL: <i>János</i> hiányzik
al	egyházkerületi jegyző
am	Kvár I. és Kvár II: <i>celebráltaték</i>
an	Kvár I. és Kvár II: <i>erőtelen</i> hiányzik
ao	Gyfv: jav. ebből: <i>áll...</i> , Mvh és OL: <i>álmelkodam</i>
ap	Kvár I: <i>jarta</i> , jav. ebből: <i>jajta</i>

hogy ha az^{aq} Isten ditsösségét szereti, miért Válallya eszt a Nehéz Super-attendantziát,^{ar} melyre éppen tehetetlen,^{as} de a B[oros] Botsárdi Püspök-iat jószág szemé^{au} előtt vala; Vala pedig extreme^{av} fősvény ember.¹⁰¹ Már akár hogy, ugyan tsak^{aw} Pelsötzi János lévén a Püspök, Generális Notariussagrol^{ax} kezdett^{ay} consultáladni^{az} a Sinodus,^{aaa} Candidálta^{abb} vala pedig a Supremum consistorium Tsepregi Ferentzet, Borosnyai^{acc} Jánost, Verestói Györgyöt, Sz[ent] Annai Mihályt,^{add} Domi-doctust,^{ae} és a^{aff} Dévai Ifju ember Papot, Lisznyait,¹⁰² de ezek közül egyis el^{ags} nem jött vala, Lisznyai marada nemóba^{ahh} minthogy ötet tsak^{aii} az^{ajj} All Vintzi Gabor Uram^{akk} szele futta^{all} volt^{amm} fel. Saj-nállya vala pedig az Enyedi^{ann} Tractus Esperestye Kibédi András, hogy eő a^{aoo} Candidatusok közül^{app} valo^{aqq} nem volna, noha bizony az^{arr} háza egy kis^{ass} Gomora, az eő atkozot erköltsü Gyermekai miat,^{att}

- aq** Kvár I: *az* hiányzik
ar püspökséget; OL: *superintendentiat*
as Kvár I: *elgtelen* (*tehetetlen* helyett)
at Gyfv: *Püspökség*, Kvár I: *Püspökségi*
au Kvár I. és Kvár II: *a szemé*
av különlegesen
aw Kvár I: *de ugyan tsak*, Mvh: *tsak ugyan*, OL: *s mint, tsak ugyan*
ax Kvár I, Kvár II. és OL: *Notariusrol*
ay Kvár I: *kezde*
az tanácskozni; Kvár I. és Kvár II: *cunctáladni* 'habozni'
aaa Kvár I: *Generalis Synodus*
abb jelölte; OL: *Candidalt*
acc Mvh: *és Borosnyai*
add Kvár II: *Mihály*
ae Kvár I: *Szent Annai Mihály Domi doctust, Verestoi Györgyöt* (*domi doctus* 'ittthon képzett')
aff OL: *a* hiányzik
agg OL: *el* hiányzik
ahh senki nem szavazott rá
all OL: *ötet is* (*tsak* hiányzik)
ajj Kvár I: *az* hiányzik
akk Gyfv és Mvh: *Ur*, Kvár I. és Kvár II: *Uram* hiányzik
all Gyfv: *furta*
amm Kvár I, Kvár II. és OL: *vala* (*volt* helyett)
ann OL: *az Eryed*
aoo Mvh: *a* hiányzik
app Kvár II: *között*
aqq Kvár I. és Kvár II: *valo* hiányzik
arr Kvár I. és Kvár II: *az ő*
ass Kvár I: *Sodoma és*, Kvár II: *Sodomo és*
att Kvár I. és Kvár II: *átkozott lator, és parázna* (Kvár II: *Parázna erköltsü*)
gyermekaire nézve, még, OL: atkozott Gyermekai erköltsük miatt

magais^{auu} nagyon belé harapott,^{avv} a Simoniaba,^{aww},¹⁰³ [72a] 's^a Notarius korabanis magát igen meg jegyeztette vala^b az hamis írással, 's^c Protocolum manculásával;^d hasonló forma^e male Contentus^f vala Töke István is¹⁰⁴ az Enyedi primarius^g Professor, deazt is a Collegái el betsmérlettek^h vala, 'sⁱ magais magát az Uraknál meg jegyeztette vala^j alhatatlansággal, pusillanimitással,^k és hogy bővötske^l borral élne; adá azért elmenkre Kibedi András, hogy fel szollalnánk 's elnénk jussunkal in Candidando,^m minthogy aⁿ Ministeriumé^o mind a választás mind a Candidatio.^p Látok hová út a szegeny Esperest, tetzék a dolog^q a jelenvaló Enyedi Tractusbelieknek, nagy^r hirtelen. En pedig mondék: nem lehet ez^s egy Tractusnak, a Több Tractusok Consensusa^t nélkül fel szollalni, 's a Ministerium jussát praetendalni;^u hanem lehet^v per formám Instantiae,^w azt^x a just emlitenünk a Consistorialis Deputatusoknak,^y illy formán, hogy ha^z a^{aa} Méltóságos Consistorium^{ab} maga részéről Candi-

auu Kvár I. és Kvár II: *az vén Geronita* (Kvár II: *Gironita*) igen

avv Kvár I. és Kvár II: *harapott vala*

aww az egyházi javadalmakkal való kereskedésbe

a Kvár I, Kvár II. és Mvh: 's hiányzik

b Kvár I: *meg jegyezte*, Kvár II: *meg jegyeztette* (vala hiányzik), Mvh: *meg*

jegyezte vala

c Kvár II: 's hiányzik

d a jegyzőkönyv hibás, hiányos vezetésével; Kvár I. és Kvár II: *maculálásával* 'elhibázásával', OL: *manutentalásával* 'kezelésével'

e Kvár I: *Hasonlokeppen*, Kvár II: *hasonlo formánn*

f elégedetlen

g első

h Kvár I, Kvár II, Mvh és OL: *betsméllették*

i Kvár I: 's hiányzik

j Mvh: *magát meg jegyezte vala az Uraknál*, OL: *az Uraknál meg jegyezte vala magát*

k kishitűségével; Kvár I. és Kvár II: *áthatatlanságával és pusillanimitasságával*

l Mvh: *bövetske*

m jelölési jogunkkal

n Gyfv és Mvh: *a* hiányzik

o lelkeszség

p jelölés

q Mvh: *a dolog* hiányzik

r Mvh: *egy* (nagy helyett)

s Kvár I. és OL: *az*

t az egyházmegyék egyetértése; OL: *Consesussa*

u a lelkési kar jogát kiszajtítani

v OL: *lehet* hiányzik

w kérelem formájában

x Mvh: *ezt*, OL: *az*

y egyháztanácsi küldötteknek; Kvár I: *Consistoriális Uraknak*

z Mvh és OL: *ha* hiányzik

aa Kvár I: *a* hiányzik

ab egyházi tanács; Kvár I: *Supremum Consistorium* 'legfőbb egyházi tanács'

dalt^{ac} egy néhányokat,^{ad} legyen szabad a Szent Ministeriumnak is fel tenni egy két érdemes embert. Tetzék^{ae} ez^{af} az opinio^{ag} Kibedi Andrasnak 's a többi halgatának.^{ah} Meg vala már a Csengetyű de már^{ai} fel kel vala a Matska farkára kötni,^{aj},¹⁰⁵ 's bizák^{ak} Putnoki István Notariusra,^{al} Hermanyi^{am} Josefe, mint hogy eő is bele kotyogott^{an} vala, és Kováts Sigmondra, a' ki a [72b] dologban semmit nem tud vala, arra is vivők^{ao} a dolgot minden remensegünk^{ap} felett, hogy kettőt Candidalnunk meg engedték nagy^{aq} hijába.^{ar} En bizony magamnak nem^{as} nyertem^{at} egyebet vélle^{au} hanem factiosus^{av} nevet Szebenbe nemely Uraktól. Candidálok pedig Kibedi Andrast és Tőke István Professort: Kibédi kiis fordula míg a votumok^{aw} folyanak; de Tőke István, elő vévén^{ax} a^{ay} Plundrájából^{az},¹⁰⁶ egy írást, abból kezdé maga vonogátását^{aaa},¹⁰⁷ olvasni, holot ha választják vala, valalya^{abb} vala.

A Candidatus^{acc} Tudosok közül a Méltóságos Consistorium^{add} leg egyenesebben Czeloz vala Szatmári Sigmondra¹⁰⁸ a Kolosvári Papra, az oda kívül^{aee} valo Tractusok is igen vonszanak vala ő^{aff} hozzája, nem is

- ac jelölt
- ad Gyfv: *néhányokat*, OL: *néhányokat*
- ae Kvár II. és OL: *Tetzik*
- af Kvár II: *ez hiányzik*
- ag vélekedés
- ah OL: *több Halgatoknak*
- ai Kvár II: *már hiányzik*, Mvh és OL: *csak hogy (de már helyett)*
- aj Mvh: *kötni a' matska farkára*
- ak Kvár I. és Kvár II: *bizák*
- al Kvár I: *Istvánra*
- am Kvár I: *H[ermányi] D[ienes]*
- an Kvár I. és Kvár II: *potyogott*
- ao OL: *vivék*
- ap Mvh: *reménységünk*
- aq Mvh: *nagy hiányzik*
- ar Gyfv: *hejába*
- as Gyfv: *nem hiányzik*
- at Mvh: *nem nyertem magamnak*
- au Kvár II: *vélle egyebet*
- av pártoskodó; OL: *Tactiosus*
- aw szavazatok
- ax Kvár I. és Kvár II: *elő vévén, Mvh: elő véve*
- ay Gyfv: *a hiányzik*
- az Kvár I: *pundrájából*, Kvár II, Mvh és OL: *Pundrájából*
- aaa Kvár I. és Kvár II: *vonagátását*, Mvh: *vonagátásit*
- abb Mvh és OL: *ő is valallya*
- acc jelölt
- add Kvár II: *Supremum Consistorium*
- aee Mvh: *kívül hiányzik*
- aff Gyfv: *ő hiányzik*

ok nélkül,^{agg} mert egy jeles Ember^{ahh} és^{aii} portio aureae aetatis, vel^{aij} flos argentei Seculi,^{akk} Folyini kezdvén pedig a voxok Tőke Istvanra^{all} voxola a Sogora Borosnyai^{amm} Sigmond, de más nem, Kibedi Andrásra méne két vox, velem hogy az egyik Putnoki István Notariusunke volt,^{ann} a^{ao} másik talam^{app} Kovats Sigmondé; ^{aqq} Tőbbi fel oszla Borosnyai János és [73a] Szathmari Sigmond között, hat esvén Szathmáira,^a a^b több vox pedig^c Borosnyaira,^d kihez a székely Deputátusok cum formula Juramenti^e el is küldetének^f Uvarhelyre^g hogy adjuráltassák.^h

Tsak hamar meg hala a szegény Pelsőtzi Jánosⁱ Püspök, s^j az ő halálával Succedála^k Borosnyai János a Püspökségbe,^l a kiről én^m holmitⁿ meg kivanok jegyezgetni.^o

I. Udvarhelyen olyan házakat építetvén^p magának, mellyekben^q egy^r Hertzegis el lakhatnék, olly gondolattal vala, hogy a^s Püspökseggel edgyütt^t Visellye a Professorságot s holtig ott nyugodnek; hogy pedig az oskolai tanításban fogatkozás ne lenne, gondola hogy maga mellé végye második Pro-

agg Kvár II: *nékül*

ahh OL: *Ember vala*

aii Gyfv: *et*

aij Kvár I. és Kvár II: *et (vel helyett)*

akk az aranykor része vagy az ezüst század virága; OL: *seculii*

all Kvár I: *Istvána*

amm Gyfv: *Borosnya*

ann Mvh: *volt Putnoki István Notariusunké*

ao Gyfv: *'s a*

app Kvár I. és Kvár II: *pedig (talam helyett)*

aqq OL: *s a*

a OL: *Szathmari*

b OL: *s a*

c Kvár I, Kvár II. és Mvh: *többi pedig*

d OL: *Borosnyai Janosra*

e küldöttek az eskü szövegével; Kvár I. és Kvár II: *cum formula Juramenti* hiányzik

f Gyfv: *el küldetének is*, OL: *el kuldetenek*

g Kvár II: *Udvarhelyre* hiányzik

h megeskessék; Kvár II: *adjuráltassák* (jav. ebből: *adjuráltassék*) *Udvarhelyre*, Mvh: *adjuráltassák, 's meg is esék*, OL: *adjuraltassék amint meg is esék*

i OL: *János* hiányzik

j Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik

k következtet

l Mvh: *a' Püspökségben Borosnyai János*

m Kvár I. és Kvár II: *én még*

n OL: *holmit*

o Kvár I. és Kvár II: *jegyezni*

p OL: *Hazakot épüete*

q Mvh: *mélyben*

r OL: *a (egy helyett)*

s OL: *a* hiányzik

t Kvár I: *holtig (edgyütt helyett)*, Kvár II: *edgyütt* hiányzik

fessornak Kőrösi Josefet^u /Grof Teleki Josefné pedig Bod Pétert a maga Udvari Papját igyekezi vala bé tenni és nagy szép Summa penztis szerzett vala hogy a Professornak fundust erigálna,^v 109 s maga melléis vév és bé szállitá a Gymnásiumba az egyik Camaraba, az Inspector Curatorral^w Groff^x Betlen Imrével egyet értvén, minthogy az említett Kőrösi Josef^y Ephorussa^z vala Groff^{aa} Gyulai [73b] Samuelnek a Betlen^{ab} Imréné testvér öttésének, s ökis^{ac} kívánnják vala az Annyoknak Generalis^{ad} Gyulai Ferentznének Cliensét^{ae} promovéalni^{af} s ebben kedvét tölteni annak a jó Uri^{ag} Aszszonynak, a ki inkább akarja^{ah} Kőrösit^{ai} promoveálatni mint nagy költségű Udvari Papjának tartani,^{aj} mint hogy a Generalisné is^{ak} a böv adakozások között nemigen^{al} pénzés, Kőrösi Josefis^{am} nyűg, nehéz természetu koros legeny vólna. Borosnyai^{an} János pedig a Kőrösi^{ao} promotziojával^{ap} ezekre^{aq} néz vala. a,^{ar} Hogy a Literaturát a Gymnasiumban^{as} jobban jobban lábra kaptassa, mellyre Kőrösit Bod Péternél^{at} jobbnak tartotta. Igaz is^{au} hogy Kőrösi a Deák nyelvet erőssen tudgya,^{av} s egyebekben is szép tudomány van^{aw} nála.^{ax}, 110

- u** Mvh és OL: *H. Josefet*
- v** alapot teremene, „státust létesítene”
- w** felügyelő gondnokkal
- x** Mvh és OL: *Groff* hiányzik
- y** Gyfv: *Josef* hiányzik, Mvh és OL: *H. Josef*
- z** iskolai felügyelője
- aa** Kvár I: *Groff* hiányzik
- ab** Mvh és OL: *Gróf Bethlen*
- ac** OL: *is* hiányzik
- ad** Gyfv: *Gyeneralis*, OL: *Generalis* hiányzik
- ae** pártfogoltját; Kvár I: *Cliensit*
- af** előre mozdítani
- ag** Gyfv: *Ur*
- ah** Kvár I. és Kvár II: *akarja vala*
- ai** OL: *Kőrösit* hiányzik
- aj** Kvár I. és Kvár II: *mint... tartani* hiányzik
- ak** Gyfv: *Gyenerálsnéis*
- al** Mvh: *nem igen vala*
- am** Mvh: *H. Jósef is*
- an** Kvár I: *Borosnya*
- ao** Gyfv: *Kőrösi Josef*, OL: *Korosi H. Josef*
- ap** előmozdításával
- aq** Mvh: *erre*
- ar** Mvh: *I-mo*, OL: *I.*
- as** Kvár I: *az Collégiumban*, Kvár II: *az Deákok között*, OL: *az oskolában*
- at** Mvh: *Péternek*
- au** Gyfv: *S igazis*
- av** OL: *tudja vala*
- aw** OL: *vala (van helyett)*
- ax** Gyfv, Mvh és OL: *NB. Hic* (OL: *Hinc*) *quaedam desunt*. Kvár I: a kéziratban fél lapnyi hely üresen hagyva. Kvár II: *Hic quaedam ommissa sunt* 'Itt (OL: Innen) eddig hiányzik'

III.^{ay} Anno 1751. Septemberben gyűlénk Sinodusra Szebenbe, a Varadine /a ki elsőben^{az} Betlen Istvánné vala/¹¹¹ causájában.^{aaa} Ott^{abb} ez a causa mint foja, hol^{acc} akada meg, mint appellála az Aszszony manie^{add} a Causát Udvar^{ae} eleibe, Sok volna le irni.¹¹² Mint hogy pedig láttuk, hogy annak a rut Kurvának pártját fogta^{aff} a Pápista Status,^{agg} és az^{ahh} Udvaris; meg [74a] ítélheti akárki, mínemü^a félelomben vóltunk artatlan vóltunkra, ha hibázni fogunk in judicandó^b a mi vékony értelmünk szerint! bizonynyal irom, hogy Notáriust Semmi képpen nem kapunk vala, és nem vállala^c egyis, hanem Voxból^d méne ki a dolog, és Vásárhellyi Andrásnak a Sz[ász] Városi Vice Dékánynak^e ugy kelle nagy vontatva fel vállalni; de azis estve le monda rólla indulatoson, látván hogy Semmi conceptussa^f nem maradhat^g helyben. s^h A Püspök¹¹³ e miatt engemⁱ kér vala hogy Notariuskodnám; de Vásárhellyis meg gondolkodék^j reggelre.^k Itt Varadiné /: kinek férje s al peresse^l egy Varadi István nevü betsülletes, jó,^m igen szép ember:ⁿ ki^o M[aros] Vásárhellyi Deák vala,^p és az Aszszonyinak némelly Betlen Gróftól való Gyermekének^q.¹¹⁴ Praeceptor^r vala, kire reá köté

- ay Mvh és OL: *III.* hiányzik
az Kvár I: *elsőbb*
aaa perében
abb Kvár I. és Kvár II: *itt*
acc Kvár I. és Kvár II: *s hol*
add rögeszmésen; Mvh: *mance* 'hibásan', OL: *manie* hiányzik
ae OL: *az Udvar*
aff OL: *fogja*
agg katolikus rend
ahh OL: *ez az*
a OL: *mitsoda*
b a peres eljárásban
c Kvár I. és Kvár II: *vállalya vala*
d szavazásból
e alesperesnek; Kvár II: *Vitze Dekánnak*
f fogalmazása
g Kvár I: *maradott*, Mvh és OL: *marad*
h Kvár II: *s* hiányzik
i Mvh: *engemet a' miatt*, OL: *ehelyet engemet*
j Kvár I: *meg gondolkodék*, OL: *meg gondolgadek*
k Mvh: *estvére (reggelre helyett)*
l Kvár I. és Kvár II: *az peresse* (Kvár II: *az alperesse*), *s ferje*
m Kvár I. és Kvár II: *szelid, jo és*
n Kvár I. és Kvár II: *ember vala*
o Kvár I. és Kvár II: *ki* hiányzik
p Kvár I. és Kvár II: *vala* hiányzik
q Kvár I: *Gyermekinek*
r tanítója

magát a Patrona, ez a fergeges eszű Kurva Matskási^s Kristina;/ tartozik vala nékünk^t valami diurnummal,^u mint hogy az ő szállásán nem akartunk ebédelni^v s vatsorálni, s nemis lehetett volna kivált Vatsorára, iminnen^w amonnan oda [74b] gyűlnünk a széles Városról. De némellyek feltekis,^x mert az Aszszony már Pápistává lett vala, és a M[áros] Vásárhelyi gyűlésnek ez^y előtt asztalt tartván egy kergeteges bihalt^z.¹¹⁵ üttetett vala le a Papok számára, a mint a hire vólt. Panaszla azért ellenünk a Gubernium előtt, midön egy Reformatus Ur sem vólna a Guberniumba, s^{aa} mi Sem tudánk Semmit a dologban, s a Gubernium rende le nekünk^{ab} demensumot^{ac} pénzül, parte altera inaudita.^{ad}

IV.^{ae} Ebben a Szebeni Gyűlésünkben jelen vala Tőke István Enyedi^{af} Professoris;^{ag} és ada elő^{ah} sok^{ai} Metaphysica observatiokat^{aj} punctatim^{ak} a Volphiana Philosophia¹¹⁶ ellen, hogy meg mutatná, mint praejudicalna^{al} az a Philosophia az Orthodoxyának;^{am} De a Püspök Borosnyai János igen böltsen^{an} diluálgatá^{ao} azokat a difficultásokat,^{ap} és lön nagy halgatás. Ekkor pedig azt^{aq} a Philosophiat Enyedenis az ifjuság igen kedvelli vala, de a Philosophiae Professor^{ar}.¹¹⁷ manibus pedibusque Contranitái^{as} vala, és a Cartesiana Philosophia¹¹⁸ mellett depúgnal^{at} vala. Mellj

- s Kvár I, Kvár II. és Mvh: *a' Matskási*
t Kvár I. és Kvár II: *minékünk*
u napidíjjal
v Mvh: *ebédleni*
w Kvár II: *innen*
x Kvár I, Kvár II. és Mvh: *féltenek is*
y OL: *az*
z OL: *Bialt*
aa Kvár I. és Kvár II: *s hiányzik*, Mvh: *s utólag beszúrva*
ab Kvár I, Kvár II. és OL: *minékünk*
ac napidíjját; Kvár I. és Kvár II: *demensumat*, Mvh: *dimensumot*
ad nem hallgatva meg a másik felet
ae Mvh: *IV. hiányzik*
af Mvh: *az Enyedi*
ag Mvh és OL: *is hiányzik*
ah Kvár I. és Kvár II: *elé*, OL: *elsőben*
ai OL: *sok hiányzik*
aj OL: *observatiokat*
ak metafizikai megjegyzéseket kifejezetten
al ártana; OL: *Praedikálna*
am Mvh: *Orthodoxa Religionak*, OL: *Orthodoxanak*
an Gyfv: *böltsön*
ao megmagyarázta
ap nehézségeket; OL: *Difficultasokat*
aq OL: *azt hiányzik*
ar Kvár II: *ugymint Tőke István*
as a filozófiaprofesszor kézzel–lábbal ellenez; OL: *contradicál*
at küzd

dologról sokat^{au} írhatnak de /minthogy^{av} ebédnek ideje vagyon/^{aw} mu-
janak^{ax} a többi.^{ay}

- au Kvár I. és Kvár II: *sokat is*
av Kvár II: *mivelhogy*
aw Gyfv, Mvh és OL: */minthogy ebédnek ideje vagyon/ hiányzik*
ax Kvár I. és Kvár II: *mulyanak most*, OL: *mulyon el*
ay OL: *Anno Domini 1766 Diebus Octobris 'az Úr 1766. esztendejében, október napjaiban'*

a' kiknek neveiket, holmi régi Irásokból, fel-nyomozta Hermányi Dienes Josef. Ha ki többekre akadna, jegyezze közökbe.

- I. Macerius Ambrus Anno 1557. ki is vagy maga, vagy a' fia Unitáriusá lett vólt.
- II. TORONYAI MÁTÉ. elsőben Gyulai Pap vólt; hólt meg Rettegen 1599.^a ki is Erdélyi Püspökké lett Anno 1585. 's hihető, hogy akkor helyet is változtatott; de az bizonytalan.
- III. TASNÁDI Ruber MIHALY. Lett Püspökké Anno 1605. hólt meg 1618.^b
- IV. TSULAI GYÖRGY. Volt a' Tractusban^c Esperest 's visitalt^d meg Anno 1635; de Püspökséget érvén vitett Fejérvárra: Enyed pedig Udvarhelyi Papságából hívta 's hozta e' Városba.
- V. DENGELGI PÉTER lett Espereste Anno 1635. 's holt-meg Anno 1647. Gondos Esperest volt: Ollykor a' Porkolábot béhívta 's ketten Consistorialtak,^e házasok dolgát el-igazitván. Ennek káplánya volt PERETSÉNI ISTVÁN Anno 1641.
- VI.^f PATAI MÁTÉ. ki is egyszer 's mind Rector volt az Enyedi Oskolában; de innen ki esvén, lett Sz[ent] Királyi Pappá Anno 1660. Betzei Pappá Anno 1661. Esperest és Notarius korában sokat probalt, hogy Enyeden visitálhasson; rendelt is Atyafiakat arra; de nem jöttek-el. Ezzel a' Szent Generalisnak^g 's a' Fejedelemnek^h is baja volt: deponáltatott^h 16[...]ⁱ

a elsőben...1599 utólag beszúrva

b hólt meg 1618 utólag beszúrva

c egyházmegyében

d egyházlátogatást tett

e egyházi tanácsot tartottak

f Kemény jegyzete: *Fagarasi elsőbb volt Patainál: ezeknek idejekben pusztította*

Enyedet a' Pogánytság Anno 1657. Augustus végén és September elején.

g általános zsinatnak

h elmozdított

i deponáltatott16[...] utólag beszúrva, a sor vége levégva

- VII. FAGARASI FERENTZ. Esperest volt Anno 1658. Ennek a' Felesége és Árkosi Benedekné pert indítottak volt a' Tractus Foruman; de Arkosi is belső ember² lévén, mint Scholae Enyedenis Rector,¹ nem engedte a' Ministerium,^k hogy a' Papné 's a' Rectorne perpatvaroskodjanak, hanem öszve békellettenek; nóha már Müller^l Gáspárt de Hoszszu-aszó³ a' Szász Papot Prokatorul^m is vallotta volt Fagarasiné Szijgyártó Anna; de Arkosine, Adorján Judit Secularis Procurator^{n,4} állított volt, melly in Causa Ecclesiasticarum personarum^o meg nem engedtetett. A' Causa indult volt Anno 1657.⁵
- VIII. DEBRETZENI HENTES ISTVÁN.⁶ Anno 1671. Esperest vólt. De ezt az embert idővel meg-előzték volt ezek:
- IX. ROZGONI SUTORIS JÁNOS. ab anno 1640^p Enyedi Pap: ki is 1650. meg-holt Esperestségében; 's vólt káplánya LÁZÁRI JÁNOS, kinek felesége M[aros] Szent Királyon varáslással vádolttatott a' hajnali harmatszedesert; de mentette magát hogy oltvar ellen orvosságának szedte.⁷ [538]
- X. Clarissimus^q JOHANNES FIGULI ENYEDI, ugyan⁸ Enyedi fiu Anno 1660.
- XI. EPERJESI MIHÁLY Anno 1668 második Pap volt; az után e' szük jövedelmü Papságból által-ment a' Vizaknai nagy jövedelmü Papságra; kinek is ott succedalt^r a Veje Borosnyai Nagy János a' mostani Enyedi Theologiae Professornak⁹ édes Attya.
- XII. TSENGERI :K:^s ISTVÁN Fagarasi Paptól lett Enyedi Pappá, Professorrá, Tractus Esperestjéve. Erről példabeszéd volt, hogy a' Fejedelemséget is vállalná ha adnák. holt-meg M[aros] Vársárhelyen Anno 1671.^t Generalis Synodus^u alatt gutta-ütésben.^v
- XIII. HUNYADI PÁL.
- XIV. KÖRMENDI GYÖRGY második Pap: ki az akkori első Pap hazából vett volt egy örökbe tartott Udvarhelyi árva, de igen

j az enyedi iskola igazgatója

k lelkészi kar

l Müller utólag beszúrva

m ügyvédül

n világi ügyvédet

o egyházi személyek perében

p 1640. évtől

q legkiválóbb

r követte

s :K: utólag beszúrva

t Kemény jegyzete: 15. Jun. temették.

u általános zsinat

v Kemény jegyzete: N.B. Ez az ember vádolttatott a' Radnóti Gyűlésen különös és

botrántoztató Sententiával, vide in Bibliotheca ('ítélettel, lásd a könyvtárban')

szép leányt Anno 1690. de hamar meg-holt maga: volt igen durva beszedü által-ember. Az özvegye tiszta életü özvegy volt; de Udvarhelyen Simén Ferentz de Siménfalva melléje fért volt 's feleségül is vette; kinek leánya vala Bikfalvi Sigmondne Zilahynak emlékezetes és kedves Papjának Felesége.

- XV. BOGDÁNYI MIHÁLY. Ez az Enyedi Tanács ellen kemény invectiva^w Prédikatiót mondott volt; melly miatt az Enyediek meg nem marasztották; azért ő is el-ment 's lett volt Szigeti Pappá; de azonban az Enyedi Eklesía is a' dolgot meg-bánván, utánna küldött Tordáig; de vissza nem tudták hívni a' Köve-tek.¹⁰ Ennek Leánya volt Udvarhelyi Töltséres Mihályné, a' jámbor Professornak maszlagos Felesége, ki ama labontzos leányt nevelé, ki Deáki Samuel Papon fel-ada, 's még azután is Pártát visele Debreczenben.¹¹
- XVI. Ennél elsőbb vala BAJTSI ANDRÁS; ki Esperestséget is visele; de mind fia, mind leánya igen részegesek valának: Leánya vala a' Nehai Gidofalvi Jánosnak felesége; kinek in dotum^x az édes atya 100 aranyat adott vala; de semminek nem volt nála láttatja. Ez az öreg Bajtsi András másodszeri Házasságában egy pénzes és jóságos Enyedi Mészárosnét vett volt feleségül, mellynek Testamentumát láttam.
- XVII. MUSNAI MIHÁLY. ki bársony nadrágban 's nád-páltzával jött volt le Nemet Országból; mellyért az öreg Teleki Mihály¹² igen haragutt; azért ő is Gernyeségen, nád helyett, egy darab kert ággal ment volt Teleki eleibe. Buta beszedü ember vólt akármí embertől /:ha Ur vagy Pap nem vólt/ ezzel szokott volt el-butaszni: *Isten hozzátok!* talám a' Frantzoktól vette volt. [539] Ezen az emberen Belgiumban három tréfa esett: 1./ Kaposi [Sá]muel^a akkor ott bujdosó facetus^b magyar /:azután Fejérvári híres Professor/ arra tanítja Musnait, hogy mikor meg-e[hül]^a tsak azt mondja a' Gazda aszszony[na]k: Hospita! ich *nich[t]*^a vill etten.^c melly miatt erőssen meg koplaltatta a' Hospita Musnait. 2./ Mikor Dissertatioját defendálna^d Vittichiu[s]^a alatt Kapusi Sámuel által kerestet Opponenseket^e néve[vel]^a de Kaposi egy tudos es nagy Disputator Frantzot^f is k[ér]^a a Musnai nevével hir nél-

- w dorgáló, feddő
x jegyajándékba
a a sor vége levágva
b tréfacsináló
c Gazdasszony! Én nem akarok enni.
d értekezését védéné
e hivatalos bírálókat
f vitalkozó franciát

kül.¹³ ki is midön szorongatn[á]^a Musnait, Musnai magyarul így szidja vala Kaposi[t]^a *Mind a' te dolgod ez Kapusi ördög a' lelked kutya szült[e]^a 3./ Vittichius alatt opponalván^e egykor, vett volt argumentumat^h Spinoza írásiból. melyre Vittichius azt mondott[a]^a *Ah Domine! malam herbam nactus es.*¹ Ennek a' M[us]nainak^a maradt volt egy hitván fia; és Eva nevű leánya, kit Katona Sigmond Kováts feleségül veve; de az Aszszo[ny]^a meghala 's a' tekergő Kováts a' Musnai házat eladá.¹⁴*

- XVIII. TSAPAI ANDRÁS Anno 1704. tájban. E' majt mind özvegyül élt. Dadogó beszedü ember volt in Conversatione;¹ de distinctus^k a' Predikálló székben; 's hagyta szép Bibliothecaj[át]^a az Enyedi Collegiumnak. Épületesen tanított; de Enyedi István¹⁵ Professor nem szerette maga mellett; igyekezte is ki-faragni 's furni; de véghez nem vihette.
- XIX. VÁSÁRHELYI ISTVÁN,¹⁶ Küküllővári Pappól Enyedi Tractus Esperestje; Generalis Notarius;¹ vegre Püspök. Itálban mértékletes, de darabos természetü ember. Enne[k]^a fia Enyedi Senator Vásárhelyi Lajos.
- XX. BAJTSI SÁMUEL Kotsárdi Pappól Enyeden atya Collegája. Ez igen szelid és jámbor ember vala: vala szép Papi szava; de vékony tudományu ember: mind Feleségestől pedig igen borozók. El-érte vala a' Notariusságot a' Tractusban és az Első Papságot is. Ezt Akadémiai jövő utjában, minden pénz nélkül, in statu desperato,^m találta volt Groff Teleki Pál,¹⁷ 's úgy adott volt 100 tallert le-jöv[ő]^a utjára, külömben ott veszedelmezett volna el. etc.
- XXI. BOROSNYAI L[UKÁCS] JÁNOS mostani Püspök: kinek fatumaitⁿ másuvá le-irtam.¹⁸ Ez elsőben káplány vala; azután második 's tsak hamar első Pap. De holmi Tumultus miatt, optima eventu,^o Udvarhelyi Professor: ott Generalis Notarius; és tsak hamar Püspök 's M[aros] Vásárhelyi Fő Pap.[540]
- XXII. NÁDUDVARI SAMUEL Enyedi második Pappól Fő Pap; azután M[aros] Vásárhelyi Professor; 's nem sokára apostata.^p Vala

g	a bíráló szerepét betöltve
h	érvet
i	Ah, uram! rossz fűre tettél szert.
j	a társalgásban
k	határozott
l	egyházkerületi jegyző
m	a reménytelenség állapotában
n	sorcsapásait
o	háborgás miatt, legjobb eredményként
p	hitehagyott

ez Pataki Deák 's Professor Nagy-Mihályinak¹⁹ asztaláról él vala; 's mint igen jó Poëta Tsétsit²⁰ ki-pasquilizala:^q mellyert proscibaltatván,^r jöve az Enyedi Collegiumba:²¹ Ekes kedves beszedü, szelid 's nyájás maga viselésü ember vala. Tudom sok dolgait: most Grof Karolyi Ferentz udvara pokla.^s

XXIII. HERMÁNYI DIENES JOSEF Domi-Doctus.^t Toroczkó Sz[ent] Györgyi Pappol Anno 1735. 3. Aprili Enyeden inauguráltatott^u második Pappá, kinek édes Attya Papságot viselt 49 esztendeig: Esperestséget pedig 35-tig.

XXIV. DÉSI LÁZÁR GYÖRGY ab Anno 1740:^v ki mostan is él in flore;^w és a' maga dolgait le-irhatja: jött Enyedre Alsó-Rákosi Papságból, még akkor nőtelen lévén.

NB. Vagyon holmi rendeletlenség tova fellyebb némelly Papoknak rendiben; de könnyü leszen az esztendő számból el-igazítani. Több Papokra nem akadtam; noha sokkal többen voltak; mert vagy a regiek incuriosusok^x voltak 's fel-nem irták; vagy a' sok revolutio^y az irasokat meg-emésztette.

§§. A' Szász Papokat sem tudom; hanem tudom hogy Pap vo[lt]^a

Müller Gaspar. Assessor a Tractusban.^z

Kramer György,²² kinek leánya vala Szász Pap Kata akinek háza volt, a' mint a' fedeles pallon²³ által-menvén, jobb-kézre ersz egy magos szegelet köházat a' tövis utzának alsó reszen.²⁴ e' Boszorkány-nak tartatott.

Czekelius Simon, kinek Braszlai felesége vala; maga pedig részeges, kurvás, zenebonás ember.

Hommius András azután Gergelyfáji Pap.

Henrici András Bartzasági

Bel Márton.^{aa}

q gúnyiratot írt ellene

r kicsapatván

s Kemény jegyzete: *Symboluma e' volt: Fata viam invenient.* (Majd lel a sors kiutat!

Vergilius: *Aeneis.* III. 395. és X. 113. Ford. Lakatos István.)

t itthon képzett

u beiktattatott

v 1740. évtől

w virágában

x hanyagok

y változás

z ülnök az egyházmegyében

aa Kemény jegyzete: *Gondos Dániel ab Anno 1762.*

§§. A' Minorita Barátoknak Enyedre való bé-jöveletekről vagynak Documentumok az Eklesia ládájában, kik közül Lenkes és P[ater] Bodosi leg-borozóbbak vóltanak: Bodó²⁵ nagy szép szakállu, bor Csiszár: Borozlai Moses anyai Ágon a' Cserei familiából,²⁶ nagy lator: Zamler ő kegyelme is a' minap a' kast[ély]^a kapuban dölíngéz vala bortól meg-áz-va. etc.

[EMLÉKIRAT]

[PATERNA GENEALOGIA]^a

[1a] ATYAI ágon a' Nagy Anyám, leánya vala Hermányi KIS-PETŐ GYÖRGYnek; neve pedig vala PETŐ ORSOLYA: kinek is édes Attya igen Pap szerető 's beszédében a' szokot kettőztető ember vala. gyakorta hívja is vala a' Papjait asztalához; és gyakran szava vala ez: *Azt akarnám, azt akarnám, hogy mindenkor a' Papommal ehetném.* PETŐ ORSOLYA, első férje halála után mene Férjhez ALBERT FERENTZhez;^b kitől való három gyermekei ezek:

- I. ALBERT JÁNOS. ez síne semine deficiála,^c kétszeri házassága után.
- II. ALBERT KATA Pető Jánosné: ez elein jó Gazda-aszszony és szép Aszszony vala; de végre, egyetlen-egy leánya halála után adá magát a' részegeskedésnek mind holtig.
- III. Ennek nénje vala ALBERT^d Judit. Pető Istvánné; ennek maradtak ket fia:

PETŐ BENEDEK és MOSES.

Ezeknek kezekben vagyon, Esztena¹ helyen, kövér helyen, egy darab irtás; melyet testamentom szerint a' leányának PETŐ ORSOLYának az édes Attya-^e hagyott volt: ennek fele illetve engemet; noha arra az Nagy-Anyamnak adott volt az édes Atyám egy mentét és egy kád káposztát. [1b]

PATERNA GENELOGIA JOSEPHI Diénes HERMÁNYI^f

Minden Eleim, az édes Atyámig-le, irástudatlanok lévén, fellyebb nem mehetek Nemzetségemnek elő-számlálásában; hanem Atyámnak egy kis jegyzéséből, eddig tsak.

- a atyai családja
b FERETH^{ez}, th.
c utód nélkül elhala
d jav. ebből: ALBE
e az édes Attya beszúrás a margón
f Hermányi Dienes József atyai családfája

Truncus^g ANTAL IMRE.
ennek fia:
IMRE DIENES.
ennek fiai:

DIENES ANDRAS.

Andrásnak fia:
Dienes MÁTE

Maténak fia:
Dienes ISTVÁN.

Istvánnak fia:
Dienes JÁNOS

ki a' Sz[ent] Simoni
Páterrel facete
disputál^h vala; mert
kérdé a' tréfás
Plébánus: Hizede
Calvinista Atyafi,
hogy mi tisztább
életet élünk mint a'
ti házas Papjaitok?
Monda erre a'
Bátyám: Nem
hiszem különben,
hanem ha
atyaságtokat magam
rendre mind
meg-herélhetem.s.a.t.

JANOSnak
fia:Dienes Istók, ki
hadi szekér mellé
állá 's oda van. A'
joszág itt szállott
leányágra.

PAL.

Pálnak fia:
DIENES MIKLOS.

Miklosnak fia:
DIENES GERGELY

ennek posteritásiⁱ
Unitariusok
Vargyason

ISTVAN.

ennek fia:
JANOS
KERESTELY
ennek leánya:
ANNOK

JOSEF
ez X.
honapu
korában
meg-holt

és DIENES
BENEDEK.
Benedeknek^k fia
DIENES PETER.

ennek fia:
DIENES PETER.
Esperest.
és JOSEF² [és] 4
leány³

Dienes JOSEFnek
fiai: JOSEF.
PETER. kik
deficiáltak^k
gyermekségekben:
Leánya DIENES
ANNA ki esztendő
korában holt-meg.
Második leánya:
DIENES RAKEL.
Dienes Rachel
Mohai Jánosné
Zilahi Papne.
Rakelnek fiai:
MOHAI JOSEF:
JÁNOS <és>
SIGmond és Samuel:
János és Sámuel meg-halának
1760-ban Zilahon.⁴

g törzs, itt: ós
h tréfásan vitatkozott
i utódai
j jav. ebből: *Benedeknek*
k elhaltak

[1] HERMÁNYI DIENES JOSEF. NAGY ENYEDI ELSŐ PAP
Edes SZÜLÉIRŐL 'S MAGÁROL. 1758.

Mint hogy már életemnek hatvanodik Esztendejébe bé-léptem,¹ 's Enyedi Deákságomnak első esztendeitől fogva is egészséges ember nem voltam; már pedig az idő mellé járult a' köszvény, lábammak ki-orbánt-zosodása 's egyebek;² nem halasztom tovább le-írni Életemet, 's abban mind a' jót, mind a' gonoszt, mellyek eddig én reám jöttek Istentől.

Az Atyai ágon nagy Atyám volt Hermányi D i e n e s Péter; ki is a' nagy Anyámat /:kit vénségében sokszor láttam, véle beszéltem/ Kis Pető György Orsolyát feleségül vévén, tsak hamar, élete virágjában, meghala,^a hagyván a' Nagy Anyámat viselősen az Atyámmal; ki is, mint Posthumus,^b e' világra születvén, Néhai édes Attyának nevére keresztel-tetek PETERnek. Látván pedig egy Albert Ferentz nevü Hermányi for-más legény, hogy a' Nagy Anyám kő-házakban maradt, és marhák 's külső belső örökség is vagyon a' kezén, Feleségül véve a' nagy Anyámat, a' szép termetü, jó formájú, életre való, 's nem igen szegény Menyetské; és bé-szálla a' Nagy Atyám házaiba 's mindenébe. Ott az édes [2] Atyám mint nevededett 's mint neveltetett az ifju Házások között, soha nem ki-vánta beszélni: az igaz, hogy három esztendeig nem járt; meg-himlöz-vén, a' tyukok szedegették a' holyagos himlőnek varait ő rola; midön pedig már járo Gyermekekske vólna, a' mostoha Attya pedig, mint ritka jo Kádár es Ats, holmi epültre valo fán furasokat tenne, az Atyám pedig egy furott lyukba dugta volna bal kezén való mutató ujotskáját, vigyázat-lanságból, más felől reá fura a' mostoha Attya azon lyukra, és mostoha fiatskájának kis ujotskáját, a középső izben el-szakasztá történetből az éles furó vas; a' melly félszegségét az édes Atyám egész életében, még ebed 's vatsora alatt is, úgy el-titkolta, hogy kevesen vehették észre. Ezeknekutánna, nem lévén a' Helységben Tanító-Mester abban az idő-ben; vive a' nagy Anyám az Atyámot Sepsi Sz[ent] Györgyre Oskolába; mert az oda való Mester, Bibartzfalvi Sigmond, az a' felette részeges és kegyetlen ember, Attyafia vala az Atyámnak; 's fogadá is házába 's vál-lalá hogy táplálná is asztaláról, tanitaná is; de az Atyám nem léven arra való, hogy szolgálatot tethetne, nagy legény szolgát tartott mellette, 's taníttatta is Abeczere mire; 's szép elme lévén a' gyermekben, fel-ment [3] a' Grammatikáig;^a söt azalatt szörnyü pusztító^b Dög-halál³ uralkod-ván azon Városban, az édes Atyám meg-maradtott életben, sok tanulo Társatskai el-elhullván 's el-halván, melly sok halott Temetések között

- a jav. ebből: *meg-vala*
b utószülött
a nyelvtanulásig
b jav. ebből: *pusztító*

két szomorú dolog esett, vagy ha három is: I./ Meg-házasodván a' Mester, az en Atyámnak bájta; es nem vévén számba az Istennek haragját, minden napon meg-részededik vala; és kezdé üldözni a' feleségét, neha^c pallossal, ló-háton ülve, üzvéen az aszszonyt a' Halott-késérők közöttis. II./ Lévéen nékie annyi tudománya a' részegeskedés között is, néha-neha Halotti Oratiokat^d ir 's mond vala a' nevezetesbb Halottak felett; és midön egy ejtszaka Oratioját készitené, ugy tetzék az ö Corrupta phantasiájának,^e hogy az ö ajtaján egy nagy Szarvas menne bé, 's ott meg-állana; mellytől el-irtózáván 's rémulven, azután ugy sem volt elméjen mint azelőtt;^f de ugyan tsak maradt vala egy Sigmund nevü fiatskája; maga pedig még-sokáig elven; érte vala Papságát is az edes Atyámnak, látogatván házánál is; kit az edes Atyám minden kedvetlenség nélkül atyafiságoson látott; mellyet az edes Anyám eléggé tsudalni nem tudott; [4] mert az Atyámon pogányhoz is nemillő kegyetlenséget vitt vala véghez az ö nevetlen 's ártatlan gyermekségében; mellyet az edes Anyám tud vala, mellyis a' harmadik dolog: III./ Lön egykor hogy az Oskola Mester, kortsomárol vagy honnan? felette részegen haza érkeznék togáson:⁴ ragada akkoron egy nagy görtsös Botót, és az Édes Atyámhoz üte, fejét arányozván;⁵ de az Atyám, mint Dávid a' Saul dárdája előtt,⁶ ijedtében hirtelen, el-voná magát és nem ütheté a' kain atyafi; mert akkor az edes Atyámnak szörnyü halállal^g kellett volna meg-halni: Melly nagy erővel való ütés után leg-ottán a' részeg Mester le-esék botostol földre a' Violaszin rokas⁷ togában és leg-ottan el-aluvék a' földön mint a' holt, más napon semmit nem tudván furiája^h és el-esése felöl. De lön nem sokkal ezután, harmod napig való oda-járása 's reszegekdedése után, hogy haza jöne; és kezébe akadván egy nagy fazék, mellyben valami szöröske, vakaratlan disznó láb vala kaszás lével főve; mellyről már ez előtt meg-hagyta volt, hogy az Atyám ne tartaná ott, hanem enne-meg, az Atyám pedig utálná meg-enni, 's anynyi eszetskéje sem léven, hogy annyi idő alatt az ebnek ki-öntötte volna; ugy üte a' Kain atyafi 's Mester az Atyámnak fejé- [5] hez a' disznó husos fazakat, hogy hátul az Atyámnak feje koponyája in occipitio^a hosszan keresztül hasadná és a' vére bövön ki-omlana; melly miatt az edes Atyám annyira magán kívül lön, hogy magát sem tudná. Ezt látván a' részeges furiosus^b kendőt ragada, a' gyermek fején levő hasadást ószve igyekeze nyomni 's a' kendővel bé-köte; mellyek között az Atyám eny-

- c jav. ebből: *nh.../?!*
d beszédeket
e megromlott képzeletének
f *azután*, th.
g *hallál*, th.
h haragja, dühöngésc
a nyakszirtjén, tarkóján
b dühöngő

nyire meg-eszméllé magát, hogy ilyen szót hallana: *No! ördög lelkü helyén! ezt bizony meg-ölém.* Azonban alkalmas Orvos aszszony⁸ után futata 's az el-jöve sietve; annak rá-hazudá, hogy a' Gyermeke a' pintze-torkába esett 's ugy hasadott el- a' feje: mely Orvos mind addig gyógyítgatá az Atyámat, míg a' seb be-gyógyulna; de haláláig is olly forrásos seb-helyet viselt, hogy tsudás dolognak tartottuk, hogy életben meg-maradhatott olly nagy sebben azon gyenge gyermekségében. Ugy is beszéllette nékem nem egyszer, hogy a' memoriájában tapasztalható nagy kárt tapasztalt az után az útés után; és ugy ítélte, hogy, ha az a' romlás fejen nem esett volna, sokkal is tudosabb ember lett volna. A' seb bé-gyógyulván, a' Nagy-Anyám látni mene; de meg-fenyegetvén gonosz Báltja, nem volt feje re-ája, hogy igazat az édes Anyának is ki-mondja; [6] hanem tsak a' pintze-torkába esésnek költeményével⁹ kellett el-fedezni a' torkos Mesternek feneségét. De azonban az édes Atyám jó szível szabadult volna jó moddal a' kegyetlen kéz alól; de nem lehetett; házában is pedig tsak Mostoha atyára akadott volna; 's a' mellett hogy szépetske örökségében maga vala az örökös egyedül, minden rajta lévő öltözet egy ing 's egy gatyá vala: mely könnyü öltözetben, süveg nélkül 's meztláb, előre meg-tudván, hogy az erdőn innen, Közép-Ajtán alkalmas jó falusi Oskola vólna, titkon el-indula per iránzom¹⁰ az erdő felé, míg a' Mester – innia jára: Ki házához érkeztvén 's a' gyermeket sohul nem találván 's a' Városban is hijába kerestetvén, a' harangot félre veré, es a' Scholasticusokkal^c 's a' néppel keresni indula; de az edes Atyám az erdő szélyből nézi vala, hogy más felé mennek 's ingyen sem¹¹ akadtak utjába, meg-bátorítván magát, néki indula az egy magyar mélyföldni^{d,12} szélességü erdőnek nap-enyeszet előtt egy jotska idővel, illyen gondolattal, hogy a' hol el-setétedik ott meg-hál egy fa alatt 's az Isten meg-tartja; el is mehetett volna nagy meszsze; de kellő-kies virágos Tavasz idő lévén, kökörtsin és Narcissus Virágokra találkozik az erdőn, 's azokat addig szedi, mint gyermek, [7] míg bé-estvededik; de meg nem retten azon a' Vadakkal bővölködő erdőn is; hanem midőn le-akarná vonni magát egy fa alatt, meg-látja hogy távul tűz világol; azért az ágakon-bogakon mind addig mendegél, míg oda érkezik, és látja, hogy ott sok ökror Paszor gyermekek vagynak le-telepedve 's az ökröket is ott fektették-meg: a' gyermekek közül ki nagyobbatska, ki kisebb volt; némellyek pedig akkorák mint ő maga^a az Atyám; de ifju legény közöttök nem volt egy is. Ezek a' bujdosó ruhatlan gyermeket magokhoz hívják, es turóval, szalonnával 's kenyérrel kínálják, jól is tartják. ekkor meg-bátorodván az édes Atyám, kérdi, hogy miért nintsenek vélek 's annyi ökrökkel ollyan erdős helyen, nagy legények? Azok arra

- c iskolásfiúkkal
d jav. ebből: s...
a magaz, th.

azt felelik, hogy vagynak sok nagy legények is, de azok el-mentek harang lopni az Arapataki határra, 's majt haza jönnek. Ugy is lett, hoztanak is feles ökrök kolompokat. Ott az édes Atyám hajnalig aluván a' pásztorok tűzinél, be-índula az ökrök után a' Legényekkel 's gyermekekkel a' faluba jó reggelre. 's ott mondák meg nékie, hogy az a' Falu Hidvége volna az Ölt mellett, mellyből az édes Atyám észre véve, hogy nem találta el a Közép-Ajtai utat; de már nem is tudja vala, melyre volna az az Oskolás Falu, a' hova [8] szándékozott vala. Azonban midön egy ingben 's gatyában ott tévedezne, egy Fő Ember, e' mostan is virágzó Nemes Familiából,¹³ bé-viteté Udvarába 's lántzra téteté az ebédlő házban, noha a' lántz vékony volna; és azt mondja vala, hogy az ő jobbágy gyermeke volna; azonban pedig ebédkor 's Vatsorakor az asztról gazdálkodik vala¹⁴ a' Fő Ember a' Gyermekek, talám azért hogy édesedjék az Udvarhoz; a' minthogy nem sokára szabadon is botsátá. Azonban az édes Atyám tudja vala, hogy ő jobbágy nem volna, hanem nemes; söt már ez előtt az Armalisták Conscribáltatván^b az ő tsetsemőségében, azok közzé a' Czirkálok¹⁵ /:a' mint akkor neveztetnek vala/ bé-irták vala a' nevét, hogy betennék az Irást a' Fejér-Vári Káptolomba;^c 's ez e'félét az Annyától hallván az Atyám, meg-emlekezik vala arrol. Azonban kérdezkedik vala a' lántzon is, azután a' Faluban is, melyre volna Közép-Ajta? 's el-igazíták az Ölt mellett-le Nagy-Ajtáig 's onnan fel-menvén Közép-Ajtára 's fel-keresvén az Oskola Házat, üle a' kementze alá egy kis tűz mellé; Vala pedig ott az időben az Oskola Mester Ajtai Intze András Száraz-Ajtai fi, és ez előtt Enyedi Collegium' Seniora, ki azután az édes Atyámnak Notáriusa vala Erdővideki Esperestségében, mellyet XXXV. esztendeig tisztességére visele. Ez a' Mester az édes Atyámat, mint árva bujdosó Gyermeket [9] maga^a mellé véve szolgál gyanánt; a' Falusi emberek közzül pedig ki tzondrát¹⁶ vete nyakába, ki-kutsmát a' fejébe, ki botskort a' lábába. Azonban az édes Anya, az en Nagy Anyám semmit nem tud vala benne, hol volna a' gyermek. Itt könyvetskékre is rá verekedvén az édes Atyám, 's ide is édesedvén minthogy a' Mester komédiátskakat is tsinál vala, jól tanul vala fel-menvén az Etymologiáig.^b Lön azonban egykor, hogy valami Levéllel el-inditaná a' Mester Nagy Batzonba az akkori Esperesthez Udvarhelyi Andráshoz; érkezék azért az Atyám rongyoson 's tetvesen Barotra, 's történetből¹⁷ kéredek szállásra olyan Pápista emberhez, ki nékie attyafia volna: ott reá esmervén, fejét meg-mosák, lábait a' Gazdaaszszony sos vízzel meg-vontatá; reggel pedig, meg-nem marasztatván, utra botsátá: Esék pedig, hogy a' Batzoni Esperest házánál találá

b a címeres nemesek összeíratván

c levéltárba

a *maga* hiányzik (csak az őrszóban van meg)

b szószármazástani (azaz az I. osztály anyagáig)

ember vala, jo Deakságáért pedig és egyéb tu- [14] dományáért is Erdélyben hires Tudos, noha Domidoctus.^d Ez az ember. a' maga házánál igen szép formájú leánykáját 's fiait az Atyámra bizá hogy tanítaná; 's azután is a' fiaknak privatus Praeceptor^e az Oskolában is az édes Atyám vala, mig az attyok éle; mert Etedi Papságában meg-halván Letenyei Pál, azok a' hitván fiak mesterségre adák magokat 's a' kisebbik²⁹ ugyan az édes Anyám Attyának, Ötves Dávidnak Mivhelyében tanulta vala-meg az ötves Mesterséget; és a' Nagy Ötves David az édes Anyámat^f szintén ugy az ötves Letenyei Pálnak szánta vala feleségül;³⁰ mint a' Rector Lethenyei Pál az ő Sofiáját az Atyámnak; látván hogy az Atyám jo erkölsü és tudományra született elméjü ifju; a' minthogy még az édes Atyám is nem volt volna idegen azután Papságában a' Letenyei leánytól, ha a' leány ki-nem adta volna magát Árvaságában, melly igen reá szakgatna³¹ a' drága és pompás köntösre; mellyrol az Atyám a' Leányt meg is szolitotta; de elméjét rola éppen el- is fordította. de ezek későn estenek azután.

Nem állhatom pedig hogy erről az Udvarhelyi Rectorrol, Lethenyei Pálrol holmiket meg ne említsek: Ez Cziczzerot³² halalba szerető, az ő Oratioit^g tapsolva tanító 's Poéták írásiban gyönyörködő ember vala; kinek tanítása által lön az, hogy^h [15] az^a édes Atyám is halálba megszerete az ékesen szóló Cicero munkáit, és majt halalig maga mulattságára olvassa vala azokat; és mikor engemet tanítgat vala is a' Deák nyelvre, kevés időt tölt vala a' Grammatica Reguláin,^b hanem a' Cziczzerot 's Erasmus Colloquiumit^c,³³ olvastatja, fordítatja, es phraseseit^d előmbe írja vala: A' Poésisben^e is, tsuda! melly sokra ment vala az Atyám ennek a' Lethenyeinek keze alatt. Továbbá, nem egyszer hallottam az édes Atyámtól, hogy az a' szép tudomány 's azután Papságot viselt Lethenyei az Uri Imádságot³⁴ soha el-nem mondhatta: mondotta titkon az Atyámnak. hogy inkább predikállana kettőt, mint el-mondana egy Mi-Atyánkat; nem is egyéb volt a' Mi-Atyánkja, hanem az első ígét: *Mi*, igen meg-huzta majt fél-tyokmony³⁵ sültig: *Mi -i-i-i-i—i*. azután meg-szaladt a' nyelve 's el-mondotta az egész Mi-Atyánkat zakatolva; de abban senki egy szót sem értett az Amenig, azt pedig a' végén érthetőleg ki-mondta.³⁶

- d itthon tanult; külföldön nem járt
- e magántanítója
- f *Atyámat*, th.
- g szónoklatait, beszédeit
- a az hiányzik (csak az őrszóban van meg)
- b a nyelvtan szabályain
- c beszélgetéseit
- d szólásformáit, kifejezéseit
- e költészetben

Végezetre, nem tudom bizonyosan mi okon, Lethenyi helyében Szathmari Pap Jánost³⁷ [tették],^f /:talám azért, hogy annak az Udvarhelyi Betlenianum Gimnasiumnak állapotja, az Akademiкус^g Mester vagy Professor által feljebb-feljebb emeltetnék/,^h Szathmári János olyan [16] ifju tudos Akademiкус lévén, a'ki már Franekerában,ⁱ Deák korában, a' Cartesius Metaphysikájából és a' Poiretből e' Cogitationibus de Deo Anima et Malo,^j jeles Könyvet adott vala világra, melly Munkát en is láttam.³⁸ Ennek a' Tudos Professornak keze alatt az en Atyám a' Theologiába kezde kapni 's meg-kedvellé a' Cartesianá Filozofiat³⁹ is, mellyet holtig minden Virginánál⁴⁰ kedvesbb Musikájának tartott is. De az Atyámnak Szathmári P[ap] Jánoshoz nem volt szerentséje; mert nékie hivatala esett, talám ugyan a' Kolosvári Eklésiába 's el-ment. Esett volt ennek a' Tudos embernek egy fenn-hejzózó szava, mert midön az akkori új Könyvekröl szó-beszéd esett vólna, ezt találta mondani az Alting hasznos Munkáiról:⁴¹ *Nékem bizony a' jo Altingok nem kellenek.* Melly szó, nóha haszontalan szó, még is úgy meg-hatotta⁴² volt az édes Atyámat, hogy soha nem igen járt utánna, hogy Alting Könyveit olvassa; söt en magam is, még gyenge ifjuságomban hallván az Atyámtól a' Szathmári szavát, késöre vettem reá magamat, hogy olvasnám Altingot; de olvasni kezdvén, el-tsudálkozám azon az én nevetéségre, vagy szánakozásra méltó bolondságon, hogy a' meg-betsülhetetlen jó Munkáknak hogy-hogy leheték annyi ideig ilyen neglectora,^k söt ha egy szegény Aszszony rám nem tesz vala erővel két Tomust^l azokban három forintért, ma [17] is abba a' szánásra méltó gorombaságban⁴³ vólnék; de talán Szathmári Jánost is valami Anti-Altingista Hollandus ígézte volt meg. Akár mint esett; de ennek a' Szathmári Jánosnak fia⁴⁴ a' mostani Kolosvári Pap 's Generalis Notarius,^a igen ékesen szóló Orator,^b Erdelyi Chrisostomus, és éppen Deliciae Reformatorum.^c

Ezen Szathmári János után Rozgoni János lön Udvarhelyi Professor, ki azután Fagarasi Papságban hala-meg; ettöl az édes Atyám Teologyiánál egyebet nem tanulhatott; mert meg a' Deák nyelvben^d sem volt olly boldog, hogy vidámon taníthatott vólna azon a' nyelven; hanem inkább

- f *tették* hiányzik
- g akadémiát járt
- h *emeltetnék* (a zárójel nincs bezárva)
- i *Franekárában*, th.
- j Gondolatok az Istenről, a Lélekröl és a Rosszról
- k semmibe vevője
- l kötetet
- a egyházkerületi jegyző
- b szónok
- c a reformátusok gyönyörűsége
- d jav. ebből: *nyelvén*

tsak Magyarul irt Catechisatiot⁴⁵ és ugy is tanított: nyelvekhez és Filofofiához éppen nem értett. Már ennek idejében az en Atyám publicus Praeceptorokokat^e viselt igen jól tudván a' Classisokat;^{f,46} de megunván Rozgonit 's az idő is ugy kívánván, onnan ki-butszott 's jött Enyedre a' Nagy Dési Márton keze alá.

De minekelötte Enyedi dolgait kezdeném írni, holmi dolgokat nem illő el-hallgatnom: Deákká lévén az édes Atyám, már togátka kell vala; de a' Joszága annyi idő alatt nem prosperalt^g annyit, hogy az a' hasznából ki-telhetett volna; hanem Albert Ferentz, a' Mostoha Atya, Kis-Batzoni határon levő szántó földeinket zálagba veté 's ugy tsináltata Brassai fekete posztó togát az Atyám nyakába, 's^h annak sem vala bérlése.⁴⁷ [18] Midőn pedig ezt a' széllel béltet hoszszu mentét viselné az Atyám, illyen emlekezetre méltó dolog esék Udvarhely Városában: Külső hábitusban,ⁱ katona köntösben és sarkantus csizmában jár 's lakik vala egy Pater György nevű Jesuita a' Jesuiták Residentziájában,^j és az ő Templomjokhoz tartozó Harangozó 's Ostiariust^k Magyarinak hívják vala, a' ki midőn egy hajnalban szentelt vizet öntene a' Templom köszélénél levő kö oblébe, mellyet magam is láttam, meg-jelenék néki /:a' mint ő mondotta./ a' Rafael Angyal, 's mikor ezt ki-beszéllette volna meg-némula: sok Exorcismusra^l ismét más nap meg-szolala, 's az Angyal szavával azt mondá, hogy XVIII. napok mulva Világ végezeti léssen: mellyet hallván az oda tsodult Városi 's Falusi nép, nem kezdenék dolgozni, hanem enni es inni, ha tsak 18 napra valo találatott az ő házaikban; ugy hogy a Reformátusokat is meg-szédite a' bolond profetzia, és az Udvarhelyi Pap, Veszprémi István, kénteleniteték predikatzioval keményen feddeni Hallgatóit 's inteni, hogy ne hinnének a' Hitetőnek. Egy bizonyos napon, post Exorcismos,^m ismét meg-szólala a' Harangozó, és monda a' Rafael szavával: Az Apafi Mihály Fejedelem eretnkségétől sok lelkek kárhozatja függ 's a' magáé is; azért nékie Ebesfalvára kell menni, hogy a' Fejedelemnek ezt meg-jelentse mint Angyali izenetet. El- is mene leg-ottan; de a' hir meg- [19] előzé^a ötet; ő is nyomba bé-érkezék az Udvarba nagy némán, mert meg-hagyta volt, hogy-már, az Rafael,⁴⁸ hogy senkinek se szoljon, mig a' Fejedelemmel szemben nem leszen. Intzédi 's Alvinczi⁴⁹

- e köztanítóságokat
- f az alsóbb osztályok anyagát
- g jövedelmezett
- h 's utólag beszúrva
- i öltözetben
- j rendházában
- k kapust
- l ördögűzésre
- m ördögűző szertartások után
- a lözé, th. (az e csak az őrszóban van meg)

nevezetű fő Udvariak azonban bé-viszik Magyarit egy Palotába;⁵⁰ 's egyik Uri ember ragadván haragosan egy Török baltát, verni kezdi Magyarit előtt az asztalt és mond: Hát tégedet hitetlen átkozott ember ki véve erre, hogy kegyelmes Fejedelmeddel így tsufolodjál? Nem látodé hogy halál a' fejedén? El-rémülvén e' mennydörgő szokra a' szegény harangozó, meg-szólala, 's monda: *Engőm bizony, Uram, Pater György tsala meg.*⁵¹ Ezzel Magyarit vasba verék 's fél-esztendeig viselé azt: Péter György is titkon el-mene. De az alatt, míg ezek esnének, egy Városi jo-akarója az Atyámat egy Deák Társával együtt Vatsorára hívá, 's vala ott egy Neutralista⁵² is fejér foszlányban és fejér harisnya nadrágban,⁵³ ki a' bort hordotta a' kortsomárol; a' kit is a bor utol érvén 's a' ház is meleg lévén, ki-mene a' ház eleibe piatz szerbe a' Barátok klastromán⁵⁴ alól a' Kikellő⁵⁵ felől való rend⁵⁶ házaknál; 's midön mint részeg finak,⁵⁷ a' levél-szin⁵⁸ oszlopjánál, szellőztetné magát, lévén szép hold világ is; [20] ki-jöve a' szomszéd háztól a' pápista Gazdaaszszony, egy pendelyben, valami dolgára; és noha éjfel tájban vólna, még is tétova tekinté, ha⁵⁹ nem látnáe ötöt valaki, 's meg-látván az ott álló részeg Scholasticust,^b de nem tudván ki-vólna, monda: *Ki vagy?* A' részeg Neutralistának fejében lévén a' Rafael név, felele nagy durván: RAFAEL. mellyel az Aszszony a' házba bé-szalada, a' Neutralista is bé-fordula az Atyámék szállására 's el-butsuzának. Más nap a' Pápista Aszszony el-hirheszte a' Városban, hogy nékie is meg-jelent Rafael Angyal, itt 's itt ennél az ágasnál⁶⁰ a' levél szín alatt és talpig fejér ruhában volt mint a ho.^c Azonban a' Neutralista is ki aluván a' bort, hallja a hirt, 's úgy jött eszébe, hogy ő volt annál az Ágasnál 's ő trefalt a' pendelyes Aszszonnyal. Ezt az édes Atyám így beszéllette énnékem; és midön mondanám, hogy jó lett vólna le-írni az Ellenkezőknek Confusiojokra;^d maga is helybe-hagyta; de maga nem írta-le.

Ez után illyen dolog esék: A' Templomban, a' predikállo-székben, Invocatio^e alatt, meg-üte a' gutta Veszprémi Istvánt, ezen szoknak végén: *Igen Felséges, igen Ditsőséges Isten.* 's le-rogyék; az honnan le-vivék; de meg idővel meg-épüle, Püs- [21] pökséget ere; 's azt a' tragediát láta az edes Atyám;⁶¹ de fel-épülvén 's már az Oskolában az Atyám is Senior-ságot érvén, hire futamodék, hogy Apor István kárt akar tenni a' mi Oskolánknak, ki ellen Veszprémi Istvan hegyestör-páltzával mene-ki-ki-vívén az Atyámat is, hogy ha Apor potenzziariuskodnék,^a által ütte azzal a' páltzával. de nem jöve el.⁶² Az Atyám is ezzel, butsut vön Rozgoni

- b diákot
- c jav. ebből: *hova*
- d a más vallásúak zavarba hozására
- e az istentisztelet bevezető része
- a erőszakoskodnék

Jánostol mint Professorától, a' kiben két tsudás singulare^b volt: egyik, hogy a' Czigányt nem szenvedhette házában 's maga előtt és panaszát soha meg nem hallgatta; Masodik, hogy semmi marha belet, kolbászt vagy hurkát nem ett; mind azokat tsak szar-hüvelynek tartotta.⁶³ Ennek succedált^c volt M[aros] Vásárhelyi Töke István⁶⁴ Professor, igen hasznos ember abban a' Gimnásiumban; hanem végre borozásra vetemedett vala, 's annak végébe Székre tetették Papnak 's ott hala-meg a' Valóságos Tudós ember. De én viszsza-térek az édes Atyám' dolgaira:

Anno 1690. Enyedi Deákká lévén az Atyám,⁶⁵ lön Tanitványává Dési Marton Theologiae Professornak, ki nemzetére nézve vala fia egy Hockmár nevű Szásznak, ki is Segesvárról Deésre telepedett vala; és M[aros] Vásárhely-mellől Sárpatakrol vette vala feleségül magának egy [22] gazdag jobbágy embernek leányát, kinek ket férjfi testvér ötsei valának; 's az első lön végre Kolosvári Pappá, 's ez az a' ki a' Noé Bárkája nevű Könyvet írta;⁶⁶ kinek is leánya vala a' Nehai Enyedi István⁶⁷ Professor özvegye, 's ennek fia Enyedi István Medicus,^d Kolosvári érdemes Biro és Senator; a' másik jobbágy legénykéből lett vala Sárpataki Márton Itélő-Mester, kinek fia vala Sárpataki Keresztes Márton Josef, ki is Pápistává lévén nyere Grofságot, 's Küküllőben Fő Ispánságot; kinek unoka fia Grof Iktari Bethlen Domokos.⁶⁸ De mi térjünk-viszsza a' Professor Deesi Mártonra: Ez az ember már igen hurotozó⁶⁹ 's szárazbetegségben levő Vén ember vala, mikor az edes Atyám ötet hallgatni kezdte. Leg-első szava is az Atyámhoz e' vala: *Vos Udvarhelyienses estis nostri filii.*^e es mikor az Atyámnak nevét hallaná, hogy *Petrus Hermányi*, 's tudná hogy a' Barczán Hermány nevű Szász falu vagyton, az Atyámat oda való szásznak vélven, igen meg kedvelle, maga is szász lévén; és azután többire minden ebédje vatsorája az Atyámnak e' Professornal vala; két hét mulva Alumniát^f ada a' jovábul, 's e' mind addig tarta /:de az Atyám akkor e' szeretetnek igaz okat nem tudja vala/ mig egykor a' Détései réten a' Bartzasági dolgokrol kér- [23] dezkednék az Atyámtól a' szegény Dési Márton; mellyből látván az Atyám hogy ötet a' Professora Szásznak tartja, és a' két Hermányt Confundálta^a /:nóha nyilván az en Hazámnak régi neve nem is Hermány volna, hanem *Érmány*,⁷⁰ minthogy annak határi igen eres és vizes helyek. ugy hogy tsak a' savanyo forrásoknak erei 20-nál feljebb mennek./ felele az Atyám: *Ego non sum Saxo, Vir clarissime!*^b melly szó után tsak egyszer-másszor ülhetett is a' Professora asztalához. Már ekkor Dési Márton

- b különtség
- c ezt követte
- d orvos
- e Ti, udvarhelyiek a fiaink vagytok.
- f ösztöndíjat
- a összekeverte
- b Én nem vagyok szász, tudós uram!

nem is mindenkor mehetett az Auditoriumba; de házánál szorgalmasan tanított, mint valami Magyar Coccejus; ki a' Coccejus Munkait az édes Atyámmal halálba meg-kedveltette; jovallásából e' Professornak Sidó nyelv tanulásához fogott; mert az Uj Testamentomi Görög nyelvet Udvarhelyt ugy meg-tanulta volt, hogy Enyeden Homerust vett 's a'hoz valo Foliánt^c Görög Lexicont, mellyeket most is tartok. De a' jo Praeceptor Dési meg-halván, tsak a' juta az édes Atyámnak, hogy édes Mesterét könyhullatással meg-síratá, magát meg-nem túrtöztethetvén; és a' Könyvei közzül pénzen kettőt meg-véve t.i. A' Calvinus Institutioját foliantban, és Josephus Historikust, még pedig azt az Exemplárt,^d melly Gelei Istváné volt hajdon, [24] melly Könyveket en is jo kedvel tartok Tékámban⁷¹ mind a' Könyveknek betses vóltokért, mind e' jo embereknek emlekezetekre.

Dési Mártonnak, az ő maga tanátsából, succedála Enyedi István; ki is olly hasznoson kezdé a' Teológiát tanítani, hogy az Atyám semmi kárt nem láttatott tapasztalni a' Dési Márton halálában. Leg-elsöbben is az Enyedi István Inauguralis Oratioját^{e,72} le-írá az Atyám; mellyet mostan is tartok: azután a' Sidó Bibliában annyira mene; noha a' Manasses apro betűs editiojánál^{f,73} jobbat nem kaphatna, hogy a'hol meg-szolitották, mindenütt fordithatta a' Szent Irást; és nagy segítségül a' Coccejus Lexiconját⁷⁴ is meg-szerze nyoltz forinton 's 40 pénzen; mellyet is sokszor két ökörnél többre betsüllött. De^g e' Szent nyelv tanulásában, igen sokat gyertyásván,⁷⁵ annyira meg-rontá a' szemeit, hogy orvosok keze alá kelle ereszkedni; 's akkor egy Enyedi Vén Aszszony az erős orvosságokkal szinten el is veszté a' szemeit. Professor Kolosvári István éppen tsak Geometriát tanítván 's hasznát a' Deákok nem látvan, majt Hallgatók nélkül marada; 's akkor az ifjuság reá is izene, hogy a' Mathesist abba hagyná 's kezdene a' Filozofiához, es Sido nyelv-tanításához. mellyen meg-indulván Kolosvári István, [25] fel-jöve az Auditoriumba, 's mint-hogy igen jo Deák 's hatalmas beszédü Orator, egész oráig tarto Investiva Oratiót^a monda-el 's meg-raká az ifjuságot állatjára.⁷⁶ más napon ismét fel-jövé, és elő-szolitván a' fekete Tábla mellé egy olly Tanítványt /:a' neve Dávid Grauser vala, annak a' Belényesinek jobbágy Czigányának fia, kinek egy Alumnusa^b van az Enyedi Collégiumban; kiröl Belényesinek is hívták ezt a' Deákot; noha Vaskohi Czigány vólna;/ a' ki felöl gondolta, hogy ért a' Matematica Figurákhoz; ki is elő-jövé, egy nagy

- c ívrét
- d példányt
- e beköszönő beszédét
- f kiadásánál
- g jav. ebből: *de*
- a feddő beszédet
- b ösztöndíjasa

virágot ira krétával a' Táblára jó ideig pepetselvén rajta; 's végre azt meg-tekintvén a' Professor, kérde a' Czigány Mathematicustol: Quid hoc est Domine?^c Mellyre felel a' Déák: *Deus novit Clarissime Domine!*^d 's ennél többször Mathesist nem tanita Kolosvári István;⁷⁷ hanem Philosophiához és Sido nyelvhez foga. 's hát mindenikben hatalmas és hasznos Professor; ki által igen meg-kedvellé az Atyám a' Cartesiana Philosophiát;⁷⁸ meg-véve Philosophiai Munkait egy arannyon, és holtig kedvellé. Gyönyörködve hallgatta Papai Ferentzet is a' Déák nyelvért; mert a' tanításai, a' déakságon kívül, sikeretlenek voltak.

Ekkor Grof Teleki Pál⁷⁹ Enyeden^e tanul- [26] ván^f 's Collegyiumi Cursusát végezvén, Attyának, az öreg Teleki Mihálynak tetzéséből, készül vala az Akademiákra, ki is az Atyámat sokat hívá, hogy menjen-el véle 's az ő költségén Hollandiaig peregrinálhat;^g de az Atyám azt gondolván, hogy Teleki Pál nem fog tanulni, hanem csak experiálni^h kíván, és így az Atyám is nem tanulhat mellette, reá nem vette magát, hogy Novitiusⁱ korában peregrinálni mennyen; melly is nem volt jó gondolat: maga Grof Teleki nekem is beszéllete ezt az Atyámhoz való indulatját 's szándekat; így bizony mondhatom, hogy még Professorságra is lett volna az idvezült Atyámnak accessus^j és mindenképpen nagyobb Ember lett volna: Groff Teleki Sándor⁸⁰ is nagy-jó emlékezeteket téssen vala az Atyámrol holta után is.

Három, mar meg-említett Professorai alatt tanulván az Atyám, esék veszedelmes sárgaságba; és nóha Pápai Ferentz Medicinae Doctor^k volna és nagy Patikája volna, mind azáltal curalni nem tudá; és mindenek úgy hiszik vala, hogy azon nyavalyában meg-halna, 's maga is magát a' halálra el-készítette vala; de az Alumnusoknak Praesese^l lévén, a' Kollegyiumnak Szász Sütője tanitá arra, hogy a' kutya-fának⁸¹ meg-főzött hajárol való ivas hasznos orvosság volna; a' melly által hamar is meg-gyogyula. [27]

Mikoron az Atyám az Alumnusok praeseségét viselné, olyan gondolattal vala az egész ifjuság, hogy leg-első alkalmatossággal Poésios publicus Praeceptor^a lenne; mert a' Poésisben mássa akkor ő nékie nem vala,

- c Mi az ott, uram?
- d Isten tudja, tudós uram!
- e jav. ebből: *Enyed*
- f *nulván*, th.
- g vándorolhat
- h tapasztalni
- i újonc
- j előmenetele
- k orvosdoktor
- l a patrónusok költségén tanuló diákok vezetője
- a a költészettan köztanítója

a' minthogy mikor az-utan azon Classisban^b volnék, akár-miről, ex tempore,^c igen szép deák verseket dictal vala nékem secundum diversa carminum genera;^d de én azokat, mint gyermek, meg nem tartottam 's bánom; sőt a' Nehai Tsernatoni Sámuel, Kézdi Tractus^e Espereste haláláig tudta memoriter azokat a' szép deák verseket, mellyeket nékie gyermek korában irt volt az Atyám, az alatt mig egy poltrára tabákat⁸² hozott a' piatról számára. De akármint 's hogy volt az Atyámnak poética venája,^f tsak nem érte-el abban a' Preceptorságot, Pedagogiarcha^g lévén Pápai P[áriz] Ferentz a' Professor; mellynek az Atyám e' két okait beszéllette: egyiket azt, hogy Pápai Ferentz a' Magyar országról jött Ifjaknak igen nagy Patronusok volt, bár roszzak 's bár gonoszok lettek légyen is; hogy igy édesgetné azokat az Enyedi Kollegiumhoz 's általlok másokat; a' Székelyekkel pedig, igen tsufondár ember lévén, minden naponkent szerfelett satirice^h szerette bánni. 'S ekkor is egy malae monetaeⁱ Magyar-országit véve-fel [28] Poéséos Praeceptorságra. Második oknak ezt vélte az Atyám, hogy midön egykor Historiát tanitana Pápai Ferentz, és Noérol beszéllene, találta kérdeni az Atyám: Noachus cum ageret annum aetatis suae 600 genuit Semum, Cham et Japhetum; an igitur unius ejusdemque anni partus fuerint tres Noachi filii?^j Az e' féle közben-szólásra az Enyedi István szokása bátorította volt az Atyámat; a' ki a' félét nem ellenezett. A' Kérdésre Pápai ezt mondotta: *Non possumus omnes difficultates enodare,*^k és ezután az Atyámtól mind láttatott idegenkedni.

Látván ezt az Atyám, a' Praecességről számot ada a' Professorok előtt; és Pápai Ferentz kívánja vala meg-adosítani feles⁸³ buzával; mert abban az időben sokan valának olly Uri emberek 's Nemessek, a' kik Alumnnust ugyan nem tartanak vala, de sok buzát szállítanak vala a' Professorok keze alá, hogy ha az ifjuság meg-szükülne abból leg-ottan segiltetnék és a' szegény tanulók ne éheznének. Az e'fele alamsnát ugyan majt mind a Professorok élík vala meg; de az Atyám, ha a Privátisták^l meg-szorulnak vala, a' Professoroktól költsön kér vala az e'fele alamsna buzából; de soha meg nem fizeti vala; hanem az alumnusoknak fen-maradt buzáját

- b** osztályban
- c** rögtönözve
- d** a költemények különböző válfajai szerint
- e** egyházmegye
- f** költői tehetsége
- g** tanításvezető tanár
- h** gúnyolódva
- i** rossz pénz; hitvány
- j** Noé 600 éves korában nemzette Sémét, Khámet és Jáfetet; vajon tehát Noé három fia egy és ugyanazon évben születtek?
- k** Nem tudunk minden ellenmondást kiküszöbölni.
- l** magánházakban élő tanulók

pénzé téven, oszlóra botsátja vala.⁸⁴ melly miatt [29] midön^a számot adna, meg-akarák adósítani a' Professorok; de ezt találván mondani: *Quem igitur in finem deponitur apud Vestras Claritates ejusmodi elemosyna?*^b belé-hagyák a' Professorok a' praetensiot;^c ne hogy ki-mennyen a' hire; hanem azután találta volt mondani Pápai: *Hermányit meg-adosithatjuk vala feles buzával; de nem akaránk.*

Itt már hivatala esék az Atyámnak a' Küköllővári Mesterségre: melly hivatal nem is vala akkor gyümöltstelen, mint ma; mert az a' Dominium meg akkor Apafianum^d vala,⁸⁵ és az Udvarbol mind Papnak, mind Mesternek szép fizetés jár vala, 's Udvari Tisztekkal a' Mester sokszor ebédel 's Vatsorál vala. De még is az Atyámnak e' Mesterségre valo ki-menetelet nagyon ellenze Professor Kolosvári István, 's a' többi között mondá ezt is: *Hoc Te in aeternum poenitabit.*^e mert úgy itél vala, hogy kár vólna az Atyámnak Akademiakba nem menni, hanem tanulásit üszögiben hagyni.⁸⁶ De minthogy a' három Professorok éktelenül háborgottak egymással; feleségeik is egymást rágalmaztak; Pápai Ferentz pedig mint practicus Medicus^f az Uraknál nagy tekintetben volt, 's a' Gimnasiarchatus^g is öve volt, keveset gondolt Collegáival, 's azoknak Favoritait^h bántani igen keze-ügyiben volt, 's maga Clienseitⁱ elő-taszithatta. [30]

Ezek között a' figurák között lön az Atyám Küköllővári Mesterré, 's vala a' Papja Nánási István: A' Kántországban nem tsak tiszta hangos szava vala az Atyámnak; hanem a'^j 'Soltárokat, azoknak igaz notájokon, még a' Kollegiumban mind egyig meg-tanulta vala, nevezetesen egy szegény Tóttól, ki az Éneklésnek Mesterségét fundamentaliter^k tudja vala, és az Atyámat egy sustákéri⁸⁷ XXV Soltároknak notájokra meg-tanította egy alkalmatossággal; a' régi Énekeknek notáit is tudja vala az Atyám; sőt, a' Halotti Énekeken kívül még a' Balassa 's Benitzki Énekeinek⁸⁸ is sok Notait tudja vala: A' Classisok^l tanítására, ritka! melly alkalmatos vala: De nevezetesen a' Papságra, az egy esztendőnek el-forgása alatt, tsuda a' melly igen erőssen készüle nolle-velle;^m mert a' Papja

- a midön hiányzik (csak az őrszóban van meg)
- b Hát mi végre teszik le kiválóságtoknál azt az adományt?
- c igényt
- d uradalom még akkor Apafi-birtok
- e Ezt örökké bálni fogod.
- f gyakorló orvos
- g a gimnázium vezetése
- h védenecit
- i pártfogoltjait
- j jav. ebből: az
- k alaposan
- l osztályok
- m akarva-nem akarva

időske és kényes, söt reggeli Spirituosumokkalⁿ élő ember levén 's magát hipocondriacusnak^o is tartván, minden Vasárnapra olly készen kellett az Atyámnak lenni, hogy ha a' Papjának vagy maga házánál, vagy benn a' Templomban is, változása esett, az Atyámnak leg-ottan elő kellett állani a' sacra funciora;^p és meg is esett az is, hogy maga Nánási István felment a' Predikáló Székbe 's a' nép le-borult imádkozni; a' Pap elszédült, vagy mi lelte, 's az Atyám hirtelen fel-ment helyébe, 's azon vette észre a' nép, hogy a' Mester kezdett a' szölgálathoz: igaz ugyan, hogy tanításával 's köny- [31] veivel a' Predikátor nagyon segéltette az Atyámat, 's könyvei közzül tsak azt nem adta oda, a' mellyet az Atyám nem kért; minthogy pedig Nánási igen élt az Angliai könyvekkel, arra vitte az Atyámat, hogy meg-kedvelje az Anglicana methodust.^a Irott is itt az Atyám sok Predikáziokat, mellyek e' napig is mind meg-vagynak; irta-le holmi akkori nagy Tudósoknak is Predikázióit: egyet a' Dési Mártonét de Sabbatho;^b Enyedi Istvánét is de Transfiguratione Christi;^c 89 nevezetesen Nagy-Ari Josefnek a' Fejedelem Papjának holmi rövid Predikatio[i]t; mellyek között kettőt igen nevezetesnek tartok t.i. azt a' mellyet Teleki Mihály felett el-mondott; és azt a' mellyel dehortalta a' Statusokat,^d hogy a' Portának adott hiteket meg-ne szegjék.⁹⁰

Igy gyakorolván magát a' predikálásokban, annál könnyebben mentki a' hire, mentől több emberek jelentek-meg az Apafi Udvarban és abban a' Sokadalmas Városban; és lett is hivatala azon esztendő vége felé Papságra Udvarhely mellé a' Patakfalvi és Telekfalvi Eklésiákba; mellyet amplectálván^e 's Ferentzi István Patronusa 's Vitzé-Királybiro előtt kedvességet találván, esztendő telve vette magát házasságra, vévén Feleségül az édes Anyámat Ötvös Sárát Abástfalvárol, kivel is 49. esztendőket élt. Itt pedig uj alkalmatosságra találá, mellyel maga tudomá- [32] nyát nagyon öregbité; mert Udvarhelyi Pap lévén Nánási Mihály és Esperestis az Udvarhelyi Tractusban, nem sajnálja vala igen szép Tékájából ki-adni Könyveit a' szomszéd Eklésiába, mellyeket az édes Atyám cum judicio^f meg-olvas vala, maga tzeljára excerpál^g vala, melly dolog éppen Aurifodina Scientiarum^h Drexelius⁹¹ Jesuita szavaként; némelly Könyvekből

- n szeszes italokkal
- o képzelt betegnek
- p szent szertartásra
- a angol módszert, fölfogást
- b a szombatról
- c Krisztus színeváltozásáról
- d óva intette a rendeket
- e megkedvelvén
- f kellő ítéllettel
- g kivonatol
- h a tudományok aranybányája

pedig egész Predikátziokat csinál vala a' maga Eklezijának épületére. Ekkor olvasá által 's ír-ki Hejdeggeri Historiam Patriarcharum,^{1,92} Ligthfót' két foliántját.⁹³ is ekkor olvasá által és sok nevezetes observatioit^k ki-ír-á; Joh[annes] Melchiorisnak két Tomusát ekkor által olvasá, és a' Parabolákra való Commentariusát^l pennával egészen le-ír-á,⁹⁴ mint Küköllőváratt le-írta vala Vitringát in Parabolis:⁹⁵ Coccejus is in XII. Prophetas Minores^m.⁹⁶ le-ír-á: Coccejus szerint a' 'Sóltárokra is Prédikátziokat írta, 's vivé a' Munkát magyar nyelven a' LXXX-dik Sóltárig; de azt a' szép Munkáját a' Kurutz világ félben hagyatá, 's az után soha reá nem veheti magát, hogy continuálja.ⁿ De azonban Nánási Mihály, mint kenyes, időske, feleségének szépségében halálba gyönyörködő 's Espe-restséget viselő ember a maga Cathedróját^o igen gyakran bizza vala az Atyámra, mind otthon mind kün létében. és vasárnap reggel mindenkor aquavitával^p ki- [33] nálja vala az Atyámat a' Sacra functio előtt, azt azzal commendálván,^a hogy az emberben lévő spiritusokat corroborálná,^b de az Atyám soha tsak egyszer is nem iszik vala^c a' féle bátorságra valót. Ez a' Nánási Mihály ajándékozta vala meg az Atyámat a' Tofeus 'Sóltárokra való Resolutiojának⁷ egy Exemplárjával,^d de az Atyám azt a' Munkát igen nagyra nem bésülte, sőt nem egyszer mondotta, hogy Tofeus a' Messiásrol szóló Sóltárokat Apafi Mihályra szokta vólt magyarázni.

De ezen állapotjában az Atyám sokkal több hasznát vette a' M[aros] Vásárhelyi Tőke István Udvarhelyi Prófesszorral^e való erudita Conversationak,^f 's Tekájának. Nem vala akkor az Udvarhelyi Tractusban olly hasznos ember tsak predikátzio irással is mint ez a' Tőke; mert a' falusi Papok kozzül magától Predikátziot egy sem ír vala' hanem írják vala a' Tőke István Munkáit mind Deákok, mind Papok; és valaki az en Atyám irását is kaphatja vala, jó szivel írja vala, 's ki is adja vala⁹⁸ mind Küköllővári, mind Patakfalvi Predikátzioit. Ez említett két Tudósokkal való hasznos társalkodását tartotta az Atyám ollykor Vasárnapokon, minden

- i Heideggertől *Az egyházatyák történetét*
- j ívrét kötetét
- k megfigyeléseit
- l példabeszédekre való magyarázatát
- m a tizenkét kisprófétáról szóló művet
- n folytassa
- o szószékét
- p pálinkával
- a szent szertartás előtt, azt azzal ajánlván
- b a szellemet erősítené
- c *való, th.*
- d magyarázatának egy példányával
- e jav. ebből: *Prófessor*
- f tudós társalgásnak

héten pedig Kedden, mert a' Városban azon napon szokott vala esni a' Vásár, és vékony konyhájára az Atyám a' hust akkor vásárolja vala, a' hives időkben egész hétre is.^g [34] Tréfára ki-menő dolog esék azonban egy Kedden; mert midőn az édes Atyám, a' Nánási Mihályal való beszélgetés miatt magát ott felejtette volna, későre véve észre, hogy hust kellett volna vétetni; ki-külde ugyan a' Pap Szolgálóját a' piatzra a' mészárszékbe; de az hirt hozza, hogy el-fogyott a' tehen hus, hanem tsak valami hitván ketske hus vagyon; az Atyám azért kénteleniték ketske hust vétetni; de meg-hagyá, hogy a' Szolgáló a' hust vagdaltassa a' Hentessel apro darabokra. melly hust mikor az Atyám haza vitt volna, 's kérdené az Anyám, hogy mitsoda hus az? monda az Atyám: *Hát nem látodé, hogy bornyu hus?* mert a' tsontja igen vékony vala. 'S el-hívén az Anyám, hogy valami gyenge borju hus, mind végig meg-főzé és süte, jo üzien evé is az Atyámmal; noha ha tudta volna hogy ketske, egy falatot sem ett volna benne, minthogy soha is nem szerete a' ketske hust, noha az Atyám igen azt szokta vala mondani, hogy Istennek is áldoztak ketskével.

De minthogy már az édes Anyámat egynehányszor emlitém, vétkezném ha Anyai ágon való Eleimről, Nagy Atyámról 's Nagy Anyámról és az édes Anyámról is bővebben nem emlekezném. Az édes Anyám Verebélyi Ötves Dávidnak, Petene Ferentztől <való> származott Petene Sárától származott lég-kisobb leánya vólt. Vólt a' Nagy- [35] Anyámnak, valami kevés ideig, más férje is; de attól, kit igen szeretet 's halálig sem felejtett, igen idején maradván özvegységre, igen szép 's nagy jóság 's egy-nehány jobbágy is szállott a' Nagy Anyámra Abásfalván. A' Nagy Atyám pedig, ki Deáki tudományt Debreczenben tanult vala; es azt félben hagyván, egy-nehány Mesterségeket el-probálván /:az édes Attya Mészáros lévén/ utolszor az ötves Mesterséget kedvellé-meg; mint Mester legény pedig bé-vándorolván az Erdélyi Városokat, Mihelybe álla Udvarhely Városában, 's idővel hírét hallván a' Nagy-Anyámnak 's jóságának, meg-tekinté 's feleségül véve. Hozzá fogván pedig a' kisobb 's nagyobb barom-tartásoknak, nyájastol tart vala egész Esztenára valo juhokat, ketskéket: tart vala lovakat 's ökröket, söt a' Nagy-Anyám Udvarában is találá vala e' féleket: kezdé üzni a' mezei majorkodást; plántala 's oltata sok gyümöls fákat; de nevezetesen az ötves Mesterséget két 's három legénnyel 's inasokkal űzeti vala; és hogy Contárnak ne tartatnék, a' M[áros] Vásárhelyi Ötves Czéhba be-állá; inast ott szegödtet vala; 's azokat a' Czéh artikulusi^a szerint ott szabaditja vala fel. 's a' Czeh könyvében most is nekie fel-van írva a' neve: Az Erdélyi [36] ötvesek között igen riika mester ember lévén, 's ez a' Mesterség is divatjában folyván,

g őrszó: *Tréfás do-*
a cikkelyei

igen járja vala a' Sokadalmakat 's a' maga mivével ket-két asztalt tölt vala-bé. es nóha igaz Reformatus ember volna 's a' bálványozástól olyan idegen, hogy Csik Széknek Városában Szeredában, a' Sokadalom napján, az asztalai mellett, hangos torokkal énekelné a XCVI-dik Soltárnak ama' Versét változtatással: A' Pápistáknak /:a' Soltárban Pogányok vagynak/ sok Istenek Merő bálványok ha meg-nézzük⁹⁹ s.a.t. /:a' mellyért most meg-ölnének minket/ és tsítitanák 's kérnék a' Pápisták hogy ne mondaná azt; még is a' Világi haszonért nékiek képeket önt vala 's egyéb babonához való ezüst készülleteket; mellyeket a' piatzokon ki-tészen vala, 's a Pápista aszszonyok nagy áhétozással tisztelnék 's tsokolnak vala; ő pedig meg-riasztja vala azokat, hogy ne nyálaznák 's ne taknyoznák be. Jut is eszembe, hogy az Atyám 's Anyám együtt beszélgetvén, az ő tizen-harmad-fél esztendeig gutta-ütésben való sajlódását¹⁰⁰ ezen tselekedetének tulajdonították.

Sok dolgai voltak ennek az en Nagy-Atyámnak, kit most is a' Helységbeli nép Nagy Ötvesnek hív; en tsak egyet irok-fel: Unitariusok között lakván, 's maga Reformatus lévén, Vasárnapokra, 's Innepekre Bányba szokott vála jární, gyermekeivel 's a' Nagy-Anyámmal együtt; de otthon léteben, minden Vasár-napon az Unitarius Papot ebédjére [37] szokta vala hívni 's szereti vala vele Vallás dolgairol is beszélgetni; a' többi között pedig egykor kérdé a' Paptól, *Ha a' Krisztus Isten volnaé?* 'S felele a' Pap: *Isten*, Uram. Kérdé ismét a' Nagy Atyám: Ugy; de mitsoda Isten? Felele a' Pap: *Mint a' Birák*. Mellyre boszszonkodva monda a' Nagy Atyám: *'S hát olyan Istené mint az Abásfalvi Biro?* mellyre mikor a' Pap helybe-hagyva nyakat fatsarítot 's vállat vonított volna, ragadá som-fa botját a' Nagy Atyám 's az Unitárius Papot állatjára meg-ütögete. De esék azután, hogy a' Nagy-Anyám szülne, 's a' gyermek gyenge lévén későnek tarták Bányba küldeni az ártatlant; hanem, hogy keresztetletlen meg-ne halna, hirtelen hívák az Unitárius Papot, a' ki midön keresztelne, monda: *Én keresztellek tégedet az Atya Istennek nevében*. 's ott meg-állá, de a' Nagy-Atyám, mint vastag 's kemény beszédu ember meg-riaszkodván monda nékie: *Mond-el, Uram! a' többit is!* 'S ugy téve utánna a' Pap: *Fiunak és Szent Léleknek nevében*. Tart 's olvas vala is az Nagy-Atyám jo Magyar Könyveket, mellyek közzül kettő szállott énéreám is; és a' Tudos emberekkel 's Urakkal is nagyon társalkodik vala; kik még Házánál is ötlet látogatják vala, de egyetlen-egy fia lévén, az éppen nem kapa a' tanuláson 's nem is szoktathaták soha az Oskolákhoz. [38]

A' Nagy Anyámnak többire leányai születvén, mikor végezetre fiat várna, de az en édes Anyámat szülné 's értené hogy leány, monda a' Bábának haragjába: *Üsd a' falhoz*. Söt mikor a' Nagy-Atyámnak is hirt vinne a' Bába, hogy meg-szabadult a' Nagy-Anyám, de leányt szült, semmivel a' Bábát meg nem ajándékozá; holott mind addig, minden gyer-

mekeinek születésekkor ajándékot kapott ő tőle a' Bába. De mitsoda az Isten dolga! Az Isten az édes Anyámat leg-áldottabbá tette vala az ő szüleinek minden gyermekei felett; a' mint alább meg-fogjuk érteni. Ugyan is: Első Leányokat *Ersébetet* adák az ő szüléik egy Lakatos legénynek, de éppen furiából^a öntetett embernek, kitől maradtott Lakatos Sámuel Csikban telepedett irtóztato káromkodó Pápista atyafiu, ki is már meg-hólt; de Sz[ent] Simoni Egyházfi volt akkor, mikor az oda való Plebanus egy Menyetskét, mintha obsessa^b volt vólna, addig exorcizálá,^c míg meg-férgesedék tőle 's a' Páter utat veszte onnan; de ez az Bátyám még előre is veszi vala eszre a' Plebanus és a' Menyetske gonosságát 's maga morgolodva attázodik vala ellenek. Ezen embert bé is vádolák Visitatiokor^d hogy szörnyü káromkodó ember volna; mellyet nékie is bé-suga egy barátja, hogy magára vigyázna; midön pedig hivatná a' Vicarius,^e egy nagy kötő fejszét vete maga vállára 's be-mene az öreg Vikárius eleibe; [39] monda pedig nékie a' Vicarius: *Káromkodással adtak bé tegedet fiam Samuel.* De Sámuelnek állván feljebb, monda: *Ki az, Atyám Uram! az ördög adta- – a' ki rólam azt mondja; mert Isten Szent Háromság ugy segéljen! mindjart meg-ölmöm most az ilyen attát! azonban pedig a' fejszét kezdte forgatni.* Akkor a' Vicarius el-botsátá 's monda: Nem bánt fiam senki! Menj-el,^a <nyen> senki nem vádol. etc. Ennek a' Lakatos Sámuelnek édes Attya /:kinek dolgait sok volna le-irni/ Udvárhelyt megöle egy embert, mellyért tömlöztre veték; de a' Nagy Atyám addig járá dolgát a' Biráknál 's a' Keserveknél,¹⁰¹ míg ki-véve kezességén,^b 500 forintokon; és vive maga házához feleségével 's kis fiával együtt; de ott /:mellyet másszor is el-probált vala./ meg-támadá a' Nagy-Atyámat 's földre vetvén üle a' hasára; már a' kést huzza vala-ki a' hivelyből hogy meg ölje; hanem a' Nagy Anyám bé-érkezvén a' házba, hirtelen kötelet vete a' veje nyakába 's hátra rántá: akkor a' Nagy-Atyám is maga Mester legényeit 's béreseit elő lármáztván, erössen meg-kötöztete, ló-hátra teteti, a' ló hasa alatt is lábait által-köttete 's bé-vivén és késértetvén oda a' honnan ki-vette vala, le-téve a' kezességet; és törvényt kérvén reája, fejét vétete 's a' testét is estve [40] feléig el-temettetni nem engede, hanem az Udvarhelyi piatzon heverteté. Ennek a' furiosus,^c noha nem részeges Lakatosnak tzelja a' vala, hogy az Abásfalvi jóságba bé-ülhessen;

a haragból

b megszállott; Hermányi szóhasználatában *elfoglaltatott* (l. *Nagyenyedi Demokritus* 378a.)

c ördögűzésnek vetette alá

d egyházlátogatáskor

e püspöki helynök (a megyéspüspök helyettese)

a jav. ebből: *men-*

b *kezességén, kezességén*, th.

c dühöngő

sokszor^d szólott is így fenekedve: *Szekeret kenek az ötves Dávid hájával.* Özvegységre ilyen tragice^e 's gyermekesen maradván el a' Nénem; 's látván hogy a' Nagy-Atyám is keményke ö hozzája, mene férjhez Kósa nevű Csiki Pápista, de jobbágyos Nemes emberhez; Copulálá^f pedig őket a' Zetelaki Pater, 's a' Hitlés¹⁰² tsak ezen szokból álla: Mondjad Petőr! Mondjad Ersok! A' Nagy Bóldog Aszszony, Istennek minden Szentei, Téged ugy segéljen. ezzel el-öldá kezeiket 's elbotsátá. Melly Kosa Pétertől való igen szép leányát a' Nénémnek láttam Udvarhelyi processio^g alkalmatosságával és atyafiságosan látogata is engemet s.a.t. Második leányok a' Nagy Atyámnak vala Ötves EVA; ez költ vala férjhez Keményfalvára Rázt Györgyhöz, jo gazdag házhoz és le-görbedt késő vénséget ére; kinek egyetlen-egye Geyzanosi Sándorné, Almási Unitárius Papné, kinek szép gyermekei és Vargyason házasa leánya is vagyon; de ezek mind Unitáriusok. Harmadik leány volt Ötves Sónia Ethfalvi Csiszér Samuel Papnak felesége; kinek egyetlen egy fia Dávid, szép elméjű 's jó tanuló ötsem, Enyedi Collegista korában, Székely-Földváratt hala-meg; és ez a' nénének sine semine deficiála;^h kit a' Nagy-Atyám minden leányi felett szeret vala, 's Verebélyinek hiv vala. [41]

Ezzel a' Nagy Anyám meg-hala, az édes Anyám pedig in capillis^a marada. Ez idő tájban tanuló az ötves Mesterséget a' Nagy-Atyám műhelyében egy Magyarországi kormos inas és ott is legénykedék,¹⁰³ kinek neve vala Turotzi Sándor, ki azután a' Nagy Atyám pénzét jól ki-markola 's Kezdi-Vásárhelyen telepedék; kinek fia Sándor Karkóban nem régen hala-meg; Josef fia pedig Grof Teleki Josefne¹⁰⁴ Praefectusa;^b Ugyan ez előtt, egy tekergő Magyar, Komáromi nevű harmintz zlótig¹⁰⁵ fel-kere a' Nagy Atyám pénzéből 's el-mene vele; ott hagyta volt ugyan a' ládáját zalogba; de midőn fel-nyitották volna, egy Balassánál¹⁰⁶ egyebet nem találának benne. Azonban a' Nagy Atyám folytatja vala a' Gazdaságot 's Mesterséget; az édes Anyám pedig, mint gyenge leány, tsak vékonyon a' Gazda-aszszonyságot, házasságra véve magat titkon a' Nagy Atyám, és egy Papnét hozza feleségül fiával együtt a' házhoz; a' ki ugyan holtjáig a' Nagy-Atyámnak hivségét meg-tartotta; próbálta, hogy az Anyámat a' maga fiával össze-házassítsa; de az Anyám éppen idegen volt a' legénytől. Ezt látván a' Mostoha Anya, igen sok kárt tett a' Nagy Atyám maradékának. Ennek idejében estek a' Czigány jobbágyok az Ugron Urak¹⁰⁷ bir-

- d sokszori, th.
- e tragikusán
- f összeadta
- g búcsújárás
- h utód nélkül elhalt
- a hajadonul
- b jószágigazgatója

tokába, kiken a Nagy-Atyámnak sem vólna hatalma. [42] Azonban Ethfalvi Sámuel, az akkori Fartzádi Pap, ki a' Nagy-Atyám [leányával, Zsófiával]^c házasodott vala, jo Barátja lévén az en édes Atyámnak, nagyon kezde sürgetni, hogy venné feleségül az Ötves Dávid kisebbik leányát Sárát, az ő Feleségének testvérjét, el-mene az Atyám 's meg-tekintvén a' leányt, meg-kedvellé; Ethfalvine a' Leányt is reá-vive, meg menne által a' Nagy Atyám házán a' bõltba, mintha valamit keresne ott, 's mentében tekintse-meg az Atyámat, ki ott beszéllget vala Ethfalvival^d 's a' Nagy-Atyámmal; de az Anyám, a' szemérmesség miatt, nem méré tsak szemit is vetni az Atyámra: Azonban az Atyám a' maga szándékát ki-jelenté; mellyre summáson az en Nagy Atyám azt felelé, hogy maga akarna a' leányával szólni 's tettzését venni. Külön szõlõtván azért Leányát, monda nékie: *Ihon kettõ elõtted a' szerentse válasz benne.* De midõn az Anyám a' választást az õ édes Attyára bizná, monda a' Nagy-Atyám:^e „A' Mester embernek aranyas a' körme; a' Papokat pedig hánnyák-vetik 's költözõdnek helybõl helybe mint a' Czigányok; en inkább jovallanám, hogy mennél e'hez a' Lethenyi Pálhoz.”¹⁰⁸ A' Pál Mester pedig akkor is a' Nagy Atyám Mühelyében dolgozik vala, 's azt az édes Anyám jól esmeri vala; de az Atyámat soha nem látta vala és szeretni sem tudja vala. Melly dolgat meg- [43] értvén Etfalvi Sámuel és a' Felesége: Monda ez az Anyámnak: Hogy mennel, édes ötsém Aszszony! azok közzé a' félszeg, fel-eszü nyomorék népek közze, hiszem ez a' Pál a' mint vagyon, de az õ testvéreji mind tsufok; ennek sintsen egy talpalatnia-is, hanemha Tót országban, mert oda való volt az Apja: Ez a' Hermányi Péter pedig joszágos szabad ember s.a.t. Etfalvi Samuel is nagy kedvességében lévén a' Nagy Atyámnak, mint bátor, formás, szos és magát alkalmaztato ember, serényen forgatá az Atyám Causáját,^a ditsérvén az Atyámat nagy tudományáról, jo erkõltsérrõl s.a.t. és így ígéletet tön a' Nagy-Atyám, de Ethfalvi is azon lõn, hogy azon napon estve meg-lenne mind Mátkaság, mind Copulatio.^b 'S ugy is lõn: azután nem sokkal meg-lõn a' Lakadalom is. De az Atyám is az Anyámat nem vive gazdag konyhára; az Anyám is igen gazdagon nem házasítaték-ki; nõha a' jusa nagyobb volt vólna mint a' Testvérejeinek; mert õ in Capillis^c maradtott volt édes Anyja halálakor. Adott ugyan ezután is a' Nagy-Atyám holmiket; de azok nem érték fel tsak azt is, a' mi argenteriat^d ki-lopott volt az Anyám ládájából a' Mos-

- c leányával, Zsófiával hiányzik
- d Ethfalvivával, th.
- e Nagy-Anyám, th.
- a ügyét
- b összeesketés
- c hajadonul
- d ezüstnemût

toha anyja. melyet hogy Nagy-Atyám halála után ne keresne az Atyám, vetette volt ezt a régi szényegyet, mellyen irom ezt a Historiát; melyet a' Nagy-Atyám az Udvarhelyi Eklésiától vett volt. [44] Adott vala a' Nagy-Atyám az en Anyámnak, még ez előtt egy Vén Czigány jobbágyot is; de midőn az lopásba elegyítette volna magát, 's látná az Atyám, hogy mar annak maradéki nem lésznek, nem fogá partyát a' Birák előtt, hanem ki-tzokigatá¹⁰⁹ házából, 's az el-mene dolgára mind e' mái napiglan. De az Isten meg-áldá az Anyamat maga sorsával való meg-elégedessel; és idővel ada nékie fiat, Dienes Josefet, melly is igen szép gyermek vala, de X. hónapú korában onas himlőben¹¹⁰ meg-hala; kit az Atyám annyira szán vala, hogy ha lehetséges lészén vala, maga is vele együtt meg-hal vala; és sok ideig is vala nagy bánatban; melly időben midőn egy öreg Hallgatója kérdené: miért szomorkodnék annyira, meg-mondá az Atyám, hogy az ő Első-szülötten 's egyetlen-egyen. Mellyre monda a' paraszt ember; *Tsudalkozom kegyelmeden Predikator Úram? más helyébe.* Mellyel ugy meg-haragitá az Atyámat, hogy kemény pirongatásra fakada-ki Hallgatója ellen. Azután Anno 1699. [születtem én] azon esztendőben, mellyben Josephus I.-nak születék az Ertzhertogin, a' ki osztán Lengyel Királyné vala 's nem régen hala-meg:¹¹¹ születtem pedig 26 Septembris mint az Atyám jegyzésében láttam; vagy mint édes Anyám tartotta, Ferentz napja előtt ötöd nappal, az az: Mihály Archangyal napján.¹¹² [45]

Én utánam születének az en négy Testvérjeim: *Judit*, ki most Erdövidéki Esperestné¹¹³ és XII. gyermekeknek Anyja, és feles Unokáknak Nagy-Annya: Második Hugom Susánna, ki példatlan petyergő gyermek vala, most Zalányi Istvánnak a' Mohai Predikátornak házas-Társja: harmadik *Rebeka* Közép-Ajtai Monos Nagy Mártonne; ki meg-halván, hagyja két árvákat: Szászvárosi Nagy Josefét és Nagy Mihályt mostan Debreczeni Deákot: negyedik testvérem Kata, Csematoni Cseh Istvánné, ki nek nagyobb fia a' mostani Reformata Gubernatorné¹¹⁴ Alumna.^a De térjünk vissza az édes Szüleimnek Patakfalvi lakásokra! onnan osz-tán szálljunk alább.

Patakfalván az édes Atyám tsak három esztendeig lakott, volt pedig ezen Mater Eklesiának filiája^b Telekfalva, melly a' Papot és Mestert inkább tartja vala, mint a' sovány Mater; hanem a' Ferentzi fiak mint Nemessek, és nevezetesen Ferentzi István Vitzé-Király Biro tésznek vala valamit. Ez időben meg vala még az a' régi szokás, hogy Innepeken a' nép kalátsokkal meg-rakja vala a' Sacramentomos Asztalt^c 's némellyek gyümöltset, a' gazdagabbak pedig pénzt is tésznek vala le;

- a ösztöndíjasa
- b anya-egyházközségnek leányegyháza
- c Úrasztalát

ugy hogy a' Papné bár ne igen süttött kalátsot az Innepekre. Innen hata az édes [46] Atyámnak jo hire az Olaszteleki Daniel Uraknak, 's nevezetesen a' Fő-Király-Birónak a' jámbor Daniel Ferentznek fülibe; minthogy Ferentzi István a' maga Fő-Tisztjenek gyakran is udvarol vala. Vala pedig a' Daniel Urak akkori Papja Szederjesi nevü, kívül malecontentusok^d valának; ki nagy Méhész vala; de maga az Urakat, Felesége pedig az Uri Aszszonyokat öszve-hordja vala. Mig pedig az Atyám Patakfalván lakék, nagyon oktató a' Nagy Gazda-aszszony Ferentzi Istvánné az Anyámat sok jora: Meg-hagyá, hogy ha a' Férje szólítja, leg-ottan menjen 's meg addig se halaszsa, mig a' töt egyszer által-vonná a' varrani való vásznán: Vigyázna, hogy Papi köntösének alja sáros ne légyen.¹¹⁵ Szükséges is vala itt a' Tanítás; mert az Anyám az árvaságban nem tanulhatott vala valami vigyázó, okos és serény Gazdaszszonyságot; az Atyám is pediglen éjjel-nappal tsak a' könyvet buvja vala, elannyira, hogy ebédkor az Anyám az étket fel-adja vala, 's az Atyám arra nem figyelmeztén meg-hül vala; ismét meg-melegítik vala, 's fel-adván meg-hül vala. Egykor pedig, kemény téli időben, kását főze az Anyám Vatsorára, 's az Atyám szavára ki-téve [47] tálastol a hóba; mert a' falutol távul vala a' Parochia, 's magok pedig a' Szüleim kutyát nem tartanak; mikor pedig vélnék, hogy már meg-hült a' kása, ki-mene érette az Anyám, 's üressen szépen meg-nyalva találá a' kásás tálat: de ez tréfa vala.

Ezen Parochiában laktában jött vala az Atyámhoz Váradi Mátyás, ősz öreg szakállas Predikátor: Ez Chiliasta^a lévén, ad causam suam dicendam,^b ez előtt meg-jelent vala a' Nagy Enyedi Synodus Generalisban,^c és a Chiliasmusrol való sok Írásait akarván fel-olvasatni, mellyeket predikálván, imitt-amott zúrt-zavart vala, az Írások fel-nem olvasatának, hanem a' phantásta^d vén ember ad stivam relegáltatott vala.^e de Papi köntösét még is le-nem vetkeztén, Papokrol Papokra járván élődik vala a' böldogtalan ember: kit az édes Atyám esmér vala, a' kapuban köszönte, 's ott mindjárt kezdődék kettőjek között a' Disputatio de Chiliasmo,^f és Vatsora felett is meg-nem szüვნél el-tarta ejfelkorig indulatoskodásokkal és sok vociferatiokkal.^g 's reggel utjára [48] indula. Ez után nem is hallatott, tudtomra, Chiliaستا Reformatusnak hire Erdelyben; erre is talám Piscatorrol 's Alstediusrol, a' Fejérvári régi Professorokrol szállott vala

- d elégedetlenek
- a Krisztus ezeréves földi uralmának, testi eljövételének hirdetője
- b ügyének védelmére
- c általános zsinaton
- d képzelő
- e az ekeszarvához utasított vissza (azaz papi hivatalától megfosztatott)
- f vita a chiliazmsusról
- g kiabálásokkal

ez a' haszontalan opinio.^h Ez időben jár vala Erdelyben egy Bányai nevű phantasta is, ki azt hirheszti vala maga felől, hogy ő nem Oskolákban tanult, hanem Istentől tanitatott immediate,ⁱ és predikáll vala a' falusi Eklésiákban; de nagyobbára mind tsak a' Nemeseket 's Papokat insectálja^j vala szer-szóval,¹¹⁶ a' parasztság előtt; mellyért a' nép igen hallgattja vala: El-jöve ez is az Atyámhoz egy Vasárnapra és meg-kéré a' Patakfalvi Cathedrát,^k 's ott majt setét estig tartá szalmázó¹¹⁷ szerszoval a' Hallgatokat, és az Atyám igen meg-báná, hogy nékie predikállani engedte volna. Itt laktában az Atyám egy ideig meg-nem hagyatá a' szakállát; noha abban az időben azt az Esperest 's a' házassulást az uj Papoktól igen meg-kivánja vala, és a' szakál eresztést; noha az en Atyámtól azt Nánási Mihály Esperest nem kivánja vala; de minthogy az esmeretlen paraszток Udvarhelyi Vásárra való bé-jártában tsak *Mesturamnak* szólítják vala, meg-szégyenlé az Anyám magát 's oka lön, hogy az Atyám is meg-hagyatná a' szakállát, 's szép szakál- [49] la is vala; de hosszu haját nem visel vala, hanem tsak üstöket; mellyben 83 esztendős korában sem vala egy ősz szál; de a' szakállá kezdett vala öszülni már utóljára. Vala pedig közép termetű, tsonos, vállas, piros ábrázatu, serény járásu, jötében 's mentében a' köszönésekben mindeneket meg-elöző, szelid és hasznos beszédű ember; kinek tréfái is ártatlanok, de igen elmések valának, mellyek másokat meg nem sértenek vala.

Ennek a' jó Embernek, Tudos Papnak 's jó Atyáknak hivatala esvén Erdővidékére Olasztelekre, téve ígéretet a' Daniel Uraknak 's az Eklesiának; és az Esperest Udvarhelyi András az Atyám házához szálván Patakfalván, Consensust^a is ada. De Nánási Mihálynak a' vala szándékja, hogy az Udvarhelyi Tractusban^b maradna az Atyám 's lenne Petki Pappá, minthogy ott Dézmája jár a' Papnak; az Atyám mindazáltal tsak kíván vala közelebb esni a' maga Hermányi jószágához; és a' Fő-Királybironak is, Daniel Ferentznek, nem akará kedvét szegni. El-jövéen a' transportati-onak^c ideje, bé is indula az Atyám. De valamint 's valahogy esett az, egy irott predikáziója a' Patakfalvi kementze tetején maradott vala; és az Atyám Suc- [50] cessorá,^d betsületes 's jámbor, de vékony készületű Pap, tsak hamar ki-fogya minden predikázióiból ugy ki-fogya, hogy nem volna, hova tekeredjék a' lelke; hanem valami egyébrt, 's talám ugyan egy pipa szárért, fel-tekint a' kementze tetejére, 's szerentséjére ott találja az

- h** vélekedés
- i** közvetlenül
- j** ostromozza
- k** szószéket
- a** beleegyezést
- b** egyházmegyében
- c** átköltözésnek
- d** utódja

Atyám írását, melyet meg-tanulván 's el-mondván, ugy töltheti-bé-szol-gálatját; melyet azután maga beszélt az édes Atyámnak. Midön pedig már az Atyám utban volna, rá-izennek a' Daniel Urak az Olaszteleki Papra Szederjesi Jánosra, hogy költözzék ki a' parochiából, mert jö' a' hivatalos uj Pap; de ő nem tselekedé, hanem az Esperestre mene Batzon-ba, ki Predikatorokat is küldé, kik <Ürmösit> Szederjesit turbáltatni^e 's az Atyámat bé-szállani ne engednék; de a' Fő Tiszt Daniel Ferentz Püs-pök Veszprémi Istvánhoz Levelet expediála e' dologban; azonban pedig megparantsolá a' Népnek, hogy <Ürmösit> Szederjesit ki-raknák, melyet midön tselekednének, <Ürmösiné> Szederjesiné forró luggal öntöz vala az Eklesiabeliekhez; és az Atyám portékáival jött szekereket bé-vivék a' Parochiába noha protestálnának a' Papok; 's utol az Atyám is el-érkezék 's bé-szálla, de az Esperest, feletkezvén adott consensusárol, Partialist^f gyűjte, 's deliberative^g az Atyám arceáltaték a' Cathedrától;^h azonban pedig vissza- [51] érkezék, a' Püspök' jo válaszával a Fejérvári követ, rathabeáltaték^a az Atyámnak Olaszteleki hivatala 's be-menetele; a' Tractus^b is nem léve difficilis,^c hogy az Atyámat maga Társaságába ne venné; annál is inkább kezdvén mindjárt betsülli, mentől kevesebb vala közöttök a' Tudos ember. Hallottam is az édes Atyámtól, hogy a' Halotti alkalmatosságokkal, mellyekre a' Nemesek igen hívjak vala ötöt predikállani, egy Predikáztiot sem hallott akkori Erdővidéki Pap-társaitól, a' mellyekben ne volt volna heterodoxia,^d 's kákodoxia:^e Egy nem volt közzülök a' ki Sidó 's Görög nyelvhez értett volna; a' ki tsak tudta volna is mi a' Filosofia. Egyébaránt vóltak közöttök régi vén és nagy subáju emberek, és egy olyan is, ki még Váradí Deák volt, midön ott Reformata nevezetes Oskola vól-na.¹¹⁸

Azonban meg-hala Esperest Udvarhelyi András Batzoni Papságában; és vivék helyébe ama' nagy Papi beszédü, nagy szál, termetes izmos, kövér Akademicus^f Szokolyai Istvánt,¹¹⁹ olly véggel, hogy az Esperest-ségben is succedálna,^g minthogy kemény igazgatásra termett embernek is láztik vala; 's idővel mind Udvarhelyi, mind Maros-Széki Tractusok-

- e háborgatni
- f részleges zsinatot
- g határozatilag
- h visszatartaték a papi funkciótól
- a jóváhagyaték
- b egyházmegye
- c megközelíthetetlen
- d hitbéli elhajlás
- e téves, rossz hitfelfogás
- f akadémiaí járt embert
- g következne

ban^h Esperestséget visele 's M[aros] Vásárhelyi Papságában hala-meg. kit már magam is sokszor láttam gyermek koromban, és midőn az [52] Udvarhelyi Gyimnásiumban a' Classisokatⁱ látogatná naponként /:nem levén akkor ott Professor, noha várják vala a' Vesselényi Udvarbol Szigeti Györgyöt/¹²⁰ sokszor hallottam hogy ezt a' verset éles beszéddel el-mondotta: *Pastorum soboles sunt omni tempore boves, Sudant quando vocant, frigescent quando laborant.*^j es ha valamelly Papnak fia jól felel vala, így mondja vala ki: *Pastorum soboles sunt omni tempore flores.*^k Erről az Esperest Szokolyai Istvánról igen sokat tudnék írni; imé jegyzek is fel holmi aprólékosokat: Hogy azzal is erősitené állapotját 's öregbitené autoritását,^l el-végezé magában hogy Feleségül venné a' Veszpremi István kissebbik leányát, noha a' leánynak Anyja és nagyobbik leánya Jutzi és a' fia is Veszpremi István, hallatlan részegesek valának;¹²¹ de a' kissebbik leányról a' volt a' hir, hogy bor-nem-iswa 's bizonynal az is vólt, vala pedig igen szép 's kiseded aszszony a' nagy hus-halom Szokolyai mellett: kivel is midőn Szokolyai őszve akarna kelni az Atyámat magával el-vive Fejérvárra; holott az Atyámnak az a' szerentséje esék, hogy Professor Kapusi Sámuellel nem tsak meg-esmerkedék, ki is abban az időben keze, lába, sőt éppen esze vala a' szegény apoplecticus^m Püspöknek;¹²² sőt ez a' nevezetes ember éppen barátságába véve az Atyámat, sok Ráritásait Museumánakⁿ.¹²³ meg-mutatá, Akadémiai utját ki-beszéllé, 's az Atyámhoz való szeretetét holtig fen is [53] tartá, látván hogy az Atyám ötlet nem tsak meg-érti, hanem igen betsüllí és szereti töle értekezve tanulni; melly barátság az Atyámnak, az ő Irigyei ellen, igen sokat használt. Meg-érkezvén a' Nászszal együtt Batzonba az Atyám, a' hova már előre hivatalosok valának, a' sok nemessek között, a' Dániel Urak is, az en Atyám Násznagybol Gazdává téteték, a' ki is, az Esperestje kedveért olly jo kedvet mutata, hogy pohárokat is köszönne, a' maga Patronusit is meg-ittasítá mesterségesen; kik eléggé nem győzik vala tsudálni, hogy ök, akár mint igyekeztek a' magok Udvarokban, soha az Atyámat tsak egyszer sem tudták meg-ittasítani; sőt mihelyt látta, hogy a' Patronusok pohárookra fognak, mindjárt fel-költ Cum venia,^a 's haza ment az ő Könyvei mellé.

- h egyházmegyékben
i osztályokat
j A papok ivadéakai minden időben ökrök; / Izzadnak, ha beszélnek, hidegülnék, ha dolgoznak.
k A papok ivadéakai minden időben virágok.
l tekintélyét
m szélhűdéses, gutaütött
n ritkaságait gyűjteményének
a engedelmet kérve, bocsánatkéréssel

Midőn pedig már házas ember volna Esperest Szokolyai István, a Notarius pedig tardi Scriba^b volna, Visitálni^c indula az Atyámmal és cum brachio seculari^d nagy hatalommal mint Püspök Veje: ekkor süttették vala meg a' Bodosiak a' tsirket a' Visitátorok^e számára; de sem a begyit ki nem vetették vala, sem a' püspökfalattja alatt amaz emésztő lyukat környül-nem metzették vala. mellyért meg is birságlá az Esperest. Azon- [54] ban Continuáltatván^f a' Visitatio, annyi huzás-vonást téve az Esperest, hogy az Atyám iszonyodnék miatta; mert minthogy Mi-Atyánkat mondat vala Vén emberekkel 's Vén aszszonyokkal száma alig vala azoknak a' kik belé sülnek vala, kik mind pénzel büntettetnek vala. El-érkezvén a' Visitatio az Atyám Eklesiájába is, belé süle a' Mi-Atyánkba^g egy Barta András nevű gazdag ember is, kin az Esperest tizen-két forintot kíván vala desumálni^h 's desumálja vala is vi Brachii secularis,ⁱ mert a' parasztos nagy Gazdánál bővön érez vala pénzt, noha a' betsületes ember mellett sokan instálnának^j 's a' Viczé-Királybiro is Boda Sándor az en Bátyám, de hijába; hanem azonban el-jöve az ebéd ideje 's a' Fő-Király-Biro hivatta vala ebédre az egész Szent Visitatiot; sőt az Atyám Mesterét is, a' szegény Batzoni Péter Deákot is, ki egy koros földöző Varga vala, noha belső ember vólna. 'S mikor már a' gazdag Uri asztalnál ennének 's innának, ismét instala Boda Sándor Bartáért Szokolyai Esperestnek; de semmit nem nyere: mellyet Boda jó neven nem vévén, monda: *Mestert is tudok a' Kegyelmed Esperestsége alatt, a' ki a' Mi-Atyánkat nem tudná el-mondani, 's meg is egy irástudatlan ember ellen kegyelmed illyen kemény.* Melly szóra fel-gerjedvén, a' bortól 's természeti indulatitól inditatván, az Esperest, meg-üte az Asztalt,^k 's [55] monda:^a *Kitsoda az? mert, Isten bizony-ságom! mindjárt ki-vettetem azt az embert mesterségéből. Mellyre felele a' Vitze-Királybiro: Ihon! Péter Deak Uram az egyik.* Péter Deák pedig az asztal végén ül vala alól. Akkor az Esperest ki-költé onnan 's egy Predikátorral együtt ki-küldé, hogy az előtt mondaná el a' Mi-Atyánkat a' Boda Sándor gyalázatjára. De a' szegény Péter Deák ijed-ében el- nem mondhatá az Uri Imádságot. Mellyet is a' Predikátornak

- b írnok
- c egyházlátogatásra
- d világi hatalommal, kísérettel
- e egyházlátogatók
- f folytatvatván
- g jav. ebből: *Mi Atyánk*
- h behajtani
- i a világi kíséret erejével
- j könyörögnének
- k jav. ebből: *asztalt !?*
- a 's monda, th.

asztalhoz réportálni^b kelle; de az Atyám Mestere, a' szegény Peter Deák haza indula, 's mentébe az Anyámnak meg-panaszlá, melly szerentsétlenül járt volna a' miatt az átkozott Boda Sándor miatt, a' kit ő tanított volt Mi-Atyánkra s' Ábeczére Fülei Eklésiában laktában. 's alig hogy az Anyám nevetségre nem indula, mint ifju Aszszony. Ugyan ezen Péter Deák vala az is, a'kit az Anyám, az Atyám jelen-nem létében, által-szólita, hogy egy Német Tisztnek Levelét, melly Deákul iratott vala, meg-olvasná 's magyarázná; de midön a' szegény Péter Deák addig nézte volna, mig majt egész gyertya égne-el, agyarkodni kezde a' Német; az Anyám pedig ijedtében monda: Mondja kegyelmed Mest-Uram rövideden mi van benne? Mellyre a' Mester azt mondá: *E' bizony Aszszonyom verést emleget.* De a' Német [56] észre vévén a' szegény Mesternek tudatlanságát, maga is el-neveté magát, 's a' tauszen-szakramentezéssel^c el-butuszék 's el-mene.¹²⁴ Ennek a' Péter Deáknak fia ama' hitván István Deák Kis-Batzoni Lakos,¹²⁵ a' ki a' Batzoni Eklésiának ketté-szakasztásában addig futá-fáradá, hogy Kis-Batzont különös¹²⁶ Eklésiává téve, élvén az alkalmatossággal; mert Osvát László levén Batzoni Pap, ő pedig Felesége után feles jószágot birván Bardotzon, Köpetzen, Hidvégén, 's maga jussán is Bibartzfalván, sokkal jobb gazda vala, mint Pap; és noha Enyedi Seniorból való Akademikus^d vólna, még is nem árt vala, ha tudosabb ember lett vólna; de a' mit tudott vólna is, a' vadászásban ki-verte fejébol a' sok ág, és a' nagy mezei Oeconomia^e között a' polyvába maradt a' gabona szem: Ez adta vala Unitarius embernek az ő egyetlen-egy leányát 's Unitarius módra is eskettetvén, nem kevés baja vala a' Dévai Synodusban a' felesége mártíromává lévén, mert az is régen Unitaria leány volt, 's talám most is vagyon benne annak valami kovásza; egyébaránt ő bizony egy generosa Matrona.^f De elég ez eddig ő rólok. Viszszáis^g kell ténem az Atyámnak Olaszteleki dolgaira.

Minekelötte az Atyám ide hozatott vala, a Nagy Daniel Mihály Ur özvegye, meg kedvellé az ő fiainak János- [57] nak, Lőrintznek és Gábornak, Fodor nevü, Fejérvári deákból való hitvánság, de tenyeres-talpas Praeceptorokat,^a és Néhai Tanáts Ur Férjének nusztos¹²⁷ subáiba fel-öltöttevén, azt házasságra invitálta, 's véle magát Copuláltatta^b vala a' vizketeges Vénség; melly miatt is, a' mostohái alig hogy meg nem lövöl-

- b** jelenteni
- c** ezer szentséggel (azaz káromkodva)
- d** akadémiát járt ember
- e** gazdálkodás
- f** nagylelkű asszonság
- g** jav. ebből: *Viszszá*
- a** házitánítójukat
- b** összeadatta

dözék vadászatban egynehányszor a' hitvánság Fodort; azért az is magát holmi Maros-Széki jóságba el-voná^c a' бүdös dögtöl; mert Daniel Mihályné már a' természetet is nem igen tarthatja vala-meg, és a' Baróti borozó Paterrel és Sebe György Reformatus Pappal ottan-ottan vendégeskedik vala, noha az asztaltal a' Budára¹²⁸ ottan-ottan kéntelenitették bémenni, mellyre a' Páter ezt szokta vala mondani mosdatlanul: *Sebe! szárjék ő; igyunk mi!*¹²⁹ Ezzel az Aszszonnyal nem volt az Atyámnak baja; mert hamar meg-hala. Hanem Daniel Ferentzné,¹³⁰ a' Fő-Királybiróné árradott vala el¹³¹ ez időben a' kurválkodásban felette igen: E' Bánfi Leány és Bánfi Lászlónak Huga, kinek fő Latra vala Osvát nevű, kire annyit költ vala, hogy azt meg-gazdagítaná, a' kerítő pedig vala egy Dénésné nevű vén Tyukászné, kit gyermekségemben en bizony esmértem.^d [58] A' Secretaria vagy Cabinet^e az árnyék-szék vala 's az Aszszony a' szerelmes titkos leveleket ott pirkálja vala, mert irni tud vala; a' leg-utólsót a' Dénésné kék övének gombjába varratá-bé Kis Jutka nevű frajjával,¹³² kit a' Tisztarto Kis János, egy kopár kiseded fonnyat legény igen szeret vala; a' Tisztartót pedig az Aszszony meg-boszszoneztotta vala. Ki Jutkától meg-értvén a' dolgot, utánna lovagla a' vén Tyukásznének és az utbol viszsza-hozá; Daniel Ferentznek titkon eleibe vive, az övnek gombját le-fejtvén, a' Levelet onnan ki-véve 's az Urának adá; ki is azt meg-olvasván 's rajta meg-háborodván, mene véle az édes Atyámhoz. melly Levelet azután én is láttam. Ebben az Aszszony annyira ki-adta vala magát, hogy a' Levél alá igy subscribálta.^f *Igaz hites-társad, édes szivem, míg Isten éltet ezen a' füstös Világon.* Már ugyan a' helység tele vala a' Daniel Ferentz né kurva hírével; mert adja vala magát Német Tisztekhez 's akárkihez is, mint a' féle telhetetlen meddő aszszony. Citáltatja azért az Úr az Aszszonyt; 's Relatoriájában^g olvas-fel az Atyám mint substitutus Notarius^h 40. szemmel-látott Tanukat és divortióltatikⁱ az Urto!; feje Váltságába ada Betlen Sámuelnek¹³³ Rákoson 101. aranyat nyomó arany monetát,^j mellyet az előtt a' Nagy Atyámmal mérettek vala meg: es Eklelesiát követvén az O- [59] laszteleki Templomban, és az Atyám absolválá;^a ki az után egy hitván lovas legényéhez ment vala férjhez, kit Lónán az Oláh jobbágyok verének agyon, melly helyen az Aszszony az irhás fenekű Urának Oszlopot is emeltetett vala.

- c *el-voná magát*, th.
- d őrszó: Az
- e tükári hivatal vagy írószoba
- f aláírma
- g előterjesztésében
- h helyettes jegyző
- i elválasztatik
- j érmet
- a föloldozta

Daniel Ferentz pedig már idős ember lévén, mivel vagy hat esztendeig Törökországban is bujdosék Tökölyivel, ismét segítségéről gondolkozék, és az említett Kis-Jutka frajjját, kit felljebb említék; ki is egy jobbágyának leánya vala, feleségül el-akará venni 's szándékát meg is jelenté a' Leánynak, ki két kézzel kapá az Uri Aszszonyságon; söt alig várá hogy az Anyámnak is megjelentené az ő szerentséjét; mert egymással barátosok is válának; az Anyám pedig el-nem titkola a' titkat az Atyámtól; söt ugyan a' Leánynak is e' vala az akaratja 's kívánsága, hogy az Atyám bé-ne vágja ennek a' szent szándéknak az útját, hanem inkább irtsa, mert e' lészen Szüleimhez, ama' leszen, ezt adja s.a.t. Az Atyám ezt álmélkodással hallá; de véli vala, hogy ha mi volna a' dologban, azt nékie a' Patronus meg-jelentené. Ugy is lön: Ebéd után hintóba lovakat fogata Daniel Ferentz és le-menvén a' Rákosi Malomba, az uton egészen ki-beszéllé szándékát, és annak [60] okát, hogy ez szegény sorsu leány lévén, ha fel-vészi erre az állapotra, ez ötet nagyon meg-betsüllí s.a.t. De az Atyám annyira inte, hogy maga szép hírét, Uri familiáját ne homályosítaná jobbágy szolgáltóját vévén, és ne szerzene holta utánra messze ki terjedő rossz emlékezetet, olly reménség alatt melly meg tsalhatja; annál is inkább hogy Fő-Tiszt lévén, ki-betsülné osztán a' jobbágyból lett Fő Aszszonyt; hogy végre, nagy nehezen, időre-hára el-fordíta elméjét erről a' Leányról;¹³⁴ söt a' Házasságról is talám le-teszi vala elméjét; de tsak hozzák vala a' hir-hordozók, hogy a' szomszéd Daniel Urak tsak számlálják a' Bálttyok esztendeit, 's beszéllik vala hogy már sokáig nem él, és kívánnak vala osztozódni jóságából, 's vagyonjaiból, mert a' többinél gazdagabb vala sokkal is. Melly nyughatatlankodo beszédek gerjeszték, hogy ujobban házasságra venné magát ha valamint örököse maradna; mellynek az Atyám sem monda ellene, tsak rendihez illendöt venne; s ugy véve Bardotzrol, a Fekete familiából leányt, a' ki ugyan mellette el-nem vetemedett tisztátalanságra; de nem szerette a' Vén Fő-Tisztet. És így bé-következék a' Kurutz világ, 's magok menenek Brassóba a' hol a' jámbor jo Patronus meg is hala. [61]

De már ennek a' Házasságnak előtte Szokolyai Istvánnak az Udvarhelyi Papságra 's Esperestségre lévén promotioja,^a jöve helyébe Décsei János uj Akademicus,^b olly reménséggel hogy Esperesté is lenne: egyben is gyüle a Tractus,^c és voxból^d menvén-ki a' dolog, az Atyám választaték Esperestnek voto unanimi;^e tsak Décsei és Ajtai András,¹³⁵ az Atyámnak Preceptor^f ama' bujdosásban [szavaztak ellene]; mert ezeknek igen el-lenekre vala az Atyám promotioja, el-annyira hogy el-készülének a' Si-

- a előmenetele
- b akadémiát járt
- c egyházmege
- d szavazásból
- e egyhangúlag
- f tanítói

nodus Generalisra is, ha valamint impediálhatnák^g az Atyám Esperest-ségben valo Confirmaltatását;^h nóha az Atyám attól nem fél vala. El-is jövének az Atyám házához nagy szeretetett tettetvén; de mind öket mind az Atyámat bé-hívák ebredre a' Daniel Ferentz Udvarába, a' hol a' bor ki-véve Détsei Jánosbol, hogy mi levelet főzne, mert Contemtim^l kezdte az Atyámmal bánni, noha néki is Választott Esperestje vólna; de az Atyám ott magát meg-tartóztatván, vissza-jöve vélek a' maga Parochiájába; 's ott monda: *Azt az álmod látám az e^k-mult éjjel, hogy a' Daniel Ferentz Uram Udvarában engemet meg-támada két nagy Komondor; de meg-nem marhatának. Egyik kutya Te vagy Décsei, a' másik Te vagy András Ajtai.* Melly kemény [62] szokra amazok mire fakadtak-ki nem tudom; mert akkor igen gyermek voltam; de az Atyám álmára attól fogva^j mindenkor emlékeztem. Az álom-látásoknak az Atyám^k láttatott is sokat tulajdonítani 's egy-nehányat le is irt volt; de nem tartottam-meg az írást; mert en azokat ez éjjeli képzelődéseket már e' mái napon nem igen vészem számba. Azonban az Atyám a' Sinodust meg járja és nemine Contradicente Confirmáltaték^l az Esperestségben. Mellyet mint viselt XXXV esztendőig; kik vóltak a' szeretetlen Papok a' kik^m szemébe szépet adtak, háta megett ellene áskáltak, igen sok volna le-írni; de véteknek tartanám mindeket el is hallgatni.

Már Esperest lévén, Décsei el-mene Fagarasi Papságra; és az Atyám-nak azon egy időben hivatala esék mind a' Batzoni virágzó Eklésiába, mind pedig Közép-Ajtára; de a' Közép-Ajtai Követek /:az első Vágo Márton öz Vén ember vala/ elébb járván, egész választ vevének és jó kedvel haza menének; a' Batzoniak azután érkezvén 's az Atyámat keze-ken tartván, minthogy Batzon eleitől fogva Esperesti lakó hely vala, semmi okoskodással nem viheték az Atyámat arra, hogy szavát meg-másolja; noha Batzon elébb való volna; és Hermánnyal is ösze-folyo határa vólna, a'hol az Atyám- [63] nak külső es belső Óröksége vólna; noha azt is meg-gondolja vala az Atyám, melly nehéz volna sáros és jeges időben a' Batzoni Templom hegyre fel-járni; és a' Közép-Ajtai nép egy szörű köz nép, 's kikkel könnyebb volna bánni, mint valami aproság tsipke Nemes-séggel. És így lön az édes Atyám K[özép] Ajtai Pappá; az holott tsendes-ségben lakott 26 esztendőket; azon kívül hogy ott, mint Papnak két baja érkezék, mellyek háboríták és terhelék a' fáradhatatlan tanító 's ártatlan

g meggátolhatnák

h megerősítését

i megvetőleg, fitymálva

j fog, th.

k a sor végén: A-; az új sorban a szó befejezése hiányzik

l ellenszavazat nélkül megerősítették

m a' ki, th.

életü embert. Vala ottan egy István Deák nevü ember a' Boda familiából, melly familia a' Kálnoki Grófok jobbágya; de ez a' Boda István, Enyedi Deákoskodása után, a' Kálnoki Sámuel Bétsi Cancellariusnak Udvarának mind addig szolgálja, mig Manumissiot^a nyere; söt azt is meg-nyeré, hogy az ő Attyának igen szép 's nagy Telekjét birná: Ez az ember Kálnoki Farkassal¹³⁶ a' Kurutz Világban Molduvába mene, 's ott Kálnoki Farkas-nának egy fraját el-véve, de Papot nem kapván a'ki Copulálná,^b együtt laktak holtig. Ez az ember ékes fa predikállo-széket, magának, Papnak, maga Feleségének a' Templomba szép kék székeket építete. De nagyobb-
ra vágyván mint tehetsége érte vólna, az Atyámnak hol Szekerét, hol Deszkás szánját el-kéri 's el-rontja [64] vala, 's azután az Atyám az a' félét nem ád vala nékie: vala nékie tapasztalható képmutatása, hazudozó szerszavá; rakott vala fel a' Filegoriájában¹³⁷ paráznaképeket is, Aszszonnyal kurválkodo látornak^c mezitelen képét is, a' mellyeket az Atyám, noha szelid ember volna, sine gestu et voce displicentiae^d nem szenvedhet vala. E'hez járula az is, hogy a' Felesége tudja vala a' tzökös Czipót¹³⁸ sütni; de az Atyám annak a' hírét sem hallotta, söt azt valami kovásztalan kenyérmek véli vala; ama' pedig azon vólt hogy az Ur Vatsorája illyenből szolgáltassék-ki, mellyet az Atyám nem engedett. Mellyekből István Deák fel-gerjedvén az Atyámra, igyekezet némellyeket maga után vonni. Esvén azért Generalis Visitatio^e Kolosvári István Püspökségében, vádolá az Atyámat, hogy *tsak a' Fedusrol 's Testamentumrol predikál*. Mellyre a' Püspök azt felelé: Hit miről predikáll, édes Ajtai Uram! hiszem az egész Biblia Foedus et Testamentum Dei est?^f De ő ugyan-tsak fen-tartotta rancorat^g és alkalmatlankodott; de nem sokára halálra betegedvén 's az Atyámat hivatván, magát imádkoztatván, megköveté Papját és monda: *Ezután ugy éljünk, édes Komám Uram! mint az atyafiaik*. 'S harmad nap mulva predikállta felette az Atyám, és nóha várná a' nép, hogy érdeme szerint le-irja ötet az Atyám [65] semmit még is az ő éröttségéből fel-nem fedeze; noha egy elsőben gondolta vala, hogy Saulnak Dávidról mondott ama szavát venné-fel: *Meg-mondották nékem hogy ő igen ravasz*.¹³⁹

Ettől meg-szabadulván az Atyám, végezetre holmi falusiak, az ő hire nélkül, pályinkázás közben, Megye-Biráját választának, 's részegen az Atyámra vivék hogy eskesse-meg; de az Atyám másnapra halasztván a'

- a fölszabadítást
- b összeadná
- c jav. ebből: látornak
- d a nemtetszés gesztusa és hangja nélkül
- e általános egyházlátogatás
- f az Istennel való frigy és szövetség
- g ellenségességét

dolgot, fel-gerjede a' Választott Curator^a és fenyegetődni kezdte, hogy Pápastává lésson, Attyafiait is altal viszi, maga kö házába viszi be a' Pátert 's oda is testálja mindenét mint gyermektelen ember; el is vonta vala maga után a' népnek egy részét hogy az Atyámat meg-ne marasztanák; és noha Püspök Bonyhai¹⁴⁰ Uram mondaná, hogy a'félével ne gondolna 's maradna helybe mint Esperest; de még is, hogy ha apostásiák^b esnének, ne venne terhét lelkére, változtatá statioját^c 's mene Bölönbe, kintsiny, de olyan pénz jövedelmű Ekleziába, a'mellyben élhet vala tsendesen Vénségében; de Deáki Püspök¹⁴¹ minden esztendőben járandó Cameraticum Beneficiumat^d.¹⁴² [rendelt neki]; ugy hogy néha husz, néha 35 forintokat vét vala kilentzvenöt forintokból. de így szegény nem láta nagy szükségét, már ekkor egy tsepp pálinkát is nem iván és soha bort kortso-márol nem vitetvén; hanem tsak vízzel élvén holtig. [66]

De K[özép] Ajtán^e mint Esperesten két ilyen kedvetlen dolgok esének: Esperestségének kezdetén látván, hogy a' Gilányi pénzből kilentz forintokat el-vitt a' Praedecessora^f Szokolyai István, igyekezé refundáltatni;^g de praentensioja^h meg-nem ítéltek, hanem a' pénz Szokolyainak el-engedteték Esperestségébéli fáradságigért: ő is ezután reá vévé az ő apoplecticusⁱ Ipát a' Püspöket¹⁴³ és a' nyomoru embert bé-hozá visitalni Batzonba, a' hol is az Atyámat deponáltatá^j Esperestségéből valami Causában^k esett hibáért, és tarta a' depositio^l estig 's akkor ismét assumálák^m az Atyámat: ide Citáltatának a' Háromszéki három Esperestek is, hogy itt visitálná őket a' Püspök, mert mint fracto fractiorⁿ ember beljebb nem akara menni; de azok meg-jelenvén, meg nem felelének, hanem azt mondák, hogy őket magok Tractusaikban^o visitálja mert másutt meg nem felelnek, 's ezzel vissza-menvén, a' Püspök is vissza indula Fejérvár felé.

Ez után sok idővel conspirálának^p Bölönben három Papok, Benei István Notarius, Ajtai András és Baroti István, az Atyám ellen, hogy titkon

- a az egyházközség világi vezetője
- b hitehagyások
- c állomáshelyét
- d kamarai jövedelmet
- e *K[özép] Ajtán* hiányzik (csak az őrszóban van meg)
- f hivatali elődje
- g visszanyerni
- h igénye
- i szélhűdéses, gutaütött
- j elmozdítottá
- k ügyben, perben
- l elmozdítottatás
- m visszaiktatták
- n összetört
- o egyházmegyékben
- p összeesküdtek

az Atyátyámat ki-fordítsák Esperestségéből, és legyen a¹ Esperest Benei István, a' a'ki Batzoni Pap vala és Academicus,^q noha vékony tudományu [67] ember; gazdag is vala, mert 1800 forintokkal m²énvén Akadémiakra abból jól jötskán haza hozott vala; házasodott vala pedig az Antos Familiából, el-el-véven amaz éktelen Kurvát Antos Mariát, a'ki Németekkel 's még Czigányányokkal is fertelmeskedik vala, a' szegény fekéte Beneit pedig /:ki-ről Páp:ápai Ferentz így trefál vala: *Beneinus nihil intus*;^a halálba gyü-löli valvala: Notariusságot Benei mellé rendelének Baróthi Istvánnak; mert ez igen en jo író; szép elméjű, szép tudományu ember v ila; Deák jó, Sidó 's Görög ng nyelvekben is tsak ő volt tanult akkor az egész Tractusban; kinek Deák és és Magyar Poésisa is igen szép vala, tsak-hogy sokat pasquillizál^b vala; ug úgy hogy Jenei Sámuel az Udvarhelyi Papot pasquillizálván, a' maga nevévét is subscribalta;^c de Jenei az Atyámnak azt meg-mutatni elégnék tartotta ita 's contemnálta;^d Csernatonon Papságában pedig egy Hallgatóját pasquilluillizálván, így kezdette vala verseit: *Már el-menyek az örömből, Paraditsorsomnak kertéből, Ki-esém Isten kedvéből*;¹⁴⁵ de e' miatt ott a' Hallgatói lo lovaiban igen meg-károsíták. De sok vólna ennek a' Baróthinak dolgaitait le-irni; [68] vagynak még a'kik esmérték ötöt de pejore nota.^e E' mellé az az Imaginárius Notarius^f mellé első Adsessoriak^g rendelé a' Bölöni titkalkos Conventiculum vagy Triumvirátus,^h a' szegény Ajtai Andrást. 's ezzelzel ugyan ott, a' Baróthi István Parochiájában /:kinek felesége igen szelid jcl jo Keresztyén vala; vala egy igen szép leánya is; és két fia Calmány és Baróthi István, ki mint atyához ütött mérges ifju és mali corvi ovum,ⁱ az ártattatlan Professorát Szigeti Istvánt^j kurvás latonak szidalmazá,¹⁴⁶ mellyenyen Szigeti István^k előttem is könyveket hullata; asztalhoz ülének a' szelid B¹ Barotiné főzte mellé 's ivának is, de, mi oktol viseltetvén? ők tudták, az az asztalnál Baróthi Beneibe garáználkodék, noha Benei jámbor ember vólrólna, és tányért ragadván, úgy üté homlokba Beneit hogy a' Vér le-tsordordula; de Barotiné a' Vérből ki-mosá 's bé-köté; ezzel pedig el-oszlának: B: Benei Bölönből egyenesen jöve az Atyámmal Közép-Ajtára fejér ruhával val bé-kötött fövel, és nem tsak meg-beszélle azt az egész Conspira-

q	akadémiát járt	
a	Benei – belül semmi.	
b	gúnyiratokat, gúnyverseket ír	/
c	alírta	1
d	semmibe se vette)
e	rossz hírből	
f	képzelt jegyző	
g	hivatali segédnek	
h	gyülekezés vagy hármass bizottság	>
i	gonosz holló tojása (Aelianus: <i>Natura animalium</i> . 3.43)	1
j	István, th.	
k	István, th.	1

tiót^l éppen a' tragediáig, hanem, nagy meg-illetődessel, az Atyámat meg-köve, 's mind addig kéré, hogy az Atyám nékie meg-engede egészsen; és attol fogva Benei, látván az Esperestjének etiam in puncto honoris,^m ezt a' ritka engedelmességét,¹⁴⁷ soha holtig az [69] újat sem emelte-fel az Atyám ellen; sőt az ő bődögtalan Testamentomában is tisztességesebben meg-emlekezők róla a' Batzonban uralkodó Pestisben, mint a' Feleségéről Antos Mariáról, melly ötet deserálta^a vala, kinek, mint tisztátalannak, egyebet nem testált vala, hanem egy feredő kádat; melly Aszszonyt azután Losontzi vette vala el Háromszéken; de ugyan ő is ölé-meg egy Vasárnapon reggeli Cultus^b alatt, az emlőit, hasát, szárait is kessel meghasogatván; de el-vesze a' vére.

Baróthi István eszre vévén, hogy Benei által patent omnia Consilia,^c meg-rettene; 's hir futamodék felőle, hogy vagy Páristává vagy Sociniánusá¹⁴⁸ akarna lenni; de az Atyám tsak hallgat vala. Ő pedig tudván az Atyám szelidségét 's meg-tudván hogy Beneinek vétket meg-engedte, azt is meg-hallván, hogy hir futamodott apostásiára^d való hajlandosága felől; ira az Atyámnak tisztességes levelet; mellyet sok Deák Verseken végeze /:bánom hogy meg nem tartottam a' Levelet/ mellyben a' Pápismust és Socinismust detestálván,^e ditséré az Atyámnak Evangyeliomi szelidségét. A' jut eszben, hogy a' Versei így kezdődnek vala adversus Papismum:^f [70] Servum servorum dici maledictio Chami est; Papa tamen Servum servorum <servo se dicit> schemate eodem Dicitur etc.^g.¹⁴⁹ Mit válaszolt erre az Atyám nem mondotta senkinek 's nem tudom; elég az, hogy egy idővel ezután el-jőve maga Barothi István, hozá az Atyámnak ajándékba Coccejust in Epistolam ad Romanos,^h.¹⁵⁰ a' hova, elől a' titulus előtt levő alba paginara^l tulajdon kezével bé-írta hogy ő adta az Atyámnak ajándékba 's ott nem is igen kémélle az Atyámtól az Eruditissimus és Pius titulusokat;^j azután titkon az Atyámmal sokáig beszéle, de nem tudom miket 's ebéden is az Atyámnál marada. A' dolog ki-menetele 's egyebek mutattak reája, hogy ennek az embernek is meg-engedett az

- l** összeesküvést
- m** még a méltóságát illető kérdésben is
- a** elhagyta
- b** istentisztelet
- c** napvilágra került az egész tanácskozás
- d** hitehagyásra
- e** ünnepélyesen elutasítván
- f** a katolicizmus ellen
- g** A szolgák szolgájának mondatni a Khámra mondott átok; a pápa mégis ugyane formában a szolgák szolgájának mondatik stb.
- h** a rómaiakhoz írt levélről szóló művét
- l** a címlap előtti tiszta lapra (azaz a szennylapra)
- j** legtudósabb és kegyes nevezeteket

Atyám, 's járta is az Atyám házát; 's mikor egykorban el-jövé, le-szál-lana lovárol, monda nékem: *Domine Josephe!*^k *ha ez en lovamnak nints esse, miért nem szövik ama' kutba?* Mellyre monda az Atyám: Hát a' viz miért nem foly a hegyre?

Már Barothi után a' szegény Ajtai András Pap vala hátra; el-jöve az is, és hozá az Atyámnak engesztelésére ajándékba Coccejust in Psalmos:^{l,151} mert ez is tudja vala, hogy az Atyámnál minden jó könyv is kedves; de kiváltképpen hogy Coccejus munkáit igen betsűlli. [71] 's ez a' böl dogtalan Ember azon órában meg-nyeré magának az Atyám jo-akarátját; mert ezt szánni is kellett inkább mint bántani; minthogy ez maga is tudatlan ember volt 's az Eklesiák nehezen szenvedték 's ugyan hoszszas vacantziába^a is hala-meg; Bodosi Eklesiájából a' maga fia Benjamin Ajtai /:kit az Enyedi Kollegiumbol a' Bárdi Ersokkal valo paráznságért proscribálták^b vala, midön Akademiákra készülne/ tudá-ki, addig mondván a' Nép közt, hogy az ő Attya nem predikáll, hanem tsak szalmáz. Igy szabadítá meg az Isten az édes Atyámat az előszámlált három Papoknak gonosságoktól;¹⁵² kik nagyon biznak vala a'hoz, hogy Kaposi Sámuel, kinek Benei Deákja volt, az Atyám kisebbségével is Benei igyekezni fogja Esperesté tenni; minthogy az egész Püspöki regimen^c a' kezén volt, és a' gyermeknél már alább valóra lett Püspök¹⁵³ elégnek tartotta, ha a' Levelek alá subscribál.^d

Barothi egy gonoszban, még ezután, akar vala élni az Atyám szolgálatjával; de semmire nem veheté. A' dolog e' vala: Mátrai nevü Vén, 's pénzes legény 's Nemes ember, Baroti házához vetődvn, meg-kedvellé a' leányát, és mutogatni kezdvn feles Tallérjait, kéré a' Baroti leányát, 's el is mátkásítá a' Vén Vigyor, Márist, [72] 's mátkaság fejébe szép penzt ada, a' leány Attyát 's Annyát is ajándékozá; söt naponként a' bort is hordatja vala a' szegény Mátrai. Azonban azt kezde emlegetni Barothi István /:ki maga, mint fattyu gyermek, sem Baróton, sem másutt, egy talpalatni [földet]^e sem bír vala/¹⁵⁴ hogy mutassa-meg magát igaz Nemes embernek lenni, a'ki el is fáradá a' Mátra mellyékére 's el-hozá Armalis Levelét^f a' leányhoz való nagy szerelméből; de hijába; mert az alatt, olly szél éré a' Barothi fejét és szó a' fülét, hogy Bölöni nemes Ember is el-venné az ő leányát; azért fel-bontá a' Mátkaságot; de a' Bölöni Nemes is tserbe-hagyá Barothi Máriát a' kendözött ortzával és festet szemöldökkel. Ezt látván Sebe Gergely /:ki Köpetzi Pap vala az után/ feleségül

- k József úr!
- l a zsoltárokról írt művét
- a állástalanságban
- b kicsaptak
- c egyházi vezetőség
- d aláír
- e földet hiányzik
- f nemeslevelét

véve azt a ' Világ szépjét; de ismét nagyobb szerentsét képzelvén Barothi már haza-adott¹⁵⁵ Menyetske leányának, haza vive a' Leányát 's az ártatlan Sebét citáltatá;^g de semmit ellene nem bizonyíthata; azért az Atyámat sarkalni kezdte, hogy lenne munkás a' Divortiumban,^h semmire nem vehete; mert semmit egyebet nem producalhata, hanem az öreg Sebének ellen /:ki Pápista leányból valo buta paraszt Papné vala, 's híhető hogy babonás is/ hogy varásló vólna, a' Fia pedig Sebe Gergely impotens volna, noha a' második feleségétől elég gyermekei valának: Az Atyám Székéről azért appellálá Causájátⁱ leányának Baroti [73] a' Három széki Communitás-ra^a /:mellyet az Atyám Iniquitásnak^b szokott vala agnominálni,^c a' sok törvénytelenység miatt/ nyert pere lön Barótinak; 's azután beszéllette az Atyámnak, hogy egy-egy Tallért adott a' Három széki Esperesteknek; 's ditsérte az Atyámat örömmel, hogy be nem talált volt menni arra a' Gyűlésre. De ezután maga is Barothi ki-mene az Atyám Tractusából,^d és lön Csernátoni Pappá a' Kézdi Tractusban, és az Atyám meg-menekedék ettől a' Versenyos embertől, de a' Kézdi Papok ugyan kapának Commemb-rumat,^e a' kiket is szembe Abéczés Papoknak szokott vala mondani. a'kik is olykor darabosan beszéllenek vala nékie. Hallottam az édes Atyámtól, hogy disputatoria^f provocalta azokat az embereket 's azt mondotta szembe, hogy kész az Abéczén kezdeni 's mindenből a' Theologiaig ki-disputálni a' Szamárokat. Melly szora mondott Csernátoni Samuel Kézdi Vásárhelyi Predikátor, bizony jo egy ember: *No kezdje Kegyelmed velem!* Barothi leg-ottan monda: *Quot sunt literae apud Latinos?*^g 'S felele Csernátoni Sámuel: *Viginti quinque.*^h Mellyre monda Barothi: *Hát Szamár!* nem tudodé, hogy K. est litera mers Graecanica, ideo in Latinis vocibur non legitur?ⁱ Illyen formán ment tovább is a' gyermekeskedés.¹⁵⁶ Az Atyámról [74] 's Tractusáról is már ez előtt e' vala szava ezen incus-toditae linguae^j embernek: *Az Esperest tud valamit, de a' többi semmit sem.* 'S igaz is, hogy az Atyám Tractusában a' Papok vékony tudományuk voltak.

- g megidézteté
- h válásban
- i följebb vitte ügyét
- a közösségre
- b egyenetlenségnek
- c nevezni
- d egyházmegyéjéből
- e tagtársat, szolgatársat
- f vitára
- g Hány betű van a latinoknál?
- h Huszonöt.
- i A K görög betű, ezért a latinban ejtik, de nem számítják bele.
- j fékezetlen nyelvű

A' mi pedig az Atyámat illeti, tsak azt irom fel a' mit láttam és hallottam: A' 'Sidó, Unitaria 's Pápista Controversiákban^k olyan potens^l vólt, hogy most is tsudáalom. Sidók lakván Közép-Ajtán, 's minden Szombaton le-sétálván az Atyámhoz ketten 's hárman, álmélkodtak rajta, mint érti a' Sido Bibliát és mint mond-el Sidoul egész locusokat;^m hanem disputatio indulván közöttök de Messia, de Remissione peccatorumⁿ 's egyebekről, ugy meg-némitotta mindeniket, ugy ki-forgatta Exceptioikat,^o hogy reménységet vett egynehányszor felölök, hogy Keresztyénekké léznek; némelly szavai az Atyámnak most is jutnak eszemben; mellyeket a' Theologusoknál nem láttam; de a' Sidok ellen hathatosoknak tartok most is. Ha gyözném bizony ide irmék sokakat, noha ifjatska voltam mikor azokat hallottam; azt ide jegyzem, hogy mikor Sido Josef, Sido Farkas és Lában meg-némulnak vala, az Atyám igen szivesen invitalván ad amplectendam Religionem Christianam,^p igen szereti azzal végezni beszédét: Ugy kellett lenni, hogy mi pogányokul lennénk az Isten népe; mert Moses az ő Énekét így végezte: *Örüljetez pogányok ő népe;*¹⁵⁷ 's akkor azt a' lokust Sidoul mondja vala-el. Josef a' [75] Sidó Pap a' Baroti réten reánk akada egykor, és sok beszéd után, mellyekkel az Atyám ötet szorongatja vala, ő loháton jödögelvén 's mi szép lassan szekeren menvén, monda az Atyámnak: *Ha en Keresztyénné lennék, mellyik lennék, Pápista, Unitárius vagy Calvinista?* Mellyre monda az Atyám: Az Isten azt parantsolta, *Ne tsinálj faragott képet* s.a.t. ne lenne hát kegyelmed Pápistává; az Unitarius azt mondja, hogy nékie két Istene vagyon; ne legyen hát kegyelmed Unitárius; mert a' mi Urunk Istenünk egyetlen egy Isten. Vala több ilyen szava is az Atyámnak. Mellyekre monda Sidó Jozef, ki igen szép ember vala: Ha kegyelmetek az Isten népe, miért nem ereszti szabadon a' Jóbel vagy 49-dik esztendőben¹⁵⁸ a' Rabokat ezeket a' jobbágyokat? Monda az Atyám elsöbben is: Nem 49-dik esztendő a' Jobel esztendő, hanem az ötvenedik. De ott Biblia nem lévén, a' Sidonak száját be nem dughata; hanem re infecta^a el-válánk tőle.

A' mi illeti az Unitáriusokkal való disputatioit: Midön tanulo Gyermekek volnék, meg-szálla ebedre az édes Atyám a' Szent-Mártoni ifju, disputabundus^b Unitarius Paphoz; és az tsak hamar indulatosen kezde disputalni adversum S[anctam] Trinitatem;^c az Atyám pedig elsöbben monda nékie:

- k** vitatkozásokban
- l** hozzáértő
- m** idézeteket
- n** a Messiásról, a bűnök bocsánatáról
- o** ellenvetéseiket
- p** hívogatván, hogy fogadják el a keresztény vallást
- a** dolgunk végezetlen
- b** vitázó kedvű
- c** érvelni a szentháromság ellen

Miért mondja Kegyelmetek magát Unitáriusnak, holott Kjeteknek két Istene va- [76] gyon,^d egyik nagyobb, a' másik kisebb, 's mindenik imá-
dandó Isten! Itt a' sok beszédből több nem jut eszembe, mert akkor Ety-
mologista^e voltam, hanem tsak ez a' szava az Atyámnak: „Az Abrahám-
nak Istene az ő Magvának is Istene 's nem más; de Kjeteknek egy olly
Istene vagyon, ki Abrahámnak nem volt Istene, sőt Abrahám idejében
nem is volt; tehát Kjetek nem Abrahám magva.” Mellyből is az Unitarius
Pap magát ki-nem fejtheté. Ezután jó idővel hallottam az Atyámtól a'
Gagy Unitariusokrol, mint valóságot, hogy Gagy igen-igen kitsiny 's
talám 12 házból álló falu; de mikor Ur Vatsorájával élnek, hat ejtel bort
könnyen meg-isznak;¹⁵⁹ mellyet^f az Atyámnak egy oda valo Nemes em-
ber serio^g beszéllett. Szébb az, a' mit magam láttam 's hallottam a' Vit-
zé-Királybiro Unitarius Donát György torában. Ott az Atyám ül vala felül
's az Unitarius Actorok^h utánna; de az Atyám tekinteteért engemet is jó
fel ültettek vala.¹⁶⁰ A' Vendeget pedig mind borral tartják vala, 's jo
kedvet vevének mások felett az Actorok 's hívják vala Komjátszeginek
az Orátort;ⁱ ki is egynehányszor kéré az Atyámat, hogy köszönné-el a'
Pohárt valaki egészségért; de az Atyám mentegeté magát, hogy Torban
példátlan dolog volna pohárt köszönni; még is az Unitáriusok nem hall-
gatának, hanem nyelveskedéssel [77] mondanák az Atyámnak, hogy tor-
ban is tartoznék ő Kegyelme másnak jót kívánni; azonban a' pohárt bé-
adák az Atyámnak, és monda: Szóvalok¹⁶¹ *Kjednek Komjátszegi Uram!
Isten gyógyítsa a' Kegyelmetek beteg lelkét!* Melly szon meg-zendülének
az Unitáriusok 's mondanák: *Nem beteg Uram a' lélek. De az Atyám
felele: De bizony meg is hal; mert vagyon örök halál; beteg volt tehát.*
Mellyel el-fogattatának 's az asztal is fel-kele.¹⁶² 's el-menének haza.¹⁶³

A' Baróti Plebanusokkal való beszélgetéseiből is sokat tudnék fel-irni
mind valóságot, mind joco-seriumat.^a A' dolognak summája az: Hogy
azok közzül egy sem volt a' ki az Atyámat nagyon ne betsülte volna:
Páter Atyái azt mondja vala az Atyámnak a' Barothi mezőben /:akkor
gyermek valék 's azt vélik vala hogy nem értem beszédjeket/ *Ugy szere-
tem Kjedet Hermányi Uram! mintha egy méhből születtem volna Kjeddel,
noha Religioját gyűlölöm: 's tudom, hogy három esztendő volna egy Re-
formatust sem szenved Erdélyben az Austriai Ház; mert az immár el-vé-
geztetett Bétsben; de én Kjedet bizony a' kebelembe is el-rejtem.* Mellyre

- d vagyon, th.
- e a szószármazástan tanulója (azaz 1. osztályos)
- f melly, th.
- g komolyan
- h szónokok
- i a halotti beszéd mondóját
- a tréfás-komoly dolgot

az Atyám azt mondá: Én is a' Kjed religiojától iszonyodom mint a' békától 's kigyótól; de Kegyelmedet betsüllöm, indulatját köszönöm; azonban reménlem, [78] hogy ha azt végeztékis Bétsbe, nem végezték az égbe. Páter Vereshez hasonló Tudos embert nem tartott Atyám Baróton, tsak-hogy igen aszszonyos vólt, ki is midőn az Atyámmal de Coelibatu disputálna^b maga házána/; mert néha az Atyám nála hál vala/ mutogatá azt a' vas szegetskekkkel rakott szorító övét, mellyel tsendesitenék magokat a' test kívánságiban; 's azt mondja vala, hogy ő az Aszszonyt kívánja, de magát meg-tartóztatja, 's annak vagyon érdeme. Az Atyám pedig látván, hogy piros ifju aszszony Szolgalót tartana, monda: Ti ezzel tartóztatjátok inkább magatokat. Mellyre végre monda a' Pater: „Hat esztendeig voltam Romában Mise-mondo Pap; ott Eretnekek nintsenek; tartanak ott Papok 's Püspökök szép Dámátskákat, de senki nem Controvertálja;^c en is bizony tartottam; de látom hogy ellenzik a' Papok.”¹⁶⁴ Ez a' Plebánus végezetre Máros-széken Religionkat amplectálta^d volna; ha a' mieink magok közzé be-vészik vala; de féltek tőle a' mieink. *Pater Fodor* is igen betsüllí vala az Atyámat; de ő vékony tudománnyal vólt; ez egykor arra kérte az Atyámat, hogy lenne nékie az Atyám fogadott attya; de az Atyám azt mondotta nékie: *Jobb-fiam nagyon nékem Kjednél*. Ehez a' Plebanushoz addig jára egy Baroti nemes Leány, mig meg-viselődék; melly is ki-tudodván, bé-érkezék [79] oda Mártonfi György Catholikus jámbor Püspök bé-akarván visitálni az oda-bé levő helyeket; 's a' szegény Fodort bé-vádolák. kinek gyalog kelle bé-menni Három székre a' Püspök hintoja után. 's azután el-tevék onnan valahova^a a' szokás szerint.¹⁶⁵

De tova felljebb el-felejték egy joco-seriumat^b az Unitáriusokrol: Lön egy időben, hogy a' Papi Privilegyiumat, mellyet a' Háromszeki Reformatus és Unitarius Papoknak adtak vala a' Fejedelmek, nagyon impetálá^c a' Nemesség. azért kéntelenitetének Szebenbe Követségbe küldeni a' Papok az Atyámat másod magával /:mint azután Kolosvárrá is expediálak/;^d az Unitariusok pedig magok részéről egy Mestert adának uti szolgának. Az Atyám az indulásnak napján kérde a' Mestertől: *Tudjaé a' Kjetek Istene, Mesturam! hol hálunk ma?* Tudja vala pedig az Atyám hogy a' Mester azt hiszi, quod Deus futura Contingentia non praescit.^e Felele a' szegény Mester: *Nem tudja bizony azt*. Monda az Atyám: *Hát estve meg-tudjaé?* Felel a' Mester: *Meg-tudja*. Arra monda az Atyám:

- b a papi nőtlenségről vitázna
- c ellenzi
- d vallásunkat elfogadta
- a valohova, th.
- b tréfás-komoly dolgot
- c támadta
- d expediálak, a zárójel nincs bezárva ('elküldték')
- e hogy Isten a jövőendő eseményeket nem tudja előre

Tehát az Unitáriusok Istene többet tud minden estve, mint reggel. A 'mi-némü vexái^f között a' Mester alig hogy el-nem szokék.¹⁶⁶[80] A 'mi a' Pápiátákat illeti: Egykor Udvarhely széken egy Pápiasta Sógórához szálla az Atyám éjjeli hálásra; vala pedig igen kemény idő, mert tél is vala: a' Gazda az Atyámmal igen nyájason beszéllget vala míg a' Vatsora készülne; akkor mezt-lább egy Csiki szarándok be-köszöne a' házba és szállást kér vala. Az Atyám pedig, saltem in speciem,^g igen tsudálja vala, hogy az ártatlan Szarándoknak el-nem vette lábait a' hideg. Azt hallván a' Pápiasta ember; monda: Ne tsudálja Kjed Sogor uрам; mert kenedékkel¹⁶⁷ élnek ezek a' hitetők; és a' Szarándokat ki-tzokigatá a' házából; sokat indulatoskodván az illyeneknek hitetése ellen.¹⁶⁸

A 'mi még az édes Atyámat illeti: Vala közép termetű, fekete haju, vállas és izmos, de nem kövér ember. A' tanulásban telhetetlen igen librarius^h Pap, kinek még mezöre 's ultra-mentében is könyv vala uti társa, igen mély elmékedésu Tudos; az egyenes együgyü beszéd mellett inimitabilisⁱ könyörgő. A' mit egész héten olvas vala serio^j /:mert idő töltő elmés könyveket is olvas vala multságból./ azt üti vala elmékedve Vasár-napra predikáziókba; 's minthogy mind azokat olvassa vala, a' mellyekből maga épül vala elsőbbben; azért vala, hogy a' nép együgyüségéhez nem ereszkedik vala-le a' Tanítása; 's azért a' nép azt nem mindenkor veheti vala fel. Ha- [81] lotti Alkalmaztatásokban senki kedvéért nem hizelkedik 's nem hazudoz vala. Ha értelmes Emberek hallgatják vala, nem lehet vala hogy ne betsülnék 's ne tsudálnak: Pestisnek idein százakat temetett; de egy prédikáziót kétszer el-nem mondott. Mitsoda mély elme lett légyen nála, bizonyosági annak a' sok predikáziói, mellyek dolgokkal éppen dugva vagynak; a' Predikator Vejei kárnak tartják vala, ha^a tsak egy tenyeremni jegyzése el-veszne is; de maga sok a' féle jegyzéskeket vét vala a' tűzbe. Könyörgéseket nem igen irt; noha a' Vejei kémék hogy tselekedje; mert kár vólna egészszen meg-halni magával annak a' könyörgésbeli tehetségnek. Igen szereti vala, ha valaki nagy dolgokrol, Szent Írásból 's Filozofiából kérdezkedik vala ő tőle; és terહે vala, ha a' Vejei semmit sem kérdenének mikor látogatni jönnek^b vala. Ételében mértékletes vala: bort akkor iszik vala, mikor ollyas vendége jő vala; hanem a' palinkát végre iszsza vala 's az meg is hatja vala, ugy hogy meg-esmerszenék rajta; 's midőn egy phantásta^c Hallgatója vagy kétszer

- | | |
|---|--------------------------|
| f | zaklatásai |
| g | legalább látszólag |
| h | könyvszerető |
| i | utánozhatatlan |
| j | komoly könyvet |
| a | jav. ebből: <i>hog</i> |
| b | jav. ebből: <i>jőnek</i> |
| c | képzeltő |

azt mondotta volna szemébe, hogy részegen látta volna, úgy meg-szégnyenlette magát, hogy azután soha tsak egy tseppet is be nem vészen vala szájába holtáig. Meg-tud vala hirtelen haragunni; de haragot nem tart vala. [82] Gyermekeit, majt minden verés nélkül, nagy félelemben tartja vala: azokra nagy gondot visel vala, azokat tanítja vala, de soha édesgető szokkal, fiam, leányom nevezetekkel nem simogatja, de igen szereti vala. Nem jut eszembe, hogy engemet egyszemél többször fával meg-ütögetett volna; és *Fiának* nem szólított Deák koromig, 's még akkor sem mindjárt; de mindent kiszolgáltatót valami ki-tölt és kívántatót. Uton-utfélen tanított, de soha nem noगतot hogy tanuljak. Nem is tanultam egy embertől többet, mint ő töle. Jobb Atya nem lehetet.

A' mi engemet illet: Látván, hogy leánykai vagynak; de tsak én vagyok egyedül fiu, nagyon igyekezett engemet tanítani 's tanítatni elsöbben a' Trivialis^d vagy falusi Oskolában; de minthogy bennem kitsiny koromban attentio^e és memoria nem igen volna, egy elsöbben tsak a' Mi-Atyánkat is nehezen tanulhatom vala-meg. melly miatt fenyeget vala, hogy talpig ködmönbe öltöztet, és tsákányt adván kezembe, Hermányba küld malomkő vágni; mellytől én igen félek vala; de nem sokára fel-menvén a' Conjugatiokra,^f soha meg-nem tanulhatok vala egy-egy Tempust^g egy Letzkére; mert öszve-zavárom vala magamot a' Magyar Transitivumon és Absolutumon:^h Szeretem, szereted, szereti: Szeretlek, Szeretsz, szeret s.a.t. A' szegény Szent-Györgyi Istvánnak¹⁶⁹ sem volt esze, hogy gyötrötte elmémet azon. S' mind [83] eddig nem is tanulok vala jo kedvel; hanem ama' szerint: Nec juga taurus amat, quod tamen odit, habet.^a Ez időben mondotta az Atyám gyakorta az Anyámnak: *Bártsak azt érhetném-meg, hogy deákul szolgálhatnék 's beszélhetnék véle.* mellyet időre 's hára meg-ért vala; és midőn egykor de Generatione Filii et Morte fidelium a' Roëliana Dissertatiokat^b,¹⁷⁰ meg-olvastam volna 's az Atyám ellen defendálnám^c 's talám mod nélkül is mint ifju; bé-jöve az Anyám a' Museumba^d 's monda: *Nó meg-érte kegyelmed, hogy Deákul beszél a' fiával!* mellyre monda az Atyám: *Hallgass! mit szakasztod félbe a' beszédet?*

Midőn az Etymológiára promoveáltak^e volna, igen-igen meg-szeretém a' tanulást; el-annyira, hogy alunni sem igen akarnék; és a' régi Gram-

- d alsófokú (triviumot oktató)
- e figyelem
- f igeragozásra
- g igeidőt
- h tárgyias és tárgyatlan igeragozáson
- a A bika sem szereti a jármot, mégis viseli, amit gyűlöl.
- b a Fiú származásáról és a hívek haláláról Roëlius értekezéseit
- c védelmezném
- d dolgozószobába
- e a szószármazástanra előre vittek (azaz az 1. osztályba)

matikát 's Orbis Commeniit^f.¹⁷¹ ugy meg-tanulam memoriter, hogy addig mondhattam, mig el-állott a' szájam; de a' Catechesisnek locusokkal való^g tanulásához vékony kedvem volt, mint azután a' Commenius Januájához¹⁷² is, es midőn egy Málnási Gabor nevű tudatlan Mestere akadott volna az Atyámnak, meg unám őtet és az ő böl dogtalan tanítását; és beteggé tévém magamat 's végre tettetém mintha el-aluttam volna. Akkor monda az Atyám az Anyámnak: Ez a' gyermek nem beteg, mert tapasztám a' fejét; hanem [84] ezt a' rossz Mestert fogta meg-unni; hanem készítsük-el 's vigyűk Udvarhelyre. 'S el is vivének Anno 1711-ben Septemberben, és egy pompás kö-házhoz, Borbély György nevű öreg Borbelyhoz szállitanak; kinek nubilish^h leánya Sára, és unoka-fia 's leánya felette rühösök valának; magok pedig felette szegények; noha három vagy négy szép házaik volnának és egyikben egy kis Patika is. Holott is tavaszra igen meg-rühösödtem; de azalatt ez a' szegény nép mindenemet meg-emésztí vala; noha minden hónapban jő vala az Atyám, vagy Anyám vagy más valaki az éléssel. Az Oskolát szeretem vala, 's mind Publicus, mind privatus Praeceptoromⁱ a' szegény Gyujto Ferentz vala Karátsonig, a' ki minden-nap részeg vala, de publice^j tanitgat vala, privatim^k soha sem; hanem, mint igen tzifra Író, szép Exemplárl^l akar vala imitáltatni.^m Ez nem sokára Enyedre jöve, azután Ebesfalvi Udvarbirája vala a' Hertzeg Apafinénak,¹⁷³ 's végre valami jobbágy legényei ölék-meg 's ugy el-dugák a' testét, hogy talán soha nem akadtak reája. Ezután nem vólt privatus Praeceptorom soha, noha nem ártott vólna.

Anno 1712. Praeceptorom lön *Krizbai Mihály*. kinek emlékezete is légyen áldott! Ez hirtelen haragvo igen [85] Colericus,^a magas, száraz, tsuda a' melly könnyű és sebes futo ember vala. Már Udvarhelyi Deákságában szép tudományu legénynek kellett ennek lenni; mert Jesuita Pater Pogány gyakran le-jár vala hozzája disputalni,^b és noha a' dolgokat nem érttettem, de láttam hogy Krizbai a' Jesuitának mosolyogva felelget vala. És mikor Krizbai Brassai Mesterségre ki-mene 's ki-késérök, ki-jöve Pater Pogányis és egy darabig késérvén, meg-tsokola Krizbait, 's igen édesdeden butszúék-el tőle. Ez az én jo Praeceptorom Fejérvári Papságában hala-meg; a'kit Enyedi Professornak két kézt véssen vala az Ifjúság; de

- f Comenius *Orbis sensualium pictus* c. művét
- g a kérdés-felelet formájú hittannak bibliai idézetekkel történő
- h férjhez menendő
- i mind a köz-, mind a magántanítóm
- j nyilvánosan, az osztályban
- k külön, magánórán
- l példányt
- m másoltatni
- a lobbanékony, tartós haragú
- b vitatkozni

nem érhető-el. Ennek a' jó Emberek esztendeig voltam Tanítványa; de soha tsak egy plágát^c sem kaptam tőle; minden Examenben pedig Declamatorrá^d tészén vala, mert tsengő tiszta szóm és memoriai is vala. Hiv vala Brassosa is igen erőssen; de az Atyám nem engedé mennem, holott mái elmémmel adnám olyan helyre az unokámat; de akkor még Erdely nem tudta hasznát a' Német nyelvnek ugy mint most. 's elég nagy tanátszalanság^e is volt a' Regnans^e Nemzetnek nyelvét meg-vetni. [86] Krizbai Mihálynak egy kis mulatsága vala velem; mert Bedö János, azután Bágyi 's Fartzadi Academicus^f Pap, holmi Syntaxistákat^g tanított vala privatim, 's azoknak stylusokat corrigálja^h vala; en az en stylusomat nem corrigáltatom vala; 's még is az ő stílusa hibásabb vala, 's az ő Tanítványat mindenkor le-huzatja vala velem;¹⁷⁵ de az is le-von vala engemet a' Commenius Januájából, mert Kovásznán azt a' Commeniust erőssen tanultra vala. Ez a' szegény Bedö Janos Atyámfia vala; de nem vettük számba soha. Ekkor Gombkötő Mihálynál tartottam szállást, kik mind feleségestől jo emberek vóltanak; és az Aszszonyok öreg édes Anyja viselt reánk gondot; és felette nagy bűnnek tartotta a' kártyázást;¹⁷⁶ de azzal mi keveset gondolunk vala. Itt estem elsőbben hideg-lelésben 's a' Czentauria¹⁷⁷ gyógyita-meg az Atyám házánál. Ezen aetásombanⁱ igen szép formájú adolescens^j valék és szászos^k hoszszu mentét viseltet vala velem az Atyám tettzésem ellen; és a' piatzon sokszor hallom vala, hogy az Aszszonyok így szóllának: Ennye bestye-kura szász kölyke, be szép gyermek ez. 's magok a' Pápista aszszonyok is, ha hova bé-menyek vala, kedvelnek vala 's kínálnak is vala serrel, mivel. [87]

Ezután laktam Halászi Istvánnál is; és ott laktomban Ur-napi¹⁷⁸ Sokadalom napja után valo napon itatának-meg holmi Neutralista Tanuló-társaim Brassai méhsérrel; és akkor részegedém-meg elsőbben; mert az előtt soha nem voltam vala részeg; de ekkor kereng vala velem a' Halászi István háza, sokat is okádozám, 's az után még Enyedi Deák koromban^a sem szenvedhetem vala a' méhsernek illatját. Promovealának a' Sintaxis-ra;^b de az Atyám szavára meg-maradék még fel-esztendeig; noha Szige-thi György Professornak ellenére esék az.

- c vesszőülést
- d előadóvá
- e uralkodó
- f akadémiaát járt
- g mondattan-tanulókat (azaz 2. osztályosokat)
- h írásbeli munkáikat javítgatja
- i életkoromban
- j fiú, ifjú
- k jav. ebből: Szász.
- a a sor végén: *ko-*, az új sor elején: *koromban*; *th.*
- b előbbre vittek a mondattanra (azaz a 2. osztályba)

Poéta^c koromban Tanítványa levék Szathmári Sámuelnek. Meg-nem mondhatom, melly szeléd, jó tanító Praeceptorom vala ez; tsak hogy sokat borozik vala; 's végre ugyan Nagy Bányai Mesterkorában a' sok vendégség rövidite meg életet. Vala igen termetes, és szép ábrázatu legény. és ritka jól tanult Deák Enyeden is. Ennek idejében tanultam a' Rethorikát^d is. mellyből promoveálván minket el-jöve Enyedre. Én a' Poéták verseit 's fabulait igen szeretem vala; de a' Vers írásban engemet némelley tanulo-társaim^e meg-előznek vala. Ekkor kívántatik vala nékem Ovidii [88] Metamorphosis;^f,¹⁷⁹ de sem Udvarhelyt mi, sem másutt az Atyám nem találhata 's nem szerezhete; hanem a' Levelemre Választ téve és egy sajtot is küldte; mert noha születésemtől fogva XII. esztendő koromig egy falatt turot vagy sajtot is nem ettem vala; de egy koplalt állapotomban meg-kóstolván, jól hozzá szoktam vala. Az Atyám Levele pedig Deák versekkel így foly vala:

Vivas et placide numerabis tempora vitae,
 Accipito e Coelis munera sancta Dei!
 Caseus ad victum exiguus tibi mittitur a me;
 Nolo, fue studeas, immemor esse tui.
 Iste liber rarus, quem tu Conaris habere,
 Et reperire Librum spes mihi nulla subest:
 Scilicet in varias ubi verti Corpora formas
 Ingenio dives Naso Poeta canit.
 Est tamen in totis nostris urgere laborem,
 Quaerens quae possint usibus esse tuis.
 Hanc releges Genitore tuo mittente pagellam.
 Quod rupem refoam nomine, mente tenes.^g

Tartottam sokáig az édes Atyámnak tulajdon keze-írásával is e' Levelet; sőt most is meg-vagyon írásim között. Bár sok egész Poémait, és sok egyéb Verseit tartottam volna-meg e' jó Atyának emlekezetére! [89]

c költészettan-tanuló (azaz 3. osztályos)

d szónoklattant (azaz a 4. osztály anyagát)

e tanulo-társaim engemet, th.

f Ovidius Átváltozásai

g Éljl jól, és nyugodtan fogod számolni életed idejét, / fogadd el az égből Isten szent ajándékait! / Élelemként egy kis sajtot küldök; / nem akarok megfélelkezni rólad, miközben tanulsz. / Ritka könyv az, amelyet megszerezni iparkodsz, / és semmi reményem nincs megtalálni a könyvet: / tudniillik ahol különböző alakokat öltenek a testek, / a gazdag tehetségű költő, Naso énekel. / Mégis minden erőmmel keresem, / hogy ez hasznodra lehessen. / Majd újra olvasd át ezt a lapot, amelyen apád üzen, / mert észben tartod, hogy gátat törtem át.

Hanem a' Kolosvári Professornak, Nemeti Sámuel[nek]^a halálát megtudván, véve pennat, 's minden ollyas elmélkedés nélkül, ezeket a' Verseket írá:

Quid stabile in terris? Constans et magnus Apollo
Abstrahitur Musis, et cava busta subit.
Insequitur nigrum mortissima turba feretrum,
Dat gemitus tristes et rigat imbre genas.
Ipse tamen meliore sui stellantia coeli
Moenia parte capit, Carmina lata canit.
Manibus^b insertus coeli mercede beatis
Nil pavet; atra nihil mors ubi juris habet.
Deseruit lacrymasque suas, grandesque dolores;
Exultat, nubes sub pedibusque videt.
Dum rotat astra Polus, pontus dum versat arenas,
/:Invide! Crede mihi./ Fama perennis erit.^c

Rhetor^d koromban sem szerezhete az Atyám semmi classicus Könyveket, az illyen Könyveknek szörnyü szük voltak miatt; hanem egy Florus¹⁸⁰ akadott volt hozzám; és Cziczero egy-nehány Oratioinak¹⁸¹ valami régi Editioja^e kezdet 's vég nélkül. és a' tanulásom is bizony nem lehet vala ollyan, a' minémünek kell vala lenni. A' mostani gyermekek aetása^f tizszerte is bőldogabb. [90]

Kimenvén a' Classisokból a' Logikában,^g.¹⁸² lettem Tanítványa Professor Szigeti Gyula Györgynek, 's annyira tanultam vala a' Deák nyelvet, hogy minden ő tanítást könnyen érteném: subscribálék^h pedig Majusban; 's minthogy látám hogy a' Claubergius Contracta Logikáját¹⁸³ memoriter kívánja tanulnunk 's publiceⁱ letzkét mondanunk, ha meg-szó-

a Sámuel-, a sor végén, th.

b Manibu, th.

c Mi állandó a földön? Az állhatatos és nagy Apollót / elragadják a múzsáktól, és a mély sírba alászáll. / A fekete ravatalt gyászoló tömeg követi, / szomorúan sóhajt, és könnyár áztatja az orcákat. / De ő lényének jobbik részével megkapja az égi csillagpalotát, / vidám énekeket énekel. / Áldott kezek által vezetve az ég kegyelmébe / semmitől sem fél; ott, ahol a gyászos halálnak semmiféle joga nincs. / Felhagyott könnyeivel és nagy fájdalomával, / ujjong, és lábai alatt a felhőket nézi. / Míg forgatja a csillagokat az ég, míg sodorja a homokot a tenger, / (Irgykedő! Higgy nekem!) a hűmérv örök lesz.

d szónoklattan-tanuló (azaz 4. osztályos)

e szónoklatainak... kiadása

f kora

g az osztályokból a logikai tanulmányokra

h beiratkoztam

i nyilvánosan, az órán

litana, leg-ottan a' Caniculán jol meg-tanulam azt a' kis Könyvet. Haza-érkezésemkor pedig kérdé az Atyám, *Hol tanította a' Professor a' Logikát?* Mondék: Azt a' paragraphust^j magyarázta: *Corporum alia lumen emittunt ne Sol etc.*^k 'S ott prolixè tractalt de tribus elementis Cartesians.^l mellyre joco-serio^m monda az Atyám: „A' bizony, barátom! tsak olyan, mintha valaki egy kosárba ülvéen fel-repülne a' levegő-égben, 's onnan kiáltozna-le, hogy vigyünk követ 's meszet oda; mert egy tornyot akar építeni 's ott fenn veti-meg a' fundamentomát”¹⁸⁴ de nékem nem tetzék akkor ez az Atyám szava. Ezen a' nyáron fogám olvasni Ovidii Amorum Libros et Libros de Arte amandi;ⁿ de magamon tapasztalva irom, hogy az a' sok trágár vers sokszor gerjesztette a' véretem roszra, 's jovallanám, hogy az ifjuság tsak hagyna békét a' féle verseknek, quae ingvina lámbunt;^o de [91] az Atyám nem tudja vala, mitsoda gonosz füre léptem vólna et quod angvis lateret in herba.^a 's talám jol is esett; mert ha tiltotta volna azt az olvasást, annál inkább kaptam vólna rajta.

Azonban el-jöve September 's vissza-menénk az Oskolába. Continuálni^b kezdé a Professor a' Claubergiust, de letzkét kérd vala tölünk a' togában is: minthogy pedig nyárban azt a' kis Könyvet meg-tanultam vala, két annyit is el-mondok vala mint ő praescribálja^c vala; lakom vala pedig akkor egy Kamarába a' szegény Arapataki Jó Ferentzel, ki osztán Völdorfi Papságában hala-meg. /:szép legény vala; de majt példátlan hazug ifju./ Ez tsak azt nézi vala, mikor venném elő a' Logikátskát, 's ő is tsak akkor veszi vala elé az óvét, és soha nem tudja vala a' Letzkét; engemet négy het mulva fel-szabadita a' Professor a' letzkézés alól; de a' szegény Ferentzet pirongatta az alatt annyit, hogy alig tudta mit tsináljon már. Akkor mondam-meg nekie, hogy az en példamat ne kövesse; mert en már a' Caniculán meg-tanultam azt a' könyvetskét, 's már most tsak a' kell, hogy tsengetéskor egyszer meg-olvassam. Azonban nagyon tetzik vala nékem a' togában is a' játék, 's addig du- [92] lakodtam, játszdottam, heverödztam magamhoz hasonló hoptzihér¹⁸⁵ társaimmal, hogy az en togámnál porosabb toga nem volt a' Gyimnásiumban: a' Professornak egy Letzkéjét sem mulattam ugyan el; de magam nem tanultam semmit is, ugy tetzvén hogy abban a' szederjes togában fel-léptem üres fölvel éppen a' tudománynak felső graditsára. Azonban látom 's hallom, hogy Körösi

j paragraphus, th.

k a testek fényességét mások adják, nem a Nap stb.

l bőven tárgyalta a cartesianizmus három alapelemét

m tréfás-komolyan

n Ovidiustól *A szerelem könyveit* és *A szerelem művészetének könyveit*

o melyek az ágyékkot ingerlik

a és hogy „Egy hüllő kígyó les a füből” (Vergilius: *Ecl.* III. 93. Ford. Lakatos István)

b folytatni

c előírja

György, ki most Küköllő vári Tractus^d Esperestje, akkor egy töbörnök¹⁸⁶ 's idős adolescens,^e Ajtai Mihály mostani Erdővidéki Esperest és Sz[ent] Györgyi István,¹⁸⁷ nálamnál joval idősbb ifjak, 's okosbb legények, kik között tsak olyan voltam mint egy fenék fészek; tanulják a' Pászor Syllabusát,¹⁸⁸ Uj Testamentumat is, és mintha most jöttek volna Athenából, egy-máshoz Görögül szollanak. Meg-szégyenlém magamat; mert holmi sovány ambitioitska tsak furdalt engemet. Hozzá-fogék azért én is a' Görög nyelvhez; de azon a' methoduson, mellyet az Atyámtól hallottam vala t.i. hogy Gretserust¹⁸⁹ praemittálván,^f tsak fognék az Uj Testamentumhoz 's lassanként mendegelnék rajta; a' szokot Lexiconban meg-keresvén 's ki-irván; mert így a' Bibliát is tanulám, és mindjárt az első Reszben olyan szokot tanulnék-meg, mellyeknek a' Ma- [93] sodik Részben hasznát venném; et sic per Consequens.^a Így e' szerint a' Tanuló-társaimat láttatom vala bé-érni. De még ez előtt hogy a' Göröghöz fognék, mindjárt azon értetlen Logicus^b koromban, opponensé^c téve Professor Szigeti György a' Theologiában, quam ne a limine quidem salutaveram;^d még pediglen de Objecto Praedestinationis.^e nem tudom szánjamé dolgomat, vagy nevessem e' bolondságot! E' nehéz materiában, *melly nélkül talám örökké el-lehetett volna az Eklesia*, nem voltam tudósabb az oláhfalvi juhásznál: Maccovius Controversiai¹⁹⁰ nálam voltak, de nem tudtam azzal is élni. hanem Sz[ent] Györgyi Istvánnak meg-mondom bajomat, 's noha hasonló tudatlan vólna, ragadá a' pennát, és ira egy argumentumat,^f melly három vagy négy Syllogismusbol^g állott, 's olyan Verbosák^h voltak a' Propositioniok,ⁱ hogy sem en nem értettem, sem a' Respondens^j nem tudta fel-venni; de én meg tanultam vala, 's olly okoson argumentaltam^k minden értelem nélkül, mint egy Indiai Szajko. Ugy ítéltem ebből, hogy igen nehéz a' Theologia 's azt en talám meg sem tanulom soha.

Ekkor igen sok órákon tanita is a' Nehai Szigeti György de Objecto Praedestinationis; és sokszor emlegeti vala, [94] hogy Belgiumban létében a' Remonstransokat¹⁹¹ miképpen meg-szorongatta in materia Prae-

- d egyházmegye
- e fiú
- f későbbre halasztván
- a és így következetesen
- b logikai tanuló
- c kijelölt vitázóvá
- d amelyet még a küszöbről sem köszöntöttem
- e az eleve elrendelés tárgyáról
- f érvelést
- g következtetésből
- h bőbeszédűek
- i főtételek
- j a vita felelője
- k érveltem

destinationis;¹ es en azt mind ugy hittem 's azzal is tartottam, hogy nálánál tudosabb Professor nem is kell. Tanit vala pedig Logikát; a' Theologiaában Riissenius;¹⁹² igen szépen Catechizál vala Vasárnap estve 's még Városiak is jönnek vala arra: Tanított Haeresium Historiam, mellynek Haeresiologia^m nevet adott vala; de ezt untam. Dictált vala 100. Paragraphusból álló Methodus Concionandit:ⁿ Holmi borjúkat is anatomizál vala, 's ott sokat beszélvén de formatione foetus etc.^o sok el-maradhat vala benne: Sciaterikat^p is tanított, de nem ex fundamento:^q Minden Innepekre ad vala ki egy-egy fényes Predikáziót, mellyeket jó kedvel hallgatnak vala az Udvarokban, és a' Kollegyiombeli Deákok is. Ezek között leg-hiresebb volt a' *Szent Lélek* ellen való Bünről el-mondott Predikázió, melylyet en mondék-el elsőben Vajda-Szent-Iványon a' Betlen György Udvarában,¹⁹³ 's ott az Aszszony Kollatovith Kata is le-iratá magának; ezt a' Predikáziót négyszer mondották-el az Enyedi Templomban egy esztendőnek el-forgása alatt. A' Rissenius szerint is dictal vala holmi Ideákat,^r a' mellyekben citálja vala a' Theologusokat, a' mellyekből ki-kellene dolgoznunk; de a' mi kezünkben ott egy sem volt azok [95] közül a' Könyvek közül, és egyet sem is dolgoztunk ki. De Geografiát, Historiat, Literaturát, Görög nyelvet, Metaphysikát 's Physikat soha nem tanított szegény Szigeti György. De Fenyitékben tartott nagyban; annál-inkább hogy, oda való jövetele előtt, Töke István Professor idejében ölték vala meg a' Varga Márton fiat a' Mátkájánál; melly halálért hat Reformatus Deákok esztendeig heverének a' Megyesi tömlőtzbén; de mind meg-szabadulának 's látám őket szabadulások után rongyos állapotban.¹⁹⁴

Kinála Szigeti György engemet Praeceptorsággal az utolsó Classisban^a egy idő mulva; de tanátstalanásból esék hogy el-nem vévém. Azután második esztendőben téve Poéseos és Oratoriae Praeceptorra;^b mert nagy tanátstalanul azt a' két Classist egy Praeceptor, még pedig Udvarhelyi Deákotska tanítja vagy is nyomorgatja vala; mert vékony vala a' fizetes, és Szigeti György minden jövedelmetskét maga fizetésében el-vészen vala, 's a' régi szokás szerint Enyedről nem hozhatnak vala Praeceptorokat; de a' Professor is veti vala magát, hogy ő is találna a' maga Tanítványi között, a' kik tanitanának annyi épülettel, mint az Enyedről hozható Deákok; 's talám néha ugy is volt; de Szigeti Uram

- l** az eleve elrendelés témájában
- m** eretnkségek történetét, mellynek eretnkségtan
- n** a prédikációírás módszerét
- o** a magzat kialakulásáról stb.
- p** a Nap járása szerint való tájékozódást (a csillagászat részét)
- q** alaposan
- r** gondolatokat
- a** osztályban
- b** a költészet- és szónoklattan tanítójává

impatiens Consortis^c levén, [96] látta, hogy az olyan Collaboratorok^d nem igen függenének; ő pedig szegény, kisdéd ember vala, de imperiosus.^e Részemről el-hiszem, hogy nem voltam elégséges annak a' két Classisnak tanítására; de élnek még holmi Papok, kik akkor tanítványim voltanak, 's beszélnek, hogy nékiek Virgiliust olly promtitudóval^f fordítottam Magyarra, mintha le-irtam volna. Azt nem tudom, de a' jut eszemben, hogy sokat ejtszakáztam a' Virgiliuson 's Floruson,¹⁹⁵ hogy folyvást exponálhassam. Egyéb Classicus Autort nem is tractaltam;^g mert nem volt; vala ugyan Curtiusom;¹⁹⁶ de az egész Oskolában sem volt annál több. Oh könyvetlen aetés!^h Már ekkor, esztendő alatt, Seniorotska is valék; mert következik vala ugyan Seniorságra a' szegény Torjai Kováts Josef, kit a' Disputatiokonⁱ 's egyébkor is sokat vagdaltam éles tréfákkal; de az ifjuság engemet választta.

Ekkor pedig az Országban nagy éhség es felette sok helyeken nagy Dög-halál vala; már az előtt, mikor Novitius^j volnék a' Tatár is bé-ütött vala Besztertzénél.¹⁹⁷ De az Udvarhelyi Gimnasium kenyérral bővölködik vala; 's én is járék benne, hogy Petki Nagy Sigmond¹⁹⁸ 100. forintért 100. véka búzát adna; ada is, noha másnak kétszáz forintot is el-adhattya vala: az előtt ama' buta Urhoz, Fő-Tiszt Korda Sigmondhoz¹⁹⁹ is Idetsre fáradtam vala, hogy a' Vétsi 70 [97] véka búzánkért²⁰⁰ tserébe adatna Bögözből annyit; de azt felelé nagy generositással.^a *Eb adjon, 's eb is gondolta-meg*; söt azt is mondá: *Hiszem meg-mondám Szigeti Uramnak, hogy idő előtt ne vigyék-bé a' melly búzát rendeltem Bögözi jóságomból.*²⁰¹ Arra mondék en: *Azt bé-vittük 's el-költ; de tsak két köből volt.* Mellyre monda végre: *Kjed ösém! igen okos!* Azután Vatsorához ültete magával; de olly rosz és virágos bort adata innom, hogy életemben olly roszszat nem ittam; hanem a' Vatsora végén, meg-értvén azt is ki fia vagyok, monda a' Pohárnok Inasnak, látván hogy nem iszom: *Te! mitsoda bort attál oda?* Felele az Inas: *Az Uram prémonda.*^b Mellyre monda a' Vén Korda: *Te! a' tsak vendég nyomorgato bor; adj jobbat ö kegyelmének.* Ada is. És azzal fel-kelénk, 's a' kapuba ki-sétálván monda: *Hányan vagyon Kjetek Deákokul?*²⁰² 'S felelék, a' mint a' dolog volt, *hogy XXXIV-en vagyunk.*

- c türelmetlen sorstárs
- d munkatársak, segítőársak
- e uralkodni vágyó
- f folyékonyan
- g előadhattam; egyéb latin szerzőt nem is tárgyaltam
- h korszak
- i vitákban
- j újonc, kezdő
- a nemeslelkűséggel
- b élélme

Mellyre monda: *Hom! bizony sokan; de a' pokrótz nem éri: hiszem! meg-mondottam vala Szigeti Uramnak, hogy a' kik hazul²⁰³ élélhetnek, tzipot azoknak ne adjanak.*²⁰⁴ Én sem tudek hallgatni, mint szós ifju, 's haragszom is vala; azért mondek: Talám egy sintsen, a'ki hazul [98]^c el-ne élhetne ha tsak kenyérrel is; de ha arra a' Regulára szoritnak bennünket, el-tudunk menni más Collegiumokba, és Kegyelmed Tekintetes Uram könnyen meg-számlálhatja az Oskolában a' Deákat. Mellyre monda Korda Ur: *Fennyen beszéllesz ótsém.* 'S ezzel el-butuszám; de szállast egy szásznál ugyan tsak adata; de nem tudom hol haltam olly rosszszul mint ott. Haza érkezvén, mindeneget meg-beszéllék a' Professoromnak 's meg-haraguvék Kordára; de végre el-nevetvén magát, monda: Bizony tsuda, hogy jokat nem ütött reád.

De ha Korda nem ada is buzát; adott Isten, 's annyira bővölködtünk szép 's nagy tzipóval, hogy holott két Scholasticus^d titkon egész télen által mind lopta a' buzánkat 's el-adván vendégeskedtek belöle; még sem vettük észre, hogy kárunk vagon. Nékem is hozza egyik, Botos nevű, e'féle buzából, egy nagy tál pánkot;²⁰⁵ de nem tudtam honnan költ 's tsak tsudáltam a' szegény legénynek ajándékát. Melly lopók tavaszszal kézre akadának és alig hogy fel- nem akasztatá őket Ugron János; de a' mi kezünk levén rajtok, ki nem adók; hanem sokat fizetének 's meg-szabadulának. Ekkor annyi volt a' kenyér kerő kuldus, hogy tsak az Oskolánkban is sokan fordultak-meg; de mindennek nem adhatunk vala; hanem igyekeztünk a' Reformatusokat más féléktől meg-valasztani: Ha Vallásáról [99] kérdettük a' Kuldust, az egy lábíg mind igaz Kálvinista nevet vett; hanem azt kezdém egyszer mondani: *Mond-el hát a' Mi-Atyánkat!* 'S mihelyt valamelyik azt mondja vala a' végén: *de szabadits-meg a' gonosztol. Amen.* azt üressen botsátom vala. De tsak hamar minden Pápista kuldus végig meg-tanulá az Uri Imádságot 's ugy mondja vala-el. Éttekkel is igen jokkal élek vala e' nehéz időben; mert Petki Nagy Samuel is, és a' Márkó Sandor fia Balint, ki most Bardotz-Széki Királybiro, tanítványim valának, és olly Deák Társaim valának, kiknek Gazda-aszszonyaik két, jó főző ifju Aszszonyok valának és azok dühüittül üzik vala egymást, 's keresik vala a' rossz erköltsü ifjaknak kedveket; nekem pedig a' Vén Koronkai Mihályné, Vicze-Curator^a Felesége főz vala igen-igen jól 's anyai indulattal. Az Isten a' Maradékját is tegye áldottá! noha en ennek házánál is tsak akkor voltam, mikor meg-fogadtam.

E' pestises és éhező időben Commendatoriát^b vévék a' Professoromtól, és ada is igen szépet; mellyet most is tartok. és egy Német

- c 68. th.
- d diák
- a helyettes gondnok
- b ajánlólevelet

Pápista Kereskedő 's Szabo Mester emberrel az Enyedi Exaudi Sokadalomra²⁰⁶ el-indulék, hogy Enyeden subscribalnék^c 's onnan visszajöven Innepelni Fiadfalvára a' Nemes Urakhoz és a' [100] szegény Torma Györgynéhez, a' Pünköst innepe után, kánicula felé butszunámki az Oskolából 's ugy mennék az Atyám házához, kinek Ekklesiájában nagy Pestis vala. El-indulék azért az en Pápista Nemetemmel 's mikor a' Botos utza²⁰⁷ felső szegeleténél mennénk, hirtelen meg-állá 's a' szekérről le-szálla a' Német; de en nem tudom vala miért. Akkor en is le-szállék 's látám, hogy az Oláh Templom felől /:melly nem régi szokások vala/ a' Jesuitak nagy Processioival^d jönnek, 's elöl két olly nagy Keresztet hoznak, mellyeknek rudjait három-három Pullus^e fogta, 's közbe-közbe hoznak vala igen nagy zászlokat is, és középbén a' Venerabilét.^f Mit tudjak tsinálni? rekedtem a' Küköllo mellett valo sorra; a' hova bé-vonjam magamat nem vala; ha süvegemet le-venném, ugy tetik vala, hogy a' Bálványozásban részesülök; vissza-terni is vagy szégyenlettem vagy Confusiomban^g nem tudtam: mentem azért szembe mellettek; hallgattam azoknak Deák 's magyar szitkaikat 's fenyegeteseket a'kik zászlokat emeltenek: sokan közülök hallgattanak; mások mondották hogy vessek kalapot; de nem tselekedtem, hanem mondtam: *Non^h impedio Vestra Sacra; agite Vos quod Vestrum est etc.*ⁱ Végre találkozám a' Jesuitákkal, kik egy superlát^j alatt hozzák vala az Ostyát; és nékiek tisztességesen kalapot veték; 's akkor osztán szivet vévék; mert már az Asz- [101] szonyok jönnek vala 's tölök nem tudtam félni; de azok Calvinista kutyának is szidnak vala 's pökdösnek is vala. A' Reformatusok között a' kik látták, nem vélték, hogy agyon nem vernek engemet. En is, meg-szabadulván e' Bálványozóktól, bemenék egy Reformatus jo-akáromhoz, 's ő mind Feleségestől áldák az Istent, hogy ő Felségének ilyen hiv gondja volt reám; és azonban az en Nemetem is el-érkezvén, el-butszuzám onnan, 's mind addig jödögelénk a' Kis-Kikellő mellett, sok bé-tövisselt pestises Falukat el-kerülvén, mig a' Viz mellett egy helyen meg-telepedénk a' szép időben; 's midön ott eddegelnénk, hozzánk érkezék egy absitos²⁰⁸ Vén Német 's az en Szekeresemmel nemetül beszélgete nyájason; de en nem értvén a' beszédet, ragadám a' flintámat, mellyet tsak arra az utra vettem vala abban az éhezett időben bátorságra, 's azután egy Káldi Magyar Bib-

c beiratkozniék

d körmenettel

e itt: katolikus diák

f szent ostyát

g zavaromban

h *Nom*, th.

i Nem akadályozom a szentségüket; azt zaklassák, aki maguk közül való stb.

j mennyezet, baldachin

liaért²⁰⁹ adtam; és látván hogy ki-repül egy Varju a' fészkből, le-lövém egy füz fárol 's vivém a' Szekerhez; midön pedig az Absitos Német igen kérné, néki adám; mert külömben is el-hajtottam volna; ki is szépen meg-tépe, ketté-hasítá, belöl meg-sózá, 's bé-téve a' patron-tás-kába.²¹⁰ mely is a' szük időnek egy jele vala. Innen Társaságostol érke- [102] zénk Herepére, és valának egy-nehányan a'kik jól tudják vala, mely jó borok teremnek ott, és hogy a' Néhai Elekesiné Asszonynál mindenkor igen jó bort talál az ember, bé-menénk oda 's ivánk: soha addig az ideig olyan jó bort nem ittam vala; ugy tettett hogy sokat nem ittam, de azon a' Völgyön le-mentünkben magamon kívül voltam 's Lapad²¹¹ felett aluttam ki magamat: ott hallám azt is, mitsoda inhospitalis^a rosz emberek volnának a' Lapádiak.

Enyedre érkezvén, Professor Szilágyi Peter értvén 's Levélből is, de Commendatoriamból^b is látván ki-Fia vagyok, ugy fogada, hogy többet nem kívántam: Szigeti Istvánon áll vala azonban minden, hova az Atyámtól is, de pestises helyből Levelet hoztam vala a' Commendatoriam mellett és Szigeti Györgytől is Levelet, mellyben le-írta vala, mint viselnének gondat egymás Házára, ha valamelyik a' Pestisben meg-halna; de ezt az embert rosz kedvében talállok, a' Leveleket el-véve, de felén²¹² vete: hánytorgatá hogy kenyerre nintsen a' Collegiumnak, Deákat bé-nem fogadhatnak; 's bizony kuldult is a' Collegium Magyar Országon 's azzal is pótolta.²¹³ Itt több szók is estenek; el-annyrá, hogy már arrol gondolkoznám hogy Kolosvárra indulok, mert hittem, hogy Professor [103] Udvarhelyi Mihály,²¹⁴ az en Atyámnak, gyermekségetől fogva való lelki Barátja bizonyval bé-fogad engemet. El is halasztá dolgomat Szigeti István 's ki-jövének; de en fel-tevéem, hogy ha mind így beszéll éllel-féllel a' jó Professor, veszem Commendatoriámat el-menyek; de még az Udvarárol ki-nem jöttünk vala, vissza-szolita és jó válaszszal el-botsáta, 's menék a' Commendatoriámmal az akkori Substitutus Contra Scribához^a Borosnyai Lukás Jánoshoz, ki most Erdélyi Püspök; ez meg-olvasván a' Commendatoriát 's látván benne Horatiusnak holmi verseit 's Aristotelesnek is egy Görög mondását; Monda: *Amat graecissare et poëtissare Dominus Szigeti.*^b melly szó előttem olly büszke szónak lázték egy Deáktol, hogy el-hülék belé; 's en bizony Borosnyai János Uramtól is ugy el-idegenedém, hogy akkor kezdém meg-szeretni, midön Enyedi Káplánjá lön Vásárhelyi István²¹⁵ mellett; látván hogy hasznoson tanit, noha igen gondolkozva.²¹⁶ Azonban tsak hamar subscribálék;^c²¹⁷ és Rátz Kelemen

a rossz vendéglátó, barátságatlan

b ajánlólevelemből

a helyettes rendtartó iskolai esküdthöz

b Szeret görögösködni és költösködni Szigeti uram.

c beiratkoztam

's mások kapdosnak vala belem objectiokkal;^d de mint az idegen kutya a' farkát félti, nem igen mérek vala vélek disputalodni;^e noha igen vizketeges valék másszor a' félékben, mint a' féle hasa-menő büszke ifju. Enyeden ezután ki-adta magát a' Pestis 's meg-oszlott a' Collegium. [104]

Viszsza-menő utamban nem esett egyéb rajtam, hanem hogy a' jobb lábam uján által-mene a' kerék 's meg-romla; melly romlással érkezém innepelni Fiadfalvára: ott bizony Nemes Mátyás és Domokos urak /:de az *Ur* titulust bizony fel nem vették volna/ és Torma Györgyné, a'ki is Nemes leány^f vala, amaz extreme^g kurvas Nemes Eleknek testvérje, ki a' paráználkodás miatt romlék-meg 's meg-hala, testvér Nénje ugy fogadának engemet, hogy ha Enyedi Senior voltam volna is többet nem kívánhattam volna;^h de ők egymás között nem valának egyesek. *Mátyás* szegény, de szelid jó keresztyén Fő-Ember vala 's vala egy szép Kis-aszszony leánya 's majt Nubilis;^{i,218} e' metél vala retket 's mindenkor gazdálkodik vala nékem; de a' bizony mindenkor répa vala. Az innep harmad napján estve, midőn az Attya enné a' retket, monda: *E' répa, 's nem retek*. Kérdé tőlem: Ha az, a'mit eszem reteké? En pedig mondék: *Répa ez is, és hiszem mindenkor repát ettünk*. Monda nevetkezve a' Mátyás Ur: *Hát miért ette-meg Kjed?* Mellyre mondék: Mert en igen szeretem a' Répát nyersen gyermekésgemtől fogva. Mellyet el-neveténk, de az Aszszony²¹⁹ 's Kis-Aszszony láttatnak vala szégyenleni, hogy Retek helyett az Innepen mind Repával tartottak. En pedig a' répat egyszer is meg-nem szórom vala. [105]

A' Domokos Ur pedig igen szép és neki tölt ember vala: ő szegény azt gondolta, hogy tudom az ő életét; de en bizony nem tudtam semmit, míg meg nem jelentette egy jó-akarom, hogy ott egy Mindenés-Aszszony vagyok, a' kihez olly nagy tisztességgel szóljak, hogy ha az előtt kedvet nem talállok, az Innepe után is kevés discretiót^a vészek. Oda menvén azért udvarolni, elől-találám az Aszszonyt, 's ugy köszöntém 's ugy találék véle beszélteni, hogy ő is egész kedvet mutata és az Urhoz is utat nyitja. A' szegény Nemes Domokos ki-vive a' kertbe egy Filegoria alá, 's tsak ki-fakasztá, hogy róla, mint nőtelen emberről, mit szollanak; de nagyon obtestála,^b hogy ne hinném. s.a.t. mellyre mondék a' mit mondék, gondolék a' mit gondolék. Azután, az Innepe másod napján, kezdé beszélteni,

- d ellenvetésekkel
- e vitatkozni
- f a margón: *Judit*
- g különösen
- h jav. ebből: *vólna*
- i férjhez menendő
- a ajándékot
- b bizonykodott

Mint jött volna az ő Kastélyokba egy Türkösi nevű Deák Levitának,^c kit onnan²²⁰ ki-igazitottak volt a' Professorné²²¹ bajai között. a'ki is mint adta magát Torma Györgynéhez az ő Hugához, 's mint kellett el-menni az ő Kastélyokbol is. A' Türkösi dolgát jól tudtam; sőt nagy oka voltam, hogy onnan el-jöjjön; de nem beszéltem Domokos Urnak. Akkor Domokos egy tsemő Levelet 's Czedulát elő-véve, mellyeket Tormáné 's [106] Türkösi^d firkálgattak egymásnak, 's Türkösi lévén a' Literarum Conservator,^e el-ejtette volt a' Templomban; mert vala is ott abban a' romlott Kastélyban egy szép Templomka. Azt tudom, láttam 's olvasgattam mosolyogva,^f hogy Tormáné Türkösinek irott egyik Levelét ama' versen kezdette:

Gyöngyöm, gyöngy-virágom, Rosám, Narcissusom,
 Aranyam, Gyemántom, szép Kárbunkulusom,²²²
 Dianam, Minervam, Junom, és Venusom,
 Minden Ditsőségem, Koronám, Laurusom.^g

Ez a' Türkösi pedig egy zomok,²²³ vállas, izmos, tenyeres, talpas legény vala; Udvarhelyen nem is hallatott rossz felőle; hanem részegen rákiálta Pávai Miklosra /: ez egy hitván Deák vala/ hogy a' Professornéval abutál:^h sőt más napon magának a' Professornak²²⁴ is bé-mondá. Igazat mondott ugyan; de e' miatt proscibáltatékⁱ és Pávainak is el-vonatók a' tzipoja.²²⁵ 'S így menének-el eb után kurta noha Pávai kesőtskén; mert ő tzipó nélkül is el-élt volna szép fejr kenyérrrel 's a' Professorné jó étkeivel. Ez idő tájban könyvezeve kérdi vala a' Professorunk: *Ha valaha hallottamé valami rossz hírt az ő felesége felől?* 'S minthogy ki-állott a' szerkerem rudja, mondék *Hallottam Uram!* 'S monda: *Miért nem jelentetted meg?* Mondék: *Most Türkösi meg-jelentette, 's veszett miatta.* Mellyre monda: *Ne higgy a' félét soha; mert [107] nem hogy az en Feleségem máshoz adná magát; sőt olyan gyenge, hogy engemet sem szenvedhet.* Melly szaván tsudálkozom vala; mert nem vala titok, a' szegény Kovász-nai Judit vásottsága; minthogy az mod-nélkül való is vala ott 's Enyeden is; mint a' szegény Tormáné ifjúságának bolondsága is, ki meddő Ur aszszony vala, a' Férje pedig egy bőr-veder 's bor moslék Pápista Fő Ember. De Vénségeken mind ketten jó Aszszonyok valának ezek: Tor-

- c lelkésztanítónak
- d 's *Türkösi*, th.
- e levélőrző
- f jav. ebből: *mosolyokva*
- g babérom
- h együtt él
- i elűzeték

máné adakozó jó Patrona;²²⁶ Szigeti Györgyné pedig Enyeden Özvegy-ségében igen jó Orvos, okos és kegyes beszédű Aszszony; tsak-hogy az Isten igen meg-verte vala, két átkozott korhely fiakkal: Ferkövel és Gyurkával. s.a.t.

Udvarhelyre érkezvén Fiadfalváról, a' Professoromat otthon nem találám; mert Kemény Jánosnéhoz²²⁷ vagy kihez ment vala Innepelni 's még <a> haza nem érkezett vala. 'S még a' lábam uján a' kötöt ujítom vala, hogy sietve jö az Oskola Sütönéje, 's mond: *Siessen Kjed Senior Uram! mert Aszszonyom ö Kegyelme²²⁸ szinte hal 's Tisz[teletes] Uram ö Kegyelme sintsen ithon.* Mellyre mondék: Én nehezen mehetek ezen a' fájos lábon; s ha menyek is, én életben ö Kegyelmet meg-nem [108] tartom; hiszem tsak most érkezém sároson, 's akkor a' kapuban áll vala ö Kegyelme. De a' Sütöne addig siettete, hogy azt a' vizes hitván tsizmát fel-tekervén, bé-menék a' Professori első házba, 's látám hogy le-vetkezve ott fekszik a' szegény aszszony; de olly pirossan mint a' rósa; de nem szol vala hozzám sem máshoz. Hanem le-ülék az ágy eleibe, várván ha meg-szolitt. Egy idő múlva esze nélkül monda: *Hát Uram! hol vagynak azok a' lovak a' mellyeken Kjed haza jött?* En pedig mondék mint a' féle jól örlött:²²⁹ *Ihon vagynak mind ketten ezek az Apostalok kabalái,²³⁰ de egyik meg-bennula az uton.* Mutatok vala a' lábaimra. A' Professorné többet nem szola; de az ott lévő Aszszonyok eleget tizmolának, hogy ollyan szomoru helyen is tréfáldozom. Azután más napon eret vágának a' mi Aszszonyunkon 's meg-gyogyla.

De azonban^a már Udvarhelyen a' Pestis magát ki-adta vala 's valának bé-tövisselt házak; sőt az Oskolában is egy Fülel nevű szegény Neutralista, de majt incomparabilis^b Tanulo, meg-mirigyessedik; mellyet elébb befuvának a' félelmes Professornénak, mint en meg-tudnám; hivata azért engemet és mondá: Fülel Pestisben van; miatta mind Kjeteket, mind engemet bé-rekesztenek; bizony szom- [109] juval is meg-ölnék; hanem ezen az ejszakán, titkon vitesse-ki Kjed Matzkosni.²³¹ /ez Füléből oda vetődött ember vala, ennek házán kezdődék Udvarhelyt a' pestis; és bé-tövisselve vala a' telekje 's minden tseledje el-hullván tsak maga maradt vala: A' Boldogaszszonyfalvi Papnak háza is bé vala ekkor rekesztve./ Éjjel Matzkost kéretém, hogy Fülelét fogadná-bé; de semmiképpen nem tselekedé: azon éjjel meg-jártatok nyargalva a' Professor lován Boldogaszszonyfalvát is; de tsak híjába. Akkor mondék a' Professornénak: *Tisz[teletes] Aszszonyom! ne féljen Kegyelmed! ha meg-hal Fülel, egy Classisban^a olly titkon el-temettetem, hogy senki meg nem tudja.* De az

- a *azonbán, th.*
- b *hasonlíthatatlan*
- a *osztályban*

Aszszony tsak nyughatatlankodván, szólek Füleivel hazugul, hogy szálást kértünk nékie Matzkosnál; ha az Oskolába meg-halna minket bé-rekesztenének s.a.t. Erőt vévén azért magán a' szegény legény 's vezetői is lévén, rést tsinalánk a' tövisselésen; 's minthogy az ajtó járását jól tudja vala, be-mene 's le fekvék; a' Gazda pedig mélyen aluszik vala; en hirt vivék a' Professornének éjjel egy ora tájban. 'S más nap ki-kiáltoza Matzkos,^b hogy Fülei oda ment éjjel 's meg-holt. Tsinálatánk nékie koporsót 's bé-tétetök a' tövisen s.a.t. [110]

Már végre igen kívánom vala látni édes Szüleimet 's Testvérjeimet; mert 270 ember, nagy és kitsiny ki-holt vala az Atyám Eklésijából 's még sem szünt vala még az Isten haragja. Marasztott vala ugyan ez előtt valo télen maga Udvarában Petki Nagy Sigmond Ur, hogy a' Pestis előtt mennék Désre; és a' pestis meg-szünvén mennék Enyedre Samuel fiával 's ott nekem is asztalt tartana; de reá nem vehetém magamat, hanem vissza-jövék, minekutána négy forintot vetett volna fáradságomért a' nagy gazdaságu Fösvény. akkor is a' Szüleimet nem akarom vala megszese hagyni. A Pestistől már nem is tudok vala iszonyodni. Ki-butsuzám azért az Oskolából, el-butsuzám Professoromtól, a' ki engemet könyhul-latással meg is sirata. Mikor az Erdővidéki falukon mennék, kezdem hal-lani a' sok sirásokat elébb-elébb a' házakban és a' sok harang kongatáso-kat a' tornyokban, mellyen meg indulek én is szivemben, 's érkezőm az Atyám házához estvére; hát ő szegény tsak akkor érkezett haza a' pestises dögös házaktól nagy fő-fájással, és künn az ablak alatt magát pipázással mulatja; de még addig a' házánál pestisben senki nem vala; hanem azután kettejének szökek mirigye, 's a' kisebbiknek nagy pokolvara [111] is vala; de még is meg-maradának életben: tarta még ezután is ez az Isten tsapása egy ideig; és midőn egy halottat el-énekelnék a' sir felett, az Atyám Mestere Berkes István el-végezé az eneklést, 's monda nekem: *Jaj, édes Josef Deák Uram! nekem mirigyem szökék.* Mellyre mondék mint ifju: *Közel jár hát hozzám az öldöklő Angyal; bännám ha belém garáználkodnék.*²³² Ezzel haza menénk; 's a' Mester harmad napra meghala, kin a' Pestis is meg-szünék. Marada szép ábrázatu, termetes, kedves beszedü Menyetske Felesége; kit az Anyám annyira kedvelle, hogy sok-szor mondaná, hogy ha olyan heverő fia volna kit házasicani kellene, el-vétetné feleségül véle. Nekem ugyan házasiculo szándékom akkor nem vala; de az Aszszony előttem is bizony kedves vala; és az Atyám előtt sokat is szolgáltam nékie. Végre az Anyám meg is ijedett vala, hogy ha meg-szédített engemet az a' szépség; 's nagyon munkálodta hogy férjhez menjen, 's ment is. Én gonoszt abban az Aszszonyban nem láttam; de az Enyedi Collegiumat bizony száz olyan szép Aszszonyért sem adtam vol-

b Motzkos, th.

na, azután hallottam, hogy részegségre adta vólt magát, ha talám nagyobbra is. [112]

Már ebben a' Pestises időben esztendeig az édes Atyám házánál töltém az időt nem kevés kárommal: A' Görög Testamentumat ugyan, adhibitis Bezae Notis,^{a,233} által-olvasám egyszer; a' Sido nyelven is tettem egy kis munkát; 's olvastam Ovidiust 's Horatiustis: de nagyobbára az idő híjába telék el. Itt azonban ezeket jegyzem-meg: Abban a Pestises időben, az özvegyek hamar és sűrűen házasodnak vala; a' mellyből sok visszálkodások származnak vala, és mind a' Házások, mind maga az Atyám Level által, meg-keresik vala Sos Ferentz Püspöket Kolosvárat; 's most is betsüllöm, a' melly okosan válaszol vala mindenekre az a' Püspök.

Pestisben meg-hallván Benei István a' Batzoni Pap, más napon oda hívák az Atyámot predikállani, 's el-vive engemet is 's ott valank harmad napig, en mindenkor az ő pestises Ágyában hálók vala; de az Isten megtarta. A' nagy pénzes Pappnak nem találák annyi pénzét, hogy a' tselédinek abból meg-fizethettek volna. Itt kérek az Atyamat, hogy töltené-ki velem azt az esztendőt Szent György napig²³⁴ /:vala pedig Julius/ és veném-el az egész jövedelmet; de nem engedé; attól félvén, [113] hogy el-vadulok a Collegiumtól; en pedig annyi szolgálatot be-tölteni nem tudtam volna; mert még eddig magamtól két Predikatziónál többet nem irtam vala; a' Brauniust ugyan olvastam vala; de a' predikállásban magamat nem gyakorlottam vala. Azt tudom, hogy ott való szolgálattal a' Collegiumtól el-nem idegenedtem volna; mert halálba kívánkozom vala oda. noha kevés pénzem volna.

Azonban meg-szünek Udvarhelyen is a' Pestis, és Professoromhoz való jó indulatomnak meg-bizonyítására ki-lovaglék Udvarhelyre és udvarlast tévek Szigeti Uramnál, ki is engemet ritka szeretettel 's betsülettel marasztá, kiváltképpen meg-értvén, hogy tsak az ő látogatására jöttem, 's ebedhez marasztván sok beszéllgetéssel vontatá az ebédet. Monda azok között az Aszszony: *Jaj, édes Hermányi Uram! kjed mint egy profeta, egészszen meg-jövendölte vala az én házam állapotját.* Mondék arra: Nem emlekezem, T[iszteletes] Aszszonyom! semmi a' féle profetziámra. Ő pedig azt mondá: De bizony, mikor a' szegény Füleinek mirigye lön, azt [114] mondom^a vala: „Tsak attól félek, hogy minden gyermekeim meg-halnak e' pestisben; Kjed pedig azt mondá: *Ezekben halhat is meg, 's maradhat is.* Ugy lön; mert hárman meg-halának, 's hárman meg-maradának.” Maga pedig Szigeti György Uram beszéllé, mint holt volna-meg Kandó nevü kevély, Pápista és részeges ifju Borbély: Ez előre arra ígérte vala magát hogy holtig iszik; ha érzi hogy meg-kell halni, elsőbben

a Béza jegyzeteit fölhasználva

a azt mondom, th.

a' kantsót a' lábaihoz teszi borostol, és el-rugván, úgy hal-meg. és úgy is esett halála. De mikor mirigye szökött volna, ment egy Borbély Péterné nevű minapi ifju özvegyhez, 's azt kérlette attól: *No eb atta mit izensz Uradnak; mert en hozzája menyek.* Mellyre nagy együgyűségből mondott: *Mondjon Kegyelmed ö Kegyelmének sok jo egésséget: en egyebet nem izenek.* Erre monda Kandó: Ahá illyen atta bolond Aszszonya! hiszem én pokolba menyek Uradhoz. 's ezzel maga szállására menvén tsak hordatta a' bort halálíg.²³⁵ Oh bolond! Más meg-hóltaknak halálokat is beszéllék akkor. [115]

De leg-nevezetesebbnek tartottam az oda való Papnének és a' Papnak J e n e i S á m u e l n e k halálokat, melly két halál három hét alatt meg-esett. Jenei, Hunyadi, és K[ézdi] Vásárhelyi Papsága után lön Udvarhelyi Pappá 's Tractus^a Esperestjéve; vala pedig gyermektelen ember eleitől fogva: jó tanító, szép könyörgő, egy-nehány szörből álló szakállu, vékony egésségü, időske, és igen haragos ember. A' Pestisben meg-halván a' Felesége, jeles jó, és kövér aszszony, olyan békételenségre fakada-ki Jenei, hogy az Istennel mintegy szembe szöknék, mondván: Miért védél az en Feleségemet, a' ki nélkül en semmi vagyok; Miert nem ölél meg élébb engemet s.a.t. Igyekezte Szigeti György tsendesiteni; de tsak hijába. Azonban a' harmadik hét nékie is végét vetette,²³⁶ 's éppen akkor hordanak vala fővenyet²³⁷ a' Templomba, hogy egyenesítsék ujobban a' pádi-mentumot,²³⁸ minthogy oda temették vala. Ezzel en is vissza menék Közép-Ajtára. De ezután való dolgaimat más Könyvbe irom: a' következő paginak^b maradjanak holmi Toldalékoknak. [116]

TOLDALÉK.

Holmi olly dolgokról, mellyek tova fejjebb el-maradtanak:

Mondották nékem némellyek, hogy felette siró gyermek voltam volna, és az Atyám sokszor ölébe vévén, ki-vitt volna az udvarra, és a' tsillagokat mutogatván, inkább tsendesedtem; de az Anyám azt mondotta, hogy nem voltam siro gyermek; hanem, hogy annyira nevededtem, igen sebess futo voltam, hogy álmélkodtak rajta. De lábvalót nem akartam viselni; hanem a' kurutz-világban egy káromkodó Katona rettentett-meg, 's úgy kezdettem viselni. A' pedig így esett: Találta mondani az Anyám, hogy az ő fia semmiképpen nem akarná a' gagyát fel-vonni. Mellyre hallottom-ra mondott a' Katona: *Hol az a' galya, Aszszonyom! mert mindjárt tele szarom, 's a' fejébe vonszom ennek a' gyermeknek.* Melly irtóztató szóra el-szaladtam a' mezőre, 's alig tudtak bé-édesgetni, biztatván, hogy el-

a egyházmegye
b oldalak

ment a' Kurutz. Akkor mindjárt fel-vontam a' paritja gatyát²³⁹ és nem jártam azután soha lábra-való nélkül. [117]

Mikor kezdtek initiálni^a éppen nem tudom, 's azt mondhatom a' Po-étával: *in ipsa fere natus sum Schola*.^b De az jut eszembe, hogy az Anyám szolgálójának voltam a' karján,^c és egy kis Tábla papirossal beborítva volt a' kezembe, es azon A B.Cze. Azon állapotomban az Atyám Sidó Bibliájára akadtam volt, és a' Titulusát^d ki-szakasztottam volt, 's szaggattam volt igen-igen apro darabokra; tsudálván az Anyám hogy olly tsendes vagyok, oda járult 's el-hül belé, Mi esett a' Biblián, 's ijedtébe azokat az apro darabokat bé-vetette a' tűzbe; az Atyám is haza érkezővén, kereste a dirib-darabokat hogy öszve enyvezze; de meg-értvén hogy ham-muvá lett, neheztelt az Anyámra; de en azután a' Jablonski Bibliájával²⁴⁰ ajándékoztam vala az édes Atyámat Deák koromban, hogy meg-fordita-nám azt a' kárt.

A' Kurutz világi réz pénzt ujsagul hozák az Atyám házához, és ők fen-állva mutogatják egymásnak 's adjak vala kézről kézre; én pedig elege agaskodám hogy láthassam; de nem láthatám a Li- [118] bertast.²⁴¹ Ezt a' réz pénzt egy elsöben ezüst pénzel is fel-váltották; de végre nekem is adnak vala e'félét. 's a' tájban 30 forinton vettek egy pár tsiz-mát. az ezüst pénzt pedig az okosabbak be-igyekezték szerzeni. Ekkor a' kurta forintnak nagy hire volt, 's az hat sustákból allott. A' réz pénznek pedig bövsége igen nagy volt.

Egesz tanulo koromban kétszer vertek-meg a' Praeceptorim^e és többször soha sem. *Elsöbben* meg-vere az Atyám parantsolatjából Közép-Ajtán Sz[ent] Györgyi István,²⁴² ki vén és igen ösztövé, pénzes és fösveny ember vala: e' bizony sokat Orbiliuskodott²⁴³ vólna rajtam, mivel másokat felette sokat korbátsolt, plágalt s Colaphizalt;^f de reám nem eresztette sem az Atyám, sem az Anyám. azért is fakadott vala-ki erre a' szóra: *Az Isten az annya lelkéből vegyen számot, hogy semmire nem tanithatom*; de ugyan-tsak fel-fogata egyszer 's a' korbátsal vagy négyet ütött vala a nadrágra. Az oka pedig e' vala: Reggeli Templomban énekelvén hátul meg-huza valaki a' hajamat, 's meg-haraguvám, 's vissza fordulván, látám hogy a' Szabo Tamás fia Gyurka /:ennek a' részeges Szabo Tamásnak nagyobbik fia vala Aj- [119] tai a' Medicus,^a²⁴⁴ ki bokretás lovakon jár vala, és a Vai Familiából adtak vala Kis-Aszszonykát nékie feleségül./

- a bevezetni (ti. a tudományba, a tanulásba)
- b csaknem magában az iskolában születtem
- c jav. ebből: *kárján*
- d címlapját
- e sor végén: *Praecep*, új sor elején: *rim*, th.
- f vert és pofozott
- a orvos

[áll mögöttem] és a' szegény Ajtai Szabo Gyurka barátomnak involavi in Capillos^b ott a' Templomba 's ő sirva haza szalada; az Attya panaszra jöve az Atyámra, az Atyám jöve az Oskolába, de én el-bujtam vala a' tsürben egy kádba 's nem találának-meg; az Atyám el-mene ugyan haza; de meg-volt hagyva, hogy engem meg-fenekeznének 's úgy lön. A' szegény Gyurka bizony ártatlan volt; azután sokat nevetkeztünk e' dolgon; velem együtt szentelék is szegény frater ignorantiaet^c Vajda-Szent-Iványon Pokai^d Pappá, es a' Censurán^e ugy óltalmaztam szegényt, hogy az opponensek^f nem igen szoríthaták-meg; de tsak által-láztott hogy tudatlanka; és Póka^g igen közel lévén a' Synodushoz, sok Hallgatoi nekie által-jöttek hallgatni, 's feles Nemesség lévén ottan, valóba sajnálják vala, hogy nem felelhet az uj Pap, hanem en emelgetem a' szent rudat; és szomorán beszélik vala nékem is. Láttam azután is ötöt a' Teleki Sándor²⁴⁵ temettségen 's ősz, kopár ember vala szegény Barátom. Nem [120] állok semmi egyéb boszszut a' szegény Szabó Tamáson, hanem tsak holmi dolgait jegyzem-fel:

Midőn meg-hallotta volna, hogy Doctor Ajtai Szabo András, az ő első feleségétől valo fia, le-érkezett vólna Akademiakrol 's már Paszmoson volna Gróf Teleki Mihálynál,²⁴⁶ mentől viseltesbb tzondrájába, harisnyába 's botskorba öltözik; noha volna poszto ruhája és tiszmája, de fél vala, hogy megfosztják a' mezőségen; és a' második, 's szolgálójából lett Felesége, a' szegény Ajtai Szabo György' anyya, genyett kényes aszszony, tele hugyozván egy fertályos²⁴⁷ üveget, téve a szegény Tamásnak kebelébe; s ezzel el-indulván ére a' Paszmosi határra. Ott találván valami udvari levest,²⁴⁸ meg-mondá, hogy ő vólna a' *Dotkor Apja*, 's az által hivatá is a' Doctort a' mezőre; az udvari lovász-inas vagy mi volt, meg is jelente Doctor Ajtai András Uramnak az attya érkezését, ő is sine mora^h ki-sétála hozzájá; ott egymást köszöntvén, elő véve a' szegény Szabó Tamás a' fortályost, és monda, hogy azt a' felesége küldötte, hogy abból látná-meg mi nyavalyája volna 's mondana valami *urusságot*; de a' Doctor Ajtai az Attyával el-vetteté az üveget; és meg-hagyá hogy mindjárt viszzá-induljon; 's viszza is indula; Doctor Ajtai pedig parókoson az Udvar felé. [121] De azonban ama' hitván udvari legény bé-fuvá Teleki Mihálynénak /:e' Torotzkai Istvan leánya vala,²⁴⁹ ki a' D. és az S-et nem tudja vala ki-mondani. Azért is Gidofalvi Mihály ipomtol a' kását az asztalnál így kéri vala fel: *Gigofalvi Uram! adja Kjed a' Kákát.* / 's rövideden

- b belekaptam a hajába
- c tudatlanság fráterét
- d jav. ebből: *Pog...!/?*
- e vizsgán
- f vitaellenfelek
- g jav. ebből: *Póg...!/?*
- h késedelem nélkül

ki-mondva: a' szegény Szabó Tamást az utról viszsza vitetik és asztalhoz ülteték Teleki a' Doctor Confusiojára.^a Bizony nem is ártott Ajtainak, hogy meg-hölyköltessék,²⁵⁰ mert a' gög bizony nála nagy vala, mind addig míg az infelix Curák^b miatt úgy fel-hagyák, hogy senki sem élne az ő praescriptióival.^c De azonban ő a' felesége jóságában jól él vala, 's voltam is az Udvarában^d egyszer 's panasz nélkül gazdag asztala vala. Az Attya keze alá is küldött volt ő holmi Negyvenes²⁵¹ borokat hogy ki-kortsomárolja; de pestises idő lévén, 's valaki azt találván mondani, hogy a' dög ellen leg-jobb orvosság a' jó bor, ő szegény a' bort nagyobbára meg-itta. De idővel a' szegény Ajtai Szabo György adá-meg az árrát; mert a' Doctor bátyja mindenét el-véve, az Aviticumat^e is egészen el-foglalá és az ötset úgy hagyá mint az ujjomat. De valakik a' dolgot tudják vala, 's az Atyám is, a' Doctor Uram oeconomiaját^f bizony detestálják^g vala. etc. [122] Már ez előtt a' szegény Ajtai Sz[abó] György meg-maradtatása²⁵² előtt, meg-holt vala pestisben Szabo Tamás és Szabo Tamásné; de minthogy a' Tamás részegeskedése miatt igen háboron éltek, nem engedék az aszszony részéről való atyafiak, hogy a' testek egy sirba tétessék; noha azon egy napon halának meg, 's más nap egy prédikáti-oval temettetének igen közel egymáshoz. Ez a' Szabó Tamás verete-meg emegmet Szent-Györgyi Márk Istvánnal, kit az Oskolában Udvarhelyt, mint-hogy igen aszszu ember vala, Bör Istoknak hívnak vala; de egy Suska nevű leányt temerálván,^h kitől Suska Kato nagy testtag leány származott vala, kit koros leányságában láttam Udvarhelyt, ki-tsapatta vala az Oskolából Veszprémi István a' Pap; mert akkor ott tsak Mesterek voltak, hanem azután hágott-fel a' titulus a Professorságra.

Második s utolsó Scholai Vereségem esék Udvarhelyen Etymologistaⁱ koromban Gyujto Ferentz által: ott ilyen regula vala, hogy reggeli Preces^j után egy verset énekelnének a' Classisban^k 's olvastatnék Catalogus;^l de a' ki akkor ott nem lenne, notálnák.^m Ott-hon felejtém azért magamat egy reggel ama' kuldus es rühes Borbely György házánál, a' kinek Sára leánya murokkal próbálgatta vala a' szemérmét és meg-sert-

- a zavarára
- b szerencsétlen gyógymódok
- c előírásaival
- d jav. ebből: *Udvarában*
- e ősi öröklött vagyónát
- f gazdálkodását
- g átkozzák
- h megfertőzvéen
- i szöszármazástán-tanuló (azaz 1. osztályos)
- j könyörgés
- k osztályban
- l névsor
- m följegyeznék

vén a' valamijet az Attya gyógyítá-meg; és mikor Catalogus olvasás végen érkeztem volna, bé-hevite Gyujto a' tenyerembe reszeg reggeli fővel. De más nem bántott soha. [123] Egyszer még ugyan szintén el-kapom vala a' nyak tsapot; mert a' szállásra szaladtam vala egy pennáért Novitius Sintaksista^a koromba, és Declamator^b valék; már pediglen a' Praeceptorom Krizbai Mihály indulo félben vala a Classisával az Examenre, 's hát sohol nintsen a Declamator 's busul²⁵³ vala. Azonban meg-érkezém; de alig hogy meg nem üte. Köszönje pedig hogy nem bánta; mert keservemben en bizony a' Declamatiót^c el-nem mondom vala.

Ezután vala a' szomszedomban egy Pápista gyermek, velem egy Vívásu, Kováts Márton fia; ki a' Jesuitáknál tanul vala; a' kit a' Grammatikából könnyen meg-győzők vala; de végre egykor ki-kapa rajtam; mert azt kérdé: *Sacerdos componitur e' Duobus Rectis: Sacer et Dos; quare igitur non facit Genitivum Sacridotis?*^d Mellyre meg-némulék; ha nem azután a' Praeceptor tanita-meg a' feleletre, de késő vala: *post festa Sacerdos.*^e Ez időben vala Syntaxista tanulo-társam ama' Czigány Málnasi Imreh Miklos, ki azután Csikban egy hitván leányert Pápistává lett vala; ez igen rosz tanuló, hazug ado- [124] lescens^f vala; de százás, bátor; mikor pedig a' Retre ki-menyünk vala játékra, a' Jesuiták is ollykor az ő Tanitványaikkal ki-jönek vala 's velünk öszve-elegyednek vala; a' Jesuiták pedig akkor ott Syntaxisnal^g feljebb nem tanitanak vala. De a' legjobb Tanitványokat is ez a' Málnási Confundálja^h vala. mert kiált vala mint a' Czigány, ezt mondván: *Constene Domine!*

Magna minorque forae, quarum regit altera Grajas
Altera Sidonias, utraque sicca, rates.ⁱ

Ezzel az egy pár versel meg-zavarja vala őket, mellyet ő maga sem ért vala, azok sem. Ez a' Czigán Málnási el-tsalá a' Grammatikámat,^j hogy szebben bé-köti: de a' tábláját is el-hasítá, körül is ugy el-nyirbálá, hogy azután sokkal rutabb volt; 's még is tiz polturát vona rajtam a' gonosz

- a kezdő mondattan-tanuló (azaz 2. osztályos)
- b előadó
- c előadást
- d A sacerdos ('pap') szó két részből tevődik össze: sacer ('szent') és dos ('adomány'). Akkor hát miért nem sacridotis a birtokos esete?
- e elkésett a Sacerdos
- f fiú
- g mondattannál
- h összezavarja
- i Érted-e uram? Nagy és kis ajtók, melyek közül az egyik a görögöket vezeti, a másik a szidóniakat, mindkettő kiszáradt. /?/
- j nyelvtankönyvet

Czigányja, noha betsületes Nemes embernek gyermeke volna. Ennek Testvérjét vette vala feleségül Sz[ent] Györgyi Márk István Pap;²⁵⁴ és a' Feleségének árva leány testvérjét meg-szeplősíté; de 12. aranyat fizetvén Deáki Josef Püspöknek, az az Incestus^k el-nyomula ob honorem quasi Sancti Ministerii et Religionis.^l Ez a' Márk István annak a' Mesternek fia vala, a' ki engemet a Templombeli capillatioért^m meg-korbátsola. kinek Felesége igen borozó és nagy kurva vala; de jó gazda-aszszony. [125]

Ugyan Novitius Syntaxista^a koromban Czigán Málnási 's más két adolcensek^b el-tsalának cantalni^c Husvét innepében, és vetődénk Árvádfalvára is, a' hol egy nagy házhoz bé-menénk, elől-menvén Málnási Miklos mint egy Vajda, észre nem vévén ő, hogy Oláhok laknak a' házban; de mi észre vevők és sietve ki futánk a' kapu eleibe; Málnási senkit nem látván maga után a' házban mi-közzülünk, és sem Éneket, sem Salutatio^d nem tudván, arra fakada-ki, hogy a' Batzoni Oskolában Comoediában tanult verseit kellene el-mondani, mellyeknek két strofáji ezek valának:

Tetűknek, bolháknak kövérivel híztam,
Tsontjokkal puszkáim ágyait tzifráztam s.a.t.

Ezt az Oláhok tsudálkozva hallgaták, 's adának nékie egy fejér tojást. mellyet ki-hozván, nagy haraggal belém veszé; mert en valék közöttök leg-nyomorultabb 's erőtelenebb, és monda: Miért nem jöttél utánnam, Canis sit mater!^e mert ugy ütöm a' fejedbe ezt a' tyukmonyat, hogy szemed, szájad tele telik. En pedig tsak a' sirással oltalmazám magamat: ő is a' földhöz üte a' tojást. Többet is sirtam ezen a' sáros uton, mert a' sok kalátsot nehezen birtam. Többször ezután nem is mentem cantikálni.²⁵⁵ [126]

Mikor a' Syntaxisbol Poésisra promovealtak^f volna; /:mert^g kétszer is promovealtak, de vissza-mentem/ bé-menék a' Poétak Classisaba^h melly a' Deákok Auditoriuma is vala; vala pedig a' Praeceptor egy Vársárhelyi nevü Enyedi vén Deák, szelid ember; ki azután Bástori vagy hová való Pappá lett volt 's végre pápistává lett vala 's megint közünkbe visz-

- | | |
|----------|---|
| k | vérfertőzés |
| l | mintegy a szent hivatal és vallás iránti tiszteletből |
| m | hajbakapásért |
| a | kezdő mondattan-tanuló (azaz 2. osztályos) |
| b | fiúk |
| c | énekelni; énekléssel adományt gyűjteni |
| d | üdvözlést |
| e | kutya legyen az anyád |
| f | a mondattan-osztályból a költészetübe előbbre juttattak (azaz a 2.-ből a 3.-ba) |
| g | a zárójel nyitása hiányzik |
| h | a költészet-tanulók osztályába |

sza akar vala jöni; de nem lemete. En ettől a' Praeceptortol ugy el-hülék, nem tudom miért, hogy ismét vissza-menék a' Syntaxisra;^l 's azt a' szegény Krizbai Mihály tsak neveti vala.

Mikor Rhetor^l volnék, bé-jöve a' Püspök Kolosvári István visitálni arra a' földre, és a' Praeceptorom a' jo Szathmári Samuel egy Oratiotstkát készite, estve ki-adá hogy más napra meg-tanulnám 's el-mondanám; sokat is törem rajta a' fejemet 's meg is tanulam; de az el-mondása ismet más napra halada s en is bátrabbá lévék 's el-mondam a Püspök előtt^k az Auditoriumban. Végezvén azt kérdé a' Püspök: *Cujus filius est hic.*^l Felele a' Praeceptor: *Est filius unicus Reverendi Domini Petri Hermányi.*^m Mellyre monda nékem a' Püspök: *Gratulor tibi fili, et tuo Parenti talem filium: Pater tuus fuit a' meis institutionibus. Deus tibi benedicat.*ⁿ Ez a Püspök pedig kisded ember vala; de piros és igen szép fejr haju 's szakállu. [127]

Togátskát kapván a' nyakamba, rendelének innepelni²⁵⁶ leg-elsöbben is Karátsonban Hev-vizre Haller Istvánnéhoz, ki az előtt Betlen Sámuelné volt; most pedig Özvegy vala, Nagy Tamás leánya Nagy Borbára: az Aszszony szálás, tsontos, nagy tag, termetes, de jó kedvü Aszszony vala. Gróf Betlen Imre már a' Collegiumbol ki-költ szép Urfi: Generál Betlen Farkas²⁵⁷ igen nyughatatlan Urfiatska, kinek Szigeti György tart vala asztalt: Grof Teleki Josefne²⁵⁸ fejr, de pirosság nélkül valo Kis-Aszszony, mintha beteges lett volna. Itt azon az asztalon, melly mellett kellett predikállanunk, egy fekvö 's ütö alkalmas nagy ora vala, és sok Deákotstkát süt vala a' Predikáziójába: predikállek kettöt az öt Deák közt; de nem sülék belé; mert meg-mondották vala előre, hogy ne venném számba hogy zeng 's üt. Ide szánon hozott vala-le minket Farkas Urfi. De még ezután egy Husvéthen is inneplettem vala ennél az Uri Aszszonymnál Rétenben: akkor az Aszszony egy Udvari sótalán bolondot is tart vala, 's holmi izetlen tréfákkal egy Vatsora felett nyere 8. máriást;²⁵⁹ en is predikállek 's ada az Aszszony két máriást. [128]

Ez után való Karátsonra rendelének Betlen Sz[ent] Miklosra Gróf Betlen Josefhez,²⁶⁰ a' hol három hétig heverék; mert annak a' böven költö jámbor Urnak nem volt pénze hogy ki-fizessen. Itt letünkben érkezék-le Bétsből a' Betlen Miklos nagy haju 's Német tsizmájú Inasa, 's el-hozá a' hirt, hogy meg-holt Betlen Miklós:²⁶¹ vala is sirás azon a' napon; más

i a mondattani osztályba

j a retorika tanulója (azaz 4. osztályos)

k a szó helyén más szót kezdett

l Kinek a fia ez?

m A üszteletes Hermányi Péter uram egyetlen fia.

n Gratulálok neked, fiam, és az atyádnak egy ilyen fiúhoz; a te atyád az én

neveltjeim közül való volt. Isten áldjon meg téged.

nap pedig panaszolkodék előttünk a' fia, hogy ötöt 27 000 forint adosságba hagyta. Betlen István²⁶² is tanulo Urfi, lévén a' Betlen Josef tutorsága^a alatt, ott vala, vala pedig Praeceptor^b Borosnyai János a' mostani Püspök; 's ennek az Urfinak is hozott vala a' Bétsi szolga egy Levelet, melylyet Betlen Miklos Distikonokkal irt vala; mellybe a' vala bé-foglalva, mint tanult 's menyire ment volt ö gyermek korába 's ifjantan. Bizony portentum ingenii^c gyermek volt ö! Beszélli vala a' Bétsi szolga, hogy Betlen Miklos a Bétsi árestumában XII. foliant^d irást irt; de azt mind bé-vitték a' Császár udvarába, 's nékie le-hozni nem engedték.²⁶³ Ez a' Sz[ent] Miklósi ut bajos volt ennékem.

Ezután Husvétban Jáson inneplék Grof Székely Adamnal²⁶⁴ a' hol is untig ettem a' vadhust; de egyebet nem adának egy Oroszlános Tallérnal, 's az is egészszen ón vala; de ott észre nem vettem, mert vissza adtam volna. [129] Itt tsudáltam, mint a' tehén az uj kaput, mint mond-el memoriter,^a a' sok bor hörpötözöles között, Székely Adám a' Barclajus Argeniséből²⁶⁵ egy-egy darabot; mert addig álmat sem láttam vala Argenisről, hanem ö mondja vala a' kezdetét: *Nondum Orbis adoraverat Romam* etc.^b Azonban száma nem volt, a' mennyiszer le-küldötte borét az Inást. Itt minden estve többire külön ettünk Deákokul, és a' jo Vad-husok mindenkor véresek valának, hogy ne ehessük 's az Udvari sok pani-perdák-nak²⁶⁶ több jusson.

Pünköstre Betlen Györgyhöz menék V[ajda] Szent-Iványra,²⁶⁷ 's vala a' Társam a' Nehai Bodor Moses, már a' kurvákba kapott rosz indulatul de violaszin köntösü formás legény: Mentünkben a' Mikházi feles apát-zákot, kik Tsikba igyekeznek vala, elől talállok, 's holmi bokros helyeken kettenként mennek vala; látánk ott szép leányokat 's majt meg-dühödök^c a' szegény Bodor, hogy nem játszodhatik vélek; magamat bizony igen féltettem, hogy az ö katzérsága miatt le-vernek ott: ferjfiat ugyan egyet sem láttunk; mert talám más uton takarodtak el; de mindenik ifju, fejér, szép Apátza mellett egy Vén volt 's annak a' kezébe akkora fekete Kerreszt mint maga; 's Bodort [130] az is tartóztatta, hogy a' Leányokhoz ne nyulna. Ez a' Bodor le-jöven a' Belgiumi Akademiákrol 's Dálnoki Pap-pa lévén, olyan Feleségre akadott vala, a' kiben vissza-fizetődék nékie a' sok latorkodás; de maga is ifjuságában meg-hala; söt időmbeli, 's idejebeli sok ifjakat tudok, a' kik Deák korokban tisztátalan életet élének, és

a gyámsága

b házitanítója

c csodálatos tehetségű

d fogságában 12 ívrét

a emlékezetből

b Még minekelötte Rómának... a föld kerekége meghódolt (Ford. Boér Sándor)

c jav. ebből: *meg-dühödök*

az Isten ki-vagdala őket szép ifjuságokban. De temetődjék vélek a' nevek is. Hanem az ifjak örizzék-meg magokat a' Tisztátalan személyektől.

Ide jegyzem azt is, hogy midőn még Classista^d volnék Udvarhelyre, az en szállásommal által ellenben egy Pápista erős, szálás, ifju Mészáros egy Hushagyo kedden estve sokat evék 's ivék; fel-kelvén az asztaltól fel álla egy padra 's le-szökék, 's meg le-szökék hogy lohadjon a' hasa; megint asztalhoz üle, evék 's ivék; megint meg-ugrálá magát 's ismét tölté a' hurkáját; más napon fel nem kelhete ágyából, 's harmad napra meg-hala.²⁶⁸

Egy Husvét innepéről haza érkezém Udvarhelyre sietve; mert nem szeretem vala imitt-amott lézzengeni, Papokon vagy másokon élni; de látván, hogy még tsak egy Deák is haza nem jött a' leg-közelebb levő Patronussától is, mondám a' kis Szolgáltskámnak: *Jere menjünk hálni Kenosba*, [131] onnan holnap hamar haza érkezünk Közép-Ajtára az Apám Uram házához. Ugy is lön; meg-hálánk Daniel nevü Unitarius jo-esmerőmnél; láték pedig hajnal előtt ilyen álmot, hogy „engemet valami Törvény Széken fő vételre állttenek; az akasztó-fához ki-vittemek, a' nagysokaság között térdre állítottanak; de a' szememet bé-nem kötötték, ugy hogy láttam mint villogott a' pallós, mikor a' nyakamhoz méregette a' Hoher; de ugyan-tsak a' fejemet el-nem üték; hanem ezzel botsátának el, hogy többé azzal a' bünnel ne vétkezzen.” nem tudom vala pedig mi bünöm volt volna, 's ők sem mondják vala vétkezet. Ezzel fel-ebredék meg-háborodva és még inkább megháborítám magamat; mert így magyarázom vala az álmat /:minthogy akkori aetasomban^a az Alomnak sokat tulajdonitok vala/ hogy engemet a' Rika erdején²⁶⁹ meg-támadnak a' Tolvajok fegyverrel; és ha meg-nem ölnek is, rettentenek fegyverrel 's talám meg-fosztanak. Mert nehéz idő is vala akkor; mert a' Militia Austriaca^b Tömös-vár felé szándékozik vala; a' Tavaszi időhöz képest a' kenyér sem vala igen böv azon a' földön. Meg-beszéllem ezen álmat a' Gazdának 's a' Conjecturalis^c magyarázatját is [132] el-mondám; de a' Gazda megfedde engemet, hogy Irástudó ifju lévén egy álmon ugy meg-ütköztem; és bátorita is, hogy szamba se venném 's ne félnék. de en tsak tartogatok vala. Azért 6 forintos viola szín búszke süvegemet a' tarisnyába tévem; az erdön nagy hallgatással 's vigyázással által-menék mind Rákosisig; ott meg-bátrodám, már senkitől nem félek vala; a' Süveget, hogy a' nestje²⁷⁰ ne rontsolodjék, ki-vévém a' Szolga tarisnyájából és fel-tévén, mendegelek vala mig a' Gyilkos-réven,²⁷¹ Köpetzen innen által-mennék; az alatt puszka roppanásokat hallék; és látám hogy Köpetzből öt vasas Német

- d iskolás
- a életkoromban
- b ausztriai hadsereg
- c föltételes

nyargalva jön ki az Ország útján; de en az ösvényen ballagdogalok vala a' Templom és Parochia felé; azonban egyik Német az Ország útjában meg-állván, a' négye pallost ránta és azt villogtatván reám száguldának és környül fogának lovaikkal; szola egyik Deákuł szeliden hozzám és mind addig untata, hogy fel-kelle tennem a' süvegemet; ők is hüvelybe tevék fegyvereket, kérdezvén honnan jövök 's hova menyek; de részegek valának. Egyik közzülök meg-ragadá a' süvegemet; de en is meg-fogtam vala; de ő erősebb leve 's lovát meg-vágván a' sarkantuval ugy meg-ránta, hogy el-kellene eresztenem a' Süveget; és el-nyargalának az említett Rév felé. Néz- [133] ték e dolgot sokan a' toronybol és a' kerteknek lészáírol,²⁷² ugy gondolkozván, hogy azok a' részeg militaris^a emberek meg-ölnék vagy meg-vagdálnak engemet. Én pedig épen meg-szabadulván, nem kevés Confusioval^b és majt tiz forintig menő kárral bé-menék a' faluba; és a' nép igen örül vala rajta, hogy az Isten életben meg-tartott volna; és beszéllik vala, mint gyültek volt öszve ők az Urákék házokhoz temetésre; mint mentek-be oda azon németek; mint lövöldöztek az asztal-ba, melly mellett kell vala a' szegény Bátyámnak Benedek János Papnak predikállani; és mint vadászták volna el onnan a' népet; és hogy most is azt vigyáztatnák, ha nem jönéneké viszsza azon Papista Vasas Németek. En ott nem mulatozván, sieték az Atyám házához szomorán; mellyet az Anyám észre-vévén, igen kérdezi szomoruságomnak 's könyvezésemnek az okát, 's vegre meg-mondám. Az után ki-tudódék, hogy a' Schramm General Regimentéből való ordinantz²⁷³ Katonak voltak volna, 's fordítának a Regiment pénzéből egy aranyat. Ez a' Schram akkor vesze-el mikor Maurocordátus Vajdát Bukuresten el-fogák; 's az özvegye mellett, onnan hozott Szeretsen Szolgákat láttam Udvarhelyen. [134]

Az édes Anyámnak neve VEREBÉLYI ÖTVES SÁRA. Attya vala Verebéli ÖTVES DÁVID, ki Magyar-Országról származott vala-be Erdélybe; Ötves Dávidnak édes attya^c Verebelyi MÉSZÁROS János.

A' nagy Anyám Ötves Davidné
vala Leánya:

PETENE FERENTZnek de Petelye.

Petene Ferentz Elei közzül volt az a' Nevezetes PETENE SIGMOND. ki Báthori Sigmondnak Pohárnokja volt; és mellette volt mikor MARIA CHRISTIERNát nékie Feleségül hozták; ugy a' Szinán Basával való hadakozásban is. Vagyon is ennek a' Fejedelemnek Donatioja^d a' Fami-liánk Ládájában holmi Almási jóságrol, és KENYERES nevezet alatt lévő Jobbágyokrol, kik most szabadságban élnek.

- a katoná
- b zavarral
- c attya utólag beszúrva
- d adománylevele

Ki-fogyván a' papirosbol, mellyet e' Könyvbe kötettem, sok következő dolgaim innen ki-rekedtenek; de talám enged az Isten időt, hogy azokrol is jegyzéseket tégyek magam, nem levén nékem Fiam, a' ki az Eletemet le-irhassa. ha pedig semmit nem találnék imi, az en Életemnek Historiája, légyenek azok az en M[anu] Scriptumim,^e mellyeknek száma már is fel-ment CXXVIII darabokra, 's állanak bé-kötve a' Thekám-ban.²⁷⁴

NAGY ENYEDI SIRÓ HERÁKLITUS,
ÉS – HÓL MOSOLYGÓ 'S HÓL KACZAGÓ DEMOKRITUS

[1a] Vivit enim vitium post funera, non modo Virtus
Vivit adhuc Helenae, non modo Penelope.^a –

Vitio alterius Sapiens emendit suum; ignavus nimis est,
qui post exemplum invenitur incautus.^b – [1b]

Vala Persiában egy igen bölcs Arabs *Lokman*¹ nevű kitől midőn azt kérdenék: Kitől tanulta azt az ő bölcsességét! azt felelte: hogy a' *Tudatlan és alkalmatlan emberektől*. – Ez a' sok dib dáb dolgoknak tövel hegygel, 's éllel fokkal, ággal boggal összehányt szemét dombja is arra való, hogy bölcsébbé légy! légy is barátom Olvasó! 's ennél bővebb Praefatiót^c ne várj; hanem várj időtől, mert időre hára valaha holmi haszon csak származhatik ebből; mint a' vad almát addig sanyargatja a' dér, hogy hideg vízbe hányják, 's a' fagya kimenvén eddegelik a' parasztok. Azon Könyveket kárhoztatja Osterwáld^{d,2} mint Kegyes Tudos; de honnan tudná, hogy azok rosz Könyvek, ha jól meg nem olvasta volna? Dávid is bolondtól fogta volt^e hallani ezt; *Nincsen Isten*;³ de ő a' felöll nem volt Atheus.^f E' rosz Könyv Autorának^g pedig nevit ne kérd; mert elég Könyv vagyon sub anonymo.^h Iratott pedig abban a városban,⁴ a' mellyben ha a' Könyv iroknak 's Olvasoknak leg nagyobb [2a] bünük^a csak akkora mint ez a' ganéj domb, boldog az a' Város. – [2b]

Dulce est desipere in loco!^b – [3a]

- a A bűn is túléli a halált, nemcsak az erény: Helena is él még, nemcsak Pénélopé.
b Más hibájából okát a bölcs; nagyon balga az, aki a példa nyomán nem lesz óvatos.
c előszót
d *Osterzsáld*, más.h.
e volt utólag beszúrva
f istentagadó
g szerzőjének
h névtelenül
a jav. ebből: *bűnül*
b Olykor bölcs a bolondozás (Horatius: *Énekek*, IV. 12, 28. Ford. Vas István)

*Nagy Enyedi siró Heráklitus,
és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus.⁵*

10. Jul. [1]759.

1.

Vala Nagy Enyeden, 1718 tájban egy Fazakas M. Gábor nevü Tanácsbéli, és nem gonosz hanem tudatlan ember; a'ki midön egy városi tréfás, de értelmes ember Concivisitól^a azt kérdené: *Jó Uram! mi jó hírrel bővölködik kigyelmed?* – monda a' jádзи^b ember ki deákul is tud vala: Nem tudok most egyebet édes Fazakas Gábor Uram hanern azt, hogy a' *Galus^b a' Francziával meg békéltett*, melyre monda a' szegény Fazakas: *Hálá legyen az Istennek!* 's ezzel elválnak egymástól örömmel, – egyik a' maga tréfájának, a' másik a' békesség nevének örülvén. –

2.

A' Szászvárosi Ekklesiának igen szép [3b] tudományú, de hivatalában felette restes mostani Papja K[ézd]i Vásárhelyi András, négy lovú kocsin útban lévén egy időben; találkozik vele Kerekes Pál nevü Enyedi Deák-ból Katonává, Katonából Baváriai^c préda pénzmel meg gazdagodott 's Ur nevet is felvevő Nemes; köszöntvén egymást becsülettel 's egy keveset együtt beszélgetvén; monda Kerekes Pál: *Tiszteletes Uram! Kegyelmed tudos ember; azért ne terheltessék nékem e' kérdésre megfelelni, a' mellyre^d másoktól nem vehettem kedvem szerént való feleletet: A' Krisztus meztitelen ment fel Menybe vagy öltözetbe?* Monda Vásárhelyi András: *Czó! hajtsad te!* 's meg csapatván a' Kocsissal a' négy lovat, bucsuzatlan elválék a' kérdező Urtól. Melyet midön én meg hallottam volna, mondék: *Coccejus János* sem felelhetett volna jobban arra a' kérdésre, mert ő egy Könyvében így ír: *Multum profecto pietati officium questiones stultae et indisciplinatae,*^e 's meg ígérém, hogy azt a' Feleletet le írom emlékezetre. – [4a]

a polgártársától

b francia

c bajorországi

d jav. cbből: a' mellyet

e Bizony nagyban kárára vannak a kegyességnek az ostoba és fegyelmezetlen

kérdések.

3.

Visitálni^a indula hajdon az Unitárius Püspök,⁷ és midön béérkezett volna Udvarhely székre, praedikállá^b hallattára egy Praedicátor, és ejte beszédében ilyen szót: hogy az *Izrael fiai 400. esztendeig bujdosak a' púsztában.* – a' Templomból a' Papság,^c házhöz-menvén a' Praedicátorok 's Püspök, monda a' Püspök a' Concionátornak:^d *Talán nincsen Bibliád Atyámfia?* Monda erre a' Praedikálló: *De bizony vagyom, Tisztelendő Püspök Uram! egy rősz.* Monda erre a' Püspök: *Ne mond a' Szent Könyvről, hogy rősz.* Monda azért a' Praedicátor; *vagyon egy hitvány.* –

4.

Vala Nagy Enyeden a' tájban, midön Korni's István Gróf a' Minoritákat e' városban álnok ígéretekkkel bé dicséri, egy Lenkes nevü vén és igen Köszvényes Barát; ezt a' Szerzetest egykor a' Köszvény erőssen ágyba veté; de azonban az agg ravasz, hogy a Réformátus börvedreket,^e [4b] 's bör-moslék embereket megnyerné 's magájévé tehetné, gyakran^f csinál vala nékiek vendégséget. – Midön egyszer ágyba fektében is ilyen asztalt terített vólna; nékie mint Köszvényesnek bőrt nem akarnak vala adni a' Barátok; ő pedig kér vala, amazok ismét kéri vala, hogy bőrt ne innék mert rosszabbúl lenne, monda: *Adjatok! iszom bizony én: ti azt akarjátok; de én nem, hogy a lábam is fájjon, a' kezem is fájjon, a' hasam is fájjon, a' szájam is fájjon.* –

5.

Folti Bálintné Jósika Mária gazdag Úri asszony lakik vala Hunyad Vármegyében Folton ki is előszollitván egy Inassát, hólmi Fejér Czipokat 's Bábolnai bőrt akara küldeni 's küldé is egy Német Officimnak.^g Az Inas tud vala deákul valami keveset; az Asszony pedig annál kevesebbet; de még is az Ur asszony tanítja vala az Inast, miképpen adná bé a' Discreti-ot^h deákul, monda azért az Inasnak: *Csak azt mondjad te: Vidua Foltiana misit.*ⁱ [5a] Nő mit mondasz lássam: Monda az Inas, hogy már ártatlan-

- a egyházlátogatásra
- b jav. ebből: *praedikálta*
- c jav. ebből: *Papság*;
- d prédikátornak
- e *börvedzeket*, th.
- f *csakran*, th.
- g tisztnek
- h ajándékot
- i Özveggy Foltiné küldte.

ságból: *Vén duna Fotina misit*. Monda az Asszony; ne ugy mond rász ember; – hanem *Vidua Foltina*; de az Inas csintalanságból csak nem tanulható meg jobban, míg a' szegény vén asszony meg nem haraguvék. –

6.

Csehi János Udvarhely széki Pap, ifiúságában megszereti gonosz végre egy paraszt ember halgatojának jó főrma de tiszta életü feleségét, 's igen utánna veté magát, – az okos asszony sem mütata kedvetlenséget: ígére Csehi az asszonymnak egy pár veres csi'smát, ha engedné magát meg csehelni; 's az asszony jó szót ada ha a' csi'smát előre megvenné, és ide 's ide vinné éjjel az aszalóba. Meg is cselekvé Csehi, 's elmene az ajándék csizmával az aszalóba; de a' ravasz asszony megjelenté ezt Csehiné asszonymnak idején 's javallá, hogy lopná magát az aszalóba. – Csehi azt vélvén, hogy az Asszony vólna, a' kivel ő meg szerződött vala; kezdé a' Felesé- [5b] gét idegen gyanánt szópni 's nyalni, óda adá a Csi'smát is; azután pedig közösült velle; 's az asszony elől elméne 's otthon lefekvék, tetteté is mintha alunnék.⁸ – Azonban Csehi is megérkezék; kérdé a' Felesége, hól járt volna ilyen késő éjszakáig? elhazudá egyfelé. – Csehiné hajnalban felkelt és az új piros csi'smát felvonván jár és sepreget vala a' házban mint gazdasszony. Csehi pedig a' lasnak^{a,9}, alól látván az új [csi's]mát,^b 's tudván hogy a' feleségének új csi'smája nincsen, kérdé: *hól vetted azt a' piros csi'smát Feleség?* Melyre az asszony haragoson kikezdé találni a' titkot: Csehi pedig megijedvén kérni kezdé hogy halgasson, 's ígéré, hogy mást is véssen nékie. – De a' titok kinyilatkozék és generalis visitatió^c következék, melyen vádoltaték is; – fogá pedig magát és vitt^d Údvarhelyt a' Püspöknek Veszprémi Istvánnak ajándékba egy nyúlat, 's kedvesen vévé a' Püspök; de kerülvén fordulván ellórá a' nyúlat, 's ismét beajándékozá más nap, mellyel a' vén gutta ütött Püspököt [6a] annál inkább lecsendesíté 's nem lön baja; de midőn indulni akarna^a a' Püspök, 's a' két nyúlat keresnék, csak egyet találnak, melly dolgot nevetnek vala a' kik tudják vala az ő tréfáit. –

7.

Sz[ent] Ábrahádi Mihály Unitárius Püspök visitátiót tartván Udvarhely széken egy Falúban, hatod vagy heted magával ebédre hiyattaték egy

- a *kasnak*, th
- b *...mát*, tintafolt takarja
- c általános egyházlátogatás
- d jav. ebből: *?vala?*
- a jav. ebből: *akarna*.

Unitárius nemes Embertől; a' több Papok pedig letelepedének a' parochiában 's jól tarták magokat, éggyen kívül, a' ki szörnyű fóg fájásban lévén sem nem ehetik sem nem ihatik vala, – hanem javallák némellyek hogy dohányozna egy keveset, 's túbák füsti fogná enyhíteni kinját; Mentegeté magát, hogy ő sóha a' félével nem élt, 's fél hogy meg okádatja az ötöt; de addig untaták¹⁰ jó baráti, hogy pipát töltének 's meg is^h gyújták nekíe, – a' pipa szár pedig igen rövid vala. Leülvén azért a' szegény fájos fogú Hod- [6b] 'sa¹¹ a'^c favágó tőkére, szipogatja vala a' füstöt; de véletlen megérkezvén a' Püspök, meglátá a' pipálást 's mondá a' betegnek: *Adj¹² forintot mindjárt.* – Eleget menté magát a' szegény ember 's mind a' több Papok is, hogy soha pipás ember nem volna az az ő attyokfia; de monda a' Püspök: *meg értem én a' tréfát; meg kell bizony annak lenni.* Mit tud tenni a' szegény fógfájos? Komjaitól¹² 's szomszédjaitól fel kéri 's béfizet. Kimenvén pedig a' Püspök előll, monda a' több Papoknak: *Isten vesztette volna órvasságtokat, sóha nem fizeték órvasságra nagy hijába ennyit.*¹³ – Itt ment vala bé Sz[ent] Ábrahámi az Oskola háznál a' Communitas^d nevezetű Classisokba^e a' gyermekeknek,¹⁴ 's meg látván, hogy a' Mester oda tett bé egy eczetes átalagot,¹⁵ hat forintot ránta a' Mesteren. –

8.

Mikor Mártonfi György^f volna Erdélyi Pápista püspök, Consiliárius^g és Fejér Vármegyei Fő Ispán visitátiot tarta pompáson a' Székely [7a] földön is: ez időben pedig Baroti Plébánus Pater Fodor vala; a' kihez egy óda való nemes Leány addig jára gyonni, hogy meg férgesedik. Melly dolog a Plébánus részéről tagadhatatlan vala; de a' Püspök a' dolgot jó neven nem vevé; azért Fodornak esőben sárban gyalog felkötölözve kelle a' Püspök hintoja után menni Háromszékre 's Csikba, azután büntetésül eltevék máshuvá.¹⁶ Ezután Vármegye gyűlését tarta Nagy lakon ez a' Püspök, 's midőn visszaindulna szándékozék vala Asszonynépére; és monda a' jámbor vén embere ártatlan, de vigyázatlan szóval: *Csak szép Asszonyon háljunk,* melyet a' Vármegye Tisztei el mosolygának; 's maga is vevé észre, hogy valami nevetségre valót fogott ejteni. – Ezután Zempér Mihály az öreg Kemény Lászlónak¹⁷ Csombordi Gondviselője foga

- b is utólag beszúrva
- c *Hod*, [6b] 's a'; valószínűleg a *Hod sa* 'mohamedán pap, hitoktató' szót tagolta hibásan a másoló.
- d közösség
- e osztályukba
- f György utólag beszúrva
- g tanácsos

a' Marosban egy Tok halat, 's Ura nevével vivé Károlyvárba a' Püspöknek Péntek napon, – nagy kedvességgel is vevé a' Püspök az [7b] aján-déket; 's a' szegény akadáoz beszédű Zempért asztalához ülteté; 's a' tekenős béka, a' minémü csemeget Zempér soha nem ett vala éppen néki esék eleibe melyet ő csirkének vél vala, és így gondolkozik vala: Nagy kedvessége vagyon ez előtt a' Sz[ent] Pápista Ur előtt /:valósággal is úgy vólt:/ az én Uramnak, hogy az én Uram tekintetéért böjt napon húsos étket készítettet! evék azért a' tavi csirkéből édesdeden Zempér Mihály Komám, – azomban a' Püspök azzal akarja vala őtet meg becsülni, hogy magával azon egy ezüst pohárból akarja vala itatni; de Zempér ob reverentiam personae^a ki adja vala a' pöhárt, nóha már a' Secrétáriustól^b megtudván mit ett, örömet előlte vólna borral az utálást. – Felkelvén az asztaltól, siet Zemper bucsut venni, hogy az első Korcsomán jól meg borozza magát; és bak kutya módra magát hajtogatván mász vala hátra; és a' palota küszöbinél történetből összeakad a' két sarkantyúja, 's az ajton hanyat kiesik, a' jó hosszú gráditson lemenyen háttal a' földre [8a] a' Püspök szeme láttára, a' ki az ajtóban fenn ezzel teprenkedik¹⁸ vala: *Fogjátok! Fogjátok! hatalmas Isten! a' Báró Úr szolgálja mind összerom-lek!!* – Nagy bajjal el választák az Inasok a' két sarkantyút, és ezzel Zemper lejövén az alsó Városra jól meg tölté magát borral; de egy holdnapra épüle ki az esésből és a' béka csemerből. –

9.

Pater Moses^a Boroszlai, Cserei Ágnesnek fattyú fiából való Minorita be-szélli vala Kútyfalván a' Zeyk Mo'sesné¹⁹ Torában, hogy midön ő Romából visszajöne Velence felé a' Tengeren hajótörést szenvedett 's harmadnapon Angliába ütődtek portusra^b Úr színe változásának napján:²⁰ megemlékezvén pedig aról, hogy az a' nap az Anyaszentegyháznak nagy innepe; látván azt is, hogy ott a' Templom tetején Kereszt vagyon, bé menvén a' Templomba, kerüle az Oltár háta megé, hogy álbát^c vessen [8b] a' nyakába, és Misét szol-gáltasson; 's akkor szolították meg, hogy az Kálvinista Templom. Nekem igen kell vala nevetnem az ő Geográfiját, melyet egy értelmes gyermek itt^d meg csufolhatott volna, de nem szollék semmit ott; hanem azután beszéllet-tem másoknak. – Ekkor beszélli vala azt is, hogy a' Neszter²¹ vizével vaj nélkül dagasztott jó kalácsot ett mintha Erdélyi vajjal készült vólna; és ott a'

- a személye iránti tiszteletből
- b titkártól
- a *Moser*, th.
- b kikötőbe
- c fehér karinget, miseinget
- d jav. ebből: i.

búza szeme 6lly nagy, mint egygy-egy bab. Rimben a' Ham²² előhozatta Ágyasait, 's kínálta ötet, hogy válasszon égyet magának. Melyekre azt gondoltam, hogy ez a' Barát habet forte votum perpetuae mendacitatis.^e – Ugyan ezen Mo'ses Boroszlai úgy jár egy Borosnyai Boldi'sár nevü Nagy Ajtai Réformátus Pappal 's házas emberrel, hogy akkor mint ő, a' Barát is jól ivott volna a' Sárkány téjben, 's lefeküött volna a' földre szalma ágyra, kezdé szidalmazni a' Réformátusok Papjainak házasságokat; és Borosnyai kéri vala, hogy kedvezne, halgatna, alunnék, – nem szűnve, rá róhan [9a] Boldi'sár, a' hasára ül; 's őtt életit Mo'sesnek beszélteni kezdí, 's mások csendesítük le. –

10.

Vala Három széken egy Türkösi^a nevü, <de> szép ősz szakállú, de eleven nyers Praedicátor, ki egykoron arról praedicálván, mint disputálta meg^b Illyés^c a' Bál Papjai ellen a' Jehovának és a' Bálnak Istenségét,²³ hozá elő Illyés prófétának ama rityolódó²⁴ szavait: *Kiáltsatok; mert talám utba vagon. vagy mással beszél vagy aluszik* 1.Kir.XVIII.27., és ilyen parafrásist^d vagy minek mondjam vete utánna: *vagy talán szarík*. Ugyan ezen ember látván 's olvasván, hogy a' Reformatum Consistorium sub Titulo Regulamen^e olyan parancsolatokat küldött az Ekklesiába, hogy a' Papok gabonáját jó időben az Ekklesia takarítsa bé, – az ő Ekklesiájában pedig kepe²⁵ vala, mellyet magának a' Papnak kelle vala bēhordatni, – támaszkodék maga Türkösi a' Regulamenthez,^f 's unszolá a' maga Ekklesiáját, hogy hordják bé búzáját: azok [9b] pedig a' kik a' Gyülekezetben elsőbkek valának, kéri vala Praedicátorjokat, hogy tartsa magát az eddig való usushöz.^g Egy szóval: a' két fél között a' mezőn rothada 's vesze el a' Sallárium.^h Jöve azért Szebenbe panaszra; de a' Consistoriumⁱ a' dolgot megértvén azt válaszolá, hogy az eddig való usushöz kellett volna magát tartani; 's e' szerént a' szegény vén ember kárba marada. Megharagúvék ő is, és inciviliter^j így szólt: *Túdom ezután mit cselekedjem a' Regulamentel; három részbe szakasztom, 's a' középilebe szarom.* –

- e szilárd fogadalmat tett az örökös hazudozásra
- a a javító jav. ebből: *Türkösi*
- b vitában meggyőzte
- c *Illyél*, th.
- d magyarázatot
- e a református egyházi tanács rendelet címén
- f rendelethez
- g szokáshoz
- h fizetség, járandóság
- i egyházi tanács
- j durván, műveletlen módon

11.

A' Három széki Református és Unitárius belső Embereknek a' Fejedelemtől szép 's nagy Privilegiumok vagyon; nóha már most Bécsben vagyon; – annak a' nemesség nagy ellensége, 's magok a' Papok is visszaéltek vele. Annak a' Privilegiumnak oltalmazására egykor elküldének egy Református Esperestet^{k,26} másod magával; de az Unitáriusok is a' ma- [10a] gok részéről adának szolgálatra egy koszlóbar²⁷ Mestert melléjük; ki is Socinussal tart vala; – hogy *Deus futura contingentia^a non novit^b*; – ezt az ő bal vélekedését kitanulván az Esperest, vala pedig tudos és^c joco-serius^d ember; monda az Unitárius Mesternek: *Mesturam!²⁸ vajon az Isten tudja é hól hálnunk e' jövő éjszakán? 's leszen é jó szállásunk?* Monda a' Mester: *Nem tudja bizony azt, melyet^e felkapván az Esperest, 's egyebek is járulván ehez, az egész menő és jövő útban annyi képtelenségre vivé a' szegény Sociniánust,^f hogy néha haragra fakadt ki; néha vakmerőül halgatott, végre alig várta, hogy meg-szabadulhasson az ő Református Útitársaitól. – Végre monda az Esperest, láddé atyámfia! a' Reformátusok Istene nem tanul naponként, ma nem tudosabb mint tegnap volt.²⁹ –*

12.

Pater Bodo³⁰ igen nagy és őszibe elegyedett [10b] Gárdján³¹ vala Enyeden; kinek idejében igen megbetegedett Köblös János³² nevü Tudos Hadnagyságot viselt Ember, – 's egyszersmind Regiae Tabulae Procátor,^g – melyet meg hallván Bodo Uram rá készült a' téringetésre és méné Köblös János látogatására. És kevés beszéd után kezdé inteni, hogy térme meg; – igen szaporán, mintha pappirosból olvasta volna a' leczkét, elmondá a' motivákat^h 's elvégezté. Akkor monda a' Beteg: *Akar é kegyelmed többet mondani, Felcle a' Barát, nem, kérdé a Beteg: Ólvasta é T[isztelendő]séged Bodo Uram; Examen Reformatioñis Ottrokotsi?^{i,33} mellyre megvallá a' Barát, hogy azt a' Könyvet nem látta 's nem olvasta, – kéré azért ötet a' beteg igen, hogy azt a' Könyvet olvasná meg; mert abban*

- k *Esperest<hez>*, th.
- a *contingentiaja*, th.
- b Isten a jövőben történő dolgokat nem ismeri
- c *és és*, th.
- d tréfás; *joco-sevius*, más.h.
- e *melyen*, th.
- f Socinus-követőt
- g a királyi tábla ügyvédje
- h érveket
- i *Ottokotsi*, r utólag beszúrva; a javító jav.

ezek a' Motivák sokkal munkásabban vólnának kidolgozva. Bodo sem szemeteze őtt sokáig, hanem bucsut véve. –

13.

Külde egykoron egy falusi Szász, a' maga pór fiától a' Brassai Birónak igen szép [11a] Körtvélyeket ajándékba, hogy a' fia is bátradnék, 's^a a' Biró is esmerné meg. Gondolkodék a' paraszt legény az úton mint lehetne leg jobban békomentálni^b a' gyümölcsöt a' Birónak; és mőnda Szász nyelven: *Apám Uraságodnak körtvét külde*; őllyan jó, hogy ugyan előlvad az uraságod szájában, mint a' szar. –

14.^c

Szebenbe vala egy Szőcs nem régen, a' ki minden Szász Uraknak vétkeiket kitanulván, szemekbe mondja vala 's intí vala őket, hogy a' latorkodást, azt a' kevélységet azt a' csalárdságot s.a.t. hagyják el: azonban a' Bibliát erőssen olvasván, merték többen mondani, hogy sok Pap nem tudja úgy a' Szent Irást, mint az a' Szőts, – ötet pedig közönségesen *bolond Szőtsnek nevezték* vala. – Nem állhatván a' Szász Urak az ő orcázását,³⁴ nőha nem hazud vala, kitilták deliberative^d a' Várból, hogy bé menni nelégyen szabad sóha: künn is lakott, 's benn a' [11b] házaiban lakott égyyetlen egy fia, ki ő réája gondot viselt; de Czéhbeli társai 's más Joakarói kimentek hozzá beszélgetni 's vigasztalni. Esett egykor, hogy egy maga rendén lévő városi emberrel kinn sétálgatna 's egymással beszélgetnének egyről másról mint szegény emberek. – Történék pedig, hogy éppen akkor menne ki a' városból Pater Galonp Fő Je'suita; ki hozzájuk közelitvén, édesdeden kérdé tőllők; miről beszélgetnének? Felele a' bolond Szőts és mőnda: *Mi-mint szegény emberek csak a' sok nyomoruságról, Atyám Uram!* Monda arra a' Je'suita: Ne busuljatok atyámfia! rajtam is áll sók, 's tudok szolgálni, kegyelmeteknek is tődök, 's igyekezem is^e szolgálni, csak igen kérem, el kell hagyni azt a' kárhozatos és dőgleletes eretnekséget 's mindjárt felvesszük Kegyelmeteket a' hivatalokra. *Monda erre a' bolond Szőts; mitsóda a' mi vallásunkban az eretnekség?* és a' Hit ágazatit rendre kezdé előhozni, és Szent Irásbeli helyekkel erősíteni; mellyen a' Je'suita csu- [12a] dálkozik vala, és kezdé ellenvetéseket

- a 's utólag beszúrva
- b beajánlani
- c 13., más.h.
- d határozatilag
- e is utólag beszúrva

formálni; de azokra is a' Szöts könnyen felel vala, monda akkor a' Je'suita: *Igen mélyen beszélsz Atyámfia; nem a' te dolgod a' Szent Írást hántorgatnod ellenünk. Minek hívnak tégedet? Mondá a' Szöts: én vagyok a' bolond Szöts, 's ha nékem sem tud atyaságod megfelelni, hogy felelne meg óda bé az okosoknak? Ha atyaságod engem tériteni akar, jobban tanulja meg a' Szent Írást mint én tudom. Monda erre a' Je'suita. Gonosz ember vagy, t.i. vigyen el az Ördög, 's ezzel Pater Galonp megtért a' Városban. –*

15.

Gagy nevü kis falutska vagyon Udvarhely széken 's lakják Unitáriusok, – hajdan olyan bohokás elméjü emberek lakták, hogy azon a' földön ha azt mondják: *Ne gagjizz, annyit téssen mint ne bolondoskodjál.* Ezeknek csufosotska dolgaikat írta fel Bethlen János a' maga historiájába;³⁴ de ezt az egyet [12b] nem tudta: mikor őszve gyűlt az a' maroknyi kis Unitaria Ekklésia^a az ő módjok szerint alig vóltak tizen tizenketten; de az Urvacsorájában felittak mindenkor hat hat ejtel bört.³⁵

16.

Zágon nevü faluban hajdon megszállva egy éjjeli hálóra hólmí Úri ember; elküldi az Inassát a' Korcsomára két ejtel börtért vacsorára. Midőn az Inas vinné a' bört a' Szállás felé, találkozik egy vén asszony-nyal, a' ki meg kérdé az Inástól, hogy mit viszen, 's meg halván, hogy bört, monda az Udvari Inasnak; *Add igyam belőlle egy cseppet édes fiam, mert majd meg halok szomjúval.* Kezébe adá azért az Inas a' Kofának az Edényt, és az asszony el nem vévé a' szájától mig egy cseppig meg nem ivá, mellyen az Inas elcsúdálkozván monda: Anya! ördög a' leked! bár iszol vala egyszer jól, csak egy cseppet ne iszol vala. – Vissza menvén azért a' Szólga a' korcsomára, [13a] a' maga pénzén töltete mást a' bört helyett. Innen eredt némeltyek közt ama szó: „A' Zágoni csepp.” –

17.

Vas Gábor Esperestnek visitation kiadnak egy Leányt, hogy a' Papja szavára felment a' Praedikálló székbe és a' Bibliát lehozta; mellyért is a' Szent Visitatio négy sustáig meg büntette a' szegény leánykát. –

a unitárius hitközség

Apafi Mihály³⁶ idejében Tanács Úr vala Vargyasi Daniel^a Mihály; de meghallván, özvegyiségre marada vén asszony felesége, 's árván két fiai: János és Lőrincz,³⁷ a' kiknek Fejérvári Déák preceptorokkal^b Fodor nevűvel elvéteté magát az asszony; de csak hamar a' Déákból lett ifjú Úr megutálá a' vén asszonyt; mert iszos Asszony is vala, és nem igen tarthatja vala meg a' nagyját is, súlytól³⁸ vagy mitől volt, nem tudom: Elállá azért az Asszony mellől Fodor, mert a' mostohái is élete után oládkodnak vala. – A' Baroti akkori Plébánus, és egy Sebe^c [13b] [György]^d nevű Réformátus Pap nagyon udvarolják vala az Asszonyt, a' jól lakásért: – de az asszony az asztaltól sokszor felkelvén bémeyen vala a' kamara székere³⁹ 's megint asztalhoz ül vala; de gyakran elhullatja 's szotyogatja vala a' rosszat és a' palota Oloszteleken sáfrányos illatos vala. A' Baroti Plébánus pedig [a' Sebének]^e így szól vala: *Szarjék ő, igyunk mi.* 'S az eféle tractament^f ottan ottan esik vala még pedig hosszason. Ez a' Sebe pedig Váradí Déákból lett Pappá. –⁴⁰

Az Erdővidéki hajdoni Református Esperest H[ermányi] D[ienes] [Péter]^g igen szép tudományu ember lévén az Inspectioja^h alatt lévő Mestereket a' Partialis Synodusoknakⁱ végén kiváltképpen asztal felett, Hit ágazatiról való kérdésekkel szokta vala examinálni.^j – Vala pedig Bardoczon egy Jo'sa Mihály nevű paraszt és tudatlan mester; kit megszollitván az Esperest, ezt kérdé tőlle: *Hány természet vagyon a' Kristusba?* Felele [14a] a' mester: *Egy vagyon Tiszteletes Uram.* Monda az Esperest: *Vagy kettő,* Isteni természet 's emberi természet. Kérdé ismét a' Mestertől: *Hány személy van a' Kristusban?* Felele Jo'sa, de rosszul: *Kettő.* Monda az Esperest; *vagy nem, hanem egy személy.* De a' Mesternek ez nem tették 's monda: *Vagy kettő bizony Tiszteletes Uram!* mert az énekben is úgy mondjuk: *Őh én két szemeim,*⁴¹ mellyen az Esperest elálmélkodék 's többet nem szolla. – A' Papok találkoznak az Esperest Deák fiával, 's

- a jav. ebből: *Dániel*
- b tanítójukkal
- c *Sebi,* más.h.
- d *Gergely,* más.h.
- e 's *Sebéndi,* más.h.
- f trakta, evés-ivás
- g *HDE,* más.h.
- h felügyelete
- i részleges zsinatoknak
- j vizsgáztatni

mondának tréfásan: *Jo'sa Mihály ki disputálá^a az Apádat, 's megbeszélvén a' dolgot a' mint esett vala, lőn nagy nevetés belőlle. –*

20.

Vala Enyeden nem régen Csutorás Péter nevü szegény igen egygyűgyű, de ártatlan életű ember, ki első Felesége halála után özvegyiségre maradván, gondolkozék, hogy megházasod- [14b] nék; de olyan Leányt venne fel nyomoruságból, a'ki ötet megbecsülné. – Talála azért egy igen koszos fejü leányt a' kit tudva el vévé és addig futa fárada, mig a' koszból meggyógyittatá: de a' Menyecske csak hamar uralkodni kezdé jámbor férjén, és gyakran meg is veri vala; melly a' férfiúnak igen nehezen esik vala, holott ő mindent haza viszen vala feleséginek valamit keres vala; de talám a' bántja vala a' börtöt, hogy a' Férfi szakács ember vala; végre panaszolkodik vala a' szegény Péter^b egynek is másnak is, hogy az ő háládatlan felesége őtet veri, házba hálni nem engedi s.a.t. találkozáék azért a' ki néki tanácsot ada, miképpen verhesse meg ő is a feleségét, t.í. hogy legelsőben is lábát üsse ki alolla, 's azután ugy bánják, 's bánhatik vele mint akarja. Elment azért Péter a' Felső hólt Marosba,^c 's őtt csinála magának két vagy három izmos fiatal gőcsös botokat és haza érve: kérdé a' gonosz [15a] asszony, hogy mire való volna a' sok pálcza; de a' szegény Péter mint sejp ember monda: *Kej nékem Fejesség*. Lőn nem sokára, hogy az asszony ellene embertelenül kezdene patvarkodni, 's alig hogy verni is nem kezdené. Akkor a' szegény Péter is felforra, – 's ragadván az egyik börtöt, úgy úté a' háárdos asszonynak száráft, hogy ledüle a' földre mint a' disznó, – akkor az elbúsult^d Férfi is addig veré karjait czombjait, hátát mig elúná. – Mi lesz belőlle? felvánszorog a' vert asszony, 's menyen panaszra az Enyedi Consistoriumra,^a és őtt ledül a' földre, sirva 's nyögve panaszól a' szegény Péternek szemébe, melly kegyetlenül bánt velle. – A' Consistoriumnak Praesses^b mőnd. Halja é ked, Pét Uram! mit mond ez a' vert asszony! Ked cselekedte é ezi? Felele Csutorás Péter 's nagy bátran monda: *Én czejekedtem bizony azt, 's másszor is azt csejekeszem: Ha [15b] a' Monáj meg vágja a' Követ jövet jobb listet jáj.*⁴³ Monda a' Consistorii Praeses; úgy de rősz Molnár az, a' ki a' követ nem megvágja, hanem eltőri. Mond a' szegény Péter; Nem tehetek bizony én jója: fogja meg maszszoj a' száját. – Elég, hogy a' gonosz asszony a' veréssel marada; de azután sem hagyott nyúgtot szegény jámbor és

- a vitában meggyőzte
- b Péternek, más.h.
- c marosba, th.
- a egyházi tanácsba
- b az egyházi tanács elnöke

Templomot igen gyakorló Férjének; annakokáért ő is kéntelenítették Feleségét elhagyni: 's végre vetődék Diodra Miksa László Pápista nemesnek Udvarába a' hól élődött ideig. – Egykor az Ur vagy az asszony készteni kezdi, hogy legyen pápistává; igért is nékie, hogy ezt is adja amaz is adja néki, és hólíig Udvarába tartja; melyre monda Péter: *Ujam 's Asszonyom!* mellyik mellett adnak a' jobb mellett é vagy a rosszabb mellett. Kelmetek ígérek a' magok vallások mellett, bizony jobb az enyim hát. – Monda Miksa László; de [16a] *bizony Péter Kálvinus a' maga Vallását tóllünk lopta.* Monda Csutorás^a szegény; Uram! ha kigyed^b bémenne a' pajtába, mellyik lovat lopná el a' jobbikat é vagy a' rosszabbikat, ugy tudom, hogy a' jobbikat. Azért Kálvinus ha lopott a' jot lopta el 's kigyeteknek a' roszzsat hagyta. Monda ere Miksáné. Vigye el az ördög a' bolond fejedet, bizony ha meg nem térsz pokolba nyitod fel a' szemedet. Melyre monda a' szegény Péter: Asszonyom! ha ott lát kigyelmed engemet, taszítson ki onnan. 'S ezzel válék el a' Miksa háztól. –

21.

Sövényfalván Küküllő Vármegyében vala egy tudákos Mester, ki Nagy Pénteken a' négy Évangélisták szerént énekelte a' passiot,^c és közben közben meg állván magyaráz is vala; és mikor arra jutna, hogy a' Kristus megfogattasakor egy lepedős ifju is ki ment [16b] a' lármára, és midön megragadták volna azt, kezekben hagyván a' lepedőt, mezittelelen szaladott el.⁴⁴ – Meg álla őt is, és a' magyarázathoz fogván monda: Az az Ifiu a' Kristus isteni természete volt, és ha akkor el nem szaladott^d volna, azt is meg feszítették volna. – Ezen Glossát^e elmondván, ismét énekelni kezdte. –

22.

Kis Baczonban hajdon a' többi között születvén egy kis gyermek, 's igen gyenge lévén téli nagy hóban 's hidegben sietnek átalvinni Nagy Baczonba keresztségre, 's meg is keresztelték, 's ada a' Pap a' gyermeknek Máté nevet. Midön már éjszakának idején vinnék haza a' kisdedet jól bétakarva, az a' kinél a' gyermek vala elejté a' kisdedet és csak a' leplek maradának nálla, de semmit észre nem véve benne hogy nincs a' gyermek. A házhoz érkeztvén a' tűzhelyre meleg helyre letevé a' vélt gyermeket, 's kerekedve [17a] az asz-

- a Csutorás, th.
- b jav. ebből: *kigyel*
- c Krisztus szenvedéstörténetét
- d szakadott, más.h.
- e magyarázatot

talhöz a' Komák kezdének enni 's inni, – azonban egy macska azokra a' czelebulákra⁴⁵ lefeküvén prűszkölni kezdé, – melyre mondának a' pálinka Komám asszonyék vélvén, hogy a' kisdé prűszköl: *Adj jót Isten Mátékának*. Asztaltól felkelvén megtékték a' gyermeket, – észreveszik, hogy elejtették, 's halva találják Mátékát idővel a' mezőn. –

23.

Hollandiának Leida nevű Akadémiás várossában egy Magyar Deák új esztendő első napján menyen egy Professorához hogy az új Esztendőt szerencséltesse: vala pedig abban az időben ótt nagy hideg; a' Professor háza pedig márvánnyal volt pádimentumozva, – midőn azért bémenyen a' házba 's magát meghajtván köszönteni akarná a' Professort, a' sima márványon mint a' jégen a' fagyos papucsban el iszamadik⁴⁶ 's a' Professor lábai eleibe esik. Ragad a' Tudos ember rajta, 's [17b] mondja: Domine!^a én ilyen nagy tiszteletet nem kívánok. e' most cultus religiosus.^b –

24.

Bonyhai György Erdélyi Reformatus Superintendens,^c ilyen boldogtalanul jára M[áros] Vásárhelyen, hogy az ökisebbik 's formásabb Leánya meg fattyázék; mely dolgon a' Reformátusok kedvetlenek valának; de a' Páristák örülnek vala a' fattyunak é vagy a' paráznaságnak, vagy a' Püspöki ház mocskának. – Lön azért ez időben, hogy Toroczkai János Báró⁴⁷ nyaralni a' Mezősége Pogácsára menne, a' holott nékie Alsó István Református és Religioját jól megtanult ember udvarla⁴⁸ mint a' Faluba Conpossessor.^d – Alsót Toroczkai gyűlöli vala; de mégis ebédre marasztá; midőn már ebédelnének monda a' Toroczkai Ur: *Mi ujságot tud kegyelmed Alsó Uram?* Felele Alsó István 's mőnda: Félen való helyen lakom, Nagyságos Uram! és nem tudok semmit a' [18a] mivel méltoképpen udvarolhatnék nagyságodnak. – Monda erre a' nagy fejű 's kancsal Toroczkai. Ha ked nem tud, tudok én halláé ked? *A' kigyelmetek Püspökének Leánya megfattyazott.* Kérdé erre Alsó? *A' Leányaé Nagyságos Uram?* *A' kigyelmetek Püspökének Leánya bizony ha nem hallotta ked eddig.* – Monda erre Alsó: de pedig, hogy a' Leánya 's nem maga mint régen a' Nagyságtok Pápája: olyan a' Leány az eblelkü, hogy ha férfi jár 's fér hozzá úgy jár ő: a' lett volna bizony csúda ha maga a' Püspök fattyazott volna meg. Melly szokra Thoroczkainak elfogodék a' szava.⁴⁹ –

- a Uram!
- b vallásos tisztelet
- c püspök
- d birtokostárs

Nánási András értünkre⁵⁰ igen elmés és jádзи Ember vala, ki midőn a' Trájectumi^a Akadémián tanulna esék, hogy egy Belga Deák Dissertátiot defendálna,^b de Coccéjus értelmei ellen irt Thésissei valának, 's azokat oltalmazza vala; mellyet midőn Nánási [18b] halgatná 's nem kedvellené, felkiálta élesen az Auditoriumban Magyarúl és monda: *Énnye bestje Coccéjus seggibe pökdöső fia!* A' Magyar Deákok ezen igen mosolyognak vala, de masok semmit benne nem értvén, monda a' Praeses:^c *Quid placet doctissime Domine?*^d Azt holmi tréfával elüttetvén, más alkalmatossággal maga léssen az Opponens,^e és midőn a' Bibliában egy locust^f keresne monda: *Impresse extat locus in meo Codice, nisi mihi nosse praeterita Clarissimus Miis eroscerit;*^g mert a' Hollándiai pronuciáció^h szerént déakul *miis* és *Miis* nevü Tudos ember⁵¹ is volt hajdon nállok. Ezt is neveték sokan, söt minden alkalmatossággal is gyakor volt nálla a' tréfa, de maga nem nevet vala sóha. Sok eféle tréfáit meg hallván Leidában tanuló jó Pajtásza a' Kamarási Pál ira Nánásinak egy Levelet, 's kéré, hogy hagyná el már azon ifiu haszantalankodásokat 's tanulna; – mellyre vissza irván, a' többi között azt felelé: *Örömmel értem édes Barátom!* [19a] melly sokra ment ked immár illy hamar a' Szentségben; de mi itt még azt sem hallottuk, ha vagyon é Szent Lélek. Ennek az embernek fáctetiáival árcusokat^a tölthetnék bé. – Vala elsöben Kassai Pap, 's ott a' Jésuiták is dicsérik vala minthogy igen czifra Deák vala 's elvalt stylo portico,^b de a' jégre télben ki jár vala sisenkázni;⁵² 's ott a' Je'suiták Tanitvánnyi palástyát titkon ketté hasíták 's felét ellópák! Onnan hozák Husztra: onnan vivék Viskre, a' hól a' Viski Szászok nyelvén is beszél vala néha a' Praedicátioban; 's végre ott nem szenvedvén jöve Erdélyben, 's lön per factiones^c M[aros] Sz[ent] Királyi Pappá; de Bánffi 'Sigmond⁵³ esztendőnél tovább nem szenvedheté sok csúfolodó tréfáit, mert a' Pátronuson^d leg több esik vala. –

a utrecht

b egy értekezést védene meg

c elnök

d Mi tetszik, tudós uram?

e vitában a kijelölt támadó fél

f helyet, bibliai passzust

g Kinyomatva benne van ez a hely az én kódexemben, ismerném is, ha ezeket az elfeledett dolgokat a nagytekintetű Miis (helyesen Mus 'egér') ki nem rágta volna.

h kiejtés

a tréfáival íveket

b elegáns stílusával

c praktikákkal

d pártfogón

Fejérvárat tartván Generális^e Gyűlést hajdan majd mindenkor a' Reformatus Papok, [19b] noha alig mula el egy Gyűlés, hogy Lopok miatt kárt nem vallottak az Esperestek 's mások is. – El lopák Tibori, vagy más oláhok egy Esperestnek négy lóvat egyszermind. A' Mester pedig kit magával elvitt vala az útra felette igen akadazó beszédű ember vala, hogy az ember alig érthetné a' szavát. Ez a' szegény mester bémene, hogy a' kárt megjelentse, 's mondja vala is; de ijedtében ugy sem tud vala szállani mint rendszerént: – meg riasztja azért az Esperest, 's mond: *Mondjad atyámfia énekkal!* mert az éneklésben jól ki mondja vala a' Mester a' szókat. Mondá azért szegény énekel a' Tököli Imre táncza⁵⁴ nótájára, ezt a' két strófát értelmesen:

Ellopták a' Lóvat Tiszteletes Uram!
mind a' négyet ellopták Tiszteletes Uram!

Donát György Unitarius Vice Királybíró temetésére mene az akkori Erdővidéki Esperest [20a] Hermányi Péter, 's elvivé magával új deákocska fiát is.⁵⁵ Menének pedig véghez a' halotti Actiók^a a' Csürben, a' hól a' Csür fiában⁵⁶ deszkákból^b ülések valának a' Köz népnek számára jó magassan, hogy az Odorból⁵⁷ láthatnák az Actorokat.^c Komjátzszegi nevű Unitárius Pap mond vala Orátíot^d deákizálván is benne igen durva parasztos pronuciációval,^e 's így is kezdé: – Homo quidam nobilis /:de tele szájjal vastagon:/ abiiit in perpetuum Regionem ut emeret sibi Regnum,^f az az: égy nemes ember elmene s.a.t.⁵⁸ En hominem vere Nobilem! ihon az igaz Nemes Ember! kinek is tüz szolgait míg elé szollitom legyetek figyelmetesek! a' Iőn pedig, hogy midőn a' *Fortitudot*^g szollitaná, addig fészkelődének a' Csürfiába a' paraszt Halgatok, hogy letömnének az ülések, 's nyakra főre lehullának, mintha a' *Fortitudo* jöttében hánytá volna le onnan. – Véghez menvén a' Temetés letelepedének a' Tórbá mind [20b] Papok mind Nemesek; – de Hermányi Pétert mint Esperestet leg felül ültették, a' ki a' bort őt is mértékletesen issza vala; de az Unitárius Actorok mint fáradt Emberek jó kedvet vévének, és unszolni

- e általános
a temetési beszédek, szertartások
b deszkákból, th.
c a temetési szertartást végző papokat
d beszédet
e kiejtéssel
f Égy nemes ember elménc messze tartományba, hogy országot vegyen magának (l.uk. 19, 12.).
g az Erőt

kezdék a' jámbor Református Esperestet, hogy köszönné el a' bórt valami jó kívánságnak fejébe; de az Esperest nem akarja vala mondván: hogy sohol sincs szókozásban a' hazában hogy Tórban valakinek egésségéért igyanak; de Komjátszegiék mint boros emberek ismét kérik vala, hogy köszönné el valakiért. Akkor monda; – szolgálók⁵⁹ kelmednek Komjátszegi Uram! *Isten gyógyítsa a' kigyelmetek beteg Lelkit!! Felindulának ezen erőssen az Unitárius Papok, és mondják vala: – Nem beteg Uram a' Lélek! nem beteg uram a' Lélek!! melyre monda azoknak a' cserkesz⁶⁰ Papoknak: De bizony meghólt; mert van örök halál, mely bé dugá a' szájokat, 's ezután eloszlának haza.*⁶¹ – [21a]

28.

Az Enyedi Collégiumnak Vice Curátorává^a lévén Danczkai Jo'sef igen nagy gazda 's nagy gazdag nemes ember, keményen kezde igazgatni a' Collégium Jószágaiban, és tétete költséges építéseket is. – Indula idejében az Udvarbíró és Városiak között nagy vérontásra kimenő villongás is a' gabona hordáskor. Esék valami okon, hogy a' Theologiae 's Philosophiae Professort óda felejtvén, együtt fogva^b a' Filologiae Professorral és az Igeni Pappal,⁶² nem igen kezdené számbavenni Wessellényi Ferencz és Daniel^c István⁶³ Curátorokat is a' mint a' hire volt; sőt az Udvarbíró Pünczkösti Mihály is pöntban lépik vala a' nyomában Danczkai Curátor-nak.⁶⁴ – Mellyek midőn így follynának ira az öreg Daniel^c István Curátor, a' Theologiae Professornak ilyen Levelet: 1759-ben: –

Tiszteletes, nékem különös respectussal tisztelendő Professor Úr! –

Kifáradva a' Tiszteletes]séged vexátióiból,^e sőt belé is sülvén [21b] azokba Danczkai, már ellenem fordítá minden machinatioit. A' mult nyáron Gáltón létemben, magamhoz hivatám a' Collégium szolgálatjára exmittált Cancellistákat,^f és a' Séra Pál 200. forint adosságának executione mediante^g leendő megvétéléről őket auctoritate Curatoratus instruáltam,^h informáltam és parancsoltam is; de Danczkai őket fascinálván,ⁱ azoknak Executiojokat^j én ellenem fordította, és énnékem egy Heringfalvi jobbágyomat elfoglaltatta. Volt ugyan én nékem Séra Pál mellett adott Cautionálisom^k a' Collégiumnál; de kell vala elsőben a' Cancellistáknak pro-

- a gondnokhelyettesévé
- b jav. ebből: *fogná*
- c jav. ebből: *Dániel*
- e zaklatásaiból
- f kiküldött ímokokat
- g végrehajtás útján
- h a gondnokság tekintélyével utasítottam
- i befolyása alá kerítvén
- j végrehajtásukat
- k kezességlevelem

cédálni^l az én Inspector Curátori^m parancsolatom szerint Séra Pál ellen; mert előre én megirtam volt tavaji Rector Professor⁶⁵ Uramnak, hogy azon Cancellistáknak adja ki bátran a' Séra Páltól és Annjától adatott Contractust;ⁿ mert a' nélkül az Executioban nem procedálhatnak: más-képpen assecuráltam^o Rector Uramat, hogy mihelyt^p az Executio véghez [22a] menyen, az elfoglalt jóságért én örömet leteszem legottan a' 200. forintot és a' restáns interest.^a De Danczkai fark lévén a' fő ellen insurgál,^b a' Collégium administratiojából inversus Mundust^c csinál, hogy a' Szent Irásból ama mondás szerint: *A szolga lóvan mennyen, és az Úr gyalog kísérje azt.*⁶⁶ De ám légyen! Szabad az Ur én velem; az én Teremtőm mint méltatlan szolgálójával: ez az én mindennapi keresztemhez tartozik: csokolom én Istenemnek sujtoló vesszejét, mert hiszem, hogy igaz az Istennek örökkévaló igéje. Nem adtam én Danczkainak az én üldöztetésemre semmi okot; sőt eszköz én voltam abban a' T[isztele-tes]séged insinuatioja^d mellett, hogy én őtet a' fejemre ültettem: mert Méltóságos Collégám Báró Wessellényi Ferencz Úr ő felölle semmit sem tudott, és én commendáltam^e őtet előre és majd mintegy caveáltam^f is érette Méltóságos Collégám előtt; de igaz az Úrnak beszéde: *A' ki fizet gonoszt a' jóért, nem távozik [22b] el a' büntetés annak házából.* Peld. XVII. 12.⁶⁷ – Azért én bízom ügyemet az Istenre Péld. XVI. 3. mert igaz az is a' mit ugyan ott mond a' Lélek IX. 18.⁶⁸ *A' romlásnak előtte kevélység vagyok, és az esetnek előtte felfúvarkodott Lélek.* Éppen úgy vagyok én ő velle, a' mint jó emlékezetű *Vitringa*^g radikálván^h *Adoniramnak* nevit in sua *Anacrisi Apocalyptica*,^{i,69} azt applicálja^j az Antikristusra vagy olyan szolgára a' ki az Ura ellen rebellál^k és annak autoritását^l magának vindicálja.^m Légyen úgy mint Istennek tettzik. – Már következ-

- l eljárni
- m felügyelő gondnoki
- n szerződést
- o biztosítottam
- p mihely, th.
- a maradék kamatot
- b fölkel
- c ügyintézéséből fordított világot
- d közreműködése
- e ajánlottam
- f kezeskedtem
- g jav. ebből: *Vitzinga*. Mellette a margón: *Campegius Vitringa Th[eologiae] d[octo]r observ[ationes]*. A javító jav. és megjegyzése
- h a szó gyökerét keresve
- i *Vitairat az apokalipsziszról* c. művében
- j alkalmazza
- k fölkel
- l tekintélyét
- m kisajátítja; venticálja, más.h.

vén Mártius, in initio ejusdem, ex ordinatione superiorum, et usu jam roboratoⁿ kellett általadni a' Rectoratust ambulatorie^o T[iszteletes]ségedre. Eféle változásáról azon Hivatalnak a' tavalyi esztendeig, mindenkor előre az Inspector Curátorhoz, a'ki közelebb volt legalább mindenkor praevia notificatiot^p tett a' Decessor;^q de a' mostani inversum^r Mundus^s szerént talán [23a] ebben is surripiálni^a akarják a' mi autoritásunkat. – Noha itt járt elő 's hátra az Ur Udvarbíró Uram⁷⁰ körültem; de hozzám bé nem szúrta az orrát. – A' Rectorságról való kérdésre nagy okom vagyok; mert a' piac szegeletin valo Professorális ház és az Apahidi portióért terhes processus inchoáltak^b minden órán a' Collégium ellen, melly miatt a' Rector Professorral szüntelen való correspondentiának^c kell lenni – már a' Praetendensek Plenipotentáriussa^d magát énnékem insinuálta^e előre, ha amicabiliter^f bánnánk a' dologgal sat. sat. – 3. Martii^g 1759. Vargyas. –

Báró Dániel István. –

Mit nevéssen ezekben a' dolgokban Démokritus⁷¹ – nem akarja megmutatni. Esék azonban ilyen dolog a' Dantzkaiánus Curátorátusⁿ idejében 's kezdetén: Décsén már másodszor vagy akar mennyiszer megfordulván [23b] e' Curátor, azt az opiniotⁱ hagyá maga után, hogy irtoztató kegyetlen ember, 's ha talán igaz volt az is, hogy a' siró gyermeket azzal tácsoltatta^j az Oláhné, hogy *Jő Danczkai*, Jáká, vinyi Danczkai.^k Lőn azért hogy Tompa László nevü Praedicátornak béres legénnye is hallván a' Tatár hirt,⁷² e' Curiositate^l kimene a' Parochiából, hogy bár csak személyét láthatná annak a' kegyetlen embernek, 's éppen akkor talál kimeni az útzára a' Béres, midőn egy Embert vónatott volt le a' tiz körmiről;

- n ennek (t.i. márciusnak) az elején a felettesek rendelkezéséből és a már megerősített gyakorlat alapján
o rektorságot szokásosan
p előzetes értesítést
q a leköszönő hivatali előd
r *inversum*, th.
s fordított világ
a alattomban elvonni
b per kezdődik
c levelezésnek
d az igénylők teljhatalmú megbízottja
e sejtette, kerülő úton tudatta
f barátságosar
g március 3-án
h a Danczkai-féle gondnokság
i vélekedést
j csitította (rom.)
k Nézd csak, jön Danczkai! (rom. Iaca, vine Danczkai!)
l kíváncsiságból

de nem vólt elégséges embere, hogy fejét 's lábát jól megnyómják 's verjék is; riasztva szollitja azért a' Vice Curátor a' Pap Szolgáját, hogy üsse vagy nyomja; a' szolgál bizván a' papi privilégiumhoz, szót nem fógada: – ragada azért Danczkai egy pálczát és a' Béresen jókat üte; a' ki haza menvén ezzel a' Curiosa experienciával,^m [24a] kérdi a' papné: *Ha látta é Danczkait? 's miért olyan kedvetlen?* A' Béres azért megmútatá a' karjain való kék dagadásokat, mellyeket kapott vala, 's monda a' Papné. Meg mondám, hogy ne menj óda a' hól dolgod nincsen. Láttad immár Danczkait. *Láttam úgy mond a' szolga láttam sat. – sat. ...* Ezen Curátor parancsolatjára a' Miriszlai Mester házát Udvarbiró Pünkösti Mihály elfoglalá a' Disznópásztor számára,⁷³ mellyen mosolyog Demokritus. –

29.

Vala Enyeden egy Szatmári /:vagy inkább Szamári:/ nevü tudatlan Deák, a' ki nem tudván jól leirni a' más praedicatioját, 's a' rosszúl irtat rosszúl megtanulván azt praedicállotta vala: *Az Izrael fiai 40. esztendeig bújdostak a' pajtába;* – pusztát pedig kell vala mondani. – Mellyre sok Demokritus kaczagott. –

30.

Kalmár György Balaton melléki fi, Deb- [24b] reczeni Deákból való nagy Peregrinátor,^a 70. forintokkal /:a' mint beszéllé nállam 11. Julii^b 1759:/ elmenvén Angliában és ott sok esztendeig tanulván a' Tudományokat, ira Anglice^c három, déakul egy Dissertációt, mellyek applausust^d találván, jutalomúl nyert 1400. r[henes] forintokat;⁷⁴ mellyekkel átaljövén Hollándaiba 's az Akadémiákat meglátogató, onnan Piccárdián átalmene Helvétiaiba,^e onnan Olosz Órszágba Médiolánumba, Florentiaiba,^f onnan Rómába, recomendatioja^g mellett Breitingernek Cárdinál Tassionzi-hez,^h ki a' Pápa Séckrétáriussaⁱ vala, – onnan Velenczébe, és onnan

- m** ritka tapasztalással
- a** utazó
- b** július 11-én
- c** angolul
- d** tetszést
- e** Svájcha
- f** Milánóba, Firenzébe
- g** ajánlása
- h** jav. ebből: *Tassionzi-ház*
- i** titkára

a' Triesti portusra,^j onnan Bécsbe. – mindenünnen Attestatiokat^k hozván, – onnan lemene Péterváradja felé, mene Bukurestre, onnan Constantinápolyba, onnan Egyiptomba, Kairba, onnan Ptolémaïsba, és Názáretbe, onnan Constantinápolyba, és onnan a' Muszka Birodalombari, – onnan Curlándia el Lengyel Varsovába éppen akkor, midön a' Saxoniai Electorátust^l óda hagyván a' Király⁷⁵ maga is Varsovába érkezett volna, onnan jöve Magyarországra, 's végre a' [25a] Cániculán^a Erdélybe. – Ez azt a' tréfát beszéli, hogy Angliában a' kit felakasztanak, ha valamit vall a' sententia^b alatt lévő ember, mindjárt pennára veszik a' Typografus^c Legények, hazúl éhen vitt galambok lábaira kötik cedulanter;^d – 's már nyomtatva adják egy egy krajczáron mikor a' nép takarodik az akasztófától. – Ez a' Kalmár hazug Inspectornak^e találtatott. –

31.

Udvarhely Várossában vala egy vén és jó Asszony, a' ki gyermekségemben esztendeig gondomat viselé, ki is a' kártya játékot felette nagy bűnnek tartotta; de minket attól nem tudott elfogni,⁷⁶ söt a' Kűküllő jegére ültünk télen, ő a' partról fenyegetett, de a' sik jegre nem mert bójönni. Ennek a' vén asszonynak ifjú kórában Fazakas Férje volt igen eggyügyü ember, kivel az asszony semmit sem gondolt, söt megverte, ágy alá bujtatta: Vólt egykor hogy az Asszony megverte a' Férjét, [25b] 's a' vert Férfi béülvén a' Kemen-cze alá, ott zokogdogalt, – meg riasztotta az Asszony mondván: *Szepegsz é még tüzre való!* Melyre zokogással felele a' Férfi: *Szepegek! Szepegek!! tüzre való kúrva; mert bennem vagyok a' Férfi természet.*

Mikor ennek a' vén asszonynak gondviselése alatt volnék, sokszor láttam, hogy igézet-vizet vét vala; én pedig az édes Atyámtól az afféle Babonák ellen másképp tanítottam vala, 's haszontalan, söt vétkes dolognak mondom vala. Lőn egy Nagy Pénteken midön a' Je'suiták a' Kristus szenvedését kiakarnák komédiázni, hogy én is felmenék óda a' hegyre tátogni:⁷⁷ menyek, 's jövök vala ki 's bé a' Templomba; – a' pápista ősztvér ábrázatú asszú kászu⁷⁸ Egyházi pedig meg haragúvék és fenyeget vala, hogy meg korbácsol – meg haraguvám azért reája, 's mondek magamba: Ördög vigyen el, nem kell nekem a' ti haszontalanságtok. [26a] 's menék a' szállásra tettevén hogy beteg vagyok; – az Öreg gazdasszony megtapogatá a' fejemet 's legottan meg-

- j kikötőbe
- k bizonyítványokat
- l szász választófejedelemséget
- a nyáron
- b ítélet
- c nyomdász
- d cédulán
- e felügyelőnek

meré, hogy a' Templomban az asszonyok igéztek meg minthogy közikbe is találtam volt ülni, és igen szép adolescens^a is voltam; – foga azért a' vén asszony és vizet vete, 's a' lement 's fennuszkáló szenekből jobban is megismeré hogy erőssen megigéztek az ártalmas szemek: – az ágyhöz hozá pedig a' vizet, kére hogy innám egy keveset belőlle 's a' többivel megmosná homlokomat ábrázatomat, biztatván hogy meggyogyulok: a' viz pedig több vala egy fertálnál: fogám azért az edényt, 's megivám a' vizet mind 's elnevetém magamat, – észrevévén a' Banyó⁷⁹ hogy kikaptam az ő szentelt vizén, megplágála^b farba gyengén; de én a' szenes vitzől egy kissé rosszul kezdettem lenni. –

32.

Az Enyedi Collégiumba vala egy Senior Szeredahellyi nevü, igen himlöhellyes, szakáll és [26b] bajusztalan ember Déé'si Márton Professor idejében: igen [jól] tanuló Deák vala ez; és Bibliothékárius idejében a' Thékában nem nyúghatván a' bolháktól az olvasás közben, leveté nadrágát /:mondják hogy a' gatyáját is:/ és papirossal béköti czombjait 's szárait, azomban a' vizellés, vagy nagyobb is reá ére, és az akkori kis Collégiumból a' nagyobbikba általjöve az országúton,⁸⁰ s akkor mások mondák meg Ádámnak, hogy mezzitellen volna.⁸¹ – Rendelék pedig egy innepre praedicállani Szeredahellyit a' Fejedelemhez I. Apafihóz, 's óda mene Deé'si Márton is a' Prófessor, – annak idejében Szeredahellyi eléállá praedicállani jól elkészült praedicátiojával; de a' praedicállás közben elandalodék és sokáig hallgata, – Deé'si Márton pedig súgja vala nékie óttan ottan: *Amen! Amen!!* Észrevévén magát Szeredahellyi, fordul a' Prófessorára 's mond nagy szóval: *Tudják Uram!* 's azonban a' praedicátio is [27a] eszébe jön, és elmondja. A' Fejedelem azt mondotta, hogy régen nem hallott szebb praedicátiot annál. – Ezután Szeredahellyit reávévék hogy menne Udvarhelyre Rhetorices és Poéséos Praeceptomak;^a mert az fél professorság vólna; 's el is ment, – esett őtt, hogy a' süvegét a' szeme eleibe tette, hogy a' Tanitványi invocálnának;^b és őtt felejtette 's őtt állott egész óráig hallgatva; az óra elütvén eloszlottak a' Tanitványyai, 's későre vette észre hogy egyedül maradt. –

Lön végre Pappá ez az ember az Udvarhelyi Tractusban^c nötelenen; és mint nötelennek kívánnak vala az Asszonyok egy 's más ajándékotskát, csirkét, tőjást, bolyót⁸² vinni mint ifjú Legény Papjoknak; de ő senkit a' házba bé nem bócsát vala, hanem az ajándékot künn letétetvén a' ház

a serdülő fiú

b megütögetett

a szónoklat- és költészettan tanítójának

b megszólalnának

c egyházmegyében

padlássán, a' hól lyukat csinált vala, kibújván 's a' ház hijjáról⁸³ leereszkedvén béviszi vala a' discrétiot.^d –

Végre réá ére a' házasulás és bé- [27b] mene Údvarhelyre szerencse keresni: Vala pedig ótt egy maga meg únt koros lány *Magyari Panna* nevü, nékem bizony atyámfia; és azt maga megkére ilyen szokkal: *Leány! én tégedet elveszlek Istenért; de én bizony veled nem hálok. A' leány ezt halvan kiméne a' házból és kezde keservesen sirni; de az Anyya 's az atyafiak kimenvén intik hogy csak menne hozzá; mert tréfáldzik a' Leánykérő, 's hozza is mene 's csendesen éltek; nóha Panna rest volt anynyira, hogy alig tudta 's néha nem is tudta édes anyya felkölteni éggyetlen egy tehenetskéjének is megfejésére, hanem ezt feleli vala az ágyból: *No no! hogy nem tud kelmed alunni!* 's a' miatt estig is othon bög vala a' tehén. –*

Ez a' Szeredahellyi János lőn végre Szólokmai Pappá, 's minthogy praedicállásában a' sok idem per idem^e miatt igen hosszason feddővén 's intvén inkább mint tanítván, oda hagyják vala estve a' Halgatói; de ő is [28a] kitalálá módját: bévárja vala a' Templomba^a halgatoit, 's akkor a' Templom ajtajában állván senkit kinem bocsát vala estig is. – előre pedig meg buván a' porgolát kapuknál⁸⁴ név szerint írja vala fel kinek kinek szitkát, és szembe mind úgy számlálja vala elő sat. –

Ott laktában egy becsületes jó Gazda emberre biza holmi pénzt, hogy a' Makfalvi barom vásárban venne nékie egy Tehenet öt forinton, – véve is a' becsületes ember a' kitől én e' dolgot hallottam és haza hajtá; hivata pedig Szeredahellyi más falusiakat 's megbecsülteté a' Tehenet: becsülék pedig a' Tehenet hat forintra, mellyen megbusulván, hogy megcsalta volna azt az embert 1. forintig kitől a' Tehenet vásároltatta, pénzen fogadott embert, ki a' hatodik forintot meg vinné a' Tehenét eladott embernek. –

Végezetre ez a' szegény ember helyből helybe jár és Uraktól valami'snát kér [28b] vala, de csak annyit a' mennyire akkor szüksége vala; így szolván: *Adjon Nagyságod nékem egy sustákot:* s.a.t. elmene^b ez időben Szászvárosra is, a' tudos és tréfás, de nem próbált Nádudvari Péterhez, és monda: *Nagyságod T[iszteletes] Nádudvari^c Uram mindeneket inisen, melyre mond Nádudvari: Megfogadom, 's legelsőben is intem kelmedet, hogy ne bolondoskodjék, meljért megharaguvék. –*

- d ajándékot
- e ugyanazt ugyanazzal
- a jav. ebből: *Templomba*
- b a javító jav. ebből: *ellene*
- c *Nádudvári*, th.

Toroczko^d Szentgyörgyön vala egy Székely Mihály nevű Unitárius Pap, kit a' parasztság nagyon dicsér vala azzal, hogy egyszer sem pökik míg egy praedicatiót elmond. Ez az ember Szent Mihály naptól⁸⁵ főgva Karácsonig Korcsomát szokott tartani a' Papi háznál, és hogy jobban kelne a' bór az ivok közé elegyedik vala. Esék egykor, hogy egyik halgatója azt mondaná, hogy nem tartja nehéznek azt [29a] a' Papságot; – Monda Székely Mihály nékie, 's a' többi hallgatják vala: *Mit beszél kegyelmed? csak a Miatyánkat sem tudná elmondani egy is Kegyelmetek közül a' Templomban.* Felkiáltának azért mindnyájan, hogy mindenik hiába nélkül elmondja. Monda a' Pap: *fogadjunk!* két kupa⁸⁶ bórt adok annak, a' ki vétek nélkül elmondja; de a' ki el nem mondhatja adjon annyit, – 's kezet csapának. – Felállá Veres János egyik Udvarnak Tisztartója, 's mondja: *Mi Atyánk Ur Isten!* inte Székely Mihály, hogy elég; adjon két kupa bórt. – Fel áll Mészáros Mikla, 's midőn azt mondaná: *a' mi mindennapi;* oda tévé *az élő* kenyérünket; 's azt is leülteti a' Pap; a' többi közül is próbálnak némelyek, de hijába. Monda akkor a' Pap; – Itt sem tudák elmondani kegyelmetek a' Mi Atyánkat, hát a' Templomba mikor a' sok nép benne vagyon! bizony egy szót sem tudátok szollani, hát hól vagyon még a' Praedicatió. – Így mutatá meg nékiek mely nehéz a' Papság. – [29b]

34.^a

Szokolyai István az Erdővidéki Esperest és mint a' Püspök veje nagy hatalommal igazgat és visitál vala. – Esék visitatio alkalmával, hogy Oloszteleken is Mi Atyánkat mondatnának a' néppel a' Visitátorok,^b 's büntetik vala a' ki el nem mondhatja vala. – Barta András elévaló 's nagy Gazda ember sem mondható el, azért az Esperest belé akada és a' 12. forintokból, sok jó Intercessorok^c kérésére is semmit el nem enged; szolla mellette a' Vice Király Biró Boda Sándor is, de csak hijába. Azonban a' Visitátorokat ebédre hivatá Daniel^d Ferencz a' Fő Király Biró, és maga is szolla Barta mellett, de hijába; mert Bartánál^e pénz búzt⁸⁷ érze Szokollyai. Akkor az asztalnál mond a' Viczé Király Biró: *Mestert is találnék Uram!* a' kegyed Esperestsége alatt, a' ki belé sülné a' Miatyánkba ha úgy fognák mint Barta Andrást. Ezt hallván az

- d jav. ebből: *Toroczka*
 a a javító jav. ebből: 33.
 b egyházlátogatók
 c közbenjárók
 d jav. ebből: *Dániel*
 e jav. ebből: *Bartánál*

Esperest monda nagy indulatosan: *Ki volna az a' Mester* mert Isten bizony-ságom! mindjárt ma vetem [30a] ki a' Mesterségből. Ott ül vala pedig az asztalnál Péter Déák, az Oloszteleki Mester. Monda azért a' Vice Királybiró: *ihón Péter Deák Uram!* Akkor az Esperest felkölte az asztaltól egy visitátort 's a' Mestert, hogy kúnn mondatná el vele a' Miatyánkot; de el nem mondható szegény, hanem nagy szomorán az Udvarból haza indula, 's mentébe bémene a' Praedikátornéhöz panaszra, 's monda: Jaj! hogy járék édes asszonyom ezzel az átkozott Bóda Sándorral, hiszem én tanítottam ötet Miatyánkra; 's rám fógá még is hogy nem tudom; és ijedtemben nem is érem elmondani. –

Úgyan ezen Péter Déák a' Kurucz világban, úgy jára; – hogy egy^a Német Tiszt; de sem déákul sem magyarul nem értő ember, a' Papi házhöz vive egy Déák levelet, hogy meg olvastatná, – a' Praedikátorné szollitá a' déáktalan^b Pétert; Péter elővévé az oculárt, 's egy óránál tovább néze a' Levélbe, de semmit nem érte 's nem ólvashata [30b] meg benne, – a' Papné rebegéssel vala, 's unszolya vala a' Mestert, hogy ha csak valamit is olvasna meg. Végre monda: *Asszonyom e' verést emleget*, mellyen a' Német szitokra fokada, ki, 's haraggal elmene dolgára.⁸⁸ –

35.

Pákai nevű Mester vala Bágyba, ki is másokkal egygyütt a' Tőkőlyi Imre Tatárjai⁸⁹ előtt a' Bágyi Várba vonta vala magát; de minthogy sok diója vala a' háza hiján, le mene éjjel csak egy gatyában, hogy a' Dioból feliktasson a' Várba; de két lézengő Tatár őtt kapja, és a' két lábain a' labravaló⁹⁰ szárait jó szorossan megkötik Pákainak, és a' gatyá korczánál bétöltik a' diot mig meg telik, és meg kötik erőssen: ekképpen mint egy zsákot levetik a' hijjuból ugyan megzördül, 's elbocsátják. – Ezután is viselt mesterséget ez az ember, és midőn hóلمي gyermekeket tanitana, olyan stílust^c dictála nékiek magyarul a' *kiszilyről*: ez zab lisztből való savanyú pép:/ [31a] 's a' *kiszily higjáról*, a' mellyet a' Gyermekek nem tudnak vala déákra fordítani, – meg kérdék azért a' Mestert mondván: *Domine Praeceptor? Quid est latine Kiszily?*^a Gondolkozik vala Pákai mit lehetne felelni, 's monda: *Zabzillum*. Ezt leírák a' gyermekek, és ismét kérdék; *Quid est Kiszilyhig?*^b itt annál inkább megakadván, nem túda hova tekeredni, hanem monda: *Foslikum*. Vacans^c korában esmer-tem ezt az embert, 's akkor is bosszantották vele az Esperestje 's mások hal-lattára. –

- a egy utólag beszúrva
- b latinul nem értő
- c itt: nyelvi gyakorlatot
- a Tanító úr! Mit jelent latinul kiszily?
- b Mit jelent kiszilyhig?
- c állástalan, szolgálatban nem lévő

Mikor gyermek és Etymologista^d tanultska volnék, egy Husvétban kántálni elcsalának hólmí ravasz Háromszéki Nemeske gyermekek: Málnási Imre [Miklós],^e kit maga viselésiért Czigány Málnásinak hívnak vala; – Bodor Elek kitől a' Borbély György házánál igen meg rühösödtem vala, – és ama sunnyogó Gyujtó Jo'sef, és valahól megfordulunk vala, [31b] mindenütt adnak vala pénzt 's kalácsot igen bőven, – jutánk Árvádfalvára 's látánk ott egy nagy házat 's vélekedénk, hogy nemes ember lakik ott; de óláhok laktak akkor benne, 's azt mi az ajtonál észrevévén hirtelen visszafordulánk; de Málnási nagy szelesen bélobbana a' házba, holott sem éneket, sem rithmust^f nem tud vala; – 's látván hogy senki nincsen útánna, hólmí Komédiára tanult csúfos strófát^g elmondá, – mellyek közül kettő most is jút eszembe, 's ezek valának: –

Tetüknek, bolháknak kővérivel hiztam,
Tsontjokkal puskáim ágyait czifráztam.

Melleyeket az óláhoknak elmondá, azok pedig csudálkoznak vala; de néki-ek innepjek nem lévén, adának nékie egy fejér nyers tójást, mellyel kijött, 's a' nagyobbakat nem mervén bántani, nekem sivalkodék mint a' Czigány, 's fejemhez méregeti vala a' tójást 's ijeszt vala, hogy a' szememet üti ki vele hogy után- [32a] na nem mentem, – én pedig a' sirással vindicálám^a magamat generose.^b ⁹¹ Ifiú legény koromban azután tréfát ütöttem ebből előtte, midőn már Csiki házasságos ember vólna és Pápista is, és szintén úgy szégyenlette, 's apostásiáját^c azzal mentette, hogy a' ki ördöggel lakik, ördöggé kell lenni. –

Pápai Páriz Ferencznek Enyedi Prófessornak 's Medicinae Doctor-nak,^d mint^e facetus^f embernek, sok jeles tréfái^g estenek, melleyeket most is beszélnek némelleyek. Egy néhányat említtek. –

- d szőszármazástan-tanuló (azaz 1. osztályos)
- e Pál, más.h.
- f verset
- g strófiát, th.
- a oltalmaztam
- b hősiezen
- c hitehagyását
- d orvosdoktornak
- e min, th.
- f tréfás; factus, th.
- g jav. ebből: tréfát

Professorságának egyik esztendejében Hushagyo kedden⁹² ide 's tóvát elvonván magokat, hammas Szeredán⁹³ megszollita némellyeket a' Leczkéjén, – 's elsőben is egy Szenczi^h nevű kijáró kúrvás magyart mondván: – *Szentii ubi reliquisti carnem?*^h Vala égy Fel Enyedi [32b] nevű Déákja is, úgyan Fel Enyedi fi; azt is megszollitá; – de nem vala jelen: – azért monda: *Parva Respublica Fel Enyedi*^k Enyedi Gál Péter nevű Déákját pedig elvivé magával Udvarba innepelni,⁹⁴ de semmi discretiot^l nem ada az Uri asszony, hanem szóval és asztallal bővön látá. Búcsút vévén Pápai, monda a' Déáknak: *Frater!*^m el ne törjék az a' vajas Fazék, össze ne ütközzék ama mézes fazékkal, – hát a' sajtot nem tevé é rősz helyre. – Ekkor megszegyelvén magokat az Uraságok efélét bőven gazdálkodának nékie. – Sajtolt virtus! –

Jelen vala egykor a' Synodus Generálisbanⁿ Pápai, 's ott vala Szokolyai István Esperest is; és ez a' Gyűlésben sokat beszél vala etiam sine specie veri;^o mellyet halgatván 's unván Pápai Ferencz monda: *He he! hoc^p addito hoc^p addito.*^q Más Synodusban pedig Benei István a' Szász Capitulumokról^r beszélvén, ottan Szász Capito- [33a] lumot⁹⁵ emleget vala; – mellyre Pápai Ferencz az ővét kezdé fellejebb vonogatni 's köhögni köhécselni és monda: *A' bizony Romába vagon.*

Ezen Pápai Ferencznek második felesége a' Nyíro Léány⁹⁶ a' Templomba menvén össze találkozik egy rokatorkos⁹⁷ Deákkal. Vala pedig nagy sár és keskeny nyomdék:⁹⁸ nem akara azért sem a' Professorné [előtt a' Deák;]^a sem a' Deák előtt az Asszony [kitérni] mert sárba kellett vólna lépni a' piros csi'smával, fogá azért az erős Deák az asszonyt két kézzel derekon 's ki tevé a' sárba 's elmene; – el mene az Asszony sáros csi'smával panaszra; de Pápai monda: Hé! hé! nem huggyoztál te a' Tengerbe mint a' Professorok, azért állj ki előlők másszor; he he! Vala ugyan ezen Pápai Ferencznek 's^b feleségének idejében egy Zágoni nevű Neutrálista tanuló, irtoztató erős Legény, a' ki sokat emel, dolgozik 's baromoskodik vala a' Professoroknak; de [33b] Pápainé roszt étellel 's nyomoru kenyérral tartja vala őtet mint a' cselédjét: lőn azért aratásnak

- h** jav. ebből: *Senczi*
- i** *car<.>nen, th.*
- j** Szenci, hol hagyta a húst?
- k** Kicsiny község Felenyed.
- l** ajándékot
- m** Atyámfia!
- n** általános zsinaton
- o** az igazságnak még a látszatával sem törődve
- p** *hoz, más.h.*
- q** Továbbá, továbbá /Jól megtoldotta?/
- r** káptalanokról
- a** *a' Deák előtt, más.h.*
- b** 's utólag beszúrva

idején, hogy Zágoninak 's arato társainak az Asszony a' szász lovásztól, valami 'siratlan kását és mint a' föld olly fekete kenyeret küldene a' tarlóra lóvan, meg látván fortis^c Zágoni a' kenyeret, felásá határkönek a' föld végén. A' szász szolgát fenyegetővén 's megrettentvén meg tartatá a' hitvány lóvat, és a' nagy kásás kalánnal a' ló farka allyát meleg kásával bévakolá, fejét 's hátát is össze kásázá; halállal fenyegetővén a' Szászat lóhátra ülteté 's haza küldé, maga pedig étlen estig arata, de vacsorára bé nem mene. Pápaíné sirva selypen megbeszélé Pápai Ferencznek *mit csejokedett volna az átkozott jegény Zágoni*. Zágoni más napra viradván 's tettét tudván, könyvetkét, változóit⁹⁹ tarisnyá[ba]^d [34a] raká 's hátára köté, egy pistolyt szúra az övébe és egy vas villát véve kezébe, – így menvén bucsuzni a' Professor eleibe követvén ha úgy nem szolgált a' mint kellett volna, 's panaszolván hogy sok jámbor szolgálatjáért a' mint értette, kiakarná^a ő kegyelme csapatni 's a' miatt kellene néki világot venni a' nyakába. De Pápai Ferencz megbátoritá, hogy senki sem bántja, 's megmarada ismét a Collégiumban. Esék ezek után, hogy Kolo'svári István Professor is hivatná fortis Zágonit, hogy utra küldené, monda azért Kolo'svári István a' szolgálonak: *Add neki kenyeret és fő veres hagymát hogy egyék*, – idővel monda: *adj még felet, hogy lakjék nagyon jól*, – ada, de Zágoninak e' nem esék igen jól, mindazáltal eljár a' dologban. Idő jártában szem fájásba esék Professor Kolo'svári István /:szereti is vala a' jó bört, 's délután ittas is szokott [34b] lenni:/ 's bétetődvén Résideñtájába Zágoni, monda: *Tiszteletes Uram a' Nagy anyámtól hallottam, hogy szem fájás ellen jobb nincsen mint a' soos vereshagyma csak ugy nyersen*, – gondolván azért Kolo'svári István, hogy a' paraszt orvasságok sokszor jók,^b béköteté a' szemit hagymával és csipi vala erőssen. – Pápai Ferencz Collégája pedig mint Medicus^c béeérkezvén megérti a' dolgot, levetteté a' hagymát 's egyéb orvasságot javalla, – Zágonit pedig rá kérdé azútáññ miért javallatt volna veres hagymát tétetni a' Komám Uram szemére? Monda Ő, azért Uram! hogy a' minap ő kegyelme hosszu utra küldvén másfél fő veres hagymát adata a' Szolgálóval, hogy lakjam nagyon jól. –

38.

Kolo'svári István Professornak igen durczás [35a] és akaratos Felesége lévén, kevés dolgot tart vala a'^a konyhára. – Vete azért a' szolgáló egy

- c erős
- d a szótag a kézirat fűzéséhez került
- a kiákárná, jav. ebből: kiakára
- b sokszor, – jól, más.h.
- c orvos
- a a' utólag beszúrva

fazék kását a' tüzhöz és a' szokás szerént sőt vete belé modjával, – a' kisebb szolgáló gondolván, hogy a' sőt kifelejtették a' kásából, ő is sőt vete belé, hogy jobb ízű légyen, 's kimene. – El jöve a' Gazdaszszony is, és vélvén hogy^b a' szolgálók a' kásába sőt tenni elfelejtették volna, ő is sőt vete belé 's már nem vala sótalan a' kása; – ezt pedig mind el nézé Kolo'svári István, de nem szolla; sőt eltávozván a felesége, ő is jó marék sőt vete a kásába, érkezék a' házi Neutralista Fortis^c Zágoni, 's monda annak is, vess sőt a' kásába fráter,^d mert mindenek vetettek, 's az is vete. – Vacsorán feladák a' Kását; de a' só miatt senki sem ehetik vala, – az Asszony pedig annál inkább haragszik 's fántolodik¹⁰⁰ vala, ki ölte el sóval a' kását? kinck megfelele histo- [35b] rice^e Kolo'svári István a' mint fellyebb leíráim, 's az asszony fellobbana az asztaltól.–

Ez a' Kolo'svári István jó Déák, 'Sido nyelvet tanult, és jó Cartésia-nus¹⁰¹ vala; de sok csztendőig éppen csak az Euclides Elementumin¹⁰² tölté el az időt annyira, hogy azalatt két vagy három actásbeli^f Déák takaradnék ki a' Collégiumból minden Filo'sofia nélkül. Végre felindula az Ifiúság, 's rá izenének Professor Kolo'svárirra, hogy Filo'sofiát is és 'Sido nyelvet tanitson; mert még semmi hasznát nem mutatta ennyi időre is Euclidesnek. – Fogá azért magát, és az ifiúság ellen [majd]^g egy Oráig tartó Invectiva^h Orátioⁱ monda: végre pedig szollitá Dávid Grauser^j.¹⁰³ /:e' Belényes mellől Vaskó nevű falutskából való Czigány vala; de Belényesi nevű Enyedi nemes ember nevelte vala fel, 's tanittatván Deákká lett vala:/ ehez bizik vala a' Professor, [36a] hogy mások felett értené a' Mathésist, 's ez előállván a' fekete Táblához a' lineola, Cirkalom^a és Kréta mellé kíváná a' Professor hogy demonstrálná^b ezt 's ezt a' Propositio^c. Dávid pedig jó író 's picturához^d értő ember lévén, ira Crétával a' Táblára egy nagy virágot sokatska idő alatt és fordítá végre a' Professor felé, a' ki monda: *Quid hoc est Domine Grauser?*^{e,f} Ő pedig monda:

- b** hogy utólag beszúrva
- c** erős
- d** atyámfia
- r** történet szerint
- f** korosztálynyi
- g** mást, más.h.
- h** *Investiva*, th.
- i** feddő beszédet
- j** *Grán'sa*, a javító jav. ebből: *Gráu'sert*
- a** vonalzó, körző
- b** bizonyítaná
- c** tételt
- d** rajzhoz
- e** *Grausa*, a javító jav. ebből: *Granser*
- f** Mi ez, Grauser úr?

Deus novit Clar[issime] Domine!^B 's itt lőn vége az Euclides tanításnak.¹⁰⁴ –

Vaskoi pedig, vagy Belényesi Dávid Grauser^h lőn Közép Ajtai Mesterré a' Tőkőlyi világban,¹⁰⁵ 's minthogy a' Templom tele vala^l a' népnek házi portékájával, a' Templom előtt menyen vala véghez a' Cultus,^l 's Czigány Dávid maga készít vala új és bolond 'Soltárokat, mig némely jó emberek észre vevék vánitássát.^k – Mivel pedig a' Mester háza kőház vala 's pincze is alatta, ő lyúkat csinála le a' házból a' pinczébe, 's más ka- [36b] mara széket nem keres vala mint Czigány, nóha soha rá nem vehetik vala hogy Czigányúl szólna, hanem az én atyám egy néhány szókat tudván azon nyelven, részeg kórába megszollitá Dávidot; 's hát Dávid Czigány úgy beszél folyvást mint egy Czigány *Démos[thenes]*.^l

39.

Az Udvarhelyi Oskolában vala 1719-ben egy Szathmári Jo'sef nevű sóha nem nevető, de másokat kaczagtató 's nevetető rest Tanuló, de ritka acumenű^m 's nagy memoriáju Deák: kinek Seniorságában meg hala a' Pap [Jenei]ⁿ Sámuel, 's elébb egy néhány napokkal Felesége is mind ketten pestisben, és a' Papság ház az Oskola mellett éppen pusztán marada.¹⁰⁶ Szathmári pedig ezt cselekedé: vága egy egy iznyi viasz gyertyát és éjjel bémene a' Parochiába 's minden házba 's pinczébe, égyet égyet a' falra fel- [37a] ragasztá^a égve, – azután visszamenvén fellármázá a' Scholástikusokat,^b elméjekre is adá ábrándozással és szer szóval, hogy az nem volna tiszta dolog: paraszt és egyéb fegyverre kapván azért az Ifiúság, 's mindeniknek égő gyertya is lévén kezében, a' Szatmári példája szerint rá menének a' pitvarajtora elől kapitánykodván Szatmári; de őt félen állván mintha félne^c 's rettegne előll menni; mások is valójában irtozván senki nem mér vala bémenni, hanem Szatmári midőn látná, hogy a' házban elalutt az ő kis gyertyája felkiálta: *Jertek barátim! Úram Jésus! Távozzál el büdös* és az Inpostor^d után bérohana az Ifiúság; de sem ház-

- g Az isten tudja, tekintetes uram!
h *Grán'sa*, a javító jav. ebből: *Grán'ser*
i *vala'*, th.
j istentisztelet
k hívságát
l a szó vége a kézirat fűzéséhez került
m szellemességű
n *János*, más.h.
a *felragasztá*, más.h.
b iskolásokat
c *félné*, th.
d család, csinýtevő

ban, sem Muséumban¹⁰⁷ sem pinczében semmit sem találnak. – Elköveté ezt Szatmári másodsor is; – és kimene a' hire, hogy a' Pap pusztá házához a' gonoszok járnak: az Oskolabeliek pedig úgy elrémülének, hogy estvétől főgva viradtig senki sem mér vala egyedül kimen- [37b] ni félre való gondjára is, hanem kamarástól társaságostól mennek vala – ha csak egynek volt is olyan szüksége. – Vala pedig a' több Deákok között egy Bakcsi László nevű szorgalmatos tanuló és jó reménységű Ifiu /:ki is Akadémikus^e korában Thoroczkó Sz[ent] Györgyi Papságában hala meg virág korában,¹⁰⁸ a' formás termetes, eloquens,^f és igen kedves ember: kit Deák korában még Miko Ferenczné¹⁰⁹ sem útált, 's ugyan ott szoká meg a' bőrt mód nélkül mert a' Buzdi bőr negyvenesekkel volt nékie:/ ez a' Bakcsi sokáig gyertyáza éjjel, de a' kamarai társai mind alusznak vala, ez a' mikor le akarna fekúnni, érzé hogy igen peselhetnék, rá vevé magát hogy egyedül ki menne vizelleni; de mihelyt belépék az oskola kertébe a' hól egy nagy fejér kő fekszik vala, nékie úgy tették, hogy az nagy agár volna, 's mentől inkább nézi vala annál hosszabban nyújtózik vala az imágináció^g kölyközte agár [38a] azért Bakcsi megsikoltá magát, – a' lármára kirohana az Ifiuság; de minden csak követ lát, tapasztal és rúg vala; az egy Bakcsinak pedig csak kutyának láttzik vala a' kö szülte agár, a' melly csak azon szempillantás beli köllyök vala, de nagyságára a' világon sem volt mássa. Ez a' Legény e' miatt szinté zavarossá lön, és bizony sok esztendőig nem is mértük nékie említeni mig maga nem kezdé beszélleni. –

40.

Rétyi nevű akadázo beszédű Székelly földről kivetődött rigollyás Mester vala régen Magyar országban, ki a' Papját addig sarkalá, mig réá vevé, hogy ketten lopnák el egy falujokbeli Özvegynék a' Tehenét 's élnének belölle, minthogy jövedelmek is igen kevés volna. Meg is lön egy éjjel a' lópás, és a' Templom mellett nyúzák meg 's oszták fel. Haj- [38b] nalba megtúdá a' szegény özvegy, hogy el lopták Tehenyét 's mene a' Biróra, a' pedig a' falut felgyűjté hogy menjenek nyomra. Mikor a' nép egygyütt vólna, kiméne a' Mester is az emberek közé, és monda: *Ne keressétek kegyetek, mert azt bizony én lopám el Praedicátor Urammal egygyütt.* – Tudják vala pedig az emberek nagy messze is minémü tréfás és bohokás Mester az; a' Papot pedig igen jámbor embernek hiszik vala mindenek. Mondának azért a' Mesternek: Mester Uram! 's hát nem tréfál é kelmed! Monda Rétyi: hogy tréfálodnám? én lopám el a' Tehenet Praedicátor

- e akadámiát járt
- f ékesszóló
- g képzelődés

Urammal. Mondának nékie, ezt meg ne tagadja kegyed. – A' Pap csak-hogy kétségbe nem esék vala, – a' Mestert pedig idézék vala Birák eleibe, 's mikor kérdenék, hogy most is abban a' szóban vagon é, monda: Abba vogyok, és a' Czinterembe¹¹⁰ osztok el; de midőn a' segg véghurkájokat nem oszthatnak, mondék: [39a] Praedikátor Uram fogja ked a' szájába erőssen a' foga közti ennek a' hurkának az eggyik végit, én a' más végit a' fogam közé szoritom, és huzzuk kétfelé, 's mellyiknek nagyobb szakad, légyen az ő nyeresége; 's a' mint huzzuk vala két felé elszakada hirtelen a' hurka, 's úgy útém a' falba a' fejemet, hogy mindjárt felebredék. – Mondának erre a' Birák! *Az álom volt tehát Mester Uram!* Monda arra Rétyi, hát mi? álom bizony. 'S így menté meg magát 's Papját. –

Ezen fergeteges és játzi gonosz székely, két lovú fakó kocsin sokadalomba ment a' Papjával eggyütt alkalmas nagy erdőn által: A' sokadalomban úgy meg ivá magát a' szegény Pap, hogy a' világhoz nem tudna, – fógá azért magát a' szegény Mester 's fel vonczolá a' részeg dögöt és vissza indula; az erdőn út nélkül egy mély völgybe^a ereszkedék; a' lóvakat kifogá, 's eggyikre felperdülvén haza mene; de a' lovakat elcsapá, 's azok idővel haza menének székér és Pap nélkül, a' Mester pedig elrejté magát. Látván a' Lóvakat a' papné 's a' háznép meg háborodának, [39b] ide 's tóva futkosván sirva, sem Papnak sem mesternek nyomába nem akadnak vala. Azonban a' Pap is kialuvá álmát, de sóha nem tudja vala, hól legyen, kivitte óda, merre légyen háza és Faluja; kiált vala mindenfelé – végezetre úgy találkozá az ötet keresőkre. –

Vala ezen fortélyos Mesternek idejében Magyar órszágon egy Tyukodi nevű nyúl szájú csúf, de Fő rangú^b ember, a' kivel a Dunához közel találkozá Rétyi, és ő is félre vonván száját orrából kezdé beszélteni, és erőssen majmozni Tyukodit. Monda Tyukodi a' Mesternek: *Csúfolsz te engemet.* Felele a' Mester: Nem Uram! hanem illy nyomorékon születtem, 's ha Isten szarvat teremt is el kell viselnem. Minek hívnak hát tégedet? Monda Rétyi: *engem Uram Kakasdinak!* Felvévé azért ötet az Uri ember a' hintóra, és a' Dunáig vivé, 's tóvább is elvitte volna magával, de Kakasdi menté magát, hogy innen a Duna mellett vólnának nagy [40a] dolgai. Monda akkor *az Uri ember; azt akarnám, hogy az egész világ mind olyan volna mint én 's te!* 's megajándékozá Rétyit: rá ülven a' hajóra általmene a' Dúnán. Rétyi pedig útánna kiáltoza a' tulsó partra, hogy sem Kakasdi sem nyúl ajkú nem vólna, mellyért igen megharagúván Tyukodi puskához kapa, löve is, – akkor Rétyi nagy orditva, mintha érte volna a' golyóbis az alfelét, a' földre esék, – 's ezzel a' Tyukodi Úr is elcsiete. –

a Tölgybe, th.

b de Fő rangú utólag beszúrva

41.

A' Dinnyés Nyirségen hajdan vala^a egy Mester, a' kinek a' Papja a' sertések számára sok tököt vetetett vala; de a' Mester is tart vala egy nagy Disznót, 's az a' Tökben a' Papnak károkat teszen vala, és a' sokszori intésre 's fenyittésekre^b is nem akará vagy nem is tudá a' Mester a' kárból a' Domozt¹¹ elfogni, – azért a' Pap 's a' Béressei ötlet agyonverék. Mit tud tenni a' kárvallott [40b] keserves Mester? ira azért a' Disznónak egy halotti éneket egyyik funebrálisbeli^c éneknek nótájára mellyet is Eleink notástól végig tudtak; – nekem most tettik csak e' pár strófát feljegyeznem^d ide: –

Hát ótt rőfög a' tök között a' nagy Domozlai
'S úgy meg verik a' fustéllyal a' Pap 's ő szolgálai. sat.
Lám meg mondám ne menj óda a' Pap udvarára
Mert a' nagy Pap a' nagy intőt veti homlokodra;
A' minap is a' Pap tökit megetted éhomra!!

42.

Vala atyáink idejében Vak Marczy született világtalan Koldus; de Magyar vers szerzésre született Poëta,^e – a' ki minden dologra legottan ha kérik vala verset mőnd vala. – Keserü nevü Deákocskára kérik, hogy mondana valamit, 's legottan ilyen négy szép strófát mőnda:

Tenéked jó Fiam a' neved Keserü:
Törőd a' Logikát mint kását a' külü¹¹² [41a]
Rád ragad a haszna, mint a' lóra a' rü.–

Midőn holmi magyar gonosztévők a mezőben elvették volna a' Lóvát, mellyen koldulni kijár vala Debreczenből monda: –

Hogy fosztanátok meg világ Poëtáját,
Hogy vonszanátok el kancza paripáját. sat. –

Mellyet midőn ének szóval elmondott volna, vissza adák kabaláját. –

- a jav. ebből: *valo*
b jav. ebből: *fenyittékre*
c temetési
d jav. ebből: *feljegyeznem*:
e *Pöeta*, th.

Catholizálván Gróf Kemény László¹¹³ fiú gyermekeivel együtt Bécsben ennek előtte való időkb, visszajövetelében vele lévén a' felesége is Teleki 'Su'sánná, jötkben udvarlásokat 's látogatásokat tevének együtt is másútt is attyokfiainál, – nevezetesen pedig Eszterházinál¹¹⁴ az Esztergomi Ér'seknél is, a' holott az asztaltól felkelvén, a' midön kávéznának, Gróf Keményné mellé /:ki mostan retenta Religione Reformata^a Erdélyi Gubernatorné^b:/ üle egy Pap Úr, [41b] és lassan beszélgetvén az Asszonnyal /:nóha az Ér'sek a' Papokat intette vala, hogy Asszonyt neterhelnének religiosus discursusokkal 's distractionival^c:/ monda a' Gróf Asszonynak: *Úgy értetem Méltóságos édes Grófné asszonyom, hogy Gróf Uram esztendőktől főgyva nem hál Nagyságoddal!! bizony éppen Szent Lélek ellen való véteknek tartom azt.* – Felele a' felgerjedt Uri asszonyság: – *Kedvezzen az Ur énnékem, hogy el ne veszesseм pátiéntiámat.*^d E' dologról pedig azt mondom: a' Kálvinista Biblia szerént nem a' Szent lélek ellen való véték, ha az Asszonnyal férjfi, 's a' férfival asszony nem hál; hanem az egyszer megesmért igazságnak megtagadása 's káromlása; de lehet az Ur a' Szent Lélek ellen való vétokról nem ólvasta a' Kálvinisták Bibliáját; hanem máshonnan tanulta tudományát. – Ezt hallván a' jámbor Primás, monda: *Jól vagyon Atyaságodnak; meg mondám, [42a] hogy nem kell a' Hugom asszony keze alá szollani!!* –

Nádudvari Péter Szászvárosi Tudos Pap vala a' gonosz élet mellett; a' kinek is midön már összebe elegyednék a' szakállá, mónda egy nyelves 's nyálas Barát: *Térjen meg ked Nádudvari Uram ha csak vénségére is; mert tudja ked, hogy a' fa' hóva dől ótt marad.* – Felele Nádudvari 's monda: *A' bizony úgy vagyon, és ha Purgatoriumba dől, a' bizony ótt marad* – melly jádзи szóval bé dúgá száját a' nyálas foszlott Szerzetesnek. –

Békési István Hunyadi Tractualis^a Esperestnek idejében Püspök Veszprémi István vi'sitála Hunyad Vármegyében kevéssel szüret előtt; és

- a fenntartva református vallását
- b kormányzó
- c vallásos beszélgetésekkel és viszálykodással
- d türelmemet
- a egyházmegyei

Békési mint emberséges ember a' visitációt^b illendőképpen látá maga házánál, a' bört is bővön adatta mindeneknek. Ezt látván a' Püspök monda: *Vagyon é sok bóra [42b] Tisztelendőségednek Békési Úram!* Játékos és igen elmés ember lévén Békési monda a' Püspöknek: *Három a' hordó, 's egy az átalag.* Ezt hallván, de jól nem értvén a' gúttaütött Püspök monda: *Bizony sok szép bór szüret közelitvén.* Akkor monda Békési: *Három a' hordó;* – mert én, feleségem 's a' szolgáló hárman hordjuk fel a' bört; de az átalag bizony lepadt majd a' seprejéig, – azért innen a' Szent Visitatio máshová siessen. –

46.

Sempronius nevű Franciscanus sok Erdélyi Német és Magyar Uraknak Confessionáriussa^c lemondván Gernyeszegen a' Pápista Vallásról amplectálá^d a' Reformata Vallást, – hogy pedig Religionkat jobban is megtanulná, jöve Enyedre titkon Deáki köntösben, már a' pilisén¹¹⁵ is haja nevedkévén, – és rendelék egy Bibarczfalvi Márton [43a] nevű tudos Legény mellé, kinek javallásából olvasni kezdé a' Biczman^a Ferencz Thëologiáját;^b mellyben annyira gyönyörködik vala, hogy a' csúdálkozás 's öröm miatt nem hinné, hogy emberi munka volna az. Azonban észre vevén a' Barátok a' Sempronius dolgát, útánna eredének, nyomába akadának, – kiknek egy kocsin való érkezéseket látván szegény az ablakról, monda a' Bátyámnak Bibarczfalvi Mártonnak: – *Ezek engemet üldöznek,* – azért estvét várván, titkon elindula Toroczko Sz[ent] György felé,^c onnan Gyéres Sz[ent] Királyra, holott egy hónapig lakik egy rejtek házba. – Elmenetele után a' Német militia árestálá^d a' Collégiumot szorossan: és egy Tövissi orczátlan Barát béalkalmatlankoda a' Tisztos Vén Pápai Ferencz Prófessorra, 's több illetlen beszédei közt monda: *Térjen meg kegyelmed Pápai Uram; mert [43b] már kelmednek a' fél lába a' koporsoba vagyon.* Meg köhögé magát, 's az övét is fellyebb vonogatá hasán szokása szerént a' vén Pápai 's monda: *Ugy vagyon, hogy a' fél lábom a' koporsoba vagyon, az eszem is immár a' száramba szállott; 's én bizony már meg sem tudnám tanulni azt a' kegyetek czikornyás Vallását,* mellyel bédúgá száját a' fejer Barátnak, a' kinek nem hogy tele vólt volna ésszel a' szára, sőt talám szárba sem indúlt vala.¹¹⁶ – Esék a' szegény Semproniuson a' Toroczkaí útban ilyen dolog is: Vala a' Kösziklák között a' mint felme-

- b egyházlátogatókat
- c gyóntatója
- d fölvette
- a a javító jav. ebből: *Buzman*
- b *Theologiáját*, th.
- c jav. ebből: *Györgyre*
- d katonaság őrizet alatt tartotta

nyen az ember Enyed felől, egy nagy kő csúp¹¹⁷ bal kéz felől, a' mint a' patak leföly az Órszág útja mellett, melly már beszakadt a' vízfél: Mikor Sempronius hajnal előtt ide érkezett volna, halla ostor csattanást, emberek szavát, szekerek csatto- [44a] gását, és az említett nagy kő alá bévóná magát, vala is ott nagyotska hely, hogy eső előtt is egy néhány ember elvonhatta magát alája, és olykor az útonjárók is félrevaló gondjokra óda bémennek vala, – mikor Sempronius ott fülelne, Thoroczka János¹¹⁸ Pápista Úr óda érkezék, 's bémene a' köcsúp alá, hogy az ő nagy szarzsájkját üresitené, 's ott Sempronius mellett dolgát végezé a' nagy Kancsal Úr; de ötlet észre nem vevé, hanem csak büzzel égettborózá szegényt. –

47.

Egerből elszökvén egy Pater Kolo'svári nevű ifjú Minorita,¹¹⁹ jöve az Enyedi Collégiumba velünk Deák vala, és az Alumnusok között Principista:^a tanultat is vala; de sokat sira, hogy szegényül élne, 's nem úgy mint a' [44b] Clastromba. Hivatám egykor ebédre, 's többet készítették mint rend szerént, – most két tál ételünk és sültünk vala, bort pedig eleget adtak a' Korcsomán. Panaszola azonban a' szegény Barátból való Proselitus,^b hogy ő szegényül él; a' Klastromba várán várta a' Böjnapot; mert akkor adták fel ama jó Comédentiát^c a' Tekenösbékát 's egyebet; – mig leültek ki itta két három Barátnak portióját, 's azután a' magáét. – 'S mondék nékie: Domine Gilsik^d /:mert a Kolo'svári nevet elváltoztatták vala;/ hát a' kinek egy pénz álumniája^e sincsen, hogy él, 's még is érdemnek nem tartja, nóha többet koplal minden Barátoknál: Ti jól laktatok, 's még is Istenen orczátlankodtatok békával tölt hassal, hogy azt tölletek vegye meritum vagy érdem gyanánt. Orczátlanak lehetnek a' Barátok! – [45a]

48.

Pater Veres hajdon Erdővidéken Baroton Plébánus, kire Csikban egy Ekklesiában 14. meg fattyazott Személy vall-vala; és úgy rendelék, hogy jöne Barotra a Csiki mocsokból. Ez csak hamar megesmerkedék az én édes atyámmal, 's egymáshöz eljárnak vala bizonyos alkalmatosságokkal, és nyájasan 's harag nélkül disputálnak^a vala. – Lön egykor, hogy az

- a az ösztöndíjasok között kezdő
- b újhítű, a vallásra újonnan áttért
- c ételt
- d Gilsik uram!
- e ösztöndíja
- a vitatkoznak

én Atyám éjjeli szállásra beszállana a' Plébánushoz és meglátna ott egy piros szép ifiú Asszonyt: /:az Asszony Csiki vala:/ és mőnda az Asszonynak mint valami értetlenségből: *Asszonyom! kelmed talán a' Páter ő kelme felesége?* Felcsattana az asszony: Nem kell atyaságának Feleség: nem vagyok én Feleség. Őtt vala akkor az Asszonynak atya is egy czondrás Csiki Székelly, 's mőnda az; [45b] ez Uram az én Leányom! 's azért jőtt ide szegény, hogy valamit kaphasson édes Uram! Mőnd az Atyám; kap itt őllyant, hogy el nem felejtí, 's ezen beérkezék a' Plébánus is 's amazokat kiküldvén mőnda: *Ne-beszély előttők a' félét.* Én az asszony embert kívánom; de magamat megtartoztatom 's annak vagyon érdeme; ha nem kívánnám 's úgy tartoztatnám meg magamat mi érdem vőlna benne? – Mőnda az Atyám: *ilyen menyecskével bizony megtartoztathatod magadat.* Erre elő vőn a' Plébánus egy apró hegyes vasatskákkkal megrakott ővet 's mőtatá, hogy a' testnek kívánsági ellen azzal sanyargatja magát. Végezetre mőnda: Hat esztendeig vőltam Rómába Mise mőndő Pap, – itt Eretnekek nincsenek, vagnak őtt a' Cárinálisoknak 's Pőspőkőknek is szép Dámáik, kiket [46a] hintokon magukkal hordoznak: én is bizony mindenkor tartottam, de senki nem contravertálta^a mert nincs Eretnek, de itt ellenzik a' Páterek s. a. t.¹²⁰ –

49.

Bodor nevő Enyedi Szakál-bég nevő Minorita,¹²¹ bémenyen Prőfessor Lingvarum^b Ajtai Mihályhoz, és sok beszéd kőzt mőnda: – Contre!^c hiszed é, hogy egy akol és egy Pásztor lészén végre. Mőnd a' Prőfessor, igen is hiszem: Mőnda Bodo: Úgy úgy; *te hiszed é, hogy végre minden emberek Pápisták lesznek?* Mőnd a' Prőfessor: Hiszem; mert azt mőndja a' Kristus: *Mikor eljő az Embernek fia vajon talál é hitet e' földön,*¹²² az az: nem talál; mert mind Pápisták lesznek, a' kik nem akarnak megigazulni hitből, – mőnda erre Pater Custos^d Uram! Legény nem hallottam ezt töbšzör. – [46b]

50.

Mikor már Szigeti István Erdélyi Réformátus Pőspők vőlna, és Enyedi új 's ifiú Legény Prőfessorok vőlnának: Borosnyai N[agy] 'Sigmőnd és Ajtai Mihály ebédjére hivatá a' Pőspőkőköt és az egész Collégátíot^e Borosnyai 'Sig-

- a ellenezte
- b nyelvészprőfessor
- c Felőgyelő!
- d felőgyelő
- e a kollégákat egyőttesen

mond 's vala gazdag ebédje, mikor a' Vendégeknek jó kedvek vólna, ivának egy egy kristály¹²³ bört a' Collégák közül azoknak Attyaikért is, a' kiknek attyaik életben valának, 's mikor a' következnek, hogy innának az Ajtai Mihály szüleiért is; Szigeti István Püspök, mi indulatból? ^f tudta, azt kérdi. *Hát ő kegyelmének is vólt é Apja?* A' Vendégek csak elhülének e' kérdésre, 's halgatnak vala; hanem maga Professor Ajtai megszólalván indúlatosan monda: *Nékem, Uram! nem vólt sem Anyám; hanem csak úgy teremtettem mint a' gomba.* – A' vendégek gondolkoznak [47a] vala, mit tenne az a' Püspök kérdése: ki a' félét gondol vala, hogy talám suspectálna^a törvényes szármozását az ifjú Professornak; némellyek úgy vélekedtek, hogy azt veti szemére az ifjú embernek, hogy őtet nem reverálja;^b most esett vólt az Ifjú Tudósnak, hogy Szigeti István a' kenyerét sem érdemlette vólna meg a' Professorságáért s.a.t.¹²⁴ Azonban őtt lévén utól Hermányi Jo'sef is a' második Pap, gazdálkodék nékie a' Gazda nyers soos Heringel; de ő sóha nyers halat nem ett vala; de még is egy kis falat heringet béfala 's utálva nyelé le, 's monda: *Hát ez Uram mitsóda, hogy vezett vólna el?* Monda a' Gazda: *Hering.* Mond a' Vendég. *Hát miért nem főzette meg kegyelmed?* Monda nékie a' Gazda: Az égész Európában mind nyersen eszik ezt; de az Öreg és^c siketes Püspök is nem hiszi vala, nőha lakott vala Frigiába, 's nevezetes lön vége a' Halázoknak.^d – [47b]

51.

Mikor az édes atyám tanuló fel serdült volna, 's kániculázni menne hazájába, érkezék egy folyó vizetske mellé, a' melyben egy Czigány kézzel halász vala, – óda érkezék más faluból a' Sogora, és data et accepta salute,^e monda a' Halászó: Sogori! eredj a' házamhöz hálni, ha halat fogok enned adok. –

52.

Vala az én hazámban hajdon egy szakállas kérkedékeny büszke ember, de paraszt vala: – a' ki egy vasárnapon nyári időben Templom után alutt téjjel ebédele, mellyből a' szakállába is hullatott vala; de észre nem vévé, – azzal kiállta az útzára maga kapuja eleibe szakáll száraztani. – Más faluból szintén akkor felérkezik egy esmerösse és jó kedvel köszöntik

- f jav. ebből: 's
- a gyanúba venné
- b tiszteli
- c is, th.
- d a javító jav. ebből: *Haláloknak*
- e a köszönés megadása és fogadása után

egymást. Mond a' hazug szegény kevély és kérkedékeny szakállas: Jó-
 akarom! igen bánom, hogy későtskén érkezett Kegyelmed; [48a] mert
 éppen most végeztem ebédemet, – kiváltképpen igen szép Zsemlyéntske-
 ket^{a,125} főzött vala feleségem s.a.t. Monda az idegen ember; – *Látom*
bizony, édes Jóakarom a' kegyelmed szakállában a' szálkáját, latta pedig
 szerdétet,¹²⁶ s' ezzel az idegen ember elméne dolgára. Arra a' 'Semlyé-
 kes¹²⁷ Patakra maszlaggal¹²⁸ én is elmenék halászni ifiú koromba egy
 sogorommal; de ő nem akarta vólna hogy lucskolodjam én a' vizben,
 mindazáltal én megnem állhatám, hanem a' féle részegedett pisztrangot
 éggyet, zsemlénket egy néhányat megfőgék, 's tevém a' keszkenőmbé, 's
 keszkenőmből a' nadrágom hasittékjába, míg a' többihez tehetném; de őtt
 felejtém; és hazamenvén,^b menének a' Templomba imádkozni; és az
 imádkozás közébe megkivántaték a' keszkenő, 's kirántám, – egyszer-
 smind pedig kihulla a' Templomban a' hal a' deszkázatra. A' nép [48b]
 kitakarodék; én is felszedém a' halatskákat, 's vivén a' szállásra, vetém
 a' több halak közé, és a' Testvérem lévén a' Gazdasszony, – ki veti a'
 belit halaknak, 's vivé egy cserép tálban a' maga Udvarán lévő kútra, 's
 felvován egy veder vizetskét vizet önte a' tálban melly a' kút öblin áll
 vala, 's a' viz a' kutba béúté a' tálat halastól. Hirt tőn nekünk, – mélj vala
 a' kútnak vize, ki merni sok munkát kíván vala, benn hagyni a' halakat
 veszedelmesnek láttzik vala tartván attól, hogy meg bűzhödik a' kút, –
 meretők estig, de még is sok viz vala abban 's e' miatt őtt hálának a' mi
 halaink, más nap reggel hozza fogatánk 's végre szám szerint ki szedetők
 a' halakat, de ugy meg unok 's utálok gorombaságból, hogy senki meg
 nem ette. Bolondság! Ergelyesség.¹²⁹ –

53.

Brassoban sokszor láttam, mely szépek a' házak a' sok ón kannákkal
 's egyéb [49a] edényekkel! Lön egykor, hogy egy Háromszéki Székely
 bé menyen vásárra, 's menyen este szállásra, a' hól ugy tartja vala ötet a'
 Gazda, vagy maga is magát, hogy éjjel azt sem tudja vala hól vólna; de
 a' vizellés és vastagja is reá jöve; a' mesterséges zárú ajton ki menni nem
 tudta, hanem eszibe jútván, hogy rendre a' fogason sok kannák állanak,
 azért éggyet levévén belé peselék, 's a' nagyjával is belé rakadék; de
 helyére tevé; viradtat érvén, alig várá, hogy Doboly felé fel dobolhas-
 son. –

- a jav. ebből: *Zsemlyétskéket*
 b jav. ebből: *hazamenvénk*

54.

Gyermek koromban vala Udvarhely várossában egy Pápista Mészáros Botos útzában¹³⁰ az én szállásonnal majd átaellenben kevély, erős, akaratos szálas és izmos ember. Érének pedig egyik esztendőben Hushagyó keddet, a' midön ott mind [49b] Reformatus mind Pápista hatalmasan eszik és iszik vala: ugyan ez a' Mészáros is a tulsó soron; de ő még többre mene; mert érezvén hogy már alig férbé több étel 's ital, fel kelvén az asztaltól fel hág vala a' padra, ónnan le 's meg le szökik vala; és ismét asztalhöz ülvén eszik 's iszik vala; meg ismét meg rázza vala magát, – miért is sokan intik vala, hogy ne cselekedné: de hijába. Hamvas Szere-dán nem kelhete fel ágyából, 's azután meg hala.¹³¹ –

55.

Barátosról holmi Násznépe, Menyasszony után menvén hajdon, harmadik vagy negyedik falúig: midön pedig hoznák a' bé kontyolt menyecskét egy falutskán által, szúrának ki némelyek guzsaljat, némellyek hamvas fazakakat is tettek vala ki tréfából.¹³² – A' Nászból egy pálinkás búszke lóháti csak kiválék a' többi közül, 's kardot ránta, az út mellé letett hammas fazékhöz csapa, 's a' fazakat nem találá, de a' maga lóvának egy [50a] gyik lába elszakada, 's a' lóval együtt ő leesék. Nézni kezdi a' hitványság lónak fátumát,^a és látván, hogy a' többé nem ló, elvágá a' nyakát azon kardikóval,¹³³ és a' nyeret levévén a' hátáról a' maga hátára vevé, 's bétévé egy házhoz. –

56.

Bizonytal Dobolyi fiutól hallottam, hogy az ő hazájában volt volna egy igen részeges ember, ki midön éjféltkor gyakran házához érkezett volna, szidalmazni kezdé a' feleségét nagy káromlással 's monda: *Adj ennem ijen adta mit főztél?* Az asszony felülvén az ágyban, meglátja, hogy a' hóldvilág az asztal közepire sűt; mond azért a' Férfjének: hát az Isten sűllyezett volna el! nem tudod é, hogy a' kenyér az asztalfiába vagyon; 's nem látod é hogy a Sóós-té az asztalon? Fogá azért a' felette részeg moslék ember magát, 's asztalhöz üle; vága jó darab kenyeret, és bodult fővel, mind [50b] addig mártogató a' hóld világot mig elfogya a' kenyér, 's akkor lefekvék a' Felesége mellé szép csendesen 's jól lakva. –¹³⁴

A' hires Órátor^b és Pap Nánási András, Huszti Papságában béindula Erdélybe, hogy Nagy Enyeden meglátogassa Professor Szigeti Istvánt mint Battyát és Enyedi hajdani poharozó városi pajtássait. – Erkezők Dé-ésre, hól második Pap vala Kamarási László régi barátja, és szálla éjszakára ennek Parochiájába; – de a' Gazda otthon nem vala, sőt a' háznál is más jelen nem vala hanem a' Kamarási főző asszonya ágybafekvő beteg. – Mindent el nézvén 's felfitatván¹³⁵ Nánási, láta sok kecske húst egy cseberben /:azt napszamosok számára Szamosujvárról hozatta, vala Kamarási:/ 's elő vévén egy serpenyöt, tele hányá azt falatokra vágott kecske hússal és veres hagymával 's Tokány modra főzi vala. – A' házba bé- [51a] menvén látá, hogy a házból lajtorja szolgál le a' pinczébe, levive őtt egy nagy fazakat; Kamarásinak minden bórait felbontá, s a' jobbikból megtölté a' veres úköt;¹³⁶ de a' lajtorján fel nem viheté, hanem a' pincze ajtaját valami ruddal a' sarkából kiveté, 's mikor már vinné fel a' bört, haza érkezők a' Gazda, el néze mindent, megharagúvék, szokása szerént szitkozodni kezdé s.a.t. a' Tokánt kiönti s.a.t. Nánási menté magát tréfával; végre megalkuvának az egy húron pendülő egyaránt profánus^a emberek; a' Gazda vacsorát készített, 's midőn ennének elérkezének a' Szamosujvári Fiscális^b Kukuruz Pásztorok és kihivatván a' Papot, megmondák panasszokat, hogy ólly ember vendége vagyon, ki a' Fiscus^c kukurizájából sokat leszedett, – de ők őtt nem érték, hanem ide igazították őket mások; azért ők bizony azt a' kártévőt megtartoztatják; mert ők más-ként [51b] nagy kárba esnek. – Kamarási^d azért meg békéllék velek őt márvásba, 's legottan meg is adá 's elbocsátván az oláhokat, visszamene az asztalhöz 's megmondá Nánásinak a' dolgot, – de nagy asseveratioval^e monda Nánási, hogy ő Kukurizát sem látott volna szemével, nem hogy szedett volna; de Kamarási már látta vala Kocsijában a' Kukuriza csöket csomoval 's azért monda: jere nézzük meg a' kocsidban, – oda érkezvén monda Kamarási: *hiszem Kukuruz ez!* felele Nánási! *Én bizony azt tudtam, hogy Tengeri búza.* –

Ekkor jött Enyedre, és szálla Szigethi Istvánhöz: Fél vala Szigeti Istvánné a' Nánási nyelvetől; azért mindenben keresi vala a' Nánási kedvét, és az ágyát is arannyal varrott leplekkel ékesíti; de Nánási ritkán hál vala benne; mert a' melly Városi emberhez menyen vala ebédre, a' vacsora is

- b szónok
- a világi, a vallással nem törődő
- b kincstári
- c kincstár
- d jav. ebből: *Kamarási*
- e komolysággal, határozottsággal

ótt éri vala 's ótt is hál vala; [52a] melly Szigeti Istvánnak mint rendes embernek és Atyafinak visszason is esik vala; annál inkább, hogy az Öttese még egy kúrva forma asszonyt is hozott volt kocsján valahonnan, és ezekről az Öttsét meg is szollitá vala. – Itt mulatásának utolsó éjszakáján ugyan a' Szigetiné pompás ágyába hál^a vala, – de hajnal előtt fel kelt, az ágyának közepiben akkorát rakodék mint egy tál, az aranyas lepedővel és selyem paplannal bétakará, 's véletlen 's bucsuzatlan elmene vissza Máramaros felé. – Idővel a' nagy negédes¹³⁷ asszony felkele, bémenyen a' Nánási szállására, üressen találja az ágyat 's a' lepleket félre fordítván meglátja a' Nánási positioját;^b szollitja férjét, kivonczoltatja a' Szolgálokkal a' derekajt, – pi pi! eltelik a' ház büzzel, – Magától hallottam Szigeti Istvántól e' mocskos dolgot; vettem szemére Nánásinak is. – [52b]

58.

Kemény Sándornak^{c.138} /:ha a Kereszt nevében meg nem csalatkozom:/ annak a' Kemény Jánosnak¹³⁹ édes atyának, ki Francia Leányt veve feleségül 's tevé Erdelyben Uri asszonnyá, – valának két igen tréfás asztali emberei sőt Társai: Óláh Ferencz és Csengeri, kik többire minden estve kétfelől fógva viszik vala Urokat a' háló házba a' nagy részegség miatt. Lön egy reggel, hogy Óláh Ferencz bémenne az Urhöz; mőnda pedig a' szegény Ur: *Fáj a' Fejem Szólga!* Mőnda Óláh Ferencz!! igyál bőrt; mert a' melly kútya meg mart, annak szőrivél kell békőtni, 's meggyógyulsz. Mőnda az Ur! hátha ismét attól fóg fájni a' fejem. Mőnda Ferencz: ismét bőrt igyál; – ha még is fóg, ismét igyál. Mőnda az Ur! *hát végre?* Felele Óláh Ferencz: ismét igyál, – 's végre elviszen az Ördög, ördög adta Ura. [53a] Azonban elkészüle az ebéd, 's ivának estig még pedig késő estig; de a' két asztali Boho is úgy elázék, hogy az ebédlő palotából egyik sem mehete el, hanem a' pádimentumon hálának öltözöltekbe. – Lön azért, hogy éjjel krapulás^a fővel felserkenne Óláh Ferencz; mert a' fosás igen réa ért vala; és addig matarásza a' setétben, hogy Csengerire találá, 's nem bizván hogy a' palóta ajtajára akadhasson megoldá a' Csengeri nadrágát 's gagyáját, 's hátul bele rakodék a' gatyájába 's ismét meg köté a' nadrágát. Ezzel meg könnyebbedvén lefeküvék 's mélyen elaluvék. Csengeri is ezután felserkene 's megérzé, hogy rakva az iszák, 's magába attázodik vala, hogy sóha ő többé magát el nem szarta

a hál utólag beszúrva

b helyzetét, itt: „hagyatékát”

c A szöveg fölött: *Ez Kemény Péter volt. Felesége Kollatovich Kata.* Későbbi kézbejegyzése

a mámoros

hanem most, – levóná azért csizmáját 's nadrágát; és eszébe jutván, hogy a' bőr hűtő cseber a' póhárshék előtt vagon, a' szaros lábravalóját abba meg másá és vizesen 's hüvesen felvóná, [53b] felvóná a' nadrágát is csizmáját is, de nem alhatik vala a' vizes gatyá miatt 's a' feje is fáj vala. – Fel serkene Oláh Ferencz is, 's hát úgy szomjuhozik az estéli erős bőr miatt, hogy elszáradt miatta a' szája; de jút eszébe a' jeges cseber, mellyben még valami jég is úszkál vala, és abból úgy fel kortyola mint az Ökör, 's lefeküvén, hajnalra elalúvék ő is, azután Csengeri is. Más napra viradván, ismét ebédhez ülének. – Akkor mőnda Kemény, Nem tudtok é valami újságot Legények? Felele Oláh Ferencz 's mőnda: Uram! hogy jártam az éjjel, 's mit szerez a' bőr! Fel serkenék galabógyás¹⁴⁰ fővel és az ajtót meg nem találám; hanem a' Csengeri gatyájába 's nadrágába kénytelenítettém rakadni. Ott áll vala pedig mellette Csengeri is; a' ki mőnda: Hát te cselekedted azt velem Ördög adta: én pedig szegény fejem azt vélvén, hogy én szalasz- [54a] tottam óda az égyszer, néki vetkezém, 's a' házból ki nem tudván menni, a' jeges cseberbe mosám a' gatyám; te pedig azután eb adta fel kelél, 's ugy ivál a' cseberből mint az Urad Ökre. Mőnda Oláh Ferencz; hát óda mostad vólt é ördög teremjen a' seggedbe! pi! kútya a' lelked disznaja!! 'S ennek világánál tölték az ebédet az napon; de hire mene ennek messze. –

De ennél éktelenebb dolog történt ezután: Báró Kemény László,¹⁴¹ a' Kemény János Fejedelemnek¹⁴² unokája, Tökőlyi Imrével vólt elmenetele után, hat esztendő és három hónap múlva megérkezék Török órszágból Bükösre; melyen a' Kemény Familiának lőn nagy örőme, és gyűlének Bükösre, a' holott is nagy vendégségeket tartának, ott fityegvén a bohókás Oláh Ferencz és Csengeri is. Lőn egyik napon, midőn az alsó [54a] Udvarba Kemény Boldi'sárnál¹⁴³ vólna a' Tractament,^a addig egészségezének az Urak, hogy végre papucsból ivának, – ivának a' peczér csákojából; de valaki azt találá fel /:et hoc erat plus quam Tragum:/^b hogy innának az Óláh Ferencz segge üregéből is, – dictum factum:^c nóha ő eleget kiáltozá: Mit csináltak ilyen adta bolond Urai! de megmosták az ő füstös háta üregét 's ivának; – hancm az Istenfélő Kemény Lászlót a' mostani Gubernátornak édes attyát reá nem veheték ez éktelen rútságra.–

59.

Tökőlyi Imre Fejedelem sok Úri Rendet 's Nemességet vive le magával Török órszágba; de az egész Táborban sem vala egyetlen egy Pap is,

- a trakta, evés-ivás
 b *Tracum*; talán tollhiba *Tragum* 'búzakása' helyett ('és ez több volt, mint búzakása'/?/)
 c a szót tett követte

– hanem egy hitvány kurvás és részeges mester vagy Kántor: kúrvás vala, 's könyvbe jegyezgeti vala fertelmeskedéseit naponként ezzel a' szóval: Vágtam húst vászon Táblán. Ez egykor az Urak vendégségiben /:mert el nem hagyják vala az affélékből:/ úgy meg részegedék, hogy [55a] az asztaltól felkelvén a' falhoz támaszkodnék, 's onnan elmenni nem tudna; de onnan még is ezt kiáltozza vala: ilyen 's ilyen adta Úrai! meg ölitek az Isten szolgáját szomjúval.–

60.

Tökölyi Imrének e' bujdosásban is száz Tár Szekere vala; de a' vele való nép néha megkoplal vala, – 's egykor egy hónapig csak kőkénnyel, vaczkorral vad almával, 's a' mi leg kedvesebb sült Tökkel gédelgeti vala magát a' nép. Erről emlékezvén egyszer másszor az öreg Consiliárius^a Kemény László, igen dicséri vala a' sült Tököt melly édes és jó: én pedig mondok vala: *Nagyságos Uram! a' Tökölyi világtól fógva nem termett olyan jó Tök!!* Melyre azt mondja vala: nem tudja kegyelmed hogy sütik azt; de én most is meg enném! Én pedig azt felelem vala: az Isten Nagyságodat, 's maradékit is oltalmazza a' Tökölyi sült Tököt; mert azt, csak a' koplalás nádmézelté és sozta vólt meg [55b] ad dulcedinem saporis!!^b –

Ekkor ha Tökölyi mársust^c tészten vala, csak az erdős helyet várja vala a' Hajduság, 's a' Kapitány Berzédi Dániel /:kinek édes anyja szoptatta volt meg elsőben Tökölyit midön születnék:/ a' Flintáját a' Tár szekér előtt való ökörnek az utolyába útí vala, őt süti vala el roppanás nélkül, 's ledülvén a' marha, szöröstől és böröstől konczolják és tarisnyálják vala a' galagonya kőkény és sült Tök mellé. –

Sőt esik végre egyszer, hogy Tökölyi fejedelemnek se volna több, hanem három véka lisztje, – bészállván azért egy nobilis Curiába^d ott azt meg dagasztatá 's a' sütő bé is veté a' Kemenczébe, – a' kemenczének pedig hátulsó fele a' pitvarnak köfala vala, – észrevénén ezt a' kenyerellen katonaság, hátúl a' köfalt meg lyúkaszták, és a' lyúk a' kemenczébe bészolgálván, félsültében a' kenyereket mind kilópák, holott a' sütő mester a' Kemencze előtt [56a] állana, hogy a' kemencze száján ne esnék kár; hanem előll a' szén felöll marada meg vagy kettő a' Fejedelem számára. Ezt meg tudván a Fejedelem neheztele. Inquisitiont is perágáltata^a hijába; mert senkit ki nem adának, a' kft kiadtak

- a tanácsos
- b édesebb ízűre
- c menetelést
- d nemesi udvarházba
- a vizsgálatot is indítatott

volna meg kellett volna halni a' sületlen meleg kenyérért. De nem sokára olyan helyre érének, hól a' nép sok Ökröket nyere, és a' liszt a' mezőben halmozva állana, – akkor meg vallá Berzédi Dániel, hogy ő is ett volna ökör bőrös pecsenyét és sületlen kenyeret; de utánna monda: hogy ő azután száz annyit nyert a' Fejedelemnek. Monda erre Tökölyi: ezt hivségednek akkor beszélleni nem volt volna jó.--

61.

Fái Sámuel Miriszlai Praedikátornak igen szép 's termetes fia, Enyedi Séniorból mostan Hollándiának köszvényesse, Collégi- [56b] umbeli Sénioróságában kiállta egykor a' Follyosora, és sok<ak> Székelyfi Déákok 's mások hallottára monda: Nem tudom mitől vagyon; de én természet szerint gyülölöm a' Székelyt: haragusznak vala ezért reája némellyek. Én pedig mondék: Az éppen odium nationis;^b mert a' kegyed nagy atya Szász vólt, és Bánffi Urak Radnótfáji Jobbágya; a' Székellyek pedig Magyarok. – Ezzel bémene a' Kamarájába haraggal, nóha én igazat mondotam vala. Mi léssen belőlle? El készüle a' jó Legény hogy menne Hollándiába; de Bánffi Zsigmond¹⁴⁴ Pátronussának hasznos tanácsából várakozék őszig, 's akkor a' Bánffi 's Kemény Urak a' Szilágyba kimenének, az holott nagy vendégségeket tartának, – Fái Sámuel pedig mindenütt ótt lőtyög fityeg vala; mert Bánffi Zsigmond csak azt várja vala, hogy meg ittasodjanak az Urak, – 's minden [57a] Conversátióban^a szójpa nyalja, 's csokollya vala szokása szerint az Urakat, 's kéri vala az Urakat, hogy Fáit mint Álumnussát^b segélyyék; mert maga mint szegény Legény nem adhatott annyit mennyit kívánt vólna ólly nagy reménységű Deákjának; azért toties quoties^c nagyon aranyozák vala Fáit. Végre Bánffi László is nagy asztalt terített, 's Fáit is óda ülteté végül, és érette is pőhárt köszöne el végezetre ilyen szóval: Szóvalok kigyelmednek Fái Uram! adja Isten, hogy a' mi embereink közül többen is származzanak ilyen emberek, mint kelmed. Nagyságod alázatos Szolgája! de nem értem azokat a' szókat. Ismét azon beszéddel elköszöné a' szó – ki mondó Bánffi László a' pőhárt, – 's azután megmagyarázá, hogy a' Fái nagy apja az ő részére jutott Jobbágy vólt; de hogy a' Fái apja Papsága [57b] által megszabadult, és hogy maga már ennyire ment, bizony nem sajnálja. Fái Sámuel e' miatt úgy elszégyenlé magát, hogy e' napig is vissza nem jöve Hollándiából, hanem majd 40. esztendőktől fógva Leidába vagyon 's ótt vénüle meg;

- b nemzetgyűlölet
- a beszélgetésben
- b segélyezettjét
- c annyiszor, amennyiszor

de nem szentüle meg, nóha mentében azt mondja vala, hogy az Erdélyben elvesztegetett időt tanulással kipotolja elhagyván a' vánitást,^d és hat esztendő múlva haza jöne. Itt is profanus^e vala 's most is őllyannak mondják lenni. –

Esék pedig Leidában csak hamar felérkezésekor ilyen 3-om dolog: 1./ Mig ő a' Szilágyban feles aranyat gyűjtte, – Leidába érkezék, 's bémene az Alumniára^f Harkányi Jo'sef,¹⁴⁵ ki itt utánna való Deák vala nyómba, – utánna érkezének azon Collegium Theologicumba^g két Lengyel Déákok, [58a] 's esének Harkányi után. Fáit a' Lengyelek előll nem bocsátják vala; 's látván az ambitiosus Ifiú, hogy ő Harkányi után negyedik lészen, összejára a' két Régensit^a a' Collégiumnak panaszolván, hogy Ő Enyedi Sénior vólt; de őtt a' Tudosok azt a' nagy méltóságos Titulust nem értik vala, – úgy hogy ide le irnának a' Prófessoroknak! végre: ugyancsak megadáék néki a' Lengyelek is, Harkányi is a' praecendentiát;^b de már előre őllyan opiniot^c szerze maga felöll a' Belga Deákokcsákban, hogy azt gondolnák, hogy még sóha őllyan Magyar őtt nem vólt, de disputálván pro ingressu^d – semmiképpen nem felele meg a' nagy hirnek a' Valóság, azért azok a' gyermek Deákok eleibe mennek vala 's így szállának vala: Tu certe nos decipisti. nos et aeque eruditi ac de te praesumsisti!!^e 2./ Azonban egy Hol- [58b] landus Deák a' Collégiumból kikelvén lakadalmazék, és a' Deákok verseket nyómtattatának a' menyegzőre. – Fáí, hogy felül úszna másokon, kettős keresztet készíte, 's lévén a Menyasszonynak özvegy anyja, azt akará bétekerni a' versbe, hogy ezután a' Völegény anyja gyanánt szereti azt az ő vén Napát;¹⁴⁶ de az ártificium^f meg nem engedé, hanem a' versnek így kelle végződnie:*oscula figis anno*,^g holott az értelme azt kívánta vólna, hogy írja *anni*;^h de úgy a' vers rősz lett vólna. A' Lakadalmasoknak béadáék az Epithalamikumot:ⁱ valának pedig őtt Deákok felesen. Egy elmés Hollandus mőnda a' Völegénynek: *Rosz e' néked! Fájus veled már valaki seggit csokoltatja*. Nézni kezdik mások

- d hívságot
- e világias, vallással nem törődő
- f ösztöndíjra
- g teológiai kollégiumba
- a igazgatóit
- b elsőbbséget
- c vélekedést
- d vitatkozván a bejutásért
- e Te kétségtelenül becsaptál minket, mi is vagyunk olyan tudósok, mint te magadról sejtetted.
- f versmérték
- g csókot nyomsz fenekére
- h az anyókára; a szójáték az anus (m.) és anus (f.) szavak ragozott alakjainak fölcseréléséből adódik; helyesen anui.
- i menyegzői éneket

is a' maguk Exemplárjokat,^j és igen nagy kaczajt indítanak, Fái vala pedig az^k egyik vendég; de mit tud vala tenni? – 3./ Egy Zuthmat nevű [59a] Deák; de őt Deák az Akadémián Levelet ira Erdélybe a' mostani Püspöknek;¹⁴⁷ 's így emlékezék Fáiról: *Fajus mihi, mi Luca! non sapit tantum de Fajo:*^a –

62.

Majos László Máramarosi jó Német ifjú lévén hajdon Mikes Mihály kedves Inassa nőha Református vólna, elmenyen vala Esztendőnként Gróf Mikessel a' Somlyoi^b Klastromba, a' hól az ő Elei fekúsznek vala egy Kriptában, 's meg látogatja vala a' koporsokat, – azután a' Klastrombeli Barátokat különös házban leültetvén igen jóltartja vala. Bizá vala pedig egykor a' gazdaságot^c Majos Lászlóra meg parancsolván, hogy a' Barátokat igen igen jól tartsa. Majos nagy vigyázással serénységgel^d gazdag főgásokat vitett vala fel; a' bőrt bővön adatja vala bé, 's maga is néha néha az elsőbkek [59b] mellé leercszkedik vala, – atyám uramozza vala őket elannyira, hogy ötet mindnyájan pápistának vallanak 's tartanak. A' tájban jött vala pedig vissza Római Szarándokságából egy Bonaventura^e nevű Barát, és ötet megajándékozá egy nagy veres gyöngyökből fűzött olvasóval, mellyet a' Pápa megszentelt vala; és ő meg kőszönvén tekerité a' Rosáriumot^f a' kardja markolatjára 's úgy jár vala, 's el is vezetgeté a' részeg Barátokat a' magok Szóbájokba, – 's azután mene Úra udvarlására, 's megmondá, hogy mindenenek az ő Nagysága méltóságához képest mentenek véghez; panasz nem lehet. – Más nap találkozik Bonaventurával,^g és az Contra vertálja,^h hogy csak a' kardján lődörgeti az ólvasot, és inti, hogy áhitatosabb [60a] legyen. Monda Majos: *Lelkem Pater Bonaventurám!*^a *nállunk a' Csapkefákon terem az eféle: Isten úgy segéllyen! mind azt véltem, hogy ez mind seggvakaró.* – Mőnd a' Barát; talám bizony fiam Eretnek vagy? – Mőnda Majos: én Református vagyok, – azért az ólvasot visszavevé a' Barát! –

- j példányukat
- k az utólag beszúrva
- a Fái számomra, Lukácsom! Nem okos dolog Fáiról annyit [beszélni].
- b *Somlyoi*; o utólag beszúrva
- c gazdaságot, th.
- d jav. ebből: *serénységgel*
- e jav. ebből: *Bonaventura* (a javító jav.?)
- f rózsafüzért
- g jav. ebből: *Bonaventurával* (a javító jav.?)
- h ellenzi; jav. ebből: *Contre vertálja* (a javító jav.?)
- a jav. ebből: *Bonaventurám* (a javító jav.?)

Ezen Majos László valami Urakkal jöve Bükösre az Öreg Kemény Lászlóhoz; óda érkezék Fái Sámuel is, mint Akadémiára készülö Deák kéregetni. Vala pedig Szombat. Tartának az Urak nagy vendégséget, és Vacsora^b után sokáig tánczolának is; de Majos nem tánczola. Más nap praedicállá Csipkés Komáromiból^c.¹⁴⁸ Fái; de a' praedicációt meg nem tanulta vala; 's azt kivált Daniel^d István mint tanult 's criticus Úr [60b] igen megjegyzette vala. Monda azért midön künn állanának a Folyoson: *Mint tették Kegyednek Majos Uram! a' mostani praedicatio?* Vélék vala, hogy Majos Uram kimondja az igazat, ő pedig monda: a' praedicatio ellen nincs szóm; de az éneklésben hiba esett; nem mostanra való vala az a' Sóltár. Monda Dániel István! hát mellyiket kellett volna énekelni? Felele Majos 's monda: csak ezt: – „*Ugrándoznak borjú modon*”¹⁴⁹ – mellyet hallván az Urak, egymás után bémendegelének a' palotára; 's Fái megszabadula a' Dániel István Úr censurájától.^e –

63.

Szilágyi Jo'sef Viczé Colonell^f Csi'smadia Legényből lett Csórai Ur, ki a' Barcsai János bolond tékozlása által lön őtt az örökös Barcsai Péternek compossessor^g [61a] /:kinék özvegyét a' Halász Bórbárát Gróf Teleki Sándor¹⁵⁰ vevé el/ életében azt beszéli vala, hogy ő Nánási András-sal gyermek korában, azon egy Udvarban nevedett, – Nánási pedig azt várta, hogy ő elalugyék nappal valahól, mint elfáradt hitvány Inas, legottan meg keni vala az ő tenyereit hig tehén ganéjjal, az órát szürogtván vékony szalmával, – fel serken vala ő, és álmos ésszel mind békeni vala arczúl magát, 's ha meg cibárolja¹⁵¹ vala Nánásit, meg verik vala Nánásiért ötlet. –

De minthogy még Nánási András Tanulótársunkról esik emlékezet, emlékezetre hagyom meg ezeket ő rólla: –

1. Igen drága lévén egykor a' bór Erdélyben, 's Enyeden egy ejtelnek árra felmenvén 4. sustákra is, – korszomája vala Szigeti Istvánnának. Nánási azért elkéretvén egy- [61b] gyik Czéhnek vedres korsoját,¹⁵² el küldé a' Szolgáját azzal az edénnyel egy polturára bórért Szigetinéhez az Ángyhóz, mellyet meg látván Szigeti István Prófessor, egy ejtel bört töltete a' korszóba. –

- b a javító jav. ebből: *Vacsóra*
- c *Komáromból*; i utólag beszúrva
- d jav. ebből: *Dániel*
- e vizsgálatától
- f alezredes
- g birtokostársa

2. Mikor Beszterczénél béüte a' Tatár,¹⁵³ Toroczkora szaladának a' Professzorok 's az Ifiúság; de Nánási Enyeden marada, hogy annál jobban lóphatna, és vigyáz vala a' Szigeti István házára is, és meghallá, hogy az ánya Szigeti Istvánné a' futásban kettőt szüle, – azonban érkezék a' Szigeti István Czédulája is, mellyben kívánja, hogy a' hírekről tudosítsa, melyre is Nánási csak ezt írá vissza: *Itt semmi egyéb hír nincs, hanem a' ki tavaj jól meg kapálta a' szöllőjét, két annyi termett rajta.* –

3. Ide való ez is: Jo'sika Mária [62a] Fólti Bálintné ada Szigeti István Professornak 20. veder Bábolnai vagy Folti Bórt; azért is Nánásit útánna küldé maga Szekerén négy lóván Szász kocsissával a' Professzor: Nánási mint igen bórt szerető Ifiú, jöüben mind csak illogatá¹⁵⁴ a' bórt; hanem az Orbai lejtön innen megállapítván a' szekeret, – meg riasztá a' Szászt, hogy szedné a' kovacs követ, 's maga is szedé, 's mind addig eresztgeték a' hordóba, míg a' bór feljőne 's a' hordó megtelnék; akkor bécsinálá jól 's elérkezik vala, – meg kostolá Szigeti István a' bórt, és észrevévé, hogy vizzel nem nádolta¹⁵⁵ meg Nánási! egy darab idő múlva meg furatá azon Bórt Szigeti István, 's mind addig illogaták, míg elfogyá, – akkor a' seprejét kivevék és látván, hogy sok a' kovacs kö benne, hivatá [62b] a' Professzor Nánásit, és monda nékie: *En frater, quid hoc est?*^a Mellyre monda Nánási: – gyermekségemtől főgvá hallottam a' bőrkőnek hirit;¹⁵⁶ már elhiszem, hogy vagyon, 's ezzel elmene a' Collégiumba. –

64.

Bánffi Diénesnél¹⁵⁷ sem okosabb 's jobb Gyermekeket, sem bolondabb nagy Embert 's Urat nem könnyen láthatni a' Magyar világban. Ez az ember Bécsben Chatolizálván, úgy annyit költe 's annyira megadossodék, hogyha az adosság mind meg vétetnék rajta /:hiszem az adosság nem is hal meg:/ egy talpalatnyi jószága sem maradna. – Ezen 1759-ben nyárra lejöve Bécsből, Julius közepén pedig illy becstelenül jára az adosságért 's a' tékozlásért, – hogy ad 24-m Julij^b Vármegye Generális^c Gyűlése hirdettetvén a' Király parancsolatjából falunként, és [63a] a' Macsukások¹⁵⁸ által házanként publicáltatnék^a a' Szólgabírák Circulussiban^b 's Circulárisok^c által, hogy Méltóságos Gróf Bánffi Dénes jószágára senki

- a No, atyámfia, mi ez?
- b július 24-re
- c általános
- a közhírré tétetnék
- b körzeteiben
- c körlevelek

pénzt ne adjon; mert pénzét elvesztené, hogy így a' Créditorok contentáltatnának,^d és gyermekeinek is maradna valami. Ez az ember Bécsben a' tájban amidőn Mária Therésia meg koronázott volna, és FERENCZ Császár is elérné a' Császárságot,¹⁵⁹ azon fúttatja vala elméjét, hogy *Princeps* titulust^e nyerjen; Űri atyafiai minden kigondolható okokkal dehortálják^f vala, hogy ne kívánná azt; de semmire sem mehetének; hanem Teleki Mihályhoz¹⁶⁰ mene egyszer Diénes tanács kérdeni, – a' bölc Telemi pedig vállatvónitva monda: Nem tudok én ilyen nagy dologba tanácsot adni. Mond erre Gróf Diénes: *Ha az [63b] Űr Bátyám Uram Minister volna, mit szollana ehez in Consilio aulico?*^g Felele Teleki 's monda: Erdély Fejedelemség, még pedig nem nagy! annak örökös Fejedelme Mária Therésia; praepudiciosum^h lenne őtt Fejedelemséget kívánni, – tehát in Consilio aulico^g azt mondanám: *Bánffi Dénest akasszák fel.* Ez a' szó úgy meg illeté a' nagyravágyó Embert, hogy letévé a' bolond szándékát a' mellyre felette sokat költe vala 's még sem nyerte vólna meg, – magátólⁱ megnem tudván gondolni azt, hogy azt a' Titulust Rákoczi Ferencznek sem adá meg Leopoldus Császár; 's a' lön egyik óka ama boldogtalan kurucz világnak. – Beszéli közönségesen, hogy Szebenbe Bánfi Dénes egy kutyáját őlly főrmán öltöztette, mint öltöznek a' Református Papok, és felállitván két hátulsó lábára a' kutyát, [64a] Magyar Bibliát tett mintegy a' honyalja alá a' kutyának 's úgy jártatta a' házba a' profánus^a ember; de meg adja még az árát, hogy az Isten beszédével csúfosen jádzott. – Ez a' Tékozló fiú sok ezer forintokat csala ki Barcsai Gergelynétől mint Napától, kinek azon kicsiny, 's zebbevaló Leányát éppen csak a' pénzért is vette vala el, nóha jószágait kötötte a' Napának;¹⁶¹ mindazáltal ha kárt vallana is a' jó Barcsai Gergelyné lenne az Istennek igaz itéletéből; mert ő Székelly Ádámné vala elsőben; de akkor is hogy völt dolga Barcsai Gergellyel ők tudták leg jobban: az Asszony bizony nem szerette Gróf Székellyt; de minthogy az kincses ház vala, és kíváltképpen hogy Székelly Mo'sest megölék a' Jobbágyi Pocstelken,¹⁶² a' jószág nagy és két anyyi vala; [64b] meg fejé azt Nalácz Sára, söt majd a' lelkét is kifacsará, 's úgy mene a' Divortium^b után Barcsaihoz a' kivel hírbe vala, – e' lön egyik fundamentom,^c hogy úgy elgazdagodék Gergely és Gergelyné asszony; ha azért de malo quaesitis non gaudebit tertius hae-

- d a hitelezők kielégíttetének
- e fejedelmi cím
- f lebeszélük, óva intük
- g az udvari tanácsban
- h sérelmes
- i jav. ebből: *magától*
- a világi, vallással nem törődő
- b válás
- c alap

res,^d azt ne csúdjálja senki. – Bánffi Diénesnek is a' nagy apja¹⁶³ Léopoldusnak Levelére pénzért sok gabonát ada, de más Uraknál, Nemeseknél 's Papoknál is sok búzát szerze; minthogy Austriába 's őtt a' tájat felette való szükség vala; ő maga a' Bánffi György mene útánna a' pénznek, 's titkon többet hóza egy Tonna aranyánál, – ada belölle az erősebb Uraknak a' kiktől tart vala; a' többinek részét eltartá, 's azzal nagyon öregbített kincsét, – anyi kincset is bir vala, hogy a' melly Leány lakadalmára Léopoldust elhivatta vala,¹⁶⁴ és a' két óláh Vajdát, még a' Konyhán [65a] sem vala egyéb, hanem mind ezüst edény egy abárló¹⁶⁵ villáig; – de ha ebül gyűlt szirdék¹⁶⁶ vólt, 's Tékozló Dienes unoka /:vere nepos;/^a eldűjtötte,¹⁶⁷ ne csúdjáld. –

65.

Bethlen László feleségül vette vala a' Wessellényi István Testvér hugát; de kevés idő mulva felmene Bécsbe, hogy Léopoldus Császártól megnyerje az Erdélyi Gubernátorságot,^b és Udvari Praefectussának^c hagyá Pápai Jánost a' jó forma egész Férfiat, 's a' lön az Ifiú Asszony mellett is a' Corporis Custos;^d de ebre bizta vólt a' hájat, minthogy Bethlen is két esztendeig mulata Bécsbe; melly időben Religioja dolgában is sokat kísértgeté őtet a' Császár Confessionáriussa,^e de hijába. Haza jövéen, eltelé két fülét a' Felesége felöll való 's Erdélyt bak büzzel bétöltött hir: mene azért panasza a' Sogorához Wessellényi Istvánhoz /:ezek a' [65b] Wesselényiek^f Lengyel nemzet;/¹⁶⁸ mindjárt pedig asztalához ülteté a' Sogor a' Sogorát; de Bethlennek igen rász kedve vala, és nóha a' bőrt felettébb szeretné, az asztalnál a' pőhárt csak maga előtt tartja vala; mőnd azért tréfából Wessellényi: *Igyék kegyed Sogor Uram, ha nincs 100. arany a' Zsebében*, – akkor Bethlen 100. aranyat kiönté az asztalra; de Vesselényi megparancsolá, hogy égy is el ne vesszen azokból. Innen mene Fejérvárra Bethlen Veszprémi István Püspökhöz, és letete 200. fórintot, és kíváná, hogy őtet a' Wessellényi Leánytól elválassza; – de a' Püspök mőnda: Régen úgy vólt, hogy ha az Uri Ember 200. forintot letett divortiumot^g nyert, de már most az nem lehet, hanem kegyelmed Bethlen Uram Citátió^h mellett fólytassa Causáját,ⁱ és bizo-

- d a hamisan szerzett dolgoknak nem fog örülni a harmadik örökös
- a igazán unoka
- b kormányzóságot
- c jószágigazgatójának
- d testőr
- e gyóntatója
- f *Wesselények*, th.
- g válást
- h idézés
- i perét

nyitson ha válni akar, – mellyen meg indulván Bethlen László a' kardjá-
höz kapa; [66a] de a' Püspök ragadván hosszú és vastag nád pálczáját:
hadj békét a' fegyvernek te Gróf beste fia; mert bizony dolog, hogy ezt
a' pálczát a' hátadhoz is. Ezzel elmenvén Bethlen, megnyeré a' kur-
vától való elváltást, ki osztán Pápaihoz is ment férjhez; de Pápai János
Rákóczi Ferenc mellé állá 's vele el is bujdosék, a' Török^a földjén is hala
meg; Pápainé pedig sokáig özvegyle 's lakik vala Szilágyban. Bethlen
ugy vévé el azután a' Folti Bálintné Leányát Máriát kitől négy Fiai löttek.
– Mikor pedig Bethlen László Bécsben vólna, 's közötté és a' Confessi-
onárius Caesareus^b között a' Papok házasságáról volna vetélkedés, mon-
da a' Confessionárius: *Domine Comes! Vestri Pastores Caninam habent
naturam!*^c mellyre Bethlen monda: *Reverende Pater! nisi pater tuus Ca-
ninam* [66b] *istam naturam habuisset, non esset nunc a Confessionibus
Caesareae Maiestatis.*^d Ennek a Bethlennek nagyobbik fia¹⁶⁹ addig faj-
talankodék a' Szebeni Szásznékkal 's másokkal, 's addig ivék mig kiszá-
rada a' világból; holott szép elméjű ember vala. –

66.

Bethlen Miklós,¹⁷⁰ a' jó Bethlen Ádámnak Statuum Praesidensnek
apostata^e fia; kinek tudománya 's bölcsessége csak a' Felesége sok pén-
ze és a' katholizálás, és a' kire a' régi Bethlen Miklósnak nem az esze,
hanem csak a' szabad nyelve¹⁷¹ szállott holtig tartó örökség szerint: ez
1759-ben juliusban így jára: Felsőleges Királynénk Decrétuma^f szerént a'
Fogarasi Districtusbeli^g Nemességet, mint Fő Kapitány bégyűjté, és nyel-
vesen 's beszédesen /:talám a' mint [67a] a' Sécrétáriussa praeformálta^a
vala, mert az az ő esze:/ feladá, hogy adna a' Nemesség Mutuum Spon-
taneumot jó Contractualisokra sub spe certissimae refusionis, finitó Bello
Borussico^b igérvén az interest^c is, és a Királynak nagy Grátiáját is ezek
felett; – hallgat vala a' szegény pénzetlen nemesség; hanem egy szegény
megszollala 's monda: Szívünk szerint adnánk; de Isten minket úgy se-

a jav. ebből: *Tökök* (a javító jav.?)

b császári gyóntató; *Confessarius*, más.h.

c Gróf uram! A ti pásztoraitoknak kutya természete van!

d Tisztelendő atyám! Ha nem lenne az a kutya természete atyaságodnak, akkor

most nem lenne a császári felség gyóntatója.

e a rendek elnökének hitehagyott

f rendelethe

g körzetbeli

a titkára előkészítette

b önkéntes kölcsönt jó szerződéslevelekre a legbiztosabb visszatérítés reményében,

a porosz háború befejezése utánra

c kamatot

gillyen! nincsen pénz; magunk is alig élhetünk elnyomorodott jobbágyink után! Ezt mondák több nemesek is. – Mond Bethlen: Vayon kegyelme-
teknek jószágok: kérjenek kelmetek arra. Monda a' Nemesség: nincsen
hól kérjünk; nem ád senki. Felele Bethlen: *Adok én.* Meg köszöné a'
Nemesség 's monda: Mi a pénzt felvesszük, – a' Contractusokat^d Nagy-
ságodnak [67b] által adjuk; és a' singularis Regia Grátiát^e is, – melyre a'
nyelves Miklos meg némula. –

Ezen Bethlen Miklos Szebenben együtt lévén ama nagy Tudományú Lázár János Urral 's másokkal, monda Bethlennek az élhetetlenek: *Ócsém Gróf Bethlen Miklós! Nem hiszem, hogy most Felső Asszonyunk kenyerét senki őlly hijába enné 's vesztegetné mint én 's te!!* Nem tudom ha értett é rajta valamit Betlen Nyiklos. Ez a' Miklos Ur, durante^f hoc Bello Borussico,^g ilyen éktelen hazugságot hintegete: hogy az Enyedi Papok és Professorok ottan ottan együtt vendégeskednek, és a' Prussiai^h Király¹⁷² fegyverének szerencséjéért póharoznak. Ezt ő Bethlen Pál Grófnak is mondá; – ez mint Református Ur, a' mostani Püspöknek;¹⁷³ és kéré, hogy parancsoljon etiam per Circulares,ⁱ hogy így senki se inprudenskedjék;^j de az nem tették a' Püspöknek. Én pedig arra azt mondom vala: gyalázat ugyan; de [68a] az Enyedi Collégátusban^a olyan ellenkezés 's egyenetlenség vayon, hogy nem hogy óttan ottan együtt póharoznának, sőt esztendeig sem látná egyszer az ember őket egy asztalnál s. a. t. Már a' néhai Bethlen Ádámnak mind a' három fiai¹⁷⁴ katolizáltak; de előre az Isten elvévé e' szomorúság elől az édes attyokat, 's hagyá az annyokat a' Bánffi Klárát, a' kit ifiú korában Nagy Boldi 'sár 's más Urfiak dongnak vala mint a' rühes kabalát a' legyek; de azt a' bűnt már elhagyta Ó Excellenciája úgy hiszem. Bethlen Ádám bizony jó ember vala; de vékony tudományú, és a' fiait is boldogtalanul tanítatá: kivált Miklát. –

67.

Teleki Miklós¹⁷⁵ a' nagy Teleki Sándornak öregebb fia igen éles 's nagy elméjű, 's széles experienciájú^b ember vala; de igen szokimondó 's igen hathatos nagy exmissiokkal^c élő szegény Úr vala. Ez azzal dicseke- [68b] dik vala, hogy az öreg Teleki Mihálynak, 's ama Bécsi árestom-

- d szerződésleveleket
- e különleges királyi kegyelmet
- f jav. ebből: *donante*, a későbbi kéz jav.
- g e most folyó porosz háború alatt
- h porosz
- i körlevelek által is
- j oktalankodjék
- a kollégák társaságában
- b tapasztalatú
- c kiszólásokkal

ban meg holt Bethlen Miklósnak volna unokája.^{d,176} Ő igen sok jeles tréfákat ejt vala: a' Felesége is super sexum^e Tudos Asszony mind e' napig. Éggyet kettőt említek az ő tréfáiból: –

Jöve egykor Enyedre 's szálla a' második Paphóz,¹⁷⁷ kit Tanuló korában lelki barátjának tart vala; és őtt múlata harmad napig. Jöve pedig udvarlására ez a' mostan is élő Székely Ádám,¹⁷⁸ ki akkor oskolában tanuló Ifiatska vala; vala pedig jó reggel, – és Teleki még az ágyban fekszik vala; én az ágy lábán ülök vala. Leülteté maga eleibe a' Székely Grófotkát és mőnda: Talám Őtsém Uram Gróf Uram az oskola kedvéért 's tanulásért multatoz Enyeden. Mond Gróf Székely: *Azért Méltóságos ur! Megdicséri Teleki az Úrfiatskát 's mőnda: Jól teszi, hogy tanul az urfi Őtsém Uram; mert ezelőt Erdélyben [69a] a' volt a' leg nagyobb Úr, a' kinek leg nagyobb volt a' seggi; de már a' lészen ezután, a' kinek leg nagyobb a' Feje.* Láttaték a' gyenge Urfi megijedni e' rettentő emphásistól,^a 's elmene szépen elbucsuzva; – mondék én: Jaj Lelkem Gróf Uram! megijede az a' gyermek ettől a' Nagyságod expressiojától,^b melyben a' szók öklömnyi nagyok. Mond a' szegény Teleki: Lelkem Kedves Komám Uram! vénségébe sem felejt el, – az a' gyermek mit mondott nékie az Ő vén Bátyya ama bolond Teleki Miklós. NB: Nem vala vén ember Teleki Miklós a' maga idejire nézve mert 1704-ben született vala, de olyan ősz vala mint valami 65. esztendő ember. –

Ugyan az ő tréfája fordula elő Nagy Enyeden a' Második Parochiában: gyüle Enyedre sok Urakból álló és Papokból való Consistorium:^c a' mellyben a' Prófessor Ajtai Mihály Grammatikája¹⁷⁹ és Doctor Borosnyói 'Sigmond házassága¹⁸⁰ vala a' fő matéria. Lá- [69b] zár János vala pedig a' Concipista,^d ki szállott vala a' Miriszló utzai¹⁸¹ parochiába; az holott midőn Professor Ajtai Mihály megfordult volna 's magát mentené, hogy ő Borosnyói Sigmondtól való féltében, tartván attól, hogy ötet ki keveri Professorságából ment volna holmi vétkes dolgokra sat... ment maga szállására; a' kiről a' többi között így szólla Báró Lázár János: *Bételik ebben az emberben a' Teleki Miklós szőva,* ki azt szokta vala mondani: *A' paraszt ember gyermekének a' seggiből a' kapa nyél heted izen is, egy singnyire láttzik ki.* Nőha bizony Ajtai Mihály nem jobbágyfi; hanem Száraz Ajtai Székelynek posteritássa.^e –

- d a javító megjegyzése a margón: *anyja Bethlen Julia... (?)*
- e nemét fölülmőlva
- a érzelmi nyomatéktól
- b kifejezésétől
- c egyházi tanács
- d fogalmazó
- e utódja

fáradnának; – akkor a' Kapitány megjelenté, hogy nékiek éppen a' Bécsi kapúig [72b] kellene kisérni a' Fejedelmet; 's ő is akkor vévé észre, hogy rab. – Az útban a' Tot-ságon eleibe jöve a' Fejedelemnek egy Tót Úr, ki az I. Apafiak Asztalnoka volt hajdon; és igen kéré, hogy szállana az ő^d udvarában, 's a' Militia^e az ő Falújában, – vala a' Tót Urnak szép asztala; de minden vendégét serrel vendéglé; de a' Fejedelemnek optio^f ada, hogy hat, vagy hét esztendő s sert innék; 's mindnyájan abból ivának; de nem vala senki a' ki bórt kívánna. –

3./ Esék egy hálása sőt rostoklása a' Fejedelemnek Nagy Szombatban, az hóva midön beszállanának láták, hogy a' piaczon egy Asszonyt hurczólnak a' Tömlecz fele 's a' jajgat: benn a' Szálláson Lutheránus lévén a' Gazda, – meg kérdé a' Fejedelem: mi dolog lett volna az? és a' Gazda megbeszéli, hogy az az Asszony Lutheránából lett Pádistává, 's bé ment lakni az Apácák Klastromába [73a] 's őtt lakott jó ideig; de halványodni és sárgulni kezdvén, az Apátzák kedve ellen kijött a' Klastromból. – Kezdette jelenteni a' Lutheránus Jóakaroinak, hogy ő keservesen megbánta dolgát, – útálja a' mit látott a' Pádisták közt, jó szivel vissza áll hajdoni Vallására. A' többi között azt beszéli; hogy egykor göz^a feredöt készítették az Apácáknak egy egy különös házba kinek kinek, – 's ő ült a' legutolsó Kádba: azonban midön mindnyájan a' Kádba vólnának, a' feredö háznak pádimentuma felnyilik, és feljövén egy Barát az Apácza fejedelmi asszonyhoz ül a' kádba:¹⁹⁴ jö fel más is, – az is mezzitelenen vetkezvén bé ül a' második kádba s.a.t. Végezetre egy izmos Tót Barát is feljö, 's nékie vetkezvén melléje akar ülni a' Kádba ennek a' Catholizált asszonynak; de ő sikoltozni kezd, ki kél a' Kádból, – sat..... attól főgva azt mondotta, [73b] nincs egéssége sem lelkének csendessége, és készébb meghalni, mint vissza-menni. –

4./ A' melly Török Búzogányt és Zászlót küldött volt II. Apafinak a' Török^b Császár,¹⁹⁵ hogy azzal confirmálná^c ötet a' Fejedelemségben, el vivé Bécsbe ez a' Fejedelem; és megkiváná Léopoldus, hogy azt átaladná, 's azzal mondana le a' Törökkel való czimboráról, – meg is cselekedte, letette a' Fejedelmi Titulust is, és Herczeg nevet adott nékie Léopold Császár /:kit felette éktelen cipó hátú görbe kised, – mint a' tenyerem ólly nagy ajakú embernek mond vala Toroczka 'Sigmond:/ ígére nékie esztendőnként a' Császár harmincz-harmincz ezer főríntot; kérette is a' Thesauráriustól^d a' szegény Herczeg azt a' Summát, sőt égyszer maga is

- d ő utólag beszúrva
- e katonaság
- f szabad választást
- a jav. ebből: l...
- b Törő, th.
- c megerősíténé
- d kincstárnoktól

elment Apaffi 's kérte; – a' Kincstartó meg is hordozta a' Kincstartó házba; de eskütt hogy őtt pénz nincsen; hanem egy [74a] ládát mutatott 's mondotta, hogy abban valami kevés ezerek vólnának, és így 30. pénzt sem adtanak. – Nem is igen maradhatott meg a' pénz e' Császárnál; mert sokat hadakozott, – és ha valami Szerzeteseknek Templómába ment /:mert elhivták:/ őt, 's hat ezer forintot adott oda. –

5./ Adta magát a' Herczeg parázñaságra, és hóلمي német Dámákra igen sokat költött, minthogy azoknak hintót kellett tartani. – A' Herczegné is ezt látván, azon tánczba úgrott, 's azután nem vólt szegény igen jó hírű. –

6./ Léopoldusnak három Feleségei vóltak;¹⁹⁶ de a' két első nem szült, 's beszéltek titkon, hogy azokat a' Ratio Státus,^a melly igen ártalmas Fene vad fóg lenni megölte, – hanem a' harmadik Asszony szülte vólt Jo'sef és Károly szép és dicsösséges [74b] Ércz Herczegeket; de azok is in Sexu nubiliore^b elfogyának.¹⁹⁷ Melyre nékem a' Soltár szóva júta eszembe: Ha az Úr nem építi a' házat, hijában építi az Ember!!¹⁹⁸ –

7./ Lön végre: hogy az Angliai Királynak Bécsi Követje azt adná titkon az Apafi elméjére, hogy titkon menne el Bécsből 's venné magát Angliába, et servaret se ad meliora patriae et Ecclesiae Transylvanicae tempora.^c 's gondja lenne idővel az ő Királynak arra, hogy még ötöt a' maga országába béiktatná. E' dolgot az az effeminatus^d és tyúk eszű ember, meg jelenti Toroczkai 'Sigmondnak, és 'Sigmond nagyon javallá, hogy cselekedné meg; mert jó tanács. De móna a' Herczeg: hogy meheunék el? utólrénének engemet! – Felele Toroczkai: Nincs Herczegséged fogságba; a' mikor akar szabad kimenni Bécsből; [75a] harmad nap alatt anyira halad Herczegséged, hogy bizony a' pórába sem kap senki; mert harmad napig sem kérdi senki hóllétét. – Mónd Apaffi: Úgy de titeket érettem mind megölnek. – Felele Toroczkai: Miért ölnének? mi réánk a' Herczegséged örzését nem bizta senki. – De nem hogy ez a' nyúlszívű ember próbált vólna, sőt ezen titkát béfúvá titkon Léopoldusnak, 's a' két Potentátort^a majd összeveszté vala, hanem a' bölcs Követ a' gonoszt okosan elhárítá,^b – őtet pedig attól fógva felette igen contemnálák^c minden nagy Emberek, a' kik azelőtt látogatták 's becsülték, – az előtt Éugénius¹⁹⁹ még éjjel is eljött hozzá, ágyából is felvonta, 's velle tréfáldozott; de ezután feléje sem ment, úgy szintén más Urak is. –

a államérdek

b házassuló korukban; *nobiliore*, más.h.

c s őrizze meg magát a haza és az erdélyi egyház jobb idejére; *tempera*, th.

d elpuhult

a hatalmasságot

b *elhárítá*, th.

c megvetették

Kamarási László, a' Halotti praedicációs [75b] Kamarási Györgynek kissebbik, de igen szép elméjű fia, Enyedi búcsuzatlan és szökött Séniorból lett vala Déési Pappá, és őtt megházasodván egy Leánykája is született vala; de azok elhalván, őtet is a' sok profánitássáért^d nem akarván meg marasztani, valami kevés pénznel mene Hollándiába. – Utjában esett utazása valami ifiacska Német asszonykával 's másokkal egy darabig: – meg hálván egy Fogadoban, éjjel a' félelmes német asszonyka, a' pitvarba le kuparodik, 's őtt hagyja a' mit őtt hagyott: reggel felül a' Furmányos²⁰⁰ szekérré; Kamarási utol marad a' házba, 's az alatt a' Fogados meg látja^e a' reliquiát^f a' pitvarban, elveszi a' Kamarási Köpenyegét, 's vissza nem adja, mig a' felszentelt Pappal kinem viteté az asszonykának rüt posteritássát.^g –

Hollándiában nem lévén nékie kedve [76a] a' tanuláshöz; a' Professo-rok is meg tudván, hogy Ordinatus^a Pap, semmivel nem terhelik vala, – azért mint igen jó magyar Poëta, hevertében ira száz magyar verseknél többeket a' Pixisről²⁰¹ a' Poësisra nézve igen szépeket; de helyen helyen trágárokat; Marothi György akkor Hollándiában tanuló jeles Magyarak megmútátá; a' ki elvévé tőlle 's nem is adá vissza, hanem Debreczeni Professorságra készülvén, azt kezdé mondani, hogyha leérkezik Debreczenbe kinyomtatattja sub nomine Kamarasiano,^b 's tartott is attol a' Poëta. –

Erdélyben érkezében Kamarási László egy hónapig lakott a' házamnál: én sóha oly szegény Akadémitát^c nem láttam; egy paputsa nem vólt, hanem egy kopott siblije:²⁰² egy ingénél több nem vólt, azt este levettetem, mosattam, reggel óda vittem nékie, – tartok vala akkor két Leányt házam- [76b] nál, a' kik a' Czökös czipom tésztáját szántsándékkal vesztik vala el, mert egyszer egyik süt vala, másszor másik, 's egyik a' másik tésztáját 's kóvásszát éjjel felfedezik²⁰³ vala hogy meg nekeljen; mellyet a' szegény Kamarási látván megjelenté mondván: *Két őrdőggel van bajod, lelkem jó Barátom*; 's ugy vettem elejét a' gonoszságnak, – egyik Leány atyámfia vala, 's most Papné Türben. –

Hivatala esék vala Kamarásinak V[ajda] Kamarásra, és elmene javal-lásomra, nóha már a' phthisis^d igen utol kezdette vala érni: és nyár felé

- d szentségtelenségéért
- e jav. ebből: *hagyja*
- f hagyatékot
- g maradékát
- a beiktatott, fölszentelt
- b Kamarási neve alatt
- c akadémiát járt embert
- d phthisis; tüdővész, sorvadás

jöve Enyedre, hogy a' Kollégyom havassában lévő forrásokon feredez-
nék,²⁰⁴ de látám, hogy nem sokára oda leszen, 's mondék: *Dispone domui*
Charissime Frater, quia certo morieris et non vives.^e én is pedig felette
beteg valék három esztendeig. – nem [77a] vévé szómat kedvesen, hanem
mónda mordúl: De kegyelmed 900 esztendeig él mint Mathú'sálem!! Ar-
ra mondék: Meg ne haragudjál lelkem. Söt azt kérdem: *Érzi é kegyelmed*
könnyebőségét a' feredés útán! tudtam pedig, hogy óda is a' Prófessorok-
tól 's töllem is hat, 's több palaczkokkal hordatta fel a' jó bőrt phitisis
ellen. – Mónda erre: érzem Isten ugy segéllyen; mert mikor felmenék öt
sustákért hozák fel a' feredő kádat; most pedig négyért hozák le, 's ugy
tettzik hogy könnyebb az erszényem, – 's ezzel elmenvén meg hala há-
rom hétre; nékem jó Barátom volt ő, mert sok hasznomat vette, és ked-
veltem az ő szép elméjét és sok tréfáit.-

De minden tréfáit nem szerettem Szegénynek; mert olyan káromlások-
kat is elegyített közikbe, mellyekért a' kövezést bizony mindjárt megér-
demlette volna. Voltak egyéb gonosz szavai is p. o. mikor azt mondja
vala [77b] Fái Sámuel ellen valo szavai között: *Ha tudnám úgy mond;*
Fái Mennyországba menyen, én pokolba menyek. Nevetséges dolgai ezek
valának: A' torka miatt mindenkor szegény állapottal lévén; –

1./ Ha valakitől lábravalót, inget, nadrágot kérhet vala – a' szomszéd
faluig, azt éjjel sem veti vala le, nehogy elvegyék tőlle; hanem egészen
elviseli vala; de így is nem minden kor vala lábravalója hanem nadrága,
's az is kiszakadván, néha a' gyermekek a' szemérmét látják és nevetik
vala. –

2./ Tudván, hogy jó reggel legelső gondja az, hogy egy főnt hust sűtessen
egy poltrára fejr kenyeret hozasson, egyék, és félejtél bőrt megigyék: felme-
nék azért a' Kamarájába jó reggel, míg a' Secessuson^a megfordula, 's hát már
a' piaczi lágy kenyér az asztalán van; azt a' szegbe csapám a' hól a' Kalapja
állott, a' papucsát két szegre melléje tevém, 's negye- [78a] dik szegre egy
rosz korsót. Ezen béérkezék, 's mond: Isten hozott! itt a' kenyér, sűtik a' húst,
együnk egy keveset. Megköszöném illendőképpen 's mondtam, hogy nem
ehetem ilyen jó reggel. Azomban meglátá a' fogasban a' papucs mellett a'
Kenyeret, és haraggal kérdezi kamarástársaitól, kicsoda az, ki vele csúfolko-
dik? amazok nem láttak semmit, mentették magokat; de hijába: annyokról,
hundfuczczoza²⁰⁵ sat... Én pedig kértem, hogy kedvezne indulatinak, ne fa-
kadna vétkes szavakra: de nem csendesedék; hanem meglátá, hogy ajtó nagy-
ságú nagy pappiros ablakán egy krajczárnyi lyúk esett, – kérdi ki lyukasztotta
meg; de nem tudta senki –, akkor az egész új ablakot leszaggatta 's mónda: Nő
immár lyukaszzátok ki! fordul a' fűttő felé, hogy kobzoljon nékem, 's hát

Adj parancsolatokat házad népének, [kedves testvér – Hermányi] mert meghalsz
te, és nem élsz (Ésa. 38.1.).

a árnyékszőken

annak is elszakadt egyik húrja; azért a' Kobozzal elrántá a' fűttöt, 's a' Koboz is eltö- [78b] rék. Vala pedig Sztán nevű kis Óláh szolgája, az a' sült hussal megérkezék, 's kiragadván a' nyársat a' kezéből husostól az ajtó megé hajtá. Mondék akkor: én innen elmenyek; mert kegyelmed ha mind így, ma engemet is összevér früstökk²⁰⁶ helyett. Marasztá eléggé; de esjövék, 's hivatám ebédre, jól is tartám; meg mondtám, hogy a' kenyeret én tettem a' szegbe, 's felele: köszönd; mert bizony azzal a' husos nyársal vertelek volna meg. –

3./ Meg halván^a Szászvároson Vásárhelyi Mihály a' második Pap, Enyedre telepedék az özvegye ki Kamarásinak attyafia vala: Férjéről maradt könyveinek eladását bizá Kamarásira, ki akkor Enyedi Senior vala, – és ő eladá a' Könyveket, egy Tallért megadván a' Nénnyének; de a' többivel egy éjjel elmene végképpen. Látván a' kárt az asszony, folyamodék Szigethi Istvánhoz a' Professiorhoz, a' ki az akkori Professiorok felett vólt, és mond- [79a] hatni, hogy arbitria ejus pro legibus erant;^a ez az ember megigéré annak a' rősz természetű Papnének a' ki az ötsén nem akart kereskedni, hogy minden Deákkal valaki azokból a' Könyvekből vett superaddáltat.^b Én vettem vala pedig több Könyvet, – kezdé Szigethi István erőltetni, hogy superaddáljak,^c feleltem: hogyha többet érdének is a' Könyvek nem tartoznám superaddálni, de nem érnek többet: parancsolta, hogy adjam ki a' Könyveket hogy limitálják^d azokat, nem adtam, hanem azt mondtam: tegye le az Asszony azt, a' mit a' Könyvekért adtam, 's vigye^e el, 's adja el tiz annyin; de a' sem kellett Szigethi Istvánnak: – három hétig hurczolt provocációval:^f felindította Levéllel a' Curátorokat^g ellenem, proscriptióval^h fenyegettek a' Curátorok. Végre elbeszéllem Inczédi Jo'sef Curátornak az egész dolgot, – elszégyellé magát: 's Szigethi István [79b] is lecsendesedék, 's most is birom a' Könyveket s.a.t. Minthogy a' Kollégyomot az az ember²⁰⁷ via auctoritateⁱ igazgatta, Esperesti 's Püspöki igazgatása boldogtalan vala. –

72.

Dániel Ferencz Udvarhelyszéki Fő Király Biró Olaszteleken bir vala, és igen tiszta asztalt 's konyhát tart vala; a' Menye²⁰⁸ Dániel Jánosné pedig szennyes, gondviseletlen Uri asszony asztala, konyhája is mocskos

- a jav. ebből: *hallván*
- a az ő döntései törvényeknek számítottak
- b felülfizettet
- c *superaddálják*, th.
- d fölértékeljék, fölbecsüljék
- e *vigyel*, th.
- f idézéssel
- g gondnokokat
- h kicsapással
- i hatalmi úton

vala. Egy Karácson innepében ebédre hivatá a' Battyát Dániel Ferenczet, a' Papot²⁰⁹ is másokat is. – Az Ebéd felkelvén²¹⁰ mendegél vala Dániel Ferencz haza 's a' Papja útánna; akkor monda a' jámbor Ur: Nő Praedicátor Uram! ótt bizony a' disznószart megevők; megevők bizony azt ugyan ropoga;²¹¹ – mert valami tél túl mosott hurkákat is vittek vala fel asztalra. – [80a]

73.

Borosnyai Judith, Professor Vásárhellyi Tőke Istvánnak felesége, Leány korába igen ritka szépségű leány vala és külső ember felesége kíván vala lenni, – menyen is vala Menczenti Vas Benedekhez ha veszi vala. – De Türi Jób, a' Sogora és^a Türiné a' Leánynak Testvér Nénnye réa' dobolák, hogy mennyen a' Professornához; mert az Enyedi Professornéság^b Úriasszonyaság: igen szivesen nem szerette becsületes Férjét; de szüle igen szép gyermekeket, és nem is hallatott rólla rász hír. De végre csak kijelenté Férje elleni indulataskodásit 's idegenkedésit annyira, hogy annak hírével eltelnék a' város, 's kihatna a' hír máshóva is. á./ Nem hál vala Férjével egy házban 's egy ágyban, talám azért, hogy egészséges vídám, és a' jó borocskát szerető Férjével [80b] magát /:mert szép Asszony vala:/ kivántatná 's mással bűnbeejtené, hogy elválhatnék tőlle. b./ Vala egy igen szép Paradicsomotskája a' Varczogás útza²¹² végén, 's meleg Tavasztól főgva ősz végéig nem csak óda jár, hanem óda lakik vala, – itthon nem vala ki a' Férjének csak egy Tál étket is készitene; hanem jól vala azzal míg a' Bárányhús tartá, hogy a' Collégium Cursorát^c szollítja vala, 's azzal egy egy czimert²¹³ hozatván meg sütteté, 's az ebéd 's vacsora hibáit borral potolja vala az ártatlan Tudos ember, 's úgy tanulja vala a' Filozofiát Xántippétől Socrates.²¹⁴ – c./ Két erszényt tartának vala: a' Férfi a' maga jövedelmét külön teszi 's elzárja vala, az Asszony is a' maga jövedelmit. Vala pedig az Asszony nagy gazdasszony, és mindenből keresi vala a' pénzt; Medgyesen pedig vala kiadva 1800. forintja, mellynek érdekét^d esztendőnként [81a] béveszi vala. Ez a' Summa pénz pedig akkor júta néki, mikor a' M[agister] Doctor^a Borosnyai Márton halála után megosztóznak; a' midőn Theologiae Doctor^b Borosnyai 'Sigmondnak is annyi pénze júta; de sok egyéb is mint házi eszközök, drága órák, ezüst Ibrik, Könyvek, bőrös Székek, ón Edények s.a.t. – d./

- a is, th
- b jav. ebből: *Professorság*
- c szolgáját
- d kamatát
- a *Docta*, th
- b teológia doktora

Ez a' nagy Gazdasszony beszédje között kedvesen mosolygó asszonyság, neki tőlt kövér és szép ábrázatu ember, azt a' modos testet igen költséges öltözettel kezdé pompáson csinosgatni, ugy hogy Enyeden ilyan költséges öltözet egy sem volna: De Théologiae Professor Borosnyai 'Sigmond is nyólcz esztendeig való nötelensége után in professoratu^c megházasodék: és a' Hugától Tökénétől mind maga mind Felesége a' Bacsoni Pál Ilóna, felette sok szidalmakat szenvedé, kezdé azért a' Professori ember a' maga Helénájának köntösöket csináltatni; de ily szépeket és drágákat, hogy a' Húga öltö- [81b] zetjeinek minden dicsősségét igen meghomállyosítaná mint majd a' napvilág a' gyertyát, mellyen a' néhai Tökéné asszony eleget aggodék,²¹⁵ mert arra is haragszik vala a' ki a' Testvérjének 's annak Feleségének ellensége nem vala: a' ki pedig ezek ellen gonoszúl szól vala az leg kedvesebb vala, mint a' szegény Árkosiné, és Ábrahám Istvánné. – Kezdé nem sokára egéssége bontakozni, 's elkövetkezék az halál is, és nóha télben hala meg; de az a' kövér test hamar megindúla, és nyelve az holt testnek ily éktelenül kidagada, hogy hamar elzárák, és nézni senkinek nem hagyák. Ott valék a' Temetésin: de egy csepp könnyet nem láték még gyermekeinek szemein is. – e./ Halála előtt egy néhány esztendőkkel eltökéllé magában, hogy a' Férjét elhagyja, divortialis causát erigáljon^d a' jámbor Professor ellen, 's elválják tőlle: né-[82a] mellyek mondották, hogy vólt volna ebben a' gonosz szándékban tanácsolója is, nevezték nevit is; de a' mit nem tudok nem irom. Ekkor hozzám jött titkon tanácskérdeni, és sok könyhúllatással elmondván panasszait, kimondá, hogy többé Férjével nem lakik, hanem válást keres, – ha mentére hagyom vala vagy pedig egy igével javallom vala, béúgrik vala abba a' sárba. Az emberi erőtelenség majd vihettett vólna engemet arra; mert nevezett bajaimban éppen elhagyott vala engemet a' jó Töke István Uram; de nem cselekedém, hanem minden ki gondolható okokkal igyekezém csendesíteni az asszonyt, előbeszélvén minémü mocskót húz magára, gyalázatot szép gyermekeire, és piszkot ken Tiszteletes Férjére is ilyen későre, már az is meghaladván szép tisztességében az ötven esztendőt. Végezetre mondék: A' válást okozza az egy pa- [82b] ráznaság, a' pedig a' kegyelmed Férjében nem volt: vele Deák vóltam, – még akkor sem vólt kijáró: és a' melly emberséges embernek ilyen ritka szépségü, egésséges Felesége vagyon, nem szükség, hogy máshöz adja magát; T[ekintetesség]ed vónja el inkább magát ő tőlle; de ő szegény kegyelmedet szereti. – Hazúdá a' szegény Tökéné, hogy az ő Férje Kamarási Pálnéhöz adta vólna magát s.a.t. Hihetetlen dolognak mondám ezt; mert atyafiak. Végre mondék: Ha kegyelmednek ezt a' rász dolgot más adta

c professzorságában
d válópert indítson

elméjére, az kegyelmednek, 's gyermekeinek nagy ellensége, – ha pedig kegyelmed maga gondolta ki, okos Asszonytól nagy tanácsstalanság. – Ezzel elmene, 's lecsendesedék annyira, hogy Desertiot^a nem csinálja; de házi békesség csak nem volt.- f./ Ezután adá Feleségül egyetlen egy Sáráját a' M[aros] Vásárhellyi Prófessornak Incze Istvánnak, igen szép Tűdő- [83a] mányú és alázatos Tudosnak; de természetben kicsiny, testében gyenge, óttan óttan betegeskedő Embernek; de vóntatva adá; mert néz vala a' Leánnyal Vas Györgyre: ki is adták vala egyszer az üres választ Inczének; 's az is már innen elfordította vala elméjét; de esék némellyektől ilyen szó: Óda adhatta volna bizony két kézt Tökéné őllyan embernek azt a' Léányt; hiszem az félszeg, süket is. Ugy is vala, – fülébe mene ez Tökénének, hogy sokan tudják Leányának azt a' szomorú hibáját; azért Árkosiné, 's Kolo'svári Compactor^a Farkasné által ismét megjelenteté Tökéné, hogyha Incze ujjonon próbálna, jó válasszal járna. Úgy is lön: De Tökéné ada a' Leányával egy órcza bőr nélkül szükölködő Szolgálot, alattomban járó Leányt, a' ki az új házások házassági titkaira figyelmezne; 's ide az Anyosnak hirt hózna; – [83b] hoza is azt beszélvén, hogy Incze őlly vékonyon huggyozik mint a' vastag czérna szál, csak mászkál a' Menyecske hasán 's nem tudja meg tenni s.a.t. Ezen felindulván Tökéné, Csögnek²¹⁶ minek kezdé nevezgetni az ő jó Vejét, és elvégezé, hogy Husvétra lehozassa a' Leányát, 's többé sóha vissza ne adja annak a' nem asszony mellé való hitványságnak, de azt a' Husvétot meg előzé a' szegény Tökéné halála, külömben elbontja vala az Istenfélő Professornak házasságát a' dagályos²¹⁷ Napa asszony; – tagadhatatlan dolog is, hogy volt valami romlása Incze Istvánnak ótt a' Nemző tag tájijat; mert most 1759-ben Tavasz vége felé vénének ki a' tájáról metzéssel a' Szebeni Médicusok többet egy ejtelnyi viznél; és megmondák, hogy jövendőben ismét meggyül az; de ha akkor is curával él, többé nem recurrál^b a' nyavallya; most pedig főgta [84a] öregbiteni a' nyavallyát, hogy ereje felett fogta keresni Felesége kedvét – vagyon látom két igen szép gyermeke. – g./ A' néhai Tökéné asszony, mig egésségben vala mint valami Éva az ő szép kertét bujva vala: Vala pedig ótt igen termékeny szép kerti eperje, mellyből kedveskedik vala nevezetes embereknek, 's a' piaczon is árultatja vala; de egykor valaki, /:a' vastag gyanú Szigeti Ferencz közt vólt; ki is a' jo Szigeti Györgynek roszt fia, kinek Tökéné ángya vala:/ éjjel bémásván a' kertbe, öszve tapódá 's tépe az epert: találá a' kis Filegoriában szedve is, és azt meg évé, 's szarék az üres kósárba, 's a' Tökéné viseltes Szoknyájával bédvédvén, elmene. – Vala más nap ennek lármája; de a'

- a elhagyást; válást
- a könyvkötő
- b tér vissza

factumot^a senki nem látta vala. A' dolgot többen nevétek mint nehezelték. Rút dolog; de lám felfőgja a' heverő penna.-

74.

Huszi nevü Háromszéki, természetes, fekete szép szakállú, magát grávitert^b reátartó Pap, bé- [84b] menván Csikba a' Szeredai Sokadalomra, elmene Somolyora²¹⁸ is. A' Franciscanus Barátoknak nagy Klastromok vagyon őtt, 's bémene oda is e' Curiositate,^c 's a' Barátok vacsorára hívák, – ígérkezék, és el is mene, maga mellé vévén egy Halgatóját; de az a' Refectorium^d előtt marada. Mikor már eddegelnének, támada disputatio^e a' Vallás felett, de a' Praedicátor nem vala tudatlan ember, és a' tudatlan Barátoknak nem csak megfelel vala, hanem őket árgumentumokkal^f szorongatja vala. Akkor a' Barátok két felöll ódalba 's hátba villa hegyekkel kezdék érdekelni,²¹⁹ ilyen acute^g akarván kidisputálni; vala a' ki arczúl üté, a' ki szakállát meg tépé, – ő pedig csak riadóz 's kiáltoz vala a' szurásokra, mellyen megijedvén a' Halgatója a' pitvarba, szalada a' szállásra, 's a' Pápista Gazdának hirt téve, a' ki a' Barátoknak valami Gondviselője vala, és a' béérkezvén, 's a' Kálvinista ember is őtt lévén, [85a] meg menekedék a' szegény Református Pap a' Szent Ferencz fiainak kezekből: azután ő sem ásitotta²²⁰ Somolyói vacsorát, hanem jobbnak tartotta a' Háromszéki puliszkát az eféle Csiki Kiszilynél, ha Barátok adnák is ilyen barátságos kézzel. – Én sóha eddig meg nem kivántam azt a' Somollyoi^a /:ide való Székely a' Méltóságos Somlyai Uram,²²¹ a' ki most a' Bécsi Cancellárián inkább ásit egy Gubernialis Consiliáriátust,^b mint a' Somolyói Klastromban a' húst:/ vacsoráját a' néhai Húsztinak, kinek két fiaival együtt tanultam. –

75.

Sóha nagyot ne mondjon az ember. A' Pápisták állitják az egész világon. A' Réformátusok tagadják, és a' Szent Írásból, 's jozonokosságból akarják meg bizonyítani, hogy nincsen Transsubstantiatio,^c – 's úgy látt-

- a tényt, cselekményt
- b méltósággal
- c kíváncsiságból
- d ebédlő
- e vita
- f érvekkel
- g hevesen; elmésen
- a jav. ebből: *Somollyot*
- b guberniumi tanácsosságot
- c átlényegülés

zik, hogy jól is. De bezzeg nem tagadom én az által^d állatozást; mert bizonyos példákat tudok réája, 's ha meg nem hóltanak vólna, [85b] bizonyosságokat is kapnék e' dologra. Húszonöt esztendeig vólt Veszprémi István Erdélyi Püspök, – Szent Péter sem vólt tóvább Római Pápa: – ő magán tanulá, mi a' Transsubstántiátió. Veszprémi Júczi vala az ő Leánya és Jenei a' Veje, kik mindenit ellópják vala a' szegény Püspöknek mint részegesek, annyira, hogy alig élhet vala. Fógá azért, és egy Tüszöt²²² meg tölte arany és Tallér pénzzel utolsó szükségire; mellyet Jútka az eb-járatú nem tud vala, de meg túda végre, – és mind addig javallá gúttautótt vén apjának a' feredőt, míg reá vevé; letové azért Veszprémi István a' pénzt derekáról, 's míg a' feredőbe szúnyokála, – Jútka mind üveg és cserép darabókat téve a' pénz helyibe. Idővel reá szorúla a' Püspök a' pénzre, 's akkor vévé észre, hogy mind cseréppé vált az arany és ezüst az ő derekán.²²³ Veszprémi Jútkának sok idővel azután adtam [86a] alami'snát Enyedenn.

Hasonló ehez az, a' mi esék Enyeden: – Karancsi nevű Háromszéki Papnak világtalan fia Albisi, mint Kóldus múlatoza sókáig Enyeden, kijár vala koldulni a' környékbe 's azzal haza jövé az megissza vala, 's hogy óllyan sóhonnai, suhendert,²²⁴ hátán háza földehagyott Embernek hitelbe is adná a' bórt a' korcsomákon vedrekig, ilyen álnokságot gondola: Tallérnyi kerekiségre korsorpeket kerekite feleskén, 's azokat posztoba bévará, 's a' Gazdasszonyát Molnár Pétermét igen kéré, hogy tenné bé azt a' Ládájába; és ha ő néki mint nyomorék embernek valahól halála történének, adná a' Papok kezébe Ekklé'sia számára; – eltevé azért az Istenfélő özvegy a' Karancsi Tallérjait; ő pedig valahól hitelbe iszik vala, minde-nütt Mólnár Pétermére igazit vala, hogy adhatnak néki vedrekig, a' mint [86b] Mólnár Pétermé asszonyom jól tudja: adnak is vala nékie hitelben bórt ezen fundamentumon^a – ő pedig egy együgyü asszonyt vakvezetőül felvévén, jár 's koldúl vala, az Asszonyt mindenütt feleségének mőndja vala és vele hál vala; holott nékie Albisban felesége vala, de ő azt elhagyta vala. Én ezt az ő paráználkodását bizonyoson meg tudám egy útamban. Azonban a Korcsomárosokat a' Boros gazdák szorongatják vala a' pénzért; azok pedig reá erőssödének Mólnár Pétermére, hogy adja elő a' Vak Mester pénzét, /:mert Albisi mester vólt hajdon, 's ekkor is dolmányoson jár vala:/ elővévén azért a' pénzt, kifejtegeték a' posztoból, 's hát mind egyig cseréppé vált a' Tallér! akkor kezdének bánkodni a' szegény Korcsmárosnak: de idővel ide vetődék Karancsi, főgságba esék, a' vezető Kúrvával együtt: – mint fenyegeté a' Papokat, hogy Cánon^b alatt született embert fogattak meg; [87a] mint praedicállott 's mint éneklött a' Kas-

- d jav. ebből: által:
a alapon
b egyházi törvény

tély kapú között;²²⁵ mint csapatta meg a' Magistrátus^a s.a.t. igen hosszú historia volna egy Impostorról.^b

76.

Vala Közép Ajtán egy Szent Irás olvasó, Istentfélő jámbor ember, a' ki a' Csik Szeredai Sokadalom alkalmatosságával bétékinte a' Templomba, 's hát egy kép előtt térden áll egy csipás szemü vén asszony, és sokáig mind ezzel imádkozik: Édes! Édes! szép Szűz^c Máriám!! gyógyítsd meg az én szememet! –

77.

Pető Jakab nevü Irástúdó; de Bibliát nem olvasott ember látván, hogy a' Praedicátor²²⁶ a' Templomban előll kezdette olvasni a Bibliát, 's általkarja olvasni; igen szorgalmatosan eljár vala a' Templomban M[agyar] Hermányban; – [87b] de nevezetesen, hogy a' Praedicátor, a' Szent Jób könyvéhez foga, csak egyszer sem mulatá el a' Templomot; 's utolszor monda a' Praedicátor: *A' Jób könyvének itt vagyon vége;* – Ezzel kitakarodának a' Templomból; de az említett Keresztyén /:ki nékem ugyan Bátyám vala:/ bémene a' Praedicátorhoz, és monda: *T[iszteletes] Uram! nem hagyott é el ked valamit a' Szent Jób Könyvéből?* Hivják vala pedig a' Praedicátort Bikfalvi Péternek, ki Enyedi Deákból lett vala Pappá, – vala pedig fősvény és pénzes ember. Felele ez a' Halgatójának és monda: *Semmit elnem hagytam:* – de ezt ked miért kérdi? Mond a' Halgatója: Ifiuságomtól fógva Anyámtól 's Nagy anyámtól hallottam, hogy mikor Szent Jób igen fekélyes volna, meg regelték a' Hegedüsök; de nem volt mit adjon nékiek, hanem bényúlt a' kebelébe, 's kivett egy marók Varat, 's mondott: *Nékem egyebem nincsen a' mit adhassak,* – 's hát a' var mind arannyá [80a] vált a' markában a' Szent Embernek!! Monda erre a' Praedicátor: *nincsen a' Szent Jób könyvében,* – csak valami heverő hazúg Barát költötte azt régen a' Pápista vakságban. –

Ugyan ennek a' Bikfalvi Péternek idejében esett az is, hogy egy Idös; de a' falúban elé való Asszony meghalgtván a' Pap praedicatioját, igen magára lévő a' feddést és intést, – nóha a' Pap nem czéloz vala réája mert vétkeik nem is tudja vala, – és azok a' Vén asszonynek többire ifiusága kori vétkei vóltanak. – Réá ment azért praedicatíó után a' Papra, 's monda: *Édes Praedicátor Uram! bizony jó neven vettem volna, ha kegyed engemet különösön a' maga házában megintett 's megfeddett volna; de*

- a hatóság
- b csalóról
- c Szűz, th.

bizony nehezen szenvedhetem, hogy kegyelmed a' Templomba cselekedé ezt velem, 's még az ifiúsági bolondságaimat hózá elé!! – Menté magát a' Praedicátor, hogy ő az asszonynek vétkei nem tudta; ő reá személyesen nem czélozott: 's nehezen vevé [88b] észre az asszony magát, hogy ötet a' Lelkiesméret praedicállotta ki. –

Itt, 's e' tájban esik az is, hogy midőn a' Pap Szent Irást olvasna köz napokon a' Templomban reggeli és estvéli könyörgés után, élne deák szóval a' Részek említésében, – eképpen következik a' 10-ik *Caput*^a s.a.t. Vala pedig egy rákászó 's pisztrangászó Halász a' faluban /:a' nevét bizony elfelejtettem:/ a' ki nem hogy Köznapon, de még Vasárnapokon is a' Templom felé sem menyen vala, hanem mint a' Gém, csak a' Viz partokon jár vala: intik vala Istenfélő Emberek, hogy járna a' Templomba; mert még meg is kell halni: de ő csak azt mondja vala: *nem kell bizony nékem az ő Cápítja*. Lön egykor, hogy igen megbetegvék, 's ágyba esnék a' Halász; akkor fogadkozni kezdé, hogyha az Isten most az egyszer meggyógyítja, szorgalmatosan eljár a' Templomba, – 's meg is gyógyula; [89a] de ismét felejté a' Templomot 's a' fogadást, és visszamene a' viz partokra pisztrangászni, – emlékeztetik vala sokan a' fogadástételre; de ismét azt kárrogja vala: *Nem kell nékem az ő kápitja!* Lön, hogy ismét ágyba esnék, Papot hivata, főgadá, hogyha még ez egyszer meggyógyítja az Isten, az Isten házát sóha el nem múlatja; – de ebben nem kedveze az Isten a' hazúg halásznak, és meghala, kiadván az ő pisztrang abárlással tartott szegény Lelkét. –

Ez a' Bikfalvi Péter, egykor Caniculán kéri az Atyámat, hogy praedikályon helyette, /:az Atyám pedig ekkor Enyedi Deák vala:/ és monda: *Domine Petre! Domine Petre! a' gaz, a' búrján fel vitte az eszemet az Oeconomia*^a miatt: tanulni sem tudok, nem tudok a' mint kellene. Ezen Bikfalvi Péternek más Praedicátor succédála,^b – annak pedig illyen szókása vala: Ebédre 's vacsorára hívja vala 's meg is [89b] részegíti vala Halgatóit; de ha illetlenül viseli vala magát a' szegény paraszt, erőssen megveri vala: a' mellyből a' következék, hogy aféle vendéget hiva 's keresve sem találta vala. – Ennek idejében is egy nyáron megfordúla az édes atyám a' maga hazájában, és a' Praedicátort meglátogató, a' pedig ötet ebédjére hívá: – kéri vala az Atyámat a' Nagy anyám és az atyafiak, hogy el ne menjen; mert bizony meg veri a' Pap, mint cselekedett eddig a' vendégivel; de az Atyám bátran elmene, 's monda a' Papnak: Rettenettek engem, hogy el ne jöjjetek, mert T[i]sz[teletes]séged megverte falúsi Vendégeit. *Felele a' Pap: Isten oltalmazzon édes Péter Deák Úrram!*

- a fejezet
- a gazdálkodás
- b követte a tisztségben

Ördögnek Ördög barátja; Papnak pedig Pap: Ne jöjjön a' paraszt ember ha hívom is, ha nem tudja magát emberségesen viselni. – [90a]

Ebben az Ekklesiában a' legelső Réformátus Papot nyakavágott György Papnak hívták, /:alias^a Vásárhelyi György:/ mert a' Tatárok erőssen megvágták vala a' nyakát; de ki épült vala abból a' sebből. – Ez a' György Pap kivivé a' Kápolnából /:mert itt a' Pápistaságban Templom nem vala:/ a' Zászlós keresztet, és az asztagára fel húzá,^b hogy a' varjak ne lyúggatnák az asztag fedelét, melyen a' pápistaságból nem régen meg tért vénasszonyok sápitoznak vala. Ismét vala ebben az Ekklesiában valami régi Pápának két Levele pergamenen barát betűkkel írva: 's vélhetni, hogy még a' tájban költek vólt, mikor a' Római Szerzetesek erre bé kezdettek vólt ereszkedni; de azok elégenek égy Német Ferencz nevü Pápista <nevü> ember házánál; ki nóha pápista és született Német vólna; de a' mi Templomunkba jár, felesége 's gyerme- [90b] ki Réformátusok valának, 's ő is a' Réformátusok Egyházfia vala. –

78.

Horti István /:ki azután ideig Erdélyi Püspökséget visele:/ Kolo'svári Papságában feleségül veve egy becsületes asszonyt a' kinek férjét a' Tatárok elrabolták vala és sokáig oda lévén, 's a' szabadult Rabok hírét is hallván a' Papi forumon is annak a' férfiúnak kötelességétől felszabadult vala. Lakik vala ezen Asszony Horti István[nal] csendes házasságban; azonban a' Rab Férj valamint 's valahogy megszabadúla Tatár Órszági rabságából, és sarkig érő Tatár ködmönbe – érkezék Kolo'svárra maga Várossában, de senki meg nem esmeré ki vólna; de ő végére mene a' Felesége dolgának. Ment a' Paphoz Hortihoz,^c és különös beszélgetéssel kijelenté magát, hogy ki vólna ő, és hogy a' Pap az ő Feleségét vette vólna el feleségül. El- [91a] hűlt ezen Horti és monda: Az én szivemnek ártatlanságában cselekedtem ezt: a' Feleség kegyelmed felesége:^a de égy kevésbé legyen kegyelmed csendességben. Vala pedig e' reggel; és ebédre hívatá a' Ködmönös Keresztyén Tatárt; – meg hagyá az Asszonynak is hogy ebédje lenne; de az Asszony semmit nem tud vala a' dologban; mindazonáltal böven főzete, – eljövén az ebéd^b ideje, meg jelenék a' ködmönös Vőlegény is, és lön jó kedvök: az ebéd végén monda Horti István: Asszonyi állapot, az a' rabköntősből lévő becsületes ember a' te Férjed még pedig az első Férjed, kit meg hozott az Isten a' Pogány föld-

- a másképpen, igazi nevén
- b a javító jav. ebből: *zúzá*
- c *Husztíhoz*, más.h.
- a jav. ebből: *felesége?*
- b jav. ebből: *ö...*

ről: nem gonoszságból esett összekelésünk; többé nem lehet feleségem, – együtt lakásomban ha megbántottalak meg bocsáss. Nem lön az Asszony is idegen első Fértjétől, csakhogy a' Férfi kegyetlenséget sziván bé a' Tatóroktól, a' tetves és bólhás ködmönnel kezdé bé- [91b] takami a' kényes asszonyt, és egyéb kegyetlenséget is üzvéen rajta, háborus életet élének.

Ez a' Horti igen kemény és kegyetlen beszédü Püspök vala. Erről mondják vala a' szegény Papok: *Bé jöve Horti: az ugyan meghortyantá.*²²⁷ Midön az első Synodus Generálisban^c egy tudatlan Procedens^d nem tudna felelni, – kérdé Horti: *quare non respondes Frater?*^e Mond a' szegény procedens: *Quia timax sum Clarissime!*^f De a' Püspök azt felelé: *Sed certe es ignorax:* Ásáté, kapáté^g a' kik tudatlanok vagytok, ne mocsoltassék általatok a' Szent Ministérium!^h –

79.

Szentgyörgyi Dávidot, Coccéjusnak jó Tanítványát akarja vala Püspökké tenni az Erdélyi Reformatum Ministerium; és már voxotⁱ is adtak vala Fejérvárat a' Templomban; de azonban I. Apaffi Fejede- [92a] lemtől ki jö a' Hoff Mester Naláczí István²²⁸ ilyen izenettel. Eddig Urunk Ó Nagysága tartoztatta Udvarában Tofeus Uramat és késlelteté előmenetelét; de már most nem vónja meg ebbéli kegyelmességét a' Belső Rendtől²²⁹ és az Ekklé'siától. Szeget üte ez a' Papok fejébe, és négyen ötön ki kezdének menni a' Templomból, és kezdének együtt suttogni. *Quid multis?*^a Fordíták voxokat Szentgyörgyi Dávidról Tofeus Mihályra. – Felmenvén a' Praedikálló Székben Tofeus, hozzáfoga a' Püspökséghez; előszámlálá 's állítá a' Ministerii^b Candidátusokat;^c de mint emphaticus Orátor,^d ólly kemény beszédekkel éle, hogy míhelyt ebédre kimenének a' Templomból, mindjárt elnyargala lóhalálába két Procedens:^e²³⁰ megjelenték ezt Tofeusnak és báná; utánnok is küldé Lóvakon, de a' porokba sem kapának. Ekkor fokadott volt el sirva az egyik Procedens, minthogy

- c általános zsinatban
- d papságra pályázó
- e Miért nem felelsz, testvér?
- f Mert félénk vagyok, nagytekintetű úr! (hibás latinsággal)
- g De az biztos, hogy tudatlan vagy (válaszul szintén hibásan); ássatok, kapáljatok
- h lelkészi kar
- i szavazatot
- a Mi szükség sok szóra?
- b jav. ebből: *Ministerri*
- c lelkészjelölteket
- d szenvedélyes szónok
- e lelkészre pályázó

[92b] nem felelhet vala; és midön kérdené a' Püspök, hogy miért sima, ezt felelte vala Deákúl igen ékesen: *Quia morrexit Uxor Clarissime!*^f mintha akkor hozták volna a' felesége halálának hírét. – Ez a' Tofeus egy Székelyhidi Dobosnak vala fia. –

80.

Bodoki Mihály Enyedi Contrascriba^g korában négy negyvenes börtartogat vala a' Collégium pinczében; és a' hideg tellyességgel elrontván az Erdélyi Szöllöket igen felmene a' bőr árra, elannyira, hogy ő kikezdvén bőrait négy négy sustákon szaporán megivák, és ő hirtelen igen meg pénzeselek. – Kezde azért Akadémiai bújdosásról gondolkozni. Szigeti István nagyon inti, hogy ne költse a' pénzt arra, hanem telepedjék meg velle egy Ekklesiában, 's tisztességesen élélhet belölle: de hijában beszélének nékie. Felméne [93a] tudatlanúl, lejöve tudatlanúl; de igen módos parokát és igen diszes palástot 's egész német köntöst hozza; de őllyan kevélységet is mintha az egész Encyclopédiát tudná; 's leve Sinodus Generális Radnoton, nyomorú heljen. Első akadémikus procedens^a vala Bibarczfalvi O'sváth László; Második ez a' Bodoki Mihály /:Köblös János szava szerint, az Enyedi Kollégyomnak két Ökre:/ harmadik Vásárhellyi András mostani Szászvárosi Pap Ur, vagy csak Úr; de igen derék Tudos ifiú Ember. Előjöve egy Opponens, disputál^b vala O'svátal, de az nem felelhet vala; felállá Vásárhellyi András és hatalmasan kezde felelni. Bodoki középben halgat vala leülve 's nem is tudta volna resolválni a' difficultást^c a' világ kincsiért is; de még is felállá talám szégyelletibe 's monda: *Propter fidem justificamus Clarissime Domine Praeses.*^d A' Praeses^e pedig Szigeti István [93b] vala, a' ki nem állhatván minden szó nélkül hajdoni Tanitványának parokos²³¹ feleletét, – monda: *Dixisse voluit: Vir Clarissime: Per fidem justificamus.*^f 's monda a' szegény Bodoki is: *Ita Clarissime Domine;*^g 's ezzel leült, 's nem is hallottam több szavát abban a' Gyülésben, – és így tacendo mansit bonus Theologus;^h de a' hátam megett hallottam,

- f Mivel meghalt a feleségem, nagytekintetű úr!
g ellenőr (diák tisztségviselő)
a akadémiaát járt lelkészjelölt
b a kijelölt támadó fél; vitázik
c megoldani a nehézséget
d A hit miatt igazulunk meg, nagytekintetű elnök úr.
e elnök
f Azt akarta mondani, nagytekintetű úr: a hit által igazulunk meg.
g Úgy van, nagytekintetű úr.
h hallgatással maradt a jó teológus

hogyan az Auditor¹ Papok azt mondták: – méltó volna, hogy fel ne szentelnék azt az Akadémikust. –

Ebben a Synodusban meg veték, 's megint felszentelék a' szegény Bacsoni 'Sigmondot,²³² ki Tiptonak ágnomináltatik,¹ és most talám 9. Ekklesiának kilakása után, Asszonynépi Pap. – Ez az Ember a' Collégiumban a' Görög Conjugátiot,^k a' Tüptot¹ tanulván magába, annál tovább nem mehetett rajta, hanem csak azt nyúzta: *Tipto, tipto, tipto* s.a.t. 's e' miatt ragadott réája, sőt két Testvéreire is a' Tiptó név. – Esék e' nevezet miatt [94a] egy tréfa: – Ivánfalvának Pap kell vala, és a' Nemesség képébe eljőve Partiálisra,^a 's elküldeték Pap kérni Miske Gábor; de Türi András mint jádзи és elmés ember monda: *Bátyám Uram elmenyen kegyelmed; de nekünk bizony Tiptot adják.* – Monda Miske; mert én Isten úgy segéllyen nem veszem Ötsém Türi^b András. Eljövén a' Pártiálisra, meg esék a' Dislocátió,^c és Ivánfalváról lön ilyen irás: *Tiszteletes Bacsoni 'Sigmond Uram Ivánfalvára.* Nagyon megörüle Miske, hogy nem telik a' Türi András kedve, és Bacsoni 'Sigmondal végezvén a' béköltöztetés felöll, – haza érkezék késő estve. Más nap reggel Türi András látogatására mene Miske Gábornak, – Gábor pedig áll vala a' Tornácban, 's meg látván Türit tapsolni kezdé s monda: Nem tölt kedved Türi András, nem tölt! Isten úgy segéllyen; mert nem rendelék *Tiptot!* Hát kit adának kérdé Türi Battyám Uram! Felele Miske; Nekünk bizony Tiszteletes Bacsoni Uramat. [94b] Akkor monda Türi: *Bátya! Isten úgy segéllyen az a' Tiptó.* Monda Miske: *Ne beszéll!* de Türi esküszik vala, hogy az a' Tiptó.^d – Monda végre Miske: *Pih illyen adtát!* –

Mikor szegény Bacsonit, holmi vén Papok kérésére felszentelék jó reménység alatt, hogy tanul ezután; megveték tellyességgel ama infelix lolium^e Köpeczi Jánost; de ő egyet sem mozdúla, sem moczczana, hanem a' sok Procedensek^f között meg álla, és azt égy Esperest is észre nem vevén, annak idejében térdre esék 's a' Papságra megesküvék, a' Formatat^g szaporán kiváltá; 's hát azalatt a' Kabalája is megcsikozott, azért nagy örömmel elmene a' vak csikó is mendegelvén útánna le a' mi szál-

- i hallgató
- j neveztetik
- k igeragozást
- l üt, ver (gör. τυπτω)

a részleges zsinatra

b Türi, th.

c széthelyezés

d *Monda Miske: Ne beszéll! de Türi esküszik vala, hogy az a' Tiptó. Monda végre Miske: Nebeszély! de Türi esküszik vala hogy az a' Tiptó; más.h.*

e szerencsétlen vadóc; Melius szóhasználatában konkoly

f lelkiességre pályázók

g ajánlólevelet

lásunknak ablakánál. Kit látván én, mondám az Atyámnak a' dolgot; 's álméltkodván elsőben monda: Azt a' tudatlan ifiat nem fel szentelők, hanem [95a] csak fel – kaftányozok.²³³ –

Kincsi nevű kopasz vén Mester is vala ekkor a' Procedensek között; a' kit hólmí vén fő Asszony a' Commendatóriában,^a siránkozva dicséere micsóda jó Lelki Tanító, holott csak magyarul sem tud vala jól olvasni; nemhogy egyebet tudott volna a' lelki kincs nélkül való Kincsi; de vélték is némellyek, hogy Kúlcárnak, Csürbirónak, 's Disznó-tartónak kellett volna ő inkább Pap nevezet alatt. Kincsi is azért, látván, hogy ötöt fel nem szentelték, – béüle Radnoton a' Korcsomára, meg részegedék, és az útzán alá 's fel nyargal vala mintha éppen Czigány kurucz világ lett volna. –

Ezen Synodus Generálison disputálni^b akara Ajtai Incze Bénéiamin, nóha csak akkor igazították vala ki az Enyedi Collégiumból azt a' nagy Scortator^c Legényt; de néki a' disputátiót meg nem engedí Szigeti István a' Prófessor, azért ő is haragjában a' szállásán [95b] azzal koptatja vala hazúg száját, hogy fél Szigeti az ő argumentumaitól,^d 's azért nem engedte. Én pedig mondték, nóha Enyedi novitius^e Deák vólnék: hozza elő kegyelmed azt a' siró rivó Herculeum argumentumot,^f 234 és én a' Prófessoromért megfelelek, nem is félek vala tőlle; mert semmit is fundamentaliter^g nem tud vala; hanem nagy szer szava vala; azt tudom vala, 's az üres szóból semmit nem félek vala. Ő nékie a' vala a' mestersége, hogy az ő Respondensét^h illetlen szokkal megharagitja vala, 's a' confususⁱ embert sokszor meggyőzi vala. Monda nékem is, hogy megharagítana: *Kigyed csak kong mint az üres hordó.* felelék nékie: én ezt az üres hordot mostanság vittem Enyedre hogy megtöltem, – kegyelmed pedig sokáig tartotta őt a maga üres hordóját, 's üressen hózta ki. –

Esett nékem is azon Synoduskor egy dolgom a' Szálláson, a' mellyet én sokszor megszégyellettem magamtól is azután. Vacsora [96a] felett, holmi bór mellett asztalnál ülünk vala Ajtai Bénéiamin, Osvát László /:a' ki Bacsoni Papságra ezen Gyűlésen szentelteték; palást helyett egy köpönyegben állván elő:/ a' Templombeli feleleteiből látám, hogy ő is Enyeden többet járt Vadászné és a' Cántor Málnásiné teste után mint a' Tanulás után; azért asztal felett szép csendesen belé akadék egy objecti-

- a ajánlásban
- b általános zsinaton vitával föllépni
- c bujálkodó
- d érveitől
- e kezdő
- f herculesi érvet
- g alaposan
- h felelőjét
- i megzavart

otskával;^a de, midön nem felelhetne megharaguvék és monda: *Keressen kigyelmed Társat a' Disputátiora: Keressen kegyelmed illendő Társat magának*. Megharaguván én is mondék: E' dologban társa lehetek kegyelmednek, söt hogy Disputáló Társa legyen ezen Synoduson azért küldettem ide opponensnek.^b Hogy kigyelmed nem felelhet annak én oka nem vagyok. Ezt pedig az Atyám a' pitvarba hallgatja vala, 's egykor megszollala, 's azzal nékem leüté a' reteszt.²³⁵ –

81.

Az Enyedi Collégiumban, mindjárt a' [96b] kapun belöll jobb kéz felöll az alsó nagy Kamarában ezek laknak vala: Bakcsi László, ki Szentgyörgyi Papságában hala meg, Ajtai Abod Mihály, mostan Enyedi Prófessor, Galambfalvi Mo'ses Búni Pap és Gidofalvi Sámuel, kit csúfságból Gidlam-kotlámnak hívnak vala. Mind ezek vidám, pénzes és borozó Legények valának, és midön a' többi között egy estvén jó kedvek vólna és ennének innának, kijárnak vala természet dolgára; egykjkék Gyújtó^c János lévén, ki a' többinél majd jámborabb vala; kimene az éjjeli Tógájában; mert tél vala; de a' Tógája veres bagaziája²³⁶ felül lefeslett vala; és le kuporodván észre nem véné, hogy a' tele hasat a' Tóga posztója 's bagaziája közé üritette bé, – azért bémene a' Consiliumba^d a' meleg házba, 's kezdék az ivást continuálni;^e de a' büz eltellé az egész kamarát; minden pedig csak бүдös hurka szelének véli vala; végre gondolák, hogy vala- [97a] mellyik ött künn rosz füre lépett; nézék is egymás talpát, azonban erőssen isszák vala a' бүzt, – nagy későre megtalálák, hogy a' szegény Gyujtó János tarisnyálta vólna fel a' rövid utra való portiot, – kivitetik a' Tógát, rázaták, vakartaták, mosaták a' szegény szolgálkkal, 's ez Epiderpidum^a után lefeküvénnek.²³⁷ –

82.

Teleki János²³⁸ a' II-dik Teleki Mihálynak Óregőbbik fia Pápistává lön, 's az úton elnyeré a' Kövár Vidéki Fő Kapitányságot érdemetlen völtára a' szeles bohokás ember; de a' tréfákra éles elméjü Teleki Ur. Kinek Vidékin egy óláh Pap ökröt lópván, bé kőti a' Beszerikába a' Szen-

- a kis ellenvetéssel
- b támadó félnek
- c jav. ebből: *Gyujtó*
- d tanácsba
- e folytatni
- a ráadás

tek Szentébe;²³⁹ de kezen érek, elfogaték, 's akasztófára sententiáztaték.^b A' Fő Kapitány pedig parancsolá, hogy kívül a' Beszerika mellé csinálnának Akasztófát, és óda is akasztatá a' Tólvaj Papot. Nehezen vevék [97b] ezt ő tőlle a' Páplisták, 's feddék is a' Gubernátor,^c Püspök; 's más Romano Catholicusok; de ezzel az egy esküvéssel meg menté magát, mondván: *Isten úgy segéllyen nem tudtam, hogy Templom, hanem ökök pajtának tartottam.* –

Gróf Teleki Ádám szörnyü kövér ember lévén, 's a' miatt többire csak úlvén, szókta vala mondani gróf Teleki János: *Az Ötsém Teleki Ádám egy Tagjának sem veszi annyi hasznát mint a' segginek.* –

Mintahogy a' Médicus^d Felfalusi Mihály csepegős óru,^e éktelen rút tóbákos ember, elannyira, hogy senki vele egy póhárból nem iszik vala, – így szókta vala szembe Gróf Teleki e' füstös Médicust megszollítani: *Lelkem Doctor lepcsesem! Lelkem Doctor lepcsesem!*²⁴⁰ Nem kedvelli vala a' Titulust; de viselnie kell vala.

83.

A' mint az Ólt vize Erdővidéke mellett elmenvén által hajól Rákos és Héviz felé, va- [98a] gyon ótt Ágostonfalva nevü óláh falú, mintha a' Lúdércz fosta volna a' házakat 's ide 's amóda az oldalban. Onnan szolgál vala által az oláh Pap Erdővidékére, nóha csak Tanítani 's pománázni²⁴¹ jár vala által. – Néha az Édes Atyámot is meglátogatja vala; és egyszer a' több beszéd közt monda az Atyám: hát azoknak dolgok mint vagyon? 's mint lészen a' más világon? a' kik szegények voltak, maradékjaik szegények, – Tórt, és Pománát nem es csinálhatnak??! Felel a' Pap! 's monda: *Uram! a' szegény bizony a' más világon is szegény!!* Rósz felelet: óláh felelet!

De sokkal rútabb ez: Egy némü némü faluban az óláhnék éppen nem járnak vala a' Beszerikában; – végre a' Pópa addig inti őket, hogy egy néhányan elmennek, még pedig Téli időben, – és azokat szembe fógván újjogatja²⁴² vala a' Templomban a' több Asszonyoknak is képökben, – azok pedig mon- [98b] dának: *Parintye!*^a *nincs Bocskorunk.* Mónd az Óláh Pópa nagy szemérmatosan: De bezzeg nem nyúzom meg a' Tökömet, hogy néktek opincso^b csináljak a' bőriből, 's ezzel elbocsátá a' Szvincziáta^c a' Halgatóit becsülettel. –

- b ítélteték
- c kormányzó
- d orvos
- e óra, th.
- a Atya! (rom. Parinte)
- b bocskort (rom. opinci)
- c tisztelendő úr (rom. sfintiaia)

84.

Margitai János, Széki Tractus^d Esperestje, igen elmés és jádзи beszédű ember vala. Ki egykor Údvarhelyszéki Papságában meg látván egy szegény Mestert kinek fejr sinór öve vala; de az Óv igen meg szakadozván a' sinor végek minden felöll lefüggének vala mint valami czempely²⁴³ darabok vagy tészta csikók végei, – mondá rólla a' Balassa verseinek ama két verseit:

Vitézek mi lehet e' széles föld felett, szebb dolog a' végeknél. –

Kereszturi^e Pap kórában, egy Sinodus alkalmatosságával a' Szálláson nyájasan beszélgetvén az én Atyámmal: Kegyelmed könnyen, [99a] 's fenn beszél mint Városi Pap. De tagadá, hogy ő Városi Pap vólna. Mónda az Atyám! *Keresztur Város*. Mónda Margitai János: A' bizony nem Város, hanem sine omni accentu:^a *Varos*.²⁴⁴ –

85.

Nagy Váradon a' tájban mikor kijöttem a' Collégiumból egy Barát Szent Márton napján²⁴⁵ ki praedicállott vala minden Rendeket. Kezdette Orációját^b a' Bárány Menyegzőin Jelen. XIX.,²⁴⁶ a' melyre minden madarak hivatalosok valának; de ő csak egy Szent Márton Lúdját bonczóla, 's tráncséróza fel egész praedicátiójában; – de ezzel ugy ki czégrérezé Pap Uraknak, Je'súitáknak, pénzetlen büszke Úrfiaknak, Dámáknak 's másoknak rút erkölcsüket, hogy ráfógnák, hogy megbolondúlt, 's más nap leinditák Szegegre, hogy ott^c gyógyúljon. – [99b]

86.

Enyedi Hadnagyságot sokszor viselt Jenei Mihály így jár egykor Szebenben: A' szálláson jó tüzet rakat, sütteti a' húst, 's hózatott vala két ejtel bört jó előre vacsorára, azonban a' nagy tűztől a' tűz, a' kéménybe kap, mellynek Szebenbe nagy büntetése vagyon; – mit tud tenni Jenei a' régi ókos ravasz? A' két ejtel bőrral a' tüzet egészen kiönti; maga pedig bémeyen a' kamara székre 's leül félre való dőlőgára nóha semmi a' féle dőlga nem vala, – de minthogy nappal vala, a' tűz is kicsiny vala, sem Militia^d sem Magistrátus^e meg nem tudá a' dolgot, és büntetlen maradának. – Jeneinek pedig e' Szebeni

- d egyházmegye
- e *Kereszturi*, th.
- a minden ékezet nélkül
- b beszédét
- c jav. ebből: *Űu*
- d katonaság
- e hatóság

követségéről jut eszembe, ennek a' Városnak²⁴⁷ nem anyira nevetséges, mint szánásra méltó boldogtalansága. A' dolog ez: A' szabad Erdőnek Remete felőlli részét, régtől főgva mind élték²⁴⁸ a' Remetei óláhok; [100a] de az Enyedi Hadnagyokat 's erősebb Tanácsbélieket vajazták sajtal, báránnyal ajándékozták, 's engedték nékik a' helyet irtogatni, házakat építeni s.a.t. Söt Dobollyi Bálmt régi Hadnagy maga is a' Pilis²⁴⁹ alá óláh jóbbágyait telepíti, kinek unokáját Ifjabb Köblös János feleségül vévé. Indula Jenei és Köblös között ellenségeskedés a' Hadnagyság miatt /:Köblös három 's négy esztendeig is viseli vala egymás után; Jeneinek pedig majd minden oeconomiaja^a a' Hadnagyság vala, mint rősz Gazdának, és ritka Helluonak;^b 's ha Hadnagyságot nem visel vala igen meg szegényedék vala és házanként orczátlan-kodik vala; a' minthogy sokakat a' Városban meg is szegényite a' sok reájok járással:/ és Jenei holott Procátor^c és nagy Patvarista^d vala, Diaéta alatt titkon reá vévé a' Collégiumnak akkori Rectorát Ajtai Mihályt és a' Város népét, [100b] hogy fegyveresen felmenvén az Erdőre, főglalják vissza a' Remetei-ektől az erdőt, – égessék el épületeiket, 's nevezetesen púsztittsák el a' Dobollyi Bálind posteritássainak^e jóbbágyaikat funditus^f a' Pilis állól: a' minthogy ezt véghez is vitték; nóha az embereket el nem^g foghatták, sem pedig féltőbb javaikban kárt nem tehettek; mert Köblös előre megintette vólt őket. De mikor éjjel /:a' Papoktól kiváltképpen mindent eltitkolván:/ a' Remetei-ekre mentek vólna, a' Városiak közül sokan részegek vólnának, és ótthon lévő kevés óláhok sok protestátiokat^h tevének: de látván hogy csak nyomulnak az Enyediek, tüzet adának, 's kövekkel is kezdenek lefelé hajgálni: a' Városiak is adának tüzet, és mind két részről esének valami halálok; de a' mi népünk visszasaaladván, elhúllatta bóros sók palaczkját, pogácsáját s.a.t. némellyek[et]ⁱ [101a] az Óláhok béérének, megverének, 's meg kötözve levivének Fejérvárra mint Fiscus^a vagy Püspök Jobbágyai. – A' Collégiumbeli Ifiúság másfelé rendeltetett vala, azért annak nem vala baja. –

Belé kapa a' Director a' Tanácsba, hogy durante Regni Diaeta^b fegyvert fogott vólna. Az Enyediek Diaétán akarák révidéáltatni Causájakat;^c

- a gazdasága
- b tékozlónak
- c ügyvéd
- d jogász
- e utódainak
- f alapjaiban, gyökerestül
- g nem utólag beszurva
- h tiltakozásokat
- i a szó vége a fűzéshez kerüt
- a kincstár
- b országgyűlés ideje alatt
- c felülvizsgáltatni perüket

kérének ki metalis Reambulátorokat^d is: jövének is; de az oláhok protes-
tálának: marada a' Város 1000-nél több forint költéssel e' napiglan. De
Jenei mint artifex,^e ki e' népet a' sárba béúgratá, minden Diaetára maga
menyen vala követségbe, 's tartatja vala magát mint a' here; biztatja vala
a' Tanácsot Levelei által ide haza; maga a' Szebeni Szálláson kártyázik
's iszik vala; de semmit nem végez vala, csak sériest^f sem nyerhetvén a'
Causának, a' mi uraink is idegenek valának Jeneitől; de az Enyed Causá-
jától is, nehogy involválodnék^g a' Collégium, és [101b] az Ajtai Mihály
Prófessor is, ki a' Bethlen Familiának vala Creáturája.^h Így tartatja vala
magát Szebenben az ártalmas ember, a' ki bár veszett volna Jenőben. De
itt is nem egy úton-módon szivja vala a' népet: – a./ Még ifiúságában,
mint kurucz világi szabad libidohozⁱ szokott Ember a' vága libido^j által
a' rősz természetű asszonyokat maga szerelmére hajtja vala 's azok a'
Férjeiket; 's ígér vala az ilyeneknek kinek Eskütséget kinek Assessorsá-
got,^k kinek más hivatalokat, 's ád vala is, de mig meg adja vala, addig
reggel a' piritott Szalonnán 's ürmös boron kezdvén a' Vacsora is ótt éri
vala: a' ki vendégheti vala könnyebbiti vala adóját is, szolgál vala annak
hamis ügyében is; mert majd azt mondhatni, hogy a' Törvényt egyedül
tészi vala. – Így evé meg a' Bároczi házát; megemészte a' Szakadati
házat, sokat élődék a' Debreczeni Sámuel házán is; de néki sokat is szol-
gált [102a] vala, minthogy holmi lelt pénzek dolgába a' Vármegye Tor-
turát^d rendel vala a' Szegény Komámnak, 's most is in pendentü^b vagyon
az a' causa; de itt bizony a' szegény Komám asszonyt is élte, – azért
Debreczeni Mihály ezen asszonynak fia azt mondotta nem régen is:
anyám asszony én bizony a' Jenei Mihály fia vagyok. – b./ De nem csak
maga Jenei emészttette a' házakat, hanem sok complexei^c voltak, a' kik
csak azt nézték hová menyen bé 's utánna ötlödtek,²⁵⁰ azokat fiainak
szóllította; a' gazdasszonyt szóval 's apolgatással²⁵¹ indította hogy egy
kis flöstökömöt²⁵² készítsen; de az ebéd is ótt érte őket. Szóts Bénéiamin
még most is él, 's ő volt az első szülött a' jeneisták között, a' ki nem
régen is azt mondotta, hogy ha az a' bőr mind egygyütt volna a' mennyit
ő megivutt Jenei Mihállyal egygyütt, nem férne el talám a' Kastély árka-

- d határkijelölőket
- e kezdeményező
- f sorát
- g belekeverednék
- h teremtménye
- i kicsapongáshoz
- j korlátlan kicsapongás
- k ülnökséget
- a kínvallatást
- b függőben
- c cinkostársai

ban. [102b] A' minap találkozám a' szegény Bénivel 's mondám: *Jeneit láttam álmomba veres dolmányba; ma eső lesz!* Monda Béni; Bizony én is sokszor álmodom, hogy véle asztalnál ülök 's isznak; de mikor felserkenek, hát üres a' hasam 's szomjúhozom. – Elhivatá Jeneit egykor Vacsorára ez a' fél ördög Szappanyos Simon is az első Felesége idejében, és terjede a' vacsora éjfélté utánnig; de azalatt Jenei Szappanas Simonnéval kéttzer közlé dolgát mint fertelmes a' fertelmessel, a' mint ezt az Aszszonynak szájából magam hallottam vala Enyeden. Dipsei Ferencz nevü maszlagos Csi'smadia Jenei Barátja, 's vala annak egy piróska szép felesége; Jenei meg engedte a' maga Feleségének, hogy Dipseihez adja magát; hogy ő is aztán impuné^d követhesse Dipseinével ruttságát. De ezekről 's többekről egész Relatóriáji^e vannak most is a' néhai Köblös Jánosnak. – Ezt a' dögletes embert még is az Ekklesia keblében [103a] elszenvedtük, nehogy apostatállyon^a 's nagy károkat tegyen, nóha így is mesterségesen átaligérte magát, – itta azonban a' Barátok bórát, – tél túl jelentgette nékiek a' város titkait, 's elbúcsúzott tollök ezzel: *Isten hozzátok édes Papjaim! 's a' szerént tett többször is másszor is.* – Így bucsúzik vala el a' Réformátus Papoktól 's Professoroaktól is, 's ha lehet vala, mindennap rajtok dösöl^b vala.–

Már ő Enyedet sárba ugratta, mellyből a' késő maradék sem vónja ki a' lábát: költ a' Város minden esztendönként; de hijába; – a' Pápista Püspök egyszer másszor vonson el a' szájunkon édes madzagot, – én nem hiszek néki; de némellyek azért is neheztelnek, hogy nem hiszek, – Isten mentse a' maga népét a' bajakból! –

87.

Enyed Várossának mostani állapotját világo- [103b] sitom vala ha a' mostani Hadnagyot tetétől főgva talpig leirom: Neve ennek Maros széki Magyarosi Tökés Pál, egy kúrta kőszvényes kezü 's lábú emberke, kihez délútán ne menj Tanácskérdeni.²⁵³ [Ez]^c egy hitván Szólga inas vala a' Collégiumban, 's szolgált vala Töke István Professornak Deák korában; azútán Vajda Hunyadi Számtartóság vagy mi hivatalra menván, őtt annyira érék, hogy az ő lelkecskéjét apostasia^d mediante^e meg útálá 's váltságú adá az ő életéért. Nó! már mint apostata, jó embere, és a' Prae-

- d büntetlenül
- e vádiratai
- a hitéből kitérjen
- b jav. ebből: *döröl*
- c Egy, th.
- d *apostofia*, más.h.
- e hitehagyás által

post Létai Húgát feleségül vévén, lön Zalathnai Udvarbiró, 's ött Strúcz-
tollas kalapban uralkodik vala 's a' jószágra másfél ezer forintot felvet-
vén, 's felvévén, eljöve az Enyedi Pósta mesterségre, 's annak is az ő
idejében bizony sok szép haszna vala. De végre Boër Ferencz Fő-Biró
Óláh Nemes, Enyed mételye, 's azokra a' szegény óláh Papokra nézve,
kik unitusok²⁵⁴ nem valának [104a] éppen Titius kányája,²⁵⁵ míg ellene
a' F[elséges] Királynétől ötet kinevező Décrétum^a nem jött, addig zűre
zavara, míg Tökést a' Pósta mestert, a' Királlyi Rescriptum^b ellen Had-
nagyá tevé. – Ez a' Hadnagy ha beteg mindenkor Réformátus, ha egéssé-
geske 's részeg, mindenkor Pápista. – Igazságot irok;^c hogy hosszas be-
tegségében ezelőtt mind Református Déákokkal imádkoztatta magát; de
ha egészséges, szid minket. s.a.t. Multa paucis!^d

88.

Szappanyos Simon az Enyedi Pápista Ekklésiának második Tagja,
és Tanácsbeli öreg Sénátor is, méltó arra; hogy emlékezetbe hagyjam:
– Ez Enyedi Lutheránus Szász vala; Szász Szappanyosnak fia; de meg
akarván gazdagúlni 's aranyasodni, – adá magát Bányászságra, 's talám
a' Tristiai Bányán dolgozik vala; de a' Feleségét 30. Bányász Legények
[104b] még jobban dolgozzák vala; nem hinném, ha az asszonynak
szájából nem hallottam volna. Ött praeváricációba^e találtatván Simon,
vasra verék tél túl csigára is vónák; de felrúgván a' Lutheránust meg-
tartá életét; és minthogy németül jól tud, Quartirizáns^f Tisztek aránt
szolgált a' Várost. De egy hajnalban halva találtatván, egy Pápista
János nevű Pápista; de igen jámbor és ártatlan ember,^g nagy gyanú
esék Simonra; mert a' jámbor Pápista embernek átkozott gonosz fele-
ségivel titkon paráználkodik vala. Hirtelenkedék a' Tanács és világos
napfényre nem jöhete a' gonoszság – nóha eleget mondám; hogy ne
siessenek e' dologgal; de a' szegény Hadnagy Borbereké István reggel
a' pálinkától meg budgyanván igen buzgó vala. – Ebből kiúszván Si-
mon, most magát Tökéssel együtt fél Tanácsnak tartja 's nyilván²⁵⁶
mondja. – [105a]

- a rendelet
- b leirat
- c jav. ebből: *irók*
- d Sokat kevés szóval!
- e kötelességmulasztásban, kártevésben
- f kvártélyozó, elszállásolt
- g jav. ebből: *embert*

A' harmadik Pápista Tanács Úr a' Nagy Enyedi Sénátorok között egy Német Kovács, ki az Ispotályon innen vonta meg magát 'Sellér házban, a' nevét nem tudom: jó ló patkoló ember, találtam mondani a' szegény Ótves Fekete István temettségekor;^b hogy nem szűkült 's nem szorult Enyed Várossa, ennyi szépen tanult hazafiai között, arra, hogy kéntelenitessék felvenni, valami sohonnai embereket: a' Felsőes Királynak Déc-rétuma^c is azt tartja, hogy érdemes subjectumok applicáltassanak^d a' szolgálatokra. De mit nyertem? Azt mondotta a' Német is: *Hazud ő kegyelme*. Én pedig igazat mondtam Smidius^e Ur! Kóvác Úr! Patkoló Úr kegyelmed.^f –

89.

Az Enyedi Lutheránus Szászok ma bizony őllyanok, mint régen vólta a' Sidokra nézve a' Samaritánusok. Ha a' 'Sidoknak állapotjok [105b] jól föllyt, ők magokat 'Sidoknak mőndötták: ha rossszúl vól a' 'Sidó őrszág dolga, ők azt mőndötták, hogy nem 'Sidók ők. Régen midőn az Erdélyi Fejedelmek romlott Templomjaink építését, 's elolvadt harangjaink őntését segéllették, halgattak csendesen; most ismét a' mi állapotunkat látván, a' Réformátus névtől is idegenek. Ebben az 1759-ben két harangokat őntének a' Reformátusok nagy költséggel; – de ők, 's az ő Papjok, a' politicus álnok Bel Márton egy pénz Collectát^g sem csinála; de meg is dűl fűl vala, hogy a' neve nincs a' harangon. –

90.

Gróf Kornis Antal /:[a fia] a' néhai Gróf Kornis Istvánnak, ki a' Minoritákat álnok mesterséggel ígéretekkal, sok szép szókkal, verbis nihil significantibus^h Nagy Enyedre béhozá Kercsedinek egy kevély Apostátának;ⁱ de a' ki halálos ágyában ezt a' hittől való szakadást keservesen bánja vala ősztőkéllésére:/ az Attya hivatalá- [106a] ban lépvn, lön sup-

- a 88., számozási hiba
- b jav. ebből: *temettségére*
- c rendelele
- d alanyok alkalmaztassanak
- e Kovács
- f *kegyelmed*, th.
- g hozzájárulást
- h semmitmondó szavakkal
- i hitehagyottnak

remus^a Provinciális Commissárius;^b de Bogáti Pál úgy meg adosítá ötöt, hogy jószágát kelle elvesztegetni, 's argentiáját^c is a' miatt. Ez az ember Gróf Mikes Ferenczné gyöngy gyönyörűséges Leányát²⁵⁷ vette vala feleségül, 's bizony derék Asszonyságra talált is vala Antal; de ez a' szép Asszony életének virágjában meghala. Azután vevé feleségül a' Petki Dávid Leányát,²⁵⁸ a' kiről többet nem tudok, hanem Gróf Teleki László-né Rádai Ester szava után, annak a' Pápista Dámának ezt a' szavát, melyet mint drága kegyességnek csudás szavát ide irom: *Én úgy mondt: soha Bibliát nem olvastam, és az Isten ne engedje, hogy soha is olvassam.* – De azomban ezen Uri asszony úgy téríti a' Reformátusokat, mintha ő volna az Ágrila felesége a' Prixilla:²⁵⁹ vagy a' Timothéus Biblia olvasó nagy Annya a' Lois;²⁶⁰ holott a' Szent Írásokhoz nem tud, mint a' Ló. Nem hittem hogy Erdélyben ilyen [106b] Asszony legyen, hanem láttam Spanyol Királynét a' Bási ujj német Biblia elein. –

91.

Körmöndi Györgynek mint Vizaknai Papnak felesége Nánási vagy felfalusi Leány vala, és így Bogáton is szép Jószágot bir vala a' Tofeus jusson. Asztali beszéd e' napig is Vizaknán, hogy a' sok száz kalongya²⁶¹ buza között örökké kérte a' költsön kenyeret, költsön lisztet Halgatoitól, és soha meg nem fizette; Sőt midőn a' Capitulumba^d bévitte a' Pap adót, nem tudta a' pénzt meg számlálni; mikor beadta a' Szász Papoknak Szebenben 's hijja találtatott, azzal oltalmazta dolgát, hogy a' Felesége megszámlálta 's nem hibázott. Az Öreg Bogáti János, ennek a' Bogáti Pál Consiliáriusnak^e atya /:kihez^f Kemény Sámuelné, a' Macskási Kata, úgy praetendál^g vala, mint jobbágyához:/ ki tudá a' gazdag Papságból a' szegény Körmöndit; de Gróf [107a] Teleki Jo'séf,²⁶² /:mert ez is a' mellett, hogy Réligionkat szereti vala és felette ritka gazda vala, igen igen tudatlan Úr vala:/ pártját fógá és véghez vivé, hogy a' vékony Tudományu^a 's a' natura ac^b ab árte imparatissimus^c Körmöndi /:kit némelyek Ökröndinek ágnominálnak^d vala:/ Udvarhelyi Prófessor lenne, tétettetvén a' haszontalan ember ólyan szükségés és nevezé-

- a *supremum*, th.
- b tartományi főbiztos
- c ezüstneműjét
- d káptalanba
- e tanácsosnak
- f *kivel*, más. h.
- g jogot formál
- a *Tudomány*, th.
- b *az*, th.
- c a természettől és tanultságától is igen tudatlan
- d neveznek

tes helyre Professorságra: de ilyen az Urak fávora!^e Telekinek Körmöndi^f lelki barátja vala, 's ha asztalhoz ülnek vala, ketten tiz tizenkét dinnyét megessznek vala, a' mint Sorostélyon szemekbe mőndá Gróf Teleki Jo'sefné. – Elég az hogy Körmöndi már Professor vala; de az Ifiúság ötet unván hasznot utánna nem látván, oszlik vala szaporán a' Collégiumokba, – melyen az nehez-
telvén mőnda: egy Comendátoriát^g kérő Deákjának: – *miért siettz innen Fráter!^h nem tanulhatz tőlem? szeretném látni ki szarik Erdélyben büdösebbet nállamnál.* – Csernátoni Miklós is Deákja vala ez időtájban Körmöndinek; de egykor ez a' vékony [107b] tudományú Deák szőrnőy főgfájásban esék, úgy hogy a' kín semmit sem enyhülne napokig, – lőn azért egyik napon, hogy Csernátoni bévőnván kucsmáját a' szeméig, 's a' keszkenőit csomoson a' fájos pőfájára tartván bal kezével, járna alá 's fel a' Schőla Udvarán 's a' kertbe kinnyába, – réá bőkkenvén pedig a' Prőfessor mőnda: *Mi lelt tégedet Frater Csernátoni? Mi lelt Uram!* majd meg bolondúlok a' főgfájásban, – mőnda erre Körmöndi; Miért nem jelentetted eddig énnékem, hogy hasznos őrvasságot mőndottam volna tenéked? – Mőnda erre a' főgfájós: *Most sem késő Tiszteletes Prőfessor Uram!* Akkor Körmöndi így szőlla: Menjel őcsém a' Collégium Sütőjébe, hideg vízzel vedd tele a' szájadat, menj a' kemence szénéhez,²⁶³ tőjd le a' nadrágodat, gatyádat, 's mind addig piricsd őtt a' seggedet, míg meg főrr a' szájadba a' viz, – 's el áll a' főgad fájdalma. Meg haraguvék ezért a' pátiensⁱ [108a] 's mőnda: Mit bolondoskodik Uram kegyelmed!! Udvarhelyről, az elrontott oskolából elmozditván Körmöndit, lőn a' maga jószágában M[áros] Bogáton Pappá; az holott is Tavasztól főgva hideg őszig mind a' Templomba lakik vala 's őtt is hál vala; mert én nem tudom mi miatt igen terhes ember vala eleitől főgva szegény. Itt laktában előre megizeni Bethlen Ádám, hogy Bodonból megindulván, Bogáton akar Isteni tiszteleten lenni Vasámapon egész Udvarával; de a' téli hideg miatt a' Kemény Sámuelné házaiban menjen véghez a' Cultus;^a el is jőve; de úgy meg únák a' szegény Körmöndit, hogy az Asszony házából mind eltakarodának; hanem a' szegény Bethlen Ádám marada 's az Inassai a' Pappal. – Őtt végre meg hala a' nagy jövedelmű hivatalokon keresztül hőmpőlygött Körmöndi György. Ha látnád az ő szőrnőy nagy és burzokos²⁶⁴ parokját; an per mediam nollet occurrere [108b] mortem.^b – Én azt mőndanám a' körmetlen Körmöndieknek 's hasonlónak is: *Nagy fára ne hágj körmetlen lévén, hogy vissza ne essél fejed lággyára.* –

- e kegye
- f *Körmöndinek*, más.h.
- g ajánlólevelet
- h atyámfia
- i szenvedő
- a istentisztelet
- b vajon nem akarna a halálában segítségére lenni?

Az Enyedi Professzor Ajtai Mihály ablakán nézünk vala ki a' Sz[ent] Királyi oldalra, 's némellyek perspectivával^c is néznek vala arra, és a' Bokrok-ból juhokat csinálnak vala. Nézé vala Nánási András is, akkor M[áros] Sz[ent] Királyi Pap Bánffi 'Sigmondnak egy Láb földét,²⁶⁵ melly a' Vad mák virágtól veres vala; és mint tréfás ember, monda: Onnan adja meg Bánffi 'Sigmond az én fizetésemet, 's én abból Mák égett bőrt főzetek. –

Atyám idejében Vásárhelyi Jakab vala Sepsi Szent Györgyi Pap és Sepsi Tractus^d Esperestje; kinek dólgaít így tudom: – Deák korában Töviszen mint Deák Társával ilyen korcsomára találta béülni, hól a' Fejedelemnek Fejérvári Palotás [109a] Hajdúi isznak vala, 's isznak vala a' Deákok is: a' Jakab társa egykor ki menyen huggyozni; de addig egy Hajdú a' kard hegyével a' Jakab egyik szemét kivágá 's kifólyta:²⁶⁶ ki is a' tett sebbel kimenvén meg mondá a' dolgot az ő Deák társának; ki is Pallost ragadván, megölé a' Hajdút, 's ezzel mind a' ketten az erdőt vevék a' nyakokba a' kősziklák felé, minthogy a' Tövissi Erdő a' Marosig nyúl vala. – A' grátiát^a a' Deáknak a' Fejedelem megadá, – de nem adhata Jakabnak szemet sóha, 's fél szemmel kelle Pappá lenni, 's lőn végre Esperesté, neveztetik vala pedig Jakab Esperestnek, és Vak Jakabnak is. – Valának nékie két fiai: János, a' ki Akadémiákra mene, 's őtt a' Médicinát^b tanulá vékonyon, és hóltig Bodoki Pap vala, – mikor ez a' Vak Jákobnak ez a' fia, ez az Uriosa Cláritás^c leérkezék, – Levelet ira, nékie az Attya, melyben e' vala; *Úgy értém fiam! hogy Doctorságot tanulál, – az én kabalám nem hudgyozhatik; küldenél nékie egy kevés pirulát.* De Vásár- [109b] helyli János annak a' kis Médicinának annyi hasznát vette a' Médicus^d nélkül való Székely földén /:holott Dániel Mihályt orvassággal annyira ő öl meg Olaszteleken,^e hogy mentek is utánna, hogy elfőgják: Dániel János phthisicus^f is tölle erős vomitoriumot^g hozatván, halála óráján azt mondá a' Papjának: *Praedicátor Uram! az Atyámat is ez öl meg; 's most engemet is meg öl, – meg is hala az a' Cholericus mérges*

- c lácsovél
- d egyházmege
- a kegyelmet
- b orvostudományt
- c húgyos híresség; szójáték a curiosa 'ritka' és uriosa 'vizeletes' szavakkal
- d orvos
- e jav. ebből: *Oroszteleken*
- f phthisicus; tüdővész
- g hánytatót; vomitoriumot, th.

ember 's úr azon órában:/ hogy János Doctornak több tizes aranya vólt az okádtató 's fostató pilúlák után más Székely földi Papoknak az Évangyélium vagy inkább az eke után, minthogy ő kegyelmek privilégiáliter^h birják eleitől fógva a' mező Pásztorságot, és paucis exceptis,ⁱ az ekének két szarvát nem adnák a' Ligtför²⁶⁷ két Tomusáért.^j – Utaztam Ifiú Deák koromban ezzel a' Bodoki Esperestel Radnottól fógva Olosztelekig;^k sed Medice vixi, misere vixi;^l hanem az egész útban tanúltam tőlle [110a] ezt a' szép dolgot: azt beszélli vala, hogy ő^a Franekerában^b akkor lakott, midőn a' Lengyel Árnoldus óda való Prófessor vólt, 's már irta vólt *Lux in tenebris*^c nevű könyvét,²⁶⁸ és minthogy ritka szépségű szép Leánya vólt Árnoldusnak, mellyen minden Deáknak kapott a' szemé; nevezték a' Leányt *Lux in tenebris*-nek az Attya könyvéről.²⁶⁹ – Ez igen jámbor ember vala, és engemet Bodokig akar vala vinni; én pedig igen meg untam vala ötét, hogy ólly hosszú úton semmi hasznát nem tudom vala venni, – 's alig várám, hogy le szállhassak Szekeréről a' vén jámbornak. – Azt mondom pedig, hogy most is hasznos vólna Három Széken a' Papság a' Doctorsággal. –

A' fenn említett Jakab Esperestnek második fia vala Vásárhelyi Péter Szentgyörgyi Pap és a' Sepsi Tractus Notáriussa.^d Ez az ember Túdos ember nem vala, – hallottam magam is, midőn az özvegy Nemes Tamás helluo^e Úr felett erőll [110b] praedicállana igen nagy frequentiában,^f a' hól Mikes Mihályt is láttam az ő köszvényes lábával: *Ne hivjatok engemet Naominak.*²⁷⁰ Ez a' Vásárhelyi Péter a' Mikó Ferencz Mesternés Causájában,²⁷¹ Divini et Ecclaesiaistici juris Praevárikátornak^g találtatnék az Enyedi Semi Generálisban^h nóha /:a' mintⁱ akkor a' fiától²⁷² hallottam:/ nékie Mikó egy pár kordován²⁷³ csi'smánál egyebet nem adott vala, és ezért elítélék in perpetuum a' Notáriusságát,^j 's adák az Uzoni Papnak Lisznyai Istvánnak, a' ki egyedül contradicála^k az egész corumpált

- h** kiváltság gyanánt
- i** kevés kivétellel
- j** jav. ebből: *T.m.sáért*
- k** jav. ebből: *Orosztelekig*
- l** de orvosként éltem, nyomorultul éltem
- a** jav. ebből: *a'*
- b** *Frankerában*, th.
- c** Fény a sötétségben
- d** egyházmegye jegyzője
- e** tékozló
- f** népes gyülekezetben
- g** perében az isteni és egyházi jog megsértőjének
- h** fél-általános gyűlésben
- i** /:nóha a' mint, más.h.
- j** örökre a jegyzőségét
- k** mondott ellene

Tractus Déliberátumának.¹ – Ennek a' Vásárhellyi Péternek nagyobbik fia vala a' szegény Mihály,²⁷⁴ kinek Enyedi Deák korában igen kiálló francziás bajusza vala, 's azt ő néha enyvel nyomja vala ki; azért Bitumen Vásárhellyi nevezet ragadott vala rajta: Ez Frankfurtban meg bolondula, – igen fene lévén embereket sérte meg; de végre meg kötözék Vásárhellyi Péter²⁷⁵ /:ki azután Szászvárosi Plébánus vala^m 's [111a] onnan csak nem élete elvesztése között kitúdván ötet Vásárhellyi András²⁷⁶ Ión Udvarhelyi Pap 's a' Tractusban Esperest^a /: odá érkezvén, addig esdeklik a' Maniachus^b Vásárhellyi Mihály nékie mint régi barátjának 's bujdosó Társának, mig feloldozá, mindenre kötelezvén magát a' szánakozásra méltó Bolond, hogy senkit nem bánt; de megszabadulván legottan mint a' megdühödött eb meg fútamoda, a' nagy erős Legényt is a' földre lenyómván torkon ragadá, – 's meg is főjtja vala nem lévén segítség 's nem is kiálthatván Vásárhellyi Péter: hanem a' hüvelykét veté a' bolond Mihály ujjá alá, és egy kor hirtelen magáról lefordítá a' Maniachust,^c és hasára ülvén mint izmos, csontos erős Ifiú; pofozni 's verni kezdé a' bolond Legényt, a' ki fógad vala mindent, ha eleresztené; de nem ereszté, mig mások nem érkezének a' kiáltásra; akkor [111b] a' boldogtalan Maniachust^c megkötözik, – Vásárhellyi Péter is igen megkorbácsolá; 's a' leg többet használt a' boldogtalanak; mert azután kötetlen vólt; de ha a' Vásárhellyi Péter nevét említették /:nóha ama már Hollándiába járt akkor:/ mindjárt megcsendesedett; ugy az utban is mig visszahózák Kolo'svárig, a' hól láttam szegényt, és csak ezt mondja vala ha Vásárhellyi Pétert említik vala: *Nagy Antikristus az!* Bécsig mind Vásárhellyi Péterrel ijeszték, 's a' szekértől sem mér vala távozni. – Bécsből kiindulván véllé a' Deákok, – Vajna Miklós és Makfalvi²⁷⁷ igérének nékie egy Kolo'svári Kenyeret, ha Kolo'svárig jól viseli magát, 's fógadá: – de esék azonban, hogy a' Bécsből jövő Szekérnek közepin lévő kerek ládicskának közepén Györbe szolló Levelet látna, mellynek Titulussában^d a' Györ neve németül így vala: *Raab:* – [112a] ebből őlly gondolatot fórmála magának a' szegény Mihály, hogy Bécsből fógva már a' *Teleki Familia rabja*, 's Erdélyben a' Teleki Urak előtt kell nékie megítéltetni, mellyet az ő maga szavaiból kitanulván, segélték vala Vajna Miklósék is azt az opiniót,^a hogy az úton könnyebben bánhassanak vele. Így érkezének véllé végre Kolo'svárra, – a' Farkas útzába²⁷⁸ szállíták egy asszonyi

- l megvesztegetett egyházmegye határozatának
m vala:/
a *Esperest*,-
b rőgeszmés, eszelős; jav. ebből: *Moniachus*
c *Moniachust*, más.h.
d címzésében
a vélekedést

állat atyafiának házához, ha jól jut eszembe Németinének hívják vala; de semmiképpen nem vehetik reá, hogy <ki> be^b menjen a' házba, hanem egy kis kertben valami szín alá fekvék egy köpenyegben, – őtt én is meglátogatám a' Néhai Radnotfái 'Sigmondal együtt, de reánk sem veté szemét, sem szónkra nem akar vala szállani. Akkor Vajna Miklós nevével a' Deák Jo'sef Uram [112b] Szolgálója hóza egy Kenyeret, hogy a' vólna a' Német országban meg ígért Kolo'svári kenyér, mellyre megszóllala 's mónda: De azzal bizony meg nem ijeszt. Móndék akkor én is: hát hozzánk miért nem szól kigyed? ha egy hitvány Szolgálóhoz is szól?! Erre halgata, hanem Radnotfái 'Sigmond mónda: mit nem tud kigyelmed házba menni; hiszem ez kigyelmednek húga; és én is nálla sók jó izü falatot^c ettem; – mónda Mihály: Menj el! ne kisérts! Te is olyan test vagy mint ő; 's azért nem menyek az ő házába bé. – Mónda ismét Radnotfái: *Leg alább ihón ő kegyelméhez /:reám int vala:/ csak szolhatna vagy tekinthetne Kigyelmed; mert az atyánál sokszor jóllakott kigyelmed. – Mond a' szegény Vásárhelyi Mihály: úgyvagyon, hogy az Attyá<m>nál sokszor jóllaktam; de azt bizony a' fiának nem kö- [113a] szönöm,^a – hogy pedig réa nem tekintek azt ne csudálljátok, – hanem inkább azt csudálljátok, hogy mikor az Apámmal szembe lészek, arra sem tekintek, mert az is *Ántikristus*. Móna Radnotfái: Hát Classénus Uram Fránkfurtban nem Ántikristus? móna erre: *Nagy orosz lány ez, – mutatám nékie a' Dissertáciomat; de nem vállalá a' Praesességet,^b hanem móna, hogy ő írna; de nekem ne írjon. – Ugy is beszéllették a' Magyarok, hogy a' bucsuzó Disputációnak^c írása^d alatt<a> kezdették észrevenni elméje megbontakozását, és abban, hogy egy nagy Táblára lefestette a' maga képét, 's az eleibe járt imádkozni. De én azt mondom, hogy még az Enyedi Collégium[ban] laktában is meg bomlott elme vólt az; de unom leírni a' miket megjegyeztem benne szegényben. – Ennek a' szegény Vásárhelyi [113b] Mihálynak Testvér öttse²⁷⁹ a' mostani Uzoni Praedicátor, és a' Sepsi Tractus Esperestje, ki Deák korában szives Barátom vólt, és tréfából szembe sokszor mondottam Vak Jakab Unokájának. – nagy Törvénytúdo Ember ez; de midön a' mostani Püspök²⁸⁰ előtt dicsérmém a' Székely Papokat, hogy felette jól tudnák a' Törvényt, és per folyásokat, – móna: *Bár ne tudnák annyira; mert jobban tudják az Évangéliumnál!!!* Ez a' Vásárhelyi János Sepsi Notárius lévén Gyalai István Esperest mellett, 's Gyalai megha<l>lván, vi Sanctionis Prag-**

- b *be* utólag beszúrva; a javító jav.
- c jav. ebből: *falátot*
- a *köszönöm*, más.h.
- b elnökséget
- c vitaértekezésnek
- d *írása* utólag beszúrva

maticae^e /: az az: a' régi Supremum Consistoriumnak holmi fundamentatlan praecautiója^f szerént:/ Esperestségre következik vala; de Curátor^g Daczó 's más Székely Uracska factioi^h által /:melyben a' Mesterekkel is voxotⁱ mondatának kaczaghatnám módra:/ Márkosfalvi Deák Pétert, a' Sz[ent] Györgyi²⁸¹ Aka- [114a] démikus^a és szép tudományu Papot [jelölték], söt Inquisitiot is perágáltatának^b mesterségesen, collateráliter^c Vásárhellyi ellen; 's mind két részről eljövének a' Dévai Generális^d Gyűlésre, az hól ez a' Contraversia^e előjőve; de unalmas volna leirmi mint folyt; elég az, hogy Márkosfalvi confirmáltatott;^f – én csak azt tesszem ide: a' Szálláson e' dologba meg kerese engemet Vásárhellyi János, és mőnda hogy szolgálnék fenyegetvén minket, hogy ha nem consoláltatik^g a' Királynéra appellál;^h mert látja, hogy ezen a' felsőbb forumon csak űtik vétik a' dolgot, melly ártalmas indulatból szármozott szóval engemet magától a' jó János Pap elidegenite. – Már most a' jó Ifiú, tudos és jó erkölcsű Deák Péter Esperestnek hirtelen való halála által elérte az Esperestséget Vásárhellyi János, és ezen 1759-ik Esztendőben, a' Széki Generális Gyűlésben Confirmáltatott a' 'Sinatnak első napján; de a' Sepsi Szentgyörgyi városi [114b] Ekklesiá ez előtt az Esperest visitátioja állól kivonván, azért az Ekklesiát Vásárhellyi János törvénybe idézte vól; holott a' Generális Visitátionⁱ a' mostani Püspök és Generális Notárius^j Szathmári 'Sigmond²⁸² /:ugy láttzik mintha ob lucellum discretionis visitorii^k szép szín alatt;/ kívánságát az Ekklesiának adplacidálták vól deliberative;^l nóha nem lehetett vólna de bono jure;^m mert Sepsi Szent Györgynek fele falú, 's a' más része is phrasi Margitinaⁿ Varas inkább mint Város,²⁸³ – mi lészen belőlle? Más napján a'

- e az utódlási gyakorlat alapján
- f legfelsőbb egyházi tanácsnak holmi alaptalan óvatossága
- g gondnok
- h intrikái
- i szavazatot
- a akadémiát járt
- b vizsgálatot is indítottak
- c mellékesen
- d általános
- e vitás kérdés
- f megerősített
- g bátorítatik
- h fellebbez
- i általános egyházlátogatáson
- j egyházkerületi jegyző
- k az egyházlátogató ajándékának kicsinyke hasznáért
- l határozatilag hagyták volt jóvá
- m jog szerint
- n Margitai mondása szerint

'Sinatnak, az ujadon új Esperestel publice^o megkövetteti magát a' jámbor Püspök, és a' felfúvalkodott igen érzékeny Szathmári 'Sigmond; talám valami régi aprehensioja^p is lévén a' 'Sigmond Papnak, /:a' ki fél esztendeig sem praedicál égytet maga Ekklesiájában lába fájdalom miatt; de ha Urak Temetésire Tölcsvára hívnád is, el múlték a' lába fájdalom:/ a' sok pórtúbáktól suttogós Vásárhellyi János [115a] Esperest ellen: – hallám is ezt becsületes Esperesti Embertől; de magam bizonyoson nem tudom. –

94.

Gyalai István, ki Hidvégi Papságában 's Esperestségében hala meg, ilyen fátumu^a ember vala: – Lévén ő Gyalai²⁸⁴ fi 's következés szerint Bánffi György²⁸⁵ Jobbágya, igen szépen tanula a' Kolo'svári Collégiumban, de személlében 's természetben is majd százak közül égy szép Legény vala. A' Jobbágysági kötelesség vivé arra ötet hogy Papságra készüljön, 's készüle is; de midön valahól egy Templomban praedicállana, a' Miatyánkban belé süle; sőt a' miatt úgy meg bokrosodék, hogy azután csak egyszer is a' Mi atyánkot hiba nélkül el nem mondhatja vala, melly miatt éppen elcsüggede, 's őtt jár vala az elméje, hogy Katonává lenne, 's úgy menekednék a' jobbágyságtól. Mely dolgot midön titkon megjelentett vólna a' nagy Tudos Professornak Németi Sámuelnek, – ez az ő [115b] Attya megbátoritá, 's tanácsul adá, hogy jó tettős²⁸⁶ betükkel írja le a' Miatyánkat, 's mindenkor tegye a' Bibliába mikor praedicállani akar, nyisson reá mikor a' Mi Atyánk következik 's mőndja el onnan, – 's a' lészen nem sokára, hogy idővel semmi szüksége nem lészen azon írásra is. – Ugy lett; – Lőn azért Alsó Rákosi Pappá; a' Bethlen Udvarbeli Tisztartot hívják vala Egerpatakinak, 's mind ketten valának nőtelenek, mind ketten gondolkozna vala a' házasságról. Mőnda egykor Egerpataki a' Papnak: *Egy őzvegy menyecskének hallom hírét Illyefalván, kinek Ferje Harminczados²⁸⁷ vőlt a' Tölcsvári Vámon: jőjjön el kigyelmed Praedicátor Uram, nézzűk meg, 's ha meg kedvellené kérje meg is T[iszteletes]séged énnékem. –* Órómetst el mene Gyalai Egerpatakival nézni 's igézni; de ő Egerpatakinál sokkal szebb Legény vala 's Pap is. Meg nézék az asszonyt: – hát vidám, piros, ifiú, 's igen meg tettzék Egerpatakinak, 's ezzel menének a' Szállásra, 's őtt kijelentvén Gyalainak, hogy ő kedvelli a' Személyt, Jegyet ada a' Papja kezébe 's elküldé kérni; de a' Gyalai [116a] István elmenetele után gyanú perrel kezde élni 's félni, ha Gyalai

- o nyilvánosan
- p neheztelése, sértődése
- a sorsú

a' Papi Szentség mellett elüti az ő kezéről a' drága szerencsét 's magának kéri meg azt a' világ szépjét! Lópá azért magát sietve a' Menyecske ablaka alá: 's hát Gyalai^a a' Menyecskének így szól: *Általam, ez 's ez a' becsületes ember kéreti kegyelmedet. sat.* – *mindazáltal, ha méltatlan Személyem inkább főg tettezni sat.* – Erre az Asszony Gyalainak^b ajánlá magát, 's Egerpataki is innen haraggal 's szaporán a' Szállásra léptete; 's Gyalai^a is csak nem nyómban érkezék, 's mőnda: hogy eljárt a' dologban; de semmi jó Választ 's reményt nem vehetett a' Menyecskétől. Egerpataki itt haragra fakada s.a.t. –

De mi lőn idővel belőlle? Hát a' Menyecske nem csak részeges, hanem az ördögök Harminczadján megfordult, indomitae libidinis^c Domicziánusné,²⁸⁸ telhetetlen nagy kőrva, a' ki előtt nem vala személlývologatás: Nemes, Óláh, Czigány lett legyen mind kedves vőlt ha férőű vőlt: szalma között messze elvitette magát a' Quartirizáns^d Tisztekhez, [116b] az Erdőkre az Óláh Pásztorokhoz felmenyen vala, de ki tődna mindent leirni? Azonban Gyalai őtet igen szerette vala, és felőlle semmit sem akar vala elhinni, mig a' Papok publice^e meg nem mőndák, hogy vagy a' Kőrva nélkül vagy a' Papság nélkül ellészen, – 's így kelle el válni attól a' bakk bűz Asszonytól; a' ki azután a' Tőrjai Tömleczen is sokáig vőlt; de őtt az Apor Péter két ocsmány fia²⁸⁹ járt arra a' dőgre. – Így huzá ki Gyalai^a István az Egerpataki lábából a' tövisset melyre lépett vala. – Ettől a' Bestyétől vala Gyalainak^b egy szép Legény fia,²⁹⁰ ki Kolo'svárott hóلمي Kőrva Léánynál vagy mi vőlt, egy németet meg őlt vala, a' miatt jőve az Enyedi Collégiumba, Poeseos Praeceptorságot^f ére, 's Exament producálni^g kívánván, azt kezdé Virgiliusból magyarra fordítani:

At Regina gravi jam dudum saucia Cura,
Vulnus alit venis, et caeco^h carpitque igni etc.ⁱ[117a]

Mellyre mőndék lassan²⁹¹ a' Prőfessoroknak: Ez az annya fia; – de a' Prőfessorok is parancsolának, hogy azokat a' kaczer verseket ne őlvastatná. – Ez a' Legény ezután holmi tetteiért innen is elmene, 's mene a' Pápista Pőspőkhöz Stojka 'Sigmőndhöz, 's beájánlá magát a' Pápistaság-

a Gyűlai, más.h.

b Gyűlainak, más.h.

c fékezhetetlen gerjedelmű

d kvártélyozó, beszállásolt

e nyilvánosan

f költészettani tanítóságot

g vizsgázni

h corco, más.h.

i Ám nagy gondok emésztvén már régtől a királynőt, / Szíve sötét lángok közt sorvadozik sebesülten. (Vergilius: *Aeneis*. IV. 1-2. Ford. Lakatos István)

ra; de a' Püspök az öreg Gyalainak^a praeceptora^b lévén Kolo'sváratt midön ö is Református Tanuló vólna, bé nem vevé az Ifiú Gyalait,^c mali Corvi malum ovum.^d –

95.

Markosfalvi Deák Péter egy kisded embernek, de hat fias embernek vala fia, 's maga is kisded ember vala. Tanula Enyeden, és Leidában is három esztendeig, az hól is szép Dissertátit bocsátta ki a' VIII-dik Sóltárra.²⁹² – Haza érkezvén esék Hivatala Sepsi Szent Györgyre; de minthogy onnan factiok^e által tudák ki Vásárhelyi Jánost,²⁹³ a' Deák Péter Hivatalának is valának ellent- [117b] tartói; de az erősebb 's nagyobb rész bévivé ötöt. Ó mint kutak²⁹⁴ kis Legény, Szombaton meg nézé a' Praedikálló Széket, ha nem igen mély é nékie, valyon illendöképpen kiláttzik é belölle? és kövekből, téglákból 's deszkákból állást csinála magának mint Zacheus a' fige fán,²⁹⁵ hogy a' Hollándiai gustust annál jőbben kiadhassa; és elmóndá béköszöntő Praedicatioját; – de delictis^f kell vala praedikállani; – el mene azért előre titkon egy contrariae factionis^g rosz ember, 's a' praedicálló Székben a' polczot elbontá; de azt az új Pap nem tudja vala; azért nem igen diszesen láttzik vala ki a' Tanító Székből. –

96.

Albisi Vas Gábor, Enyedi Deákból [lett] Akademikus^h vastag Dissertátit irt Német országban de Perforatione aurium Messiae,^{i,296} csak el-[118a] hiszem, hogy sokszor meg vakarta fülét, mig úgy meg potrohoso-dott a' munka. – Ez Enyedi Deák korában fenn lépő, maga felöll kelletinél többet hívő hetyke ifiú vala. – abeli biztában, hogy ö Tudos Legény /:de senki talám Tudosnak nem tartja vala:/ a' Szigethi István Leczkéjire is nem igen jár vala, 's azt ez a' Prófessor szemmel tartja vala. Eljőve végre Vas Gábor egy Szombaton, a' midön Szigethi István erotematice^a rövideden azt revocálja^b vala, a' mit azon a' héten tanított vala; de azok-

- a Gyúlainak, más.h.
- b tanítója
- c Gyúlait, más..h.
- d gonosz holló gonosz tojását (Aelianus: *Natura animalium*. 3. 43.)
- e intrikák
- f a bűnökről
- g ellentétes pártbeli
- h akadémiai tanuló
- i a Messiás fülének átdöféséről
- a kérdező modorban
- b ismétli

ban a' Dominus Albisi^c semmit sem hallott vala; mert non comparuerat semel aut bis.^d – Meg szollitá azért ötet egyenesen Szigethi István, 's kérde két vagy három könyü kérdést; de nem felelhete helyyesen; mert nem halgatta 's nem tudja vala. De tóvább is a' Prófessor csak ötet examinálja^e vala; ő pedig, [118b] tudatlanságból é, vagy /:a' mint inkább hiszem:/ macaksságból, egy igét sem kezdte szóllani; de Szigethi István az óra végéig, 's tóvább is csak ötet kérdezi vala, 's helyette megfelelt vala, 's így kopácsla a' vason ha lágyult vólna. Azt hallom, hogy az Oloszok mikor a' Szamárt hajtják ezzel a' szóval élnek: *Gábor! Gábor!* de Albisi bizony nem vala ilyen olosz Paripa, hogy semmit ne tudott vólna; de többet tudott ahóz a' vén Szigeti, miképpen keljen egy ilyen akaratos éretlen bölcsen kikapni, 's azt meg némitani mint egy bölcsős Infánst.^f Lön ez az Ember K[ézdi] Vásárhellyi Pappá, 's olyan impatiens Consortis erat,^g hogy azon egy halott felett maga kétszer praedicállott, csak kívül való Papot ne hívjanak bé; 's mondotta is melly könnyen 's hamar készül az Actiokra,^h de óllyankor felejtette ama Pápista nagy Orátornakⁱ a' Pázmánynak ezt a' szavát: [119a] *Hamar munka, hamar szokott lenni.*²⁹⁷ – Mondani szokta ezt is: Akármi Városi Ekklesiában is inkább bétöltene két Papnak Tisztét, mint Collégátusban^a élne. – Ez a' Tiszteletes Esperet M[aros] Vásárhellyi Synodusban a' Mikó Miklós Causájában,^b meg neheztele reám: a' dolog így esék: Egy néhány Tudos Embereket kikülde a' Püspök, hogy examinálnák^c annak a' Causának hóلمي részét, 's töltének is rajta majd két napot. Én csak fark valék a' többi között, – 's mikor végezetre vissza menének azzal a' mit dolgoztunk vala, meg beszéllé Zágoni György és Berekszászi a' dolgot a' mint tudák vagy akarák; és én örökké halgatok vala; mert látom vala, hogy némellyek megneheztelnek; de a' Püspök nem hagyta halgatnom; – akkor mondek: A' Sepsi Tractus^d jól végére ment annak e' Documentis,^e hogy a' Zalányi Mester 's mesterné corruptus^f hamis bizonyságok Mikó Ur ellen, az Asszony[nyal]^g azért, [119b] mint hamis hitüek, méltán excommunicál-

- c Albisi úr
- d nem jelent meg egyszer vagy kétszer
- e vizsgáztatja
- f gyermeket
- g összeférhetően osztályostárs volt
- h temetési szertartásokra
- i szónoknak
- a társapapságban
- b perében
- c megvizsgálnák
- d egyházmegye
- e a dokumentumokból
- f megvesztegetett
- g Asszonyt

tatott 's vettek ki a' Privilégium alól 's pro de merito égrémialtatott^h a' Mester a' Tractusból; De appellálván Causáját a' Communitásra,ⁱ ott a' Birák /:meg bocsássanak:/ nem néztek a' szoros igazságra; hanem atyai irgalomból mentették ki a' méltó büntetés alól. – Erre monda T[iszteletes] *Albisi Vas Esperest Uram: Hallja é kegyelmed! én ugy teszem a' Törvényt a' mint tudom, – a' ki jobban tudja tegye jobban.* Én halgaték; a' dolog idővel is csak úgy nyilatkozték ki a' mint én mondtam. A' Mestert az Asszony latra Apor corumpálta vólt, mint átkozott Procurátor,^j és Zalányban erős Possessor.^k Mondom vala is ott a' Mesternek: Mesturam! bár Zernyesti Mester lettél volna, 's nem Zalányi. –

97.

A' Réformátiokor a' Pápához követek küldetének Francia országból: a' Követ [120a] Urak pedig tudván hogy MAROTH KELEMEN, ki 50. 'Sóltárt szedett Francia versekre, igen Tüdos, tréfás és jó Poéta, – elvivék magokkal tanquam Legationis Secrétarium,^a – mikor a' Pápa a' Követeknek audentiát^b ada, azok bémenének,^c – Kelemen is utánnok sandalván,²⁹⁸ holott Ó már nem vala Pápista; és mikor látná, hogy azok a' Fejedelmi Emberek leborulván a' Pápa lábát csokolják, kifútamodék a' Palotából, mellyen a' Pápa csüdálkozik vala: és amikor ókát kérdené, azt felelé: látván, hogy azon Fejedelmi Emberek a' Lábát csokollyák a' Szentséges Pápanak; attól félt, hogy néki az alfélet kell megcsokolni, – melly tréfa miatt majd ótt vesze a' Kelemen élete: hanem a' Francia Urak nagyon menték azzal; hogy csak az útra hozták volna el magokkal, mint asztali Embert, Udvari kómát, 's igen facétus^d Poétát.²⁹⁹ – [120b]

98.

Midőn egy Francziától azt kérdenék: meddig kellene a' Férfinak meg hólt Feleségét siratni? azt felelte: Mig a' lábát kiviszik a' Kapun. De Francia országból térjünk Erdélybe: –³⁰⁰

- h** érdeme szerint távolított el
- l** fellebbezvéen ügyét a testületre
- j** ügyvéd
- k** birtokos
- a** mint a követség titkárát
- b** kihallgatást
- c** jav. ebből: *bémenének*;
- d** tréfacsináló

Szoboszlai vén Nemes ember lakik vala az Aranyas mellett, ama jó vizekkel bővölködő Szent Mihályfalván: – kinek is első Felesége el halván elgondolá, hogy a' Patai István Praedicátornak pillangos Leányát elvegye; 's ment is a' Leány jó szivel, hogy vagyont érzett, tudta, hogy fekete fátyólba kontyolják,³⁰¹ kocsiba jár, 's Nemes Asszony lészen, 's lehet kúrva is belölle, – minden útját meg is járá, csak Pap hija vala ki copulálná.^e Megleseté azért, midön Tórdáról vissza menne a' T[oroczkó] Szent Györgyi Pap Gidófalvi Mihály, és bé- [121a] hivatá; hátra menének a' Csürös kert felé különös és titkos beszédre; de Gidófalvi a' titkot jól tudja, – mentekben érének egy kis viz patakocskára, azt Gidófalvi átállépé; Szoboszlai pedig, a' két lábát össze tévé 's átal szöké, hogy erejét a' házassághoz meg mutatná, 's úgy hózá elé házassági szándékát, és hogy Leányt akarna venni. Gidófalvi okoson disvádéalá^a mondván: Meg ne cselekedje kegyelmed, – ítéletet veszen másoktól magára, – a' Leány kegyelmedet megútálja vénségéért, 's az erőtelenség miatt kedvét sem töltheti kegyelmed s.a.t. Móna Szoboszlai: Kómám Uram! nem vagyok én ily erőtelen: nem vette ked eszében milly könnyen szökém át a' patakot? 's meg lön a' Copulatió!

Kovács Marczy nevü sokacska gyermekü jobbágya vala amaz együgyü Toroczkai Györgynek: [121b] következék azomban nagy szükség a' földre, és Kovács Marczy is gondolkozik vala mivel lehet anyyi gyermeket eltartani; ő maga elmés álnok vala, de a' földes Urát is jól esmeri vala 's meg tudja vala csalni, – mind addig jára azért, mig valami gyermeknek való szakadozott német Dolmánt 's nadrágot szerze, és a' nagyobbik fiatskáját abba öltözteté; de meghagyá a' fiúnak hogy se magyarul se oláhul égyget se szóllana senkinek, az Urnak se; – elvivé azért az Urához Toroczkó Szentgyörgyre,^b 's mond: Uram, egy Német békéredzék hozzám az ilyen atta ezzel a' hunczfut fattyúval ezt rajtam hagyá; a' magam gyermekeimet is alig tudom tartani; e' pedig ilyen gonosz az átkozott német fattya, hogy szemem láttára is kitekeri a' gyermekeim keziből a' kenyeret, 's hijába szollitom meg, mert sem magyarul sem oláhul nem tud: gondolám, hogy elcsapom [122a] az ilyen adta Németjét; de gondolám, hogy az Isten az Urnak eleget adott: ez egy két esztendő mulva alkalmas Inas lészen, 's Szabó

- c összeadná
- a lebeszélte
- b *Szentgyörre*, th.

mesterségre taníttatván az^a Ur, vagy Csismadiaságra, ennek elég hasznát veheti, – ha pedig az Urnak nem kell mennyen dolgára, 's elhiszem, hogy bizony felfőgja 's eltartja; de én nem tartom sóha. Móna ere Toroczkai György mint selyp ember! *Maczi Te! tajczd el te: hiszem búzáat adnak neki minden hónapra: hiszen szannát /:szalonnát:/ is adnak, tajczd el Te! Nagy kedvetlen, 's a' gyermeket attázva 's hundefuczozva vállalnia kelle Marczinak a' német gyermek tartást; és így tartá ki a' drága időben a' maga gyermekét: meg bővülvén a' kenyér bémondák az Urnak a' Kovács Marczi álnokságát, 's neheztele a' szegény Toroczkai; hivatá is Marczit 's móna: Maczi! Maczi!^b meg czaltál: tiéd volt a' Gyermek. – [122b] Móna Marczi: enyim Uram a' gyermek, de Nagyságodé a' Jobbágy, 's ha így nem cselekedtem volna az Isten úgy segélyen éhel hólt volna meg. – Máskor pedig Toroczkai Györgyön így kapa ki Kovács Marczi: Vala Toroczkai Györgynek egy kövér vén német Lóva /:mert igen jól tartják vala:/ a' Ló vak vala mind a' két szemére. Monda azért Toroczkai Kovács Marczinak: *Marczi cseréld el ezt a' Lovat Tórdán, érted é Maczi^c czejéld el!* Móna Marczi! Uram ezt tóldani kell ha valamire való Lóvat akarunk cserélni. Adjon az Ur vagy hat fórintot. Móna az Úr Ne! de jót cserély. Felele Marczi. De Isten úgy segélyen más hatot is adunk, ha valami szép gyermeklóvat kaphatunk. Elemene azért Kovács Marczi a' Baromvásár felé; de a' Hidon innen a' Berekben meg kötő a Lóvat, és a' szájához is nyúl vala; de egy vesszővel föbe veri vala és a' Lónak keményen [123a] szól vala rijogatva. Azután bémenvén Tordára, a' Szálláson béköti a' Lóvat az Istállóba: maga pedig jár vala a' piacon, 's láta végre egy barna szép 's virgoncz gyermek Lóvat egy paraszt Legény alatt 's móna: *Nem cserélnél é paripát pajtás?* Móna a' Legény! hozza ked ki a' Lóvat, 's ha meg látom hozza szollok: de Marczi móna: De barátom! az én Lóvam Ur ménességéből való kövér Ló, én azt itt nem hordozom cigány módjára; hanem ha tettzik megnézheted az Istállóba, – el is mene a' paraszt Legény; de nem lön annyi lelke, hogy meg nézhesse a' fógát; mert Kovács Marczi mag tanította vala a' Tórdai Berekben egy hutyaróval.³⁰² Móna a' paraszt Legény Marczinak: Mit ad kigyelmed e' Ló mellett? ő kegyelme pedig nem hogy adna: de kér vala, 's esküszik vala mint a' Czigány, hogy külömben nem cserél; azért megalkúvá- [123b] nak hat Máriásba, 's megadá a' Legény 's ivának áldamást; de Marczi sietve elillanta a' Vásárból a' szép barna gyermek lóval 's a' nyolcz fórint is nálla, – előltalálá pedig a' földes Úrát, 's még néki áll vala fellyebb, hogy az Úr elég pénzt nem adott, 's milly nehezen kapott még hat fórintot, hogy azzal az iljen adta dögével cserélhesse e'*

- a az utólag beszúrva
b *Moczi! Moczi!*, más.h.
c *Moczi*, más.h.

szép gyermek Lóvat. Móna Toroczkai György: ne búsuly te Maczi! ihón a' pénz, ezzel fizess meg, – 's ezzel a' pénzel haza mene, 's a' szép barna gyermek Lóvat bévivé az Udvarba; György Úr is el sieté Pagocsára. –

101.

Irják a' Régiek, hogy voltak volna hajdon olyan Ördögös Emberek, kikből alfeleken és hasokból beszéllett volna ki az Ördög. Egy csalártnak nevezetes példáját hallottam amaz Istenfélő Öreg Toroczkai Péternétől. A' pedig [124a] így esett: A' Kurucz világ végén midőn Rákoczi Ferencz Fejedelem Lengyel Országot vette volna a' nyakába; sok Uri és Nemesi Rendek vevék magokat Molduvába a' pacificátióig,^a akkor grátiára^b bėjővének Brassóban, ada a' Comendáns Grátionálist:^c de ezek a' Bujdosók a./ Ugy meg szokták vala a' Sátorban lakást, hogy ha már Három Széken Uri emberektől ebédre 's vacsorára hivattatnak vala is, hálni csak ki kívánkoznak vala a' Sátrokban. – b./ Minthogy ezek Pápisták és Réformátusok valának, a' két Religió szerént két seregbe szállanak vala mindenkor. Némelly helyyekről nem is sietnek vala el; hanem a' Pápisták serege ottan ottan hall vala, mintha a' földből vagy igen messzünnen 's homállyoson kiáltanának ilyen szót: *Hájdá táreh! Hájdá táreh!* hájdá táre,^d 's ez csak a' Pápisták Táborában halla- [124b] tik vala, mely miatt ottan ottan felrezzenvén, – elébb elébb mennek vala Havas alföldétől fógva Toroczkó Szent Györgyig; de többé nem hallatott. Ezt ki Angyalnak, ki Ördögnek tulajdonította, 's hát egy gonosz Udvari Szólga volt, a' ki köztök volt 's járt a' Pápistáknak; de mintha a' hasából nékie, vagy a' föld méjségéből kiáltottak volna fel úgy tudta szavát adsimulálni;^e és senki eszre nem vette, 's ki sem tanulhatta volna, hanem egy barátjának itthon kijelentette, 's hogy rózsa ne essék rajta elszökött. – Erre jutott eszembe az Endorbéli impositrix^f asszony;³⁰³ mert őt én Csúdatételt nem hiszek. –

102.

Arra, mikor Vén asszonyt kérnek férjhez; de okos a' Vén asszony, – ilyen Historiát vagy Példabeszédet mondott nékem T[oroczkai] P[éterné] mikor tréfából mőndanám, hogy még valami vén Urhöz férjhez mehetne; Vőlt régen égy [125a] pénzes Vén asszony, a' kit férjhez kérnek vala pénzéért inkább mint magáért. Meg köszömvén becsülettel a' jó indulatot

- a békekötésig
- b kegyelemre
- c parancsnok kegyelemlevelet
- d Gyerünk útra! (tör. haydi 'nosza' + arab tarik 'út')
- e színlelni
- f szélhámosnő

és tisztesség tételt; – monda a' Kérőknek: két atyámfiái vannak énnékem 's mindenik Testvérem; azoktól tanácsot kérdek, 's ha javallják szegény atyámfiái, nem vonogatom magamat. De a' Kérők attól tartván, hogy ez a' két atyafiú contrabontot^a csinál, mondának az Asszonynak: Asszonyom! kigyelmed a' maga hatalmába vagyon; nem szükséges senki után járni; de az Asszony mőnda: azok nélkül a' két atyámfiái tanács adásaik nélkül tellyességgel nem adók választ; – elfordulok azért hozzájuk, 's nem sokára visszajővők: Bémene azért az Asszony a' maga Veteményes kertébe, 's leüle egy mezsgécskére. Akkor a' két czombjára vetvén kezeit mőnda: Édes Atyámfia!^b /:ez a' jőbb lába vala:/ javallad é, hogy férjhez [125b] menjek, 's ezzel igyekezék vala felállani segítség nélkül magától, nem tartozva vagy fogantozva³⁰⁴ felállani; de /:hupp:/ visszaesék az alfelele: illeti ismét a' bal lábát 's hasonlóképpen szőlla, – azonban igyekezék magától felállani; de seggre esék – 's ezzel a' Kérőkhöz bémene 's mőnda: Külön külön mindenik Testvéremnek megjelentém a' dolgot, de nem tartják semmiképpen tanácsosnak az én férjhezmenésemet, és így a' Kérőket üres válasszal bocsátá. – NB: Ekkor ez az Uri asszony T[oroczkai] P[iéterné] egy mesgén ül vala; és én vőnám fel, 's mőnda: Látja Kegyelmed Komám Uram! mint javallanak az én atyámfiái is!! –

103.

Ugyan ezen Uri asszonyság arról; miképpen tanicsa engedelmességre a' férfiú az akaratos visszás ellenkező asszonyt, ilyen [126a] Historiát vagy Példabeszédet mőnda: Igen akaratos Felesége lévén hajdan egy embernek, mindenben azzal ellenkezőt cselekszik vala, mit a' Férje parancsolt vala; mellyen a' férfiú felette igen busul vala; és a' Szomszédjának mindent is meg panaszla titkon: Mőnd a' Szomszédja: Mit busulsz? ihón jó Tanácsot adók: Menj el alattomban, 's áss a' Szántőfőlded végibe egy Ember magasságnyi mély vermet 's töltsd meg tövissel, – mikor ki mégy Szántani megparancsold, hogy néked ebédet ne vigyen; mert néked már nagy búdban az étel sem kell: őpedig visszálkodni³⁰⁵ főg, 's ebédet viszen néked azért is; – Te pedig előre egy pokroczal terítsd bé a' tövisses vermet, 's látván a' Feleségedet kiáltsd, hogy ne hozza az étket, 's ne lépjék a' pokroczra. Így is esék a' dolog: szót főgada [126b] a' szegény Szomszéd, 's meg hagyá keményen feleségének, hogy ebédet nékie ne vigyen; de mőnda az Asszony: *Viszek viszek bizony én átkozott fia*, – azonban szántogatván a' szegény férfiú, meg látja, hogy a' felesége közelit a' föld végéhez, 's kiáltja nékie: *Feleség! Feleség! ne lépjél a' pokroczra!!* de az

- a itt: ellenvetést
b Atyámfiái, más.h.

Asszony nagy mérgesen mőnda: Csak azért is csak azért is reá lépem bizony én átkozott szőlte fia; 's ezzel /:hupp:/ nyakig esék a' tövisbe, és jajgatni kezd, 's kérni a' férjét, hogy vőnja ki őnnan, – gondolhatni mint őszveszúrta a' tövis hitványságot 's vérbe kőpőlte! óda járulván a' jámbor férfiú mőnda: Lám meg mőndám, hogy ne lépjél a' pokroczra; de sóha nem főgadsz szőt, – felfogadá osztán, hogy sóha ellene nem jár Férjének 's úgy vevé ki őnnan – azútán ha – miben ellenkezik vala az asszony, leg őttan [127a] a' Férje ezt mőndja vala: *Ne lépjél a' pokroczra!*³⁰⁶ Lévén nékem is maga akarátján járó feleségem, elmőndám nékie e' Historiát, 's néha kérem vala, hogy ne hágjon ara a' pokroczra; de nem vėvém hasznát, sőt ezt a' mocskot hallám: – *Ősd a' seggibe jó ember! annak a' kitől tanultad.* –

104.

Az Ifiú Toroczkai Péter³⁰⁷ is elment vala Tőkőllyi Imreh Fejedelemmel Török őrszágba, és vitte vala el magával egy óláh jobbágy Legényét Zachariát, ki Szakács vala, kit vénségében esmértem. E' hosszas bűjdosásból haza jővén Toroczkai Péter, sokszor beszéllette attyafiainak, sőt eskűvéssel is erősítette, hogy Török Őrszágba útánna küldőtte volt a' maga édes anyja az öreg Kozmánét /:ez igen híres Boszorkánynak tartatott az Unitárius Renden Toroczkó Szentgyörgyön, a' fiát Kozma Jánost én is esmertem; fél őrdög vala [127b] álnoksággal; 's a' sok Istentelenségnek végibe farkába meg őlék az oláhok a' gonosz embert:/ és Kozmáné cleget is kínálta, hogy űljön fel egy szenes Tökére, 's azon az éjszakán haza viszi. – Ezt nékem Toroczkai Ferencz Ur sokszor hozza vala elé ellenvetésűl; tudván; hogy én a' Boszorkányokat igen kicsiny állatoknak³⁰⁸ tartom, a'^a felőllök beszélteni szokott sok dolgokat hazugságnak mondom, csúdatéttel pedig nékiek éppen nem engedek. Bizony meg valom, hogy a' Toroczkai Péter dolgát eléggé meg nem magyarázhatom vala: de kétségbe hozom vala: mig végre egy Szüretre Péterfalvára mennek, a' hól egy hónapot tölték; őtt pedig így járék: el űnván magamat, járok vala alá 's fel, és akadék egy világtalan vén óláhra az Udvarban, 's kérдем a' nevét: Ó [128a] pedig^a mőnda, hogy régen Szakács vőlt, a' Néhai Toroczkai Péter Urral Török őrszágban is óda járt, 's már itt élődik az Udvarban. – Kapék rajta 's kérдем; ha őtt vőlt é akkor, mikor Kozmáné a' szegény űr útán ment vőlt egy Szenes Tökén? Felele a' vén Zacharia; 's mőnda: Őtt vőltam T[iszteletes] Uram! az űr hagymászbán³⁰⁹ vala, 's elakara fűtni sokszor, és sokat küzködtem vėlle; egy estve gyertya ég

a jav. ebből: a,
a Ó pedig, más.h.

vala az asztalon, 's mőnda az Űr: Zacharia! nę az ajtó megett van Kőzmánę asszonyom; anyám küldötte útánnam! 's hiv, hogy űljek fel arra a' szenes Tőkére 's az éjjel haza viszen. Én az ajtó megę mentem, eleget tapogattam; de őtt semmi nem vőlt, az Űr pedig eskűtt, hogy őtt van Kozmánę a' Szenes Tőkęn; de ott bizony semmi sem vőlt. – Ezt hallván én, elhivém, hogy kitanultam [128b] azt a' hagymászos csűdát; – 's ezzel menęk Szent Győrgyre, 's lesem vala, hogy eléforduljon ez a' Szenes Tőke; sőt adom vala az alkalmatosságot reája. Elę is hozodék égszer, 's meg felelęk a' vęn Zakaria beszędéből. – De uj ellenvetęst hoza elő Toroczka Ferencz, 's mőnda: – Hát a' Kolo'svári Boszorkányok mint űltek a' II. Rákoczi Győrgy gyertyatartójának a' Kerületęn, mikor Kemény Jánossal Tanácskozott a' Lengyel Őrszági Expéditióról;^b³¹⁰ úgy hogy más nap reggel a' Kufárnęk beszéllették a' piacon a' Fejedelem Titkát. – Erre mőndék: Kőnyő a' felelet! Éjféł után a' Fejedelem Báthóri 'Sófi mellę fekvęk, 's a' Fejedelem asszon felserkenvęn addig czirolgatá Rákoczit, hogy kifecscsentę a' Titkot. – 'Sófi fel kele, 's igen titkon megsejtę az Udvari Őreg asszonynak,³¹¹ nőha igen főgadá, hőgy tőváb nem menyen a' sző; de nękie is lévęn a' Szomszédban egy [129a] asszonya, annak megjelentę mőndvån: szivemtől szakadt tőváb ne menjen a' sző; de a' bizony kimene, – 's mikor a' Fejedelem Udvari Bolondja a' piacon tekeregne 's hallgatoznęk, meg hallá a' hirt. Midőn már a' Fejedelem felserkent vőlna 9. vagy 10. óra felę, befőrá magát ő is a' hálőházba; kinek mőnda a' Fejedelem: *Kőma! mi a' hir a' Városon?* Mőnda a' Bolond; nagy hir vagyon a' Városon; de nem mőndhatom meg; mert Titok. De kęnszeritę a' Fejedelem, hogy mondaná ki azt a' titkos hirt, mőnda a' Bolond: Azt beszéllik a' Kűfár sőrba, hogy az éjjel elvégeztętek Kemény Jánossal, hogy Lengyel Őrszágra menjetek; de hát azt elvégeztętek é, hogy jőjjetek vissza?³¹² Ezt hallván a' Fejedelem csűdálkozék e' dolgon, és parancsola, hogy a' Hoff mester vi'sgálná meg honnan eredett vőlna ez a' hir, – és felynomozá az Udvari Őreg asszonyig, és látván, hogy a' Fejedelem asszonyra [129b] 's magára Rákoczira hárul a' dolog, nem vi'sgálák tőváb, hanem főgák a' Bőszorkányokra, holott ennek Báthóri 'Sófi vőlt a' Boszorkánya. – Igy felelęk meg Toroczka Ferencznek a' hazug Historiából vett ellenvetęsre. –

105.

Az I-ső Rákoczi Győrgy Fejedelem látván, hogy a' Királýsággal 's Fejedelemsęekkel sublimáltatott^a Báthóri familiában csak Bátori 'Sófia

b hadjáratról
a megűszieteltett

Kisasszony vagyon; megszereté azt fiának II-ik Rákoczi Györgynek; hanem a' Leánynak Pápistasága vala a' nehézség; de a' Leány az Ifiú Fejedelemért réá ajánlá magát, hogy elhagyja a' pápistaságot 's leszen Réformátává, 's lön is színesen;³¹³ – eljár vala Templominkban, és a' mi nagyobb eljárúl vala az Úr Vacsorájához; de a' kenyeret a' szájában ki viszi vala a' Templomból, 's a' Póhárt csak szájához viszi vala; és illetén falat kenyerekkel egy skatulyát [130a] meg tölt vala: Férje veszedelme után kiadá magát; Pater 'Sámbar^a Je'súitának megmútató a' Skatullyát, 's mőnda: Atyám Uram! vessük a' búdába, de 'Sámbar azt nem engedé, hanem tűzbe vetteté 's elégetteté. –

106.

Vala Enyeden egy Szántó András nevű Szabó, a' ki a' Kamarási György Leányát vette vala feleségül és Sogorai valának Kamarási Pál, és László; a' Felesége pedig azt az együgyű Szabót nem szereti vala, hanem Deákkal mivel téglázatja vala magát férje tudtára is. Ez a' szegény Szabó a' Deákokkal maga is nyájasan él vala, hogy munkája inkább járna. Egykor hólmí szép pénzekre vervén magát mútogatja vala a' Deákoknak mondván: *Legények Geld^b ez!* Attól legottan *Geldi* nevet ragasztának rája 's viselő hőtlig. – Lön ezután, hogy egy Szotyori nevű Jámbor Legény [130b] másunnan ide jőne Deákoskodni, és vön magának egy nadrágnak való pósztot; de minthogy a' városon sem Szabót sem mást nem ősmere vala, a' Kamarás Társai mőndák, hogy vigye *Geldihez* nem is lakik vala messze a' Collégiumtól: elmene azért a' posztóval a' jámbor Szotyóri /:ki azután Hunyad vármegyei Rendes praedikátor ember vala:/ és nem találván őtthon a' Szabót, mőnda Feleségének: *Hól van Geldi Úram!* meg haragszik az asszony, – ütni verni kezdi a' vaskalánnal a' Tógát a' Déák hátán; de a' Déák semmit sem tud vala benne mi lelte az Asszonyt, és nem állhatván a' háti huppot haza mene a' Collégiumban, 's zúgolódlék a' Deákokra, hogy nem jó helyre igazították vólna, kik a' Cásust^c meg tudván kaczaggni kezdenék. Sőt a' szegény Szotyori azt is megmőndá, hogy a' verés közben őtet így szidta vólna: *Geld – – ló a' seggedben!* – [131a]

107.

Mikor az igen nagy Tudos Úr Gróf Lázár János arról gondolkoznék, hogy Imréht a' fiát a' Geográfíába is Introducáltatná,^a 's talám már

- a jav. ebből: 'Sámbat
- b pénz
- c esetet
- a a földrajzba is bevezettetné

alattomban fordította volna is a' Frenon kis Gëográfíáját,³¹⁴ Baczába Udvarlására menének a' Déési Papok, a' magának felette sokat tulajdonító Berekszászi Mo'ses, és a' nállanál sokkal fundamentálisabb^b Tüdos a' Csernatoní Vajda^c Péter,³¹⁵ és kérdé töllök /elhiszem hogy csak próbára:/ Micsóda Gëográfíca Tábúllák^d vólnának jóbbak az Ó fiának? Mónda Berekszászi! *Legjóbbak az Atlásé 's a' fiáé!*³¹⁶ Csernatoní látván mint megcsúfolta magát a' Collégája, csak halgata; halgata Gróf Lázár is, csak elhiszem, hogy megelégedett a' felelettel; de Tiszteletes Esperest Berekszászi Uram most sem tudja, mire tanította a' jó Gëografus Úrat.- [131b]

Mikor ez az Ember lejöve Leidából, szentelteté magát Papnak Tórdán, – 's már Szombaton kérkedék vala, hogy meg fógja hallani, micsóda újj és eddig hallatlan felelettel fógja diluálni a' difficultásokat de Imagine Dei:^e kiváltképpen az ötet látogató Enyedi Deákoknak mond vala efféléket. Engemet ara a' Synodusra senki nem hiva^f vala, 's bár ne is tekergettem vólna ótt; – de meglátván engemet a' Deákok, megbeszëllik vala, mikkel hánnya veti magát előre Cl[arissimus]^g Berekszászi^h mint a' bergő Kos; és kérdik vala töllem, mi lehet az? Móndám én, Leidában Honertnek de Imagine Deiⁱ ilyen értelme vagon, hogy: *Imago Dei sit idea Dei nobis innata, Similitudo eius est Sanctitas,*^j 's már a' mi vagon Gen: 1.-26.³¹⁷ így kell fordítani: *Faciamus hominem ad imaginem nostram secundum similitudinem nostram,*^k az az: [132a] legyen abban az ember innata Dei natura et idea propter Similitudinem Dei,^a vagy hogy az az ember Szent legyen. Ezen Sententiát^b Prófessor Pápai Imre Irásából tanultam volt, és már ezelött az Enyedi Auditoriumban megfitogtattam vólt; – és kérdé Szigeti István; mert ő sem^c hallotta vólt addig; honnan vettem azt az Opiniót?^d 's meg mondám; de azt mondá reá: *Non putem Mosen tam Cartesianum fuisse.*^e De mint járánk Tórdán? Vasárnap dél-

b alaposabban képzett

c jav. ebből: *Vajna*

d földrajzi táblák; térképek

e kiküszöbölni a nehézségeket az Isten képérol való nézetekből

f *hivá, th.*

g tekintetes

h jav. ebből: *Berekszászi:*

i az Isten képérol

j Az Istennek képe az Istennek velünk született ideája, az ő hasonlósága szentség

k *nostrum, th.*

a az Isten veleszületett természete és ideája az Isten hasonlatossága szerint

b kijelentést

c jav. ebből: *s.m*

d vélekedést

e Nem hiszem, hogy Mózes annyira karteziánus lenne; *fui esse; fui* utólag beszúrva

előtt elő hozák a' Contraversiát de Imagine Dei;^f de a' Cl[arissimus]^g Beregszászi csak a' közönséges felelettel felele vala, ezt az elmés feleletit Tüdös Professorának nem emlité egy igével is, mellyet én csúdállok vala; Dél után, Húnyadi Márton Esperest autoritássá^h miatt elő kelle állanom, 's mondék legelsőben is: – *Mirum estⁱ Viri Clarissimi! qui Leidae habitavistis Celeb[errimo] Taconi Hajoni Honertio,^j quod non [132b] ex ingeniosa ejus Sententia resolvatis difficultates quae vobis obmoveret, de imagine Dei,^k* – nem kelle több! mintha szikrát vetettem volna a' púska pórba, fellóbbanának az Akadémikusok;^l és indulatosan mőnda Beregszászi: *Nos non debet mirari sua Reverentia.^m* Melyre mőnda Szigethi István: *Mirari licet.ⁿ* Megháboritván magokat a' jámborok, és abból vélhetni, hogy nem igen felelhettek szegények; de bizony leg csendesebb elmével sem felelhettek volna meg előre jól tődtam; azért a' Pőspők Bonyhai Győrgy mint Praeses^o főga hozzáz; – de az atyám Vacsora alatt azt mőndja vala, hogy azt a' Difficultást^p Pőspők Úram sem tődta. A' Templomon kívül osztán szemembe is sok kemény szók estenek, még a' szegény Dájai V. Győrgy is indulatoskodván egy kicsit a' parók alatt, a' ki a' Collégiumba sokszor szántott az én őszömőn;³¹⁸ – de e' tréfa. – [133a]

Kiszebb tréfa ennél az, hogy midőn Deák korunkban a' Collégiumban egy^a Conviviumban vagy Conbibiumban^b vőlnánk sókan és a' Prőfessorok is őtt vőlnának, nékem, 's az én soromon lévőknek mind csak Bányai fa kúpákat adnak vala bé; a' melly soron pedig Beregszászi Mo'ses, és amaz Iszák medicinae Doctor^c Pápai András /:kinek Symboluma^d vagy Sanitatis Conservandae mediumja^e az: *Motus, potus.^f* / más Legényekkel őlnek vala, mind aranyas 's ezüst póharakba adják vala bé az izmos

- f vitakérdést az Isten kőpőről
- g tekintetes
- h tekintélye
- i jav. ebből: *ést*
- j *Honertio, th.*
- k Csodálatos dolog, nagytekintetű férfiak, akik Leidenben laktatok az igen híres Taio Haio Honertiussal, hogy nem oldottátok meg az Isten képmásáról szóló zseniális tételéből azokat a kérdéseket, melyeket nektek szegezett.
- l az akadémiát jártak
- m Nem kell rajta csodálkozni tisztelendőségednek
- n Csodálkozni szabad.
- o elnök
- p vitakérdést
- a eg, th.
- b asztaltársaságban vagy ivőtársaságban
- c orvosdoktor
- d jelszava
- e egészségmegőrző módszere
- f Mozgás, ivás.

eggyeseket; de meg vallom, hogy én azt nem vettem számba; hanem Beregszászi mond egykor nekem: *Itt is tudják kik az Emberek, 's azért adják nékünk az aranyas póharakat.* Akkor vevém észre a' póharak dolgát, 's mondték [133b] mosolyogva: *Régen az arany Papok fa póharokkal éltek: most a' fa Papok arany póharokkal élnek!* – 's mondték Berekszászinak: most kigyelmed a' fa Pap arany póharral. Hallván fenn a' Professorok a' fa Pap nevezetet, kérdék vala, ki vólna a' fa Pap? 's nevetkeznek vala: de Beregszászi megneheztele, 's Áristoteles Filozofiáját 's Géografíáját kezd emlegetni; – mondték én: Áristoteles Görögül irt, 's azt érteni kellene; de az ő Filozofiája leszállott, – ha pedig a' Géografíához van kegyelmednek olyan jó kedve, tanítson meg kegyelmed engemet arra, *Primus meridianus an sit in Globo circulus mutabilis, an inmutabilis?*^b 's mőnda: *Est Domine! Circulus inmutabilis.*^h Mőndék arra: Vas korbácsol verjen kegyelmed arczúl, ha úgy vagyon: hiszem a' Primus meridiánustⁱ egy Geográfus egy [134a] helyyen, más más helyyen helyhezteni. Ekkor Szigethi István mőnda: *Rogandus est Sacratissimus Imperator, ut primum ad Carolum – Fejér Várum figat meridiánum!*^a –

108.

Szántó Mihály Dėcsei /:a' mint a' Collégium praetendálja:^b Jobbágy nagy atyának Unokája, és Enyedi Hadnagynak fia, minekútánna a' Herceg Apaffi Mihálynénak³¹⁹ Húnyadon Számtartója vőlt vőlna, 's őtt igen megadosították vőlna, haza telepedék Enyedre, és Feleségül vėvé Bőrbereki Dru'siánnát, a' Bőrbereki Dánielnek Cserei Leánytól, ama híres Bőrberekinétől /:kiről^c még Teleki László³²⁰ is félve azt mondá:^d *Nem félek senkitől, csak az Istentől, a' Római Császártól,* [134b] 's a' Bőrberekiné nyelvétől/ való Leányát, kivel is hőtlig éle; de minthogy a' szegény Szántó Mihályt az asszony sóha nem szerette, 's szeretett másokat /:Tőgába őltözve éjjelre a' Collégiumba is mene:/ és mint szép Asszonyt sókan udvarlották;³²¹ mint széles szép familiájú Asszonyt sok atyafiak látogatták, igen meg rómlék a' házak. Vala ez a' Szántó Mihályt vastag nyakú 's nyelvű, 's^e ha iszik vala majd érthetetlen beszédű ember; –

g Az első délkőr a földgömbön vajon változó vagy változatlan? (A kérdés látszólag a délkőr hosszúra vonatkozik.)

h Uram! Az változatlan kör.

i első délkört

a Meg kell kérni a szentséges császárt, hogy az első délkört Károlyfehérvárhoz (Gyulafehérvárhoz) helyezze.

b állítja

c jav. ebből: *kitől*

d jav. ebből: *mondá:/*

e 's utólag beszúrva

mellyhez képest monda egykor a' Szólgálnak, *hogy főzne Borsót orjával!* /:e' delicát^f étkek az Enyedieknek:/ de a' Szólgáló órdát³²² érte; 's elmenvén vön órdát a' piaczon, és a' meg főtt borsóba keveré, 's maga csúdálja vala a' szokatlan 's hallatlan étket. – [135a]

109.

Setét András, és Porcsalmi András az Öreg Kemény Lászlónak mind ketten Szólgái valának, midőn ez a' mostani Gubernátor^{a, 323} kereszteltetnék Máramarosban, holott is nagy vendégség esék, és Setét András 's Porcsalmi ketten ülnek vala alól az asztal^b végén, ketten is kell vala nékiek a' póhárt inniok; de Setét András ravaszabb vala; 's Porcsalmi vévén észre, hogy ő vele többet itat meg mint iszik maga, – megneheztele; de Setét András monda: *Édes Uram:*^c *igyék kegyelmed suis modis!*^d Felúti magát mint hörcsökös³²⁴ ember; s mőnd haragoson: Uram! becsülje meg kigyelmed magát, 's ezt a' Méltóságos Asztalt! *Suis modis!* 's hát disznó [135b] módra igyam é én? Mőnd Setét András: Csak azt mőndom Uram! igyék kigyelmed suis modis; de Porcsalmi monda: Tűdok én Deákúl; megérttem a' kegyelmed szavát. Ezt az Urak kaczagják vala; és végre fel kele a' Vacsora, 's mikor Setét András menne a' Szállása felé, hólmi pűszta kerteken által béesék egy üres Verembe, 's egész Téli éjjel őtt tőlte, kiáltoza is; de senki meg nem hallá, hanem más napon a' kiáltásáról akadának reája. Porcsalmi is az elött nyakig esett vala egy csíkász³²⁵ Iyúkon a' Tőba; de hamar észre vevék; mert külömben éjjel őtt vette vőlna meg a' hideg. – Ez régen Déési Márton Tanitványa vőlt; de vékonyon tanúlt vőlt.

110.

Serédi^e Benedek is elment vala Tő- [136a] köllyivel,^a mikor Tőköllyit kinyómá Erdélyből Badensis^b Herczeg³²⁶ és Drinápolyban egy Tőrök Bőrbéllyal kivonatá a' fógát 's hordozza vala a' vén fógat a' Tarsolyában.^c Lőn, hogy midőn egy Pénteken a' Szűltán Szélim Mecsetjében³²⁷ vőlna Serédi^d

- f ínyenc
a kormányzó
b asztál, th.
c *Uram*, th.
d saját módjára, kedve szerint (Porcsalmi a sus 'disznó' főnév ragozott alakjának vélte)
e a javító jav. ebből: *Szerédi*
a *Tőköllyivel*, más.h.
b a javító jav. ebből: *Benedensis*
c a javító jav. ebből: *Tarolyában*
d a javító jav. ebből: *Szeredi*

hólmi Magyarokkal, jútának a' Templom közepén egy szép kutföre, és Serédi^e belé veté azt az ódvas fógat; de a' több Magyarok elbámulának 's megrémülének, hogy ha a' Törökök azt észre vennék, mind ótt vesznének, 's mőndának: Mit cselekeszik kigyelmed Serédi^f Uram? az hatalmas Istenért! De Serédi^d Uram mőnda: az Isten haza viszen titeket édes Magyarim! ha én itt veszek is, akkor emlegessétek meg, hogy a' szegény Serédi^d ide vetette bé a' fógat, hadd igyék rólla [136b] az Ördög lelkü Pogánnya. Ezen a' Pénteken a' Császár is, a' Magyarok láttára ebbe a' Mecsetbe bément, lóháton menvén a' Mecsetig: visznek vala útánna kávé, és étkeket, – kéri vala a' Magyarok: Hát a' hatalmas Császár eszik é a' Templómban? A' Törökök pedig így felelének vala: *Nem eszik*, de nem túdja az Ember, hátha meg ehülne nem illik, hogy semmi szüksége legyen a' Hatalmas Császárnak. Vittek vala a' Császár után XI. Vezetéket³²⁸ is igen pompást; és kötötték vala a' Mecset mellett lévő Viz vállukhoz; mert a' Templom oldalából réz csőkön zizek fóllynak vala ki. Vala a' Császár újjában egy gyémánt-os gyűrű,^g melyet néha^h úgy fórdít vala, hogy némelly Magyarinak a' szemébe süne a' fényne, és azt véli vala a' Magyar, hogy [137a] gyertyát sőtötték a' szemébe. Azon a' Mecseten 999. ablak vala. Mikor a' Császár Pénteken /:mert máskor nem menyen vala:/ ebbe a' Templomba menyen vala, az Útzákat a' Jancsárok elállják vala, kezekben egy egy vesszőcske lévén, és akkor a' Városon igen nagy csendesség vala, hanem ha valahonnan 'Sidó vetődik vala ki, azt háritják vala, mőndván: *Tsifut! Tsifut!*^a és a' kútyákat is ha elő vetődnek vala valahonnan, csapdossák vala a' vesszőkkel 's azok kávigatnak³²⁹ vala. s.a.t. –

111.

Serédi^b Benedeknek a' fia³³⁰ Magyar órszágon Pádistává lévén, hogy jószágaít inkább kereshesse 's megnyerhesse; ezen véggel lett Vallása változtatását meg írta az Attyának, melyre az Óreg Serédi mint válaszlótt légyen sok helyeken ólvastott abban az [137b] időben. – Az egész Levelet nem láttam; de a' mit belőlle hallottam ide jegyzem; 's a' Levél egészen mind e' szerént fólyt: *Vettem Leveledet Ördög atta! íród, hogy Pádistává lettél kútya atta! s.a.t. Isten tölled, Ördög veled! Apád: Serédi Benedek.* –

- e Szeredi, más.h.
- f a javító jav. ebből: Szerdi
- g jav. ebből: gyűra
- h nóha, más.h.
- a Zsidó! Zsidó! (tör. çifit)
- b jav. ebből: Szerédi

Daniel^c Ferencz Údvarhely Széki Fő Király Biró vala a' Kurucz világ előtt, 's abban a' háboruban is a' Pacificátióig.^d – Vette vala feleségül a' Bánffy László testvérjét; igen elvetemedett kúrvát, kitől elválék Dániel Ferencz, és adták vala ki 40. Szemmel látott Bizonyosságok az Asszonyt Nős paráznasággal: az Atyám követtete vele Ekklésiát az Olosz Teleki Templomban; de a' Templomból kilépven ezt mondá: ezt csak a' sok hamis lelküeknek [138a] köszönöm. Rákosi Bethlen Sámuelnek³³¹ feje váltságában egy százas aranyat adott vólt az Asszony, 's azután egy Udvari Lóvas Legényéhez mene, kit a' kegyetlenségért Lónán verének agyon az óláh jobbágyai. A'melly Levelén rajta érte Dániel Ferencz a' feleségét, a' Tyúkásznénak Dénes Mihálynénak ön gömbjába vólt bécsinálva, – a' subscriptió^a így vala: *Igaz hites Társad, mig Isten éltet ezen a' füstös világon.* Ó'svát vala a' Latrának neve, – láttam ezt az embert, 's az Asszony Levelét is. Ez a' Dániel Ferencz azután egy jobbágy Leány Frajt akara elvenni, 's a' Leány kezén is tartja vala az Uri asszonyságot; de az atyám disturbáláb^b ezt az illetlen házasságot.³³² A' Fő Tisztséget is a' Pacificátió [138b] után levóná a' Császár, 's adá amaz Ókőr Kórda 'Sigmondnak.³³³ –

Ez a' jámbor 's Istenfélő Dániel Ferencz azt kérdé egykor az én atyámtól; *ha vagyon az ökörnek esze?* Az atyám mint Cartesiána^c Filozofiát tanúlt Ember monda: *Csak annyi mint a' pálczáznak,* akkor meg indúla a' szegény Úr, 's mondá: *Nó szántson hát kigyelmed a' pálczáján!* 's ezzel elválának egymástól. – a' szegény Dániel Ferencz Filo'sofijáról elég ez eddig. –

Csiszár nevezetű Pápista Nemes lakik vala erre Igen felé valamellyik faluban. Ez az Ember többire csak ágyat fekszik vala; de még is csak iszik vala; 's bőv hóra teremvén, igen látogatják vala a' [139a] részegesek és a' Tövissi Barátok is.³³⁴ Ennek a' Csiszárnak hóلمي dólgai lévén a' Körösben, elhívá magával Karkoból úti társúl és segédül Kamarási Gábot a' Kamarási Pál ötsét, ki Karkoban szép Telket bir vala a' Székely Grófok jóvoltából; mert egyébaránt a' Kamarási fiak mind Jobbágyok valának. Ezzel a' Kamarási Gáborral útra indulván Csiszár, és a' Kocsit boros

- c jav. ebből: *Dániel*
- d békekötésig
- a aláírás
- b megakadályozta
- c karteziánus; *Cartesiána*, th.

palaczkokkal megrakván, érének erdős helyre egy Vasárnapon, – ’s eszébe jútván Csiszárnak a’ Vasárnap, mőnda: Álljunk meg egy kevéssé fiam Gábor! hadd Imádkozzam, ’s csokolgassam meg az én édes anyámat, értvén rajta a’ Szűz Mária képét, kezdé is könyvből az Imádságot ’s csokolgatni a’ képeket, – azomban Kamarási Gábor is eltávozék egy fa mellé ’s Imádkozék; – azomban [139b] Csiszár kiálta, mondván: Gábor! hól vagy Fiam? mőnd az: Itt vagyok Úram! mit parancsol kigyelmed? Mőnda Csiszár, én nem parancsolok semmit: meg csokolgatám^a az én édes anyámat; hozdsza Fiam ama palaczkot!! Mellyet Kamarási a’ kezébe ada, és húzamoson meg hajtá Csiszár, – mellyre monda Kamarási Gábor: A’ csokolás nem tudom hogy vőlt; – de Isten úgy tartson! erőssen meg szópá kigyelmed az anyyát. – Mőnda erre Csiszár: Óh gonosz fiú, ne szólj úgy.-

114.

Az én atyámat, egy fél lábú Magyar órszági, és /:more gentia:/^b nyelvű Koldus tanította vőlt papságra. – A’ dolog így főlyt: Vasárnap jó reggel künn sétálva tanulta az Atyám [140a] a’ Praedicátioját, ’s eljővén az órczálan gonosz Koldus, igen hosszason köszönté az Atyámat; de az Atyám előnván a’ hosszas háálkodást, mőnd: Elég: ne élj atyámfia annyi beszéddel; mert dolgom vagyom. Mőnd a’ Kóldus: Édes Praedicaturam! az Udvarban kérjen kegyelmed nékem alamisnát; – Felele az Atyám! kérj te magad magadnak, ’s ezzel el menyen a’ Kóldus haraggal; – és idővel vetődik a’ nagy atyámnak házához, és nem tudván, hogy a’ Gazdaasszony az én édes atyámnak édes anyya, kimilletlenül kezdi az édes atyámat rágalmazni. Azt pedig idővel a’ nagy anyám megbeszélle az atyámnak. Sok idő múlva ismét elhozza a’ Koldus Istápját³⁵⁵ ’s fél lábát az Atyám házához; ’s az atyám szembe főgja őt, hogy itt ’s itt rágalmazta vőlna, azt e’ féle^a szegény embernek nem kellene [140b] tenni-cselekedni, nevezetesen mőnda az Atyám: tudatlan Papnak mondottál engemet. – Nem tagada meg semmit a’ Koldus, sőt mőnda a’ Kóldus: Bizony édes Praedicátor Úram, a’ jó Pap nam Vasárnap tanúl; hanem már Hétfőn, ’s Kedden meg tanúlja. Meg neheztele ezért az Atyám. ’s az őklivel nyakon üté a’ Kóldust, és mőnda: Hozdsza te szolgáló ama fejszét, hadd vágjam el a’ másik lábát is. – Így tanítá a’ Kóldus az atyámat a’ Papságra. –

- a jav. ebből: *csokolgge*
- b fajtájának szokása szerint
- a *e’ felé*, th.

Vala Erdővidéken 35. esztendeig egy Esperest Hermányi Péter nevü, – ölyy Tudos Ember, hogy ahöz főgható őtt nem vólt sóha a' Réformátiótól főgva e' napig; – sokáig is viselé a' Papságot, u:m: 45. Esztendőig. Ez ellen a' szelid Ember ellen titkon egybenűtik³³⁶ [141a] egykor magokat Inspectioja^a alatt lévő három Papok: *Bénei István* Baczoni Akadémikus^b Pap, kiről a' vén Pápai Ferencz azt szokta vólt mondani: *Beneinus^c nihil intus;*^{d,337} ama Pasquillusokat^e irt *Barothi István;* és *Ajtai András*³³⁸ 'Sinatot tartának az Esperest ellen Bölönben, 's rendelék Esperestnek Beneit; de mi Órdög lelé őket, megverekedének, 's Benei bekötött fővel mene az Esperestyéhez és meg követé; Baroti felől hir futamodik, hogy Pávistává vagy Sociniánussá^f leszen; 's az is Coccéjus Commentáriussával megajándékozá az Esperestet; a' harmadik is óda adá Coccéjust in Psálmos,^{g,339} 's így csenedesék le minden. Így adának a' szegény Beneinek Esperestséget. Lőn azután Baroti Háromszéki Pappá.³⁴⁰ –

Baroti a' Kézdi Tractusban^h a' Vásárhelyi³⁴¹ Papot ama becsületes Csernátoni Sámuel t vevé [141b] célban; sőt az egész Tractust is tudatlanozza vala. Egykor disputátiora is provocáláⁱ Csernátoni Sámuel t; 's mőnda: kezdjük az *ABécén!* 's mőnda Baroti: Quot sunt Litterae apud Latinos^j Felele amaz: XXV. Baroti mond: K. est Littera mere Graeca^k számár.³⁴² –

Benkő István³⁴³ Közép Ajtán, mint gazdag Atyának kényesen nevedett fia és igen itkányos³⁴⁴ ember béülvén a' Korcsomára Vég Márton nevü Legénnyel cserél; de a' maga feleségit adja Mártonnak egy Té-

- a felügyelete
- b akadémiát járt
- c *Beneinus*, th.
- d Benei – belül semmi
- e gúnyverseket
- f Socinus-követővé; egyistenhívővé
- g a zsolnárokra írt könyvét
- h egyházmegyében
- i vitára is ingerelte
- j Hány betű van a latinoknál?
- k A K úsztán görög betű

sollyáért.³⁴⁵ Ebből Divortialis Causa¹ támadván, Benkő Istvánt elváltak a' feleségétől,³⁴⁶ és Vég Márton a' Menyecskét elvévé. Vég Márton meghala 's marada Leánya, a' kivel a' Benkő István fia Samú összefére 's hasa dagadásából kinyilatkozik a' dolog: a' Legény valja vala a' bűnt; Vég Mártonné kész leszen vala a' Leánya mellett megeskünni hogy szűz, [142a] de az Esperest előtt mőnda a' Legény: Anya! megne esküdjék figyelmed! És az Ifiak összekelének penitentia tartás után. Ez a' Benkő István vala atya az Erdővidéki Esperestnek Ajtai Mihálllynak jó és becsületes Embernek: de a' dolog egészen irtoztató rűt. –

118.

Daniel^a Ferencz szava vőlt: *Sóha a' kurva 's a' Lator a' Mikó háztól ki nem fogyott.* Egy éktelen rűt formájú Mikó Catharina Brändenburgikáért óda járt volt;³⁴⁷ a' ki is mindenűtt kurvát keresett. – Időnkben Mikó Ferencz /:a' ki a' Bethlen Elek Leányát vette vala,³⁴⁸ 's végre elválának:/ Bodokon egyen kívül minden jobbágy Leányt megfertéztete, 's azután úgy vevé el a' Bethlen Leányt a' rűt parázna; de az Ifiú asszony igen szép lévén /:bizony koros állapotjában is szép özvegy vala, 's erkölcsében is [142b] annak kell vala lenni, ha Naláczi Istvánal³⁴⁹ nem dühödött volna 's másokkal is:/ sokan ostromlották, mint a' Legyek a' kásás fazakat. Ez a' Mikó Ferencz Pálnak 's Thamásnak az atya, végre vénségébe belé bolondúla a' Bodoki hűtvány Mesternébe, ki Fülei Leány vala, a' mely Füle igen parázna falú, minthogy Doboba a' processióra^b ők is felmennek 's látják mi menyen őtt végbe a' Szentség mellett. Mikor reá lépvén a' fülei füre, azon vala, hogy a' Mestertől elváltakassa a' Mesternét, 's azt bizony véghez is vivé nagy gonozsággal; de Bécsben is felmenvén ennek a' hire igen megűgrának a' Papok; már a' Mesternével összekölt vala a' Vén Bolond; de in perpetuum^c egymástól eltiltatának.³⁵⁰ Ennek a' Mikónak unokája a' minapi Zeyk Mo'sesné a' Bánffi Leány, a' kit a' szegény Barátommal Benkő Istvánnal³⁵¹ rutul kiadának; mellyet [143a] István atyafiuról nem véltem vőlna; de kit délbe, kit délután viszen el az ördög. Ó Feleségstől hűtelen hala meg, non sine suspicione sponte assumti veneni.^a³⁵²

- l válóper
- a jav. ebből: *Dániel*
- b körmenetre
- c örökre
- a nem az önként bevett mérég gyanúja nélkül

119.

Van a' Koldusoknak különös Gëográfíájok. Egy vak^b Koldus jöve az Atyámhöz s beszéllé, hogy ő járt a' Világ végén, és hogy őtt köteleken ereszkednek le a' más világra. Kötelet az ilyen hazugnak. –

120.

Iratosi István nevü Lakatos vala egy időben az Enyedi Órás, – egy időben pedig rosszul járván az Óra, említettük nékie; hogy az árnyék óra nem úgy jár: – Ő azzal mentette magát, hogy az óra jól jár, hanem ha talám a' nap járásában esik hiba.-

Itt Irom vala Anno: 1759. 29-a Julij^c [143b]

121.

A' mostani Gubernátornak^d Kemény Lászlónak az édes anyja^e vala Pekri Kata, amaz asszonyos Pekri Lörincznek és a' Tudos Petroczi Kata Szidonia Asszony Leánya vala pedig igen termetes, igen szép Személy; de felette rósza gazdaasszony. Negyven esztendő vala az Öreg Kemény László mikor ezt a' Leányt belé beszéllék 's vele elvéteték: minthogy pedig mind koros Legény vala, mind pedig igen súlyos az alfelében, csak hamar az Asszony mellé ereszkedék 's férkezék Bethlen Elek³⁵³ /:kit az ő szépségéért Bethlen Alaknak³⁵⁴ hívják vala:/ Bükkösön egy Táncz közben igézővén meg egymást, – úgy rá járt pedig Elek a' dögre, hogy egy hétiig is ellakott a' Bükkösi Udvarház pinczéje felett lévő Erkelynek Toronyában; de abban az Öreg Kemény László semmit sem tudott; nóha mind tudta az [144a] Udvar; de senki nem mért szállani, minthogy a' szegény Úr az asszonyt halálban szerette; – de egykor Bolyai György miatt majd ki tudodott a' dolog; mert ő Ura mellett buzgolkodván, a' parázna Urfi ellen béakara löni a' Toronyba, minthogy csak fa volt, és vékony deszkázat vette vala körül Bethlen Eleket; de szolgatársai rettenték, hogy magát vesztí el. Sőt maga is a' jámbor Kemény László is szintén szinte a' Felesége ágyába találá Eleket; mert ő is szegény kívánt volna tóva éjféli felé az ő Pekri Katája mellé fekvünni, – eszre vévé az Asszony és szörnyen elriogatá onnan, hogy nincsen orczája, hogy minden éjszakán feleség kellene. Vakarítá nyakát a' szelid Ember, 's mene hálni a' maga Szóbájában. Forroban is mutattak egy Csüört, mellybe szoktak vala össze kerülni. Az

b jav. ebből: *rab*

c 1759. júl. 29-én

d kormányzónak

e <annya>, fölötte: (*felesége*), a javító jav., téves

Ozd felöll való Erdő is sokat [144b] tudott volna szollani, ha nyelve és szeme lett volna. – Sokáig nyilván járt Bethlen Elek az asszonyhöz azzal a ’ szinnel, hogy attyafia, ’s az is vólt:³⁵⁵ ekkor a ’ sók hosszú asztal rontotta ’s pusztította a ’ Kemény László jószágait: azután az Asszony a ’ Kerítőkre költött sokat; úgy hogy Enyredre bėjött a ’ Sokadalomra 300. frtal, ’s még fűszerszámmra sem jútott benne nem hogy egyébre, ’s mikor Kemény kívánta vólna tudni mire költött, – fejére kolcsolta az asszony a ’ kezét és sirt, hogy ő alább való egy szolgálónál, ő az Urának Számadó Tisztartója s.a.t. ’s bizony felejtette a ’ szelid lelkű Kemény László kérdezni hová lett a ’ pénz, hová? A ’ Kerítőkre. Végre mikor már annyira össze szövetekezett vólna az asszony Alaksiussal hogy össze keljenek; első mód ’s út vala arra a ’ Kemény László halála; [145a] de késő vala azt várni /:hiszem éle is 66. esztendeig, ’s éré a ’ Bethlen Elek halálát is:/ azért méregről kelle gondolkozni. Révainé avagy Maszpurgné³⁵⁶ Testvér néje vala Kemény Lászlónénak, és még készíté, tevék pedig olyan étekbe a ’ mellyet tudnak vala, hogy Kemény igen-igen szeret; ’s fel is adák az asztalra; de midőn az ártatlan Ur halált kívánna enni, kivételé előlle az asszony feltámadván benne a ’ Lelkiesméret, és ki önteté mondván: hogy rút férget látott volna benne. Azonban maga is kezdé mondogatni hogy eddig Bároné vólt; de nem sokára Grófné lesz: a ’ rút hir pedig eltöltötte volt az Órszágot; az a ’ hir úté pedig fülét a ’ Kemény László Testvérjeinek: a./ hogy veszedelemben forog kedves jó attyokfiának élete. b./ A ’ Director is Evocálni^a akarja, hogy tudva, ’s csak nem szem béhúnyva lakik a ’ paráznával. Külön ve- [145b] vék azért, hogy Divortiumot^b javaljanak, ha életét ’s becsületét szereti. – Vala pedig már az Asszonytól egy fia ’s egy kis Leánya,³⁵⁷ – nagy nehezen rá mene: az Asszonyt tisztességesen elküldé házától. Az Asszony pedig várta ezt a ’ napot. Megindulván a per, csak hamar megválnak egymástól; mert a ’ szegény Asszonynak rút tettei sokak ’s világosok valának. Bethlen Elek pedig egy Udvarhely széki Vacans^c Papnak házhelyet ’s egyebeket is <as> ada, és a ’ holtig való Ligába^d vettetett Asszonyt feleségül vevé. De kevés ideig tartta ez a ’ gyönyörűség; mert Eleket azelőtt is elő vette a ’ Köszvény, sőt házassága után a ’ két lábát ’s kezét úgy össze rontá, /:azt beszéllem a ’ mit láttam:/ hogy egy lspotályba mindjárt béillett vólna, asztalnál egy falat kenyeret vágni nem tudott; mikor legjobban vólt is; [146a] nem léphetett csak égyet is. De nem vala az elég, hanem már a ’ vétkes házasságban szömyen meghimlözék, ’s az ólly ékteleenné tevé ábrázatját, ’s az orának egyik oldalából is levagdala mint a ’ Szarka, hogy óda pappi-

- a megidézni
- b válást
- c állástalan
- d ülalomba

roskát ragasztanának. – De az asszonynak egy kis körme sem fáj, piros, succulenta,^a heverő, kényes, maszkában tánczban gyönyörködő Világ Leánya³⁵⁸ vala; bár az ágyékára száll vala szegénynek valami nyavalya, melynek se^b Szörcei, se ama Tót Legény leszen vala orvossa. Így éle mind addig a' szép Asszonyság a' Mezentius holt dölgivel^{c,359} míg három gyönyörűséges fiakat, és egy szép Leányt³⁶⁰ szülne; 's azután Elek meghala, 's vékony pompával eltemetteték hagyván maga után rász emlékezetet az a' Nobilis^d Ember; elrontván Istenfélő ártatlan embernek házát; kit azután az Isten nem sókára Guberniális^e Tanács Uraságra emele, ez [146b] Erdélynek kedvességére tévé, ugy hogy mikor a' Statusok Gubernátorságról votizálnának,^f erre a' jó Úrra 95. vox^g mene. –

Azonban az asszony igen nagy Jóságban maradván, pompáson 's vigan nagy asszonyságban él vala; de alattomban éjjel többire el jó vala Király János a' Keresdi nagy szál 's nagy hasú Tisztartó, és sűg búg vala a' Consiliarius^h Kemény Lászlóval; a' mellyből úgy vélekedett az Údvari Nemes Ifiúság, hogy szeretne az Asszony visszajöni, 's félnek is vala, hogy az Úr azzal magát meg kisebbíti; és vólt köztök Szent Irást olvasott Ifiu is, a' ki az Úr hallattára mondotta el a' mi van 5. Mós. XXIV. 1-4.³⁶¹ Maga is eljőve egykor az asszony, és a' Bükösi házakat eljárja; de az Úr elállott vala előlle, hogy vélle az asszony szembe ne lehetne. Ez így lévén menénk a' Szerencsi Lakadalmára [147a] Kútyfalvára, ki a' Muszpurgné Leányát vevé: Muszpurg³⁶² jó főrma Német vala; Muszpurgné pedig olyan, hogy bizony a' Czigányaitól meg nem tudtam volna külömböztetni, ha más meg nem mondotta vólna: el is szegényedtek vala szörnyen, úgy hogy az atyafiak tarták fel azt a' kis Lakadalmat is. – Itt mint Testvér, megjelenék Bethlen Elekné is; hivatlan el jöve egy Pelnicz nevü Német Tiszt is, és egy minoettet tánczola^a is /:nem láttam vala addig olyan módos mesterséges, és mondhatni hogy tisztességes Tánczot;/ de nem tudtam mit fitet Pelnicz; 's hát ő Bethlen Eleknét büzlegé,³⁶³ de szembe sem igen júthata vélle minthogy az asszony régi dúrva gyászban vala, 's asztalhöz sem hózható ki nagy keserűségét. Fel kelvén az asztaltól a' Vendég 's velek én is, – hivata Beth- [147b] lenné^b engemet künn az

- a életteli
- b *ne*, th.
- c *tölgivel*, th.
- d nemes; jav. ebből: *Nobili*
- e kormányzósági
- f a rendek a kormányzóságról szavaznának
- g szavazat
- h tanácsúr
- a *tánczola*, th.
- b *lenné* hiányzik (csak az őrszóban van meg)

Udvaron egy szegeletben, és kérdé; ha vettem é számba azt a' Németet; mert az ötet kérni akarja. – Mondam: Vettem Nagyságos asszonyom! de kérem alázatosan, le ne törölje magáról a' Bethlen Elekné nevet, kedvezzen két Férjeitől való szép gyermekeinek és ne adja magát emberek nyelvére s.a.t. Móna erre; elmém szikrájába sincsen Lelkem! hanem az a' gonosz lelkü Dániel Istvánné³⁶⁴ a' munkás benne az én kisebbségemre! hiszem lehet, hogy e' Német^c országban valami vargának fia; siket is az eb anyásza etc. etc. Ezeknek, 's több ilyen szóknak útánna el válánk egymástól; én pedig gondolkozom vala milenne ebből. – Akkor hiva Lúdasra, és követvén, hogy Hintóján nem vihet; azt hallván ama gennyett Dániel Istvánné, – hátam megé [148a] így szollott: *Magá^a.³⁶⁵ csúdálkozom kegyelmeden*, hogy ilyen húsz fontos³⁶⁶ követ, hogy szeke-rére nem veszi. – Vetődém kevés idő múlva Lúdasról Bükösre a' Vén Kemény Lászlóhoz, 's őtt egy éjjel addig hallgatodzám, míg meg értém, hogy Pelnicz Bethlen Eleknét éppen azon este mátkásítottael, 's véllé cununáltatott^b is. – Más nap jó reggel különösen beszélgetvén véllem az öreg Kemény; monda: Mi újsága vagyon Kigyelmednek? Mondék: Újsá-gom vagyon; de igen titok, 's nem beszélhetem. De midön kétszer, háromszor is mondaná, hogy beszéljem azt az ujságot, azt mondám: *Éppen az estve mátkásítá el Pelnicz nevü siketes Német a' mi Asszonyunkat*. Móna a' jámbor Úr: honnan tudja kigyelmed azt; talám azsagon járt óda³⁶⁷ kigyelmed? Felelék ere: Azsagon nem jártam; hanem [148b] az éjjel éjfélt után idegen ember kéredzék, 's jöve bé Nagyságodhoz, 's mind-járt gondolám, hogy ennek nagy dolognak kell lenni, hogy ilyen Méltó-ságot álmából serkentenek fel; és addig fülelék mig kitanulám a' dolgot, 's ezzel ujjonan^c lefeküvéim; – de talám Nagyságodnak más ujsága va-gyon! 's móna az Istenfélő Úr: Nincsen, hanem azt akartam kigyelmed-nek megjelenteni. Kevés idő múlva öszve is házasodának, 's lőn az asszonynak Pelnicztől is egy fia 's két Leánya: de igen háborán³⁶⁸ kez-dének élni; el is hagyá az asszony Pelniczet éppen haláláig; de el temet-teté pómpa nélkül a' Lúdosi Beszerika mellé. Pelnicz Bethlen Pált igen meg meljezté,³⁶⁹ nóha most ez a' Gróf ismét igen gazdag; Pelnicz Luthe-ránus vala, és nem vala rősz ember; de az asszony miatt ki kellett fakadni [149a] néki is, úgy hogy égszer meg rekesztette az asszonyt; szeme lát-tára az asszonynak meg tölte két pistolyokat két két golyobissal 's le tévén az asztalra móna: *Na hunczfut vedd fel eggyiket 's löjj meg enge-met, 's ölj meg!* Mindenképpen vonogatá magát az asszony, és erősíti, hogy soha nem cselekeszi; de monda nékie Pelnicz: jőbb nekem égszer

- c *Német Német*, th.
- a *Mana*, más.h.(?)
- b *egybeadatott*
- c *ujjona*, th.

meg halmom, mint minden napon ennyi mortificatiot^a szenvednem; – löj meg engemet halálra hunczfut; mert ha te nem lösz engemet, én tégedet most mindjárt meg lölek egyikkel, 's azután magamat a' másikkal: – ekkor sijadozni,³⁷⁰ jajgatni, fogadkozni, édes Uramozni kezdte az Asszony; de csak hijába, – hanem hőlmi Nemes Emberek találtak vala érkezni Udvarlani, 's azok, és az Udvariak sarkából kiemelgetvén az ajtót, meg menték az Asszonyt. – De ezelőtt is, [149b] ezután is minden panasszát meg írja vala az Asszony a' fiának Kemény Lászlónak, és ezt hathatoson gerjeszti vala a' mostoha Apára; ott vala a' panasz között: a./ hogy kőz kenyérrel tartja ötet Pelnicz mint Prófonthöz³⁷¹ szokott Német, így szólván: Attól is olyant szarik a' Német, mint a' Magyar asszony a' fejér kenyértől. Erre, Kemény László azzal felele vala, hogy abrosszal küldi vala az Anyjának a' fejér Czökös Czipót. b./ írta vala ezt is: Ez az átkozott Ember elvivé, 's nem tudom hóva tevé azt az ártatlan Legényt /:Tót Legény vólt, és Pelnicznek ölly gyanúja vólt, hogy az is a' Felesége Zsoldossa:/ bizony meg ölé az átkozott, 's valahól elrejté az hőlt testét. Erre nem kellett Válasz. – c./ Vádolta azzal is, hogy Pelnicz ötet veri, rongálja, 's bizony meg öli. Erre végre: meg indul a' Fia, 's fegyveres egy néhány Legényivel menyen Ludasra [150a] Pelniczre, – ez a' dolgot nem tudván, szép Civilitással^a fógadja 's házába is béviszi Keményt, – ki is ott édes anyyához való indulatjából mérgesen kezd beszélteni; de Pelnicz csendesesen beszéllé, hogy nem ő benne van a' hiba: Kemény fegyverre kap, Pelnicz is erre kirántja a' koszperdet,³⁷² és a' mostoha fiú kezéből hirtelen kiüté a' fegyvert, 's a' Koszperdet mellyének viszi, 's mőnd: Kérem az Urat! ne indulatoskodjék és többször ne fógjon ellenem fegyvert; mert én régen tanultam a' fegyverkezést, 's jól tudom. – Most potentiose^b az Úr megtámadott engemet 's megsértett vólna: látja pedig melly könnyen üthetem vala átal^c az Úrat; de nem cselekedtem. – Tűdni kell az Úrnak, hogy az ő Édes anyjának elöttem két Férjei vóltak, 's azok nállamnál jobbak vóltak; de mellyiket becsülte meg? – Ezzel az [150b] Asszony is bėjővén indulatosan a' házba, monda: Hát te átkozott Fiú, az én Uramra fógtaal é Fegyvert? Mellyet hallván a' Fiú, búcsut véve és elmenvén, hagyá az Anyját magára; – de idővel az Asszony Gróf Bethlen Pálnak ira, és férjét elhagyván, annak Sz[ent] Lászlói jószágába vevé magát éppen a' Pelnicz haláláig; akkor vissza jöve Lúdasi Udvarába, és bészálta a' Pelnicztől ex ipsis fundamentis^d épített Uri házakba, 's éle csendesesen. – Vala Papja, egy Kúpán nevű Enyedi phántásta Deákból

- a zaklatást
- a udvariassággal
- b erőszakosan
- c átal, th.
- d alapjaitól

Ember; a' ki praedicállá is az ő jó Pátronájának teste felett bizony csúfóson, úgy, hogy az Óreg Dániel István azt mondaná hogy Kemény László a' mostani Gubernátor^e /:ki is már akkor Pápista vala:/ in opperitum Religionis Reformatae^f rendelte Actornak^g azt a' hitvány Embert; [151a] de én igazságban írom, hogy nem vólt az Keménytől, hanem Gróf Bethlentől, 's a' Pelniczektől, kik látták vala, hogy azt a' szegény Kupánt a' néhai annyok igen kedves Papjának tartotta. – Gróf Kemény bizony a' Temetés előtt Csombordon azt mondá: *Male contentus^a vagyok azzal a' néhai asszony anyám Papjával*; de az atyafiak előll ki nem állhaték, – 's már legyen. – Öregbitette a' Kupán baját az is: hogy LXXIII-ik 'Sóltárból az Úrak adtak nékie Textust,^b mellyet ki dolgozni Tüdos embernek is dolog lett volna. Confundálák az infinita Genelogiával^c és sok búcsuztatással is. – Igy lön vége a' nevezetes Asszonyságnak!!

122.

Kemény Simont,³⁷³ a' Fejedelem Kemény Jánosnak a' fiát igen jámbor embernek hallottam; – [151b] néha lába újja hegyén ment ki a' házából, hogy az Inassai fel ne serkenjenek: lön egykor, hogy Szólga nélkül egyedül ki menne reggel a' Vécsi Várból a' Mezőre; 's látván, hogy egy nyerges Ló áll egy Láb földben, óda közelite: 's hát egy ember kantár száron tartja a' gabonában a' Lóvát, az ember pedig alúszik, – feltaszigálá azt a' pálczájával, és mőnda: hogy vigye a' fűbe a' Lóvát a' gabonából; – az Ember pedig fegyveres katona vala 's részeg, – részegen fel áll, 's kardot ránt, és alig hogy el nem úté a' fejét hogy őllyan jó üzű álmából kőltötte fel. – Simon Úr is nem^d vevé tréfára, hanem onnan elébb álla; de a' Katona ismét elalúvék, – Simon Úr pedig a' Várból nézi vala, hogy még őtt áll a' Ló. Azonban elkészüle az ebéd 10. órára /:a' mint szoktak vala az Urak akkor [152a] ebédelni:/ és ki küldvén Kemény Simon egy Szólgát, béhivatá ebédre a' Katonát, – a' ki nem tudja vala, kit szidott vala meg a' reggel éhomra. Midőn már ennének innának, 's jó kedve volna ujjonan a' Katonának, mőnda Kemény Simon: A' reggel a' buzám-ba vitted vala bé a' Lóvadat,^a 's hogy felkőltélek megharagúvól 's kardot rántottál vala; másszor egyiket se cselekedd atyámfia! Mőnda erre a' Katona: hát Nagyságod vólt az, ki engem felháborított? Isten, 's a' jó

- e kormányzó
- f a református vallás lejárására
- g temetési szónoknak
- a elégedetlen
- b a prédikáció alapjául szolgáló idézet
- c összezavarták a végtelen családfával
- d jav. ebből: *n.m*
- a jav. ebből: *Lóvamat*

szerencse, hogy fejedet nem vettem Uram! – Ha Úr vagy, ne járj Szólga nélkül. – De a' fia is az Öreg Kemény László nem igen főgadta meg a' Katóna szavát: mikor Consiliárius^b vala is gyalog jár vala fel az Órszág házába, 's két Inas kíséri vala: a' Templomba néha egyedül menyen vala sat. – [152b]

123.

Adhuc sunt multa, quae possim scribere et copiosa earum abundant varietas;^c de sok ez eddig is; – talám nem irtam volna le ezeket is sóha: hanem feles Emberek lévén nállam Julius eleén, 's hólmít iratni akarván, töllem kérnek vala papirossat, 's nem adék, mondván igazságban, hogy két árkusnál több nincsen, 's azt hólnap béirom. Fógá azért kettő közülök, 's egy egy kóncz³⁷⁴ papirossat küld: én is gondolám, hogy minden koncztot effélével béirom tréfából; 's bé is irám az elsöt; de ez az árkus a' másodikból való, 's látom, hogy átal főly; azért e'félékkal nem engedem főlyni tóvább az Időt. Irám 31-k Julij^d - 1759. Enyeden. – [153a]

Ismét kezd nevetkezni DÉMOCRITUS, – és sirni HERACLITUS!! –

124.

Vajai Gábor /:kivel ezen 1759-dik Esztendőben Széken szép szerint tétették le a' Maros^a széki Notáriusságát,^b nem akarván a' Püspök³⁷⁵ ilyen Notáriussal Esperestekedni:/ Enyedi Deák korában mene Kocsárdra Márkosfalvi Sámuelhez a' Paphóz időtölteni 's dő'sólni. – Egy éjjel beteggé tevé magát Vajai, mintha az ágyból fel sem tudna kelni az erőtelenség miatt: nyeg vala erőssen, 's az egész ház-nép elhivé, hogy igen beteg vólna; – idővel monda: hogy segéllyenek kimenni természet gondjára, és a' Pap, 's a' Béresse kétfelől főgva kivezeték huggyozni, 's bévezetvén felemelék az ágyra, ő pedig nagy test tag vala, 's azért is szereti vala [153b] Szigeti Györgyné az ágyban egészséges korában. Ismét rá ére Vajaira a' nagygya is, 's akkor a' Béres csak nem a' hátán vivé ki a' nagy Corpulentus^c Legényt, – azután is vité ki magát a' Pappal 's Feleségével ebéd előtt. Végre elkaczagá magát 's őtt hagyák; ő pedig bé ment,

b tanácsúr

c Még sok és változatosságban bővelkedő volna, amit leírhatnak

d júl. 31-én

a jav. ebből: *Marós*

b jegyzőségét

c testes

felöltözék, és a' tréfa között asztalhoz ülének; szidák is Vajait, hogy így kapott ki rajtok. Ez a' Vajai Akadémiákra is ment vala, és Hámbugumnál hármán ülének hajóra, vala pedig szépen égett-borok a' Tengeri útra. Eggyik útitársa Vajainak Fái Jo'sef vala, a' másik Márkusfalvi Péter: lön pedig, hogy midön Tenger nézni Fáy felmenyen vala, Vajai Márkosfalvinnak így szól vala: Te Péter igyunk most mert nem látja Fáy, 's jól isznak vala, – Péter ki menvén, Fájival hasonkóképpen bánik vala; és így az egész [154a] borból két részt vesz vala. Ugyan csak a' sok ivás is alázá meg ötöt; mert szép elméjü, alkalmas Tudományü, és hatalmas órátor volna. –

125.

Edelényi István M[aros] Vásárhellyi Deákból lett vala Csapoi Pappá, a' hól is husz esztendeig lakék. Lön, hogy egy Innepre ebédre összegyűnének a' Pössessorok^a 's Edelényit is elhivnák, a' hól is erős ivások valának, és István Pap is a' szokás szerént igen elrészegedék, – mellyet látván a' részeg Nemesek, mondának: Mennjünk a' Templomba Praedicátor Uram! de Edelényi^b semmiképpen nem akara menni és nem is készül vala semmit, a' Nemesség pedig annál inkább rajta vala, sőt rá harangoztatának 's bémenének a' póhár mellől a' Templomba. Edelényi felvánszorga a' Cathédrába,^c 's elfordult ábrázattal elnézvén Halgatóit [154b] monda: *Órdők, Pokol, Koronka, 's a' Mándoki kis csere, 's ezzel lejövén a' maga Székébe elaluvék. Más napra kelvén 's eszekre jövén mindnyájan, fogadást tevének egymás között, hogy ezt a' dolgot eltitkolják; 's el is titkolák 20. Esztendeig, – hanem akkor a' Pap ellen indulván eggyik, kipottyantá ezt is. –*

126.

Aranyas Széken vala Szilágyi András nevü Fő Király Biró, tanácsos ember. Ez hajdon mint szegény Legény négy kőz czipóval jött vala átal a' Maroson Nagy Laknál; – de elméje, házassága 's Tisztisége után igen gazdag Ember vala. Vala pedig kemény és nehéz természetü Ember. 1./ Mint régi Magyar, kést az asztalánál senkinek nem adat vala; de a' Bicsakot tellyességgel nem szenvedé vala asztalánál; és ha annak villája a' nyelébe jár vala [155a] Zsodomita³⁷⁶ késnek szidja vala. 2./ Az ő asztalánál a' vendég vág vala magának kenyeret, de annyit vágott, a' mennyivel megérte, hogy többször bé ne kérje, se darabban ne maradjon előtte;

- a birtokosok; jav. ebből: *Prófsorok*
- b jav. ebből: *Edelény...*
- c szószerékre

mert azt bizony szó nélkül nem hagyta. 3./ Innepelék nálla egy Húsvétban; de már akkor fekütte a' halálos ágyat. Igazsággal irom, hogy sóha Ur nagyobb becsülettel engemet nem fogadott egész Deákságomban. Udvárában szállítottott, paplanos ágyban hálattott s.a.t. Hanem: 4./ A' Társam Fái János Dóhányos Legény lévén, gyakran pókik vala. Ez a' beteg Pátronus pedig meg kívánja vala, hogy ebéd 's vacsora után bémenjünk, hogy beszélgessen velünk. Velem beszél vala az Úr, Fái pedig pökdös vala, 's kíván vala pipákolni, – monda azért egykor nékie: *Ótsém Uram kigyelmednek talám valami belse nyavallyája vagyon?* [155b] Monda Fái: *Nincsen Tek[intetes] Uram!* mondja akkor az Ur: ne pökdössék hát Barátom, – mert volt ideje, mikor az illyent pófon vertem vólna!! Fái nem igen vette számba; de én igen felette szégyeltem vala. Nékem pedig adata egy kis Italt lábas kristályban, 's meg ivám, – igen kedves ital vala, – akkor kérdé a' szegény Szilágyi András: Mit ivék kigyelmed? Felelvén mondék! Én bizony nem tudom, – ő pedig monda: Az hat esztendős Tókai Bór; – de ki jövén előlle, monda egy Szólga: a' bizony Kocsárdi Asszuszöllő bóra: – de én addig az ideig az Asszuszöllő bórának a' nevét sem hallottam vala, 's bizony nem is igen tudták azt Erdélyben régen. –

127.

Kovács János nevü jó Barátom vala nékem hajdan K[özép] Ajtán, ki a' Rákoczi táma- [156a] dásakor kuruczkodott végig; és Morvában is quártélyozván sokat látott 's hallott vala. Ettől hallottam, hogy midőn ő másod magával a' Fejedelem Levelit vinné, érkeztenek Tokajba; nékie pedig eszibe jútván a' Tókai bórnak a' neve, bé mennek egy Csapszékre, és egy vastag kővér, koros Korcsomárosnének mondanak, hogy adjon nékiek valóságos Tókai bórt a' javából egy iczét, 's meg mondák,^a hogy Fejedelem Levelit viszik,^b és Székellyek. Kérdé az asszony: Hát fiaim jönnek é a' Lófejú Székellyek; – mert mi őllyant nem láttunk. – Monda a' jó főrma szálás Legény Kovács Jánós /:kit nagyságáról Nagy Jánosnak neveztek vala:/ Én vagyok az egyyike Lelkem Anyám asszony! – én vagyok a' Lófejú Székelly; de az asszony semmiképpen nem hiszi vala, – azonban sietve megivák a' bórt, 's mondanak: még egy [156b] Iczét Anya! ada az asszony; de minthogy jól csúsz vala, azt is hamar meg ivák, – kérének többet is; de semmiképpen nem ada az asszony, hanem monda: nagy dologban jártok Fiaim! elég az két Legénynek: – Ők haraggal Lóra kapának; de a' mezőn le hullának a' Lóvakról 's elalúvának a' földön, 's a' Világhöz sem tudnak vala. Igy kostólák meg a' Tókai bórt. –

a jav. ebből: *megmondók*
b *viszik*, jav. ebből: *viszük*

Karěj Bálintot Köpeczi fiúból való kuruczot Mórsvában öly emberhez szállíták quártélyba a' ki talpig veres Ángliában³⁷⁷ vala, kitől megijede a' szegény Székelly, és találkozik K[özép] Ajtai Kovács Jánossal, 's mőnda nékie: Lelkem pajtásom, cseréljünk quártélyt, mert Isten úgy segéllyen! szállani sem merek a' Gazdámnak; mert az Úr a' kútya lelkü. Kovács János pedig igen szegény embemél [157a] vala szálva, – megnyergelé azért János a' paripáját 's felöltözik fegyverébe, és mene a' cserélt szállásra. Ki jővén a' Gazda a' pitvar ajtóig mőnda Kovács János nagy büszkén: *Fogjad ezt a' Paripát Apa!* Felele a' Mórsvai Nemes Ember: „Én bizony nem Fiam; mert nékem elég Szólgám van, 's fógja az. Fa Tálhöz fa kalán. Nékem illyen két Fiaim vannak a' Császár Táborában, – ha megbecsülsz Apád lészek. Én is tudok magyarul.” Kővacs János elszégyelli magát, alázatosan, 's becsületesen kezdi magát viselni, – asztaláról éteti a' Gazda; költeni semmit nem engedí, minden ebédjén 's Vacsoráján négy tál étele vőlt, – mikor őnnan ki kellett mozdulni az útra, Jánost mindennel elkészíti, és meg is siratják egymást. – [157b]

Szigeti István, /:ki végre Erdélyi Püspök vala:/ midőn a' Hollandiai Akadémiákra menne, költséget egy Tászában sellyem sinoron fűgve a' hőnya alatt hordozza vala nagyobb bátorságnak ókáért; de a' hősszas útban az izzadság miatt elrőthadván a' Sinor, a' feles arany pénz Tászkástól bésűppana egy Cánálisba Fri'siában, midőn menne Grőninga felé. Ött azért kiszálla, 's mőnda Társának, hogy más napig várná őtet; mert ha a' pénzt magtalálja útanna menyen, ha pedig nem, jele léssen, hogy hazafelé tér; de szerencsésen megtalálák hóلمي pénzben fógadott Belgák, és a' Tászával együtt mind ketten Német köntősbő lévén menének a' Grőningai Professzorhöz Jóh[annes] Brauni[u]shöz minden módon igyekezővén titkolni, hogy magyarok vőlnának: – [158a] békőszővőn mőnda Braunius: *Unde adestis? Quinam estis? Sed quid quaero? Video vos esse Ungaros. Quo abitis? Quo contenditis? Sed quid quaero? Scio vos ire Franequeram^a ad haereticum illum Roëlium.^{b,378} Vidistis meam adversus eum Epicrisim?^c /:Ez fél árkusnyi irás:/ Mőnda Szigethi István! non*

a *Francqueram*

b a javító jav. ebből: *Rörlium*

c Honnan valók vagytok? Kik vagytok? De mit is kérdezem? Látom, hogy magyarok vagytok. Hova mentek? Merre tartotok? De mit kérdezem? Tudom, hogy Franekerbe mentek, ama eretnek Roëliushoz. Láttátok az ellene írt *Epicrisisemet?* (ἐπικρισις 'ítélet, döntés')

vidimus Vir Celeberrime!^d holott látta vólt; de nem tudta gondolni, hogy őlly kis irást emlit, – mónda erre Braunius:^e Si id non vidistis, nihil vidistis.^f És egész óráig tartó Discursust tarta Róel ellen Braunius Tüdos; de dúrva parasztos Ember. –

130.

Pataki nevü jámbor vén 's beteges Praedicátor vala hajdan Ozdon, ki nek Felesége sokkal ifiabb és egészséges vala. Vala pedig Enyeden egy Fogarasi Sámuel nevü kurucz világi erkölcsü Deák, ki maga is volt kurucz, [158b] és egy Rácز megsértvén egyik kezét a' bokájában,³⁷⁹ horgas vala, 's onnan ágynomínáltak^g vala ötet *Kacsó*³⁸⁰ *Fogarasinak*. Ez sóha nem tanúl vala; de messze is el mene vala a' jó Könyvekért, el hozza vala, 's igen borsoson a' nyakokba süti vala a' Déákoknak abban a' könyvetlen időben. – Ez a' Kacsó járdogál vala Ozdra is; és egykor midön éjjel a' földön szalma ágyon fekünnék, vévé észre, hogy a' Vén ember kimene 's bájött; de nem vette észre, hogy a' Feleségét belől taszitotta 's maga kívül fekütt, 's már nem úgy feküsznek, mint estve látta kívül fekünni Patakinét, – egykor azért felszerken ágyából, 's menyen az ágyhöz, a' czombján kezdte fellyebb is tapagatodzik, – fel serkenvén a' szegény Pataki, meg haragszik, 's kiált, hogy gyértyát gyújtsanak, fenyegetődzik, hogy: a' Nebulot^h legóttan megfogatja; – [159a] Kacsó is későnek tartja felöltözni; hanem ragadván öltözetét ki szalad az Ózdi Erdőbe 's ott öltözik fel, 's úgy jö haza útánna a' rút hir. Ez a' rószféle Ember pénzesecke vala, – Szemibe mondották, hogy Török órszágban Mahumedánusá lett, és kömyül metzette azt a' Tagját, a' mellyett egésszen el kellett vólna vágni. Igeni Mester is vala Esztendeig; azútán sokáig tekerge Magyar órszágon és szakállat eresztete, 's bizony szép fejr szakálla vala; de feles Tallért 's aranyakat fitogatván az Asszonyoknak, rá mőndák, hogy káromkodott, 's elfogatá Jenei Mihály /:a' ki egy szállal sem vala kisebb malefactor^a:/ de kiszerzém a' főságból; mert Papi köntös vala az Ördög Tagján. Azútán lehányatá a' Szakállát 's úgy jöve előmbe: én bizony meg nem esmerém; de magát megesmertetvén, [159b] igen kéréм, hogy menne el eröl a' földröl óda, hól nem tudják – kicsóda; – el is mene. –

- d Nem láttuk, igen tisztelt férfiú!
- e *Braunius*, th.
- f Ha azt nem láttátok, semmit nem láttatok.
- g nevezték
- h semmirekellő
- a gonosztevő

Szigeti Törzsök István³⁸¹ Kolo'svári Deák korában egy városi gyermek Tanítványkáját oly kegyetlenül meg orbiliuskodá^{b,382} hogy meg halna miatta a' gyermek idő telve; – Ö ezért kéntelenítették Enyedre jöni 's itt Deákoskodni, – bé is fogadá Szigethi István; mert attyafia vala, lévén az ő annya Gúlya Bórbára, – melly nevet Szigeti Uramék Gyúlává változtatták vala. Tör'sök István egy idő múlva Lóvat szerze, Akadémiai szándék fógá az agyvelejét; már háló sapkában vásárolja vala az abrakot a' Lóvának; de a' Prófessorok őtet jól esmervén, ellene tartának benne és semmire nem mehe; hanem lön Bólyai Pappá, 's el vön egy Frajt; de csak [160a] hamar a' Pátronája^a ellen azt kezdé mondani: *Van úgy mond; az én Feleségem minden órán olyan nemes asszony mint Töldi Ádámné.* – azért onnan kiesék, 's mind addig hányattaték helyből helybe, míg Décsei Pappá lön; de ott^b sem maradhatván, tevék Koppándra.^{c,383} Azomban felnevedék a' Leánya, és Kemény Sámuel Urfi, a' Kemény Boldi'sár fia anyira megkedvellé a' Leányt, gyakran is hálván a' Parochiában, hogy ígéretet téve, hogy a' Leányt elveszi, írással le is köté magát 100 vagy több forintokig ha megmásolná a' titkos mátkaságot. Törzsökné nem túda halgatni sem a' Férje; hanem kérkedezni kezdének, hogy az ő Leányok nem sokára Patrona^d léssen s.a.t. Ez a' fülebe menyen Kemény Boldisárnénak; meg ijed, mint okos asszony, hogy a' Kemény 's Bánffy Familia kissebbségére elveszi [160b] a' Fia, – a' mennyi esze vagyon azt a' Leányt, 's a' léssen nékie Menye; – fút az Esperesthez, – kéri sirva is, hogy azt a' Papot onnan az ő Jóságából tegye máshóva, hogy a' Fia távozzék attól a' Leánytól: Szigetüt Hadrévére rendelé a' Pártiális,^e sók ideig vontatá a' dolgot 's el nem mene. Consiliárius^f Kemény László meg hallván a' Szigeti ónnan való elrendeltetését, de ókát nem tudván mőnda: *Miért nem hagytok békét őtt Koppándon annak a' Fántásta Papnak? hiszem őtt olyan volt a' Pap, mint a' Pátronusok!* – De megértvén a' dolgot mőnda: Okoson cselekedtek a' Papok, 's az Ötsém békét hagyjon az aféle házasságnak, melly miatt a' Familiák mocskoltatnának; mert úgy meg zörgettem Szebenben a' vasat velle, hogy Bécsben is hire léssen; – köszönje a' Leány is, hogy Apjával vagy oláh [161a] Pappal nem kununáltatta^a Samukával magát; mert tömlecze vettem volna a' Menyemet. Menyenzel Consiliárius Kemény Bűköstre: Instructiot küld a' Szólgabiró által

b *meg orbilincskodá*, más.h.

a pártfogónője

b jav. ebből: *ött*

c *Kapudra*; más.h.(?)

d itt: főnemes asszony

e részleges zsinat

f tanácsúr

a adatta össze (rom. cununa)

az Öttsére: e' megrémül, 's esküszik, hogy elméje szikrájába sem vólt. – Szigeti Törvényről gondolkozik, hogy a' pénzt megnyerje, – Kemény Samú pedig megházasodék. –

132.

Ekhárt Gergely Toroczka Unitárius Esperest, hírét hallja vala, micsoda jeles orátiokat mond ótt egy Református Prófessor /ez Verestói György vala, – Certe ad majora factum erat illud Ingenium:/^b 's engemet igen kér vala az becsületes Ember, hogy vagy égyet közlenék vele, minthogy az Unitáriusoknak Praedicátiói is nem igen réálisok; – küldém azért nékie azt az Orátiót, melyben az Halált Szólgának szegődteti az orátor,³⁸⁴ a' melyben, bizony nagy prófánításnak^c [161b] tartom most is, a' mint a' Kristus halálát jádziképpen óda elegyiti az a' becsületes ember: Tóvábbá: én nem venném jóneven, ha kedves halottaman kaczajokat inditana az Orátor. Bizonyal hallottam, hogy ezt az Orátiót meghalगतván Bánffy György,³⁸⁵ így szollott az Orátomak: Vere^d valamikor számot adsz Istennek az ilyen Orátiokról. Hogy én az ilyen Halotti játékos órátiokat ne láttatnám helybe hagyni, eleibe íram az Echártnak küldött Exemplámak^e Salamonnak ama szavát: – Mint a' nyárhóz a' hó, 's mint a' ki Télben leveti rúhát, olyan a' ki a' bánatos Szivnek éneket mőnd.³⁸⁶ – Meg ólvasá a' Vén Esperest az Orátiót, 's maga vissza hózván mőnda: Nem kell nékem Uram eféle, – erről senki jóbb Itéletet nem tett mint Keyjelmed.³⁸⁷ –

133. [162a]

Pelsőczy János /:ki egy néhány napig Púspők vala:/ Fejérvári Tractus^a Esperestje lévén, mene az Ekklesiák visitálására; jól esmeri vala pedig abban a' kis Tractusban az Embereket, nem igen lévén az egész Tractusban is több Református, mint az Enyedi Ekklesiában: látván, hogy hólmi legőrbett paraszt vén emberek jőnek eleibe mőnda: Nézd el! a' gonosz lelkieméret mind legőrbesztette őket. –

134.

Tórdai Szabó Jánosnének gyermeke születvén búrokban a' Bába Tegldi Sára a' burkot eltevé 's megszáraztá, vagy talám Szabó Jánosné is

- b Bizonyosan nagyobb dolgokra hivatott az a tehetség.
- c szentségtelenségnek
- d valóban, méltán
- e példánynak
- a egyházmegye

óka, 's javallója lón annak. Mikor eljöve a' Keresztelésnek ideje, a' Templomban adák a' gyermeketskét a' Fő Kereszt Anyának Vásárhelyi Lajosnának a' kezére, a' ki a' [162b] gyermeknek mellyénél meg látá a' búrkot; de azt véli vala, hogy az a' Pap Stólázoja,³⁸⁸ 's kivévén onnan, letérszi az asztalra a' Pap számára, 's véghez menyen a' Keresztelés; a' Pap Déési György gondolkozik vala e' dolgon; mert már a' stóla nékie meg ment vala; és kűnn kibóntván látja, hogy vékony lantorna³⁸⁹ főrma, 's észre veszi, hogy valami babonás búrkot akart kereszteltetni, – ennek osztán lármája vala: a' Bába eltiltaték a' Bábaságtól. s.a.t. –

135.

Medre nevü Óláh, de jó kocsis vala az Öreg Consiliárius^b Kemény Lászlónál, a' ki illiteratus^c Ifiúban igen szép elméjü vala. Ez egykor nyárban Vasárnapon a' Szlu'sbára^d által kéredzik Pétellakára Bükösről, az hól az óláh Pap rarissimo tunc Exempló^e kérczile^f nélkül praedikál vala, 's hát akkor a' pipázás [163a] ellen tanult Praedicációt az Apostolnak ama szavára: *Ne légyen közöttek méreg termő gyökér*³⁹⁰ Mellyet is a' Tabákra magyarázván, a' Tabáknak eredetét eképpen beszéllé elő: Lakik vala régen egy Görög Remete azon Púosztában, amellyben a' Zsidok 40. Esztendeig bújdosztak, 's tudja vala pedig, hogy abban a' Púosztában nincs több Remete, hanem csak ő; – de egykor más^a egy Remetével találkozóék, a' kinek kezében egy búgyogos korsó vala, 's kérdé a' Görög Remete: *Ki vagy, honnan jösz?* Felele a' búgyogos korsos Személy 's monda: *Én Ördög vagyok, 's pokolból jöttem ide: mi meg irigyelttük, hogy az Istennek anyin Tömjenyeznek; azért ő ellene gyűlést tartottunk, 's a' végeztett, hogy e' korsóba mindenikünk fingjék belé, 's azután dűgjük bé erősen, 's lássuk meg, mi leszen belőlle. – [163b] Ugy is cselekedtünk, 's lett abból igen apró verhenyös³⁹¹ mag, aprobb a' máknál. – azzal engemet kiküldöttek ide, hogy félen való helyen elvetném, megmivelném, 's azt fel kaptatnám az emberekkel, hogy azzal szintén úgy füstölnének 's áldoznának nekünk, mint Ti az Istennek tömjéneztek. – Láddé már is mint felkezdettek venni! inkább veszik a' piacon is mint a' Tömjét.³⁹² – Innen a' Péterlaki Pópa hatalmas feddéseket 's intéseket ada a' nép eleibe: – kiószolván a' nép a' Beszerikából, sokan elronták pipájokat, elhányták Tabájkokat. – Haza érkeve Medre a' Praedicátoról nékem megbé-*

- b** tanácsúr
- c** tanulatlan
- d** isteniszteletre (rom. slujba)
- e** akkor példátlan módon
- f** könyvek (rom. cartile)
- a** már, más.h.

széllé, mivel én is abban az Udvarban lakom vala, és kérdém, honnan vette ez a' Pap ezeket? 's felele Metre: A' Gombuczí Templomban van egy Könyv, 's abból tanulta a' mint mondotta. Mondék [164a] a' Kocsisnak: Én még szobbet mondok tenéked hallgass meg engemet: „Volt a' Paradicsomban egy drága fa, mellyet Életfájának hívtak; mert a' ki aról ett volna sóha meg nem holt volna; de az Isten Ádámot kiüzé a' Paradicsomból, 's minekútánna sokáig élt volna, végre halálra betegedett. Vólt pedig nékie Seth nevű fia, a' ki elmene az angyalhóz, és kér vala attól az Életfájának gyümölcséből; de nem ada, – hanem ada égy ágacskát rólla, ha valamire mehetne vele; de mig az ággal haza érkezék, addig Ádám meg hala és eltemettetvén, felszurá Seth azt az ágacskát Ádám Temetése dombjára, a' melly ótt nagy fává nevedék, és Noé bévitte vala azt a' Bárkába is, – azútán is vólt arra a' fára gondviselés, hanem Salamon idejében gondviselatlenségből a' [164b] Siloam patakjára³⁹³ pallot csináltak vólt abból, – és a' midön a' Délnek királynéja a' Salamon Udvarlására jött,³⁹⁴ által akart menni rajta; de az Angyaltól megintetett, hogy arra ne lépjék; mert a' Világ Megváltójának azon kell meghalni, – bé izent Salamonhöz, hogy azon fára jó gondot viselteszen, és Pilátus éppen abból a' fából csináltatta a' Kristus Crúcsáját.”^{a,395} –

Mikor ezt figyelmetesen meghallgatta volna az óláh kocsis meg vallá; hogy e' szebb a' Péterlaki Praedicátiónál is, és hogy ő ezt a' szép dolgot sóha nem hallotta. Mondék akkor: Métre! én illyent többet is tudok; de e' nem igaz: hanem csak valami Kalugyer³⁹⁶ vagy Barát gondolta: Bezzeg bizony nem illyenekből áll a' [165a] mi Törvényünk vagy Vallásunk! – A' mi pedig a' Tóbbák dolgát illeti: ha az Órdög Tobákot tud teremteni, a' melynek haszna vagyon gyógyításra; miért nem tud keserű laput teremteni, miért nem füvet, zabot? NB. Ülünk vala pedig ekkor a' Paripák faránál. – Mind ezeket meghallgatván, alig várá, hogy az Urunkal útnak indulhasson; ott a' Bakkról hátra meg beszéllé mind ezeket, 's meg dicsére, hogy igen tudos ember vagyok, a' minémü nem vólt abba az Udvarba. – Tevénk próbát is ha meg térne; de nem lehet. –

136.

Pápai Pári's Ferencz Enyedi^a Professornak szavai: 1./ *Ti Deákok most gyertyánál szartok; /:mert Lámpással járnak ök a' Latrinára:/ ha Papok lesztek forgács³⁹⁷ világánál esztek; – a' bizony meg is esett sokszor, 's tóvább is meg esik. 2./ Ez is a' Pápai [165b] mondása: *Ezek a' szegény Papok, ha egyebet nem hagyhatnak is Gyermeküknek, igen szép neveket**

a keresztfáját

a Enyedi utólag beszúrva

választanak 's adnak nékiek a' Bibliából: – Absolon, Jahel etc. – – Igen eljár vala ez a' Prófessor az Enyedi Lakadalmakba, Tized-lakozásokba, Czéh^b Lakásokba; 's néha két felől főgva viszik vala haza; és ittason azt mondogatja vala: *Könyvet irok! könyvet irok.* 'S irt is. –

137.

Bűkösi Kemény Boldi'sárnak három fiai valának: Boldi'sár, György, és Ferenc; e' kettő ugyan egy hassal születék vala Porcshalmi András vala pedig a' Praeceptorjok. Az édes attyok hózat vala nékiek Rudi-mentát 's Colloquiumot^c hogy azokból tanulnának; de a' fiak mihelyt^d ürithetik vala, mindjárt elásák a' ganéjba Könyveiket, 's mig ismét sókadalom esik vala^e könyv nélkül leb'selének vala. etc. [166a] Ugyan lett is vala belőlük három Ur: – Boldisárnak nagy Oeconomija^a vala, hogy minden Sokadalomkor szintén a' Czigányokkal ugy csere berél vala mint akármellyik Sátoros. Az Öreg Con'siliárius^b Kemény László igére nékie egyszer egy jó Paripát, ha a' Czigányokkal való cserélést elhagyná; de nem főgadá; György jó Gazda vala; de ő is a' Boldi'sár és Ferencz annyát a' ki ötlet is szülte vala sokszor őszsze szidta ama trágár mit csinálommal. Ferencz leg okosabbnak tartatott; de ő is meg engedé, hogy a' mostani Gubernátor³⁹⁸ 's Révai Lörincz meg nézessék az ő eszét 's a' báttyájét. – Mikor egykor ezek az Urak hárman asztalnál vólnának, 's velek egy asztalnál ülne egy Szotyori nevü Deák is, mőnda az Urak közül egyik: *Minden Méltóságos Familiában vagyon egy egy bolond, mint a' Teleki Familiába a' szegény Teleki Dávid,* – a' *Torocz-kai Fa-* [166b] *miliába Gábris;* ki szalma kalapban jár vala és óláh jobbágy Ipa szekeren sőt viszen vala a' portusra.^c Mond erre Szotyori mint játékos Ifiú: *De bizony némelly Familiában három is vagyon!* Mőnd erre Kemény Ferencz: *Isten úgy segéllyen Bátyám Uram! rolunk szól az ebadta Deákja,* – azért megharagúvának 's meg akarák verni; de ama mőnda: Mit csinálnak az Urak? hire menyen, hogy egy Deákat támadtak meg. etc. etc. –

- b a javító jav. ebből: *Cseh*
- c latin nyelvkönyvet és beszélgetési könyvet
- d *mihelyt* utólag beszúrva
- e *val, th.*
- a gazdasága
- b tanácsúr
- c kikötőbe

M[aros] Vásárhelyi Baba Ferencz egy Enyedi Bábának vala fia, 's a' Baba nevet ugy csinálák Törökösön accentus^d nélkül Bábából, nőha híresztették, hogy Nagy Attyok Török lett volna, 's Törökül a' Baba Apát tenne. Ez az Ember mint Enyedi Deák a' Kurucz világban Kém vala, és azzal Erdélyben 's Magyar országban feles pénzt szerze; azután [167a] a' Collégiumban Publicus praeceptorság^a által 's hogy feles Urfiakat tanita, annál inkább pénzeselek és felmene az Akadémiákra. Ólyan opiniot^b szerzett vala magának, hogy az Enyedi Professorságot elérheti vala; de nem kelle a' belső Hivatal: Kinyómtattatá ugyan magyarul a' *Leiki Életet*;³⁹⁹ de azt is kereskedésre, nőha igen belé süle; mert a' melly Özvegyeknek ajánlotta vala, nem töltötték meg erszényét. Fóga azért Bórral való kereskedéshez, és nagy részint hitelbe sok Tokai és Tokai nevezet alatt való Borokat szállita Angliába, a' hól is ejtelét két két aranyon eladhatja vala; de nem adá, hanem jól ki illogata belöllek 's valami Rhénánium^c nevezetű Bórral megtölté, – a' bórok megváltozának 's eczetesedének, – Ó azonban Angliában is ezerekig csala meg valami embereket, 's őt hagyván a' Bórokat jöve Francofurtumban, – őt már kölcsön pénzel [167b] él vala titkon; de Thékája^d nagy és háza fényes vala. Árkusokat kellene béirmi az ő dolgaival. Végre czúdar állapotban lappanga Erdélyben 's Magyar országon;⁴⁰⁰ de nem vala a' miből egy akasztó kötelet venne. A' hól reá esmernek vala feddik vala, hogy sokakat meg csalt volna; – az ő men-csége pedig e' vala: *Nem mondom, hogy sokan megnem csalatkoztak bennem, de én senkit meg nem csaltam.* Erről az Emberről a' Magyaroktól így kérdezkednek vala Német országban: *Noscis illum Baba?*^e Nolténiust a' meghólt Prússiai^f Királynak Papját is sok főrmán próbálta; kitől utolszor ilyen választ vett: „*Mirum est, Te ipso Cacodaemone imprudentiore esse: quoties apud me repulsam passus es?* etc.”^g Ennek a' Baba Ferencznek Kém Társa Enyedi Horvát István vala; ki is ezen az eb kereseten kezdé [168a] a' gazdagulást, 's azután mézzel kereskedvén igen elgazdagodott vala; de gyermeke nem lévén, mindene szállott Ötves Fekete Istvánra, a' kinek anyja Horvátné vala;⁴⁰¹ a' ki

d ékezet

a köztanítóság

b véleményt

c rajnai

d könyvtára

e Ismerek azt a Babát?

f porosz

g Csodálatos dolog, te magánál Cacodaemonnal is ostobább vagy; hányszor is dobtalak ki? stb.

a' minap meghala,⁴⁰² de megmaradt felesége, melly dús asszonyt a' Templomban nem vehetnél sóha, hanem őrzi a' Ládáit ut pervigil Draco,^a hanem hat esztendőök után, egyszer a' Férje Teste mellé, eljött vala a' Temetésnek napján.⁴⁰³ –

139.

Az Öreg Kemény Boldi'sárné, a' Bódi Gyúrka 's Ferkö anyja sóha nem ett Dinnyét, ha az asztali Szólgák elsöben meg nem kostolják 's meg nem dicsérik vala, azok pedig a' rosszat mind feladják vala; magok pedig az asztal végén a' javával vesződnek vala. –

140.

Pálffi Jánosnak Magyar Órszági Pala- [168b] tinusnak^b szava vólt a' Prússiai^c első hadakozáskor.⁴⁰⁴ hogy ha egyszer is megverjük a' Prus-sust,^d *Szegény Legény vagyok; de adok Királynénk Kamarájába 100,000 főríntot: 40. esztendeje hogy a' Berlini Udvar pénzelt 's emberrel készült ehhez a' hadakozáshöz.* –

141

Az I. Teleki Mihálynak két asztali emberei vóltanak: *Vida István,*⁴⁰⁵ ki Tórdai Hadnagyiságot visele, és láttam magáni magosságban leirva a' képét, melly alá e' vala írva: *STEPHANUS VIDA, BONUS DUX TORDAE.*^e a' másik vala *Kubunyi*; – ezek nappal bolondoskodtak Teleki előtt, éjjel Tanácsossi vóltak Telekinek. – A' Vida tréfái közül sók, most is emlékezetbe vagon. Én fel írok ide néhányat, hogy el nefelejtődnek ólly könnyen. –

1./ Mikor Teleki Mihály a' maga Méltóságának csak nem felső pón-tyán ülne; [169a] de Templomos Ember nem volna, – móna Vida: *Uram! egy nagy gonoszságot cselekszem kigyelmed ellen, 's azután el búvom bátorságos helyre, hogy kegyelmed engemet meg ne találhasson.* Móna Teleki: Hóvá! hová tudnál előllem elbúvni kara fia?!⁴⁰⁶ – Felele Vida: *Én bizony csak a' Gernyeszegi Templómba;* melyet hallván Teleki elfordula tölle; mert tudja vala mit tenne a' Vida István vágása. –

- a mint az éber sárkány
- b nádornak
- c *Per'siai*, más.h.
- d poroszt
- e Vida István, Torda jó vezére (azaz hadnagya)

2./ Látván Vida, hogy Teleki Ritkaságok házáat készít,⁴⁰⁷ 's a' hól valami régi Ritkaságot, Mónétát^a vagy egyebet kap vala, erővel is kifacsarja vala, – mert senki nem meri vala meg vónni tőlle, – mint Oloszteleken^b is Dániel Ferencz kedve ellen óda adá a' Siclust.^c – Vida István is csináltata hólmí Mesteremberrel egy nagy dúrva Pallost, és durván az Átilla nevét reá ütteté, 's vizzel megöntözé, míg erőssen meg ro'sdásodnék, [169b] 's azután tisztítatá hammuval tél túl; és a' maga házában a' fogasra tette, mellyet, 's rajta az Átilla nevet meg látván /:mit Vida is úgy akar vala:/ egy Nemes Ember, hogy is magának grátiát^d vadászna, béfúvá Telekinek; – parancsola legóttan Teleki Vidának, hogy küldené Gernyeszegré azt a' régi pallos vasat; de ő vonogatá magát 's írá, hogy emlékezetre tartja, 's ha felküldi tudja, hogy onnan soha ki nem vájhatja; de nem szünék meg Teleki míg magáévá nem tevé. Vida magába örül vala; de végre valaki megmútatá Telekinek, hogy az a' ritkaság álnok raritás.^{e,408}

3./ Vida egy szóbában hálván Telekivel a' különös beszélgetésért, végre elaluvék Teleki; Vida pedig bébúván az ágy alá, a' hátával emelgetni kezdé a' Teleki ágyát mind addig, míg ez felserkenne, – felserkenvén móná: *Ki vagy? Uram Jésus!* [170a] *Uram Jésus ne hagyj el!* de ez alatt, míg az álmos Inas gyertyát gyújtana, elmene Vida a' maga ágyába 's teteti vala, hogy méljen alunnék. Elaluván Teleki ismét az ágy alá buvék Vida, 's cselekedék szintén úgy, akkor annál inkább rémül Teleki, 's Inast is kiált vala, Jésust is imád vala; de akkor rajta éré Vidát; de Vida elütteté tréfával mondván: *Uram! Imádság nélkül feküvél le az este, 's azért kisért az Őrdög: most is elébb kiáltod az Inast, 's azután Jésust.* –

4./ Felfogadja Telekinek Vida, hogy ma a' Fejedelemmel, az akkori szokás szerént kezét fóg tizenkétszer, 's még sem veszi észre a' jámbor Apaffi. Véghöz is vitte köntös változtatásokkal; tizenkettődször Szász Papok jövének a' Fejedelemhez Ebesfalvára Udvarolni, kiket mind addig késlele, míg a' szomszéd faluból a' Káplán köntössét el- [170b] hozatá, és abba mene bé a' Szász Papok között a' Fejedelemhez, és kezét foga vélle a' Fejedelem. Így csufolkodtak ok a' jámbor eggyügyü Fejedelemmel. –

Apafi Mihály vivé nagyra Teleki Mihályt alacson sorsból, úgy mint a' kinek eredetét senki nem tudja ez napig is, nóha a' Genelogiát^a elő be-

- a pénzérmét
- b a javító jav. ebből: *Oroszteleken*
- c ókori ezüstérmét
- d kegyet
- e ritkaság
- a családfáját

széllik a' hazug orátorok.^b De az a' jó Fejedelem a' maga életit is félti-
vala ettől az elhatalmasodott Embertől: és midőn Főgarasban haláloznék,
e' vala utolsó szava: *Meg ől Teleki!* –

143.

Sarmasági Ferencz az I. Kemény László Consiliáriusnak^c atyafia és
Sécvétáriussa^d vala:⁴⁰⁹ a' Legény emberséges igaz Nemes Ember vala;
de igen kurvás és igen részeges vala, a' minthogy e' miatt a' Kórság is
rontani kez- [171a] dé Kolo'svári utunkban Polyánban; mert szájából ki
nem esik vala ott is az *arany Bárány* a' ki Kolo'svári bestja vala. Ez a'
Legény egykor Csombordon megrészegedvén estve, Urának künn a' bú-
dán létében, bé menc az Ur házába, 's annak sellyem paplanyos ágyába
lefekvék; de a' paplanyon felyül lévő tarka szarvas bőrrrel úgy bétakará
magát, hogy csak a' sárga sarkantyus Csi'sma láttzanék ki, 's őtt elalú-
vék. A' jámbor öreg Úr bémenvén a' házba meglátá azt a' fejetlen sárga
lábú monstrumot,^a és megrettenvén tölle kisértetnek gondolá. Elő kiált-
ván pedig Szolgait kérdi vala: Ki vagy! ki vagy! de a' Kisértet alúszik
vala, – hanem az Inasok óda járúlának, 's felkölték álmából az Őrdögöt,
's ő is ki tántorga a' házból. –

144. [171b]

Mikor Hollándaiban, Ultrájectum^b Várossában egyik rendbéli Ma-
gyar Bibliának nyomtatásához főgtak volna, az elődi Magyar Correcto-
rok^c vigyázatlansága, és a' Belga betűszedőknek Magyar nyelvhez való^d
nemértése miatt: – I. Mo's. IV. 1. így nyomtatodék ki: *Nyergeltem ifia!*⁴¹⁰
Mellyet meg látván Zoltán,⁴¹¹ *Medicinae Studiosus*^e Magyar, rá – ment
a' Professzorokra 's monda: Ha így nyomtattatik ki a' Biblia, jobb leszen
mind a' Cánálisba hányni, mint a' Réligionak gyalázatjára levinni Ma-
gyar Országra. – Ugy kezdének jobban vigyázni az Editióra.^{f,412}

- b szónokok
- c tanácsúrnak
- d titkára
- a szörnyeteget
- b Utrecht
- c a szedéshibák javítói
- d való utólag beszúrva
- e orvostanhallgató
- f kiadásra

Makfalvi Jo'sef, Kolo'svári Deákból való Akadémikus^g Vénema alatt tanulván, lön Universálistává;⁴¹³ és sókat bizván elméjéhez 's Tudományához, még Holláudiába kérkedék vele, hogy ha Erdélybe jöhet, bizony más [172a] nyelvbe üti a' Théológiát. Intették előre, a' kik azon időben Leidában tanultak, hogy e' szegény hazában, mellyben Tövissek között vagyon a' Liliom,⁴¹⁴ ne szerezne háborut, de számba sem vévé, hanem azon Tudományt az Ekklesiákban praedikállással 's egyéb beszéddel, Udvarokban pedig irásokkal hintegetni kíváná! elsőben szorították Reversálisra,^a mellyel ötet igen lekötötték vala; azután a' reversálison^b rést keresvén, ismét addig hintegeté,^c míg a' Fogarasi Ekklesiából kiesvén, vácásá^d lenne mind ez ideig. – Ez alatt titkon égybeadá magát Gróf Teleki Miklossal /:kinek irott Réligiója vala, 's irta vala ki a' Religio Médici nevű elmés Könyvből:/⁴¹⁵ Huszti Andrással a' részeges Ex Prófezzorral őszsze adá magát, 's hárman csinálának egy Ekklesiát magokból, – 's Makfalvi Urvacsoráját is őszta e' nem tudom micsóda 'Sinagógába. De így csak segillik vala [172b] Makfalvít a' Papok 's az Urak; de kiváltképpen Gróf Teleki Jo'sefné. – Ez az Úri asszony pedig hivatá ötet Innepleni Hévizre, 's őtt is de Gratia Universalis^e praedicálván, nem vevé jó neven az Asszony, – nékem pedig ezt megírá az Udvari Pap.⁴¹⁶ – *Makfalvi addig hirdeti az Universalis Grátiát, – hogy a' Grófné particularis grátiáját amittálá,^f úgy lett vala, hogy az Asszony tölle nagyon megvóná jó grátiáját.* –

Berzenczei Miklósnak az atya⁴¹⁷ vala Tökőlyi Imrének a' Pohárnokja, és az I. Kemény László bujdosó Társa Török Őrszágban,⁴¹⁸ – azért a' fiát atya tekintetért asztali Szólgájává tette vala az a' jó Úr. Vala pedig ennek az Urnak egy jó és igen kedves Rubis nevű Vi'szlája, mellyel, 's egy Flintával jó reggel fel mene a' Szőllőbe Sarmasági [173a] Ferencz; és csak hamar a' jó Vi'sla eleibe vive nékie egy nyúlát, 's is, hogy hallják, mintha Ő lőtte vólna a' nyúlát, kisüté flintáját, 's a' puska roppanás béhallék az Udvarba; én pedig, 's Berzenczei ülünk vala a' Kapuban. Azon-

- g akadémiai tanuló
- a kötelezvény adására
- b jav. ebből: *reves...*
- c *hitegete*, jav. ebből: *hitegeté*, más.h.
- d szolgálaton kívülé, állástalanná
- e az egyetemes kegyelemről
- f részleges (egyéni) kegyelmét elvesztette

ban hát Sarmasági jö a' nyúllal, és én hiszem vala, hogy ő lőtte; Berzenczei pedig monda próbára: Tőkélletlen húsz fónt, majd bé mégy az Urhöz czincziáskodni,⁴¹⁹ 's bé hazudod hogy te lőtted, holott a' szememmel láttam /:látta vala pedig Órdögöt:/ hogy a' Vi'sla fógá el. Sarmasági elhívé, hogy Berzenczei látta a' dolgot, 's kérni kezdi Berzenczeit, hogy halgasson, fogadá is Berzenczei, – Sarmasági is bémutatá a' nyúlat, 's kedvet talála vele. Felhózák ebédre sülve a' nyúlat; 's mőnda az Úr; látja kegyelmetek: az Őcsém nem sajnállotta ki fordulni [173b] a' puskával 's melly szerencsés, – kegyelmeteknek is szabad volna ez!! Mőnd Berzenczei: Isten úgy segéllyen Méltóságos Uram! úgy nem lőtt <Be> Sarmasági nyúlat mint mi, hanem ravaszabb mint mi, 's így nyeri a' dicséretet. – Ezt a' nyúlat bizony a' Rubis fógta; és kerestessék az egész nyúl bőrön, ha csak egy selét⁴²⁰ helyl lészen is, elveszzen becsületem. Keresik is; de nem találának. Fordúla a' Jámбір Úr Sarmaságira 's monda? Hát Őcsém! Sarmasági Ferencz? így kell Őreg embert megcsalni, 's meg kelle vallani a' dolgot 's mőnda; Bárcsak annyi eszem leszen vala, hogy holton is belé sőtöm vala a' puskát. Ebből az Ifiúság között nagy nevetés vala. –

147.

Az Enyedi Prófessor Ajtai Mihály Deák Grammatikát ira,⁴²¹ és a' Collegája Borosnyai 'Sigmond Galeata Praefatiot^a ira eleibe; mint [174a] hogy akkor ólly nagy egygyességben élnek vala mind jóban mind gonoszbán, a' minő nagy gyűlölségben vannak mostan. Vala pedig abban az időben Udvarhelyi Prófessor Borosnyai János, a' ki most Püspökséget visel; és ezen Gramatikának egy Exemplárját^a kapván, abba holmi Correctios^b jegyzéseket teve, 's talám méltán is; de azon Exemplárt kezéből kiadván jőve Enyedre a' márginált Grammatica^c Ajtai kezébe, – ki is, mintha már régen készen állott vőlna az az Irás, mérges és embertelen nagy Satyrával támadá meg a' Borosnyai János kevés jegyzéseit, és azt a' Pasquillust^d engedé leírni 's a' Hazában divulgáltatni.^e Ere ira rövid Feleletet Borosnyai János; de elmésen mocskok nélkül, a' dolgot jó hára^f,⁴²² adván; és a' Pasquillusról is megszollitván graviter,^g hogy ha orczánk bőre vőlt volna itt Enyeden Grammatikusokú⁴²³ meg pirulhatott vőlna. – De a' mostani [174b] Lo'sádi Pap Herepei nevű,⁴²⁴ a' Satyrához

- a itt: ékes előszót
- a példányát
- b javító
- c széljegyzetekkel ellátott nyelvtan
- d gúnyíratot
- e terjeszteni
- f haza, más.h.
- g keményen

hasonló hegyes pennával támadá meg azon Grammatikát, és impune^h kiadá Irását. Lőn ezek között, hogy az Enyedi Tractusnak Synodussaⁱ lenne Sz[ent] Mihályfalván, 's Vacsorán Kovács 'Sigmond és Zágoni Márton⁴²⁵ Akadémikus^j Papok is a' Grammatica felett össze csataráznak, 's egymáson kevés becsületet hagyának. hogy ōket egymástól elválasztaná egy valaki⁴²⁶ mőnda: *Azt a' Grammaticát mindenek helybe nem hagyják; némellyek pedig dicsérik igen. Mőnd vala ez az ember többet is; de meg neheztelvén az Esperest mőnda: Csúdálkozom Kigyelmeden!! senki nem dicséri, hanem minden értelmes atyák látják, hogy gyermekeik semmit sem tudnak!* Mőnda az az Anonymus: *Vaj dicséri Uram, a' Tokaji Mester!* NB. Úgy is vőlt, hogy a' Tókai mester dicsérte. Mőnd ara az Esperest nehezkedve; [175a] *Kigyelmed sem tud Erdélyben példát találni, hanem Tókajba menyen!!!* – Azonban valamint 's valahogy véghez vivé Ajtai Mihály, hogy azon Grammatica intra Acta Eruditorum^a récénséáltatnék Lipsiában^b szép dicsérettel;⁴²⁷ de az Erdélyi Reformatum Suppreum Consistorium^c azzal nem gondolván, azt a' Grammatikát letéti Nagy Enyeden^d Celebrált^e Gyűlésében, – ismét azután nem sokára felvevék; sőt Ajtai Mihálynak Gymnasiárcha^f nevet 's hatalmat ada a' Suppreum Consistorium, – a' több Professzoroknak pedig meghagyá; hogy amannak dolgaiba ne szóljanak sub amissione honoris et officii.^g E' miatt közöttők, új Tűz gerjede és égdegel. – A' Grammaticának első Editiojából Paradigma Cubile^h kimarad vala, melyet contravertálvánⁱ az Enyedi Pap Déési György, 's az Ajtainak [175b] fülében menvén, nevezé a' Collégát illy agnomennel:^j *Cubile Déési*, de' a' második Editióba belé tevé a' *Cubilet*; 's már mondhatni: *Cubile Ajtai*. Nánási András hallottára, hozának Ajtainak őllyan hirt; hogy Fái János Alvinczi Praedicátor is azt a' Grammatikát nem szereti, – mellyért meg neheztelt a' módnélkül Cholericus Grammaticus;^k de Nánási mőnda: *Fái csak azért haragszik*, hogy kimaradt a' Grammaticából: a' *Pyrites*.^l Vala pedig Fái veres hajú 's bajusszú Ember. –

- h** büntetlenül
- i** egyházmegyének zsinatja
- j** akadémiát járt
- a** *Eruditor*, más.h.
- b** az *Acta Eruditorum* c. folyóiratban ismertetnék Lipsében
- c** református legfelsőbb egyházi tanács
- d** *Nagy Enyed*, th.
- e** megrendezett
- f** iskolamester
- g** tisztségük és hivataluk elvesztésének terhe alatt
- h** kiadásából a cubile 'ágy; lakóhely' ragozása
- i** kifogásolván
- j** elnevezéssel
- k** lobbanékony nyelvtudós
- l** kénes vasérc (gör.); a tréfa ennek aransárga színére utal

A' mostani Gubernátor⁴²⁸ gyermek kórába vadászni méne az Udvar népével egybe, de nem vala semmi szerencséje, hanem egy agár elfőga egy nyúlat; maga pedig kisútvén a' Flintát réá fogá hogy maga lőtte, haza is jöve nagy örömmel és bémutatá [176a] Attyának mint legelső vadászattyát; de félvén a' kitűdjától, hogy rajta érik; mert majd megnyúzzák a' nyúlat és meg látják, hogy sohol^a selét sem érte; lelópá magát a' pin-czébe a' kés villával, 's belé veré a' holt nyúlba nagy hijába; de rajta is éré a' szürkáláson Ribiczei Farkas nevü Inas. – Mindenek kinyilatkozósnak; mi neveltük: – az öreg atya pedig teprenkedett, ha meg szokja a' fia a' hazugságot. –

Macskási Katát feleségül elvevé Kemény Sámuel a' sók jószágért nőha nem vólna igen főrmás, és időske vólna a' Kisasszony, – sőt egyik ágon harmadik iz atyafiú is; de ugyan csak hózzá mene Kati 's szüle is égyet, 's az is meg halván nem lön maradéka. A' Jóság Igazgatásban az Asszony nagyon meg könnyebbitté Báró Sámuel [176b] elt; úgy hogy ennek az Urnak egyéb dólga nem vólna, hanem a' Paripák, kópok, agarak és pipa. De ő is kimilleni kívánván az Asszonyt 's elő kapván egy Frajt, a' midőn a' hasán vólna, rajta éré az asszony és keményen fógá a' Keményt; – nem tudá a' szegény Kemény Sámuel is magát egyébbel menteni, hanem mőnda: *Csak Tégedet akartalak kimélleni Feleség.* Melyre mőnda Kati: *Udan ne kimélljen kegyelmed engemet! Udan! /:pro^b úgyan:/ ne kimélljen kjed engemet. –*

Borsai Pál⁴²⁹ Türi gazdag Praedicátornak nagyobbik fia igen elmés, sókáig, sőt egész Deákságában bír nem iszának tartatott ifiú igen hajlandó vala a' betű meczésre, óra mivre 's egyéb efélékre; 's igen szép pallérozott stömpöllyöket⁴³⁰ csinált vala, sőt a' maga öntötte betűkkel nyomtatva lát- [177a] tam nálla ama mőndást: *Non si male nunc,^a et olim sic erit,^b* nyomtatott vala egyebet is; de midőn várná, hogy ebbéli szándékában felsegéltetük, 's idegen órszágokra mehet, senki nem segélte, – ő is adá magát mind borozásra mind pedig óra mivekre, és Enyeden meg telepedvén, feleségül vette ama igen szép

a jav. ebből: *soholt*

b helyett

a a javító jav. ebből: *Non si nunc male*

b Ha most nem megy rosszul, akkor továbbra is így lesz.

frajt a' Bánffy György Udvarából, a' Gyujto Klárát; de belé bolondulván Ecsedi Mihálynéba, háborus lön házassága, és az Asszony hosszas perpatvar által divortiumot^c keresé; de nem nyerhete; hanem már az özvebékéllésről kezdenek vala gondolkozni. Azonban hőlmi Barátok látogatván Borsai Pált a' bórért, próbálgatják vala Religiojától elhajthatni. Ő pedig szegény találá mondani: „miért lennék én Páristává, hogy képeket imádjak? hiszem nékem is van fúrom, és tudok egy fán két lyúkat fúmi szem [177b] gyanánt, 's így is imádkhatom azt.” Melly szava miatt rettenték a' Barátok; azért ő is elmene titkon Magyar Országra, és Debreczeni Pál név alatt ment a' Károli Sándor Udvarába és Méhésznek béajánlá magát 's Méhész vala egy Szigetben; de ott Órákat csinált vala, 's azokat felüggeszté vala az élő^d fákra 's abból kitalálá az Udvar, hogy Óras Mester vólna, – az által szaporán békeresi, és a' borra 's kúrvákra szaporán elkölti vala a' pénzt. Végre benn az Udvarban lakván, a' pitvar ajtot bezará magára, és a' kémenyben egy szegre felakasztá magát: midön feles napokat nem láttatott vólna kúnn, reá nyiták az ajtót, és meg pomhadva⁴³¹ találák; végre időre-hára elhözák a' Szatmári Hóhért, mint-hogy arra is hamar nem találhatának, és az, a' Károli akasztófa [178a] alá elásá. – Ez az ember a' Spinosa könyveinek^a olvasásából vastag Atheista^b lett vala: – utolsó állapotjában sók olyan szókat is irt vala a' házának lakaira, melyek ötet vastag átheistának bizonyították. Qualis vita, finis ita.^c -

151.

Nádúdvári Sámuel Pataki Deák korában *Csécsi János* Proféssort ki Pasquillizálta^d vala: ezért Patakról kiigazittatván lön Enyedi Deákká,⁴³² és bizony szép quálitások^e is valának benne: igen jó Poëta, ritka jó Író, kedves magaviselésü, igen kedves beszédü, ereje felett adakozó ember, és Papnakis ad Populum^f ritka. Sóha talám Nagy Enyed úgy nem szeretette Papját mint ötet. Ő hozzá nem mehetett bé olyan Halgatója, hogy bórral ne- [178b] kínálja.⁴³³ – Enyedről vivék M[aros] Vásárhelyi Proféssorságra, 's őtt is használt tanításával; de Enyedről lett kilépése után sóha csak égyyszer sem praedicállá. Meghalván mellöle Debreczeni sántácska^g felesége;⁴³⁴ Szarkáné nevü jobbágyos nemes asszonyt veve feleségül; de az mind inkább a' maga jószágában gazdasszonykodék vala,

- c válást
- d élő utólag beszúrva
- a könyveinek, th
- b jav. ebből: *Athenta*
- c Amilyen az élet, olyan a vége.
- d gúnyiratban kicsúfolta
- e tulajdonságok
- f a népnél
- g *fántácska*, más.h.

és csak hébe hóba égy két hálásra mene vala Proféssor Uramhöz; ő azért adá magát a' Szólgálójához, 's a' meg férgesedék tölle; ő is a' ki tudjától tartván éjjel elszökék, a' Collégiumot és feleségét is meg károsítván és Nagy Váradon Pápistává lön. Azután vevé magát, sub Tituló Mathematici et Ingenarii^h /;mert ezekhez ért is vala, mint az asztalassághoz is:/ a' Károli Ferencz Udvarába;⁴³⁵ onnan elmenvén mint Szarándok megjárá Rómát is; de a' Je'suiták csak nem hisznek vala nékie; söt ölcásárolják [179a] vala mathésisbeli experientiáját:^a feltéve azért, hogy Barát köntösbe öltözve ismét Szarándokoskodnék Rómába; de azután hová veszett légyen nem tudom. Azt tudom, hogy egy Enyedi Öreg Csi'smadia Barók^b Miklós nevű Kolo'svárról jöven engem meglátogata, 's mőnda: *Szomorú hirt hoztam Uram! Kolo'sváron beszéllek, hogy Nádudvari Uram lészen az Erdélyi Pápista Püspök.* – Mőndám mosolyógvá: *igen akarnám azt;* mőnda a' Csi'smadia: *ne adja az Isten azt:* mert az Enyedik közül sókat elhitetne. Mőndék erre; azt nem tudom kiket hitetne el, hanem csak igen szivesen kívánnám, hogy Erdélyi Pápista Püspök lenne; mert ugy a' Pápista Püspök nékem Kómám lenne, – mőnda Barók! kegyelmed Uram, nem háborodék meg azon a' [179b] hiren a' mellyet hőzék. Mőndék nékie: nem bizony én; mert abba a' Püspökségbe ő kegyelme sóha nem kap bizony: – hiszen ama nagy Urak ezért a' kis Fejedelemségért csakhogy egymás szemit nem vájják ki, 's hogy lehetne ő kegyelme Püspök, hiszen ósztán Szarkáné asszonyom Pápista Püspökné lenne. –

152.

Macskási Bóldi'sárné, a' Kapi Anna /:a' ritka szépségű Kapi Györgynek szörnyen kancsal Leánya:/ a' longaeva mater^c meg halván, temet-teték Bocsárdon nagy pómpával: ott Orátor vala Szathmári Mihály a' M[aros] Vásárhellyi Tudos és jámbor Proféssor, – Temetés után való napon reggel az Actorok,^d 's mások is bémenének búcsúozdni Kemény Sámuelhez és Feleségéhez Macskási Katához: én is ott állok vala az Udvari [180a] több hópczihérek^a között. Akkor a' több beszélgetések között mőnda Szathmári Mihály: – Ekkor 's ekkor éjjel látám álmomba, hogy Nagyságod Méltóságos Báróné asszonyom! e' Bocsárdi Szöllőből jő vala le, és kebele megért Szöllő gerezdekkal meg vala rakva. Reggelre kelve

- h** matematikus és mérnök cím alatt
- a** matematikai ismereteit
- b** jav. ebből: *Bará...*
- c** hosszúéletű asszony
- d** a temetési szertartást végző papok
- a** *hópczihérek*, más.h.

mindjárt mondtam: hogy az Isten még Nagyságtokat megvigasztalja és örököst ad e' Dominiumba!!^b Ezt halván Macskási Kata, legóttan parancsola, hogy egy hordó Bőr vonatna ki 's tétetne szekérre, és indíttatna Vásárhelly felé Professor Uram számára. – Igy telék bé az álom!!! –

153.

Óláh Fő Monosztériát,^c vagy Ló költő Akadémiát építtete a' Király, Balásfalván;⁴³⁶ – és nagyon Tanult Kalugyerek keze alá sók óláh Ficzorok, botból készült Beretvák gyűjtetének, hogy Tanulnának azokban a' pómpás és [180b] czifra épületekben. Azon Felfalusi Mihály nevü lepces Médicus^d Réformátusból Áthéus,^e Áthéusból Pádistává lévén, enni 's innya, élödni jöve la Blás:^f Örülének is, és csudálkoznak is az óláhok, hogy egy nagy Úr lett Unitussá.^g Ótt töltvén idejét, sétál vala egykor kívül a' Monosztéria falai mellett, a' Fő Professorokkal eggyütt, a' hóvá az óláh Tanuló Legények hólt szénnel⁴³⁷ nagy akasztófa figurákat irtak vala. mellyet látván Felfalusi megcsúfóla őket, hogy még most készítik magokat az akasztófára, et dant documenta qua sint origine nati.^h A' Professorok alig várták, hogy bemeszeltessék; mert megszegyenlették vala magokat. –

154.

Lészai Istvánné Keczei Sára, Lészai [181a] Istvánnak Felesége tart vala egy nemes Léányt, attyafiát házánál a' ki is már szerencse várandó⁴³⁸ vala, 's mene is Leány látni a' Szénási^a fiak közül egy becsületes Ifjú.⁴³⁹ El főgák az ebédet, 's mind a' Leány, mind az Ifjú asztalnál ülnek vala. Lészainé pedig mint nagy Gazdaasszony vigyáz vala, hogy az asztalnál mindenek rendesen állanának, és főgyatkózás ne lenne: – meg látja azomban Lészainé, hogy a' Leány nézőnek tiszta Tánygyért kellene adni, mőnd azért 's int egy Inasnak ilyenképpen: *Szénát ő kegyelmének*, tánygyért akarván mőndani. Ezt hallván Lészai István mőnd a' Feleségének: *Nem él ő kegyelme a' félével*: jó étek vala pedig a' Legény előtt. – mőnda Lészainé: *A' jó étek; azzal élhet akárki is*. Ismét mőnd Lészai:^b [181b]

- b uradalomba
- c kolostort
- d orvos
- e istentagadó
- f Balászfalvára (rom.)
- g görögkatolikussá
- h és bizonyágát adják, honnan is származnak
- a Szénás, th.
- b őrszó: *nem*

István: nem él ő kegyelme azzal; mert Szénát parancsolsz beadatni. – Ezt hallván Lészainé, elszégyenlé magát; – kezdé követni a' becsületes Léánynézöt; – de az úgy elszégyenlé magát, hogy azútán sóha a' Leány felé sem mere menni, e' pedig vala csak error lingvae.^c

155.

Keczeli István Dobokában Fő Biró vala 's igen jeles Ember, a' Felesége pedig egy meddő, de magnanima mater^d a' Kórda familiából. Ezeknek idejében lön ilyen dolog: Bánffi György, és Csáki 'Sigmond⁴⁴⁰ nagy két^e Urak, igen nagy pompával Vadászathoz főgnának,^f és minden hegyen völgyön lakadalom vala nékiek és a' vélek lévő Uraknak 's Nemeseknek. Végre Babuczra béizene Bánffi és Csáki Keczelihez,^g hogy nálla akarnának ebédelni; azért amaz is számokra nagy kónyhát üttete, 's mikör már [182a] az asztalnál igen jó kedvek vólna, égyeseket kezdé elköszönni nagy köszönések között Keczeli István, 's minthogy az akkori Váradí Püspök, a' Csáki Imre⁴⁴¹ Cárdinális vala, 's a' Cárinálisok Eminentissimus Titulussal^a élnek, – érette is a' póharat Keczeli István elköszönnvén monda: *Isten ö Eminentiját szerencsésen éltesse sókáig!* Keczeli Istvánné ezt hallván, meg nyomja a' Férfje lábát, hogy vigyázzon magára a' beszédben; de aról Keczeli keveset érte, – és ismét élé^b az Eminentia névvel; akkor inte a' Felesége, 's óda hajtván Keczeli a' fülét, 's mőnda az asszony! Uram! kigyelmedet a' bór meghatotta; ne medenczézze kigyelmed a' nagy Embert!! – Ezt látván Bánffi György mőnd: Mőnd meg Keczeli; mit sūga a' füledbe a' Feleséged: Keczeli tétovázva vonogató vala magát; – de Bánffi mőnda: Vere^c meg [182b] kell mondanod, külömben semmi kedvem nem lészen, – azonban az Asszony pirúl vala; de sóha nem tūdja vala mire sūlne ki a' dolog.^d Bánffi csak unszolja vala, hogy vere ki kell mondani. Mőnda azért Keczeli: A' Cárinális ö Eminentijája Titulussát említvén, 's a' Feleségem azt eddig nem hallván, 's nem tūdván, meg nyomá a' Lábamot, 's intvén kezével azt sūgá a' fülembbe, hogy részeg vagyok; de vigyázzak magamra, és ne *Medenczézsem* a' nagy Embert. – Ezen mosollyodám el Méltóságos Urak; hiszem nem

- c nyelvbotlás
- d nemeslelkű asszony
- e két utólag beszúrva
- f jav. ebből: *főgnának*
- g jav. ebből: *Keczelihez*
- a a bíborosok nagyméltóságú címmel
- b élé, th.
- c igazán
- d *dolg*, th.

is vagyok 6lly részeg: – ezen nagy jó kedvek indult az Uraknak; Kezelené piról vala; de a' pirossága világnál sókái g ivának vala a' Vadászok. –

156.

Naláczí Jo'sef /:ki akkor magát 53. [183a] esztendősnek m6ndja vala^a /: feleségül vévé Toroczkai Borbárát a' Toroczkai 'Sigmond⁴⁴² 16-ik esztendőbe fordúlt Leányát, 's l6n az nékie harmadik felesége. A' vala pedig szándéka, hogy a' szép Ifiú Kisasszony által fiú örökösse maradna Szép jószágaiban. – A' mátkásodásnak helye l6n Gyéres Szent Király, és az idő egyik nyári holnap: – és el is érkezék Naláczí szép Sereggel Gerendre, az hónnan a' Leány atyának hirt tétete érkezéséről: de azonban Dobai Márton⁴⁴³ a' Toroczkai 'Sigmond Enyedi Álumnussát^b a' szél óda hajtá, mint Udvari hazugot, 's álnok hiúzt, a' ki kerülvén fordulván a' Kisasszonynak bémóndá, hogy Naláczí Jo'sef nyómorék szakadt ember, lejár a' töke. – Ezt megjelenté [183b] az Asszony az Urnak; l6n nagy sirás, és T6roczkai 'Sigmond sirva leindula kertében az Aranyas^c felé, – 's útánna a' T[oroczk6] Sz[ent] Gy6rgyi Pap⁴⁴⁴ is, hogy a' sirásnak ókát meg tudja és vigasztalja is ha tudná. Meg is érté a' dolgot; és a' Leányos atyának azt a' szándékját, hogy megizenje Naláczínak, hogy ne j6jjon hijába, kérdé a' Papot is: ha javallja é! és azt is, ha hallotta é Naláczínak azt a' nyaváljáját! M6nda a' Pap: hogy mostanság kezdette hallogatni; de vélte, hogy az Urak azt jól tudják. A' mi a' visszaizenést illeti: Azt az Úr jól megmondólja; mert Naláczí az Úr biztatására Uri és Nemesi Rendel j6tt, 's nem tudja az Ember mi r6sz következhetnék bel6lle. Megcsendesítvén magokat elvárák más napra Báró Naláczít, ki azútán [184a] Kászoni⁴⁴⁵ által Consiliáriusságot^a szerez vala, 's a' miatt l6n óda Péterfalva. – Meg l6n más nap a' Copuláció^b sz6nyegen, és gazdag ebéd után levének Tán czok is; tánczola maga is Naláczí Jo'sef is; de nem csak az Udvari népe, hanem a' falúba az ólánék⁴⁴⁶ is meghallották vala, hogy a' Mátkás Vén ség micsóda nyomorúság Tarisnyát hord6z a' két Cz6mbja között, 's nóha jó h6sszú Dolmánnya vala a' mi dimidii Seculi^c V6legényünknek, még is látható vala szegénynek a' torongya,⁴⁴⁷ 's az ólánék újjal mutatnak vala arra, óláhúl m6ndják vala: Jaka! csej mare jude!^d Mikor els6b-

a vala magát, más.h.

b ösztöndíjasát; Álumnussát, th.

c a javító jav. ebből: aranyas

a tanácsosságot

b házasság

c fél évszázados

d Nézd, milyen nagy legény! (rom. Iata, cei mare[s] iute)

ben maga kéreté Naláczi Bórist;⁴⁴⁸ meg kérdék a' Papót is mit szóllana hozzája: Az látván, hogy a' Titulusért^e 's a' sók szép jószágért csak óda adják, [184b] monda: *Ha szereti az Urat a' Kisasszony, óda kell adni; hanem szereti, ne veszesszék el az Urak magok gyermekeket;* meg vallák, hogy most nem szereti; de idővel meg fógja szeretni, mert több annak a' pénze 's a' jószága mint ama nyalka Úrfiaknak!! Szereté is a' szegény Naláczi Toroczka Bórbárát, marada is Káróly nevü jeles, tanúlt, látott és hallott fia ki Generál Hadickal Berlinhez is elment vala,⁴⁴⁹ 's ónnan fútva szalada, – az Inassának Lippainak^f a' sarkát meg is lötte vala egy Prusus;^g más pedig és Magyar Húszár meglátván, hogy ifiú Magyar az Úrfi, monda: hát te mit keresel itt, mit csinálók az anyádnak? Onnan ennyi nyereséggel jöve vissza Naláczi Káróly. –

157.

Sztojka 'Sigmond apostásiája^h után [185a] a' Bérnálásban Antal nevet is vévén fel anno 1749.^a Erdélyi Pápista Püspökké és Gubernialis Consiliáriussá^b lón; de azután; hogy Gróf Kemény László Gubernátor-nak resolváltaték Anno 1758. 6-a Junii^c kezde hir repdesni, mintha Antal leakarná tenni az Erdélyi Püspökséget; melyből némellyek úgy itélnek vala, hogy Vacante Gubernatoratu Praesességet^d viselt, 's már Kemény mint Activus^e Ember nem szükölködik Tutor^f nélkül; azért azt neheztelt Sztojka. Mások azt mondják, hogy a' Királyi Udvar igen meg neheztelt reája a' Károlyvári nagy Templomnak, báldogos^g drága Toronynak és Püspöki Residentiának szörnyü elégeséért, mellyben a' harangok is óda lettenek 's matériájok^h sem találtatik, – melly égésről úgy itélnek, hogy a' Püspök Sütő házából indult ez a' rettentő Tüz; – mások azt mondják, hogy a' Templomban, ugyan a' Sztojka Uram parancsolatjából valami fcsztomos [185b] tüznekⁱ készítéséhez fógta volt

e címért

f Lippainak Lippainak, más.h.

g porosz

h hitehagyása

a 1749 más számból rosszul olvashatóan javítva, s a margón csillag alatt

megismételve

b kormányzósági tanácsossá

c kormányzónak jelöltetett 1758. jún. 6-án

d a kormányzóság betöltetlensége alatt elnökséget

e tevékeny

f gyám

g báldagos, más.h.

h anyaguk

i tűzijátéknak

a^j más napra, hogy Te Deum laudámust^k mondjanak a' Prussus^l romlásán. Némellyek azt mondják, hogy csak a' Consiliáriusságot^m akarta volna letenni egészségtelen lévén nékie a' Szebeni aëⁿ 's nem szeretvén őtt lakni; de az Udvar mind Consiliáriusságából mind Püspökségéből szerencsésen elbocsátotta: mondják, hogy irt volna a' Királynénak, – hogy ő nékie ő Felsőge is így ír: *Dei et Apostolicae Sedis Gratiae Episcopus Transylvaniae*,^o de a' lett a' Rescriptum,^p hogy ő Felsőge a' Püspökséget nem is bántja; de mint Rex Apostolica^q az Erdélyi Püspökséget verbo Regio^r már másnak adta una cum Consiliariatu Dominiis et Salarario.^s Már a' szegény Antal Urnak egyéb nem igen kell vala hanem a' Szebeni rossz aë^{rü} szállásán fine^t meg akara maradni; és hetven Szekerekén a' maga Vagyonnyaiból óda beszállított [186a] vala. A' Szebeni Magistrátus^a látván a' dolgot, hogy Bottyánnak⁴⁵⁰ az új Püspöknek e' szerént más Szállás kellene, ló halálába küldé Doctor Huttert követségbe a' Gubernátorhoz Kolo'svárra. A' Gubernátor pedig tön Sztójka Urnak Insinuátiót,^b hogy ne kénytelenitené a' Guberniumot ilyen kicsiny dologban ennyi sok momentumos^c dolgok között az Udvarhoz irni; mert az a' Guberniumnak is lenne kissebségére; minthogy látni való dolog volna, hogy a' Püspökség után való Szállásra az új Püspök Urnak kellene bémenni. Ezt értvén Antal Úr, ki költözék Kis Ludasra, mely jószágot már az előtt a' Nagy János maradékitól exarendált^d vala. Bizony nagy változása ez egy őllyan nagy Urnak; de senki mód nélkül ne szánja, ha a' mint a' hire vagyon a' Bécsi Bankoban 100.000 Rhénense^e vagyon, 's az Ebesfalvi őrmények [186b] is adosok nékie 60000-rrel. De még is ezen Papi Fejedelemnek ilyen lealázódásának lehet egyéb titkos óka is; lehet, hogy ellene árulkodtak az övéi, kivált a' belső Rend, mint Püspök Klubusoczkinak is Kasztal⁴⁵¹ a' Praepost így ása alája, vélvén, hogy ő nyeri el a' Püspökséget; de abból ötet a' Klubusoczki anyja kifaragá, –

- j vóltak, más.h.
- k hálaadó misét ('Téged, Istent, dicsérünk'; ókeresztény latin himnusz kezdőszavai)
- l porosz
- m tanácsosságot
- n levegő
- o Isten és az Apostoli Szentszék kegyelméből erdélyi püspök
- p válasz, leirat
- q apostoli királynő
- r királyi szóval
- s tanácsossággal járó birtokokkal és pénzbeli járandósággal együtt
- t végleg, mindvégig
- a városi hatóság
- b közlést
- c sürgős
- d kibérelt
- e rajnai forintja

Klubuszoczkai pedig a' Zágrábi Püspökség után a' Kalocsai^f Ér'sekségre emeltetik; nóha ö jó szivel élt volna talám hóltig is az Erdélyi Eretnekek között Lacryma Christi, vinum de monte Policiano et Flasco^g 's hasonló Liqueurokkal,^h mellyek mellett is nagy politiaiⁱ Tudomány vólt benne elannyira, hogy sokan mérték mondani, hogy sóha Erdélyben ólly okos és Tüdos Pápista Püspök nem vólt mint ö. – Igy lön Vacans^j Pappá Sztojka Sigmond. – [187a]

158.

Klubusoczkai Ferencz Erdélyi Püspöknek /:ki is egy görbe hátú kis papocska vala:/ sok Úri atyafiai valának Erdélyben a' Réformátusok között is, – maga is generosi spiritus^a Ember lévén, óttan óttan ül vala asztalhöz Úri Dámákkal is, mellyet neheztelnek vala benne ama nötelenséggel tünödö tündérek. – Stojka Antal 'Sigmond Püspök pedig csak égyget sem kezdé asztalához ültetni, nóha Úrakat is ritkán; sőt a' Barátok sem dö'sölhetnek vala rajta. Lön egykor, hogy ebédjére hivatná Gróf Kemény Lászlót és Kórnis Antalt; de a' Feleségit egyiknek sem hivatá el; – Kórnisné⁴⁵² nem mere moczczanni is; de Kemény Lászlóné Reformata asszony és szó kimondó Teleki Leány lévén, Sézára⁴⁵³ üle 's mene Szebenbe ebéd tájat a' Kornis Antal szállására 's mőnda Kornisnének: [187b] Vagy é hivatalos a' Püspökhöz ebédre? Mőnd Kornisné: *Nem vagyok bizony én.* – Jere hozzám ebédre Kornisné! mőnda Gróf Keményné. Kornisné pedig mőnda: *Elmennék jó szivel;* de hiszen az én ebédem készen van, 's már egygyütt vagyunk; maradjon itt az Asszony: – és ótt ebédlének a' Püspököt megnyelvelvén háta megé. Más nap találkozáék Gróf Keményné a' Püspök Sécvétáriussával,^b 's mőnda: Halja! Kigyelmed Sécvétárius Uram!! nem izenem; de akarom, ha meg mőndja kigyelmed a' Püspök Urnak: Klubusoczkai Papnak is jó vólt, 's a' mellett egy nemes indulatú Úr is tudott lenni, – 's hogy Úri Dámákkal asztalhöz ült, 's conversatiot^c tartott, egy Dáma is el nem harapta az órrát; de a' Püspök Úr azt véli, hogy nagyobb tökéletességére menyen a' szentségnek e' szerint; én pedig a' mód nélkül való Szent [188a] Embert nem szeretem; mert mig e' Testben Sátorozunk, tökéletes ártatlanság nem lesz réánk bizva. –

f jav. ebből: *Kalocsai*

g Lacryma Christivel ('Krisztus könnye', borfajta), Policianus hegyről és flaskóból származó borral

h folyadékokkal

i igazgatási

j szolgálaton kívüli

a nemes lelkű

b titkárával

c társalgást

Mikes Ferencz,^a kinek özvegye az Eszterházi Kata most is él, egy haszontalan ember vala; de igen ember rágalalmazó. – Tart vala pedig mindenkor Udvari Barát Papot. – Ezen időben Mikházáról rendelének Udvarába Papot; de szó kimondó Embert, a' ki a' többi között a' Pátronussát az asztalnál így szólította meg: *Nagyságos Úram! vagyon itt Tehén hús, juh hús, Disznó hús sat. ne együnk Ember húst.* Mikes^b is meg neheztelvén mondta: Hallá kjed! a' Kjed seggéről nem rágtam én le a' húst, hogy illy nehezen van Kjed!! –

160. [188b]

Vala az én atyámnak egy Pápista; de tehetős és emberséges Sogora Zetelakán, kihez csikorgó Téli időn éjszakára beszälla az Atyám; nyómba pedig egy Szarándok jöve által mezitláb Csikból; mellyen az atyám csúdlázik vala; de a' Sogor mondta: Menj el hitető csalárd; mert kenedékel élték, 's úgy csaltok.⁴⁵⁴ –

161.

P[ater] Henter másod magával Missionárius Apostolikuskodék^c Erdélyben; valának pedig Je'suiták mind ketten. Midőn Kolo'svárat praedicállana az egyyik csomó beretvával vagdalja vala magát, 's láttzott is, hogy vér foly útánna, – midőn pedig azt kérdené a' néptől: *Meg tértek é? meg tértek é? mert ha nem, megölöm magamat!!* felkiálta egy szálas napszámos Székely Asszony 's mondta: *Ki az Őrdög ne térne meg Atyám Uram!* Arra mondta [189a] a' Missionárius: Ne emlegess Őrdögöt atyámfia! a' Szent helyen.-

162.

P[ater] Kolo'svári⁴⁵⁵ Jövedécsi nevű Unitárius Papnak Unitárius Deák fiából lett Je'suíta /:azért mondják vala az Unitáriusok: *Ennek az Apja Jövedécsi volt, maga pedig Menedécsi:*⁴⁵⁶ Missionárius vala Erdélyben; és eljöve Toroczko Szent Györgyre Unitáriusok térítésére, – ki mene eleibe a' két Pápista Udvar;⁴⁵⁷ de inti, hogy álljanak félen, 's ezzel a' rétre bétekeredének, 's ő pompa nélkül jöve-bé; – harmad napig minden napon praedicállá; égyyet pedig a' hegyen a' pápista új Templomnál, – a' melly-

- a jav. ebből: *Ferencznek*
- b *Mikor*, más.h.
- c apostoli hittérítőkodék

A' Do'sa Mihályról költött Historia ennek éppen párja. – Do'sa Mihály de Makfalva^h Betlen Istvanoⁱ Váradinéval⁴⁶⁴ öszveszüri a' levet annyira, hogy midön az asszonynak hasán vólna Do'sa, akkor hivatá az asszony a' Papot és Mestert bün látni, hogy az ő paráznaságoknak lennének Tanúi, és az Asszonytól Váradit választanak el, 's kelhetének öszsze a' Czáp bűz két büdös dögök. De nem érheték el végeket; mert nem lön Divortium;^j hanem az asszony magának felette sók bajt szerze, felvivén Cau- [192a] sáját^a Bécsbe, sőt promovéálván^b a' Pápa eleibe is: a' Pápa ugyan a' Váradival valo legitimum matrimoniumot illegitímálá,^c és scortatióának declárlálá;^d de az Erdélyi Püspök, 's a' Magyar Királyné a' dolgot jobban tudván, a' Pápa végzését irritálá.^e A' Királyné egy néhányszor parancsola is, hogy Váradiné Bécsbe fel menne ad Causam dicendam,^f hól jelen vala Váradí, 's az Udvart Instantiákkal^g sürgeti vala, hogy Causája perremtorie décidáltassék;^h de Macskási Kristina nem mere felmenni félvén, hogy ő többet Erdélyt meg nem látja; – 's úgy is fogott vólna lenni. – Sőt azt mondotta: nem menyek, ha kötve nem visznek, vagyon Szebenben is Hóhér nem csak Bécsben;⁴⁶⁵ – de Do'sa Mihály felmenc, 's jára semmivel: Erdélyben pedig dicsekedik vala, mely kegyelmesen fógadta ötet a' F[elséges] Királyné, – melyet is hólmi csintalan elméjük igy adtak ki notákkal:ⁱ [192b] hogy bé érkeztvén a' Bécsi Udvarba Do'sa; megkötötte a' kert oldalához a' Lóvát, és egyenesen bément a' Királynéhez; kit meg látván a' Királyné igy beneventál^j vólna: *Bene veneritis mi Do'sa*.^k és mindjárt leültette egy székre, 's megkérddette, *ha vólt é ebédje*: Do'sa Mihály meg mőndván, hogy még nem vólt, maga a' Királyné legóttan egy asztal keszkenővel meg terített egy égyes Széket, 's az Almáriumból hideg sülttett tett eleibe: 's egy két üveg kristály bór után indult beszédbe, 's egész választ⁴⁶⁶ adván, Do'sa is a' kert oldalától előldván Paripáját, megúgratta magát az Údvaron és süveget vetvén, eljött. –

- h** makfalvi
- i** Talán más. hiba *Betlen Istvánné* helyett, értelme: Bethlen István özvegyével
- j** válás
- a** perét
- b** előterjesztvén
- c** érvényes házasságot érvénytelenítette
- d** paráznaságnak (azaz ágyasságnak) nyilvánította
- e** érvénytelenítette
- f** a per lefolytatására
- g** kérelmekkel
- h** pere visszavonhatatlanul elintéztessék
- i** széljegyzetekkel, értelmezésekkel
- j** üdvözölt
- k** Isten hozott, Dózsám!

Kövesdi János⁴⁶⁷ a' M[aros] Vásárhellyi Collégiumnak multae lectionis et vanae eruditionis,^l üntig per longaevus^m Prófessora, első Felesége [193a] halála után, kit a' Temetőbe sem kísére ki, ifiú Leányt von Feleségül, ki is e' kópár vén ember mellett feles gyermekeknek leve Anyya e' napiglan. – Ez az Ember egyik Leányát Johannának akará kereszteltetni, 's bizá a' Bábára a' nevet, hogy a' Fő Kereszt Anyának megmondaná; de a' Bába a' Johanna nevet nem hallotta vala, a' Fő Kereszt anya Zágoni Györgyné pedig elfelejtette vala, hogy az a' név a' Szent Irásban vala; azért csak *jó-Annát* ért vala, 's magában mőnda: Adja Isten, hogy jó Anna legyen; de a' Keresztelő Papnak Annát mőnda névül; 's keresztelé is Zágoni György a' gyermeket Annának, – mikor már a' gyermeket^a hazafelé vinnék mind a' kereszt atyák 's Anyák; mőnda Zágoniné: az öreg asszony azt mőndja vala, hogy kereszteltetném *Jó=Annának*, 's én gondolám: Adja Isten, hogy jó legyen, 's kereszteltetém Annának. Akkor [193b] Incze István Prófessor és Zágoni György észre vevék, hogy Kövesdi bizony *Johannát* akart kereszteltetni, 's mőndának: *Ma ennek valaki megadja az árát, ezt Kövesdi Uram szó nélkül nem hagyja*. Elérkezvén a' gyermekkel, annak az Ekllesiának szókása szerint Zágoni György égy kis Orátiót kezde azon, hogy: Midőn Ábrahámnak teste meg hólt volna, az Isteni ígéretnek ereje által főgantatott az I'sák sat. *belé szólla Kövesdi* 's mőnda: *bennem bizony nem hólt meg a' Természet*; Zágoni György ismét csak continuálá az Orátiót;^b de Kövesdi közbe közbe glossát^c mőnd vala. azért Zágoni György megőnta a' sókat 's mőnda: *Halgasson Uram Kegyelmed* mert bizony abba hagyom 's dolgomra menyek: hallgatván Kövesdi, végre igy végezé beszédét Zágoni: melly Kisdednek is a' Szent Keresztségben adtunk *Anna* nevet. Ezen megneheztele Kövesdi [194a] 's mőnda: Nem jó dolog ez: nem kellett volna az én adtam nevet változtatni; de ez, mind ettől a' gonosz asszonytól vagon, értvén a' Feleségét rajta. – Prófessor Incze István mőnda: Nem nagy a' különbség az Anna 's Johanna nevek között a' 'Sidó nyelven; és a' historiában is némellyek azt írják, hogy a' Carolus V-us annya Johanna vőlt,⁴⁶⁸ mások azt, hogy Anna. Erre mőnda Kövesdi: *azt bizony nem írják*; de Incze István megmőtatá azútán. –

Azútán ismét 's meg ismét szőle Kövesdiné: 's végre fő Kereszt atyává leve a' Pőspök Borosnyai János, ki is a' gyermekes háznál a' szókás

- l sokat olvasott és hiábavalóan kimővelt
- m hosszú élető
- a *gyermeket már*, más.h.
- b folytatta a beszédet
- c szőljegyzetet

szerint való Órátiót ezen kezdé: *Isten áldási a' magzatok.* nem állhatá Kövesdi, hanem mőnda: *Úgy iratik; de bizony megőnja az Ember a' sokat.* –

Ez az Ember sőha a' Templom felé sem menyen, Ur vacsorájával sem él vala, midőn a' mostani Pőspők⁴⁶⁹ ezek felőll meg szollította [194a] volna azt felelte: *Nem vagyok Rudimentista.*^a - A' beszédében vagdalozó: a' Déák nyelvet jól tődja: singuláris^b magyarsága vagon, 's notabeli ácumenekkel^c él Levelében, – nagy pénző embernek tartatik: Vőnebb 70. esztendősnel, szapora de száraz pőkdősősei vagnak: fősvény; de őllyan ember, a' kivel való Conversácioból^d mindenkor lehet tanulni akárkinek is. – Kibėdi András nėhai Esperestel egyőtt akadėmizált,^e ki midőn egyszer Kőve'sdőt meg látogatná mőnda az Asszonyoknak: *Asszonyom! jő a' háznál az avas,* én pedig mőndék: *Keservényes az is ha igen régi.*–

169.

Pápai Imreh Enyedi Prőfessor hőtlig éle nőtelenységben; de nem éle sőkáig a' Collégium nagy szerencsėjére. Ennek az embernek minden cselekedetei, dolgai 's szavai mind nevettségre valók valának, sőt azt mőndhatni, hogy az Isteni tisztelete is. – [195a] Voxola^a az Ifiúság: de reá egyedől a' szegėny tődatlan pipás Pávai⁴⁷⁰ voxola, mellyet az egész Ifiúság elkaczaga 's annyira exsibillála,^b hogy ő is szegėny Contrascriba^c megharagudt vala; de mit tehetett; mert Szigethi István adta vala azt a' szájába, hogy fűjdogálja. Bėjővén még is Imreh Deák a' Prőfessorságra, tanitása előt mormog valamit a' kalapjába előre, 's gondoltók, hogy az Invocatio;^d de hirtelen ki nem tanulhatok mit mőndana szaporán magába; de ugyan ki tudodék végre, hogy a' *Pater Noster!*^e Prőfessorságának elein egyszer kétszer praedicállana a' Templomban, és midőn a' kegyességnek nagy titkáról praedicállana, mőnda a' tőbbi között: vagon a' Szabóknak titka, vagon a' Szőtsőknek titka; vagon az asszonyoknak is titka; de e' nem őllyan Titok. s.a.t. Halotti Praedicációt mőnda Toroczka Pėter⁴⁷¹ felett a' LXIII-dik [195b] 'Sőtárnak ama szavából: *Gratia prae*

- a elemista
- b páratlan
- c megjegyzésre méltó elmésségekkel
- d beszélgetésből
- e járta az akadėmiákat
- a szavazott
- b kifűtyőlte
- c ellenőr (diák tisztségviselő)
- d segélykérés
- e Miatyánk

vita^f melyről az előtt praedicállott is vala Enyeden; 's azt a' praedicátiót üté Oráció fórmába, 's e' vólt az ő legelső Halotti orációja. Katona Mihálynénak az egyik Keservesnek egy kis Leánkája ül vala a' Koporso mellett; az Orátor pedig ottan ottan megcsapja vala a' maga homlokát az órálás^g közben, és a' körmeit láttatik vala nézni, – a' gyermek pedig ezt nézvén monda: *Jaj mind haragszik ez a' Pap! Jaj mint néz a' Körmibe!* Ezt hallván a' Keservesek nem állhatják vala a' nevetést titkolni egymástól. Ezen Órációban valának e' félek: Az a' Grátia az a' Grátia olyan nagy dolog, hogy a' Könyvek el nem férnének egy nagy Templomban, a' mellyek eről a' szoról irattak: *Gratia! Gratia!* – Orációt mőnda Tóldi György felett is cártából,^h 's azt természeti szeleskedésből leüté a' Cathedrából;ⁱ de szeren- [196a] cséjére feladá egy nemes Ember. – Az első Alvinczi Gáborné felett is Alvinczen~~n~~ Orációt mőnda, 's őtt ejte ilyen szót: *Az asszonyi álati olyan, mint a' tarka barka pixis,^a a' mellybe sókféle misculántia^b vagyon;* de ez nem olyan vólt. Más egy helyen /mert sókfelé hívják vala a' tréfáiért:/ ilyen szóval éle: *Azt kérdik a' Filosofusok: hól vagyon, hól lakik az embernek Lelke? és ki égyget, ki mást mőnd felőlle! én pedig azt mőndöm: – A' szép asszonymak fekete szemöldökiben, pirós órczájában, 's szépen fűzött mellyében vagyon, – a' kedve és esze, őtt néki szive 's Lelke. – Lőn Bólyában is Temetés, – vivének óda Deákokat is egy Szekerem, Hinton pedig vivék^c Pápaít és Deák Orátornak Tőke Istvánt, kik mind ketten Professzorok valának; de fél Professzóri fizetésen, azért is Lectoroknak^d hivatnak vala. – Az úton mentekben mőnda [196b] Pápai egyik Deáknak: *Tele a' fejem orációval, de még sem tudok eleget az asszonyokról.* Az orációja vala: de Statu animae glorificatae,^e - kezdé pedig azt ezen szon:^f - *Silentium! Silentium!*^g *Halgassatok! halgassatok! Ez halgatásnak^h helyye. – Halgat a' Néhái Úr is. etc. etc. – De vagyon más helyye is a' csendességnek, a' Meny az; – őtt nem fél órai csendes halgatás vagyon, hanem örök nyugalom!! Engedjétek meg hogy óda tegyem bé ez Halottat! etc. etc. – Ha őtt vagyon, nincs őtt helyye az asszonyok czivodásának, koczkodásá-**

- f A te kegyelmed jobb az életnél. (Zsolt. 63, 4.)
- g szónoklás
- h papírból (azaz leírt szövegből)
- i szószerkből
- a dobozka, szelence
- b keverék, vegyes apróságok
- c vivé, más.h.
- d tanítóknak, előadóknak
- e a megdicsőült lélek állapotáról
- f jav. ebből: *szőn*
- g Csend! Csend!
- h jav. ebből: *halgag...*

nak, nyelveskedésének, pattogásának, kónty tépésének. Nincs ott helye a' Procátorokⁱ perpatvarának, Exceptiojának, appellatiojának^j is. – Bolyából mene Pápai Sorostéllyra Curátor^k Teleki Jo'sef Udvarlására: holóit is Teleki Jo'sefné eleibe állana Pápainak 's mőnda: Kjed Pápai Uram! vagy [197a] igen szereti [az asszonyokat], hogy semmi Órátióból ki nem felejtheti őket. Pápai pedig csak vőnja vala magát^a hátrább hátrább, az Asszony pedig csak közelit vala hozzája a' feleletért, zaklatván mind addig mig háromszor meg kerűlé Imreh, még pedig hátramászva a' ház közepén levő kerek asztalt; de Pápai azt észre nem vette vala; akkor meg fógá ötet Telekiné, 's mőnda: Elég eddig, – háromszor megkerűlők ketten ezt az asztalt, már álljon meg kijed 's feleljen. – Innen haza érkezvén Tanita, és hogy a' Collégáját megcsúfolhassa, ezt a' szót *Inclya*,^b bétekeríté beszédébe 's mőnda: Haec vox debet pronunciarı media Syllaba breviata, et non protracta, quemadmodum nuper quıdam medıam in Funebri Oratione protrahebat, quasi crudas lampetras edıssıt.^c Meglátá egykor Zágoni Györgyöt a' mőstani Széki Papót, hogy modoson [197b] sétál a' Sécessus^d felé, 's mőnda: *Quıs est ille, qui illic anıtıssıt?* ille Dominus Zágoni deambulans in plateas deambulando circumspıcıt, num aliquas e' fenestris habeat spectatrices; se ipse admiratur^e velut pavo, candum!^f A' bizony dolog is, hogy mondott Pápai Imreh valamıt arról a' czıfra 's igen kijáró Legényröl, kit valami Bányai Kurvával találtak is vala a' Város Örzők, 's úgy veték ki Tékáriusságából,^g degradálák^h is éggyel; Ekklesiát is követe az Auditorıumban. – Pápai Imréhez bémene egykor az Oeconomus^h Csiszér Pál, hogy megkérdezné, ha leszen é Leczkéje? Pápai pedig meg itata véle égy kristály erös égett bört; meg is ivá; mert erös köpczös Legény vala, – Pápai pedig a' Leczke közepén mőnda: Quidam sunt Temperamentó adeo severo et fero, ut sublimatum illum fecum vını spiritum cupıde ex-

i ügyvédek

j ellenvetésének, fellebbezésének

k gondnok

a *pedig magát*, más.h.

b híres, ismert

c Ezt a hangot a középső szótagban röviden kell kiejteni, és nem hosszan, miként minap valaki ezt a középső hangot egy tetemesi beszédben elnyújtotta, és mintha nyers csikhalat evett volna.

d árnyékszék

e jav. ebből: *admittatur*

f *candam*, th. – Ki az, aki itt a szükségét végzi? Ez az utcákra sétáló Zágoni úr, séta közben körülnéz, vajon nincsenek-e asszony-nézői az ablakokból; ő maga bámulja magát, mint a páva királyi ruháját.

g könyvtárosságából; lefokozták

h gazdasági intéző

[198a] hauriánt summo mane; adeo ut eos miscere.^a Ezt nem tudta volna senki; de Csizsér hahotával beszélte, hogy Pápai ötet mérészelte ki- praedicállani; mert ő véle itatott meg egy Cristály égett bőrt. Ezután következék nyár, és a' Prófessorok a' Décsei vagy Miriszlói Réten a' Deákokkal Szénát gyűjtenek vala ki ki magának: a' Szigethi István részére valók approbb bűglyákba rakák hamarébb-vóltáért; a' Pápai részére vala Remetei András, Ro'snyai Jo'sef⁴⁷³ nagy erejű Legények, 's ezek igen nagy boglyákat rakának, hogyha esős idő következne kárt ne vallana Pápai; de ő nékie meg hózák előre a' hirt, hogy Szigeti Istvánnak majd két annyi bűglyát raktanak mint nékie, mellyért megharagúvék magában, – elérkezének azonban a' Deákok is Vacsorára, 's főzött vala a' [198b] Vén Pápainé két Tál étket; húst is fuszjúkát is; de a' fuszulykát nem tisztították meg: – mikor a' húst feladák, csendesebben emlité Pápai, hogy Szigeti Uramnak többet dolgoztak a' Deákok: – Remetei András pedig feleli; mitől láttzik az: – azonban elhózá a' Vén Pápainé az ő fuszulykáját, mellyre mőnda Imreh. *Anyám asszony! mire való ez a' sők főzés, ez a' második főgás, – annyi boglyára nem érdemlenek ennyi étket.* Erre, meg haragúvék Remetei András igen, és mőnda: *Ez a' kis fuszulka bizony nem derék dolog, hiszen meg sincsen tisztítva, – 's ezzel felkelvén, így búcsuzék el Pápaítól: Adjá Isten! Tiszt[eletes] Uram! hogy máskor mások jőbban dolgozzanak T[iszteletes]ségednek, melly búcsuzásért új-jabban meg haragúvék a' Clárisimus Lector,^b de vagy haragudt ő vagy nem; de haragutt Remetei, 's szitkozodott ellene keményen az Oskolában; mi pedig nevetjük vala. – Esék ilyen [199a] dolog is: Zágoni Márton, mostani új Tórdai Pap, Szép értelmű legény lévén, de benne is lévén hóلمي Zágonismus /:a' minthogy ő Consul Zágoni névvel választatnak vala is meg⁴⁷⁴ Kaj Zágonitól és Alah Zágoni Győrgytől:/⁴⁷⁵ opponála^a egykor Pápai Imrének in media professione,^b - van pedig Zágoni Mártonnak most is nagy órra, úgy hogy néha az Oculárt rajta felejté 's úgy jár künn az Udvaron. arra az órra czélozva, mőnda Pápai: *Domine! et ego habeo nasum.*^c ennél többet nem is szólla; de a' Deákok megalégedtek ezzel a' felelettel mind e' napig. Esék majd hasonló dolog egy Vasárnapon is, 's Pápai Deákul Cánhékizál vala; 's a' Purgátoriumról való Contraversiát^d bétékeré 's az ellen tanit vala. Meg szóllita^e pedig egy Maxai*

a *micere, th.* – Egyeseknek olyan nyers és vad a természete, hogy a törkölypálinkát, a szeszt olyan mohón isszák kora hajnalban, hogy még össze is keverik azokat.

b hírneves előadó

a ellentmondott

b előadás közben

c Uram! Nekem is van orrom.

d a tisztítóútról való vitakérdést

e jav. ebből: *szóllita*

Gábor nevű Deákot, 's kérdé mit felelne ama locusra^f 1. Cor. III. *opera* [199b] *probabuntque tanquam per ignem; ignis ille forte erit purgatorius ignis.*^g Mónda Maxai. *Quid si ego Spiritum Sanctum intellexero Clarissime!*^h Mond erre Pápai: Recte! Recte! Ego video mentem Domini; Dominus in ea est opinione, quod ubicunque in S[anctis] S[cripsis] ipsis fitⁱ mentio, ubique Spiritus Sanctus intelligitis.^j - Megszollita ismét egy Logicus^k tudatlan Deákot is, és attól még nagyobbat kérde; 's az is nem tudá meg mondani, hogy még nem tanult a' félt; hanem mint a' vak veréb néki szókék a' kérdésnek 's mónda egy nagy semmit: – mellyre mónda rityolodással Pápai: *Domine! illa non est Cocceji Sententia.*^l

Mind ezekből a' Lelki épület csak a' kaczagás vala. – Bélépém magam is hozzája egykor, és rősz kedvében találám, 's mónda: *Doctissime Domine? mihi haec mea mater quoque molestissima est!*^m Igen nyüg vén asszony is vólt az [200a] Óreg Pápainé. De Pápai többször jött hozzám, mint én hozzá mentem! Egykor bényit hirtelen 's leülvén végre mónda: *Doctissimus Dominus assidue legit Biblia /: 's bizony bár úgy lett vólna:/ ego a' novennio Biblia non lego, quaeso? ubinam extat in Sacro Codice: Qui ferit Carni e' Carne metet corruptionem.*^a Mondék nékie: *Extat e-fatum Apostoli ad Gal. VI.*^b Akkor mónda: *Jött vala hozzám a' napokba egy nemes Ember, és nékem a' házasságot comendálja^c vala. Én pedig mondék nékie: a' ki a' Testnek vét a' Testől arat veszedelmet.* A' Nemes Ember mónda: a' bizony követem Tiszt[eletes] Próffessor Uramat, nincsen a' Szent Írásban. Én mondám, hogy ótt vagyon; denem tudom megmútatni, 's elmene vele az Ember; de vissza jó, 's akkor megmútatom nékie 's convincálom.^d Egykor egy jó Paripán Csombordról béküldé Pápai Imréht az Óreg Kemény László; mert Pápai gyalóg ment vólt Udvarolni; [200b] Ó mint Szél Pál ember, a' Lóháton nyúghatatlankodik vala, 's a' Ló annál inkább úgrál vala; de modoson. Imreh pedig úgy elfáradt

- f** bibliai helyre
g és hogy kinek-kinek munkája minémű legyen, azt a tűz próbálja meg; az a tűz talán a tisztító tűz lesz. (1 Kor. 3, 13.)
h Mi történik, ha én ezen a szentlelket értem, tekintetes uram?
i jav. ebből: *sit*
j Helyes, helyes! Én látom az úr gondolatát; az úr azon a véleményen van, hogy ahol magában a szentírásban erről említés tétetik, mindenütt szentlelket kell érteni.
k logikai tanuló
l Uram, az nem Coccejus tanítása.
m Tudós uram! Nekem ez az én anyám is igen terhemre van!
a A tudós úr szorgalmasan olvassa a bibliát /.../, én kilenc év óta nem olvasom. Kérdem, hol áll a szentírásban: „aki vet az ő testének, a testből arat veszedelmet”? (Gal. 6, 8.)
b Ez az apostol Galatabeliekhez írt levelének 6. fejezetében van.
c ajánlja
d megcáfolom

vala rajta, hogy folyt az orczáján a' veriték, én pedig találkozám vele az akasztófán túl, – akkor mondtam:^e Plátó azt mondotta: *hogy az a' Summum bonum,*^f *ha kinek pénze 's Felesége vagyon, 's jó Lóvan járhat.* Egy hijával van hát Uram T[iszteletessé]ged, minthogy Nőtelen. – Arra mondta: *Etiamme Doctissime Dominus istam vanitatem Commendat.*^g Mőndék: Non succensebo Viró Clarissimo, quod Matrimonium dicat Vanitatem; sed fiet, ut Conjugati fiant ex Apostolo: *esse*^h *honorabile inter omnes.*ⁱ Ez az ember, mind a' Téli hideget, mind a' Nyári meleget nehezen szenvedheti vala; tavasszal a' veriték foly vala a' homlokán mikor Tanit vala. Él vala pedig minden Cura felett a' gyakor érvágatásokkal Pápai Imreh, és talám az is sietteté élete végét; élt vén asszonyok kenésivel is gyakorta; 's minthogy [201a] Lábravalót nem visel vala, a' Szemérmit is őtt látják vala, 's beszélik vala az Asszonyok a' városon. Égyszeri érvágatása emlékezetes lehet, és nevetséges vala; azért leirom. – Kemény János Tógát viselvén Enyeden tanulgat, vagy inkább kűrválgodik vala; 's ettől az Úrfitól kére két Lóvat, 's ada is az Úrfi, – sőt Csengeri nevü Inassát is elbocsátá vala, 's bémenének Szebenben, mintha az Enyedi Bórbélyok az ő vérét nem tudták vala kicsapolni. Őtt egy Szász Bórbé eret vága az Imreh lábán; de látván, hogy az ő Pátiense izgos mozgos ember vólna, mintha az Északi Széltől fógantatott^a vólna a' Déli Szélnek méhében; igen meg hagyá, hogy az égyes székről fel ne kelljen, mig a' kis sebecske meg nem ragad; annál inkább alá 's fel ne járjon, ne hogy a' vér meg induljon! 's ezzel elmene a' Bárbir,^b Csengerit pedig meg szállítá Pápai 's mőnda: Csengeri tanúltad é a' Déclinátiót?^c Mőnd az Inas; – Bizony tanultam Úram, 's már Rhétor^d vagyok. Mond Pápai: [201b] *Hát azt tanultad é: Hic, Haec, Hoc, Hoc.*^e Mőnda haragoson az Inas: Hogy ne tanultam volna. Monda azért nékie Pápai: Vagyon itt a' Városban egy Ember, kinek neve: *Hoch! Hoch!* keresd fel, 's mondjad ezt 's ezt nékie az én szómmal. Elmene a' Követségbe Csengeri; de midőn vissza jőne, látá, hogy a' piacon a' Pápai Szállása alatt két sőrban áll a' Militia,^f hogy hóلمي Katónát

e mőnda, más.h.

f legfőbb jó

g llát a tudós úr is azt a hiábavalóságot ajánlja?

h essem, th.

i Nem haragszom meg a tekintetes úrra, amiért a házasságot hiábavalóságnak mondja; de megtörténik, hogy házasságokat kötnek, ami (ahogy az apostol mondja): „tisztességes minden tekintetben” (Zsid. 13, 4.)

a főrgattatott, más.h.

b borbély

c főnévragozást

d szónoklattan-tanuló

e ez (a mutatónévmás ragozása)

f katonaság

megvesszőzzenek, és mindenfelől nagy sókaság tójúla óda, – Pápai is az ablakra siete nézni; sőt addig szeleskedék elé 's hátra, hogy a' vére megindúla. Le menne; de hosszú a' grádic: kiált de senki sem hallja az alsó házban a' piaczi láрма miatt. – Ki néz az ablakon, 's meg látja Csengerit, 's törka szakadtában kezdé kiáltani: *Csengeri, Csengeri!* Tarka Jáponikában⁴⁷⁶ lévén a' Prófessor félig ki búvék az ablakon 's úgy Csengeriz vala. Sókán a' piaczi [202a] sokaságból réa táták szájokat; de nem tudják vala milelte vólna. Végre Csengeri is meg hallá a' Csengerit, 's felszalada, 's látá, hogy folydogál a' <Csen> Pápai vére, 's fúta Bórbély útán, 's az alatt a' Gazdasszony is felérkezék: akkor móna a' Bórbély: *Ugyan 's ugyan mozgos Ember T[iszteletessé]ged!* és béköté a' sebit, 's Pápai is meggyógyúla. Akkor móna Csengeri! *Tiszteletes Uram!* menjünk haza; mert az Urfinak meg kívántatnak a' Lóvak, 's engemet is illy sók időre nem bócsátott el. Mónd ere Pápai! Ha az Urfinak Ló kell, hiszem ótt van Korponai 's Múrza, ezek Lótartó Tót útzai⁴⁷⁷ Emberek valának 's égy két göcsöre⁴⁷⁸ Lóvat tartógnak vala. –

Mikor Pápai Imrén jár vala elméje Kölesérinek,^{a,479} Teleki Jo'sefnek, hogy ötet Prófessornak az Enyedi Collégiumban bé tósznák,⁴⁸⁰ – égyben gyülének a' Déákok is, hogy ók is [202b] voxolnának,^b - és Szigeti István azt a' Sipót adta vala a' Seniornak szájába; hogy emlegetné^c a' Pápai Ferencz^d Prófessor méritumait,^{e,481} és Imrét ezen az úton insinuálná;^f móna pedíg ara egy Barátosi Jo'sef nevü Deák: *Ha valakinek Prófessor atya sókat használnt ennek a' Collégiumnak, az Isten jútalmaztassa meg; de ha a' fia bolond, Prófessorrá nem lehet;* de lön a' felöll. –

Fő óka Kölesérinek^g e' vala in Causa Emerico Papiana,^h hogy már a' Pápai Familia Úri familiákba ágazott bé, és egy illyen Urakkal soro-sodott 's atyafiasodott Prófessornak nagyobb tekintete lészen; de a' mi a' Tanítást nézi, abban bizony keveset használt a' Lector Imreh,ⁱ elég hogy végre elére a' Prófessorságot 's egész fizetést is. Elmenének egykor a' három Prófessorok, 's Borokat kostolgtának magok számokra; de a' Bór Imrét igen megthatá, és mint benn a' Collégiumban lévő hideg [203a] pinczében bémennének, hanyatt esék Imreh, 's parochját is elejtven igen megüté hátúl a' fejét, minthogy azon haj sem vala; mert egészen egy Tököt szókott vala csináltatni a' fejből; – azt meg hallván Szigeti István,

- a *Kölcserinek*, más.h.
- b szavaznának
- c *emlegetné*, th.
- d *Ferencz* utólag beszúrva
- e érdemeit
- f előbbre mozdítaná
- g *Kölcserinek*, más.h.
- h Pápai Imre ügyében
- i Imre előadó

móna: *Kocczanást hallék; móna erre Pápai: Nem minden kocczanás jó locczanás.* Ezekből láttzik, hogy ennek az Embernek egész Prófessori aetása^a egy nagy tréfa. –

170.^b

Szigeti István Enyedi Prófessor vala egész vénségéig; nékie a' Magyar Reformata Ekklésia Isten után sókat köszönhet. Egy időben annyi derék Emberek nem szármoztak ki az Enyedi Collégiumból mint az ő idejében. De igen szomorú 's nehéz dolgok is esének rajta, és az ő házán, úgy hogy a' ki jól meggondolkozik, meg szánja azt a' jó Embert hólta után [203b] is. Én sokkal tartozom, vékony tudományomra nézve nékie. – 1./ Bethlen Istvánt,⁴⁸² a' mostani Püspök Borosnyai János Ephorussága^c alatt házánál tartá a' szegény Szigeti István;⁴⁸³ a' kivel az asszony összeszüre a' bak- büz levét, 's végre alig hogy egygyütt nem is kapá őket az ágyba a' Prófessor: az Úrfi mentéje ott maradt vala. Mással hirben nem vólt ez az Asszony tudtomra; de Bethlen Istok maga is kérkedezék ezzel a' rútsággal; – és mikor Macskási Kriska az ő felesége inquiráltata^d ellene, ezt is kiadák, 's Bükkösön a' Szigeti István hallattára /:de nem kell vala óda jöni, mert elkerülheti vala:/ felólvasá Kibédi András; de hólmí szókat elhallgatva 's elnyűnyögve. 2./ Pistát a' nagyobbik fiát a' Szólgáló hasán kapá; de idővel az az hitván István akadémiákra mene, Schultens Albert eleget is [204a] gyótré a' nyelveken; de le jövén Magyar órszágra, meghala még atya idejében.⁴⁸⁴ – 3./ Meg hala a' Gálfi Er'sébeth a' Szigeti Felesége, kinek Genealogiáját^a szegény Szigeti felviszi vala ama Gálfi nevű Úrig,⁴⁸⁵ ki Erdélyi Gubernátor vala, a' melly Geneclogiával méltábban dicsekedik vala a' szegény Gálfi Enyedi Csi'smadia, Nobilis de Kocsárd.^b – 4./ Szigeti István Bányáról házasodék másodsor; de feles gyermek közé hózván Bodokinét az Esperestnét, nyúghatatlan vala az az asszony, 's bánja vala Férjhez menésit; de meg hala nem sókára: kövér szép, becsületes Asszony vala 's gyermektelen. 5./ Első felesége halála után özvegyelvén Szigeti István, az egyik Szólgálója meg férgesedék⁴⁸⁶ a' Léczfalviné fiától, melly vén, 's boszorkány forma asszony is igen bójáros vala óda; de nem vallá meg, kitől esett vólna meg, csak [204b] alás feles⁴⁸⁷ vala, hogy egy István nevű Legénytől esett meg a' ki elment Magyar Órszágra, – ebből a' Szigeti István rózszakarói, rá mónák, hogy

- a időszaka
- b a javító jav. ebből: 169
- c felügyelősége
- d nyomoztatott
- a családfáját
- b kocsárdi nemes

Szigeti István csinálta fel a' Szolgálóját: Sőt az Enyedi Tanács Tagjai közül is némellyek így szállának vala: de nevezetesen egy mérges Deák Baroti István, ama híres pasquillizáló^c Baroti Istvánnak szájából pökött átkozott fia, nyilván vén paráznának kiáltá a' Professorát, és ki menvén a' városra a' Fosztó házhöz innya meg magát; és nóha damnálá a' Generális^d Synodus^e Barotit; de az Enyedi Hadnagy, Nagy-Ari^f Jo'sef, /;ki akkor a' Menyit Felfalusinét éli vala⁴⁸⁸ cum gravi Ecclesiae Scandalo: /^g rá nem tevé a' kezét Barotira azért, hogy Nemes Ember vólna, holott a' Vén Baroti fattyúnak tartatott és egyebet nem vítt Barotról a' nevinél.⁴⁸⁹ [205a] 6./ Meghala Szigeti Istvánnak a' második Felesége is, és csúdánkra harmadik házasságról gondoskodik vala, hogy Szászvárosról elhozza Borosnéit. De azonban 7./ A' Császár Carolus VI-us a' Károlyvári szomorú Árestomba téteti, mi okon nem tudom;⁴⁹⁰ talám más^a sem tudja a' Reformátusok közül, a' mikor in mixta Commissione examinálták,^b 's foggatták az ártatlan Vén Püspököt, maga előtt is bolondságnak láttotta-nak p.o. Vetették szemére hogy *Enyeden a' pinczéjében 12000 púska csót találtak*. Siketes Ember lévén szegény meg kérdezte: Mit találtak? Az Inquisitor^c nagy szóval mondotta: Tizenkét ezer púska csót, melyre csak azt felelte: *Penna csót sem találtak annyit.* – 8./ A' holt Maros mellett megtámadák a' maga részeg Deákjai is, hogy Nánásinak a' hátára hányá a' pálczáját a' sok alkalmatlankodásért, melyért bizony alig hogy meg nem ölék a' bolond [205b] Deákok; mert Nánási Senior vala 's paratragédiával^d vala.⁴⁹¹ – 9./ Szebenben az Szabadulása után midőn azon volnának az Urak, hogy Papsága 's Esperestsége legyen a' Püspöknek; de egyikben sem mehetnének elő kedvek szerént – meg úté szegényt a' Gulta. Öt eret vágának rajta s.a.t. 's haza hózák Enyedre, és nem tudja vala mi lelte. Már Szebenbe Nádudvarit⁴⁹² M[aros] Vásárhellyi Professorrá tevék; – hogy Szigeti István Enyedi Fő Pap lehetne: de a' Tanács ellene szegezé magát, 's hívák a' második Papjokat⁴⁹³ elsőnek; de az jobb szivel marad vala a' második Papságon. Látván Szigeti Püspök, hogy ő nem gyógyúl; a' Tanács pedig kéri, hogy adja consensussát^e az első Papságra a' másodiknak, jó választ ada, és várja vala, hogy az a' Pap is említse; de az csak halgat vala; azért azt önként megáldá házánál, 's az

- c gúnyversíró
- d jav. ebből: *Gera...*
- e kárhoztatta az általános zsinat
- f a javító jav. ebből: *Nagy-Azi*
- g az egyházra háruuló súlyos botránnyal
- a jav. ebből: *már*
- b a vegyes bizottságban vallatták
- c vallató
- d nagy lármával
- e egyetértését

első Papságban minden jó előmenetelt kíváná.⁴⁹⁴ – 10./ Halála előtt az új Professoroktól^f [206a] Borosnyai 'Sigmond és Ajtai Mihályéktól igen nehéz szokkal terheltetik: nőha Borosnyai halgatobb lévén, a' szeretetlen indulatokat Ajtai találja vala ki tenui lingvae Cocleari.^a Esett, nem egyszer ilyen szó, hogy Szigeti kihányatja a' Professori házból, – Szigeti István a' Professorságáért csak a' kenyeret sem érdemlette volna meg s.a.t.⁴⁹⁵ Efélek szármozván Tanitványtól Professora ellen 's atya ellen, nem lehetett, hogy meg ne hassa a' hasznos Tüdos, és már Püspökséggel díszes Vént. – 11./ Még régibb dolog ennél, hogy az Urak factioja^b által, mellyben a' Telekiek igen munkások voltak, Szathmári Mihály Generális Notáriussá^c tétetik, holott Szigeti következnek, 's érdemmel is meg előzné Szathmárit. még pedig ezen Synoduson maga is jelen vala Szigeti István, 's engemet is elvitt vala magával. Szathmári Udvarosbb 's szelidebb vala. – 12./ Még az Esperestséget is sine strepitu^d nem éré el [206b] Szigeti István; mert Kibédi András Notárius a' Hunyadi Márton temettségekor ebéd után 16. borozott Papokkal szobát üle, 's magának Esperestséget adata per vota,^e és alig tudák levonni rólla, hogy Szigeti István legyen; – de jövének más^f Tractusból is Deputátusok:^g a' Tractusban is valának Candidátus^h Emberek; és vorum pluralitateⁱ Szigetié lön az Esperestség. Kibédire nézve pedig azt mondhatom: hiantem Corvum deluserunt;^j de ugyan csak Kibédi sokkal jobban tudta a' directiót;^k azért a' szegény Szigeti István is ötet nagy becsületben tartotta, 's majd csak Kibédianice^l föllynak vala a' dolgok.⁴⁹⁶ Nem maradt azért kisértet nélkül az a' nagy Ember Professor, Esperest, 's Püspök. – 13./^m Ide járulhat az is, hogy a' Supremum Consistoriumⁿ már munkába vette vólt, hogy Szigeti István Ó. Tördai⁴⁹⁷ Pap lenne,^o 's a' nép el is vette vólna. De Zalányi

- f jav. ebből: *Professortól*
a nyelve éles kanálával
b mesterkedése
c egyházkerületi jegyzővé
d zúgás nélkül
e szavazatok által
f *már*, th.
g egyházmegyéből is küldöttek
h jelölt
i a szavazatok többségével
j tátogató hollót... kikacagták (Horatius: *Sat.* II. 5, 56. Ford. Bede Anna). A célzás a róka és a holló meséjére vonatkozik.
k irányítást
l Kibédiesen
m jav. ebből: *15./*
n legfelsőbb egyházi tanács
o jav. ebből: *lett...*

László, Abacs Márton Ifiú Akadémita^p [207a] mellé állá; és mint elmés, de gonosz lelkü ember, elidegeníté a' Népet, hogy 100. Szekerem sem tudják elköltöztetni Szigeti Istvánt s.a.t. – Életében ezek érték Szigeti Istvánt, mint egy Jákobot; de halála után egyebek is érék a' Házát. p.o. – 14./ A' Fia Jo'sef /;kit Bethlen István fattyú fiának tartának; de ki tudja az óllyan titkát a' Természetnek és gonoszságnak?;/ még Deák korában meg tébollyodék, 's azután kiszállá a' Városra, 's lakék mint Ifiú Legény, – és égy éjjel ismét fellármásván magát Papot hívata, 's Testámentumot ira, in haec Verba: *Triticum, quod habeo in Vaginis Lego Pastoribus Enyedensibus*^a sat. – azok pedig neveték, 's mőndának; nem kell óllyan búza, mellyet a' hüvelyben tart Ó kegyelme. Azután elvévé az Ótves Fekete István Leányát; de az a' hire, hogy két Szólgálojának is immár belét feltojva bocsátotta el. Erről mőndja vala a' leg nagyobb Sogora:⁴⁹⁸ Ez *Káleb nem-* [207b] *zetsége*.^b Kéleb kutyát teszen.⁴⁹⁹ – 15./ Második Leánya Er'sebeth mene férjhez Kovács 'Sigmond Özvegy csúda természetü Paphóz Búzás Bocsárdra, vagy M[aros] Sz[ent] Királyra, minthogy itt kelének özve. Mint viselte magát az asszony, nem vi'sgáloom; a' szegény 'Sigmond Pap felette igazságos Ember vala. Attól az Asszony három árvákkal marada; de nem szegényül. 16./ A' kisebb leánya 'Su'si Abrud Bányán akaratoskodik az ő phántásiával Floka Sándor mellett, annak sem kell Templom. 17./ Szigeti Sámuel Szászvárosi Káplánnya az Ipának Vásárhellyi Andrásnak, kinék részeges rősz gazdaasszony Leányát vette feleségül; 's most tanit szorgalmatosan a' Templomban míg a' Papságot elérheti;de nehéz az élőnek holtát várni. –

170. [a]^c

Enyedi István⁵⁰⁰ Nagy Bányai Sénátor fiából lőn M[aros] Vásárhellyi Pap, 's Déési Márton hagyakozása szerint Enyedi Prófessor. – Ennek Felesége [208a] vala ama longaeva mater^a a' Sárpataki Mihály Leánya, kit igen szép asszonynak hallottam. Ezt Enyedi István felette szerette; de a' bőrt is annyira, hogy midőn Patai István Pappal és Szacsvaival ebédhez ültenek, hárman harmad fél veder bőrt meg ittanak nyájasan.⁵⁰¹ – Patainak Beczei Pap kórában, a' paraszt Lakadalmakban mindenkor külön egy veder bőrt mértenek, 's fenekig itta. Dániel Jo'sef Urnál is, ebéd után ivott vólt meg Patai egy Vedert; de ő nem vette

- p akadémiát járt ember
a végrendeletet írta, e szavakkal: A búzát, amely még a hüvelyben van, hagyományozom az enyedi papoknak.
b *nemzetsége*, más.h.
c 170a.; a javító jav. ebből: 169
a hosszúéletű asszony

észre, hogy Dániel Jo'sef mérve hórdatja a' bőrt. – Ezt az Enyedi Istvánt elrontá az Asszonyoskodás és bőr, – vina, venusque,^b és esék gúttautésben, hogy éppen nem taníthatna. Sókáig azért, az Enyedi Collégium Theologiae Professor nélkül vala, Thèologia nélkül az Ifiak kimennek vala Papságra, hogy Vakoknak vak vezérei lennének: hanem Thèologiae Praesese^c kinozzák vala a' Thèológiát, mint a' kurvás^d [208b] Déési 'Sigmond,⁵⁰² kihez hálni sarkantus csi'smába 's férfi kőntősbe jár vala bé a' Cöllégiumba az idvezült Andormányiné.⁵⁰³ – Kárát tapasztalván az Ifiúság, megjelenték Enyedi Istvánnak nagy bajokat, a' ki javallá, hogy Professort választanának 's kérének; de megtudván e' dolgot Enyediné, kocsira vevé a' nyomorékot 's vivé Karkóba Teleki Lászlóhoz,⁵⁰⁴ őtt elsiratá, hogy éhel hálnak meg, 's még sók fizetése is van benn Enyedi Istvánnak, melly Ezerekre menne. Eljőve azért a' szeles, borozó, indulatos Teleki, hogy kicsapassa azokat a' Deákokat kik e' dolognak indítói vóltanak. Mint Fő Ispán képe,⁵⁰⁵ a' Város népével fegyvert fógata, a' Collégiumbeli Ifiúság is fegyvert kapa, 's alig hogy ártatlan vér nem omlék ki; sőt maga is Flintát ragadott vala, hogy Deákhöz löjjön; de a' Szólgai kivevék urok kezéből, nehogy urokkal együütt őtt vesszenek el. Azután egy Compánia^e [209a] Németet hozza a' Collégiumra. Vólt őtt ész? – s.a.t. –

171.

Vagyon M[aros] Vásárhelyen felyül Várhegy nevű Falú, mellyet ez előtt Sárpatának, és trágárú^a 's csúfságból Pinárdnak^b hívják vala. Vala őtt egy gazdag jobbágy ember 's annak vala egy Leánya férjhez menendő számban, és két felhúzalkodott fiai. Déésen pedig telepedett vala meg egy Hochman⁵⁰⁶ nevű Segesvári Szász Legény, a' ki hébe hóba Segesvári^c atyafiait 's szegény Szülőit megszokta vala látogatni: szokott vala pedig M[aros] Vásár hely felé tartani, 's őtt a' Sárpataki Emberhez is szálla egyszer kétszer, kinek Leányát meg kedvellé 's vélé, hogy az a' Gazdag ember őtet is felsegilli, elvevé azért feleségül annak Leányát 's esztendőre szüle fiacskát, kit Lúther Márton emlékezetére kereszteltete Hochman Mártonnak. /:NB. Ez ama hies Enyedi Professor a' Déési Márton:/ Legottan, hogy annyira cseperedék a' gyermek, [209b] hogy tanulhatna, a'

b bor és szerelmeskedés

c teológiai segédtanárok

d kurvát, th.

e század

a trágárdúl, th.

b A későbbi kéz megjegyzése a margón: *Ez a falu régi, eredeti neve volt.*

c jav. ebből: Sz...

Déési Magyar oskólába adák, 's Húsvéti Rigmust is tanultatának vele; – elindulván a' Szász feleségével 's fiacskájával ment Sárpatakra, 's ott hagyván Marczit Annyostól, maga Segesvárra siete ünnepelni. – A' Húsvét első napja feltettzvé, ⁵⁰⁷ a' kis Hochman Marczy elmóndá szépen a' Verseket, a' nagy Apjának nagy öröme, – a' ki is mőnda az ő sühanczár ⁵⁰⁸ két fiainak. Látjátok é ti rősz emberek, mennyit tud ez a' ti kicsiny Ötsétek! adók én mivel éljete; de elmenjete az én házamtól, 's tanúljatok bestye fiai; mert ha nem, így, 's így lészen. Elmenének azért a' két fiak, [Márton]^d /:NB. Ez a' Sárpatak [Márton]^d a' Gróf Keresztes, Márton Jo'sef Fő [Ispánnak]^e Attya, ⁵⁰⁹ kinek Unokája Bethlen Domokos:/ és Mihály Kolo'svárra. Ez osztán lett vőlt Kolo'svári Pappá, ez irta a' Noé Bárkája nevű Könyvet, ⁵¹⁰ e' vőlt a' Prófessor Enyedi Istvánné édes Attya. Dési Mártonnak pedig [210a] Leányától való Báró Szilágyi Sámuel Regiae Tabulae Consiliarius, ^a ki magát Erdélyről iratja. – Illyen az Isten dolga. ⁵¹¹ –

172.

Teleki Jo'sef igen nagy Gazda vala: égy Esztendőbe csináltatott vala 1900 Veder eczetet. Ezt az Urat a' Barcsai János Lakadalmában sők untatással réa vevék, hogy lős tánczót járna, mellyben a' Tánczolónak^b a' szájával kell vala felvenni a' gombostót a' földre terített Szőnyegből: ő is járá a' Tánczot; de mikor lehajla a' Tőért, elfingá magát, 's lédüle a' szőnyegre; és mőnda: Megmőndám hamis lelkűek, hogy ne vegyetek réa; mert nem vagyok ara való, 's magammal gyalázatot vallék. – Másod napon hozzája mene a' Toroczkó Szent Györgyi Udvari Pap⁵¹² Udvarlás végett, 's mőnda Toroczkai Ferenczről, a' kí is nagy Gazda vala; – [210b] 's éppen akkor jó vala szintén Udvarlására: *Ez a' kegyelmed Páironussa talám azt gondolja, hogy a' más Világon is Csűrbiró lészen!!* Azonban béérkezék Toroczkai Ferencz is: – a' Pap pedig így gondolkozik vala: *Vak veti világtalannak szemére.* –

173.

Kis-Éri György egy Tudos ember vala; de vékony vala a' szava mint valami Leánykának. Lőn Enyedi Deákból M[aros] Vásárhellyi Oskolának Rectorává: onnan vivék Fogarasi Mesternek, lévén akkor őtt is vagy XII Déák; – azután nyomorgott a' Wessellényi István zsóbrák⁵¹³ udvarában

- d János
- e Esperestnek
- a királyi táblai tanácsos
- b jav. ebből: *Táncr...*
- c igazgatójává

is 'Sibon. – Midőn ez a' Túdos Ember M[aros] Vásárhellyi Schóla Réc-tora lenne 's vólna, nagy szörgalmatossággal tanit vala; de a' kényes Papok a' praedicállást is igyekezik vala gyakran háyni reá, 's nem vállalhatja vala, – külömben is a' natura non [211a] erat factus ad Concionandum,^a abból ellene nagy harag indúla, és következvén a' Generális Visitatio,^b ellene hósszason panaszlának a' papok; – a' Püspök azért előhivatván Kis-érit, monda: Kigyelmed ellen Kis-éri Uram panasz vagyon: 1./ *Kjed a' maga Papjait illendöleg nem becsüllí.* Felele erre és monda: Nem tudom miképpen esett vólna az, holott nékem éppen vallásom az Embertbecsüllés.^c Monda a' Püspök: 2./ *De bizony T[iszteletes] Zalai András Uramról^d azt mőndotta Kjed, hogy 'Sido, sem Görög nyelvet nem tūd!* Monda Kis-Éri; nem úgy mőndottam: hanem ő kegyelme hozzám küldé a' Szólgálót, 's kéreté a' *Foedus Cocceit,*⁵¹⁴ 's mindjárt óda adám annak az értetlen Leánynak; hanem találám mőndani: hogy ebbe 'Sidocska is vagyon, Görögöcske is vagyon, 's a' félékhez nem értünk mindnyájan!! – 3./ Monda: *De bizony csak igaz az; hogy mikor Kjedet praedicállani kéri ő kegyelmek, nem igen vállalja Kjed!!* [211b] Felele Kis-Éri: Tiszteletes Püspök Uram! és Szent Visitáció!! Jó reggel felkelek, 's Kőnyörgést tétetek; azután még nagy Classist^e Tanítók; 's végre a' Tógátusokat,⁵¹⁵ el telik az idő, 's eljő az ebéd ideje; de akkorra úgy elfáradók, hogy nem tudom egyem é, vagy nyúgodjam. Délután is így vagyon setét estig, – nékem üres órák nincsen sóha. De ihón vagynak Ő kegyelmek elérkeznek minden Lakadalmakba, – Czéh és Tized Lakozásokba, 's a' miatt nem érkeznek tanulni. Bé jövének ide ezek az Órdög születte Jésúiták, és ha ő kegyelmek csak így járnak el hivatalokban, ezek a' hitetők bizony az egész Várost mind Páapistákká teszik. – 4./ Mőnd a' Püspök: *Itt előtűnk is szidalmat szólla Kjed!* – Felele Kis-Éri: *Azt mőndotta a' Kristus a' Farizéusoknak Ján. VIII. Ti az Órdög Atyáitól valok vagytok,⁵¹⁶ – én is e' Fariséus* [212a] *lelkű Je'súitákról azt mőndom: hogy ők is Órdög születték!!* –

174.

Búda Gábor, a' Hátszeg vidéki Búda familiából, égy erős Ifiú Ember hajdon egy Lakadalomban felette sókat tánczóla és annyit ivék az erős bórba, hogy végre az a' borozó Nemesség mind kéré, hogy ne cselekedné; mert megróntaná magát: de annál inkább iszik vala. – Hajnalra elősz-

- a természeténél fogva nem volt prédikálásra való
- b általános egyházlátogatás
- c *Embertbecsüllést*, th.
- d jav. ebből: *Uram*
- e osztályt

lik a' Nász, és a' Búda Gábor is lefekvék, csak úgy a' maga köntössébe. Mikor már a' többi felöltöztenek vólna, 's ismét békellene menni a' Lakadalomba, költük vala ötet is szóval a' Sógorai; de még csak nem is mozdúl vala, – akkor végre illeték kézzel is, 's hát meg hólt, 's meg hült. – Vala pedig Mikó Ferencznének Búzdon Hadre László nevű jámbor Pá-pista Tisztartója, kinek Felesége Dálnoki Székelly Leány vólt 's azútánn [212b] Frajja Mikó Ferencznének; részeges és trágár Asszony: kinek hal-lattára, a' Mikóné asztalánál, jádзи beszéddel csúfolja vala egy valaki a' Székellyeket, mellyért meg neheztele Hadriné 's mónda: *Kész vólnék a' Nemzetemért meg halni*. Mónda a' Jámbór Hadri: *Kész bizony te Feleség mint Buda Gábor*. – E' szóra felcsattana Hadriné 's mónda: *Ródd fel jó Uram, ezt az Órrodra! Búda Gábort! mellyből nevettség indúla*. –

175.

Jo'sika Imre fő Colonellus^a Urnak első felesége meghala,⁵¹⁷ a' kitől szármoztak vala Jóska és Mózes^b kiket Tűdomány nélkül felnevele, 's levének hatalmas 's nagy, de üresfejű Úrak; azútán pedig vevé feleségül a' Gubernátor Bánffi Leányát 'Su'sánnát: – ez Ifiú vala, ő pedig szürke vén kánya, – ha az Ifiú asszony benn vala, akkor fűtyöről [213a] vala Báró Imre, ha közel nem vala az asszony, akkor nyög vala. Lón ennek a' Vad Urnak álmunussává^a egy Becskei nevű Nébuló^b Enyedi vén Deák, kit két gaz Társaival egyűtt Magyar Órszág ókádott vala bé Erdélybe.⁵¹⁸ Jó'sika Imre ezt a' hahos⁵¹⁹ Deákot Udvari bolondjának tartja vala, ő is az Urát: Tétete egykor Becskei eleibe egy jókora Sajtot, 's kérdé? *hól szeretnéd megszelni Becskei?* Mónd a' Deák: *a' Collégiumban!* 's néki adá; de úgy hogy azútán Sajtos János lenne a' neve. – Következők idővel a' Nagy Péntek, 's Becskeire reá parancsolá a' passio^c éneklést, holott ő ara alkalmatlan vala, 's akkor valami a' hasát is elcsapta vala. Elő álla azért és mondja vala valami ideig; de a' hasa miatt ki szalada a' Palotáról, 's künn dolgát végezvén; ismét vissza menyen vala énekelni. De a' nagy [213b] bomfordi vad Urnak ezek mind jól esnek vala. Vala pedig ilyen szókása Jo'sika Imrénnek, hogy szó nélkül nem hagyná, ha valaki az asztalánál a' tálat helyből helybe vónná. Rápolton^d innepelvén pedig egykor Jo'sika, Udvarlani ment hozzája Vásár helyi Mihály a' Szászvá-

a ezredes

b A javító jav. ebből: *Jo'sef*. A javító megjegyzése a margón: *3 fia volt I. Dániel Jósef 3. Mózes*

a ösztöndíjasává

b semmirekellő

c Krisztus szenvedéstörténete

d jav. ebből: *Kápolton*

rósi Pap, és Enyedről a' Prófessor Szigeti György. Esék egykor az asztalnál, hogy Vásárhellyi Mihály egy Tálát magához közelebb vónitana, mellyre mőnda Jo'sika: Édes Uram! vegye fel kigyelmed a' Tálát 's úgy tegye más helyre. – Felele Vásárhellyi: *Bizony nem tudtam ezt a Nagyságod finnyáját!* megbócsásson Nagyságod. Kezdé ezután mőndani Jo'sika: hogy a' Papok melly Taszitosok,⁵²⁰ 's azt nem kellene engedni; a' Rápólti Papnak pedig vékony fizetése vala a' Jo'sika Udvarból; mőnda azért Szigeti György: A' Rápolti^e Papnénak nem igen nagy a' Tászlija;⁵²¹ talám az Udvarból nincs fizetése rá. – [214a]

176.

Felfalúsi Jo'sefet vivék hajdon M[aros] Vásárhellyi Mesterségre; és a' Schólába béérkezvén vele, az Egyházfi minden Commodumokat^a megmőtogata; 's végre az őtt közel, alkalmas helyen lévő kamara Széket is; és annak ajtaját látván Felfalúsi, 's kérdvén mire való az: legóttan mőnda az Egyházfi: Jó lakás után óda kell félremenni Kegyelmednek. Mőnda arra Felfalusi: *Éppen fele fizetés*, melly szót felkapván, még most is a' Parochiáknál a' Sécessust^b nevezik e' szerint. –

177.

M[aros] Vásárhellyen vala egy Mészáros Miklós nevű Mészáros gazdag Ember. ki a' mesteriségét is erőssen űzi vala, és egyebekben is szorgalmatosan gazdáskodik vala: de midőn már vén ember vőlna, halálós ágyban esék, és igen sajnálja vala, hogy dőlgait nem foly- [214b] tathatja; midőn pedig kezdené gyanítani, hogy talám meg is halna, mőnda: *Ha megtalállok halni, az nékem igen sok dolgom hátramaradásával esnék!!!* –

178.

Mikor a' nagy jó Keresztyén asszonyt temettetné a' Teleki Familia, t.i. a Tékozló Barcsai János annyát Barcsai Ábrahámné Nagy Barcsán, igen sáros idő vala. Az Actorok^c pedig valának: Nádúdvári Péter, Szigeti István, Szathmári Mihály a' Vásárhellyi Prófessor, és a' sár miatt az Actorok úgy el késének, hogy a' Temetés napján érkezének el. Kiváltképpen a' Szatmári Mihály Lővai elállának, 's alig várja hogy Padra érkezék, egész reménységgel lévén, hogy őtt nem csak gazdag vacsórája 's jó szál-

e Kápolti, más.h.

a kényelmet szolgáló dolgokat

b árnyékszékét

c temetési szertartást végző papok

lása lészen a' meg hólnak Udvarában; hanem reggel mindjárt adnak nyugodt Pósta Lóvakat, hogy szágúldva mehet Barcsáig. Bészállván [215a] a' Padi Udvarba Szathmári, legelsőben mőnda: Biró! abrak légyen az én elállott Lóvaimnak: de a' Biró mőnda; egy szem sincs; mert a' mi vőlt mind Barcsára szállittatták^a a' Teleki Urak! Parancsolá Szathmári Mihály, hogy reggelre jó négy Ló legyen? Egy sem vala. – Tyúkot kére, nem vala, nyársat kére; Barcsára vitték vala. Egy szóval: a' Padi Biró semmit sem ada, hanem a' maga fáradt Lóvain kelle az Orátomak^b lemenni Barcsára. – Elvégeződvén a' Temetés, és Tőr; más nap az említett három Tűdosok egyűtt beszélgetnek vala, 's ezeket Szatmári Mihály mind elé beszéllé, 's mőnda: hogy az Uraknak panaszt tetzen, 's nem szenvedí embertelenségét a' Padi Birónak. Akkor a' tréfás Nádúdvári Péter ebből tréfát kezdé ütni; ha valamelly jó Emberről emlékezett Szatmári, mindjárt útánna ve- [215b] tette Nádúdvári: jőbb ember hát az, a' Padi Birónál. Ha igen rősz embert talált emliteni valamellyik, mondott Nádúdvári: több is van hát őllyan ember mint a' Padi Biró sat. – Ezt végre nem kezdé jó neven venni a' jámbor Szatmári. De Nádúdvári azútán is mig élt, a' Szászvárosi Sőkadalmakban, 's egyéb alkalmatosságokkal, a' M[aros] Vásárhellyi Embereket egyyenként felkeresvén, 's megkérdezvén, ha esmeri é Tiszt[eletes] Szathmári Uramat a' Professort? mindent ara kér vala, hogyha Isten haza viszi, neterheltessék elmenni Szatmári Uramhöz, és köszönteni a' Padi Biró szóvával. Mellyből a' lett, hogy menten mentek az illyen Emberek Szatmárihöz, és köszöntötték a' Padi Biró szavával, azt vélvén, hogy maga Nádúdvári az a' Biró. Gondolkozott végre Szatmári elűnván a' sőkat, hogy a' Superioroknak^c [216a] tenne panaszt e' molestiában;^a De a' Nádúdvári halála elvégzett mindent. –

179.

Székely Ádám Gróf, a' mostan elő Lászlónak⁵²² 's Ádámnak édes attyok a' mellyesztett malacztól igen igen iszonyodott! Mikor Naláczi Sárát akarta venni feleségül, ám hiszem el is vette vőlt, őllyan malaczt lőptak vőlt az ágyába, és mikor meg látta, a' kőrság leg-őttan kirontotta.

– Pelsőczy János az Igeni Pap is a' sült malacznak a' farkát nem nézhet; mindjárt elkellött vágni, 's azútán megcsendesedett.-

- a jav. ebből: *szállittatták!*
- b temetési szőnoknak
- c feljebbvalóknak
- a zaklatásban

Besenyei György⁵²³ is kiszökik vala az asztaltól midőn a' Malacztól elhózzák vala, – de ha a' farkát elvágják 's felmetélik vala, ismét asztalhöz ül vala. –

180.

Vala Karkóba egy Csiszár nevü Pápista Nemes Ember, a' kinek bővöcskén teremvén bőra, [216b] szüntelen csak iszik vala, és szüntelen majd csak fekszik vala; de az Iszákos Emberek látogatják vala. Ottan ottan látogatják vala ötet a' Tövissi Barátok is, és borozza vala őket is.⁵²⁴ Egykor pedig kezde előttök siránkozni, hogy ő már nem sókára meghal; de a' Barátok hosszú étellel vigasztalják vala, 's biztatják vala, hogy az ő jó Pátronussok az Isten! megtartja; ha pedig meg halna is, már is néztek a' Kriptában igen szép helyet ilyen singularis^b jó Uroknak; – mőnda erre nagy petyergéssel a' szegény Csiszár: Nékem bizony ne nézzenek helyet atyaságtok: hogy Temetkezném óda! jaj! nem cselekeszem; mert egy kevés idő múlva kivetnének onnan engemet, 's mást tennének pénzért helyyembe. –

181.

Sükösd Gábor lakik vala hajdon Ólá Lápardon, és vette vala feleségül Vizaknáról a Bógáti János Leányát: Valának mind ketten [217a] természetes szép Emberek; de a' bőrt veszettül issza vala mindenik, és egyéb gonosszággal is meg rakodott emberek valának; az Asszony az Enyedi Kastély Kapú közel⁵²⁵ is sókáig bír. Maga Gábor Tekintetes főrmájú Ember vala; de felettébb hazúg, álnok és csalárd mint a' *Czigány*. Ez az Ember az ő szer szavával 's tekintetével reá véve egy nyáron egy néhány Collégistákat, hogy Szók-mánnýába⁵²⁶ aratnák le a' Búzáját; meg alkúvának velle, és le araták a' búzát; – estve bémenvén a' pénzért, addig vivé korcsomáról korcsomára, 's házról házra a' szegény Neutrálístákat, míg szépen kivezérlé a' faluból; de esküvék, hogy maga béviszi a' pénzt nekik Csötörtőkön; de telten teltek a' Vásár napok, még sincs pénz. Végre töllem kérdék meg, ha elvehetik é a' Lóvát? Én mondek: nem; – hanem valahányszor bé jó a' Városra, mindenütt útzán, piaczon, [217b] háznál kérjétek a' pénzt; 's végre meg únja, 's megfizet; mert ő Enyedet nem kerülheti el. – Így vagy kétszer kikisérték a' Varczogásból is; – megint eljött; 's a' Legények addig kiáltoztak utánna, míg megadta a' pénzt. – Ezután ilyen dolog esik: –

Tasnádról Kis Miklós két szekér bőrt, vagy többet is hóza Erdélybe a' Toroczka Korcsomákra; de őtt a' Bór Birák a' Borokat rajta hagyák; ő

b páratlan

pedig leindúla a' Borokkal Enyed felé, – Sükösd Gábor pedig találkozáván Kis Miklóssal, mind el alkúvá a' bőrt, 's leis hányatá Óláh Lápádon; sőt hösszas Irással kötelezé magát, hogy Szent Mihály napján⁵²⁷ a' pénz késsen léssen, ha pedig nem fizethetne, akár hól is hozzá nyúlhasson Sze-méllyéhez is. Meg is fúrák mindjárt a' kissebb Hordot, 's áldomást ivá-nak. Azon napon találkozáék velem Kis Miklós, és örömmel megbeszéllé, hogy [218a] szerencsésen eladta, nóha hitelbe a' Borokat egy Sükösd nevű Uri Embernek. Mondék én: *Czigánynak!* sóha nem látja kjed a' bőr árrát, ha egyik hordó bőr óda lesz is, a' többit vegye ki, ne essék annyi kárba; mert Sükösdet törvénnel utol érni nem lehet. Úgy is cselekedék más nap, – a' meg fúrt hordó óda vesze, de a' többit elhózá Kis Miklós és eladá, 's idővel nékem köszöni vala. – Meg hala ez a' kártékony ember, 's temettetéK Lápádon. Kocsárdi János Fel Enyedi Pap praedicállá égyet felette, 's megdicséré minden Keresztyéni jószágokról. Praedikállá a' Nagy Enyedi Fő Pap⁵²⁸ is, és az dicséré szép termetéről, testi módos állásáról, hathatoson, 's ropogoson folyó beszédéről, maga Udvaros viseléséről, testi módos állásáról. És tették az özvegynek^a igen; de vala nékie egy apostata^b átkozott fia, a' ki azután őszveszidá a' Papót 's món-da: ilyen 's amolyan [218b] Papja csak a' nagy fejéről, hasáról dicséré az Apámat. – etc. –

182.

Dobolyoi Bálintné birja vala hajdon a' Vas házat a' Collégiumon innen, és Kemeny Lászlónak a' mostani Gubernátornak gyermek korában^c ótt vala Szállása. A' Praeceptora végre vala Hermányi Székelyfi,⁵²⁹ a' ki így gondolkozik vala, hogy ha ő mint jó főrma Ifiú legény [bejárogatna] az úttza felöll való házba, a' melyben az Óreg Dobalyiné lakik vala 's egy szép Leány Unokája, nagyon ellenére lenne a' Vén asszonynak, annál is inkább mivel a' Leány az eleven képtől nem iszonyodik vala, 's olykor a' pitvar ajtóban kaszát is vet vala a' Praeceptornak mulattságból. Ezzel pedig a' szegény Székely Praeceptor kedvetlenségébe esék a' Vén asszonynak, hogy sóha hózzája bé nem nyitana, 's ara fakadt ki, hogy parasztnak, [219a] rősz embernek, 's a' mi leg nagyobb vétké vólt a' boldogtalan Praeceptornak, Székelynek is mon-dotta, mintha Doboly a' Dúnán túl vólna alsó Magyar Órszágon; sőt ara is faka-dott, hogy azt mőndaná, hogy *ha egy polturán az akasztófától megválthatná is meg nem váltaná azt a' Praeceptort.* Óh szegény legény! a' ki, ha ezt a' haragot clein gyanithatta vólna, vélem hogy bé tekingetett vólna ha csak a' Vas Annis kedvéért is; de a' mozgos vérű urfinak 's inassinak is nem akar vala

a jav. ebből: *özvegynek*

b hitehagyott

c jav. ebből: *kórában*

rősz példát adni. Lón éykor, hogy éjjele a' Praeceptor veres német köntösbe öltözék mülattságból, kit a' külcs lyúkan megnéze a' Vén Doballyi Bálintné is, és mőnda sűttogva: E' bizony őllyan az átkozott mint Fáber Generál a' Kurucz világbán. De Kemény László Úrfi is egy kárhozatos bűnbe belé ejté egy néhányszor a' Praeceptorát; mert [219b] nőha az Urfinak mindenkor gazdag ebédje 's vacsorája vala; mindazáltal valahlól a' Collégiumban megizelité a' Székely púliszkát, és meg töltvén egy nagy keszkenőt aféle Lisztel, elhőzá a' mentéje alatt a' Szállásra, ahöz értő Deákot hivata, 's megfőzetvén, alkalmasin felhányának benne Praeceptorostól, – mellyet meg tődván Dobolyói Bálintné, kezdé a' hitvánság a' Praeceptort szidni 's fenyegetni. El is jőve Óláh Lapadra Betlen Elekné,⁵³⁰ 's a' Praeceptor is az Úrfival kisiete óda, hogy e' főbejáró bűn ellen magát menthesse; csak hamar^a kémi is kezdé az Asszonyt, hogy parancsoljon az Úrfinak mint maga gyermekinek, hogy Székely púliszkát ne egyék; mert félő, hogy a' meg ragad a' belében és szorúlást is szerezhet; mert a' Székely gyomorhöz való a' minémű a' Praeceptoré. Mőnda erre az [220a] Úri asszony: Hadd egye őtt a' jó fiam ha tettik nékie: attól ne féljen Kjed, hogy árcson: Mikor grátiára^a kijővénk Óláh órszágról,⁵³¹ Három Széken eleget ettem, semmit bizony nem ártott egyikűnknek is, – most is meg enném, ha valaki úgy tődná készíteni mint óda bé. – Már nyert pere vala a' Praeceptornak, a' kinek az Asszony előtt áltában talám féltében, vagy hogy rősz vólt, elszakada a' nadrág szijja, és köszönnye, hogy Tógát vett vólt fel; mert őtt bizony a' nadrág a' térdiig lecsik vala örök gyalázatjára; hanem a' Tógában kiterpege⁵³² onnan, 's félremenvén úgy csőgőzgeti⁵³³ a' szegény Legény. Azonban elérkezék Dobolyoi Bálintné is, és külön beszélgetvén az Ur Asszonysággal, fel adá a' pulyuskát, vádolá azt a' bomferdi^b Praeceptort, éjig emelé Vásárhelyi Pétert ki az előtt vólt Praeceptora,⁵³⁴ inti vala hogy más Praeceptort válasszanak; mert ez megőli az Úrfi Ó [220b] Nagyságát az a' féle paraszt eledelekkal. De az Asszony itt is az elébbeni beszéde szerént szólla, 's maga példáját is elé hőzá. Vala pedig Vásámap reggel; és a' praeceptorral praedicáltata az asszony. –

183.

Váradí András Miriszlai Mester vala sok időeknek alatta, és végre megvilágtalanodván marada vácántiába,^c és succédala^d nékie Tőryai Bágyonból;^e de midőn hat kalangya búzára leszállott vólna a' fizetése 's azt sem

- b** jav. ebből: *hamár*
- a** kegyelemre
- b** *bomferdi*, th.
- c** szolgálat nélkül
- d** következett utána
- e** *Bányonból*, th.

vehetné fel, 's fát sem engedne Vice Curátor^f Danczkai^g Jo'sef hozni suhunnan, elkéredzék az Esperestől, és a' Mester házába a' kegyes Danczkai bészállitató Pünkösti Mihálllyal a' Disznó pásztort e' napokban.⁵³⁵ – De mi térjünk vissza Váradi Andrásra! Váradit az Esperest Vásár helyi István⁵³⁶ igen magával hordozza vala a' Visitációkban, 's egyéb utaitan mint^h erős, [221a] hiv, és vigyázó Embert. – Vivé pedig egykor M[aros] Vásár helyre is Generális Synodusra, 's mentekben megszállának Bógát tájat túl a' Maroson; köztök lévén a' Maros és a' Bogáti Tölgyes Erdő, – őtt pedig a' Maros igen csendesesen foly. Móna azért Ebéd után Krizbai Mihály a' Pap: „András Uram! ha ezen a' Tón túl nem sajnálland menni 's néki vetkezni, talám a' Czombodig ha érne ez a' Tó, Vad galamb fiat eleget találnál őtt a' fákon, 's jó volna Vacsorára!” Kezde azért Váradi^a András szaporán vetkezni, hogy által csúbukkolyon,⁵³⁷ móna akkor Krizbai: Lelkedre kérlek András! neki ne főg; hiszem az a' Marós; Copjával^b sem érnéd őtt a' fenekét, 's úgy nem foga nékie Váradí. – Ez a' Váradi András Szigeti István Professorellal is jára: Magára vállalá egykor a' Délyesti praedicátót Radnotfái János helyett a' Papja helyett, és a' midőn már Praedicállana, bé- [221b] lépék^c a' Miriszlai Templomban az Esperest és Professor, éppen akkor, midőn Váradi ezt mondaná: *Avagy nincsen é Giléádban bal' somom?*⁵³⁸ 's úgy meg zavará őtet a' Tudos Embernek érkezése, hogy semmit sem túda mőndani, csak ezt: *Nincsen! Nincsen! tellyességgel nincsen! egy csepp sincsen! Bizonyyára nincsen! éppen nincsen! Nincsen bizony egy csepp is!* 's vége lőn a' Praedicállásnak a' mint ezt gyakran maga elébeszélte. –

184.

Torjait a' Váradi András Successorát,^d Kibédi András elvivé magával a' Bólya Völgyi Visitációra; és visszatértekben Bolyában Gerendi Mihállly a' Praedicátor házasodván, a' Lakadalmat Töldi Ádámné a' nagy Gazdasszony tartá fel igen pompáson 's gazdagon; de az Esperestet 's Notáriust az Asszony az Udvarba egy szép Palótába szál- [222a] litotta vala: terjede a' Lakadalom éjféltájig, 's akkor sok evés 's ivás után /:a' hol Tórjai is asztali Vendég vala, – 's mint eszem iszom nagy gyomrú ember hat gyomorra is 'sákolhatott:/ előszlának ki ki Szállására 's alúvék

- f gondnokhelyettes
- g a javító jav. ebből: *Danczka*
- h *min*, th.
- a jav. ebből: *Várd...*
- b a javító jav. ebből: *Copiával*
- c *bélépék*, más.h.
- d utódját

a' ki allhaték. Tórjai is elalúvék; de egy idő múlva nem hagyá nyúgodni a' sabbarzalt⁵³⁹ nagy has, hanem kezdé föháskodni mondván: Jaj! Óh Uram Jésus Én Istenem! 's felkelvén mene az ajtóra, /:nóha^a a' Palotáról szolgálá vala egy ajtocska a' Búdára:/ de az ajton bajos zár vala, annyira, hogy estve az Esperest is bajasan tudá bészárlatni: – Már a' Tractus Notáriussa^b egyébtől nem fél vala, hanem hogy a' hitvánság Mester a' csesztákok⁵⁴⁰ a' tari'snyába rakja bé a' Lakadalmat,^c és a' tegnap megtört fűszerszámnak illatjával bételik a' Palóta, 's azt reggelig kell innia a' Tórjai gyógyulásáért; de mindnyájoknak szerencséjekre megnyílék végre az [222b] az ajtó, és Tórjai nagy sókáiig óda lón a' hideg éjszakán: mint-hogy Szűret után is vala az idő; de végre bėjőve 's elalúvék, minthogy nékie is jó ágyat vettetett vala Gróf Tóldi Ádámné. Alúvék a' mint alúvék; de ismét kezdé Menybe föháskodni, az Istent emliteni; mert hihető, hogy a' Menyegző mardosta a' Lelke tókját, az étel tubussát 's talám az Aquariu'sát^d is; és ismét kimene, – akkor az Öreg Esperest móna? Alúszik é Kegyelmed Notárius Uram! 's móna az: Nem aluszom Uram attól fógva, hogy Torjai az első foháskodásához fóga; ebben az útban többször hallattomra nem imádkozott; de ez is rövideden esék, – többet üle künn, nyilván a' jóllakás nyomorékja szegény. Bėjővén ismét a' házban Mestúram; móna a' Notárius: *Sokai föháskoda kjed az éjszaka.* Az Esperest pedig móna: igen bizony; mert addig ett mint a' Disznó!! 's részeg is vala [223a] az este. – Felele a' szegény Tórjai mondván: *Istennek áldott embere T[iszteletes] Esperest Uram! Félpotrára⁵⁴¹ bórt meg nem ittam annál az asztalnál.* Móna erre a' Nótárius: kevés bórt adnak most fél poturára!! –

185.

A' Mu'snaiak felesen valának Papok, minthogy Jobbágyfiak valának, és valának közüllők értelmes és kegyes emberek is. – ⁵⁴²

Mu'snai Miklós Enyedi Deákból lett vala M[aros] Vásárhelyi Mesteré. Szólgája vala ótt Besenye György Enyedi Sénátor, a' kivel a' hajából már akkor tépeti vala ki a' fejár szálakat; azután Esperestséget is ért vala, 's azt igen hosszason viselé. Visítálásiban ez a' szó vala Maximája:^a *Főztetek é jól: megvan a' 60. pénz?* Ezt az Esperestet, másokkal együtt ebédre hívá M[aros] Vásárhelyen a' Prófessor Nádudvari, az Enyedi Pap Hermányi nevű, [223b] ugyan ótt is vala szálva, – a' Néhai Nádúdvariné

- a *nóha* (zárójel hiányzik)
- b egyházmegye jegyzője
- c szövegromlás?
- d víztartó edényét; *Aquarin'sát*, th.
- a jelmondata

pedig forgolodik vala; de fekete bibór fátyól⁵⁴³ vala a' fején a' tórkánál öszvekötvé 's lecsűgve a' térdiig; azt a' tórkánál megfógá Mu'snai 's mőnda: *Mire való ez?* de Nádúvariné nem tud vala szőllani. NB. most pedig, hány Esperest győzne minden fekete fátyolos Papnét torkon ragadni!? – Minekelőtte az étket elhozták vőlna, az Enyedi Pap, melléje űle Mő'snai Miklős 's könnyezve mőnda: *Miképpen tudá kjed megszentelni az én Compactor^b fiamat;* mert haza jőve Enyedről, 's hát éppen más Ember; 's mőndék! hát fiam tégedet kiszentele meg? – 's mőnda: *Engem^b bizony Isten után Tiszteletes Hermányi Uram!* Tett is vőlt valamit vele az a' Praedicátor; mert felette kegyetlenől bánt ártatlan feleségével, és rősz társalkodásba is elegyett vőlt. – [224a]

Mu'snai Márton szép Tudományú, 's még szebb erkőlcső ember vala; de a' Mu'snai Székelly dialectusban egy betűt is el nem hagyott vala, – hanem így szől vala: *Embőrségős Embőr* s.a.t. – A' mely 'Sőltárt énekelnek vala, nem vigyázván a' 'Sőltárnak sem árgumentumára,^a sem értelmére, azon strőfás 'Sőltárnak szavaiból állanak vala Imádságai, melly a' jó memorián 's gyakorlásan épűlt. –

*Mu'snai Sámuel*t Abacs János kihozá Szentmihályfalváról, azútán megvilágtalanódék, rősz feleségekre kapott vala, Vácántiában^b hőlt meg Kocsárdon, jámbor jó ember vala. –

Mu'snai Dániel Pap Enyedről házasodott vala, Dēcsei Pap korában a' falú Bikáját meglőtte vala haragjában, mert nyúlász Pap vala. Egykor mikor Pártiálisban^c mennének, más Papokkal egyűtt meg ragaszkodék, és viólaszin rokás Togástól úgy a' Sárba esék 's megsárosodék mint az az álat a' mellynek eleébe [224b] nem öntenek győngyőt;⁵⁴⁴ eleget vaka-rák, és éjjel szárazták; de csak megláttzott a' nyargalásnak keze szennye. – Ez az Ember reggel harangozaskor a' Collégium alatt előll találá az Enyedi második Papot Hermányit, és nagy indúlatoskodással mőnda: *Tiszteletes Uram! Az Isten minden órán elsűjjeszti ezt az Enyedet az ő gonoszságáért, és sűllyeszze is el!* – Mőnda az Enyedi Pap! *kár volna!* – *Kár vőlna csak azért a' szép Collégiumért is,* – 's ezzel elműlék egymás mellől a' két Pap. – Másszor ismét panaszra jőve Dániel Pap Hermányihőz, a' Veje ellen Kocsárdi János ellen, 's fenyegetődzik vala pedig, hogy a' Leányát tőlle elveszi, 's valahől találja, a' Lóvával tapodtatja vala ki a' belét. – Az Enyedi Praedicátor jól tudja vala annak a' Vén Kocsárdi Jánónak ártatlanságát; bolondságát is, hogy vén és szakadt Ember lévén, olyan ifű [225a] erős, izmos véres Leányt vett feleségűl; a' Feleségének

- b könyvkőtő
- b jav. ebből: I...
- a tartalmára
- b szolgálaton kívül
- c részleges zsinatba

dolgait is igen tudja vala; de a' dologba nem akar vala szóllani; hanem inté Dániel Papot, hogy engedné Leányát a' veje mellett lakni; mert aféle ifiú asszonynak nem jó Férfiú nélkül lenni, Férje mellett a' rősz hirt inkább elkerüli. Móna Dániel Pap: Tiszteletes Uram! mit gondol kegyelmed az én Leányomról? nem kell annak a' férfiú? ha közöttünk szókozásban volna. bizony mindjárt memém Apáczává tenni!! Enyed pedig tele vala kúrva hírével a' Menyecskének – és nevezetes gonoszság vala az, hogy egy Kőzma nevü Óláh fiból lett Deák elhithetvén a' szegény eggyűgyü Kocsárdival, hogy őtet mig óláh volna megherélték az óláh Papok. – éjjel nappal őtt találta helyjét, 's attól csak annyit féltette Kocsárdi feleségét, mit a' Persák Királya a' Herélt emberek- [225b] től az Ágyassait. Idővel Pappá lett vala ez a' Kőzma; de ifiúságában kivágá Isten igen példásan. –

186.

Hire fútamodék egyik esztendőben Enyeden, hogy a' Varczagás út-zában⁵⁴⁵ egy háznál ördögök jelengetik magokat 's hajgáldoznak is hóلمي szúvatocskával,⁵⁴⁶ pórral, cserepecskékkel mivel. – Mentenek óda sókan; de nem tudtak végére menni, hónnan húll a' szúvaty 's egyéb is. Igaz, hogy némelly óda menek is pattogatnak vala titkon az a' félékkel. El mene a' Tanácsbeliek közül ama fántásta Berzi Jánós is; de nem láta semmit. hanem mikór a' házból ki jövé az Udvarról is ki akarna jöni, egy gömbölyög követ hengeritének útánna; melyet szeleskedő szörnyöködéssel bévive a' Tanács házba. Ótt hóلمي tréfás Sénátorok nagyon kezdik javallani, hogy valami sinomál fógva a' Tanácsházban füg- [226a] gesszék fel a' gerendában, őllyan nagy dolognak örök emlékezetére azt az pokolbeli kőt; de mosolygásokról észrevévén a' szegény szeles és dadogó beszédü haragos Berzi, meg haragúvék hogy vélle csúfolodnának, 's az emlékezetes dolog füstbe menne, 's el is felejtödnék, ha ide nem írnam azt az Ördög^a ereklyéjét. – De ehez való az is, hogy a' szegény Ózvegy Mu'snai Dániel Papné is egyik Leányával ördög látni jöve; de semmit sem láta; hanem midőn kijöne a' házból, az ő viseltes rősz csi'smájának leszakadó félben lévő patkója rongyollott Szoknyájának az allyába akadna leszakada; melyet ő felvévén, hóza hozzám 's mőnda: Uram! ihon elmentem vala az ördögös házhöz, s az Ördögök a' csi'smámról letekerék a' patkót! Én pedig meg követvén a' Vén asszonyt, mőndám, hogy nem hinném; de ő Istennel is bizonyit [226b] vala akkor megmőndám mi esett volna rajtam hogy a' Gálprityi Szóllóben⁵⁴⁷ fenn a' patakon a' füben megakadván, úgy eléestem, mintha egy rősz Ördög

a a javító jav. ebből: Ördök

ütött volna a' földhöz, és nem is tudom vala, mi bántott; hanem a' patkót látám meg a' fűben és félpatkotlan csi'smába úgy csószogék haza isten hirivel: – de az asszony ugyan csak abba a' hitben hala meg, hogy az Ördög rántotta le az ő fél patkóját; de nem vitte el. –

187.

Panaszra mene a' Vén Mu'snai Dániel Papné egy időben az Enyedi Fő Papra, és átkozódással panaszlá, hogy valaki igen nagy kártett az ő Szöllőjében, mert némelly tővön hatvan, ötven, – némelly Szöllötővön 40. gerezd is meg vólt; de valami átkozott lelkű ember, hogy az Isten rónsa meg, úgy le hányta, hogy húsz 's harmincz gerezdet is alig hagyott rajta. Móna a' Pap! púhatalodni [227a] kell, 's ha kitanulván meg bizonyithatná ki cselekedte a' kárt, a' Tanács megbüntetné keményen. – Nem tették ez a' javallás a' szegény banyónak,^a hanem a' második Papra; a' pedig móna tréfáson: „Nem akarnám, hogy olyan Termés vólna Szöllőmen, mert a' Karót is lerontaná; jól tette a' kjed jóakarója is, hogy azt a' módnélkül való sók gerezdekét lehányta 's kesveset hagyott; mert már a' meg nő, 's meg is érik.” Keservesen esék az asszonynak ez a' vigasztalás, azért ezzel visszajöve az első Paphoz 's ezt megpanaszlá, hogy mivel keserítette Lelkét ez 's ez Pap lévén, – 's addig beszéle, mig kitanulá a' pap, hogy minden szándéka a' Vén asszonynak az, hogy a' Pap Mu'snai Dani módra, vigyefel ezt a' bolondságot a' praedicáló Székbe, 's feddözzék a' semmi ellen.⁵⁴⁸ –

188.

Nádudvarius Sámuel vala Enyednek legkedvesebb 's talám leg szegényebb Papja; de [227b] még is leg bővebb kezű. Nem jöhet vala hozzá olyan halgatója a' kinek mindjárt idő közben bört nem hózat vala.⁵⁴⁹ Szegénységének fő oka vala, hogy Frankofurtban Gyöngyösi nevű Magyar Professor⁵⁵⁰ kezességére üdvességét beléköltő Obligatóriára^b. 100. Tallért felveve; Köleséritől^c is hasonlóképpen 100 Tallért ily reménység alatt, hogy elengedi nékie, minthogy ő is Kölesérit^d. megajándékozta vala Catullusnak, 's más trágár Poétáknak pergamenre irott gyönyörűséges Manuscriptumaival,^e melly a' Mátyás Király Bibliothékájából akadt vala az Apafi Könyvei közé,⁵⁵¹ 's mikór az Apafi égyet mássát fel harácsolák

- a *babónak*, jav. ebből: *banónak*
- b kötelezvényre
- c *Kölcserítől*, más.h.
- d *Kölcserít*, más.h.
- e kézirataival

Szebenben, őtt vette vala meg Nádúdvári 6. Rhénenseken:^f de a' Prinz Lichtenstein^g Követje egy éjszakára ad vala Nádúdvárinak 30. Rh[énes] forintot. Köleséri^h egy aranyat adott vala Nádúdvárinak; de ő bizik vala, hogy elengedi nékie a' 100. Tallért; [228a] de nem hogy elengedte volna, sőt két Contractust^a véve; 's azzal magát megégetvén⁵⁵² elvesze; és minden szálla az első Feleségire a' kitől el nem vált vala, 's még is azútán két feleségeis vala.⁵⁵³ Az a' Szászné Kölesériné^b 200. Tallért kezdde praetendálni^c Nádúdvárin, 's militáris Exécutioval^d is kezdé Nádúdvárit fenyegetni; de végre 100-nál kevesebbet is elvéve; de Nádugraiuust az is nagyon szegényíté, 's az is, hogy Gyöngyösinek is meg kelle fizetni. Azzal járt jól, hogy húst hitelbe 12. forintig is adtak a' Mészárosok 's a' Nép is ajándékozta; némelly Jóakarói az Ebédjeket is hozzá főgták s.a.t. de úgy is az Ekklésia Ládájából vagy 95. fr-ot elvett vala, hanem itt maradt gabonájából 's bórából csinálá ki az Ekklésia. Néki buzdúl Dobolyi István Sénátor 's mond: *Úgy szeretett minket Nádúdvári Uram, hogy ha engedtük volna bizony a' Bibliáját is elküldötte volna éretünk a' Korcsomára*, – mondék erre: [228b] Szerettem az Atyámat, szeretem kegyelme-
teket is – mint az az Apostata;^e de ha az édes atyám feltámadna is, érette sem küldeném a' Bibliámat a' Korcsomára, hanem az Isten beszédét fel-
lyebb becsülném az atyámnál; holott nékie csak egy Bibliája vólt, nekem őt is vagon. –

189.

Vala Udvarhelyszéken egy igen nagy orrú, de igen jó magyar Czimbalmos és Hegedűs, a' kinélkül nem igen eshetnek vala Lakadalmak az időben, mellyben az én Szülőim ifjú emberek volnának. Ennek ilyen szókása vala, hogy égy nagy ráklábót vón vala az órára, mellyel szörnyű kacajjokat indit vala. Az alávaló Lakadalmakban pedig mikor végezni akarja vala a' mu'sikálást, nagyokat fingik vala, a' melyből lón az a' Példabeszéd azon a' földön: *Fingott Fábíán!!* az az eltölt a' Lakadalom. Elhiszem, hogy [229a] hasonló tréfákból támadtak ama Magyar Példabeszédek is: *Jársz mint az Orbán Lelke: Nyert abba, mint Birtok a' Csikba*; de ezeknek eredete elnyomult, mint amannak: *Te sem vagy jobb a' Deákné vásznánál*, 's több hasonloknak is. –

- f rajnai forinton
- g *Lichenstein*, th.
- h *Kölcseri*, más.h.
- a szerződést
- b *Kölcseriné*, más.h.
- c követelni
- d katonai végrehajtással
- e hitehagyott

Enyeden még 1735-ben 's azután is, csak egy Asszony Ember sem visel vala fekete fátyólt a' Jobbágyos Nemes asszonyokon kívül; hanem elsőben egy kánikulázás után Debreczenből hazajöve attyának Pósalakinak házatól Nádúdvári Sámuelné, – 's látván őt, hogy az ő Testvérije talpig fekete fátyolos, ő is veve éggyet, 's jó széles arany csipkét a' két végére /:szarjál 's nem dagadsz:/ és abban bésántitta az Enyedi Templomban, mellyet észrevévén a' Tanács legottan réája izent keményen, hogy letegye; mert viselni nem engedik,⁵⁵⁴ mellyen fel puzdurázék⁵⁵⁵ a' sánta kis Papnécska, [229b] és August végétől főgva Karácsonig bé nem lépék az Enyedi Templomba, – ilyen nyomorú példát ada a' nyomorék 's borozó Papné; de ugyan csak letév a' keserves gyászt; de az alattomban járó Nádúdvári is felüté magát, 's elbúcsúzó az Ekklesiától. mellyet más-szor meg nevetek ha lehet.

Bogdányi Mihály Enyedi Pap korában, látván a' sók igazságtalanságot, hűzást vónást, keményen megfeddé a' Tanácsbélieket, kik is gonoszúl azt cselekedék véllé, hogy meg nem maraszták Papjoknak, – azért ő is elment; de legottan megbáná dolgát az értetlen Tanács, és útánna küldének Bogdányinak Tórdáig 's hívák vissza; de nem jöve,⁵⁵⁶ – hanem lón Szigeti Pappá Máramarosban; kinek is Leányát vette vala Udvarhelyi Tölcséres Mihály Szigeti Prófessorból Kolo'svári Theologiae Prófessor, ki Haller Jánóst⁵⁵⁷ a' Gubernátort tanította vala a' Kurucz világban és vaktában annak Gubernátorságot [230a] prófétált vala, mellyet a' jámbór Haller elis ére: és mikor Udvarhelyi Mihály Kolo'svárat az új Gubernátornak Údvarlana, megemlité a' Gubernátor a' hajdani jövendölést, 's Udvarhelyi Mihályt örömeben csakhogy meg nem üté a' gúttá. – Nem vólt ennek a' jó Embernek jó gyermeke, melyről Déáki Sámuel a' Kolo'svári Pap írhatna, ki egyik lúdérczes lelkü Leányát elvette vala Feleségül; de az őtet felrúgá 's még azután Debreczenben pártát visele a' bestyia.⁵⁵⁸ –

Deák koromban 1726-tájban, a' Tóvisi Barátok a' Tóvisi Réformátusok harangját ellópák lopaták,^a és a' magok Tornokokban feltévén kezdének harangozni véllé nagy őrczátlanúl: de mint hogy a' Lopók^b féltek és

a jav. ebből: *lopaták*

b jav. ebből: *Lópók*

siettek a' haranggal, egyik Tólvaj ótt hagyá rongyos köpenyegét. A' Barátok hazugúl azt kezdék mondani, hogy az ő Tornyokba azt a' harangot [230b] az Angyalok vitték. A' Réformátusok mutatták a' rongyos Angyalí köpenyegét – elhiszem hogy Angyalok vitték el a' harangot; de ördögnek is vannak angyalí. Ezután a' Sácrlégium^c után hir jöve, hogy Fogarasi igazította meg másnap a' harang ütőjét, 's én szegény fejem azt gondoltam, hogy amaz erkölcstelen imitt amott kobarló és sunnyogó Kacsó Fógarasi a' ki vélünk Deák vala, minthogy ő a' Pápastáktól sem vólt idegen: – lön azért, hogy nem sókára hozzám jöve Kacsó a' Collégiumban; de én csak éllel fellel szóllék hozzája, melylet látván mőnda: Humanissime Domine!^d talám valami nehézsége van kjednek ellenem? Mondék: vagyon vagyon! Vagy te gónosz lelkü ember; mert Te lópád el egyik a' Tővissi harangot; – eleget eskűszik; de nem hívém, 's alig hogy meg nem verém!! 's azután mőndák meg, hogy más ehez hasonló Nébuló^e vólt a' Lopó; de ez is átkozott vala, a' kiről nyil- [231a] ván beszélték, hogy Mahumedánna lett vólt 's környűlmetéltette magát. –

193.

A Kuruczok meg szállák hajdon Szebent; de a' Praesidium^a kiűtvén, a' Németek 's kivált a' Rácok igen megűzék a' Magyarokat és szaladoczkira vevék a' dolgot. Midőn egy Trupp^b jődögelne; de féltében senki is a' Lóváról leszállani nem merne, egy Kurucz mind a' nadrágába rako-dék, és midőn hajnal előtt esni kezdett vólna, ő is a' jég esőt a' nadrágából hánnya vala ki mindenfelé mint valami garbonczás Deák; <de> midőn pedig viradna, az elsőknék köpenyegeken, azok a' kik hátok megett valának látják vala a' szardarabókat, és eskűsznek vala; hogy Pajtás! úgysegéllyen; Szar eső vólt az éjjel!!! –

194.

Nádudvari Péter kinek Praedicátióit Szathmári 'Sigmund Kolo'svári Pap vigyázása, igazgatása alatt kinyomtatták szép hasznával a' Magyar Reformata Ekklesiáknak,⁵⁵⁹ maga előtt az [231b] Editor^c Szathmári előtt is esmeretlen vólt, a' mint az Előljáró Beszédben panaszolja; de én azt magam felől nem mőndhatom; azért a' mit tudok felírom ide: Láttam ezt

- c szentségtörés
- d Kegyes uram!
- e semmirekellő
- a őrsereg
- b csapat
- c kiadó

a' Tudos Embert 's e' Hazában igen hires Concionátort^d Keresden a' Bethlen László Gróf nagy pompájú temetésén, talám anno 1716,- vagy 1717.⁵⁶⁰ Vala pedig igen szép, termetes, közép termetű, kedves tekintetes ábrázatú, őszibe elegyedni kezdett Szakállú, – Vidám, ékes és hathatos jó nagy 's eleven beszédű ember. Más nagy Halottak felett is gyakran vala Actor,^e de innen annál inkább el nem maradhata, mert Bethlen Lászlóné Fóltyi Leány Mária^f vala; az Öreg Foltinénál⁵⁶¹ pedig Nádudvari igen benn vala a' vastag gyanúig; nóha a' mellett a' testiség mellett a' Fóltyi 's Bábolnai bómak is szives jó akaró barátja vala ez a' Papi Ember elanynyira, hogy a' Gyógyi Feredőben is, mikor mások a' Feredő vizet kristálozták,⁵⁶² ő csak a' Fóltyi bóros palaczkot csokolgatta; 's nóha némely [232a] baráti nevettek dolgát, 's meg is szőlították vala; de alkalmas volt azt még nagyobb tréfával elűtetni mint Szigeti Istvántól hallottam, ifjú legény 's Deák korában a' Bethlen Sámuel⁵⁶³ Udvarában lakott, 's a' mint tudom, György, Ádám, Sámuel és Imreh⁵⁶⁴ Grofoknak vólt Ephorusa,^a söt az Akadémiákról való lejövetele után is ideig őtt vólt Udvari Pap, mind két izben nagy, de gyanús kedvessége volt Gróf Bethlen Sámuelné előtt a' Nagy Bórbára előtt, ki is egy szálás izmos, négy Tagba szakadt egész vágás succulenta^b vidám asszony vala Haller Istvánné korában, Özevességében is; nem adott vólna egy sóvány tréfájú Udvari bolondot akármí Tudos Deákon is; a' mint praedicállék is kettőt a' Palotáján, 's ada hét Márjást; de egy hitvány Szász Legénynek hitvány tréfáiért az Innep estin kilencz Márjást ada,⁵⁶⁵ – akkor küld vala lapoczkázni,^c ⁵⁶⁶ a' sok^d kan⁵⁶⁷ Frajjak közé^e [232b] /:mert sokat^f tart vala:/ 's nem menék; de látám, hogy nem jó neven veszi, de csak annál inkább szeretém lapiczka kékje nélkül maradni; mert a' több Deákoknak más nap mind kék vala a' postscriptájok,^g 's vallják vala, hogy Szólgaikkal a' reggel bétékintettek a' fájdalom miatt Molduvába.

De térjünk Nádúdvári Peterre! Ez Szászvárosi Pap vala; de Szászok módjára /:kiknél a' Fő Papok többire hevernek:^h mintha Cánoniceⁱ birnák a' heynességét 's a' heverő kényességét:/ ritkán praedikál vala: szerencséje vólt az

- d prédikátort
- e temetési beszédet mondó pap
- f *Mária* utólag beszúrva
- a felügyelője
- b életteli
- c jav. ebből: *lapoczkázni*
- d jav. ebből: *sók*
- e *közél:-*
- f jav. ebből: *sókat*
- g itt: hátsó felük
- h jav. ebből: *hevernek:!*
- l a törvény jogán

Ekklesiának ha egy hónapban egyszer praedicállott, és végre nem is menyen vala fel a' praedicálló Székben ókúl vetvén feje szédelgését; hanem alatt vala egy kis deszka praedikálló Széke; de az igaz azomban, hogy a' mikor praedikál vala, mindenkor jól elkészült 's nem sültelen praedicátiókat mőnd vala, 's nem [233a] él vala habari^a hammas⁵⁶⁸ jegyzésekkel Bardocz Pál módra;⁵⁶⁹ és az ilyen jól készült munkáit némelly értelmes Deákocskáknak ki is adja vala; de őllyanoknak nevezetesen a' kik Templombeli Szólgálatját bétöltik vala, mint cselekedék Főgarasi Mátéval is, 's úgyan égyyiken ez úton akadának ama nyomtatásban lévő praedicátióinak némellyikére. Erkölcse nézve vala világ fia: ama boldogtalan Felesége valami formáska Leány Szólgálot nem tarthat vala, mert az, vagy szokott vagy szokott: ha Szüzességét szerette elvitte őnnan, hogy Péter fel ne verje annak Ládáját, ha el nem ment, esztlendő telve tele bócsátotta. Melly miatt végre: szegény Felesége őllyan rút Ólannéket tartott házánál, quibus per mediam nollet occurrere^b mortem,^c kiket mind bűdös boszorkányoknak^d véltél vólna; és talám, ha Koldús vóltál volna is, nem vetted vólna el a' falatot a' ke- [233b] zéből. Testi Ember vala szegény; de a' föld túrkálásban nem vólt Kain vagy földnek szólgája: A' Szászvárosi jóvedelemnek felével meglegedett, a' felét adta a' Városnak, hogy a' más felét szépen béhordatnák, administrálnák; mellyett azután Vásárhelyi András visszaveve a' Várostól, elégségesnek tartván magát arra hogy az egész jóvedelmet bétakarithassa, 's Űra lehessen; de Nádúdvarinak másunnan sok kipotolodott; mert huszszor hívták őt^e predicállani mig Andrást egyszer, nóha ő is Tűdos vólna; mig a' külső Oeconomiának^f muhara és tövisse felnem veré ennyire elméjét. A' Bölcz Nádúdvarinak Geczi⁵⁷⁰ fia maradt vala: ez még oskolás korában igen szép Író, de Tanúlni nem akaró Ifiatska vala; de a' szép éles elmén kívül semmiben az Attyához nem űtött vala. Tanúla Enyeden Kólo'svárat is, és Néhai attyáért igen tekintének [234a] vala reája; de Ifiú kórában meg hala, 's nem tudom mije maradt hólmi tréfáin kívül; hanem Bód Péternek nem keveset használt, hólmi Káptalanbeli Írásoknak communicátiójával.^a -

195.

A' Nádúdvari Geczi tréfái elmések és sokak: nékem ő a' Réthorikába Tanitványom vólt, 's még akkor nyomult vólt beléje az a' reverentia,^b

a habazi, más.h.

b occurre, th.

c akikhez még halálos fenyegetésre sem közeledett volna

d jav. ebből: boszornyoknak

e a javító jav. ebből: őtet

f gazdálkodásnak

a közlésével

b tisztelet

hogy előttem sóha nem ejtett többet egy tréfa szónál; de néha Urakat is vastagon meg rakott. Egy nehányat említek szegénynek tréfáiból: 1. Kolo'svári Deák korában bélépik Deáki Jo'sefhez a' Paphóz ebédkör 's ülteték asztalhöz és mőnda Deáki: *Mit ett ma Kegyelmed Nádúdvári Uram! mint Ifjú Ember?* Felele Geczi! 's mőnda: *egy kis rántott Czipót T[iszteletes] Uram!* Mőnd erre Deáki: Jól van bizony, ha kitelik minden reggel. [234b] Geczi pedig mőnda: ma ki tőlt: mert egy darab czipó vala a' Tarisnyámban, *kirántám onnan 's megevém.* – 2./ Gróf Teleki Jo'sefnéhez is nyári időben éppen asztal felett érkezék Nádudvári Gergely, 's az asszony legottan asztalhöz ültetvén mőnda: Nádudvári Uram *kegyelmed talám éh?* mőnda Nádudvári! De bizony talám *Ih Nagyságos asszonyom!* jelentvén, hōgy inkább Ihatnék, 's nekie beadák a' bőrt. 3./ Enyedi Deák korában a' restességért megszollitá privátim^c Szigethi István ötet intvén, hogy tanulna, találá mőndani: *Sed forsán non vis fieri Pastor?*^d Mellyre mőnda Geczi: *Non Pástor sed Prófessor*^e Erre mőnda a' Prófessor: *Tu ineptis et desipis.*^f Felele erre Geczi: *Utinam semper sic desiperem Vir Clarissime!*^g 4./ Deák korában Geczi incuriosus^h lévén öltözetében, és Inneplő Deák Társai előtt a' Csi'smája szára is elé [235a] fittyent 's lecsett vala, – mőndának azért a' Deákok: *Mire való az?* Ő pedig ezt felelé: *hogy könyvek gyanánt lennének a' Tüdatlan Községnek.* – 5./ Barcsai Ferencz tréfálozni akarván Nádudvarival, 's geczizni⁵⁷¹ Geczivel mőnda: Domine Nádudvári?^a tanulta é Kegyelmed az Abéczét, 's tudja é? Felele Geczi! tanultam az Ábėbabot; 's a' B-ábát is, 's így vőlt: régen *B.Á.bá: B.E.bé B.O.bó. Bahó!*⁵⁷² mőtatván újjal az Úrra. – 6./ Húszi András apostatálván,^b a' Fejėvári Káptalanba hólmi fizetésre bėállittaték Scribának;^c de Nádudvári Geczi már azelőtt őtt szőlgál vala, és a' régi Barát Irásokat majd minden Káptalanbėlieknél jőbban tudja vala őlvasni, 's már őtt ketten egymás barátságában élnek vala. Lemene pedig hólmi dolgában Borosnyai 'Sigmōnd Fejėvárra, mellyet meghallván Húsziék, meg látogaták [235b] a' Prófessort, 's mikor elbúcsúztak volna, mőnda Húszi a' kis törpe Nádudvarinak: *Jere útánnam Te kúrta!* mellyre mőnda Gergely: *Eb után kúrta* Így lőn akkor a' ki bucsuzás. 7./ Midőn Nádudvarinak azt mőndaná valaki Hogy hogy lehet őllyan szegény, ha Szászvárősi Pap Urnak egy fia vőlt? azt felelte: *Az Isten a' Szászvárősi Papoknak részeket*

- c bizalmasan
- d Netalántán nem akarsz pap lenni?
- e Nem pap, hanem professzor.
- f Te tréfálkozol és bolondozol.
- g Bárcsak mindig így bolondoznék, tekintetes uram!
- h anyag
- a Nádudvári uram!
- b hitét elhagyván
- c írnoknak

e' világon úgy kiadja, hogy a' maradékjóknak semmi nem marad. – 8./ Ez utolsó tréfáját Geczinek magam hallám. – Valánk egy néhányon az Enyedi Papnak Déési Györgynek vendégei, és közöttük vala Szántó^d Mihály igen nehezen érthető beszédű Enyedi Sénátor, – az Ebédnek elején ódaérkezék Nádúdvári Geczi is mint Déésinek 'Sógora, – vala pedig az asztalnál német Tórmás is. Móna azért tréfáson Szántó Mihály Geczinek: Kegyelmed Nádúdvári Uram szereti é a' Tormást? [236a] Móna erre Geczi: *Nem igen kapok rajta; elég jútott nékem már a' házi Tormából* Nem túda halgatni a' szegény Szántó, hanem úntig kezdé dadogni: *Mi az a' házi Tórma? Mi az a' házi Tórma?* Felele végre Geczi 's móna: *A' mint tudom jó Uram! abban Kegyelmed sem látott szükségét eleitől fógva.* – Túdja vala pedig Nádudvari, hogy Szántó Mihálynak igen visszás és habozos élete volt eleitől fógva. –

196.

Köleséri^a Sámuel Debreczeni Papfiából igen nagy Ember lett vala Erdélyben, kár ha valaki le nem írta, vagy le nem írja annak az Embernek életét; de az is rössz, ha a' szépit leírja, 's a'^b rújtát elhalgatja a' szókás szerént. Én nem tudom mind azt, a' mi erre tartoznék; de leírom a' miket tudok; 's ha rösszak lesznek is nagyobbára, [236b] én rólla nem tehetek. –

Felmenvén ez a' nevezetes ember Akadémiákra, a' mint a' Dissertációi mutatják nem Médicussá^c hanem Théologussá akart lenni,⁵⁷³ – és lejövén, 's Erdélybe is Teleki Mihályhoz⁵⁷⁴ jövén praedicállott; de a' Gemeszegi Palotán elmondott Praedicációja őlly szerencsétlen volt abba belé sülvén 's a' Mi-Atyánkban is megakadván, hogy legóttan azt mőndotta szembe nékie Teleki: *Papságod után meg nem élsz; – nem Tanúltál é Medicinát?*^d Megvallotta, hogy Tanúlt azt is, és adott újjonan Teleki ő nékie 1000 főrintot Akadémiákra, a' mint őllyan Nemes Embertől, Káli 'Sigmondtól hallottam, a' ki Inas korában jelen volt a' Köleséri^a Praedicációján is. Hallottam, hogy ezzel az 1000 forintal Bécsnél tóvább nem ment vólna Köleséri,^e – elég az, hogy igen hasznós, [237a] és messze kiterjedt híró Médicus és Túdós vala. Zalathnán 's Abrudbányán Inspec^ator^a lévén a' Kamarán, ír áz *Auraria Dacica* nevű híres Könyvet⁵⁷⁵ és

- d jav. ebből: *Sántá*
- a *Kőlcseri*, más.h.
- b jav. ebből: *á*
- c orvosá
- d orvostudományt
- e *Kőlcseri*, más.h.
- a felügyelő

ótt meg is pénzesedék. Vitette vólt bé magához^b Curára a' Havasalföldi Vajda is, <hozzá> és gazdag ajándékokkal bocsátotta vissza.⁵⁷⁶ E' hazában is fölty réa az Úri Rend ob felices^c curas.^d De hogy más képpen is gazdagodnék, elveve égy gazdag Szebeni Szásznét, kinek kész pénze 21000 Rh[éncs]^e forintja vala; de a' pénzt kezéhez vévén, háborúán kezdé élni azzal az asszonnyal, és a' Szász Capitolium^f előtt keresni is kezdé a' Divortiumot;^g de nem obtinéálhatván,^h maradának két felé Separátióban;ⁱ de a' dólóg ólly titkos vala, hogy azt a' Magyarok nem igen tudják vala, sőt azt hiszik vala, 's maga is azt mőndja vala, hogy divor- [237b] tiáltatot^j tőlle. Az asszony sem bánta vólna Kőleséritől^k való megszabadulását, csak a' pénze ne veszne óda; melly ókon felmene Bécsbe Instántiára;^l de Kőleséri^m mint nagy hirű 's tekintetű ókos Úr, mindenütt bévágja vala az Asszony Instántiáinak az útját; Sőt azomban addig órvaslá Lázár Györgyöt, az Asszonyt⁵⁷⁷ is értetvén előlⁿ amaz órdögök klistérjával,⁵⁷⁸ mig Lázár György elkucsula;⁵⁷⁹ ő pedig az Asszonyt nagy vakmerően feleségül vevé 's lakik is vélle az Asszony haláláig sziván a' jószágit azután is. – Elhalván mellőlle ez a' Bethlen Judit^o idő jártában midőn 60.^p esztendő s vólna ha nem több, – feleségül véve Toroczka Betát⁵⁸⁰ a' 'Sigmund és Ferencz Úr húgokat, 40. esztendősnél nem kisebb Kisasszonyt; de tudván hogy a' Kis asszony pénzes, elégnék tartja vala napjára öt hat pólturát adni hasra, azonban a' jó Ebédet meg várja vala; [238a] mellyet Beta másoknak^a panaszól vala; de ugyan csak kapott vala kontyot, és Méltóságos asszony nevet; sőt a' régi fősvénységből is sokat letévén, bizony sokkal kevésbbé kíméllé vala a' fősvénység által keresett keresményt. –

De midőn egygyütt laknának,^b tudositást véve Bécsből, hogy sietne fel; mert a' Szászné ő ellene ismét mozog, – fel mene sietve, 's akkor is úgy

- b jav. ebből: *magát*
- c *ferlicei*, th.(?)
- d a sikeres kúra kedvéért
- e rajnai
- f káptalan
- g válást
- h érhetvén el
- i különélésben
- j elválasztatott
- k *Kőleséritől*, más.h.
- l kérelmezni
- m *Kőleséri*, más.h.
- n *elől* utólag beszúrva
- o a javító jav. ebből: *Bánffy Leány*
- p a javító jav. ebből: 70.
- a *misoknak*, th.
- b *laknának*, th.

elboronálá dolgát, hogy egy Tanács- Urasággal is megajándékoztatték, Bécsben is egy szerencsés Curát téve igen nagy Herczegi Személlyen. Visszajövéni diadalmasan béüle a' Guberniumba mint Tanács Úr, ki az előtt Referendárius és Sécvétárius^c vala; de igen nagy^d tekintettel, úgy hogy a' Gubernátort sem Udvarolták többben mint ötet; mert bizony egyik a' másiknak adta az ajtót, a' mint [238b] azt szememmel láttam. Láttam Kolo'sváratt ezeknek előtte, hogy hébe hóba eljött Vasárnáp a' Farkas útzai Templomba éneklés végén, 's megint el ment éneklés elején. – Maga Udvarában is minden éneklés nélkül vitette véghez a' Cultust.^e Kivánták volna, ha Pávistává lett volna, nevezetesen a' Je'súiták eleget udvarolták: hívták pompás ebédjekre is a' több Guberniálistákkal^f együtt, a' Je'súiták, – 's elment; de sem egy falat étkeket meg nem ette, sem borokból nem ivott, – egyébaránt is felette kevés bort ivott óthón is. Vala igen nagy Biblióthékája is, mellyet locuplétált per fas et nefás,^g mert a' kinek jó Könyvét kaphatta, azt kezéből ki nem vájta. Mészáros Jó'si a' Toroczkai Ferencz fattyú fia Inas vala a' Köleséri^h és Toroczkai Beta Udva- [239a] rokban. Ez a' Legény ha nem hazudott, sók rútságait beszélte Kölesérinek,^a mint fajtalanzkodott idegen Úr Asszonyokkal ezen venségekben; mint vett bé természetet erősítő hólmiket, mint volt azoktól vizellete olyan mint a' kabala húgya s.a.t.

Midőn pedig ő, a' Testi boldogságban vagy bódíságban⁵⁸¹ dicsőösen élne: Bécsbe a' szegény Szászné sók szenvedései után látná, hogy a' lészen útja Consolátiojának,^b és mind<en> Kászonítól a' Cancelláriustól biztatást vévén, Pávistává lőn Lutheránából, 's akkor vevé észre Köleséri^c a' maga rómlását, midőn már a' Comendirozó^d Generálisnál⁵⁸² volna a' fulminans Decrétum,^e abban a' mint hallottam Kölesérfi Polygámiának ítéltetett; minden Keresménnye ítéltetett a' Szásznénak mint valóságos Kölesérinének;^g Torocz- [239b] kai Betának szabadság adatott, hogy a' mijeit Köleséri házához vitte, mind egy fonal szálíg elvihesse; de Kölesérről^h magát sóha ne neveztesse. – A' Generál Lelki Barátja lévén

- c előadó és titkár
- d jav. ebből: ng...
- e istentiszteletet
- f kormányzósági tisztviselőkkel
- g gazdagított szabad és tilos utakon
- h *Köleséri*, más.h.
- a *Kölesérinek*, más.h.
- b vigasztalásának
- c Köleséri, más.h.
- d parancsnokló
- e dörgedelmes rendelet
- f *Köleséri*, más.h.
- g *Kölesérinének*, más.h.
- h *Kölesérről*, más.h.

Kölesérinek^a az ő hasznos Curáiért, titkon a' dolgot Kölesérinekⁱ megjelent, nóha késő vala már néki a' maga dolgán segíteni; mert halál vala a' fején: – Köleséri^c meg mondja Betának, hogy vegye külön magát egy kevéssé, míg ő eligazítja minden baját. Beta nem csak szót fógad, hanem biztában sókját Kölesérinél^j hagyja, nóha bizony hóلمي Kölesériánumokat^k is hozott vala el szegény; Vagy hogy esett, Köleséri^c ekkor este moduluson felöltözik német köntösbe, mint mindenkor is abban jár vala; mérget ivék bé; és halva találtaték azon éjjel; de senki nem vi' sgalá halálának ókát; hanem úgy mint felöltözött vala koporsóba tevék; Kóvács Mi- [240a] hályyal a' Vizaknai Pappal égyet praedicáltatának felette, előre a' XXXIX-dik 'Sóltárból egy keveset; de keveset énekelte, és szánt szándékkal végeztetvén ezen a' Szókon: *Sókat gyűjt és sók marháat rak őszve. – – De nem tudja kijé lesz végre!*⁵⁸³ – Gyűjtött is volt sokat.^a

Conscribáltatot^b legottan mindene: találtatott vert pénze, gollyobis arannya mind őszve: 75000 f. etc.etc. – Ezek a' szegény Szásznénak kezébe mentek. Illyen Consolatiot^c ére szegény, Lelke kárával vénségében; mert nem éle sókaig: ki azt mondotta, hogy *ha az Órdög testbe öltöznék nem lehetne gonoszabb mint Köleséri^d volt.* Kellott menteni magát a' Szebeni Capitulumnak^e is; de a' Protocollumból^f megmúttatták a' Papok, hogy ők Kölesérit^g el nem választották. A' három feleségétől nem lön nékie semmi gyermeke; mert annyi házassága által is csak pénzt keresett, melly gyermektelenségét [240b] látván, 's pénzes voltát is tudván Kölesérinek, ^h Bonyhai György Püspök kérte, hogy csinálna pia fundátokatⁱ hagyna az afflicta^j Ekklésiáknak; de csak ezt felelte: *Cui bono!*^k *a' mit mások adtak is óda van.* – Vélte ez az Ember, 's mondotta is, hogy a' 100. Esztendőt bétöltlené; de meg – előzé azt az időt. –

NB: – Előbb a' 470-ik lapón⁵⁸⁴ irt Bánffi Léány nem volt Bánffi Léány, hanem Bethlen Júdiath az Ifiabb Apaffiné, és Gubernátor Bánffi Györgyne⁵⁸⁵ Testvére. –

- i Kölesérinek, más.h.
- j Kölesérinél, más.h.
- k Köleséri-javakat; *Kölesériánumokat*
- a *Gyűjtött is volt sokat* utólag beszúrva
- b összeíratott
- c vizgatalást
- d Köleséri, más.h.
- e káptalannak
- f jegyzőkönyvből
- g Kölesérit, más.h.
- h Kölesérinek, más.h.
- i kegyes alapítványokat
- j tönkrejutott; *afflicta* utólag beszúrva
- k Kinek a javára!

Régi jó Barátomnak, Vásárhelyi Péternek⁵⁸⁶ dolgaival nem sajnálom bétölteni vagy egy Levelet. – Vala ez a' jó Ember Kézdi Vásárhelyi fi, kinek tulajdon neve volt volna *Borzos Peter*; de nem szeretvén azt a' füsületlen nevet, az akkori szokás szerént csak a' Városról nevezi vala magát, nóha anyi volna a' Vásárhelyi [241a] nevü Deák, hogy csak ág-nominálni^a kellene őket, – kit, – kit *Mácer* Vásárhelyinek, kit *Kakas* Vásárhelyinek, kit *Bitumen* Vásárhelyinek⁵⁸⁷ nevezvén. Lön ez a' Vásárhelyi Péter a'^b kis gyermek Kemény Lászlónak a' mostani Gubernatornak Neutrálístából való Inassae vagy Praeceptora 's tanítá nyólcz esztendeig;⁵⁸⁸ de igen keményen tartá, plágálá,^c csapdosá, el annyira, hogy minden generosa indolest^d belölle kioltana. Fel mene ez a' Hollandiai Akadémiákra bizony vékony Tüdománnyal; de öly szépen tanulva jöve le, hogy csúdálnám. Idő jártában lön Szászvárosi másod Pappá; mert az első Pap, a' hires Kamarási Pál vala; de e' szegény addig ivék, mig idő előtt elhalna; lön pedig Vásárhelyi Péter mellé, a' második Papságra hivatala az akkori Sárdi Papnak Vásárhelyi Andrásnak, ki Péternek Báltya vala, és nállanál^e igen sokkal Tüdosabb Ember. András ugyan azt a' hivatalnak megérdemlette; de ugyan csak nem [241b] az érdem vala annak a' hivatalnak fundamentuma,^f hanem a' házasság; mert minekútánna az ő első feleségétől /:a' hajdani bahokás és részeges Médicusnak^g Enyedi Gáspárnak Leányától:/ minden igaz ók nélkül, két hazug okon, t.i. hogy ötet egérkövel⁵⁸⁹ akarta volna megétetni, és hogy mikor ötet elhagyta Toroczkaí Illyéssel éjjel jött volna le Toroczko Szent Györgyről Enyedre; elvévé Professor Szaboszlainét hirtelen, a' ki Szászvárosi szamuncza⁵⁹⁰ vala.

Midön már ez a' papi meg hívás megvolna 1735. vete a' szél engemet Szászvárosra, 's meglátogatám az én barátomat Vásárhelyi Pétert és mondék: *Nem fél é Ked az új Collégától*, hogy kigyelmednek Báltya, tüdosabb, és jóval is régibb Akadémikus; hát ha male contentus^h léssen a' második Papsággal és Kegyelmednek alája ás. Erre a' szómra elővévé Péter az András Levelét; mellyben a' praecedentiaⁱ aránt bátorítá Pétert; irván, hogy [242a] Szent András is Báltya volt Szent Péternek; de még is

- a itt: ragadványnévvel ellátni
- b a' utólag beszúrva
- c verte
- d nemes hajlandóságot
- e jav. ebből: *nállánál*
- f alapja
- g orvosnak
- h elégedetlen
- i elsőbbség

Péter első volt az Apostóli rendben s.a.t. *Én így félnék attól a Kegyelmed bátyjától.*^a de Vásárhelyi Péter erre így felele: a' Néhai Kamarási is egy elsőben nem igen akar vala engem számba venni; de én az itt való igazgatásnak árcánumait^b kitanulám jobban mint ő tudta, 's csak reám kellett szorulni; 's meg kellett engemet becsülni. Mondék én: Kamarasi sókat ivott 's azután járt; de ez reális Ember, kitanul mindent s.a.t. de nem híve Vásárhelyi Péter. Ekkor kínála meg ez az én Barátom: mellyiket Innám, Fölti Bórt é vagy Szászvárosit? 's minthogy Augustusi meleg vala, Szászvárosit mondék; de igen meg bánám; mert rossz^c vala; de szégyellém megvallani hibámat. –

Ezután Andrást beszállíták^d a' Szászvárosiak; de nem tarta sókáig a' két és kettős atyafiságú Papoknak egyessége. Egy óda való Civis, [242b] Bónyhái nevű a' Templomban hólni Sirból ezüst portékát talált volt kilópní; azt Vásárhelyi Péter szó nélkül nem hagyván, azt a' Deákból lett Civist ellenségévé tevő, 's az András Pappal a' Csépet összekötő: már vigyáznak vala a' szegény Peternek minden szavaira, és fitatnak vala minden cselekedetei után. Indúla pedig Pestis, és Vásárhelyi Péter e' tristi occasione^e okot vön, hogy magyarázná ama Részt 2. Sam. XXIII; az holott is azt a' kérdést találá feltenni: *Hát a' mostani Pestisnek nem óka é a' Császár és Király?*⁵⁹¹ 'S minthogy a' Törökkel való Frigyet látatott vala felbontani a' Néhai Carolus VI-us szólla Vásárhelyi Péter valami a' félet, a' mi nélkül ellehetett volna. – Ebből Bónyhái Szebenbe nagy Criminátíói^f csinála és Vásárhelyinek hogy Crimen lesae Majestatis^g tulajdonitassék sókat praktikála. Meg is indúla ezen a' Supremum Consistorium,^h [243a] esztendőig nyúghatatlankodtatták a' szegény Papot, elfógák papi szent functiojától is; végre ónnan eltevék Udvarhelyre; – és így Vásárhelyi András eléré az elsőséget az Öttsének mesterséges kitúrásával? 's a' rettenetes *Crimen lesae Maiestatis* is füstbe mene. Nem hiszem, hogy Vásárhelyi András csak szikrát is igyekezett volna elóltani ebből a' Tűzből; de ő még is él, szolgál a' hasának, erszénnyének; de nem a' Kristusnak, holott még nagy erőben vagyon. De talált az Isten bűnt a' szegény Vásárhelyi Péterben is; tudom, hogy Deák korában nem tartá magát tisztán, 's Udvarhelyt pedig a' mostani Püspökkel⁵⁹² is igen háborán valának: a' Supremum Consistorium is óllyan kemény Levelet ira reája, hogy egy Udvari Kúlcárral sem kellett volna a' jó Uraknak úgy

- a a javító jav. ebből: *bátyjától*
- b titkait
- c a javító jav. ebből: *rész*
- d *leszállíták*, más.h.
- e a szomorú alkalomból
- f vádaskodást
- g felségsértési vád
- h legfelsőbb egyházi tanács

bánni. Tartom Írásban a' mostani Püspöknek vádját is, és a' Consistorium et caetera^a rút Levelet ír: alig híszem, hogy az impotentis lingvae^b Alvinczi Gábortól [243b] súlt ki, a' ki az emberrel szembe szépen beszél vala; de abba a' nyómba ha kifordúl vala a' legjobb ember is a' házából, a' legártatlanabb Embert is le ócsárolja vala; de magát igen szereti vala dícsérni. Bécsbe indulásában /:mert felhivja vala az Udvar:/ gúttáutésbe esék, 's úgy hala meg óláh Szilváson. –

198.

Zilahi Pál Hunyadi Tractus^c Esperestye és Lo'sadnak Papja vala, szelid, engedelmes beszédű és szép Tudományú Ember; de ólly félelmes szíví Ember vala, hogy eligérkezett az Urak Temetésére, 's ha észre vette, hogy valami hiresebb Actor^d lészen ótt, magát csak hamar beteggétette vagy tettette: lehet hogy tette is; mert a' Hunyad Vármegyei jó Borókat szereti vala, – és egykor a' M[aros] Vásárhellyi Synodusra hét veder jó bórt hozott vala; de bé nem éré vélle, hanem savanyubb borokra szóruult vala. – Meg hala szegény jó idején. – [244a]

199.

Kóvásznaiz István az Orbai Tractusnak Décánja^a vala: a' kire megharagúván egy Nemes Asszony, Nagy Tökű Dékánynak szidalmazá. Azt nem tudom, honnan tudta az Asszony; de a' Palaczkja éppen egy vedres vólt; azt meg töltötte pálinkával, mikor Synodus Generálisokra indúlt; és mig a' bór földére kiérkezett, megüresítette; és szóktá vólt béküldeni némelly nagy Urakhöz; de a' melly Udvarban egyszer megfordúlt az a' palaczk, eszébe jútott a' Kúlcárnak még más esztendőben is. –

200.

Tótfalúsi Kis Miklós majd csúda vala a' bölcs Belgiumban; e' túdatlan Erdély pedig csúfot úze a' megbecsülhetetlen Emberen. Vala fekete és gondolkozó komor Ember; de az Isten magyar nemzetbeli Réformáta Ekklesiájának hasznára született 's készítettett férfiú. Mig [244b] Hóllándiába vala, addig az Akadémizáns^b Deákok Urnak tartják vala 's leg

a az egyházi tanács és a többi; *caeteras*, th.

b zabolátlan nyelvű

c egyházmegye

d temetési szónok

a egyházmegyének egyházfője

b akadémiaát látogató

túdosabb Akadémikusnak is: bezzeg bizony büz lett volna óda fel valamely Magyarak álmat is látni, hogy előtte elmennyen: Papi belső Kőntöst is visel vala, és Kolo'sváratt a' Papokkal is egy rendben ül vala. De ez elsőben is igen felakada Szathmári Pap Jánosnak a' Kolo'svári felfúvalkodott Papnak, ki Altíngnak minden munkáit is contemnálja^c vala. Ez az alázatosság és szelidség nélkül való Pap egyyiken azon kezdé felemelni a' szemöldökét, hogy még Hóllándiában a' Cártésiusból 's Poiretből^d őllyan Métaphi'sicát irt vala, melly a' Németi Sámuel Uraménál sokkal elébb vér vala,⁵⁹³ a' második részében: elcsapá a' hasát az Udvarhelyi Professorság is, 's nevezetesen, hogy a' Kolo'svári Papságra is felemelteték. – Ennek a' Felesége kőntösös vala; de Tótfalusiné még tászlisabb; mert a' pénz a' Férje- [245a] nek a' házához fölly vala bé. – E' kezdé az Istenfélő Tótfalusít rútnál rútabb nevezetekkel nevezgetni: Ótves Demeternek, Rézmives Sándornak mondani bőszzantó beszédekkel kesergetni, praecedentiát^a néki nem engedni s.a.t. – Ezek, 's egyebek miatt irá Tótfalusí a' maga Magyar apologiáját,⁵⁹⁴ melynek némely Exemplárját^b még ezerében láthatni; de méltó volna ujjabban kinyomtatni. Mikor Szathmári és Társai azt az Apologiát meg látták volna, Tótfalusít Synodusra citáltaták Nagy Enyedre; mint föllyt a' Causa^c a' Szász Templomban nem tudom; – azt a' kettőt tudom 1./ Hogy az Apologia benn tiltatott mint Liber prohibitus,^d és Tótfalusí felfogadta, hogy nem vulgálja,^e az egy néhány Exemplárokon kívül a' mellyeket Jóakaróinak már elküldött. 2./ Az Enyedi Templomban az Istent, és a' Papi Rendet meg követte, vagy a' mint a' vén Papoktól hallottam, Ekklésiát követett. – Alig hogy meg [245b] nem siratom ezt az Embert. Azt látom, hogy Szatmári Pap János a' két fia között, Sándor és 'Sigmond között felosztotta Tótfalusít és magát; a' Tótfalusí mesterségéből hagyá Sándornak a' betűszedést, a' külön egy familicus Typographust:^f a' kevélységét 's éles elmét pedig hagyá 'Sigmondnak; mert ő is tud ahöz a' jámbor.-

201.

Bardocz Székben vagyon Füle nevü Falú, – azon felül vólt régen egy Dobo nevü falucska; de onnan eltelepedvén lassanként a' nép, e' máii napon az a' helység az Oloszteleki Dániel Familiának a' praedi-
u-

- c megveti
- d *Poizetből*, más.h.
- a elsőbbséget
- b példányát
- c per
- d ültött könyv
- e terjeszti
- f családi könyvnyomtatót

ma;^g de fennáll sótt meg ujjíttatott ótt a' régi Falunak Kápolnája is, és esztendőnként óda, sok nép takarodik Bucsú járással vagy processióval.^h Én aról a' helyről három nevezetes dolgot jegyzek fel igazságban, a' mellyek másképpen talám csak elnyomulnának. – [246a]

1./ Fülében Réformátusok^a laknak; de minthogy Doboban sernek, pálinkának, kalácsnak 's bórnak igen nagy keleti vagyon a' sok nép miatt, – a bór korcsoma ugyan csak az Uraké; de egyébbel ótt mások is kereskednek; 's Füle leg közelebb lévén, adni 's bávászcodni⁵⁹⁵ a' Falú eleitől főgva felmenyen vala óda, 's minthogy ótt éjszakákon a' sok utriusque Sexus^b Ifiak között felettébb való a' paráználkodás; és a' féle Személyeknek nappal a' Kápolna körül Térden való csúszások in satisfactionem,^c Fülében annyira eláradott a' paráznaság, hogy az óda való Pap nem régen Tűdős embert tanácsolt,⁵⁹⁶ mint kellene elejét venni annak az eláradt veszettségnek. – Szöcs Ferencz német nemzet, és Oloszteleki Lakos Réformátussá lett vala hajdan; született Pápistából, az illyen prosonczio^d miatt. – [246b]

2./ Nem régen kezdették hiesztetni a' Pápisták, hogy Doboban nevezetes csúda esett volna hajdan, t.i. hogy a' született néma gyermek hét vagy nyólc esztendő korában ótt anyalt látott, ki is a' gyermeket szőlővá tette, 's izent tőle haza a' Szüléinek. Sőt ennek egy hosszasca historiát kezdettek immár. A' dolog pedig csak e' volt; Kolumbán Mihálynak 's feleségének /:kiket igen késő vénségekben esmertem, 's valának Istentfélő ártatlan Emberek:/ születék égy fiók, kit kereszteltetének Mihálynak; a' gyermek Testében nevededik vala; de az elme nem igen látzik vala ki szegényből, és már jó sühanczár fiucska vala, 's szállani nem tud vala. – Elvívé pedig az Anyja magával Doboba, nehogy mig óda járna kender nyőni, a' vízbe esnék mint őllyan együgyű, minthogy a' Kormos^e Vize Oloszteleken az Ó házakon belől fóllly le. Lön pedig, hogy az együgyű [247a] Moka Mihok ótt kezdenc szállani mig az anyja a' Doboí Kendert nyőné. De ezt senki csúdának nem tartotta: az Asszony nem vitte a' gyermeket óda superstitioból^a vagy hogy szállást keressen nékie, hanem azon Vén asszonynak halála után kezdették a' Pápisták ezt a' csúdat beszélleni. Mihókot én is jólesmertem, jó idős Szakállas ember vala; de elméjében együgyű, beszéde ahöz való; – fél vala ha házasítják vala: ha Levelet biztak réá, elvitte annak a' kinek küldötték, 's egy ara-

- g birtoka
- h körmenettel
- a Réformátusoknak, más.h.
- b mindkét nembéli
- c elégtétellekpen
- d búcsújárások (? – v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 247b.)
- e Kormoz, más.h.
- a babonából

nyért sem adta volna más kezébe: ha hirt hozott valaki házasságáról, azt így mondotta ki: – Az az: két nyomorúságból égyet csinált, vagy ezzel: *Ez 's Ez, meg izélt!!* Ha adtak sókat, meg ette, sókat ivott. A Baroti Vásárban a' Kézi Vásárhelyi asszony nemesmervén szegényt, mondotta nékie: *Jövell! jövell! Jöjjön Kjed! igyék! a' Sokadalomba sem találisz [247b] jóbb Italt!!* Ád is a' kezébe egy üveggel, 's azt béönti, ismét más is, – 's mikor vélte szegény hogy elég, elindul: de az Asszony megfőgja, 's az Aquavita^b árát kéri; Mihók pedig mond vala: *Ma nem ma, ha tudom: hiszem te mőndád hogy igyam!* 's akkor mások pirongaták meg az Asszonyt, hogy hagyja el azt a' szegény egygyűgűt. És így Mihóknak az Angyal eszet nem adott vőlt; hiszem ő szegény, a' *Hiszek egy Istent sem tődta.* –

3./ Nagy Emberek is kezdének végre Doboba jární, mint nem felette régen Haller János Gubernátor, az ő rása tábula^c vallást nem tanult Dániel Leányból való Superstitiosa^d Feleségével: a' ki minden Kápolnánál keres vala fiú örökőst.⁵⁹⁷ Az ilyen pronsncziok^e által megszentűlvén Dobo, találkozik egy átkozott gonosz ember, ki Remetévé lőn, és őtt Hajlékot csinála [248a] magának; de le jár vala onnan a' Falukra kéregetni, innya és kűrválkodni mint Salacissimo Satyrus.^a - Fő dolga vala pedig a' Falúkon, ha a' Réformátusoktól valamit hallhat a' Pápistaság ellen, ha nem hall vala is, fenyegetődzik és árulkodik vala annyira, hogy a' nép már igen fél vala tőlle. Azomban kapá ő egy kurvát, a' kivel őtt fertelmeskedik vala, melly kinyilatkozik, 's midőn látná, hogy a' kőrmére ég a' pokol gyertyája, a' bestyével egygűtt beszökék Moldovába, – melly úton a' nép ettől a' bakk őrdőgtől meg szabadűlván, lőn nem kevés őromben; – de a' Pápisták benne talám vallottak valami kárt; mindazonáltal őtet Cánonizálni^b nem méltó, – Tantum de Dobo.^c

202.

Anno 1722 – tájat vala Csikban egy Plébánus, és az ő Ekklesiájában Sz[ent] Simonon, – [248b] egy szép asszony Felesége egy Embernek, a' ki jól tődja vala az Ő Feleségének gonosz természetét; de Pápista módra, csak magában főrr vala, és néha meg hitt emberinek jelenté vala egy egy *Őrdög adta asszonya nével*, ki légyen a' hitetlen hitestárs. Azomban a

- b pálinka
- c üres lap; itt: vallási meggyőződés nélküli
- d babonás
- e búcsújárások (? – v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 246a.)
- a buja kéjenc
- b szentté avatni
- c Ennyit Dobóról.

Sz[ent] Simóni Pater az asszonyt veszettül megszereté, 's úgy végezőnek ketten, hogy az Asszony tetesse magát *Obsessának*^d *Órdógtól elfoglaltatotnak*; és az Asszonyból kibeszélvén, hogy már az Órdög a' Plébánus kényszerítésére /:mert Jésus nevére kényszeríti vala, hogy mondaná meg ki vólna:/ nevezé magát a' Kató Asszony hazúg lelkü szavával 's százával Jancsinak. – Akkor pedig Sz[ent] Simoni Egyházfi vala szegény Bátyám, Lakatos Sámuel a' fél szemével /:mert a' másikat Önöntés által csecsemő korában^e történetből az Édes anyja, a' szegény babonás Verebélyi Er'sok Néném veszette vala ki:/ és [249a] Bátyám is tudja vala, hogy testes Órdögök jáczodtatják itt egymást.⁵⁹⁸ – Mondván Lakatos Sámuelnek a' Páter, hogy ő szüntelen, éjjel és nappal nem lehet mellette annak a' szánakozásra méltó, 's Órdög fogságában lévő Keresztyénnek, – hanem az ő Plébániájába kellene vinni jó vigyázat alatt, – 's úgy is lön. – Itt a' sók hónapok alatt mik mentek véghez, mint mentek óda bávoszkodni a' Pá-pisták; Báró Apor Péter is mint ment óda; mint beszéllette másutt a' rettetenes dolgokat; miket szollott az Órdög, hól egynek, hól másnak, mint hívott a' Hellységbeli Páter más Páter is, hogy annál hathatosabban exar-cálhatnák^a Jancsít; mint szoritották végre pokolbeli Jancsit az asszony hüvelykébe, Könyv lett vólna belölle, ha leírta vólna valaki. Ha mondot-ták az asszonynak, hogy menne haza, sikoltozott, hogy ötöt mindjárt el-viszi az Órdög: a' Páter pedig készített vala mindent valamit említ [249b] vala^b Kató, hogy kívánna az ő Kisziles gyómra: a' szegény Férje ótthon haragszik vala nagy hátramaradásával, azonban a' mit kipotól vala a' Páter nagy szánakozásból. Ennek a' nevezetes Exorcismusnak a' hire kiterjedett egész Erdélyre: a' Réformátusok hitetlenek valának; a' Pá-pisták azt igen csudállják és a' hitlenségért haragúznak vala az Eretnekekre: de a' Pá-pistákban a' fides miraculorum^c nem vala kicsiny mint a' mústár mag,⁵⁹⁹ hanem nagy mint a' Nyiri Görög Dinnye, vagy a' mezősi Tök. – Nagyobb hiti pedig talám senkinek nem lehetett, mint Báró Toroczka-i Jánosnének Gróf Petki Sárának, – melly Úri Személyeknek Udvarában asztali Szólga vagy Inas lévén Nagy Enyedi Telegdi Márton, ritka ebédett ett hogy ennek a' csudának hírével nem zaklatták; és [250a] kaczagták, hogy nem hiszen, – bámúltak az ő Eretnekségén mind megátalkodott a' hitlenségben: de még nem végezte vala azon Pá-pista Udvarban lakását Telegdi. – Hógy világra jöve a' Sz[ent] Simóni^a Páternek paráznalkodá-sa, 's ő vele útat vesztetének Atyaságok; Kató asszonynak pedig felcsinált

- d megszállottnak
- e jav. ebből: *kórában*
- a kiűzhetnék
- b valamit említ vala, más.h.
- c csodahit
- a *Simódi*, th.

hasából pedig nem Lélek, hanem ártatlan Zab gyermek születék a' Zabnak és Kiszilynek Hazájában, és a' nagy hitű Páristák is elszégyenlék magokat, átkozák a' gonosz Páttert. Telegdi Márton is felszabadúla a' hitlenség alóll; de nem mére szóllani égggyet is ótt. – Úr Isten oltalmaz, vak és bolond hittől. –

203.

Ama Rebellis Rákoczi Ferenczet felette háládatlan Embernek tartom; őtet Léopoldus a' Je'súiták által Akadémiákan taníttatta, /:jócskán bé is hörpentett vala a' Je'súiták titkai- [250b] ban:/ 's illyen Szárnyakat adván néki, feltámadá jó Ura ellen. – Erről mások irjanak. Arról, mint fógadták őket az Erdélyi Páristák, csak két dolgot jegyzek fel: 1./A' Kolo'svári Je'súiták Árcus Tryumphálist^b csinálának néki, hogy örömmel vegyék a' Fejedelmei.⁶⁰⁰ –

2./ A' Baroti Páter, Atyái nevű Katonáson, egész fegyverbe öltözék, jó paripáján a' nyereg fába egy pár pistóla, oldalán kardja; 's mellette derék Flintája, 's így mence el^c a' magyarokkal Feketehalomhöz. Mikor az én Atyám intené tél túl, hogy ne menne, ezt felelte: Bizony elmenyek az én Nemzetemért; míg e' három púskával hármat meg nem lövök, kettőt hármat le nem vágok, addig tudom meg nem halók; – hallatott is, hogy vitézül viselte magát 's végre elesett.⁶⁰¹ – Ide teszem azt is:

3./ Hogy midőn Generál Gráfen bójöve,⁶⁰² hogy a' Székelly földet behódoltassa, ellene való indulatoskodásból mondotta volt nyilván egy Csiki [251a] Páter: *Gráfen gravamen*.^a Melly Gráfennek fülébe menvén, majd ebül jár vala Atyasága! – meg nem óleté ugyan; de szembe meg szidogatta Rébellisnek, 's talám meg is méré, és éppen húsz fónak találá. –

204.

Talám titokba marada vala örökké ha fel nem írnam; de nem halgotok el egy macska farka vágásnyi dolgot is. –

Midőn már Rákoczi Ferencz azon volna a' véle lévő Urakkal, hogy M[aros] Vásárhellyen, abban a' rongyolott órszágygyűlésében Fejedelemségre emeltetnék.⁶⁰³ összevégezének a' Háromszéki 's Erdő Vidéki Réformátus Papok is, hogy a' Fejedelmet ő Felségét /:nóha a' Felséges nevet detestálják^b vala, mintha Rákoczi az Istentől szaggatta volna le azon Ti-

b diadalívet

c jav. ebből: a...

a Grafen – nagy sérelem.

b elutasítják

tulust,^c és prófétálnák, hogy az Isten azon fúvalkodó Titulusért meg aláz-za:/ solemniter^d köszöntsék Vásárhelyt; rendelének is követeket, 's egyyk lön az én édes atyám. – Elindúlnak azért; [251b] de nem tartának egyenes útat; hanem jövének a' Szászok közé, gondolván, hogy a' Szászok Nagyjai a' Titkokat jobban tudják; – beszállának ehézképest Ebédre az Erkedí Paphóz, 's kijelenték szándékjokat; – az mint emberséges Papi Ember, meg mőndá, hogy a' Zsibói Sáncznál a' Dánus,^e a' Rákoczi Táborát megpróbálja, és nemgondolhatni, hogy a' Magyar Táborát meg ne verje; vagy verte is.⁶⁰⁴ Mellyet hallván a' Papok, Lóhátra ragadának, és a' Kantár szárát fordíták hazafelé! Egésségesebb is vőlt. – Jártam annál a' Sáncznál! jó helyen vőlt igazán; – a' 'Sibói agyagnak is hallottam híret, bizonyal óllyan óllyan színű az, mint az ember szar. –

205.

Vala Abrud Bányán hajdan egy Fodor nevű Unitárius Nemes, a' ki a' Templomot éppen nem gyakorolja vala; inti vala a' Papja, hogy ne élne óllyan prófané^f 's ne botránkoztatna; de mind ez is az ő cserkesz lelkénél ke-[252a] vésnél kevesebbet téssen vala. Végre az Unitáriusokra kivallá a' Papnak, hogy ő a' pipához felette szokott, és dőhányozás nélkül annyi időt nem tölthet, míg éneklés könyörgés véghez menyen; kivált képpen pedig hőszzalja vala a' Pap Kómja praedicációját. – Ezt hallván a' Pap, felfogadá, hogy csak jelenjék meg a' Templomban, a' legelső intésére is mihelyt látja, félbenszakasztva végzi el a' Tanítást. El is mene Nemzetes Uram ő kegyelme; de az úton éppen a' Templom ajtajáig mind füstöle a' Szája, mint a' kúrvának a' Szemérme; és inte a' Praedicátornak; de az azt láttatlanná tevé; azomban pedig a' pipából a' tüzes hammú és Tabák kiesvén, éleddegelvén, heviteni kezdé az ánglia nadrág szárát. Nősza most! Fodor sietve kíléptete a' Templomból; de a' Tüzet nem szenvedhetvén tővább nem mehetne, hanem a' kűszőbre leulvén kirántá a' pipát, lerántá a' Csi'smát kirázá a' tüzet, 's újra felvonván [252b] a' solyát,⁶⁰⁵ haza mene dőhányozás nélkül haraggal, és kegyes főgadást téve esküvéssel, hogy sóha a' Templomba nem veszi őtet a' Papja. – Talám ezt a' fogadást tette ő a' Szent Faustus Socinus Blandrata és Dávid Ferencz dicsősségére. –

- c címet
- d ünnepélyesen
- e dán
- f vállástanul

Szilágyi 'Sigmond, ennek az Enyedi Prokátornak 's jó Gazdának Árkosi 'Sigmondnak édes Attya, vala a' Fejérvári Collégiumban Kaposi Sámuelnek szép Tudományú és /:Prófessora példáján:/ curiosus^e Tanítványa; ki Kaposinak igen szép compendiosa Geográfiját^f írta vala le; irott vala hólni jegyzéseket is az Erdélyi Reformata Ekklesiának Historijára tartozokat 's egyebeket. Lón pedig Pappá a' Küküllővári Tractusban;^g vala Esperestje Bónyhái György, a' kinél^h ő magát nagy Törvénytudónak, és jobb Thëologusnak is tartja vala.ⁱ talám [253a] nem is csalatkozott meg ebben Szilágyi 'Sigmond; mert Bónyhái György az Angliai nyelvet meg tanulván, csak nem egészen az Anglus Concionátorokhoz^a támoszkodott vala, 's igen könnyen paposkodik vala; nóha; nóha bizony panasz nélkül, becsületére. Szilágyi 'Sigmond a' nagy elme mellett mit gondola! Azon kezdé futtatni elméjét, talám lévén hólni titkos biztatása is, hogy Bonyhái Györgyöt ki keverje^b Esperestségéből 's magát választassa; már a' Tractusnak egy részét el is hodoltatta vala; Sőt Szilágyi az ő Complicesseivel^c arra mene, hogy midőn Bónyhái Synodus Pártiálist^d tartana egy részében a' Tractusnak, – ökis más részében synatolnának. A' dolog kinyilatkozván pert indita ellene Bónyhái György, és hózá az Enyedi Synodus Generálisra a' Causát,^e őtt kész leszen vala Esperestek intercessiojára^f Szilágyinak meg engedni a' jámbor Bónyhái; de Szilágyi magát offirmálván^g megint törvénytől vára: ki jövének régi Baráti, mint az én atyám is; de nem tudák szelidíteni. [253b] Akkor a' lón a Deliberátumnak^h Lelke, hogy Tractussát Papságát ámittálja;ⁱ köntösse, kalapja vágattassék el. Tón ugyan appellatiót^j ilyen szóval: *Appellálok Nemzetünknek Apostolaira!* az az: a' Császárra; de a' Szász Templomban elvagdalák köntössét, 's kalapjának kerületit, és a' Templómnak napnyúgoti üvegetlen ablakán

- e tudnivágyó; jav. ebből:
- f összefoglaló földrajzát
- g egyházmegyében
- h a' kinek, más.h.
- i vala magát, más.h.
- a prédikátorokhoz
- b heverje, th.
- c társaival
- d részleges zsinatot
- e pert
- f közbenjárására
- g eltökélvén
- h határozatnak
- i elveszítse
- j fellebbezést

kiveték, az ajtó bétéve lévén, 's azután magát is kibocsátván, mindeket felszede 's elvivé. Időjártában prece,^k 's csak elhiszem hogy praetio^l is megnyeré, hogy Húnyadi Márton, vagy Vásárhelyi István bévénné az Enyedi Tractusban; de itt is nyúghatatlan ember vala; és réa is ragaszták a' *Peres*^m *Szilágyi nevet*. Senki a' Papok közül engem inkább nem becsült mint ez az Ember, és én is nagyon megbecsültem ötet; de irtoztam, mikor láttam melly impatiensⁿ 's mint garáználkodik a' Papokba 's másokba.

Vala szálas és termetes ember, distinctus és potens^o a' Tanításban, aláza- [254a] tosnak láttzik vala magaviselésében is; – Papban nagy Törvénytűdó is volt; de majd mindenkor vesztette Causáját.^a Első Feleségétől vala egy igen szálas és magas izmos fia ki Udvarhelyszéken Pappá lett vala; de Carolus VI-us engedelméből az akkor élő Prussus^b Király⁶⁰⁶ számára, hőlmi Prussus Tisztetskék Anakimokat,⁶⁰⁷ hóri hörgas embereket keresnek vala⁶⁰⁸ talám magnak; 's azt a' nagy szál Árkósit is réa vevék hogy elmenne, azzal biztatván, hogy annak a' nagy Katónákból álló Régimentnek Papja léssen és nagy fizetése; de óda fenn észre vevé, hogy a' Papság nema' nagy Testiségben áll; mert Flintát adának a' nyakába, 's őtt kell műstrálni^c éppen a' Király haláláig; hanem ez a' móstani Uralkodó Király⁶⁰⁹ ötet, másokat is, a' kiknek tettzett elmenni elbócsáta, 's úgy jöve vissza Erdélybe; – de itt helyre nem találván, Magyar Órszágra vóná meg magát. Ezen fiú Édes Anyjának [254b] halála után ismét megházasodék Szilágyi 'Sigmond 's vevé feleségül Nagy Bórbárát az Enyedi Procurátor^d Árkosi 'Sigmondnak az édes anyját. Ennek idejében már voltak sok boldogtalan bajai. Nagyobbik Leányokat feleségül vevé Enyeden lakó Tórdai Szabó János, hajdon egy Udvari Leves; és a' vejét Szilágyi 'Sigmond a' maga házánál tartja vala: mít látott mind Szilágyi, mind menyecske Leánya, az 6' Lelkek túdta; elég az, hogy törvényt indit felesége ellen, 's Divortiumot^e kíván hoc fundamento,^f hogy maga is a' feleségét Tórdai Szabó Jánossal in flagranti adulterii Crimine^g látta; 's a' Léánya is a' Férjét látá a' maga anyyával; de bizonyág nem lévén

- k könyörgéssel
- l megvesztegetéssel
- m *Pares*, th. (v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 306b.)
- n összeférhetetlen
- o tiszta elméjű és hatásos
- a perét
- b porosz
- c szemlézni
- d jogász
- e válást
- f azon az alapon
- g házasságtörés bűnében tetten érve

csak égy is, readjudicáltaték^h Szilágyi 'Sigmondnak az asszony, 's hóltig együtt lakának. Az Öreg Árkosi vagy Szilágyi 'Sigmondné, Férjével együtt acquiráltⁱ Enyedi házába szálla, [255a] hóltig is ótt lakék, kinek dólgai leveleket főgnának bé ha leirnók. Vólt szegénynek zabolátlan nyelve 's igen nagy haragja; de mások szólgálatjára, betegek körül, halottak mellett óllyan Szólgáló vólt, hogy ma az ó Várossában hózza főgható egy is nincsen: jó Gazdaasszony, mértékletes életú is vala, és sók szép pénze marada maradékira. –

207.

Mu'snában lakik vala gyermek koromba egy Vende [nevű], a' mint hallottam szép Túdományú Pap, ki is még a' Deé'si Márton Déákjai közül való vala. Valának pediglen nékie két fiai: Vajai Jo'seif⁶¹⁰ az első, kivel 1711-ben együtt Tanúltam az Etymológiát;^a de ő Szakállas Legény vala annyira, hogy mífór beretválnák vala a' Tórkát, harsóg vala a' Beretva rajta; de a' szakáll mellett igen rósztanuló vala, 's túdatlan is, – a' melly miatt meg is botozá Gyújtó [255b] Ferencz egykor részegen felette igen; de mint nagy Legényt, aetas vocabát,^b 's addig taszították, míg Deákká lenne; – mint hogy pedig egész férfiú vala, kúrvák után adá magát, és egy részeges Szócsné éjjelre is bójó vala hozza az oskolába; a' melly miatt ha rajtam áll vala, a' Seccessusba^c bizony csávába vettem vala az eb-nyászta menyecskejét. Elég hogy, a' szegény Vajai Jo'seif másnap elbucszék szaporán, 's jóve Enyedre; – nem sókára adának nékie valami étlen Bethleniana⁶¹¹ álumniát,^d 's a' pénzt az Údvarbirotól várja vala. Ittason egy este bé is jóve Komáromi Lajóstra az Alumniáért részegen; de az megmenté magát azzal, hogy a' Város nékie még semmit sem administrált;^e de a' részeg bolondnak nem vólt ez elégséges felelet; mert ihatnék vala, azért haraggal kijöven egyéb bósszút nem tehete, hanem a' Kastély kapúja felett való felső háznak retesszét [256a] fel veté, és mikor éjjelre természet gondjára ki akarna jóni egyyk, 's másikk, sokat kiáltozának míg a' Porkoláb felserkene. Innen azon este bétekerge Szilágyi Péterhez, a' ki Rector vala névvel; de a' Rector valósággal majd csak Szigeti István vala: Kérdé Szilágyi Péter: *Tu quis es Domine?*^a

- h** visszaítelteték
- i** szerzett
- a** szószármazástant (az I. osztály anyagát)
- b** elérve a kort
- c** árnyékszékbe; *Successusna*, th.
- d** a Bethlenektől származó ösztöndíjat
- e** rendelkezett
- a** Te ki vagy, uram?

monda Vajai nagy sejpen 's fennyen: *Ego sum Siculus!*^b mellyre monda a' Rector: *Sic nullus.*^c de ő azt nem értvén, haza jöve, 's mind ezeket nekünk meg beszéllé. Ennek a' szegény Legénynek több Könyve nem vala, hanem *Beza Versioival*,^{6,12} egy Görög szakadozott újj Testamentum; de annak első, 's utolsó foliussit^d nekem adogatja vala fölytásnak, 's én ellövödöztém bocsássa meg Isten!! –

Azután Vajai Jo'sef így jára: meg nem jelenék sókáig a' Thèologica prófessiokon;^e de Szigeti István nevéen megszollítja vala, 's mások mondják vala: *non adest.*^f Végre hónya alá vevé Bézát 's eljöve, – akkor is mőnda Szigeti [256b] István: *Domine Jo'seph Vajai?*^g 's ő mőnda: *adsum Clarissime Domine.*^h Kérdé Szigeti: – Praeteritis diebus ubinam fuisti Domine?!ⁱ Mőnd Vajai:^j *Negotia habui Clárrissime Domine!*^k Mellyre Szigeti István mőnda: *Ah! Domine, hic agebuntur negotio Patris Coelestis!*^l Nem szállítá meg őtet többé sóha Szigeti István. Ő is Udvarhely széken Ekklésiácskát kapván Pappá lőn; de fő gondja lévén a' házasság, meg nőszék, és nem sók idő múlva felesen nemze gyermekeket, 's azoknak kenyér kell vala, – azért óda hagyván házát Németek közé állá; de a' Felesége a' sók gyermekkel útánna lévén, a' Németek magok közül kiveték. A' Synodus Generális pedig kézre nem kerítheté, mert^m a' köntőssit, de nem a' Lelkét, kéz által való környűlmetélés által éppen Ságumnáⁿ téteti vala. Azután kőldűla, és én is adék nékie nyőlcz potűrát; de tudom, hogy azt a' penész nálla meg nem főgta. – [257a]

Ennek Testvér *Öccse Vajai Gábor* e' szép elméjű Ifiú vala; de nem igen tanúl vala. Lőn Enyedi Deákból Kolo'svari Deákká; meg járá Holándiát is; sőt a' M[aros] Vásárhelyi Synodusba is szépen praedicállá, sőt azután azon Tractusnak Notáriussa is vala. De azon Tractus Pűspők Borosnyai Jánosnak ajánlá az Esperestséget, és hólmi untatás után, nyűjta is reménységet, hogy vállalná, ha más vőlna a' Nótárius; adák azért elméjére Gábórnak a' Baráti a' Déési 'Sinatban, hogy önként tegye le a' Nótáriusságot, és nagyobb tisztességére szolgál: le is tevé. Ezt szülé néki is a' rézszegkedés. –

- b** Én székely vagyok!
- c** Tehát senki; szójáték a *siculus* – *sic nullus* szavakkal.
- d** lapjait
- e** teológiai előadásokon
- f** Nincs jelen.
- g** Vajai József úr?
- h** Jelen, tekintetes uram!
- i** Hol voltál az elmúlt napokban, uram?
- j** *Vajai!*; más.h.
- k** Elintézni való ügyeim voltak, tekintetes uram!
- l** Ah, uram, itt a' mennyei atya ügyével foglalkozunk!
- m** jav. ebből: *most*
- n** köpeny

Vajai Karkó^a Ferencznek a' dólga még nagyobb Trágédia; de azt is okozá a' szörnyü részegeskedés. – Vala ez az ember utoljára Nagy Laki Praedicátor, az holott is annyi gonosz patratumi^b vóltak, hogy azokból vastag Rélátoria^c tölt bé. Ott pedig így jára: Gerendi nevü Nemes Ember hala [257b] meg ottan, a' ki abban az Ekklésiában éppen oszlóp vala, Papoknak 's Deákoknak pedig éppen Vendég főgadoja a' háza. A' meghólnak Fiai attyok Temetésére Enyedről hívák Theologiae Prófessor Borosnyai 'Sigmundot Orátornak, és ugyan onnan a' Fő Papót^d 613 Concionátornak. A' Tórbán Vajai igen meg részegedvén, összehazuttólá a' Szálláson a' két Actort^e szembe, hogy hazudtak; mert nem vólt Gerendi Sándór olyan jó Ember mint mondották. Az Actorok a' szidalommal keveset gondoltak, sőt csitították, hogy halgasson; mert szavait sókan hallják, a' Keserveseknek bémondják 's magára nehézséget vonson; de csak hijába. Más napon az Ekklésia felzendül: az Esperestre is, hogy Karácson Innepe éppen az ajtó előtt vagyon, ha Vajai a' Templomba bémenyen, űk egy lábim künn maradnak, hanem az Esperest Úr vacsorája ósztani rendeljen szomszéd Praedikátort; a' Mesternek pedig parancsolja, hogy szólgáljon. Karkó^a is jó reggelre megjozonadván csak a' földet hogy fel nem falá [258a] az Enyedi Pap és Prófessor előtt, – azután pedig elsiete az Esperesthez.

Kíntelenítették az Esperest ötlet Törvény mellé rántani, 's annyi gonoszsággal adák ki a' Rélátóriában,^a hogy ő ellene igen kemény Déliberátum^b mene ki, melly szerént Synodusig suspendáltaték ab officio Sacro,^c de a' Déliberátumot nem meré appellálni^d félvén, hogy őtt kőntőssit vágatják el; de azután Veje által Instántiát^e ada bé; de Választ nem kapata; hanem a' M[aros] Vásárhellyi Synoduson megjelenék a' boldogtalan ember, 's őtt legelsőben is meg keresé az Enyedi Fő Papot, a' kft Nagy Lakon leg inkább megbántott vala, és attól Tanácsot kérde. Az azt Tanácsólá, hogy privatim requirálja^f a' Püspököt Szathmári 'Sigmundot,

- a Harkó, más.h.
- b büntettei
- c vádirat
- d prédikátornak
- e a temetési szertartás végzőit
- a vádiratban
- b határozat
- c zsinatig fölfüggesztették a szent hivataltól
- d fellebbezni
- e kérelmet
- f bizalmasan keresse föl

a' Synodi Generalis Notáriust^g Vas Gábort, és a' nagyobb auctoritású^h Esperesteket; dólgát ne szépitse, hanem csak grátiáhozⁱ főlyamodjék; mert ha igazságot kér el kell veszni. Tóvábbá készitsen rendes Instántiát, 's adja bé. Meg írá Karkó^j [258b] hosszason az Instántiát; de egy jó akarója akará 's javallá, hogy ad Corrigendum^k vigye ismét az Enyedi Paphóz, – el is vivé, a' ki egy néhány helyeken akará Corrigálni, mint-hogy Esperestyét 's Tractussát^l is oldalaslag sértegeti vala igaz óknélkül; és hólni álmát is beléírta vala; de semmit nem engede corrigáltatni; mert disznó részeg vala. Mónd az Enyedi Pap: *Édes T[iszteletes] Vajai Uram! T[iszteletessé]ged az Esperest 's a' Tractus ellen irt ide hólnit, én a' Tractus képében jöttem ide, 's meg kell szállalnom a' Tractus mellett!! 's azzal elesik T[iszteletessé]ged szándékától; javallanám, hogy senkit, <hogy senkit>^m ne kívánna T[iszteletessé]ged vádolni: de csak hijába mónda jót a' részegnek. Sőt mónda: Bizodalman vagyon, hogy jó Válaszom léssen; mert álmomba is megjelentette Isten azt énnékem; mert álomban az Abacs Márton házába menyek vala bé, és két szép fejér kenyér vala az ölömbé, 's [259a] mindenikbe égy egy olajág vala szúrva. Abacs javallotta azt is nékem, hogy Kegyelmedet keressem meg etc. etc. – Ezzel elmene, és az Enyedi Pap móndja az ótt lévőeknek: Arról a' Vajai két kenyeréről a' Faraó Sütője⁶¹⁴ jút eszembe; féltem ezt az Embert a' non putáremtől.^a –*

Más napon, a' felette nehéz dolgok között is, keresve keresé a' Püspök az alkalmatosságot, hogy felolvastathassa a' szegény Vácans^b Papnak Karkonak^c Instántiáját;^d mert dologát nem tudja vala, és a' Collégiumban egyútt Deákoskodtak vala, – azért akar vala nékie szolgálni. Felolvasák azért az Instántiát, 's azt kérdék az Enyedi Tractus Séniorától;^e ha az Instáns^f atyafiúnak Causája^g főlyt é az ő forumán? Van é aról Déliberátum? per formam appellationis;^h miért nem jött e'

- g általános zsinati jegyzőt
- h tekintélyű
- i kegyelemért
- j Harkó, más.h.
- k javításra
- l egyházmegyéjét
- m a javító törlése
- a nem gondolnámától, azaz: előre nem látott bajtól; Hermányi fordításában: a kitudjától, v.ö. Nagyenyedi Demokritus 176a, 178b.; non putáramtól, más.h.
- b szolgálaton kívüli
- c Harkonak, más.h.
- d kérelmét
- e egyházmegye vezetőjétől
- f kérelmező
- g pere
- h határozat? fellebbezés formájában

Felső Forumra, Itt vagynak é minden Instrumentumok?^l s.a.t. Felele az Esperest: Itt vagyom^j mind Rélátoria^k mind Deliberatum;^l unszolták Stante Sede^m hogy appelláljaⁿ Causá- [259b] ját 's nem appellálta; de Vajai áll vala mint a' Bálvány, akkor monda az Enyedi Pap, ki Notárius vala: *Szent Generalis Szék!* Az Instáns nem kér az Instántiában *szoross igazságot, hanem Atyai irgalmasságot*; úgy tettik, hogy csak arra kel- lene Választ adni ez öreg embernek. – De azt felelék erre: Minékünk is szükséges hallanunk e' dolgot; kegyelmetek a' Déliberátumot olvas- tassák fel. Mónd az Enyedi Pap: Ládában zár alatt van a' Protocollum;^o de ha itt vólna is, nehéz volna elólvani a' néhai Putnoki István Írását. – De csak rajta levének a' Tiszteletes Atyák, hogy ólvastatnék fel az a' Déliberátum: a' rút Írást elólvassák, és elbámúlnak rajta. Felele pedig az Esperest 's monda: *a' Rélátóriába több vagyom; de apostásiával^p való fenyegetődzéseit elhalgatta a' Pártiális.*^q Ekkor habita Deliberati- one^r végeztették, hogy Ministerium^s és [260a] Ekklesia kebeléből ki- vettessék^a Vajai; és köntössének el- vagdaltatásával secularizáltassék.^b - Azonban a Marós Széki Tractus Tisztjeinek meg mondaték, hogy erős Mesterek lennének jelen; de a' Generalis Notárius^c monda; hogy ki- sértetnék a' Szállásra, 's ótt Szabó Mester ember ollóval vágná el Dolmányját, hogy annyi kárt ne vallana. – Monda pedig egy: Azt Czéhális^d ember nem cselekszi. – Azért a' Déliberátumot Karkó^e hallot- tára felólvassák; és a' házból kiküldék; de a' Mesterek elszalaszták; hanem a' Je'suiták Klastroma ajtaja bezárva lévén, ótt meg ragadák; – 's visz- szahótván, ókis kiméltetlenül vagdalák a' viola szín lóngát.^f Mellyet ő is levetvén, 's elmezczet részeit felszedvén bé mene a' Je'suitákhöz, bé ajánlá magát; de azon a' napon nem vevék bé; mert igen részeg vala; sőt azon a' napon a' Palóta ablaká- [260b] ról tekingete alá 's égett borozá

- i bizonyító iratok
- j jav. ebből: *vagyomak é*
- k vádirat
- l határozat
- m az ülés folyamán
- n fellebbezze
- o jegyzőkönyv
- p hitehagyással
- q részleges zsinat
- r tanácskozást tartván
- s lelkeszi kar
- a *kivettették*, th.
- b világi hatáskörbe átadassék
- c egyházkerületi jegyző
- d céhből való
- e *Harkó*, más.h.
- f papi palástot

is. – Más napon béesküvék a' Pápismusra: adának nékie nyólcz garast, és egy hitvány fekete Palástot, egyebet nem nyere; hanem a' Tórdai Pápista Hadnagy a' káromkodásért nem fenyegeté elfogatással. – Most nem régen egy Leányának fel csinálá valaki a' hasát; és féltvén azt az Apostási-ától, mene az Ó. Tórdai Paphoz,⁶¹⁵ és sirva mőnda a' boldogtalan Apa: Tiszteletes Uram! Kedvezzenek kegyelmetek, annak a' szerencsétlen Leányomnak, 's szolgáljon a' Magistrátus^g előtt is; ne hogy elhajoljon, – elég ha én elkárhoztam, ne kárhozzék el az is. –

209.

Vala Enyed Várossában egy Gúlácsi István nevű Civis. – Ez a' Kurucz világhban Toroczkai István⁶¹⁶ Commendója^h alatt, jelen vala midőn Szebent a' Kuruczok megszállák, és tél túl löteték is; de a' Németek és Ráczok [261a] elkergeték őket onnan és futva szaladának. Ebben a' Szaladoczkai állapotban elfüllada 's elállá a' Toroczkai István kővér paripája és bizonynal elfőgja vala egy Rácz; hanem Gulácsi leszőkék az ő Madár husu sebes futó Lováról, felülteté ara az elijedt Generált mőndván: *Úlj rá Ördög adta Ura! mert kárabb vagy te, ha elveszel, Lóvamnál!!* 's ezen a' Lóvan elnyargala Toroczkai; Gúlácsi^a is felüle a' Toroczkai István Paripájára a' melly az alatt pihent vala, és a' kard lapjával két felöll megcsapódósá; 's hát újjitt a' derék ló; de azonban a' Rácz őllyan közel érkezék, hogy Gúlacsít^b könnyen meg löheté vala csak pistollal is; mert csak égy mélly árok vala köztők; de paripástól elevenen akarja vala elfőgni; – szörnyen is kiált és agyarkadik vala a' Rácz mőndván: *Add meg magadat Teremtetle!* De Gúlácsi^c is káromlást 's kegyességet özszezavarva, minden szavára a' Rácznak ezt mőndja vala^d orditva: *Nem adom Ördög adta Ráczca; mert velem vagy az [261b] én Jésus Kristusom!* Azomban, jőbban jőbban ujjitván a' Paripa, Gulacsit^e szerencsésen elhőzá, melly méritumával^f Gulacsit^g /:méltn is:/ Toroczkai előtt hőllyig való tekintet nyere; de nem csak életében tett sők jót Toroczkai Gulacsival,^h hanem a' Fia is Toroczkai János⁶¹⁷ Gulacsit^e sóha Udvarából üressen nem bocsátotta, sőt nagy szabadsága vala annál az Udvarnál beszédben is, – mellyre

- g elöljáróság
- h parancsnoksága
- a jav. ebből: *Gúlácsi*
- b *Gyúlacsít*, más.h.
- c *Gyúlacsi*, más.h.
- d jav. ebből: *vala*:
- e *Galacsit*, más.h.
- f érdemével
- g *Galacsi*, más.h.
- h *Galacsival*, más.h.; jav. ebből: *Galaczival*

csak egy példát említek: – Pater Kolo'svári Pál Je'suita, mint Missionárius Apostolicus^l T[orockó] Szent Györgyre Toroczkai János Udvarában jöve, és minden nap égyet égyet praedicállá majd egy hétig: elérkezék Gulacsi^g is maga dólglában azon Udvarban, és ebédhez ülte az Urakkal; de a' Je'suita egyszer sem ülél véllek asztalhöz; – asztalnál pedig ama hasadt ágyékú Lojola, ama vak Pápista Toroczkai Jánosné, mónda Gulacsinak:^j Hiszi é kegyelmed, hogy ha a' *Szent Lélek nem vólna ebben a' Papban, sóha véghez nem vihetné ezt a' sok Lelki Tanitást*. Mónda [262a] erre, de parasztoson Gúlácsi!^a Asszonyom! azt ne csúdáld; mert régen tanulja ő azt: tartsad csak itt egy hónapig: Szent háromság ugy ségéllyen ki főgy mindenből. De adj 20. 30. forintot egy szegény Réformátus Papnak, néked Esztendeig is mind praedicáll csak győzzed halgatni: Szent Lelket emlegetz Asszonyom! 's csúdáld micsóda Szent ember; de a' Kurucz világba mikor ő Kolo'svári Unitárius Deák vala, szerette vala a' Kolo'svári Unitárius menyecskeket. – Ezzel bédúgá a' Lojola Asszony száját. –

Minthogy pedig Gulacsi Szekeres ember vala, a' bört is igen szereti, az Enyedre a' tájban telepedett Barátok pedig, mint új Emberek, Szekeret 's Lóvakat nem tartanak vala Gúlacsi hordozza vala fizetésért őket ide 's tóva kóldulni, – azért idő közben is találá vala nállok egy egy ital bört, 's bé is jár vala reájok. Mellyet látván 's hallván Szigeti Prófessor találá mőndani, hogy *Gulacsi Istvánt apostá-* [262b] *'siától^b félti*. Melly szó a' fülébe menvén Gulacsinak, megharagúvék igen és mőnda: *Isten Szent Háromság ugy ségéllyen!* még Szigeti az Ősz fejével, 's Köblős Bárdi 's mások, hamarébb Pápistákká lesznek mint én. Azért, hogy megiszom a' Borokat nem hiszem a' Vallásokat, 's azt a' bört is kiveszik ők, az Őrdőg adták az én Lóvaimból egy cseppig; mert égy korty sem esik nékem ajándékban. –

210.

Kőpeczi Jánosnak leánya vala a' Gyalai hajdani Papné Boros Gáspárné, 's annak a' Papnak több jó erkölcsű Leánya nem vala: Borosnének nagyobbik Leánya Sára második Férjhezmenése által, lőn Felesége Nagy Enyedi Dobolyi Sámuelnak; de az asszony a' Boros Sára névnek igen meg felelvén, addig ivék, mig elpúsztittá Férje házát, és a' Részegeskedéshez ragasztá annak [263a] a' bűnnek szokott Et-céte-ráját^a is. – A' többek között egyszer a' részegségért 's tékozlásért egy

- l apostoli hittérítő
- g *Galacsi*, más.h.
- j *mónda: Galacsinak*, más.h.
- a *Gúlacsi*, más.h.
- b hitehagyástól
- a velejáróját

pálczikóval meg akará útőgetni a' szegény Doballyi Sámuel a' Feleségét; de a' ravasz asszony a' Serfőző Edények mellé vónván magát, onnan nyelvel vala a' Férjére; azért a' szegény Férfi a' pálczikóval beszúrkála óda, 's az asszonynak tágan lévén a' Gáspár Iszákja, elfősa magát, és kiáltani kezdi, hogy a' hájját mind özszedőfőlte szaggatta az átkozott embere, és főlly ő tőlle. Meg ijed a' boldogtalan ember, ennyi idő alatt sem tanulhatván ki a' Komám asszony ezer mesterségét. Ágyba vivék a' bőr betegét; de a' hasa úgyan menyen vala a' sók nyálas falás miatt; Imádkoztatának a' Templombais a' halálos Fosoért, 's meggyógyúla a' járdován Klistérától.⁶¹⁸ Ezután sók idővel Férje kevés pénzét ellőpván esztendőig óda kborla Hunyad Vármegyébe; de mindenűnnen kitelvén Levele, eljőve Enyedre, 's mőnda [263b] a' Papnak:⁶¹⁹ Tiszteletes Uram! ijedtembe kénszeredtem vala elbűjđósn; mert Uram ő kegyelme hallatlan kegyetlenséggel akara engem elvesztetni, azt mőndván: hogyha a' Bóra 's Sere árait elő nem adom, apró darabokra vagdalja a' Testemet, és ki hányván, az Égi madarakkal éteti meg. Már haza jővén, békéltessen meg Tiszteletes Uram minket!!! Mőnd a' Fő Pap: Hirűnk nélkül ment el kegyelmed, – hirűnk nélkül vénségekre békéllenyek össze kegyelmetek: akkor is a' pénzt nem kellett vólna elvesztegetni, 's nem félhetett vólna kegyelmed az Égi madaraktól: de hiszen kegyelmed sóha sem félt Dobollyi Sámueltól is, nem hogy azoktól az ő verebeitől. Még él most is az az^b asszony!! –

211.

Radnotfái János, jámbor együgyű, 's félszemű /:mert az egyiket Kolo'svári Deák [264a] korában a' kulcs lyúkán benézvén a' Professor Leánya nyársal szúrta vala ki Úrfiakkal dűhődvén benn a' Leány:/ Praedicátor éle 's hala meg Miriszlon. Ez az Ember a' Rákóczis világban Szász Vessződi Pap vala, és új kordován Csi'smát vónván fel, a' Falun kívül Kukuriczát kapál vala; hólott is rá üt két Kurucz, és mőnd egyik: *Vőnd le, 's add ide azt a' Csi'smát illyen teremette Papja!* Csapkod is vala a' kardikóval a' Paphöz, – a' Pap a' kapával őltalmazkodik vala. Mőnd akkor a' másik Kurucz: Pajtás! Praedicátor Uramnak őtthon is a' Szőlgáló Leány vonsza le a' csi'smáját ha tudod; 's hát nem tudsz emberséget, hogy lefordúlnál Paripádról 's szőlgálnál abba ő Tisztelelendőségének. Erre a' szóra a' kardikot hüvellyibe tévén leszökik a' Katona, 's a' jámbor Praedicátor lábához hajla, hogy csizmájától megfossa; de a' Praedicátor a' kapa főkával úgy főbe üté, hogy a' Kurucz [264b] le rőgyek, – a' Lóvan űlőhöz is hozza kezde járulni a' kapával; de az elnyar-

b az utólag beszúrva

gala. De a' Praedicátor sem kapálá tóvább a' tengerit,^a hanem haza mene a' szerencsés harcz után. Talán egész életében sem bántott több Embert; hanem a' Professor Szigeti Istvánra egykor igen meg haragudt vala; a' dolog így eskék: Valának nékie három szép Fiai; de a' nagyobbik leg szebb 's leg vánusabb^b vala, ki is 36. esztendőktől főgva hever vala Leidában;⁶²⁰ Ezt a' Fiút elhagyá a' Professor hóلمي Praeceptortételben;^c mellýért az Óreg Fái János reá mene Szigeti Istvánra 's móna: Tiszteletes Szigeti Úram! *Kegyelmetek Személly válogatók.*⁶²¹ – Szigeti pedig felele: Meg kell választanunk a' Személyt.-

212.

Radnotfái Jánosnak a' kissebb Fia *Fái Jo' sef* mostan Szatmár Németi Pap igen veres hajú Deák vala: Bölöni György pedig azon időben fekete kúta, vastag, 's mind ketten felette tréfás Ifiak. – [265a] kik egymáson is csúfokat úznek vala. – Móna egykor Fái Bölölinek: Te! ha én hadi Generál vólnék én belőlled Dobot csináltatnék munka nélkül; mert csak a' lábaidat 's karjaidat vágatnám el, 's legottan veretnélek két felől mint a' két fenekű Dóbot. Bölöni pedig móna: Nem régen per'selé fel Kollo'svárt a' Generál Königsegg^a Szakácsa, attól főgva szörnyen bünteti a' Tanács ha valakinek kéménnye kigyúl. Héj Legény! rosz volnál te óda Kémény Seprőnek; mert mikor kibújnál a' Kémény tetején, azt vélnek a' Strá'sák, hogy a' láng útótt ki, 's megkárosítanád a' Szegény vargát. –

213.

Baroti István, /:kiről az édes anyám így szollott vala: Nem láttam Blandratát; de úgy adja a' szivem, hogy ilyen forma ember volt mint Baroti, a' kinek a' szakál- [265b] la közül csak órra 's a' két szeme láttzik ki:/ ez a' Baroti végre Csernátoni Pappá lett vala. Az Enyedi Collégiumból pedig haza mene egy Cániculára Csernátoni Miklós vékony tudományu, de jó koros Legény; a' ki Baroti helyett praedicáll vala; vacsorára marasztá őtet Baroti, és midőn látná a' Deák, hogy vége vagon a' Vacsórának hüvelybe tevé a' késit: – mellyet látván Baroti móna: *Ne tegye el Kjed a' Kést Domine Nicolae!*^b *igyunk még ebből a' Serbő!!* – Felele Csernátoni 's móna: – *abból kés nélkül is ihatunk Uram! Észbe*

- a tenyerit, más.h.
- b leghívságosabb
- c tanítói kinevezésben
- a Kornigsegg
- b Miklós uram!

vévén magát Baroti: Jól mondod úgy mond, azt bizony! Né <hogy> a' Vén embernek elmenyen az^c esze, 's késsel akarja a' Sert innya!!

214.

Óvári Erdővidéken Bodosi Pap vala izmos erős egészséges Ember, 's olyan erős Gazda a' milyen gyenge Pap; de semmit sem mond- [266a] va verbosissimus^a Praedicátor: – a' Felesége pedig csak egy igen kicsiny de mérges asszony vala, 's még sem vala ily erős Férfiú a' kit meg nem vér vala ha kezére kaphatja vala. Nagy paraszt Cséplőjére megneheztelvén mind addig szól vala nékie szépen, 's hozzája is szőrölködik⁶²² vala, akkor két kézzel a' hajába kapván a' földre is levonsza vala mint a' Farkas a' Lóvat. Ez, Baroti Istvánt a' Papot szörnyen megtépte vala 's Szakállát is a' tiz körmivel megfűsülte vala. Ez az Asszony Ótves 'Sófi né-ném-mel Brassóba menyen egy Szekerem; de jövő útjokban meg czibárolák egymást; de Néném mint egy nagy Kapitányné, amaz kitaszítá a' Szekérből 's eltörék a' Karja, mellyért a' Néném nékie sókat fizetett vala. – [266b]

215.

Veszprémi István Püspöknek a' Felesége felette borozó részeges Asszony vala; a' Konyhán ha étket készített nagy fazékkal állott a' bőr; néha, hogy a' Férje észre nevegye ejtelenként zuditotta a' moslékosba: a' minémű dolgaiért sokszor hallotta ezt a' szitkot: *Tu Bernhajder!*^{b,623} A' Fija István hasonló részeges vala; de jára akadémiákon, és Witi[chi]us^c Praesessége^d alatt disputala *de Arbore Scientiae boni et mali*^{e,624} 's talám azt ítélte, hogy szőlő volt az a' Fa. Erdélyben atya tekintetéért szép Ekklésiákban lakott, eloquens^f lévén kedvessége volt. Vólt Léczfalvi Pap is, és ott egész Papi köntöst csináltattak nékie; de hijába. – K[ézdi] Vásárhelyen a' Vasárnapokon soha sem vala elég, ha benn dősöl vala, hanem sibi similisekkel^g kűnn is hajtó- [267a] gatják vala a' veres csúprot. – Egykor mindennek úgy kell vala innia, hogy innék jól, 's a' fazékból mindenik harapna el egy egy darabot. Végre kitelék levele Három Székről, 's jótében szálla az édes atyámhoz hólmí szennyes gyerme-

c az utólag beszúrva

a bőbeszédű

b Te csirkefogó! (ném.)

c *Witius*

d elnöksége

e vitát folytatott a jó és rossz tudásának fájáról

f ékesszóló

g magához hasonlókkal

keivel; 's mikor Feleségestől bément volna az Udvarba, kérdi az anyám szép nyelves Leánykájától: /:E' vala osztán a' Pápai Júczi, kit ama rút ábrázatú Angyal Péter gazdag Gazda vett vala Feleségül:/ *Nincs é lelkem más ingetek?* Nincs bizony nekünk, hanem mikor megmossa Anyám Asszony, a' kemenczébe buvunk, míg meg szárad az Ingünk. – Ennek a' Veszpréminek Huga vagy nénje vala Veszprémi Júczi, a' kinek unokácskája vagy gyermeke akadt vala a' Pápista Toroczka János⁶²⁵ Udvarába, pápistává is tették vala azt a' Fiút; 's dicsekednek [267b] vala véllé, hogy a' Kálvinista Püspök unokájának lelkét megnyerték. Maga Veszprémi István igen sokáig élt a' Szilágyban, 's minden károlta benne a' részegséget. – Foemina Dux facti!^a Micsóda a' gonosz Anya! –

216.

Midőn a' Méltóságos Zorger Gergely /:kinek zörgős és Rres nevével igen meg ijedtek vala a' Réformátusok:/ vólna Erdélyi Pápista Püspök, – bėjöve az Erdélyi Commenderozó Generálnak Princz^b Lobkovicz /:Kit Kádár Mihály Lurkovicznek nevez vala error lingvae^c vagy marós tréfából, ő tudta:/ kit midőn a' Gubernium köszöntene 's a' Püspök volna a' Gubernium szája 's szava, így találá a' szegény jámbor Pap köszönteni: *Servet Excellentiam Vestram Divina Nemesis.*^d Lobkovicz, [268a] a' mellett hogy hirtelen és indúlatos ember vala igen jó Deák^a vala, és leg ottan megérté a' Püspöknek értetlen szavát, és azután ő a' Püspököt hát megé *Divina Némesis*nek nevezgeté vala. –

217.

Az Enyedi középső Malomnak gátján alól mindjárt a' föld a' városnak közönséges földje: de azon alól a' Minorita Barátoknak vagyon Telekjek; ide egy Matolcsi nevű gonosz embernek /:ki gyilkossága miatt lőtt Pápistát, vagy lópás miatt hajdon:/ egy boldogtalan fia a' Város földire hajlékot csinálván, meg voná magát; de egy foldozó Varga Czigán is voná meg magát a' Barátok földén, a' ki bőv pénzt kezdé fitogatni 's azzal kérkedni. – Lőn azért, ily gyanú, hogy a' Város földén találta volna; azért ily szándékkal, hogy [268b] a' Czigányt fogják el, /:minthogy a' Hadnagy Szántó Mihály pénztelen vala és sokkal adós:/ de olyan szín 's

a Élen egy asszony! (Vergilius: *Aeneis* I. 368. Ford. Lakatos István)

b parancsnokló tábornoknak herceg

c nyelvbólalásból

d Az isteni Nemesis őrizze meg kegyelmedet! (A tévesztés csattanója az, hogy Nemesis a bosszúállás istennője.)

a latinista

praetextus^b alatt, hogy a' Matolcsi^c házacska'ját hányatja el a' Tanács e' publico Senatus Decreto^d a' népnek egy része a' gáthoz mene; és egy Jónás nevű Esküttet is nem hagyának elmaradni kívált a' Páristák; hanem az is óda mene nézni egy pálczikóval: de azonban a' Barátok quasi suo defensu^e is, az ő Klastromokban tanulgató Óláh Ficsorokat paraszt fegyverrel, egy Gligor nevűt pedig vas darabokkal megtöltött Flintával ármálának^f a' Barátok; és kirohanának óda: a' Magyar Concionátornak^g pedig egy darab fa lévén kezébe, főbe úté Jónást ezt mondván: *Ezt lödd!* melly szóra azon szempillantásban Gligor a' hasába sűté a' [269a] Flintát; de a' nagy erős ifiú ember el nem esék e' halálos sebbel, hanem áll vala: akkor mások fogák, házához vivék, és más napra meg hala. – A' Gyilkosnak incentorát^a hívják vala P[ater] Bonaventúrának.^b

Tevék az halottat veres koporsóba, az útzán fel szóval Gyilkost kiáltata a' Magistrátus, a' Gligor nevét 's a' Magyar Concionátor nevezetet is kikiáltatván. A' Templomba hózák a' holt testet; de a' Kastély kapún kívül a' Morgó⁶²⁶ szélin alól^c is letevék a' holt testet, 's ótt elmóndá Lippai Jo'sef a' szokott Formulát, melly ezen végződék: *Meg halván, meg haljon a' Gyilkos!* Mondják, hogy szonként hallotta Bonaventura^d a' Gyilkos kiáltást; alig állott furiájában^e a' talpán hogy az ő Páter Magyar Concionátor Titulussát kiáltozták, – fenyegetődzött, hogy el nem szenvedí. Azonban a' Testet bévivék a' Kastélybeli [269b] nagy Templomba: annyi nép takarodék bé, a' mennyit tám emberi emlékezetre nem láttak az Enyedi Templomban: Imádkozék, és ex I. Mos. IX.^f praedikállá Hermányi Jo'sef nevű Praedicátor, és mind Pap mind nép sirának zokogának; még némelly Párista emberek is kőnnyezének. – Gligort nappal elvivék a' Barátok a' Mikes Ferenczné Udvarába: Bonaventura^d méne Lőrincz Révire Vajnához a' Vicé Ispányhoz. Gligorról hirt csinálának az igaz mondó Szerzetesek, hogy Győngyösre ment: Bonaventuráról,^g hogy Concionátornak vitték valahóvá, nóha itt tekergett azútán is. Lettek Inquisitioók;^h de még eddig elé a' dolog csak abban vagon: de bosszút áll Isten

- b ürügy
- c Matolczy, th.
- d a tanács általános rendeletéből
- e mintegy a saját védelmükre
- f fölfegyvereztek
- g papnak
- a felbujtóját
- b *Bonaventúrának*, más.h.
- c *alól* utólag beszúrva
- d *Bonaventuza*, más.h.
- e haragjában
- f 1Móz. 9-ből
- g *Bonaventuzáról*, más.h.
- h vizsgálatok

a' mi vérünkért. Jónás Ferencznén Isten büntetése az Özvegység; mert ebül éle Férje életiben [270a] Szentkirályival az Enyedi Istvánné⁶²⁷ Tisztartójával; móst szabadabb a' Korcsoma. –

218.

Az első Toroczkai 'Sigmond⁶²⁸ nagy kincsű Urnak tartatott; annak két fiai voltak, Mátyás és Péter: mindeniket féltette mint nagy Unitárius, hogy Réformátusokká lesznek; de lettek a' felöll. Mátyásnak egyetlen égyge Ágnes, lón anyja ennek a' ritka példájú Tékozló fiúnak Bánffi Dénesnek: Péternek fia vala II-ik Toroczkai 'Sigmond és Ferencz. Ferencznek fattyú gyermekinél egyéb nem maradt. 'Sigmondnak [fia] ez a' III-ik Toroczkai 'Sigmond Gróf. Megjegyzésre méltónak tartom, a' mit hallottam az I-ső Toroczkai 'Sigmondról, mi úton módon akarta az ő két fiait az Unitárismusban megtartatni. – A' dolgot így hallottam: A' két fiainak számokra igen [270b] sők ezereket gyűjtven, beszállította Kolo'svárra az Unitária Eklklésia gondviselése alá, megtöltvén véle egy bivalbört /:de talán igen sok vólt volna:/ ilyen conditióval,^a hogy [ha] az ő két fiai meg maradnak az Unitária vallásban, légyen óvék; ha pedig meg nem maradnak légyen az ő Eklklésiájoké. Így dotálta azon Eklklésiát. –

219.

Deáki Fülöp Jo'sef Réformátus Püspök sokszor dicsekedett eképpen: *Fútyólni nem tudok, – sóha kurva haját nem viseltem, – idegen aszszonynak mellyét nem illetem, – Mu'sika szóba sóha nem gyonyörködtem.* A' mu'sika iránt való indulatjáról Deákinak kérde egykor Szigeti István az Enyedi Papot Hermányit: Mit itélne a' Deáki Uram indulatjáról? ki is így felele: [271a] én bizony nem hiszem, hogy a' mu'sikába sóha sem gyonyörködött volna ifiantan is^a oly vidám ember!⁶²⁹ –

Midőn Deáki Jo'sef a' fenn irt dicsekedéssel élne Inczédi Jo'sef Itélő Mester előtt, monda^b Inczédi: Én is dicsekedhetem azzal, hogy sóha ezüstös nadrág szijjut nem viseltem; és csak olyan ez a' T[iszteles] Püspök Uram singularismussa^c is.⁶³⁰ Sóha sem hallott, azután, – hogy a' szegény Deáki azt a' dicsekedését fútyórolte volna. – Hajdan egy Conversátióban^d találá mondani; hogy akárkinek eladná a' Püspökségét egy

- a feltétellel
- a is utólag beszúrva
- b jav. ebből: monda:
- c különösége
- d beszélgetésben; jav. ebből: Conves...

sustákért; de a' Felesége mőnda: *Nem adja bizony azt Kjed!* 'S elis érte vala ezt az Asszony is a' Püspőknéséget; sőt Igenben lévén egy Generális Synodus, maga is eljőve a' még eleven 's jó korbeli [271b] Deákiné az ő egészen Ősz Férjével azon gyűlésre, 's két hajadon Leányit is elhőzá fitogatni mint az Olá Fátá^e a' Vászrát és kecskéjét a' Topánfalvi vásárra,⁶³¹ – és a' Templomban sokat is suttogának 's nevetének hárman nagy kegyesen nem tudom ki egészségéért.⁶³² – Lőn egykor hogy a' Tractus^f asztalától felkelvén: ki mene Borosnyai János az Udvarhelyi Prófessor, útanna Tőke István az Enyedi Prófessor, harmadikban Hermányi Jo'sef az Enyedi Pap farkal⁶³³ vala; mert kávára hivta vala őtet is Borosnyai János, Deákiné pedig a' Templom mellett egy nagy Bőrza fa árnyékába áll vala az ő két Nimfáival, az ő Lelke tődta miért. És Borosnyai János kalapot emelvén elment mellette, hasonlóképpen pedig Tőke is, – Hermányi pedig jó napot kívánván a' Püspök- [272a] nének, eszbe vevé magát Borosnyai, 's viszzatérvén meg követé az asszonyt hogy eszre nem vette, és egy *Hála Istent* mőnda nékie; Úgy Tőke István is, – és midőn követnék, hogy meg nem esmerték, – meg bocsásson mőnda Hermányi: *En bizony nem csūdálom; mert ki gondolhatná, hogy őlly galamb őszségű Püspőknek Felesége, 's őllyan két Dámáknak édes annyok illyen Ifiú asszony legyen?* Ezen a' Püspőkné elmosolyodék, 's a' Papok elbucsuzván elmenének a' Szállásra: de a' két Prófessor mint gravis,^a kegyes és prudens^b Emberek czirmőlni⁶³⁴ kezdék harmadik Társokat, fájlalják vala, ha megneheztelt vőlna reájok is miatta a' Püspőkné: ez a' szegény Pap pedig mőnda, hogy ne féljenek semmit; ha pedig úgy akarnak, hogy a' [272b] Püspőkné haragjába ne essenek, őtet ne hordozzák magokkal, mert nincsen őllyan nagy prudentiája^b hogy jobban tődjon magára vigyázni. 'S ezt osztán elnyomtaták kávával.

220.

Bacsoni Máté Kolo'svári Prófessor korában Németi Sámuel felett egy derék Halotti Orátiot mőndott vala el, melly ki is van nyomtatva.⁶³⁵ De azután hóلمي Déákjai: Csepregi, Verestői, Szénás, Déési László 's mások annyira olcsárlák Tanításit, hogy őket is a' Collégiumból kiigazíták; Mátét is promovéalák^c a' Kolo'svári Papságra. –

- e román leány
- f egyházmegye
- a méltóságteljes
- b okos
- b okossága
- c előmozdították

A' minap az Enyedi Papnak a' kezébe akad a' Baczoni Máté Orációja; csúdálni kezdi; – olvassa a' Collégájának Déésinek is; meg dicsérek mind ketten.⁶³⁶ Idő- [273a] vel^a bémenyen az Enyedi Fő Paphöz Tőke István Prófessor, annak is olvasni 's dicsérni kezdi a' Pap az Orációt; de mosolyogva mőnda Tőke: *Ez a' Spanhémus Orációja!* Mellyet hallván az Enyedi Pap, elszégyellé magát 's eldúgá az Orációt, nem állathatván lábra a' Máté Pap becsületét. –

221.

Komáromi Jo'sef az Enyedi Udvarbírónak Komáromi Lajosnak a' fia, midőn az Enyedi Collégiumban Logikát 's Métafi'sikát tanulna egy Privátus Praeceptor^b alatt: hagyja a' Praeceptor nékiek hólmí Irást, hogy le írják, 's azzal elmene a' Praeceptor a' maga dolgára. De a' Tanítványok jádzani kezdének; és a' gyűmőcsnek bővsége lévén, azzal a' büdös tréfával kezdék: ki fínghatna nagyobbat. Mőnd egykor [273b] Komáromi: *Nó én is most kiteszek magamért, 's a' Magyar hazáért!* Akkor magát megerőltette, vélé, hogy nagy konditos^c szél menyen el tőle; de nem, hanem, *Roty! Roty!* tele szárá a' gatyát! Már mit csináljának? Le vetkezék hirtelen: tőrlé magát a' mint lehetett, nadrágát, 's csi'smát vonsz: a' tőbbi a' büzből elszaladnak^d kaczagva. A' Praeceptor meg tudván hogy elmentek, feléje nem ment, hanem más nap feddé őket, hogy keveset irtanak; de a' búzit a' dolognak eltitkólák a' Praeceptortól. –

222.

Farkasdi nevű Deák vala Kolo'sváratt, Szászok közüll egy Mimus és Momus⁶³⁷ théátrumra, asztali ember a' conversációkban;^e Udvari bolond a' hólv kivántaték vala: a' ki a' Kolo'svári Papoknak Prófessoroknak 's Feleségeiknek szavokat [utánozta] véko- [274a] nyon vastagon, egy szóval: Rigolyás ember vala. A' maga szolgáltskájának szavát ugy tudta majmozni, hogy ha egyedül volt volna a' házban azt vélted volna a' beszédéről, hogy a' szolgáljával beszélget. E' nélkül a' Kolo'svári Papok 's Professorok Conversátíot nem tarthatnak vala. A' Papokért is a' Templomban 99-et praedicállott vala, 's úgy hala meg ugyan Deák korában a' sok tisztességes és néha mocskos tréfáknak utánna. Sokan sók tréfáit tudják; én keveset. – Nevezetesnek tartom azt a' mit ejtett vala Teleki Pál

- a *Idővel*, más.h.
- b magántanító
- c fűszeres
- d a javító jav. ebből: *elszakadnak*
- e társalgásokban

Grófon,⁶³⁸ ki maga is igen jádзи ember vala. – Teleki Pálnál Farkasdi igen kedves ember vala; de ennek az Urnak 6llyan r6t szokása vala, hogy akkor menyen vala bé a' Budára mikor az 6tket hozták vala, 's onnan kij6vén, néha kés6cskén is asztalh6z 6l vala. – Ezt Farkasdi sokszor elnézé; egy Vacsora el6tt t6r6le ford6lta, [274b] 's Teleki Pálra a' reteszt felveté 's lakatot nyóma a' reteszbe, és leg ottan el6ldá a' kereket 's kiméne az 6dvarb6l. Egykor Teleki ki akarna j6ni 's nem lehet: z6rget, de senki nem hallja: kiáltoz; az is haszontalan; azomban az 6tkek h6lnek. – M6nd egykor az Asszony: *Nézzétek Uramat: bizony nincsen jól dolga:* Mennek az Inasok az árnyékszék ajtajára: hát szitkoz6dik az Ur óda bé; de lakat van az ajton; – a' lakatot végre elrontják; Teleki leg6ttan kérdezi; *H6l Farkasdi?* keresik, kiáltozzák, nincs sohol. Más nap meg hozzák a' hírét, hogy Kolo'svár felé menni látták: – Teleki Pál is menyen hinton Kolo'svárra nem sok nappal ezútán; keresteti Farkasdit; de Farkasdi innen a' Szamos mellett felment Lónára, 's keresé az Urat. [275a] Ez így esék egy néhányszor: Végre parolára⁶³⁹ úgy j6ve el6 Farkasdi. M6nda akkor Teleki: H6lt eb lelk6 fia! hogy gondólád meg, hogy lakat alá vess engemet, – k6sz6nd, hogy elb6jtál. Farkasdi pedig monda: így akartam [m6resre]^a tanítani Gróf Uramat; mert igen nékem ért, hogy senki nem inti meg Nagyságodat. –

223.

Berzi János, Nagy Enyedi igen régi familiájú Nemes, és a' deákságba valamenyire belé k6p6ll6tt 6tves, egy els6ben 6llyan szegény vala, hogy a' k6nt6s alig állott meg a' hátán; de hirtelen h6lmi földben lelt pénz6l igen meg gazdagodék; minden Városi Tisztségeken felmászván, leve Sénátorrá; – már egyéb nem vala hátra, hanem a' Hadnagyság; de égy ilyen Republicának^b igazgatására nem vala elégséges, cs6dálatos, praeceps,^c habari ember lévén. Mid6n [275b] azért a' Hadnagyságról fántázírozna, esék 6llyen dolog: Jámbor jó Veje Berzinek k6zel lakván a' Collégiumhoz, a' vásott Collégisták k6vecskékkel hajgáltak az 6 házának zsendelyezésire; féltvén azért a' Berzi Veje Andormányi Jo'sef az 6 ki'sded és kinn jár6 gyermekeit, által hága a' Kerteken 's béménvén a' Collégiumban meg f6ga egy hajgál6 gyermeket 's viszi vala a' Sénior háza felé, /:a' Deákok azt mondják, hogy a' kapun ki akarta vinni, – nem hiszem; de a' gyermeknek Deák bátyya 's mások a' gyermeket t6lle elveszik, Andormányi Officiálisok^d által Pr6fessorok tettzéséb6l

- a mezerré, más.h.
- b k6z6sségnek
- c meggondolatlan
- d hivatalsszolgák, tisztségvisel6k

arestáltatik:^e ez hírével esék Berzinek; fút a' Prófessorokra 's Hadnagya; de a' Vejét nem szabadithatja; sőt a' Tanács adja tanácsul 's végezté, hogy várják el mit cselekszik a' Collégium. A' Collégium estve hólni doron- [276a] gos Néutrálístákkal a' Hadnagy házához kísérteti Adormányit; a' Hadnagy Telegdi Márton pedig elbocsátja; de Berzi /:azelőtt is furiálván^a a' Sogorára Telegdi Mártonra, 's azt [Foitonnak]^b minek nevezgetvén:/ belé garázdálkodék Telegdibe oknélkül, hogy nem engedte nékie kezességen kivenni a' Vejét, 's abból következett nékie az a' kisebbsége, hogy dorongokkal kísérték által az ő jámbor Vejét az útzán: kezdé Telegdit a' Hadnagyot fenyegetni, hogy Hadnagyságból tomlőczre vetteti az ilyen adta [Foitonját].^c

Azomban Telegdi is hergeti⁶⁴⁰ 's mozgatja vala mesterséges szókkal azt a' külömben is méregből öntött 's már gazdagságával felfúvalkodott Berzit, és a' többi között Telegdi; azt a' gonoszságot cselekvé, hogy valamit eltekerhet vala az első Pap praedicatiojából, azt mind Berzire alkalmaztatja vala szemben, [276b] még pedig mások hallottára, hogy annál inkább hergelhetné 's bolygathatná a' darást, – p.o. ha a' Pap praedicáll vala *de zizaniis in semente facto*^d Máté. 13. a' Telegdi szava e' vala: *Kjed Sogor az a' Konkoly! most Kjedet praedicállá ki a' Pap s.a.t.* holott a' Papnak eszébe sem jút vala Berzi; sőt nagy jóakarójának is tartja vala Berzi Jánost; mert nem régen ezüst kalánnal; az előtt a' fősvénység ellen mondott Praedicatiojáért Tallérral ajándékozta vala azt a' Papot, és gonosszal ugyan nem is illette vala. Gonoszul cselekedék Telegdi Márton; mert a' Papra is felhergelé 's gerjeszté az indulatos embert, és maga ellen is; mert a' Collégiumot fenyegeti, Prófessorokat szidalmazza vala az ember; kezdé a' Papot is attázni, húszfontozni, túdatlanozni; de a' mi nagyobb, apostásiával^e fenyegetőzni: – jelenték a' Papnak, hogy mentené magát, oltalmazná apostásiától is [277a] Halgatoját. Szembe, 's Levél által is a' Pap, azután Collégája 's egyik Prófessor is mindent elpróbálnak; de csak hijába; mert már a' Barátoknál békőtelezte volt magát hogy Pápistává lenne, 's idő múlva nyilván is átmene. Akkor kezde kiláttzani, hogy a' Papok ellen 's mások ellen való mérgeessége csak szín vala, hogy ne láttassék oknélkül átmenni az apostásiára.

Átmenvén kezdé szünni a' szidalomtól; meg kezdé vallani, hogy a' Pap bizony ártatlan vólt és Telegdi /:ki azomban meg hala, segilvén élete

e bebörtönöztetik

a haragudván

b *Fáétonnak*, valószínűleg a gör. φοιτων 'csavargó' félreértése, de v.ö. „fa&tumon kaptalak”, *Vida György... históriája*. Kiad. Kolumbán János. H.n. 1770. B5a.

c *Fáetonját*

d a búza közé keveredett konkolyról (Mt 13, 24-30; 37-40.)

e hitehagyással

rövidülését nagyobbik Leányának egy Város Szolgájától való megeseése is:/ gonoszúl haragitotta fel őtet a' Pap ellen. – Csináltata a' Barátok Templómának ezüst gyertyatartót is: azomban a' maga kertében fenn állva, térden és leborulva a' Pápista Imádságos Könyvekből sokat imád-[277b] kozik vala. De kezde fonnyadni; gazdaságát kárral folytatni, a' Hadnagyságról pedig gondolkozni. Le jövőn azért Gróf Bethlen Gábor⁶⁴¹ Bécsből mint Regius Plenipotentarius,^a és őtt Kerekes I'sák⁶⁴² hallottára Instál^b is a' Hadnagysáért; de vékony választ vehete. – Haza jövőn ágyba esék idővel, – a' Barátokat sóha nem hivatja vala; de azok is megizenék, hogy gyónjék; mert külömben tisztességes Temetést nem engednek nékie. – Végre: mikor sókáig neven kiáltozta volna a' Református Papot, mondván: *Meg bócsáss! meg bócsáss! vétkeztem ellened! megbocsáss!!* Sőt a' Réformátus Papnak is izent volna, hogy Imádkozzék érette; kétségbe esésnek sok jelei közt meg hala. – Dicsekedtek a' Barátok, hogy vették ōk Berzinek 800 forintig való hasznát, – igaz is, hogy 100. forintokban redemtibiliter^c nékiek [278a] hagyá egy Szöllőjét a' Hellos^{a,643} nevű hegybe. – Dicsekedett Szegény sókszor, hogy soha az ő maradéki szegénységre nem jutnak, annyit hágy nékiek; de úgy látzik, hogy nem sok idő mulva makkot süt az a' kérdékeny proféczia.^b –

224.

Toroczkai György jámbor Pápista ember vala Toroczkó Szentgyörgyön, és igen egygyűű tudatlan Úr. – Ezt még Ifiúságában az osztozáskor, az Annya jószágának felosztásában felette igen megcsalta vala Toroczkai János;⁶⁴⁴ de hogy az osztozás fel ne bomlana 1000. arany ligát^c tettek vala. – Időjártában elméjére adák vagy vévé e' György Úr, hogy ő igen meg károsodott, úgy hogy ha onnan az osztást felbóntja, megfizetheti az 1000 – aranyat; ő azt felbóntá, a' több osztó Leány atyafiai is ugyan sókat fizetének 's [278b] adának nékie vissza;^d de nevezetesen a' Toroczkai János pénzetlen unokái igen meg romlának Executio^e menván reájok. – Ő elpénzesedvén, 's azelőtt is gazdag 's minden pómpa nélkül való Úr lévén, a' Templom mellé, mellyet a' Szülőinek sirjok felébe építe, fundála^f a' Franciscánusoknak

- a királyi teljhatalmú megbízott
- b kérelmez
- c megválthatóan
- a Hollos, más.h.
- b jóslat
- c itt: kötelezettséget
- d viszz, th.
- e végrehajtás
- f alapított

Klastromot, és azt /:a' mint hallatott:/ 14 000. forintokig dotálá; e' felett a' Barátoknak testálá^g minden mobiliáját,^h nóha volna egyetlen égy Leánya;⁶⁴⁵ de ő azt nem szenvedti vala maga előtt. és így meg hala hosszas nyavallyájában eldögösödvén, kegyetlenné lévén, nem imádkozván, egy Jésum nevet sem említvén; hanem csak a' pia fundatiótⁱ emlegetvén. – A' Barátok is mindent elpecsétlének, hogy a' Temetésig a' Leánya György Urnak egy csepp bőrnak sem volna asszonya. Az Ifiú Toroczkai János⁶⁴⁶ lévén Curátor funebris,^j ki előre meg ígéré, hogy megadja a' Tisztességet a' Bátyjának: fógá azért, és tornyos és vitorlás Pástétomokat [279a] készítettett a' Temetésre 's Torra mint a' Lakadalomra: előre a' testet pompa nélkül bétették vala a' Kriptába, egy üres Koporsot pedig körül rakának fejr^a viasz gyertyákkal; egy Barát beszéle felette erői: *Dispone Domui tuae, quia certo morieris.*^b Ott valék magam is. Az Unitárius Esperest Koncz Boldi'sár jó vala egyik az üres koporsó előtt egy viasz gyertyával. A' Barát Praedicátiójába valának sok mira monstra opinionum,^c 's azzal mulatók osztán magunkat a' vitorlás Tór helyett. Ott vala az Enyedi Professzor Ajtai Mihály is; de nem hívák asztalhöz ötet is: de a' Barátok, és a' Toroczkai György haeressei^d között nagy vala a' villongás. –

225.

Gubernátor Bánfi Györgynek kisebbik Leánya vala 'Su'sánna: ezt feleségül vette vala a' Vén Kánya ama búta Jo'sika Imre Tórda Vármegye Fő Ispánnya; de a' Bécsben lakott Bécsi humort⁶⁴⁷ szívott Kissasszony [279b] csak otero si potero, si^e non invitus amabo^f modra vala mellette; 's nem is lőn semmi gyermeke Imre Urtól; sőt talám egy Compánia Némettől sem lett vólna. Meg hala Imre mellölle; de egy Hugenboot nevű Fő Strása Mester /:kit közönségesen a' nép *Hokenpótnak*, 's *Hokenpoknak*⁶⁴⁸ hiv vala:/ látván, hogy az asszonynak szép Joszága volna; és mint Jo'sika Imrénének is szép Jószág excindálta-

g hagyta végrendeletileg

h ingóságát

i kegyes alapítványt

j temelési gondnok

a *fejér* utólag beszúrva

b Adj parancsolatokat házad népének, mert meghalsz te, és nem élsz (Ésa. 38, 1.);

Domine tua, quia certo moriaris, más.h.

c csodálatos szörnyei a hiedelmeknek

d örökösei

e *sin*, th.

f Majd gyülölöm, ha birom; majd meg kellett len imádom (Ovidius: *Szerelmek*. III.

11, 35. Ford. Horváth I. Károly)

tott,^g azt is tudván, hogy sok az Asszony argentériája,^h kéré 's feleségül vévé Bánffi 'Su'sánnát, holott abban az időben Némethhez menni csak a' nagy magyar Kurvák czimere vala, mintha azok privilégiáliterⁱ birták volna, mint Révainé, Bethlen Mihályné.⁶⁴⁹ Nem igen kelle az Asszony Hugenbootnak; minthogy az asszony részeges is vala 's Magyar is: – 's nem is éle sokáig az Asszony, hanem meg hala, akkor éré el Hugenboot is [280a] örömének első napját, és akkor vevék eszre az Emberek is, melly szerencsésen házasodott vólt ez a' Német: A' Jo'sika Fiak pénzelt veték ki Springről, más atyafiak másunnan. Öszvehalmozván azért a' sok pénzt 's argentériát, indulólag vala Bécs felé, midön a' Bánffi Klára kérésére cselekedék egy kegyességet: Vala Bánffi Gubernátornak aranyból csinált Úr Vacsorájához való készüllete, 's az hajdon Bánfi 'Su'sánnának jutott vala. Ezt engedé Hugenboot visszaváltani. Ennél a' Hugenbootnál az Asszony által Hunyadi Márton a' Tordai Pap igen benn vala, és asztalához is gyakran ülteté vala, – kinek vagy feleségének szavain meg indulván Hugenboot Toroczkai 'Sigmondot⁵⁰ kezdé halállal fenyegetni; mellyet hallván a' jámbor Toroczkai, nem vala a' Sz[ent] Királyi házánál bátorságban, és Hunyadi halá-[280b] láig is mind idegen vala tőlle 'Sigmond Úr, – azért é hogy Hugenboot Tordán sokat quártélyozza vagy mi okon? – Egy Enyedi hitványság Szabóra Tordai Szabó Jánosra, fel ragada erőssen a' *Hopenpok* név mind e' mái napiglan, nóha már ma *Zöldpüngának*⁶⁵¹ is agnominálják és simpliciter^a *Püngának*. – Ez előtt husz 's több esztendővel szembe az Enyedi Fő Pap előtt Nádudvari előtt fenyegetődzik vala, hogy Pápistává léssen; – ótt a' második Pap⁶⁵² keményen megfeddé, – már most a' hitványság ujra törlészkedik^b a' Barátokhoz. –

226.

Egy időben; mikor már Szigeti István öreg ember volna 's Prófessor, a' Deákok poharozás között nem csak az Illyés András Erdélyi designátus^c Pápista^d Püspök verseit éneklik vala csúfképpen: *Quos Deus Omni-[281a] potens mavult promovere; De sub Scamno etiam solet extrahèrè, rè, rè.*^a Mely pár vers ki is van nyomtatva,⁶⁵³ – hanem egy 's más Gyermekek fajtalan verseket is engednek vala énekelni. Melly dolgot nehéz-

g kiszakasztatott

b ezüstneműje

i kiváltsággéppen

a nevezik és egyszerűen

b *törlészkedik*, th.

c kijelölt

d *Pápista* utólag beszúrva

a Akit a mindenható Isten segíteni óhajt, azt még a deresről is kiszabadítja, -ja, -ja.

tel vala Szigeti István; és egykor hólni symposiumba^b béköszönvén megszolitá őket, 's monda: Miért nem csinálnak magok elmés játékos és ártatlan írásokat 's verseket azok helyett mulatságra? s. a. t. Lón azért; hogy egy Bartok Sándor nevű, a' sok Logikákat hólni versekkel megcsúfolná, 's a Verseket notára vónva éneklék vala, 's isznak vala a' hangjánál. – A' Versek így kezdődnek vala:

Dignus Major^c Buzinkai,^{d,654}
Hogy egy Kovács Toroczkai,
Bé vigye a' Verő házba
Distingválja^e apró porra –
Sohajnáre. s.a.t.

Júta más némelly Logikáknak is benne; de már ezek is felejtődtek. - -
- [281b]

227.

Enyedről Kolo'svárra menének Jenei Mihály 's más némellyek holmi dolgokban, Szathmári 'Sigmond, Soos Ferencz, 's Deáki Ferenc⁶⁵⁵ papságokban, – és estvéli Cultusra^f menének a' Hostátbéli⁶⁵⁶ Templomba; de nem vala a' Templomba sem Pap sem Deák, hanem a' Cántor és a' nép. Az éneklés végződven, elő áll a egy Csi'smadia és Könyörgést olvasa az Impressumból:^g ezen az Enyedi Emberek igen csúdálkoznak vala 's ezt detestálják^h vala; de hallák azt a' Városiaktól, hogy az ótt nem első; és az is meg van, hogy Déák ossza az Urvacsorája poharát. NB: Ez attól fóg lenni, hogy a' Kolo'svári Papok örökös Papok, a' Papságot már fiú 's leány ágon birják, a' restséget pedig talám Donatione medianteⁱ a' Rákoczi György⁶⁵⁷ Templombeli ülő helye után. Nagy púha tunyasággal Professorkodék ótt a' néhai Csepregi Ferencz is a' szép Tudománnyal; és sok túdatlan ökröket nevele készíte a' Prae- [282a] dikálló Székre, azt vélven, hogy a' Praedikálló Szék talám Óltár, a' mellyen az ő értetlen borjait meg kell áldozni. – Már Doctor Enyedi István nehezen szenvedé vala a' Kolo'svári Papok 's Professorok restségét; halálba is gyűlölte érette a' Belső Rend. – Csepregi Ferenczet utoljára, időre hára /:bár bizony

- b** asztaltársaságba
- c** méltó idősb
- d** *Bruzinkai*, más.h.
- e** válassza szét
- f** istentiszteletre
- g** nyomtatványból
- h** kárhoztatják
- i** adományozás révén

előbb cselekeszik vala:/ szembe megszolliták a' tunyaságról, és inték 's kérék a' szorgalmatosságra Bánffi Farkas, és a' több Curátorok;^a de hatalmasan menté magát, *hogy Püspökségre következett volna, 's nem tették ő Nagyságok.* Mellyre monda Bánffi Farkas: *Az Istentől nagyon édes Csepregi Uram, mi eről nem tehetünk!!* – Ugyan csak ezután kezdé tanítani a' Vitringa Áphorismussit;⁶⁵⁸ de nem tudom, ha csak egyszer is ment é átal rajta egész Próffessorságában. – Meg hala részeges Felesége után, maradván egy borozó és versificaló^b Leánya, igaz Kolo'svári Leány. [282b]

288.

Haller János, jámbor jó Pápista Ur, Kászoni Cancelláriusnak munkája által, Erdélyi Gubernátorra leve. – Ez a' jámbor Ur az Apor Péter nagy kúrva Leányát⁶⁵⁹ vette elsőben feleségül; ki nékie semmi Örököst nem szüle, mint régen Corrupta^c gonosz faj; mert az annya is olyan vala, és a' szegény fekete Czigány fóрма Apor a Thoro et mensa divortióltatta^d is vala magát tőlle, fizetve a' Fejérvári Pap Uraknak 5000. főrintokat; de hagyjuk a' pórnak Apórt!

Haller János második házasságában vévé a' Dániel Péter Unitárius Ókór Úr szép Leányát,⁶⁶⁰ 's adá is jó szivel Dániel Pétör; sőt azt mőndá, hogy ő a' Leányt semmi Réligióra nem tanította, hanem úgy Itélt, hogy a' kinek rendeli az Isten, az tanítsa a' maga Réligiojára. Ám hiszem, ilyen vak buzgoságú asszony is ő Excellentiája, mintha a' Lojola, [283a] vagy Assisi Ferencz Tökiből szóttyant volna. Ez a' szép Asszony bizony sokkal tisztább életü is mind e' mái napiglan, mint a' született Apor pápista Leány vala. Szüle is szép Leányokat; de fiú is kell vala. Erővel nem vehetének se Istenen a' ki a' Magzatokat adja, se a' Természetten; hanem úgy gondolkozék a' szegény Gubernátor /:kit a' Kornis István factiója^a mindenképpen kíván vala pessumdálni,^k hogy ő mászhasson fel az Ugor-ka fára, mint a' Tisztelendő Pater Je'suitáknak 'Sindikussa:^c hogy fel mene Bécsbe ad res suas politicas a' Majestáshoz közel lévén stabilien-^ddas;^d és una fidelia duos parietes dealbando,^e Mariaczelt is meglátogassa Feleségével eggyütt, és a' Szüz Máriától Fiú magzatot nyerjen.⁶⁶¹ Ezt véghez is vivé egyszer: Vitt vala pedig magával egy okos rendes, de

a gondnokok

b verselő

c romlott

d ágytól és asztaltól elválasztatta

a intrikája

k tönkretenni

c követe

d politikai ügyei stabilizálására, a felséghez közel lévén

e egy festékes edénnyel két falat befessen (azaz két legyet üssön egy csapásra)

Unitárius Nemes Legényt Szolgának; mert tudta, hogy az [283b] okoson 's hiven szolgál, mint Erdélyben *perspectae prudentiae et fidelitatis*^f Szólgának tapasztaltatott vala. – Mit nyert vagy nem nyert a' szegény Hallerné az első úttal maga sem tudta; de csudát nagyot látott; mert a' Szűz Mária képe az oltárra, mint valami szépen öltözött Német Dáma ki jött, 's magát meghajtván, nagy orgonálás, trombitálás és dób verés között ismét bémene más ajton; a' mint ezt az Unitárius Legény is elnézé, és nékie is ily szeget üte a' fejébe, hogy a' pápistálkodásról gondolkoznék, ha tudná, hogy ez valóságos csúda. Csudálá is a' Gubernátorné hihetlenségét az Unitárius Legénynek, de őtt senki még nem is gondolkozik vala, hogy Unitárius járna, kő a' fülbe, só a' szemébe.

Ezzel vissza menének ismét Bécsbe: de a' Gubernátorné ismét vissza kívánczokék, nóha magán tapasztal [284a] talá, mely nehéz volna azokat a' kösziklás helyeket járnai, és hogy pénzelt járják a' Búcsut. – Elindulván Mária Czel felé előre elküldék 'Socinust,^a hogy hurré tenné a' Pátereknek a' Gubernátor érkezését, – kedves hír lön ez Czelbe; és már az Ostiárius^b 's mások előtt a' Gubernátor Unitárius Ebedijét⁶⁶² bémenni engedék előre a' Templomba, – mikor az Óra főrma machinákat^c az Oltár alatt elkészítik; sőt néki mint Catholicus okosnak minden titkot meg mutatna egy Páter, 's ő csudálni kezdi; de nem a' Czéli Csudát, hanem a' maga vigyázatlanságát, 's a' Barátok álnokságát. – Elérkezék a' Gubernátor is, és véghez vive minden devotiót;^d de őtt bizony fiat nem adának mind e' mái napig is; – haza jövének a' szegény Gubernátorék a' semmivel, 's azután egy darab idővel meg hala, minekútánna meg érte vólna a' Kornis István halálát; a' ki ha élt vólna, nem hagyott vólna nyugtot Hallernék; mert már azon az úton [284b] indulva vala ellene, hogy a' Csásár promoválja^e Ministerségre, mert érdemli; hogy essék Vacántia^f Erdélyben. Nagy Mester vala Kornis; de még sem úgy van a' fia dolga mind kellene. – Kórnis Antalról sokszor jút eszembe a' régi szó: *Antal mene Budára*.⁶⁶³ Bogáti Pál belé rakodék bűdössen a' Kornis Antal erszényibe, – de Pál is előnti egyszer az Amareus^g pőhárt.⁶⁶⁴ – Kornis István iktatá bé a' Barátokat Enyedre szép szín alatt, 's mézes madzagot vónván el a' Tanács szájába. –

- f kipróbált, okos és hű
- a itt: unitáriust
- b kapus
- c gépezeteket
- d ájtatosságot
- e mozdítsa elő
- f üresedés
- g keserű, rossz szagú; *Amoreus*, th.

Le van írva a' Magyar Bibliák historiájában a' Debreczeni Bibliák historiája,⁶⁶⁵ de nincsen ott az igaz és fő óka, a' mint az ellen annyira dühösködtek a' Páplisták: nézd meg a' Summát Jelen: XIII 's feltalá-lod.⁶⁶⁶ Nem tudom mi módon egy Katóna feles Exemplárokat^h iktatott volt el Kassáról [285a] azokba 's olcson adta Debreczenbe,⁶⁶⁷ – úgy jútott nekem is egy Tatai⁶⁶⁸ által, ki is a' Debreczeni Ekklésiának most igen nagy hirú Papja. –

A' Piárista Barátokról beszéllek, hogy midőn Debreczenben meg fész-kelték magokat, csak így esett, hogy Szállást kértek a' Birotól 's rendel-tett: onnan pedig ki nem mentek e' mái napig,⁶⁶⁹ sőt majd úgy bánnak az^a ott lévő Református Clérussal mint a' Tövis Disznó a' Rókával: már egy időtől főgva az ő Approbatiojok^b nélkül a' mi Typográfiankon^c a' Könyvek kinem jöhetnek. – Eddig a' Város Cassájából vették a' fizeté-seket a' Papok 's Prófessorok, – már azt feltiltotta a' Király, sőt a' Deá-koknak Innepi Légátói^d is mind megtiltattak, hanem a' Debreczenieknek az Angliai Parlamentum csinált őlly Fundust,^e a' mellyből már esz-tendőnként percipiálnak^f900. [285b] forintot már is percipiáltak egy-szer.⁶⁷⁰ – Láttam az Öreg Teleki Sándor⁶⁷¹ temetésekor a' Debreczeniek-nek Instántiájokat:^g derék munka vala. –

Hommius András Vizaknai Káplánból lett vala Enyedi Szász Pap, ki azelőtt az Enyedi Collégiumba az Úrfiakat tanítja vala német nyelvre; de a' nyúghatatlan Úrfiak csak annyit gondolnak vala vele, mint a' pásztor a' Süldővel; – 's azután Szebenben Deákoskodván egy keveset, Káplánná /:minthogy a' Magyar nyelvet jól megtanulta vala:/ 's azután lön Pappá Enyeden. Vala emberséges ember; de a' Gergelyfái Papságért idehagyá Enyedet, látván hogy a' Felesége után veté magát a' Szász Egyházfi a' Vén Holczman; nóha a' ki Enyeden Kúrva, a' bizony Gergelyfáján is úgy

- h** példányokat
- a** az utólag beszúrva
- b** jóváhagyásuk
- c** nyomdánkon
- d** prédikációs kiküldetései
- e** alapítványt
- f** felvesznek
- g** kérelmüket

ergelyéskedik; mert a' macska fel hág a' Gergelyfájára is. – Ez a' [286a] Hommius András azt mondja vala egykor herba téh ivás között, hogy Szebenben az ő Theologiae Professora ugy irta le tanítás közbe a' Réformátusokat, hogy mikor Enyedre hivatala esett azt vélte, hogy éppen Pó-gányok közé jön, de látja, hogy Istenfélő Emberek. – Jenei Mihály Enyeden kis fiacskáját temettető, a' Tóiban leülteté a' Papokat 's másokat, – az evés és ivás közben jó kedvet vévén Hommius András, monda a' második Magyar Papnak:⁶⁷² *Tudok úgy magyarul mint Kjed ha Szász vagyok is!* Monda a' Magyar Pap: ha lehetséges lenne, hogy mi ketten még 100. esztendeig élénk, 's az alatt Kjed mind a' Magyar nyelvet tanulná; akkor pedig itt az ablakon kívül magyarul kezdene beszélni,^a – én itt benn azt mondanám: *Valami Szász beszél az ablak alatt nézzétek!!* – olyan nehéz a' magyar szóknak [286b] magyaros kimondása, 's e' szót mindenek helybe hagyják.

232.

Henrici András Barczasági Fi, Bárá Dániel István által, az ő Udvarából, a' hól német nyelvet tanit vala; promováltaték^b Enyedi Szász Papságra, – 's az Enyediek is nem járván a' Szász Püspök után elhozák. Ennek fő gondja vala, hogy gazdag helyről házasodnék, – 's nevezetesen tudván, hogy az Erkedi Pap igen gazdag 's a' Leánya egyetlen égy, elhívé, hogy nékie adják, előre kérkedik, hogy ő minden órán hintón fóg járnai; de őtt cserben maradván, Meggyesről véve egy tenyeres talpas, pi-rós, véres erős Leányt, és a' Szőlő mivhez^c foga, 's kezde lépesedni; de a' Papné Anger nevű Német Tiszthez szüré a' leveit, és mások hallottára [287a] is ezen Lutheránus és kegyetlen huzó-vonó Oberstert:^a *Lelkem, kincsem Angernek nevezi vala;* sőt más Tisztecskével is öszve kerülget vala; melly miatt egy Szászné meg is kúrvázá a' Papnét. – Az Enyedi Consistorium^b eleget firkóla,⁶⁷³ hogy visszamondassa; de a' Szászné /:Málót Györgyné:/ csak meg mondá, hogy ő azt nem cselekszi; de kész a' Papnét megkövetni; mert akárhogy volt is, de csak nem kellett volna nékie azt mondani Lelki Attya feleségéről. –

Maga Henrici^c András is felette dicséri vala azt a' hengér⁶⁷⁴ Angert; de a' Fő Pap⁶⁷⁵ azt találá nékie mondani: *Azt az embert Kjed dicséri csak, 's a' Felesége, de nincsen is olyan rossz ember, kit valaki ne dicsérjen.* – Észre is

- a jav. ebből: *beszélni*
- b előmozdítottak
- c jav. ebből: *mihez*
- a ezredest
- b egyházi tanács
- c *Henrich*, más.h.

vévé végre Henrici,^c hogy az ő Felesége a' hámfán [287b] kívül tapot, 's gondolkozik vala de Divortió;^d és a' Fő Papnak mőnda: *Ennek az én Feleségemnek hat Musquateros^e kellene a' húsz főntnak; de el küldőm haza, 's csinálom Divortiumot Isten Szent Három úgy segélyen!* – Meg inti a' Fő Pap, hogy ere ne menne: meg is kezdé vőnni Henriciné^f a' bagariát,⁶⁷⁶ 's kezdének élni csendesen. – Esék egy nyáron, hogy a' Pap szénát hányna éjfélig és elfáradván igen, és meg izzadván, üres kőnyhát találá: mig azért a' felesége valamit fanyalitana, vetkezék egy ingbe 's kiállá a' hivesre pipázni, és jó finum kancsó borral öntözvén belső részét, más napon ágyba esék; de elméjén igen szép rendeléseket tévén; halgatóitól kegyes beszédekkel elbúcsúsván, úgy feleségit is vigasztalván, a' pedig keser- [288a] vesen a' Férje lábait csokolgatván, igen csendesen kiműlék a' világból. – Az asszony idővel Szebeni Takácshoz mene Férjhez. –

Ez a' Szász Pap azonban igen hirtelen és indulatos ember vala; – religiosa disputatióban^a egykor az őklét mutatván így szól vala: *Ha tudnám, hogy ekkora Cálvinista hús vagyon valahól az én test[em]ben,^b mingyárt Isten szent Három úgy segélyen ki vágnám 's a' kutyának vetném!* – Ugyan ez az Ember az Enyedi Consistorium^c hallattára kezdé sugillálni^d a' Református Papok praedicállását mőndván: *Én nem praedicállom őllyan theátráliter,^e hanem a' Lélekre bébeszéllem.* – Mőnda ere a' Fő Pap: „Ne sugillálja kegyelmed a' mi Tanításunkat, melyről mi adunk számot: Kjed pedig a' Lélekre bé beszél az igaz; mert a' minap is felállott az Óltár [288b] eleibe, és az Ifiúságot kocزابuzotával,⁶⁷⁷ kúrva házba járó fattyaknak, 's húszfontoknak szidta, – ha én cselekedtem vőlna méltó vőlnék, hogy Papságomból peremtorie deturbáltatnám.”^f –

Azokban előjővén a' Halgatói; és megpanaszlák ezt a' dolgot, melyet az előtt a' Fő Papnak feladtak vala, – és ezzel a' Fő Pap leüté Szász Uramnak a' leczkét, és sóha azután hőlting nem danczaskodék.⁶⁷⁸ –

Ez az ember midőn házasodni akarna, egy nagy óláh Fátá^g szolgálót és nagy óláh Legény szolgálát fogada; de Bőrsőt főzvéen gyakran, a' mint a' bőső a' haját hányja vala, azt leszedi vala 's azt adja vala a' Cselédnek enni, azért azok elszökének házatól egy más után; de ezt a' szegénység is okozta. – [289a]

- d a válásról
- e muskétás
- f *Henrichné*, más.h.
- a vallási vitában
- b *testben*, más.h.
- c egyházi tanács
- d gúnyolni
- e szőnpadiasan
- f visszavonhatatlanul kiűzettekném
- g román leány

Halálakor a' Successorának^a 40. Veder bőrt és 40. Véka buzát hagyta, de úgy hogy az is a' Successorának annyit hagyjon; et sic per Consequens,^b hogy az ujj Pap sóha *semmire* ne jöjjön, mint ő jött volt. –

233.

Czekéleus vala Enyedi Szász Pap, a' Szebeni Szász Tanács Urnak Rósenfeldnek közel való atyafia. Ez sokatska ideig lakott vala Akadémián: vala szép eloquens,^c részeges és igen kurvás ember, és a' Kastélynak romlott Köfalain jár vala ki éjjel baklatni: Boroszlóból hozott vala egy kis gyenge formátlanka feleséget; de ő azt nem szereti vala, noha azután szép summa pénzeket percipiál^d vala Boroszlóból. E' vivé bé az Enyedi Szász Templomba lóvva az Orgonát; a' Szentek Innepeit ez állatá fel: mellyekkel szerze nagy lármákat. – Ő pedig innen promotio^e által amo- [289b] véáltaték^f 's hintón kezde járni; de nem éle sokáig. A' Tractusban^g igen várja vala az Assessorságot;^h de az ő erkölcstelenségéért nem tevék. – Valának ennek idejében egy néhány Lutheránusok Toroczkon és Szent Györgyön, a' kikhez néha néha felvetődik vala: azok ötet igen tisztelik vala 's jól is tartják vala; de ő annál kevélyebben bánik vala velök. – Lőn egykor, hogy ő menne a' Toroczko Szentgyörgyi Paphöz, kit Hermányinak hívnak vala; kísérik vala pedig ötet a' Halgatoit; vala akkor is ittas; de őt is ivék 's mőnda a' Halgatóinak: *Ti kutyák! meghagytam néktek, 's most is parancsolom, hogy a' Hermányi praedicációira szorgalmatosan eljárjatok, ne légyen panasz.* – azok pedig fogadák alázatosan. Másszór hiva jőve fel Czekélius,ⁱ és az Udvarokat felfitetvén, jőve részegen a' Réformátus Paphöz 's mőnda: – *Hallod é Te Hermann [290a] elkészítetted é halálra az én betegemet Berzédi Mihályt /:Ez régen Tőkőli Fejedelemnek^a Tót Déákból lett Hadnagya vala, 's igen káromkodó vén:/ Felele a' Pap mondván: *Készítettem Imádkozásokkal 's vigasztalásokkal.* Mőnda Czekélius: *Én elmenyek mindjárt, 's feladom nékie az Úr Vacsoráját is.* Mőnda a' Réformátus Pap: *Ne cselekedje Uram T[iszteletesség]ed ilyen ittasan.* Felele Czekélius:^b A' Kristusnak is azt mondották a' 'Sidók mint*

- a utódjának
- b és így a következőkben is
- c ékesszóló
- d felvesz
- e előrelépés
- f elmozdították
- g egyházmegyében
- h ülnökséget
- i Czikélius, más.h.
- a Fejedelemmel, th.
- b Czikélius, más.h.

Te nékem, hogy részeges Samaritánus, hogy Ördög vagyon benne. Nem gondolván azért a Réformátus Pap szavával, elmene a' Beteghez; az honnan haza jövéen monda: Hermann! jó lelked vagyon: Isten ugy segéllyen úgy el készítetted volt azt a' beteget, hogy én csúdáltam. Most isten hozzá!

Ezután hír futamodék, hogy az Olad házi Monostériában sir egy Kép, azért látni mene, hólni ajándé- [290b] kocskával Toroczkai Jánosné; de Enyed felől Szigeti István Professor is óda tanácstalankodék maga mellé vévén ezt a' Czekeliust,^c ki felérkezésekor is jó félben vala az Enyedi bortól; és béviteték magokat a' Kalugyerek által a' Képhez; de már a' Kép nem sir vala. Kérdé azért Czekélius^b a' Kalugyerektől: *Sirt é ez a' kép?* Felelének: *Sirt bizony Parintye!*^d Mónda Czekélius:^b *Kérdjétek meg miért sirt?* Felelének a' Kalugyerek: *Parintye! nem tud ez a' Kép szállani.* Monda erre Czekélius:^b *ha nem tud szállani, nem tud sirni.* – he! he! 'S ezzel haza jövének. –

234.

Toroczkai Boldi'sár, a' Thésaurárius^e Toroczkai Jánosnak igen köszvényes és rövid életü Fia, Serédi^f Leányt vett vala, és Magyar Országban is Jozságot bir vala: kimentében 's bėjótében egy Rozgoni nevü [291a] Réformátus Paphöz szokott vala szállani; mert a' Pap is becsület tudó ember vala, és Böldi'sár Urnak ótt egy jó Státioja^a vala. Lőn egykor, hogy Boldi'sár ott künn létében fogada egy Totot Lóvas Legénynek. Erdélyi utjában pedig előll elküldé a' Totot 's mőnda: Menj el előre ebbe a' Faluba, 's kérdezd, hól lakik Rozgoni Uram? 's köszöntvén szommal mondjad, hogy beszállók jó akaratjából hozzá! Elvágatván a' Tót, kérdezé a' Faluban egytől is mástól is: *Hól lakik Bűdős gané fójtás! hól lakik Bűdős ganéj fójtás?* De senki reá nem igazitá. – Ezzel vissza lóvagla az Urához, 's meg mőndá; hogy ótt nem lakik óllyan ember. Csúdálá ezt Boldi'sár 's mőnda: *Kit kerestél Szólga?* Felele a' Tót; *Bűdős ganét kerestem Nagyságos Uram!* Mellyre mindnyájan kezdének kaczagni. Mőnda azért az Úr! Nem [291b] azt mőndottam, hanem azt, *hogy Rozgoni Uramat keresd.* Monda erre a' Tót: Mind egy: *Bűdős gané, Rosz gané.* Ugyan csak az Úr beszálla Rozgoni Uramhöz, – a' bűdős ganét egye meg a' Tót. –

- c Czekéliust, más.h.
- d pap (rom. parinte)
- e kincstárnok
- f jav. ebből: Szerédi
- a állomása, pihenője

Patakfalvi Papné 's igen ifiú menyecske vala az én anyám; és abban a' Faluban Ferenczi Istvánné nagy Gazdaasszony nagy gazdag és Vice Királybiróné vala; ki az anyámnak ilyen tanácsot ada: Édes Papném menyecske! ha megszólít az Urad, a' Tőt, ha a' vászonba öltötted is által ne vönd, hanem mindjárt szökjél 's menny. – A' Mesternének, a' vén Somodinének pedig mőnda: Mesterné! sáros az Urad mentéje hátúl, azt dőr'söld le atyámfia!!⁶⁷⁹ –

Mikor a' Gubernium Kolo'svárat residé- [292a] álna^{a,680} jőve Új Tordáról egy Sóvágo Instántiával^b Felesége ellen a' Guberniumra; de a' Felesége is megjelenék. – A' panasz a' vala, hogy ő megszegényedett igen, mint hogy a' Felesége is részeges, 's maga is meg nehezedvén, már az Aknát nem járhatja úgy mint ezelőtt, – kéntelenítették együtt acquirált^c házakat eladni; de a' gonosz Feleség mindenütt contradicál 's protestál.^d – Nem bizék magához a' Férjfi; hanem Procurátorává^e bérlé a' kútak, deberke⁶⁸¹ fóрма Ro'snyait de M[aros] Vásárhelly;^f és egy dél-útánni Sessióban^g estvefelé mulatságúl, fel vévék a' Session ezt az Instántiális Causát^h a' két Tanács Urak és Gubernialis Sékrétárius.ⁱ És az Instántia mellett annak punctumát^j kezdi^k a' Prokátor szélesebben előadni 's mútogatni: az asszony nem fogadott vala Procurátort, hanem maga kezdé magát 's házát öltalmazni. Monda Ro'snyai az ő Cliensének ké-[292b] pében: *A' kénszerítő szükség viszen réa, hogy a' házat eladjam.* – Felele az asszony: *Talám kjednek ígérték azt a' házat Prokátor Uram! abba bizony kjed nem kap 's a' levébe sem csap! dolgozzék a' jó Uram 's ne igyék, 's nem hal meg éhel Tórda Várossában.* – Vitatá Ro'snyai az Asszonynak itkányosságát is: *de felele a' Sóvágóné.* Nem ittam a' Kjed erszénnyére édes Prokátor Uram! sem az övére; hanem ha ittam, én főztem azt 's abból ittam, 's ezútánn is iszom bizony én hajja ked: a' ki

- a székelne
- b kérelemmel
- c szerzett
- d ellene mond és tiltakozik
- e jogi képviselőjévé
- f Marosvásárhelyről
- g ülésen
- h kérelmi ügyet
- i kormányzósági titkár
- j pontjait
- k jav. ebből: *kezdik*

hánja tegyen rólla! móna Ro'snyai! halgass asszony! becsüld meg magadat! Mónd a' Sóvágóné: Nem hallgatok nem, hogy mindent reám kiálcsatok, kigyót, békát, 's én csak hallgassak! Talám jól meg kenték a' Kjed tenyerét Procátor Uram! 's azért beszél Kjed őllyan fennyen. Móna tóvábbá a' Prokátor: Vegyék Méltóságos Úrak szivekre, [293a] hogy eddig a' Császár szolgálatjában voltam, már ahöz kell nyulnom mit Ifiuságomba kerestem. Mónd ere a' Sóvágóné; – őtt dolgoztam én is, a' hól a' te eb kőrmöd kopott meg jó^l Uram; de azt bizony nem adod, ha tudom; talám Prokátor Urammal akarsz osztozni! tedd le magad. Móna Ro'snyai: ma pórul jársz asszony töllem, – nem tekintesz senkit te rősz Asszony! Felele a' Sóvágóné: Talám bizony meg ütne Kjed? azt bizony nem tanácslom: ha őllyan rősz lettem vólna mint Kjed mőndja, nem szerzettem vólna házat Tórda várossába s.a.t. NB. Ezt az Urak sőkáig halgaták nevetkezésel; de a' Sóvágó nem éré el szándékát. –

237. a.^a

Csáki Imre Várad-i Püspök és Cárdirális vala: kinek asztala anyi abrosszal vala meg terítve, a' mennyi vala az ő főgás étke, 's mikor az első Főgást egészen elviszik [293b] vala az abraszt is elviszik vala. A' gyümölcs előtt minden vendég eleibe egy egy nagy, 's tágas szájú űveget vízzel tele bé tesznek vala, hogy ki ki a' kezit abba mártsa, 's kendő is vala őtt, hogy azzal megdörgölje: de sok Várad-vidéki Udvarló Nemesek azt nem tudván, 's e' féle czérémoniát sem nem látván, sem nem hallván, tudatlanságból jól isznak vala a' vízből, a' kik pedig azt tudják vala, mosolyognak vala. –

Ez a' Cárdirális meg hallván, hogy az Ő Ötse a' Csáki Imre Urfi⁶⁸² minémű hallatlan rüt paráználkodást, és leányokon valo erőszakokat viszen véghez, és magához nem tudván hivni; ira az Erdélyi Guberniumnak, hogy minden kitelhető utakon, 's modokon azon légyen, hogy elfogattassa, 's árestomba tartassa keményen. Doboka^b Vármegyében lévén Szurduk a' Csáki Imre gonoszságának mihellye, bizaték e' dolog [294a] Köblős Péterre a' Vicé Ispányra; a' ki mesterségesen elfőgá, és hinton bévivé Kolo'svárra, 's őtt lőn sőkáig árestomban: Német strá'sálja vala; de ő azt jól tartván 's megrészegítvén, őszsze jár vala Bánffi Imrénével a' Mikó Leánnyal; de Bánfiné, a' keritő vén 'Sanának panaszolja vala, hogy az Urfi mije *elég nagy*; de nem elég *kemény*, és ezt a' titkót az Inquisitióban^a ki vallá a' Vén asszony, és hathatoson felőlvestaték az

l jó mag, más.h.

a az eredeti hibás számozását a másoló javította

b jav. ebből: *Dobóka*

a nyomozásban

Enyedi Szász Templomban, több és annyi rútságival annak az Asszonynak, hogy hat pár házast annyira ellehetett volna választani. – Csákit az Isten ifjú korában ki vágá. –

237.b.^b

Berzétei János Fejérvári Pap, 's Prófessor, Fogarasból vette vala a Feleségét, ki midőn értem, jó Asszony vala. Ezt Berzétei előtt egy [294b] Legény elmátkásította^c vala; de látására menvén egykor a' mátkájának 's leülvén egyyik lábát keresztül tevé a' másikon, a' mellyért a' Leány elválék tőle. –

Valának Berzétei Jánostól négy szép gyermekei; de szörnyű rossz véreűek. János vala a' nagyobbik fia, a' ki Magyar Jo'sefnétől az ablakon buvák ki éjjel, hogy a' sajton leereszkedjék; de úgy ereszkedék, hogy meg szakada 's meg hala, már ezelőtt a' Collégiumból gyalázatosan kiigazítottván. – Jo'sefet a' kisebbik fiát midőn jóra intené az Őzvegy Vén édes anyja, ezt feleli vala: *Ne beszéljen Kjed Anyám Asszony nekem hijába; mert az csak annyi, mintha részeg Németnek beszéllene Kjed.* –

238.

Csáki Imrénnek Szurdokon egy ebédje így esék: Wessellényi Ferencz és István⁶⁸³ Urfiak feles Udvari néppel látogatására menének Csákinak; de úgy igyekezének titkon menni, hogy éppen asztal felett találják. Nehéz vala pedig emberséges em- [295a] bernek szembe jutni azzal a' sceleratissimus^a Urfival. Csáki igen jól főzetett vala, hogy asztali embereivel egy hatalmas ebédet csapjon; 's már egy Filegoriában pompás asztalt terítettvén, maga is ótt mulatja vala magát: – hirt visznek, hogy a' Wessellényi Urfiak a' kapun vannak, a' kapú pedig bészárva áll vala; kérezzének bé, 's nem leheté bé nem bocsátani; de maga azonban a' Filegoria menyezetében elbúvék. Wessellényiek a' Filegoriában letelepedének; 's kérdezzék, hól van a' Gróf? 's hazúdnak a' Szólgák, hogy sietve ment el éppen most valami siettető Levélre: de Csákány Borosnyai, az Udvari tarka Bolond felmútata az újjával, 's abból meg tudák a' Wessellényiek a' dolgot, – feladták azért az étket; – a' Csáki Szólgai^b leülteték 's jól-tartván, elmenének dolgokra, feles ideig kuczorogtatván apokrifus^c Imrét az eszterhába.⁶⁸⁴ –

b az eredeti hibás számozását a másoló javította

c *elmátkásított*, más.h.

a elvetemült

b jav. ebből: *Szólgait*

c elrejtőzött

Generális^d Gyűlést tartanak a' Refor- [295b] mátus Esperestek M[aros] Vásárhelyt, és a' mint a' Református Nemesek megdűhődvé kapdossák a' Templombeli előlülést, 's a' Templom építésében a' postcedentiát;^e úgy a' Pókai elegy belegy kissebb 's nagyobb; de megpokosodott alázatosságú nemesek is ebbe a' nyavallyába estek vala, és ezt sem Esperest, 's annak visitációja, sem Partiális Synodus eggyeztetni nem tudák. – Jőve azért a' patvar a' Fő Synodus eleibe: Végezetre meg veté magát a' Synodális Notárius^f mint a' magyar Eloquentiának^g Apuléussa vagy Avancinussa,⁶⁸⁵ 's ira Deliberátumot;^h melly is így kezdődik: *Szeretettelbeli visszavónás támadván a' Pókai Ekklesiában s.a.t.* melly Expressiobólⁱ tréfát csinála egy valaki, 's minden veszekedéseket kezdé *Szeretettelbeli visszavónásoknak nevezni*, 's akkor vevé észre az Eloquentia, hogy kificzamodott a' lába vagy inat útött. – [296a]

Gróf Teleki Pál akadémiákon járt Tüdos Úr vala; de minthogy a' Bécsi Udvar egy ujjomnyi hivatalra is fel nem vevé, nóha Fija vólna ama hazája áruló Teleki Mihálynak, nagy részét idejének elme fúttató tréfákra fordítja vala és játékokra. –

Vala Enyeden egy Csákány Borosnyai nevü Deák, – ezt Innepre rendelék, olyan kisedd Ifiú, de nállanál tüdosabb Deákkal, ki nállanál a' Rendben elsőbb vala. Ő azért el nem mene haragjában, hanem mene Cancelláriára. – Teleki Pál észrevén csak hamar, hogy nincsen nyelbe a' Csákány, és éle sincsen, kérdé tőlle; *hány része van a' Tripártitumnak?*⁶⁸⁶ 's látván, hogy nem tudja, látá, hogy az együgyüből könnyen lehet bolondot csinálni azt véghez is vívé, 's maga mellé vevén, azt adá elméjére, hogy házasság által keresse szerencsáját; mert az által [296b] sok Fejedelmek is sokra mentenek; – nékie már van annyi értelme 's szerencséje is lehet experienciája^a után, hogy akármi nagy Dominiumba^b parancsolhat. Néki bátradék Csákány, 's legelsőben is kéré a' Teleki Pál Léányát, 's tésznek ígéretet sub hac conditione:^c hogy engedjen a' Fura-

- d általános
- e utolsóságot
- f zsinati jegyző
- g ékesszólásnak
- h határozatot
- i kifejezésből
- a tapasztalata
- b uradalomban
- c oly feltétel alatt

tossal⁶⁸⁷ hármat üttetni az alfelére, 's a' harmadik után mindjárt legyen meg a' Lakadalom – kettőt állatjára nagyot csapának Csákányon; de a' harmadik még hátra vagon. –

Ez a' Teleki Pál kérdé ezt is a' Lónai Paptól Hunyadi Ferencztől:⁶⁸⁸ Praedicátor Uram, Vajjon: Üdvezülnek é a' Lóvak; mert az Illyés Lóvai Üdvezültek. –

Ezt is ő kérdi vala: Az Ó Testámentomban Szamarakon jártanak; ma inkább Lóvakon, vajjon miért? talám azért, hogy usus equorum esset bonum Novi Testamenti.^d – [297a]

241.

Bagaméri Sámuel⁶⁸⁹ formás és kúrvás Legény, Püspöki Lászlónéból a' Komáromi 'Su'sánnából kifogyván, vagy ha még addig is öszveköte egy guzs'sal az Ördögök csépjét /és Keszeg Imre vala egyik Kerítő:/ Szigeti Györgynével a' Professornéval; és rút életet élének, mely nős paráznaságnál nagyobb ruttságának tartathatik. De Bagaméri annak nagy hasznát vevé; mert Wessellényi Istvánné fősvény Férjétől el titkolva szép Summa pénzt téve le Szigeti Györgynél,⁶⁹⁰ hogy pie, prudenterque^a osztogatná ki Akadémiázásoknak.^b Az ezer mesterségű Asszony, kit a' férje halálba szeret vala véghez vivé, hogy innen Bagaméri nagyon felsegítteték; én bizony nem is tudok mást, a' ki onnan részesült vólna. Elmene Samú a' bűnnek ideig való hasznával, 's mig óda jára, [297b] Szigeti György Májális^c Curául olyan Récipet véve bé, a' melly miatt a' főgai kihullának, vére elfőllyá 's meg hala. Bagaméri lejöve 's Papságot ére a' Bányai Tractusban,^d házasodni pedig jöve Enyedre, hogy az Ózvegy Szigetinét elvegye feleségül, meg is látogató; de az Asszony in speciem^e Szigeti Istvánra halasztta. Ott együtt mind ketten megjelenének, hogy annál titkosabban folyon 's forrjon is meg a' régi forrasztás. Mond azért Bagaméri /:igy bolondítja meg őtet az Isten!:/ Szigeti Istvánnak: „Vaygon hat esztendeje, hogy egymáshöz kötelességünk vaygon Tiszt[eletes] Asszonyommal, mellyre ő kegyelmét meg emlékeztettem; de T[iszteletessé]gedre halasztott. etc. etc.” –

Az okos asszonyban megpe'sdül a' vér, világos lévén a' dolog, hogy ez előtt hat esztendővel élt az ő Férje; – e' miatt elidegenedék Bagaméritől; az is haza menyen [298a] cum longo naso;^a mert az asszony nem

d a lovak használata az Újtestamentum adománya

a kegyesen és okosan

b akadémiára készülőknek

c májusi

d egyházmegyében

e a látszat kedvéért

a hosszú orral

is hitte, hogy az a' búszke jól tartaná őtet. Az Isten, el is törle azt a' parázna Legényt hamar az ő Ifiúságának virágjában: az Asszonynek pedig ada sők meg tőrő napokat, <bocsáta réa sők megtérő napokat> bocsáta réája sok kedvetlen dolgokat. Mutatta egy Istenfélő vén asszonynek a' csecsét ezt mondván: Igen szép emlőim voltak asszonyom, 's már el száradott, 's olyan *mint egy béka*: – 's olyan is volt. –

242.

Vala Bagaméri István⁶⁹¹ nevű szegény Deák az Enyedi Collégiumban, 's annak egy városi Tanitványa. – Kánikula felé ada a' Deák annak a' gyermeknek egy poltrát, hogy <adna> hözna nékie egy Tojást vacsorára, – elmene a' gyermek, és hogy a' pénzt magának meg tartsa, az annya kotló Tyúkjá alól, időre, hára valahára el hóza a' praeceptorának tizenkét Tójást. – [298b] Bagaméri is az alatt forgátsos szeméiből tüzet téve; de a' tűz sem világól vala, gyertyája sem vala, hanem hólmí 'sirba a' porzsolóba⁶⁹² belé veré a' véres tójasokat, 's addig keveré mig vélé, hogy meg főtt higan, – eszi is már; de hát rősz, – addig fujja,⁶⁹³ mig meglátja mit főzött, 's a' dolgot meg tudván, meglágálá^b a' Tanitványt, 's elbocsátá haza. – Ezzel egygyűtt lakik vala egy Pai's nevű rősz Deák is,⁶⁹⁴ a' ki Borzokat szokott vala főgni, 's néha eleven Bórz kölyköket is hóz vala a' Collégiumba; fútni pedig éppen nem tud vala, mint a' bórz. –

243.

Szigeti Lénárt János /:kit Sánta Prócurátornak^c hivnak vala:/ Enyedi Civis, Szigeti Deákból lett vala Enyedi Deákká: vala fekete, 's egyik lábára felette [299a] sánta ember. – Ez az ő attyának éggyetlen éggye lévén, 's látván, hogy az ő Felesége kikapó, – egy néhány száz forintokat letéve Gróf Bethlen Jo'sefnek, mint Réformátus Fő Ispánynak kezinel; de a' szegény Urat, mind az Attya Bethlen Miklós sok adosságba hagyván, mind pedig maga sok pómpája is sők költségben ejtvén, a' Lénárt János pénzét is elkölté: – mind e' napig is nem lévén senki a' ki megfizetné. De Szigeti János nagy memoriájú, szép elméjű Ifjú lévén, olyan ertig bertig⁶⁹⁵ testel is, végre lévén Fogarasi Mesterré; – őtt Toroczka Jánosnál⁶⁹⁶ a' sok mese mondással, tréfával, leve éppen asztali Ember; más felől, a Papság is éppen rajta fordúla meg: de a' Réformátusokkal magát meg untatá, 's Püspök előtt is úgy meg vala bélyegezve, [299b] hogy Pappá

b megverte
c jogásznak

nem lehete, hanem Enyeden – Kupás^a Máriát elvételé vele Kőblős János, 's azután jus patriumnak^b tanulására fogá. –

Mikor a' Néhai Püspök Vásárhelyi István tíz Deákat fogadott volna Káplánjának, 20. Veder bór és 20. Véka búza fizetésen ez a' Szigeti János vala az egyik káplány, a' másik Csegődi András; a' Tíz-Káplány közül pedig néha egy sem vala Templomban. – Egy ilyen rövidség miatt, béhivatá egyszer Csegődít a' Püspök, 's monda: *Tiszteletes Káplány Uramnak: Ti szamarok meg ivátok a' bőrt, a' búzát is kifógátok, és nem akartok szolgálni.* Felele Csegődi Uram: a' bór igen gyenge volt, a' búza pedig csak rósta ally. – Mónda erre a' Püspök: Hazudsz! hazudsz!^c és a' Nádat kezdvén keresni, elszalada a' Capellánus.^d – [300a] Szigeti János felől pedig meg hallá Inczédi Jo'sef, hogy olyan mese beszédeket tud, hogy égyyel meg éri mondani egy hétig, 's úgy is vólt: ki hivatá Szent Királyra, 's éjfélig is eltartja vala a' Gynaeceumat^a beszéddel. Valaki pedig azt adá elméjére az^b Asszonyoknak,⁶⁹⁷ hogy nevezze Szigetit Vulcánusnak, a' melly régen a' Kovácsoknak vólt az Istenek; 's kezde az Asszony mőndani, hogy Vulcánus fekete és sánta vólt. Szigeti is mőnda: Lészek én Vulcánus, az Asszony pedig légyen Vénus. – egy elsőben kap az asszony rajta; de meg hallván a' fabulát,⁶⁹⁸ észreuvé, hogy Szigeti ki kapott volna rajta. –

244.

Császár János nevü béresse volt egykor az én Atyámnak, a' béres pedig fegyvert tart vala, és púskával jár vala az erdőre, és egykor imitt amott bokrásván, [300b] találá két farkas kölyköt, 's egyiket elevenen elfogá. Vala pedig azon a' helyen ilyen szókás, hogy a' Farkas börrrel búzát keresnek vala az emberek házanként 's falunként: azért Dombi István nevü ravasz tőkéletlen tekergő ember, meg veszi a' farkas kölyköt, 's ígér 12. véka búzát érette, – elindúlván a' farkas kölykökkel, bémenyen a' szomszéd faluba egy házhöz, a' hól a' Leány éppen akkor akar vala szapullani,⁶⁹⁹ őtt a' házban elereszti a' kölyköt; ijedtében az ágy áll ki szőkik egy Komondor, és egy nagy cseber vizet eldőjt. – a' Gazda haza érkezik, 's a' dolgot megtúdván, össze szidja Dómbit, 's alig, hogy meg nem is veré, – még egy két hely[en]^c szidalmat nyér. – azért haza me-

- a jav. ebből: *Kapás*
- b hazai jognak
- c *hazudsz!*, th.
- d káplán
- a az asszonyok házát
- b az utólag beszúrva
- c *helyly*, más.h.

nyen, a' kölyök farkast vissza akarja adni, a' béres a' búzát praeten-
dállya.^d – s.a.t. – [301a]

245.

Vagy historia, vagy példabeszéd, – elég-hogy beszélnek egy Szebeni Szászról, hogy ő hallván és látván mely délicátnak^a tartják az Urak a' Rákot; de nékie módja nem lévén benne, hogy Rák levest, Szijjalt⁷⁰⁰ Rákot, Rákot töltve főzethessen, egy Szász Urnak ablaka alatt talál egy üres rák lábat, 's azt fel vészi, haza menvén ablakot nyit, ki könyököl rajta; és a' Rák lábbal úgy vágogatja fogait, hogy lássák mások, mire ment az ő állapotja, hogy minden órán óda teheti az orrát, a' hova az Urak alsó pofájokat. –

246.

A' Péterlaki Oláhok, innen Radnotra, egy husvét ünnepére, hogy illendő Agapét^b tarthassanak nagy kegyesen, két vagy három negyvenes bört bévetnek a' Beszerikába; [301b] és ezzel az Urak Korcsomáját sok napokig felakasszák, 's megszáraztják,⁷⁰¹ – azonban a' Templomban szentségesen ittak a' Szentek, 's heverték a' disznok. A' Professórárus^c azonban gondolja vala, hogy a' szép Husvét napokban sok borok kél el; de Kemény László Consiliáriusnak^d meg hozzák a' hirt, 's rá izen a' papokra, hogy a' Beszerikát Korcsoma^e házzá tették. Eljönnek az Innep Szeredáján a' Vénebb Oláhok, malaczt sikkatnak, Csirkéket repdestetnek. Mőndja a' Vén jámbor Ur egy asztali Szolgájának: *Vajjon mit kér az a' Malacz Szólga? Gráciát^f Nagyságos Uram! a' Péterlaki ag[ap]jénak!*^g Akkor haragunni, feddőzni, szitkozodni kezd a' Nagy Tanács Ur bór is lévén benne; de csak e' vala minden Catilináriája^h és Philippicája.⁷⁰² Meg ládd Oláh! meg ládd! ezt bizony meg irom a' Vladikának!ⁱ meg irom, 's meg tanit s.a.t. Az oláhok kiáltnak vala: Járté Mariátát! nój [302a] szim numáj bolond;^a de a' Consiliárius annál

d követeli

a ingyencségnek

b szeretetlakomát

c professzori kar

d tanácsúrnak

e jav. ebből: *Korm...*

f kegyelmet

g *agénak*, th.

h jav. ebből: *Cata...*

i román püspöknek

a Bocssáson meg a nagyságos úr, mi már csak olyan bolondok vagyunk! (rom. Iarte [ne] maria-ta, noi sin[tem] numai [bolundzi])

inkább fenyegetődzik vala a' Vladikával, – kerül fordul egy Szólga, 's mond az Olahoknak: hallgassatok, egy szót se szóljatok, 's majd haragunni sem tud. 'S úgy elállá a' szava a' jámbor Urnak, hogy egy szót sem szöllana, hanem bémenne a' házba, 's az egész Agapé ezen végződék. –

247.

Az a' Magyar órszági Református Staritus^b Mihály a' ki Esztári fiú vala, és sok szép régi énekeket irt mellyek az Impressumban^c meg vannak.⁷⁰³ olyan kópasz ember vala mint a' Tők, a' pápisták pedig igen mérgesen gyűlölik vala őtet 's igyekeztek is néha halálára, – észreveszi egyszer, hogy a' pitvar ajton kívül lesik hólni Pápisták dorongokkal, hogy ha kidúgja a' fejét agyon verjék; – [302b] ő is egy Tőkört pálczába szúr 's ki dugja éjjel, mellyet ősszerontának az ő feje helyett. –

248.

Értünkre esett kurvás /:kincses vagy koldust kell vala mondanom:/ Kolo'sváratt, hogy egy szegény ember egy Szekér fát vinne a' Kolo'svári piacra, 's mig őtt áll egy Kurva 's akkor született kisedjét egy Tarisnyába tévén a' szekér oldalára felfűggeszté 's elmenyen. – Egy szegény Musquatiros^d meglátván ellópja kenyér és ázalék helyett; a' Fát azonban megveszi valaki 's elhajatja. A' Német ezt látván, a' Tarisnyát meg nézi, hogy mi van benne, 's elhül, hogy kis gyermek, – a' Bauernek^e vissza akarja adni; a' nem veszi. A Commendánsra^f menyen a' dolog, ki is a' gyermeket a' Német Katónának itéli. –

249. [303a]

Kolo'sváratt egy Református Czigány halálra betegszik, és egy Jesuita hozzája menyen hogy Pápistaságra térítse az ágonizáló^a Czigányt, nyujt is a' Czigáynak fekete fa feszületet; de a' szegény a' kezével is invén ezt mondja vala a' Je'suitának minden hitegető beszédeire: *Vidd el azt a' Fa legényt, vidd el azt a' Fa legényt!!* A' Je'suita is ördögnek hagyván a' Czigányt elmene haza. Más Kolo'svári Czigány hajdon ezt mondotta

- b jav. ebből: *Starinus*. A margón a javító megjegyzése: *Sztárai*
- c nyomtatásban
- d muskétás
- e parasztnak
- f parancsnokra
- a haldokló

vala: Bémenék hajdon a' Pápista Templomba, hát irgyinálnak, virgyinálnak,⁷⁰⁴ 's mondék: nem jó az igen nagy vigság. – Elmenék a' Farkas útzába, hát az édes Csengeri⁷⁰⁵ Uram praedicál, 's úgy esék, mintha hárs kötelen vonták volna Lelkemet Menny Őrságban. –

250.

A' jámbor Borberekí Dániel a' Cserei Familiából házasodván olyan Feleségre kapott vólt, ki felett a' Vásárhellyi Ist- [303b] vánnak e' volt a' szava: *Ez a' boldogtalan Bórberekíné rősz fa volt 's kivágattatott.* Borberekí Dánielt azzal csúfolja vala Debreczeni Henter István Enyedi Pap fiából [lett] Procátor, hogy Dániel azt beszéllette volna, hogy a' Mihály Vajda Orájának ütését hallotta Gombásnál a' Marosban.⁷⁰⁶ Ezért Borberekíné meg dőngeté Hentert a' maga házában 's mind addig is veré mig amaz szaladoczkira vevé a' dolgot. –

251.

Telegdi Mártontól azt kérdi egyszer egy oláh az árok háton az Enyedi Kastély mellett: *Szpunye^b Hadnagy!* mi az Unio, 's az Uniti?^{c,707} mert minket arra akarnak venni. – Mond Telegdi: *a' Német^d Tőrvény;* 's azzal azt akarják, hogy a' Pástot^e 's preszkurát^f vajjal csináljátok, és az illyen békákat fogjátok, süssétek 's azzal böjtöljetek a' négy nagy böjtön. Az Óláh hallván ezt, elir- [304a] tozék, 's azt felelé, hogy készebb meg halni, mint *Unitz* lenni. –

252.

Vecsei Pál Enyedi Compactor^a jó Mester ember vala de nagy bór csi-szár; a' Felesége is bór veder 's bór moslék asszony 's nagy kúrva is Leány korától fogva. Végre kórságossá is lön Vécsei, el is szegényedének: a' Feleségét a' Magistrátus^b a' Városból kiigazitván, a' gyermekei a' szegénység mián lópásra vetemedének, a' panasz jőtön jó vala a' Papokra, 's azok hivaták vala magokhoz Vécsei Pált a' Kastélyból a' parochiába; inték, feddék, 's kérék a' jóra; de ő akkor is ittas vala, – mőnda

- b** Mondd meg (rom. Spune); a javító jav. ebből: *Supunye*
- c** egyesült; görögkatolikus (rom. uniti)
- d** *Néma*, más.h.
- e** húsvéti misekenyeret (rom. pasti)
- f** misekenyeret (rom. prescura)
- a** könyvkötő
- b** hatóság

azért nékiek ilyen Historiát: „Tiszteletes Uraim! vala értemre Magyar Órszágon egy jó mester ember; de az is a' bört igen szereti vala, azt a' Papok sokat inték, és kemény szokkal is [304b] feddék vala,^c hogy hagy- ná el a' bór italt; fel is fogadtaták vele hogy elhagyja a' bór italt, hanem nem álhatván meg, megmeczczé a' tórkát, 's meghala. Bizony Tiszteletes Uraim Kigyelmetek is félhetnek ettől!” –

Móna a' második Pap⁷⁰⁸ haragoston, nóha alig állja vala, hogy el ne nevesse magát: bár ennek előtte tiz esztendővel metczetted volna meg torkodot, hogy boldogtalan gyermekidnek torkokat igy meg ne meczheted vala. Erre móna Vécsei: *Nó Tiszteletes Uraim!* én is felfogadom, hogy soha többé részegítő Italt a' szájamba nem veszek; de minthogy egy kis bór vagyon bennem, ezt a' fogadásomat hónap reggel kezdem tellyesíteni; mert már ma haszontalan. – Móna a' Pap: ne fógadjon Kjed egyebet, [305a] hanem csak azt, hogy mértékletesen él a' borral. – Ezzel el- mene, 's azon éjjel elszökék a' Városból Vécsei vagy Veszei; oda is lön sokáig, meg köntösözé^a magát 's haza jöve; hóza is attestátiokat^b hólni bibó⁷⁰⁹ Fráterektől, kik között első vala Huszti András a' Kolo'svári Professor Juris,^c a' ki is minden féle just és levet szerete; de kivált a' járdovány Levet; 's annak kedvéért pápistává is lön; mellyet mikor meghallott volna Hermányi az Enyedi Pap azt mondotta vala: hijába cselekedte; mert ötöt bizony a' Római Ekklésia bórral jobban nem tartja mint a' Reforma- ta. –

253.

Húszti András Enyedi Szálás, termetes szép és jó Cántor, kedves beszédű^d tudományra született elméjű^e Deák vala; de halálba bór iszák Legény elannyira, hogy megesett az is, hogy a' Budán nem tudta meg- [305b] kötni gatyáját 's nadrágát, hanem más kötötte meg. Mene a' Kolo'svári Collégiumban, és Teleki Pál tevé praeceptorává amaz árva Urfiaknak: Teleki Sámuelnek, Barcsai Jánosnak és Dániel Lörincznek;⁷¹⁰ tudta^f volna is tanítani őket; de egész héten éjjel és nappal ivott; az Urfiak nem tanultak, vásodkodtak, hátra maradtak; azt látván, verte őket; de leg több kinzást vitt véghez Barcsai Jánoson, kit loról is ejtett el, és az holtig is kórságossá lett vala. – Teleki Pál véghez vivé Teleki Jo'sefnél, hogy a'

c *feddék és kemény szokkal is feddék vala*; más.h.

a *köntösözé*, th.

b tanúsítványokat

c jogi professzor

d jav. ebből: *beszédűt*

e jav. ebből: *elméjét*

f jav. ebből: *dudi...(?)*

Fránkofurtumi Theologus Deákjainknak járó 80. Talléros álumnia^g nékie adatnék, holott ő sem Enyedi Deák nem vala, sem Pappá lenni nem akar vala. Just^h is tanula őtt, 's akkor vevé észre Teleki Jo'sef is, hogy az atyafiségért visszaélt volna a' Prussia Májestásnakⁱ alami'snájával,⁷¹¹ – 's találá [306a] is mondani, hogy ha le jó Húszti vasba vereti; de vas helyett juris prófessorrá^a tevék Kolo'svárat, a' hól Verböczi Prologussára alkalmas munkát 's vastagot is ira; de egy rút Orációval a' Theologusokat mocskolá;⁷¹² egy Városi Leányt is meg fertésztetett volna, ha már másoknak hudgyó edények nem lett volna, 's azt feleségül vevé; de a' Professorságból magát kikeveré.^b –

Sok volna minden dolgait leírni. Végre: hogy élhetne, lön Páristává, és a' Káptalanbeli Requisitorok^c mellé rendelék scribának;^d mert a' régi Barát Irásokat jól olvashatja vala, és in aetatis, sed non status^e flore^f meghala. Crapula multos occidit, et hunc.^g –

254.

Baba Vásárhelyi Istvánnak második felesége igen mérges indulatú, mérges [306b] beszédü papné vala. Esék a' Férje Felesége miatt Vacantiába;^h de pénzes ember lévén, a' Váciába is bé interesezteⁱ szegény jámbor a' Kenyerét, – vóná is meg magát Enyeden. – Esék ülése ennek az asszonynek a' Templomba Árkosi 'Sigmondné mellé, a' ki a' hires peres Szilágyinak özvegye és Papné vala, hasonló mérges és nyelves mint ama; de a' betegek körül, 's Ekklésiájához Papjaihoz is száz Babánénál jöbb. – Lön egykor, hogy Babáné a' lábával kaszát vetne Árkosinének, még pedig midön Urvacsorájához kellene előjárulniók és Árkosinét majd megejté a' Templomban. Ezt Árkosiné megpanaszlá a' Fő Papnak Hermányinak, 's kéré, hogy vegye eleit az ilyen dolognak; fogadá is; de ugy fél vala attol az Aello^j vagy Mégéra⁷¹³ mérges Babánétól, hogy nem hivatá; vélvén, hogy ha halgat talám több haszna lészen. De lön is egy

- g ösztöndíj
- h jogot
- i porosz fenségnek
- a jogi professzorá
- b kiieveré, más.h.
- c levéltárosok
- d írnoknak
- e statu, th.
- f virágzó korában, de nem állapotában
- g A bormámor sokakat megölt, őt is.
- h állástalanságba
- i kamatozta
- j Aello, más.h.

[307a] idő múlva, hogy Babáné venne egy gómbostót a' Templomban, és azzal kezdené Árkosiné czombját szűrni annyira, hogy a' siadást alig állhatná a' szegény Vén asszony; ezt is meg panaszlá a' Papnak; a' Pap fógadá, hogy cselekeszik a' mit lehet; de ismét elhalasztá; mert fél vala a' 'Ti' sífone¹⁴ kigyó fulánkjától, és gyanakszik is vala, hogy hitfelelt való dolog lévén ez, talám nem is vólt annyira. – Azután harmadszor ugyan a' Templomban ugy meg csipdesé a' kezével 's meg facsargatá az Árkosiné czombján^a a' húst, hogy a' hól érte mindenütt meg kékülle, – ismét el mene a' Paphóz panaszra Árkosiné, és a' Papot is szembe fógá, hogy az ő panaszait 's hallatlan szenvedéseit nem akarja sem hinni, sem a' példátlan botránkoztatást szívére venni, sem eligazítani; és [307b] harmadszor igen kéré, hogy avagy csak szollitsa meg azt az Istentelen asszonyt, hogy többet illet ne cselekedjék; mert fél is, hogy bizony a' hasába talál töt szűrni 's meg őli. – Ekkor a' Pap is, mint az Évangéliumi hamis Biró megúná a' sok panaszát a' vén asszonymak, 's hivatá Babánét, hogy mikor érkezik feljöni a' Templom után ne terheltelessék egy két szóra bójóni a' Papság házhöz. – Már a' Pap engedelmes beszéddel hozzá fóg, hogy a' dolgot megmóndja 's mivel fógja magát menteni a' Vén asszony, – meghalgassa: – de azonban békőszön az Ádámosi Unitárius Pap, és nem leheté az Enyedi Papnak ezzel az asszonnal többet szóllani; de az Asszonyt azzal becsüllé meg, hogy a' pitvar ajtóig kikíséré; 's őtt móná: Édes asszonym! mind kjed, mind T[iszteletes] Árkosiné asszonym Praedicátornék, igyekezzék Kjetek magát egymáshöz úgy al-[308a] kalmazni, hogy panaszok ne hallassanak. Erre felcsattan az asszony, 's őllyan rút szokkal illeti a' Papot, hogy azokat sóha senkinek a' szegény Pap ki nem mondotta, – bezzeg felejté is többször hivatni Babánét az átkozott Bábáját. – Eljöve idővel Árkosiné 's móná: *Tiszteletes Uram! ne felejtseel^a Kegyelmed az én panaszomat!!* Felele a' Pap; de hogy felejem, hólígt sem: megfelele nékem Babáné ugy, hogy kimondani sem merem 's szégyellem is, én bizony sóha nem intem. – Elmene végre Férje halála után Babáné Enyedről és telepedék Fejérvárra; mert az előtt is őtt lakott vólt azon móslék városban, őtt pedig kérkedve^b 's csufolódva kibeszéllé, mint bánt Árkosinéval a' Templomba, 's azt is, hogy a' Pap hivatta vólt; de őlyant felelt annak is úgyan rezgett a' Tógája. –

Eljöve ennek a' Furiának mostoha Fia a' Balaton mellől, és elcsalá mesterségesen [308b] magával^c a' mostoha annyát; mert sók pénzt érez vala nála, és így szabadítá meg Erdélyt egy testes őrdógtól, és Pestistől. –

a jav. ebből: *czombja*.

a jav. ebből: *felejtseel*

b *kétkedve*

c *magával mesterségesen, más.h.*

Szigeti G[yula] György Udvarhelyi híres Prófessorból lón Enyedi Phylosofiae, de minden ollyas jó hir nélkül való Professorrá. – Pap jó vala; de a' Filozofiát nagyon vékonyon tanúlta vala: a' praedicállása pedig kedves, épületes, és szép ékesen szollással, a' Könyörgése nagy buzgósággal vala. – Marada két Fia, két akasztófa. Ferencz a' nagyobbik: ezt Kolo'svárat az édes anyja nagy költséggel az Ótves mesterségre adta vala: ez a Fiú mig a' mesterséget tanulá, sóha a' Templomban nem mene ezt mondván: hogy mig Inas léssen addig óda nem mégyen; de ha felszabadúl, bójár mint Mesterlegény. – Mester legénységében [309a] is hasonló prófánus^a lévén, azt igéré, hogy ha Enyedre haza szállhat Templomba jár; de most is csak Inas ő ebben. – A' mesterséget jól tudván üzé egy darabig; de az embereknek ezüstyét kezdé szömyen elegyíteni, egyebet feldolgozni s.a.t. 's már most nincsen mihelye. – Ennek egy tréfája ez: Gróf Bethlen Gergely⁷¹⁵ hólmi késeket 's ezüstet biz reája, hogy nyeleket csinálna; de a' Kések sókáig meg nem készülének. Végezetre ira egy Levelet Fóltra, 's abban irá, hogy a' késeket kerestessék ő Nagyságok a' Gyógyi Tisztartónál a' Szásznál. Keresteték, zaklaták a' szegény Szászt a' késért, – esküvék, hogy nem látta; de nem hívének nékie. Tüdosíták Ótves Ferenczet, ő pedig így válaszóla: *Irtam volt ugyan, hogy óit kerestessék Nagyságtok: de azt nem irtam volt, hogy óit vagyon; hanem a' Gyógyi Temetésre lemenvén T[iszteletes] Hermányi Jo'sef Uram, ő kegyelménél egy párt keresetlen is* [309b] *meg találják Nagyságtok.* – Már most a' szegény Ferencz nem anyira Ótves mint Tetves, – nem Szigeti; hanem Szegényi, Szégyeni; nem Gyúla, hanem Gúlya, mint régen is Gúlya volt a' neve azon Familiának, és a' Szigeti Tör'sök István anyja Gúlya Borbára volt azon familiából, a' mint tőlle hallottam. –

Vásárhellyi András, jó Szemes-látó, nagy Tudományú és vénülni is alig látszó Szászvárosi Pap már sók időktől főgva mind restesen praedicatoroskodván, de nagy erőben gazdászkodván, Alvinczen, 's Benedekben nagyon kiterjeszkedvén 's elgazdagodván, az ő Bibliothékáját árúba bocsátá két pénzes Vejei között /;Bordati Pál és Berzétei Jo'sef között:/ azok az ő Könyveit megvevék csúdára; mert egyiknek sem kell tanulás, olvasás és praedicállás: magát pedig András [310a] Uram kezdé irni Szászvárosi emeritus^a Papnak. Ezek a' nagy gazda Papok magok sem exemplifi-

a vallástalan
a nyugalomba vonult

cálván,^b a' népben is a' kegyességet csaknem kioltották; a' népnek sem kell a' publicum cultus exercitium^c mint a' Papnak. –

Vásárhelyi András néki adta magát a' borozásnak, – Bardocz sóha el nem készül a' Praedicátiora, hanem hóلمي jegyzéseket téssen, 's azokon ekkel mekkel⁷¹⁶ úntig 's unalomig.⁷¹⁷ Az egy Szigeti Samú, Ipja Káplánnya szorgalmatós; de vélem, hogy az is csak addig tart, mig elérheti a' Papságot. – Andrásban a' Lelket Gróf Lázár János tartja minthogy Praeceptora volt; de lássa meg Isten, micsoda dolog légyen annyi Lelkeknek kárával hizlalni egy heverő Papót. – Az Isten ne bosszúlja meg a' néma ebeknek alúvását e' nehéz időben. - - - - -

257.

Apró állatok azok, mellyek a' kulcs [310b] lyúkán ki 's bójárnak. – Illyen állatoknak hallom a' Boszorkányokat; azért előttem azok a' bogarak nem nagy állatok; de mások az Oroszlányoknál 's Tigriseknél is ártalmasabbaknak tartják őket. Óh mit féltek azoktól a' magokkal is jótéhetetlen Vén asszonyoktól, ha az őrdög is arra^d jutott, hogy ha ellene állasz elfút 's a' sárt meg nem állja. – De én még is az Enyedi Boszorkányról emlékezetes és igaz dolgot írok:^e –

Vala nem régen Enyeden egy magyar Bába, kit *Fekete szemü Bábának hívnak vala*; a' ki felől közönséges hír vala, 's némellyek esküsznek is vala, hogy Boszorkány volna; de a' Templomban minden nap kétszer ókvetetlen megjelenik vala, – boldogtalan nyomorékokkal Istenért dajkálódik, és jozonan 's Istenesen bábáskodik vala. De hóلمي zabolátlan nyelvűek, kivált részegek [311a] Boszorkánynak szidják vala. – Elmene ugyan egyszer kétszer a' Papra⁷¹⁸ panaszolni 's tanács kérdeni; de a' Pap egyebet nem mondhatta hanem azt, hogy vegye például Szathmárinét, 's cselekedjék úgy mint az: azt is szidalmazák Boszorkánynak, 's végre azokat Tanács eleibe idézteté, semmi boszorkányságot ellene nem bizonyíthatának, és sok^a pénzig convincáltatának;^b ki leg óttan megfizete;^c kit a' Kastély kapú közé tevének mig az utolsó fillérig megfizetének; és ő nem a' kólcs lyúkán búlykála ki 's bé, hanem azoknak a' szidalmazó Embereknek erszényekbe bébűvék 's igen meg kotrá.^d – Felele erre a' Bába: *Egy pénznek Ura nem vagyok, nem perelhetek*, – holott titkon tartott ő 27.

- b példát mutatván
- c nyilvánosan végzett istentisztelet
- d jav. ebből: *ara*
- e jav. ebből: *írók*
- a jav. ebből: *sók*
- b megbüntetének
- c jav. ebből: *megfizeté*
- d jav. ebből: *kótrá*

fórintot. – Engedé azért, hogy rajta száradjon a' Boszorkány név, hogy a' pénzt ne költse; 's annál inkább szidják vala, – sőt egy Szigyártónak [311b] házában bémenvén, 's hagymászos Legénnye a' Bábát meg látván felszökék, egy darab fával verni kezdé, 's ha a' Bába a' fejét az asztal alá nem dugja vala agyon veri vala, így is meg rontotta^e vala a' szárát, 's fellebb is erőssen; de még is a' Bába a' panaszszal 's csak a' sirással vala. – Móna a' Pap: hogy nem bátorságos e' szidalom alatt fekünni; de a' Bába csak nincsengete. –

Ezután Zsigmond Kovács nevü Tórdai Ember, Mu'snai Évát Enyedi Leányból való Feleségét viselő és várandos állapotjában Tórdán egy Karuczra⁷¹⁹ teszi, és Enyedre zökögte kiméltlenül, úgy hogy elérkezvén, míg Bába jöne a' gyermek ellön a' szegény Évától; de a' Bába elérkezvén cselekvék a' mit cselekedheték; de a' szegény asszony elromlott vala; eltelvén a' hat hét, hívák <.> a' Bábát, hogy csinálna a' betegnek fe-[312a] redöt; ada is füveket; de más gyermekágyasoktól nem érkezvén óda, a' szegény Mu'snai Évát azon nyomorékon megfereszték; de féltagja elesék, 's azután csak hamar meg hala.⁷²⁰ Sigmond Kóvács a' Felesége ezüst párta övét letévé 40. forintig a' Tanács asztalára, és megkiváná, hogy a' Hadnagy elfogassa, 's a' Tanács megúszattassa a' Fekete szemü Bábát, – mert mint Boszorkány az ette meg az ő Feleségét, – holott az ő vas veréshez szokott kemény természete vala a' romlásnak az oka.^a – A' Bába tömlöczre vetteték, – 'Sigmond Kóvács pedig irni is tud vala, és Szent Irást is olvasott vala; azért a' Szent Irásból felírá mind azt a' mit ki tudá irni Varáslokról Boszorkányokról; 's elvivén a' Fő Papnak, igen kéré, hogy előbeszélje melly ártalmas gonosztévök volnának a' Boszorkányok, [312b] 's ez az Enyedi Boszorkány mint vesztette el az ő Feleségét. – A' Pap az Enderbeli^b Boszorkányról⁷²¹ praedicállá: és azt adá elő, hogy ő azt emberi hitetésnek és imposturának^c tartja; se valóságos se költött Sámuel őtt nem völt. Kéré a' Halgatókat, hogy ne hidjenek annyi véghetetlen hazug hirnek a' mennyik a' Boszorkányokról hallattatnak: ne túljadonitsanak csúdatévő hatalmat se őrdögnek se Boszorkánynak s.a.t. És így a' Temetés véghez mene; de nem a' Kovácsnak vaspór szennye ulti ópiniója^d szerént: a' Bába pedig a' Tömlöczben vala 's ki nem tudá jöni nóha nagyobb lyúkak volnának a' Tömlöcz róstélyán a' kulcs lyukánál. Felviteté vagy kétszer a' Pap 's maga házába békisérteté a' Bábát, 's titkon kérdezvén, monda nékie: Én a' Boszorkányoknak, [313a] kulcs lyúkon, 's kúrtón való járásokat s.a.t. semminek, sőt sült bolondságnak

e jav. ebből: *meg rontotta*

a jav. ebből: *óka*

b *Enderbeli*, más.h.

c csalásnak

d vélekedése

tartom; Te mit gondolsz felölle! monda: „az Isten tudja, hogy semmi Boszorkányságot nem tudok; varazslásról sem tudok sem azzal nem élek; de vagyok egyéb bűnöm, mellyért büntet az Isten. – Én Ifiantan Baczoni Molnámé ’s igen szép asszony voltam, a’ Férfiak kapdostak rajtam, az én Uram engem igen féltett ’s kegyetlenül is vert, azért mérgemben nem szoptattam^a én is két kis gyermekeimet, ’s azok meghaltanak, – hogy az Isten irgalmazzan nekem, igyekeztem minden naponként Ő Felségét kérni; de tettett Istennek engemet azért a’ bűnért ezzel büntetni.” –

Azonban elkészült ellene a’ Rélátoria,^b és ötlet egy Ifjú Szász Feleségével együtt vastagon ki adja Boszorkánysággal illy főrmán: Az Isten nékiek gyermeket adott, ’s a’ Fekete szemű Bába volt nállok, – a’ kis gyermek igen fris volt, nem tudtak mit tenni [313b] nékie; hanem hivatják a’ Bábát, a’ ki is az ölében vévén a’ kisdedet eltűnt vele. Ezt az egy pár fassiót^c látván a’ Hadnagy Köblös János mint Actor^d és okos ember, látá hogy a’ fassió hazugság, a’ dolog lehetetlenség; de a’ Tanácsban vastag a’ tudatlanság, ’s bizony most mindjárt tüzre itéli azt a’ boldogtalan Bábát: viszi a’ Rélátiót a’ Fő Paphoz, hogy tekintse meg ’s adjon tanácsot. – Móna a’ Fő Pap: az Istenre kérem Kegyelmeteket, ne ontsanak ártatlan vért Kegyelmetek; mert ez bolond fassió, ebben igazság nincs, nem kell sietni az ember halálával: perágáltassa^e Kjed jobb Régiusok^f által ezen pártos Inquisitiót,^g szorgalmatosan megvi’sgálván minden circumstántiákat.^h Ugy is lön azért, ’s midőn a’ bolond Szászt kérdeznék: Vajjon nem ült éle a’ Bába a’ gyermekkel a’ setétbe [314a] a’ kemence hátulja felől? Felele a’ Szász, ’s móna: Ugyan ’s ugyan meg lehet; de mi őket nem láttuk egy darabig, ’s azt gondólánk, hogy eltűnt véle ’s osztán előjöve. – Azomban a’ Pap a’ Bábát a’ Tömlöczből felvételé ’s móna nékie: Hát a’ Szásznak kis gyermekével miképpen tűntél volt el? Felele a’ Bába: „Én nem tűntem sóha, hanem egy kis tűz világól vala a’ házban, ’s a’ gyermekkel együtt leülék óda hátra a’ sötétbe, hogy a’ gyermek a’ világót ne látná, a’ kis gyermeket hasan fektetém az ölömbbe, a’ hasát kenegtettem a’ kezemmel; mert a’ gyermeket a’ szél kinozza vala; és addig ’s addig, hogy elalúvék ’s én is előhózá, letévém a’ bölcsöbe ’s el menék haza.” –

Esék több szó is a’ Pap ’s a’ Bába között a’ Rélátoriabeli bolond fassiók szerint, [314b] ’s azzal a’ Bába ismét visszaviteték a’ Tömlöczbe. – Ezután a’ Tanács Itéletet téve: tüzre nem ítéltet; de minthogy hólni jó

- a jav. ebből: *szóptattam*
- b vádirat
- c vallomást
- d jogi képviselő
- e folytassa; *perágáltasson*
- f vallatók
- g vizsgálatot
- h körülményeket

asszonyainak kivallotta vólt, hogy ő régen kis gyermekeit nem szoptatta 's éhel őlte meg, – azért a' Tanács a' hóhérral megcsapatta, 's a' Városból végképpen relégálá.^a – De kihata a' hazug hir felölle, hogy ő Boszorkány volna, azért igen félnek vala tőlle: a' Fel Enyediek magok között nem szenvedék: Toroczkon úgy féltek tőlle, hogy a' hová bément úressen nem bocsátották. Ugyan csak Fel Enyeden hala meg; de fél vala a' Pap feléje menni. Óh gorombaság! –

Ez előtt nagy darab idővel; de ugyan csak ebben az emberi nyómban, Bitainé és Hajduné nevű Bábákat égettetett vólt meg az Enyedi Tanács tanácstalanúl. – [315a] Nevettségre méltó a' Hajduné ellen való bővebb Fátensnek^a egész dolga: a' Fátens vala Komárominé a' Fejérvári Profésornak Komáromi Istvánnak Özvegye: Ez hagymászba esék 's még ki nem tisztult vala a' hagymászból: de már felülöget, 's felöltözék vala, 's azon kába aggyal látá, hogy Hajduné a' kúrtön bésuppan és macska kèpbe változék. Ezt hiti után kiadja, mint szemmel látó Bizonyosság, ehez járúl holmi aprolék 's a' vizi próba, 's a' szél a' Bába hamvát elfúvá Vásárhellyi István Püspökségében. –

A' Komárominé látására azt irhatom 1./ Tizenhárom esztendős Ifiatska valék és Tertianába^b esém; lakom vala pedig Gombkötő Mihálynál Szentgyörgyi Istvánnal,⁷²² kit nem szeretek vala mivel igen markos erős és taszigáladó Finak vala 's én gyenge; – Tiz óra tájba dél előtt felbocsát vala a' hideglelés és az ágyon ülök vala; Sz[ent]györgyi előmbe álla va-[315b] losággal; imaginative^c láncsa vala kezében, de a' mint ötet látom vala, úgy látom vala a' Láncsát. tanta est vis corruptae Fantasiae.^d 2./ Enyedi Deák koromba is hagymászoson Királlyi palotákat látok vala, 's minden erómmel sem tudom vala nem látni, nóha tudom vala, hogy va-losággal semmi sincsen benne. – 3./ Harmincz esztendős koromba szórnyen meg himlőzém, 's tudom vala elmémmel, hogy a' fejem gómbelyeg; de napokig sem tudtam^e az imáginátiot arra venni 's vinni, hogy nem hosszú 's nem hegyes a' fejem. –

258.

Bárdi István Enyedi Sényiorrá lett vala Lörincz-Révi jobbágy fiuból, 's azután Nobilitálodván^{f,723} Enyedi Sényior vólt hóltig, és Hadnagy is Eszten-

- a kitiltotta
- a vallomástevőnek
- b harmadnapos lázba
- c képzelődve
- d Ilyen a megromlott fantázia ereje.
- e tudta, th.
- f megnemesedvén

deig; de darabos és kemény ember lévén nem választák [316a] többször; nőha igen mértékletes, igazságszerető és Istenfélő ember volna. Hadnagyságában ejtett is vala némelyeken emlékezetes tréfákat; de serio,^a 's azoknak iziben esett: p.o. jövő félben lévén az Erdélyi Comendirozó^b Generál, igen meg kívántaték vala, hogy az egész Nép talpon álljon. Kijövé azért Bárdi István a' maga házából 's tekintvén a' fedeles palló⁷²⁴ felé meg látja, hogy Ötves Fekete István a' maga házának ablakán néz ki, 's monda nékie: *hallod é! hallod, Te Tőköli Bódi! a' nyakadba veted a' házatad 's úgy árulod, nem tudod, hogy az ország Ura érkezöleg vagyon a' városba? jöjj ki!* Debreczeni Sámuel Csi'smadia /:kit csúfságból neveznek vala Fityfiritynek:/ ugyan akkor ki menvén az útzára, meglátja Bárdi 's azt kiáltja: *hallod é!* [316b] *Te! csak feredel 's mosdol mint a' Karuly,*⁷²⁵ *nem hallod, hogy jó az Ország Ura? – Nőha e' maga Istentfélő ember volna, a' felesége felette bór iszák vala, nőha ha jozonodik vala nem vala rós gazdasszony, – ez az eláradt vén asszony néha mig krapuláson^c felkölt az ágyból 's kiment a' házból, öntötte alóll, 's még a' vastagja is szotyogott, – akkor ezzel a' szitokkal szidta Bárdi: Ki vidd, kividd kútya parancsolta Asszonya, vitt is ki a' mennyit lehetett 's vihett. – Férje halála után az asszony igen meg bontakozék elméjében, rébédez⁷²⁶ vala éjjel, hogy sárga sarkantyús Csizmások járnak a' házban; de a' fejeket nem láthatja, – ment panasza a' Papra is; de a' bolond fántásiát vitte haza, 's nem sokára elvivé a' sárga halál. – [317a]*

259.

Fóly Udvarhely Várossán keresztül egy hitván patakocska, mellyet *Varga Pataknak*⁷²⁷ hívják, e' mellett lakik vala egy vén asszony ki a' piacra főzöget vala. Lön egykor, hogy egy nagy akót tele rakna káposztával, 's már a' káposzta rotyog vala a' Tűznél, – ö azonban ki menvén merite azon patak-ból egy edény vizet, hogy a' soos káposztának levét öntene; de nem látta vala, hogy a' viz merítő edénybe békát meritett, 's azt sem, mikor a' Békát a' vízzel együtt a' káposztás fazékba töltötte 's az is meg főtt benne, hanem midőn a' piacon tálnálá, csak hamar a' fazék oldala mellől előfordula a' béka; mellyet meg látván egy oskolabeli Legény, nem veve káposztát, sőt eltölté az Oskolát, hogy a' Vén asszony [317b] békával főzte a' káposztát, – a' Tisztek a' dolognak végére menvén eltölték szegényt, hogy a' piacra nefőzne; – későre, 's nehezen ismét megnyeré ugyan, hogy életét⁷²⁸ kereshesse a' piacra való főzéssel; de az oskolabélieket hijába kínálja vala; mert ha annál tisztább vala is az étke, ezt mondják vala: *Nem kell anya; mert béka vagyon^a benne. –*

- a komolyan
- b parancsnokló
- c mámorosan
- a vagon, th.

Udvarhelyi várossában egy Pápista ember a' maga hijján⁷²⁹ felakasztá magát feleségével való bajos élete miatt, a' kitől nem szabadúlhat vala; de véle is bajoson él vala. Az asszony levágá a' férjét, 's addig 's addig, hogy a' házba bévivé, és az ágyra hólmí atyafia segítségével feltevé, 's azután lármát, 's hirt csinála, hogy hirtelen meg hólt a' férje, holott még csak be- [318a] tegségét sem hallotta vala senki, – eljövének az asszonyok, az halottat kinyujtosztaták; de némelly szemesek az akasztó kőtélnek nyomát láták a' tórkán, mindazáltal halgatának. El jövének a' Je'suiták, 's az ő Templomok mellé eltemeték: de az asszonyokban a' titok meg nem álla, sőt a' Je'suiták fülébe mene; – űk a' dolognak végére menének, a' halottat a' hóherral kiásaták, a' temető kertet le vónaták, őtt a' hólt testet ló farkon ki vónaták, az Asszonyt pénz birsággal igen megbünteté; de a' Hóhér is a' testet ólly rosszúl temeté el, hogy kiváják 's elhordák a' kútyák.⁷³⁰ –

Miklosvári nevü öreg Praedicátor vala Felső Bányán, kinek házánál szólgál vala egy Leányka Szólgáló, a' pedig /:mondották, [318b] hogy a' Gazdának 's Gazdaasszonynak keménysége igen nagy lévén rajta:/ magát a' pajtába felakasztá:^a a' Praedicátor azt észrevévén a' hólt testet valamint valahogy /:maga mondotta hogy ruddal:/ levévé, melly kinyilatkozván, sem a' Je'suiták miatt, sem a' nép miatt az Ekklesiában meg nem maradhata. –

Czompó Istvánné, Istentfélő öreg özvegy visel vala reám gondot, és a' szomszéd Csismadia mihellyénél idő tölteni sokszor fordulok vala meg; a' hóll egy szelid becsületes, de halavány Czi'smadia Legény /:a' nevét felejttem; de Réligiójára nézve pápista vala:/ beszélli vala, hogy az udvarhelyi Je'suiták, egy nagy Pénteken ötöt a' théátrumon fel feszitettek vólt tanuló korában; a' Theátrumon ő azt [319a] jó szivvel vállalta a' Je'suiták szavára; de nem tudta mi következik belölle, a' melyért szidja vala a' Páter Je'suitákat; azt beszélvén, hogy a' keze ki lévén terjesztve a' keresztfán, a' taknya az állán folyt le míg levették a' Théátrumon a' Je'suiták Templomától fógva a' Franciscánusok Clastromáig, és megint visszavitték: mikor pedig levették a' Keresztfáról, ő a' karjait kihajtani

a felakasztá:/:, más.h.

nem tudta, hanem azútánn popiummal⁷³¹ 's egyébbel addig kenették mig meggyogyula; de soha sem állott helyre jól. – Dée'sen is a' Franciscánusok így feszitettek vólt meg égy Szóts Inast. Így járt az is; de hogy Mester emberré lett is, hóltig Jésus Szóts vólt a' neve, bizony nem vétek nélküli; mert az Idvezítő Isten nevét sem szabad fel venni hijába. – [319b]

263.

Pümkösti Mihálynak az Enyedi Collégium Ifiú legény Udvarbirájának, maga vallástétele szerént való héroicum facinussa:^a Uzonban egy a' Pümkösti familia: de egyik meg allyasodott, a' másik pedig fellyebb haladott; 's abból való ez^b a' búta Udvarbíró. Esett illyen dolog, hogy: ennek az annyával egy székbén járna a' Templomban egy Pümköstiné az aljasabb ágból; de a' gazdagabb Pümköstiék azt igen ellenzék. – Lön egykor, hogy az a' szegényebb Pümköstiné a' Mihály Uram anyja mellé bé ülne egy Vasárnapon: e' pedig mint nagy Héros^c fel kele, 's a' szegény Pümköstinét karjánál fógva kihurczolá a' Székből; – ennek a' Pümköstinének a' fia meg kapá hátul a' Mihály uram anyja haját 's hátra [320a] rántá; de ez felkelvén a' földről, kerese kinn egy fát, 's bérohana a' Templomba szegény sorsú ötsére 's a' földre leüté, a' nép, ki ki a' mint leheté elszalada. Hirével esvén e' dolog az Esperestnek, citáltatá Pümkösti Mihályt és 500. forintig convincálá;^a de ő előldá a' kereket, 's Húnyad Vármegyében Barcsai Gergelynél feltalálá jó darab kenyerét. az apja pedig addig járá az Esperestet, hogy meg alkúvék 5. forintba. Ex ungue Leonem.^b –

264.

Vaszil nevü sühanczár Ifiú óláh Legényke; de nagy Tólvaj támadott vala belölle Udvarhellyszéken Anno 1712. ez el nézé virág vásár napon micsóda majd földig érő aranyas köntösben ül a' Pápista Krisztus^c a' Szamár hátán, és rekettya ágakkal 's [320b] ének szóval mint viszik bé azt a' Templomban is, melly aranyasok az oltárok is, és melly sók arany gyertyatartok vannak azokon. Azért ő azokat igen meg kívánja; éjjel a' Templomba egy ablakon bábúvik; az oltárokat eljárja, 's ront 's szaggat, látván, hogy az a' sok fényés nem arany, hanem csak arany füst 's ezüst

a hős cselekedete

b jav. ebből: az

c hős

a megbüntette

b Az oroszlánt a körméről [ismerni meg] (Lukiánosz: *Hermotimosz* 54.)

c *Hirisztus*

füst; – onnan bémenyen a' Segestyébe és egy Turbát⁷³² elviszen, a' mellyben voltak a' Comédiás Jépus Kőntössei 's a' Szamárnak czafrangja; és elmenyen Búdvára felé. – A' harangozó Rorátét⁷³³ harangozván hajnalban, nyitva látja a' Templóm ajtaját, 's bémenvén meg látja a' kárt az óltáron, hirt tészén Páter Persicznek /:ez egy Tóbákot rágó nagy szál és csontos Je'súita vala, 's nem is foga Magyar lenni:/ 's a' több Je'súitáknak is: csinálnak azért lármát, 's a' Város [321a] Népe a' Tólvaj után indul 's a' Túrbara reá akadnak, nem sokára Vaszilt is béérik 's meg főgják; de idő telve szabadon bocsátják a' Tólvajt. – Ö pedig azon napon látván, hogy egy kis kertetskében egy leány az ő vállát, előkötőjét, gyólcrokójáját s.a.t. szellőzteti <mind azokat>^a mind azokat egy ótt lévő párnahajba béarakja 's ellőpja: a falun kívül elhánnya maga rab <tu>rúhájit, 's pendelybe 's rokolyába öltőzik; veres csi'smát vón lábaira a' lopottból, 's fejét béköti egy zabólaival.⁷³⁴ menyen Brassai Szólgáló névvel második falúig, 's ótt egy Őzvegy asszonyhoz bészál, a' ki is egyetlen egy hajadon Leánya mellé fekteti: jó reggel fel kél Vaszil; de ótt útol érik a' Biró és Pólgár, – meg nézik a' lába közét, 's elálméklodik a' szegény Őzvegy asszony, [321b] micsóda álattal hált az ő Leánya. – Vaszilt béhozák Udvarhelyre, 's a' pendelyben felakaszták; de a' gonosz gyermekek horoggal lehúzák rólla a' pendelyt, 's marada mezitelen. –

265.

Sándor Mihály nagy szál Székely, de mint maga szintén olyan nagy tólvaj vala Udvarhely Széken; és a' sok lopásért végre akasztófára ítelteték. Ezt látva Páter Pogány Je'suita, lejöve a' Szék házhöz és kezdé kérni Sándort, hogy térjen meg 's hagyja el az Unitárius eretnekséget; mert különbben elkárhozik; de ha pápistává lészen ő még életét is megnyeri. Vala pedig Sándor Mihály mellett a' maga Papja a' Szent Mártoni⁷³⁵ Unitárius Praedicátor jó Ifiú ember, a' ki mőnda a' Téritőnek: Menj el dolgodra Pater, nincsen itt semmi dolgod; ez az én juhóm. Monda Pogány! nem vagy te jó Pásztor, én vagyok a' jó Pásztor. Felele [322a] az Unitárius Pap: Farkas vagy nem Pásztor; mert az én juhómra jöttél. Mőnd Pogány: *Te vagy Farkas*. És az eféle kemény beszédek sokáig tartának. Azomban a' Sententiát^a kimondák 's vinni kezdék Mihályt, a' ki már oda ígérte volt magát ha életét megnyerné, 's mőnda: hát már Atyám Uram! Felele Pater Pogány: Már jó hitben halsz meg. etc.

^a a javító törlése
^a ítéletet

Tartanak vala az Udvarhelyi Je'suiták egy fondorkodo okos ravasz, serény, szemes maga alkalmaztató Kocsist, a' kit igen meg hittek vala. Ez mig nállok lakék, nem csak kitanulta minden rejtekeiknek állását, és hól miket tartanak vala, hanem egyenként minden Lakatoknak, zároknak, a' mellyeket maga hasznára lenni gondola kulcsaikat mind el lopogatá; de azt annyira számba sem veszik vala, ha [322b] nem kulcs helyibe kulcsot csinál vala a' Lakatos. Ideje kitelvén a' Magyar és pápista Kocsisnak felvévé fizetését; a' Városon meglepedék nóha idegen vólna; de igen tették a' je'suitáknak hogy a' pápisták szapradnának, minthogy akkor ők kevesen vólnának: meg is házasodék a' Kocsis Legény: hamar házat véve; és nóha nem volna mestersége sem nem kereskednék, hamar elgazdagúla, úgy hogy Ön tálakból ennék, 's a' Jé'suitáknak is on tálakba küldené a' pánkot. Azomban a' Je'suiták csak tapasztalják vala a' kárt; de a' Kulcsárjoknak tulajdonítják vala, sohol sóha nem találván záratlan pinczét vagy kamarát: a' Kulcsárt kiveték vala; de mást tévén, 's harmadikat is, a' kárt csak tapasztalják vala. Végre uj Kulcsárt tevének, 's eleibe adák, [323a] hogy az eddig valok igen sokat loptanak; hanem már ő légyen jobb. – Ez nem csak felfogadá, hogy nem lopna; hanem magában is eltökéllé, hogy kárt nem téssen, 's meg látja ő, ha hiven nem tud szolgálni ő atyaságoknak; de csak hamar kezdé látni a' károkat a' pinczében a' Semináristák húsában, lisztben, bórban, vajban, Szalonnában; de a' Zárokat mindenütt ugy találja vala a' mint este hagyja vala, azért el hívé, hogy nem őrdög dolga /:vólt hire az előtt^a azután hogy a' Boszorkányok egy negyvenes Bórá a' Je'suitáknak kiitták és a' hordot tele szarták 's okádták:/ 's tólvaj jár éjjel a' pinczébe 's tár házba. Adá azért elméjére a' Supériornak,^b hogy az ő házába csinálnának lejárót, mint sok házaknál is vagyon. – Meg csinálák azt, – és Vacsora után midőn a' Superior elaludt vólna, vive a' Kulcsár egy [323b] baltát, 's leereszkedvén a' pinczébe, 's fenn a' kis ajtót is leeresztvén magára, a' sűrű setétségben megrettene, a' baltát a' falhöz támasztván, keresztet vete magára, 's térdre esvén, Jésum Mária Jo'sefet emleget és pusmogva imádkozik vala. – Akkor a' Pincze ajtóra jöve a' Lopo 's megzördüle a' Lakat 's meg nyílék az ajtó; az ajton belől lévő húsavágó tőkénél fúvákolni kezd a' Gonosztévő egy fazékba hogy gyertyát gyujtson. Későnek tartá a' Kulcsár a' Toport³⁶ keresni; mert nem remélheté, hogy hirtelen a' kezébe akadna 's el is távozott tőlle; hanem fel kél gyertyagyulás előtt, nyakába

a az előtt.; más.h.
b főnöknek

szökik a' Loponak, kezd Tólvajt kiáltani és a' Tolvajjal küzködni; de senki nem hallá a' kiáltást, – végre a' pincze tórkában hanyat nyomá a' Kúlsár a' Lopot, mert őtt sikos vala a' [324a] nedvesség miatt a' föld; de kivergődék keziből a' Tólvaj és elszalada őtt hagyván edényeit a' mellyeket vitt vala.

Az elbádgdyadt Kúlsár lelkéndevezve felmene a' Superiorhöz, 's a' többit is felköltvén lemenének a' pinczébe, 's találának őtt zsákot, kártyost⁷³⁷ 's fazakat. Más napra felviradván, hivaták Bórbé Ferenczet, ki a' Réformátusok között első ember és az egész Városon is a' leg tanácsosabb ember vala, 's megbeszélének nékie mindeneket, a' ki tanácsolá, hogy perágáltatnának Inquisitiot,^a ki esmerné magáéinak azokat az Edényeket s.a.t. Az okos eszes Bórbély Ferencz mind szemmel tartja vala annak a' jövevény pópista Embernek a' heverő élet mellett lévő gazdagulását, ón tálazását, kevésységét; 's mivel hogy őtet kérék Régiusnak^b a' Je'suiták, éppen azon Embernek tő szomszédjába rendelék a' Domus inquisitoriát, citáltatván^c a' Város népét előre oda. [324b] Minekelőtte jöni kezdenének a' Tanuk, bé szottyán hivatlan a' Szomszéd és kérdé a' Régiusoktól, mibe fáradnának? megmondák, hogy a' je'suitákat lópta meg valaki s.a.t. Móna a' Lopó: *Isten Szent háromság úgy segítjen, ha tudnám, hogy kicselkedte azt ő atyaságokkal, magam a' két kezemmel akasztanám fel az Ördög adtát!!* Azonban nézi vala Bórbé Ferencz, hogy az embernek a' hátán sáros a' Mente, de meg vagyon száradva; 's leg ottan jút eszében, hogy a' Kúlsár a' Tólvajt a' pincze tórkában hanyatt ejtette vólt 's őtt egy kis sár vólt. Móna azért Bórbély Ferencz, menj haza Barátom most, 's majd hivattunk ha mit tudnál. Elmenvén ez, citálák az ő Szomszéd asszonyát, a' ki mind a' Zsákot, mind a' kártyost magáéinak esmeré, és móna: ez az én saját Zsákom és kártyám; de ki az Ördög hózá ide, hiszem az este kéré el töllem a' Szomszéd: Ennek a' Férje is így valla. [325a] Ekkor Bórbély Ferencz megizené a' Je'suitáknak, hogy mig a' Kocsis az Erdőt venné a' nyakába, jó vólna elfogatni; mert elég bizonyos, hogy ő a' Tólvaj; 's el is fogaták; de a' magok Résidentájokba vitették, békóba 's bilincsebe vetteték 's őtt sanyorgaták sókáig. Móna egykor a' Kulcsárnak: Pajtás! engemet a' Páterek meg nem öletnek tudom, 's te is tudod; mert törvények: ihón a' zsebbe egy arany; vedd ki 's bocsáss el, – idővel ugyan elbocsáttatnak engemet veled; de akkor nem leszen tiéd az arany: így kisértgetvén naponként a' Kúlsárt, végre meg hajla, 's az aranyért elbocsátá, és M[aros] Vásárhelyt vóná meg magát, őtt jó Barátinak ki is beszélvén a' dolgait.⁷³⁸ –

- a indítsanak nyomozást
- b vallatónak
- c vizsgálóháza, megidézettvén

Daniel^a Jo'sef Ur aranyas széki Fő Tiszt igen jó ember vala, ki is Deák koromban harmad magammal azt a' jót cselekedé, hogy [325b] Földvállról Olosztelekig küldé a' hintóján. Menyünk vala már nagy jó kedvel, és mindenek meg hajtják vala nékünk magokat: igen sok emberekkel is találkozunk vala kik főlynak vala Medgyes felé Margit napjára: a' parasztók nagy szóval is kiállván az utból, kiáltják vala mondván: *Isten áldja meg az Urakat, Isten áldja meg Nagyságtokat!* Mi pedig szegény fejünk mosolygunk vala, sőt az első ülésben lévő Deákkal a' kalapot letéve tartatjuk vala pro ludibunda figura.^b Végre a' Hévségben Dolmányunkat levetve a' poros és szennyes ingbe ülünk vala a' Hintóban, és találkozáván egy sereg 'Sombori asszonyokkal, 's azok is meg-Uralának távolról; de mellettek elmenvén, a' szennyes Inget meg látva, másképpen beszéltek a' piszkos és Szennyes Urakról; mert a' harmadik társunk, a' szegény Gyűjtő János hátra maradván valami dolgára, bé várok, 's [326a] a' mint eljött a' Zsombori asszonyok között, hallotta vala, hogy egymással így beszélének: *Te Margit! azt gondolám, hogy Urak; de hát azok bizony csak valami tetves Udvari Szólgák!!* melly szép becsü tituluson kaczajt üténk, 's elébb menénk vele. –

Mikor Gróf Bethlen Lászlót nagy Magyar pompával eltemették Kerésden ott valék: a' Deák Orátor Szigeti István vala egy verhenyős rút parochban, a' Magyar Orátor pedig vala Zilahi Sebes András Professor: Ez a' Bethlen familiának Genealogiáját hozá le Átilláról /:múlólag emlitem, hogy Húszi András Bethleni 'Sidoknak posteritásinak^a tartotta a' Bethlen Urakat:/ és midőn a' Bethlen nevet magyarázná monda: hogy az annyit tézsen mint: *Be étlén, Bezzeg étlén* vagy rövidebben *Betlen*.⁷³⁹ Véghez menvén a' Temetés, más nap a' Betlen Elek [326b] asztalának a' farkán ülök vala én, és Tiptó Bacsoni 'Sigmónd: a' hosszú asztalnak pedig a' felső végin ül vala ama egy pár Szépe Erdélynek, t.i. Mikó Ferenczné és Betlen Elekné. – Ugyan ily szép két asszonyok válva,⁷⁴⁰ hogy addig alig láttam vala ilyan szép tókban a' halandó Testet olyan fényes piksisben a' sők féle erkölcsök misculantiáját.^b Ezek pedig majd szüntelen süttognak 's mosolyognak vala, mellyet látván Bacsoni Bartók

- a a javító jav. ebből: *Dániel*
 b a tréfa kedvéért
 a utódainak
 b vegyülékét

'Sigmond, elhívé hogy ötet nevetik azok a' szép asszonyok, a' kik még alfeleket sem törölték volna meg *ő* vele. – Fe kellvén az Asztaltól menék a' szállásra, hogy Bonyha felé indulnánk innepelni; és Baczoni igen kezdé panaszkodni, hogy étlen maradt, 's úgy is marasztotta vólt a' boldond Fántásia. Kaczagni kezdik a' Deákok 's csúfolni, hogy az ifiú asszonyok mind meg ígézték a' száját. etc. Én pedig, hogy a' többi közül ki ne marad- [327a] nék /:16. Esztendő's valék akkor:/⁷⁴¹ mondék: Domine Baczoni:^a Kjed már ezután nem leszen Baczoni, hanem a' T[iszteletes] Zilahi Uram szava szerint *Bezzeg-étlen, Be – étlen; rövidebben pedig Betlen!* –

269.

Czopa falván fia születék Gróf Bethlen Jánosnak,⁷⁴² és vala igen nagy öröme; mert Alvinczi Er'sébeth szült vala néki valami kabala gyermekket,⁷⁴³ de fiú Örökösse nem vala. Szerze azért örömeben igen nagy Keresztelöt: a' Pap vala Bölöni Illyés igen méláncholicus és nagy Phántásta Pap, 's a' keresztelé meg Gróf Betlen Dávidot. Móna pedig Illyés Pap szinte egy óráig tartó Asztali áldást, úgy hogy az^b étkek majd meg hülnének; de addig nézé elandalodva a' sók vitorlás pástétomokat 's a' gazdag készületet, hogy egészen elfelejté a' maga száját 's hasát. Felkelvén a' hosszas, és egy néhány Fogásból álló ebéd, ismét háláadásra fakada Ilyés [327b] Pap 's az is majd egy óráig tartá; de azzal semmit sem gondoltak már akkor a' részeg Urak, hanem ki orsozának a' palotából ki pipára ki mire, 's Illyés is végezvén a' buzgolkodást, azon vevé észre, hogy igen megehült. –

Esmeretes lévén az Udvarban, felkeresi az Udvari Öreg asszonyt 's móna: *Édes Asszonyom! én bizony majd meg halók éhel, adjon nékem valamit, hogy egyem!!* Móna az asszony: *hát az asztalnál nem ett é T[iszteletesség]ged?* Móna a' Pap: *nem ettem*, hanem csak csúdálkoztam azon a' sók étken, – akkor az asszony jól tartá: de alig várá, hogy a' gyermekágyas asszonynak 's másoknak ezt megjelentsé 's bé fűvja. – Ki is hata legóttan a' hir az egész Compániára, mellyen lön nagy nevetés, és a' világánál nagy Táncz, – úgy hogy a' Dávidka Keresztségét állatjára úgyan megülék a' jó Urak. Dávid Grofról pedig hallottam, hogy igen jó aczél- [328a] lakat, vagy Tűz vasakat tud csinálni; de talám többet tüzel rajta a' Teleki Leány óldalcsónt. –

- c *ő* utólag beszúrva
- a Baczoni uram
- b *áz*, th.

Ége nevű kis falucskában vala egy Tórdai István nevű hitván Pap, a' kit az Ekklesiáa igen meg únt vala, 's nem is marasztá végre; ő pedig, hogy őtt megragadhasson ilyen mesterséget gondola ki: –

Ira egy hívó Levelet mintha egy jövedelmes nagy Ekklesiába az által nékie hívatalt adtanak volna. Lön, hogy midőn a' Templomból kijövéen a' Falú őtt megállott volna, megállott ő is; és a' Levelet elővéen olvasa magában; és őttan őttan nevet 's röhög vala he-he-hével. Ezt látván a' Paraszt emberek, – Mit irnak ugy mond abba a' Czédulába Praedicáturam? Ő pedig ismét nevet vala: – He-he-he. Kezdek ismét mondani; *mondja meg kigyemőd mi jó lehet abba a' Levélbe?* [328b] Akkor mőnda Tordai: csak nekem szól: innen 's innen jőtt, hívogató Levél. – Erre mőndának a' Parasztók: elmennyen bizony kegyelmőd meg ne vősse kegyemőd! azt a' jó Megyét praedicátor Uram; – 's ugyan el is kelle nékie onnan menni; de nyomorúltabb helyre. –

Azért haragjában Ő is így kezdé Búcsuzóját a' Templomban: *Hamis kicsiny Ekklesiáa Ége! sóha a' te határodra harmat ne szálljon!!* s.a.t. –

Ez a' Tórdai egy pár agarat tartá fel köllyök korától főgva; és sokszor a' ház népnek rövidségével nyalatja vala fel Tórdai a' tejet az agarakkal: – neheztel vala a' Felesége; de annak így felel vala: *Feleség! óllybá tartom Isten bizonyosságom! mintha a' Rókabőr a' hátamon volna 's vállaimon*, minthogy a' régi Papok mind galléros mentét viselnek vala; a' kitől ki telik vala róka bőrrrel, a' [329a] kitől nem telik vala Bárány bőrrrel, 's némellyek csak nem Kős bőrrrel prémeztetvén, az honnan a' *Kostis*^{a,744} név is származék. –

De térjünk a' Tordai agaraira: – Mikor már jól meg nevedtek volna az agar kölykek, egy nemes mind a' kettőt ellőpata a' Tórdai Vállainak könyebbitésére. –

Meg halván ez a' Tórdai nevű Pap marada két fia: István és Ésaiás, és az Udvarhelyi Pap tartá őket. István jó Tanuló vala 's lön Debreczeni Deákká. Esi pedig felnevekedvén egy igen kicsiny hóharmat ütötte pőszlék⁷⁴⁵ gyermekből olyan nagy Legénnyé lön, hogy párja magosságban nagy földig nem volna; és hallván, hogy a' meg holt Prussus Király⁷⁴⁶ Tisztvei hóri horgas Anakimokat keresnek Erdélyben,⁷⁴⁷ elmene mint a' féle rosz tanuló kórhely és bór iszák legény. Lön őtt, hogy a' Király Strásáján állana egy ajtóban, [329b] és midőn a' Király őtt menne bé; megszólítá a' Királyt nagy bolondúl és mőnda: *Humanissime Rex! non habeo pecuniam!*^b 'S midőn a' Király megértette volna, hogy Magyar, megajándékozta. Ez őtt hala meg. –

a a szó fölött a

b Legkegyelmesebb király! nincs pénzem!

Hajdon egy Pápista Plébánus eképpen bizonyította meg Halgatói előtt, hogy az ő Halottjaik Menyórszágba nem mentek hanem Purgátoriumba gyótródnak 's a' Czinteremben is, Istentől egy kis refrigériumot^c nyervén megjelennek: az óllyanoknak számok szerént a' kik tehetősebbek valának, hóلمي rákoknak^d hátára egy egy kis viasz gyertyát ragasztja, és meggyújtván elbocsátá a' Templom körül sötét éjszakán ez a' pápista Sámson Rókája,⁷⁴⁸ az Halgatóit előhivatá, 's távól nézte velek a' kis világosocskákat, 's monda: hogy azok a' Lelkek és az ő Testeiket keresnék, hanem [330a] segilleni kéne Misével 's egyéb^a sufrágiuumokkal.^b De idővel kivilágosodék a' Rák háton járó lelkeknek titka. – Óh kegyes Czigánység Fingítana pietas! Character Religionis! Dehonestamentum veri Christianismi!!^c –

Lokodban lakik vala egy Gergelly Deák nevü gazdag Unitárius Nemes; a' ki külön tart vala Disznónyáját 's Pásztort a' Falújától. – Vala nékiek egy vén Papjók is, ki látja vala mint fél a' Nép mikor Német Executio^d jö vala a' falura, elanyira hogy el is fút vala a' Falú ha szorúl vala a' kapcza; mert a' Német Nemzettől szerfelett fél vala a' Nép. – A' szegény Unitárius Pap pedig így bátorítja vala a' Népet Praedicációjában: – *Edes Atyámfiak! légyetek óllyanók, mint a' Gergelly Deák Uram Disznai, mikor el jö a' Farkas, azok [330b] ószve gördülnek 's nem hagyják magokat: tū is el ne fussatok a' Német előtt, hanem összegyűljetek 's nehagyjátok magokat jámbór falú!* –

Igen nagy, hosszú, széles és tömött Szakállú Vén Praedicátor vala Udvarhelyen Vácántiába,^e és minthogy világtalan vala, az Oskolából jár vala négy négy^f czipaja⁷⁴⁹ napjában; a' Letenyei Pál Udvarhelyi Rector Özvegyét vette vólt el másodszer feleségül. – Nevét nem tudom az Em-

c enyhülést

d *rókáknak*, jav. ebből: *rákoknak*. A másolót valószínűleg a lejjebb előforduló *Sámson rókája* kifejezés vezette félre (v.ö. *Rák háton járó lelkek*, 330a.).

a *egység*, th.

b támogatással

c Színlelt kegyesség! A vallás látszata! Az igaz kereszténység megcsúfolása!

d végrehajtás

e szolgálaton kívül

f *nég*, th.

bernek, hanem a' Szakálláról nevezte vólt valaki Törökösön Szakál Bégnek. – Ez Ifiúságában igen tréfás ember vólt, mellynek is bizonyosságúll csak ezt jegyzem fel: – Pákai nevü Mestert a' Mátkájával copulálá,^g 's mikór kérdené Pákaitól: *Szereted é? Móna Pákai: Szeretem,* – [331a] erre meg ümmögeté magát a' Pap, 's monda: *Hűm! meghiszem bizony azt. És utolszór így áldá meg: Gyümölcsözzetek, sokasodjatok mint a' Tevek.* –

Ez a' Szakál Bég az első Felesége után igen vigyáz vala, ne hogy valamit eladna, 's mikor egy időben a' felesége a' Tésztát a' kemenczébe béakarná vetni, ő is őtt vigyáz vala, és számlálja vala, hány kenyeret vetne bé a' Kemenczébe, – az asszony is azért neki köteleződéék, és serényen forgolodik; egy kenyérnek való tésztát pedig hirtelen béliópa a' rokolya alá elől, a' többit pedig béveté. Ezzel Bég Uram is bémene a' házba; az Asszony is béveté utolszór az eldúgott Tésztát. Kérdé azért Férjétől, hány Uram! a' kenyér? Móna a' Pap, ennyi 's ennyi! – Mikor ki szedé az asszony a' sült kenyereket, óda hívá a' Férjét 's monda: [331b] *Eggyel több a' Kenyér, ezt ellophattam vólna;* – ládd, é édes Uram! sóha ne vi'sgáldojál mód nélkül a' Gazdasszony után; mert nincsen annyi Lelked, hogy ötet meg őrizzed, ha lópní akar. – Móna Szakál Bég; nó én sóha többé utánad nem vi'sgáldodom!! –

274.

Dónát Györgyné nevü Vice Királybiróné lakik vala Nagy Ajtán; kinek is meghólt Unitárius férjétől egyetlen egy Leánya vala *Annis*. Mene ez a' Leány férjhez Úrmósre Maurer Jo'sefhez Unitárius, de fórmás és tehetős Ifiúhóz; de az ifiantan meg vakúla. Cserei János pedig, ki Rákoczi kuruczából lön a' Lengyel Királynak Tábóri Tisztye,⁷⁵⁰ 's őtt magát meg pénzzevén szép pénzel haza érkezék Bölönben. Dónátné is reménységet véve, hogy ha az ő Anissa szabad személy vólna, [332a] azt Cserei elvenné. Elhagyá azért annya Tanácsából Maurert Donát Annis, és a' Vak ellen Causát érigála,^a 's addig ajándékozgatá az Unitárius Püspököt ezüst, arannys póhárral mivel, – hogy Anist elválaszták azok a' Cserkesz Papok. Legóttan, hogy kikaphaták a' Déliberátumot^b Donátnéjék, legóttan összeesküvék Cserei Jánossal, 's levének is három kabala Leányí, 's két fiái; de magok háborán élének; és végre Cserei János is meg vakúla. abból, imigy amugy gyógyítá valami Oculista,^c 's azután meg hala. –

Vala igen indulatos, mérges ember; de nagy dolgokkal álmodik vala, – nem teremhet vala annyi búzája, hógy újjig megérhették vólna vele;

- g összeadta
- a pert indított
- b határozatot
- c szemész

mert az Annis ólcon elvesztegeti vala hogy a' Leányít cziczomázhatná. – A' leg szelidebb költ vala [Boér]^d Simonhöz Kövesdre. – Simon bizony rendes ember; [332b] de a' Felesége édes anyjának keserű tanásából sókat akaratoskodik vala. Most is él a' nyelves Szipityó. –

275.

Déesen vala hajdon egy szakáll és bajusztalan ember; és ő igen szégyenli vala, hogy ő olyan kópár 's púsztság állú 's órr alju férfiú, de nem tehet vala rólla. – Bé vetődék hozzája egyszer egy varásló Czigánné, és mondani kezdé, hogy melly kár vólna olyan szép embernek, hogy nincsen szép sárga bajuszsa: és rá igéri magát, hogy ő csinál akár sárga akár fekete bajuszat 's szakállat nékie, ha jól fizet. Kap a' Dési ember az alkalmatosságon; mert annak is nincsen üstöke hátul,⁷⁵¹ és meg alkúznak egy nehány főrintokban. – A' Czigánné azért levetkezteti az embert egy ingbe 's lábravalóba, [333a] és bé bujtatja egy nagy kád alá: biztatja, hogy meg ne ijedjen; azomban az embernek mentéjén lévő öreg ezüst gombokat posztostól levágja; – kérdé egykor, ha nem érzi é valami kevéssé, hogy viszketne a' Szakállnak a' helyye; mert most kél: – felele az ember, hogy igen is érzi. Azomban a' Czigányné Czigányúl, Magyarúl, Óláhúl birbitél⁷⁵² vala a' kád felett, 's köveket is emele réája. – Végre megcsendesedék; mert ellópá magát a' gombokkal egygyütt, 's a' kád alatt hagyá a' szakállatlan 's esztelen embert. Meg úná magát ő is a' kád alatt, 's végre nagy bajjal elfordítá, 's felöltözvén a' nyakába veté a' mentéjét, és akkor vevé észre, hogy sem Szakáll sem ezüst gömb, – eleget lön útánna a' Czigánnének; de semmiképpen nem akadhata nyomába mind^a e' mái napig is.⁷⁵³ –

276. [333b]

Petki Nagy 'Sigmondnak vala egy igen szép Leánya 'Su'sánná, a' kit elmátkasita Bánfi Imre, 's már mint hites Mátkáját látogatjavala: a' többi között jöve Petekre 's ótt poharazának is, nevezetesen a' melly napon visszaindúla Bánffi Imre 's ötet is a' bőr meghatotta vala; és midön az ajtó előtt a' helyyen melly kővel vala meg rakva paripára akarna ülni, a' kengyelből hátra esék mintha hanyat a' földhez csapták vólna; de magán erőt vévén felkele, 's lóra ülven elmene. – Az ótthon maradtak ezt rősz jelnek tarták, kezdének mondani, hogy nem lesz szerencsés a' Bánfival való össze kelése 'Su'sinak. Azonban már Teleki Sándor mellől elhalván

d Bóri, más.h.; a margón: Boér, a javító bejegyzése
a minde, th.

Betlen Julia az Óroszlány mellől a' szelid báránka; kezde nem csak házasságról gondolkozni, [334a] hanem Nagy 'Su'sánnát személy szerint czélbavenni, titkon jártatni is, hogy bontassa el Nagy 'Sigmond Leányának Bánfival való Mátkaságát s.a.t. – Két kézt kapának azért a' Grófnéságon; mert még akkor Bánfiéknak Báró Titulussuk^a nem vala. –

Szász Almás a' Küküllővári Tractusban^b lévén 's azt a' Falút Bánffi 'Sigmond az Imre atya birván, kézen lön a' Választás, Bonyhai György lévén őtt az Esperest, kinek felesége Familiája Nagy 'Sigmondnak ados vala 2100. forintokkal; igéré Nagy 'Sigmond hogy azt elengedné a' <.> Baló Familiának és Bonyhainének, ha a' hites Mátkaság alól felszabadítaná 'Su'sánnát; – a' meg is lön könyen; de Bécsbe hire lévén e' dolognak, és őtt a' Református Papok nagyon bévádoltatván, jöve Carolus Sextustól^c kemény Rescriptum;^d – Semi Generálison^e Nagy Enyeden [334b] Bonyhai Györgyöt Esperestségéből letevék 's Tractussát is elvevék;⁷⁵⁴ de ezt nem várá Teleki Sándor, hanem nagy hirtelen megesketteté magát Nagy 'Su'sánnával, 's abból Asszonyt, Grófnét és két fiaknak⁷⁵⁵ Annyát csinála; de csak nem zár alatt tartá 'Su'sit, elannyira, hogy talám megátkozta Grófnéságát is. Hózá végre Czelnára a' nagy kövér asszonyt, 's őtt tartá hóltilig egy hiv Óláh házba: testét el nem temeté; hanem magával egygyütt temetteték el a' pora.^f –

277.

Vala az Enyedi Collégiumnak egy Déési 'Sigmond nevű Séniora, hólmi Deé'si Bábának a' fia: igen asszonyos és kevély Legény, a' kihez egy nevetlen asszony katóna köntösbe és sarkantyús csi'smába öltözve bé jár vala hálni; de minthogy Enyedi István Professort a' gúttá megütötte vala és [335a] nem^a taníthat vala a' Dominus Désivel^b nyomorgattatta a' Théologiat⁷⁵⁶ 's azzal szarvat emele magának, 's lön inter Vaccas Taurus Abbás.^c Gyalázatosan kiigazittatván a' Collégiumból, fel mene Akadémiákra és kevés időt, mint egy két esztendőtt bújdosván töltvén a' bújdosásban, le jöve, 's jöve Enyedre, Praedicála a' CXXXVII-ik Sóltárnak 5-ik 's 6-ik verseiből: vala a' mint vala a' Nagy Orátórnak tanítása; de bezzeg vala az Alkalmaztatás! és elmóndá: hogy "a' válla lapoczkástól

- a címük
- b egyházmegyében
- c VI. Károlytól
- d leirat
- e fél-általános zsinaton
- f jav. ebből: *póra*
- a és *nem*, más.h.
- b Dési úrral
- c a tehenek között a bika az apát

szakadjonle, és innye nyelvéhez ragadjón, ha Nagy Enyed Várossáról az idegen földön, Hóllándiában is elfelejtkezett”⁷⁵⁷ – midőn így ábrándoz-
 nek, mondának suttozva mi is egymásnak: *Ennek Enyedi Papság kellene*,
 a’ Papok pedig öreg emberek valának,⁷⁵⁸ s ha lehet vala akár mellyiknek
 is a’ szeméit jó szivel bé fógja vala; [335b] de a’ Városban büdös vala
 még az ő bakk büze. – De elvevé az Enyedi Fő Papnak Vásárhellyi Ist-
 vánnak egyik Leányát ’s vala Zilai Pap, – őtt pedig ilyen dolga lőtt:

Hir vala, hogy hóلمي háznál a’ Városon az Ördög jelengeti magát, ’s néha
 meg is szállal. Déesi rá igéré magát, hogy tegyenek nekie hirt, mikor a’ Go-
 nosz Lélek jelengeti magát; tevének is éjjel, mikor ő jól ivott ’s evett volna;
 és felkelvén, ijedtében vagy hogy el esék, elszará magát, ’s felejtvén az Exor-
 tismust,^d ágyba esék. – Lett vala azután Udvarhellyi Prófessorrá, és őtt
 Czompó Vásárhellyivel sokat lévikedének.^e Születék pedig nékie egy fia
 ’Sigmond igen kevély fi, ki is igen kijára Enyeden a’ Battyának Vásárhellyi
 Lajósnak^f házához; és minthogy [336a] baklató kútya hájjal kenték volt meg
 nálla is a’ nemzőreszt, a’ Húgát Vásárhellyi Lajos Kriskát meg bakzá, ’s az ő
 tölle megférgesedék minden más dólgaiban száz szemü édes anyja mellett a’
 Leánynak: Vevé észre az anya, hogy dagadóz a’ Leány, ’s ki tanúlván Le-
 nyától a’ nyavallyának fészkét; de az Atya semmit sem tudván e’ dologban
 ágyba ejté magát a’ férges Kristina mint beteg, kenék fenék; mindent adának
 bé, hogy a’ Szüzességét reparálhatnák. Médicussal^a is nézeték meg; de nem
 vala annyi mesterség, hogy óda lenne a’ gyermek, hanem előjőve a’ Zabzil-
 lus,^b ’s lőn neve György,- melly vér illetést elnyeie mind Tanács, mind Con-
 sistorium,^c mind a’ Collégium a’ Deákban, hanem a’ két Papok cselekedé-
 nek a’ mít [336b] lehete.^d

Azt az Incestuosus^e Ifiat csak hamar kivágá az Isten az élők seregéből.
 – Kriska is nagy óka volt annak a’ bűnnek; mert úgy eláradott volt, hogy
 nappal is amikor vizellett, a’ Battya óda lópta hátul magát, ’s marokkal
 ragadta a’ szegény Legénynek Szemérmét: – a’ fattyú gyermek ugyan él;
 de Kriskát magtalansággal veré meg az Isten mind e’ mái napiglan, nóha
 erős, izmós óláh Nemeshez mene. –

Az anyja pedig attól fógva sokkal is inkább jár a’ Templomba mint
 azelőtt: irgalmazzon Isten annak az irgalmatlan nyelvű asszornynak; mert
 ha rajta állott volna, azt a’ foetust^f bizony ki purgáltatta vala a’ szegény

- d ördögűzést
- e léhaskodtak
- f jav. ebből: J...
- a orvossal
- b zabigyernek
- c egyházi tanács
- d *lehete* hiányzik (csak az órszóban van meg)
- e vérfertőztető
- f magzatot

Kriskájából. Fógák ósztán a' gyermek csinálást titkon Hatfaludira, ki Cziganýok Fő Vajdája vala. – [337a]

278.

Három Kemek támadtak vala Enyedről a' Kurucz világban: egyik *Horváth István*, ez minden magzatok nélkül nagy gazdagon hala – meg; vala igen prófánus,^a pénzét mutogató, haszontalan beszédű ember; hanem ez a' jó vala benne, hogy az útzáról óttan óttan behívja vala ebédre 's Vacsorára a' Deákokat 's jól tartja vala. – Ennek minden keresménnye szálla a' Feleségére; arról pedig Ó[tves] Fekete Istvánra mint mostoha fiára, kinek halála után a' Felesége Bereck 'Su'sánna Őrzi azokat tanquam pervigil Draco,^b mely miatt is már hat vagy hét esztendőktől fógva nem volt a' Templomban, hanem a' Férje Temetésekor.⁷⁵⁹ –

Második Kém volt *Zabólai Dániel*, ez is igen sókat keres vala a' posteritássainak,^c – 's igen sók Szöllői, Szántó földei, [337b] és a' Városban házai valának; de semmire egyébire nem vala alkalmas a' Kalmárságnál 's Oeconomiánál.^d –

Harmadik volt *Baba Ferencz* Collégiumbeli Deák: ezt a' Szebeni Commendáns^e megesmérte vala, hogy mint a' két részre Kém: ki is irt vala a' Professzorokra; de Baba érezvén a' Sáfvány illatját, elvóná magát Magyar Országra, 's őtt is kémkedik vala Mesterré tévén magát egy falutskában; – és Horvátot is nem tudóm mellelte volt, őtt Babát felkereste, 's hát már Baba ott is nagy csomo pénzt vett elő a' kemenczéből, mellyet egymástól való elválásuk után gyűjtött.^f – Ez a' Baba azután Akadémiákra mene, 's őlly nagy opinio^g vala Tudománnya felöll, hogy ha akart volna, az Enyedi Professzorságot vagy Papságot elérheti vala; Szerzett is vala oda fel igen nagy Bibliothékát; 's a' Vita Spiritualist is Magyar- [338a] ra fordítá.⁷⁶⁰ De adá magát borral való kereskedésre, 's feles Tokai borokat is szállita Angliai Londonba, mellyeket őtt jó nyereséggel el is adhat vala; de telhetetlensége miatt addig várá jobb árrokat, hogy meg változának; mert illogatja vala, és idegen borral töltögeti vala. Azt látván, fel csala őtt 8000 forintot 's a' borokat őtt hagyá Zállogba 's vissza jöve, és csak a' szép Levelekkel látogatá a' Créditorokat;^a mert a' Levél írásban mirus artifex^b vala; Magyar Országon is meg csala

a vallástalan

b mint az éber sárkány

c utódainak

d gazdálkodásnál

e parancsnok; *Commendás*, th.

f gyűjtött, th.

g vélemény

a hitelezőket

b csodálatos mester

némelly Urakat ezerekig, mint Patait. Azután júta czudarságra, szegénységre, lappangásra mint a' Bagoly.⁷⁶¹ –

279.

Baba István, a' bor Cupecz Akadémikus^c M[aros] Vásárhellyi Baba Ferencz Impostornak^d testvér Báltya az Enyedi Esperestség alatt Paposkodék, Vénségéig. Ifjú Pap korá- [338b] ban igen nagy hosszú és szép haját visel vala hogy akármi oláh Kalugyer sem nagyobb; de Szakállat hagyatni éppen nem akar vala. Móna azért az Esperestje Vásárhellyi István: *Kjed Vásárhellyi Uram miért nem hagyja meg a' Szakállát?* /:mert abban az időben religio^e vala, hogy a' Papok szakállasok^f legyenek, 's a' bizony szép is vólt Papnak:/ Felele Baba 's móna: *Nem szenvedheti az állam!* Móna az Esperest, *nem szenvedheti bizony a' kevélyisége.* – Ugyan csak idővel Szakállat ereszte; de másodsori házasságában olyan feleségre találta, hogy attól nékie felette kellett függeni; de úgy láttzik, hogy jó szível cselekeszi a' gonoszban is. p. o. Szolgálónak meg főgadának Babáék egy Péterfalvi Leányt; de az Karácson előtt ágyba esék 's haza viteté magát; az Új eszten- [339a] dőre felgyogyúla, 's meg kínálá magát, hogy a' heteket kipotolja, de nem kelle; kéré a' fizetését annyi időre a' mennyire szolgált vala, nem adának egy pénzt; kérte óda a' házhöz vitt egyet másotskáját; de semmit ki nem adának. Jöve Esperestre 's Pártiálsira^a a' Leány, nyere jó válaszokat; de haszna nem vala, elégnek tartván Baba azt felelni, hogy a' Szolgáló dolga nem ő dolga, hanem a' Feleségéé. Mene a' Leány Földes Ura Levelével Püspökre, onnan kemény parancsolat jöve az Esperestre, hogy ilyen kicsiny dolgot is nem akar eligazítani. – Akkor Executorok^b rendeltetének a' Papok közül, hogy a' Baba parochiájában satisfactiót^c tegyenek, hanem repellál^d s. a. t. Ő pedig értvén a' dolgot, három vasas németet harmad napig tarta a' házánál, 's vala három oláh [339b] Csépleje is, kiket rá nőszi, hogy ha a' Pap Executorok bémennek üssék, verjék, löjjék. – A' Papok elmenének ugyan; de a' jámbor Öreg Mestertől meg tudván ezeket, nem hisznek vala ugyan ilyen portentumot;^e de még is nem próbálának semmit; hanem annak idejében menték e' szerint magokat mi okon nem lehetett procedálniok.^f – Akkor felállá a' gonosz lelkű Pap

- c akadémiát járt
- d csalónak
- e kötelező
- f jav. ebből: *szakállások*
- a részleges zsinatra
- b végrehajtók
- c elégtételt
- d hártja el
- e szörnyűséget
- f eljámiuk

Baba, és kezét a' melyére tévén 's felemelvén szemeit monda: *Áldott Isten! Áldott Isten! hogy bé nem jötenek; mert a' három vasas német és három cséplő készen állottanak, és ott^g omlott volna ki vérek és veszett volna el életek.* –

Mi a' kik e' szót hallók, elbámulánk. Az Esperest pedig monda: Ezt hallják Kegyelmetek! Én eddig magam kisebbségemmel eleget kedveztem; ihon meg keményitet- [340a] te magát a' maga veszedelmére! 'S ekkor osztán ámíttálá Assessorságát;^a de azután Papság nélkül is marada. – A' hól Udvarban Szent funkcióra admíttálták^b is 's hasznot vett, feleségét óda vinni nem engedték; mert nem csak átkozott kis nyelvetkéjétől féltek, hanem az a' hitvány vélekedés fógta vala az emberek fejét, hogy Boszorkány volna, melly vélekedést maga húza magára; mert a' félét beszél vala, hogy mikor a' Leányát szülte /:nem is vala több gyermeke:/ a' kis gyermeket a' vízbe tették, 's úgy úszott mint a' hal. – Mikor Váradiné a' jámbór Várad Istvánt^c perlé⁶² e' félékkel adták vala ki azt a' Boszorkány lelkü 's nyelvü Babánét. –

280.

Miglion nevü Generális quártiroz- [340b] ván^d Enyeden; Szöke Márton gazdag, de búta paraszto ember a' Varczagásban Galamb fiakkal kedveskedik vala a' Generálnak, és kedvet is talál vala vele: lön egykor, hogy a' Generál Szöke Márton akarja vala nevezni, de nem júta eszében a' neve, hanem monda: *ille Dominus, qui facit mihi Columbas.*^e –

Ez a' Szöke Márton köszönte vala el Pápai Ferencz Prófessorért eképpen a' Póharat^f egy Lakadalomban: *Idvezült Pápai Uram egészségéért.* – Mellyre monda Pápai: *hé hé! még nem idvezültem!!* – Ennek a' Szökének a' fia is Márton vala, kinek egészségéért egy valaki így találá el köszönni a' póhárt: *Adja Isten! hogy légyen jobb ember az apjánál!* Nem szereté az öreg Szöke ezt a' kívánságot, 's monda: *Ne adja azt az Isten sóha! érje meg vélle a'* [341a] *bestye kúra fia, ha olyan leszen mint én vagyok.* Bizony nem is lett vala jobb ember mint az Attya, hanem nagyon útótt vala az annyához, ki a' bórt igen szereti vala, és az ó bórnak csapjánál az új bórnak szesze ereje [meghatotta] a' pinczében; azért a' Borosnyai János halótti Textussa^a is e' vala felette: *Meg ne részegedjetek bórnak miatta.* –

- g** ott utólag beszúrva
- a** elvesztette ülnökségét
- b** befogadták
- c** Váradiné a' jámbór Várad Istvánné<t> , más.h.
- d** szállásozván
- e** az az úr, aki nekem galambokat csinál
- f** jav. ebből: Póharat:
- a** a prédikáció alapjául fölvet bíbiai idézete

Az Ifiú Szöke Márton háborán él vala feleségivel; mert az Asszony főrmátlan, darabós, parasztos fősvény vala; – Márton Gazda pedig borzik vala kórhely társaival is a' kiket a' Felesége ki vér vala a' házból; kapdos vala a' Szolgálóhoz 's máshoz is; azért az asszony elálá mellőlle, 's innya kezdé Bajusz Enyedi Jánossal, Losonczi Andrással 's más hasonló Gődényekkel, a' Felesége folytatja vala a' Causát,^b maga pedig a' Bórt: nem [341b] választák el az Asszonyt ő tőlle; de az akaratos asszony csak külön vala, – azonba Szöke Márton lebetegedék igen: nem látzik benne anyi ész mint egy ökörben, nem hall vala mint a' föld és nem szólhat vala egy igét is, nóha értelem nélkül eleget galagyól vala, és anyi ereje vala, hogy magától az ágyba ki 's befordúl vala, a' Csergét⁷⁶³ is meg ragadván, magát lehajittá vala a' földre. – Hallván állapotját férjének 's tudván hogy sók pénze vagyon, haza vakaradék az asszony és a' pénzt elsőben is kezéhez vevé; de a' Férje nem tudja vala ötet sem mást. – Minden jelek ara mutatnak vala, hogy ebben a' példátlan betegségben elvész Szöke Márton, 's úgy is lón; de minthogy már azelőtt esztendőktől fógva nem vala a' Templomban; tartának az atyafiak, [342a] hogy Szamár temettséggel temettetik. Hivaták azért a' második Papot,⁷⁶⁴ hogy Imádkoztatná, 's halálra készítené; – az új Ember lévén az Ekklésiában, az ő dolgait nem tudja vala; de elméne és szólla hozzá; de nem ügyele semmit a' Papra nóha látná: – mikor a' Pap észre vette vólna, hogy a' beteg sem nem hall sem nem szállhat, nem is ért; – gondolkozik mit csináljon. – A' Bibó Társak közül egy elő állá 's nagyot hazúda mondván: *Tiszteletes Uram! a kegyelmed érkezése előtt szépen beszélget vala, 's Papot is kívána, 's csüdálkozunk mitől esék ilyen Változása!* Móna a' Pap: *elvárom itt sókáig, hogy vele szólhassak!* Egy idő múlva lehajtá a' lasnakot, és hányván a' kezeit ide 's tóva, búgyog vala értelem nélkül. Móna Losonczi: *Bizony Papot emleget, 's a' [342b] kancsora mutat, hogy kínálják Tiszteletes Uramat.* – Megszollitá eröl a' Pap ötet és monda: *Én beteg körül 's időközben bórt nem-izsom: itt a' Beteggel csak a' Mi Atyánkat is el nem mondathatom; vigasztalásimat is nem hallja, azért mi imádkozzunk érette.* Ezután a' Pap eljőve, a' Beteg is meg hala. Legóttan egy egy Tallérral a' Papokhoz küldének, hogy más napon két Praedicációval temetnék; de a' második Pap monda: *ihon az alkalmatosság az ajtó előtt; indulólag vagyok Hunyadra Temetésre 's nem szolgálhatok; de kérdés: ha engednek is a' meg hólnak tisztességes Temetést? Össze is gyüle az Ekklésiának Consistoriuma,^a a' Clérus harang, és ének szónál egyebet nemakara engedni; – de a' többi ara*

b pert
a egyházi tanácsa

vivék dolgát, hogy légyen egy Praedicáció felette; de egy szó halotti alkal- [343a] maztatás se légyen; nem is lön; de a' Papót Hatházi Péter összeszidá érette. –

281.

Sánta Bórbély Mihály nevű vala Enyeden egy időben a' jobb Orvos bórbély; de nagy kár vala benne, hogy órvaslás és Klistérezés közben a' mi szemérmes részeket lát vala, talám másutt is; de nevezetesen az Ifiúság előtt meztitelenen beszél vala orczátlanul.^a

Ennek a' Bórbéának ivó társa vala Csegezi^b nevű késcsináló, kit *Süket aczélnak* hívnak vala /:minthogy a' melly kés nem peng vala, azt mőndja vala arról, hogy siket aczélla vagyon:/ Ez a' Késcsináló a' Klisterező Csőt, és szájába vévén szivja vala. Mőnda egykor Bórbé Mihály: *Tedd le Kőma: mert én azt nem falom bé, hanem a' Kolikásoknak*⁷⁶⁵ *segge* [343b] *lyukába dugtam sokszor* Melly miatt akkor összevesze a' barátság. –

Egykor ugyan Bórbé Mihály egy Kigyónak kiszedé a' főgait és mérget kivevé, egy Csizmába pedig betévén, Czigánt szállita bé csizma vásárolni, – kapa a' Czigány az újcsizmán, reménylővén, hogy olcson megejtheti, – leránta a' maga Csi'smáját, ezt pedig próbára felvőná: de megérezvén a' Kigyót, csak a' kőrság, hogy kinem rőntá látván, hogy Kigyó és ijedtében kiszalada a' házból. – Az Óláhot ha beretválja vala, a' szájába adja a' szappant 's úgy beretválja vala ez a' Bórbély. – Esék pedig ilyen dolog: hogy egy Maléfactort^c négyre vágnának az akasztófánál, a' hōva ő is mene, mint valami derekas anatómiára: le is hajla óda [344a] a' hól a' Hóhér mecz és hasit vala. Intik vala, hogy ne cselekedné; de ő őt akarja vala kitanúlni az ember belső részének állását; de úgy meg irtózzék, hogy haza jővén ágyba esék, 's meg hala. Így adá meg árrát a' haszontalan curiositásnak.^a –

282.

Veresegyházi Mihály is Bórbély vala, és igen hiszi vala a' szegény vén ember, hogy tudós vőlna a' gyógyításban. Ezt a' gúta megüté, 's a' miatt úgy elfelejte mindeneket, hogy sem Magyarúl nem tudna, sem Felesége nevére nem emlékeznék. Mint apoplecticust^b kenik 's itatják vala mőstárral; de annak is a' nevént úgy elfelejtette vala, hogy azt is minekútánna elméje helyre

- a jav. ebből: *orcs...*
- b jav. ebből: *Czegezi*
- c gonosztevőit
- a kíváncsiságnak
- b gutaütöttet

áll a csak szürke kenedéknek hívja vala. Irt vólt, 's jól megtanult volt egészes korában [344b] két könyörgést, 's talám még Ifiuságától főgva élt vala azokkal; de azokat is elfelejté egy igéig; hanem midön szóllani kezdé azok is eszébe jútának 's ledictálá; de nem hiszi vala, hogy ő azokat tudta volna, hanem Isten Lelkének különös jelentésének tartja vala. –

283.

Szigeti István Enyedi Prófessor egykor vacsóra után, hogy boros hordóit megtekintené, móna a' Szolgálónak: *Gyűjts gyertyát, 's hózd útanam a' pinczébe*; maga azomban nem várván a' rest Szólgálot lemene a' pincze ajtót megnyitván, legóttan egyenesen homlokba üték; mellyen megháborodék; de sem elébb sem hátrább nem lépék, hanem elvárá a' gyertyát, – azonban pedig gondolkozik vala, hogy e' nem tiszta dolog, hanem talám valami Illusió diabolica:^c [345a] de elérkezvén a' Leány a' gyertyával, látja, hogy egy abroncsnak maga nyomta meg az egyik végét, 's a' másik vége hirtelen úgy billent fel, 's az ütötte homlokba, mely abroncs ha félen fordúlt volna onnan a' koczcantás után, egész életében tisztátalan Léleknek tulajdonította volna, – mint magától hallottam. –

284.

Apámkori idős Papot esmérék Erdélyben hívják vala *Ördögűző Dálnokinak*. – Erről közönséges hir vala, hogy Ólyvesi Pap korában egy háznál ugyan ótt Ólyvesen az Ördög kezdte volna magát jelengetni, öllel vinni Tüzifát a' házba, kását kevergetni, nóha az emberek semmit nem látnak vala; sőt meg is szóllalt volna néha néha. Hivák a' Papot, hogy ónnan úzné el a' tisztátalan Lelket; – el is ment, Imádkozott, Bibliát olvasott, az Ördögöt Jésus nevével kényszergette hogy ki vólna? miért jött, és hogy menjen el! Egykor pedig a' Lélek megszóllalván, mon- [345b] dott vólna: *Meny haza Pap Uram; mert a' Mester fekszik a' Feleséged mellett*. Innen ragadott fel erre a' Praedicátorra az Exorcista^a vagy Ördög üző név. Eza' hir nem csak közönséges, hanem régi is lévén immár, úgy esik a dolog, hogy Szigeti István Prófessort felhivák Vécsre a' Kemény Simon Temettségére, 's úti Papúl rendelik az Actorok^b mellé ezt a' Dálnokit; és jó alkalmatosságot kapa, mellyet régen is kíván vala Szigeti, hogy magával Dálnokival beszéltesse meg ezt az Ördögűzést, beszéle is prolix;^c de a' Mester és Felesége dólgtát nem emlitté. – Akkor kezdé kérni a' Prófessor, hogy a' miket beszéllett, vagy a' mik még óda tartoznak,

c ördögi mesterkedés

a ördögűző

b temetési szertartást végző papok

c készségesen

imá le fide mediante, subscribálná^d 's pecsételné meg, 's küldené le Enyedre, hogy a' Collégium Bibliothékájába tartatnék meg emlékezetre; – igéré is; de sóha nem cselekedé, mellyel is azt a' dolgot Szigeti István előtt gyanussá tevé. Söt azon útban [346a] egyebekből is észrevévé a' Tüdos Ember, hogy Dálnoki valami fántásta és lévis^a Ember. – Ezen útban egy Ebéd végén egy ílly halamondást <D> mondta Dálnoki: *Hálá légyen Isten, hogy most javaidal megelégettél; Légyen az, hogy majd este, ki jöjjenek a' helynek lakossai, 's mondják azt ezeknek az Élizereknek: Jöjjetek bé Istennek áldott Emberei, mit állatok itt kinn, holott én Tinéktek házat készítettem!!* sat.⁷⁶⁶ – Ugy esék pedig, hogy a' tisztelt Actor Urak túl menének azon a' Falun, a' hova az Urak a' Státiót^b rendelték vala; és érkezének embertelen Óláhok közé, a' hól nagy bajjal kapák elő a' Birót, 's az is nehezen rende le Szállást egy embertelen Ólához. Monda ekkor Szigeti István: *A Kegyelmed Könyörgése nem vólt Isten előtt kedves; ennek a' rősz helynek Lakossi nem jövének ki előnkbe; Lá-bámnál [346b] roszsabb Emberek ezek kik itt laknak.* – Dálnoki pedig nem tud vala ere egyenesen felelni. –

De hogy ezt az Embert jőbban esmerjük meg, holmiket jegyzek meg rólla:

a./ Hallottam felőlle, hogy midőn kérdené valaki ő tőlle serio:^c Miről praedicállott? Azt felelte: *En a' talp bőrről!* – Ez ugyan tréfa főrma; de Isten beszédéről vala a' szó, 's e' nem derék Acutifatuum.^d

b./ Ez Imádkozott Vadászatban – Bánffi Györgyel járván: az agaraknak sebes fúto lábaikért, 's a' Kopoknak szaglásokért etc. etc. – A' mi nagyobb:

c./ Midőn a' XXIV-ik 'Sóltárból ezt magyarázná: *Mindenkoron^e áldom,*⁷⁶⁷ – kérdette: mit téssen ez: azt felelte: Nem azt teszi, hogy Dávid szüntelen minden időbe ezt cselekedte vólna; mert nem áldotta az Urat, mikór paráználkodott; – nem is azt teszi, [347a] hogy *minden karón áldom;* mert nem szállott minden karó hegyre mint a' Varjú. – Tehát e' nem igaz. –

d./ Látám ezt az Embert Vajda Szent Iványon a' Gróf Bethlen Györgyné asztalánál, az holott igen sók Papok valának.⁷⁶⁸ – Vala pedig Dálnoki közép rend természetű, fejez szakállú, magát Tüdománnyal mutatni kívánó, de keveset tudó Vén. – Tőbb haszontalan beszédi között monda: *Az Ament* nem jól mondták ki a' Magyarok; mert az a' 'Sidó nyelven *Amin.* Mőndék én: Tiszteletes Uram! Az, az Óláh nyelven *Amin;* de sem

- d híven, aláírná
- a megbízhatatlan
- b állomást
- c komolyan
- d szellemes mondás; *Acutifatnum*, th.
- e *Mindenkorom*, th.

'Sidóul sem Görögül nem *Ámin* az; – kiváltképpen a 'Sidó nyelven éppen nem is lehet *Aminnak* olvasni:⁷⁶⁹ – Ő pedig mondta: *Ha 'Sidó Biblia vólna itten, meg mutatnám a' Kegyelmed szemének,*^a *hogy Amin.* Mónnék [347b] én: Sóha egyszer anyi 'Sidó Biblia nem volt Szent Iványon mint móst e' Szent Synodusban; de afélék után nejárjunk, hanem hagyjuk az Óláhoknak az *Amint*. – Tantum de Exorcista.^b –

285.

Gyöngyvirág nyiláskor, Pünköst előtt, Pünkösti Királyt tesznek vala az Enyedi Collégiumban, és azt a' Felső Hólt Marosban kikisérik vala; 's minthogy a' Királyságot valami gazdag Urfi vállalja vala, az ótt nagy Kónyhát vettett vala: – kivónat vala óda vagy két negyvenest 's többet is; és a' Collégiumot jóltartja vala, söt sókakat meg is bolondit vala. Az utolsó Királytétel esék Anno 1719. 's lön Királlyá az Ifiú Teleki Jo'sef⁷⁷⁰ a' Nagy Teleki Jo'sefnek a' fia: ki kísérok ötet nagy sókasággal; és benn a' Berekben sók szép Deák órátiok 's versek elmóndása után [348a] hosszú asztalhöz ülénk: vala szép és meleg idő, bor erős és bőv: nagy fazakakkal adják vala az egyvest;⁷⁷¹ de a' Prófessorok is úgy isznak vala, hogy csúdálkozám rajta. A' Sénior vala Nánási András, a' ki nem üle asztalhöz hanem a' Szirun⁷⁷² kívül egyszer másszor puskát ropogtat vala, holott az igen meg tiltatott vala, hogy valami szerencsétlenség ne esnék. – Szigeti István ottan ottan parancsól vala, hogy menne végére a' Sénior kicselekedné azt; de ő sóha magát ki nem találja vala: nóha kiált vala mint a' Csöz: *ki lövé? az órdög határán termett.* De az okos Szigeti mind érti vala a' dolgot; mind az által nem mutat vala kedvetlenséget, – hanem a' Berekből kiindulván a' Király az ő Lóvassaival, 's [348b] Kengyelfútóival; utánna pedig a' Prófessorok két kocsija, – Nánási András ótt is a' kócsi mellett kísüti a' pistolyait: akkor Szigeti /:mert bizony igen boros vala:/ kiszálla a' Kocsiból és Nánásit kétszer háromszor a' nádpálczával hátbaüté; mellyen óllyan nagy láрма lön részeg lévén többire az Ifiúság, hogy senki nem gondolhatta vólna, hogy meg nem ölik a' Prófessort: benn is tumultúála^a az Ifiúság, 's reá izenének a' Prófessorra, hogy ne tanitson mig Satisfációja^b nem léssen az Ifiúságnak, hogy a' Seniort a' Prófessor pálcza alá vette; mert ók nincsenek pálcza alatt, hanem Tórvény alatt.⁷⁷³ Sira Szigeti István is e' dolgon; de azon a' napon ezt a' rútdolgot meg tudván Consiliárius^c Kemény László, más nap az Ifiúsághoz Követeket küldé, 's minden dolgok [349a] lecsen-

- a szemének mutatni, más.h.
- b Ennyit az órdögűzőről.
- a zavargott, háborgott
- b elégtétele
- c tanácsúr

desedének; – az ütés Nánásin szárada mint nebulon;^a Szigeti professiora^b csendítetté harmad napon, 's annyi Deák takaradik fel, hogy ugyan⁷⁷⁴ rognak vala a' székek. Szigeti István is sokkal szelidebb lón ezután.⁷⁷⁵ –

286.

Gyöngyösi Pál Kassai Réformátus Pap vala; és itt a' Mária képére hólni verseket ragasztta, melly dolog kitudodván esztendeig szoros fog-ságba tartaték, a' hól a' Magyar Biblia lévén véllé, 's egyéb dolgot nem tehetvén, azt igen jól megtanúlá ugyan; de halálra ítelteték az egy néhány sóvány versek miatt; mellyeket láttam; de nem jűtnak eszembe; mert ré-gitske a' dolog; de ez őtt vala: –

Minap egy kő valék, –
Hála légyen Tamásnak
Már most Istenné változék
Sokan is Imádnak. s.a.t.⁷⁷⁶ [349b]

Mindazáltal a' Császár Carolus Sextus^c elégnék tartá, hogy Számkivettet-nék; de minthogy ő Angliába tanult vala, és Presbyter Ecclesiae Anglicae^d nevet is nyertvala, az akkori Prussiai^e Királyné /:mint Angliai Király atya-fia:/ ötlet Francofurtumi Proféssorrá téteté; ő is Feleségét 's gyermekeit maga után viteté, – a' Magyar Deákokat szalonnás sóós káposztával, Tókai borral is jól tartja vala; 's majd csak azok is frequentálják^f vala az eféle haszonért; mert egyébaránt a' Tanítása sikertlen 's kelletlen vala; – maga pedig Csúfandár ember vala. – Ennek fia Gyöngyösi Pali vala: ez ritka elméjű 's nagy memóriájú ember vala, és Leidában nevezetesen az Arábiai-nyelvben annyira mene, hogy örömeosebbs halgatják vala őtet abban a' nyelvben a' Déákok mint magát Schultens Albertot, a' [350a] nagy Arabs Proféssort; Sőt maga is ő az incipiens^a Deákjait Gyöngyösi Palihöz küldi vala tanulni: – Esett az is, hogy Palinak erkölczstelensége miatt ki kellett Leidából menni Cániculán;^b de midön Septemberre eljönének Anglusok 's más nemzetek és nem találának Gyöngyösit, fenyegetözni kezdenék hogy óda hagyják az Akadémiát, ha Pali nem revocáltatik,^c 's ismét revocáltaték. –

- a semmirekellőn
- b előadásra
- c VI. Károly
- d az angol egyház presbitere
- e porosz
- f látogatják
- a kezdő; *incipiens*, th.
- b jav. ebből: *Cáliculán*
- c hívatatik vissza

A' nyelvek tanulása után adá elméjét a' Médicinára,^d és csak hamar a' Hippocrates Aphorismussit⁷⁷⁷ úgy kezdé magyarázni mint egy tréfából, hogy omlott a' Medicinae Studiosus^e reája. Hogy pedig a' Médicinát fundamentumoson^f tudná, az Anatomikusokat is frequentálja^g vala; sőt nagy hire vólt, hogy hólni koldust bécsalt a' Szállására; de nem látták, hogy a' Szegény ember onnan ki jött [350b] volna, – azért nagy volt a' gyanú, hogy ő azon tanulta az Anatómiát titkon. – A' már bizonyos, hogy gyermek halottat ásott vólt ki a' szegény Császár Péterrel együtt, és akkor úgy meg is iszonyodott, hogy lejöve ugyan Erdélyben és Piski Udvari Pappá leve; de elhalaványodék 's idő előtt elfogyá. –

Pali pedig a' Médicinába úgy meghiresedék, hogy végre Múszka országban lón hivatala 's őtt hala meg. Leidában magát nem egyszer vette ki a' Veneréből 's Francziából⁷⁷⁸ mint igen fajtalan életű Ifiú. – Vége hossza nincsen ennek cselekedeteinek. –

287.

Gajdó Dániel, ki Teleki Miklós és László Grófoknak Praeceptorá vala, 's Enye- [351a] di Sénior, és Borosnyai Pulchereczki Lúkács János, ki Bethlen István Praeceptorá, 's azután Vizaknai Mester vala, menének a' Leidai Akadémiára, 's őtt a' Theologicum^a Collégiumban lakának három esztendeig Álumnián.^b – Vala a' Collégiumnak Rectora Aemilius, 's annak valami attyafia vala a' Gazdaasszony, a' ki főz vala a' Déákok számára: ki is egy zöld Levest ad vala fel mindennapon, mellyben láttatnak vala úszkálni valami marha faggyacskák meglágyúlva. – Ezen a' Levesen a' Hollándusok sem kapnak vala, a' Magyarók pedig iszonyodnak vala meg is kostolni. – Lón egykór, hogy a' Hollandus 's más Álumnusok^c össze beszélének, 's feltevék, hogy senki meg sem kostólya; midőn látná az Asszony, hogy a' Levest [351b] egészszen viszik le, panaszt tön Aemiliusnak, és ő megharagúván bémene a' Refectoriumba,^d 's minden Déakokat felkölte az asztaltól, feddeni kezdé a' Hollándiai gyermek Deákokat belgául,^e – végre mőnda a' Magyaroknak is: *An etiam vos, estis inter Rebelles?*^f Menté magát Gajdó mőndván: *Uram! hiszem néked engedel-*

- d orvostudományra
- e orvostanhallgató
- f alaposan
- g bonctantudósokat is látogatja
- a teológiai
- b ösztöndíjon
- c ösztöndíjasok
- d ebédlőbe
- e jav. ebből: *bell...*
- f Ti is a lázadók közé tartoztok?

mesebb Tanítványid nincsenek mint a' Magyarok, mi nem panaszozkodunk akármit adjanak ennünk; csak Te is ne erőltess, hogy azt együnk a' mi ellenkezik természetünkkel. – Felel Emilius és mondá Gajdónak: – Talám azt kívánjátok Ti, hogy az Ordok^g Magyar Órszágra küldjenek Főző asszonyért! Végre meg juhászék a' nagy búta Hollandus; és ismét kit kit paran- [352a] csola helyre űlni.⁷⁷⁹ –

288.

ANNO 1759. Portugalliában a' Je'suiták ellen búzogva foly a' causa,^a és őtt ilyen Probléma disputáltak:^b Kálvinus, és Luther tettek é több kárt az Országokban 's Respublicákban, vagy a' Je'suiták? –

289.

Tóroczkai Ferencz vén nőtelen Úr meghalván, Zágoni Márton Toroczkó Sz[ent] Györgyi Pap praedikálta aról, mi vagon Pred. IV. 8.⁷⁸⁰ és előre kéré az első Concionátort,^{c,781} hogy azt a' Textust^d fel ne venné. Az alkalmaztatás majd csak e' vala: „Egy Képiró egy Táblára sok nemzetiségeknek képét a' magok köntössőkben lefesté; de feste egy mezitelen embert is; de annak hátára feste egy Türedék⁷⁸² posztot, 's a' kezébe egy [352b] Ollót. Midön kérdenék, micsóda nemzet az a' Mezitelen? Azt felelte: Az Franczia; mert a' Franczia ottan ottan újmódi köntöst gondol, azért festettem a' hátára posztot, adtam a' kezébe ollót, 's a' mint tettzik úgy szabja öltözetét. Az én Praedikátiom is légyen posztó; Szabogassa pedig ki ki a' mint szereti” s.a.t. –

Melly Praedicátióert Kőlesériné^e a' Toroczkai Beta csaknem hallatosan hazudtolja vala a' Papot. –

A' Deák Orátor vala Borosnyai^f 'Sigmond, 's mondá Orátiót in laudem Coelibatus,^g – ottan ottan mondván ezt: *Coelibatus! Coelibatus!* holott a' Főző Szolgálója el akart szökni az alatt, mig óda jár, tudván minémü életet él titkon. Az Orátio monddás alatt feltéve tartja [353a] vala a' kalapját, 's minthogy igen szókatlan dolog vala a' nép előtt, füleink hallottára így zibongnak vala a' Toroczkai kabalák: Né te

- g rendek
- a per
- b vitattatik
- c prédikálót
- d szövegrészt
- e Kőlesériné, más.h.
- f Boronyai, th.
- g prédikációt a papi nőtlenség dicséretéről

'Suka! Ne te Borik! sóha bizony nem láttál ilyen Papot! né! né! Te feltette a' Sűvegít. –

290.

Szent Györgyi Márk István Közép Ajtai Mesternek fia vala; de az éles elme mellett vióla szín dolmányos, nadrágos kevély Legény Kurvás. A' rősz erkölcs mellett fő Orátor, disputabundus,^a bátor, hatalmas könyörgő 's praedicálló Deák. – Rendelék ötlet Innepre ama búta Fő Király Birohóz Korda 'Sigmondhoz Bögözbe: el is mene 's békőszönte a' Prófessor Levelével, 's vala Szállása szerencséjére egy Fekete nevű Nemes Embernél; mert ötlet úgy elfelejté Korda, hogy egy [353b] ebédet sem ada néki, ő pedig az Innepen mindennap praedicál vala, még pedig az Innep másod 's harmad napján kettőt kettőt. Az Innep harmad napján bémene az Údvarba bucsuzni Templom után, 's monda: „Tekintetes Uram! Meghagyta Isten! hogy a' Lévitát elne hagyad e' földön, mellyet a' Te Urad Istened ad tenéked; de Kegyelmed engem annyira elhagyott, hogy én az Uram egy falatt kenyerét sem ettem meg, nóha szorgalmatosan szolgáltam: gondoltam vala, hogy az Innep közepén haza mennyek a' hó! ki járt volna két kis czipom; de ismét gondolám, hogy illendőbb lészen énnékem itt maradnom koplalva, mint nehézséget vonnom az oskolára; de már az Innepek eltöltek; én Isten óltalmába ajánlom Tekintetes Uram Kegyelmedet.” sat.

A' nagy faragatlan ökör Rúd észre vevén magát, szidni kezdi áhi⁷⁸³ fiait Lászlót és [354a] 'Sigmondot; menti magát, hogy sok Vendégi lévén megfelejtkezett; követi becsülettel: el nem bocsátja más nap is, és ad nekie három forintot, holott másszor elég volt hat márjást ha adott. –

Azután Betlen Jánosnéhoz küldé a' Prófessor ideig Lévitáskodni, lőn is tekintete annyira, hogy az Asszony hintóra venné és vinné;^a de mint-hogy ő a' féle Szekérhez nem szokott vala, a' hintóban szédülni kezde, 's hányás kezdé erőltetni ottan ottan, 's ő is olyankor kiszáll vala a' hintóból, melyet nevetnek vala az Udvariak. Azonban őtt a' Konyhán is megfordulván ő, leveseknek 's étkeknek sok neveit 's nemeit hallá 's megtanulá. – Lőn pedig, hogy egy jó Barátunk a' Városon fekünnék beteg, kit ketten meg látogatának, – kérdé pedig Márk István: ha ehetik é valamit? 's [354b] monda meggyes levest 's többet is, – melyre felele a' beteg: A' *mind csak Czibre*,⁸⁴ – 's ezt elnevetvén eljövénk. – Vóltak ennek az embernek sok jó dolgai; de maradjanak abban. –

a szónok, vitatkozó

a jav. ebből: *vinnn...*

291.

Hanz Fűrst a' Carolus Sextus^b Udvari Bolondja, a' maga tulajdon fiatskáját, 's Császár háló házában az ajton kívül felakasztá mesterségesen, hogy mikor a' Császár kijöne megijedne az akasztott embertől; de felébe esék a' tréfa; mert a' Császár ugyan meg rettene, minthogy a' gyermek meg fúlt vala; a' Bolond is gyermek hingérévé lön; a' Császári Udvarból is kiigazították kárával 's gyalázzattal, és későre 's nehezen is nyere grátiát.^c –

292.

Mikoron Po'sonyban elkövetkezett vólna a' Magyar Királynénak, Mária Therésia- [355a] nak koronáztatásának ideje, lejöve előre Bécsből az Udvari bolond, és a' Vár kapuira Lajtorjákat tétete 's felmenvén azokon, – szénnel linéákat^a vón 's czirkalmaz^b is vala a' kapuk felett magassan, 's midön kérdenék: Mire való az? Azt felelte: Ama vónásig 's czirkalmazásig mind le kell röntani a' kőfalakat a' Királyné parancsolatjából, – mert jól tudja ő Felsége előre és a' Ministérium, hogy sok Magyar Urak eljövén erre a' Solemnitásra,^c a' hátokra veszik kastélyaikat, inaediumjaikat^d 's jószágaikat, és bé nem férnek a' kapukon; söt még ha lehetne fellyebb is <kihetne> kellene röntani a' kőfalakat. – N. B. akkor érték meg, hogy a' Magyar kevélységet csúfolja. Nó! Bánffi Dénes bévivé a' Bécsi kapun röntás nélkül is minden Jószágát. – [355b]

293.

Németül hallottam, hogy a' Prussiai^e Királynak tulajdonították e' szót: „A' Császárral hadakozom; a' Francziát nem contemnálom;^f a' Svéczet^g megajándékozom; a' Muszkát megjáczodtatom, hogy azon a' világ csudálkozzon.”⁷⁸⁵ – De ha úgy jádzik a' Muszkával, mint 12-a Augusti Francofurtum^h mellett, fele sem léssen játék.⁷⁸⁶ – Emberi emlékezetre, anny

- b VI. Károly
- c kegyelmet
- a egyeneseket
- b körzővel rajzol
- c ünnepre
- d építményeiket
- e porosz
- f vetem meg
- g svédet
- h augusztus 12-én Frankfurt

vér ki nem omlott egy helyen mint őtt: De eről sokat főgnak irni ezután
a' Historicusok. –

294.

Halmágyi nevű indulatos Ifjú, vékony suhanczár Praedicátor vala Udvarhely Széken, ki is bosszuságában Pápistává lön; és disputatoria,ⁱ vagy inkább csak nyelveskedésre bé jár vala az Udvarhelyi Oskolába. – [356a] Szigeti György a' Prófessor attól fél vala, hogy valami óly szót ejtenek az éretlen Deákok, a' mellyből az Apostata^a vádolást csinál, – azért meg izené Halmágyinak, hogy menne ki a' Gimnásiumból 's menjen dolgára. – Halmágyi béizen a' Prófessorra 's provocálá disputátiora^b mondván: *Ha mér is hozza bé maga az Oskolába kúrva haját; /:a' parokát így nevezi vala:/ de tudom, hogy nem mér velem szembeszállani;* Szigeti György, csak ezt izené nékie: *Hazud Kain!* 's ezzel végképpen elmenne fenyegetődzve Halmágyi, Kit végre küldének 's telepítének Bözöd Újfaluba 's Ernyébe, hogy a' Szombatosok ellen dühösködnék, utánok leselkednék, – kiknek paraszt köntösben járó Papjokat igen meg is verte vala egy időben. –

295.

Tokos Bálint fél kezére éppen nyomorék, felette monstroozé^c néző kancsal kúldus [356b] Legény vala Erdővidékén; a' kinek is szép nótája lévén, énekkel koldul vala szerin szerte az Órszágban. – Lőn pedig, hogy valaki, versekbe foglalná azt a' historiát, mint vesztette őszve Teleki Mihály Bédit és Bánffi Dénest, hogy azok egymást elrontván maga emergálhasson,^d a' minthogy az véghez is mene;⁷⁸⁷ – de maga is Teleki, Törcs Váránál úgy vesze a' mint érdemlé; hagyván Vér Juditot Ózvegységre. – Az említett Versek közül az egyyk e' vala:

Inter duos litigántes^e
Béldi Pál és Bánffi Dénes
Tertius gaudebit haeres^f
Teleki Mihály lesz a' nyertes.⁷⁸⁸

- i vitára
- a hitehagyott
- b kihívta vitára
- c természetellenesen; éktelenül; *monstrozó*, th.
- d fölemelkedhessen
- e két vetélkedő között
- f a harmadik örökös fog örülni

Az említett Tokos Bálint ezzel, 's a' több ide tartozó versekkel vetődék mint koldus Gernyeszegre a' Telekiné Udvarába; és e' sánta simplicitate^g el dúdólá ezt a' [357a] Verset is; mellyet meg hallván Teleki Mihályné, levonatá Tokost 's megcsapatá. – Ó szegény ilyen alami'snát nem vár vala. – Béjővén Erdővidékére, találja az én Atyámot, 's meg beszélli a' Gernyeszegi adakozást; 's mőnd végre; Már Uram! ezután nem azt mondom én, hogy Teleki Mihály lesz a' nyertes, hanem ezt: *Tokos Bálint lesz a' vertes.* –

296.

Kolo'svári Mihály Nagy Enyedi Csi'smadia Mester öreg ember beszélgetvén nékem a' hajdani dolgokat; azt is beszélli vala, hogy mikor ő ifjú ember volt ki ült az útzára a' kapuja eleibe; – beszélgetni melléje jött a' gazdag Enyedi János Csi'smadia, és egyűtt beszélgetve, idő közben szép lepteiben meg iddogaltak egy egy veder bőrt, és ez nem égsyszer kétszer esett. – Prófessor Enyedi István is, azon időben, ha Patai István Pappal és Szacsvai- [357b] val asztalhöz ült, meg ittak hárman 25. kupa bőrt.⁷⁸⁹ Zágoni Samú csak egy Deák vala, de bőv Vacsora után Kere'sden a' Betlen György Palotáján köpenyegen hét kupa bőrt meg ivott vala erőltetésből, 's ha engedték volna többre is; csakhogy béjárt a' Búdára, 's Gődény módra kiókátdta, 's meg ismét mást kért. De reggel 's más nap igen beteg vala. *Cululis certare Tractum est.*^a –

297.

Nagy Enyedi János /:kit nagy Bajuszzáról a' több Enyediekkel való megkülömböztetésre Bajusznak <vala:> hívnak vala:/ Tisztartó korába fért vala mint jó főrma Gavallér a' Feleségéhez, ki őtt Fraj vala és a' Telekiékkal is atyafias; és azon Asszonyhöz sóha semmi rősz nem hallatott, sőt kegyes Isteniféő, Szent Írást őlvásó jó asszony mind ez ideig. – De a' szegény Enyedi éppen ellenkező erkőlcsű [358a] vala, úgy hogy talám egyébben semmi-ben nemeggyeznek vala csak a' prolificátióba.^a – Ó maga a' feleségében is nem szerette a' Templombajárást azt 'Sidő kegyességnek nevezvén: maga pedig ha elindult Templomban, megakadott a' Kastély^b kapúba, őtt pedig aquavitázott,^c mig a' nép a' Templomban imádkozott, a' kapú közé tévén

- g egyszerűen
- a A kupákkal való küzdelem örökké tartó.
- a utódnemzésben
- b *Kasztély*, th.
- c pálinkázott

Rócz Czerková.^d A' Bachus itali áldozatját, a' járdovány vizet, a' Noé must-ját rágatlan is megemésztette; de végre a' sók ivas nyavalya törössé tévé, 's valaki javallásából felviteté magát a' Collégium Avassába⁷⁹⁰ a' feredésre; – vala pedig véle egy öreg Ember 's annak kis fiatskája: rakának ótt roppant nagy Tűzet, hányának a' fákra köveket hogy hév kövekkel feredőt melegitse-nek; Enyedi pedig a' földön hevervén, lábbal a' tűz felé; – nagyot bődüle, és szörnyen [358b] kezdé róntani a' Kórság, – a' paraszt embernek pedig fiats-kája meg rettenvén és sikoltozni kezdvén, meg ijede az ember éjjel és a' rengeteg Erdőben, hogy a' gyermeket is kirontja a' kórság; míg azért ő a' gyer-meken kapdos, a' szegény Enyedi János a' két lábát bé dűgja a' tűzben, és semmit nem érezvén, elégnék a' lábai éktelenül; jút irtoztató kinokra, fakada ki szörnyű ordittásokra 's káromkodásra. – Végezetre anyira felépüle, hogy fenn járogatna; de erkölcsében meg nem jobbúla, hanem ismét szörnyű kínós nyavallyában esék, messze ki hallik vala ordítása, és káromkodásokra is nyitá száját. – A' Felesége mint Istenes asszony reá vevé, hogy hivatna Papót, hi-vata is; de azt egy kis imádkozás után szépen kéré kérve, hogy mennyen elhaza; mert a' Pap jelen- [359a] létében nem enyhítheti vala kinnyait károm-lással, mint Órdóg szarból csinált pokolbeli flastrommal, és Sátán Szelenczé-jebe való malagmával.^a – Így hala meg, a' ki nem akara élni Istennek. – Maradtak Istenfélő maradéki, és az Ózvegy is gazdagabb most mint Férje életében. –

298.

A' Kővesdi móstani Praedicátor, Radnothi Szántó N. N. Csekelaki Pap korában hírét hallja, hogy az Enyedi Fő Pap Kőszvényeskedik, magát gondolya, és általjóvén Kocsárdra, jár házanként egy Golyafiú után míg kap. – Beszélli egynek másnak, hogy az Enyedi Fő Pap Hermányi Uram kőszvénybe vagyon /:nóha nem vólt akkor:/ de parancsolatja vagyon, hogy lemennyen gyógyítani, – Ő pedig óllyan órvasságot készít a' [359b] Gólya fiuból, hogy sóha többé az a' nyavalya nem ujjul meg rajta, sőt úgy meg ujjul mint iffantan. – El is hózá halva a' Gólyát, 's bémutatá 's meg mőndá a' módját is,^b mint kellene elkészíteni és vele élni t.i. egészszen a' Tóllvát letépetvén, igen erőssen meg kell főzetni, – azután jég verembe kell tenni, hogy megalúgyék mint a' Kocsonya; meleg házban tűznél ugy kellene a' fájos Tagokat kenegetni. – Meg köszöné a' Fő Pap a' jó szán-déket, 's más napra ebédre hívá Szántó Papot; de látván hogy meg nem főzette a' gólyát, nem vevé jó neven, – és mőndá, hogy elviszi, – engedé is a' Fő Pap: de ebéd felett mőndá Szántó: *Tiszteletes Uram! tudja ke-*

d szövegromlás
a enyhítő írral
b jav. ebből: is;

gyelmed kivagyok én? Én annyira értem magamat, hogy a' ki hideglelésben esik csak a' maga nevét írja fel 's küldje hozzám, úgy meg gyógyítom, hogy [360a] legóttan elhagyja a'^a hídeg. Móna a' Fő Pap: „Igen nagy dolog in distans^b orvosolni, – úgy csak az Úr Kristus gyógyított: nem láthatom által, hogy az, embertől lehetséges volna.” – Móna Szántó: nem lehetetlen: Sokszor próbáltam, – T[iszteletessé]ged is csak küldje el a' nevét ha az Hideg eltalálja lelni: nincsen abban semmi boszorkányság; mert én egyebet nem cselekszem, hanem az ember nevét egy papírra leírom, a' patakba vetem és ezt mondom: „A' mint ez a' viz, 's ez az Irás sóha vissza nem tér, úgy netérjen vissza ennek az Embernek hideglelése.” – Móna többet is sokat, a' köszvényről pedig azt: *hogy nincsen olyan régi Kőszvény, a' melyet meg nem gyógyítók*, úgy hogy többé nem recurrál.^c Felele erre a' Fő Pap 's móna: „Csak azzal az éggel is Ládát tölthet meg kegyelmed arannyal, – én is tudom annak órvasságait: [360b] legelső a' Tűrómfű 's heverem fű: másik az, ha a' Kőszvényest 18. esztendeig fógva tartanák, és száraz kenyérral 's vízzel táplálnák: harmadik igen jó 's utolsó órvasság a' koporsó deszkának a' póra.” –

Midőn a' szegény Praedicátor eféléket hallana, asztaltól fel kelvén, elmene a' Gólyák árával.⁷⁹¹ – Azután egy Czigány fizete nékie előre hat márvást, hogy ötet a' Franczубól ki gyógyítsa: addig a' napig Franczus Czigány híret sem hallottam vala; de belé sűle, 's abból a' dologból két alkalmatlanság következék: – egyik az, hogy a' Czigány törvényesen kéri vala vissza a' hat márvást az Esperest előtt; – másik az: hogy az Halgatói nem akarják vala az Úr Vacsoráját a' kezéből elvenni; és onnan úgy is kelle máshóvá tétetni. – [361a]

299.

Csombordon vala egy Szigeti Gergely nevű^a /:nem vala valósággal Szigeti, hanem Erődsi Óláh jóbbágyfi:/ jámbor Praedicátor.⁷⁹² Ur Vacsorája kiszolgáltatásakor, egy időben az Egyházfné dagasztatlan, keletlen, sületlen kenyeret készíte az Ur asztalára; de azt a' Pap előre eszre nem vette vala, hanem midőn már osztani kezdené minden falatocska mint a' Csiriz, 's a' főtelen puliszka az ujjaihoz ragad 's mázolidik vala; melly miatt boszszankodván ottan óttan mondja vala: *E' nem kenyér, hanem púliszka!* és így cum scandalo omnium^b véghez ment a' Sacrum.^c –

a a' utólag beszúrva

b távollétében

c tér vissza

a a margón a későbbi kéz bejegyzése: L. a 763-on [379a]

b mindenki megbotránkozásával

c szentség

Gróf Ifiabb Kemény László⁷⁹³ Plébánussá lévén Magyar Órszágon bé <vén> jövéen Erdélybe Méltóságos Szüleinek Udvarlására; és mikor Bükkösön volna, egy jobbágy Pápista Czi- [361b] gány, igen kéré a' Praelátus Urat, hogy maga keresztelné meg az ö Gyermekeit 's vállalá vontatva: parancsola azért, hogy maga keresztelné meg úgyan; de a' Follyoson állanának meg a' Gyermekekkel Czigány Uraimék, minekútánna tehát benn a' Vizet szórta 's szentelte volna 's keresztelte volna sat. kinyitá az ajtot, és kezével a' Kannát kinyújtván megönté a' Purdét 's elbocsátá a' Czigányokat. Illyen Szentségesen mene véghez a' Sacramentum.^d – Láttam magam is azt az Urat. Ur inkább mint Pap. –

Graffius nevű Öreg Lutheránus Püspök vala Erdélyben értünkre, – kinek idejében Kőhalom Székben, a' Kobori Pap között Krizbai István között, és egy falusi Szász Pap között hólmí villongás vala, és Levél irogatással czivódnak vala. Krizbai a' Ma- [362a] gyarok szokása szerint /;kik Clarissimusnak^a hívják a' leg boldogtalanabb Akadémikust^b is:/ a' Szász Papnak szolló Leveleiben nem sajnálja vala a' Clárisimus és Celeberrimus Titulust^c Szász Uramtól; a' Szász Pap pedig majd meghal vala mérgében, hogy nékie oly nagy Titulusokat ad vala a' Magyar Pap: – elmene azért panaszra éppen Berethalomba, bé mondikálván a' Püspöknek, mint csúfolja ötet azokkal a' nagy Titulusokkal a' Kobori Pap: – mellyre monda a' Püspök: Mi Frater! nőli offendi! haec aetas est Titulorum admodum ferax, – az az: Atyámfia! hagy békét nékie: ez olyan idő, a' mellyben a' Titulus igen meg terem. –

A' Kassai Kalendárlista 1758-ra való Kalendáriumában az Indiai Lindórák Bölcs- [362b] nek Asszonyok ellen irott Levelét félig kinyomtatta, 's a' más felét meg ígerte pro anno 1760.^e de hólmí magyar Dámák

- d szentség
- a legkiválóbbnak
- b akadémián jártat
- c a „legkiválóbb” és „igen híres” címet
- d 301. számozási hiba
- e 1760. évre

instáltak^f az ellen a' Királynénak; 's ő Felsege az Exemplárokat^g benn tiltatta 's elpecsételtette, nagy károkkal a' férfiaknak.⁷⁹⁴ –

Iráom eddig 1760.^h die 18. Septembrisⁱ

303.

Sárosi Bán Sámuel Cancellista, egy Sárosi Unitárius embernek, ki ezelőtt Tisztartóságot viselt, jó forma legény fia,^j Feleségül vévé Zeyk Boriskát, a' Néhai Zeyk Mo'se's⁷⁹⁵ leányát, és Néhai Csolnokasi György Ózvegyét; vagy inkább az Asszony vévé el ötet férjül; nóha már bizony a' jó Asszonynak igen ki romlottak a' főgai előll. – Ennek a' Csolnokasinénak édes Anyja Pekri Lörincz Leánya vala, és Dániel [363a] István-nénak Radák Ádámnénak, a' mostani Gubernátor édes anyjának testvére-
jek.⁷⁹⁶ – És így Bán Samunak /;ki Bánfi Sámuelnek hivatja magát:/ dolga, igen fel mene: a' nevével beszúrt a'^a Bánffi familiába, egyebével egyebűve. – Elhidd bitang Bánffi, hogy bizony nagy Sogorod vagyon a' Gubernátor; de még is nem mőnd szembe *Herr Sváger!*^b Strucz Tólvas a' kalapod, nem tudom az eszed hogy áll a' Strucz Tóllú alatt. Zeyk Bóris is megizené a' Bogáti Asszonynak, hogy ezután Udvarába ne menjen; mert nem akar szolgálatjával élni. Ez az Oláhné vala Legatus a' latere^c a' Süllyes Danival való ocsmány conferentiákban.^d – A' ki délig kúrta, dél után is az a. –

304.

Bacsoni Bartok 'Sigmónd, Asszonynépi szegény Tudományú Praedi-
cátor, kire még [363b] Deák korában ragadott fel a' Tiptó név,⁷⁹⁷ – jőve egykor az Enyedi Paphóz Hermányihöz, és találá azt a' beteges Embert betegen: kérdezé Bacsoni 'Sigmónd a' nyavalyának nemét, 's a' Beteg azt felelé, hogy *Obstructio^e vagy Kolika*. – Tiptó Uram azért azt praescr-
bálá,^f hogy mentől többet lehet egyék és meg kell indulni az emésztésnek alól. – Mőnda a' Beteg: *Ugy de semmit nem ehetem*. Ismét mőnda Tisz-

- f folyamodtak
- g példányokat
- h 1758., más.h.
- i szeptember 18. napján
- j fiú, más.h.
- a a' utólag beszúrva
- b sógor uram!
- c az ő részéről való küldönc
- d tanácskozásokban
- e eldugulás
- f írta elő

teletes Tipto Uram az Acchiatra.^g *Erővel is egyék kegyelmed!* Ó szegény azt gondolta, hogy az ember bélinek az az állása, hogy mint mikor kölbaszt töltenek alól ki menyen ha felül töltik 's alól bé nem kötük. Sok a' Doctor.

305.

Ritka példa a' rútak között, a' Kútyfalvi kútya természetű Papnak Ajtai [364a] Benkő Istvánnak a' mostani Erdővidéki Esperest⁷⁹⁸ Testvér Öttsének dolga. Vala ez az ember egy részeges, első Feleségét egy tésolyán elcserélt Embernek,⁷⁹⁹ és Ifiúságában Mesterrel 's másokkal kurválkodó, vénségében pedig Ifiúsága rútságait beszéllő Anyának fia. Nagy szegénység közt tanulgatván, és szép judiciuma^a lévén és memoriája, felmene a' Classisokon^b az Udvarhelyi Oskolába oly dicséretesen, hogy a' Prófessor bátorzkodék ötet Csernátomban a' Bernáld János Udvarában küldeni, hogy tanítsa Bernád Gyúrit azt a' pilátus ábrázatú részeges bolond Aposztát,^c és a' Leányát is Bernád Kriskát a' szegény Mikó Miklós nagy dög kúrva Felesége félét, mikor mind ketten ezek gyenge gyermekek vólnának. – [364b] Mint viselte őt magát Benkő István azt nem tudom; de azt tudom, hogy Orientál^d fejér gyöngyöt felesetskén hozott volt onnan, és egy hitván Passust:^e eljövén egy Passussal egy pénz nélkül 's könyvek nélkül keresé meg Hermányi Jo'sefet, a' ki Comendátoria^f nélkül nagy bajjal véghez vivé a' Prófessoroknál, hogy Deákká lehetne, 's leve is; de sóha meg nem élt vólna Enyeden a' Kemény László konyhája nélkül; de osztán elő kapa; 's végre Igeni mesterré lön, a' hól pénzre veré magát. Ott, mint látta vólt ötet Évával a' Leányával nem tudom, – a' bizonyos, hogy szembe azt mondotta nagy Zélussal^g nékie Pelsőczy János: *Megfer-tézteté, meg paráznávitá a' Leányomat*, – esztendő telve el is kelle onnan [365a] jöni; de hivatala^a esék Szent Benedekre, az akkor felállított Infáns Ekklesiába,^b az holott is megházasodék a' Bethlen Lászlóné⁸⁰⁰ Udvarából, és a' Felesége jussán váltogatván, jobbágyokra és 'Sellérekre veré magát és épite szép Szőlőket s.a.t. –

- g főorvos
- a ítélőképessége
- b osztályokon
- c hitehagyottat
- d keleti
- e útlevelet
- f ajánlólevél
- g indulattal
- a hivatalra, th.
- b leányegyházba

Mint hogy pedig len természetesen is tardéloquus^c vala, a' külső szorgalmatosság miatt pedig nem tanulhat vala, igen unalmas Praedicátor vala. Sülyéből kelle is menni Kútyfalvára: őtt az Ifiú Zeyk Mo'ses⁸⁰¹ meg házasodék, és a' Bánffi Imreh Leányát vévé, – mi ördög lelé őket: az Urát nem szereté a' Menyecske: tetteté, hogy ő igen beteges; Zeyk /:a' mint mondják:/ költött a' Patikába 1000 forintót; holott a' menyecskének csak a' szive fájt, 's egyebűtt viszketett: titkon azonban Benkövel éktelen rút-ságot vitt véghez; fogantatott embriót vesztettek el, melly dolog végre kinyilatkozék: az Esperest is nem kémellé őtet; mert sókat haragitotta: [365b] Válast kívána Zeyk, 's meg is nyeré a' Rélátóriákra,^d – mellyből látván Benkő, mi következnék reája, nem apostatála ugyan, nóha biztatná Haller⁸⁰² Kerelő Sz[ent] Pálon; hanem /:a' mint a' hire van, 's a' Circumstántiák^e mutatják:/ azt itta bé egy Vacsorán, 's itta a' Felesége is, hogy egyszersmind meg halának. – És így kit reggel, kit délben, kit dél után viszen el az Ördög.⁸⁰³ –

Ezt felölle nem véltem sóha ifiú korában. – Szolgált mellettem, – ifiú Deák korában mellettem lakott, azután is sókat conversáltam^f vélle; de igazságba írom; hogy sóha trágár beszédet sem hallottam, vagy hogy kijáró vólt vólna, nem mondhatta senki, – sókáig nem is vala egészséges, hanem utóljára hizék meg. – Vala igen mértékletes az ételben 's italban; alig tudom, ha láttam é [366a] részegen. – Ezen causájában^a sokszor vettem Leveleit; Istent hívott bizonyságúl ha vétkes maga ellen; – világ szerént is úgy láttatott bizni ügyéhez, hogy csak inpártiálista^b Birái légyenek 's az a' passionátus^c Kőrösi György, és Márkósfalvi⁸⁰⁴ az a' boldogtalan Notárius, meg mutatja hogy mind corruptus,^d 's hitelre méltatlan, hazúg, hamis hitű Fátensek^e a' Zeyk Mo'ses Úr Tanúi az Asszony ellen, a' kiket a' magok szavakkal kész vólna megfőgni. – Elég az, hogy: ő benne a' Religió 's a' Ministérium^f mocskolódék, – ő is trágic^g elvesze; de Gyermekeit jól hagyá annyira, hogy eleget nem tudók rajta csúdálkozni, ha úgyan, jó fundamentumon épült é anyi aquisitió.^h – A' Haza Törvényit erőssen megtanúlta vala, hogy maga

- c lassan beszélő
- d vádiratokra
- e körülmények
- f beszélgettem
- a perében
- b nem részrehajló
- c szenvedélyes
- d korrupt, megvesztegetett
- e vallomástevők
- f vallás s a lelkészi kar
- g tragikusan
- h szerzemény

is mód nélkül valónak tartotta. A' hól birt, féltek tőle a' Compossesorok^l sat. – [366b]

306.

ANNO 1759. egy Hidvégi Legény Közép Ajtáról házasodván, annak az Helységnek szokása szerint a' Legény Papot vive magával, – most pedig a' Hidvégi Pap Szotyóri János, szép tudományú, jó Orátor; de egy^j kicsi bortól sókat locsogó, szotyogó Ember; de Akadémikus.^k – Hirét hallván a' Közép Ajtai Nász, hogy Akadémikus Pap jö, és az mitsóda pómában 's mesterségesen köszönt bé! előre álmélkodnak és félnek vala, hogy ők annak szólni sem tudnak: de ugyan csak bízzák vala egy igen szós áldós, papós paraszt emberre. – Azonban elérkezik a' Vőlegény, 's a' Nász Compánia; és a' Pap vigan leszálván a' Székérről mond: *Jó napót Kjeteknek, ha Pap kellett, ihón vagyon né!* és így, e' szerint [367a] a' Falúsi emberen szárad a' replica.^a Nő már kezdik szapulni, rágalmazni, contemnálni,^b tudatlanozni a' Papót hát megé, hogy még bé sem tudott köszönteni. Illyen az Opinió,^c illyen a' Mos; Tyrannus trium litterarum.^d

Hajdan elette hosszas köszöntésekkel is élnek vala, 's hasonló bucsúzásokkal kiváltképpen a' Papok. – Azt tudom, hogy Enyeden az Exameni Combibiumból^e kibucszúván Bajcsi Sámuel Pap, és Szigeti István repliálván, szintén szinte egy óra töltvéle; nóha őlly ittasok voltak, hogy lábakon alig állhattak. –

307.

Az Ifiú Gróf Teleki Sándor elsöben Vitéz leányt⁸⁰⁵ vett vala feleségül, 's azzal nem él vala igen csendes életet: háborog vala azon is, hogy az Ifiú asszony magtalan [367b] vólna, 's fakada ki illyen bolond szóra is^f a' Gróf: *Ha nem leszén Isten hirével, leszén Ördök hirével!!* azt értvén rajta, hogy Vará'slokhöz folyyamodik; de ugyan ördög hírével is szélnél egyebet nem szüle az Ifiú asszony Sandinak; – 's meg is hala Kolo'svárat, Sándor pedig mikor a' felesége halálos betegségben vólna, által ellenben

- i birtokostársak
- j eg,th.
- k akadémiát járt
- a viszontválás, visszavágás
- b megvetni
- c vélekedés
- d szokás; a három betűs zsamok
- e vizsgai ívázatból
- f jav. ebből: is:

más háznál mu'sicáltatja vala magát, – meg halván a' felesége, nem öltözik gyászba; sőt temetését sem várván, lakadalmazék vala, és vévé el Halász Bórbárát Vicze Colonellus^g Szilágyi Jo'sef özvegyét Csoráról: azt nem irhatom, hogy annyakori asszonyt vett; mert nem tudom; de őtt se várjon Örököst, hanem talált pénzt 's Gazdasszonyt. –

Minthogy az Asszony Katonáné volt [368a] és Magyar Országi, igen világosan odamondja vala emberek hallattára Telekinek: *Lelkem Grófocskám, az ágyba inkább szeretlek mint Szilágyit; mert a' vén trómf⁸⁰⁶ volt; de a' gazdaságod nem ér egy hajtó fát: Szilágyi aranyakat tudott őtt keresni, a' hól te krajczárt sem tudsz.* Az idő historizáljon többet ezekről. –

308.

Kecskés Péter Fel Enyedi gazdag Óláh véve feleségül Toroczkoról egy Unitária jobbágy Leányt, ki is ő érette álla az Óláh Vallásra és sókáig élének együtt: a' Kecskés Péter halála után a' pénzéért feleségül vévé az Özvegyet Horvát Szócs György, jó főrma, de igen részeges, őllyan ostóba elméjü ember az Enyedi Szóts Czéhban, hogy az [368b] Uri Imádságot sem tudta meg tanulni sóha. Ezzel a' Férfjével Kecskésné háborán éle igen, nóha ezért Réformátává lett vala; lakának külön is sókáig, 's a' háborgás miatt Pápistává lett az Asszony, 's mindenét is a' Barátoknak igéré; de nem szabadulhata Horvát-tól: meg bánván Pápistaságát, ismét vissza jöve a' Reformátusok közé, és ósztán halálra betegedék, – talám mások indították réa, hogy élne Úr Vacsorájával; – azért Papót hívának,⁸⁰⁷ és praemissis praemittendis^a elvevé a' Sacramentális^b kenyeret, mikor a' pőhárt a' kezébe vette vólna sókáig őtt tartá: a' Pap álmélkódvá nézi vala, hogy netalán Ebnek vetette a' Szentséget; kezdik az őt állók mondani: *Vegye Kjed a' pőharat is, Ígyék Kjed!!* Ő is végre [369a] fógá, 's úgy meg hajtá a' Pőharat, hogy Korcsomán is elég lett vólna Asszonytól. – A' Pap pedig bänkódék, hogy feléje is ment a' fluxae fidei^a kábáknak. –

309.

Mikor Gróczkánál meg veré a' Török a' Keresztyéneket,⁸⁰⁸ 's azt békesség követé; hóلمي rongyollott Regementek Erdélyre is jővének; és azokban igen sók beteg vala sőt némelyben pestis is vala 's abban halnak vala. Csak Enyeden mindennapon nyólczat 's többet hórd vala ki Szóvér-

- g alezredes
- a előrebocsátva az előrebocsátandókat
- b megszentelt
- a ingadozó hitű

di a' Szekeren: A' Lázárétumban⁸⁰⁹ két rendel⁸¹⁰ feküsznek vala, – nagyobb bűdösséget nem lehet érezni mint ott vala. – Vala pedig közöttök egy Hannover⁸¹¹ Református beteg; de a' Kamarátja^b Pápista vala, mind azáltal hiven eljárja dolgában; [369b] mert a' beteg Ur Vacsorát kíván vala. Jóve a' Fő Paphóz Nádudvari Sámuelhez, a' ki németül jól tud vala; de az a' Pestistől féltén, vagy a' Halgatóinak nagyjai is féltvén őtet, el nem mene, hanem igazíták a' Követ Németet a' másódik Papra,⁸¹² a' ki szintúgy nem tud vala Németül, mint a' Hannover Deákül; annál inkább magyarul: – elmene mind azáltal, és egy Lutheránus Szásszal a' Német Ágendából,⁸¹³ Kőnyörgést, Hiszek egy Istent, a' Szerzésnek igéjivel egygyütt előlvastatá; 's úgy adá fel az Úr-Vacsoráját bajjal. – Ez is a' belső Tűz miatt semmit sem hagyta az Úr Vacsorája Póharában. –

310.

Meg hallálozván Bécsben Herczeg [370a] Apaffi Mihályné a' Bethlen Kata, szálla minden jószága a' Fiscusra,^a és jövéen idővel onnan felől Oeconomus^b Tisztek, kik az Erdélyi Mezei Gazdasághoz keveset tudnak vala. – Nevezetesen egy, kinek nevét elfelejtettem, parancsóla, dispositiókat^c teve, 's egyik Fiscális^d jószágban Óláh; de igen jó Gazda lévén az Udvarbiró, parancsóla, hogy vessenek Tavaszt, 100 kőből Kőlest, és 100. Kőből Kukuruzt. – Az Udvarbiró elcsúdálozék annak a' Németnek bolondságán, és visszairata nékie, 's a' vala irva benne, hogy 100. Kőből Kőlessel bélehetne vetni az egész Mezőséget; de ósztán meg is kellene aratni; – 100. Kőből Kukuruzznak meg kapálására pedig minden Gyalogjai kívántatnának. Ezt haraggal ólvásá [370b] a' Kamarás Ur; de meg értvén egy Magyar Urtól a' dolgot meg csendesedék. *Virmónd* is azt mondotta volt, hogy a' kukuruzt, <h> a' Kőznép igen vesse nem jó; de limitálják az Úrak kevésre, 's ne engedjék egy paraszt Embernek is többet vetni hat vékánál. –

– . –

Légyen vége itt az időtöltésnek,
 Jóbb dolgokra kel el kelni az Időnek;
 De lám búrjánt is kel teremni mezőnek,
 Disznó szar Varjúnak, széna kel Ökőrnék.

- b bajtársa
- a kincstárta
- b gazdasági
- c rendelkezéseket
- d kincstári

A' Hadrevi Réformátus Czigánynak halottja esvén, mene^e Szigeti István Tiszte- [371a] letes^a Paphóz, a' kinek asztalán két főliánt^b Könyvvala és a' Németi Mihály Soltárookra való Resolutiója⁸¹⁴ in forma duodecima^c 's egy Funebrealis^d is. – Kéré pedig a' Czigány a' Papot, hogy abból a' kicsinyből mondana Praedicatiót; mert a' meg holt gyermeknek annya igen keserves; és ere kétszer, háromszor is kéré ötet, sőt a' nagyobb Könyveket félre is tévé a' Pap elől, mind addig, míg a' Pap meg ígéré, hogy abból a' kicsiny Könyvből mond egy kicsinyt. –

Egy Voldorfi leányt szeretget vala a' falusi Mester, <> de nem vévé el: más Udvarhely széki Mester megszereté a' Leányt /:ki a' falusi Mesterhez jobb szivel ment volna:/ kéréte, adák 's feleségül vévé. – Midőn már idő folytában a' menyecske várandós vólna, mőnda a' Férjének kívánván tőlle elválni. – Én bizony nem Kjedtől vagyok viselő [371b] hanem a' mi Lakadalmunk előtt hat héttel estem meg a' Voldorfi Mestertől. Itt sók szó esék. Azonban egy akkor szűlt Oláhnénak akkor született kisdédjét ex compacto^e maga alá lópa a' Mester-Mesterné, és elküldvén a' Paphóz meg keresztelteté. – A' szegény Mester Calendarium szerént felvetvén az ő házasságának idejét, úgy találá, hogy az a' gyermek az ő házassága előtt való gyerek; azért a' Menyecskét maga mellől amovéálá^f 's szaporán útánna jár Causájanak 's divortialtatik.^g – E' meg lévén az álnok Menyecske kettőst szűl, 's már három a' gyermek, 's úgy nyilatkozá ki a' Menyecskének imposturája.^h Esett e' dolog Anno 1760. –

Vagyon ez 1760-ik esztendőben Szászvároson egy Kalmár, a' ki óláhuⁱ 's Gő- [372a] rőgűl tūd; de egyéb nyelvekben tudatlan. Ez egykor

- e *men, th.*
- a *Tiszteletes, más.h.*
- b *ívrét*
- c *tizenkettédét formátumban*
- d *temetési könyv*
- e *megegyezésnek megfelelően*
- f *elmozdította*
- g *perének s elváltatitak*
- h *csalása*
- i *óláhu, th.*

meg betegedvén tanácsot kérd egy olyan embertől a' ki a' Medicinához^a ért vala 's az javallá néki a' *Pilula Polikresztát*.^b Elmenvén azért a' kornyadozó Kalmár a' Károlyvári Patikába, szégyelvén a' dolgot, meg követé a' Patikáriust becsülettel, és monda: *Supujne!*^c *da la minye pula Kreszt*.^d – a' Patikárius Ur nem érti vala mit – kérne; de érti vala a' rút óláh szót, és nevetvén monda, hogy a' féle orvassága nincsen; de végre addig 's addig, hogy megérté, hogy pilula bal'somirét^e keresne. –

314.

Mikes István Fejér Vármegyei Fő Ispán Maros Ujvárat 1760-an látván, hogy Húsvét és Pünköszt között szárazság vagyon 's igen kívántatnék az eső, [372b] meg parancsolá a' Vármegye Hajdúinak, hogy a' faluból minden Kakasokat gyűjtenének öszve és egy bizonyos helyen feresztenék meg; mert arra eső lenne. A' szegény Barát az Udvari K<|>áplán ellene monda valami lágyan ennek a' dolognak; de az Ispány azt mondván, hogy másszór is cselekedtette 's haszna vólt: véghez mene parancsolatja: de nyómba, Istennek igaz Itéletéből jég eső leve, 's a' határt elröntá a' Mikes István esője. –

315.

Bottyáni Jo'sef a' Magyar órszági Palatinus⁸¹⁵ fia /:kinek Erdélyi Püspökségre való magasztaltatásakor 200,000 R[henes]^f forintot ada a' Királynénak az édes atya:/ a' Báró Kemény Simon⁸¹⁶ lakadalma után; a' hól [373a] meg jelent vala; mene Kolo'svárra, 's igen nagy pómpával mene bé Kolo'svárra; ül vala Lóháton, Lóva czafrangjának széleit Urak fogják vala, úgy a' feje felett való Superlátot^a is. Az Unitáriusok Oskolája is kiment eleibe 's nékiek 100. főríntot ada: a' mi Clérusunknak^b is tett vala hirt a' Ceremoniarum Magister;^c de nem mene ki eleibe a' Ceremoniázásra sem a' Clérus, sem a' Collégium; mellyért meg haraguvék az ifjú 's még éretlenke legény Püspök. –

- a orvostudományhoz
- b hashajtó pirulát (?)
- c A rom. Spune 'Mondd meg!' vagy Stapîne 'Uram!' félrehallása.
- d Adj nekem pula kresztet! (rom. pula 'penis')
- e balzsam (fertőző folyások elleni) pirulát (?)
- f rajnai
- a baldachint
- b papságunknak
- c szertartásmester

316.

Báró Kemény Simon lakadalmában 1760-an Májusban valának jelen 33. Kis-Asszonyok; és 3. Úrfiak, nem vala azért a' kikkel tánczólnának; 's azért igen neheztelnek vala. –

317.

Egy Tórdai koros és vagyonos Asszony [373b] nem régen igen kívánkozik vala Férjhez; és hólni magánál ifjabb Férfiuhöz vala is reménysége, a' ki úgyan el is vévé; de az Asszonyt jóakarói 's Attyafiai igen intik vala, hogy ilyen vénségében ne menne Férjhez; Ó pedig felele: *Csak szeretem Vénségemben is a' Férfi búzt a' háznál.* –

318.

Jósef az Austriai Ércz Herczeg⁸¹⁷ kisedde korában igen tátva felejtí vala a' száját, 's lefüggőleg áll vala az ajaka. Az ő edes anyna Mária Therésia azt igen sajnálja vala; de sem maga nem akarja vala megszóllítani rólla, hogy ne táttsa el a' Száját ólly illetlenül, sem annál inkább más azt nem meré próbálni; de mind az Anyna, mint mások sajnálják vala azt [374a] a' szép Ifiúban. – Végre megjelenté a' Császárné e' dolgot egy vén és ókos Ministernek, 's tanácsot kérde mint lehetne aról^a az Ércz Herczeget elszoktatni? Az rea ajánlja magát és más Ministerekkel összebeszélvén, menének Ércz Herczeg Jo'sef Udvarlására; és ótt egytől^b egyig tátva felejték szájokat 's lepittyeszték ajakukat, – mellyet megláta és illetlennek tarta Jó'sef, 's azután inkább kezdé magára vigyázni, nóha móst is sokszór felejtí el magát 's tátva a' száját, – mellyet egykor látván két Erdélyi Akadémikus^c nagy sokaság között Bécsben, monda az egyik: *Ugyan szája hüilt Legény ez a' Jo'si!* Gondolja vala pedig az Akadémikus, hogy az ő Magyar szavát ótt senki nem érti; [374b] de kemény szóval megszólalá mellettek egy, 's monda: *De Barátom! nagy Ember az a' felől!!* melly szóra megijedvén, elébb állának ónnan a' két Magyarok. –

319.

Anno 1698. tájban Udvarhelyi Pap vala Nánási Mihály, Professzor pedig Vásárhelyi Tőke István nagy Tudos ember, ezek pedig szüntelen gyűlölköznek vala. Lön a' többi között, hogy Nánási a' Templomban

- a jav. ebből: aról
- b egyről, th.
- c akadémiát látogató

Imádkoznék, és a' Tőke gyanuja^d szerént ő reája czélozna szavaival; mőndvőn a' tőbbi szók között: *Uram Isten meg szidalmazta^e a' te őrtatlan Szolgádat Semei;*⁸¹⁸ *de te mondottad azt nékie.* – Erre ugyan ott a' Templomban megszollala a' könyörgés közben Tőke, és nagy szóval monda: *E' nem Imád-* [375a] *ság, hanem bolondság.* Melly vakmerő cselekedet mint nyomult el, nem tudom. Azt tudom, hogy Nánási sem ment Templomba, hanem Aquavitázott;^a Tőke István is, kivált utoljára, igen a' bőrnak adta vala magát; 's végében farkában tevék Széki Pappá, 's őtt nem sokára meghala. –

320.

Tőke István Udvarhelyi Professornak vala, a' többek között egy Oloszteleki Tamás Mihály nevű Tanítványa,⁸¹⁹ éktelen nyomorék testében, de elméjében ritka és szép tudományu legény, ki végre Enyedi Déákká is lett vala. Midőn már Tőke István Széki Pap volna és be- [375b] tegeskednék, ezt a' Deákot maga mellé hivatá, hogy helyette szolgálgana; és szolgálta is hajdani Professorának haláláig. Midőn pedig az eltemtetett volna, abba a' házba jár vala imádkozni Oloszteleki a' melyben az halott fekszik vala. Ott egy estve úgy képzelődék, mintha a' néhai Tőke Uram állana háta megett, melly miatt meg rettene, elméjébe megháborodék 's bolondula, – onnan hózák az Enyedi Collégiumba őrizet alatt. Ott egykor meg látogaták a' Professorok és Papok, kiknek monda: *Úljen le Kegyelmetek T[ekintetes] T[iszteletes] Kolo'svári, Enyedi 's Pápai Uram, Te pedig állj fenn Bajcsi;*⁸²⁰ *mert eleget praedicállottam helyetted és* [376a] *nem hívál vacsorára.* Ez a' boldogtalan legény azután mezittelen járt; de akkor is az Exorcista^a Pátereket ki disputálja vala. – Végre észére tére; de az ő tanácstalan Szüléi megbeszélvén nékie az ő dolgait, elbusula és magát fel akasztá. –

321.

Gróf Bottyáni Jo'sef, Erdélyi Ifiú Pápista Püspök bémenvén Kolo'sváriba nagy pompával, esének őtt ilyen dolgok is intermédiumban:^b

1./ A' Templomban a' Leánykákat is meg vi'sgálá mint tanultak volna; és a' Pápisták közé elegyedvén egy Reformata kis Leányka, az is elő mene, 's monda a' Méltóságos [376b] Püspök Ur Ó Excellentiájának:

- d jav. ebből: *gyany...*
- e *meg szidalmaztad, th.*
- a pálinkázott
- a őrdögűző
- b aközben

Tiszteletes Uram! én is elmondom a' leczkét a' Leczkét a' kis káthébol.
Felel nékie a' Püspök és monda: Mikor következzel megszólitnak. –

2./ Egy Pápista fekete Czigány is bé ment vala a' Pápista Templomba mint igaz Catholikus bávoszkodni, – kit meg látván a' Püspök Ur kérdé mástol: ki volna az az ember? 's megérté, hogy Czigány volna, meg kérdé azért a' Czigánytól: – *Hány Isten vagyon?* Felele pedig a' Czigány: *Excellentiás Tiszteletes Püspök Uram! Három é vagy négy én bizony nem tudom.* –

3./ Bővöcskén hányván a' [377a] pénzt a' népnek a' Püspök Ur, égy nyomorék Vén Czigánné is a' Püspök Szállásának ablaka alá vonatá magát a' Kun László Szekerén.⁸²¹ – Lőn pedig, hogy a' Püspök a' pénzt éppen a' Czigánné szekerébe vetné; – akkor a' nép a' Karuczra róhana, a' Szekérkét felforgatá a' pénzt elkapdosá, a' Czigánnét csak alig hogy el nem tapodá; a' ki is kiáltoz vala, hogy nem kell nékie pénz, csak meg ne ölják. –

Mondják, hogy 10,000 forintjába került Jo'sinak ez a' Szentséges Fár-sángolás 1760-ban Májusban.-

322.

1760-ban tavasszal hire futamodék, [377b] hogy a' Magyar Királyné az Erdélyi nem Unitus /:Schismaticus nevű:/ Oláhoknak^a Múszka nemzetű Püspököt rendelt, és aziránt Decretárilér^b parancsolt a' Guberniumnak. – Legelsőben is azért egy Sofron nevű Tudos és eloquens^c Kalugyer kiadá magát 's kezdé az Oláhokat elvonni az Uniotól, kit a' Bábolnai Tömlőczbe vetének, de éjjel az Oláhok 's egy néhány Vármegyebeliek megszabadíták. Püñkösd csónka hetében pedig Balá'sfalván gyűlést tartván az Oláh Esperestek, a' Türi Proto Popa Fegyvereseket küldé Kará-csonfalvára, 's elfogata két új oláh Papokat kik Oláh országból jöttek vala, kik az Enyedi Tömléczbe [378a] vettetének.⁸²² –

323.

Beszéllik vala az 1760-dik Esztendőben, hogy Bécsben egy Komédiát csináltak, melybe egy Őrdögöst hóztak bé, de abból az Exorcista^a Papok az Őrdögöt ki nem űzhették, – oda járult pedig a' Morio;⁸²³ a' ki egyyk oldalról a' másikra fordítván ezt kezdette kiáltani: Vicz! Vicz! melyre az Őrdögök megijedtek 's óda hagyták az elfoglaltatottat,⁸²⁴ és az legot-

- a *nevű Oláhoknak!/, más.h.*
- b *rendeletileg*
- c *ékesszóló*
- a *ördögűző*

tan meggyogyult. Lévén Bécsben *Hanguicz nevü Ur*⁸²⁵ nagy politicus, – úgy értette a' nép, hogy arra az emberre czélozott a' Komédia, el is tölté ennek hire a' [378b] Várost, fülébe ment ez a' Májestásnak^b is, és megtiltatott, hogy a' Comédiákba afélék ne essenek. –

324.

Apáti nevű nemes ember lakik Völdorfon, és ez az Erdélyi mánipulátiokor^c Szolgabíró vala, midőn pedig a' manipulatorok^d az ő Falujában volnának, tolvaj-kiáltás esik; <n> és ő nagy kiáltással /:mert szörnyű nagy szavú ember:/ menyen arra felé hogy valakit elfoghasson 's rajta huzhasson, azomban kiáltja a' maga jobágynak hogy siessenek a' segítségre; de akkor jövéen fel az Hóld nagy veressen, az ő asztagjaira sűt vala; mellyet [379a] meg látván egy jobbágya kezd kiáltani, hogy ég az asztag, – megijed Apáti, kezdi a' Tólvajt futva kiáltani, mellyre mindenek megijednek 's a' mánipulátorok is kirohannak; de ő haza érkeve meg látja, hogy csak az hóld sűtne az asztagaira, gondolja 's mondja szaporán a' mentő hazugságot; de csak rajta érik a' Mánipulátorok, és kihiresztik <v> nevettségre mint e' napiglan. –

325.

Vala Csombordon egy öreg Praedicátor^a Nemzetére nézve Oláh és Árapataki jobbágy fi; de Közép Ajtán lakván sók [379b] ideig, onnan nevezé magát Ajtai Gergelynek, – midőn felszentelték Szigeti nevet veve magának, vala ártatlan jámbor ember.⁸²⁶ –

Ez az ember mene Fejérvárra egy időben valami bajában Püspök Veszprémi Istvánhoz; de a' guttaütött Püspöknek keze, lába és esze Kapusi Sámuel lévén, Ajtai Gergely ő hozzája mene. Kérdé ekkor tőlle Kapusi? Mi ugy mond a' Kigyelmed neve? monda a' szegény Gergely Pap: Az én nevem Tiszteletes Uram! *Ajtai Gergely*. Felele Kapusi! mint tréfás ember: Nő bizony hát Kegyelmed nékem atyám- [380a] fia; mert én Kapusi vagyok; a' Kapú, 's az ajtó közel vagynak egymáshöz. –

326.

Anno 1760 panaszolának az Abrudbányai pápisták: Halmágyi az aranyváltó /:ki egy Udvarhely Széki mérges, kópár, nyelves Reformátusból apos-

b felségnek

c földméréskor

d földmérők

a a margón későbbi bejegyzés: L. a 728-29. lapót [361a]

tata^a Papnak⁸²⁷ a' fia:/ 's hasonlók a' Verespataki Óláh Esperestel együtt, a' Gubernátornak,⁸²⁸ hogy az Abrudbányaiak Schismaticus^b Papot vittek bé, ment azért óda egy néhány militaris^c ember, hogy fegyveres kézzel a' Papot elfogják éjjel a' Templomnak Sanctuáriumában;^d de az oláhok irtoztató támadást tevének, ott, és Zalathnán a' Reformátusokat is rettenték, [380b] ha melléjek nem állának. Már mene Bécsbe ember, a' ki a' Királynét genuine^e informálja, de a' mik ezt követtek igen nagy dolgok; és méltó hogy valaki leirja emlékezetre. Óly tűz gyúlt akkor, melly e' napig sem alutt meg, adja Isten, hogy ne szerezzen országos veszedelmet. – Ennek a' háborunak alatta esék az is, hogy éjjel 30. paripás és fegyveres Oláh réa mene éjszakának idején a' Bagai Oláh notáriusra Popa Vasziliára, és hajánál 's Szakállánál fogva elhurczólák két ló között, azt a' már fél nébul Szfincziátot,^f és Megykereken valami rősz késsel leberetválák 's [381a] ki tépék szakállát. – Oláh módra mint egy nyivásztának^a béköték a' fejét, 's vivék szoross fogságba Abrudbányára. – Ekkor ara fel azzal fenyegetőznek vala az Oláhok, hogyha Áront az Unitus Püspökjököt megkaphatják, elevenen megnýúzzák.⁸²⁹ –

327.

Anno 1760^b nagy hadakozása lévén a' Magyar Királynének a' Prusus^c ellen,⁸³⁰ erővel szedik 's viszik vala az Erdélyi paraszt Legényeket, – megesék, hogy némelly Legény Fejszével önként elroppantotta a' maga ujját. – Egy pedig közüllök egy néhány eleven méheket bétészen az [381b] erszénnyébe mikor vitetnék Kolo'svárra, – és titkon a' méhekkal őszve maratja a' maga Tőkét, 's meg dagadoz hitványságnak a' Szemérme. Melly dagadást a' Vi'sitérozó^d Felcser romlásnak gondolván, öszvefontozza⁸³¹ 's elriogatja, 's így szabadul meg okosság által. –

328.

Anno 1761. az Enyedi Collégium Professorai látván, hogy a' Vice Curátor^e Danczkai Jo'sef egy Kancsal, mérges, gazdag és kevély Igeni Nemes

- a hitehagyott
- b szakadár; az uniót el nem fogadó
- c katonai
- d szentélyében; jav. ebből: *Sant...*
- e őszintén
- f ingyenélő papot (rom. *sfintiata*)
- a menyecskének (rom. *nevasta* 'feleség')
- b 176, th.
- c porosz
- d felülvizsgáló
- e gondnokhelyettes

Ember szaporán költi a' Collégium Ezereit pompás; de mulható Épületekre, a' Professorokat pedig szám- [382a] ba sem veszi Udvarbíró Pünkösti Mihállyal /:kit a' sok huzovonáért melyről Öt Konczból álló Rélatoriát^a is készítenék, Húzoni Pünköstinék ágnominalának^b /:sem becsülteti; – felindították Rector Ajtai A[bód] Mihályt orátorul^c vevén a' Supremum Consistoriumot^d – hogy Enyedre jönének. Gróf Lázár János két új Curátorok,^{e,832} és a' Réformátus Püspök Verestói György. – Igen idején elis jöve egyedül a' Püspök; – de Bocsárdi Szüretjére visszamene, 's oda lehvátá a' Feleségét is Baczoni Incze 'Su'sánnát, melly hatalmas asszonyság beszálla Enyeden Esperest Déé'si György házához éjsza- [382b] kai hálásra, – és midőn követné a' Gazdát, hogy alkalmatlankodik, monda a' Gazda: *Bizony jószivel látom T[iszteletes] Asszonyom Kegyelmedet, sőt magával bár több Papnékot is hozott volna; mert ihon sem Consistorium, sem Püspök nem igazithatják el az Enyedi Prófessorok baját; talám az Asszonyok könnyebben eligazítanak.* – E' tréfa volt eddig. Mond erre a' Püspökné: értem Tiszteletes Uram hóva czélozzon Kegyelmed: hogy némellyek azt beszélik, hogy most Asszony Püspök vagy, – 's minthogy imperiosa Mater,^f 's a' Püspök igen szelid, ejtettek is némellyek ilyan szót; de [383a] azt Déé'si György mind addig is nem hallotta vala; hanem azután. Eleget igyekeze mentetezni a' benne veritáló^a tréfát; de alig hihette maga is, hogy eléggé csendesíthette volna a' Baczoni gőgöt 'Su'siban. –

328[a] ^b

Kassán a' P[ater] Je'suiták egy derekas Comédiát csinálnak, minthogy az a' félékben igen tudosok is: a' többi között öltöztetének másunnan kért drága paszomántos köntösökbe XII. Tólvajt; azt akarván ki Komédiázni mint Tolvajkodnak a' czifra köntösökben az Olosz, Francz, Ánglus [383b] és német Lopok. – Taníták is sokféle mesterséges lopásoknak csúda mesterségű modjaira, mellyeket producálnak a' Théátrumon, de azután a' Városon az Urak Szállásain is. – Végre mind a' Tizenketten^c azon köntösökben elszökének, 's e' napig óda vagynak: a' Jé'suiták pedig három ezer forintoknál^d többet fize-

- a vádiratot
- b neveztek
- c szószólóul
- d legfelsőbb egyházi tanácsot
- e gondnokok
- f uralomvágó asszony
- a igazra váló
- b 328., számozási hiba
- c Tizen utólag beszúrva
- d jav. ebből: *forinokkal*

tének azoknak a' kiktől az öltözeteket kéretek és hozatták vala. – E' jeles Comédia!! –

Úgyan Kassán egy szép Leánynak fel dagada a' hasa egy Pater Societatis Jésu^e miatt; melly kinyilatkozván ira a' Jésuita Deákul igen szép és keserves pe<ú>nitentiális^f 'Soltárt. – Melly [384a] historiátskát beszéllvén Romano Catholicus Tanítványok a' Jésuitáknak Nicolisi Ur, és fülébe menvén egy Református Vén Papnak, monda az: *Ha minden Jésuita, hasonló cselekedete után, egy egy olyan 'Soltárt írna, felette nagy lenne az Impressum.*^a –

329.

Az Enyedi Collégium szépen megépülvén, meg szépülvén és meg gazdagodván nagyon Könyvekkel, pénzrel malmokkal, asztagokkal, borral. – Lón vice Curátorrá,^b Prófessorok kérésére Danczkai Jo'sef Igéni Nemes, a' ki is pompás szép épületeket építetté az [384b] Enyedi Kastélyban, Décsén Miriszló mellett és Heringfalvára; – de a' Prófessorokat minden külső dolgaiból a' Collégiumnak és igazgatásából az Oeconomicumoknak^c egészen kirekeszté, és nóha minden rendszeréni fizetéseket jól adminisztráltatja^d vala, másfelől számba sem veszi vala őket, sőt Udvarbíró Pünkösztit is igen a' nyakakra ülteté, mellyel felette igen felingerlé maga ellen.⁸³³ – Jöve a' dolognak <f> eligazítására Enyedre Gróf Lázár János, Püspök Verestői György, és két új Curátor Radák István, 's Gyúlai Jo'sef,⁸³⁴ melly alkalmatosság- [385a] gal a' Prófessor Borosnyai fiatskája *Pál* ezeket a' Verseket mondá el az Urak hallattára: –

Magnifici Proceres! Gentis non ultimae nostrae
Gloria, Praesidium dulce decusque meum.
Vir venerande Dei! Praesul^a Doctorque Sionis
Lugentis, cujus nos quoque membra sumus.
Multa salus vobis contingat poscimus omnes!
Collapsis ut res, restituitis Opes.
Pellite Tempus adest, quae /:non nisi vota supersunt:/ [385b]
Aspera Collegio incubuere mala.

- e jézustársasági atya
- f bűnbánó
- a nyomtatás
- b gondnokhelyettesé
- c gazdasági ügyeknek
- d kezelteti
- a *Prosul*, th.(?)

Dura manus pressit Cervicem Credite nostram:
 Expressit lacrymas, credite dura manus.
 Sic volo, Sic Jubeo! vox haec audita frequenter:
 Hiscere non licuit: Lingva ligata fuit.
 Contemti jacuere Patres, jacuere Magistri;
 Nec datus ullus honos: fulmina multa data.
 Ditescunt alii, dum dives filius haeres
 Eluxit, et gemitu verberat astra Sacro. – [386a]
 Pingvescunt famuli, lato^a carbone notandi
 Filius exiguo fit macer ipso cibo.
 Quid Domini facient? audent quum talia Servi –
 Magno tempus eget Vindice, – mitte Deus!
 Quid multis, sine fine malis, pulsamus ápuđ Vos!
 Unda dedit flammás, et dedit ignis aquas.
 Hoc Opus, hic labor est vestris committimus ulmis,
 Inversus Mundus restituendus erit.
 Vicite res nostras Curantes induta Virtus [386b]
 Vestra nec inmemores Vos sinat esse mei.
 Ab Jove principium capiatís; nam bene dicit
 Vestris consiliis et Benedicat Amen.

Paulus N[agy] Borosnyai declamavit Anno 1761. in November. – ^b

Azútán elmondotta a' gyermek e' Verseket Teleki Sándor előtt Bécsi útjában, ki is ezeket a' Verseket annál kedvesebben vette, mentől inkább

a *latro, th.*

b Nagyságos vezetők! Nem utolsó nemzetségünk dicsősége, Elnökség, drága büszkeségem! Istenfélő férfú! A gyászoló Sionnak – amelynek mi is tagjai vagyunk – vezére és doktora; sok üdvösség jusson nektek, mindnyájan kívánjuk. Itt az ideje, hogy helyreállítsátok az összeomlottak helyzetét, és visszaadjátok erejüket! Űzzétek el azokat a súlyos csapásokat, amelyek rátelepednek a kollégiumra, és amelyeket csak az imádságok győznek le. Higgyétek el, durva kéz nyomta le nyakunkat, higgyétek el, durva kéz sajtolta ki könnyeinket. Így akarom, így parancsolom! – ez a hang hallatszott gyakran: megmukkanni sem volt szabad, nyelvünk meg volt kötve. Megvetetten heverték az atyák, a mesterek; nem adatott semmi megüsteltetés; csak sok csapás. Maggazdagszanak mások, míg a gazdag fiúörökös gyászol, és szent sóhajtással ostorozza a csillagokat. Zsírosodnak a nagy darab, szénnel megbélyegzendő szolgák, míg a fiú lesaványodik a csekély tápláléktól. Mit tesznek az urak, amikor ilyesmit merészelnék a szolgák? Nagy megmentőre szorul a kor – küldjed, Isten! Mennyi sok, vég nélküli baj miatt kopogtatunk nálatok! A hullám lángot adott, és a tűz vizet adott. Ez a feladat, ez a munka, rábizzuk szilfáitokra, a felfordult világot helyre kell állítani. Győzzetek, ügyeinkről gondoskodva, a rátok ruházott erény ne engedje, hogy elfeledkezzetek rólam! Kapjátok Jupiterőtől az elvet; mivel meg fogja áldani szándékaitokat, és áldja is meg! Amen. Elmondta Borosnyai Nagy Pál 1761 novemberében.

haragszik Gróf Teleky László Consiliáriusra.^{c,835} – Azután a' Dániel Urfi exitussában^d is déclá- [387a] málá^a ezeket a' Gyermeke az Ötves Fekete István házánál die 19-a Decembris.^b csak idővel valami rossz ne következne belőle 's ebből a' Poësisből. –

Nem következék; mert Gróff Telekit <m> evestitúrázák a' Curátorságból.^c –

330.

Anno 1762. Urnapján /:melly a' pápisták leg nagyobb innepe:/ Enyeden midőn az Ostya Venerábilét^d hordoznák, holmi Magyar Katonák, Muskotély⁸³⁶ puskákkal^e *Sálvét*^f akarának adni; de midőn hallaná a' Tisztjek, hogy nem egy- [387b] szersmind roppan a' puska, hanem csak *piiff, paff piiff*, – megneheztelvén, monda nagy szóval: *Lófasz! Lófasz!* melyet hallván a' nép, elneveté magát, sőt a' Venerábilét hordozó Minoriták is elmosolyodának a' Trágár szitkon a' nagy buzgóság alatt. –

331.

Egy Hunyad Vármegyei Ózvegy Asszony igen dohányos emberhez ment vala Férjhez; de a' Férje dohányozását annyira ellenzi vala, hogy a' Férfinak elkell vala hagyni a' pipálást, de titkon ugyan csak dohányozik, de abban az [388a] asszony semmit sem tud vala. – Lőn egykor éjjel, hogy az Asszony igen kívánna Férfit; de monda a' Férje, hogy miota a' Dohányozást elhagyta fogyton fogy az ereje, és lankad a' teste. – Ezt értvén az asszony elmene a' Sokadalomba; vásárla Tobákat,^a pipa szárazakat 's egy Skatulya pipát, – haza menvén, maga kezdé a' Tobákat metélni, a' pipát tölteni, Férjét kínálni. Az is nagy vontatva, mivel már el kezdette felejteni, elkezdé a' Dohányozást. – Lőn pedig egy némi némi napon, hogy midőn a' Férfi estve fekünni menne pipát töltene az asszony 's azután egyesül feleségével 's elaluvának: éjjélkor is fel kele az [388b] asszony 's ada férjének; és akkor egyesüle vele, – Hajnal előtt is így vivé az ágyhoz, mellyre monda a' Férfi: *Elég három pipával*. Melly titok kinyilatkozván trágár példabeszédbe kele a' mondás. –

- c tanácsosra
- d kibúcsúzásakor
- a elszavalta
- b december 19. napján
- c kiebrudalták a gondnokságból
- d tiszteletreméltót (t. i. az oltárszentséget)
- e *puspákkal*, th.
- f tisztelgő sortűzet
- a dohányt

Anno 1762 hallottam beszélteni, de a' dolog régibb, – hogy Magyar Országban quártélyozván egy Lutheránus Tiszt, a' Falusi Református Pappal igen kedvelt társalkodni, mind maga Szállásán mind a' Parochiában mint Tudos ember. – Lött egykor, hogy későn egy Ordináncz Katonával későn [389a] estve sétálni indult a' Tiszt; de bé tér a' Paphóz, – hallván, hogy ott kemény beszéd vagyon; és addig 's addig, hogy az ablak lyukán bétékintvén, látja, hogy a' Papot három ember körülvette és vallatják,^a hogy a' pénzét előadja kötelet is vetvén a' nyakába, hogy fojtogassák. – A' hadi Tiszt az Ordinánczot nagy sietve [elküldi] a' Szomszéd házaknál lévő Gazdák házához, hogy Fegyveres Katonákat hívjon, a' kik csak hamar, míg a' Pap Thékájából^b 's ládájából a' pénzeszkéjét elő keresgéli el érkeznek. Menyen a' Tiszt az ajtójára 's azt bétőreti 's a' Tolvajokat meg riasztja; kik arczulatjokat ko- [389b] rommal^c bé kenték volt: elfogatja őket, és kimo'sdattatván megesmeri a' Pap, hogy azok az Ekklesia Curátora^d és a' két egyházfi. Kiknek azután akasztófa lett a' végek. –

Ezen 1762-ben Gróf Kemény László, a' Bécsi insinuatora^e letévé a' Gubernátorságot az Országban nagy szomorúságára; és Bukkovius Generál kezdte igazgatni.⁸³⁷ – Illyen véletlen dolgon igen megilletődvén a' Gubernátorné Gróf Teleki 'Su'sánna ágyba esék, és ezen esztendőben meg hala Csombordon 's őtt nagy tiszteséggel Koporsoba téteték; mint-hogy pedig sok kísértetei [390a] 's Bécsi szenvedései között is halálig állhatatosan meg marada a' Reformata religióban 's halálozo állapotjában sem próbálá a' szegény Franciscaner Confessárius^a hogy ostyát dúgjon a' szájába, Réformáta nemes asszony Véér Györgyné lévén mellette, azért Református Pap is praedicállá felette. – Azután Toplicznál Kemény Lörincz Kapitányt⁸³⁸ főbe lövé egy ellenség; de az Isten jólteve Teleki 'Su'sánnával, hogy ennek a' kedves fiának halálát nem éré. –

Ennek a' Gubernátornak jubilatiója^b után Generál Buccovius^c /:kit a' Székellyek Baconak neveznek vala:/ mint igyekeze Militiát^d állítani

- a *sallatják, th.*
- b *könyvszekrényéből*
- c *korommal, más.h.*
- d *gondnoka*
- e *nyomásra*
- a *ferences gyóntató*
- b *kormányzónak nyugdíjazása*
- c *Buccovis, th.*
- d *katonaságot*

Unitz^e [390b] Oláhokból 's Papjaikból, és a' Székelyekből, le írják ma-
sok. Nagy dolog is.⁸³⁹ –

334.

Báró Jo'sika Imre⁸⁴⁰ 1762-ben Szebenben egy estve elkoczkázzván
600. aranyat, holott most Erdélyben szörnyű szük a' pénz. – Ennek Test-
vérje a' Jó'sika Leány /:két szép gyermekeknek anyja:/⁸⁴¹ elhagyá Gróf
Gyulai Jo'sef Férjét, pápistává létellel kezdte fenyegetőzni. – A' Gyer-
mekeket ugyan az Ur magához véné, de Borsán az Asszony a' Férjére
tőlvajt kiált vala, hogy mint maga jószágában Férjével gonoszul bán-
jon.⁸⁴² – Ezen esztendőben [391a] ada fel a' Muszka Czárné a'^a Fér-
jén.⁸⁴³ – A Jo'sika Familia is Oláh Familia.⁸⁴⁴ Ennek a' Gyulainénak az
anyja is, a' Wessellényi Leány téből⁸⁴⁵ becsüllé Mozsos Jo'sikát. s.a.t. –

Ez a' Jo'sika Imre, Református atyától 's reformatae religionis^b anyá-
tól származott vala; de Pápista kisasszonyt véné feleségül öly remény-
ség alatt, hogy azzal sok^c pénzt adnak, pápistává lön; – Születék is attól
a' becsületes pápista Dámától egy kis Leánya; de látván a' Tékozló Ur,
hogy pénzt nem adnak a' Feleségének; a' Feleségét, söt ártatlan kis Le-
ánykáját [391b] kezdé gyűlölni, maga előtt nem szenvedni, kiváltképpen
az ártatlan gyermeket. – Lön is, hogy nem sok idő múlva meghalna a'
Kisasszonyka. Akkor Imre Ur a' maga Testvér Öttsének Báró Jo'sika
Dánielnek megírá, hogy meg holt a' gyermek, – esküvék Levelében, hogy
ő többet nem csinál soha /:el is hagyá a' felesége:/ azért úgy mond; Édes
Ótsém minden Jószágom read száll.⁸⁴⁶ –

335.

Az 1762-ik esztendő az Apostata^d Erdélyi Uraknak igen fátális^e vala;
Már azelőtt Stojka 'Sigmundot a' [392a] Püspökségből letévé a' Királyné
/:csak el hiszem, hogy a' Pápa hírével:/ és a' Tanács Uraság nélkül is
elmarada, 's lön privátus emberré; mert nem hiszik vala hogy igaz pápista
volna, 's nem is vala. De 1762-ben Gróf Kemény László is amittálá^a az
Erdélyi Gubernátorságot 's egyéb hivataljait is; és Német lön a' Gubernii
Praeses;^{b,847} a' ki is Lutheránusból való Pápista; de most is inkább sze-

- e unitus; görögkatolikus
- a a' utólag beszúrva
- b református vallású
- c jav. ebből: ső...
- d hitehagyott
- e végzetes
- a elveszítette
- b kormányzóság elnöke

reti a' Lutheránusokat, mellyért a' Je'suiták 's Barátok igen neheztelnek; 's nékem is indulatosan mondja vala egy Minorita, hogy Buccovvnak nem kell sem Catholicus Pap sem Templom, sem [392b] Isteni Tisztelet. – Gróf Bánffy Diénes is Apostata; de minekutánna minden Joszági nélkül elmaradott volna, el jubillálák tőlle Bécsben a' Cancellariae Consiliárius-ságot,^c hanem már lakik a' Felesége háta üregében; és végre az Excellētissimus Titulus^d mellett lesz Kővárvidéki Kapitány, az ártatlan Gróff Gyulai Jo'sef helyébe, kit az ejte a' Királyné haragjába, hogy szó ki mondó ember vala a' Haza dolgaiban a' szegény Haza maradására,⁸⁴⁸ mellyet most Bukkovvius Uram csigáz, gyötör, vagy igazgat. –

336.

Anno 1762. die 25-a Septembris^e Egerbegyin, [393a] Vármegye Gyü-
lése alatt, az utza közepén, rarissimo Exemplo^a a' menykő meg úté a'
szegény Unitárius Prokátort Bálint fit jó Ifiú korában: a' menykő pedig
ólly füst oszloppal szálla reá, hogy míg az a' füst fel kelne senki nem
láthatá őtet; tarták az hólt Testet napokig; de sem meg nem merevedék,
sem szaga nem vala. Még Tordai Bogácsi is egyik szemével nem láthat
vala ideig annak a' menykőnek ereje miatt. –

337.

Vala Enyeden egy Rochus nevű Minorita, ki is végre a' Beszterczei
Klastromba esék, 's onnan rendelték, hogy lenne Gróf Teleki Pál⁸⁴⁹
Udvari Káplánnya, – [393b] melly Uri embernek Felesége Haller Borbára
a' néhai Teleki Jo'sefné Leánya az első házasságból. – Ez az Uri asszony
a' Keresztes Dámákból⁸⁵⁰ való ugyan; de mind nyiltatska szemű, mind
igen szó kimondó Dáma. – Monda egykor P[ater] Rochusnak ez az
asszonyság: Nem vagyok csendes lélekkel, hogy Atyaságtok nékem az
Oltári Szentséget csak egy szín alatt adják, holott Felséges Királyné
Asszonyunk két szín alatt veszi, 's csak olyan Keresztyén Ő Felsége is
mint én. – Mónd erre Rochus: *Ő Felsége úgy veszi; mert Ő Felsége Apos-
tol; de Nagyságod nem Apostól.* – Mond erre a' Dáma: bizony csak tereh
az az én Lelkemen, hogy egész- [394a] szen nem vehetem, – és az Isten
az atyaságtok Lelkén vegyen számot érette. – Ezután Rochus az Udvar-
ban holmi szerelem verseket kezdett irogatni, melly dolgot more Aula-

- c nyugdíjazták... kancelláriai tanácsosságból
- d legkegyelmesebb cím
- e 1762. szeptember 25. napján
- a igen ritka példaként

rum^a béfuvának a' Grófnénak, ki is a' Minorita Ládáját felnyittatá, 's ott többeket is találván, keményen feddődék erkölcstelensége ellen, és leg ottan Szekerre téteté Rochust, és elküldé. – De Rochus ezen folyó – 1762-ik esztendőben más Udvarba mene, 's ott a' Barát Kordával⁸⁵¹ magát felakasztá, – a' Beszterczei Barátok pedig eljövén, halotti tisztességet adának nékie. –

338.

Nulla Calamitas sola:^b Gróf Gyúlai [394b] Jo'seftől igen gyalázatosan vevé el a' Király a' Kővár Vidéki Kapitányságot,⁸⁵² noha ő azzal, mint Jozságos Ifiú Ur keveset láttatik vala gondolni, nem gondolván meg, hogy a' Király haragja olyan mint az Oroszlány Ordítása. – De ehez más keserves állapot járula: Midőn Borsán a' Felesége jorzágában volna Anno 1762, a' kissebbik gyermekecskéjek felett őszszeháborodának; az asszony vala pedig a' vétkes és Férje hájába kapván, az Ur ötet nyakán^c szorítá és csapá; de az asszony túlvajt kiálta, hogy Jobbágyival a' Férjét meg veresse. El is hagyja Férjét; fenyegetődzik Apostásiával,^{d,853} és [395a] hogy egy pár gyermekeit általviszi. etc. etc. – Ez az asszony testvére Báró Jo'sika Imrének eszében is talám. –

339.

Enyedén a' Pater [Sándor] Minorita Praesidensége^a alatt /:noha hire volna, hogy ő kemény fenyték alatt [tartja] Tsuklyásait:/ ilyen dolog esék die 31-a Octobris.^b –

A' Résidentiából a' malom árkára szolgáló Viz kapunál meg vóná magát két Minorita, és midőn Segesdi Sámuelné a' Vásárhellyi Szócs Mihály Menyecske és igen szép Személy Leánya ott a' malom árka mellett akarna menni Attya^c házához, a' két Barát ötet megragadá 's a' Résidentia kertében bévonván kezdék csiklatni, 's kapdosni óda [395b] is a' hová nem kell vala. – A' menyecske kezdé sikoltozni, és a' Barátok kezéből ki menekedé<ne> k valamint 's valahogy: mene az attya házához, 's ott meg beszéllé mint járt a' Sz[ent] Szerzetesekkel: a' hire pedig a' Városon elterjede; 's Pater Sándornak is /:ki azokban a' napokban nem ehete egyé-

- a udvari szokás szerint
- b A baj nem jár egyedül.
- c jav. ebből: *nyakába*
- d hitehagyással
- a főnöksége
- b október 31. napján
- c Atty, th.

bet hanem csak Rigó, 's egyéb madár húst, és az Ifiú Borbély Gyöngyösit azután jártatá vala a' Farkas patakba 's Herzsára.^{d,854} a' Bórbélynak pedig szép ifiú asszony Felesége vagyon a' tő szómszédban:/ fülébe mene, ki is hivatá Lippai Jo'sefet a' Város Szólgabiráját, 's elő idézték 'Su'sit Férjestől: kérdezé a' dolgot: a' Menyecske [396a] meg beszéle mindeneket a' mint estek volt: kérdé, ha megesmerné é azokat a' Barátokat? Mond a' Menyecske: igen is meg. – Hivata is Pater Sándor egy 65. esztendő Barátot, azután mást is; – de monda a' Menyecske: – Nem ezek azok. Több Barátot nem találának ott=honn. – Páter Sándor rettenté az asszonyt, hogy Hóhérral csapatja ki a' Városról; de az Asszony nem igen ijede-meg. – Esék e' dolog 1762-ben. – – ^a

d *Harczára, más.h.*

a a lap alján: *1845-be Másolatban bévégezte Ercsey György*

FÜGGELÉK

Betlen Miklos a Betlen Janos Cancellariusnak fia, vólt ez a Betlen János Gyermekegében Unitarius;^b de reformálta az édes Anyja Kemény [Anna],^c és mostoha Attya Mátskási Ferentz, es a Pedagogussa Kereszturi Pál. Az édes Attya Rakoczival elmenvén Lengyel Országban^d volt^e Commendáns^f Krakoban; melyet a Fejedelem Levelére a Császárnak fel adott;^g haza^h jött avéle lévénⁱ 3000rel Erdélyben nagy gazdagon bántodasnékül.¹ Adott a Vásárhellyi oskolához 4000ret az Udvarhellyihez 2000ret az Enyedihez 1000ret.^{j,2} s,^k temettetett a M[aros] Vásárhellyi Templomban maga^l. Testamentoma szerént^m annoⁿ 1678. Nagy Atya Miklosnak volt Betlen Farkas Consiliarius^o Erdellyi Hadak Generálissa, Fő arendátor^p Küküllő Vár-Megyei Fő Ispány^q és Szomos^r Uj Vári Fő Kapitány. Betlen Miklos edes Anya^s volt Varadi Borbára Kolosvári Varadi Miklos³ Leánya. E^t Varadi Miklosnak az Atya szármázott^u Varadrol Kolosvárra s, ott telepedvén gazdag kereskedő ember volt s, Birosgotis viselt. Ennek idejében az egész Kolosvár Unitariusokból állott s, Varadi Miklos vitte be oda a Reformáta Religiot;^v és ennek kapuja közé^w volt az^x első Reformatum Templom. [3b]

Bethlen Gábor⁴ hagyván a Kolosvári Eklésiának 76000 forintot^y ennekis Kurátora^z Varadi Miklos volt a Gelei István Püspökségében. Annyárol valo Nagy Anyja volt Turi Borbára, Tordai gazdag embernek^{aa} Turi^{ab} Jánosnak a Leánya, aki Bátori Sigmond

- a Bethlen Miklós életrajzából
b Mvh: *Unitarius volt*
c Mindkét másolatban *Kata*
d Mvh: *Lengyel Országba el menvén*
e Gyfv: *vált*, th.
f parancsnok
g Gyfv: *adatt*, th.
h Mvh: *'s haza*
i Mvh: *valo (lévő helyett)*
j Mvh: *4000. az Udvarhellyihez 2000. a' Nagy Enyedihez 1000. M[agyar] forintokat*
k Mvh: s, hiányzik
l Mvh: *a' maga*
m Mvh: *szerint*
n Mvh: *anno* hiányzik
o tanácsos
p bérlő
q Mvh: *Ispán*
r Mvh: *Szamos*
s Gyfv: jav. ebből: *Atya*
t Mvh: *Ennek a'*
u Mvh: *szármázott volt*
v református vallást
w Mvh: *köze* hiányzik
x Gyfv: *ez*, th.
y Mvh: *forintokat*
z gondnoka
aa Mvh: *Turi Borbára, Tordai gazdag embernek* hiányzik
ab Gyfv: *Türi*

Fejedelem^{ac} idejében a S6 és az Arany Bányáknak^{ad} Fő Inspectorának^{ae} volt s, erről devé-
nált^{af} Bethlen Miklósról a Tordai Ház. Bethlen Miklos született 1642. die 1. Septemb-
ris.^{ae.5} Első Felesége Kún Ilona, a második Rhedei Julia. 1659-ben^{ai} Bartsai Akos Feje-
delemmé tétetvén a Töröktől jöve bé Jenő felől s, méne Seges Várra s, ott lón hogy már^{aj}
Fejedelem Vállasztó gyűlés;^{ak} de onnan Rákoczi^{aj} Györgytől való féltében méne Devára.
Azután Gyűlést hirdetének, M[aros] Vásárhelyre, az hová is 1500 Török kíséré-fel^{ak}
Bartsait, A Fő Török^{aj} volt Hadszi Musztafa Beg e magyarul jól tudott s, az ország előtt
Magyarulis proponált.^{am} *E mondotta az országnak hogy lennének hívek a Császárhoz és*
Bartsaihoz, mert ha tökeletlenkednek bizony nagyobb léssen a kemencze az háznál. S,
ugy is lőt^{an} idővel a szőmnyű égetések miatt.⁷ Barcsai Akos Rákoczi^{aj} előtt a Törökhöz
fogván magát Bethlen Janos is el menvén^{ao} véle, de minek utanna aportát meg jártá^{ap}
volna viszszá jött, de hosszas traktára^{aq} botsá- [4a] ták^a bé őket 1000 Jantsárral és 500
spahival edjűtt Szebenbe^b meg is szállá rajok a Várost^b Rákoczi^c György de tsak híjába;
sőt azután Gyalunál meg is sebesítették^d haláloson.⁹ Ekkor a Nemet Császáris titkos
Levele által intette a szebenieket, hogy Rákotzinak^e a Várat fel ne adnák, hozta vala
pedig a Levelet Ormandi Janos Magyar Országí Procurator^f másodmagával, paraszt
kötötsben,^g és midőn vállaszt vettenek volna Szebenben^h az Ormandi Társa az írást egy
kis gyoltsba takará, és Spanyol viaszszal be tsinálván el nyelé s, az hasában hozá ki
Szebenből, melly dolgot Bethlen Miklós a szemével nézett.^{i,10}

Anno 1672^j Székelly László¹¹ két Lovu szegény Jenei Nemes ember Posta-Mes-
ter nev alatt, Apafi Mihály Fejedelemnek olyan^k kedves embere lón, hogy se
Felesége, se Tanatosi, se Atyaffai annyit előtte nem tettek mint Székelly László.
Ennek vádjára Fleischer András a Szebeni Királyi Birot s, tanáts Urat meg fogata

ac	Mvh: <i>Fejedelem</i> hiányzik
ad	Mvh: <i>és arany Bányák</i>
ae	Gyfv: <i>Fő</i> hiányzik (inspector 'felügyelő')
af	származott
ag	szeptember 1. napján
ah	Mvh: 1659.
ai	Mvh: <i>más</i> (hogy hiányzik)
aj	Gyfv: <i>Rakolczi</i>
ak	Mvh: <i>1500. kíséré fel</i>
al	Mvh: <i>Török Vezér</i>
am	Mvh: <i>előtt is Magyarul proponálá</i> 'ajánlotta'
an	Mvh: <i>lett</i>
ao	Mvh: <i>el méne</i>
ap	Mvh: <i>meg járták</i>
aq	tárgyalásra
a	Gyfv: <i>botsáták</i> , más.h.
b	Mvh: <i>réájok a</i> 'Várost'
c	Gyfv: <i>Rakolczi</i>
d	Mvh: <i>sebesítették</i>
e	Gyfv: <i>Rákoltzinak</i>
f	meghatalmazott, ügyvéd
g	Mvh: <i>gunyában</i>
h	Mvh: <i>Szebenből</i>
i	Mvh: <i>szemeivel látott</i>
j	Mvh: <i>1672. esztendőben</i>
k	Mvh: <i>oly</i>

a Fejedelem s,¹ küldte Devara, de a Tanács Urak fel zendülvén hamar meg szabadták, és hogy többé ilyen^m dolog ne esnék a Tanács Urak ószve esküvenek, és amennyin valának anyi Párt Subscribálánakⁿ s, petsétlenek, hogy mindeniknél [4b] egy egy áljon, mellyet ha ki meg hal, Felesége vagy Gyermeké fel szakasztatlan a melly Tanács Urat leg közelebb ér külgye annak; mellynek summája e volt, hogy a Fejedelmet olyan excessustol^o oltalmazzák; ha még is tselekedné, erőt is adhibeálnának^p az olyan fogollynak meg szabadtításában. Ezt magok közül egyik Nagy Tamás a Fejedelemnek bé mondá tsak hamar és alig hogy^q az ország s,¹ Fejedelem /:szintén gyűlés^r lévén Fejérvartt:^{s,12} egy mást lenem vagák:^t Úr, Fő ember szolgástól mind fegyverben volt kivált egy éjjel, mikor a Fejedelem amaga gyalogjait fel akarná gyűjteni a Varba és az urakat fogatni^u vagy oletni. Betlen Miklos egy nehányad magával a Statusokot^v az Urak részére disponálták^w vala. A Fejedelem Aszszony Gilányi Gergelly Toféus az Udvari Pap /:akit én razék fel B[ethlen] M[iklós] az Atyam Házához gyűlt Urak akarattjából:^x bé menvén a Fejedelemhez tsendesítették^y első furiáját,^z és más Nap osztán addig járák /:Teleki Mihály kiváltképen, noha masak felett volt az inventor és Actor, mére mediator^{aa} lenni:^{ab} hogy letsendesedének. Bízony olyan Fejedelem s, olyan^{ab} Tanácsosok lehetnek volna, hogy a Batori Sigmond Kolosvári gyűlésének mása lészen vala.¹³ E lőn sok Tragediának prologussa^{ac} Erdélyben.¹⁴ [5a]

A Bánfi Dienes¹⁵ veszedelmének fundamentoma^a

Banfi Dienes^b veszedelmének okai közül valok ezekis 1./ Hogy Székelly Lászlót a Fejedelem Favoritját^c meg lélek kurva fiaza volt^d 2./ Egykor Nalaczi Istvánnal¹⁶ lévén a Fejedelemnél^e Nalaczi jól meg iszsza magát s, terdre esik a Fejedelem előtt, s, kezdé tsokolni a kőntöse állját; kinek is monda Banfi Dienes, *Mit hazudozol mint egy vísla,*¹⁷ *vén ilyen s, ilyen oláh Fia?* s nagyot pökik a kopatz feje tetejére 3./

- | | |
|--------|--|
| l | Mvh: s, hiányzik |
| m | Mvh: <i>illy</i> |
| n | aláírtak |
| o | Mvh: <i>excessusoktól</i> 'túlkapásoktól' |
| p | alkalmaznának |
| q | Mvh: <i>hogy</i> hiányzik |
| r | Mvh: <i>szinte Gyűlés után</i> |
| s | Gyfv: a zárójel nincs bezárva |
| t | Mvh: <i>hogy le nem vágák egy mást</i> |
| u | Gyfv: <i>fogatni</i> |
| v | Mvh: <i>Statusokat</i> 'rendeket' |
| w | biztosították, megszervezték |
| x | Mvh: a zárójelben lévő mondat hiányzik |
| y | Mvh: <i>bémenvén tsendesített a' Fejedelemnek</i> |
| z | haragját |
| aa | kitaláló és vádló, mére közvetítő |
| ab | Gyfv: <i>ollyan</i> hiányzik |
| ac | Mvh: <i>sok Prologussa</i> 'nyitánya' |
| a | Gyfv: a hasonlóan kezdődő első sor (<i>Banfi Denes veszedelmének okai közül valok</i> |
| zekis) | szövegéből javítva |
| b | Gyfv: <i>Denes</i> |
| c | kegyencét |
| d | Mvh: <i>volt</i> hiányzik |
| e | Mvh: <i>Nalaczi Istvánnal lévén a' Fejedelemmel</i> |

Hogy Sz[ent] Páli Janosné halála után Kutyfalvát Telekinek nem engedte. A Conjuratiónak^f kezdője Banffi Diénes ellen volt Teleki Mihally és Székely László; de Teleki osztán reá vette Béli Páltis. Teleki pedig vólt ellensége Banffi Diénesnek a Generalisságért, Praecedentiáért,^{g,18} és Szinye nevü faluért: Be vonta a conjuratióba Teleki Kapi Györgyöt, Banffi Sigmondot,¹⁹ Matskási Boldisárt, Hallér Jánost, Rhedei Ferentz²⁰ Tanács Urakat, és valami Ligátis concipiált,^h az említett Urakkal subscribáltatta,ⁱ s arrais inducálta,^j hogy mindenik mentől többekkel lehet subscribáltassa. Vegre hivatván Teleki Mihally engemet /:Betlen Miklost./ Sorostelyra, a titkot ki jelenté,²¹ s Banffi Diénes^k úgy festé le mint Fejedelem s ország ellen rebellist,¹ sőt kénszerite /mert reluctaltam^m hogy az Udvar helyly széki hadat, mellynek Fő Kapitánnya voltam venném magam mellé Banffi Diénes^b ellen: Várván Béli Pállal a Há- [5b] romszéki hadat, es Maros székről jövökets, el indulek, es Gerend, Gyéres, es Koppánd^{n,22} taján egy darabig Táborozánk. Banffi Diénes^b sajditván a dolgot, Koppandról a Vitéz Udvarabol²³ ki indula Kolosvarba, honnan^o s egyebűnnen a Praesidiumot^p maga mellé vévén, ment Szamos Ujjvárra, jovalloctam én titkon hogy szaladgyon ki Magyar országra, mert nem jo a Fejedelemmel s országgal ujjat huzni. Ezt pedig tselekedtem azért, mivel tudtam hogy ezeknek az Uraknak olyan desperata conjuratiojok^q vólt, hogy le mentek a Gyógyi feredőre, s ott halgatoztak mire menyen ki a dolog:^r Ha Banffi Diénes^b valami módon a Fejedelemhez mehet^s s azt magájéva teheti; tehát ők mennyenek Gyógyról Káransebesbe; Béli Háromszékről be Havasaly földébe,^t s osztán meg egyezvén a Portára, hogy más Fejedelmet kérjenek,²⁴ a' Felesegetis Banffi Diénesnek^u ugyan azért fogták el, hogy a Fejedelemhez ne^v férhessen hogy Férjét mentse; fogták pedig el Koppándon a Vitéz Gábor Házánál, s vitték fogva Sz[ent] Pálra.²⁵ Banffi Diénes^b az én tanatsomat nem fogadván,^w feles Katonakkal s Tarotzokkal^x el jöve a mi Táborunk^y felé Ajtonig; de onnan viszszá tére, es az Urak Valami mesterséggel úgy disponálák^z a

f	összeesküvésnek
g	rangbéli elsőbbségért
h	szövetséget is szervezett
i	aláíratta
j	rávette
k	Gyfv: <i>Dénes</i>
l	lázadót
m	ellenálltam
n	Gyfv: <i>Koppán</i> , th.
o	Mvh: <i>Kolosvárra</i> , a' <i>honnan</i>
p	őrséget
q	kétségbeesett összeesküvésük; Mvh: <i>conjurata dispositiojok</i> 'elfogadott rendelkezésük'
r	Mvh: <i>mégyen a' dolog ki</i>
s	Mvh: <i>mégyen</i>
t	Mvh: <i>Havasalföldibe</i>
u	Gyfv: <i>Dénesnek</i> ; Mvh: <i>A' Feleségét Bánffi Diénesnél</i>
v	Mvh: <i>hozzá ne</i>
w	Gyfv: <i>meg fogadván</i>
x	Mvh: <i>Tarotzokkal</i>
y	Mvh: <i>Táborink</i>
z	rendelték

vélle lévő^{aa} Praesidiumot, hogy az árestálná^{ab} Banffi Diénes^k Kolosvárat, es őrizné a maga Házánál.²⁶

All-Vintzi István ez időben igen gazdag ember vala, s nem régen So Akna Inspector^{ac} is lévén. Ezenn a Fejedelem [6a] minden Törvény nélküli 4000 Tallért ránta, Radnóton lévén az ország gyűlése, az Ország instált^a mellette követek által; de a követeket a Fejedelem nem admittalta,^{b,27} mellyen az Urak, mint hallatlan dólgon meg indulván, a Praesidens,^c Tanáts Urak, Fő Rend s minden Statusok^d fel menének, hogy a Fejedelemnek instálnának; de a Fejedelem nem admittálá; mellyen az eszeseb-
bek el bámulának; némellyek Sirtakis az az Országnek ilyen nagy despectussán.^{e,28}

Anno 1684.^f A Tokölyiana Seditio^g támadván, jöve a Romai Tsászártól egy [Antidius]^h Dunod nevü Pater a Fejedelemhez, igérvén az Udvar gratiáját.²⁹ Ugyan akkor jöve a Veterániⁱ Fő Strása Mestere *Marchisio* nevü, a ki hozta a Császár Levelét Fejervárra. Az Urak Márchisiót Marchionak gondolván eleibe küldék a Fejedelem hintóját^j Daniel Istvánnal,³⁰ egy Sereg Udvari szines Néppel, Nalázi István Hop Mester alatt szintén a Vajasdi patakig.³¹ En mondám: nem szükség így pompázni, mert más a Marchio, más a Marchisio, de ha szintén Marchio Vólnais, nem illenék ilyen pompa eleibe; de meg nevetének s szándékokat^k véghez vivék; de az után magokis szégyenlették;^l s Márchisiois mind tsudálta mind nevette.³²

Anno 1685.^m Haller Jánost, Pernyeszi Sigmondal, Intzédi Mihallyal es Szász Miletzⁿ Matyással, küldé az [6b] Ország Bécsben, hogj munkálojjanak egj diplomán; Mellynek punctumai^o ezek voltak:^p 1mo. Príncipep Apafi Pater et Filius regnat^q in Transylvania usque ad mortem. 2do. Post eorum mortem libera sit electio penes Status Transylvaniae. 3tio. Religio, Léges, denique omnia Sacra et profana manéant libera. 4to. Libera etiam sint Jura [foederum]^r Principum Transylvaniae cum quibusvis Principibus Cristianis, dum modo non in manifestum damnum Domus Austriacae vel Regum Hungariae. 5to. Pro recognitione dabit annuatim ötvenezer Talleros. 6to. Quid-

aa	Mvh: <i>vélle valo</i>
ab	őrizetbe venné
ac	felügyelője
a	közbenjárt
b	fogadta
c	elnök
d	rendek
e	lenézésén
f	Mvh: <i>1684. Esztendőben</i>
g	Thököly-lázadás
h	mindkét másolatban <i>Auridius</i>
i	Mvh: <i>Veterányi</i>
j	Mvh: <i>küldötte a' Fejedelem a' hintóját</i>
k	Mvh: <i>s hiányzik; szent szándékokot</i>
l	Mvh: <i>szégyellették</i>
m	Mvh: <i>1685. Esztendőben</i>
n	Mvh: <i>Miketz</i>
o	pontjai
p	Mvh: <i>voltanak</i>
q	Mvh: <i>regnet</i>
r	mindkét másolatból hiányzik

quid a Turcis per sola arma Transylvaniae^s recuperabitur, id maneat ipsi.^t 7mo. Quid-
quid vero communibus vel solius Caesaris armis ad Transylvaniam vel partes Hun-
gariae eidem adnexas pertinens recuperabitur, id etiam Transylvaniae caedat, sed sal-
vo jure Feudi pro Regibus Hungariae.^u 8vo. Ante Tömösvárum^v et Belgradum cap-
tum Transylvánia se Turcae^w hostem non declarabit, sed tantum Annona aliqua exer-
citus Caesarum juvabit.^x 9no. Claudopolis et Deva in 2/3 Caesareo in 1/3
Transylvanico Praesidio^y custodietur usque ad finem Belli et tunc evacuanda^z et
Transylvaniae Principi restituenda.^{aa} E Diplomának 7-dik punctumában [7a] lévő [jus
feudi]^a Teleki Mihálynak és másoknak nem fért a fejekbe, noha én és Frank Bálint
eléggé^b mutogattuk; de Teleki Mihály azt mondá: Nem leszek Jobbágja az ilyen s
amollyan fíjának. Én mondék: Nem akarunk tisztességes Vasallusok lenni de bizony
Rabok s Jobbágjok leszünk.³³ Ezt a Diplomát hozzá bé^c Schaffenberg nevü Német
Tiszt 15000 oratorokkal.^{d,34}

1687.^e Generál Karafa³⁵ jött bé elsőbben; Kinek Teleki az Országot által adá. Secretari-
tariussa volt Absolon nevü Magyar Németül tudó.³⁶ Az ifjú Apafi Mihálynak Betlen
Gergely Leányával valo házasságáról.³⁷ mikor Veteránnyi fel kísérte Bécsben, azt mon-
dották: Conceditur, sed non benedicitur: Suo, quem sibi stravit Lecto utatur Princeps.^{f,38}

1694. Bé vergődék Apor István az Tanács Uraságba, és tsak hamar, csuda Mester-
séggel, Hallér Jánost Tanács Uraságából s Thesaurariusságából^g ki bucsuztatá, s ebbe

- s Mvh: *Transylvaniae arma*
- t Mvh: *manet ipsi*
- u Mvh: *Feudi pro Regibus Hungariae* hiányzik
- v Mvh: *Temesvarum*
- w Mvh: *Turcae se*
- x Mvh: *justentabit*
- y Mvh: *in Caesareo Transylvanico Praesidio*
- z Mvh: *evocanda*
- aa

1. Apafi fejedelem, az apa és a fiú, uralkodjanak Erdélyben halálukig. 2. Haláluk után az erdélyi rendeknek szabad legyen fejedelmet választani. 3. Vallás, törvények, tehát minden egyházi és világi ügy maradjon szabad. 4. Ugyancsak szabad legyen az erdélyi fejedelem [szövetségkötési] joga bármely keresztény fejedelemmel, hacsak nem az ausztriai ház vagy a magyar király nyilvánvaló kárával. 5. Elismerésképpen évente ötvenezer tallért fizet. 6. Amit az erdélyi fegyver egymaga szerez vissza a töröktől, maradjon az övé. 7. Amit pedig közösen vagy egyedül a császári fegyverrel foglalnak vissza Erdélyből vagy Magyarország hozzátartozó Réseiből, engedjék át Erdélynek, de a magyar királyok legfőbb hűbéri jogának sérelme nélkül. 8. Temesvár és Belgrád bevétele előtt Erdély a törökkel szembeni ellenségességét nem nyilvánítja ki, csupán valamelyes gabonával segíti a császári hadsereget. 9. Kolozsvár és Déva 2/3 részt császári, 1/3 részt erdélyi (Mvh: császári-erdélyi) őrséggel őriztessék a háború végéig; akkor rögtön ürítettessék ki, és adassék vissza az erdélyi fejedelemlnek.

- a hűbéri jog; Gyfv: *Foedo*, Mvh: *Foedus*
- b Mvh: *elegt*
- c Mvh: *le (be helyett)*
- d Gyfv: *15000. oratorokkal* hiányzik (orator 'szónok')
- e Mvh: *1687. esztendőben*
- f megengedtetik, de meg nem áldatik; ahogy magának az ágyat megvetette, úgy vegye hasznát a fejedelem; Gyfv: *lectum, Princeps utatur*
- g Mvh: *Uraságból s Thesaurariusságból* 'kincstartóságból'

maga succedala,^h Leg első gondja lón, hogj az Fiscalitásbol^l járo minden beneficiu-
mokat^l a Reformata Ecclésiáktól és Oskoláktól el vonná, mellyeket Hallér János jám-
borul ki adott.³⁹

1695. Ehez járula a Kálnoki Sámuel vice Cancellariusága,^{k,40} tartozzá^l már
Diploma; Erdéllj, Gubernám, Religionk; mert Bétsben Kálnoki Vice, Hevenesi Gá-
bor nev^l Jésuítá Fő, Kolonic Cardinál Archi Cancellarius.^m Aporral ezek a locum-
tenensek.ⁿ Ugjan ezekkel volt collusioja^o [7b] Bánfi Györgjnek⁴² is, a Gubernátor-
nak, és Betlen Gergellynek.

Ennek tetézésére^p esék Anno 1695.^q a Veteránnyi halála: kivel edjütt el méne
Erdélyből nem tsak a hadi fenyték, hanem minden egjéb jo rend, egjesség,^r és a
közönséges jora, Diplomára valo vigjázás, gondviselés. Ha Veterányinak igaz histo-
ricussa lenne, Erdély őtett a jórol ugj meg emlegethetné, mint Bástát a rozszrol. Ex
Successore Rabbutin vel maxime noscetur ut Sol ex Nocte.^{s,43}

Az Oláhok Réligioja Uniojokrol.^l

1697. A Bábolnai oláh Pap fiát⁴⁴ Nalácz István s Gubernator Bánfi Györgj Tekin-
tete tévé Püspökké, Apor István az oláh Papokat Circiter ezeret^u őszve gyűjte Fejér-
várra, és ott a maga Házában Ároni ruhába,^v Mitrába^w öltözteté; Maga hintoján so-
lemnis processio^x vitte; Az oláh Templomba sok Pápista Urak, Páterek, Reformá-
tusok is kevensen, bé kísérek; söt reménysége^y vala Apornak hogj a Gubernátor is
fogja kísérni,^z de nem tselekedte.⁴⁵

Ez olly insolens^{aa} Püspök lón, hogj a Nemes Emberekkel is nacsálgottatni akarta
magát; Hogj a Cancellarián Illustrissimusnak^{ab} nem irták, nem vette el a Levelet.⁴⁶
Némelly Oláh Papok midőn ama^{ac} Processioiban kísérték, sirtak; Némellyek ejtettek
ilyen szot is: *Most az árpát arattják*, de még az árpa után a Buzát is meg^{ad} arattják.⁴⁷

h	következett
i	kincstári birtokokból
j	javadalmakat
k	alkancellársága
l	Mvh: <i>nevű</i> hiányzik
m	bíboros fő-fő kancellár
n	helytartók
o	összejátszása
p	mindkét másolatban: <i>tetézésére</i>
q	Mvh: <i>1695ben</i>
r	Mvh: <i>egjesség</i> hiányzik
s	Utódjáról, Rabutinról úgy meg lehet ismerni, mint a napot az éjszakáról.
t	Mvh: <i>RELIGIOJOKNAK UNIOJAROL</i> 'vallásegyesüléséről'
u	Mvh: <i>mintegy 1000</i> .
v	Mvh: <i>ruhákban</i>
w	püspöksüvegbe
x	ünnepi körmenetbe
y	Mvh: <i>reménysége</i>
z	Mvh: <i>fogná kísérni</i>
aa	szemtelen
ab	Nagyságosnak
ac	Mvh: <i>amazt</i>
ad	Mvh: <i>meg</i> hiányzik

Akkor is ezen^m Unionak a Görögök felesen contradi- [8a] cáltanak;^a de a szegény Oláh Papok nem mértek, hanem annakutánna Nagjszegi Gábor Pápistából Olá Vallásra allott nemes alkalmas írástudó ember,⁴⁸ az Oláh vallás neve alatt protestatiot^b adván bé, Sárosi Jánostól az akkori Itélő Mestertől sub sigillo Caesareo Judiciali^c ki is vette,⁴⁹ De a lett a^d vége, hogy Nagjszegi^e némelly társaival edjűt, kik között voltak Nemes embe-
rek is,^f Fejervárrat a Gubernium Apor István és Szász János lévén akkor a substitutorok^g
meg fogatik, és Szebenbe a Generalishoz küldetett,^h En eleget mondam, hogy nem jól
eset, ki kellene kerni a Generalistol, mert e nem a^d militare, hanem a^d [politicum] forumⁱ
alá való dolog, de semmi nem tőlt benne.⁵⁰ Sarosiis Bétsbe kenteleniték menni, de
idővel magát enodálta,^j megis szabadult, 's hivataljábanis^k restituáltatott.^{l51}

1702. Conscriptio^m volt a Hazában, voltak minden Classisban a Conscriptorokⁿ
ilyen rendel egj Magyar, egy Székely, egj Szász, egy Militaris^o Német Tiszt, egj
Cameralis^p Német,^q a Scribák^r ezeken kívül, nevezték ezeket *Investigátoroknak*,^s de
a Kösség nevezte *vesztigátoroknak*.^{l52} Ebben a Conscriptioban *egj Gyárfás Istvan
nevű jo Nemes Ember* Investigator meg bolondula. Rezner a Szebeni Szász Investiga-
tor is Lovastól el esék,^u s mindjárt meg hala.⁵³

1703. *Die 5. Decembris*^v Szász Janos Szebenbe meg ölettek, ott a hol^w az előtt
Kolosvári Dávidot meg ölette volt^x ártatlanul. Felette sok gonoszságban [8b] találta-
tott ez az Ember. Az Inassa, kitől a mérget küldötte volt Actonnak, volt^y Hans^z
Ádám, a kiis midőn meg tsalatkozott volna e dologban, egj darabig duggatta, de
osztán Pap János, és egj Kertész által meg ölette. Tartotta egj darabig egj Kilinben⁵⁴
a virágos Kertben, de ott nem szenvedhetvén Esztendő mulva ki ásták hordoba dug-

- ae Mvh: az (ezen helyett)
a ellentmondottak; Gyfv: *contradicáltak*, más.h.
b tiltakozást
c császári bírói pecsét alatt
d Mvh: a hiányzik
e Gyfv: *Nagjszegit*
f Mvh: *Nemes emberek is voltak*
g helyettesek; Gyfv: *substitutosok*, Mvh: *substitutorok*
h Gyfv: jav. ebből: *küldetik*, Mvh: *küldetik*
i nem a katonai, hanem a polgári törvényszék; mindkét másolatban *Provinciale forum*
'helyi törvényszék'
j kimagyarázta
k Mvh: is hiányzik
l visszahelyeztetett
m összeírás
n osztályban az összeírók
o katonai
p kamarai, pénzügyi
q Mvh: *Német Tiszt*
r írnokok
s vizsgálóknak
t Mvh: *de a Kösség nevezte vesztigátoroknak* hiányzik
u Mvh: *el esik*
v Mvh: *Die 5. Decembris* hiányzik
w Mvh: *a' hol ő*
x Mvh: *meg ölte vala*
y Mvh: *volt Actonnak, volt* hiányzik
z mindkét másolatban: *Hausz*

ták, s a' ganéjban ki küldötték. A Felesége és a^d Secrétáriussa, Kinder, állottak az Ajton míg az Inast meg ölték,⁵⁵ volt egy Körtvélyesi nevű Szolgája. Magyar Fi, de Németül, Deákul, Tótul jo expeditor,⁵⁶ ez igen sok gonoszságban szolgált Szász Jánosnak.⁵⁶ Lett az után Apor István Szolgája, s^{ab} azután Rabbutiné is.⁵⁷

1695. *die 11 Novembris.*⁵⁸ Kolosvárról indultam fel Bétsbe /:Bethlen Miklos:/ Követségbe, minden Erdélyi Conferentiában⁵⁸ jelen voltam, sőt egy nehányszor az én Szállásomra jöttek⁵⁸ Commissiora,^{5f} afféle Secretárius, Bellicus, Annonae Fő Commissarius és Camerae Consiliáriusok.^{5e} Sőt maga Heiszler, és Dávid Palm^{5h} Urak. A Commissiok voltak de Intertentione Militiae Transylvanicae, de Commertiis Salis, de ratione Monetae,⁵ⁱ minthogy a Zlotot ekkor^{5j} bannizálák^{5k,58} az ő Felsége Országában.^{5l} Ekkor expediálák^{5m} a Groffi Titulust nékem, Gubernátomnak⁵⁹ és Apornak, én nem vágytam reá, de Teleki azt mondá:⁶⁰ Vedd fel, mert nem betsülnek, hátra vetnek benneket ama csiri tsanko Magyar Országi Pápista Nemes Emberekre nézve. Azomban láttam Gyulaffi László Groffságát publicáltattja⁶⁰ [9a] Mikes Mihály, Száva Mihály Portai Posta fia Báro, Pekri Lórintz Groff, fel vevém én is, gondolván,⁶¹ hogy avagj tsak egy hitván Titulúért, ne légyen a Fiam Papistává. Feltem attol is, hogj az Udvar rosza magjarazza, ha most is mint⁶² másszor, mikor offerálta, récusálok,⁶² azt fogják mondani, talam Nap keletre vigjázok.⁶¹ A szegény Fiam Fő Ispánsága⁶² is ekkor esék meg.⁶²

Ekkor volt [commendans] temporarius Generalis⁶³ Erdélyben Princeps *Vaudemont*,⁶³ igen Generosus⁶³ Fejedelmi Ember. Ennek rendelt az Ország igen nagy discretiot,⁶³ a mellyet osztán⁶³ Rabutinak is meg kelle⁶³ adni, és sokkal meg is kelle toldani.⁶³

1698. Azomban⁶⁴ az Ifju Fejedelemmel mit nem tselekedtek? Sollicitálták Confir-

- aa hivatalnok (a rendelkezések továbbítója)
- ab Mvh: s hiányzik
- ac Mvh: *11-a 9-bris*
- ad tárgyalásban
- ae Mvh: *jötenek*
- af bizottsági ülésre
- ag titkár, hadi és élelmezési főbiztos és kamarai tanácsosok; Mvh: *Camerae Cancellariusok*, más.h.
- ah Gyfv: *Pálin*, Mvh: *Polin*
- ai az erdélyi hadsereg ellátásáról, a sókereskedelemről, a pénz értékéről
- aj Mvh: *akkor*
- ak betiltották
- al Mvh: *Országában*
- am bocsátották ki
- an nyilvánosságra bocsátja
- a Mvh: *gondolám*
- b Mvh: *mind*
- c felajánlotta, vonakodom
- d Mvh: *Ispánsága*
- e ideiglenes főparancsnok; *commendans* mindkét másolatból hiányzik
- f Mvh: *Veudemont*
- g nemeslelkű
- h ajándékot
- i Gyfv: *az után*
- j Mvh: *kellott*
- k Mvh: *azonnal*

mátioját, adorálták^l személyét, Házasították, Titulo Principis^m jártanak. Calendárium eleiben II. Apaffi Mihály Fejedelemeinek nyomatatták, etc.ⁿ melyekkel az Udvarnál annál nagyobb zelotypiát^o indították,^p én ezt előre sokkal meg jóvendőstem nékiek, hogy ugj mint a^q Majom a kölykit,^r magok fojtják meg de nem hívék, hanem osztán anno 1696^s bé telék rajtok. Az Udvarnak elméje s állapotjáról való Conclusum^a mikor én ez időben Bétsben volnék, e^u vala: A nem régen 90 000 forinttal vasarlott Tőkölji Jozságokat,^v a Fejérvárit, Monorait, Csergődi Jozságát, Fagarast, melyly 80 000 forintban vólt, cedállyá,^w ez is in summa^x tett [9b] 100 000 Német Tallért. Ezért végye el Szathmárt es ahoz in aequivalentia accedalandó^y Jozságokat, Magyar Országban Husztot,^z az Aknákot, és az Erdélyi őrkös Jozságit^{aa} tartsa meg, és birja. Télben Erdélyben is lakhatik, de Campagnii^{ab} durantibus^{ac} lakjék ide ki. A Fejedelmi névről mondjon le, s legjen S[acri] R[egni] I[mperii] Comes.^{ad} Ezen Conclusiot én, és Absolon Generalis Secretariussa meg adok elsőben tsak a Guberniumnak, és Bethlen Gergelynek, s Eleknek,^{ae} és demonstrálok,^{ae} hogj est^{af} ratio Status Augustae Aulae Austriacae indispensabilis, ut^{ag} durante bello Turcico, per hunc placidissimum procedendi modum, possit sua Majestas esse secura, de Persona Domini^{ah} Principis, qui quo melius et promptius parebit, eo majorem apud suam Majestatem gratiam, fidem sibi, et suis^{ai} quietem in Patria procurabit. Quo magis vero renitetur, eo majorem diffidentiam faciet, ac Aulam ad resolutiones has duriores etc. coget.^{aj,65} Ama ritka

l szorgalmazták a megerősítését, imádták

m fejedelmi címmel

n Mvh: *s.a.t.*

o féltékenységet

p Gyfv: *indítottanak*

q Mvh: *a hiányzik*

r Mvh: *kölykét*

s Mvh: *az 1696-ban*

t határozata

u Mvh: *ez*

v Mvh: *joszágot*

w átengedi

x összesen

y azonos értékig hozzáadandó

z Gyfv: *Husztat*

aa Mvh: *joszágot*

ab Gyfv: *Compagnis*, Mvh: *Compagnis*

ac amíg a hadjáratok tartanak

ad a római szent birodalom grófja

ae bebizonyítottuk

af mindkét másolatban: *azt*

ag Gyfv: *ut hiányzik*

ah Mvh: *Domini hiányzik*

ai Gyfv: *sui*, Mvh: *suis hiányzik*

aj A felséges ausztriai udvar feltétlen érdeke, (Mvh: hogy) a török háború tartama alatt a legszelídebb módon biztosíttassék őfelsége a fejedelem személyéről, aki minél jobban és minél gyorsabban fog engedelmeskedni, annál nagyobb kegyet és bizalmat fog biztosítani magának (Gyfv: és óvéinek) őfelségénél, (Mvh: és) nyugalmat a hazának. Am minél inkább vonakodik, annál nagyobb bizalmatlanságot kelt, és az udvart ezekre a keményebb elhatározásokra kényszeríti.

nagy bölts Ministernek Kintskinek^{ak} tanácsát is meg mondám, a' mellj e' volt, Partem reliquorum praeter Fagaras et Albam, bonorum Fiscalium convertite ad contentationem Donatariorum,^{am} ex bonis Albensibus [sua]^{am} Gubernio vi hujus Decreti cedere debentium, si adhuc aliquid super erit, emite a Fisco, et sic prudenter praeripite^{an} Camerae Clero, et unicuique extraneo occasionem omnem talia bona ā Caesare impetrandi, et vos multiformiter vexandi, ocasionem forte^{ao} nunquam^{ap} [10a] redituram manibus vestris evolare ne sinite. Ego ex parte mea quidquid ad Patriam vestram beandam conferre potero, nihil relinquam, dum modo vos vobis met non desitis, Caesar vero omnia ad vestrum solatium facit nunc et faciet.^{a.66} De a jo Ország^b a jó Tanácsot nem csak meg veté, hanem ellene munkálkodék.^c Látván azért a Császár hogj az ő intentiojával^d ellenkező a Processus,^e parantsolá^f nékem, és a Gubernátornak,⁶⁷ ugj viselljünk a Fejedelemlre gondot, ut nec^g causa, nec instrumentum, nec occasio ullius mali esse possit,^h mert mi adunk számot rolla. Ezaránt Rabbutin Generálisnakⁱ is parantsolattja jött hogj a Fejedelem dolga aránt^j velünk ketten egjet értsen, melljet midőn Rabutinnek beszéllettünk vólna, ezt mondá: Én Tanácsal titeket nem értetek,^k nállatok a Tanács, hanem a miben szükség lészzen, erőt, Praesidiumot^l adok.⁶⁸ De a Gubernátor és Bethlen Gergely s Elek, az én akaratom ellen mindent el fordították. Azonban Rabutin a had^m derekával a Török ellen ki méné, Philippus Ernestus Lichtensteinⁿ Fejedelmet hagjván a többivel Erdélyben, kiis csak hamar jöve a Guberniumhoz Fejérvárra, és a Gubernátornak, s nékem monda: hogj ő néki Curier^o

- ak** Mvh: *a' Kintskinek*
al Gyfv: *Donatiorum*
am *sua* mindkét másolatból hiányzik
an Gyfv: *praeripievis*, Mvh: *eripietis*
ao Mvh: *forte*
ap Mvh: *numquam*
a

A kincstári javak fennmaradt részét Fogarast és Fehérvárt kivéve fordítsátok az adománybirtokosok kielégítésére, akiknek a fehérvári jószágokból (a részüket) e határozat erejénél fogva a főkormányzéseknek kell átengedniük; ha még valami fennmaradna, vegyétek meg a kincstártól, és így okosan gátoljátok meg, hogy a kamarának, a klérusnak és bármilyen idegen elemnek alkalmá legyen arra, hogy ilyen javakat a császártól kieszközöljön, és benneteket sokféleképpen zaklasson. Ne engedjétek, hogy ez a talán soha vissza nem térő alkalom kicsússzék a kezetekből. Én a magam részéről amit hazátok boldogulására megtehetek, nem fogom mellőzni mindaddig, amíg magatok el nem hagyjátok magatokat. A császár pedig mindent a ti kártalanításotokra cselekszik és fog cselekedni.

- b** Mvh: *az Ország*
c Mvh: *munkálodék*
d szándékával
e eljárás
f Gyfv: *parantsolának*
g Gyfv: *ne*
h sem oka, sem eszköze, sem alkalmá ne lehessen semmi bajnak
i Gyfv: *Rabbutinnek*
j Mvh: *iránt*
k Mvh: *éltetek*
l őrséget
m Gyfv: *Hadak*
n Gyfv: *Lictestein*
o futár

altal az Udvartól jött oredere,^p hogy a Fejedelmet szépen, vagj ha nem akar másként^q is fel küldje Bétsbe.⁶⁹ Végtere elméne a szegény bárány gjernek [10b] sub honesto Titulo,^r de bizony Custodia^s alatt.⁷⁰ Rabbutin neve volt Johannes Ludovicus Rabbutin Comes de Busi,^t erat Homo illiteratus,^u praeter Gallicam nullius Lingvae gnarus, irae servus, odium integre nunquam exuens. etc.^v Tolmátsa vala Carolus Ludovicus Acton, kit a Gubernátor Apor István, és mások hizelkedések által mindjárt Illustrissimus^w Báronak tsinálának, s ő is fel vévé, pedig egj Paroch tsináló Bétsben az Attya, nem is igen régen ada a Császár Ármálist^x néki, cum praedicato de Trevenfelsi.^{y,71}

Hárman, Apor István, én és Gubernátor^z Bétsben létünkben, a Császár nevével egjkor proponálá Kintski^{aa} Adjunk Rabutinnak egj kis Adjutant discretiot^{ab} mint egj 6000 R[henes] flr.^{ac} Gubernátor,^z és én mondék. Cum Domum ibimus statibus proponemus, recomendabimus,^{ad} et quidquid fieri poterit, libenter faciemus.^{ae} Kintski monda: Et quare non hic et nunc?^{af} ibi quoque id fiet, quod vos Tres vultis. Suae Majestati vero Domini^{ag} Generali et uxori hic praesenti,^{ah} et mihi gratius, vobis vero honorificentius, etiam erit. Si hic nunc aliquid super inde Concludetur, et hoc semel pro semper neque a Vobis^{ai} iterandum, nisi ipse recomendationem Imperatoris iterum atque iterum annuatim impetret, et Statibus exhibeat. Ego bene vobis Consulo, credite mihi.^{aj} [11a] El halgatok, és nézénk a Gubernátorral ketten egjímás szemébe,^a mit felelljünk, vaj^b nem várá Apor István, hanem ex vana lo-

p Mvh: *Udvarból Ordere jött*

q Mvh: *rutul (másként helyett)*

r tisztesség címe alatt

s őrizet

t Mvh: *Buzi*

u Mvh: *inlitteratus*

v műveletlen ember volt, a francián kívül egy nyelvet sem tudott, a harag szolgája, a gyűlöletet egészen többé el nem távoztató stb.

w tiszteletreméltó

x nemeslevelt

y treuenfelsi előnévvel

z Mvh: *a' Gubernator*

aa Gyfv: jav. ebből: *Kitz...*

ab segítő jutalmat

ac rajnai forintot

ad Mvh: *recomendamus*

ae Ha hazamegyünk, a rendeknek javasoljuk, ajánlani fogjuk, és amit lehet, szívesen megteesszük.

af Mvh: *quare hic et non*

ag Mvh: *Domini* hiányzik

ah Mvh: *potestis (praesenti helyett)*

ai Mvh: *a' Nobis*

aj És miért nem itt és most? Úgy is az lesz, amit ti hárman akartok, Ófelségének, sőt a generális úrnak és a feleségének, aki most itt van, és nekem is kedvesebb, nektek pedig inkább becsületetekre válik, ha most itt valami biztosat végzünk ebben, és ezt egyszer és mindenkorra, nektek (Mvh: nekünk) nem kell megismételnetek, hacsak ő a császár ajánlását évről évre újra meg újra nem kéri, és a rendeknek be nem mutatja. Én jót tanácsolok, higgyetek nekem.

a Gyfv: *szemibe*

b Gyfv: *vajj*, Mvh: *vagy nem*

quacitate et adulatione Quare non? Libenter Excellentissime Domine.^c El bámulánk, és miis osztán semel pro semper,^d meg ígérők, a mint Kintski mondá. ezt is pedig ad statuum^e ratificationem, ne in^f consequentiam abeat, cum protestatione^g ugj iraték a Conclusumok^h közzé. De Apor magátolⁱ etiam pro Anno prae-terito^j A' Gubernator nem álhata, hanem lassan Magyarul monda nékie. Ez illjen nélkül el lehetnék, de osztan sem én, sem a Gubernator nem merők vitatni. Ennyit használa Rabutinnak két három vendégsege Apornál.^k A Kintski^l elméje a volt, hogj más Esztendőre a Császár recomendátioját^m meg gátollja, és a nélkül az Ország ne adjon. Mellyen Rabutin meg haragudván kezdjen butszni, s mindjárt botsássák ki Erdélyből. E meg is esik vala, de a Gubernátor Ótsesége, és a Sárosi János Apasága, az én és más Jámborok felelmek, némellyeknek hizelkedések arra vivék a dolgot,ⁿ hogj nem tsak nem kívánák^o más Esztendőre elő a Császár recommendátioját, hanem Ország hire nélkül, de bizony nem kára nélkül fel nevelék a Rabutin discretioját 25000 forintra.^{p.72} [11b]

1695. Volt Interimális^q Generalis^r Vaudemont^s ez alatt mig én Bétsben jártam, volt Maros Vásárhelyt az ország gjűlése, mellyben az Adozásnak szokott rendét a Kapu számot rectificálták,^t vagj hic defalcando, et per hoc alibi onus augendo pervertálták^u annyira, hogj lehetetlen volt meg igazítani hanem Anno 1699.^v teljességgel el kelle a Kapu szám mellől állani.⁷³ Biro Samuel és Fekete Lórintz két Registrátor^w szavai után mondom, hogj a Kapu számnak defalcatiojával^x ment a Gubernátor⁷⁴ erszenyébe^y leg alabb 10 000 forint, ajándék.⁷⁵ A Kapu szám adozással meg nem alkatvan^z az ország, en tsinálék 1699-ben^{aa} a Segesvári gjűlésben egj Projectumot^{ab} az Adozás aránt.^{ac} Párt adék a Gu-

- c haszontalan fecsegésből és hizelkedésből: Miért ne? Szívesen, kegyelmes uram.
- d egyszer s mindenkorra
- e Gyfv: *statum*
- f Gyfv: *is*
- g a rendek megerősítésére hagyva, és tiltakozva azellen, hogy szokássá váljék
- h határozatok
- i Mvh: *nem álhata (magától helyett)*
- j az elmúlt évre is; Mvh: *etiam Anno futuro* 'a következő évre is'
- k Mvh: *Apornál két három vendégsege*
- l Mvh: *Kincski*
- m Mvh: *ő hiányzik*
- n Gyfv: *dolgát*
- o Mvh: *kívánák*
- p Mvh: *forintokra*
- q közbenső
- r Mvh: *General*
- s Gyfv: *Vaudemont*, Mvh: *Veudemont*
- t helyesbítették; Mvh: *rendit, a' Kapu számát ratificáltak* 'megerősítették'
- u itt lefaragva, és ezáltal másutt a terhet megnövelve összehavarták
- v Mvh: *1666. esztendőben*, jav. ebből: *1699.*
- w jegyző, lajstromozó
- x lefaragásával
- y Mvh: *erszényébe*
- z Mvh: *álhatván*
- aa Mvh: *1669-ben*
- ab tervezetet
- ac Mvh: *iránt*

berniumnak, Vármegjéknek, Székeknek, Regálistáknak,^{ad} és nagy veszekedés után réá állának, s ugi álla fel az Adozásnak rendi, mellyel az ország él. A Gubernátor^{ae} és Apor eleget ellenkezők, de a Statusok^{af} tsak nem állának el mellőle.⁷⁶

1674. Vádolák *Béldi Pált* Bethlen Farkas,⁷⁷ Gergely, Mikes Kelemen, Datzo János, hogj a Fejedelem,^{ag} Fejedelem Aszszonj, Teleki Mihály es Székely László ellen conjurált^{ah} volna, e pedig onnan esett, hogj Bethlenék perlették [12a] Belditől a Bethleni Jozságot s amaz^a nem engedte, Mikes pedig Betlenéknek Baráttjok^b volt. Datzo János pedig kérte per defectum Familiae Darlóczianae^c Cikmántort^d a Fejedelemtől, de Béldi keresztül állott benne, azért még akkor meg^e mondotta Datzo *Nó a' szegeny Legény a mit tud el követi*. Bethlen Gergely és Mikes Kelemen merő Piladesi és Orestesi⁷⁸ barátságot tartottak egj mással. Farkasnak és Eleknek, Kelemen igen nagy barátja volt, Béldinek pedig halálos ellensége. Telekinek pedig és Székely Lászlónak igen kedves Embere, tudott mind szót, mint ajándékot^f bővön adni, és ugjan azzal nyéré az Itélő Mester, Tanács Ur, Praesidens,^g és Fejérvármegjei Fő Ispánság^h hivatalát, nem tsak érdeme nélkül, hanem ugjan érdeme ellen. Hallottam én s mások is Telekiⁱ szájából *Hej Kelemen! Soha sem volt az Itélő Mesterség illjen persecutiobar^j mint te alattad*, pedig mindennek ő tette. Maga^k is sokszor mondotta Mikes *Hűtömré^l én egj tseppet sem tudok ehez*.⁷⁹ Ezen Béldi conjuratiojában complexnek^m mondtam én is, sőt azt mondták [12b] *Én vagjok Béldinek esze, pennája,ⁿ kardja, mindene*.^o Azt is mondtották, hogj én a Kománai berekben 30. Lovassal lestem a Fejedelmet, hogj magát Feleségét, Nalázi Istvánt Székely Lászlót le vágjam. *Ur Isten!* hogj nem nyilt meg a föld az őrdőgtől is szeméremmel⁸⁰ ki mondando Monstrum^p alatt! Concludállják^q azért, Beldit fogni, őlni semmi, ha Bethlen Miklos szabadon marad, azért tsak tegjek el őtet is.⁸¹

ad	királyi megbízottaknak (az erdélyi országgyűlésnek a fejedelem által meghívott résztvevőinek)
ae	Mvh: <i>Gubernator is</i>
af	rendek
ag	Mvh: <i>Fejedelem</i> hiányzik
ah	összeesküdött
a	Mvh: <i>ama</i>
b	Mvh: <i>a' Bethleneknek barátja</i>
c	a Darlóczy-család kihalása révén; Gyfv: <i>Durlakianae</i> , Mvh: <i>Durlokianae</i>
d	Gyfv: <i>Csikmántort</i> , Mvh: <i>Czikmányortort</i>
e	Mvh: <i>meg</i> hiányzik
f	Gyfv: <i>pedig ajándékokat</i>
g	elnök
h	Mvh: <i>Ispánsági</i>
i	Mvh: <i>a' Teleki</i>
j	üldözésben
k	Mvh: <i>'s maga</i>
l	Mvh: <i>Hitemre</i>
m	összeesküvésében részesnek
n	Mvh: <i>és pennája</i>
o	Mvh: <i>mindenütt</i>
p	szörnyűség
q	elhatározzák

Mikor ezek igy folynak Teleki Mihály hízkelkedésből^r e', vagy ex subtilissima malitia^s in eversionem Beldii,^t a Fejedelemtől egj Patenst^u szerez Beldinek, melyben praeter^v solemnem^w confirmationem supremi Exercituum^x Generalatus,^y Béli auctoritatik^z arra, ^{aa} hogj a szekely székeket meg mustrállja,^{ab} és mind Fő s mind alább valo Székely Tisztek ő tölle függjenek mint Fő Generalistól. Az Erdélyi szokás és Törvény ellen való dolog volt^{ac} ez, hogj békességnek idején Generalistól függjenek, vagj Székely vagj Vármegjei Nemes Emberek. Az Erdélyi Generalisokat Apaffi Mihály Fejedelem előtt nem irták bolondul *Exercituum nostrorum Generali*,^{ad} hanem *Campestris nostrae Militiae Generali*,^{ae} mert volt Mezei fizetett Hadunk, és az Udvari Fő Kapitány a Mezei Hadnak Fő Generalissának hivattatott, s tartatott. Mikor a Fejedelmek Hadba mentenek, ha akarták azt, vagj mást tettek Fő Generalisnak^{af} az egész hadon,^{ag} és annak cum Ceremoniis congruis^{ah} a Hadnak [13a] láttára, Tanács Urak által adtak aranyos^a botot, kardot. Tettek egjszersmind Vármegjék, és Székelység Generálissát, a kik a Főtől függötenek,^b de mindeniknek auctoritással^c a Hadnak le szállásával expirált,^d és békességben az Országban nem parantsoltanak semmit is. Mustrakot^e a Varmegjén a Fő Ispány^f a Székelységen a Fő Kapitány tett. Apaffi^g idejében, kivált elein semmi Udvari és Mezei Had nem lévén, Béli ne videatur Generalis nihili,^h irták a Cancelláriáról *Exercituum nostrorum Generali*. Miseria! milite carebamus, et exercituum Generalem habebamus.ⁱ Ez előtt egj néhány Esztendővel fel ültetének egj néhány Vár megjet Apahidához,^j ott Bánfi Diénes mint Vármegjei^j

- r Mvh: *hízkelkedéséből*
s Mvh: *matéria*
t a legkifinomultabb gonoszságból Béli megrontására
u nyílt rendeletet
v Mvh: *propter*
w Gyfv: *solemnem* hiányzik
x Gyfv: *Exercitum*
y a legfőbb hadseregpáncsnoki tiszten való ünnepélyes megerősítettésén túl
(Mvh: megerősítettése okán)
z felhatalmaztatik
aa Mvh: *azzá*
ab szemlét tartson
ac Gyfv: *volt* hiányzik
ad hadaink tábornokának
ae mezei hadunk tábornokának
af Mvh: *tettek Kapitánynak*
ag Gyfv: *Hadann*
ah a kijáró szertartásokkal
a Mvh: *aranyos*
b Mvh: *fügtenek*
c fölhatalmazása
d érvényét veszttette; Mvh: *expiralt* 'elmúlt'
e Mvh: *parancsoltak; Mustrát is* ('hadi szemlét'); *semmit is* hiányzik
f Mvh: *Ispán*
g Mvh: *Apafi Mihály*
h ne láttassék a semminek generálisa lenni
i hadaink tábornokának. Ő, nyomorúság, katonánk nem volt, és hadainknak volt tábornoka.
j Mvh: *Vármegye*

Fő Kapitány Béli mint Fő Generalis Mustrálni akart,^k a Vármegjék nem akarták, kiváltképpen Bánfinak ugen nagy Confusioja^l volt, de jure^m egjiknek sem tartoztak.ⁿ E volt egjik a Béli Pál^o és Bánfi Diénes között^p valo veszekedésnek, és azután mindenik veszedelmének is oka^q és kezdete.⁸³ Lőn azután gűlés Fejervárat, hát zugnak^r a Vármegjék, és Tisztek Béli ellen, akkor veszi észre magát, hogj hát a Pátens nékie^s tsak háloja volt, és Teleki azon mesterkedett, ut sublatis Dionisio et^t Beldio, nec non Nicolao Bethlen, liberius garrulo^u [13b] ad silentium^v redacto, ipse rerum Transylvanicarum summa potiatur, et sit Princeps Principis et omnium.^{w,84}

Azonban jó a Levél a Fejedelemtől én hozzám, Szent Miklosra,⁸⁵ a mellyben hivattatom Fagarasba, el menék nem tudván miért,⁸⁶ és ott 23.^x Aprili 1676. estve hét és 8 ora között Bélivel egjűtt arestálának,^{y,87} ott az Urak hozzám jóvén kényszerítének,^z hogj^{aa} adnám ki Béli dolgait, de semmit nem mondék, mint hogj nem is tudtam. Botsátottak el Anno 1677^{ab} ultima Martij^{ac} 10 000 Taller Kezesség, és Reversalis^{ad} alatt,⁸⁸ melly Reversálisnak egjik Conditioja^{ae} e' vólt, hogj Bélivel egjűtt soha Törvényt fogságunkért nem kérűnk, s^{af} nem is emlittűnk.⁸⁹ Noha Béli akkor^{ag} meg szabadulván, de valami széltől indítatván^{ah} fel háborodott, és azt kezdette forgatni ő nékie^{ai} a Reversálissa ellen semmit nem lehet matzszannia,^{aj} de az ő Vádloi mindent elmondanak, a Fejedelem mindent el hiszen. Teleki ő néki minden uton modon veszedelmit munkálodja, Datzó János is ujjonnan hazugságokkal vádollya etc. Ezek ötet éppen Desperátiora^{ak} veték,^{al} azonban Groff Csáki

k	Mvh: <i>azért (akart helyett)</i>
l	zavarodása
m	jog szerint
n	Mvh: <i>tartoztanak</i>
o	Mvh: <i>Pál hiányzik</i>
p	Mvh: <i>közt</i>
q	Mvh: <i>minden veszedelemnek is az oka</i>
r	Mvh: <i>sugnak</i>
s	Mvh: <i>hogj a' Patens néki</i>
t	Mvh: <i>et hiányzik</i>
u	Mvh: <i>garulo</i>
v	Gyfv: <i>silendum</i>

w) hogy elveszejtven Dienest és Béli, továbbá elhallgattatván a szabadabban fecsegő Bethlen Miklóst, ő maga birtokolja az erdélyi főhatalmat, és a fejedelemnek és mindenkinek fejedelme legyen.

x	Mvh: <i>23-tia</i>
y	bebörtönöztek
z	Mvh: <i>kényszerítettettek</i>
aa	Gyfv: <i>hadd</i>
ab	Gyfv: <i>1672.</i>
ac	március utolsó napján
ad	kötelezvény
ae	feltétele
af	Mvh: <i>soha törvénytelen el fogásunkért nem kérűnk semmit; s hiányzik</i>
ag	Mvh: <i>akkor Béli</i>
ah	Mvh: <i>fel indítatván</i>
ai	Mvh: <i>hogj ő nékie</i>
aj	Mvh: <i>mottzania</i>
ak	kétségbeesésre
al	Mvh: <i>vették</i>

László, Belényi^{am} Sigmond, Pasko Cristoff, bé menének^{an} Béldihez Bodolára, és Beldi Apor, Lázár,⁹⁰ Dániel [14a] István, Kálnoki Bálint, Domokos^a Tamás és más Nemesek Háromszéket Lázár István^b Csikot^c disponálák^d magok mellé, Béldi a Székelységre, sőt az egész országra ki írá, ira^e magának is a Fejedelemlnek, hogj ő semmi gonoszt^f nem intendál,^g hanem kentelenítettik magát oltalmazni, találják valami utját az ő securitássának^h s meg bántodásaⁱ orvoslásának etc.^j a mellyre is igen nagj zendülés lón, s arra nézve Sz[ent] Agotara gijűlést hirdetének, és kentelenítették,^k hogj oda Béldi és Társai^l Hitre ki jőjjenek.^m hogj pedig erre Béldi inducál-tassék,ⁿ rendelék Követeknek^o Kormis Gáspárt, Mikes Kelemlent, és Matskási Boldi-sárt, de Mikes Kelemlen Béldinek halalos ellensége volt, javallam^p is hogj őtet ne küldjék Követnek, de nem halgatának meg, ezek el menvén semmit sem tsinalának,⁹¹ az után küldötték^q Nemes Jánost,^r Háromszéki Fő Tisztet, e' jambor Keresztény^s volt; ennek mint Jambor embernek, Candorával abutáltak,^t és osztán ad glaucoma oculis obducendum^u Tanats Urnak is tévék.⁹² Mig^v ezen küldözésekkel Beldit othon űlteték,^w ezek a küldözök a Székelységet alattomban disponálák magok mellé, és időt nyérének, a Kolosvári. Szamosujvári, Kővári s [14b] egjéb Lovas Puskás Katonák őszve gijűjtésére,^x és ezeknek alkalmatosságával Aranyos, Maros, Udvar helyl Székek fel űltetésére, és azzal osztán reá menének. Haromszék Embere melly volt 4500 el oszlott. Ezt látván Béldi Pál, Csáki László, Belényi^y Sigmond, Pasko^z Christoff, Apor

am	Mvh: <i>Belényesi</i>
an	Mvh: <i>mennek</i>
a	Mvh: <i>Dálnoki</i>
b	Gyfv: <i>Istvánt, th.</i>
c	Mvh: <i>Háromszékre, Lázár Istvánt Csikra</i>
d	rendeltek
e	Mvh: <i>ira hiányzik</i>
f	Mvh: <i>hogj semmi gonoszra</i>
g	tervez
h	biztonságának
i	Mvh: <i>'s maga meg bántodása</i>
j	Mvh: <i>etc. hiányzik</i>
k	Mvh: <i>kéntelenítették</i>
l	Mvh: <i>az ő Társai</i>
m	Mvh: <i>jőjjenek ki</i>
n	reávétessek
o	Mvh: <i>rendelik Követnek</i>
p	Mvh: <i>jovallám</i>
q	Mvh: <i>küldé</i>
r	Gyfv: <i>Jánost, és; Mvh: Jánost, és a'</i>
s	Mvh: <i>Keresztény</i>
t	megbízhatóságával visszaéltek
u	hogj a szemekbe port hinsenek; Mvh: <i>abducendum</i>
v	Mvh: <i>Még</i>
w	Mvh: <i>űltetik</i>
x	Mvh: <i>gyűlésére</i>
y	Mvh: <i>Belennyei</i>
z	Mvh: <i>Paski</i>

Lázár, Domokos Tamás, Kalnoki Bálint, el futának a Portára. Sz[ent] Agota helyett Fagarasba hirdetéik a gjűlést ott Portára^{aa} választák Kőveteknek^{ab} Beldiék ellen Betlen Farkast, Mikes Kelelent, és egj Szászt is a latere,^{ac,93} Beldi azomban, meg egjezett volt Kapi^{ad} Gjörgjel, hogj ő mennyen ki azon őszön mint Ország Kővetje, /:minek-utánna Beldi a Munkát el kezdi:/ agat Publicam Regni^{ae} Causam.^{af} Ezt könnyen véghez vivé^{ae} Kapi, mert ő a^{ah} Fejedelem előtt suspectus^{ai} nem volt; azomban Teleki, Rhédei, Baráti voltanak, Banfi Sigmond Ipa, Bethlen Farkas sogora, Beldiék^{aj} ugj mondották ut agat publicam Regni Causam,^{ak} Salva manente Principis dignitate,^{al} de az Orszagot és Kősséget az ő ellenségi azzal hitették^{am} el, hogj Fejedelmet akarnak választani, a valo, hogj Pasko Cristoffot küldvén Beldi a Portára Kapi után, hozott Pasko Teleki ammotiojáról^{an} Levelet a Portáról,^{ao} de azt subprimálták^{ap} azonban^{aq} Beldiek [15a] ellen munkálodván hatalmason, mellyet Kapi észre vévén a Portán, szőkve igen nagy Postán^a Haza jöve^b Fagarasba, és még ő kezdi^c a Fejedelemnek és Telekinek titkon ki adni a Beldi Portán valo machinatioját,^d és hogj azért jött ki Lo halálában, őreg Teste romlásával, hogj azt a gonosz hirt meg hozza, nem tudta veszett Roka hogj már háloban tsavarja a farkát. A maga Felesége, kinek szebb vala a Teste, mint a Lelke, és a szeme mint a szive. /:ide tézsem en H[ermányi] J[ózsef] amit az édes Atyámnak^e Mostoha Attja Albert Ferentz beszéllett rolla, hogj egj Jasko nevű Czigánnya volt ennek az Aszszonjnak, kit meg fertéztetett,^f és fertelmeskedett vélle, s ugj fektette^g a maga agjába:/ az árulta el Anyja által a Fejedelemnek /:mellyet azután meg siratott mindenik:/ Tsak hamar kapák Kapit, vivék Dévába,^h vasba verék, s ott hala meg, s a Vasat Testamentumⁱ szerint el is temették^j vélle, a mint lábára volt^k verve. Egj kor

aa	Mvh: a' Portára
ab	Mvh: Kővetelnek, th.
ac	mellette
ad	Mvh: Beldi (Kapi helyett)
ae	Mvh: rei
af	elintézi az ország ügyét
ag	Mvh: vitte
ah	Mvh: a hiányzik
ai	gyanus
aj	Mvh: Banfi Sigmond Ipa, Bethlen Farkas sogora, Beldiék hiányzik
ak	Mvh: Causam. Ezt könnyen véghez vivé Kapi, más.h.
al	hogj elintézzék az ország ügyét a fejedelmi méltóság sérelme nélkül
am	Mvh: hitették
an	elmozdításáról; Mvh: amotiojáról
ao	Mvh: a Portáról hiányzik
ap	megsemmisítették
aq	Mvh: azon
a	gyorsan
b	Mvh: észre vévén, szőkve igen hamar jöve a' Portáról
c	Gyfv: kezdé
d	mesterkedését
e	Gyfv: Anyámnak
f	Mvh: ki meg fertéztette
g	Mvh: fektették
h	Mvh: Dévára
i	Mvh: Testamentum
j	Mvh: temették
k	Mvh: a' Lábára vala

ugjan el szokék egj Árnyék Szék allján, egj nehány Lovakot^l disponalt is volt.^m s el mehetett volna, de el ijedvén vissza tért,⁹¹ Bédiné, a kiⁿ sok Istentelenségével, és a Fejedelemségről boszorkányoktól valo tudakozásával^o vala Ura veszedelmének oka, Szamos Ujvárt Rabságban^p halameg. Bédit notázák és a Társait Apor Lázáron kívül,^q Bodolát^r el [15b] hánjaták Bethlent és egjéb Joszágait, a Bethlenek^s Mikes Kelemen, Nalátsi István fel oszták. Res Mobilissét^t mind el prédálák, az érette valo Kezeseket erőssen meg vonák, az Attjafainak a Joszágnak tsak a seprejét^u adták.

Be menvén Bethlen Farkas a Portára Apor Lazárt pénzen az őtse István által el szerzé Béli mellől, a többit kerte keze a Portától^v de azt felelték, az^w a Császár Méltosága, és a Muszulman Szent Vallás ellen volna, holott magok lábokon jöttek ide,^x még is ki adják, hanem inkább tractálljanak Béliéekkel,^y és békélljenek^z őszve. A Porta isméri^{aa} az Országot, a Fejedelmet, s tsak békélljenek meg, Fejedelmet is mást^{ab} nyerhetnek. Talam^{ac} őszve is békélltenek^{ad} volna, ha Farkas Béliének halálos ellensége nem lett volna, és azutan hallották^{ae} nagj Török Urtol azt, hogj Farkasnak nem volt esze, mert ha Béliével akkor őszve békéllt volna, igen^{af} szép Ember lévén Fejedelem lehetett volna, Azután hogj ki nem nyerhette, azt nyerte meg hogj tegjék Jeddikulába,^{ag}⁹⁵ de Székely László Fő Követ Esztendő mulva a Portara menvén /:a mint a szo vólt:/ Beldit meg étette, s ott veszett. [16a] Csáki László ment Lengjel Országba, Pasko Magjar Országba^a Patakon holt meg, Belenji^b Bétsbe, és ott pápistává lett, Kálnoki Bálintot a Fő Vezér Fiai Praeceptorának fogadta,^c jo fizetése, és betsülete volt, de hamar meg hólt. Mikor Beldi Constantzinopolyban meg hólt, két vagj három Hétre^d Bethlen Farkas is meg hala, Sz[ent] Mikloson heted napi beteg-

l	Mvh: <i>Lovasokat</i>
m	Mvh: <i>volt is</i>
n	Mvh: <i>a' (a ki helyett)</i>
o	Mvh: <i>tudakozásával</i>
p	Mvh: <i>Szamos Ujvárat rabságában</i>
q	Mvh: <i>Apor Lázáron kívül Bédit és társait notázák</i>
r	Mvh: <i>Bédit (Bodolát helyett)</i>
s	Mvh: <i>Bethlenék</i>
t	ingóságát; Mvh: <i>res mobilisseit</i>
u	Mvh: <i>sepreit</i>
v	Mvh: <i>kérte a' Portától kezéhez</i>
w	Mvh: <i>azt, más.h.</i>
x	Mvh: <i>jöttek ki</i>
y	Mvh: <i>a' Béliéekkel</i>
z	Mvh: <i>beszélyenek</i>
aa	Mvh: <i>esméri</i>
ab	Mvh: <i>talám most (mást helyett)</i>
ac	Mvh: <i>Talam hiányzik</i>
ad	Mvh: <i>békélltek</i>
ae	Mvh: <i>hallatták</i>
af	Mvh: <i>igen hiányzik</i>
ag	Mvh: <i>Jedikába</i>
a	Gyfv: <i>Orszagon</i>
b	Mvh: <i>Belényesi</i>
c	Mvh: <i>fogadá</i>
d	Mvh: <i>hét mulva</i>

ségben. Vala igen derék ifju ember, termetére, és^e ábrázattjára nézve, merő^f Absolon,⁹⁶ életének virágjában hala meg, nékem igen jo Atjamfia kezdett vala lenni.⁹⁷

1699. Vége felé őszszel jöve bé az Országba a Cameralis Commissio,^g volt a Commissarius *Baro de Tavonat* nagy elméjű Activitasu, mosoljgo, mindent ígérő, keveset ado, egy szóval tsak Cameralis Ember vala. Ez^h Magyar és Erdély Orzágnakⁱ nagy oppressora^j volt, nékem elég rossz volt az ő administratioja,^k mert [a fizetésemet]^l R[henes] flr. 3000ret^m el tartotta.^{n.98} *Georgius Ekler* alább valo rendű, de elébb valo elméjű, ritka nagy memoriájú, nagy Concipista,^o és^p Expeditor,^q emberséges, és jámborabb ember^r vala, e Tavonát^s mellett mintegy Secretarius, vagj Cancellarius ugj volt. E^t Comissiot Erdély njakára hozák bé a Diploma meg romlásaval^u ezek 1/ A Gubernátor⁹⁹ és Apor, a Harmintzad és egyéb Arandálások.^v 2/ In Anno 1697. Apor István Thesaurarius, és Száva Mihály Fő^w só Aknák Inspector^x szörnyű [16b] interessatus^y lopások és a^z Gubernátornak ezekkel valo Convenientiája;^{aa} vagj Complicitássa,^{ab} mert a Császárnak tsak^{ac} mi jóvedelme sem volt az Erdellji Fiscalitásból.^{ad} 3/ Camerae inveterata ambitio ubique regnandi avida. 4/ Ademptio salarii Gubernii Camerae Lucrum. 5/ Thesaurarius Transylvanici Reformatio sub spe omnia^{ae} in manibus Patriotarum reliquendorum^{af} cum reditu Tavonati Cassoviani.^{ag.100} Ez a Tavonát^s felette igen sobrák; ajándék vévő ember vala.

- e Mvh: és hiányzik
 f Mvh: merő hiányzik
 g kamarai bizottság
 h Mvh: E'
 i Gyfv: Országának
 j elnyomója
 k igazgatása
 l mindkét variánsból hiányzik
 m Mvh: 3000. Rh. f. 'rajnai forintot'
 n Mvh: el tartá
 o fogalmazó
 p Gyfv: ex
 q hivatalnok (a rendelkezések továbbítója)
 r Mvh: jámborabb; ember hiányzik
 s Mvh: Tavonát
 t Mvh: A'
 u Mvh: ezek hozák bé, a' Diploma meg rontások
 v Mvh: a' Harmintzadokat és egyéb Arendákat 'vámokat és bérbevételeket'
 w Mvh: Fő hiányzik
 x felügyelője
 y értékű
 z Mvh: a hiányzik
 aa egyetértése; Mvh: Conventioja 'megegyezése'
 ab bűnrészessége
 ac Mvh: tsak hiányzik
 ad kincstári birtokokból
 ae Mvh: amica (omnia helyett)
 af Mvh: relinquendi
 ag 3./ A kamara megrögzött, mohó vágya mindenütt uralkodni. 4./ A

kormányjövendelmek elvétele a kamara hasznára. 5./ Az erdélyi kincstári hivatal megreformálása azzal a reménnyel, hogy minden a hazafiak kezén marad, és Tavonat visszatér Kassára. Mvh: *Tavonati Castrum unde venerat* 'a várba, ahonnan jött'

EngemetApjává^{ah} fogadott vala, de még is Radnotért^{ai} 500 R fr^{aj} el vona. Eb vagj őrdög Fia légjen^{ak} enjim ne.¹⁰¹ Ez a Commissio ki mosdatá 1/. A Gubernátort,^{al} es Aport az Arendált Harmintzadokból. 2/. A Guberniumot a Várbol tekintete, auctoritássa,^{am} es fizetéséből.^{an} 3/. Aport a Thesaurariátus valóságából, a tjukmonymnak^{ao} tsak a^z haját s nevét hagjván nékie, sőt még számot vón tőlle 26 000 R flr^{ap} meg adosittá, de a Jesuiták meg oltalmazák Cardinalis Colonits által. 4/. A Haza Fiait a Fiscalis^{aq} Tisztségekből, végezetre az Országot szabadságából es Diplomájából.^{ar}

A mellj Házakat^{as} a Császár in Cessione bonorum Albensium pro sua Majestate^{at} tartott vala, es Tanáts s^{au} Ország Palotáinak rendelt vala u.m.^{av} a Fejedelem lako^{aw} Házait. Audentiás vagj bokályos¹⁰² és^e [17a] Ebédlő Palotát,^a azokban szálla Tavonát^b Feleségestől. Az Országban Esztendőnként valo Quántumot,^c ez a Commissio kezdé proponálni,^d még pedig leg elől űlvén a Commissárius, a mint ezt Joannes Fridericus Comes a Zeun^e vagj Seán tselekedte, űlvén a Gubernátornak jobb keze felől. Ez a Zeán jöve bé 1701^f Tavonát^b után, igen kis kutak, pupos hátu^g ember, de nagj elméjű activus,^h rettenetes sokat fenn álva iro, tsak mi kitsinjⁱ dolgot is pugillarisba,^j pennara vévő Ember, igen jozan, mértékletes életű, még is sok vendégséget^k tsináló, ajándékokat^l telljességgel nem vévő, tiz Tavonatanál^m is emberségesebb, egjenesebb es jámborabbⁿ ember vala. Ekler e mellett is meg marada Erdéljben, egikor Groff^o Zeán nagj vendégséget tsinála a Fejedelem ebédlő Palotájában. En es a Gubernátor Feleségestől¹⁰³ ott

ah	Mvh: <i>Attyának</i>
ai	Mvh: <i>Radnáért</i>
aj	Mvh: <i>Rh. forintokat</i>
ak	Mvh: <i>légy</i>
al	Mvh: <i>Ez a' Commissio ki mondatott vala elsőbben a' Gubernatortol</i>
am	tekintélye
an	Mvh: <i>a' Várbol ki tétette, auctorálta fizetéséből</i>
ao	Mvh: <i>a' Tudománynak</i>
ap	Mvh: <i>'s 56000 R. forintal</i>
aq	kincstári
ar	Mvh: <i>szabadságától, 's Diplomájától</i>
as	Gyfv: <i>Házakat</i>
at	a fehérvári jószágok átengedése során felségjogon
au	Mvh: <i>s hiányzik</i>
av	Mvh: <i>ugy még</i>
aw	Mvh: <i>lako, háló</i>
a	Mvh: <i>palotákat</i>
b	Mvh: <i>Tavonát</i>
c	összeget, az adó teljes mennyiségét
d	ajánlani
e	Mvh: <i>Zéán</i>
f	Mvh: <i>1671-ben, jav. ebből: 1771</i>
g	Mvh: <i>Pap lábu</i>
h	tevékeny
i	Mvh: <i>kitsin</i>
j	írótlábra
k	Mvh: <i>vendégségeket</i>
l	Mvh: <i>ajándékokat, th.</i>
m	Gyfv: <i>Tavonotnál, jav. ebből: Tavoti...</i>
n	Mvh: <i>egjenesebb és hiányzik: jámborabb</i>
o	Mvh: <i>Ekkor; Groff hiányzik</i>

voltam, Rabbutin is ott vala. A Tantz közben^p én a Gubernátorral menyek^q a bokáljos Házba, ott a Gubernátor nevetve mutattja, a tejes, vajas fazakas Majestást.^r Én mondám Uram ne nevéssünk, hanem sirjunk, mert a Posteritás^s szajában is meg rothad a mi nevünk. E pedig Uram! mind a Kegyelmed vétke etc. Tsak halgata reája. O! fata Transylvaniae, et praesertim [17b] Ecclesiae Reformatae!^t Ez a Zeán kiméne 1702.^u Succedála^v a Testvér őttse Joannes Comes Henricus a Seán, hasonló pupos hátú emberke, értelmes emberséges ember. de ebed után többire részeg, és ezzel igen meg motskolá magát Magjar s Német előtt, hogj Anno^w 1703 Fejérvaron a Hartzon^x el fogott Kurutz Rabokat a Vár es Templom nagy Kapuja között uj lövöldözte^y az ablakból, mint a^z Puskás az őzeket.¹⁰⁴

p	Mvh: <i>alatt</i> (közben helyett)
q	Mvh: <i>menénk</i>
r	trónszéket
s	utókor
t	Ó! Erdély és különösképpen a református egyház végzete!
u	Mvh: <i>1702-ben</i>
v	követte
w	Mvh: <i>az</i> (Anno helyett)
x	Mvh: <i>a Hartzon</i> hiányzik
y	Mvh: <i>lövöldöztette</i>
z	Mvh: <i>a</i> hiányzik

GYANÁNT HOLMI ELEGY-BELEGY,
DE IGAZ, HISTORIAI
OBSERVATIOK^b

SZEKELY MÓSESRŐL^{c, 1}

Kettő^d volt a' nevezetes Szekely Moses: A' 2-dik² Idősb Rákotzi György³ idejében élt, holmi Levelekre^e akadván mellyben a' Török Császár⁴ az ő Atyának és Fijainak^f az Erdélyi Fejedelemség successioját^g igérte vala, le méne Constantzinápolyba azzal Fejedelemség keresni, 's igen meg is rettent vala tőlle Rákotzi Fejedelem nem lévén semmi kedvessége a' Portán. De a' Török mashuvá^h el vonattatván ötet nem secundálá,ⁱ sőt 15. Esztendeig Jedikulába^j tartá 's ott is hala meg. De nem erről vagon szo Betlen Farkas Historiájának^k a' végin,^k hanem az Attyáról az öreg Székely Mósesről, ki is Unitarius vala mint a' Fija is. Ez az öreg Székely Móses, kőz Nemzetből szarmazott Ember^l Udvarhelyszéken; ki egy Embernek füle el vágásáért Lengyel Országba bujdosott volt, Bathori István Király^m is szolgálta, 's igen el híresedett Ember volt, 'sⁿ a' Báthori Sigmond idejébéli villongásokban, absque Titulo^o Fejedelmi állapotban forgott az Országban. Az Bartzán⁶ ez^p vesztette volt^q el az Erdélyi Nemességet egy Sántzban⁷ minémű veszedelem az előlt nem volt Emberi emlékezetre. [2b] Parasztos természtű Ember volt, 's hadi vezérségre nemigen volt alkalmas; de személyében oly vitéz Ember volt /:a'r Betlen Gábor^h itélete szerint^s /: hogy a' Nagy Sándor válogatott vitézei^t közzé is bé illett volna. Fejérvárnál is e' hartzolt volt meg Bástával; holott meg verettetett ugyan; de Bástát azért ugy elől vette volt egy hegyes törrel, hogy ha mások ne segítsék el ejtette volna.⁹

- a folytatás
- b megfigyelések; Kvár II: *a cím hiányzik*
- c Kvár I: *a fejezetcím hiányzik*
- d Kvár I: *I. Kettő*
- e Kvár I: *Levéltre*
- f Kvár I: *fianak*
- g utódlását
- h Kvár I: *másuva*
- i segítette
- j Kvár I: csillag alatt: *Jedikula, az az hét Tornyú Vár Constantzinapolybann, mellyben a nevezetes foglyok tartatnak.*
- k Kvár I: *szo itt a' Historia végin*
- l Kvár I: *ember volt*
- m Kvár I: *Istvánt a Királyt*
- n Kvár I: *'s, ebben*
- o cím nélkül
- p Kvár II: *e'*
- q Kvár I: *vala (volt helyett)*
- r Kvár I: *még (a' helyett)*
- s Kvár I: *szerént*
- t Kvár I: *vitézi*

BÁTHORI ISTVÁNROL. ⁸

Báthori István a' Lengyel koronaért vévén el Feleségit.^{v,10} mivel igen vén és rút volt, nem is^w szerette; a' mint Kemény Boldisár¹¹ akkori Bé-jároja beszéllette.^x *Báthori Kristof* a' Báltya igen jámbor Ember volt.¹² *Báthori Sigmond*ban is sok virtusok voltak: jo Déák, Olosz,^y Nemet, Eloquens, Familiaris, Liberalis,^z Serény Elméjű, bátor Ember is volt: De elméjében változo, álhatatlan, és kegyetlenséghez szokott, ki sok^{aa} Urakat öletett meg,¹³ kiről is egy tréfát irok fel, melly is nem igen^{ab} Civilis,^{ac} de valosaggal igaz volt: Vala e' Bathori Sigmondnak egy Pelérdi Péter nevű, jeles Udvari Ember Hop-mestere,^{ad} és egy Ferentz Doctor¹⁴ nevű jeles tréfaju Medicusa,^{ae} kikkel a' Tárházba bé menvén, 's a' meg öletett^{af} Urak kintseit^{ag} mutogatván, ditsekednék, [3a] hogy már elég pénze vagyon a' Török ellen valo hadakozásra, 's kérdené mint tetzenék e' dolog Pellérdinek? monda a' tréfás Udvari Hop-mester:^a Meg mondanám de meg haragszik Felséged: biztatván a' Fejedelem hogy bizvást szolhatna, de még is vonagatván magát, által adá a' Sententzia^b adást Ferentz Doctorra. Ki is jo Politicus, és belső kedves Ember vala, ki monda: Ti úgy jártok,^c kik a' Török ellen fel tettetek, mint Pellérdi Urammal a' háta Űregibe^d bé űlt szunyog; tsiphetné addig mig^e észre venné, 's dolgát végezné, de azután úgy tsapná tenyerével Pellérdi, hogy a' vápájába¹⁵ halna: Ti is el kezditek, de ha^f a' Török észre vészi magát hogy tsipdesitek, úgy meg tsap hogy a' vápájában maradtok alfelinek.^g E szókön a' Fejedelem tsak el szegyenlé magát, 's abba hagyá a' tractát.^{h,16}

Mihály Vajda kivel Báthori Sigmond ószve szövetekezett vala, gonosz *Tyrannus* de vitéz Fejedelem vala. *Borbély György*¹⁷ Bathorinak egyik Generalissa igen hires vitéz Ember vala, de felette kőszvényes, ki is kotsin hurtzoltatta magát, 's úgy rendelte a' Seregeket, még is Jenőt Lippát sat.¹ meg vette.¹⁸ [3b]

- u Kvár I: a fejezetcím hiányzik; II.
- v Kvár I: *a feleségét*
- w Kvár II: *nem igen (nem is helyett)*
- x Kvár I: *szokszor beszéllette*
- y Kvár I: *Olasz*
- z ékesszóló, barátságos, bőkezű
- aa Kvár I: *sok jo*
- ab Kvár II: sor végén: *i-*, új sor elején: *igen*, más.h.
- ac illendő
- ad Kvár II: *Hofmestere*
- ae orvos
- af Kvár II: *meg ölettetett*
- ag Kvár I: *sok kintseit*
- a Kvár II: *Hofmester*
- b vélemény
- c Kvár II: *jártak*
- d Kvár I: *Űregébe*
- e Kvár I: *mig ő*
- f Kvár II: jav. ebből: *a*
- g Kvár II: *maradtak alfelinek*
- h beszélgetést
- i Kvár I: *sat. hiányzik*

BÁTHORI SIGMONDROL.¹

Bathori^k Sigmund ötször mondott le a¹ Fejedelemségről. 1-ben Rudolphus^m Császárral el tserélvén Opuliánⁿ és Ratiborián.¹⁹ 2-szor Bathori András Cardinalnak adta, 's maga Lengyel Országba ment. Ezután az Ország ismét viszsza hívta; 's Molduvából^o Lengyelek hozták Sutzvárra,²⁰ és ott arestumba tartván, *Tholdi István* és *Szent-Páli János* tsak 300 loval mentek utánna, 's lopva el hozták véllé correspondéálván,^p úzték is őket de hijában. Akkor adták volt Szent Páli Jánosnak *Alamor* és *Csanád* nevű Falukat, mellyeket gyermekejitől^q 1-ső Rákotzi György háládatlanul el vőn.²¹ 3-szor^r Goroszlónál meg verettetett Bástától. 4-szer Meg ez előtt Kővárig el ment volt. 5-ször^s és Utolszor el menvén Prágában arestumban holt meg. Anno 1613. 20-dik^t Martii Rodolf Császár alatt.²² Ezek között is vilagon halhatatlan hűséget viselt Erdély Bathori Sigmondhoz. De ugyan ő miatta veszedelmezvén lőtt vala az ország-
nak az a' constitutioja,^v hogy soha gyermek Fejedelem ne választassék, és ab Anno 1588. a' Fiscalitasokrol valo Donatiok invigorosák^w légyenek.^x²³ [4a]

Ennek^a a' Fejedelemnek idejében mind Magyarország mind Erdély anyyra meg rakodott^b vala Németséggel, hogy minden Városokat,^c Váratat 's tsak Kastelyokat is azok manuténeálnak^d vala. Ennek idejében volt^e ama nevezetes hartz a' Keresztes Mezején Német^f haddal edgyűtt;²⁴ Sigmund is az Erdélyi haddal,^g mellyről a' Német General Cassai^h Király képe²⁵ /:a' mint azt ő tőlle nagy-rendű Emberek hallották:/ ilyen titkot detegalt:ⁱ *Ne busullynak ugy mond a' Magyarok a' Keresztes Mezejin^j valo hartznak el vesztésiéért; mert ha succedált^k volna, el végezett dolog volt, hogy*

j	Kvár I: a fejezetcím hiányzik
k	Kvár I: <i>III. Báthori</i>
l	Kvár I: <i>az Erdélyi</i>
m	Kvár II: <i>Rodolf</i>
n	Kvár I: <i>Oppolián</i>
o	Kvár I: <i>Moldvából</i>
p	levelezvén
q	Kvár I: <i>a Gyermekeitől</i>
r	Kvár I: <i>3. Harmadikban</i>
s	Kvár I: <i>és hiányzik</i>
t	Kvár II: <i>20-di, th.</i>
u	Kvár I: <i>sub Rodolpho (Rodolf Császár alatt helyett)</i>
v	határozata
w	a kincstári jószágokról való adománylevelek érvénytelenek
x	Kvár I: a bekezdés egy része (<i>Ezek között... légyenek</i>) hiányzik
a	Kvár I: <i>IV. Ennek</i>
b	Kvár II: <i>rakadott</i>
c	Kvár I: <i>Városokat</i>
d	birtokolnak
e	Kvár II: <i>vala (volt helyett)</i>
f	Kvár II: <i>a' Német</i>
g	Kvár II: <i>edgyűtt, Sigmund is az Erdélyi haddal</i> hiányzik
h	Kvár II: <i>Chusai (Cassai helyett)</i>
i	árult el
j	Kvár I: <i>mezején</i>
k	sikerült

mind Magyarországban, Erdélyben¹ tiz vagy tizenkét Esztendőös gyermekeken felyül valo idősöket,^m valakik Papistává nemⁿ lennének mind fegyverre hánynák.^o

BOTSKAI ISTVÁNROL

Ez^p Váradai Kapitány vala: ki Török segítsége által Erdélyből a' Németséget *extirpálta*,^{q,26} mind a' külső mind a' belső békességet helyre állatá. Ez telepíté a' Hajdu városokat a' Török ellen^r bástyául, egyéb aránt a' Török Etsedig, Kálloig, Szathmárig fel járt.^s Oh boldog Isten mely nagy kár lőn ennek az Embernek hirtelen ha- [4b] lala! Kátai Mihály a' maga Cancellariussa méreg étetövel vesztette el; kiért^t őtet is kontzrol kontzra hányták,^u darabolták; melyet Német praktikából esett dolognak tartottak.

RÁKOCZI SIGMONDROL.²⁷

Succedála^v Botskainak Rákotzi Sigmond ki akkor Gubernator vala. A' Successio^w lőn ekképpen: Botskai vévén eszébe halálozo^x állapotját, testamentaria dispositiojában^y hagyta, 's commendálta Successoraul^z *Homonnai Balintot*, ki igen virtuosus^{aa} Ember vala, és minden dolgaiban Botskainak a' latere^{ab} hiven forgolodott. De ez ebben vété el uttyát, hogy nem tsinálván egyéb fundamentumat a' Regnicolák között promotiojára, fundalt^{ac} tsak a' Botskai dispositiojan, mely praejudicialni láttatván az ország libera electiojanak, a' Statusok^{ad} azon meg háborodtanak, és noha kőszvény miatt igen meg nyomorodott Ember vala, még is inkább választák^{ae} Rakotzi Sigmondot Fejedelmül.^{af} Ki is egyéb aránt jámbor és Jo Fejedelem, elein pedig Egri Kapitányságot^{ag} vitezi hirrel viselt ember

l	Kvár II: <i>mind Erdélyben</i>
m	Kvár II: <i>idősöket</i>
n	Kvár II: <i>nem</i> utólag beszúrva
o	Kvár I: <i>hányják</i>
p	Kvár I: <i>V. Ez</i>
q	kiirtotta
r	Kvár II: jav. ebből: <i>ellem</i>
s	Kvár II: <i>fel járta</i>
t	Kvár II: <i>mellyért</i>
u	Kvár II: <i>hányták</i> hiányzik
v	Kvár I: <i>VI. Succedála</i> 'következett utána'
w	utódlás
x	Kvár I: <i>halálozo</i>
y	végrendeletében; Kvár II: <i>dispositioiban</i>
z	ajánlotta utódjául
aa	bátor
ab	belső emberként
ac	jogalapot az alattvalók között előrejutására, alapozott
ad	rendelkezésére, mely sérteni láttatván az ország szabad választását, a rendek
ae	Kvár I: <i>váloszták</i>
af	Kvár I: <i>Fejedelemül</i>
ag	Kvár I: <i>Kapitányságot</i>

volt. Homonnai Balint pedig frustálattott.^{ah} Ki már meg is indult volt tsak kevesed magával az ország gyűlésére electiora,^{ai} kinek pártját tartotta Bethlen Gábor is melyért meg is fogatta 's^{aj} vasasztatta egy idejig Rakotzi.^{ak} Caeterum^{al} az ország is inkább favealt^{am} volna Homonnainak,^{an} mint Rakotzinak ha amaz a^a modját el nem vesztette volna. [5a]

BÁTHORI GÁBORROL

Eszre^a vévén Rakotzi Sigmond hogy a' Hazafiai izgattyák Báthori Gábort, 's látván másképpen is a' nyavallyája^b miatt inhabilitassát, per tractatum cedálá^c a' Fejedelemséget *Bathori Gábornak*, azonban a' mi kintset congeralhattó^d volt, ki vivé, és a' Szád-Várát is a' Romai Császártól impetrálák^e néki. *Báthori* inauguralták^f 1608-ban.

Ez deli termetű, virtuosus^g Ifju fejedelem vala; de a' sok rosz alkalmatosságok, ártalmas veszett conversatio,^h 's a' mellett magokatⁱ bé szinlett tanátsadok^j által egyéb aránt is az affélékre hajlando elmét meg vesztegeték:^k 's részegeskedésre, 's fajtalan tisztatalan^l életre vetemedteték, némellyek magok feleségeikkel^m is kedveskedtekⁿ néki; mint *Kamuthi* Farkas Gyaluért; az honnan ama trágár tréfa példa beszéd vala akkor az Urak közt: *Tartsd fíjam Kata, tiéd Gyalu Vára!* Masok fel fuvalkodtatták Vitézi Virtussaival, éles elméjével, és teste termetével,^o a' többi közt vala *Imrefi* János, veszedelmes, de feleségiért igen kedves Embere;^p kit a' fő Rend *Kurvafi*^q Janosnak nevezett vala:^r ez publicē^s azzal hizelkedett, hogy Nagy Sándor sem volt virtuosusabb Bátho- [5b] ri Gabornál, s ha volt annak *Parmenioja*,^s ennek is van nem

ah	megcsalódott
ai	választásra
aj	Kvár I: 's hiányzik
ak	egyébként
al	hajlott
am	Kvár I: <i>Homonnaihoz</i>
an	Kvár I: a' hiányzik
a	Kvár I: <i>VII. Eszre</i>
b	Kvár I: <i>nyavalya</i>
c	alkalmatlanságát, tárgyalás útján átengedte
d	összegyűjthetett
e	juttatták
f	beiktattatott
g	bátor
h	társalkodás, kapcsolat
i	Kvár II: <i>magokat</i> hiányzik
j	Kvár I: <i>veszedelmes tanáts adok</i>
k	Kvár II: <i>meg vesztegeték</i>
l	Kvár I: <i>Tisztálan</i> , th.
m	Kvár II: jav. ebből: <i>feléségeikkel</i>
n	Kvár II: <i>kedveskedtenek</i>
o	Kvár II: <i>termetivel</i>
p	Kvár II: <i>Ember</i>
q	Kvár I: <i>Kurvási</i>
r	nyilvánosan
s	Kvár I: <i>Parmenija</i>

alább valo Tanátsossa, Imrefi Janossa. Ez és hasonlok a' Német és Török Császárt véle contemnáltatták, a' Regnicolákat¹ őszve veszítették, azért idejében intestinum bellum^u támadott 'sa't.³⁰ Ez előtt Bethlen Gábor el árultatván, élete meg tartásáért kénytelenített^t a' Török Clientelája^w alá confugialni,^x más fő Emberekkel együtt.³¹ E'^y Szebent, szép szín alatt bé menvén, el foglalta, 's fel dulatván-benne lakik vala; 's a' Betlen el menetelén meg rettent Urak is hozzája Szebenbe bé mentek vala.³² Ellene tamadván egy felől Sorbán, vagy Rádully Molduvai Vajda³³ /:mely Vajdával egy fako lo kérétese, 's nem adása miatt <miatt> veszett vala őszve:/ a' Brassaiakkal correspondéalván,^z más felől a' Palatinus Forgáts Sigmond meg szorították vala Szebenben; de a' Betlen Gábor Török segítség hozásának hírét^{aa} halván, meg nem várhatta, hanem Brasso felé el szaladott; onnan Molduva felé hulva, veszve, 's^{ab} éhezve által menvén, Lengyel ország felől mentek^{ac} haza a' meg maradtak. Ekkor lőt^{ad} az az Emlékezetes dolog, hogy *Forgáts Sigmond még bőjt Napon is jo üzén^{ae} meg ette a' sóttalan ló májat.*³⁴ El közelítvén azért Betlen [6a] Gábor is, az ország mind az erőt látván, mind idegen lévén Báthoritol, bútsut adtak néki, és kényszerítettett Váradra le menni: az holott nem sok idő mulva, maga bor ivo Hivei Vitézi, Szilasi János, Nadányi Gergelly 's mások meg őlték, kiket azután Bethlen Gabor öletett meg.³⁵ Történt halála 1613-ban^a 28. 8-bris Váradon kívül menvén hinton mulatozni. Itt vége e' nagy familiának.³⁶

BETHLEN GÁBORROL

Ab Anno 1586.^b Erdély mind veszedelemben forogván ad Annum 1613^c akkor választaték fejedelmül^d *Betlen Gábor* 's akkor meg szűntenek a' háboruságok;^e mert noha a' hazán kívül voltanak szerentsés hadakozások, de a haza földét az ellenség Lova lába^f nem nyomta 1657,^g igen boldogtalan Esztendőig.

E' *Betlen Gábor* kénytelenített vala a' Töröknek oda igérni *Lippát, és Jenőt*, melyeket Báthori Sigmond idejében Borbély György recuperált^h volt, melyeket

t	megvettették, az alattvalókat
u	belső háború
v	Kvár I: <i>kintelenítettett</i>
w	pártfogása; Kvár I: <i>Clientela</i>
x	menekülni
y	Kvár I: <i>Ez</i>
z	levelezvén
aa	Kvár II: <i>hirit</i>
ab	Kvár I: 's hiányzik
ac	Kvár II: <i>mentenek</i>
ad	Kvár I: <i>lett</i>
ae	Kvár II: <i>jo üzén</i> hiányzik
a	Kvár I: <i>Anno 1613.</i>
b	1586. évtől fogva
c	1613. évig
d	Kvár I: <i>Fejedelemül</i>
e	Kvár II: <i>haborgások</i>
f	Kvár II: <i>az ellenség Lova lába a' haza földét</i>
g	Kvár I: <i>ad Annum 1657-ig</i>
h	visszaszerzett

azután őrmest meg tartott volna, de nem lehetett; hanem Jenőt még is^l pénzivel, eszivel, respectussával^l meg tartotta vala.³⁷

Szkender Bassa Lengyel ország ellen indulván parantsola a' Török Császár, a' két oláh vajdákon³⁸ kívül Betlen Gabornak is, hogy melleje menne az Erdélyiekkel, 's el [6b] is méne véle kentelen^k *Hutinig*. Volt is a' Lengyellel mint Keresztyén fejedelemnek correspondentiája,^l hogy ha útközetre ment volna is a' dolog, a' Magyar fegyver a' Lengyeleknek nem ártott volna, de jobbnak ítélvén meg is azt, magát interponálta^m 's őket meg békéltette. Lótt ez 1617-dik Esztendőben.^{n,39}

Onnan viszsza térvén Homonnai György jöve ellene Nemet factioból,^o 's némely Erdélyi partosoknak izgatásából^p hogy fejedelemséget nyerne. Elől járo Hadait bizta vala *Gombos Andrásra*, Szegény Legényből <el> vitézsége által el hiresedett vitéz Emberre. Sarmasági Sigmondra és Jósika Sigmondra etc.⁴⁰ /:melly Josikák eleitől fogva factiosus^q Emberek voltak,^r a' mint Josika Istvánnak ennek az Attyának, ki Báthori Sigmondnak Cancellariusza vala, exsiliumba^s is kellett vala menni, ugyan fejit is vették^t végre Szathmárt./ Ezek véletlenül akarták meg szorítani Bethlen Gabort, midőn szintén ország Gyűlését akarná celebrálni^u Segesvárárt. De hírével esvén a' dolog maga ki sem méne ellenek; hanem a' tájkán levő Vármegyéket, 's a' Székelyeket küldvén ellenek *Kamuthi Balás* alatt ki Tanács Ur és Dobokában Fő Ispány is^v vala igen tanult vitéz, meg veré^w ötet Désnél. Véle vala^x [*Cserényi*]^y *Farkas* a' Szolnokbeli [7a] Fő Ispány is. Az el fogott Erdélyieknek meg grátiázott a' Fejedelem;⁴¹ Gombos azután Török kezben akadt, et ad perpetuos carceres damnaltattott,^a 's idővel Bethlen Gabor intercessioja^b által szabadult meg. Sarmasági Papista lévén, talaltattott azután Szablya tarsolyában illyen íráska, mely a' Fejedelemnek praesentaltattott: *Prodidit Dominum Clementissimum decies Septem vicibus.*^c

Ezek után a' Fejedelemségben meg erősödvén Betlen Gábor, foglalatoskodék egyéb dolgok közt az Ekklesiák 's Scholák dolgaiban, 's ugy hozza bé Magyar országból Tudos Papokat az Imperiumból^d Professorokat,⁴² öntete szép öreg harangokat:

- i Kvár II: *is* utólag beszúrva
- j tekintélyével; Kvár I: 's *respectussával*
- k Kvár I: *kintelen*
- l levelezése, kapcsolata
- m közbevetette
- n Kvár I: *1617-benn*
- o mesterkedésből
- p Kvár I: *izgatásából*, más.h.
- q intrikus
- r Kvár II: *voltak*;., th.
- s száműzetésbe
- t Kvár I: *fejét is vevék*
- u tartani
- v Kvár I: *Ispán*; *is* hiányzik
- w Kvár I: 's *megveré*
- x Kvár I: *volt*
- y mindkét másolatban *Oltényi*; Hermányi másolási hibája
- a örökös fogságra ítéltetett
- b közbenjárása
- c bemutatattott: Elárultam legkegyelmesebb uramat tizenhét ízben.
- d birodalomból

Varadon, Fagarasban, Fejérvárat, építette Bastyákat etc. etc. Hellyre allatá a' Törvényes dolgokat is, mint meg mutattyák az Articulusok,^e kivált az 1619-béliek.⁴³ A' Jus Ligatumot is igyekezé tollálni,^f mellyet találtak volt^g fel Istentelenül a' Báthori Sigmond idejében meg őlt Urak Bonuminak Possessorai,^h de a' támadás el kerüléséértⁱ el nem leheté rontani.⁴⁴

Azonközben a' Csehek a' Religióban valo úldóztatások miatt rebellálának^j Ferdinandus II-dus^k ellen, 's Fridericust⁴⁵ vasaszyák^l magoknak Királyul; azon megban-
todá- [7b] sok lévén a' Magyar országbelieknek is, mind a' Magyar országiak,^m mind a' Csehek invitálákⁿ Betlen Gábort is, confugiálván^o a' Portához is, azért a' Török Engedelmeből Betlen haddal indula 1619-ben Ferdinandus ellen, 's igen nagy progressusa^p is lón, ugy hogy Magyar országnak a' Dunán innen levő^q minden részeit kezéhez vévé, sőt Austriara is penétrálván^r Bétset meg szállották vala, kevesben is mult hogy meg nem vették, nem annyira ostrommal 's lövéssel, mint a' Várasbéli^s sok factiok^t miatt, de azonban Fridericus Prágánál meg vereték: Homonnaiis Lengyel Országbol^u Lengyel hadakkal bé útvén, 's Rákotzi Györgyöt meg vervén, Betlent Béts alol avocalta <tá>^{v,46} Mindazáltal^w Besztertze Bányán az Ország Gyűlésén Királyjá választaték Betlen Gábor. De tractára^x menvén a' dolog, Betlen Gábor a' Császárral meg békéllék 'sa't. 'sa't.^{y,47} Mikor^z Betlen Gábor a' Morva vize mellett a' *Hodolin*^{aa} Vára alatt valo Sántzba szorította, koplaltatta, 's vesztegette volna a' Császár Armádáját, 's jo ha negyed része meg maradt; vegre el botsatotta őket, 's szembe lett^{ab} annak az Armádának Fő Generálisával 's más Tisztekkel is. [8a]

Holott ilyen dolgok estek a' többi között:

1. Hogy midőn a' General Hieronymus Karafa, Comte de Monte Nigro /:ki rövideden General Nigronnak hivatott:/^{a,48} sok nagy Emberekkel a' Sántzbol ki

e	törvénycikkék
f	a lekötött jogot is igyekezett megszüntetni
g	Kvár I: <i>vala</i> (<i>volt</i> helyett)
h	javainak birtokosai; Kvár I: <i>Possessori</i>
i	Kvár I: <i>el kerüléséért</i>
j	fölkeltek
k	Kvár II: <i>II-dus</i> utólag beszúrva
l	Kvár I: <i>váloszták</i>
m	Kvár II: <i>Magyar országbéliek</i>
n	meghívták; Kvár II: <i>invitálván</i>
o	folyamodván
p	előrehaladása
q	Kvár II: <i>valo</i> (<i>levő</i> helyett)
r	kiterjedvén
s	Kvár II: <i>Várasbéli</i>
t	pártoskodások
u	Kvár I: <i>Lengyel Ország felől</i>
v	elvonta
w	Kvár I: <i>Mindaztal</i> , th.
x	tárgyalásra
y	Kvár I: <i>meg békéllék a Császárral</i> , etc. etc.
z	Kvár I: <i>Mikoron</i>
aa	Kvár I: <i>Hodolni</i>
ab	Kvár I: <i>lőtt</i>
a	Kvár I: <i>hivatott</i>

jött volna, 's a' Fejedelem is sok szín néppel a' helyhez közelített volna, mind maga 's^b mind Lova tollason lévén, tetteté mintha a' Lórol le szállani kívánna;^c mellyet a' Nemet General is^d látván, 's gondolván hogy le is szállana, ő is a' Lováról le szálla, de a' fejedelem a' Lovon marada, 's azzal a' Generál az egész Nép előtt confundaltaték,^e 's úgy foga a' Fejedelem véle kezét a' Lórol. Mellyért^f a' Császár, és Udvari Tanács előtt, igen nagy disgratiába^g esék^h Nigron, hogy a' Császár reputatíójátⁱ maga előtt viselni nem tudta, kinek képét az Armádában viselte, 's a' Generalisságtól is meg fosztaték; kit azután a' Betlen Követei láttak Bétsben, volt rút fekete, himlő helyes, vén Ember; 's haláláig^j is azon despectusban^k maradt.

2. Midőn a' Fejedelem a' Sántzot nézné, két izben is lőttek ki a' Várból Torotzkál,^{l,49} 's midőn kérnék Hivei hogy menne batorsagosb^m helyre, nem tselekedte ezt mondván: *Hol láttátok vagy hallottátok Jo Uraim! Hogy Királyt [8b] vagy Fejedelmet öreg lövő szerszámmal lőttek volna el?* 's ugyan tsak nem hagyá szándékát, hanem Aba⁵⁰ kőpenyeget 's közönséges Sűveget vévén, abban kerülé 's nezegeté meg a' Sántzot, 's úgy tőn dispositiot.ⁿ Ekkor még a' Santzban volt a' Nigron Armádája.

3. Páris Pál az oláh hadaknak Commissariussa^o meg úzvén egy Német Kapitányt, 's látván hogy bé nem éri, a' tollas buzogányt a' Santzba utánna hajtotta vala.⁵¹

4. Itt esett *Kamuthi Balásnak* egy tréfája,^p ki a' Varmegyeknek Generalissa vala; kit 's a' több Tiszteket midőn kérne a' Fejedelem, hogy a' Népet a' Sántz ostromlásra készítsék, 's animállyák,^q réá ajánlá^r magát Kamuthi Balás is, de monda: *El mégyek magam is, tsak egy kérésem nagyon felséged halgassa meg.* Felele a' Fejedelem, mondja *Kegyelmed^s meg halgattyuk!* Balás monda: *Még Ifju Legény koromban Egren⁵² laktamban fogadtam erős hittel; Seregben léve, Hidon menve^t széllyen nem járok; meg vert fűto hadban utol nem maradok; ostromra elől nem mégyek.^u* Mellyre mond a' fejedelem: *Nem is kíványuk, hogy Kegyelmed hitét meg szegje, hanem hagyuk tsak a' maga emberségére;^v mások nevettek.^{w,53}*

- b** Kvár I: 's hiányzik
- c** Kvár II: karéj-cím: *Karafa Generál miért esik disgustusba 'kegyvesztettségbe'*
- d** Kvár II: *Generalis*
- e** zavarba ejteték
- f** Kvár I: *mellyért is*
- g** kegyvesztettségbe
- h** Kvár II: *esett*
- i** megbecsültetését
- j** Kvár I: *halálig*
- k** megvetettségben
- l** Kvár I: *Taratzkal*
- m** Kvár I: *bátorságosabb*
- n** rendelkezést
- o** biztosa
- p** Kvár II: *jeles tréfája*
- q** lelkesítésék
- r** Kvár I: *ajánlja*
- s** Kvár I: *kegyelmetek*
- t** jav. ebből: *menve,*
- u** Kvár I: *menyek*
- v** Kvár II: *Embersegire*
- w** Kvár I: *nevettek*

5. Az Morva vizén lévő hid meg lyukadván^x a' fejedelem Lova lába oda szorulván, s vergődvén maga' a' [9a] Fejedelem is a' vízbe esék,^a és egy Szegedi István nevű Kengyel futoja ugorván utanna, mind ketten^b talpra állának, mert csak váll hegyig ér vala ott a' viz. Ezt azután meg nemesíté. Ezt rosz omennek tartották.⁵⁴

Ezek után viszzá jöve Morvából a' hadakkal Nagy Szombatba, 's onnan a' Tractára^c. Követeket botsáta. Innen a' Török 's Tatár hadak akarattya ellen el menének, *Hatzikei* Bassa alatt; de a' Fejedelem a' vég Házakban hirt tétetvén, hogy Ersek Ujvár tájatt meg verék őket, sokat le vágának, Kliszsze Béget is ki derék Ifju Legény vala el fogák. Azután a' fejedelem is méne ad tutiora^d Besztertze Bányára. Az Erdellyi hadakat haza kelle botsáttani. E télen igen hideg vala, a' Nemet Strása^e fen álva meg fagyott; a' Fel-ajtár^f.⁵⁵ is hideg miatt halva esett le a' Lórol etc. Erdellybe^g bé menvén helyben volt a' fejedelem és a' hadak 1624-ben.⁵⁶

Anno 1625. ezeket küldé a' fejedelem Betlen Gábor követségbe: *Kovátsotzki Istvánt* fő Komornyikját 's rokonságát.^h *Miko Ferentzet*,⁵⁷ *Quádot* Nemet Kapitánját, és Schultetus nevű Doctorát, kit azután Catharina a' fejedelem Aszszony⁵⁸ öletett vala meg.

Az Emilitt Qvadot több helyekre is jártatván a' fejedelem egykorban a' Sveciai Királyhoz Gustavus Adolphushoz is expediálvánⁱ Lengyel országon által, akkori Sigmond [9b] Király⁵⁹ el vetetvén a' Leveleket, de fel nem mérészelvén szakasztani, viszza küldötte vala^j mind Levelestől; egy Secretariussát^k is^l küldvén fő Követségben a' fejedelemhez,^m kiis midőn nagy kevélyen el jőne, fel jöve a' graditsokon,ⁿ meg pihenésnek okáért az Audentziás^o. Palota előtt akarván le ültetni a' Hop-Mester meg haraguvék 's monda: hogy^p ő nem ül Erdellyi fejedelem ajtaja előtt; bé vivén azért a' Hop Mester audentziára, ott is^q negédesen,^r 's nagy zelussal^s Sívvegét fel tévén kezde a' fejedelemmel pántolodni;⁶⁰ Kin a' fejedelem annyira meg háborodék,

x	Kvár II: <i>meg lyukodván</i>
y	Kvár I: <i>a' fejedelem Lova lába oda szorulván, s vergődvén maga hiányzik</i>
a	Kvár II: karéj-cím: <i>Betlen Gábor Lovastol a' vízbe esik.</i>
b	Kvár II: <i>mind a' ketten</i>
c	tárgyalásra
d	biztosabbra, biztonságosabbra
e	Kvár I: <i>trá'sa</i>
f	Kvár I: <i>Felejtár</i>
g	Kvár II: <i>Erdellyb, th.</i>
h	Kvár I: <i>ronkonságát, th.</i>
i	elküldvén
j	Kvár II: <i>vala hiányzik</i>
k	titkárát
l	Kvár I: <i>is hiányzik</i>
m	Kvár II: karéj-cím: <i>A' Lengyel Követ hogy jár Betlen Gáborral.</i>
n	Kvár I: <i>Gráditssakon</i>
o	fogadó
p	Kvár II: jav. ebből: <i>ő</i>
q	Kvár II: <i>'s ott (ott is helyett)</i>
r	Kvár II: <i>nyegédesen</i>
s	indulattal

hogy helyében is meg nem állhatván, nem bizá a' feleletet a' Cancellariusra, hanem kemény szokkal felele mondván:¹ *Regem tuum honoro, sed non timeo, nec curo; Rex enim tuus non est meus Dominus,*² *quoad titulum Rex me major, Sed minoris auctoritatis in Polonia, quam ego Princeps in Transylvania; neque in toto orbe est famosior.*³ Ezen kívül lőn válaszsza 's confundaltatván⁴ el butszűk; 's hintót sem adának alája, hogy tisztességesen le küldjék, mint fel hozták vala. Meg is tromfollya vala azt⁵ Betlen Gábor ha él vala. *Quád* azután meg hala, Kit midőn a' Borbély exenterálna⁶ a' nagy búddosság miatt, meg betegvék⁷ 's meg hala.⁶¹ [10a]

Az 1625-béli Kőveteknek Instructiojok e' vala: hogy Elsőben a' Romai Császár kisebbik Léányát⁶² kérjék a' Fejedelemnek hazasságra ha láttyák modját; mert a' Nénnyé⁶³ a' Fejedelem venni nem akarta mivelhogy rút vala. Kit azután 33 - Esztendő⁶⁴ korában a' Bavariai Elector⁶⁴ 63- Esztendő⁶⁵ vén Ember véve feleségül, de lettek egy néhány Gyermekeik: azt beszéllették, hogy Scorpiokkal hizlalt Kappanokkal élt az a'^b vén Elector a' proliificatio^c kedviért.^d Hogyha pedig az Austriai Házban a' dolog a' fejedelemnek ob religionis diversitatem nem succedalna;^e mennenek a' Brandenburgus Electorhoz Georgius Wilhelmushoz⁶⁵ a' Hugáért *Catharináért.*⁶⁶ Bizony ha az Austriai Házbol valo házasság succedált volna, a'^e jo fundamentum^h lett volna a' Török ellen,⁶⁷ 's arra is tzélozott Betlen Gábor, mert májbol gyűlölte a' pogányt.⁶⁸ Simulált is a' Religioⁱ dolgában holmiket a' Fejedelem, hogy magának kedvességét szerezne;^j Sed sub colore honesto,^k de valósággal a' Religioért nem adatván a' Császár Léánya,⁶⁹ mentek a' Kővetek Berolinumba.¹ Ott midőn az Első Audentziára^m mennének a' Kővetek, a' Miko Ferentz Sűvegéből a' Daru tollatⁿ [10b] leveté^o a' szél, melly rosز omennek tartaték.⁷⁰ NB. Ez a' Miko hogy már Unitarius

t Kvár II: karéj-cím: *Mit felel neki Betlen Gábor.*

u Kvár I: *Rex enim tuus est, non meus, Domine!*, Kvár II: *Dominus* jav. ebből:

Domine

v Királyodat becsülöm, de nem félek tőle, s nem gondolok vele; királyod ugyanis nekem nem uram (Kvár I: ugyanis ő a te királyod, nem az enyém, uram!), s ha címét tekintve, mint király, nagyobb is nálam, kisebb a tekintélye Lengyelországban, mint az enyém, a fejedelem Erdélyben; s nincs nagyobb híre az egész világon sem.

w zavarba ejtetvén

x Kvár I: *ezt*

y belső részeit kivenné

z Kvár II: a szót tintafolt takarja (Keménynél: *meg betegedék*)

a bajor választófejedelem

b Kvár I: a' hiányzik

c gyermeknemzés

d Kvár I: *végett* (*kedviért* helyett)

e valláskülönbségek miatt nem sikerülne

f Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábornak Catharinát megkéri.*

g Kvár I: *az*

h alap

i színelt is a vallás

j Kvár I: *szerzene*

k de tisztos szín alatt

l Berlinbe

m kihallgatásra

n Kvár I: *Tolvat*

o Kvár I: *le vette*

vala, de valósággal nem vala^p Semmi Religioja: a' Papistaságban a' Purgatoriumot, 's^q Czérémoniákat jóvallotta; a Sidoságból a' Szombatot; 's millenarius⁷¹ is vala; rüt vala Személyében, de fajtalan indulatu; Caeterum^r világ szerént^s értelmes expertus^t jo batorságu^u etc.⁷²

Ezek a' Követek el is jegyzék *Catharinát*;^y Dotalitiumban^w bizonyos Summáig adván a' fejedelem *Fagarast*, *Munkátsot*,^x *Tokajt*, fel küldvén azokrol a' Diplomát is. A' Lakadalomkor^y az őregbik Rákotzi György repraesentalta^z a' fejedelem képét,^{aa} ő deponálta a' Juramentumat^{ab} is, és véghez vitte a' Matrimoniumnak^{ac} külső amyekát is a' Fejedelem Aszszonnyal,^{ad} kevés ideig ágyra ülésse. Jóvó útban Catharina meg himlőzött; de az Ortzáján az Orvosok vissza verték 's nem ártott.⁷³ E' solemnitásban praecedentiat^{ae} kívána a' Bavariai Elector^a Kővettye, de a' Brandenburgiai lőn; mert Öröm Atya képét^{af} viselte.⁷⁴

Anno 1626. ismét a' Romai Császár ellen indula a' fejedelem ősz felé. Váradrol ki indulván, lassu menésiben^{ag} el esék Kemény János⁷⁵ alatt a' Ló, 's a' jel Zaszlo-[11a] nak also részéből egy darab el törvén, rozsz omennek tartatott. Ez indulásban a' Tőrőkkel és Mansfeld nevű Generállal vala a' fejedelemnek correspondentiaja,^a ki holmi confoederatus^b Fejedelmeknek akaratyokból continuállyá^c vala a' Császár ellen valo hadakozást. Ezekkel conjunctis armis^d kel vala continuálnunk a' hadakozást; de a' Császár a' dolgot holmi el fogott Kővetektől ki tanulván /:Sklabinán^e lakott egy Révai Ferentz, religiojában 's minden dolgaiban, igen álhatatlan rozsz erköltsű Ember, ki az előtt esett rebelliojáért^f ezzel keresett kedvet a' Császár előtt, hogy ezeket prodálta^g:/ Valenstein^h Generalt igen negédes dűhött Embert Mansfeld eleibe

p	Kvár II: <i>volt</i>
q	Kvár II: <i>'s a'</i>
r	egyébként
s	Kvár II: <i>szerint</i>
t	tapasztalt
u	Kvár II: <i>Barátság</i>
v	Kvár II: karéj-cím: <i>Catharinát el jegyzik Betlen Gabornak.</i>
w	jegyajándékként
x	Kvár II: <i>Munkátsat</i>
y	Kvár II: <i>Lakadalomkor</i>
z	képviselte
aa	Kvár II: <i>képit</i>
ab	tette le az esküt
ac	házasságnak
ad	Kvár II: karéj-cím <i>Lakadalmi solemnitas.</i>
ae	ünnepségben elsőbbséget
af	Kvár II: <i>kepit</i>
ag	Kvár I: <i>menésében</i>
a	levelezése, megegyezése
b	szövetséges
c	folytatja
d	egyesítve a seregeket
e	mindkét másolatban: <i>Slabinán</i>
f	lázadásáért
g	elárulta
h	Kvár II: <i>Valestein</i>

küldötte:^{4,76} ki egész Silesián által mindenütt rajta kapdosott, de csak el jött Mansfeld, de későn; mert Palánknál kellett volna Betlen Gaborral meg egyezni. A' Budai Murtiza Basának is ott kellett volna meg egyezni a' fejedelemmel; de az is^j Nográtot meg szálván abban is a' fejedelem meg tsalatkozáék, 's azután sok izenet által^k is nehezen mozdíthatá el Nográd alol, sajnálván ha Pogány kézbe esnék.⁷⁷ Azután az ellenség el erkezek; de a' fejedelem jobnak itélé, hogy ejjel el-száljanak^l előlle.⁷⁸ Obstál^m vala ebben a' Budai vezér, praetendálvánⁿ hogy jobb volna mind ketten el veszniek, mint a' [11b] hatalmas Császár gyalázattyára vissza szállaniok; kinek a' fejedelem ilyen pelda beszéddel felele: A' Kos nem féltiben^o mász hátra; hanem hogy erősebben ússón. Azért ejjel Gyarmathoz erkezőnek Dandárt hagyván hátul, de azon ejjel sokan sokakat^p egy más közt a' különböző nepek meg fosztának 's meg is ólének, interim^q a' Tabor helyin^r sok tűzket hagyván.⁷⁹

Küldötte vala ide a' Palatinus,⁸⁰ Kéri Jánost^s követségbe, de az alatt a' két fél közt tsata indúla, azért a' fejedelem Kérinek így válaszola: Mivel az Urad mint Mediator Pacis^t tegedet^u ugy bótstótt; de az alatt ellenségemet reám^v hozta, azt erdemlenéd hogy el útném fejedet;^w de hogy meg esmerjed mind te Keresztény^x fejedelmi indulatomat, mind az Urad meg tudja, hogy reménysége szerént^y valo tsalárdságával nem használ, és készebben talál mint sem gondolta, menny el, 's mond meg: El várom az Uradat a' vélle lévőkkal, Istenre bizván a szerentsének ki menetelit.^z⁸¹ Azután masodszor is el jöve Kéri János követségbe a' Palatinustol küldetvén, kinek noha nem hiszen vala a' fejedelem, mindazáltal tetteté a' bekesség tractájához^{aa} hajlandóságát; de mihellyen bé setétüle, mindjárt el indítá a' tábort a' mint imént emlitém⁸² és méne Szétsenhez; hová harmadik napján fáradva 's éhezve el erkezek Mansfeld is circiter^{ab} 8000 Emberrel, kiket sok halmoz kenyerekkel [12a] meg profontozának.⁸³ Ez a' Mánfeld réá nézve egy kőz Musquetaságot^a sem erdemlett volna, igen kitsiny fonnyatt nyul ábrázatu, nótelen vén Ember;^b de valának vélle szép frau-tzimmerek;⁸⁴

- i Kvár I: *küldött*
- j Kvár I: *is hiányzik*
- k Kvár I: *izennel*
- l Kvár II: *el-szaladjanak*
- m akadályozta
- n okul felhozva
- o Kvár I: *féltében*
- p Kvár I: *sokakat*
- q azonközben
- r Kvár I: *helyen*
- s Kvár II: karéj-cím: *Kéri János Követségbe jár Betlen Gabornál.*
- t békeközvetítő
- u Kvár I: *téged*
- v Kvár I: *rám*
- w Kvár I: *a' fejedet*
- x Kvár II: *Keresztény*
- y Kvár II: *szerint*
- z Kvár I: *ki menetelit*
- aa tárgyalásához
- ab körülbelül
- a Kvár I: *Musquitasságot*
- b Kvár II: karéj-cím: *Mansfeld állapottya.*

egyéb aránt hires practicus^c had viselő Embernek tartatott: deformisabb^d Embert alig láthat az Ember; azért a' hol tsufságból le írják vala, nyulat irnak vala, 's fodrot a' nyakába 's intulálták^e Mansfeldnek.⁸⁵ E' vissza Szálláskor a' más rész is meg ijede, 's éjjel el szállottak: így^f mint a' két verekedő vak Koldus egymástól^g Isten igazgatásából el távoztanak 's keresztény^h vért nem ontottanak.⁸⁶ Ez uttal nem terjeszthető tovább az eddig is birt 7. Varmegyeknélⁱ Birodalmát; et reditum est.⁸⁷

1628-nak^k elein Kemény Jánost Követségbe küldé a' fejedelem titkos dologban Cardinal Pázmány^l Péterhez,⁸⁸ a' dolog pedig ilyen vala: hogy immár véget vetvén a' fejedelem is a' Romai Császár ellen valo hadakozásnak, Török ellen valo hadakozást forralnak vala, és a' fejedelemnek offerálták^m vala, hogy lenne *Generalis Exercituum Christianorum contra Turcas*,ⁿ melyre igen inclinatus^o is vala, mert noha szinezett⁸⁹ nékiek igen; de Keresztény^p gyomorbol gyűlölte a' Pogányt; 's réa is igerte vala magát, ha az Imperiumbéli^q hadakozásokat akkorban a' Császár sopiálhattya^r vala, és a' fejedelemtől proponált^s szükséges mediumok sub- [12b] ministráltak^t vala.⁹⁰ E' dolgot pedig nem a' Palatinus,^u hanem a' Cardinalis által azert folytattya vala; mert a' Palatinus nagy aemulussa^v vala, 's az előtt egy Levelét a' fejedelemnek le is küldötte^w vala a' Portára, 's alig nyomá el a' tüzet a' fejedelem, 's tsak a' használván benne, hogy tudva volt a' Porta előtt is a' fejedelem 's Palatinus közt valo nagy harag; azért az Irást itélhették supposititiumnak.^{x,91}

Tartozik az is a'^y *Betlen Gábor* dolgaihoz, hogy a' Lengyelek meg unván felette igen az ó 40. Esztendeig Uralkodott Királyokat Sigismundust;⁹² azért a' *Radzivilektől*⁹³ 's más nagy Emberektől biztattatik vala; a' Sveciai⁹⁴ Király is hadakozván ellene, igen izgattya vala, azonképpen a' Muszkák is,⁹⁵ 's akkor is volt leg elsőben

- c gyakorlati
- d formátlanabb
- e nevezték
- f Kvár II: *ügy*
- g Kvár II: *egymástól hiányzik*
- h Kvár II: *keresztény*
- i Kvár I: *Varmegyéknek*
- j visszatért; Kvár I: *et reditur*
- k Kvár I: *Anni 1628-nak*
- l Kvár I: *Pázmán*
- m fölajánlották
- n a keresztény hadak fővezére a török ellen
- o hajlandó
- p Kvár II: *Keresztény*
- q birodalmi; Kvár II: *Imperiumban valo*
- r lecsendesítheti
- s ajánlott
- t eszközök kiszolgáltának
- u Kvár I: *Palatinus által*
- v versenytársa
- w Kvár I: *küldette*
- x hamisítványnak
- y Kvár I: *a' hiányzik*
- z svéd
- aa Kvár II: karéj-cím: *Erdélybe Muszka Követ jó.*

Erdélyben^{ab} Muszka Kővet. Tettis vala Töröknél Tatárnál már erre^{ac} Nagy fundamentomot,^{ad} és bizonyosan meg is indul vala, ha betegeskedése^{ae} 's azután halála ne interveniallyon.^{af} Melly dolog végett küldötte vala egy felől Toldalagi Mihályt 1628-ban az a doval a' Portához.⁹⁶ De midőn hadait is ehez keszitené, hatalmas correspondentiakat^{ag} is szerzett volna, sőt még^{ah} az Udvara rendét,^{ai} 's az őltözeteket is mind ahhoz készítette volna; ottan hamar a' Kőveteknek a' Portáról valo meg érkezések után, meg kezdé betegesedni. Anno 1629-ben^{aj} Kezdődék el betegesedése a' fulladozáson,^{ak} azután viz kországba is esék; melly nyavallyákban sem ordinarius Medicusi [13a] sem extraordinarius^a orvosok semit sem^b használhatának; mert igen alkalmatlanul is élt azoknak praescriptumi^c ellen, természetze szerént^d is a' gyűmöltsel és tejjel mod nélkül élvén, de a' forratlan mustot^e is igen^f itta, és az igen hideg vizet; sőt telben, nyárban az itálnak^g jeges vízben kellett allani. Végre *Bertsényi Imre*,^h kit az előtt a' Fejedelem disgustáltⁱ volt, melly miatt nyughatatlankodván sub praetextu Religionis,^j Romát Jerusalemet meg járván /:mert igen Papista Ember vala:/ Bétsben is meg fordult vala, 's idővel ugyan^k a' Nemet Császár Birodalmában telepedék meg,⁹⁷ ez^l egykor bé jöve Erdélybe, 's a' Fejedelemnek Udvarolván, /:mikor már a' fejedelmet a' fulladozás igen haborgatná, 's a' hydropsnak^m is volnának jelei a' lábainⁿ:/ commendála^o egy Morvai Doctort, ki a' Nemet Császárnak is^p ordinarius Medicussa vala, jelentvén mintha^q őtet^r is hasonló nyavalyából vette volna ki. Mellyen kapván a' Fejedelem kérésére igen könnyen el is botsátá^s mindjárt a' Romai Császár; holott felni kel vala annak jo akarattyatol is, kinek az előtt Birodalmát pusztította vala,

- ab Kvár I: *Erdélyben legelsőbben*
- ac Kvár I: *erre már*
- ad megalapozást; Kvár I: *fundamentumot*
- ae Kvár I: *betegesége*, jav. ebből: *betegsége*
- af közbejőjön
- ag levelezést, megegyezéseket
- ah Kvár I: *még csak*
- ai Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor el kezd betegesedni.*
- aj Kvár I: *Anno 1629.*
- ak Kvár I: *Fülldáson*
- a rendes orvosai, sem rendkívüli
- b Kvár I: *nem (sem helyett)*
- c előírásai; Kvár II: *praescriptumi*
- d Kvár II: *szerint*
- e Kvár II: *mustat*
- f Kvár II: *igen mod nélkül*
- g Kvár II: *italnak*
- h Kvár II: *Imbre*
- i idegenkedett tőle
- j a vallás ürügyével
- k Kvár II: *ugyan hiányzik*
- l Kvár II: *és*
- m vízkórságnak
- n Kvár II: *lábán*
- o ajánlott
- p Kvár I: *is hiányzik*
- q Mvh: *mindha*
- r Kvár II. és Mvh: *őt*
- s Mvh: *kérésire igenis el botsátá könnyen*

de kapott^t a' Szegény Fejedelem mint^u a' vízben halo mindenhez. El érkezvén azért tsak hamar a' Medicus, mindjárt [13b] persvádéálá,^v hogy vitesse magát Savanyu vizekre, 's azokkal élylen. Mely ellen publica obtestatiokat, protestatiokat,^w 's hosz-szas ki bostátott írásbéli discursusokat tőnek^x a' maga^x Medicusi,^y kiváltképpen egy *Scultetus Német^z Doctor Evangelicus*, más *Reberius* is Sido Doctor; de ugyan tsak praeváléála^{aa} imeznek^{ab} tanátsa, azt állítván, hogy ha a' többinek itéletek szerént,^{ac} a' Savanyu viz itala^{ad} miatt el jőne is a' hydrops; de azon viznek erejével elsőben a' fulladozást^{ae} meg gyógyítván, azután^{af} kőnyű dolognak tartaná^{ag} a' Viz-korságot^{ah} orvosolni. Viteté azért magát a' Szegény fejedelem a' Száldobosi savanyu^{ai} vizre, 's azzal éle három vagy négy hétig, melly nem hogy használt volna; de réá hozá a' hydropsot, 's^{aj} azzal el méne a' Doctor, azután continualák^{ak} a' Curát a' maga Doctori, de hijába.

Látván azért halála előtt fél Esztendővel is hogy a' gyógyulhatatlan nyavalyában meg hal; eleget gondolkodék hogy az Országot,^{al} 's az Ecclesiát mennél jobb állapotban hagyassa; de sokakban már el vétette vala az uttyát; kiváltképpen mivel *Catharinát* [14a] már a' Fejedelemségben Successorának^a választotta^b vala, és a' Portával is confirmáltatta^c vala,^d mellyet már maga is vétkesnek esmért 's mondott^e vala, de már késő vala. Váradra convocaltatván^f a' Magyar országi akkori urakat: Rákotzi Györgyöt, Prinyi Ferentzet, Gabort Györgyöt, Kun Lászlót, Prépostvári Sigmondot,^g Lónai Sigmondot,^h Milethⁱ Pétert és Györgyöt, Bornemisza Jánost, Nyári Istvánt, és több urakat, 's Fő Rendeket, sokat consultalodék^j vellek, de holta után mind nyaka

t	Kvár II: <i>kapott</i>
u	Mvh: <i>mind</i>
v	meggyőzte; Kvár I: <i>persvádéálja</i>
w	nyilvános esedezéseket, tiltakozásokat; Kvár I: <i>protestatiokat</i>
x	Mvh: <i>maga</i> hiányzik
y	Kvár I: <i>Medicussai</i> , Mvh: <i>Médcusai</i>
z	Kvár II: <i>nevű</i> (<i>Német</i> helyett)
aa	legyőzte
ab	Mvh: <i>emeznek</i>
ac	Kvár II. és Mvh: <i>szerint</i>
ad	Kvár II: <i>itala</i> hiányzik
ae	Mvh: <i>fulladást</i>
af	Kvár II: <i>'s azután</i>
ag	Mvh: <i>tartá</i>
ah	Kvár II: <i>Vizkorságot</i>
ai	Mvh: <i>savanyu</i> hiányzik
aj	Kvár II: <i>'s</i> hiányzik
ak	folytatták
al	Kvár I: <i>Országot</i>
a	utódjának
b	Mvh: <i>válosztotta</i>
c	megerősítette; Mvh: <i>confirmálta</i>
d	Kvár I: <i>és a' Portával is confirmáltatta vala</i> hiányzik
e	Kvár I: <i>mondotta</i>
f	összehívatván; Kvár II: <i>Convocalvan</i>
g	Kvár II: <i>'Sigmondot</i>
h	Kvár II: <i>Lónai Sigmondot</i> hiányzik
i	Kvár I. és Mvh: <i>Milith</i>
j	tanácskozott

szakada. Testamentumot^k is tett^l halála előtt többel fél Esztendőnél,^m légálvánⁿ Császári, Királyi, 's kinek kinek Méltóságához^o illendő jokat: *Német Császárnak, Sveziai^p Királynak* hatalmas fő Lovakat, gazdag Szerszámokkal.^q *Török Császárnak* gazdag ezüst mosdokat, kupákat.⁹⁹ Uraknak, Fő Rendeknek köntösöket^r etc. etc.^s A' Fejervári Collegiumhoz az Enyedi Jozságot;^t építésre sok ezer Forintokat,^u annuatim^v Debretzenből néhány 1000 Forintokat,¹⁰⁰ Egy igen gazdag Médállyt circiter^w 9000. Tallérost; Tokai hegyen^x a' hét Szőlőket, 's többeket is.¹⁰¹ Az Ország számára bizonyos [14b] számu ezer Forintokat depositumul,^y melyet collocálának^z. Szamos Ujvárbán. A Fejedelem Aszszony számára aranyat 50.000; Tallért 50.000; jo féle ezüst öt penzes garast¹⁰²¹⁰³ 50.000 forintokig; a' kún járó¹⁰³ aranyokon^{aa} /:mely vala circiter 20. ezerig valo:/ és egyéb kún^{ab} járó Tallérokon 's költő pénzen^{ac} kívül. Annakfelette számtalan és gazdag ezüst marhák, Lora valo eszközök, ferjfi, 's Aszszonyi gazdag öltözetek, köves^{ad}. Marhák¹⁰⁴ többek száz ezer tallér^{ae} érőknél, mellyek Fagarasban^{af} tetettek le Kemény Boldisár keze alá. /:NB.^{ag} Ez a' fejedelem^{ah} Kemény Janosnak Attya:/¹⁰⁵ Váradon lévén betegen az ott levő Bánya fejedők¹⁰⁶ kedvéért,^{ai} 's a' Magyar országi conventiculumért.^{aj} Lőtsérol is hoztak vala^{ak} egy ott lako Hohért, ki Doctor is volt; ez is curálá, a' lábain sebeket nyitván, hogy a' rosز nedvesség azon szivarogna ki; de tsak hijába. Itt eszébe jutván Török országban mitsoda bélesekett,^{al} Gyuláról hozának béles Sűtő Aszszonyokat, 's azok sűtének számára bélesekett mig Váradon vala.¹⁰⁷ Onnan bé Indulván ugy lőn a' rendelés hogy Thordáról tsak Enyedig mennének,^{am} de el nehezedvén [15a] nem szálla meg

k	Kvár I. és Mvh: <i>Testamentumat</i>
l	Kvár II: <i>tött</i>
m	Kvár II: karéj-cím: <i>Betlen Gábor Testamentuma.</i>
n	hagyván
o	Kvár I. és Mvh: <i>Méltóságához</i>
p	svéd
q	jav. ebből: <i>Szerszámokat</i>
r	Mvh: <i>Köntőseket</i>
s	Kvár II: <i>etc. etc. etc.</i>
t	Kvár I: <i>joszágot</i>
u	Mvh: <i>forintokat</i>
v	évente
w	körülbelül
x	Kvár II: <i>hegyet</i>
y	letétül
z	elhelyeztek; Mvh: <i>collocálnak</i>
aa	Mvh: <i>Aranyokon</i>
ab	Kvár I. és Mvh: <i>kin</i>
ac	Mvh: <i>pénzeken</i>
ad	Mvh: <i>kővér</i>
ae	Kvár II: <i>Tallért</i>
af	Kvár I. és Mvh: <i>Fagarasban</i>
ag	Kvár II. és Mvh: <i>NB. hiányzik</i>
ah	Kvár II. és Mvh: <i>Fejedelemnek</i>
ai	Kvár II. és Mvh: <i>kedviért</i>
aj	gyűlésért
ak	Kvár II: <i>volt (vala helyett)</i>
al	Kvár I: <i>ött</i>
am	Kvár I. és Mvh: <i>menne</i>

Enyeden a' Doctorok tanásából, hanem le vitetę magát Fejervárra el alélva; ett még más nap két vagy három kalán korpa tzihrét; egy^a kevés mondola tejet; de midőn már az Inasok el takarodtak volna enni, már tsak alig szolhatván, 's Udvarolván néki Nagy Pál a' fő Gyalog kapitány; Matskási Ferentz Udvari Vitzé Kapitány, és Kemény János igen kedves hivei: kére tentát, pennát, papirossat, mellyeket eleibe adván ira két rendet¹⁰⁸ szépen, azok azt gondolván hogy még valamellyiknek valamit akar testálni, a' közönséges¹⁰⁹ Testamentumon^b kívül: de az Irás /:melynél többet sem nem szolt, sem nem irt azután:/ e' vala: *Ha Isten velünk: Kitsoda ellenünk? Senki nintsen bizonyára, bizonyára senki nintsen.*^c Ezen azt gondolván az ott állok hogy alunni akar a' Fejedelem térdet hajtván ki menének.^d Azonban Gelei István az Udvari Pap bé menvén Imádkoztata, 's egy tyukmony sültni idő^e alatt meg hala e' Nagy fejedelem, kihez hasonló Magyar István Királytól, 's Mátyás Királytól fogva nem hallatott: Eszes vitéz, igen magaviselő, Kegyelmes, Liberalis, Jo Oeconomus,^f mun- [15b] kában faradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét^g nem tölto, Külsőképpen tekintetiben Oroszlány;^h Conversatiojábanⁱ nyájas;^j jozon^k életű; Kegyességet 's Isteni Szolgálatot külsőképpen nem tettető, de buzgo; Szegenyeken, <Könyörgőkön>^l könyörűlő; Egyházi rendet tiszteletben tarto, taplalo; Ecclesiát építő, segítő, fundalo; Tudos Emberek conversatiojában 's disputatiojában^m gyönyörkődő; Hazafiainak Attyok. Minden Rendet promovéáló;ⁿ Meg haragunni tudo, de azt meg mérséklő; haragot nem tarto; nem kegyetlen, 's nem vér Szomjuhozó; hamar meg engesztelődő; ki^o a' közönséges helyen magát nagy Authoritással,^p ben pedig belső Szolgai közt nyajas szelidséggel magát viselő;^q a' bor italt feje fajása is nem szenvedhetta etc. Kemény Janosnak rolla valo buzgo Exclamatioja^r ez: *Oh vajha remélhető volna valaha^s más! oh vajha nem született, avagy örökké elt volna!*

Egy időben élének ez^l három Nagy^u Magyarok 1. Betlen Gábor 2. Pázmány Peter.

3. Eszterházi Miklos a' Palatinus. Az említett Pázmány^v Péter azt mondotta vala

- a Kvár I. és Mvh: 's egy
- b Mvh: *Testamentomon*
- c Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor Fejedelem meg hal Fejér Várt.*
- d Mvh: *ki-mennek*
- e Kvár II: *idő* hiányzik
- f bőkezű, jó gazdálkodó
- g Mvh: *idejti*
- h Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor millyen volt Termeszetiben.*
- i társalkodásában
- j Mvh: *nyájos*
- k Kvár I: *jozan*
- l Kvár I. és Mvh: a szó nincs törölve; ez valószínűsíti, hogy itt *Szegenyeken* <könyörgőkön> *könyörűlő* állhatott (v.ö. V. Windisch 149.).
- m vitáiban; Kvár I. és Mvh: *disputatioiban*
- n előre mozdító
- o Kvár II: *ki* hiányzik
- p tekintéllyel
- q Kvár I. és Mvh: *viselő etc.*
- r fölkiáltása
- s Mvh: *vala*
- t Mvh: *az*
- u Kvár I. és Mvh: *Nagy* hiányzik
- v Mvh: *Pázmányi*

egykor Kemény Já- [16a] nosnak:^a „Atkozott Ember volna ki titeket arra kényszerítene^b hogy a' Töröktől el szakadjatok,^c 's ellene rugodozzatok,^d míg Isten a' Kereszténységen^e maskeppen könyörül, mert ti^f azoknak torkokban laktok;^g oda annakokáért adjátok meg a' mivel tartoztok,^h ide tartatok csak jó Correspondentiát,ⁱ mert itt Keresztény^j fejedelemmel van dolgotok t.i. a' Római Császárral: Adományok^k nem kel, a' Töröktől töltsetek^m adományokkal;ⁿ mert noha /:látod Edes Ötsém:/ nékünk elégséges hitelünk 's tekintetünk vagyon mostan a' mi Kegyelmes keresztény^o Császárnk előtt; de csak addig durál^p az a' Nemet Nemzet előtt, miglen Erdélyben Magyar Fejedelem hallatik floréálni,^q azután mindjárt^r contentusba^s jutván, gallérunk alá pökik a' Német, akár Pap, akár Barát, akár ki légyen az.” Az az Eszterházi Miklós is igen^t eszes modos, autoritativus^u jó Magyar vala, és azon kívül hogy az Evangelica Religionak mindenik nagy üldözője vala,^v Nemzetyeket 's annak Szabadságát Szerető hasznos Emberek valának; 's mind Betlen Gábor, 's^w mind Rákotzi György idejében igen Szomjuhozzák vala a' Magyar Nemzetnek Szabadságát, és a' Magyar Nemből állatando^x Királyságot hogy resti- [16b] tualhatnák^y a' régi Mohács Mezei Magyarok végezése szerént.^z Volt erről elég tractájok^{aa} is, de a' Religio miatt nem erhető el a' meg egyezés a'^{ab} maga perfectioját.^{ac} Betlen Gábor is igen Martialis^{ad} Ember vala; és el mondja vala azt, hogy csak volna más ki procurálná^{ae} a' hadak fizetését, 's a' derék

- a Jánosnak, más.h.
- b Kvár I: *kényszerítene*; Kvár II: karéj-cím: *Pázmány Péter mit mond?*
- c Mvh: *szakadjatok*
- d Kvár I. és Mvh: *rugodoztatok*
- e Kvár II: *Kereszténységen*
- f Kvár II: *ti hiányzik*
- g Mvh: *laktak*
- h Kvár II. és Mvh: *tartoztak*
- i levelezést, kapcsolatot
- j Kvár I. és Kvár II: *Keresztény*
- k Kvár I: *Adományotok*
- l Kvár I: *Töröket*, Mvh: *Törököket*
- m Kvár II: *töltsetek bé*
- n Kvár I: *adományokkal*
- o Kvár II: *Keresztény*
- p tart
- q virágozni
- r Kvár I: *mindjárt hiányzik*
- s megvetettségbe
- t Kvár II: *igen utólag beszúrva*
- u tekintélyes
- v Kvár II: *igen nagy üldözője vala mindenik*
- w Mvh: 's hiányzik
- x Kvár I: *álló*, jav. ebből: *álló*, Mvh: *álló*
- y helyreállíthatnák; Mvh: *restituáltathamák*
- z Kvár II. és Mvh: *szerint*
- aa tárgyalásuk
- ab Kvár I. és Mvh: *a' hiányzik*
- ac beteljesülését
- ad hadakozó kedvű
- ae elintézné

Hadaknak egyben szerzését,^{af} egyéb aránt a' had viselést annak molestiáját^{ag} örömet fel venné,^{ah} és soha honnyában bekességben lakni nem is kívánna.¹¹⁰ Ez a' Fejedelem szép respectussával azelőtti Portai tizenöt ezer aranyakat,^{ai} tíz ezerre le szállította vala, kit az utánna^{aj} valok el vesztének. Sok hadakozási, fizetet sok hadak tartási, 's a' Pompás Udvar tartás közt is, hagyott vala^{ak} ez a' Fejedelem a' Tárházban többet egy million készpénznél a' sokat érő Pohár Székeken, 's Clenodiumokon^{al} kívül etc. A' mint azért életében Martialis Ember volt, úgy Testamentumában is^{am} azt rendelte vala, hogy ötet veres színben gyászolnák, temetését^{an} is azzal ekesittenék; de nem tselekedék azt a' Testamentomnak Exsequutori.^{ao} Koporsoját is maga életében meg hoztván contemplálta^{ap} jo ideig. Midőn a' Vizkorságban igen el dagadoztanak^{aq} vol-[17a] na tagjai, 's azok közt az also függők, tapogatván^a Szegénynek titkosabb^b tagjait is a' velle bajlodo Borbély János nevű^c /:ki igen jadzi trefás Ember vala:/ monda a'^d Szegény Fejedelemnek: *Lakolik am most, a' ki sokat tsintalankodott.*^e meg nem haraguván azt felelte. *Ugy vagyon 's meg erdemli.*

Mely nap meg hala, maga hagyásából testét fel bonták, 's belső^f részeit ki vevék; mellyet Catharina nem tsak meg néze vegig irtozás nélkül, sőt fogdosta, tapogatta,^g a' fel metét testnek^h szivét, fel hasítottⁱ hasát, és egyéb tagjait; de semit nem szomorkodván, sőt egy könyvet sem ejtvén, az el vetemedett Istentelen gonosz szivű Aszszonyi állatt.¹¹¹

Estve az nap - halál hirt mondani, a Romai Császárhoz expediáltaték^j Kemény János, de ötet a Császár meg nem ajándékozá, Pazmány jelentvén ennek okát, ne láttatnék örülni a Fejedelem halálát etc.^k

Catharina még életében a' Fejedelemnek, mihellyt ő Szegény betegeskedni kezdte, mind erköltsében el vetemedék, mind vallásában meg tantorodék. Adta vala magát a' fejedelem Aszszony egy *Serothin* nevű Morvai Exul^l Urhoz,^m ki holmi

- af** Kvár II: *szedését (szerzését helyett)*
ag kényelmetlenségét; Mvh: *Molestiáját*
ah Kvár II: *a' had viselést örömost fel venné, 's annak molestiait*
ai Mvh: *Arannyokat*
aj Kvár I. és Kvár II: *azután*
ak Kvár II: *volt (vala helyett)*
al ékszereken
am Mvh: *Testamentomábanis*
an Kvár II: *'s temetésit*
ao a végrendelet végrehajtói; Kvár I: *Testamentumnak Executorai*
ap szemlélte
aq Kvár II. és Mvh: *dagadoztak*
a Kvár II: *tapogatván*
b Kvár II: *titkosabb*, Mvh: *titkosb*
c Kvár II: karéj-cím: *Borbély János trefája.*
d Kvár I: *a' hiányzik*
e Kvár I: *tsintalankodik*
f Kvár II: jav. ebből: *belső,*
g Kvár II: *tapogatta*
h Kvár II: karéj-cím: *Catharina vakmerő bátorsága.*
i Kvár II: *meg hasított*
j küldeték
k Kvár II: a bekezdés hiányzik; Mvh: *etc. hiányzik*
l száműzött; Kvár I. és Mvh: *Exul hiányzik*
m Kvár II: karéj-cím: *Catharina erköltselensége.*

Rebellioⁿ miatt jóságát^o el vesztvén a' fejedelem Udvarában nagy betsületben tartatik vala, 's fő Lovász Mester is vala; ezt *Straszburg* a' Svetziai Király Residence^p is észre vette vala, ki jovallá^q is hogy a' dolgot a' fejedelemnek meg jelent-[17b] vén amovéáltassék^r *Serothin*: melyet Bornemisza Pál, és Kemény János meg is jelentének a' Fejedelemnek, azokat is meg beszélvén a' miket magok is^s láttak vala; kin a' Fejedelem igen el busula, és *Serothint* de nem tzigéresen amovéálá; de az ő nyelvkeskedése^t által a' Fejedelem Aszszony igen ki tzigéreződék a' Szegény Fejedelem halála után, ugy hogy vegre az öreg Betlen István¹¹² nagy jutalmat is ígér vala, ha valaki azt a' rossz Embert kézre keritené; de azután el veszett valahová az eb.¹¹³ Meg is fattyazék Catharina,^u szomorúsága miatt valo betegséget tettettvén, és a' feredő házrol Váras^v felé nyilo kis ajtotskán vivék ki a' kis fattyu Leány gyermeketskét, egy Uj Keresztény^w Aszszonynak,¹¹⁴ de meg hala hamar. Ezt noha igen titkolták 's közönségesen nem is tudták; de tudták sok nagy Emberek; mindazáltal^x el titkolák a' veszedelemért, 's hogy ollyan Fejedelmen gyalázat ne esnék holta után is. A' Temetésre interim^y tsudás maga meg erőltetésével fel kele a' Fejedelem Aszszony,^z 's azután publicé convertála,^{aa} 's a' nagy Templomban Ur Vatsorájával is éle;¹¹⁵ mellyel a' [18a] Papista factio,^a mely a' Betlen Házat el nyomván, Papista Fejedelmet kívánván Csákira¹¹⁶ néz vala^b /:ki a' Fejedelem Aszszonytól sok pénzt és egyebet^c iktatott vala el, 's a' mint a Circumstantiák^d mutatták a' fajtalanságban is társa volt:/ meg akadályoztaték. NB. Csákinak tsak egyszer 40.000 aranyat, azután minden Clenodiumát^e kezéhez adá a' Fejedelem Aszszony.

CATHARINA FEJEDELEMSÉGÉRŐL.

Betlen Gabor halála után lőn sokféle factio. Az Austriai Ház igen^f igérvén erős protectioját a' Fejedelem Aszszonynak,^g 's oppressioját^h a' Betlen Háznak; munka-

n	lázadás
o	Mvh: <i>jóságít</i>
p	svéd király ügyvivője
q	Mvh: <i>javallá</i>
r	elmozdítottassék
s	Mvh: <i>is</i> hiányzik
t	Kvár II: <i>nyelvkeskedése</i>
u	Kvár II: karéj-cím: <i>Catharina megfattyazik.</i>
v	Kvár II: <i>a' város</i>
w	Kvár II: <i>Keresztvény</i>
x	Kvár I. és Mvh: <i>mindazonáltal</i>
y	ezenközben
z	Kvár II: karéj-cím: <i>Papistává léssen.</i>
aa	nyilvánosan áttért
a	szövetkezés, intrika
b	Kvár II: karéj-cím: <i>Catharina fajtalansága Csákiival.</i>
c	Kvár I: <i>'s egyeb <ek>et is</i> , Mvh: <i>'s egyebet</i>
d	körülmények
e	ékszerét; Kvár II: jav. ebből: Clenodiumot, Mvh: <i>clenodiumakat</i>
f	Kvár II: <i>igen igen</i>
g	Kvár II: karéj-cím: <i>Csáki Fejedelemségit munkalodják.</i>
h	elnyomását

lodják vala a' Pápisták Csákinak promotioját,¹ de ezek füstbe menének.¹¹⁷ Interim lón Medgyesen Ország Gyűlése¹¹⁸ nagy tumultussal,¹ mert a' Gubernator Betlen István a' Fejedelem Aszszony ellen tón publica querelát^k az ország előtt,¹ és akarván mutogatni conditioinak^m violálását, és consequenter az országnak Homagiumaⁿ alol valo fel Szabadulását a' Fejedelem Aszszony [18b] dégrádálására; az ellenkező factio praevalcala,^o 's tsak alig hogy a^k két fél Kardra nem méne, vegre az ország a' Praesidens^p Kemény Boldisár Toldalagi Mihály és Borsos Thamás által a' dolgot sopiálá,^q noha nehezen. Hally itt^r egy tsufos dolgot: E' tájban Raskán Magyarországban, lakott egy Ördög^s egy Ember házánál néhány^t Esztendőig, ki nem lattatott ugyan, de Szavai hallottak,^u és sok tsintalankodási^v lattattak is; ez ekkorban a' Haztol el távozván néhány Napok alatt, azután megint meg jelenvén Szokott Szállásán, 's kerdetvén hol járt? azt felelte hogy: Im^w az Erdellyiek Gyűlésére^x mentem vala^y énis, kevésbe mulék, veghez nem vihetém,^z hogy egy mást le vágják; azt azért^{aa} véghez nem vihetvén, egy Papot vetkezteték utamban a' Léányával.

Ezek után lón ilyen factio: hogy a' Kassai Vice Generalis,¹¹⁹ mintha tsak a' Kállai, Szathmári, Fejedelem halála után redéált^{ab} végházaknak^{ac} látogatására jöne feles magával, 's a' többi utánna Szivárogván, onnan jűnének^{ad} bé a' Fejedelem Aszszony mellé; ki akkorra menne^{ae} Szamos Ujjvárra, 's ha kik [19a] ellenkezők tanálatnának^a nyakaztatnának le; a' Fejedelem Aszszony pedig parantsolna^b hogy kiki tsendességben lenne, ne hogy a' Gubernator parantsolatjára fel űlnének. De a' dolgot meg tudván a' Gubernátor, parantsola Ifjabb Groff Betlen Istvánnak¹²⁰ és Zollyomi Dávidnak, 's a' Bornemisza János hadát dissipálák, 's a' factio sufflaminaltaték.^{c.121} Azután

- i előmozdítását
- j háborgással
- k nyilvános panaszt
- l Kvár II: karéj-cím: *Betlen István ellenkezőt munkáloдик.*
- m Kvár II: *conditionak*
- n a neki szabott feltételek megsértését és következöleg az országnak hűségesküje;
- Kvár I: *homagium*
- o elmozdítására; az ellenkező párt erősebbnek bizonyult
- p a rendek elnöke
- q lecsöndesíté
- r Kvár I: *itt e' tájban*
- s Kvár II: karéj-cím: *Tsufos hazugság.*
- t Kvár II: *egy néhány*
- u Kvár I: *hallattak*
- v Kvár II: *tsintalansági*
- w Mvh: *Imé*
- x Kvár II: *Gyűlésire*
- y jav. ebből: *vala,*
- z Mvh: *vihettem*
- aa Kvár II: *azért azt*
- ab visszaszállt
- ac Mvh: *Vég hazánknak*
- ad Kvár I: *jönenének,* Kvár II: *jövének*
- ae Kvár I. és Kvár II: *méne*
- a Kvár I: *találatnának,* Kvár II: *találta nak*
- b Mvh: *porantsolna*
- c szétoszták, s a szövetekezést szétverték

parantsolának^d hogy az ország hada Kolosvárhoz^e gyűlne; de az alatt a' Gubernator,^f Veje és Fija által Rákotzi Györgynek a' Fejedelemségre vocatiot^g ada, látván hogy periclitál^h mind Familiástól, és a' vélle ertökkel, magának pedig a' Fejedelemséget nem remelheti vala. Ott kűn azért a' két Ifju Urak magok partyokra hajták a' Hajduságot, 's Biharon kívül a' több Partiumbéli Varmegyéketⁱ is; de Erdélyben is sok pártjai valának a' Gubernátornak; mert igen meg unták vala a' Hazafiai a' Fejedelem Aszszony miatt valo veszdéseket.¹²² Confluálván^j azért az ország azon Tabori Gyűlésre, subordináltak^k masokat is, [19b] de kiváltképpen *Fekete Lőrinczet*,¹²³ ki jo Német, 's a' Fejedelem Aszszonynak is hiteles Embere lévén - 's Jozságot is ígervén neki persvadéaltaták,^l hogy butszúzzék el^m sponteⁿ a' Fejedelemségtől; mert az ország kedve ellen is gyalázatosan le tenné, ezen egybe gyűlesek; 's jobb lenne tsendességben élni lévén elege: mellyre réa ígéré magát tsak valami mulolag, kapván azért az alkalmatosságot,^o bé gyűjték a' Statusokat,^p kedvénél is elébb Cancellarius *Kovátzotzki*^q *István* Fejedelem Aszszony nevével el butszúzzék, adván több Jozságihoz^r *Vintzet*¹²⁴ 16 ezer forintban, 's el kísérteték^s Cserenyi^t Farkas Tanáts Urral Fejér Várig, 's onnan méne Fogarasba.^{u,125}

BETHLEN ISTVÁN FEJEDELEMSÉGÉRŐL

Mihellyen a' Resignatziot^v a' Fejedelem Aszszony meg tselekvé, hirt^w adván a' Gubernator a' Fijanak, hogy a' Rákotzi György meg indításával sietnének, Váradra bé jöve Rákotzi. De ezekben vévén a' dolgot kik az Fejedelem Aszszony pártján valának az előtt, batorságosbnak^x itélék, hogy *Betlen Istvánt* valasztanák Fejedelemnek, mint idegent, kit az Ifju Urak, injuriatu- [20a] sok^a is lévén, hoznának nyakokra, azért *Betlen Istvánhoz* adhaeréalának.^b Látván *Betlen Istvan* is a' dolgot^c reménsé-

- d Mvh: *porontsolának*
- e Kvár II: *Kolosvárra*
- f Kvár II: karéj-cím: *Betlen István Rákotzi Györgyöt a' Fejedelemségre hivattya.*
- g meghívást
- h veszélyben forog
- i Kvár I: *Megyéket*
- j összegyűlvén
- k alárendeltek
- l meggyőzték
- m Kvár II: karéj-cím: *Catharina a' Fejedelemségből le tetetik*
- n önként
- o Kvár I. és Mvh: *alkalmatosságon*
- p rendeket
- q Kvár II: *Kovátzotzki*
- r Kvár I: *joszágaihoz*
- s Kvár II: *kisérteték*, Mvh: *kisérték*
- t Mvh: *Tserény*
- u Kvár I: *Fagarasba*
- v lemondást
- w Kvár II: *hírré*
- x Kvár II: *batorságosnak*, Mvh: *bátorságosobbnak*
- a jogtalanul eljárók
- b csatlakoztak; Mvh: *adhaeréalnak*
- c Kvár II: karéj-cím: *Betlen István Fejedelemnek választatik.*

ge^d felett succedálni,^e meg írâ tempestive^f a' Fiainak hogy Râkôztit meg ne mozdítanák; de azok már oda advân Szót; nem resistálának.^g De Betlen István bizván ahoz, hogy a' Fiai az 6 Irásához tartják magokat, acceptálâ az Electiot.^h Râkôzti már Váradon lévén, 's a' két félⁱ Taborba szálván egy más ellen, eleget jártaták a' dolgot, de Râkôztit vissza nem beszélheték, 's a' vér ontást is sajnállyák vala. Vegre Topa¹²⁶ nevű Falunál hitre egy mással Szembe levének, és sok tracta^l után végezék azt, de igen titkoson hogy már, hogy Rakotzi légyen vesztég Váradon; Betlen István pedig az Országnak gyűlést promulgaltasson^k Segesvárra, ott a' Fejedelemséget resignállya,^l 's ujjab Electiora^m botsattassék a' dolog, mindeneknekⁿ utrinque^o kötelességek fel szabadíttatván, a' kit Sponte^p választ az ország a' légyen, sőt hogy ha kinálnák is Betlen Istvânt fel ne venné; az alatt Szabad lenne^q [20b] Rakotzinak a' Statusokat requirálni,^r 127 melly vegett kívánâ^s Catharinától Râkôzti Kemény Jânost, hogy holmi dolgok kedviért küldené hozzája^t Varadra;^u ki által Catharinának a' végezéseket^v meg izené;¹²⁸ kéré hogy ha mi praentensioja^w volna még a' Fejedelemséghez, azt 6 neki resignálnâ; írâ mind a' Portára, mind Budára mellette; és a' Segesvari Gyűlésre küldendõ^x Követtyeinek^y kezekbe költsõn^z adna^{aa} egy nehány ezer forintokat,^{ab} ajánlvân ezzel sokkeppen valo jo akarrattyát. Kemény Janosnak pedig ada 16 000^{ac} forintrol való assecuratoriát.^{ad} Betlen István hirtelenkedett 's maga gondolatlanul^{ae} tselekedett az Electionak fel vetelében,^{af} látta Rakotzival is controversiában^{ag} létét, 's hogy Catharina is

d	Kvár II. és Mvh: <i>reménysége</i>
e	sikerülni
f	idején
g	álltak ellent
h	elfogadta a megválasztást
i	Kvár II: <i>fél már</i>
j	tárgyalás
k	hirdetessen; Mvh: <i>promulgáltassan</i>
l	utasítsa vissza
m	választásra
n	Kvár II: <i>mindeniknek</i>
o	mindkét részről
p	önként
q	Kvár II: <i>volna (lenne helyett)</i>
r	a rendeket megkeresni
s	Mvh: <i>kívánâ</i>
t	Mvh: <i>hozzâja küldené</i>
u	Kvár II: karéj-cím: <i>Râkôzti munkalodja a' Fejede<lem>lemséget.</i>
v	Mvh: <i>végzéseket</i>
w	igénye
x	Kvár II: <i>menendõ</i>
y	Kvár I: <i>követeinek</i>
z	Kvár II: <i>költsõn</i> hiányzik
aa	jav. ebbõl: <i>adná</i>
ab	Mvh: <i>forintokat</i>
ac	mindhárom másolatban 16080, Hermányi másolási hibája
ad	nyugtát
ae	Kvár II: <i>meg gondolatlanul</i>
af	Kvár I. és Mvh: <i>felvételi</i> ben
ag	ellentétben; Kvâr I: <i>Contraversiában</i>

tőlle igen disgustata,^{ah} még is proponalta 's az országgal conclusioban^{ai} is vétette^{aj} vala, hogy Fogarast ki válthassa, de Catharina vakmerőül fel tette vala, hogy^{ak} ki nem bocsattya.¹²⁹ Catharina Kemény János által ertvén a' Rakotzi izeneteit, igen örömet hajla Rakotzihoz; mert Betlen Istvánt igen gyűlöli vala.¹³⁰ Irata azért Patens Levelet^{al} minden Fejede- [21a] lemséghez valo praentensiojának translatioja^a felől: annakfelette valának készen Török Császár parantsolati^b Budai Vezérhez, Tömösvári, Silistrai Basákhoz, a' két oláh Vajdákhoz Szóllók,¹³¹ hogy azon Leveletet látván, mindjárt valahová kívánni fogná^c a' Fejedelem Asszony járulnának segítségére.^d Ezeket 's a'^e több Leveletet mind kezehez küldé Rákotzinak, mellyekkel az Ifju Betlen István Budára menvén véghez vivé a' Rakotzi dolgát a' Töröknél. El érkezvén a' Topai végezés szerint^f a' Segesvári ország Gyűlésének ideje,^g mindeneket a' Homagium^h alol Betlen István Fejedelem fel szabadita. Ide Catharina abrak köztⁱ hét ezer forintot^j küldé a' Rákotzi Követei kezekhez,¹³² melynek^k öt ezerét el oszták, 's azután nehezen lelete meg venni Rakotzin. Ekkor adák Nagy Pálnak /:ki gyalog Kapitány vala:/ a' Hevizi Jozságot.^l

I.^m RÁKOTZI GYÖRGY FEJEDELEMSÉGÉRŐL.

A Segesvári Gyűlésben az Electionakⁿ napján, elsőben a' Török Követ¹³³ praesentálá^o a' Levelet; azt publice^p el olvasván, azután vox^q kérdés lőn. Első voxot kívánának Catharinának a' Fejedelem Asszonymnak Követitől,^r¹³⁴ mivel Méltóságosb^s Személy az hazában Catharina volna, [21b] 's a' Fogarasi L[iber] Baronatusságot^t is^u

ah	idegen
ai	határozatba
aj	Kvár II: vette
ak	Kvár II: <i>hogy Fogarast</i>
al	nyílt rendeletet
a	igényének átruházása
b	Kvár I. és Mvh: <i>parantsolatai</i> , Kvár II: <i>parantsolati a'</i>
c	Kvár II: <i>kivánná</i>
d	Kvár II: <i>segítségre</i> , Mvh: <i>segítségire</i>
e	Kvár I. és Mvh: <i>a' hiányzik</i>
f	Kvár I: <i>végzés szerint</i>
g	Kvár II: karéj-cím: <i>Betlen István a' Fejedelemséget le tézsi.</i>
h	hűségeskü
i	Kvár I: <i>között</i>
j	Kvár II: <i>forintat</i>
k	Kvár II: <i>mellyeknek</i>
l	Mvh: <i>joszágot</i>
m	Kvár II: <i>I. hiányzik</i>
n	választásnak
o	bemutatta
p	nyilvánosan
q	szavazat
r	Kvár I. és Mvh: <i>követétől</i>
s	Kvár II: <i>meltsóságosabb</i>
t	szabad báróságot; országos adót nem fizető uradalmat; Kvár I. és Mvh: <i>Baronatust</i>
u	Kvár II: <i>is hiányzik</i>

birja vala, ki Rakotzira voxola petsetes instructiojából, 's minden Fejedelemséghez valo praetensioját^y által adá; masok is oda voxolván, a' Betlen István partyán kevesen maradának, Rakotzi invitatiojára Követek is küldetének. Lőn ez 1631-ben^w Januariusban; ki bé érkezvén az ország hűségére^x eskűvék Fejérváratt.¹³⁵

Ezen 1631-ben mihellyen Rakotzi választaték,^y mindjárt Eszterházi Miklos Palatinus haddal támada ellene, holmi praetextusok^z alatt; ezen szókat mondván: Nem engedem meg tollasodni^{aa} repülésig, hanem miglen tsak pihés addig előzőm^{ab} meg etc.^{ac} De szép hadait az Ifju Groff Betlen István,^{ad} és Zolyomi Dávid vitezűl fel verék^{ae} az Erdélyi Hadak által, a' Palatinus Kassán Rákotzi Váradon lévén.¹³⁶ Ezek^{af} 's egyebek után következék^{ag} hogy a' Fejedelem mind igen keményen kezdé bánni az Emberekkel; mind igen gyanos^{ah} lenni; egyszerűsmind^{ai} külömb külömb úton modokon^{aj} hasznót kereső, 's azonban könnyűletlen is lévén, és lévén körüllette^{ak} sok gonosz Informatorok is; igen meg kezdé bantani a' Nevezetes Embereket és idegeníteni. Elsőben is a' Groffot *Betlen Istvánt*, ki Varadi Kapitány vala,^{al} 's fő vala a' Fejedelem bé hozásában a' ki nem éle sokaig; mert vagy néki el kell vala veszni, [22a] vagy a' Fejedelem meg háborittatik vala. *Miko Ferentzet* is degradála,^a a' ki nagyon munkalodta vala^b promotioját.^c Praepostvári Sigmondba is belé kötődözék,^d ki Erdélyi Jozságáit^e el veszté nyavallyás, kivel Zolyomi inditatt^f vala valami Fejedelemségről valo szines tractát,^g 's azután a' Fejedelemtől prodálá.^h Ezen közbenⁱ Eperjesen lőn tractája a' Fejedelemnek a' Német Császár Commissariussival.^{j,137} Meg fogatá^k Zollyomi

- v igényét; Kvár I: *praetensiot*, jav. ebből: *praetensiojat*, Mvh: *praetensiot*
w jav. ebből: *1613-ban*
x Kvár I. és Mvh: *hűségére*
y Kvár II: karéj-cím: *Eszterházi a' Palatinus hadat indit Rákotzi ellen*
z ürügyek
aa Kvár I. és Mvh: *meg toltvasodni*
ab Kvár II: *előzem*
ac Kvár II: karéj-cím: *De hada meg veretik.*
ad Mvh: *István* hiányzik
ae Kvár I. és Mvh: *fel verik*
af Mvh: *Ezenn*
ag Mvh: *következik*
ah Kvár II: *gyanus*
ai Kvár I: *egyszerzmind*
aj Kvár I: *modakon*, Kvár II: *módokan*
ak Kvár II: *mellette (körüllette helyett)*
al Kvár II: *vala* hiányzik
a alacsonyabb tiszbe helyezte
b Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi sok urakat üldöz.*
c előmenetelét
d Mvh: *kötélezék*
e jav. ebből: *Jozságát*
f Kvár I: *indított*
g tárgyalást
h elárulta
i Kvár II: *kivűl (közben helyett)*
j megbfzottaival; Mvh: *Comissáriussaival*
k jav. ebből: *fogá*

Davidot is,¹ kinek dolga így volt;^m A' Gustávus Adolphus követtye Tsászár ellen való őszve-szövetkezésreⁿ invitálá a' Fejedelmet, de az nem inducaltathaték,^o azért vissza menő uttyában Ifju Betlen Istvánnal, és Zollyomival tractála; kik, mint Spirituosus^p Ifjak réá ajánlák^q magokat; de Betlen meg hala, Zolyomi pedig verbuálni kezdte, kit a' Fejedelem le nem tsendesithete szép szoval^r mindjárt de végre tracta által bé jöve 's dolga complánáltaték,^{a,138} de alattomba tsak a' Svecus^l mellé igyekezik vala, melyet magától is^u meg tudván a' Fejedelem incaptivaltatá;^v Ez feleségét^w nem szerető Szétsi Mariával fertelmeskedő fergeteges eszd Ember vala;¹³⁹ ez^x meg sententziáztat- [22b] ván,^y 's^z minden Jozságaitol meg fosztatván^{aa} Kővarban tartaték^{ab} meg sententziazva 15. vagy 16. Esztendeig, és nagy Interpositiokra^{ac} is el nem botsáttaték.¹⁴⁰

Rákotzi György Sub Specie Juris,^{ad} gonoszul sok nevezetes Hazafiait meg rontván tselekedte azt is^{ae} hogy a' Betlen Gábortol a' Fejer Vári Collegiumnak építésére légalatott^{af} egy néhány ezer forintokat, költsönözésnek színe alatt az öreg Betlen Istvántól extorqueálván^{ag} /:mert ő vala a' Testamentumnak egyik Exsequitora^{ah} ./ semiképpen meg nem adá sok unszolásra^{ai} is; a'^{aj} kilentz ezer Talleros Medályt is kezéhez vévé: a' Tokai hét Szőlőket is el foglalá: a' Debretzeni Taxából^{ak} is sok ezereket lévőla,^{al} melyek a'^{am} mai Napig is oda vagynak, mely miatt az öreg Betlen

I	Mvh: <i>Davidatis</i>
m	Kvár II: karéj-cím: <i>Zolyomit el fogattya.</i>
n	Kvár II: <i>Szövetkezésre</i>
o	vétethetett rá
p	lelkes
q	Kvár I: <i>ajánlják</i>
r	Kvár II: <i>szép szoval</i> hiányzik
s	elsimíttaték
t	svéd
u	Kvár I: <i>is</i> hiányzik
v	elfogatta
w	Kvár II: <i>Felesegit</i>
x	Kvár I: <i>ez</i> hiányzik
y	elítéltetvén
z	Kvár I. és Mvh: ' <i>s</i> hiányzik
aa	Kvár I: <i>megfosztván</i>
ab	Kvár II: <i>tartatik</i>
ac	közbenjárásokra
ad	a jog örve alatt
ae	Kvár II: karéj-cím: <i>Rákotzi a' Fejér Vári Collegium vagyonyából sokat el veszteget.</i>
af	hagyományozott
ag	kicsikarván
ah	végrehajtója
ai	Mvh: <i>unszolására</i>
aj	Kvár I: <i>a'</i> hiányzik
ak	adóból
al	elvett
am	Kvár I. és Mvh: <i>e'</i> (<i>a'</i> helyett)

István, in conscientia^{an} is^{ao} igen compungalodott^{ap} vala, mert a' Papok urgeallyák^{aq} vala,¹⁴¹ és^{ar} Rákotzitól is méltán fél vala.

Ez a' Fejedelem titkon sok Urakra^{as} Inquisitiót peragaltat^{at} vala, tselekedte ezt tsak Kemény János ellen is négyszer, ha nem többször. Negyedszer azért, mintha Fejedelemséget keresne, 's^{au} Veres Mihály árulta vala^{av} el.¹⁴² [23a]

Az Óreg Betlen István is Budára menvén, igen aggráválá^a a' Fejedelem dolgait.¹⁴³ Székely Moses is a' Portán; Zollyomi^b is fogva lévén, ki mellett a' Török is interponálta^c vala magát;¹⁴⁴ azért a' Fejedelem is meg rettene, 's az Embereket kezdé edesgetni magához.¹⁴⁵ De főképpen azzal offendálá^d a' Portát,^e hogy a' Havas Alföldi vajdák dolgába elegyité^f magát, engedvén azt is hogy a' Hazában verbuállyon az Exsul^g a' Portától inauguraltatott^h Vajda ellen.¹⁴⁶ Caeterumⁱ akkor a' Vajdától többet feje ki a' Fejedelem 100.000 dutka pénz¹⁴⁷ forintnál,^j Ez a' Császár Szakállában^k kapás az Erdély veszedelmének oka, de az a'^l Fejedelem a' privatum commodumot^m úzte.¹⁴⁸

Inter haecⁿ a' Portán meg ígérék^o a' Fejedelemséget Betlen Istvánnak,¹⁴⁹ hadat rendelének melléje^p a' Budai Vezérrel Nassupogli Hussaim Bassával ellenünk indulának. Itt sem a' Lengyelek sem a' Magyar Országiai nem adának segítséget, sőt fizetésünkre sem botsáták a' Népet.¹⁵⁰ A' Haza a' Töröktől fél vala, Betlentől idegen nem vala; de Rá- [23b] kotzi^q által disgustáltatott^r vala; azért maga is úgy itél vala, hogy mellette a' Török ellen fegyvert nehezen fogna; minekokáért az Uraknak igen ajánlya vala magát. Azért nagy nehezen meg indula, le elől Fejér Vármegye 's mások azután.¹⁵¹ A' Havas - alföldi Vajda¹⁵² is magát is^s féltvén a' Töröktől,^t az Erdélyi-

an	lelkiismeretében
ao	jav. ebből: <i>ig...</i>
ap	furdaltatott
aq	sürgetik
ar	Kvár II: <i>ez (és helyett)</i>
as	Kvár I. és Mvh: <i>sok Urakra titkon</i>
at	nyomozást indított; Mvh: <i>perágált</i>
au	Mvh: <i>ő ('s helyett)</i>
av	Mvh: <i>vala hiányzik</i>
a	megnehezítette
b	Kvár I: <i>Zolyomi Dávid</i>
c	közbevetette
d	megsértette
e	Kvár II: karéj-cím: <i>Rákotzi a' Portát meg bántya.</i>
f	Kvár I: <i>dolgaiban elegyittené</i> , Mvh: <i>dolgába elegyitené</i>
g	száműzött
h	beiktaltott; Kvár I. és Mvh: <i>inaugurált</i>
i	egyébként
j	Kvár I: <i>forintoknál</i>
k	Kvár II: <i>szakállába valo</i>
l	Kvár I: <i>a' hiányzik</i>
m	saját hasznát; Kvár I. és Mvh: <i>commodumát</i>
n	ezenközben
o	Mvh: <i>meg ígérték</i>
p	Kvár II: karéj-cím: <i>Betlen István a' Török Bassákkal Rákotzi ellen indul.</i>
q	<i>Rákotzi</i> , más.h.
r	elidegenedett
s	Mvh: <i>is hiányzik</i>
t	Kvár II: karéj-cím: <i>A' havas-alföldi Vajda az Erdélyiekhez adja magát.</i>

ekhez adá magát ebben, hogy Szilistrai^u Basát adóval^v le tsinálá, 's maga is ránk^w nem jöve, noha parantsolatya lévén ki szállott^x vala.¹⁵³ Anno 1636-ban 1-ma 8-bris indulának Betlen István ellen Tordáról. Minekelőtte meg egyezhettek^y volna Kornis Sigmondal, 's véle levő Bihar Varmegyei haddal az Erdellyi hadak, addig azokra réá méne az Ellenség Szalontánál, és nolle velle^z meg kelle űtközni vélle Kornis Sigmondnak, mert el nem szállhata mellőle.^{aa} Lón az űtközet estve felé, 's a' setét éj választá el őket egymástól; igen Emberűl forgatá ugyan magát az a' kevés Magyarság, de e' felett az Isten keze tsudálatosan forgott benne, 's kettő rettenté meg a' Pogányt. 1-mo Hogy [24a] egy el fogott^a. Magyar azt mondotta, hogy a' Fejedelem a' derék taborral el érkezett.^b 2-do Hogy azon a'^c helyen igen sok Darvak voltak, 's azok fel kelvén éjjel ugy itélt a' Pogány hogy valami sok Embernek^d szava^e az: azért meg rettentvén^f futni kezdett azon^g, a' lapos és seppedekes^h helyen; már a' Magyarság is futottⁱ Várad felé, 's így váltak két felé mint a' Vak Koldusok,^j mindenik fél magát meg verettetnek^k itélvén. A' Pogányban több veszett el a' lápokban^l mint az űtközetben^m mert más nap eszre vévén a' dolgot a' Magyarok egy hetig is őlték fosztották őketⁿ a' lápokon.¹⁵⁴

NB. Ezt a'^o Kornis Sigmond nevű őreg^p jo Urat is sok árulo nével illette a' Fejedelem ok nélkül. Ez az űtközetről a' Fejedelemhez jöve, 's bátoritto hirt hozván, bé menének^q Váradra.¹⁵⁵ De azonban ilyen dolog esék:^r Hir jöve a' Táborra, hogy jó a' Vezér ujjab nagy készüllettel hozván Betlen Istvánt, kin a' Magyarság ugy el ijede hogy sátoraitak fel szedék;¹⁵⁶ az Urak [24b] titkon egyben gyűlének a' Vesseleynyi Boldi'sár Szállására, 's 'Sinatjokban azt forgatták vala, hogy reggel a' Fejedelemnek izennyék meg, ha bekelhetik a' Tőrökkel jo, ha nem a' Fejedelem viselleyen

- u Kvár I: *a Szilistria*
- v Kvár I. és Mvh: *adommal*
- w Kvár I. és Mvh: *réánk*
- x Mvh: *ki szállatt*
- y Kvár I. és Mvh: *meg egyezhettek*
- z akarva-akaratlan
- aa Kvár I. és Mvh: *előlle*
- a Kvár II: *el fogatt*
- b Kvár II: karéj-cím: *A' Pogány meg ijed.*
- c Kvár II: *a' hiányzik*
- d Mvh: *embereknek*
- e Kvár I: *szova*
- f Mvh: *meg rettentvén*
- g Kvár I. és Mvh: *azon hiányzik*
- h Mvh: *süppedekes*
- i Kvár II. és Mvh: *futatt*
- j Kvár II: karéj-cím: *A' Poganyokbol sok el vész.*
- k Kvár I: *meg-verettetettnek*, Mvh: *meg verettnek*
- l Kvár I. és Mvh: *veszett a lápok miatt*
- m Mvh: *mind az űtközetben*
- n Kvár II: *azokat* (jav. ebből: *magokat*) *azokon* (őket helyett)
- o Mvh: *a' hiányzik*
- p Mvh: *őreg hiányzik*
- q Kvár II: *bé mennek*, Mvh: *bé menénk*
- r Kvár II: *dolgok esének*

gondot magára, az ország a' Töröknek^s magát nem opponálja,¹ Betlen Istvánt acceptálja.^u E' tractára^v elő álmokor¹⁵⁷ el hívak Kemény Jánost is,^w ki mint Fő Strása Mester, a' Strásáktól tsak a' tájban érkezett vala vissza, 's mint hogy ő vala az első Varmegyének Ispánnya,¹⁵⁸ imponálák,^x hogy reggel a' Követséget ő vinné meg; ki őket bonis multisque rationibus dehortálá,^y kivált hogy azt az ellenség tsak^z hamar meg tudja, 's Szívet véssen rajta. Ezt a' Fejedelem meg tudván azon éjjel, reggel consiliumot^{aa} ültete; Némelyeket, mint Föld Vári Ferentzet, Torotzkai Lászlót, Istvánt,¹⁵⁹ Gyerőfi^{ab} Jánost^{ac} arestáltatá.^{ad} De meg értvén hogy az ellenség nem réánk jó, hanem Lippa felé mégyen,^{ae} a' mi Magyarinkis^{af} Jenőhez^{ag} szállának. Holott a' dolog így esék: Bőjthi^{ah} István tsatára küldetvén az ellenség ellen, bé állá a' Pán-[25a] kotai pusztá Város helyébe; a' Pogányság abban semit sem^a tudván jó vala éjjel a' Magyar Tábor fel verésére;^b de amazok készen várván réá bőkkenének^c véletlenül, a' miéinkre; és egyik fél is a' másíknak Számát nem tudván, /noha a' Török négy annyi is volt:/ a' miéinktől igen meg veretének,^d az Esztergomi Bég, Agák, 's egyéb Nagy Rendek ott veszvén.¹⁶⁰ Azután az el lankadt Török békességet kezdé jártatni, 's mi sem meheténk réája a' Vizeknek^e nagy ki áradása miatt, azért mind a'^f két rész egy másnak Nagy Embereket ada zállagul,^g az Fejedelem részéről az Első Kemény János vala.^{h,161} kiknek az audentianⁱ a' Vezér elsőben is így szolla: *Hány fejetek néktek arra, hogy a' Hatalmas Császár ellen fegyverrel jöttetek, 's földét meg furtátok!* Nb. tzéloz^j vala a' Sántzra mellybe a' Magyarság verte vala magát. Kinek felele Kemény János:^k *Nem a' Hatalmas Császár ellen jöttünk, hanem az ellen a' ki a' régi Császaroctól adatott Athname^l ellen mi réánk fegyverrel jött, törvényünk*

s	Kvár II: <i>Törökőknek</i>
t	szembehelyezi
u	elfogadja
v	tárgyalásra; Kvár I: <i>tractába</i>
w	Kvár II: karéj-cím: <i>Rákotzit a' Fejedelemségből ki akarják vetni.</i>
x	reárótták
y	sok és jó okkal lebeszélte
z	Kvár II: <i>tsak</i> hiányzik
aa	tanácsot; Mvh: <i>con'siliumat</i>
ab	Kvár II: <i>Gyerőfi</i> utólag beszúrva, Kvár I. és Mvh: <i>Gyerőfi</i> hiányzik
ac	Kvár I. és Mvh: <i>Jánost etc.</i>
ad	elfogatta
ae	Kvár I. és Mvh: <i>menyen</i>
af	Mvh: <i>Magyarinkis</i>
ag	Kvár I. és Mvh: <i>Jenőhöz</i>
ah	Kvár I: <i>Bojthi</i> , Mvh: <i>Bothi</i>
a	Mvh: <i>nem (sem helyett)</i>
b	Kvár II: karéj-cím: <i>A' Magyarok a' Törökőköt erőssen meg verik.</i>
c	Kvár II: <i>menének (bőkkenének helyett)</i>
d	Kvár II: <i>meg veretetének</i>
e	Kvár II: <i>Vitézeknek (Vizeknek helyett)</i>
f	Kvár I. és Mvh: <i>a'</i> hiányzik
g	Kvár I. és Kvár II: <i>zálogul</i>
h	Kvár II: karéj-cím: <i>A' Fő Vezér Kemény Jánossal mit beszél.</i>
i	kihallgatáson
j	Mvh: <i>tzélozva</i>
k	Kvár I: <i>Kemény János felele</i>
l	szultáni hitlevél

's Szabadságunk ellen magát erővel^m Fejedelemmé tsinálta: az ellen Szabad magunkat oltalmaznunk.ⁿ mert mi is fegyverünkkel Szolgáló [25b] hivei vagyunk a' Hatalmas Császárnak. Kire viszont monda: Akarjátok é hogy közöttükbe álván a' Hatalmas Császárral meg békéltesselek? Felele Kemény János: Mostani időben semmi annál inkább nem kívántatik; mert mi a' Hatalmas Császár köntősetől^o el szakadni nem kívánunk. Ki hozatván azért és kezében tartván egy darab^p bé írott papirossat monda: Meg felelhetek é ti arra, mellyek a' Hatalmas Császár kívánságai? monda Kemény: Mikor meg hallándom^q ugy tudok hozzá szollani. Kezdé azért olvasni, és tolmátsoltatni^r a' Conditioikat;^s mellyek ezek valának: 1. Jenőnek oda adása. 2. Betlen Javainak^t restitutioja.^u 3. Zollyominak el botsattatása. 4. Nagy Summa pénz ado, 's egyéb aprolékosbak. Mellyekre felele Kemény: Ezekre nem hogy én, de a' Fejedelem is az ország nélkül nem felelhet meg.^v Monda a' kevély és goromba Ifju Vezér: Irjátok meg. De monda Kemény János: A' nem elég mert ha mi^w Kérdésnek kellene lenni: arra az Irás nem felelhet; magamnak kel elejekben adnom^x sőt hogy Követségem hitelesebb légyen^y a' Társamnak^z is el kel jőni. El is botsátá mind a' két Magyar Zálogokat^{aa} a' bolond Vezér.¹⁶² Azután Tanács Urak menének 's Csulai György is az Udvari Pap, a' bekesség tractájára;^{ab} de akkor a' Pogány fortélyozni kez- [26a] de, Taborunkat akarván meg űtni, de az nékiek nem succedált^a vala, meg látván a' Világos vár nézésére^b a' Fejedelemmel ment ezereket, kiket ellenek jötteknek gyanitnak vala.^{c.163} Azután a Békesség^d végbe^e méne, his Conditionibus.^f 1. Hogy Betlen legyen securitásban,^g 's Jovai^h restituttassanak.ⁱ Alig is várá Szegény hogy Erdélybe jöhessen, mert fél vala a' Portai Jediculától. 2. Adna az ország 40.000.^j Tallért; de azt

- | | |
|----|---|
| m | Kvár II: erővel hiányzik |
| n | Mvh: oltalmazni |
| o | Kvár I. és Mvh: kötésétől |
| p | Kvár I: darabig |
| q | Mvh: meg hallándam |
| r | Kvár II: talmátsoltatni |
| s | feltételeket |
| t | Kvár II: Jovainak |
| u | visszaadása |
| v | Mvh: meg nem felelhet |
| w | Kvár II: valami (mi helyett) |
| x | Kvár II: magamnak kel elejekben adnom utólag beszúrva, Kvár I. és Mvh: a tagmondat hiányzik |
| y | Mvh: hitelesebb légyen követségem |
| z | Kvár I. és Mvh: társomnak |
| aa | Kvár I: zálogokat, Mvh: zállogakat |
| ab | tárgyalására |
| a | sikerült |
| b | Kvár I: meg nézésére, Mvh: nézésire |
| c | Kvár II: karéj-cím: A' Török az Erdellyiekkal meg békéllik |
| d | Kvár II: a Békesség hiányzik |
| e | Kvár II: véghez |
| f | ilyen feltételekkel |
| g | biztonságban |
| h | Mvh: javai |
| i | visszaadassanak |
| j | mindhárom másolatban 4 000., Hermányi másolási hibája |

nem kérék meg. 3. Hogy az országnak ujjabb Athnamé adassék; de azt sem adák meg Sollicitatoria^k is; mert más Esztendőre *Szultán Muráthnak*¹⁶⁴ veszedelmes Szandéka vala Erdély ellen, melyet a' Fő Vezér¹⁶⁵ az Erdélyi Kőveteknek így mondott vala ki: A' Hatalmas Császár oroszlán^l Szemekkel nézi a' Gyauroknak^m mostani egymás köztⁿ valo állapottyokat; ha Isten adja Tavaszra kelve, mihelyen a' Lo a' fűbe haraphat, Személye^o szerént^p meg indul, és a' Nemet *Császárnak* vagy^q Királynak kapuja előtt vonnya fel Satorát, 's titeket mintegy kertel úgy veszen körül, azután so-hunnan^r nem félhetek, a' Szél sem ér benneteket. Oh keserves Oltalom! De őszszel a' Fő Vezért a' Fejedelemnek nagy ellenségét [a császár]^s meg öleté; azután maga is meg hala, kitől a' Világ fél va- [26b] la, 's egy fél eszű Császár¹⁶⁶ Succedála^t Így tartá meg az Isten!^{u.167}

Az a' Muráth Császár annyira gyűlöli vala a' Fejedelmet,^v hogy mikor az Erdélyi Kővetek¹⁶⁸ előtte a' Kővetségben a' Rákotzi nevét^w Emilitik vala, a' kegyetlen Császár mint a' Vadkan megfujja^x 's meg bőffenti vala magát, 's a' Vezérek a' Kővetséget a' torkokba verik vala, latván hogy nem bírja furiáját.^y Ez ugyan el vesze, de az Erdélyi Fejedelem ismét olajat önté a' tűzre; mert 1637-ben^z késő őszszel, Porta engedelmeből, Molduvai^{aa} Lupul^{ab} Vajda, réá indúla Mathé Vajdára, kívül már az előtt a' Fejedelemnek^{ac} Szövetsége vala, kit a' Fejedelem meg segíté.^{ad.169} Viadal nem esék; mert Lupul el-szalada; de Havasalföldre tőlle meg^{ae} menekedék.¹⁷⁰

NB. Ekkor az élés szűk a' bor bőv lévén, az hegyeken részegen el maradt^{af} Szekelyeket ölik vala az Oláhok, és sokaknak Szemérem testeket^{ag} metellik vala el.

k	sürgetésre
l	Mvh: oroszlán
m	Mvh: Gyámaknak
n	Kvár II: között
o	Kvár I: személlé, Mvh: személy
p	Kvár II. és Mvh: szerint
q	Kvár I. és Mvh: Császárnak vagy hiányzik
r	Kvár II. és Mvh: sohonnan
s	a császár mindhárom másolatból hiányzik, Hermányi másolási hibája
t	következett
u	Kvár II: NB. ez vala Amurathes IV-tus ki is a' Tatár Chámnak testálta vala a' Császárságot, praetereálván ('mellőzvévén') Ibraimot az Öttsét, de az Basák nem tarták meg Testamentumát. A másoló betoldása
v	Kvár II: karéj-cím: Török Császár nagy haragja Rakotzira.
w	Kvár II. és Mvh: nevit
x	Kvár II: meg fuj
y	dühét
z	Mvh: 1657-ben
aa	Mvh: Moldovai
ab	Kvár I: Lupuly
ac	Kvár I. és Mvh: a Fejedelemnek az előtt
ad	Mvh: meg segíté
ae	Kvár I. és Mvh: meg hiányzik
af	Kvár I: el maradt
ag	Kvár II: testit (testeket helyett)

Anno 1638. ismét réá^{ah} indula Lupul Mátéra; mert a' Vajdaság a' Portától^{ai} néki igertetett vala; de parantsola a' Porta a' Fejedelemnek, hogy abba magát ne [27a] ártsa;¹⁷¹ azért Matét tsak biztatá; de nem segíté^a, meg, mindazáltal meg veré Lupult.^b Ettől az 1638-tól fogva nyugovék^c országunk ad Annum 1644.^d De benn Törvényes Szin alatt sokakat nyomorította meg a' Fejedelem, 's azok közt a' Székellységet, a' Brassaiakat, és^e Szebenieket, de ki győzné^f elé^e számlálni a' sok gonosz végezéseket!^{h,172}

Sok időtől fogva pedig a' Svecusokⁱ, a' Császár ellen valo confoederatoria,^j a' Magyar Országai Evangelicus Status^k, is ugyan arra Sub spe coronae^l izgattyák vala. A' Litvantai Janusius Radzivil Hertzeg¹⁷³ /:mivel az akkori Lengyel Király halálához közelit^m vala:/ a' Lengyel Koronával biztattya vala ab Anno 1643,ⁿ kérvén arra is, hogy szerzené^o néki a' Lupul Vajda Léányát,¹⁷⁴ remenlén^p ott^q amplum Dotalitiumot;^r mellyben a' Fejedelem semit nem Szolgálhata.¹⁷⁵ De láták a' Tanáts urak hogy soha Rákotzinak ezt a' promotio^s a' Porta meg nem engedi, mert igen gyűlöli. Cassai István tanátsából kére Engedelmet a' Portától^t a' támadásra¹⁷⁶ 's adaték is,^u de ugy hogy ha^v a' XIII. Varmegyéket appraehendalhattya,^w mig birja adjon a' Portának 40.000 Tal- [27b] lért; mellyre a' Fejedelem réá is igéré magát; de praesenti^x pedig a' meg engedésért kívána^y 25 000 Tallért.

De azonban a' Svecust el voná a' Dániai Király által a' Romai Császár;¹⁷⁷ Kassát, Kállót, Tokajt, Szathmárt muniálá.^z Azért már nem leheté egyéb benne, hanem Feb-

ah	Kvár I: <i>rá</i> (<i>réá</i> helyett)
ai	Kvár II: <i>Portáról</i>
a	Kvár I: <i>segíté</i>
b	Kvár I: <i>Lupult</i>
c	Kvár II: <i>nyugovék</i> , Mvh: <i>nyuguvék</i>
d	1644. évig
e	Kvár I. és Mvh: <i>a</i> (<i>és</i> helyett)
f	Mvh: <i>győzni</i>
g	Kvár II: <i>elő</i>
h	Kvár I. és Mvh: <i>végzéseket</i>
i	svédek
j	szövetségre; Kvár I: <i>Confederatoria</i>
k	protestáns rend
l	a korona reményével
m	Kvár I: <i>közelget</i> , Mvh: <i>közelített</i>
n	1643. évtől
o	Mvh: <i>szerezné</i>
p	Mvh: <i>remélvén</i>
q	Kvár I. és Mvh: <i>az</i> (<i>ott</i> helyett)
r	gazdag hozományt; Kvár II. és Mvh: <i>dotalitiumat</i>
s	előmenetelt
t	Kvár I. és Mvh: <i>a Portától kére engedelmet</i>
u	Mvh: <i>adattatékis</i>
v	Kvár II: <i>ha</i> hiányzik
w	megszerezheti
x	most
y	Kvár I: <i>kívánna</i>
z	megerősítette

ruari a' Fejedelem el indula,¹⁷⁸ és Szathmárt obsidéalá^{aa}. Kemény János által. Azután Fűlek felé méne, hadi Ember sem vala;^{ab} a' hadi regulákat sem tudja vala; a' hadak unnyák vala; 's alig hogy oda nem hagyák a' Magyar Országiak; a' Császár Armádája erőssen nyomul vala utánna;^{ac} de el álla előlle. Melly Armádá ha a' Fejedelem hadait ruinalhattya^{ad} vala, jaj lesz^{ae} vala az Evangelicusoknak mindenűtt;^{af,179} ruinaltatik is vala ha a' Serény *Puchám* Generálon áll vala az egész dolog: De Gétz Generál kőz katonából nagyra ment Ember, Nemet regulát tarto vitéz /:ki kedvetlen 's embertelen tekintetű tarjagos¹⁸⁰ rufus^{ag} ábrázatu vala:/ kesedelmezik vala.¹⁸¹ Ekkor intercipiálta^{ah} *Puchámnak* egy tréfás Levele mellyben a' Fejedelmet 's hiveit tsufolván írja vala: hogy olyan Passusokat^{ai} hagy- [28a] tak őrizet nélkül, hogy a' Német Kurvák is szégyenleték volna ugy hagyni.^a Ir ekképpen is:^b Princeps e' Castris discessit, et Nobis reliquit unum Eb szart: Vesselenyi sequitur ipsum; si ego non juvabo eum fiam Bestye kurva fia: Noster Bistardus /:ez a' c Getz General:/ post me venit et si ipse non juvabit^d Kurva légyen az Annya.¹⁸² E' motusban^e Istentelenű tselekedének az Ibrányi Mihály hadai;^f mert noha Salva Qvardiat^g kértének; 's igeretet is vettenek, de még is a Sebesti^h Klastromot fel verték, 's Baratokat is őltek meg.¹⁸³ Itt sok dolgok után Csauz¹⁸⁴ érkezék a' Portáról illyen parantsolattal,ⁱ hogy Supersedealna^j a' Fejedelem a' Nemet ellen valo hadakozástól, s lenne contentus^k a' 7. Varmegyékkel, melyeket Betlen Gabor is birt;¹⁸⁵ 's ekkor a' Frantz és Svecus^l kővetei mind a' Fejedelem mellett valának.¹⁸⁶ El hagyván itt sokat^m

Oda ki jártában a' Fejedelem meg betegesedék, gutta ütésnek Speciessével,ⁿ mely 1644-ben is érte vala,^o meg könnyebbedvén haza jőve ugyan; de ujjabban fekűnni esék Gőrgényben, 's alig hogy meg nem hala, de ismét meg fordula. Anno 1648.

- aa megostromolta
- ab Kvár I: *se vola*, jav. ebből: *voln...*
- ac Kvár II: *utánnak*
- ad tönkretetheti
- ae Kvár I. és Mvh: *lészen*
- af Kvár I. és Mvh: *mindenűtt az Evangelicusoknak*
- ag vörös hajú
- ah elfogattott; Kvár II: *intercipialtatik*
- ai átjárókat
- a Kvár I. és Mvh: *hadni*
- b Kvár II: karéj-cím: *Puchám tréfás Levele*.
- c Kvár I: *a'* hiányzik
- d A fejedelem kivonult a táborból, és nekünk ebszart hagyott ott; Wesselenyi üldözi;

ha nem segít meg őt, Bestye kurva fia legyen: a mi Bistardusunk (...) jön utánam, s ha ő nem segít

- e hadmozdulatban
- f Kvár II: karéj-cím: *Ibrányi hadai' Istentelen tselekedetei*.
- g mentesítő levelet; védőőrizetet
- h Kvár II: *Sebesti*
- i Mvh: *porontsolattal*
- j elállna
- k elégedett
- l francia és svéd
- m Kvár I. és Mvh: *végheetlen sokat*
- n nemével; Kvár II: *a' Speciessével*
- o Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi betegeskedik*.

Görgénybe [28b] menő uttyában ismét meg betege<se>dék fataliter,^{p,187} de még fel vervén magát ki méne vadászni.¹⁸⁸ Sőt még Fejervárra is vissza méne. Betegsége nem obstálván^q Lengyel Országban Interregnum lévén, lévén pedig Jo akaroja Radzivil, és mások is^r igen sokan,¹⁸⁹ oda is Kőveteket¹⁹⁰ küldte 20.000 Tallér uti költséggel, adván kezekben 40.000 aranyakat,^s ha látnák hogy jól foly^t dolgok, de azonban halalanak hírért halván a' jó munkának nyaka szakada, mellyhez nagy remenység lehet vala.¹⁹¹ Utolsó szavai közt ezt^u mondotta vala a' v' Fijáról,¹⁹² a' Fejedelem[aszszony]^{w,193} előtt, és Csulai György előtt a' Püspök előtt: *Félek attól hogy Rákotzi György nem fogja meg betsülleni^x az én Jambor Szolgaimat, és a' Huszár Mátyás, és Boros János tanácsa el vesztí ötlet.*¹⁹⁴

II. RÁKOTZI GYÓRGYRÓL

Ezt az Attya választatá Fejedelmül;^y de Szüléinek engedetlen fia^z vala, mellyet igen meg mutata tsak azzal is hogy midőn a' Bathori Kis Aszszony¹⁹⁵ nekie^{aa} el jegyeztetett volna /:ki igen Papista vala:/ kíványa vala a' Fejedelem 's a' Fejedelem Aszszony, hogy addig mutasson keménységet, míg publicē Relligiojának nem renuncial,^{ab} de a'^{ac} semit nem^{ad} akar vala a' Religiora nézni [29a] úgy meg győzte vala a' Léányhoz való Indulat, Sőt annyira nyakaskodik^a vala, hogy azzal is ijesztetik vala Kemény János által, hogy mint Absolon Fiát tudja az Attya az Orszaggal degradaltatni.^{b,196} Attya halála után a' Napát inkább revereallya^c vala, mint az Edes Annját; Annját^d tsak a' félelem betsültette, hogy annak Libera dispositioja^e vala' minden

- p végzetesen
q akadályozván
r Kvár I. és Mvh: *is* hiányzik
s Mvh: *Aranyokat*
t Kvár I: *fol a*
u Kvár II: *Szavaiban azt*
v Mvh: *a'* hiányzik
w mindhárom másolatban *Fejedelem*, Hermányi másolási hibája. Kvár I. és Mvh:

csillag alatt: *A Fejedelmen itt értsed ugyan a Fiát, II. Rákotzi Györgyött, kiről az attya ezen szavakat* (Mvh: *szokat*) *mondotta: mert ő még attya idejében, 1642-ben*

Fejedelemnek választatott vala. A félreértést helyreigazítani kívánó megjegyzés így Benkő József ősmásolatából származik.

- x Kvár I. és Mvh: *meg nem fogja becsüllni* (Mvh: *betsülleni*)
y Kvár I. és Mvh: *Fejedelmül*
z Kvár I. és Mvh: *fiu*
aa Kvár I. és Mvh: *néki*
ab nyilvánosan vallását meg nem tagadja
ac Kvár I: *ez*, Mvh: *e'*
ad Kvár II: *sem*
a Kvár I: *nyakaskodik*, Mvh: *nyakoskodik*
b elmozdítottatni
c tiszteli
d Kvár II: *az Annját*
e szabad rendelkezése
f Kvár I. és Kvár II: *volt* (*vala* helyett)

Javaiban.^g Az Ötsivel^{h,197} nagy Simultást^l tarta,¹⁹⁸ az Attya Testamentumát el szag-gatá^l titkon. etc.¹⁹⁹

A' tanátstalan Ifju Fejedelem a' Lengyel Országi^k Követeket is^l tsak az^m Attya haláláról tudosita,ⁿ nem ada nekiek Plenipotentiát, hogy a' Competentiát urgéállyák a' Respublica^o előtt; noha az Attya nem tsak magát, hanem Fijait is fel tétette vala, a' mellyiknek már Szolgálatyát kívánna a' Respublica.²⁰⁰ A' P' Respublicabéli Factorok^q is egy néhány hétig praeteréalák^r szokás ellen a' választást, varván Erdellyből a' tudositást;²⁰¹ de hijába. Azért a' Követek is re Infecta^s haza jővének. A' Lengyelek pedig választák Cási- [29b] mirt,²⁰² kit azért is utálnak vala a' Lengyelek, mert /:ha [pápai dispensatióból]^u is:/ a' Testvér Bátyjának Feleségét vette vala Feleségül incestuosē;^v mint hasonló dispensatioból Ladislaus is Ferdinandus^w 2-dus Léányát vette vala, holott az ő Anyja és a' Léány Anyja egy Testvérek valának.²⁰³ Ez a' Casimir lett vala belső Emberre is, noha parázna természetű ember vala, és egy néhányszor meg frantzuzott vala.²⁰⁴

Azonban a' Kozákok Követtyei /:kikhez is Levelet küldött vala I-ső Rákotzi György:/^x el érkezének 's aperte^y invitálák a' Fejedelmet, vagy Ötsét ha Attyok meg holt is, a' Királyságra;²⁰⁵ kikkel de modalitate tractálván,^z el bortsátá egész contentummal.^{aa} Utánnok^{ab} mindjárt érkezék^{ac} Velipolszki, a' Casimir, és Respublica Követtye a' Kozákság ellen Segítséget kérvén,^{ad} de ez nagy álnoksággal jár vala, biztatván mind kettőt, a' Republicanak hozzájok valo jó^{ae} affectiojával.^{af,206} de külön beszélvén titkon II-dik Rákotzi Györgyvel, annak elméjét azzal a' hízkelkedéssel neveli vala,^{ag} hogy tudni-

- g Kvár II: *javaiban*
h Kvár I. és Mvh: *Ötsivel is*
i versengést
j Kvár I: *el szagatja vala*, Mvh: *el szaggatta vala*
k Kvár I: *Országbéli*, Mvh: *Országbéli*
l Kvár II: karéj-cím: *II. Rákotzi György tanátstalansága, a' Lengyel Királyság*
iránt.
m Kvár I. és Mvh: *az hiányzik*
n Kvár I. és Mvh: *tudosította 's*
o teljhatalmat, hogy az illetékességet (t.i. az ifjabb Rákóczi Györgyét)
szorgalmazták az ország
p Kvár I. és Mvh: *'s a'*
q párthívek, ügynökök
r késleltették; Kvár I. és Mvh: *protelálák 'távol tartották'*
s dolguk végezetlen
t *Casimirt*, más.h.
u mindhárom másolatban: *Papjai dispensatiojából 'fölmentéséből'*, Hermányi félreértése
v vérfertőző módon
w Mvh: *Ferdinánd*
x Kvár II: karéj-cím: *II. Rákotzi Györgyöt a' Kozákok a' Királyságra hívják.*
y nyíltan; Kvár II: *aperte hiányzik*
z a dolog módjáról tárgyalván
aa meglepéssel
ab Kvár II: *Utannak*
ac Kvár II: *érkezének a'*
ad Kvár II: karéj-cím: *A' Lengyelek segítseget kernek tőlle a' Kozákok ellen.*
ae Kvár I: *jó hiányzik*
af hajlandóságával
ag Kvár II: karéj-cím: *A' Lengyel Követek kétszinségek.*

ilik nékiek olyan Király kellene,^{ah} mint az Ifju Fejedelem, Familiaris,^{ai} kevélység nélkül való, Martialis^{aj} etc. [30a] Külön pedig az Óttsének^a Rákotzi Sigmondnak azt^b mondja vala, hogy a' Lengyel Nemzetnek a' volna kedvességében,^c mint a' kinek el-messségének, Eloquentiájának,^d jozan^e életének, Tudománnyának, 's egyéb virtussai-nak,^f nagy hire volna közöttek;^g a' Báttyanak pedig reszegés tsekély Elméjű, és parasz-tos humoru nevezete^h volna ő előttekⁱ etc. Így akar vala közöttek^j alattomban való^k aemulatio^l indittani, a' mint hogy ezután lőt^m egy néhány rendbéli Követsége is min-denkor tsak álnoksággal folya a' Lengyeleknek.²⁰⁷ NB. Én /: - - - - - /: ezeket a' kéz írásokat irtam ki a' Kemény János Fejedelem kéz Írásából,ⁿ melyly authenticē asser-váltatik^o a' Méltóságos Kemény^p Familia Archivumában.

Hic Rakotzius victoria debellatae Moldaviae et Valachiae elatus, occasione arrepta, cum Svevus premeret Polonos,^q Anno 1657 ad Fasces Poloniae rapiendos et Sveco suppetias ferendas properavit cum 40.000. At per Danum Sveco revocato 5000 suorum lectissimorum amisit, omnis bellicus apparatus captus, 37. vexilla^r adem- [30b] ta, et pactum indecorum inire coactus; inter caetera^s ut militibus Regiis 10.100.000^t Florenos numeret; Duci Tartarorum 50.000^u aureorum Summum^y deponat; omnes Thesauros e' Templis ablatos^w sine procrastinatione restituat etc. Sed vix elapsus hac pactione Tarta-rorum manibus Rakotzius, circumventa suorum aliquott millia abducta^x in miseram^y Servitutem; sed et Turcarum Fulmina sensit, qui repudiandum eum statibus imperarant.^z

- ah** Kvár II: *kellenék*
ai barátságos
aj katonáskodó kedvű
a Kvár II: *Óttsinek*
b Kvár II: *az, th.*
c Kvár I: *kedvességben*
d ékeszölésának
e Mvh: *jozon*
f erényeinek
g Kvár I: *közöttek*
h Mvh: *nevezetek*
i Kvár I: *ő előttek*
j Mvh: *közöttek*
k Kvár II: *való hiányzik*
l versengést
m Mvh: *lett*
n Kvár I. és Mvh: *kéz írásokat Continuatio ('folytatás') gyanánt tettem ide nagyobbára Kemény János írásából*
o eredetiben őriztetik
p Mvh: *Kemény hiányzik*
q Kvár II: karéj-cím: *Infortunium Rákotzii II-di 'II. Rákóczi szerencsétlensége'*
r Kvár I: *vexília*
s Kvár II: karéj-cím: *Pactum Indecorum Rákotzii II-di 'II. Rákóczi dicstelen egyezsége'*
t Kvár I. és Mvh: *11100000 (Parschitznál decies centena florenorum millia)*
u Parschitznál *centum quinquaginta millia*
v Kvár I. és Mvh: *Summum hiányzik*
w Mvh: *oblatos*
x Kvár I: *abacta, Mvh: abaucta*
y Kvár I: *miseriam*
z Kvár I: *imperavit, Mvh: imperaverit*

Tum electus quoque est in Principem *Franciscus Rhédei*,²⁰⁸ sed eum Rakotzius Medgyesini iterum coëgit imperata facere; hinc Turca irritatus, magno adparatu militari adducto,^{aa} insuper 80.000 Tartaris, in <an> augmentum numerosi Exercitus praecurrentibus Anno 1658. per Valachiam in Transsylvaniae^{ab} viscera se effudit, et ad satietatem grassatus, 40.000 Dacorum miserabili praeda rapuit.

Tum Rakoczio per saltus Transylvaniae volitante, electus est in Principem Turca demandante *Bartsai*,²⁰⁹ sed Rakoczius et hunc oppressurus Cibinium obsedit, quo se receperat Bartsaius, cum mille quingentis Turcis, sed supervenit *Szeydi Basa*, solutaque obsidio est.

Bartsaius primum honorem Principatus Johani Kemény ultro deferre volebat; at Turca adimebat^{ac} attamen postea eidem resignavit; ipse *Kóvarino*^{ad} eductus vita privatus, et in ignobili vico sepultus.²¹¹

Rakotzius Anno 1660. inter [Gyalum]^{ae,212} et Fenesium^{af} Barbarorum multitudine opprimitur; acceptis et ipse quator vulneribus. Tum Turca omnia ferro et flamma^{ag} vastavit; Varadinum Clavem Hungariae et Transylvaniae expugnavit, magno Christianorum damno.

Supererat mora et scopulus publicae securitatis, Johannes *KEMÉNY*, fultus aliquot Legionibus Caesarianis, Duce *Monte Cuculi*, sed Ali Basa cum 70.000 appropinquans,^{ah} ejus loco Principem Constituit Michaelem APAFIUM, virum pacis

aa Kvár II: karéj-cím: *Turcae et Tartari in Transylvania vastant* 'a törökök és a tatárok földülják Erdélyt'

ab Kvár I: *Tansylvaniae*, th.

ac Kvár I. és Mvh: *abimebat*, más.h.

ad Kvár I. és Mvh: csillag alatt: *Non Kóvarino, sed Arce Györgényensi eductus vide Historiarum Transylvaniae Joannis Bethlen, et Joannis Szalárdi. Item, Transylvaniae meae Tom. I.*²¹⁰ 'Nem a kővári, hanem a görgényi erődítménybe vonult; lásd Bethlen János és Szalárdi János Erdélytörténetét. Továbbá a sajátomat, I. kötet.' Benkő József megjegyzése.

ae mindkét másolatban, továbbá Parschitznál *Gyulam*

af Mvh: *Fenisum*

ag Kvár I: *flam* [ország: mo] *ma*, Mvh: *flamma*

ah Kvár I: *approinquans*

amantissimum Anno 1661, et duplicato tributo digreditur. At statim Kemenius Apafium agreditur: in Segesvár, etc.^{ai} NB.^{aj} Haec pauca e' Tabella Parschitii.^{ak,213}

ai Kvár II: *Tum Rakoczio per slatus Transylvaniae... in Segesvár, etc.* hiányzik. Helyette: *Tum Turca demandante electus est in Principem Bartsai, post Kemény, abinde Apafi, vir pacis amantissimus.* 'Ekkor a török javaslatára fejedelemmé választották Barcsait, majd Keményt, utána Apafit, a békeszerető férfiút.'

aj Kvár I. és Mvh: NB. hiányzik

ak Ez a Rákóczi, elbizakodottan moldvai és havasalföldi győzelmétől, élve az alkalommal, amikor a svédek a lengyeleket szorongatták, 1657-ben odasielt 40 000 emberrel, hogy magához ragadja Lengyelország kormányzását, és a svédeknek segítséget vigyen. Miután azonban a dánok miatt a svédeket visszahívták, 5000 legjobbját elveszítette, egész hadi felszerelését elvették tőle, 37 zászlójától megfosztották, és dicstelen egyezsége kényszerült kötni; egyebek között hogy a királyi hadaknak 10 100 000 (Parschitznál 1 000 000) forintot fizessen; a tatárok vezérének 50 000 (Parschitznál: 150 000) aranyat tegyen le; a templomokból elvitt valamennyi kincset haladéktalanul szolgáltatassa vissza stb. De alig csúszott ki Rákóczi ezzel az egyezséggel a tatárok kezéből, néhány ezer emberét bekerítették, és szomorú rabságba hurcolták; de a törökök csapásait is megtapasztalta, akik megparancsolták a rendeknek, hogy tegyék le őt. Ekkor választották meg fejedelemnek Rhédei Ferencet is, de őt Medgyesen Rákóczi ismét arra kényszerítette, hogy engedelmeskedjen parancsainak. Ezen a török fölháborodva, nagy hadi előkészület téve, azonfelül a népes sereg növelésére 80 000 tatárt előreküldve, 1658-ban Havasalföldön keresztül elárasztotta Erdély belsejét; és a megúnásig garázdálkodva 40 000 erdélyit siralmas zsákmányként ragadott magával. Ekkor, míg Rákóczi Erdély hegyei közt tekergett, fejedelemmé választották a török által jelölt Barcsait; de Rákóczi őt is legyűrni készülvén megostromolta Szebent, ahova Barcsai ezerötyszáz törökkel visszahúzódott, de Szejdi basa közbélepött, és az ostrom véget ért. Barcsai először önként át akarta adni a fejedelmi tiszteket Kemény Jánosnak, de a török ezt megtiltotta; később mégis visszaadta neki; őt magát Kővából kicsalva megölték, és egy jelentéktelen faluban temették el. Rákóczit 1660-ban Gyalu és Fenes között a barbárok sokasága legyőzte, ő maga is négy sebet kapott. Ekkor a török tüzellel és vassal mindent végigpusztított; Váradot, Magyarország és Erdély kulcsát ostrommal bevette a kereszténység nagy kárára. A közbiztonság akadályá és veszélyeztetője Kemény János maradt, akit néhány császári légiónak támogatott Montecuccoli vezetésével. De Ali basa 70 000 emberrel közeledve az ő helyében fejedelemmé tette Apafi Mihályt, a békeszerető férfiút 1661-ben, és az adót megkétszerezve távozott. Kemény pedig Apafit azonnal megtámadta; Segesvárot stb. NB. Ez a kis rész Parschitz *Tabellájából* való.

1. Mikor Kemény János Szöllőshez szállott volna, hogy meg szállya Seges Várt, a'hol az Ujj Fejedelem Apafi^b Mihály vala, ilyen álmat^c lát éjtzaka Apafi, hogy *Kemény János alázatosan^d eleibe ment; és testamentumban^e ő^f néki hagyta gyermekeit.* Mellyből fel serkenvén bizodalmat is vett a' Fejedelem, biztatta is azokat kik mellette voltak: ki is akart az nap menni a' Basával,²¹⁴ de a' Basa nem engedte.

2. Mikor a' Fő Vezér²¹⁵ /:a' Hallér Gábor^g vadjára próbára:/ Érsek Ujvárra^h hivatta Apafi Mihályt, akkor előre Ali Bassa' /:ki Apafinak fogadott Attyaⁱ vala:/²¹⁶ tudositatá^k arról, ki arulta el, és intette is hogy tsak harmad magával is mennyen ki a' Fő Vezér parantsolattyára. Közél érkezvén tsak arról is meg intette, mint űllye a' Lovat,^l mert Hallér azzal vádolta vala, hogy valami Effoeminatus^m Ember volna Apafi; azért a' Fejedelem is meg hántatá rajta magát.ⁿ etc. etc. etc.^o

3. Teleki Mihály²¹⁷ egyedül munkalodván^p azt, hogy az Austriai Háznak által adattassék^q Erdély; vegre meg [31b] bannya dolgát, 's ezt mondja Radnoton az Urak előtt: *Ha ezt a' dolgot két Fijaimnak^r Istennek valo meg áldozásával^s meg fordíthatnám, meg tselekedném.*

4. Az Apafi Ur Vatsorájához valo kellyhéit^t és egyebeket Hugenbóótné^u véve meg /:mikor az Apafi vagyonjai hotya vetyére hányattának:/^v kiket Hugenboot^w /:ki egy Fő Strása Mester vala:/ *talám* Német Országba fel vivé.²¹⁸ NB A Pohár tisztza aranybol vala, 's minden hozzá valo ezüst kannák aranyosok.^x

5. Ugy hallottam T[iszteletes] Szigethi István Uramtól, hogy ezen *Bethlen Farkas' historiájának*²¹⁹ nyomtatásában csak addig mehetvén a' typographus^y /:lévén a'

- a Jegyzetek I. Apafi történetéhez
b Kvár II: karéj-cím: *Apafi Mihály álma.*
c Kvár I: *álmat*
d Kvár I: *alázatosan*
e Kvár I: *testamentumába*, Mvh: *testamentomba*
f Mvh: *ő* hiányzik
g Kvár II. és Mvh: *Gábor* hiányzik
h Kvár I. és Mvh: *Érsekujvárhoz*
i Kvár II: karéj-cím: *Apafit Hallér el vadolván, a' Fő Vezér eleibe hívják.*
j Kvár I: *apja*
k Kvár I. és Mvh: *tudositotta*
l Kvár I: *lovát*
m elpuhult
n Kvár I: *meghántatá a' lovan magát*
o Kvár I: *etc.etc.etc.* hiányzik, Mvh: *etc.*
p Kvár I: *munkálkodván*
q Kvár I: *átaladassék*, Mvh: *adatassék*
r Kvár I. és Mvh: *fiamnak*
s Mvh: *áldozásával (meg hiányzik)*
t Kvár I: *kehelyeit*
u Kvár I: *Hugenpomé*
v Kvár I: *kotyavegyére hányatnának*, Mvh: *kotya vetyére hányatának*
w Kvár I: *Hugenpot*
x Kvár I: *aranyosak*
y nyomtató

Typographia Keresden:/, a' mint ezen exemplár^z van, Tökölyi <István> Imre Törcz-várnál béútvén,²²⁰ az *autographumot*^{aa} el vitte^{ab} sok exemplárokkal együtt, 's e volna oka, hogy e' szép historia titulus,^{ac} és végnélkül van. Azt pedig égy Brassai vén Compactortol^{ad} hallom vala, hogy a' typographusnak minden első árkusáért^{ae} égy égy aranyat fizettek volna.^{af}

6.^{ag} A^{ah} Béli Pál, és Groff Csaki László Rebelliojának^{ai} 's a' Portán valo vádoskodásának^{aj} el bontására követségbe küldetett Betlen Farkas a' Historianak Authora^{ak} negyed magával: t.i. Mikes Kelemennel, Szilvási Bálintal, Enyedi Pállal. Beldi pedig ezekkel ment vala el: Csaki László, Domokos Tamás, Pascho Kristof, Belenyesi Sigmond, Kálnaki^{al} Balint.^{am,221} De ezek Zollyominak keresnek vala Fejedelemséget, 's Beldit meg játzodtatván, őtöt 's magokat örökös fogságba ejték. A Követek pedig Örök Emlékezetre méltó Leveleket hozának a' Fejedelemnek és országnak 1678-ban.^{an,222}

- z példány; Kvár I: *ezenplár*, th.
 aa kéziratot
 ab Mvh: *elé vitte*
 ac címlap
 ad könyvkötőtől
 ae Mvh: *Árkuséért*
 af Mvh: *fizettek volt*; Kvár II: a bekezdés hiányzik
 ag Kvár II: 5.
 ah Kvár I: A hiányzik
 ai fölkelésének
 aj Kvár I: *vádaskodásának*, Mvh: *vádaskodásának*
 ak Kvár I. és Mvh: *követségbe ennek a' Historiának authora* (Kvár I: csillag alatt a margón: *az az Bethlen Farkas expediatott vala* ('szerzője küldetett vala'))
 al Mvh: *Kálnoki*
 am Kvár I: *és Kálnoki Bálinttal*
 an Kvár II: NB. A' *Betlen Farkas Historiájának azért nints se Titulussa se vége, mert mikor a' Historia nyomtatatnék, Keresden lévén a' Typographia, Tökölyi Törts Várnál bé útöt az Autographumot el vitte sok Exemplarokkal együtt.*

TÁRGYI JEGYZETEK

Hermányi Dienes József ma ismert kéziratának, illetve másolatainak túlnyomó többsége a Román Tudományos Akadémia különböző levéltáraiban található. A kiadás alapjául így a Magyar Tudományos Akadémia birtokában levő mikrofilmek szolgáltak.

A szövegközlés az RMPE-sorozat bevált módja szerint történt, figyelembe véve az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* (Bp. 1988.) előírásait. Bár a szövegek egy része ad egykorú lapszámozást, az autográf művek lapszámozását kivéve levélszámozást alkalmaztunk. Ez []-ben áll. A központozást – lévén igen hasonló a maihoz – kiadásunk megőrizte, figyelemmel a helyesírástörténet követelményeire is. Megőriztük továbbá az eredeti szövegek egybe-, illetve különírási módját, kivéve ha a mártogatós toll technikája vagy a sorvégi elhelyezkedés okozta a maitól eltérő írásmódot. Jelzés nélkül javítottuk a néhol előforduló mondatkezdő kisbetűket, de nem minden pontot értelmeztünk mondatvégnak. A szöveget bekezdésekre tagoltuk. A zárójelkelet eredeti /.../, vagy /:....:/ alakban közöltük. Az eredeti, a sorok elején jelölt idézőjeleket a mai formában használtuk; az aláhúzásokat kurziválással helyettesítettük, s csak a főszövegben jelöltük. A rövidítések feloldása, pótlása, kiegészítés []-ben történik. Minthogy szépirodalmi szövegekről, sokszor párbeszédék tolmácsolásáról van szó, olyan szavak rövidítéseit is föloldottuk, amelyeket más esetben rövidítve közlünk (pl. kegyelmed, anno); e közkeletű, írástechnikai rövidítések föloldását, valamint a diakritikus jel esetleges hiányát nem jeleztük. A törlés jelölésére <...>, olvashatatlan szövegrész jelzésére ?...? szolgál. A (?) a megoldás bizonytalan voltát jelzi.

A szöveget kétféle jegyzet kíséri.

A szövegkritikai jegyzetek közlése levelenként újrakezdett betűjelzéssel, lábjegyzet formájában történik, feladata a szövegben nem értelmezett idegen nyelvű szövegek, kifejezések fordítása, az idézetek forrásmegjelölése, a javítások, beszúrások, a szövegben javítva közölt hibás szóalakok jelzése, továbbá a variánsszövegek eltéréseinek föltüntetése. Az őrszók közlésétől, hacsak jelentőségük nincs, eltekintettünk. A helyesírási, hangjelölési (ékezethasználatai, -ba --ban), valamint a nem tartalmi jellegű (ki-aki, a' ~az, 's-és stb.) változatokat nem tüntettük föl. Azonos szavak fordítása egy levélen csak egyszer, ha azonos szövegrészben sorozatosan ismétlődik a szó, csak az első esetben szerepel, eltekintve a szókapcsolatoktól.

A tárgyi jegyzeteket művenként újrakezdett számozással közöltük a kötet végén. Ennek feladata a forrásmegjelölés és forráskiigazítás; a szereplő személyekről, fogalmakról, esetenként (első előfordulásukkor) régies és tájnyelvi szavakról, ill. földrajzi nevekről szükséges tudnivalók közlése. A kötet végén a régies és tájnyelvi szavak szójegyzéke, az annotált névmutató és földrajzi névmutató a részletes tudnivalókat betűrendben tartalmazza. Erdély helyneveinek azonosításához Ernst Wagner helynévlexikonát (*Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. Köln-Bécs 1977. Studia Transylvanica), Nagyenyed helyneveinek azonosításához Szabó T. Attila közleményét használtam (*Ada-*

tok Nagyenyed XVI-XX. századi helyneveinek ismeretéhez. Kolozsvár 1933.). Nem kaptak tárgyi jegyzeteket, ill. annotációt a közismertnek tekinthető fogalmak, tulajdonnevek. Az előző kiadások jegyzetanyagát figyelembe vettük.

A kötetet Rövidítések jegyzéke, térképmelléklet és fotómelléklet zárja le.

*

Több Hermányi-művet is tartalmaz a két kolligátum, így fontosnak tartjuk azok teljes ismertetését; ezt itt közöljük.

A gyulafehérvári kolligátum (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349./I.) 92 számozatlan levélből áll. Ezt használta Klaniczay Tibor (*Hermányi Dienes József ismeretlen munkája*. = ItK 1954. 58-62. Megjelent a *Reneszánsz és barokk* c. kötetben is. Bp. 1961. 558-566.).

Címlapján:

Hermányi József
Nagy-Enyedi refor. Lelkész
Kéziratának
Másolatja.

/:L: Hermányi Józsefről a munka végén:/

Alatta pecsét: BATTHYÁNYI KÖNYVTÁR GYULAFEHÉRVÁR. A kolligátum elején és végén könyvtáros-bejegyzés 1857-ből. Tartalma a kézirat aláhúzott címei szerint:

- 2a-2b: Édes Posteritásim
- 3a-17b: E biographia Nicolai Betlen
- 17b-18a: Carmen Nic[olai] Betlen ad Josephum filium (latin)
- 18b-19b: Andreas Osiander
- 19b-22b: E Schmeizelio Coronensi de statu Ecclesiae Lutheranae Transylvanicae (latin és magyar)
- 22b-30b: Isabella királyné diplomája... (latin); utána folytatólag egyháztörténeti feljegyzések 1559-1646-ig (magyar)
- 31a: Sméizel a Templ[omi] Musikárol
- 31a-31b: A Keresztelés Brassoban igj megyen véghez
- 31b-32a: A Temetésről Brassoban
- 32a-34a: Szász Püspökök Catalogussa
- 34a-36a: A székely reformatusoknak Gravaminai és postulatumai...
- 36a-37a: Resolutio v.d. Ministorum Orthodoxorum...
- 37a-38b: Pasquillus... sub Diaeta Anno 1751. (latin)
- 38b-50a: A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben
- 51a-74b: [Püspökök élete]
- 75a-75b: üres
- 76a-91a: [Lázár György és Bíró István verses levelezése]; a levelek 1760 áprilisától augusztusáig vannak keltezve

A címek kiemelése a kéziratban esetleges, köztük a cím alá nem illő vegyes latin, ill. magyar nyelvű történeti és emlékező följegyzések helyezkednek el. Tanúságuk

szerint a kézirat eredetije afféle jegyzetfüzet lehetett Hermányi kezében, amelybe mind az általa talált dokumentumokat, hallott érdekességeket, mind az oda kapcsolódó megjegyzéseit, eszébe jutott apróságokat bejegyezte. A 31a-n dátum: „írárom 1752.”

Megformálásában öt kéz vett részt. Az 1. kéz az *E biographia* megkezdések (3a.), amelyből csak egy bekezdést írt, lapszámot alkalmazott (1.). Több lapszám az egész kéziratban nem fordul elő. Tőle származik: az 1a-tól a 3a. 1. bekezdéséig; az 5a. 2. bekezdésétől a 6a. végéig; a 26a-tól a 26b. végéig; az 59b. közepétől a 63a. végéig; a 64b-től a 65b. 1. bekezdéséig; a 71a-tól a 71b. háromnegyedéig; a 73a-tól a 74b. 1. bekezdéséig; a 76a-tól a 91a. közepéig.

A 2. kéztől származik a 3a. 2. bekezdésétől az 5a. 1. bekezdéséig; a 8a. közepétől a 25b. végéig; a 27a-tól az 59b. közepéig. A 3. kéztől származik a 6b-től a 8a. közepéig. A 4. kéztől származik a 63b-től a 64a. végéig; a 65b. 2. bekezdésétől a 70b. végéig; a 74b. 2. bekezdése. Az 5. kéztől származik a 71b. utolsó bekezdésétől a 72b. végéig.

Működött benne továbbá egy könyvtáros a 19. század közepén. Tőle származik a címlap, valamint a 91a. alján a címlapon megígért tájékoztatás: „Ezen munka szerzője Hermányi József, – született 1699-ben, <oloh> Olaszteleken /:Bardócz székben:/ – előbb Toroczkó Szent Györgyi ref. pap volt, – Később N: Enyedre jött át, hol 29. évig hirdette hatalmas szonoklatával Kálvin tanát; – meg holt 1763-ban. – Bővebb esmeretetését I: Benkő „Transylv.” Tom. II. – pag: 476-477. – Uj Magyar Muzeum. 1856. VI. Füzet. – I: 338. – Károlyfehérvár lanuario 15-ben 857. ?...?” A szóban forgó helyen Toldy Ferenc közli gr. Kemény József levelét Mike Sándorhoz (1853. nov. 21.), amelyben Kemény Benkő József kapcsán beszél Hermányiról.

A szöveg közvetlen összefüggést egyetlen szöveg esetében sem mutat az ismert Hermányi-másolatokkal. Közvetve a Mvh-kolligátummal rokon, egy közös ősré mennek vissza. Gyenis Vilmos egyik föltételezése szerint a Gyfv kolligátum a Mvh szövegének másolata. Ez a Mvh-ban előforduló szövegkiahagyások miatt is lehetetlen, de különösen jól mutatja a két kolligátum különállását az *E biographia...*, amelynél a Gyfv közelebb áll Bethlen szövegéhez, így szükségképpen Hermányi eredetijéhez is. A másolat helyesírását és írásmódját tekintve közel egykorú lehet.

A marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) 134 számozott lapot tartalmaz. Az előzéklapon iktári Bethlen Zsuzsanna gr. Teleki Sámuelné címeré és jelmondata. Verzőján: „Hermányi Josef Munkaja az Püspökök életekről”. A másoló bejegyzése. Lent levéltáros-jelzés: Ms 239.

Végig egy kéz műve. Tartalma és beosztása a Gyfv kolligátumával megegyezik, de hiányzik belőle a *Sméizel a Temp[lo]mi Musikáról* c. bekezdés, a *Resolutio...* és a *Pasquillus...* közé pedig beékelődik a *Rövid Satyra*. A kézirat a *Püspökök élete* szövegével végződik.

A szöveg a Gyfv kolligátumával egy közös ősré megy vissza. A *Püspökök élete* csetében rokonságot mutat az OL, az OSZK I. és OSZK II. másolatok szövegével (az egyezés jellegéről l. a *Püspökök élete* jegyzeteit). A Gyfv kolligátummal együtt valószínűleg ez őrizte meg leghívebben Hermányi szövegét. Helyesírását és írásmódját tekintve valamelyest későbbi, mint a Gyfv.

Létezésére elsőként Klaniczay Tibor utalt (ItK 1954. 58.). Ezt a kolligátumot használta munkáiban Gyenis Vilmos.

[Rövid Satyra]

A vers szövegét három másolat tartotta fenn:

1. a marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) a 69. lap közepétől a 70. lap aljáig. A verset Őrsző köti össze a következő szöveggel, egy latin nyelvű, az 1751-es pozsonyi országgyűlésre készült pasquillussal. (A kolligátum részletes ismertetését l. a bevezetőben.) Ezt a szöveget közölte Klaniczay Tibor (ItK 1954. 60-61. és *Reneszánsz és barokk*. Bp. 1961. 353-354).

2. a kolozsvári I. másolat Kemény József gyűjteményében (Kvár I; Erdélyi Múzeum Levéltára [Biblioteca Centrala a Universitatii], Josephi Comitis Kemény Collectio major manuseriorum historicorum Tom. XXII. N^o 6.; MTA mikrofilm A 730/III.), a 13a. lapon. A verset Őrszak nem kötik össze a környező szövegekkel. Megléteére Klaniczay Tibor is utalt (uo.).

3. a kolozsvári II. másolat Kemény Sámuel gyűjteményében (Kvár II; Erdélyi Múzeum Levéltára, Kemény Sámuel-gyűjtemény rendezetlen anyaga; MTA mikrofilm A 638/IX.), a 4b. lapon, az I. kéz írásában, beékelődve a *Püspökök élete* szövegébe a Szigeti Gyula Istvánról és a Deáki Józsefről szóló fejezetek közé; a 4a-4b. lapokat Őrsző köti össze.

(A kolozsvári kéziratok részletes ismertetését l. a *Püspökök élete* jegyzeteiben.)

A szövegek kisebb másolói hibáktól eltekintve megegyeznek. Alapszövegnek a Mvh kolligátum másolatát tekintettük, mint amely mentes a két kolozsvári kézirat egyéni helyesírási jellegzetességeitől (a nazálistektől, ill. a névelő az alakban történő használatától).

A vers mindhárom másolat szerint 1731. május 23-án íródott, így Hermányi Dienes József legkorábbi művei közé tartozik. Keletkezéséről a két kolozsvári másolat címe vall: *Egy Philosophiae Professornak Oratiojára, a ki de (Kvár II: de hiányzik) Physionomia orált egy halottas háznál, irattatott elől járó beszéd, avagy rovid Satyra H[ermányi] D[ienes] J[ózsef] által, Szent Györgyi Pap hivatalyában midön volna. Az Oratio pedig Iratott (Kvár II: Componáltatott) Verestoi György (Kvár II: V.Gy.) által.* Részletesebben a *Nagyenyedi Demokritus* 132. anekdotája írja le a körülményeket: „Ekhárt Gergely Toroczka Unitárius Esperest, híré hallja vala, micsoda jeles oratioakat mond ott egy Református Prófessor /:ez Verestói György vala.../ 's engemet igen kér vala az becsületes Ember, hogy vagy égyet közlenék vele, minthogy az Unitáriusoknak Praedicatiói is nem igen réálisok; – küldém azért nékie azt az Orátioat, melyben az Halált Szólgának szegődötti az orátor, a' melyben, bizony nagy prófánitásnak tartom most is, a' mint a' Kristus halálát jádziképpen óda elegyiti az a' becsületes ember:... Hogy én az ilyen Halotti játékos oratioakat ne láttatnám helybe hagyni, eleibe írá az Echártnak küldött Exemplárnak Salamonnak ama szavát: – Mint a' nyárhöz a' h'ó, 's mint a' ki Télben leveti ruháit, olyan a' ki a' bánatos Szivnek éneket mond. – Meg olvasá a' Vén Esperest az Oratiót, 's maga vissza hótván monda: Nem kell nékem Uram eféle, – erről senki jobb Itéletet nem tett mint Kegyelmed.” (Verestói szóban forgó oratiója az 1730-ban Várad Zsigmond fölött elmondott funebrális oratio, l. Verestói György: *Holtakkal való barátság*. Kolozsvár 1783. 1-25.) A *Rövid Satyra* Verestóinak e prédikációját, szélesebb értelemben a „nem igen reális” prédikációrólí módszert s az ezt elfogadó közönséget kárhoztatja.

A szakirodalomban fölmerült az a hipotézis (Klaniczay Tibor, ItK 1954. 61. és Gyenis Vilmos: *Bod Péter és Hermányi Dienes József. Ismeretlen vitájuk a valóság-ábrázolásról.* = ItK 1970. 705-706.), hogy a *Rövid Satyra* a püspökök életéről szóló munka kompozíciójához tartozott, s csak a másolók szeszélye, illetve tévedése mozdította el helyéről, megbontva ezzel az *Édes posteritásim* c. prózai előljáró beszédből, a *Rövid Satyrából* és a püspökök élettörténetéből összeállított mű egységét. A kéziratok sorrendjét, bennük a *Rövid Satyra* elhelyezkedését, címét stb. megvizsgálva a hipotézist nem láttuk igazolva. (A *Püspökök élete* kéziratának ismertetését l. ott.)

A két kolozsvári kézirat szerint a *Rövid Satyra* Verestói prédikációja elé készült bevezetőnek (*Egy Philosophiae Professornak Oratiojára* stb.). Az *Elöl-járó beszéd, és rövid Satyra* (Mvh), illetve *elől járó beszéd, avagy rövid Satyra* (Kvár I. és Kvár II.) címek nem a *Püspökök élete*, hanem a Verestói-oratio előtti elhelyezkedésre utalnak. A Mvh kolligátum és kötőszava nem azt jelzi, hogy a *Rövid Satyra* az *Édes posteritásim* előljáró beszéddel együtt alkotott volna egy egységet; ez a kötőszó a két kolozsvári másolat *avagy* kötőszavának helyén szerepel, és funkciója is ugyanaz, a kétféle műfaj (előszó + szatíra) együttes megjelenését, egybeesését fejezi ki: előljáró beszéd, *egyszersmind* rövid szatíra.

A három másolat két különböző címet őrzött meg, az egyik filozófiaprofesszornak nevezi Verestói Györgyöt (Kvár I. és Kvár II.), a másik püspöknek (Mvh). A Mvh másolat eszerint 1760 júniusa, Verestói püspökké választása után keletkezett, a címek különbözőése azonban azt sugallja, hogy a kolozsvári másolatok eredetije olyan példány volt, amely 1760 júniusa előtt született.

A *Püspökök élete* írását Hermányi 1759 júliusa előtt hagyta abba (v.ö. a *Püspökök élete* és a *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* jegyzeteit) Borosnyai Lukács János püspökségének leírásával. Az 1760 júniusában püspökké választott Verestóiról nem írt új fejezetet (csak a Borosnyaival egyszerre történt lelkészé avatását jegyezte föl a Borosnyairól szóló fejezetben). Elképzelhető, hogy a püspöki utódlás sorrendjét jelezve Hermányi a *Püspökök élete* után elhelyezte az 1731-ben íródott verset, ahogy a Kvár I. másolat tartalmazza; de a szövegahagyományozódás jelenleg nem igazolja azt a föltételezést, hogy tudatosan egy kompozíció részévé tette volna. (Amúgy is jellemzőbb rá a prózai előljáró beszéd + írásmű megszokott rendje, ahogy más művei szövegét is általában megformálta.) Így a bizonytalan kompozíciós elrendezés helyett a szoros időrendet érvényesítettük a versnek kötetünkben való elhelyezésekor.

1 Siloám patakja: föld alatti, sziklába vágott ágyban futó csatorna a tyropéi völgy déli részén, amely az Én-Rogel vizét a Siloám tóba vezeti (Ésa. 8, 6; Ján. 9, 7; 9, 11).

2 V.ö. Kazinczy Ferenc *gnoma* (Sírtál, midőn lettél: azok nevettenek; / Él, hogy vígan halhass: ők keseregjenek.) és *Ugyanaz* (Sírva lettél: vígadtanak; / Hal meg vígan: búsúljanak.) c. verseit.

3 Az utalás a Telegdi Sámuel halálát követő időszakra vonatkozik, amikor rövid ideig az özvegye kezelte a kolozsvári nyomdát. 1731. április 29-én a nyomdát Szatmári Pap Sándor vette át.

A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben

A mű két másolatban őrződött meg:

1. a gyulafehérvári kolligátumban (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349/I.) a 38b. lap közepétől az 50b. lap aljáig, a 2. kéz írásában. Az 50b. lapot őrszó köti össze a következő szöveggel, a *Püspökök élete* Tofeus-fejezetével. Ezt a másolatot ismertette Klaniczay Tibor (ItK 1954. 59.).

2. a marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) 73. lapjának közepétől a 87. lap közepéig. E szöveget szintén a *Püspökök élete* Tofeus-fejezete követi. A szöveg hiányos, a Gyfv másolat 39b. lapjának utolsó bekezdésétől a 44a. harmadik soráig terjedő szövegrész, kb. 4 levélnyi szöveg hiányzik. A hiányra a másolat semmiféle módon nem utal. A másolat létezésére Gyenis Vilmos figyelmeztetett (ItK 1970. 703-712.).

(A kolligátumok részletes ismertetését l. a jegyzetek bevezetőjében.)

A szövegnek volt még egy 1820 körül keletkezett másolata, amelyet Fábíán József enyedi deák (később egerbegyi birtokos) másolt az enyedi kollégium Hermányi-kolligátumáról, s amely a *Püspökök élete* egy részét is tartalmazta. A másolat elveszett; szövegét Barabás József közlése őrizte meg (ProtEgyhIskL 1872. 1366-1369, 1399-1401, 1518-1524, 1556-1559.). A szöveg hiányos és csonka, s hibás olvasás miatti szövegmúlások is akadnak benne. A szöveg rekonstruálásában nem látszott szükségnek figyelembe venni.

Így alapszövegnek a Gyfv másolat szövegét tekintettük; emellett föltüntettük a Mvh másolat eltéréseit.

A szöveg keletkezésének idejére a cím utal. Ez a Gyfv kolligátum más helyén előforduló 1752. dátummal (31a.) is megegyezik.

1 Áldozó: áldozócsüörtök, a húsvét utáni 40. nap. Sokadalom: vásár.

2 Szamár temetség: egyházi áldás, szertartás nélküli temetés.

3 Capába: kecskebőrbe.

4 Gyak: öl, szúr.

5 Torda (a hagyomány szerint a reformáció tényerése óta) két református gyülekezetből áll, az ótordaiból és az újtorodaiból.

6 Káldi György katolikus bibliafordítása 1626-ban, Bécsben jelent meg.

7 Ádvent: a november 30-hoz legközelebb eső vasárnaptól karácsonyig terjedő időszak.

8 Kastély: az erődtemplom körülkerített része.

9 1661 nyarán Kemény János fejedelemségének megdöntésére török és tatár seregek törtek be Erdélybe.

10 Megsaccol: megsarcol.

11 Ekkor I. Apafi Mihály a fejedelem.

12 A fejedelemasszony Bornemisza Anna.

13 Toroczkai Péter, 164?-1698u.

14 Ez az igei szerkezet emlékezés vagy állítás nem egészen bizonyos jellegének, hallomásból való származásának jelzésére szolgál, l. „scribája foga lenni” (*Püspökök*

élete 65b.), „nemis fogott lenni semmi Patronussa” (u.o. 67a.), „ezt a’ rosz Mestert fogta meg-unni” (*Emlékirat* 84.), „ezen a’ nyáron fogám olvasni” (u.o. 90.), „Dávid is bolondtól fogta volt hallani” (*Nagyenyedi Demokritos* 1a.), „vevé észre, hogy valami nevetségre valót fogott ejteni” (u.o. 7a.), „a Ratio status, mely igen ártalmas fenevad fog lenni” (u.o. 74a.), „nem is foga magyar lenni” (u.o. 320b.). Rettegi is ilyen mellékértelemben használja, pl. „Ez a Gyalui fogott Ördögkeresztúron is pap lenni” (*Emlékezetre méltó dolgok*. Kiad. Jakó Zsigmond. Bukarest 1970. 107.).

15 Ejtél (kupa, pint): az erdélyi akó nyolcadrésze, kb. 1,4 l.

16 Hajt: hajít.

17 A Diploma Leopoldinumot az 1691. január 20-i erdélyi országgyűlés fogadta el; Erdélyi rendei február 7-én tették le a hűségesküt.

18 Homlít: (szőlővesszőt) bujtat.

19 Külső ember: világi személy.

20 Tóga: félkör alakú, hosszú, fekete felsőruha, a latinul tanító iskolákban tanítói ruha. A református diákok számára az 1682-es gyulafehérvári zsinat tette kötelezővé. A papok illendő köntöséről több ízben rendelkeztek (Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus*. Nagyenyed 1766. 129., 164.). Emellett a zsinatok és egyházlátogatások figyelmet fordítottak a mesterek tógaviselésére is, v.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumból...* 50b. 1714-ben az udvarhelyi általános zsinat határozata leszögezte: „Az esperes ne acceptálja senkinek szegénységével és tehetetlenségével való maga mentését, mert aki magát oly szent hivatalra devoveálja, melyben ha szegény is, de szép szabadságban élhet, és minden secularis embertől magát distingválni kell, megkívánatik azért, hogyha csak egyszer ványolt posztóbol is, papi öltözetet csináltasson és papi módon járjon, úgy a mesterek is hozzájuk illendő habitusban járjanak, tógájuk legyen, alioquin a functioban nem toleráltatnak.” (Payr Sándor: *A magyar protestáns papi öltöny története*. Sopron 1935. 30.)

21 Szent György napja: április 24, a tavaszi gonoszjáró nap.

22 Az autográf *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* 537. és 540. szerint hosszúaszózi Müller Gáspárt.

23 V.ö. *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* 537.

24 Béli Zsuzsanna 1672-től volt Wesselényi Pál felesége, így mindkét másolat adata téves.

[Püspökök élete]

A legnépszerűbb Hermányi-művek egyike lehetett, szövegét öt kézirat őrít meg teljesen és további négy töredékesen. Teljes szöveget őríttek meg a következők:

1. a gyulafehérvári kolligátum (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349/I.) 2a-2b. (*Édes posteritásim*) és 51a-74b. lapjain. A szöveget négy kéz másolta fölváltva: az 51a-tól az 59b. közepéig a 2. kéz, onnan a 63a. végéig az 1. kéz, a 63b-től a 64a. végéig a 4. kéz, a 64b-től a 65b. első bekezdéséig az 1. kéz, onnan a 70b. végéig a 4. kéz, a 71a-tól a 71b. háromnegyedéig az 1. kéz, onnan a 72b. végéig az 5. kéz, a 73a-tól a 74b. első bekezdéséig az 1. kéz, a 74b. második bekezdését a 4. kéz. A másolat helyesírását és írásmódját tekintve

közel egykorú lehet. Szövege közvetlen összefüggést egyik ismert másolattal sem mutat. Viszonylag jól megőrizte Hermányi szövegét. Ezt a másolatot ismertette Klaniczay Tibor (ItK 1954. 58-62.).

2. a marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) 1-2. (*Édes posteritásim*) és 87-134. lapjain. Ez a másolat valamelyest későbbi lehet, mint a Gyfv. Szövege rokonságot mutat az OL másolat szövegével; a szövegeltérések szerint mindkettő egy (elveszett) közös ősré megy vissza. Távolsági egyezéseket mutat az OSZK I. és OSZK II. másolatok szövegével. A Gyfv másolattal együtt valószínűleg ez őrizte meg leghívebben Hermányi szövegét. A másolatot említi Klaniczay Tibor is (ItK 1954. 59.).

(A kolligátumok részletes ismertetését I. a jegyzetek bevezetőjében.)

3. a kolozsvári I. másolat Kemény József gyűjteményében (Kvár I; Erdélyi Múzeum Levéltára [Biblioteca Centrala a Universitatii], Josephi Comitis Kemény Collectio major manuscritorum historicorum Tom. XXII. N^o 6.; MTA mikrofilm A 730/III.). Tartalmazza az *Édes posteritásim* szövegét is (1a.), amelyet őrszó köt össze az első, Tofeusról szóló résszel. A 10b-11a. lapokon mintegy fél lapnyi hely üresen hagyva, itt az eredetiben lévő hiányt valamennyi szöveg jelzi. Címe a kötet tartalomjegyzékében: „Erdélyi Reformatus Püspököknek élete. Irta Hermányi Dénes József. 1751.” A kézirat címlapját a tartalomjegyzéket összeállító levéltáros írta (ő írta a XXIII. kötetben lévő *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* címlapját is), tehát nem egykorú. Szövege:

Erdélyi
Reformatus Püspököknek
Élete
Irta
Hermányi Dénes József
1751.

NB: Le-iratik ezen kéz-iratban:

Tofeus Mihály
Nagyári József
Weszprémi István
Bonyhai György
Vásárhelyi István
Deaki Josef
Borosnyai Lukács János élete.

A címlapon és az 1a. lapon pecsét: ERDÉLYI MÚZ.-EGYL. KÖNYVTÁRA KÉZIRATTÁR. A címlap nélkül 11 számozatlan levél. Végig egyetlen kéz műve. Írása a Mvh és a Kvár II. másolatokkal mutat hasonló vonásokat. Szövege szoros rokonságban áll a Kvár II. másolat szövegével, a szövegeltérések szerint mindkettő egy (elveszett) közös ősré megy vissza. Ez az ősmásolat a névelőt az alakban használta. Ezt a sajátágot a Kvár I. jobban megőrizte, mint a szintén erről másolt Kvár II. Egyéni sajátága a szóvégi nazáliskettőzés (midőnn, látvánn, ezenn). Gyenis Vilmos kandidátusi disszertációjában föltételezte, hogy e példányt Benkő József másolta az eredetiről. Minthogy azonban ez a másolat második generációs, legfőljebb az elveszett közös ősré lehetett esetleg Benkő másolata. Ezt a kéziratot említette Kelemen

Lajos (*Hermányi Dienes József Emlékirata*. Cluj-Kolozsvár 1925. XI.), tévesen 1751-re keltezte, és Klaniczay Tibor (ItK 1954. 59.).

4. a kolozsvári II. másolat Kemény Sámuel gyűjteményében (Kvár II; Erdélyi Múzeum Levéltára, Kemény Sámuel-gyűjtemény rendezetlen anyaga; MTA mikrofilm A 638/IX.). Tartalmazza az *Édes posteritásim* (1a.) szövegét is. Címlapja nincs; az 1a. lapon könyvtárosbejegyzés a cím fölött: „Kemény Sám. gyűjt.” „Hermányi Dienes József”. A 10b. lap alján bélyegző: „Vétel Stripszkytól.” 10 számozatlan levél, közébeélve, őrszóval összekötve a 4b. lapon a *Rövid Satyra* szövege. A szöveg kialakításában három kéz vett részt: az 1a-tól a 6a. első bekezdéséig az 1. kéz, onnan a 6b. végéig a 2. kéz, a 7a. háromnegyedéig ismét az 1. kéz, onnan a 8a. végéig a 2. kéz, a 8b-től a 9b. első soráig az 1. kéz, onnan a lap közepéig a 2. kéz, onnan a 10b. végéig a 3. kéz munkája.

A másolat írásmódját és helyesírását tekintve valamelyest későbbinek látszik a Mvh másolatnál. A szöveg szoros rokonságot mutat a Kvár I. másolattal, a szövegeltérések szerint mindkettő egy (elveszett) közös ősrre megy vissza; talán az volt Benkő másolata. Ez az ősmásolat a névelőt az alakban használta; e sajátágot a Kvár II. csak részben őrizte meg. A Kvár II. egyéni sajátága az o helyetti a-zás (Barosnyai, predikállat).

5. az Országos Levéltár másolata (OL; R 302. 15. tétel 14. cs. 1766. X. jelzés; a Magyar Nemzeti Múzeum letétanyaga, levéltári növedéknapló 1911. 68. sz.). A kéziratot özvegy zilahi Kiss Béláné gödöllői lakos adta be 1911. szeptember 19-én. (A folsorolt adatokért Nyulászsiné Straub Évának tartozom köszönettel.) 13 utólag számozott levél, tartalmazza az *Édes posteritásim* szövegét is (1a-1b.). Ennek, valamint az első, Tofeusról szóló résznek szoros egymásutánját külön bejegyzés jelzi („Vége. Következik a' Püspökök életének rövid leírása kik között A. Topheus Mhl.”) A másolat írásmódját és helyesírását tekintve a Gyfv másolat írásával mutat bizonyos egyező vonásokat. Föltehető, hogy a „második generációs” másolatok közül ez a legidősebb; a benne előforduló dátumok (1760 és 1766, l. alább) szerint 1766 után keletkezhetett. A szöveg szoros rokonságot mutat a Mvh kolligátum szövegével, és távolabbi egyezést az OSZK I. és OSZK II. másolatokkal. A szövegeltérések szerint az OL másolat és a Mvh kolligátum megfelelő szövegrésze egy (elveszett) közös ősrre megy vissza. Az OL másolat másolója több szót nem tudott kiolvasni, ezek helyét üresen hagyta. Egyébként is figyelmetlen vagy gondatlan munkát végzett, ebben a másolatban van a legtöbb egyéni hiba.

A mű töredékes szövegét további négy kézirat őrizte meg:

1. az OSZK I. másolat (OSZK I; Quart Hung. 1058/II. 93a-106b.). A szöveget Gyulafehérvári Dobó József Omniáriumma őrizte meg a saját kézírásával 181-től 207-ig számozott lapokon. Végig az ő írása. Tartalma: a *Püspökök élete* az *Édes posteritásim* nélkül. Címlapja:

AZ
ERDÉLYI NÉMELY
REFORMATUS
PÜSPÖKÖK
ELETEKNEK
RÖVID LE IRÁSA

Holott
Más TÚDÓS EMBEREKNEK is
némely emlékezetes tselekedetei
elő fordulnak.

A szöveg csonka, a 207. lap alján mondat közben megszakad. Szoros rokonságot mutat a Mvh kolligátum megfelelő részének és az OL másolatnak a szövegével. A szövegeltérések szerint a Mvh, az OL és az OSZK I. másolatok egy (elvesztett) közös ősré mennek vissza; a közös ősré és az OSZK I. közé esetleg még egy másolat beiktatódhatott. Az OSZK I. jellegzetessége, hogy a latin szólások, közmondások magyar nyelven szerepelnek benne. Hogy ez az OSZK I. másolójának vagy egy beiktatandó közbelső másolat írójának köszönhető, nem dönthető el.

2. az OSZK II. másolat (OSZK II; Quart. Hung. 1043/IV. 94a-103b.). A szöveget a szászvárosi Kerekes Ábel másolta Tóth Ferenc (1768-1844) pápai teológiaprofesszor számára, ennek gyűjteményében maradt fenn a 183-tól 202-ig számozott lapokon. Tartalma: a *Püspökök élete az Édes posteritásim* nélkül. Címfelirata megegyezik az OSZK I. címlapjának szövegével. A küldemény megérkezett a címzett a 183. lap tetején regisztrálta: „percepta d. 15 Julii 1813. Misit has observationes de Episcopis Reformatis Transilvanis Spect. D. Abel Kerekes Szaszvarosino”, az utolsó szó más szóból javítva.

A másolat ugyanazzal a csonka mondattal végződik, mint az OSZK I. A szöveg néhány lényegtelen másolási hibától eltekintve teljesen megegyezik az OSZK I. szövegével. A másolás körülményeiről Kerekes Ábel így vall a szöveg végén (202.): „Eddig s így vagyom-meg a Dobó Collectiójában N. enyedi Pred. Hermányi Jo-nek ezen munkája: hihető, hogy a' Cancellarius B tecájában épebben lessz meg.” A továbbiakban más kéziratokról, közte Bod Péter *Ecclesiastica Historiájáról* számol be *A magyar és erdélyi országai protestáns ekklesiák historiája* c. művét (Komárom 1808.) és a túl a dunai, valamint a túl a tiszai református püspökök életét (Uo. 1808, ill. 1812.) csak nemrég kibocsátott egyháztörténésznek; majd a történeti és anekdotai műfajok összefüggéséről megjegyzi: „azon apróságok igen jól jönnek-ki ott, a'hol a' nevez[etes] dolgok sem hibáznak – s éppen ezért Püspökjeinket inkább megesmerteti Hermányi mint Bod.”

A másolat tehát a *Püspökök élete* harmadik (negyedik?) generációját képezi. Az 1813-as terminus ante quem egyúttal meghatározza a másolatok keletkezésének időszakát.

3. Fábíán József enyedi deák (később egerbegyi birtokos) másolata 1820 körül. Elvesztett; szövegét Barabás József közlése őrizte meg (ProtEgyhískL 1872. 1366-1399, 1518-1556.). A másolat *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* szövege mellett néhány püspökportrét (Szigeti Gyula Istváné az utolsó) és Cserei Mihály oda vonatkozó megjegyzéseit is tartalmazta. A közlés nem teljesen hű, így csak annyit

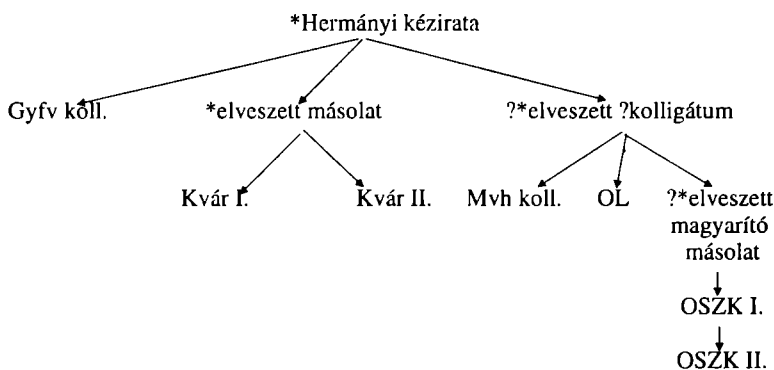
tudhatunk az elveszett másolatról, hogy az enyedi kollégium egy Hermányi-kolligátumáról készült, amely a *Püspökök élete* mellett *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* szövegét is tartalmazta.

4. A Tiszántúli Ref. Egyházker. Debreceni Kollégiuma Könyvtárának másolata (R. 2635.). 20 lapnyi terjedelmű, nem teljesen hű másolat Pokoly József hagyatékából; Révész Imre is foglalkozott vele.

Nyomatásban Barabás József már idézett közlésén kívül az *Édes posteritásim* szövege jelent meg; első ízben Klaniczay Tibor cikkében (ItK 1954, 59-60.), a Gyfv kolligátum alapján; ennek a *Reneszánsz és barokk* c. kötetben (i.m. 561-562.) történt közlése nyomán Kenyeres Ágnes adta ki (*A kegyes olvasóhoz*. Bp. 1964. 111-113.).

Mintogy autográf vagy a szerző által elismert (javított, ellenőrzött) másolat nem maradt ránk, e szövegek állnak rendelkezésünkre az írói szöveg rekonstruálására. Alaposabb vizsgálat után azonban csak az öt teljes szöveg figyelembe vétele indokolt, mivel a többi vagy többszörös másolás, átírás eredménye (Barabás, Pokoly), vagy olyan másolatról készült, amelynek korábbi, illetve jobb másolatai is rendelkezésre állnak (OSZK I., OSZK II.).

Az OSZK II. másolatot kivéve, amely az OSZK I. csonka példányáról készült, egyetlen másolatról sem sikerült bebizonyítani, hogy egy másik ismert másolatról készült volna. A szövegeltérések elemzéséből, összehasonlításából következtetve a másolatok leszármazási rendje a következő lehetett:



Ezek alapján a Gyfv másolatot tekintettük alapszövegnek, mivel ez első leszármazott, és helyesírási szokásai közeleiek Hermányiéhoz. Sajnos a kolligátumban közreműködő 2. kéz, amelynek írásában a legtöbb szövegünk fennmaradt, igen önállóan eljáró másoló, ezért esetről esetre összevetve rekonstruáltuk az eredeti szöveget. A Gyfv hiányait a Mvh kolligátumból pótoltuk, amelynek írásmódja egyéni különlegességeket nem mutat. Valamennyi teljes szöveget tartalmazó másolat szövegeltéréseit föltüntetjük, de mindig csak az éppen főszöveggként szereplő variáns leírási sajátosságait (törlés, javítás, beszúrás stb.) jelezzük. Ahol az OSZK I. megadja a latin mondás fordítását, ott azt közöljük, mint korban az eredetihez közel állót.

A mű Hermányi által adott eredeti címe nem ismert, de utal rá a Mvh kéziratáros bejegyzése (*Hermányi Josef Munkaja az Püspökök életekről*, címlap verzó), a Kvár I.

két címadása (*Erdélyi Reformatus Püspököknek Élete*, címlap, ill. tartalomjegyzék), az OL (*Következik a' Püspökök életének rövid leírása*, 1b.), valamint az OSZK I. címe (*AZ ERDÉLYI NEMÉLY REFORMATUS PÜSPÖKÖK ELETEKNEK RÖVID LEÍRÁSA*, 181.). Az eredeti cím talán *Az erdélyi reformatus püspökök élete* lehetett. A szakirodalom hosszabb ideje *Püspökök élete* címen ismeri, s ezt az eredeti cím lényegének visszaadása és rövid, használható volta miatt jónak találtuk megartani.

Kétségtelenül e mű előszava volt az *Édes posteritásim* („én hogy a' Püspököknek irjam le életeket” stb., 2b.), bár csak a Kvár I., a Kvár II. és az OL őrizte meg a megfelelő helyen; a két kolligátumban az egész gyűjtemény élén áll. Ez talán arra utal, hogy az eredeti Hermányi-kolligátumban a *Püspökök élete* állt a gyűjtemény első helyén; vagy volt egy ilyen szerkezetet tartalmazó kolligátum-másolat; vagy már az eredetiben megbomlott a sorrend.

Kétséges azonban, volt-e olyan Hermányi-kézirat, amelyben a *Rövid Satyra* a *Püspökök élete* kéziratkompozíciójában kapott helyet (Klaniczay Tibor, ItK 1954. 61. és Gyenis Vilmos, ItK 1970. 705-706.). A *Rövid Satyra* ma három kéziratban szerepel: a Kvár I-ben a *Püspökök élete* után, a Kvár II-ben a *Püspökök élete* közben, valamint a Mvh-ben más szövegrészek között, mind az *Édes posteritásim*től, mind a püspök-történetektől elkülönülten. Hogy az *Elöl-járó beszéd, és rövid Satyra* (Mvh 69.), ill. *elöl járó beszéd, avagy rovid Satyra* (Kvár I. 13a., Kvár II. 4b.) címek az *Édes posteritásim* és a *Rövid Satyra* valamikori összetartozását támasztanak alá (mint azt Gyenis Vilmos föltételezte kandidátusi disszertációjában, 445.), nem bizonyítható; nincs tehát okunk arra, hogy a *Püspökök élete* kompozíciójába soroljuk (egyéb érveket l. a *Rövid Satyra* jegyzeteiben).

A *Püspökök élete* keletkezési idejét meghatározza részben a benne előforduló legkésőbbi dátum (1752 novembere, 59b; a Kvár I. címadója s nyomában Kelemen Lajos azért datálták tévesen 1751-re, mert a szövegben utolsóként említett dátum 1751, l. 73b.), részben a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* egy megjegyzése, amely szerint a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* írásakor a *Püspökök élete* Borosnyai fejezete (tehát a mű utolsó fejezete) már készen volt. A *Püspökök élete* eszerint éppúgy elkészült Borosnyai életében, mint az ugyancsak Borosnyai életében íródott *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* (539.). Valószínű is, hogy az 1759 júliusában megkezdett *Nagyenyedi Demokritus* írása közben más, nagyobb terjedelmű írásműbe nem fogott, így a *Püspökök élete* 1759 júliusa előtt született. Az OL másolatában előforduló dátum (a Szigeti Gyula Istvánról szóló fejezet végén 1760, 6a., a mű végén 1766, 13b.) értelmezésére – számításba véve mind az előbb kifejtetteket, mind azt, hogy dátumot az ugyane kéziratcsaládba tartozó Mvh és OSZK-másolatok nem tartalmaznak – azt kell föltételeznünk, hogy ez a másoló előtt fekvő kolligátum másolásának időpontja, s közülük az egyik (valószínűleg az 1760) tollhiba.

A valamennyi másolat alapjául szolgáló Hermányi-kéziratban hiány keletkezett a Borosnyai-fejezetben, a Borosnyai és Bethlen Kata ellentétét, Bod Péter meghiúsult tanárságát tárgyaló résznél. Ezt a hiányt valamennyi teljes másolat jelzi a *Hic /Hinc/ quaedam desunt* megjegyzéssel, ill. üres hely kihagyásával (Kvár I.). A hiányt illetően Gyenis Vilmos föltételezte, hogy az önértetében megbántott Bod tépett ki egy lapot Hermányi halála után az eredeti kéziratból (ItK 1970. 705.); Hermányi hagyatékának sorsáról nem sikerült többet földerítenünk, így a föltételezést sem bizonyítani, sem kiigazítani nem tudjuk.

*

1 V.ö. *Emlékirat* 45.

2 Belső: egyházi.

3 Az enyedi ifjú professzorok: Borosnyai Nagy Zsigmond és Ajtai Abód Mihály.

4 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 91b.

5 Vásárhelyi [Vak] Jakabot; v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 108b-109a.

6 A kifejezés erotikus tartalmáról l. Bernáth Béla: *A szerelem titkos nyelvén*. Bp. 1986. 98. skk.

7 Azonban: azonnal, nyomban; eközben.

8 V.ö. Eféz. 4, 22-24.

9 Az elbeszélő múlt ilyen használata Hermányinál feltételes mellékértelmet hordoz.

10 Nagyari Józsefné, Tofeus Mihály és Kun Éva lánya Tofeus Mária volt (Szádeczky Lajos: *Pekry Lőrinc levéltára*. = Száz 1908. 422.). A Sára név átvitt értelemben értelmezendő (v.ö. 1 Móz 11, 29; 23, 20.).

11 II. Apafi Mihálynak.

12 „És adok nékiek gyermek fejedelmeket, és a gyermekek uralkodjanak órajtok” (Ésa. 3, 4.).

13 Az 1686. július 14-én, Jer. 38,22. alapján elmondott prédikációt Cserei Mihály így summázza: „Az egész czéla a volt, hogy az ország hittel lévén köteles a törökhöz, valámig a török oltalmazhatja, addig a töröktől el ne pártoljanak” (Cserei Mihály *Históriája*. Kiad. Kazinczy Gábor. Pest 1852. 161-162.). Cserei tévesen Jer. 31. fejezetét jelöli meg mint textust. Nagyari beszédét kiadta Szádeczky Béla, ProtSzle 1900. 41-49., 117-130. A prédikáció két fennmaradt példánya a Kemény-gyűjteményben őrződött meg (Coll. manuscr. hist. minor T. XXXI. és Misc. VI.); betekintés híján nem állapíthatam meg, nem ezek egyike-e Hermányi említett saját példánya.

14 Teleki Mihály, 1634-1690.

15 Szathmárnémeti Sámuel Nagyari Józsefről írott epitáfiuma: *Carmina in obitum Josephi Nagy-Art, Celsiss. Principis Apafius I. et II. per tria lustra et quod excedit a Sacris* (Kolozsvár 1694. RMK II. 1773.). Példánya nem maradt fenn.

16 Kollégiumi ifjúsági vezető.

17 V.ö. *Emlékirat* 21.

18 Szintén: szinte.

19 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 266b. Pemahajder (ném. Bärenhäuter): csirkefogó.

20 V.ö. *Emlékirat* 20-21.

21 Gyűszű: tüssző, erszény.

22 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 85b. Általállatozás: átlényegülés.

23 Bethlen Miklós, 1642-1716. Az amszterdami pénz lehozásáról Bod Péter is hasonló értelemben emlékezik meg: „Ennek a' Püspöknek [t.i. Veszpréminek – S.S.M.] idejében, a' melly Harmad-fél Ezer Aranyjat Tóféus adott vala ki, a' Közönséges Ekklesia' Pénzéből, Biblia nyomtatására; de arra nem kívántatván, mint-hogy *Totfalúsi* ki-nyomtatta vala maga erején; *Horti István* Püspök' szorgalmatossága által, Belgyiomba Amsterdámba helyezettett volt jó móddal és bátorsággal, az Erdélyi Ekklesiáknak jövendő szükségekben-való fel-segíltetésekre: a' melly igen hasznos gondolat és gondviselés lett volna; ha abban maradtott volna; de a' Püspök nem nyug-

hatván, a' Gubernátor Bánfi Györgytől, és Kancellárius Bethlen Miklós Uraktól; ki-adván az arról való Leveleket; mint az Ekklesiának Fő Kurátori, mi gondolattól viseltettek, magok tudták; onnan fel vevén, Erdélybe le-hozatták. Melly dolgot meg-értvén a' Papok, az 1695-dik Esztendőbeli Sinodusban keményen kérdőre vették a' Püspököt; miért adta-ki azon Pénzről való Leveleket, és miért egyezett-meg annak Amsterdamból való ki-mozdításában, 's le-hozatásában? Meg-műtogatván az Uraknak egynehányszori fenyegető kemény Leveleiket a' Püspök, és magok le-kötelezéseket; a'mellyel biztatták a' Püspököt, és le-kötötték magokat; hogy azon Pénznek hasznából, az Ekklesiákat, Oskolákat, építik, segillik; 's az hová a' szükség hozza, Ekklesia' javára oda fordítják. Mellyeket értvén a' Papok, megtsendesedtek ugyan; de azt kívánták a' Kurátoroktól, hogy a' mit hová költnek abból a' Pénzből, az Esztendőnként előforduló Generalis Sinodusban mutassák-meg. Annakutánna azon Pénznek dolgát vette kezére Bethlen Miklós Ur egyedül; hová adta-ki az Intereszésre 's mitsoda bátorsággal legyen, egynehányszor Sinodus' alkalmatosságával tudakozták a' Papok; de elégnek tartotta azt felelni: hogy jó helyjen vagyon; azt félteni hogy elveszsen, nem lehet: Szám-adással-is arról nem tartozik másnak senkinek; hanem Istennek." (Bod Péter: i.m. 151-152.)

24 Kedvez: kímél.

25 Toroczka János, mh. 1745.

26 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 17b-18a. – A középkorban elterjedt legenda szerint IV. Leó pápa halála (855) után két évig egy angol származású, magát férfinak álcázó nő, Johanna ült a pápai trónon, aki egy körmenet alkalmával gyermeket szült, s a szülésbe belehalt.

27 Hivatal: hívás.

28 Pár: másolat.

29 Bod Péter hasonlóan látta „durva darabosságát”. Mint írja, a papok már Veszprémi István halála után őt jelölték a püspökségre mint egyházközségi jegyzőt. „Ez az Uraknak nem tetszett, irtóztván az Embernek darabos kemény természetétől...” (i.m. 157.) Emiatt a zsinat végül Kolozsvári Istvánt választotta püspökké. Utóbb Marosvásárhelyi Molnár István is elérte a püspökséget, de „kemény darabos beszédű, 's szó ki-mondó Ember lévén; minden személyj válogatás nélkül, akár Fő-Embernek, 's akárkinek úgy mondotta-ki a' dolgot, a' mint értette; a'melly sokaknak nem tetszett. Némelly kemény és fontos szavai forognak ma-is az Embereknek szájokban.” (i.m. 168.)

30 Mikó Ferenc, mh. 1750..

31 Lustos: lucskos; ronda; gyalázkodó

32 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 110b. és 142a-142b.

33 Id. Teleki Sándor, 1679-1754.

34 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 333b-334a.

35 Id. Szigeti Gyula István, 1678-1740.

36 Szatmári Paksi Mihályt.

37 Hunyadi Abats Márton.

38 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 205b.

39 Délutáni ésszel: boros állapotban. V.ö. „délután ne menj tanácskérdeni”, *Nagyenyedi Demokritus* 103b.

40 V.ö. *Püspökök élete* 63b. és *Nagyenyedi Demokritus* 206b.

41 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 205a; 1737-ben, Rákóczi József erdélyi betörésekor több erdélyi nemest is elfogtak a Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás vádjával. Szigeti Gyula István mintegy háromnegyed évig raboskodott Gyulafehérvárott.

42 Halkkal: lassan.

43 Deákizálás: latinosság, latinizmus.

44 Ifj. Baróti István.

45 Id. Köblös János, mh. 1733.

46 V.ö. *Emlékirat* 68. és *Nagyenyedi Demokritus* 204b.

47. Id. Baróti István, v.ö. *Emlékirat* 67.

48 Id. Bethlen István, 1703-1737.

49 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 203b.

50 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 207a, ott József néven.

51 Szigeti Gyula Erzsébet, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 207b.

52 Baconi Incze Máté.

53 Ifj. Szentgyörgyi Márk István.

54 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 230a. és *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* 538.

55 Megbűzlögte: megszaglászta.

56 Mária Terézia II. (Nagy) Frigyes mellől, a hétéves háború előkészítő szakaszában.

57 Libuc: bíbic.

58 Spitzen (ném.): hajszálon.

59 Megszólít: megfedd, figyelmeztet.

60 Időre-hára: valahára, sokára (?). Az EMSZ csak későre-hára 'nagykésőre' és midőre-hára 'mikor végre' alakokat ismer. Rozsnyai Dávid időre-hóra alakban használja (TT 1884.206.).

61 Várda: őrség.

62 Meghuncfutozta: legazemberezte.

63 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 271a-271b.

64 Dézsi Lázár György.

65 Danczkai Józsefné Rettegi Judit.

66 A cameraticum beneficium az erdélyi fejedelmek adománya volt a nagyobb erdélyi és partiumi iskoláknak (gabona, só, bor). Kifizetését Apor István hét évig szüneteltette; a Johann Friedrich Seau által vezetett bizottság működését követően évi 6689 rh. forintban állapították meg, s újra folyósították, bár akadozva. Az összeg 1733-tól a gondnokok és a megyei tisztségviselők megegyezése alapján pénzben folyt be (Bod Péter: i.m. 141., P. Szathmáry Károly: *A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen főtanoda története*. Nagyenyed 1868. 165., Kis Ferenc: *A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium történelme*. Székelyudvarhely 1873. 13., 31-32.). – V.ö. *Emlékirat* 65.

67 1 Kor. 7, 27.

68 1 Kor. 7, 9.

69 Borosnyai Nagy Zsigmond és Ajtai Abód Mihály.

70 Kemény László, 1709-1774.

71 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 270b-271a. A szóban forgó prédikáció a *Testi embereknek kényes csemegéjéről a táncról való szent elmélkedés*. Rövid prédikációban kiadta egy farsangi alkalmatossággal. Kolozsvár 1739.

72 V.ö. *Püspökök élete* 58a. és *Nagyenyedi Demokritus* 206b.

- 73 V.ö. *Püspökök élete* 59a. és *Nagyenyedi Demokritos* 203b.
 74 Szigeti Gyula Istvántól.
 75 Macskási Krisztinától.
 76 Kurva haj: paróka, v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 356a.
 77 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 270b-271a.
 78 „Presbiter ellen vádat ne fogadj el, hanem csak két vagy három tanúbizonyosság-
 ra” (1 Tim. 5, 19.).
 79 Ján. 8, 1-11.
 80 Sztojka Zsigmond.
 81 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 351a-352a.
 82 Mengel: úrmérték.
 83 Szigeti Gyula Máriát.
 84 Szigeti Gyula Istvántól. Sárospatakon az oktatás hasonlóan alacsony színvonala közrejátszott az alább említett, évekig húzóódó villongásokban (az ifjak „készületlenségük tudatában félelemmel mennek papi hivatalra”; Füleki András rektor „inkább akart minde-
 nekben béhunyt szemmel engedelmes deákokat az Collegiumban szenyvedni, hogysem-
 mint... egy vagy más dologért ökegyelmének nem succumbáló s béhunyt szemmel min-
 den fogyatkozásait a kollégiumnak nem néző elmés tudós deákokat” Horváth Cyrill: *Adalékok ifj. Csécsi János életéhez.* = ItK 1907. 22., 23.). V.ö. 89. jegyzet. Hermányi is följegyez olyan esetet, hogy az enyedi deákság tiltakozott az oktatás tárgyai, ill. módszerei miatt (*Emlékirat* 24-25., *Nagyenyedi Demokritos* 35b-36a., 348b.).
 85 Bajcsi András a Rákóczi-szabadságharc és Nagyenyed földülése (1704) idején a város első lelkésze volt, s a helyreállításban nagy szerepet játszott. Fia, Sámuel a bűnbánatra és újjáépítésre fölszólító fogadalom szövegét mint „Nagy Enyedi Ecclesiának lelki tanítója” írta alá (P. Szathmáry Károly: i.m. 138-146.).
 86 Salomon van Til leideni coccejanus teológus.
 87 V.ö. *Emlékirat* 103.
 88 Nagymihályi Szomoló Gergely sárospataki tanárnak.
 89 Ifj. Csécsi János 1713-ban átvette apja tanszékét Sárospatakon. Már 1715-ben összeütközött Füleki András rektorral és Azari Nagy István lelkésszel; az ellentétek az oktatás hiányosságai miatt zúgolódó diákságot is megosztották. 1716-ban egy Enyedről jött diák szította az elégedetlenséget: „maga az Auditoriumban publice mon-
 dotta: hogy ilyen modalitás Enyeden is esett az ő idejében” (Horváth Cyrill: i.m. 13.). Csécsit 1719. január 30-án választották meg; március 30-án beiktatták melléje Nagy-
 mihályi Szomoló Gergelyt. A tettegességig fajuló, hosszú háborúskodás után királyi commissio lépett közbe. 1744-ben mindkét professzort elmozdították.
 90 V.ö. *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* 540. és *Nagyenyedi Demokritos* 178a. A pasquillust kiadta Horváth Cyrill (i.m. 140.).
 91 Múlat: mulaszt.
 92 1718 után Teleki József főispán és Inczédi József ítélőmester volt a főgond-
 nok.
 93 Kemény János, mh. 1747k.
 94 Pósalakinak, v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 229a.
 95 Különös: külön folytatott.
 96 Univerzalizmus: az egyetemes kegyelem tana, a frigyteológia (föderális teoló-
 gia) alapkérdése. Kálvin rendszerében Istennek az emberekkel kötött szövetsége hát-

térbe került, mivel a predestináció a szabad akaratot kizárja. A protestáns teológia történetében azonban kezdettől fogva jelen volt a frigyteológia és a kegyelem egyetemességének gondolata, amely a szigorúan értelmezett predestinációnál több szerepet tulajdonít a hívő engedelmességének, szabad akaratának és a megváltás egyetemes, minden emberre érvényes jellegének. A dordrechti zsinat (1619) az egyetemes kegyelem tanát elvetette, ám az a 17. század folyamán is eleveven ható eszme maradt.

97 Remonstránsok: az arminianusok egy folyamodvány („*Remonstrantie*”) nyomán keletkezett neve. Az arminianizmus a holland ref. egyház irányzata a 17. században, amely a Remonstráns Testvériség önálló egyházi közösségének kiválásához vezetett. Szellemi atyja J. Arminius, a kálvinista államegyház ellen szerveződő ellenállás vezéralakja. Eszménye az autonóm ember, aki tudatos erkölcsi és vallási meggyőződéssel és irenikus szellemi magatartással jellemezhető. Az ortodox államegyházzal való összeütközésének fő területe a predestináció tana, de alapvetően különbözőnek az egyház szerepéről és a vallási élet szabadságáról vallott nézeteik is. Az ortodox kálvinizmussal szemben a kutatás szabadságát hirdetik.

98 Borosnyai Lukács János hasonló módon sorolja el az eseményeket: „Ugyanis ez nagy mestere levén mind a fucata pictusnak és modestianak, mind annak, hogy ellopja szíveket a hallgatónak, amellet rossz teológus levén és prurientis ingenii, paradoxa és heterodoxa sententiákat, nevezetesen universalismust és remonstrantismust kezd hintegetni, és sokszori admonitio után is cathedrara és publicumra vinni. Emiatt magam is sokszor megmozdulván, végre annyira collidalódtam vele, hogy publice a templomban kellett megszólítanom, mikor látnám cathedránkat csupa Arminius tudományával megfertéztetni Rom. 9, 11, 12, 13. NB. azelőtt magam prédikáltam vala erről a reformatusok sententiaja szerint, s e volt a nagy injuria, hogy ő fretus favore auditorium merte a reformatusok sententiajat, s engemet refutálni, s csupa Arminianismust hirdetni. Ezért generális synoduson Küküllővárt anno 1734 suspendaltaték ab officio, s nagy nehezen, kétszeri recantatióval és erős reversalis adással nyerte meg, hogy solváltatott.” (*Borosnyai Lukács János Albuma*. Közli Ravasz János: *Borosnyai Lukács János erdélyi ref. püspök élete*. = ProtKözl 1889. 127-128.) Nádudvari 1734. július 12-én, Marosvásárhelyen írta alá reverzálisát arról, hogy a kegyelemtanról és a predestinációról az ortodox álláspontot fogja hirdetni, s az év karácsonyáig korábbi, univerzalista nézeteit nyilvánosan visszavonja. Utóbb megpróbált kibújni a kötelezvény alól, s november 27-én kérvényben fordult a főkonzisztóriumhoz, kérve, mentseék föl a visszavonás alól. 1735. március 20-án a püspök kötelezte a visszavonás elmondására (Koncz József: *A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium története*. Marosvásárhely 1898. 186-191.; kérvénye a 191-195. lapokon).

99 Bethlen Kata.

100 V.ö. *Püspökök élete* 73a. L. Gyenis Vilmos, ItK 1970. 703-712. Szigeti Gyula Mihály is utal az „ellenkező atyafiakra” (*Nemes Udvarhely-Széki Rózsákert*. = TudGyűjt 1825. XI. 47.).

101 Hermányi információs bizonyára sógorától, Ajtai Benkő Mihálytól, ill. annak testvérétől, Istvántól származnak, aki a Magyarigenben lelkészkedő Pelsőczy mellett volt mester.

102 Lisznyai Incze Ferencet.

103 V.ö. Csel. 8, 9-13; 8, 18-24.

104 Ifj. Vásárhelyi Tőke István, 1697k.-1768.

105 Világszerte elterjedt vándormotívum; Európában valószínűleg Aiszóposz nyomán vált ismertté. Megjelent az anekdotagyűjteményekben is. Hermányi azonban megismerhette példázatgyűjteményekből is, pl. Casparus Titus: *Loci Theologiae Allegorici*. Lipcse 1685. 125. vagy Johannes Stiefler: *Loci Theologiae Historici*. Jena 1668. 761. skk. (A motívum megjelenését és irodalmát I. E. H. Rehermann: *Das Predigtexempel bei protestantischen Theologen des 16. und 17. Jhs.* Göttingen 1977. 278. A fősorolt adatokért dr. Dömötör Ákosnak tartozom köszönettel.) Egyéb előfordulásait l. György Lajos: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 115., 54. sz.

106 Plundra (ném., rég. Plunder): bő nadrág.

107 Vonogatás: vonakodás.

108 Szatmári Pap Zsigmondra.

109 V.ö. *Püspökök élete* 71a.

110 Szigeti Gyula Mihály szerint is „elméjével a' közönségesebb emberi határt meg haladta főképen a' Theológiában, és a' deák nyelv esmeretében, a' maga idejébélieket feljül multa” (i.m. 48.). Szigeti Gyula Mihály a Huszti Körösi József tanárságát illető vitában is Hermányihoz hasonlóan foglalt állást: „Tsak nem elfáradta ez a' fáradhatatlan ember (Borosnyai Lukács János – S.S.M.) a' sok munkában, és azért a' fő Curátor Urat Gr. Bethlen Imre Úr Ó Nagyságát arra hajtá, hogy Huszti Körösi Jó'sef Uramot még Hollandiában látéban hívná meg mellette szolgáló társul, ki igérkezék is, és ámbár az ellenkező atyafiak az oskoláknak nevedekését mostoha szemekkel néznék, 's nem szenvedhetnék, hogy az hol eddig tsak egy tanító lett volna, ott már kettőis szolgálna, még is Lector név alatt maga mellé vevé Huszti Körösi Jó'sef Uramot, 's megtartá egész Professorsága idejében.” (i.m. 47.)

111 Macskási Krisztina.

112 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 191b-192a. Beszámol a perről Halmágyi István (*Naplói és iratai*. Bp. 1906. (MHH II. 38.) 39.) és Rettegí György is (i.m. 104-105.). A per valószínűleg még évekig folyt, mert az 1754. november 12-i marosvásárhelyi zsinat is foglalkozott vele (Bod Péter *Önéletírása*. Kiad. és bevez. Jancsó Elemér. Cluj-Kolozsvár 1940. XXXVI.§.). L. még Pokoly József: *Az erdélyi ref. egyház története*. Bp. 1904-1905. III. 108-109.

113 Borosnyai Lukács János.

114 Bethlen István és Macskási Krisztina gyermekei közül csak László ismert név szerint.

115 Kergeteges bihal: kergekóros bivaly.

116 Volfiána filozófia: Christian Wolff (1679-1754) filozófiai rendszere, a német felvilágosodás egyik, Leibniz-cel rokon vonala. Jellemzője az ész kultuszának és a keresztény hit racionális értelmezésének egyeztetési kísérlete. Nagy hatással volt Hegel vallásfelfogására.

117 Vásárhelyi Tőke István.

118 Cartesiana filozófia: Descartes filozófiai rendszere. Fő jellegzetessége a gondolkodó és a kiterjedt szubsztancia dualizmusa. Materialista és idealista elemek egyaránt megtalálhatók benne: idealisztikus jellegét a rendszer vallásos feltevései, a velünk született eszmék létezésének tételezése adják. Ismeretelmélete a racionalizmust alapozza meg. Az igaz ismeretek forrásának az értelmi megismerést tekinti; az ismeretek igazságának kritériuma az eszmék, gondolatok szabatosága és világossága.

Skolasztikaellenes jellege, deduktív módszere serkentően hatott a kor tudományos kutatásaira, különösen az elméleti jellegű természettudományos kutatásokra.

Nagy Enyedi Eklesianak Papjai

Egyetlen autográf kéziratban maradt meg, az Erdélyi Múzeum Levéltárában [Biblioteca Centrala a Universitatii] Josephi Comitis Kemény Collectio major manuscritorum historicorum Tom. XXIII. N^o. 13., az 537-től 540-ig számozott lapokon; MTA mikrofilm A 638/ V. és C 1802/2.). A szöveghez maga Hermányi is fűzött utólag kiegészítéseket, s Kemény József is tett bizonyos megjegyzéseket (l. alább).

A följegyzés címlapját a gyűjtemény XXIII. kötetében lévő *Püspökök élete* kézirat címlapját is készítő levéltáros írta, pontosan megismételve a Hermányi által adott címet, s kivetítve a címlapra a szövegben I-től XXIV-ig számozott papneveket, illetve működésük ismert dátumait. E címlapon, az 537, 539. és 540. lapokon pecsét: ERDÉLYI MÚZ.-EGYL. KÖNYVTÁRA KÉZIRATTÁR.

A följegyzés Borosnyai Lukács János életében és püspökségében keletkezett (539.), tehát 1749 után és 1760 februárja előtt, de olyan időpontban, amikor a szerző ugyane bejegyzés szerint Borosnyai „fatumait másuvá le-írta”. Ez az utalás mindenképpen a *Püspökök élete* Borosnyairól szóló fejezetére vonatkozik, ugyanis a másik szóba jöhető műben, a *Nagyenyedi Demokritusban* önálló Borosnyai-portré nincs. Egyébként a *Püspökök életében* többször is használja a *fatumok* kifejezést az írásmű tárgyával kapcsolatban („Voltak e nagy Emberek több szomoru fatumi is”, Szigeti Gyula Istvánról, 59a; „Ezeknek a Leanyoknakis volt szomoru fátálítások”, Deáki József leányairól, 62b.). A *Püspökök élete* 1752 novembere után keletkezett (*Püspökök élete* 59b.), tehát a *Nagy Enyedi Eklesianak Papjai* ezután, de 1760 februárja előtt íródott.

A szöveg nyomtatásban Szabó Károly közlésében jelent meg (*Adalékok az erdélyi ev. ref. egyház történelméhez*. III. = ErdProtKözl 1877. 534-536., a közlés nem teljesen hű). Meglátásra utalt Pokoly József (i.m. IV. 303.), Kelemen Lajos (i.m. XI.) és Klaniczay Tibor is (ItK 1954. 59.).

A szakirodalomban ismételtelen fölmerült, hogy az autográf följegyzés idegen kéztől származó bejegyzéseit Bod Péter vezette rá a szövegre (Szabó Károly: i.m. 526., Gyenis Vilmos kandidátusi disszertációja 489., 493.). Bod kézírásának ismertetében ezt a föltevést el kell vetni (l. Cserei Mihályhoz írott levelét ugyancsak a Kemény-gyűjteményben, MTA mikrofilm 640/XVIII.). Amennyire a kevés számú bejegyzésből megállapítható, azokat maga a gyűjtő, Kemény József jegyezte rá (magyar nyelvű kézírását l. a *Continuatio...* példányán, MTA mikrofilm 638/VII.; a *Notae...* szövegét Kemény József másolta; v.ö. a *Continuatio...* jegyzeteit). Ezzel az a föltételezés is megdőlt, hogy a *Nagy Enyedi Eklesianak Papjai* (vagy a Hermányi-hagyaték ellenőrizhető sorsú része) Bod Péter kezébe került volna.

1 I. Apafi Mihálynak.

2 Belső ember: egyházi ember.

3 A *nagyenyedi... tractus.. Protocolumából...* mindkét másolatában Hosszúmezei Gáspár.

4 Enyedi Tóth Györgyöt.

5 V.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából... 50a.*

6 Debreceni Henter (Hentes?) István névirása bizonytalan, családneve Hentis alakban is előfordul (TT 1886. 608.); olykor Mihály néven is szerepel (Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1891-1914. II. 700., IV. 725.; Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Bp. 1977. 427.).

7 V.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából... 50a.*

8 Ugyan: szintén.

9 Az enyedi teológiai professzor: Borosnyai Nagy Zsigmond.

10 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 229b.*

11 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 230a.* és *Püspökök élete 60a-60b.* A „labontozs leány” Udvarhelyi Tölcséres Krisztina.

12 Gemyeszen.

13 Hír nélkül: tudta nélkül.

14 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 312a.*

15 Id. Enyedi István, 1659-1714.

16 Marosvásárhelyi Molnár István, 1654-1728.

17 Teleki Pál, 1677-1731.

18 V.ö. *Püspökök élete 65b., 74b.*

19 Nagymihályi Szomoló Gergelynek.

20 Ifj. Csécsi Jánost, a másik sárospataki professzort.

21 V.ö. *Püspökök élete 69a-69b.* és *Nagyenyedi Demokritus 178a.*

22 P. Szathmáry Károly szerint 1704-ben Kramer János volt a szász pap (i.m. 136.). Egyéb források híján nem dönthető el, hogy két különböző személyről van szó, vagy egy személyről, akinek egyik névelőfordulása rossz.

23 Fedeles palló: tetővel fedett, gerendaszerkezetű fahíd. Enyeden a Tövis utcának a kollégiumtól balra eső szakaszán állt; ma vashíd áll a helyén.

24 Tövis utca: az Enyedről Tövis felé vezető országútnak a településen belüli szakasza. Rajta a kollégiumtól balra térve állt és áll a híd. Ma Cuza Voda (Sosea national) utca.

25 L. *Nagyenyedi Demokritus 121.* jegyzet.

26 Hermányi szerint Cserei Ágnes törvénytelen fia, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus 8a.*

[Emlékirat]

A szöveg egy autográf példányban maradt ránk, az Erdélyi Múzeum Kézirattárában ([Biblioteca Centrala a Universitatii] 633. sz.; MTA mikrofilm B 1138/IX.). Részlegesen kiadta Kelemen Lajos (i.m. 94.), majd Tolnai Gábor (*Erdély változása. 1703-1750*. Bp. [1942] 215-252. Erdély öröksége VII.).

A kézirat 68 levélből áll, ebből egy levél számozatlan, a többi a szerző lapszámzását viseli (1-134.). A kötéstábla belső oldalán pecsét: ERD. MÚZ. EGYL. KÉZIRATTÁR. II. A. 8. szám. Az első levél rektóján pecsét: ERDÉLYI MÚZEUM KÖNYVTÁRA. A megírás évszáma az emlékirat címében szerepel (1758; 1.), s ezt más érvek is alátámasztják („életemnek hatvanodik Esztendejébe béleptem”, 1.; a művet tehát 1758 szeptembere után kezdte írni). Befejzése a *Nagyenyedi Demokritus*

megkezdése, 1759 júliusa előtt megtörtént (v.ö. „ezután való dolgaimat más Könyvbe irom”, 115.). A megírás után jegyezte be a *Paterna Genealogiába* Sámuel unokája születését, majd János (elhunyt 1760-ban) és Sámuel unokái halálát (*Paterna Genealogia* 1b.).

A kézirat három részből áll. Az első levélen családtörténeti bejegyzések és család-fa, rektóján apai nagyanyja családjáról szöveges följegyzés, verzóján apai ági leszármazási táblázata, fölötte cím: *PATERNA GENELOGIA JOSEPHI Diénes HERMÁNYI*; e lapokat őrszó sem egymással, sem a következő levéllel nem köti össze. A második levélen cím:

HERMÁNYI DIENES JOSEF. NAGYENYEDI ELSŐ PAP
Edes SZÜLÉIRŐL 'S MAGÁROL. 1758.

Itt kezdődik a szerző lapszámozása, s tart az utolsó lapig; ez a szöveg őrszavakat alkalmaz. Látható tehát, hogy az első lap (Hermányi Dienes József családfája) nem tartozott hozzá szorosan az önéletíráshoz. Ezért a genealógiai följegyzéseket elkülönítettük, címként kiemelve a verzón alkalmazott címet, s a szövegrészek együttesének adtuk a szakirodalomban általánosan használt, műfajt megjelölő *Emlékirat* címet.

Az emlékirati rész maga is két részből áll. A szorosan vett, kronologikus rendben haladó emlékirás a 115. lapon befejeződik („de ezután való dolgaimat más Könyvbe irom: a' következő paginak maradjanak holmi Toldalékoknak”). A 116. lapon új cím:

TOLDALÉK.

Holmi olly dolgokról, mellyek tova feljebb el-maradtanak:

Itt jegyzi föl azokat az apró emléktöredékeket és anekdotákat, amelyek a kronologikus emlékezés nagyobb eseményei közé nem fértek be, vagy egyszerűen kifelejtette őket. A legutolsó lapon (134.) anyja rokonságáról, anyai dédapjáról jegyez be pótlólag genealógiai adatokat, majd önnön önéletírói szándékairól tesz megjegyzéseket („Ki-fogyván a' papirosbol, mellyet e' Könyvbe kötettem...” stb.). Ez a toldalékrész azonban még az emlékirás szerves része, így elkülönítése, külön címmel kiemelése nem látszik szükségesnek.

A kézirat végig a szerző kézirása, apró betűs, gyors folyóírás. Kikezdéseket alkalmaz. Ritkán javít; talán a szóbeli megformáláson már átesett, kicsiszolódott szövegeket írt le, fogalmazásban gyakorlottan; van azonban néhány javítástípusa, ami másolásra utal, pl. 39.: a *menj el* kifejezést először *men-nyen* alakban írta le, a sor végén elváltatva; 107.: „,s még <a> haza nem érkezett vala. 'S még a' lábam ujján...” Ez a tévedés a fogalmazás típusú írásban nehezen magyarázható.

Hanghasználat a kevés nyelvjárási sajátágot mutat, ilyen pl. az 1 előtti ó-zás (bóldogtalan, vólna, szóлга), hangsúlytalan helyzetben o-zás (hatvanodik, ujotskáját, vidámon, Atyámot, Anyámot), ill. o helyetti a-zás (fazakat, zálag); a szókészletben is mérsékelten vannak jelen nyelvjárási sajátágok (ett; finak 'legény').

Helyesírása megállapodott. Az ékezeteket többnyire pont alakban használja (ő, midön, fő, lelkü), de előfordul vessző alakban is, szabályosság nélkül (szörnyű, szőröske, engöm, üstöket). A szókezdő nagybetűk alkalmazásában mértéktartó. Írás-

jelhasználata következetes. Gyakran használja a kötőjelet (Nagy-Anyám, keze-ügyiben, pince-torkába), igeikötő és ige között mindig (tudá-ki, bé-léptem, el-vitt, kiesém). A zárójel többnyire /:.../ alakú. Az idézőjelet a sorok elején alkalmazza, ez az aláhúzásnál is előfordul. A kiemelés eszközeként néha folyó írásba ékelve nyomtatott (kis) betűkkel ír egy szót, illetve nevet. Ennek visszaadására a ritkítást alkalmaztuk (D i e n e s, J e n e i S á m u e l n e k).

[Paterna Genelogia]

- 1 Esztina (rom. stína): juhakol; havasi pásztorszállás.
- 2 Az író maga.
- 3 Az író négy leánytestvére Judit, Kata, Rebeka és Zsuzsanna.
- 4 A szöveg eredetileg: *MOHAI JOSEF: JÁNOS és SIGmond*; ehhez, az *és* szót törölve, utólag fűzte hozzá Sámuel nevét, majd a kisfiúk haláláról szóló bejegyzést. Tehát Sámuel már a családfa leírása (1758) után született.

HERMÁNYI DIENES JOSEF. NAGYENYEDI ELSŐ PAP Edes SZÜLÉIRŐL 'S MAGÁROL. 1758.

- 1 1699 szeptemberében született, a szöveg írását tehát 1758 szeptembere után kezdte meg.
- 2 V.ö. *Emlékirat* 86., 104., *Nagyenyedi Demokritus* 315a-315b., 359a.
- 3 Döghalál: pestisjárvány.
- 4 L. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 20. jegyzet.
- 5 Arányoz: irányoz, céloz.
- 6 V.ö. I Sám. 18, 11; 19, 10.
- 7 Rókás: rókaprémes. L. Payr Sándor: i.m. 20-24., 30.
- 8 Orvosasszony: javasasszony. L. még: Vita Zsigmond: *Orvostörténeti vonatkozások Hermányi Dienes József munkáiban.* = *Communicationes ex Bibliothecae Historicae Medicae Hungarica.* 1962. 24. sz. 166-176. Megjelent a *Művelődés és népszolgálat* c. kötetben is (Bukarest 1983. 80-87.) A hivatkozások ez utóbbi közlésre vonatkoznak.
- 9 Költemény: kitalálás.
- 10 Per iránzom: irányt véve, taláломra.
- 11 Ingyen sem: egyáltalán nem.
- 12 Magyar mérföld: régi hossz mérték, kb. 11 (később kb. 8) km.
- 13 A hídvégi Nemes családról van szó.
- 14 Gazdálkodik: ételt juttat.
- 15 Cirkálók: vizsgálók.
- 16 Condra: daróczeke; rongyos, durva felsőruha; vastag, fehér posztóból készült kabátféle.
- 17 Történetből: történetesen, véletlenül.
- 18 T.i. élősködőkkel.
- 19 Csintalanságból: rendetlenségből, figyelmetlenségből.

20 Halotti charta: egyleveles emléklap, rendszerint az elhunyt életrajzával, dicséretére írott versekkel. Tótfalusi Kis Miklós kiadványainak bibliográfiájában (Haiman György: *Tótfalusi Kis Miklós, a betűművész és tipográfus élete műve betűinek és nyomtatványainak tükrében*. Bp. 1972.) azonban nincs föltüntetve olyan mű, amely Ajtai Incze András nevét akár helyes, akár helytelen alakban tartalmazná.

21 Kijáró: tk. a kollégiumból kijáró, erkölcsstelen.

22 Thraso: a hőstetteivel dicsekvő katona Terentius *Eunuchus* c. vígjátékában. Neve beszélő név, a ῥόσος 'arcállanság', ῥρασύλωτος 'zabolátlan nyelvű' szavakkal áll összefüggésben.

23 Véletlen: váratlan.

24 Az udvarhelyi Bethlen-kollégium a reformációtól fogva Székelyudvarhelyen működő ref. triviális iskolából alakult ki. Bethlen János 1670. márc. 15-én ezer aranyat adományozott az iskola gimnáziumi rangra emelésére, s utóbb más adományokat is fordított e célra. 1671. febr. 20-án I. Apafi Mihály megerősítette a gimnáziumot, s maga is részesítette gabona-, ill. könyvadományban. Az egyházi jóváhagyást az 1671-es nagyenyedi zsinat adta meg; a kérést Bethlen János és Miklós terjesztették elő; Bethlen Miklós az iskola első világi gondnoka is volt. (Az iskola történetét I. Kis Ferenc: i.m.)

25 Ázalék: disznóhús-készítmény; hurka, kolbász, disznósajt közös neve.

26 Kánikula: nyári szünidő.

27 Hagymás erdeje: az Oklánd és Vargyas közötti út mentén elterülő erdőség (Haghmas), Hargita és Kovászna megyék határán.

28 Gedelget: hízelkedik, kedveskedik neki.

29 Ifj. Letenyei Pál.

30 V.ö. *Emlékirat* 42.

31 Reá szakgatna; rászokna.

32 A székelyudvarhelyi kollégiumi könyvtár alapjait Bethlen János és I. Apafi Mihály könyvadományai vetették meg. Ebben a teológiai és filozófiai munkák mellett Homérosz *Iliásza*, Cicero, Vergilius, Ovidius, Tacitus és Sallustius művei szerepeltek Rozgonyi János rektorsága alatt (Kis Ferenc: i.m. 24.).

33 Erasmus *Familiarum colloquiorum formulae* c. műve 1519-től kezdve számos kiadásban jelent meg; későbbi kiadásait a szerző folytonosan bővítette.

34 Úri imádság: Miatyánk.

35 Tyokmony: tyúktojás.

36 V.ö. Benkő József: *Transsylvania*. II. Győr 1778. 296. és Szigeti Gyula Mihály: i.m. 34.

37 Valójában Letenyei Pált Rozgonyi János követte a rektorságban (1680-1685), s az ő utóda volt Szatmári Pap János (1685-1689).

38 Szatmári Pap János itt említett könyve a *Philosophia prima seu metaphysica brevis aphorismis delineata*. Franeker 1682. A forrásként megnevezett két mű: Descartes, René: *Meditationum de prima philosophia, in quibus Dei existentia et animae a corpore distinctis demonstratur* (Amszterdam 1641.) és Poiret, Pierre: *Cogitationes rationales de Deo, anima et malo* (Amszterdam 1677.). L. még *Nagyenyedi Demokritus* 244a.

39 Descartes filozófiai rendszeréről l. *Püspökök élete* 118. jegyzet.

40 Virginia: virginal, billentyűs hangszer.

41 Az újonnan megjelent Alting-könyv a *Fundamenta punctuationis linguae sanctae sive grammatica Hebraea*. Kolozsvár 1698.

42 Meghatotta: hatással volt rá.

43 Gorombaság: tudatlanság.

44 Szatmári Pap Zsigmond.

45 Katekizáció: hittanoktatás kérdés-felelet formában.

46 A székelyudvarhelyi kollégium iskolarendje Letenyei Pál szervezésében 1670-től négy osztályba tagolta a kisebb tanulókat: etymologia, syntaxis, poesis, rhetorica. E classisokat egy-egy praeceptor vezette. Csak a nagyobb, tógás diákok (studiosi) tartoztak közvetlenül a rektor irányítása alá. Rozgonyi János rektor 1680-ban két kezdő osztályt csatolt a felsoroltakhoz, a parvistákat és a rudimentistákat (Kis Ferenc: i.m. 19-24.).

47 Bérlés: bélés.

48 Hogy már az Rafael: mármint, tudniillik Rafael. V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 5a: hogy már ártatlanságból, 248b: hogy már az Őrdög; *E biographia* 3b: hogy már Fejedelem Választó gyűlés, 10b: Ez a' Mikó hogy már Unitarius vala.

49 Inczédi Pál és Alvinczi Péter.

50 Palota: terem.

51 Az esetről beszámolt Cserei Mihály (i.m. 187-188.) és Szeles János (*Székely-Udvarhely története*. Közli Szádeczky Lajos. = ErdMúz 1898. 462.) is.

52 Neutralista: iskolai szolgálatokat végző, szegény tanuló.

53 Fosztlány: ujjatlan köntös. Harisnya nadrág: fehér posztónadrág.

54 Szer: rend; utca, házszor. Barátok klastroma: ferences kolostor; ebben az időben a várbán állt.

55 Kikellő: Küküllő.

56 Rend: sor.

57 Finak: legény, fiatalember.

58 Levél-szín: lugas.

59 Ha: vajon.

60 Ágas: kétágú tetőtartó oszlop.

61 V.ö. *Püspökök élete* 54a.

62 V.ö. *Püspökök élete* 53b-54a.

63 V.ö. Benkő József: i.m. II. 296. és Szigeti Gyula Mihály: i.m. 34.

64 Id. Vásárhelyi Tőke István, mh. 1717k.

65 A matricula az 1690-es bejegyzés mellett így summázza az életét: „Küküllővári rektor. Az erdővidéki tractus seniora. Olaszteleki lelkész, igen serény és hírneves” (Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok*. 1662-1848. Bukarest 1979. 113-114.). – Az enyedi kollégium a korábbi gyulafehérvári gimnáziumból vált ki, amelyet Bethlen Gábor emelt kollégiumi szintre alapítványaival, adományaival és külföldi professzorok meghívásával. 1658-ban a tatár beütés elől az iskola Kolozsvárra menekült. 1662 októberében I. Apafi Mihály elrendelte a kollégium áthelyezését Nagyenyedre, s a Kolozsvárról Enyedre költözött Vásárhelyi Péter a tanítást valószínűleg 1664-ben megkezdte; ebben az évben kezdték a beiratkozó (subscribáló) deákok matriculáját vezetni. Ekkor a tanítás hat osztályban folyt (declinisták + conjugisták, etymologisták, syntaxisták, rhetoristák, poetisták és logicusok). A deákokat két, majd három professzor oktatta (l. még *Nagyenyedi Demokritos* 515. jegyzet). Az 1682-es

nagyenyedi zsinat határozatot fogadott el a kollégium elhelyezése, felügyelete, szabályzata ügyében.

66 Sárpataki Nagy Mihály; *Noé bárkája* c. műve 1681-ben Kolozsvárt jelent meg.

67 Id. Enyedi István, 1659-1714.

68 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 209a-210a.; ott Hochman nevet visel az ős.

69 Hurutozó: köhögő, harákoló.

70 A két falu Szászhermány és Magyarhermány. Magyarhermány nevének ez az eredeztetése téves; a név a Hermann névből származik (Kálmán Béla: *A nevek világa*. Bp. 1967. 80.; mint családnevet tárgyalja.)

71 Kálvin fő műve, az *Institutio Religionis Christianae* (1536; átdolg. 1559.) és Josephus Flavius *Zsidó történelme* e példányainak további sorsa ismeretlen.

72 A mű nem ismert.

74 A műnek több szóba jöhető kiadása van. Korban legközelebb a *Manassae Oratio. Esdrae lib. III. et IV.* (Köln 1647.) esik.

74 Cocejeus *Lexicon et commentarius sermonis hebraici et chaldaici Veteris Testamenti* c. műve (Leiden 1669.) a héber nyelv első teljes szótára. A következő száz-harminc évben még hat kiadása született.

75 Gyertyázik: gyertyát éget, virraszt.

76 Állatjára: alaposan.

77 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 35b-36a.

78 L. *Püspökök élete* 118. jegyzet.

79 Id. Teleki Pál, 1677-1731.

80 Id. Teleki Sándor, 1679-1754.

81 Kutyafa: kutyabengefa, kérge ma is használt gyógynövény (l. Vita Zsigmond: i.m. 85.).

82 Egy poltura ára dohányt. Poltura (lengyel, 'másfél'): másfél garas (hat dénár) értékű ezüstpénz, Erdélyben a 17-18. században más lengyel pénznemekkel együtt igen elterjedt.

83 Feles: sok.

84 Oszlóra bocsátja: elosztja.

85 A küüllővári vár és uradalom 1686-ban, Thököly Imre erdélyi birtokainak elvételével került II. Apafi Mihály kezébe; ő 1696-ban feleségének, Bethlen Katának ajándékozta (Kelemen Lajos: i.m. 31.).

86 Üszögiben hagyni: ki nem fejleszteni (v.ö. üszög 'korcs magzat a méhben' *XVII. századi magyar orvosi könyv*. Kiad. Varjas Béla. Kolozsvár 1943. 335.).

87 Susták: négy krajcár (=12 dénár = 2 poltura) értékű váltópénz.

88 E három énekgyűjtemény a Szilvásújfalvi Imre által összeállított *Halotti ének* (első kiad. Debrecen 1598.; utolsó három kiadása (Lőcse 1635, Lőcse 1654. és Várad 1654.) Gönczi György énekeskönyvével egybekötve jelent meg *Halott temetéskorra való Énekek* címmel); Balassi Bálint és Rimay János *Istenes énekei* (első kiad. Bártfa? 1632.; Hermányi Dienes Péter számbajöhető éveiben Kolozsvárt is megjelent, 1681-ben és 1691-ben); valamint Beniczky Péter *Magyar rhytmusok* (első kiad. Nagyszombat 1664.; ezekben az években Kolozsvárt 1670-ban és 1682-ben jelent meg) c. könyve. Mindhárom mű számos kiadásban forgott közkézen.

89 A fölsorolt prédikációkat nem ismerjük.

90 E prédikációról l. *Püspökök élete* 13. jegyzet.

91 A jezsuita Jeremias Drexelnek a 17. században több művét is lefordították magyarra, *Heliotropiumát* (1627) a század végén Komáromi János és Újhelyi István (mindkét fordítás kiadatlanul maradt, és elkallódott; új fordítását Dévay András készítette el, és adta ki 1764-ben Egerben). Valószínűbb, hogy Hermányi Szentgyörgyi Gergely művét ismerte (*Elmélkedések az örökkévalóságról*. Pozsony 1643.).

92 Johann Heinrich Heidegger e műve a *Rashi aboth sive De historia sacra patriarcharum*. I-II. Amszterdam 1667-1671. Más kiadásokban ezekben az években ugyancsak Amszterdamban még négyszer jelent meg.

93 John Lightfoot itt említett két foliántja valószínűleg a *Horae Hebraicae et Talmudicae* c. művének két darabja. A műnek a négy evangelistával kapcsolatos részei Cambridge-ban és Londonban jelentek meg 1658 és 1674 között; összesítve Lipcsében 1675-ben. További kötetei a Pál-levelekhez, ill. az Apostolok Cselekedeteihez kapcsolódtak (Párizs 1677., London 1678., Amszterdam 1679., Lipcse 1679.).

94 Johannes Melchior itt említett műve a *Dissertatio academica de oeconomia Dei circa gentes et Judaeos ex parabola Luc. XV. vers. 11-32. denuo recusa* (Herborn 1689.).

95 Id. Campegius Vitringa parabolái valószínűleg az *Aphorismi quibus fundamenta sanctae theologiae comprehenduntur in usum scholarum privatarum* (Franeker 1688.) c. műve.

96 Kispróféták: tizenkét, kisebb terjedelmű műveket hátrahagyó ószövetségi író. Coccejusnak velük foglalkozó műve a *Το δωδεκα προφητων sive Prophetiae duodecim minores* versione latina et commentario illustrati a -. Leiden (Elzevir) 1652.

97 Tofeus Mihály: *A' Szent Soltarok Resolutioja*. Kolozsvár 1683.

98 T.i. másolásra.

99 „Mert a nemzeteknek minden istene bálvány...” (Zsolt. 96, 5.).

100 Sajlódás: senyvedés.

101 Kcservések: gyászolók.

102 Hitlés: esketés.

103 Legénykedék: legény-éveit töltötte.

104 Bethlen Kata.

105 Zlot: 105 fillért érő lengyel pénznem, a Habsburg-birodalomban 1695-ig volt érvényben.

106 Balassi-énekeskönyvnél; I. a 88. jegyzetet.

107 Ugron urak: valószínűleg ábrahámfalvi Ugron Ferenc udvarhelyszéki alkirálybíróról, ill. rokonairól, Pálról és Jánosról van szó.

108 V.ö. *Emlékirat* 14.

109 Kicokigat: kikerget.

110 Onas himlő: hólyagos himlő (l. Vita Zsigmond: i.m. 84.).

111 Mária Jozefa (1699-1755), I. József leánya, 1719-től a későbbi III. Ágost Frigyes szász választófejedelem és lengyel király felesége.

112 A két adat között ellentmondás van, Mihály arkangyal napja ugyanis szeptember 29., szent Ferenc napja október 4., tehát az apai följegyzés és az anyai emlékezés más napot őrzött meg.

113 Ajtai Benkő Mihály erdővidéki esperes felesége, Benkő József történetíró anyja.

114 Teleki Zsuzsanna, 1728-tól gr. Kemény László gubernátor felesége.

115 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 291b.

- 116 Szer-szó: hangoskodás, szájhősködés.
- 117 Szalmázó: üres, fecsegő (a TESZ 1761-ből ismeri).
- 118 A várad ref. iskola 1660-ig, Várad török megszállásáig működött.
- 119 Szokolyai István a matricula szerint is „Vir secus plus corpore, quam ingenio” (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 113.).
- 120 Id. Vásárhelyi Tőke István (Kis Ferenc szerint a Varga Mihály-féle gyilkosság miatti megrázkódtatás okán, v.ö. *Emlékirat* 95.) 1711-ben Székre ment papnak; Szigeti Gyula György, akkor nyulási pap csak fél év múlva foglalta el a helyét. A közbeeső időben látta el Szokolyai mint udvarhelyi pap az iskola felügyeletét (Kis Ferenc: i.m. 25.).
- 121 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 266b. és *Püspökök élete* 54a-54b. A két részeges gyermek Veszprémi Juci (Jutka; Hermányi váltakozva használja a két nevet) és ifj. Veszprémi (Pápai) István.
- 122 Veszprémi Istvánnak.
- 123 A raritások közelebbi leírása nélkül is valószínű, hogy a múzeum szó itt nem egyszerűen 'dolgozószoba', hanem 'ritkasággyűjtemény, múzeum' értelemben szerepel (a TESZ csak 1788-89-ből ismeri ezt az értelmet); v.ö. Vita Zsigmond: *Az első erdélyi házi múzeumok és a múzeumi gondolat kialakulása*. In: *Művelődés és népszolgálat*. Bukarest 1983. 36-43. Hermányi használja emellett a szót 'dolgozószoba' értelemben is, pl. *Emlékirat* 83., *Nagyenyedi Demokritus* 37a.
- 124 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 29b-30b.
- 125 Baconi István.
- 126 Különös: külön álló, elkülönülő.
- 127 Nusztos: nyusztprémes.
- 128 Buda: árnyékszék.
- 129 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 13a-13b.
- 130 Bánffi Ágnes, sz. 1671u.
- 131 Eláradott: elvesztette a mértéket; erotikus értelméről I. Bernáth Béla: i.m. 56.
- 132 Fraj: komorna, szobalány.
- 133 Id. Bethlen Sámuel, 1663-1708.
- 134 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 137b-138a.
- 135 Ajtai Ince András.
- 136 Valószínűleg kőrispataki gr. Kálnoki Farkas, Sámuel és gr. Lázár Erzsébet fia.
- 137 Filegória: kerti lak; tornác; erkély.
- 138 Cőkös cipő: cökkel (kovászolt kenyértészta-élesztővel) készült cipő.
- 139 I Sám. 23, 22.
- 140 Bonyhai Simon György.
- 141 Id. Deáki Filep József.
- 142 V.ö. *Püspökök élete* 62b.
- 143 Veszprémi Istvánt.
- 144 Ajtai Ince Andrásról és id. Baróti Istvánról van szó. Czegei Vass György szerint a kurucokhoz átszökött Serédi Péter kolozsvári szállásán egy fél árkus papíron egyebek közt ezt is felírva találták: „Carolus quintus, nihil est intus”. (*Czegei Vass György és Vass László naplói*. Bp. 1896. (MHH II. 35.) 401.)
- 145 A pasquillus az énekeskönyvekben sűrűn szereplő, Miklós deáktól (Sztárai Miklóstól?) származó ének alapján készült: „Már elmegyek az örömbbe, / Paradicsom-

nak kertébe, / A dicsőültek helyébe...” Első megjelenései: *Keresztyéni énekek*. Lőcse 1629. 542. sz. és *Imádságos könyvecske*. Lőcse 1632. 316. sz. (I. RMDT II. 293a, b, 301II.).

146 V.ö. *Püspökök élete* 58b-59a. és *Nagyenyedi Demokritus* 204b.

147 Engedelmség: engedékenység, megbocsátás.

148 Sociniánus: Socinus-követő. A socinianizmus a szentháromságtagadó antitrinitarizmus mérsékeltbb irányzata. Nevét Faustus és Laelius Socinusról kapta. Fő székhelye Lengyelország, virágkora a 17. század első fele. Követői a század közepén az üldöztetések miatt Erdélybe, Sziléziába, Hollandiába, mások Angliába, majd Észak-Amerikába menekültek. Erdélyben unitarizmus néven vált egyházi felekezetté.

149 V.ö. I Móz. 9, 20-27; Noé azzal átkozza meg az atyja mezítelenségét megleső Kámot, hogy nemzetségével, a kánaánitákkal együtt „szolgák szolgája legyen atyjaifiai közt” Hermányi maga is fölhasználja ezt a pápai címet a papi nagyravágás feddésére (*Concio Passionalis ex Matth. 18.* (1754-1755.) 19.).

150 Hermányit ezúttal megcsalja az emlékezete: Coccejus a Galatabeliekhez írott levelet kommentálta (*S. Pauli apostoli Epistola ad Galatas cum commentario Johannis Coccei*. Leiden 1665.).

151 A szóban forgó mű: *Psalmis Davidis CL*. Hebraeus textus ex optimorum codicum fide editus est, cum versione Johannis Coccei. Franeker 1646.

152 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 141a.

153 Veszprémi István.

154 V.ö. *Püspökök élete* 59a.

155 Haza adott: férjhez adott, elköltözött.

156 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 141a-141b.

157 2 Móz. 15.

158 Jóbel év: jubileumi év, minden ötvenedik esztendő, amelyben a zsidó rabszolgák visszanyerték szabadságukat (3 Móz. 25, 8-22; 24; 33; 54.). Az ünnep nevét az ünnep kezdetét jelző, kosszarvból készült kürt (jóbel) adta. Kétséges, hogy az ünnepet valóban megülték-e.

159 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 12a-12b. A történet a népies ráfogások közül való, egyike a legrégibb ilyen típusú följegyzéseknek. György Lajos szerint Bethlen János is följegyezi már a történetet (*Rerum Transsylvanicarum libri quator*. 1663-1664. IV k.); Tóth Béla szintén ismeri a történetet (*Magyar anekdotakincs*. Bp. 1898-1903. II. 64-65.). *A rátótiádák típusmutatója* (Szerk. Kovács Ágnes. Bp. 1966.) számos gagy falucsúfolót sorol föl (320.), Hermányi típusa azonban nem szerepel köztük.

160 Fel ültették: t. i. közel az asztalfőhöz. L. Apor Péter: *Metamorphosis Transsylvanicae. Altorjai báró Apor Péter munkái*. Közli Kazinczy Gábor. Pest 1863. (MHH. II. 11.) 324., 420.

161 Szoválok: eredetileg *szolgálók*, a bor elköszönő szava. Megrövidülése (szoválok, szálok) a 18. század közepén játszódott le (Kertész Manó: *Szállók az úrnak*. [Bp. 1932.] 192-193.).

162 Az asztal felkele: asztalt bontottak.

163 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 20a-20b.

164 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 46a.

- 165 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 7a.*
- 166 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 9b-10a.*
- 167 Kenedék: kenőcs.
- 168 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 188b.*
- 169 Id. Szentgyörgyi Márk István.
- 170 Hermann Alexander Roëll *De Generatione Filii et Morte Fidelium temporali... contra Campeii Vitringa objectiones defendit* c. kétkötetes műve Franekerben, 1689-ben és 1690-ben jelent meg.
- 171 J. A. Comenius *Orbis sensualium pictus* (Nürnberg 1658.) c. műve a korszakban tankönyvként szolgált.
- 172 Comenius *Janua aurea linguarum* (Amszterdam 1642.) c. művéről van szó.
- 173 II. Apafi Mihályné Bethlen Katának.
- 174 Tanácstalanság: tanács nélkülség, megfontolatlanság.
- 175 A leházás „azon – paedagogiai szempontból vitatható – régi divatú eljárás volt, mely szerint a leckeórán, a rendszeres érdemfokozat szerint ültetett tanulók közül azon hátrább ült, ki az előtte ülő által meg nem fejtett kérdést megfejtette, amannak helyére ültették” (Lénárt József: *Emlékek a régi kollégiumi életből.* Marosvásárhelyi Ref. Kollégium Értesítője. Marosvásárhely 1914. 23.).
- 176 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 25a.*
- 177 Centauria: cintorja, cintaurika (I. Vita Zsigmond: i.m. 85-86.).
- 178 Úr napja: a pünkösd utáni vasárnapot követő csütörtök (utóbb vasárnapra helyeződött át.).
- 179 Ovidius *Metamorphoses* c. művének 15 könyve földolgozta a görög és római mítoszokat, így az oktatásban is jól használható volt. Ovidius egyébként szerepelt a kollégium könyvtárában (I. a 32. jegyzetet).
- 180 Valószínűleg Lucius Annaeus Florus *Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum* c. munkája. Florust, valamint az alább említett Clauberget és Rysstent tanulta 1714-ben a Kolozsvárt diákoskodó Czegei Vass László is (i.m. 474., 475., 479.).
- 181 L. a 32. jegyzetet.
- 182 L. a 46. jegyzetet.
- 183 Johann Clauberger *Logicae contractae* (Franeker 1683.) c. művéről van szó; Kolozsvárt is megjelent (1694., 1700.).
- 184 A példázat az Aiszóposz-regényből való. Magyar nyelven a *Magyar Aesopus, azaz Aesopusnak egész élete és fabulái* c. mű tartalmazza (Lócse 1673. E1b-E2a.). Idézése valamelyest jelzi azt a forrásvidéket, ahonnan Hermányi Dienes Péter (és közvetve Dienes József) „jól őrlöttsége” eredt, az Aiszóposz-regény ugyanis – az erkölcsnevelő, tanító meséktől eltérően – elsősorban a szórakoztatást szolgáló trufa-sorozat.
- 185 Hopcihér: főkolompos, dologkerülő.
- 186 Töbörsök: zömök (?).
- 187 Ajtai Benkő Mihály, Hermányi Dienes József sógora, Benkő József történetíró apja, ill. ifj. Szentgyörgyi Márk István.
- 188 Georg Pasor *Syllabus graeco-latinus omnium Novi Testamenti vocum* (Amszterdam 1657.) c. műve számos kiadásban jelent meg.
- 189 A jezsuita Jacob Gretser görög nyelvtanáról (*Institutionum linguae Graecae liber primus...* Róma 1599.) vagy belőle készült *Rudimentákról* (1577-től sok kiadásban forgott kézen) van szó.

190 Johannes Maccovius (Makowski) *Controversiái* talán a Nicolaas Arnoldi, földije által kiadott posztumusz gyűjteményes kötetében jelentek meg (*Distinctiones et regulae theologiae ac philosophiae*. Amszterdam 1656.).

191 L. Püspökök élete 97. jegyzet.

192 Leonard Ryssen egy teológiai munkája a diákok számára is hozzáférhető volt: a *Summa controversiarum theologicarum* (Kolozsvár 1701.).

193 V.ö. *Emlékirat* 129. A prédikáció ismeretlen. – „A kegyes pártfogók alumnu-saikat sátoros innepekre, többnyire, magukhoz kívánták, prédikáltatták, és udvaraiknál nem csak testi, anyagi, hanem szellemi és társadalmi élvezetében is dúsan részeltették” (Kis Ferenc: i.m. 39-40.).

194 Az esetről beszámol Benkő József (i.m. II. 261. §.), Szigeti Gyula Mihály (i.m. 38., részben Benkő alapján) és Szeles János is (i.m. 591.).

195 L. a 32. és 180. jegyzetet.

196 Quintus Curtius Rufus római író fő műve, a *Historiae Alexandri Magni Macedoniae* töredékesen maradt ránk. (Magyarra Háportoni Forró Pál fordította le, Debrecen 1619.)

197 Az 1718-a éhínségről és az 1719-es pestisről l. Bod Péter *Önéletírása*. In: *Magyar Athenas*. Kiad. Torda István. Bp. 1982. (Magyar Hírmondó) 13-14.; uő: *Smirnai Szent Polikárpus*. Nagyenyed 1766. 164-165.; Szeles János: i.m. 591. és Gál Kelemen: *A kolozsvári uniárius kollégium története*. Bp. 1935. I. 426. – 1717 augusztusában és szeptemberében tatár csapatok hatoltak be Erdélybe; a Szamos völgyén vonultak végig.

198 Petki (alias Nagy) Zsigmondról csak Belső-Szolnok vm. 1716. évi nemesi összeírásából van tudomásunk (Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. VIII. Bp. 1914. 278.).

199 Korda Zsigmond, mh. 1725.

200 A vécsi búzát Kemény Jánosné adományozta a kollégiumnak vécsi majorságából (Kis Ferenc: i.m. 28.).

201 A bögözi jószágból Korda György rendelt évi 40 véka gabonát egyéb adományai mellett; az is lehet esetleg, hogy a Korda Zsigmondné által adományozott 4 véka búzáról van szó.

203 Deákokul: diákok összesen.

203 Hazul: hazulról.

204 A kollégiumi praebendánsok az előkészítő osztályok középsőitől kezdve napi két cipó segélyt kaptak; az alumnusi hely – az ösztöndíjon kívül – négy cipó ellátással járt, ebből kettővel inast fogadtak maguknak a kisebb diákok közül (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 26.). „A cipó... két rész búza- és egy rész rozsliszt elegyítékéből készült 32 dkg súlyú kenyérke, 8 darabonként egy-egy táblává egyesítve” (Váró Ferenc: *Csernátóni Márton. Egy enyedi diák története*. Bp. 1904. 19. Idézi Juhász István, u.o. 86.). L. még Földesi Béla: *Deákélelmezés a XVII. századi magyarországi protestáns iskolákban*. = Száz 1973. 64-90.

205 Pánk: sült tészta.

206 Exaudi: a húsvét utáni hatodik vasárnap. Az enyedi vásárnap május 8.

207 Botos utca: Udvarhely egyik legrégebbi, ma is élő utcaneve, a várostól délre fekvő Botos nevű határ rész, erdő és irtásos kaszálóterület felé vezetett. Ma Május 1. sugárút (Tibád Levente: *Székelyudvarhely régi utcanevei*. = NyltudK 1985. 21-28.).

Kiss Ferenc az 1571-ben Udvarhelyhez csatolt Gyárosfalvával azonosította (i.m. 8., 34., 38.); ennek ellentmond az utcanév ősisége. A 18. században az iskola fő terjeszkedési iránya.

208 Absitos: obsitos, kiszolgált.

209 L. A nagyenyedi... tractus... Protocolumból... 6. jegyzet.

210 Patron-táska: történytartó táska.

211 Az útvonalból ítélve Magyarlapádról van szó.

212 Felén: félre.

213 Az 1710-es években a kollégium nehéz helyzetbe jutott. Apor István kincstárnok hét évig szüneteltette a cameraticum beneficiumot (I. *Püspökök élete* 66. jegyzet), s utóbb is csak egy részét folyósította. A debreceni dézsma is szünetelt (I. *Continuatio...* 14a.). Bethlen Gábor egyéb adományait is jórészt elvesztette a kollégium (P. Szathmáry Károly: i.m. 165. skk. L. még *Continuatio...* 141. jegyzet.). Ugyanakkor az 1718-20-as években szárazság, éhínség és pestis nehezítette az ellátást (I. a 197. jegyzetet).

214 Udvarhelyi Tölcséres Mihály.

215 Marosvásárhelyi Molnár István püspök.

216 V.ö. *Püspökök élete* 68b.

217 A matricula szerint május 22-én. A bejegyzés így summázza a pályáját: „Előbb torockószentgyörgyi, majd haláláig nagyenyedi lelkész. A kollégiumban contrascriba, előzőleg a rhetoristák tanítója” (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 136.). Contrascribai tisztségét 1728-ban viselte (u.o. 144.).

218 Valószínűleg Nemes Terézről van szó.

219 Ugron Borbála.

220 T.i. Székelyudvarhelyről.

221 Hermányi szerint Kovásznai Judit; Nagy Iván (*Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I-XIII. Bp. 1857-1868. X. 699.) szerint Szigeti Gyula György felesége Nánási Sára volt.

222 Kárbunkulus: a vörös színű drágakövek (rubin, gránát, spinell) összefoglaló neve.

223 Zomok: zömök.

224 T.i. Szigeti Gyula Györgynek.

225 L. a 204. jegyzetet.

226 Nemes Judit 50 forintot adott az udvarhelyi könyvtár számára; egy alumnia létesítésére évi 15 forintot és 6 véka gabonát; ezt az adományt megismételte (Kis Ferenc: i.m. 36.).

227 Teleki Anna.

228 Szigetiné Kovásznai Judit.

229 Jól őrlött: vidám (?), büszke (?). A szóláshasonlatnak van valamelyes csúfolódó, gúnyos mellékértelme is: „Úgy beszélsz, mint a jó őrlött: loqueris equo insidens” ’lovon ülve beszélsz’; „És it osztán, mint egy jól őrlött, nagy vígan tapsol” (a Kis-Viczay Péternél, ill. Pázmánynál előforduló mondásokat magyarázza Kertész Mánó: *Szokásmondások*. Bp. 1985. 135.).

230 Kabala: kanca.

231 Matzkosni: Matzkoshoz.

232 Garáználkodik: garázdálkodik.

233 Béza e műve az *Annotationes maiores in novum dn. nostri Jesu Christi testamentum*. In duas distinctae partes. H.n. 1594.

234 Szent György napja: április 24. Hagyományosan a szerződéskötések (a szerződött szolgák, pásztorok felfogadása) napja.

235 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 70a-70b.

236 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 36b.

237 Föveny: homok.

238 Pádimentum: padlózat.

239 Az elnevezés bizonyára a szabás formájával függ össze (v.ö. parittyá főkötő, Magyar Néprajzi Lexikon IV. 406.).

240 Ernst Daniel Jablonski (1660-1741) művéről van szó: *Biblia Hebraica cum notis Hebraicis et lemmatibus Latinis, ex recensione Danielis Ernesti Jablonski*. Berlin 1699.

241 Libertas: II. Rákóczi Ferenc rézpénze. A név az érme feliratából (Pro libertate) származik. Fokozatos értékcsökkenése miatt kongónak is nevezték.

242 Id. Szentgyörgyi Márk István.

243 Orbilius Pupillusra utal, aki az i.e. 1. században élt; katona volt, majd i.e. 63-tól Rómában tanító, grammatikus. Horatius *plagosus*nak, 'ütlegelőnek' nevezte nevelési módszerei miatt. L. még *Nagyenyedi Demokritus* 159b.

244 Ajtai Szabó Györgyről, ill. Ajtai Szabó Andrásról van szó.

245 Id. Teleki Sándor, 1679-1754.

246 Teleki Mihály, 1671-1720.

247 Fertályos: negyed literes.

248 Udvari leves: léhűtő, szolga. A kifejezés Bernáth Béla által feltételezett erotikus mellékértelme (i.m. 84. skk.) Hermányi szóhasználatában nincs jelen (l. még *Nagyenyedi Demokritus* 254b.)

249 Teleki Mihályné: Toroczkai Kata. – Toroczkai István, mh. 1712.

250 Meghőlyköltesség: visszataszítottasság, v.ö. hőlykölni 'visszafelé taszítani' a lovakkal a szekeret', háromszéki tájresz (MNYr 1889. 528.).

251 Negyvenes: negyven vedres (hordó).

252 Megmaradtatása: pappá fogadása.

253 Búsul: bosszankodik.

254 Ifj. Szentgyörgyi Márk István.

255 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 31a-32a.

256 Ez volt a legatio, Lénárt József megfogalmazásában „ünnepi követség; melyre a filosofusok, theologusok, juristák, sőt a juratusok fiatalabbjai is mentek a három nagy (sátoros) ünnepen... Az illető kollégiumhoz tartozó legációk helyneve értékük szerint föl volt írva a nagy táblára (...); és a választó jogosultak gradus és előmeneteli sorrend szerint választottak.” A rector ajánlólevelével az egyház pártfogóinál időző legátus „az ünnep harmadnapján, a búcsúlátogatás alkalmával (...) kapta a legatumot... Ez az intézmény az ifjúságnak úgy anyagi fölségítése, mint a társadalmi érintkezés, súrlódás és föllépésbeli gyakorlása tekintetében fontos és hasznos nevelő eszköze volt...” (i.m. 23.).

257 Bethlen Farkas, 1705-1763.

258 Teleki Józsefné: Bethlen Kata.

259 Máriás: 17, 1755-től 20 krajcárt érő, Mária képpel díszített, apró ezüstpénz, a forint 1/3 része.

260 Az író Bethlen Miklós fiához.

261 1716. október 17-én.

262 Bethlen István, 1703-1737, Bethlen József gyámfia.

263 Bethlen Miklós bécsi hagyatékát a Consilium Bellicum lefoglalta, és csak egyes részeit bocsátotta vissza a család birtokába (*Bethlen Miklós levelei*. Sajtó alá rend. Jankovics József. Bp. 1987. (RMPE) 60-64.).

264 Id. Székely Ádám, mh. 1730.

265 John Barclay (1582-1621) *Argenis* (1621.) c., öt könyvből álló szerelmi története a modern regény fejlődésének jelentős állomása: heroikus regény politikai céllal, benne összefonódik a szerelmi és az állami téma. Az abszolutizmus államregénye. Az uralkodók helyes kormányzását, az alattvalók kötelességeit is taglalja. Nálunk a 18. században vált ismertté latin, majd magyar nyelven (1792-ben Boér Sándor egy rövidített, Fehér Antal egy teljes fordítását adja közre). Dugonics András nagysikerű *Etelkájának* is (Pozsony 1788.) egyik ihletője.

266 Paniperda: kenyérpusztító.

267 V.ö. *Emlékirat* 94.

268 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 49a-49b.

269 Rika erdeje: erdség a Vargyas és az Olt szögében, a Rika patak mellett. Az álmot az ihlethette, hogy Kénoson volt Udvarhely vesztőhelye.

270 Nestje: nyestprémje.

271 Gyilkos-réve: az út összeszűkülése az Olt szurdokvölgyében, Ágostonfalva közelében.

272 Lésza: sövény, kerítés.

273 Ordinánc: katonai küldönc (a TESZ 1763-ból ismeri).

274 Az említett 129 kéziratkötet (veje, Mohai János zilahi prédikátor a Hermányi halálára írt gyászversében 158 kötetet említ) sorsa jórészt ismeretlen. Unokaöccse, Benkő József följegyzése szerint „különféle kézíratain kívül könyvei is árverésre voltak kitéve”, ezekből ő maga csak egy „nagy csomó rongyos füstös könyvet” szerzett meg (kéziratából idézi Mikó Imre: *Benkő József élete és munkái*. Pest 1868. 16.). Íratai egy része vejéhez, más része a nagyenyedi kollégium birtokába került, s az 1848-49-es szabadságharc idején szóródott szét. Sorsuk mindmáig föltáratlan.

Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus

A szöveg egyetlen másolatban maradt ránk (Erdélyi Múzeum [Biblioteca Centrala a Universitatii] 336.; MTA mikrofilm B 297/II.). A másolatot Ercsey György készítette 1845-ben; személyéről semmi közelebbit nem tudunk. Ami a szöveget illeti, meglehetősen gondos munkát végzett, alig néhány helyen keletkezett szövegromlás; csupán a mű vége felé, ahol talán sietett, szaporodik meg a tévesztések száma. Bizonyos szavakat, főleg tulajdonneveket azonban nem ismert (Kápolit > Rápolit, Olasztelek > Orosztelek, Hellos > Hollós, Herzsa > Harcsa, Grauser > Grausa~Granser stb.). Az ismeretek hiányából is fakad, hogy rendszeresen előfordul az r~z, s~f tévesztés (Poizet, Bonaventuzsa, Nagy-Azi, bőrvédzek, apostofia stb.). Őrszóhasználata szinte hibátlan. Nyelvjárása azonban nem volt azonos Hermányiéval (faszulyka~fuszulyka; a *tengeri* szót valószínűleg nem ismerte); jellemző rá az első szótag nyúlása (túd,

úgyan, tudos, mútat, azután; lóp, vólt, vónás, bór stb.). Nyelvjárási sajátosságait többnyire érvényesíti, megtartja azonban a nyilván az ő ejtismódjára is jellemző o helyetti a-zást (lakadalom, órvasság, akadazó stb.).

Helyesírása megállapodott, írásjelhasználata meglehetősen következetes (a zárójel /:....:/, a rövidítés :, az elválasztójel – formában szerepel). A nagybetűk használatában azonban sokkal bőkezűbb, mint Hermányi. Kis- és nagybetűin kívül van néhány szókezdő betűje, amelyről nehéz megállapítani, kisbetű vagy nagy (a, m, n, v, o, k, s), s ebben a szókezdő szerep sem igazít el. Ezeket a mai használathoz közelítve kisbetűvel; a tulajdonnevet kezdő betűket a kétes esetekben is nagybetűvel írtuk át. Az ékezetek pont- vagy vonalszerű alakja következetlen (ü-ű, u-ú, ö-ő, sőt olykor i-í), alig megkülönböztethető, és nyilvánvalóan befolyásolja a toll hegyessége is, pl. a 230. levél táján rendre hosszú ékezettel szerepelnek e betűk, a 240-244. táján ez az ékezesi forma megszűnik. Emiatt e betűket csak akkor írtuk hosszú ékezetes alakban, ha azok (mindkét) ékezete egyértelműen hosszú. Az 's használata zs hangértékben meglehetősen következetes (Jo'sef, Kolo'svár stb.) és többnyire vitathatatlan (Jé-'suiták, Jé-'suitáknak), néhány esetben azonban a megtélés bizonytalan (Dée'si-Deé'si, Dé-ési), és van olyan szóalak is (Ér'sekség, vi'sitálya, filo-'sofia), amely kérdéssé teszi, ejtett hang jelöléséről vagy helyesírási hagyományról van szó.

Az ex, ab értékben szereplő e^v, a^v betűket e', a' alakban közöljük.

A szövegen közreműködött egy fakó színű tintát (grafitot?) használó javító. Helyreállított hibás szóalakokat, számozást, három helyen lapszéli megjegyzést is tett. Egy későbbi kéz szintén tett benne néhány javítást, lapszéli megjegyzést, utalást; ő vékony tollat, sötét tintát használt.

A mű fölfedezése, egyes anekdoták kiadása már a múlt század végén megkezdődött. Gyalui Farkas (ErdMúz 1893. 361., Erd. Hírlap 1903. 851. és Bp. Hírlap 1906.) három anekdotát adott ki, Dézsi Lajos (ItK 1901. 250-253.) szintén háromat, Tóth Béla (*Magyar anekdotakincs* VI. Bp. 1900. 214-225. és Bp. 1935. 59-60., 61., 72.) ötöt, részben Gyalui Farkas nyomán; a Magyar Út (n.n.: *Régi magyar írások*. 1944. 5-6.) hetet. Az azóta eltelt évtizedekben a műnek három teljes, ill. részleges kiadása született:

1. Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi síró Heraklitus és hol mosolygó s hol kacagó Demokritos*. Hermányi Dienes József kéziratos gyűjteménye 1762-ből. Kiad. és bevez. György Lajos. I-II. Kolozsvár 1943. Mintegy 230 anekdota nem hű közlésben.

2. Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi Demokritos*. Kiad. és utószó: Klaniczay Tibor. Bp. 1960.

3. Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi Demokritos*. Vál., bevez. és jegyz. Rohonyi Zoltán. Bukarest 1970. 90 anekdota; a kiadott szöveg Klaniczay Tibor kiadásán alapszik, összevetve a kézirattal.

Szövegközlésünk Ercey György másolatán alapul. Címként a 3a. lapon szereplő címfeliratot vetítettük előre, előszavunkban és a jegyzetekben azonban a szakirodalomban már meggyökeresedett és bevált rövidebb *Nagyenyedi Demokritos* címet használtuk.

1 Lokman (Luqman) – perzsa-arab mondai bölcs, a Koránban is szerepel. Az arab irdalomban bölcsességeket és állatmeséket kapcsoltak a nevéhez. A *Pancsatantra* c. szanszkrit nyelvű óind mesegyűjtemény egyik hőse (ennek bizonyos részeit Rozsnyai Dávid fordította magyarra görgegyi és szamosújvári raboskodása idején, 1678-1682 között). A nevéhez fűzött állatmesék 1636-ban, Amszterdamban történt első kiadásuktól fogva számos ízben jelentek meg latinul is. Rozsnyai ekkor még kéziratos fordítását Hermányi nem ismerhette, de ismerhette Zoltán József olaszból tolmácsoltt változatát, amit Zoltán halála (1763) után Csehi András fejezett be, ő már franciából (*Bidpai és Lokman indiai históriái és költött beszédei*. Kolozsvár 1783.).

2 Jean Frédéric Ostervald (1663-1747) svájci ref. teológus egy művét (*Entretien pieux*. Basel 1752.) Dézsi Lázár György fordította magyarra (kiad. Nagyszében 1762.); kézirátát Hermányi már 1753-ban lemásolta a maga hasznára.

3 „Azt mondja a balgatag az ő szívében: Nincs Isten” (Zsolt. 14, 1.).

4 T.i. Nagyenyeden.

5 A címben szereplő két filozófus – mint arra már Gyenis Vilmos rámutatott (kandidátusi dissz. 125.) – az optimista és a pesszimista magatartás képviselőiként már a reneszánsz óta sűrűn szerepeltek Európa-szerte az anekdotagyűjtemények címeiként, leggyakrabban a 17. században. A hazai kultúrában sem volt ismeretlen a nevükkel jelképezett emberi (írói) magatartás (v.ö. Bethlen Miklós: „bizony Democritus, Heraclitus kellene, aki siratná s nevetné dolgokat” *Önéletírása*. Kiad. V. Windisch Éva. Bp. 1955. I. 367.). Hermányi főleg ugyanebben a magatartást jelképező értelemben használja (*Nagyenyedi Demokritus* 24a, 95b, 153a.), de Demokritus neve előfordul mint az anekdotái attitűd a történetírói elkalandozással szemben (23a.). A mű utóéletéről oly keveset tudunk, hogy nem tudjuk meghatározni, Kónyi János *Mindenkor nevető Democritusa* (Buda 1782-1784.) áll-e valamilyen összefüggésben a *hol mosolygó, hol kacagó* Demokritussal.

6 Játszi: játékos; tréfás; csúfolódó.

7 Az unitárius püspök valószínűleg Szentábrahámi Lombard Mihály, akiről a 7. sz. anekdota is szól.

8 A történet a Nöcsere néven ismert nemzetközi anekdotatípussal rokon (György Lajos: *Kónyi János Democritusa*. Bp. 1932. 91-93. és utó: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 246. sz.), e változat azonban eredeti, a magyar és nemzetközi előfordulásokkal genetikusan nem függ össze.

9 Lazsnak: takaró.

10 Untat: unszol.

11 Hodzsa: a szó mind főnévi, mind igei alakban használatos volt (hodsál).

12 Komjaitól: komáitól.

13 A dohányzás ellen az unitárius egyház is szívós küzdelmet folytatott, l. Gál Kelemen: i.m. I. 406., 424.

14 Lénárt József beszámolója szerint az egyes osztálytermek megkülönböztetésül neveket viseltek, pl. Marosvásárhelyen külföldi városokét (i.m. 19.).

15 Átalag: kisebb hordó, kb. 80-90 icce (67-75 l).

16 V.ö. *Emlékirat* 78-79.

17 Id. Kemény László, mh. 1734.

18 Teprenkedik: tipródik, nyugtalankodik.

- 19 Pekri Zsófia.
- 20 Az Úr színeváltozásának napja: augusztus 6.
- 21 Neszter: Dnyeszter.
- 22 Rimben a ham: Krímben a (tatár) kán.
- 23 L. 1 Kir. 18, 21-40.
- 24 Rityolódó: csipkelődő, gúnyolódó (?).
- 25 Kepe: a szálás gabona mezei tároláségsége, itt: papnak kiszolgáltatandó aratórészt, általában három kalangya őszi és három kalangya tavaszi gabona (Imreh István: *A törvényhozó székelly falu*. Bukarest 1983. 107.).
- 26 Hermányi Dienes Pétert, v.ö. *Emlékirat* 79-80.
- 27 Koszlobár: semmirevaló.
- 28 Mesturam: mester uram; a ref. tanítók megszólítása.
- 29 V.ö. *Emlékirat* 79-80.
- 30 L. *Nagyenyedi Demokritus* 121. jegyzet.
- 31 Gárdján: gvardián, a rendház főnöke.
- 32 Id. Köblös János.
- 33 Otokocsi Fóris Ferenc itt említett műve az *Examen reformationis Lutheri et sociorum ejus ab An. D. 1517 factae* (Nagyszombat 1696.); katolikus szemszögből cáfolja a protestáns tanításokat.
- 34 Orcázás: pirogatás, megszegyenyítés.
- 35 Bethlen János, 1613-1678; v.ö. *Emlékirat* 159. jegyzet.
- 36 I. Apafi Mihály.
- 37 V.ö. *Emlékirat* 56-57.; ott Gábor is.
- 38 Süly: különböző, váladékozással, kelésekkel járó betegségek közös neve.
- 39 Kamaraszék: árnyékszék.
- 40 V.ö. *Emlékirat* 56-57.
- 41 L. Pap Benedek 26-27. sz. zsolnárfordításait, amelyek 1806-ig a ref. énekeskönyvek darabjai voltak (RMKT XVI/6. 241.).
- 42 Elbúsult: fölbőszült, megdühödött.
- 43 Értsd: rögvest jobb lisztet jár.
- 44 L. Márk 14, 51-52.
- 45 Celebula: cókém, ruhanemű.
- 46 Eliszamadik: elcsúszik.
- 47 Toroczkai János, mh. 1745.
- 48 Udvarol: tiszteleg az udvarnál.
- 49 V.ö. *Püspökök élete* 55b-56a.; 26. jegyzet.
- 50 Értünkre: tudtunkra, hallottunkra; életünkben.
- 51 Miis: Hollandiában a tárgyalt időszakban is számos Muys és Meys nevű tudós működött (egyikük, W. G. Muys fölött Venema mondott funebrális oratiót Franekerben, 1744-ben); az azonosítás lehetetlen.
- 52 Sisenkázni: csúszkálni.
- 53 Bánffi Zsigmond, Kristóf és Bethlen Anna (bögszi Farkas Margit?) fia.
- 54 Thököly Imre táncáról I. Szabolcsi Bence, Zenei Szle 1927. 341-342.
- 55 Hermányi Dienes József.
- 56 Csúrfia: a csúrdoldalhoz ragasztott fióképület.
- 57 Odor: gabonataró csúrrakesz.

58 Ezt a textust (Luk. 19, 12.) vette föl Apor István papja is ura temetésén, 1704. november 14-én (Wesselényi István: *Sanyarú világ*. Közzéteszi Magyarai András. Bukarest 1983. I. 284.).

59 Szolgálók: a tószta kezdőszava, l. *Emlékirat* 161. jegyzet.

60 Cserkesz: fecsegő.

61 V.ö. *Emlékirat* 76-77.

62 A teológiai professzor Ajtai Abód Mihály, a filológiai professzor Borosnyai Nagy Zsigmond, az igeni pap Bod Péter.

63 Ifj. Daniel István, 1684-1774.

64 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 384a-384b.

65 Valószínűleg Ajtai Abód Mihály.

66 V.ö. Préd. 10, 7.: „Láttam, hogy a szolgálk lovakon ültek; a fejedelmek pedig gyalog mentek a földön, mint a szolgálk”.

67 Péld. 17, 13.

68 Péld. 16, 18.

69 Campegius Vitringa itt említett műve: *Anakrisis apocalypsios Joannis apostoli*. Franeker 1705. és Amszterdam 1729.

70 Pünkösdi Mihály.

71 L. az 5. jegyzetet.

72 Tatár hír: a kegyetlenség híre.

73 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 221a.

74 Rhenes forint: rajnai (német) forint, értéke 1,2 magyar forint (=120 dénár = 20 garas = 60 krajcár).

75 II. Ágost Frigyes szász választófejedelem és lengyel király.

76 V.ö. *Emlékirat* 86.

77 Tátogni: szájat tátani.

78 Aszú-kaszú: kiaszott. Valószínűleg Hermányi játékos ikerítése.

79 Banyó: anyóka.

80 A kollégium alapításától kezdve fokozatosan terjeszkedett; előbb a Miriszló utcai telkeket, majd más épületeket is megszerzett (P. Szathmáry Károly: i.m. 122-123.).

81 Utalás 1 Móz. 3, 7-11-re.

82 Bolyó: burgonya.

83 Ház híjja: padlás.

84 Porgolát kapuk: faluvégi vetéskapuk.

85 Szent Mihály napja: szeptember 29.

86 Kupa: ejtel, az erdélyi akó nyolcadrésze, kb. 1,4 l.

87 Búz: pára, gőz.

88 V.ö. *Emlékirat* 54-56. – Péter deák: Baconi Péter, a prédikátorné: Hermányi Dienes Péterné.

89 I. Apafi Mihály halála (1690) után a Porta Thökölyt erdélyi fejedelemmé jelölte. Thököly török és tatár segédcapatok élén a töröcsvári hágón át behatolt Erdélybe. Fejedelemmé választották, a Habsburg-csapatok azonban hamarosan kiszorították Erdélyből, s Törökországba húzódtott vissza.

90 Lábravaló: gatyá.

91 V.ö. *Emlékirat* 125.

- 92 Húshagyó kedd: a hamvazószerda előtti nap; a farsang utolsó napja.
- 93 Hammas szerda: hamvazószerda, a húsvét előtti negyvenedik hétköznap, a nagybőjt kezdete.
- 94 L. *Emlékirat* 256. jegyzet.
- 95 Capitolum: az ókori Róma központja, a népgyűlések, olykor a szenátusi tanácskozások színhelye.
- 96 Pápai Páriz Ferenc harmadik felesége, Nyíró Judit.
- 97 Rókatorkos: rókaprémes gallérú, v.ö. *Emlékirat* 7. jegyzet.
- 98 Nyomdék: gyalogút.
- 99 Változó: váltóruha.
- 100 Fántolódik: pántolódik, veszekedik.
- 101 Kartezianus; a Descartes nevéhez fűződő filozófiai rendszerről l. *Püspökök élete* 118. jegyzet.
- 102 Euklidész korszakalkotó műve, az *Elemek* 13 könyvben foglalja össze a korabeli görög matematika rendszerét. Tárgya elsősorban az elemi geometria fölépítése alapfeltevések és bizonyítások útján. A 19. századig világszerte tankönyvként szolgált.
- 103 Grauser (Vaskohi) Dávidot.
- 104 V.ö. *Emlékirat* 24-25.
- 105 L. a 89. jegyzetet.
- 106 V.ö. *Emlékirat* 115.
- 107 Múzeum: dolgozószoba; l. még *Emlékirat* 123. jegyzet.
- 108 Az enyedi matricula szerint is „praematura morte obiit T[orockó] Sz[ent] Györgyini” (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 139.).
- 109 Bethlen Zsófia.
- 110 Cinterem (lat. cimiterium): templomkert, temetőkert.
- 111 Domoz: disznó.
- 112 Külü: malom.
- 113 Ifj. Kemény László gubernátor.
- 114 Esterházy Imre.
- 115 Pilis: tonzúra.
- 116 Szójáték a szár szó eredeti ('lábszár') és átvitt ('növényi szár') értelmével.
- 117 Kőcsúp: kőcsúcs, kúp.
- 118 Toroczkai János, mh. 1745.
- 119 Gilsik (Kolozsvári) Mihály; a matricula szerint „adscivit tamen nomen hoc artificiosum eo quod e monacho fuerit conversus. Pol[iticus], vagus” (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 144.).
- 120 V.ö. *Emlékirat* 78.
- 121 Bodor enyedi minorita talán azonos a *Nagy Enyedi Eklesianak Papjai* 540-en és a *Nagyenyedi Demokritus* 10a-n említett pater Bodóval, aki szintén „nagy szép szakállú”, s 1735-ben enyedi gvárdián.
- 122 Lk. 18, 8.
- 123 Kristály: metszett pohár. Apor Péter megemlékezik Erdélybe való bejöveteleéről 1686-ban (i.m. 326-327., 450.).
- 124 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 206a.
- 125 Zsemlye: a Marosban, Szamosban stb. élő, pontyféle kis hal (Petényi-márna).

- 126 Szerdek: aludttej.
- 127 Semlyék: vizenyős, mocsaras hely.
- 128 Maszlag: a burgonya rokonságába tartozó, mérgező növény.
- 129 Ergelyeség: bolondság; csapongás, zsémbelődés.
- 130 L. *Emlékirat* 207. jegyzet.
- 131 V.ö. *Emlékirat* 130.
- 132 A hamus fazék kitétele – rosszízű tréfából – a menyasszony tisztaságát vonta kétségbe (Bernáth Béla: i.m. 159.).
- 133 Kardikó: kardocska.
- 134 A *rátótiádák típusmutatója* (i.m. 139-140.) A holdfényt tejnek nézik címmel ismeri a történetet (MNK 1319 L^x (BN 1321^x)), mint falucsúfolót, Hermányi változatra azonban nem utal.
- 135 Fitat, fitet: keres, szaglászik.
- 136 Úkó: edény (?).
- 137 Negédes: büszke.
- 138 Helyesen: Kemény Péter.
- 139 Kemény János, mh. 1747k.
- 140 Galabógyás: mámoros, ittas.
- 141 Id. Kemény László, mh. 1734.
- 142 Kemény János, 1607-1662.
- 143 Id. Kemény Boldizsár, mh. 1732.
- 144 Bánffi Zsigmond, Kristóf és Bethlen Anna (bögözi Farkas Margit?) f.
- 145 Harkányi József valóban „nyomba utána való deák vala”, ugyanis az enyedi matriculában éppen Fái Sámuel neve alatt subscribált (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 132.). 1726-29-ig Leidenben tanult, s itt egy epithalamiumot adott ki (*Epithalamium in nuptias van der Zwet*. Leiden 1728.); lehet, hogy ez belejátszott az anekdota keletkezésébe.
- 146 Napa: anyósa.
- 147 Borosnyai Lukács Jánosnak.
- 148 Komáromi Csipkés György *Concionum sacrarum miscellaneorum* c. gyűjteményének valamelyik kötetéből (I. k. Várad 1659. és Kassa 1671., II. k. Szeben 1665. és Debrecen 1679., III. k. Debrecen 1665., IV. k. Debrecen 1668., V. k. Debrecen 1669.).
- 149 Zsolt. 29, 6.
- 150 Teleki Sándor, mh. 1770.
- 151 Cibárol: cibál.
- 152 Veder: űrmérték, Erdélyben kb. 11 l.
- 153 L. *Emlékirat* 198. jegyzet.
- 154 Illogat: iszogat.
- 155 Nádol: nádméze; „fűszerez”.
- 156 Borkó: a borkősav savanyú kálisója; alkoholban nem oldódik, így a fiatal bor utóerjedése közben kőszerű lerakódásban kikristályosodik.
- 157 Bánffi [Dienes] Dénes, 1723-1780.
- 158 Macsukások: bunkósok.
- 159 Ez 1741. június 25-én történt; ekkor vált társuralkodóvá Lotharingiai Ferenc.
- 160 Teleki Mihály, mh. 1745.

161 Az események közismeretek lehetnek, I. Zsilinszky Mihály: *A magyarhoni protestáns egyház története*. Bp. 1907. 407.

162 Id. Székely Ádám, Naláczai Sára első férje a testvére volt Székely Mózesnek, akit Pócstelkén a jobbágyai (Nagy Iván szerint zsványok, i.m. X. 563.) megölték.

163 Bánffi György, 1660k.-1708.

164 Anna leánya borosjenői Székely Ádámmal való lakodalmára (I. Apor Péter: i.m. 393., 470.).

165 Abárló: főző, pároló.

166 Szirdék: szerzemény, zsákmány.

167 Eldűjt: elfolyat, eltékozol.

168 A Wesselényi-család eredete ma sincs tisztázva, de az bizonyos, hogy a Nógrád vármegyei Vesselény faluról kapták nevüket. Újfalvi Sándor emlékiratában cseh eredetüként írja le a családot (Wesselényi István: i.m. I.6.).

169 Bethlen Lászlónak ez a nagyobbik fia Ferenc vagy ifj. László; mindketten ifjúságukban haltak el, közelebbi adatokat nem ismerünk.

170 Bethlen Miklós, 1720-1781.

171 Az író Bethlen Miklós szabad nyelvről, szókimondó természetéről I. *E. biographia...* 13a-13b.

172 II. (Nagy) Frigyes, 1740-től porosz király. Győzelmét valóban kívánták a hazai elégedetlenek (Molnár Ambrus–Szigeti Jenő: *Református népi látomásirodalom a XVIII. században*. Bp. 1984. Theol. Tanulmányok 19. 29–30., 54–55., 69–71.).

173 Borosnyai Lukács Jánosnak.

174 Bethlen Gábor (mh. 1757), Ádám (1719-1772) és Miklós (1720-1781).

175 Teleki Miklós, 1704-1745.

176 T.i. az apja Teleki Mihály fia, az anyja Bethlen Miklós lánya volt.

177 Hermányi Dienes Józsefhez.

178 Ifj. Székely Ádám, 1716u.-1771.

179 Ajtai Abód Mihály *Grammatica Latina* (Szeben 1744.) c., ifj. Toroczkai György költségén, Borosnyai Nagy Zsigmond előszavával megjelent latin nyelvtana kiszorította Comenius és Alsted addig használt nyelvtanait. A lipcsei *Acta Eruditorum* 1747-ben igen dicsőően méltatta.

180 Borosnyai Nagy Zsigmond házasságáról L. *Püspökök élete* 65a.

181 Miriszló utca: a régi, Miriszló felé vezető országút városi szakasza; ma Bethlen utca.

182 Nekitölt: kövér.

183 L. *Emlékirat* 22. jegyzet.

184 V.ö. *Emlékirat* 107-108., 114.

185 Baló-fiak: nagybaconi előnévf., székely eredetű, Hunyad vármegyei család; a jelzett időszakban Antal (a királyi tábla bírása) és Ferenc (mh. 1784; kolozsvári rkat. plébános, később gyulafehérvári kanonok) ismert név szerint.

186 Az osztrák örökösödési háborúban, 1741-1748.

187 Credencia: pohárszék.

188 Rozsólisához való lábas kristály: likőrhez való talpas pohár. Mindezek (a kredenciát is beleértve) Apor Péter szemében is a nájmódi jelenségei voltak (i.m. 321., 325., 326-327., 450.).

189 Id. Toroczkai Zsigmond, ifj. gr. Toroczkai Zsigmond (1732-1790) apja.

190 A későbbi I. József császár (1678-1711).

191 Apafiné Bethlen Katának.

192 Újságba: újdonságként.

193 Felindula: t.i. Bécsbe.

194 Az apáca- és barátklasztrom közötti alagút hosszúéletű legendájáról l. *Szepsi Csombor Márton összes művei*. Sajtó alá rend. Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter. Bp. 1968. (RMPE I.) 155., 478-479. és *Az 1660-as évek költészete*. Sajtó alá rend. Varga Imre. Bp. 1981. (RMKT XVII/10.) 53., 651.

195 II. Szulejmán, 1687-1691-ig török szultán.

196 Tiroli Claudia Felicitas; Margit Terézia spanyol királylány; pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna.

197 I. József (1678-1711) és VI. Károly (1685-1740) királyok; az intelem nem helyén esik, mert bár leányágon, de mindkettejüktől gazdag családja indult el.

198 Zsolt. 127, 1.

199 Savoyai Jenő.

200 Furmányos (ném. Fuhrmann): fuvaros.

201 Pixis: szelence; női szeméremtest stb.; a szó értelmének közelebbi meghatározása a szócsalád sokrétűsége miatt nem lehetséges; valószínűleg éppen ebben a kétértelműségben rejlik a szóban forgó versék „helyen helyen trágár” mivolta, bár e 2. jelentést a TESZ csak 1930-ból ismeri. Kamarási Sárdi László e verseinek sorsáról nincs tudomásunk.

202 Stibli: cipellő, topánka.

203 Felfedezik: kitakarják.

204 A kollégium havassán valószínűleg avasát kell értenünk (avas: régi, kopárosodó erdőrészt); a kollégium fölött az Órhegy emelkedik. V.ö. *Nagyenyedi Demokritosz* 358a.

205 Hundfucoz: káromkodik; a huncfut (ném. Hundsfut 'gazember') szó hangátvetéses alakja.

206 Früstökk (ném.): reggeli.

207 T.i. Szigeti Gyula istván.

208 Meny: itt: fiatalabb férfirokon felesége.

209 Valószínűleg Hermányi Dienes Pétert.

210 Ebéd felkelvén: ebéd végeztével.

211 A ropog igének ezt az értelmét (ropogós '[rágás közben] harsogó, hersegő') a TESZ 1762-ből ismeri.

212 Varcogás utca: a német Schwarze gasse utcánévől származik; utóbb Várszeg utcára magyarították, mivel az enyedi vár szögleténél kezdődik. Ma Lenin utca.

213 Címer: levágott kisállat negyedrészes; combrésze.

214 Xanthippe: Szókratész felesége, a házsártos, összeférhetetlen, férjét meg nem értő asszony jelképe. Szókratész a hagyomány szerint rossz természetű feleségét esz-köznek tekintette a türelme és az önuralom erényeinek gyakorlására.

215 Aggódik: bajlódik, gyötörődik.

216 Csög: görcs; satnya ember; meddő gyümölcsfa.

217 Dagályos: kevély, haragos.

218 Csíkszereda, ill. Csíksomlyó.

219 Érdekel: bökdös, döfköd.

220 Ásít: áhít.

- 221 Somlyai Albert.
- 222 Tüsző: övön hordható erszény.
- 223 V.ö. *Püspökök élete* 54b.
- 224 Suhender: siheder.
- 225 Kastélykapu között: a büntetésvégrehajtás helye az erődtemplom mellett.
- 226 Bikfalvi Péter.
- 227 Meghortyant: megharagszik, dühbe gurul.
- 228 Naláczi István, 1632-1702.
- 229 Belső rend: lelkészi kar.
- 230 V.ö. *Püspökök élete* 51a.
- 231 Parókos: mocsaras, átv. zavaros.
- 232 Baconi Bartók Zsigmond [Tiptó] a matricula szerint is „pastor malus” volt (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 133.).
- 233 V.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumból...* 20. jegyzet.
- 234 L. az 5. jegyzetet.
- 235 Leüti a reteszt: elhallgattat.
- 236 Bagazia: vászonbélés.
- 237 *A rátótiáddák típusmutatója* (i.m. 168-169.) falucsúfolóként ismer főbb mozzanataiban azonos történetet (MNK 1337 V^x. A hosszú tarisznya). Minthogy mindössze két kézirat szolgáltatja ennek forrását (Csíkszereda, ill. Járdánháza), a Hermányi-anekdótával való genetikus összefüggés föltételezhető.
- 238 Teleki János, mh. 1744u.
- 239 Beszerika (rom. biserica): román templom. Szentek szentje: a szentély belseje.
- 240 Lepcses: piszkos, lucskos; ez utóbbi értelmet a TESZ csak 1791-ből ismeri.
- 241 Pomána (rom. rég., nép. Pomana, pomanà): ajándék; halotti tor, halotti adomány; alamizsna. Pománázní: szeretetadományt gyűjteni.
- 242 Szembe fog: felelősségre von. Ujjogat: kiabál.
- 243 Cempely: kolbász formájú tekercs, amelyen a gyapotot pödrik (?). A TESZ csak 1816-ből ismeri.
- 244 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 114b.
- 245 Szent Márton napja: november 11.
- 246 János Jelen. 19, 6-9.
- 247 T.i. Enyednek.
- 248 Élték: használták.
- 249 Pilis: kopár hegyoldal.
- 250 Ötlik: ömlik.
- 251 Apolgatás: csókolgatás.
- 252 Flöstököm: reggeli.
- 253 T.i. részeges (v.ö. „délutáni ésszel” ’boros állapotban’, *Püspökök élete* 58a.).
- 254 Unitusok: az egyesült (görögkatolikus) egyház hívei. Az unió (egység, egyesítés) a Habsburg-birodalom vezetőinek kísérlete volt Erdély katolikus homogenizálására, a román ortodox egyháznak a katolicizmusba való beletagolására; politikai célja az erdélyi ortodoxok kivonása a török főség alatt álló havasalföldi és moldvai egyházi vezetők befolyása alól. Az erőszakos intézkedésnek azonban az unitusoknak nyújtott támogatás miatt nagy jelentősége volt a román művelődés és nemzeti öntudat

fejlődése szempontjából (Kosáry Dornokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980. 91-93. A folyamat áttekintését és szakirodalmát l. *Erdély története*. Szerk. Makkai László, Szász Zoltán. Bp. 1986. II. 885-889., 1014-1018., 1025-1026.). Kötetünkben l. *Nagyenyedi Demokritosz 377a-378a.*, 822. jegyzet; *E biographia...* 7b-8a.

255 Titius kányája: Titüosz görög mitológiai alak, Gaia gyermeke, aki bántalmazta Létót, emiatt az alvilágban keselyűk tépik a máját.

256 Nyilván: nyilván, nyilvánosan.

257 Mikes Máriát.

258 Petki Annát.

259 Agrila és Prixilla: Aquila és Priscilla, szent Pál által megtérített zsidó házaspár, szent Pál római segítőitársai (Róm. 16, 3; 1 Kor. 16, 19; 2 Tim. 4, 19.).

260 Loistról, Timotheus nagyanyjáról l. 2 Tim. 1, 5.

261 Kalongya: 14-44 kévből álló gabonakereszt, a szálás gabona mezei tárolóegysége és mértéke.

262 Id. Teleki József, mh. 1732.

263 Szén: parázs.

264 Burzókos: bozontos.L. RMKT XVII/9. 263. sz.

265 Láb föld: a földdarab alsó vége.

266 V.ö. *Püspökök élete* 51a.

267 John Lightfoot.

268 Nicolaas Arnoldi a Franekerben folyó teológiai vitákban megtámadta Comenius *Lux in Tenebris* c. művét (Franeker 1660.). Saját *Lux in Tenebris sive Vindicatio et Conciliatio locorum V. et N. Testamenti* c. műve Franekerben, 1662-ben jelent meg.

269 Szász Béla közlése szerint (MNyr 1911. 45.) a marosvásárhelyi Teleki levéltár egyik 17. századi kolligátumának (*Curiosa, elegy-belegy íráások*) tréfás szótára (*Novum dictionarium*) e kifejezésre a következő értelmezéseket adja: „Tenebrae = Fekete le. Consolacio in Taenebris = Szép leány.” A kifejezés erotikus értelméről l. Bernáth Béla: i.m. 88.

270 Ruth 1, 20.

271 Mikó Ferenc, mh. 1750. V.ö. *Nagyenyedi Demokritosz 142b. és Püspökök élete 57a.*

272 Bizonyára Vásárhelyi János uzoni prédikátortól, akit lejjebb Hermányi „szíves barátjának” nevez.

273 Kordován: finom, kikészített kecske- vagy juhbőr.

274 Vásárhelyi [Bitumen] Mihály.

275 Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter.

276 Kézdivásárhelyi András, a bátyja.

277 Makfalvi József.

278 Farkas utca: Kolozsvár egyik régi, a hajdani városfalhoz futó utcája, ezen áll az ún. Farkas utcai ref. templom. Ma Kogalniceanu utca. Eredetéről l. Herepei János: *Kolozsvári utcák Felvinczi György versében*. In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. III. Szeged 1971. 523-534.

279 Vásárhelyi János, Péter sepsiszentgyörgyi ref. lelkész fia, [Bitumen] Mihály testvére, [Vak] Jakab unokája.

280 Borosnyai Lukács János.

281 Sepsiszentgyörgyi.

- 282 A püspök Borosnyai János, a jegyző Szatmári Pap Zsigmond.
 283 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 99a.
 284 Gyalai: gyalui.
 285 Ifj. Bánffy György, 1688-1735.
 186 Tetszős: szembetűnő.
 287 Harmincados: vámos.
 288 Domitianusné: női Domitianus (Domitianus, Titus Flavius: 81-96 között római császár; zsarnokságáról és kicsapongásairól ismert, l. Suetonius, Gaius Tranquillus: *De vita Caesarum*. Dom. 22.).
 289 Apor László (mh. 1770) és János (mh. 1773).
 290 Gyalai József.
 291 Lassan: halkan.
 292 *Dissertatio theologica de augustissimo mediatoris regno ex psalmo VIII. adornata*. Leiden 1737.
 293 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 113b-114a.
 294 Kutak: kicsi, törpe.
 295 L. Lk. 19, 4.
 296 *De non confundendis fossione aurium divinitus facta cum perforatione auris herili*. Odera-Frankfurt 1727.
 297 Szólásgyűjteményeink a szólásnak ezt az alakját nem ismerik. Hasonló értelmű és formájú szólásokat a Pázmány 160 szólását fölgyjűjtő Margalits Ede közöl ugyan, de nem Pázmánytól, hanem Dugonics András és Erdélyi János gyűjteményiből (*Hamar munka riukán jó*), ill. tisztázatlan forrásból (*Hamar munka hamar kész, hamar vész; Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Bp. 1896. 306., 561.). De talán az eredeti Pázmány-szólás rokonságába tartozik az O. Nagy Gábor által közölt *Hamar mű hamvas szokott lenni (Magyar közmondások és szólások*.³ Bp. 1982. 487.).
 298 Sandal: kancsalít; bizmatlankodik (ezt az értelmet a TESZ csak 1764k. ismeri.).
 299 Hermányi kevés számú nemzetközi vándoraneidotáinak egyike. Forrása egyelőre ismeretlen.
 300 Ugyancsak nemzetközi vándoraneidota; forrása egyelőre ismeretlen.
 301 A fekete (bíbor) fátyol a nemesség viselete volt eredetileg (Apor Péter: i.m. 342-343., 466.). V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 223b., 229a-229b.
 302 Hutyaró: vessző.
 303 L. I Sám. 28.
 304 Tartozva vagy fogantozva: kapaszkodva vagy fogódkodva.
 305 Visszálkodik: ellenkezik.
 306 A konok asszony története közkeletű nemzetközi vándorelem (Nitimur in vetitum; és Pré tondu. Három a daru). Legrégibb adata egy ófrancia fabliau. A középkorban is ismert; Hans Sachstól kezdve irodalmi földolgozásai vannak, de sok népi változatban is létezik. Magyarul nyomtatásban Kónyi Jánosnál jelenik meg először (*A mindenkor nevető Democritus*. Buda 1782-1784. 58. sz.). Népmeséinkben is számos változata van (Heller Bernát: *Három a daru*. = Ethn 1926. 57-72., 152.; György Lajos: *Kónyi János Democritusa*. Bp. 1932. 40-43. és uő: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 188-189. 159. sz. és 188. sz.). Hermányinak

ez a Toroczkai Péternétől származó változata azonban egyik ismert változattal sem egyezik meg a történet tekintve; mindenképpen szóbeli hagyományt őriz. Ez a változat egyúttal az anekdotatípus legkorábbi hazai megjelenése.

307 Toroczkai Péter, sz. 164?.

308 Állat: dolog, lény.

309 Hagymáz: magas lázat kísérő önkívületi állapot.

310 Kemény Jánossal, a későbbi fejedelemmel a balszerencsés lengyelországi hadjárat előtt (I. *Continuatio...* 30a.).

311 Öregasszony, vénasszony: komorna, társalkodónő (nem szükségképpen öreg).

312 Közismert nemzetközi vándoranekdota (Ingressus). Első irodalmi változata Bebel nevéhez fűződik, s itt III. Lipót osztrák herceg 1386. évi svájci hadjáratához kötődik. A francia változatok Triboulet szerzősége alatt I. Ferenc 1525-ös olasz hadjáratához kapcsolják. Magyar nyelven nyomtatásban először Kónyi Jánosnál jelenik meg (i.m. 149. sz.). Hermányi közvetlen forrását nem ismerjük. Az ő változata nemcsak a legkorábbi hazai megjelenése az anekdotának, hanem – mint György Lajos megállapítja – „szerencsésen megtalálta a megfelelő magyar történeti eseményt, a katasztrófális kimenetelű lengyelországi hadjáratot” (*Kónyi János Democritusa*. Bp. 1932. 111-112. és uő: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 141-142. 99. sz.).

313 Színesen: színleg.

314 A szóban forgó mű: *Röviden egybe-foglalt gyermekek geographiája*, ötvenkét részre, vagy letzkékre osztatva, és ahoz szükséges chartákkal el-készítettve, frantzia nyelven iratott Lenglet du Fresnoy által. Az-után az ifjaknak hasznokra németre fordított... Most pedig, bétsi mulatásában, a magyar tanuló gyermekek, s kiváltképpen maga fiának jövendő oktatására nézve, magyar nyelven ki-adott G. Gyalakuti Lázár János. Szeben 1750. – Lenglet–Dufresnoy *Méthode pour étudier la géographie* c. műve 1716-ban jelent meg.

315 Csemátoni Vajda Péternek valóban volt kapcsolata mind Lázár Jánossal, mind Beregszászi Mózzsal. Lázár Jánosné gr. Teleki Kata fölötti halotti imája nyomtatásban is megjelent (1752.); Szatmári Aczél Gábor fölött Beregszászi Mózzsal együtt tartott halotti tanítást (Kolozsvár 1763.).

316 A tévesztés (Beregszászi Mózes az Atlas szót a térképkészítő nevének gondolta) azt bizonyítja, hogy Beregszászi tanulmányai során az Atlas típusú és című térképekkel találkozott, amilyen pl. a Teleki Sámuel gyűjteményében is szerepelt *Atlas Maior Janssonii* (Amszterdam 1657-1682.).

317 1 Móz. 1, 26: „Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra...” A kérdéssel a *Nagyenyedi Demokritus* 214a. lapján említett Felfalusi József is foglalkozott (*De innata Dei idea*. Franeker 1689.).

318 Az én üszömön szántott: az én véleményemen volt; v.ö. *Nem tud az én ekémén szántani* 'Nem dolgozik kedvemre', Margalits Ede: i.m. 152.

319 II. Apafi Mihályné Bethlen Katának.

320 Teleki László, 1710-1778.

321 Szántó Mihályné talán azonos azzal a Szántónéval, aki Váradon fürdővendégként Rettegít is fölháborította életmódjával (i.m. 166.).

322 Orja: sertéserinc. Orda: édes juhtúró.

- 323 Ifj. gr. Kemény László.
 324 Hörcsökös: ingerlékeny, méregzsák.
 325 Csíkfász: csíkfogó, halász.
 326 L. *Nagyenyedi Demokritus* 89. jegyzet.
 327 Szelim, szultán mecsetje: Selimiye, II. Szelim (1566-1574) által építtetett dzsámi Drinápolyban (ma Edirne).
 328 Vezeték: vezetéklő.
 329 Kávígat: ugat.
 330 Serédi Benedeknek és Újlaki Borbálának három fia volt. Közülük István 1717-ben a kolozsvári ref. eklézsiának hagyakozik, így a katolizált fiú a nagyfalvi előnevű, báróságot szerzett Péter vagy a Zemplénben birtokló Gáspár lehet.
 331 Id. Bethlen Sámuel, 1663-1708.
 332 V.ö. *Emlékirat* 57-60.
 333 Id. Korda Zsigmond, mh. 1725.
 334 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 216a-216b.
 335 Istáp: mankó.
 336 Egybenütik magukat: összegyülekeznek, szövetkeznek.
 337 V.ö. *Emlékirat* 67.; 145. jegyzet.
 338 Id. Baróti István és Ajtai Incze András.
 339 L. *Emlékirat* 150., 151. jegyzet.
 340 V.ö. *Emlékirat* 66-71.
 341 Kézdivásárhelyi.
 342 V.ö. *Emlékirat* 73.
 343 Id. Ajtai Benkő István, István, Mihály és Sámuel apja.
 344 Itkányos: iszákos.
 345 Tésollya: az eke, borona előtti rúd; pótrúd a négyes vagy hatos ökörfogathoz.
 346 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 363b-364a.
 347 Mikó Ferenc (1586k.-1635) Brandenburgi Katalinért, v.ö. *Continuatio...* 9a, 10a.
 348 Mikó Ferenc (mh. 1750) id. Bethlen Elek lányát, Zsófiát.
 349 Nalácsi István, mh. 1760.
 350 V.ö. *Püspökök élete* 57a.; *Nagyenyedi Demokritus* 110b.
 351 Ifj. Ajtai Benkő István.
 352 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 365a-365b.
 353 Ifj. Bethlen Elek, 1688-1724.
 354 Alak: kedves(em).
 355 Talán azon a módon, hogy Bethlen János második felesége, Bethlen Sámuel édesanyja Pekri Kata apai nagyanyja, fricsi Fekete Klára (Pekri Ferenc özvegye) volt; bár a rokonság Bethlen Elek és Bethlen Sámuel között igen távoli, az összetartozás érzése megvolt köztük, Bethlen Elek árváinak gyámja éppen Bethlen Sámuel volt.
 356 Pekri Klára Szidónia.
 357 Kemény László, a későbbi gubernátor; húga neve ismeretlen.
 358 Világ leánya: életélvező; rosszhírű nő. Valószínűleg összefügg a Világ Asszonya képpel, amely magyar nyelven a Bod- és a Lobkowitz-kódexben fordul elő. L. még a 458. jegyzetet.

359 Mezentius: Caere vagy Agylla királya Etruriában (Livius 1, 2.), az etruszok vagy a rutulusok fejedelme. Az irodalomban és a történetírásban különböző, eltérő, sőt ellentétes cselekmények hőse (Cato, Vergilius, Ovidius). Hermányi célzása a zsarnok ocsmány vétkeire vonatkozik („Élőket kötözött ugyanis hullákhoz, az arcot / Arcra, kezet kézzel láncolván össze keményen – / Isszonyu kín! – míg ebben a vad, gennytől, rohadástól / Lucskos nászban mind el nem múlt hosszú halállal.” Vergilius: *Aeneis*. VIII. 485-488. Lakatos István ford.).

360 Lukinich Imre (*A bethleni Bethlen-család története*. Bp. 1927. 553.) szerint három fiú és két leány származott a házasságból; közülük csak háromnak ismerjük a nevét (Károly, Pál, Éva).

361 A szóban forgó rész megtiltja, hogy bárki visszafogadja elvált feleségét, ha az a második férjétől is elvált vagy megözvegyült.

362 Muszpurg: Maszpurg Zsigmond, Pekri Klára második férje, Szerencsi Ferenc apósa.

363 Bűzleg: szaglászik.

364 Pekri Polixena, Pekri Klára és Kata húga.

365 Maga: bizony, nagyon; azonban.

366 Húsz fontos: húsz font: a huncfut 'gazember' tréfás, népies etimológiája.

367 Azsag: kemencesepűrű, tűzpiszkáló rúd; átv. boszorkánysöprű. Azsagon jár: nagyon hamar megjárja az útját (Kertész Manó: i.m. 81.).

368 Háborán: békétlenül, viszálykodva.

369 Megmellyeszt: megkopasztl.

370 Sijadozni: sivalkodni.

371 Prófont: katonakenyér, komiszkenyér.

372 Koszperd: kardfajta.

373 Kemény Simon, mh. 1663u.

374 Konc: 25 árkus (ív) papír.

375 Borosnyai Lukács János.

376 Zsodomita (szodomita): természetellenes; a MTSZ szerint Torockó és Torda környékén zsodomikusnak nevezik azt, „akinek a fejémép nem úgy kell, mint illő”

377 Anglia: angol kelme.

378 Roëll *Epikriszisz* c. művének kiadása nem ismert; talán az 1700-ban megjelent gyűjteményes kötetében látott napvilágot (*Dissertationes philosophicae*).

379 Bokájában: csuklóban.

380 Kacsó: kacska, görbült.

381 Szigeti Törzsök István talán azonos azzal a Szigeti Törzsök nevű szamosfalvi ref. pappal, akit Rettegi 1725-1731 között Kolozsvárt tanulva ismert (igaz, megjegyezte: „Bár aludtam volna inkább ahelyett”, i.m. 199.).

382 L. *Emlékirat* 243. jegyzet.

383 Hogy az itt szereplő Kapud vagy a lentebb, a 160b-n szereplő Koppánd a helyes változat, nem dönthető el teljes biztonsággal. Maroskoppánd mellett szól az, hogy ez esik Marosdécse és Hadréve közelébe.

384 Váradi Zsigmond fölött 1730-ban elmondott beszédében (*Holtakkal való barátság*. Kolozsvár 1783. 1-25.). Erre az oratóiára írta Hermányi válaszként a *Rövid Satyrát* (I. a *Rövid Satyra* jegyzeteinek bevezetését).

- 385 Ifj. Bánffi György, 1688-1735.
- 386 Péld. 25, 20; 26, 1.
- 387 A Verestói szónoki stílusát illető kritikáról l. Csanádi Imre: *Mesterek és mes-terkedők*. = Kortárs 1982. 118-121.; Németh S. Katalin: *Magyar orátor a 18. század-ban: Verestói György*. = It 1984. 855-888.
- 388 Stólázó: papi adomány keresztelésre (?).
- 389 Lantorna: hólyagpapír, hártya; magzatabok.
- 390 5 Móz. 29, 17.
- 391 Verhenyös: vörhenyes, vöröses.
- 392 A dohány eredetéről szóló történet népmeséink között is szerepel (Kulcsár Endre: *Az ördög találmánya(!)*. = MNyr 1889. 524.; Simonyi Zsigmond: *Tréfás népmesék és adomák*. Bp. 1912. 38.; Kálmány Lajos: *Hagyományok*. Vác 1914. I. 175-176.).
- 393 Siloám: l. *Rövid Satyra* 1. jegyzet.
- 394 Sába királynőjének Salamonnál tett látogatásáról I Kir 10, 1-14.
- 395 A szent kereszt legendája Európában a 12. század óta ismert. Szerepelt J. de Voragine *Legenda Aurea*jában is. Magyar nyelven a Teleki-, a Debreceni- és az Érdy-kódex tartalmazza. Ismerte Pázmány, s a 16., ill. 17. században históriás énekek is földolgozták (György Lajos: *Egy középkori Sybilla-vers régi magyar irodalmunkban*. Pécs 1929. 39-51., 89-95.). A kéziratokat gyűjtő, sokat olvasó Hermányinál való megjelenése – György Lajos véleményével ellenkezően – szóbeli elterjedtségre nem utal, sőt, az anekdota azt bizonyítja, hogy ezt, a dohány eredetéről szóló történettel ellentétben, a műveletlenebb rétegek nem ismerték.
- 396 Kalugyer (gör. eredetű vándorszó): görögkeleti szerzetes.
- 397 Forgács: szilács, fáklyának való, vékonyra hasított fa.
- 398 A gubernátor: ifj. Kemény László.
- 399 *Lelki élet*. Az az az Úr Jézus Krisztusban igaz hit által bé oltatott és ő benne élő embernek lelki állapotjának rövid leírása. Deák nyelven írta idősb Campegius Viuringa, magyar nyelvre fordította M[áros] V[ásárhelyi] B[aba] F[erenc]. Frankfurt 1722.
- 400 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 337b-338a.
- 401 Bán Sára, aki előbb Feketéné, aztán Enyedi Horváth Istvánné volt, özvegy-ként 1726-1727-ben Bod Péter patrónája.
- 402 T.i. Fekete István.
- 403 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 337a.
- 404 II. Frigyes porosz király sziléziai támadásakor. 1740 decemberében.
- 405 Vida István (mh. 1696.; több forrásban György néven), Torda vármegye szol-gabírája korának ismert tréfacsinálója volt. Nevéhez utóbb bizonyára idegen, vándor-ló tréfák is tapadtak. A személyéhez fűződő trufákat versbe foglalva Kolumbán János tette közzé (*Néhai tordai hadnagy Vida György facetiának (!); jeles tréfáinak histó-riája*. H.n. 1759.; H.n. 1770.; H.n. 1789.; Vác 1793.).
- 406 Kara fia: kurafi.
- 407 A múzeumi gondolat terjedéséről l. Vita Zsigmond: i.m. 36-43.; *Emlékirat* 123. jegyzet.
- 408 Ezt a tréfáját Kolumbán János is leírta Leel kardjához fűzve a történetet (i.m. C8b-D2a.).
- 409 Sarmasági Ferenc rokonsága Kemény László tanácsossal Sarmasági János leányának, Annának Kemény Jánossal kötött házasságából eredt.

410 Helyesen: „Nyertem fiat” (férfiat).

411 Zoltán József.

412 Az eset az 1747. évi utrechti bibliakiadásra vonatkozhat (W. Reers János kiadása).

413 Az univerzalizmusról l. *Püspökök élete* 96. jegyzet.

414 A költői képet bizonyára befolyásolta a székelyudvarhelyi kollégium pecsétnyomója, amelyet gr. Bethlen Dávid ajándékozott az iskolának 1716-ban, Hermányi udvarhelyi deákoskodása idején, s amelyen egy rózsabokor van ábrázolva „*per spinas ad rosas*” felirattal (Szigeti Gyula Mihály: i.m. 30., 39-40. és Kis Ferenc: i.m. 29.). A jelmondat őse Seneca egy mondása: *Per aspera ad astra* 'viszontagságokon át a csillagokhoz'

415 Az említett mű Sir Thomas Browne (1605-1682) sokszor kiadott műve, a *Religio Medici* ([London] 1642.). Latinra John Merryweather fordította (Leiden 1644. és 1650.).

416 Bod Péter.

417 Valószínűleg Berzenczei László.

418 L. *Nagyenyedi Demokritus* 89. jegyzet.

419 Cinciáskodni: árulkodni; rágalmazni. Az EMSZ egyetlen, 1631-es, kérdőjeles adatának mind hangalakját, mind jelentését (csincinság 'alávalóság, gyalázatosság') más fénybe állítja. A szót használja Czegei Vass György is: „magyarok alá áskáló cinczinus” ('árulkodó, rágalmazó', NyTSZ I. 357.; i.m. 394.).

420 Selét: sörét.

421 L. *Nagyenyedi Demokritus* 179. jegyzet.

422 Hára, jó hára: jó végre (?). Az EMSZ ezt a főnévi használatú alakot nem ismeri. Az időre-hára fordulatot Hermányi többször használja (*Püspökök élete* 62b., *Emlékirat* 60., *Nagyenyedi Demokritus* 1b., 177b.). L. még *Püspökök élete* 60. jegyzet.

423 Grammatikusokul: valamennyi nyelvész (itt: tanult elme).

424 Herepei István.

425 A Hermányi szerint Consul Zágoni néven ismert Zágoni Márton újtor dai pap (l. *Nagyenyedi Demokritus* 199a.).

426 Valószínűleg Hermányi Dienes József.

427 A lipcsei *Acta Eruditorum* (*Lipsiensium*), amely 1747-ben recenziálta Ajtai Abód Mihály könyvét, Hermányinak is birtokában volt („Lipsiai Acták nála forgottanak”, l. veje, Mohai János gyászversét. *Hór hegye*. Kolozsvár 1763. G4a.).

428 Ilj. Kemény László.

429 Borsai (Debreceni) Pál a matricula szerint is „[pol]iticus] factus, subtilis ingenii juvenis” (Jakó Zsigmond-Juhász István: i.m. 139.). Felesége Hermányi szerint Gyújtó Klára; Nagy Iván (i.m. IV. 479.) egy sepsi-martonosi Gyújtó Máriát ismer a 18. század közepén, aki Borsainé lett.

430 Stömpöly: nyomódúc, patrica.

431 Megpomhadva: földagadva, fölpüffedve.

432 V.ö. *Püspökök élete* 69a-69b. és *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 640.

433 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 227a-227b.

434 V.ö. *Püspökök élete* 70b.

435 V.ö. *Nagy Enyedi Eklesának Papjai* 640. Nádudvari meghasonlása és távo-zása jóval hosszabb és belső okoktól is indukált folyamat végeredménye volt. Már 1744-ben hírek keringtek távozásáról („Újságul írhatom, hogy t. Nádudvari uram valedikál a professzorságnak s talám az papságnak is”, Daniel Istvánné Pekri Polixena levele fiához 1744. március 21-én. *Újabb adattár a vargyasi Daniel család törté-netéhez*. Kiad. Kelemen Lajos. Kolozsvár 1913. 159.). 1747 júliusában azt híresztel-ték, hogy Váradon van, bár más levélírók ezt tagadták; ekkor valószínűleg Debrecen-ben volt (Koncz József: i.m. 186-194.). További sorsa bizonytalan. Bod szerint élete végén Hollandiába ment, visszatért ref. hitére, és tanfított (Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus*. Nagyenyed 1766. 175., 202.).

436 Balázsfalva, az erdélyi románság politikai, vallási és kulturális központja a 18. században nagy fejlődésnek indult. Itt székelt a görögkatolikus érsek, 1747-ben görögkatolikus székesegyházat építettek; papnevelő intézetében és gimnáziumában az erdélyi román értelmiség legjobbjai nevelkedtek. Itt működött az ún. balázsfalvi triász (Micu, Sincal, Maior); a város nyomdájában több román kiadvány készült.

437 Holt szén: elszenesedett fa.

438 Szerencse várandó: férjhez menendő, v.ö. „kettő előtted a' szerentse” (*Emlék-irat* 42.).

439 Valószínűleg Szénási András és Váradai Borbála fiai, András és József pán-célcsehi birtokosok egyike lehetett.

440 Ifj. Bánffi György, 1688-1735. – Csáki Zsigmond azonosítása nehéz. Va-lószínűleg Csáki Imre kardinális bátyjáról van szó (1665-1738); de lehet a sze-replő a kardinális unokatestvérének, Csáki István kolozsi főispánnak fia is (1696-1735k.).

441 Csáki Imre, 1672-1732.

442 Id. Toroczkai Zsigmond, Péter f.

443 Az enyedi kollégium matriculájában a szóba jöhető években csak az 1728-ban beiratkozott Dobai Dániel szerepel.

444 Valószínűleg Hermányi Dienes József.

445 Kászoni (Bornemisza) János.

446 Olánné: oláhné, román nő.

447 Torony: belső szervek, here.

448 T.i. Nalácsi József Toroczkai Borist.

449 1757 októberében, amikor Hadik András tábornok egy huszárpartyán a po-rosz sereg háta mögött megsarcolta Berlint.

450 Baththyány József.

451 Klobusiczky Ferenc püspöknek Kastal János prépost.

452 Valószínűleg Kornis Antal első felesége, Mikés Mária.

453 Séza (cséza): homokfutó, könnyű, rugós lovas kocsi.

454 V.ö. *Emlékirat* 80.

455 Kolozsvári Pál.

456 T.i. az apja evangélikusból lett unitárius, ő pedig unitáriusból katolikus.

457 Toroczkai György, valamint a református Toroczkai Ferenctől származott, de katolikussá lett br. Toroczkai János udvara; mindketten a ferencesek nagy pártfogói (P. György József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Kolozsvár 1930. 350-353.).

458 Világ barátja: a világ embere, világ pajkosa kifejezésekhez hasonlóan valószínűleg 'mulató férfi'; a Bernáth Béla által a kifejezéstípusnak tulajdonított erotikus értelem (i.m. 105.) nem bizonyítható. L. még a 358. jegyzetet.

459 Purgatórium (tisztító tűz): a bocsánatos bűnökkel terhelt lelkek átmeneti vezeklő helye; limbos (pokol tornáca): az el nem kárhozott, de mennyországra nem jogosult lelkek helye. Kapu között tartani: a büntetés enyhébb formája. L. még a 225. jegyzetet.

460 Galambúgos: galambdúcos.

461 L. *Püspökök élete* 116. és 118. jegyzet.

462 Felkötőlőznek: nekikészülnek.

463 Török István (*A kolozsvári ev. ref. kollégium története*. II. Kolozsvár 1905. 12-13.) szerint Verestói Györgynek Kelemen nevű testvére nem volt. A szöveg alatt föltüntetett Kabalai Kelemen Zsigmondról nincs adatunk. Mind az ő nevéhez, mind a Dósa Mihályéhoz (167.sz.) fűzött anekdota az igen elterjedt Münchhausen-típusúakhoz tartozik (György Lajos: *Könyi János Democritusa*. Bp. 1932. 47-51.); Hermányinál e típus ritka. Összetartozásukat Hermányi maga jelzi („A' Do'sa Mihályról költött Historia ennek éppen párja”).

464 Macskási Krisztinával, aki első férje, Bethlen István halála után Váradra ment feleségül.

465 V.ö. *Püspökök élete* 73b-74a. Lényegében ugyanígy adja elő Halmágyi István is (i.m. 39.).

466 Egész válasz: kedvező válasz.

467 Kövesdi János Halmágyi Aniskával kötött házasságáról I. Koncz József: i.m. 180.

468 V. (Habsburg) Károly anyja Aragóniai (Őrült) Johanna volt.

469 Borosnyai Lukács János.

470 Valószínűleg Pávai (Cofalvi) Miklós, aki 1714-ben iratkozott be Enyeden, így lehetett 1723-ban contrascriba.

471 Toroczkai Péter, mh. 1724.

472 Mind Zágoni Aranka György könyvtárosságáról, mind elmozdításáról Hermányitól van tudomásunk (Vita Zsigmond: *A Bethlen kollégium diákkönyvtárosai a XVII-XIX. században*. In: *Művelődés és népszolgálat*. Bukarest 1983. 32.).

473 Az utóbb miriszlói lelkésszé lett Rozsnyai Józsefről van szó.

474 Megválasztatnak: megkülönböztetnek.

475 Pápai Páriz Imre professzori éveiben hét Zágoni fordult meg a Bethlen kollégiumban, köztük egy Zágoni György (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 143.), aki így azonosítható az említett Alah Zágoni Györggyel; a felsorolt ragadványneveket azonban a matricula sehol nem tünteti föl.

476 Japonica: tarka köntös, kimonó.

477 Tót utca: Enyed egyik ősi utcaneve. A kollégium közelében, a tövisi útról nyílik. Valószínűleg a tót népnév rejlik benne, de a szájhagyomány a német todt ('halott') szóból is eredezteti, a tatár betörés okozta pusztításra vagy az utca közelében lévő temetőre utalva. Ma Stefan cel Mare utca.

478 Göcsöre: göcsös, göthös.

479 Köleséri Sámuel nevét nemcsak a *Nagyenyedi Demokritust* másoló Ercsey György írta Kölcseri formában, hanem pl. a második felesége fölött oratiót mondó Szatmári Paksi Mihály is (Kolozsvár 1720.).

- 480 Bétósznák: bedugnák.
- 481 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 195a.
- 482 Bethlen István, 1703-1737.
- 483 V.ö. *Püspökök élete* 59a.
- 484 V.ö. *Püspökök élete* 59a-59b.
- 485 Valószínűleg maroskocsárdi Gálffi Jánosra utal, aki előbb Báthory Zsigmond nevelője, utóbb tanácsosa volt, de 1593-ban Báthory lefejeztette. A kocsárdi Gálffi-család nemeslevelét 1577-ban kapta Báthory Istvántól, de már János fiaiban kihalt, s a nevet a belényesi ág tartotta fenn (Nagy Iván: i.m. IV. 316.).
- 486 Megférgesedik: megterhesedik.
- 487 Alá s fel es: köntörfalaz.
- 488 Felfalusi József és id. Nagyari József Tofeus Mihály vejei voltak; a meny 'fiatalabb férfitrokon felesége' értelmét tekintve itt valószínűleg Felfalusi Mihálynéról van szó.
- 489 V.ö. *Emlékirat* 68. és *Püspökök élete* 58b-59a.
- 490 V.ö. *Püspökök élete* 57b.; *Püspökök élete* 41. jegyzet.
- 491 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 347b-349a.
- 492 Nádudvari Sámuel.
- 493 Hermányi Dienes Józsefet; ekkor, 1742-ben lett első pappá, Dézsi Lázár György pedig Alsórákosról az enyedi második papi tisztségbe került.
- 494 V.ö. *Püspökök élete* 57a.
- 495 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 47a.
- 496 V.ö. *Püspökök élete* 58a. és 63b.
- 497 Ótorda: I. A nagyenyedi... tractus... *Protocolumából...* 5. jegyzet.
- 498 Borosnyai Lukács János, Szigeti Gyula Mária férje.
- 499 Az utalás nem magára a tökéletes erkölcsű Kálebre, Jefunné fiára vonatkozik, hanem Nábálra, aki „durva és rossz erkölcsű vala, a Káleb nemzetiségéből való” (I Sám. 25, 3.). A héber kēleb (káleb) jelentése valóban 'kutya'
- 500 Id. Enyedi István.
- 501 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 357a-357b.
- 502 Id. Deési Zsigmond, 1689-1728.
- 503 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 334b-335a.
- 504 Teleki László, 1673k.-1714.
- 505 Képe: képviselője.
- 506 Az *Emlékirat* 21-22-n Hockmár néven.
- 507 Feltetszik: felvirrad.
- 508 Suhancár: nyúlánk fiú, siheder.
- 509 T.i. Sárpataki Nagy Márton Sárpataki Keresztes Márton apja.
- 510 *Noé bárkája*. Kolozsvár 1681.
- 511 V.ö. *Emlékirat* 21-22.
- 512 Hermányi Dienes József.
- 513 Zsobrák: fősvény.
- 514 Coccejus *Summa doctrinae de foedere et testamento Dei* (Leiden 1648.) c. művéről van szó.
- 515 Togátusok: tógás deákok. A ref. kollégiumok ifjúsága két nagy csoportra oszlott: a classisok növendékeire és a teológiát, filozófiát tanuló, egyházi (papi, tanf-

tói pályára készülő deákokra (studiosusokra). Ezeknek viselete volt a tóga (l. Fináczy Ernő: *A magyar közoktatás története Mária Terézia korában*. I. Bp. 1899. 212-215. és Kiss Ferenc: i.m. 19-24. L. még *A nagyenyedi... tractus... Protocolumból...* 20. jegyzet.). Enyeden és Székelyudvarhelyen a classisok és a togátusok oktatása nem egyazon tanár feladata volt (*Emlékirat* 46. és 65. jegyzet).

516 Ján. 8, 44.

517 Jósika Imre, mh. 1726; RácZ Krisztina.

518 Becskei talán azonos azzal a Bicskei Györggyel, aki 1714-ben iratkozott be Enyeden; előbb kocsárdi rektor volt, majd Magyarországra távozott. Vele egyidőben ugyanis több magyarországi származású diák is beiratkozott, akik közül az egyik (Szombathelyi János) vissza is tért Magyarországra; egy másikról, Szerencsi Györgyről a matricula megjegyzi: „disc[essit] furtim”. Mindhárman május 5-14 között iratkoztak be (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 130.)

519 Hahos: nevetető, gúnyolódó.

520 Taszitos: fodros, csipkés ingfodró.

521 Tászli: kezelő.

522 Székely László, 1716-1772.

523 Valószínűleg azonos a *Nagyenyedi Demokritos* 223a-n említett enyedi szenátorral.

524 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 138b-139a.

525 L. a 225. és 459. jegyzetet.

526 Szokmányban: napszámban, bérmunkában.

527 Szent Mihály napja: szeptember 29.

528 Hermányi Dienes József.

529 Ugyancsak Hermányi.

530 Kemény László édesanyja, Pekri Kata.

531 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 124a.

532 Terpeg: tipeg (?). Valószínűleg Hermányi Dienes egyéni hangulatfestő szava.

533 Csögözgeti: bogozgatja.

534 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 241a.

535 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 24a.

536 Marosvásárhelyi Molnár István.

537 Csubukkol: cuppogva gázol.

538 Jer. 8, 22.

539 Sabbarzalt: pukkadásig tömött (?); talán a héber szába ('jóllakni') és áraz ('megpakolni') szavakkal áll összefüggésben; v.ö. még sabbathale (lat. 'szombati díj'), szabbatáré (nyj. 'ajándék').

540 Ceszták: labda, gombóc (?), v.ö. cesztázás 'labdajáték'.

541 Félpotrára: fél poltura ára.

542 Az enyedi kollégium matriculáiban 16 Muzsnai szerepel, túlnyomó többségük éppen a számba vehető négy évtizedben.

543 A fekete (bíbor) fátyolról l. a 301. jegyzetet. – A ref. egyház előljárói és zsinatai megkövetelték ugyan a papoktól és mesterektől az illendő öltözetet, de a papnék cifrázkodása ellen sűrűn kikeltek (Payr Sándor: i.m. 20., 22., 31.). Például Azari István sárospataki lelkész 1716-ban az ifj. Csécsi János elleni vádak között azt

is felsorolja, hogy feleségét „contra canones Ecclesiae sorsa felett Fő Asszony formán tzifrázza” (Horváth Cyrill: i.m. 8. és 16). Hermányi is írt le ilyen eseteket, pl. a hari papné csizmája, a nagylaki papné hajviselete (*A nagyenyedi... tractus... Protocolumból... 40a. és 43a.*). V.ö. még *Nagyenyedi Demokritus 229a.*

544 Máté 7, 6: „... gyöngyeiteket ne hányjátok a disznók elé...”

545 L. 212. jegyzet.

546 Szuvaty: vakolat; vályogdarab; korom; törmelék, szemét.

547 Gálprityi szőlő: az Ebhát utca és az országút közé eső szőlő Enyeden a Szabaderdő irányában. Szász eredetű név.

548 A két pap – az író megnevezési és asszociációs szerkesztési módszere ismeretében – Nádudvari Sámuel és Hermányi Dienes József.

549 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 178a-178b.*

550 Id. Gyöngyösi Árva Pál, 1668-1743.

551 Az Apatítól Nádudvarin át Kölesérihez jutott corvina jelenleg a bécsi Nationalbibliothek tulajdona (Cod. Lat. 224.); Catullus mellett valóban „más trágár Poéták”, mégpedig Propertius és Tibullus műveit is tartalmazza (Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára–Szántó Tibor: *Bibliotheca Corviniana*. Bp. 1967. 145. sz. 63. Nádudvari közvetítő szerepe itt nem merül föl.).

552 Megétet: megmérgez.

553 Első felesége Meder Asnatha (mh. 1737); a második gr. Bethlen Judit (1683-1719); a harmadik Toroczka Erzsébet (mh. 1732u.). V.ö. még *Nagyenyedi Demokritus 237a-237b.* (L. Pataki Jenő: *Köleséri uram házasságai.* =Ptűz 1925. 93-96.)

554 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus 223b.*; l. még a 301. és 543. jegyzetet.

555 Felpuzduráz: megharagszik; nekifegyverkezik. Korábban a szó értelme valószínűleg ’föl van készülve’ (NyTSZ és Kertész Manó: i.m. 101.), bár Medgyesi Pálnál való előfordulása (*Erdély s egész magyar nép hármass jajja*. Sárospatak 1653. II. 846.) mindkét értelemben fölfogható.

556 V.ö. *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai 538.*

557 Haller János, mh. 1756.

558 Deáki Filep Sámuel és Udvarhelyi Tölcséres Krisztina házasságáról van szó, v.ö. *Püspökök élete 60a-60b.*; *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai 538.*

559 *Néhai tiszteletes tudós férjfiunak, Nádudvari Péter uramnak... nyoltzvan-négy predikatioi... amellyeket... világ eleibe botsátott szathmári Pap Sigmond.* Kolozsvár 1741.

560 Bethlen László 1717. március 30-án halt meg.

561 Folti Bálintné Jósika Máriaánál.

562 Kristályozták: poharazták.

563 Id. Bethlen Sámuel, 1663-1708.

564 Id. Bethlen Sámuel és borsai Nagy Borbála fiai.

565 V.ö. *Emlékirat 127.*

566 Lapockázni: talán az Apor által említett lapockás táncról van szó (i.m. 331., 386.). A Baróti Szabó Dávidnál előforduló lapockás tánc (*deresen arcol fekvé; Magyarság virági*. Komárom 1803. 83.) átvitt értelmű és eufemisztikus kifejezés (Kertész Manó: i.m. 200.). A Réthei Prikkel Marián által gyűjtött lapát- vagy lapockás tánc (*A magyar táncnyelv.* = MNy 1906. 4. és *A magyarság táncai*. Bp. 1924. 120–124.) elnevezés mindenestre valószínűsíti a lapátot sejtet; ez magyarázza a „lapiczka kékjét”.

- 567 Kan: disznó, erkölcstelen.
- 568 Habari hammas: hanyag, firkált; légbőlkapott (?); ebben a formában valószínűleg egyéni szóhasználat. V.ö. habari: hányaveti, hanyag; az EMSZ 1793-ból ismeri.
- 569 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 310a. Bardóc Pál szászvárosi ref. lelkész Hermányi szemében a papi készületlenség jelképe.
- 570 Nádudvari Gergely.
- 571 Gecizni: gúnyolódni (?). Minden alakjában csak 1841 után ismert.
- 572 Bahó: együgyű, bamba.
- 573 Leidenben megjelent öt disputatiója közül négy teológiai vagy filozófiai, egy matematikai, illetve fizikai jellegű.
- 574 Teleki Mihály kancellárhoz.
- 575 *Auraria Romano-Dacica*. Szeben 1717. A lipcsei *Acta Eruditorum* 1719-ben ismertette.
- 576 Bríncoveanu havasalföldi fejedelemmel való kapcsolatára Vita Zsigmond figyelmzettetett (i.m. 284-285.).
- 577 Lázár Györgyné Bethlen Juditot.
- 578 Klistér: beöntés.
- 579 Elkucsul: elpatkol (?).
- 580 Toroczkai Erzsébetet.
- 581 Bódíság: bódultság, tudatlanság.
- 582 Erdély katonai parancsnoka Königsegg Keresztély Móric volt.
- 583 Zsolt. 39, 7.
- 584 A 237b. levélen.
- 585 II. Apafi Mihályné Bethlen Kata, ill. Bethlen Klára.
- 586 Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter.
- 587 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 110b.
- 588 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 220a.
- 589 Egérkő: arzén.
- 590 Szamunca (rom. samínta 'mag'): sarjadék.
- 591 2 Sám. 24.
- 592 Borosnyai Lukács Jánossal.
- 593 A két mű: Szatmári Pap János: *Philosophia prima seu metaphysica brevibus aphorismis delineata*. Franeker 1682. és Szathmárnémeti Sámuel: *Exercitii Philosophico-Metaphysici De Perenni Duratione Mentis*. Leiden 1682. L. *Emlékirat* 15-16.; 38. jegyzet.
- 594 A *Maga személyének, életének és különös tselekedetinek Mentsége* (Kolozsvár 1697.) c. műről van szó, de a kifejezés egyúttal a latin nyelvű *Prologia Bibliorum* (Kolozsvár 1697.) c. kiadványra is utal.
- 595 Bávászkodni: bámészkodni.
- 596 Tanácsol: tanácsot kér.
- 597 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 282b-283a. Haller Jánosnak és Daniel Zsófiának négy leánya született.
- 598 V.ö. *Emlékirat* 38.
- 599 L. Máté 13, 31-32.
- 600 A kolozsvári diadalkapuról I. Jakab Elek: *Kolozsvár története*. Bp. 1870-1888. III. 77-78.; Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc*. Bp. 1907-1910. I. 472., 601., II. 422. A diadalkapu állításáról beszámol Cserei is (i.m. 351.).

- 601 V.ö. Cserei Mihály: i.m. 328.
- 602 Grafen 1707-ban a Székelyföldről kiszorította a kurucokat, eközben a lakosság állapotát erősen megtrikította (Benkő József följegyzése szerint a gyalogtaligát ekkor *Graven szekereinek* nevezték. Kéziratából idézi Mikó Imre: i.m. 11.). A szatmári békekötésben nagy szerepet játszott.
- 603 Hermányi téved az időrendben. A zsigó, lejjebb említett csatavesztést a gyulafehérvári fejedelemválasztó országgyűlés (1704. július 8.) előzte meg; a marosvásárhelyi országgyűlésre, amelyen Rákóczi az erdélyi fejedelmi székbe beiktatták, csak 1707. április 5-én került sor.
- 604 1705. november 4-én a zsigó szorosban Herbeville tábornagy nyitotta meg az utat Erdélybe a császári csapatok számára.
- 605 Solya (lat. solea): saru, bocskor.
- 606 I. Frigyes Vilmos.
- 607 Anakim: Anákok, Anák óriás fiai (4 Móz. 13, 34.). V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 329a.
- 608 Erdélyben a toborzást Vallis altábornagy végezte; I. Frigyes Vilmos a toborzás eredményével meg volt elégedve (Petkó Béla: *Nagy férfiak toborzása Magyarországon I. Frigyes Vilmos porosz király számára 1732-1735-ben.* = Száz 1882. 659-661.).
- 609 II. (Nagy) Frigyes.
- 610 Vajai József 1718-ban iratkozott be Enyeden, a matricula szerint „Disc[essit] propudiose” (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 135.).
- 611 A szójáték alapjáról l. a 268. sz. anekdotát, *Nagyenyedi Demokritos* 326a-327a.
- 612 Béza *Annotationes maiores in novum dn. nostri Jesu Christi testamentum.* In duas distinctae partes (1594.) c. művéről van szó.
- 613 Hermányi Dienes Józsefnek.
- 614 I Móz. 40, 1-22.
- 615 Abats Mártonhoz; akárcsak Vajai Karkó Ferenc, ill. Szatmári Pap Zsigmond, ő is volt kolozsvári deák.
- 616 Toroczkai István, mh. 1712.
- 617 Toroczkai János, mh. 1745.
- 618 Járdovány klistéra: a borprés beöntése.
- 619 Hermányi Dienes Józsefnek.
- 620 Fái Sámuel; v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 56a-57b.
- 621 V.ö. Péld. 24, 23.
- 622 Szörölködik: törleszkedik, v.ö. sirül 'törleszkedik, odajárul', sirülködik 'osonkodik'
- 623 V.ö. *Püspökök élete* 54a. Bernhajder (ném. Bärenhäuter): permahajder, csirkefogó.
- 624 *Disputatio Theologica de Arbore scientiae boni et mali.* Utrecht 1693.
- 625 Toroczkai János, mh. 1745.
- 626 Morgó: valószínűleg árok vagy ér; Szabó T. Attila egyébként kimerítő munkája (*Adatok Nagyenyed XVI-XX. századi helyneveinek ismeretéhez.* Kolozsvár 1933.) nem ismeri.
- 627 Talán a doktor Enyedi István feleségéről, Récsei Krisztináról van szó.
- 628 Toroczkai Zsigmond, István és Kálnai Borbála f.

629 V.ö. *Püspökök élete* 63b.

630 V.ö. *Püspökök élete* 64a.

631 Topánfalva (Cîmpeni) a Móc föld (Țara Motiilor) fővárosa; közelében, a Găina-tetőn minden év júliusában, a görögkeleti Péter-Pál nap utáni vasárnap tartották a szétszórtan élő juhásztorok a leányvásárt, amelyre a leányok a hozományukat is elvitték, és közzsemlére bocsátották. A motívum Jókainál is megjelenik (*Szegény gazdagok*. A geinai leányvásár c. fejezet), de ő bizonyára hallomásból, erdélyi útja során értesült róla (Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*. Bukarest 1975. 120.)

632 V.ö. *Püspökök élete* 62a.

633 Farkal: követ, utolsóként megy. A fark szó 'a vége valaminek' értelemben Hermányinál gyakran előfordul (*fark lévén a' fő ellen insurgál*, *Nagyenyedi Demokritus* 22a.; *fark valék a' többi között*, 119a.; *végében farkában*, 127b. és 375a.; *a' Députátusok között Fark vala*, 191a.; *Bethlen Elek asztalának a' farkán ülök vala én*, 326a-326b.) A kifejezés igei alakját az EMSZ nem ismeri (de farkalló 'fékező nyaláb').

634 Cirmol: szid.

635 Baconi Incze Máté halotti orációja az 1717-ben elhunyt Szathmárnémeti Samuel fölött (1718. január 20.): *Imago consummati dei viri*. Kolozsvár 1718.

636 T.i. Hermányi Dienes József és Dézsi Lázár György.

637 Mimus és Momus: utánzó és gáncsoskodó (mimus: gör. eredetű lat. 'utánzó, színész'; Mómosz: a gáncsoskodás istene az ókori görögökknél).

638 Teleki Pál, 1677-1731.

639 Parolára: becsületszóra.

640 Hergét: hergel, ingerel (a TESZ által föltüntetett valamennyi alak későbbi).

641 Bethlen Gábor, 1711u.-1768.

642 Kerekes Izsák azonosíthatatlan személy. Mivel Hermányi semmi közelebbit nem árul el róla, nem tudhatjuk, az Erdélyben élő számos Kerekes család közül melyikhez tartozott, ill. hogy vajon rokonságban volt-e az Udvarhelyszékben lakó mohai Kerekes családdal, amelyből a Kerekes Izsák ballada perszönifikálásához és aktualizálásához mintát szolgáltató Kerekes Izsák származott (Faragó József: *Három magyar népballada*. =Művelődés 1969/1. 45-47. A ballada keletkezéséről és forrásairól I. Demény István Pál: *Kerekes Izsák balladája*. Bukarest 1980.). A Nagymohán (Grinari) lakó, 1704. június 20-án elesett személy névegybeesése azzal, aki 1750 után tanúja Bethlen Gábor tanácsos és Berzi János beszélgetésének, mindössze véletlen.

643 Hellos: emelkedés Nagyenyed határában, ezen ereszkedik le a Száguldó út.

644 Toroczkai János, mh. 1745.

645 Toroczkai Sára; az apja által a ferenceseknek tett adományokat perrel próbálta visszaszerezni.

646 Toroczkai János, mh. 1763e. Az elhunyt Toroczkai Györgyöt megkárosító Toroczkai János fogarasi főkapitánynak ő is unokája volt.

647 Humor: kedély.

648 Hokenpók: népetimológia; a pokonhóg (Beszt. Szj. 'porosz sisak') szóval való hasonlósága valószínűleg véletlen.

649 Révainé Pekri Klárának Maszpurg Zsigmond, Bethlenné Vaji Erzsébetnek Dujardin Ferenc volt a második férje.

650 Id. Toroczkai Zsigmondot, Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára fiát.

- 651 Punga (rom. punga): erszény.
- 652 Hermányi Dienes József.
- 653 *Jóra intő énekecskék*. Nagyszombat 1702. 49.
- 654 A Buzinkai Mihály által írott tankönyvek hosszú ideig használatban voltak. A diákok a *Compendii logici libri duo* (Sárospatak 1661., 1668., Lócse 1696., 1702.) c. könyvét éneklék ki.
- 655 Ifj. Sós Ferenc (1704-1776). – A csattanóból következtethetően Deáki Ferenc is kolozsvári lelkészcsaládból származott, így Deáki Filep József leszármazottja lehet.
- 656 Hostát (ném.): felsőváros; Kolozsvár egyik városrésze.
- 657 I. Rákóczi Györgyről van szó.
- 658 Vitringa itt említett műve: *Aphorismi quibus fundamenta sanctae theologiae comprehenduntur in usum scholarum privatarum*. Franeker 1688.
- 659 Apor Zsuzsannát.
- 660 Nagy Iván (i.m. V. 34.) szerint Haller Jánosnak Apor Zsuzsanna a második, Daniel Zsófia a harmadik felesége volt.
- 661 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 247b.
- 662 Ebedi (héber ebed 'szolga, rabszolga, alattvaló'): szolga.
- 663 Antal mene Budára: ostobaságokat beszél (?). A szólás ismert formája: Megjött Antal Budáról 'próbáltam, káromon tanultam' (Margalits Ede: i.m. 15.); 'nevetéses kifogásokat hoz fel' (O. Nagy Gábor: i.m. 45.).
- 664 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 7b.: „kiadja a' pohárt” 'kihányja'
- 665 Bod Péter: *A szent bibliának historiája*. Szeben 1748. A Komáromi-féle debrecen biblíáról írottak a 167-173. lapokon.
- 666 A megjelölt fejezet a hamis prófétákról szól.
- 667 A hányattott sorsú debreceni biblia Komáromi Csipkés György bibliafordítója, amely 1675-ben készült, de csak 1718-ban Leidenben jelent meg nyomtatásban. A kassai jezsuitáknál elhelyezett bibliapéldányok azonban nem jutottak el a megrendelő Debrecen városához és főbírójához, ifj. Komáromi Csipkés Györgyhez a kinevezett cenzor, Erdődy Gábor Antal egri püspök és a katolikus klérus ellenállása miatt. Mindössze néhány, valószínűleg 16 darabot sikerült megszerezniük, ezek útja azonban ma sem tisztázott. 1789-ban a korábban Leidenben, illetve Varsóban maradt példányok kerültek Debrecenbe (l. Szimonidesz Lajos: *A debreceni biblia viszontagsági és elnyomása*. = Egyht 1945. 65-91.). Hermányi prédikációiban is vissza-visszatért a Komáromi-biblia hányattatásaira (*Concio Passionalis ex Matth. 18.* (1754-1755.) 235., 243.).
- 668 Csirke (Tatai) Ferenc.
- 669 A piaristák betelepítése Debrecenbe gr. Csáki Imre nagyváradai püspök kezdeményezésére 1719-ben kezdődött; 1721-től iskolájuk, 1746-tól fölszentelt templomuk működött (Cserhalmay József: *A kegyes-tanítórendiek debreceni tárháza- és gymnasiumának története*. = 1895/96. évi Ért.).
- 670 A debreceni kollégium a 18. század közepére valóban nehéz helyzetbe jutott. Az erdélyi fejedelmektől kapott alapítványok elvesztek; 1752-ben a kormány megtiltotta Debrecen városának, hogy a tanárokat és tanítókat a városi pénztárból fizesse. 1753-ban az iskola három folyamodványban fordult a holland, a svájci és az angol ref. egyházakhoz támogatásért (Géresi Kálmán: *A főkönyvtár története*. = A debreceni ev. ref. főgimnázium 1894/95. évi Ért. 34-36.).

- 671 Teleki Sándor, 1679-1754.
- 672 Valószínűleg Hermányi Dienes Józsefnek.
- 673 Firkól: firkál.
- 674 Hengér: hóhér.
- 675 Valószínűleg Hermányi Dienes József.
- 676 Megvonja a bagariát: meghúzza magát.
- 677 Kocabuzota: szitokszó (?).
- 678 Dancáskodik (rom. danci 'cigánygyerek'): piszkoskodik, mocskolódik; szitkozódik (a TESZ igeiként csak 1861-ből, köznévként 1771-ből ismeri).
- 679 V.ö. *Emlékirat* 46.
- 680 A kormányzók 1718. december 27-én kelt királyi leirat értelmében költözött Kolozsvárra, és 1732. január 22-én Szebenbe (Jakab Elek: i.m. III. 127., 134.).
- 681 Deberke: bödön formájú faedény.
- 682 Csáki Imre, sz. 1700.
- 683 Ifj. Wesselényi István, 1708-1758.
- 684 Eszterha: ereszalja.
- 685 Lucius Apuleius (125k.-180) római író, szónok és filozófus; nevét a *Metamorphoses* (*Az aranyzsámár*) c. regénye tette közismertté. Nikolaus Avancinus (1611-1686) dél-tiroli származású, latinul alkotó jezsuita író, költő. A retorika, filozófia, dogmatika tanára. Egy művét (*Vitae et doctrina Jesu Christi*. 1665.) Illyés András fordította le magyarra (*A Krisztus Jézus élete*. Nagyszombat 1690.).
- 686 Werbőczy István *Hármaskönyve* (1514), a magyar feudális jog összefoglalása.
- 687 Furatos: csapólapát; testi fenyítéshez használt eszköz.
- 688 Hunyadi Ferenc, mh. 1740-1743 között.
- 689 Bagaméri Sámuel valószínűleg az 1715-ben beiratkozott Bagaméri Sámuellel azonos. Vita Zsigmond véleménye ellenére (i.m. 32., 280., Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 132., 135.) ő lehetett az, aki egy 1722-ben, Kolozsvárt kiadott halotti oratio címlapja szerint felsőbányai származású, enyedi alumnus, jurátus és könyvtáros (Szinyei József: i.m. I. 336.); 1724-ben az odera-frankfurti, 1726-ban a groningeri egyetemen tanult, majd hazatérve 1727-től nagybányai, 1732-től zsarolyáni, 1736-tól beregszászi, 1743-tól 1767-ig huszti lelkész volt. Az 1718-ban beiratkozott Samuel B. Bányai a matricula szerint sárpataki lelkész lett; a fönti életrajzi adatok valószínűleg nem órá vonatkoznak.
- 690 Bánffy Kata; 500 forint segéllyel támogatta a székelyudvarhelyi iskolát (Kis Ferenc: i.m. 36.).
- 691 Az enyedi matriculában a szóban forgó időben Bagaméri István nincs föltüntetve, szerepel viszont egy Bagaméri András, aki 1719-ben iratkozott be (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 136.); így együtt lakhatott egy Pais nevű deákkal, az 1720-ban beiratkozott Pais Jánossal. Vita megnevez ugyan egy Bányai Bagaméri István nevű könyvtárost (i.m. 32.), de a jegyzetekben az általa írt halotti oratio (Kolozsvár 1722.; Szinyei József: i.m. I. 336.) címlapja alapján Bagaméri Sámuellel azonosítja.
- 692 Porzsoló: serpenyő.
- 693 T.i. a parazsat, hogy lángra kapjon.
- 694 Pais János.
- 695 Ertig-bertig: bukdácsoló, billegő(?).

- 696 Talán az 1745-ben elhunyt Toroczkai Jánosról van szó.
 697 Jósika Juditnak.
 698 T.i. hogy Venus Vulcanus felesége.
 699 Szapullani: lúgos vízben áztatni.
 700 Szíjalt: szeletelt.
 701 Megszárasztják: megakasztják a forgalmát.
 702 Catilinária (Cicerónak Catilina elleni beszédeiről): leleplező, támadó hangú politikai szónoklat. Philippica (Démoszthenésznek Fülöp király elleni szónoklatairól): támadó, éles hangú politikai beszéd.
 703 Sztárai Mihály gyülekezeti énekei évszázadokon át állandó darabjai maradtak a ref. énekeskönyveknek. Szinnye József (i.m. XIII. 1125.) szerint Sztárán (Zemplén m.) született. Megfontolásra érdemes, hogy a Hajdú-Bihar megyei Esztár községnek szintén előfordul Sztár alakban a neve (Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Bp. 1980. 208.).
 704 Irgyinálnak-virginálnak: orgonálnak-virginálnak, azaz zenebonát csapnak.
 705 Csengeri (K.) István.
 706 A tréfa értelmezése nehéz. A Mihály Vajda kifejezés utalhat Mihail Viteazulra, s ez esetben talán az ő halála színhelyére, Szentmihályfalvára; vagy a szintén Szentmihályfalván lakó Vajda Mihályra (*A nagyenyedi... tractus.. Protocolumából...* 41a.), föltételezve, hogy a másoló cserélte meg a nevek sorrendjét; ez utóbbi szöveg-rész („Vajda Mihály udvara”) azonban helymeghatározás is lehet. A tréfa lényege bizonyára a Gombás és Szentmihályfalva közti mintegy 30-35 kilométernyi távolság.
 707 Az unióról l. *Nagyenyedi Demokritus* 254. jegyzet.
 708 Hermányi Dienes József.
 709 Bibó: ivó.
 710 Teleki Sámuel, 1710-1782; Daniel Lőrinc, 171?-1758u.
 711 Teleki Pál (1677-1731) 1696-ban Berlinben tárgyalt Ernst Daniel Jablonski-val, Frigyes brandenburgi választófejedelem, később porosz király udvari lelkészével. A vele való kapcsolatot Pápai Páriz Ferenc fordította az erdélyi ref. akadémiták hasznára; az alumínium 1700 és 1784 között, a frankfurti akadémia Berlinbe költözéséig 2-2 tanuló számára biztosított 80 tallér évi alumniát.
 712 *Jurisprudentia hungarico Transsilvanica*. Szeben 1742. Az oratio a B2a-F2b. lapokon. Hogy Werbőczy *Tripartitum*ának Prologusát használja forrásul, maga is leszögezi a B4b. lapon. Huszti Andrásról és üldözéséről l. Kosáry Domokos: i.m. 124-125.
 713 Alléktó és Megaira: erinnysek, a vész, a bosszú istennői a görög-római mitológiában.
 714 Tisiphoné: a harmadik erinny.
 715 Bethlen Gergely, 1717-1792k.
 716 Ekkal-mekkel: utálkozik; viszolyogva foglalkozik valamivel (?); valószínűleg Hermányi egyéni szóképzése a ném. ekeln 'undorodik, utál' szóból.
 717 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 233a.
 718 Hermányi Dienes Józsefre.
 719 Karuc (rom. carúta): vasalatlan kis szekér.
 720 V.ö. *Nagy Enyedi Ekleziának Papjai* 539.
 721 I Sám. 28.
 722 Ifj Szentgyörgyi Márk Istvánnal.

- 723 1682-ben szerzett nemeslevelet.
- 724 L. Nagy Enyedi Eklesiának Papjai 23. jegyzet.
- 725 Karuly: karvaly.
- 726 Rébedez: révedez, képzelődik.
- 727 Varga patak: Székelyudvarhely városát átszelő patak a régi Varga utca (ma November 7. utca) hosszában (Tibád Levente: i.m. 28.).
- 728 Életét: élelmét.
- 729 Híján: padlásán.
- 730 Az esetet elmondja Szeles János is (i.m. 587-588.).
- 731 Popium: népi kenőcs, már a 17. századtól ismert (Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek*. I-IV. Bp. 1929-1940. II. 70.; Vita Zsigmond: i.m. 86.).
- 732 Segesty: sekrestye. Turba: bőrtarsoly, iszák.
- 733 Rorate: hajnali ádventi mise; elnevezése a latin nyelvű liturgiában előforduló Rorate coeli (lat. 'harmatozások, egek') szövegrész kezdőszavából származik.
- 734 Zabolai: zabolai kendő.
- 735 Valószínűleg Csíkszentmárton.
- 736 Topor: balta.
- 737 Kártyos: faedény, dézsa.
- 738 V.ö. Szeles János: i.m. 590-591.
- 739 L. orációjában: *A régi nagy Bethlen háznak új homályba érkezett szövéténeke*. Kolozsvár 1718. Ezt fogadja el – a Betlehem szóból való eredeztetést cáfolva – egyebek közt Benkő József (i.m. II. 366.) és Lehotzky András is (*Stemmatographia nobilium familiarum*. Pozsony 1796-1798. II. 52.).
- 740 Válva: lévén.
- 741 Hermányit ezúttal megcsalja az emlékezete: Bethlen László 1717. március 30-án halt meg, s ő ekkor már a 18. évében járt.
- 742 Bethlen János, 1670k.-1712u.
- 743 Kabala gyermek: leány.
- 744 Kostis: valószínűleg tulajdonnév.
- 745 Hóharmat ütötte: dérütötte, hamvas. Pöszlék: hulladék, vakarék.
- 746 I. Frigyes Vilmos porosz király.
- 747 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 254a.; 607., 608. jegyzet.
- 748 L. Bír. 15, 4-5.
- 749 L. *Emlékirat* 204. jegyzet.
- 750 Cserei János I. Ágost Frigyes lengyel király tisztje volt.
- 751 Azaz (mint a szerencsét) ha elmúlt, nem lehet megragadni.
- 752 Birbitél: mormol.
- 753 *A bajusz* néven ismert, Arany versében halhatatlanná tréfált történet gyökerében keleti eredetű. A Hallgató verseny történettípus változatainak egyik ágában a cselekmény a háznak a gazda szemé láttára történt és eltűrt kifosztásával egészült ki. A történetnek ez utóbbi része valószínűleg önállósult; mint Solymossy Sándor rámutatott, a cigányság terjeszthette el, hasonló csínyeket elkövetve, így helyi anekdoták keletkezésére adva módot. Ismert volt a Balkánon is. Legkorábbi hazai följegyzése a *Nagyenyedi Demokritus*ban előforduló változat; följegyezték Székelyudvarhelyen és Szalontán is, ez utóbbi változat bizonyára refolklorizáció eredménye. A kérdés történetét és irodalmát I. Solymossy Sándor összefoglalásában: *A „Bajusz-adoma” kelet-*

kezése. = Ethn 1918. 113-142., továbbá György Lajos: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 94-95., 18. sz. és utó: *Világjáró anekdoták*. Bp. 1938. 168.

754 V.ö. *Püspökök élete* 57a.

755 Egyik fiuk Teleki Sámuel (1739-1822), a marosvásárhelyi Teleki-téka alapítója, Janus Pannonius kiadója; a másik ifj. Teleki Sándor (1739k.-1798u.).

756 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 208a-208b.; a nevetlen asszony Andrományiné.

757 V.ö. Zsolt. 137.: „5. Ha elfelejtkezem rólad, Jeruzsálem, felejtkezék el rólam az én jobbkezem! 6. Nyelvem ragadjon az ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad...”

758 Marosvásárhelyi Molnár István és Bajcsi Sámuel, v.ö. *Püspökök élete* 67b.

759 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 168a.

760 L. *Nagyenyedi Demokritus* 399. jegyzet.

761 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 167a-167b.

762 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 191b., *Püspökök élete* 74a.

763 Cserge: lompos szövésű gypjúpokróc.

764 Valószínűleg Hermányi Dienes Józsefet.

765 Kólika: hascsikarás.

766 I Móz. 24, 31.

767 Helyesen: Zsolt. 34, 2.

768 V.ö. *Emlékirat* 94., 129.

769 Hermányinak igaza van, a héber *āmēn* és *אמן* mellett a görögkeleti egyházakban használatos az *amin* hangalak, amely egyébként a középgörög nyelv hangjelölését ($\eta > \iota$) tükrözi.

770 Ifj. Teleki József, 1701-1729.

771 Egyes: közös; egyest inni: közös pohárból inni.

772 Szírú: szérú.

773 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 205a-205b.

774 Ugyan: bizony, valóban.

775 A pütkösdí királyválasztás szokásának meglétéről a 16. század óta tudunk („rex pynkestiensis”, 1528. Kállay János levele. Juhász Miklós: *A pütkösdí király legrégebb okleveles emléke*. = Ethn 1944. 42.), maga a szokás azonban föltehetően jóval régebbi (Bálint Sándor: *Karácsony, húsvét, pütkösd*. Bp. 1976. 336-345.). A Hermányi által leírtaktól eltérően a királyválasztás általában verseny keretében zajlik, ahogy Jókai *Egy magyar nábob* c. regényének 8. fejezetében látjuk (Csáki János: *A pütkösdí királyválasztás Ugocsában*. = Ethn 1895. 226.; Sebestyén Gyula: *A pütkösdí király és királyné*. = Ethn 1906. 32.); a királyválasztásnak ez a módja valószínűleg helyi, kollégiumi diákszokás. (A kérdés igen gazdag szakirodalmából l. még: *A Magyarság Néprajza*. Bp. é.n. II. 413.; Róheim Géza: *Magyar néphit és népszokások*. Bp. 1925. 294.; Ipolyi Arnold: *Magyar Mythológia*³ Bp. 1929. 302-304.; Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátászás*. Bp. 1964. 111-118.)

776 Bod Péter szerint (*Magyar Athenas*. Nagyszeben 1766.) a vers így kezdődött: „Régen egy nagy kő valék, kőszikla, semmirekellő, Rám találta Tamás, néze, ha mire volnék leendő sat.” (l. még Paikoss Endre: *A kassai helvét hitv. egyház megalakulásának története*. Sárospatak 1889. 110.; Zsilinszky Mihály: i.m. 416.). Már Bod észrevette, hogy a gúnyvers egy Horatius-szaftra átdolgozása („Rég fűgefának voltam törzse, silány fa-

anyag. S hogy / hánytá-vetette az ács, mi legyen: kis padka? Priapus? / Jobbnak vélte emezt. Isten vagyok íme azóta...” *Szatírák* I. 8. 1-3. Horváth István Károly ford.).

777 Hippokratész *Aphorismoi* c., 7 könyvből álló munkája összes műveinek lényegét tartalmazza rövid tanítételekben.

778 Azaz nemi betegségekből.

779 V.ö. *Püspökök élete* 66a-66b.

780 „Van oly ember, aki egymaga van és nincs vele másik, sem fia, sem atyjafia nincs...” stb.

781 Hermányinak a Toroczkai-családhoz fűződő kapcsolata és megnevezési szokásai ismeretében ez maga Hermányi Dienes József.

782 Türedék: göngyölg, tekercs.

783 Áhi: szájtáti, bamba.

784 Cibre: cibere, savanyú leves.

785 A gúnyverset Rettegi is följegyezte németül, sőt magyarra is lefordította naplója 1759-ban írt részében: „Ezt is láttam írásban a minap Szebenben, hogy írták a prussiai királyról. Magyarul fordítottam e szerént:

Meine Länder lass ich liegen,	Nyugodjék az én országom.
Mit dem Kaiser will ich kriegem,	A császárral hadakozom,
Dem Schweden will ich schenken,	Svecust magajándékozom,
Dem Franzosen will ich denken,	A franciára lesz gondom,
Und dem Russen will ich machen,	A muszkával azt cselekszem,
Dass die ganze Welt soll lachen.	Kit a világ is nevéssen.

Valaki írta ezeket felőle (mert maga-maga felől hogy öfféléket mondjon, nem hihető)...” (i.m. 83.)

786 A hétéves háború folyamán 1759. augusztus 12-én II. Frigyes porosz király seregei Kunersdorfnál megsemmisítő vereséget szenvedtek az egyesült orosz-osztrák seregektől.

787 Béli Pál és Bánffy Dienes sorsáról I. *E biographia...* 5a-5b., 11b-15b.

788 Béli Pál és Bánffy Dienes sorsáról több vers, ill. ének is keletkezett. Egy 1674-ből származó ének az RMKT XVII/11. kötetben jelent meg (*Az első kuruc mozgalmak korának költészete*. Sajtó alá rend. Varga Imre. Bp. 1989. 270-271.). E versszak ezekben ismeretlen.

789 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 208a.

790 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 76b.; 204. jegyzet.

791 L. Vita Zsigmond: i.m. 85.

792 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 379a-379b., ott árapalaki származásúnak mondja.

793 Kemény László, mh. 1787.

794 A bölcs Lindorák leveleit a győri, Streibig Gergely által kiadott *Házi és uti új Kalendariom* közli; Hermányi híradásával ellentétben 1760-ban a folytatást is közölte (*Elméti vidámító elegy-belegy dolgok*. Válogatás a győri kalendárium 1749-től 1849-ig tartó időszakából. Közreadja Szilágyi Ferenc. Bp. 1983. (Magyar Hírmondó) 231-262.).

795 Id. Zeyk Mózes, mh. 1758.

796 Id. Zeyk Mózesné: Pekri Zsófia; Daniel Istvánné: Pekri Polixéna; Radák Ádámné: Pekri Erzsébet Terézia; a mostani gubernátor édesanyja: Pekri Kata. Pekri Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia lányai.

797 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 93b.

- 798 A pap ifj. Ajtai Benkő István, az esperes Ajtai Benkő Mihály.
 799 Id. Ajtai Benkő Istvánnak, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 141b.
 800 Folti Mária.
 801 Ifj. Zeyk Mózes, mh. 1778.
 802 Haller János, Erdély főkörmányzója.
 803 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 142b-143a.
 804 Márkosfalvi Deák Péter.
 805 Vitéz Erzsébetet.
 806 Tromf (bajor-osztrák trumpf): ügyetlen öregember. A TESZ csak 1851-ből ismeri; az ott adott értelmezés ('ügyetlen, éhletetlen öreg ember') 'éhletetlen' jelzőjét ez a szövegkörnyezet megcáfolja.
 807 Valószínűleg Hermányi Dienes Józsefet.
 808 A török háború (1737. július 11. – 1739. szeptember 1.) idején; a sikertelen háború orosz szövetségben folyt, és célja a balkáni hódítás volt.
 809 Lazarétum: kórház.
 810 Két renddel: két sorban.
 811 Hannover: Hannover városából vagy a Hannover (Frigyes Ágost hannoveri hercegről elnevezett) ezredből való.
 812 Hermányi Dienes Józsefre.
 813 Agenda: imaformulás könyv.
 814 Szathmárnémeti Mihály itt említett műve: *Sz. Dávid Psaltériuma, avagy a CL Soltároknak magyarázata*. Mindhárom kiadása (Kolozsvár 1679., Lőcse 1680. és 1685.) tizenkettedrét.
 815 Batthyány József érsek, Batthyány Lajos nádor fia.
 816 Kemény Simon, mh. 1768u.
 817 II. József magyar és cseh király.
 818 2. Sám. 16, 5-11.
 819 Olasztelemi Tamás Mihály; a matricula is megjegyzi róla: „Dementatus, tandem obiit (Megőrült, aztán meghalt)” (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 128.).
 820 Kolozsvári István, Enyedi István, id. Pápai Páriz Ferenc professzorok, valamint Bajcsi Sámuel enyedi ref. pap.
 821 Kun László szekere: koldustaliga (?). A kifejezést a Kun László szekereére szorult 'teljesen elszegényedett' szólás világítja meg. A szöveg bizonyítja, hogy a Kun László szekere valóságos tárgy volt, nem az emberi igavonás képes kifejezése, mint Margalits Ede feltételezte (i.m. 479.).
 822 1759-61-ben széles román vallási és antifeudális parasztmozgalom bontakozott ki Erdélyben. A görögkatolikus vallási unióra (l. *Nagyenyedi Demokritus* 254. jegyzet) kényszerített görögkeleti románoknak Mária Terézia türelmi rendelete (1759) ortodox püspökség föllállítását engedélyezte. Az engedély megadásában része volt annak is, hogy az Ioan Inocentiu Micu-Klein (1692-1768) görögkatolikus püspök által vikáriussá kinevezett Nicolae Pap de Balomir főesperes szakított az unióval, a Havasalföldön át Oroszországba ment, s rábírta Erzsébet cárnőt, hogy vesse latba befolyását az erdélyi ortodox egyház érdekében. A mozgalom központja az erdélyi Érchegeység, egyik vezetője Sofronie kalugyer volt. A mozgalom egységes vezetés híján elhalt; utolsó föllobbanásait 1761-ban a Buccow vezette császári csapatok fojtották el.

- 823 Morio: a komédia egyik alakja ('bolond').
- 824 Elfoglaltatott: megszállott (az obsessa szó szerinti fordítása).
- 825 Friedrich Wilhelm Haugwitz.
- 826 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 361a.; ott Szigeti Gergely néven emlegette, és cródsi származásúnak mondta.
- 827 Halmágyiról, a papról l. *Nagyenyedi Demokritos* 355b-356b.
- 828 Kemény László gubernátornak.
- 829 A szakállhordás az ortodox papok és szerzetesek külső jellegzetessége volt. Az unitus-schizmatikus küzdelmekről l. a 822. jegyzetet. Az unitus püspök Petru Pavel Aron.
- 830 A hétéves háború (1756-1763).
- 831 Öszvefontozza: összehuncfutozza, összeszidja.
- 832 Radák István és Gyulai József, v.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 384b.
- 833 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 21a.
- 834 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 382a.
- 835 Gr. Teleki Sándorról (mh. 1767), Torda vm. főispánjáról és gr. Teleki Lászlóról (1710-1778), guberniumi tanácsosról van szó.
- 836 Muskotély: muskéta, kanócos puska.
- 837 Kemény László gubernátor 1762 áprilisában, a bécsi udvar által erőszakolt, alkotmányellenes változások, főleg a határőr katonaság szervezése, továbbá Buccowal való összeütkezései miatt kényszerült lemondásra. Halmágyi István visszaemlékezései szerint önként mondott le, hogy megelőzze a jubilálást (i.m. 3.). Halmágyi is megemlékezett Buccow beiktatásáról (i.m. 8-9.).
- 838 Kemény Lőrinc, László gubernátor és gr. Teleki Zsuzsanna fia a Gyulai-gyalogezredben volt kapitány; az 1709-ben alakult gyalogezrednek 1742-től volt a hadkiegészítő területe Erdély.
- 839 Buccow tábornok két román és két székely gyalogezred, valamint egy székely huszárezred föllállítását tervezte. A románok, hogy a jobbágysortól szabaduljanak, szívesen jelentkeztek, a székelyek azonban tiltakoztak, mozgalmukat csak a mádfalvi vérengzés (1764. január 6.) után sikerült elfojtani.
- 840 Jósika Imre, mh. 1776.
- 841 Jósika Mária és Gyulai József házasságából Nagy Iván szerint (i.m. IV 487.) három gyermek született (Kata, István, Ferenc).
- 842 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 394b.
- 843 III. Péter cár (1728-1762; 1761-től orosz cár) ellen a felesége, Katalin (1729-1796; 1762-től II. Katalin néven cárnő) szervezett összeesküvést a görögkeleti vallás megvetésének ürügyével. Katalin kegyencei az amúgy is népszerűlen cárt az összeesküvés sikere után megmérgezték. Az eseményekről Rettegi is megemlékezett (i.m. 143., 448.).
- 844 A Jósika család a temesi bánságból, Karánsebes környékéről származott, itt a zsidóvári uradalom birtokosai voltak.
- 845 Téből: tettetésből (?), tőből (?). A szövegkörnyezet inkább az első értelmet teszi valószínűvé, azaz: Wesselényi Mária – akárcsak a muszka cárné – csak színleg szerette a férjét, Jósika Mózeset.
- 846 Jósika Imre és a katolikus Bornemisza Anna Mária házasságából utóbb mégis született egy fiú: Miklós, az ifró Jósika Miklós apja (Nagy Iván: i.m. V. 359.).

847 Buccow tábormok.

848 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 394b.

849 Teleki Pál, 1719-1773.

850 A csillagkeresztes hölgy-rend Európa egyik legexkluzívabb női rendje. 1668. szeptember 18-án alapította Mantuai Eleonóra, III. Ferdinánd özvegye főnemes hölgyek részére, akik kitűntek a hit és a jótékonyág terén. A rendjel kitüntetettjei udvarképesek voltak.

851 Barátkorda: szerzetesi öv.

852 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 392b.

853 V.ö. *Nagyenyedi Demokritos* 390b.

854 Farkas patak: árok és a két oldalán fekvő oldal neve (-árok, -erdő, -gyümölcsös, -szőlő, -irtás) Enyeden; árkában ma már csak esőzések alkalmával van víz. Herzsza: Enyed három városrészének (Első-, Közép-, Végherzsza) összefoglaló neve; a szó szász eredetű.

Függelék

E biographia Nicolai Bethlen

A szöveg voltaképpen alig több, mint Bethlen Miklós *Önéletírásának* epikus részeiből készült, egyéni ízlésű kivonat. Közlését mégis fontosnak tartottuk, mivel – egyéb zsengek hiányában – ez kínál fogódzókat (a Kemény János *Önéletírásából* készült kivonattal együtt) Hermányi korai írói működésére, történelemfölfogásának, erkölcsi nézeteinek és írói módszereinek kialakulására; azonkívül adalékokat szolgáltat Bethlen művének továbbélésére is.

A mű 1752-ben vagy ez előtt született (l. a két kolligátumban előforduló dátumot: „Iram ezt Anno 1752”, Gyfv 31a; „Iram ezt 1752-ben,” Mvh. 58.); pontosabb datálására nincs fogódzónk. Csak feltételezni tudjuk, hogy Bethlen Miklós *Önéletírásához* – akárcsak Keményéhez – a Kemény család révén jutott hozzá, tehát a két hasonló jellegű munka egyidőben keletkezett; de minthogy a Kemény-műből írt *Continuatio* szintén nem datálható, ez az időmeghatározás is csak relatív jellegű.

Mindössze egy, hipotézisnek nem is nevezhető elgondolásunk lehet a keletkezés idejének megközelítő becslésére. Tudjuk, hogy Hermányi állandóan és sokat alkotó író volt. A harmincas években a Máté fejezeteit magyarázó homília-gyűjteménye összeállításával foglalkozott (Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Kézirat-tára, Ms. 32.; MTA mikrofilm A 637/I), ezt 1734 májusában fejezte be. Az ötvenes években a másik prédikációs gyűjteményt (Kolozsvári Ev. Ref. Teológiai Könyvtár, Ms. 37.; MTA mikrofilm A 639/VII.) és a kötetünkben közölt nagyobb lélegzetű világi műveket írta. *Nem tudjuk, mivel foglalkozott a közbeeső másfél évtizedben.* A negyvenes évek elején elvesztette feleségét és hamarosan az édesapját is (1742); a kettős gyász, valamint első papságának (ugyancsak 1742) megnövekedett terhei kevéssé teszik valószínűvé, hogy ekkor nagyobb lélegzetű világi munka írásába kezdett volna. Amennyiben ez az argumentum ex silentio alkalmazható, a két *önéletírásból* készült átdolgozás *talán* a 30-as vagy 40-es évek második felében keletkezett. A Hermányi-életműnek azonban jelenleg olyan kicsi részét ismerjük (mintegy egytize-

dét), hogy a ránkmaradt művek keletkezési idejének megoszlásából kovácsolt érv szükségképpen csak tapasztalaton alapuló becslés maradhat, s nem többé-kevésbé alátámasztható hipotézis.

A szöveget a két kolligátum őrizte meg:

1. a gyulafehérvári (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349./I.) a 3a-17b. lapokon. A szöveget több kéz másolta: a 3a. lap első bekezdése az 1. kéz, onnan az 5a. az első bekezdésig a 2. kéz, onnan a 6a. aljág ismét az 1. kéz, a 6b-től a 8a. közepéig a 3. kéz, onnan a 2. kéz írása.

2. a marosvásárhelyi (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) a 3-tól 30-ig számozott lapokon.

(A két kolligátum ismertetését l. a jegyzetek bevezetőjében.)

A két másolat meglétéről Klaniczay Tibor (ItK 1954. 58-59.), ill. Gyenis Vilmos írt (ItK 1962. 77.).

A másolatokat Bethlen Miklós *Önéletírásának* (Sajtó alá rend. és jegyz. V. Windisch Éva, előszó Tolnai Gábor. I-II. Bp. 1955. Magyar Századok) szövegével összevetve azt tapasztaltam, hogy a Gyfv másolat közelebb áll Bethlen szövegéhez, ennél fogva Hermányi eredeti szövegéhez is, így ezt tekintettük alapszövegnek. Bethlen eredeti szövegének kritikai kiadása természetesen módosíthatja a Hermányi-szöveg rekonstrukcióját is. Emellett fölűntettük a Mvh másolat eltéréseit, kivéve a pusztán helyesírási és hangjelölési, valamint a nem tartalmi jellegű különbségeket. A jegyzetekben fölhasználtuk a jelzett kiadás jegyzeteit.

1 A lengyel-svéd háborúban II. Rákóczi György – a Porta engedélye nélkül – a svédnek oldalán vett részt (1657), célja a lengyel korona megszerzése volt. A svédeknek a dán támadás miatti hazatérése az erdélyi csapatok katonai kudarcát eredményezte. Rákóczi menekülni volt kénytelen, seregének nagyrésze a vezérrel, Kemény Jánossal együtt tatár rabságba esett. Csak a Bethlen Jánossal Krakóban maradt csapat érkezett vissza sértetlenül Erdélybe.

2 Bethlen Miklós *Önéletírása* (I. 105.) szerint az udvarhelyi iskola alapítására adott 4000 forintot, a marosvásárhelyi iskolának 2000-t. Kis Ferenc (i.m. 11.) szerint az udvarhelyi, akkor triviális iskolának adományozta azt az ezer aranyat (5000 ft), amely elhunyt Zsófia leánya nászajándéka lett volna, az iskola gimnáziumi rangra emelése végett; a marosvásárhelyi, akkor particula állású iskolának 3000 forintot jutott (I. Benkő József: i.m. II. 260. §. 5.).

3 Bethlen Farkas, 1560-1618.

4 Ifj. Váradi Miklós, id. Váradi Miklós fia.

5 Forrás: BM Első könyv 1. rész (I. 105-107.).

6 1658 októberében Segesvárott Rákóczi párthíveinek távollétében kevésszámú jelenlévő a nagyvezér küldöttének fenyegetésére fejedelemmé választotta Barcsai Ákost. Rákóczi csapatainak közeledtére a gyűlés szétoszlott. 1658 novemberében Marosvásárhelyen tartottak országgyűlést a segesvári gyűlés befejezésekképpen, s itt törvénybe iktatták Barcsai megválasztását.

7 Forrás: BM Első könyv 11. rész (I. 163-164).

8 Forrás: BM Első könyv 12. rész (I. 173.).

9 A fejedelmi hatalmat újra magához ragadó II. Rákóczi Györggyel szemben Barsai török segítséghez folyamodott. A török katonai győzelmek ellenére Erdély – Szeben és Déva kivételével – Rákóczi kezén maradt. A Gyalu és Szászfenes között 1660. május 22-én lezajlott, döntő ütközetben Rákóczi megsebesült, és Váradon, ill. más forrás szerint Sebesvárot hamarosan meghalt.

10 Forrás: BM Első könyv 12. rész (I. 175.).

11 Székely László, mh. 1679.

12 Az 1761-es gyulafehérvári országgyűlésen.

13 Báthory Zsigmond fejedelem 1594-ben a kolozsvári országgyűlésen tizennégy főurat elfogott, s közülük ötöt, a törökbarát politika vezetőit lefejeztette, másokat a börtönben öletett meg.

14 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 242-243.).

15 Bánffi Dienes, 1630-1674.

16 Naláczi István, 1632-1702.

17 Vizsla: fürkésző, kereső.

18 Valójában (mint Bethlen Miklós szövegéből világos: „Teleki vette rá Béli Pált, másképen a generálisság, praecedentia és Szinyefalu miatt Bánffi Dienesnek nagy ellenségét”, I. 243-244.) nem Teleki, hanem Béli mint generális érdekeit sértette Bánffi váradi, ill. Várad eleste után kolozsvári kapitánysága, ő ugyanis olyan területek fölött gyakorolt felügyeletet, amelyek korábban Béli fennhatósága alá tartoztak.

19 Bánffi Zsigmond, mh. 1680k.

20 Haller János, 1626-1697; Rhédei Ferenc, 1634-1684.

21 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 243-244.).

22 A Torda és Kolozsvár közti országút mentén fekvő Koppándról van szó (Copaceni, Copand).

23 Vitéz Gábor udvarából.

24 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 252.).

25 A helység azonosítása nehéz: vagy a Kolozsvárról ÉNy-ra fekvő Szentpálról, vagy a Maros mentén, Marosvásárhelytől DNY-ra fekvő Kerelószentpálról van szó.

26 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 252-253.).

27 1672-ben az évi adóból hiányzó összeget a két főszámvevőn, Alvinczin és Lipcsei Györgyön akarták behajtani. Azok számadásaikkal igazolták ártatlanságukat, ám a fejedelem elzárkózott azelől, hogy a hiányt a kincstár térítse meg, s a rendek kérésével hozzá forduló Mikola Zsigmondot nem fogadta.

28 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 281.).

29 Forrás: BM Második könyv 12. rész (I. 330.).

30 Id. Dániel István, 17. sz. 2. fele.

31 A vajasdi patak Vajasd (Oiejdea) mellett, Gyulafehérvártól ÉK-re ömlik a Marosba.

32 Forrás: BM Második könyv 12. rész (I. 331.). Marchisio látogatását Haller János is megörökítette ([Szabó] Sz. Károly: *Haller János följegyzései 1685-1687-ről.* = TT 1878. 679-690.)

33 Forrás: BM Második könyv 13. rész (I. 343-345.).

34 Forrás: BM Második könyv 13. rész (I. 345.).

- 35 Antonio Carafa.
- 36 Forrás: BM Második könyv 17. rész (I. 378.).
- 37 II. Apafi Mihály a bécsi udvar ellenzése ellenére vette feleségül Bethlen Gergely (1641-1697) lányát, Katát. Az áldatlan házasság következményeire Hermányi több ízben utal (*Püspökök élete* 53a., *Nagyenyedi Demokritus* 72a-75a.). L. még *E biographia...* 9a.
- 38 Forrás: BM Második könyv 20. rész (II. 12.).
- 39 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 19.).
- 40 Erdély guberniummá szervezése után az erdélyi kancellár feladatát a Bécsben helyettes kancellária néven létesített intézmény tartotta kézben; ez azonban fokozatosan felsőbb hatósággá nőtt, közvetítő szerepre kárhozthatva az erdélyi kancellári tisztet.
- 41 Tartozzál: veszteg légy.
- 42 Bánffy György, 1660k-1709.
- 43 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 19-20.).
- 44 Anghel Atanasiét. A vallásunióról I. *Nagyenyedi Demokritus* 254. jegyzet.
- 45 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 51-52.).
- 46 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 52.).
- 47 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 51.).
- 48 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 52.).
- 49 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 54.).
- 50 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 55.).
- 51 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 57.).
- 52 Szójáték az *investigare* 'kikutat, kinyomoz' és a *veszteget* igékkel. Forrás: BM Második könyv 26. rész (II. 101.).
- 53 Forrás: BM Második könyv 26. rész (II. 105.).
- 54 Kilim: kilimtechnikával, vetülékfelületű szövessel szőtt gyapjúszőnyeg.
- 55 Forrás: BM Második könyv 27. rész (II. 122.).
- 56 Körtvélyesi János 1700 augusztusában a gyulafehérvári utcán rálőtt Szent-Páli Ferencre; a gyilkosság kitervelésével többen Szász Jánost vádolták.
- 57 Forrás: BM Második könyv 27. rész (II. 123-124.).
- 58 1695-ben a zlot (zlat) nevű, 105 fillért érő lengyel pénznemet a Habsburg-birodalomban kivonták a forgalomból.
- 59 Bánffy Györgynek.
- 60 Bethlen Miklós szövege szerint a zernyesti csatában elesett Teleki 1690 októberében, álmában megjelenve mondta neki e tanácsot, amikor első ízben ajánlották föl neki a grófi címet.
- 61 Értelme: a török uralom visszajöttét várom.
- 62 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 20-21.).
- 63 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 21-22.).
- 64 Id. Bethlen Elek, 1643-1691.
- 65 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 22-23.).
- 66 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 23-24.).
- 67 Bánffy Györgynek.
- 68 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 25.).
- 69 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 26.).
- 70 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 27.).

- 71 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 32.).
- 72 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 33-35.).
- 73 Az adózás alapjául szolgáló porták száma a gubernium első évtizedében többször is megváltozott. A szászoknak néha sikerült a rájuk eső kapuszámot csökkenteni; 1693 után – a diploma ígérete ellenére – a székelyeket is megadóztatták. 1699-ben új adórendszert vezettek be.
- 74 Bánffi György.
- 75 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 22.).
- 76 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 36.).
- 77 Bethlen Farkas, 1639-1679.
- 78 Püladész és Oresztész: a görög pelopida-mítoszokban, ill. a tragédiákban az elválaszthatatlan barátság megtestesítői.
- 79 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 269.).
- 80 Szemérem: szégyen.
- 81 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 271.).
- 82 A Kolozsvár melletti Apahidáról van szó.
- 83 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 273.).
- 84 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 274-275.).
- 85 Bethlenszentmiklósról.
- 86 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 276.).
- 87 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 278.).
- 88 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 283.).
- 89 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 282.).
- 90 Értsd: Apor Lázár.
- 91 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 296-297.).
- 92 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 297.).
- 93 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 299-300.).
- 94 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 301-303.).
- 95 Jedikula ('Héttorony'); a diplomáciai és státusfogyók várbörtöne Isztambulban.
- 96 Absalom: Dávid király harmadik fia, igen szép ifjú (2 Sám. 14, 25.).
- 97 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 302-304.).
- 98 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 37.).
- 99 Bánffi György.
- 100 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 38.).
- 101 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 38-39.).
- 102 Bokályos: serleges, tálaló.
- 103 Bánffi György és Bethlen Klára.
- 104 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 39-40.).

Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok

A mű, amelyet Hermányi e munkájával „continuálni” akart, Bethlen Farkas *Historia rerum Transylvanicarum libri X. c.*, hányatott sorsú művének keresdi, csonka kiadása (1690.). Ezt tünteti föl a címben, ill. az élőfejben a kolozsvári I., valamint a

marosvásárhelyi másolat (l. alább). Hermányi a szövegben is utal rá, hogy előtte van a Bethlen Farkas-mű: a *Continuatio...* első bekezdésében megmagyarázza (talán az ifjabb Székely Mózeset még az 6 generációja is ismerte), hogy „nem erről vagyon szo Betlen Farkas Historiájának a’ vegin, hanem az Attyáról az öreg Székelly Mósesről”, az utolsó előtti bekezdésben pedig elmondja, hogy „ezen Bethlen Farkas’ historiájának nyomtatása” Thököly törörcsvári betörése miatt akadt el, „’s e volna oka, hogy e’ szép historia titulus, és végnélkül van” (kiemelés tőlem, S.S.M.).

Bethlen Farkas latin nyelvű történetíráását, amelyben Szamosközi István jegyzeteit is fölhasználta, testvére, Elek nyomtatta ki (l. Horányi Elek: i.m. I. 296.; Lukinich Imre: *Bethlen Farkas történeti műve keresdi kiadásához.* = MKsz 1913. 148-151.). A kiadás valóban „titulus és vég nélkül” maradt; a 832. lapon szó közben szakad meg. Az utolsó fejezet minden lapján az 1601 évszám van föltüntetve; az utolsó karéj-cím: „Crudelitas militum Bástae et Michaëlis” Példányai azonban Erdélyben egyáltalán nem voltak ritkák, ugyanis a család a nyomtatványok egy részét csonka állapotában is elajándékozta, a Rákóczi-szabadságharc alatt pedig szákmányként szétszóródott. A hézagpótló munka folytatásával, kiegészítésével többen próbálkoztak; Schwarz Gottfried, aki a 18. század végén 12 levelet toldott a kiadványhoz (címlap és előszó a mű történetéről), olyan példányról számol be, amelyhez kéziratos *Continuatio Annualium* (az 1601-1629. évekről), majd Bethlen János történetírása (*Rerum Transylvanicarum libri quator.* 1629-1663-ig) és ismét egy *Continuatio Annualium* (1663-1689-ig) csatlakozik. Kutatásai közben Gyenys Vilmos is talált olyan kéziratot a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában, amely Bethlen Farkas tíz könyvéhez XI. könyvet csatolt (kandidátusi dissz. 121.)

Hermányi *Continuatiója* időrendjét tekintve pontosan illeszkedik Bethlen Farkas művéhez; épp a pontos illeszkedés kedvéért tette kevés sorrendi változtatásai közül a legjelentősebbet: a Székely Mózesről szóló részt a munka élére helyezte (ez a forrásnak csak a közepe táján állt). Forrásként főként Kemény János *Önéletírásának* autográf kéziratát használta; az önéletírás szövegét azonban egyéni módon kivonatolta, főleg a portrékat, ill. anekdotákat ragadva ki belőle. A forrást Hermányi maga jelöli meg a magyar nyelvű szöveg végén: „NB. Én /:- - - - - -: / ezeket a’ kéz írásokat írtam ki a’ Kemény János Fejedelem kéz Írásából, melly authentice asserváltatik a’ Méltóságos Kemény Familia Archivumában” (Kvár II. 30a.); ill. „Én ezeket a kéz írásokat Continuatio gyanánt tettem ide nagyobbára *Kemény János Írásából*” stb. (Kvár I. 82., Mvh 494.). Kemény műve segítségével eljutott a szerencsétlen lengyelországi hadjáratot közvetlenül megelőző eseményekig; az ezt követő időszakról (Apafi fejedelemségéig) Parschitz Kristóf *Tabellája* (Wittenberg 1702.) nyomán latin nyelvű kiegészítést fűzött (a forrást itt is megjelöli: „Haec pauca e’ *Tabella Parschitii*”, Kvár II. 30b., Kvár I. 85., Mvh 497.), majd *Notae in historiam I-mi Apafii* címmel apró, magyar nyelvű megjegyzéseket csatolt hozzá. Ezek jórészt hallomásból származhatnak, az 5. számúban maga jelzi ezt („Ugy hallottam T[iszteletes] *Szigethi István* uramtól”), a 4. számú a *Nagyenyedi Demokritus* egyik anekdotájával rokon (*Nagyenyedi Demokritus* 280a.). A 6. számú Bethlen Miklós *Önéletírásából* származik; ez egyúttal legalább annyiban behatárolja a keletkezés idejét, hogy a két hasonló típusú, önéletírást kivonatoló munka közül az *E biographia...* volt a korábbi; a megírás időpontja azonban épp úgy meghatározhatatlan, mint a másik esetben (részleteket l. az *E biographia...* jegyzeteiben).

A szöveg tudatosabb alakítást mutat, mint a Bethlen Miklós *Önéletírásából* készült kivonat, bár még mindig távol áll attól, hogy legalább mint szerkesztményt önállóan tarthassuk. Közlését indokolja – akárcsak ez *E biographiáét* –, hogy ezek tekinthetők a világi szépiró első zsengéinek, amelyekből történelemfölfogására, írói módszereinek alakulására következtetni lehet; azonkívül mint Kemény kéziratának második és harmadik generációs másolatai segítséget nyújthatnak a Kemény-mű szövegtörténetének és utóéletének megítéléséhez is.

A szöveget három másolat tartotta fenn:

1. a kolozsvári I. másolat Kemény József gyűjteményében (Kvár I; Erdélyi Múzeum Levéltára [Biblioteca Centrala a Universitatii], Josephi Comitis Kemény Collectio minor Manuscriptorum historicorum Tom. XVII. N^o 2.; MTA mikrofilm A 638/VII.). 86 számozott lap. Előtte egy számozatlan levél címlap, rajta Kemény József írásával a cím:

2.
Hermányi Josef
enyedi ref. Pap'
Continuatioja
Bethlen Farkas Historiájára.
1601-1660.

Az 1. számozott lapon új cím, ezúttal a másoló kézírásában:

Continuatio
gyanánt holmi elegy-belegy,
de igaz, historiai
Observatiok.

A kéziratban mindvégig élőfej: „Hermányi Josef Toldaléjka / Bethlen Farkas Historiájához”

A szöveg egyetlen kéz írása, meglehetősen pontos munka, eltérései közt sok az öröklött. A szöveg közeli rokonságot mutat a marosvásárhelyi másolat szövegével, s kicsit távolabbi egyezést a Kvár II. másolatéval. Nyelvi és helyesírási szokásai Hermányinál valamelyest későbbi állapotra utalnak. A címlap verzóján és a 85-86. lapon Kemény József sajátkezű bejegyzése a kézirat keletkezéséről, a másolatok rokonságáról. A 86. lapon ugyancsak Kemény kézírásában a *Notae in historiam I-mi Apafii*.

2. a kolozsvári II. másolat (Kvár II; Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának levéltára [Biblioteca nr. 3. a Filialei Academiei R.], a volt ref. kollégium vegyes iratai között, az 1390-95. sz. kolligátum első, 1390. sz. darabja; MTA mikrofilm 1090/III.), 2-től 32-ig számozott levelek. Az első, számozatlan lapon bejegyzés: „Samuelis Szilágyi. ab Anno 1820. mp.” Az évszám más számból (talán 1797-ből?) javítva. Alatta: „Symb[olum]. Persevera et Coronabitis”. Címfelirata nincs. A 2. lapon az 1390. szám és pecsét: „KOLOSVÁRI REF. COLL. KÖNYVTÁRA 1871”. Végig egyetlen kéz munkája; mind a *Continuatio...*, mind a *Notae...* szövegét tartalmazza. A szöveg valamicskével gyakrabban egyezik meg a Mvh, mint a Kvár I. másolat szövegével, ez a rokonság azonban távolabbi, mint a másik két másolat egymás közti ro-

konsága. A másoló nyelvi-helyesírási szokásai emlékeztetnek Hermányiéra, de munkájában meglehetősen önállóan járt el: karéj-címeket alkalmazott, a maga céljának megfelelően hajtott végre bizonyos rövidítéseket, változtatásokat.

3. a marosvásárhelyi másolat (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 161.; MTA mikrofilm A 172/IX.), a 474-től 499-ig számozott lapokon. Egy kéz írása. A másolat csonka; szövege Bethlen Gábor betegeskedésének leírásával indul (Kvár II. 13a.). A másolás egy olyan, megcsonkult példányról készülhetett, amely élőfejet alkalmazott; a szöveg véletlenül tulajdonnévvel indult (Jérusálem), ebből készített a másoló díszes kezdőbetűt, s az élőfejnek a lap tetején talált cím-felét (BETHLEN FARKAS HISTORIÁ/ÁJÁ/HOZ; *ájá* utólag beszúrva) alakította címfelirattá. Magát az élőfejet azonban a későbbiekben is alkalmazta, s ennek alapján egy későbbi kéz pótolta az élőfej hiányzó felét a cím fölött (HERMÁNYI JOSEF TOLDALEKJA). Tartalmazza a *Notae...* szövegét is. A szöveg szoros rokonságot mutat a Kvár I. szövegével, néhány jegyben azonban a Kvár II-vel rokon (pl. a Kvár II. 20b. és Mvh: *küldendő*, Kvár I: *menendő*; Kvár II. 25a. és Mvh: *felele Kemény János*, Kvár I. *Kemény János felele* stb.). Eszerint a Kvár I. és a Mvh egy másolati példányról készülhetett, de egymásról nem. Helyesírása a másik kettőnél valamelyest későbbi állapotot tükröz; egyéni nyelvjárási sajátysága az erősebb o helyetti a-zás.

Kemény József a következő bejegyzéseket tette a kézirat előtt, ill. után:

„Manuscriptum hoc ex Autographo propria sua manu descripserat olim Josephus Benkő. – Hanc copiam Josephus Benkőianam (Alia copia hujus manuscripti propria itidem Josephi Benkő manu scripto exstat in Bibliotheca Collegii N. Enyediensis inter manuscripta dicti Josephi Benkő in folio sub N. 20.) communicaverat mecum 1833. D. Samuel Demény Bonorum C. Samuelis Kemény Praefectus /:denatus 1842:/, et ego eam proprium in usum describi feceram anno itidem 1833. – Subseque anno 1834. communicaverat mecum M. Vásárhelyini C. Josephus Lázár de Szárhegy aliud ejusdem manuscripti Hermányiani exemplar, quod cum exemplari isthoc meo, et respective Benkőiano, de verbo ad verbum consentiebat quidem, in fine tamen adjecta fuerat ibidem Nota quedam, tempora Michaelis I. Apafi dilucidando (?) (Nota haec, itidem propria manu Josephi Benkő descripta habetur itidem inter manuscripta Benkőiana in Bibliotheca N. Enyediensi in folio sub N^o 20, in fine tomi.) – Hanc notam exemplari huius in fine pag. 83-86 transcriptam ipse adjeci.

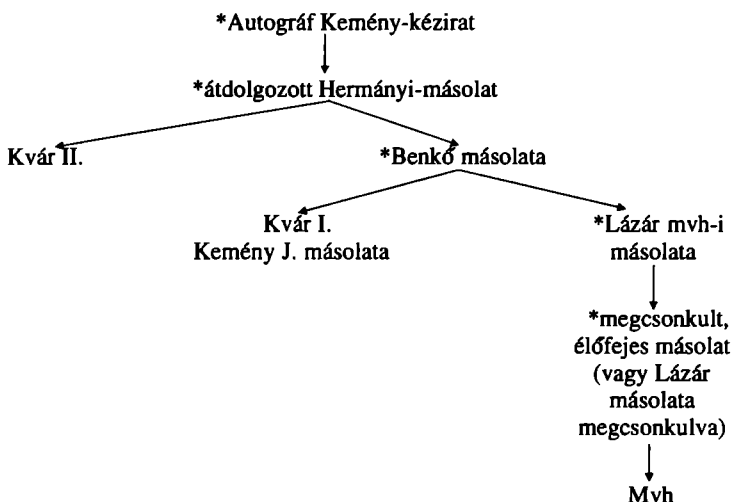
Jos. Kemény” (Kvár I. címlap verzó)

„Collata 3-a(?) Dec. 1833 cum illo exemplari hujus m[anu] s[crip]ti quod olim Josephus Benkő propria sua manu ex autographi excrisperat, quique Josephus Benkő aliquot adjectic petatiunculas, quas et in hac copia videre est.

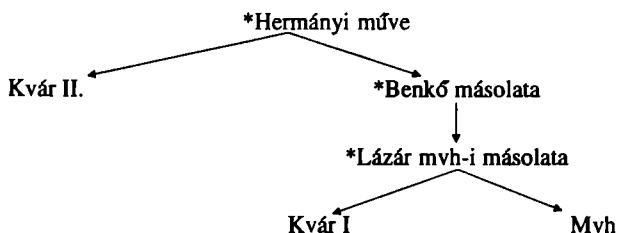
Communicaverat mecum 1834: C. Josephus Lázár de Szárhegy M. Vásárhelyini aliud hujus manuscripta Hermányiani exemplar, quod quidem cum exemplari Benkőiana da verbo ad verbum cohaeret, in eo tamen discrepebat, quod exemplar Benkőianum cum verbis „*Haec pauca e Tabella Parschiti?*” terminetur, in exemplari vero Lazariano post eadem haec verba, sequentia adhuc subnectuntur: *Notae in Historiam I Apafii.*”

(Kvár I. 85-86.)

Eszerint Kemény József Demény Sámueltól, Kemény Sámuel jószágigazgatójától megkapta Benkő József *másolatát* (aminek Nagyenyeden, a kollégiumban fol. 20. alatt is volt példánya), ezt a maga használatára lemásoltatta 1833-ban a *Notae...* nélkül. 1834-ben Lázár József mutatott neki egy marosvásárhelyi példányt, amelyben a *Notae in Historiam I-mi Apafii* is megvolt. Ekkor Kemény visszaemlékezett, hogy ez a Benkő-másolatban is ott volt, rájött, hogy a szöveghez tartozik, és pótlólag lemásolta Lázár marosvásárhelyi példányáról. Lázár József példánya azonban nem azonos a jelenlegi Mvh másolattal; Kemény József nem írta volna két ízben is, hogy *szórol szóra egyezik*, egy olyan kéziratról, amelynek csaknem a fele hiányzik az elején. A jelenlegi Mvh másolat egy csonka (vagy megcsonkult) példányról készült. A másolatok rokonsága tehát így feltételezhető:



A *Notae...* tekintetében a leszármazás kissé módosul:



Hermányi nemcsak *folytatta* Bethlen Farkas csonkán megjelent történeti munkáját, hanem latin nyelvű lapszéljegyzeteket is írt hozzá (egy mondatos megjegyzéseket pag. 1., pag.2. stb. megjelöléssel). Ezt a Mvh másolat közvetlenül a *Notae...* után

őrizte meg (*Marginales Notationes*, 499-501.). Megvan Kemény József gyűjteményében is, de nem a *Continuatiót* tartalmazó XVII., hanem a XXIII. kötetben.

E valóban *marginális* munkácska léte már Kelemen Lajos *Emlékirat*-kiadása óta ismert volt (i.m. XI), így Klaniczay Tibor, amikor a *Continuatio...* marosvásárhelyi példányát fölfedezte, erről mint a *Marginales Notationes* bővebb változatáról adott hírt (ItK 1954. 59.). Azt, hogy két különböző, önálló munkáról van szó, Gyenis Vilmos tárta föl (ItK 1962. 75.), akinek módja volt Benkő József kézíratait kézbe venni, s az Index generalisban (XII. 36. sz.) a két művet két különálló címként találta bejegyezve (uo.).

A művet az első generációbeli Kvár II. másolat alapján közöljük, a szöveget összevetve mind a másik két másolattal, mind Kemény *Önéletírásával* (Sajtó alá rend., bevez. és jegyz. V. Windisch Éva. Bp. 1959. Magyar Századok), feltüntetve valamennyi másolat eltéréseit, kivéve a helyesírási, hangjelölési, ill. nem tartalmi jellegű különbségeket. Ahol a Kemény feltételezett eredeti szövegéhez való hűség ezt indokolja, a Kvár I. szövegváltozata szerepel a főszövegben; Kemény eredeti szövegének előkerülése, illetve kritikai kiadása a Hermányi-szöveg rekonstrukcióját is módosíthatja. Minthogy címfeliratot csupán a Kvár I. másolat ad, ezt alkalmaztuk címként. A jegyzetekben fölhasználtuk a jelzett Kemény-kiadás jegyzeteit.

1 Id. Székely Mózes, 1550k.-1603.

2 Ifj. Székely Mózes.

3 I. Rákóczi György.

4 III. Murád (ur. 1574-1595) vagy II. Mehmed (ur. 1595-1603). Mindkettő terjeszkedő politikát folytatott Magyarország, Erdély, Havasalföld és Moldva irányában, noha változó sikerrel.

5 L. a jegyzetek bevezetését.

6 Barca: Barcaság (Tara Bîrsei; Burzenland), az Olt Brassó körüli síksága, tágabb értelemben Brassó-vidék.

7 A Székely Mózeset támogató erdélyi nemesség 1603 júliusában súlyos vereséget szenvedett Brassó mellett a Básta utasítására bevonuló Radu Serban havasalföldi fejedelem csapataival szemben. A csatában mintegy háromezer erdélyi esett el, maga Székely Mózes fejedelem is.

8 Bethlen Gábor, 1580-1629.

9 Forrás: Kemény János *Önéletírása*. 197-198.

10 Jagelló Annát (1523-1596), I. (Óreg) Zsigmond lengyel király és Bona Sforza lányát, Zsigmond Ágost lengyel király, Jagelló Katalin (Wasa János felesége) és Jagelló Izabella (Szapolyai János felesége) nővérét.

11 Kemény Boldizsár, mh. 1630.

12 Forrás: KJ 79.

13 Forrás: KJ 80.

14 Hunyadi Ferenc, Báthory István, majd Báthory Zsigmond fejedelem udvari orvos, több anekdota hőse.

15 Vápa: árok, mélyedés.

16 Forrás: KJ 80-81.

17 Borbély György, 1543k.-1603.

18 Forrás: KJ 81.

19 Oppeln és Ratibor 1532-ig önálló hercegségek Sziléziában, ekkor osztrák fennhatóság alá kerültek. A Habsburg-uralkodók többször fölkinálták kárpótlásul az erdélyi fejedelmekkel folytatott alkudozásokban. A nikolsburgi békével Bethlen Gábor birtokába kerültek.

20 Suceavára.

21 1647-ben Szentpály Andrástól, 11 000 forint áron.

22 Forrás: KJ 82. Pontosabban első ízben 1594-ben ment el Kővárig, Báthory Boldizsárnak adva át a kormányzást; visszatérve kivégeztette a török párt vezetőit, köztük Báthory Boldizsárt is. Másodszor 1597 decemberében Prágába távozott, s 1598 nyarán tért vissza. Harmadszor Lengyelországba távozott, Báthory Andrásnak adva át a hatalmat; innen lengyel és moldvai támogatással Suceaván át tért vissza 1601-ben, már mint a török orientáció híve. Még ebben az évben Básta és Vitéz Mihály seregeitől elszenvedett veresége miatt menekült el, s török, tatár segítséggel Brassón át kísérelt meg visszatérni. Végül 1602-ben lemondott minden igényéről, és Prágában élt, évjáradékot nyerve a császártól.

23 Bethlen Gábor 1615-ben hozott törvénye 1588-ig visszamenőleg felülvizsgálta a kincstári birtokokból történt adományozásokat, és nagy részüket visszavette.

24 1596-ban Mezőkeresztesnél; az erdélyi és császári haderő súlyos vereséget szenvedett a török csapatoktól.

25 Képe: képviselője.

26 Forrás: KJ 83.

27 Rákóczi Zsigmond, 1544-1608.

28 Forrás: KJ 84-85.

29 Forrás: KJ 85-86.

30 Forrás: KJ 86.

31 Forrás: KJ 87., tartalmi összefoglalás.

32 Forrás: KJ 86.

33 Radu Serban.

34 Forrás: KJ 86-87., kissé szabadon.

35 Az 1614-es országgyűlésen. Forrás: KJ 87.

36 Hermányi kiegészítése.

37 Lippa és Jenő gazdasági és stratégiai szempontból kulcsfontosságú várait Erdély 1595-ben foglalta vissza a töröktől, a Porta azonban nem mondott le róluk. Bethlennek, amikor fejedelemségét jóváhagyták, köteleznie kellett magát visszaadásukra. Lippát 1616-ban valóban kényszerült átadni, de Jenőt sikerült megtartania.

38 A török császár I. Ahmed szultán (1590-1617, ur. 1603-1617) vagy I. Musztafa (ur. 1617-1618; 1622-1623), I. Ahmed öccse. A két vajda Alexandru Ilias havasalföldi (ur. 1616-1618) és Radu Mihnea moldvai vajda (ur. 1616-1619).

39 1617 tavaszán a Porta hadjáratot kezdett Lengyelország ellen, s ebben szövetségesei is kényszerültek résztvenni. Bethlen halogatta csapatai indulását, majd végül táborba szállva közvetíteni kezdett a szemben álló felek között, és sikerült is a békét létrehoznia.

40 Forrás: KJ 88.

41 Forrás: KJ 89.

42 Forrás: KJ 89-90. Az impériumból behozott professzorok: Opitz, Alsted, Bisterfeld, Piscator.

43 Az 1619 májusában az országgyűlésen hozott törvények az adózás, igazgatszolgáltatás és egyéb jogügycok szabályozásával, megerősítésével hozzájárultak Erdély belső békéjének, biztonságának megszilárdításához.

44 Forrás: KJ 90. Az 1595-ös országgyűlésen hozott törvény szerint a szabályszerű eljárás nélkül letartóztatott és kivégzett nemesek vagyonvesztését a feleségre és a gyermekekre is kiterjesztették (jus ligatum). Az 1607-es országgyűlés a jus ligatumot eltörölte, de a gyakorlatban a rendelkezést nem lehetett végrehajtani.

45 V. Frigycst.

46 Forrás: KJ 91.

47 Forrás: KJ 92. Az 1618-ban kezdődött cseh fölkelés során, amely a harmincéves háborút megindította, 1619 júliusában V. Frigycst választották cseh királlyá. Bethlen Gábor októberben Pozsonyban tárgyalt a cseh rendek képviselőkivel az általa nyújtandó segítségéről. Gyors ütemben elfoglalta a Felvidéket és Pozsonyt. Homonnai Drugeth György lengyel zsoldosainak támadása miatt fegyverszünetre kényszerült, de hamarosan újra fölvetta a harcot. 1620 augusztusában Besztercebányán királlyá választották. 1620. november 8-án azonban a Prága melletti Fehérhegyen a cseh rendek súlyos vereséget szenvedtek. Bethlen hosszas tárgyalások után 1622-ben Nikolsburgban kötött békét; ebben megkapta a hét felsőmagyarországi vármegyét, valamint Oppeln és Ratibor hercegségeket.

48 Forrás: KJ 102.

49 Forrás: KJ 103.

50 Aba: (török) posztófajta.

51 Forrás: KJ 104.

52 Egerben.

53 Forrás: KJ 105.

54 Forrás: KJ 105-106.

55 Fel-ajter (ném. Vorreiter): fullajtár; a kocsi előtt lovagló vagy a fogat első nyergében ülő lovas.

56 Forrás: KJ 107.

57 Mikó Ferenc, 1586k.-1635.

58 Brandenburi Katalin.

59 III. (Wasa) Zsigmond, 1587-től lengyel király.

60 Pántolódni: kötekedni.

61 Forrás: KJ 107-108.

62 Cecilia Renátát, II. Ferdinánd és Mantuai Eleonóra lányát. Utóbb IV. Ulászló Zsigmond (ur. 1632-1648) lengyel király felesége lett.

63 Mária Annát; ha Miksa 63 éves volt a házasságkötéskor, akkor az 1636-ban történt, s akkor Mária Anna nem 33, hanem csak 26 éves volt.

64 I. Miksa bajor választófejedelem.

65 György Vilmos brandenburi választófejedelem.

66 Forrás: KJ 108.

67 Forrás: KJ 109.

68 Bethlen fölajánlotta II. Ferdinándnak, hogy ha feleségül kapja Cecilia Renátát, nádorként helyreállítja az ország egységét, és szembefordul a törökkel. Az udvar politikai okokból elutasította az ajánlatot.

- 69 Forrás: KJ 108-109.
70 Forrás: KJ 113.
71 Millenarius: chiliasta, a Krisztus ezeréves földi birodalmáról szóló, az Apokaliszisz 20, 4-6-on alapuló, e korban már szektának tekintett hit hívője.
72 Forrás: KJ 112-113.
73 Forrás: KJ 114.
74 Forrás: KJ 117.
75 Kemény János, 1607-1662.
76 Forrás: KJ 120.
77 Forrás: KJ 121.
78 Forrás: KJ 125., tartalmi összefoglalás.
79 Forrás: KJ 126.
80 Esterházy Miklós.
81 Forrás: KJ 122.
82 Forrás: KJ 126.
83 Megprófontoz: föltáplál (prófund: katonai kenyér).
84 Fraucimmer: udvarhölgy, szolgálólány.
85 Forrás: KJ 127.
86 Forrás: KJ 127-128., tartalmi összefoglalás.
87 Forrás: KJ 131., szabadon. Az erdélyiek holland-dán-angol szövetségben folyó 1626-os hadjáratában Bethlen a Magyarország területére behatolt Wallenstein ellen harcolt; az év végén megkötött pozsonyi béke biztosította számára az addigi területi foglalásokat.
88 Forrás: KJ 136.
89 Színez: színlel.
90 Bethlen több ízben is, így 1623-ban, a házassági ajánlatkor és 1626-ban, a békekötéskor is följánlotta a császárnak, hogy törökellenes szövetségre lépjenek. Az ajánlatot a Habsburg-udvar nem fogadta el.
91 Forrás: KJ 137.
92 III. (Wasa) Zsigmondot.
93 Radziwillek: főrangú lengyel család. Itt főként Krzysztof Radziwill mezei hetmanról, a lengyel protestánsok egyik vezetőjéről van szó.
94 II. Gusztáv Adolf.
95 A parasztfelkelések, külföldi intervenciók zavaros időszaka után trónra kerülő fiatal Mihail Fjodorovics Romanovnak (ur. 1613-1645) egyik legsürgetőbb érdeke volt, hogy a lengyel hódításokat és trónköveteléseket visszaszorítsa, de legalább tomptsa. Ezt remélhette Bethlen Gábertól.
96 Forrás: KJ 137-138.
97 Forrás: KJ 144. Bécsi útja Hermányi betoldása.
98 Tőnek: tettek.
99 A német császár II. Ferdinánd, a svéd király II. Gusztáv Adolf, a török szultán IV. Murád volt.
100 Az enyedi jószág az enyedi, miriszlói, felenyedi, muzsnai, hidasi, décsei birtokból, valamint a henningsfalvi és besenyői részirtokokból állt. Az építésre 20 000, majd 6000 forint adományt tett. A debreceni, utóbb elveszett taxa évi 2000 forint volt (P. Szathmáry Károly: i.m. 35.).

- 101 Forrás: KJ 145-146.
- 102 Ötpénzes garas: öt dénárt érő pénz, a forint huszadrésze. Jóféle: 1625 után, a pénzromlás időszaka után vert.
- 103 Künn járó: forgó, mindennapi használatra szánt.
- 104 Köves marhák: drágaköves ékszerek.
- 105 Forrás: KJ 146-147.
- 106 Püspökfürdő (ma Május 1. fürdő; Baile 1. Mai) és Félixfürdő (Baile Felix), régi fürdőhelyek.
- 107 Forrás: KJ 147.
- 108 Két rendet: két sort.
- 109 Közönséges: közös.
- 110 Forrás: KJ 148-150.
- 111 Forrás: KJ 152.
- 112 Id. Bethlen István, 158?-1648.
- 113 Forrás: KJ 156-157.
- 114 Újkeresztény: morvai származású anabaptista (habán). Betelepedésük Erdélybe a 17. század végétől folyt; kisebb csoportjaikat Bocskay, többségüket Bethlen Gábor telepítette le 1621 és 1623 között.
- 115 Forrás: KJ 163-164.
- 116 Csáki Istvánra.
- 117 Forrás: KJ 158-160., tartalmi összefoglalás.
- 118 1630. július 10-17-én; a fejedelemasszony és a kormányzó összeütközését a rendeknek átmenetileg sikerült elsimítaniuk.
- 119 Bornemisza János.
- 120 Ifj. Bethlen István, 1606-1632.
- 121 Forrás: KJ 171-173.
- 122 Forrás: KJ 173.
- 123 Fekete Lőrinc, 1600e.-1662k.
- 124 Alvincet; utóbb I. Rákóczi György rávette Katalint az értékes kézműves és bortermő uradalom, valamint a Bethlen Gábor alatt átépített kastély átengedésére; a kártérítést azonban valószínűleg nem adta meg.
- 125 Forrás: KJ 173-174.
- 126 Bihar vármegyében több Topa nevű község van: itt valószínűleg a Nagyváradot Kolozsvárral összekötő országút mentén fekvő Köröstopárol van szó.
- 127 Forrás: KJ 174.
- 128 Forrás: KJ 175., szabadon.
- 129 Forrás: KJ 175.
- 130 Forrás: KJ 177.
- 131 A török szultán IV. Murád, a budai vezér Musza pasa, a havasalföldi fejedelem Leon Tomse, a moldvai fejedelem Alexandru Coconul vagy Moise Movila volt.
- 132 Forrás: KJ 178.
- 133 Arnót Ali aga, portai követ.
- 134 Kemény Jánostól.
- 135 Forrás: KJ 179-180. A segesvári gyűlés valójában 1630 novemberében és decemberében zajlott le.
- 136 Forrás: KJ 182.

137 Forrás: KJ 196-197. Eperjesen 1631-ben, majd 1633-ban folytak tárgyalások; Munkács és Fogaras I. Rákóczi György kezébe adásán túl a királyi Magyarországra menekült Prépostvári Zsigmond és Csáki István erdélyi birtoklásáról is megállapodtak.

138 Forrás: KJ 199-200., kihagyásokkal.

139 Forrás: KJ 201-202., szabadon.

140 Forrás: KJ 204-205., szabadon.

141 Forrás: KJ 209-210. Amennyire megállapítható, a kollégiumtól fölvelt kölcsönt, bár a szokásosnál kisebb kamattal, I. Rákóczi György visszafizette, illetve bizonyos birtokokkal (Kis- és Felsőorbó birtoka, Miklóslaka, Felgyógy és Besenyő részbirtoka) kiegyenlítette. A tokaji Hétszőlőt előbb Brandenburgi Katalin, utóbb I. Rákóczi György foglalta le, csekély összeget fizetve érte. A medály sorsa nem ismert. A debreceni taxa 1679-ben megszűnt, mivel Debrecen nem tudott fizetni; 1751-ben a kollégium és a város képviselői megegyezést kötöttek, de az itt kikötött összeget szintén nem sikerült behajtani (P. Szathmáry Károly: i.m. 61-62., 166-174.).

142 Forrás: KJ 210-212., tartalmi összefoglalás.

143 Forrás: KJ 212-213., szabadon.

144 Forrás: KJ 212-213.

145 Forrás: KJ 212., szabadon.

146 Az exul Matei Basarab (ur. 1632-1654) havasalföldi fejedelem. Jó kapcsolatokat tartott fenn I. és II. Rákóczi Györggyel, segítségüket fölhasználta Vasile Lupu moldvai fejedelem elleni harcaiban. A török ugyanis Vasile Luput akarta Havasalföld fejedelmévé megtenni, fiát Ioant Moldváévá. – A töröktől beiktatott fejedelem Vasile Lupu (ur. 1634-1653), Janus Radziwill litván nagyhetman apósa. Török sugallatra háborút indított Havasalföld ellen, hogy fiát ott trónra ültesse. Matei Basarab havasalföldi fejedelem azonban erdélyi segítséggel sikerrel védekezett; Lupu a Kemény János vezette csapatok elől menekülni kényszerült.

147 Dutka: háromgarasos ezüstpénz-érme.

148 Forrás: KJ 213., kihagyásokkal.

149 Forrás: KJ 213.

150 Forrás: KJ 214.

151 Forrás: KJ 215., szabadon.

152 Matei Basarab.

153 Forrás: KJ 215-216., szabadon.

154 Forrás: KJ 217.

155 Forrás: KJ 217., szabadon.

156 Forrás: KJ 217-218., szabadon.

157 Előálomkor: éjféltájban.

158 T.i. Fejér megyéé.

159 Toroczkai István, Kristóf és Makrai Anna f.

160 Forrás: KJ 219-220., kihagyással.

161 Forrás: KJ 220.

162 Forrás: KJ 221.

163 Forrás: KJ 222., összefoglalás.

164 IV. Murádnak.

165 Mehemet (Mohamed) pasa.

- 166 Ibrahim (ur. 1640-1648).
- 167 Forrás: KJ 223-224.
- 168 Serédi István és Körösi István.
- 169 Forrás: KJ 225-226., tartalmi összefoglalás.
- 170 V.ö. még *Continuatio...* 23a. Összecsapásuk valójában 1639-ben történt.
- 171 Forrás: KJ 227.
- 172 Forrás: KJ 227-228., tartalmi összefoglalás. A székelységekre vonatkozó 1632. és 1633. évi törvények megtiltották a székely jobbágyoknak és darabontoknak, hogy földesuruk engedelmé nélkül házukat, földjüket eladják. A Brassóval és Szebennel kapcsolatos intézkedések – a szászok érdekeit némiképp csorbítva – I. Rákóczi György uralmának biztonságát voltak hivatva szolgálni.
- 173 IV. (Wasa) Ulászló, ur. 1632-1648.
- 174 Máriát, Vasile Lupu és Tudosca Bucioc lányát.
- 175 Forrás: KJ 228-229.
- 176 Forrás: KJ 230-231., tartalmi összefoglalás.
- 177 III. Ferdinánd. – A harmincéves háború befejező szakaszában, a francia és erdélyi szövetségben indult, sikeres svéd támadást a dánok Svédországba való betérése fékezte le; ez visszavonulásra kényszerítette az 1644 februárjában megindult erdélyi csapatokat is. A hadműveletek csak 1644 júniusában kezdődtek újra, ekkor már Kemény János vezetésével.
- 178 Forrás: KJ 232.
- 179 Forrás: KJ 232-250., tartalmi összefoglalás.
- 180 Tarjagos: vörhenyes, himlőhelyes.
- 181 Forrás: KJ 250-251.
- 182 Forrás: KJ 250. A Bistardus (Pistardus 'pék') gúnynév magyarázata bizonytalan, valószínűleg Götz tábormok nehézségére utal.
- 183 Forrás: KJ 257.
- 184 Csausz (tör.): futár, követ.
- 185 Forrás: KJ 297.
- 186 Forrás: KJ 305., tartalmi összefoglalás. A svéd követek: Linnard Torstenson és Arvid Wittenberg tábormokok, a francia követ: Antoine Fouquet de Marcilly-Croissi diplomata.
- 187 Forrás: KJ 319.
- 188 Forrás: KJ 320.
- 189 Forrás: KJ 320-321., tartalmi összefoglalás.
- 190 Bethlen Ferencet és Klobusiczky Andrást.
- 191 Forrás: KJ 322.
- 192 II. Rákóczi Györgyről.
- 193 Lorántffi Zsuzsanna.
- 194 Forrás: KJ 328.
- 195 Báthori Zsófia.
- 196 Absolon: bibliai személy, Dávid fia, aki föllázadt atya ellen, de elbukott, és megölték (2. Sám. 15-18.). Kemény Jánosnál: „hogya nem accomodálja magát atya akaratához, valamint Isten után az ő respectusáért választottuk fejedelmünknek, mi-helt akarja, bizony mindjárt degradáljuk; annak felette, hogy nincsen példa Absolon atyáról, hanem Absolon fiúról, azért sat.” (330.). Hermányi túlságosan is tömörítette a mondatot.

- 197 Rákóczi Zsigmonddal (1622-1652).
198 Forrás: KJ 329-330.
199 Forrás: KJ 329.
200 Forrás: KJ 330-331.
201 Forrás: KJ 322. és 331.
202 János Kázmért.
203 Forrás: KJ 331-332. Helyesen: IV. Ulászló anyja, Anna és feleségének, Cecilia Renátának *apja*, II. Ferdinánd (tehát nem az anyja) voltak testvérek.
204 Forrás: KJ 321.
205 A kozákság (jobbára ukrán nemzetiségű, fegyveres szolgálattal adózó, szabad parasztság) a fokozódó lengyel gazdasági és vallási elnyomás ellen egyre erőteljesebben tiltakozott; az ellenállás 1648-ban a Bogdan Hmelnickij-vezette fölkelés kirobbanásához vezetett. A kozákság az erdélyi orientáció meghíúsulása után Oroszország felé fordult; a háborúskodás csak az andruszovói békével (1667) zárult le.
206 T.i. mindkét fejedelemfit biztatva a lengyel köztársaság hajlandóságával.
207 Forrás: KJ 332.
208 Rhédei Ferenc, 1610-1667.
209 Barcsai Ákos.
210 L. Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája*. Kiad. Szakály Ferenc. Bp. 1980. (Bibl. Historica). Ali pasa nándorfehérvári levele, 646.
211 A forrásul szolgáló Parschitz-mű Répát nevezi meg, mint az eltemetés színhelyét (179.).
212 Az ütközet az egymáshoz közel fekvő Gyalu és Fenes községek között folyt le; Gyulát ír azonban a forrásul szolgáló Parschitz-mű (180.) és a Szalárdi szövegét tartalmazó Kaprinai-féle kézirat is (Szalárdi János: i.m. 64.).
213 Parschitz (Parschitius) Kristóf e műve a *Tabella Hungariae Ducum et Regum Christianorum*. Wittenberg 1702. A forrásul szolgáló rész a 177-181. lapokon.
214 Kücsük Mehmed pasával.
215 Musztafa pasa.
216 Erről l. Szalárdi János: i.m. 665.
217 Teleki Mihály, 1634-1690.
218 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 280a.
219 L. *Continuatio...* 5. jegyzet.
220 L. *Nagyenyedi Demokritus* 89. jegyzet.
221 V.ö. BM I. 299-300.
222 V.ö. BM I. 303-304.

MUTATÓK

RÉGIES ÉS TÁJNYELVI SZAVAK

aba: (török) posztófajta
abárlás: főzés, párolás
absitos: obsitos, kiszolgált
ágas: kétágú tetőtartó oszlop
agenda: imaformulás könyv
aggódik: bajlódik, gyötődik
áhi: szájítái, bamba
alá s fel es: köntörfalaz
alak: kedves(em)
áldozó: áldozócsüörtök
állat: dolog, lény
állatjára: alaposan, nagyon
állatállatozás: állényegülés
anglia: angol kelme
apogtatás: csókolgatás
arányoz: irányoz, céloz
ásít: áhít
asztal felkele: asztalt bontottak
aszú-kaszú: kiaszott (valószínűleg Hermányi játékos ikerítése)
átalag: kisebb hordó (kb. 80-90 icce, 67-75 l)
avas: régi, kopárosodó erdőrészt
ázalék: disznóhús-készítmény; hurka, kolbász, disznósajt közös neve
azonban: azonnal, nyomban, eközben
azsag: kemencesepűrű, tűzpiszkáló rúd; átv. boszorkányseprű; *azsagon jár*: nagyon hamar megjárja az útját
bagazia: vászonbélés
bahó: együgyű, bamba
banyó: anyóka
barátkorda: szerzetesi öv
bávaszkodik: bámészkodik
belső ember: egyházi személy
bérlés: bélés
bernhajder (ném. *Bärenhäuter*): pernahajder, csirkefogó
beszerika (rom. *biserica*): román templom
bétósz: bedug
bibó: ivó
bihal: bivaly
birbitél: mormol
bódiság: bódultság, tudatlanság
boka: csukló
bokályos: serleges, tálaló
bolyó: burgonya
buda: árnyékszék
burzókos: bozontos
búsul: bosszankodik
búz: pára, gőz
bűzleg: szaglászik
cáp, *capa*: kecske
celebula: cókómók, ruhanemű
cempely: kolbász formájú tekerecs, amelyen a gyapotot pödrik(?)

centauria: cintorja, cintorika

cibárol: cibál

cibre: cibere, savanyú leves vagy mártás

címer: levágott kisállat negyedrésze; combrésze

cincidáskodik: árulkodik; rágalmaz

cinterem (lat. *cimiterium*): templomkert, temetőkert

cirkáló: vizsgálók

cirmol: szid

condra: daróczeke; rongyos, durva felsőruha; vastag fehér posztóból készült kabátféle

cőkös: cökkel (kovászolt kenyértészta-élesztővel) készített

csausz (tör.): futár, követ

cserge: lompos szövésű gyapjúpokróc

cserkesz: fecsegő

cseszták: labda, gombóc (?)

csikász: csikfogó, halász

csintalanság: rendetlenség, figyelmetlenség

csög: görcs; satnya ember; meddő gyümölcsfa

csögözget: bogozgat

csubukkol: cuppogva gázol

csűrfia: a csűroidalhoz ragasztott fióképület

dagályos: kevély; haragos

dancáskodik (rom. *danci* 'cigánygyerek'): piszkoskodik, mocskolódik, szitkozódik

deák: 1. (mn.) latin; 2. (fn.) latinista

deákizálás: latinosság, latinizmus

deákoson: latinul

deberke: bődön formájú faedény

délutáni ésszel: boros állapotban

domoz: disznó

dőghalál: pestisjárvány

duka: háromgarasos ezüstpénz-érme

ebéd felkelve: ebéd végeztével

egérkő: arzén

egész válasz: kedvező válasz

egybenütik magukat: összegyülekeznek, szövetkeznek

egyes: közös; *egyest inni*: közös pohárból inni

eimer: úrmérték; akó (54 l) vagy vödör (11 l)

ejtel: kupa, pint; az erdélyi akó nyolcadrésze (kb. 1,4 l)

ekkel-mekkel: utálkozik; viszolyogva foglalkozik valamivel (?); valószínűleg Hermányi egyéni szóképzése a ném. *ekeln* 'undorodik, utál' szóból

él: használ

elárad: elveszti a mértéket

elbúsul: fölbőszül, megdühödik

eldűjt: elfolyat, eltékozol

élet: élelem

elfoglatatott: megszállott

eliszamodik: elcsúszik

elkucsul: elpatkol (?)

előálomkor: éjfélutájban

engedelmesség: engedékenységek, megbocsátás

érdekel: bökdös, döfköd

ergelyesség: bolondság; csapongás, zsémbelődés

ergelyeskedik: bolondozik; kicsapong

ertig-bertig: bukdácsoló, billegő (?)

értünkre: tudtunkra, hallottunkra; életünkben
esztena (rom. stină): juhakol; havasi pásztorszállás
eszterha: ereszalja
fántolódik: pántolódik, veszekedik
farkal: követ, utolsóként megy
fel-ajter (ném. Vorreiter): fullajtár
fel ültet: az asztalfőhöz közel ültet
felén: földre
feles: sok
felfedez: kitakar
felkötölözik: nekikészül
felpuzduráz: nekifegyverkezik; megharagszik
feltetszik: felvirrad
fertályos: negyed literes
ficsor (rom. ficiór): legény, fiú
filegória: kerti lak; tornác; erkély
finak: legény, fiatalember
firkól: firkál
fitat, fitet: keres, szaglászik
flöstököm (ném. Frühstück): reggeli
forgács: szilács, fáklyának való, vékonyra hasított fa
foszlány: ujjatlan köntös
föveny: homok
fraj: komorna, szobalány; udvarhölgy
francu: francia betegség; vérbaj
fraucimmer: udvarhölgy, szolgálólány
früstökk (ném. Frühstück): reggeli
furatos: csapólapát; testi fenytéshez használt eszköz
furmányos (ném. Fuhrmann): fuvaros
galabógyás: mámoros, részeg
galambúgos: galambdúcos
garáználkodik: garázdálkodik
gárdján: gárdián, a renház főnöke
gazdálkodik: ételt juttat
geciz: gúnyolódik (?)
gedelget: hízelkedik, kedveskedik
gomora: fertő
gorombaság: tudatlanság
göcsöre: göcsös, göthös
gyak: szűr, öl
gyertyázik: gyertyát éget, virraszt
gyűszű: tüssző, erszény
ha: vajon
habari: hanyaveti, hanyag
habari hammas: hanyag, firkált; légbőlkapott (?); ebben a formában valószínűleg egyéni szóhasználat
háborán: békétlenül, viszálykodva
hagymáz: magas lázat kísérő önkívületi állapot
hahos: nevetető, gúnyolódó
hajj: hajít
halkkal: lassan
hám: (tatár) kán
hámfán kívül tapod: kirúg a hámból, házasságtörő

hammas szereda: hamvazószerda
hára, jó hára: jó végre (?)
harisnya nadrág: fehér posztónadrág
harmincados: vámos
ház híjja: padlás
haza adott: férjhez adott, elköltözött
hazul: hazulról
hengér: hóhér
herget: hergel, ingerel
híjja: padlása
hingér: hengér, hóhér
híre nélkül: tudta nélkül
hítlés: esketés
hivatal: hívás
hodzsa: mohamedán pap
hogy már: mármint, tudniillik
hóharmat ütötte: dérütötte, hamvas
holt szén: elszenesedett fa
homlút: (szőlővesszőt) bujtat
hopcihér: főkolompós, dologkerülő
hostát (ném.): felsőváros
hőrcsökös: ingerlékeny, méregzsák
humor: kedély
hundfucoz: káromkodik; a huncfut (ném., durv. Hundsfut) 'gazember' hangátvetéses alakja
hurutuzó: köhögő, harakoló
húsz fontos, húsz font: a huncfut (ném., durv. Hundsfut) 'gazember' tréfás népies etimológiája
húszfontoz: szidalmaz
hutyaró: vessző
időre-hára: valahára, sokára (?)
illogat: iszogat
ingyen sem: egyáltalán nem
ipa: apósa
istáp: mankó
itkányos: iszákos
japonica: tarka köntös, kimonó
járdovány: borprés
játszi: játékos; tréfás; csúfolódó
jól őrlött: vidám (?), büszke (?)
kabala: kanca; átv. nő
kacsó: kacscsa, görbült
kalongya: a szálas gabona mezei tárolóegysége és mértéke (14-44 kévéből álló gabonakereszt)
kalugyer (gör. eredetű vándorszó): görögkeleti szerzetes
kamaraszék: árnyékszék
kan: disznó, erkölcstelen (?)
kánikula: nyári szünidő
káplán: segédlelkész
kara fia: kurafi
kardikó: kardocska
kártyos: faedény, dézsa
karuc (rom. cđrújđ): vasalatlan kis szekér
karuly: karvaly
kastély: az erődtemplom körülkerített része
kaszát vet: elgáncsol

kávigat: ugat
kedvez: kímél
kenedék: kenőcs
kepe: a szálás gabona mezsei tároláségsége; a papnak kiszolgáltatandó aratórészt
képe: képviselője
kergeteges: kergékóros
keserves: gyászoló
kicokigat: kikerget
kijáró: ti. a kollégiumból kijáró, erkölcsstelen
kálim: kilimtechnikával, vetülékfelületű szövésst szótt gyapjúszőnyeg
kiszily: Hermányi meghatározása szerint "zablisztból való savanyú pép"
klistér: beöntés
kocabuzota: szitokszó (?)
kólika: hascsikarás
konc: 25 árkus (ív) papír
kordován: finom, kikészített kecske- vagy juhbőr
koszlobár: semmirevaló
koszperd: kardfajta
kócsúp: kócsúcs, kúp
költemény: kitalálás
közönséges: közös
kredencia: pohárszék
kristály: metszett pohár
kristályozni: poharazni
kupa: ejtel, pint; az erdélyi akó nyolcadrésze (kb. 1,4 l)
kurva haj: paróka
kutak: kicsi, törpe
kutyafa: kutyabengefa (gyógynövény)
különös: külön álló, elkülönülő; külön folytatott
különösön: külön, kettesben
külső ember: világi személy
külü: malom
lábás kristály: talpas pohár
láb föld: a földdarab alsó vége
lábbravaló: gatyá
lantorna: hólyagpapír; hártya; magzatburok
lapockázik: táncol (játszik ?)
lassan: halkan
lazarétum: kórház
laznak: takaró
legénykedik: legény-éveit tölti
lepcsés: piszkos, lucskos
lésza: sövény, kerítés
leüti a reteszt: elhallgattat
levél-szín: lugas
libuc: bíbic
lustos: lucskos; ronda; gyalázkodó
macskás: bunkós
maga: bizony; nagyon; azonban
máriás: Mária képpel díszített, apró ezüstpénz (a forint 1/3-ad része, 17, 1755-től 20 krajcár)
maszlag: a burgonya rokonságába tartozó, mérgező növény
megbűzlög: megszagol
megéitet: megmérgezt

megférgesedik: megterhesedik
meghat: hat rá
meghortyant: megharagszik, dühbe gurul
meghőlyköltet: visszataszítottat
meghuncfutoz: legazemberez
megmaradtatás: pappá fogadás
megmellyeszt: megkopaszt
megpomhad: földagad, fölpuffed
megprófontoz: föltáplál
megsaccol: megsarcol
megszáraszt: megakasztja a kocsmá forgalmát
megszólít: megfedd, figyelmeztet
megválasztat: megkülönböztet
megvonja a bagariát: meghúzza magát
mengel: úrmérték
meny: fiatalabb férfirokon felesége
mérföld: magyar mérföld: hossz mérték (kb. 11 (később 8) km)
múlat: mulaszt
muskotély: muskéta, kanócos puska
múzeum: dolgozószoba, ritkasággyűjtemény
nádol: nádméze; "fűszerez"
napa: anyós
negédes: büszke
negyvenes: negyven vedres (hordó)
nekitölt: kövér
nest: nyestprém
nusztos: nyusztprémes
nyilván: nyíltan, nyilvánosan
nyomdék: gyalogút
odor: gabonatartó csűrrekesz
ohajt: sóhajtozik, bán
olánné: oláhné, román nő
onas himlő: hólyagos himlő
orcázás: pirongatás, megszegyenítés
orda: édes juhtúró
ordinánc: katonai küldönc
orja: sertésgerinc
orvosasszony: javasasszony
oszlóra bocsát: eloszt
öregasszony, *vénasszony*: komorna, társalkodónő
összefontoz: összehuncfutoz, összeszid
ötlik: ömlik
pádimentum: padlózat
palota: terem
paniperda: kenyérpasztító
pánk: sült tészta
pántolódik: kötekedik
pár: másolat
parókos: mocsaras, átv. zavaros
parolára: becsületszóra
patron-táska: tölténytartó táská
per iránzom: irányt véve, taláalomra
pernahajder (ném. Bärenhäuter): csirkefogó

pilis: 1. tonzúra; 2. kopár hegyoldal
pixis: szelence; női szeméremtest stb.
plundra (ném., rég. *Plunder*): bő nadrág
poltura (lengyel 'másvél'): másfél garas (hat dénár) értékű ezüstpénz
polturára, polturára: poltura ára
pománázni: szeretetadományt gyűjteni
popium: népi kenőcs
porgolát kapuk: faluvégi vetéskapuk
porzsoló: serpenyő
pöszlék: hulladék, vakarék
prófont: katonakenyér, komiszkenyér
punga (rom. *pungă*): erszény
rajnai (rhenes) *forint*: német forint (1,2 magyar forint=120 dénár = 20 garas= 60 krajcár)
reá szakgat: rászokik
rébedez: révedez, képzeltődik
rend: sor
rhenes forint: l. rajnai forint
rityolódó: csipkelődő, gúnyolódó (?)
rókás: rókaprémés
rókatorkos: rókaprémés gallérú
rozsólis: likőr
sallárium: fizetés
sajlódás: senyvedés
sandal: kancsalít; bizalmatlankodik
segesty: sekrestye
selét: söret
semlyék: vizenyős, mocsaras hely
senior: kollégiumi ifjúsági vezető
séza: cséza, homokfutó; könnyű, rugós lovas kocsi
sijadozik: sivalkodik
sisenkázik: csúszkál
sokadalom: vásár
sólya (lat. *solea*): saru, bocskor
spitzen (ném.): hajszálon
stibli: cipellő, topánka
stólázó: papi adomány keresztelésre (?)
stőmpöly: nyomódúc, patrica
suhancár: nyúlánk fiú, siheder
suhender: siheder
susták: négy krajcár (=12 dénár = 2 poltura) értékű váltópénz
súly: különböző, váladekozással, kelésekkel járó betegségek közös neve
szalmázó: üres, fecsegő
szamár temetség: egyházi áldás, szertartás nélküli temetés
szamunca (rom. *sămîțuța*): sarjadék
szapul: lúgos vízben áztat
szembe fog: felelősségre von
szemérem: szégyen
szén: parázs
szer: rend; utca, házszor
szerdék: aludttej
szerencse várandó: férjhez menendő
szerszó: hangoskodás, szájhósködés
szjalt: szeletelt

színes: színlelt
színesen: színleg
színez: színlel
szintén: szinté
szirdék: szerzemény, zsákmány
szírú: szerű
szokmányban: napszámban, bérmunkában
szotyog: potyog; szortyog
szovások: szolgálók, a tósztt kezdőszava
szőrölködik: törleszkedik
szuvary: vakolat, vályogdarab; korom; törmelék, szemét
tám: talán
tanácsol: tanácsot kér
tanácstalanság: tanács nélküiség, megfontolatlanság
tarjagos: vörhenyes, himlőhelyes
tarizik: veszteg van
taszitos: fodros, csipkés ingfodró
tászli: kézelő
tátog: száját tát
téből: többől (?), tettetésből (?)
téka: könyvtár, könyvszekrény
tél-túl: nagyjából
teprenkedik: nyugtalanodik
tepeg: tipeg (?); valószínűleg Hermányi egyéni hangulatfestő szava
tésollya: az eke, borona előtti rúd; pótrúd a négyes vagy hatos ökörfogathoz
tetszős: szembetűnő
tóga: félkör alakú, hosszú, fekete felsőruha; a ref. nagydiákok és tanítók felsőruhája
topor: balta
torony: belső szervek, here
töbörök: zömök(?)
történetből: történetesen, véletlenül
tromf: ügyetlen öregember
turba: börtarsoly, iszák
türedék: göngyöleg, tekercs
tüsző: övön hordható erszény
tyokmony, tyúkmony: tyúktojás
udvari leves: léhűtő, szolgál
udvarol: tiszteleg az udvarnál
ugyan: 1. bizony, valóban; 2. szintén
ujjogat: kiabál
újságba: újdonságként
untat: unszol
ükk: edény (?)
üszögiben hagy: kifejetlenül hagy
változó: váltóruha
válva: lévén
vápa: árok, mélyedés
várda: őrség
veder: úrmérték, Erdélyben kb. 11 l (8 kupa)
véletlen: híre nélkül, váratlanul
vénasszony, öregasszony: komorna, társalkodónő
verhenyős: vörhenyes, vöröses
vezeték: vezetékű

világ leánya: életélvező; rosszhírű nő
virgina: virginál
visszálkodik: ellenkezik
vizsla: fürkésző, kereső
vonogatás: vonakodás
zabolai: zabolai kendő
zlot: 105 fillért érő lengyel pénznem
zomok: zömök
zsemlye: a Marosban, Szamosban stb. élő, pontyféle kis hal (Petényi-márna)
zsobrák: fősvény
zsodomita: természetellenes

FÖLDRAJZI NEVEK MUTATÓJA*

- Abásfalva (Aldea - R):* Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől K-re - 127, 129, 130, 131
Abrudbánya (Abrud; Gross-Schalten - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 338, 359, 371, 463, 464
Ádámos (Adămuș; Adamesch - R): Kükküllő vm.; Maros m. Nagyenyedtől K-re - 414
Ágostonfalva (Augustin, Agostin; Agestendorf - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Brassótól É-ra - 256
Ajtony (Aiton - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól DK-re - 70, 480
Alamor (Aldmor; Mildenburg, Makenberg - R): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Nagyszebenről ÉNy-ra - 501
Albis (Kézdi-; Albiș - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől DNy-ra - 247
Almás: számos község neve, nem azonosítható - 132
Alsórákos (Racoșul de Jos; Ratsch - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Baróttól Ny-ra - 108, 270
Alvinc (Vințu de Jos; Unter-Winz, Winzendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól DNy-ra - 329, 415, 521
*Amszterdam - 59
 Angyalos (Angheluș - R):* Háromszék, Sepsiszek; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől K-re - 74
*Antwerpen - 93
 Apahida (Oláh-, Kis-, Păgida - R):* Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 491
Apahida (Apahida - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól K-re - 200
Aranyos: folyó - 275, 319
*Aranyosszék - 298, 426, 493
 Árapatak (Araci, Arpătac; Arendorf, Arndorf - R):* Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Brassótól É-ra - 115, 463
 Árvádfalva (Arvădeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől D-re - 176, 207
Asszonynépe (Asinip; Frauenvolk, Frauenberg - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 186, 253, 452
Bábolna (Bobîlna - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Déstől Ny-ra - 184, 230, 356, 462, 483
Babuc (Băbuțiu; Babutz - R): Doboka vm.; Kolozs m. Kolozsvártól É-ra - 318
Baca (Bața; Batzau - R): Belső-Szolnok vm.; Beszterce-Naszód m. Kolozsvártól ÉK-re - 282
Bacon: l. Nagybacon
Bagó (Magyar-, Băgău - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 33, 34, 464
Bágy (Bădeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 130, 156, 206
Bágyon (Bădeni - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától D-re - 39, 347
Balászfalva (Blaj; Blasendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 38, 41, 317, 462
 Bánya: l. Nagybánya
Barátos (Brateș; Mönchsдорf - R): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Kovásznától Ny-ra - 221
Barca: Barcaság (Țara Bârsei; Burzenland - R): az Olt Brassó körüli síksága, tágabb értelemben Brassó-vidék - 82, 108, 122, 398, 499
Barcsa (Nagy-, Bîrcea-Mare; Gross-Sammetdorf - Kis-, Bîrcea-Mică; Klein-Sammetdorf - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Hunyadtól ÉK-re - 343, 344
Bardóc (Brăduț - R): Udvarhelyszék; Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra - 140, 142, 192-193
Bardócszék - 117, 163, 366

* Részletes magyarázatot az író élete színhelyeül szolgáló erdélyi helynevek kaptak; ezek meghatározása a 18. századi, valamint a mai megyei hovatartozás segítségével történik.

Barót (Baraolt - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Brassótól É-ra - 115, 141, 150, 151, 152, 186, 192, 217, 289, 336, 368

Bátor (Fekete-; Batár - R): Bihar vm.; Bihar m. Szalontától DK-re - 176

Beca (Magyar-; Beja - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 35, 37, 39, 43, 88, 104, 338

Bécs - 88, 151, 152, 177, 178, 189, 202, 215, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 239, 246, 267, 290, 325, 326, 359, 360, 361, 365, 391, 392, 393, 395, 396, 405, 432, 446, 457, 460, 464, 467, 469, 471, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 495, 506, 507, 513

Belényes (Beiuș - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól DK-re - 210

Belgrád - 482

Benedek: I. Szentbenedek

Berehalom (Biertan; Birtalm - R): Medgyesszék; Szegen m. Medgyestől K-re - 451

Berlin - 308, 320

Beszterce (Bistrița; Bistritz, Nösen - R): Besztercevidék, Besztercei szász kerület; Beszterce-Naszód m. A Beszterce partján - 162, 230, 471

Besztercebánya (Banská Bystrica -SZ): Zólyom m. - 506, 508

Bethlen (Becléan; Bethlen - R): Belső-Szolnok vm.; Beszterce-Naszód m. Besztercétől Ny-ra - 490, 495

Bethlenszentmiklós (Sînmiclăuș; Klosdorf - R): Küküllő vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 59, 177, 178, 492, 495

Bibarcfalva (Biborțeni - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re - 140

Bihar vm. - 521, 527

Bocsárd: I. Borosbocsárd; Buzásbocsárd

Bodok (Sepsi-; Bodoc - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől É-ra - 265, 266, 290

Bodola (Budila; Bodeln - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Brassótól K-re - 493, 495

Bodon: Hagymás- (Budiu Mic - R; Marosszék, Marosi körtéz; Maros m.) vagy Mező- (Papiu Ilarian - R; Torda vm.; Maros m.), nem azonosítható - 264

Bodos (Bodoș - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re - 139, 148

Bogát: Oláh- (Bogatul Român; Bogaden - R: Alsó-Fehér vm.; Szegen m. Nagyenyedtől DK-re) vagy Olt- (Bogata Olteană; Bogatbach - R: Felső-Fehér vm.; Brassó m. Kőhalomtól DK-re), nem azonosítható (L. még Marosbogát) - 263

Boldogasszonyfalva (Boldogfalva; Sîntămărie; Treukirch, Frauenkirch - R): Küküllő vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re, a Kis-Küküllő partján - 168

Bólya (Buia; Bell, Boll - R): Felső-Fehér vm.; Szegen m. Nagyszebentől ÉK-re - 302, 329, 330, 348

Bonyha (Szász-; Bahnea, Bahna, Bacna; Bachnen, Bachen - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől D-re - 427

Borosbocsárd (Bucerdea Vinoasă - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól É-ra - 64, 96, 465

Boroszló (ma Csíkszentlélekkel (Lelicieni) egyesítve - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. Csíkszeredától DK-re - 108, 400

Borsa (Kolozs-; Borșa - R): Kolozsvm.; Kolozs m. Kolozsvártól É-ra - 470, 472

Botos utca: utca Székelyudvarhelyen. Ma Május 1. sugárút - 164, 221

Bögöz (Mugeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DNy-ra - 162, 445

Böln (Belin; Blumendorf - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re - 145, 146, 148, 289, 430

Bözödújfalú (Bezidu Nou - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Maros m. Székelykeresztúrtól ÉK-re - 447

Brassó (Brașov; Kronstadt - R): Brassói kerület, Barcaság; Brassó m. - 53, 82, 142, 155, 156, 190, 220, 277, 383, 423, 504, 531, 539

Buda - 522, 523, 526

Budvára (vár Patakfalva területén) - 423

Bukarest - 180, 202

Bún (Felső-, Nagy-, Boiul Mare - Alsó-, Kis-, Boiul Mic - R): Küküllő vm.; Maros m. Székelykeresztúrtól Ny-ra - 255

Buzásbocsárd (Bucerdea Grânoasă; Botschard - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 37, 316, 338

Buzd (Boz, Buzdu; Bussd, Busendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól DK-re - 212, 342

Bükkös (Magyar-; Bichis - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 43, 45, 224, 229, 291, 293, 294, 303, 304, 306, 335, 451

Celna (Țelna, Țălăna - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 432

Cikmántor (Țigmandru; Zuckmantel - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DK-re - 490

Copafalva (Țopa - R): Küküllő vm.; Maros m. Székelykeresztúrtól Ny-ra - 427

Curlandia: l. Kurland

Csanád (Szász-; Cenade, Cinadea; Scholten - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 501

Csapó (Maros-; Cipău - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 298

Csekelaka (Cecălaca - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 38, 44, 449

Csernáton (Cernat - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől DNy-ra - 146, 149, 382, 453

Csergőd (Csegöld): Szatmár vm. - 486

Csik: Csíkszék - 131, 132, 153, 175, 178, 186, 207, 217, 218, 246, 323, 368, 493

Csiksomlyó (Șumuleu - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. (ma Csíkszeredával egyesítve) - 228, 246

Csikszentsimon (Sînsimion - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. Csíkszeredától D-re - 111, 131, 368, 369

Csíkszereda (Miercurea Ciuc; Szeklerburg - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. Az Olt mellett - 130, 246, 248

Csombord (Ciumbrod - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 33, 38, 40, 186, 310, 332, 450, 463, 469

Csóra (Alsó-; Sălișteța Cioara - Felső-; Cioara de Sus - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 229, 456

Csúcs (Maros-; Sîțna de Mureș, Ciuciu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 34, 36, 39

Dálnok (Dalníc; Dayla - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől DNy-ra - 178, 342

Debreceen - 70, 93, 106, 129, 134, 201, 214, 240, 315, 354, 359, 397, 515, 525

Décse (Maros-; Decea - R): Torda vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 122, 200, 284, 302, 331, 350, 466

Dés (Dej; Burglos, Desch - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 70, 122, 169, 222, 240, 282, 339, 340, 375, 422, 431, 505

Déva (Deva; Diemrich - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Gyulafehérvártól DNy-ra - 140, 269, 478, 479, 494

Diód (Stremj; Nusschloss - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 194

Dobó: l. Száldobos

Doboka vm. - 318, 403, 505

Doboly (Al-; Dobolii de Jos - R): Háromszék, Sepszi szék; Kovászna m. Brassótól ÉK-re - 220, 221

Drinápóty (Edirne - Töröko.) - 285

Ebesfalva (1726-től Erzsébetváros; Dumbrăveni, Ibagfaldu; Eppeschorf, Elisabethstadt - R): Küküllő vm.; Szeben m. Medgyestől ÉK-re - 120, 155, 309, 321

Ecsed (Nagy-): Szatmár vm. - 502

Ége (Ighiu - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől D-re - 428

Eger - 217, 502, 507

Egerbegy (Aranyos-; Vișoara, Agîrbiciu; Erlberg, Erlendorf - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától K-re - 33, 37, 471

Egyházfalva (ma Tordával egyesítve - R): Torda vm.; Kolozs m. - 33, 36, 37, 38
Enyed: 1. Nagyenyed
Eperjes (Prešov - SZ): Sáros vm. - 524
Erdővidék: a Baróti-medence a Dél-Hargita, a Persányi-hegység és a Baróti-hegység között - 115, 134, 136, 137, 160, 169, 192, 197, 205, 217, 256, 289, 370, 383, 447, 448, 453
Erked (Szász-, Mező-, Archita, Archiud, Arkenen - R): Segesvárszék; Maros m. Székelykeresztúrtól D-re - 371, 398
Ernye: Nagy- (Ernei; Arn - R; Marosszék, Nyárad körzet; Maros m.) vagy Szász- (Ernea; Ehrgang - R; Küküllő vm.; Szeben m. Medgyestől ÉK-re), nem azonosítható - 447
Erősd (Ariusd; Ereschd - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Brassótól É-ra - 450
Érsekújvár (Nové Zámky - SZ): Nyitra vm. - 508, 538
Esztár: Bihar vm. - 410
Etéd (Atid - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől ÉNy-ra - 118
Fagaras: 1. Fogaras
Farcád (Forjani - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől Ny-ra - 133, 156
Farkas patak: patak Nagyenyeden; árkában ma csak esőzések alkalmával van víz - 473
Farkas utca: utca Kolozsvárt. Ma Kogălniceanu utca - 267, 361, 411
Fejér vm. - 186, 459, 526
Fejérvár: 1. Gyulafehérvár
Feketehalom (Codlea; Zeiden - R): Brassói kerület, Barcaság; Brassó m. Brassótól K-re - 370
Felenyed (Aiudu de Sus, Feleiu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől Ny-ra (ma Nagyenyeddel egyesítve) - 40, 208, 346, 419, 456
Felsőbánya (Baia Sprie - R): Szatmár vm.; Máramaros m. Nagybányától K-re - 421
Felvinc (Unirea; Oberwinz - R): Aranyosszék; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 74
Fenes (Szász-, Florești; Fenesch - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól Ny-ra - 536, 537
Fiafalva (Filiaș - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Hargita m. Székelykeresztúrtól D-re - 164, 166, 168
Firenze - 201
Fogaras (Făgăraș; Fogarasch - R): Fogaras vidéke; Brassó m. Vár és város az Olt bal partján - 105, 119, 143, 233, 311, 340, 404, 407, 486, 487, 492, 494, 506, 510, 515, 521, 523
Folt (Folt; Filtendorf - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Dévától K-re [ma Nagyrápolttal (Rapoltu Mare) egyesítve] - 184, 230, 356, 364, 415
Forró (Magyar-, Fărău - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 291
Földvár: 1. Székelyföldvár
Franecker - 119, 266
Frankfurt - 92, 267, 268, 307, 352, 413, 442, 446
Frigia - 219
Frisia - 300
Füle (Erdő-, Filia - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra - 140, 168, 290, 366, 367
Fülek (Fil'akovo - SZ): Nógrád vm. - 532
Füred: Bálványos- [Băile Bălănoș - R; ma Bálványosvárral (Bălănoș) egyesítve; Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől ÉNy-ra] vagy Kővár- (Cărbunari; Kohlendorf - R; Szatmár vm.; Máramaros m. Nagybányától D-re) - 85
Gagy (Goagiu - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Hargita m. Székelykeresztúrtól É-ra - 151, 191
Gálprityi szőlő: az Ebhát utca és az országút közé eső szőlő Nagyenyeden - 351
Gáltó (Găldto; Galtiu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉK-re - 198
Gerend (Aranyos-, Luncani, Grind - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától DK-re - 35, 319, 480
Gerendkeresztúr (Grindeni, Grind-Cristur - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 39, 42
Gergelyfa, Gergelyfája (Ungurei; Gergeschdorf, Gergesdorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól DK-re - 108, 397, 398

Gernyeszeg (Gornești, Ghernesig; Kertzing - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 106, 216, 308, 359, 448

Gilány (?Ghilad - R): Temes vm.; Temes m. Temesvártól D-re - 145

Gombás (Maros-; Gimbaș - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 325, 411

Gombuc (Gambuc, Gombostelke; Gimbuț; Gombutz - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 305

Goroszló (Magyar-; Guruslău - R): Kraszna vm.; Szilágy vm.; Szilágy m. Zilahtól ÉNy-ra - 501

Görgény (~szentimre; Gurghiu; Görgen - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 532, 533

Grocka - 456

Gröninga (Groningen) - 300

Gyalu (Gilău; Julmarkt, Gelau - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól Ny-ra - 270, 380, 478, 503, 536, 537

Gyarmat (Balassa ~): Nógrád vm. - 511

Gyéres (Aranyos-; Ghiri; Cîmpia Turzii; Gieresch, Jerichmarkt - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától K-re - 42, 480

Gyéresszentkirály (Sîncraiu - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától K-re (ma Aranyosgyéressel egyesítve) - 42, 216, 319

Gyilkos-réve: az Olt szurdokvölgye Rákos és Kőpec között - 179

Gyógy (Feredő-; Geoagiu-Băi, Fereddu - R): Hunyad vm.; Hunyad m. [ma Algyógygal (Geoagiu) egyesítve] - 356, 415, 480

Gyöngyös - 385

Győr - 267

Gyula - 104, 515, 536

Gyulafehérvár (Károlyfehérvár; Alba Iulia, Bălgrad; Weissenburg, Karlsburg - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. - 53, 104, 106, 115, 135, 137, 138, 140, 145, 155, 187, 192, 197, 232, 251, 265, 284, 303, 320, 336, 358, 372, 395, 404, 414, 419, 459, 463, 479, 481, 483, 484, 486, 487, 492, 497, 498, 499, 506, 515, 516, 521, 524, 525, 533

Hadréve (Hădăreni - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 302, 458

Hagymás erdeje (Hăghmaș - R): az Oklánd és Vargyas közötti út mentén elterülő erdőség Hargita és Kovászna megyék határán - 117

Hamburg - 298

Harasztos (Căldărași - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától DK-re - 35, 36

Hari (Heria, Hiria - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 34

Háromszék - 51, 68, 70, 74, 145, 149, 152, 186, 188, 189, 207, 220, 246, 247, 266, 277, 347, 370, 383, 480, 493

Hátszeg (Hajteg; Hatzeg, Hötzing - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Hunyad vártól DK-re - 431

Hellos (ném. Herrenlos): szőlő, rét, gyümölcsös neve Nagyenyed határában - 391

Herepe (Magyar-; Herepea - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől K-re - 165

Heringfalva, Hennigfalva (Henig; Henningsdorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 198, 466

Hermány (Magyar-; Herculian - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re (L. még Szászhermány) - 112, 122, 136, 143, 154, 248, 250

Herzsa: a hasonló nevű ér és a mellette elterülő szőlő, gyümölcsös, rét, erdő összefoglaló neve Nagyenyeden (Első-, Közép- és Vég-) - 473

Hévíz (Olt-; Hoghiz; Warmwasser, Warmbach - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Székelyudvarhelytől D-re - 177, 256, 311, 523

Hídvege (Hăghig; Fürstenburg - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Brassótól É-ra - 115, 140, 270, 455

Hodolin (Hodonin, Göding - SZ) - 506

Hunyad vm. - 215, 281, 365, 381, 422, 468

Hunyad (Bánffy-; Huedin; Heynod - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉNy-ra - 437

Hunyad (Vajda-; Hunedoara; Eisenmarkt - R): Hunyad vm.; Hunyad m. - 171, 260, 284

Huszt (Huszt - Ukrajna): Máramaros vm. - 85, 196, 222, 486
Hutin (Chocim, Kocim; Hotyin - Ukrajna) - 505
Idecș (Alsó-, Felső-; Ideciu - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 162
Igen (Magyar-; Ighiu, Ighin; Grabendorf, Krapundorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 66, 287, 301, 344, 453, 464, 466
Illyefalva (Ilieni; Ilgendorf - R): Háromszék, Sepsiszelek; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől D-re - 270
Inakfalva (Inoc - R): Aranyosszelek; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33
Ivánfalva (Aranyos-; Cacova Ierii; Kakowa - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától Ny-ra - 253
Jás (Iasi; Jasch - R): Fogaras vidéke; Brassó m. Fogarastól D-re - 178
Jenő (Boros-; Ineu - R): Arad vm.; Arad m. Aradtól ÉK-re - 259, 478, 500, 504–505, 528, 529
Jeruzsálem - 513
Jövedics (Idiciu; Belleschdorf - R): Küküllő vm.; Maros m. Medgyestől ÉK-re - 323
Káptalan (Maros-; Căptâlan (de Mureș) - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33
Kálló (Nagy-): Szabolcs vm. - 502, 520, 531
Kalocsa - 322
Kapud (Magyar-, Maros-, Căpuđ, Murăș-Căpuđ - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 302
Karácsonfalva (Alsó-, Oláh-; Craciunel (ul de Jos); Kratschendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Balászfalvától Ny-ra - 462
Karánsebes (Caransebeș - R): Temes vm.; Caraș-Severin m. - 480
Karkó, Krakó (Boros-; Cricău; Krakau - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól É-ra - 132, 287, 339, 345
Károly: I. Nagykároly
Károlyvár: I. Gyulafehérvár
Kassa (Košice - SZ): Abaúj vm. - 85, 196, 442, 451, 465, 466, 496, 520, 524, 531
Keményfalva: Homoród- (Comănești - R) vagy Küküllő- (Tîrnovița - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől K-re, ill. ÉK-re - 132
Kénos (Chinușu - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 179
Kercsed (Stejeriș - R): Aranyosszelek; Kolozs m. Tordától D-re - 34, 39, 43
Kerelőszentpál (Sînpaul - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 454
Keresd (Criș; Kreisch - R): Felső-Fehér vm.; Maros m. Segesvártól DNy-ra - 293, 356, 426, 448, 539
Keresztúr (Maros-; Cristești - R): Marosszelek; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra (L. még Gerend- és Székely-) - 33
Kézdi szék - 125, 149, 289
Kézdivásárhely (Țirgu Secuiesc; Szekler-Neumarkt - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. - 132, 149, 171, 273, 289, 363, 368, 383
Kikellő: I. Küküllő
Kisbacon (Bățanii Mici - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re - 120, 140, 194
Kis-Küküllő: folyó - 164
Kisludas (Gusu, Gușu; Giesshübel, Giszibel - R): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Nagyszebentől ÉNy-ra - 321
Kóbor (Cobor; Kiewern, Buchhorn - R): Kőhalomszelek; Brassó m. Fogarastól ÉK-re - 451
Kocsárd (Székely-; Lunca Mureșului - R): Aranyosszelek; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 44, 107, 297, 299, 335, 350, 449
Kolozsvár (Cluj-Napoca; Klausenburg - R): Kolozs vm.; Kolozs m. - 31, 68, 69, 70, 74, 77, 90, 98, 108, 119, 122, 152, 158, 165, 170, 245, 250, 267, 268, 270, 271, 272, 280, 302, 310, 311, 316, 321, 323, 325, 340, 354, 355, 357, 358, 361, 366, 370, 375, 377, 380, 381, 382, 386, 387, 388, 389, 394, 395, 402, 403, 410, 412, 413, 415, 455, 459, 461, 464, 477, 479, 480, 481, 485, 493, 521

Komána (Alsó-; Comana de Jos - Felső-; Comana de Sus - R): Fogaras vidék; Brassó m. Fogarastól ÉK-re - 490
Konstantinápoly - 202, 495, 499
Koppánd (Copăceni, Copand - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától ÉNy-ra - 37, 302, 480
Kormos: patak - 367
Kovászna (Covasna; Kovasna - R): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Brassótól ÉK-re - 156
Kőhalomszék - 451
Kőpec (Căpeni R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re (ma Baróttal egyesítve) - 140, 148, 179, 180, 300
Kőrös (Küküllő-; Curciu, Crișu; Kirtsch, Körtz - R): Medgyesszék; Szeben m. Medgyestől ÉK-re - 51, 52
Kővár (Chioar - R): Szatmár vm.; Máramaros m. Kővárvidék központja [ma Berkeszpatakával (Berchezoaia) egyesítve] - 255, 471, 472, 493, 501, 525, 536, 537
Kövesd (Maros-; Pietriș, Cueșd - R): Torda vm.; Maros m. Régentől ÉK-re - 431, 449
Középjaja (Aita Medie - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re - 53, 114, 115, 116, 134, 143, 145, 146, 150, 171, 172, 179, 211, 248, 289, 299, 300, 445, 455, 463
Krakkó - 477
Krakkó (Boros-): I. Karkó
Kurland (Lettország) - 202
Kutyfalva (Cuci - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 187, 293, 453, 454, 480
Küküllő: folyó - 121, 164, 202
Küküllő vm. - 122, 160, 194
Küküllővár (Cetatea de Baltă; Kokelburg - R): Küküllő vm.; Fehér m. Medgyestől ÉNy-ra - 90, 107, 126, 128, 372, 432, 477
Lapád (Magyar-; Lopadea Nouă - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re (L. még Oláh-) - 34, 35, 165
Lécfalva (Leș - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kovásznától Ny-ra - 383
Leiden - 83, 84, 85, 86, 195, 196, 226, 272, 282, 283, 311, 382, 442, 443
Lipcse - 313
Lippa (Lipova - R): Arad vm.; Arad m. Aradtól DK-re - 500, 504, 528
Lókod (Locodeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 429
Lóna: Aranyos- (Oláh-; Luna de Arieș - R; Torda vm., Kolozs m.) vagy Kendi- (Luna de Jos - R; Doboka vm.; Kolozs m.) vagy Magyar- (Szász-; Luna de Sus - R; Kolozs vm., Kolozs m.), nem azonosítható - 141, 287, 389, 406
London - 434
Losád (Jeledinji - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Hunyadvártól ÉK-re - 312, 365
Lőcse (Levoča - SZ): Szepes vm. - 515
Lőrincréve (Leorinș, Liorinș - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 35, 40, 385, 419
Ludas (Maros-; Luduș - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 294, 295
Magyarhermány: I. Hermány
Magyarlapád: I. Lapád
Makfalva (Ghindari - R): Marosszék, Küküllő körzet; Maros m. Marosvásárhelytől K-re - 204, 326
Máramaros vm. - 81, 82, 228, 285
Máramarossziget (Sighetu Marmatiei - R): Máramaros vm.; Máramaros m. - 106, 354, 407, 450
Mariazell - 395-396
Maros: folyó - 46, 193, 265, 298, 336, 348, 411, 441
Marosbogát (Bogata (de Mures) - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 264, 348
Maroscsapó: I. Csapó
Maroskeresztúr: I. Keresztúr
Maroskoppánd (Magyar-; Copand (ul de Mureș) - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 35
Marosszék - 137, 140, 152, 260, 297, 378, 480, 493

Marosszentkirály (Enyed-szentkirály; Sîncrai de Mureş - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 33, 39, 46, 85, 104, 105, 196, 265, 338, 393
Marosújvár (Marosakna; Ocna Mureş; Miereschhall - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. - 33, 35, 39, 459
Marosvásárhely (Tîrgu Mureş; Neumarkt a. M. - R): Marosszék, Nyárádi körzet; Maros m. - 60, 64, 72, 75, 94, 101, 102, 105, 107, 122, 129, 195, 245, 273, 298, 315, 316, 317, 325, 327, 336, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 348, 349, 365, 370, 371, 375, 376, 402, 405, 425, 477, 478, 489
Medgyes (Medias; Mediasch, Medwisch - R): Medgyesszék; Szeben m. - 161, 243, 398, 426, 520, 536, 537
Megyerék (Meşcreac, Miscreac, Mezcracu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 464
Mészkö (Cheia - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától K-re - 44
Mezőség: az erdélyi medence a Szamos, a Maros és a két Küküllő között - 61, 457
Mikháza (Călugăreni - R): Marosszék, Nyárádi körzet; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 178, 323
Milánó - 201
Miriszló (Mirăslău - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 34, 35, 37, 38, 43, 46, 200, 226, 331, 347, 348, 381, 466
Miriszló utca: utca Nagyenyeden. Ma Bethlen utca - 235
Moha (Nagy-; Grîinari; Mukendorf - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Székelykeresztúrtól D-re - 134
Monora (Mănărade; Donnersmarkt - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 486
Morgó: patak (?) Nagyenyeden - 385
Morva: folyó - 506, 508
Munkács (Mukacsevo - Ukrajna): Bereg vm. - 510
Muzsna (Székely-; Mujna - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelykeresztúrtól DK-re - 374
Nagyajta (Aita Mare; Aitau - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Barótól D-re - 115, 188, 430
Nagybacon (Băjanii Mari, Băjani - R): Udvarhelyszék; Kovászna m. Barótól K-re - 69, 115, 116, 137, 138, 140, 143, 145, 146, 147, 170, 176, 194, 236, 254, 289, 418
Nagybánya (Baia Mare; Frauenbach, Neustadt - R): Szatmár vm.; Máramaros m. - 157, 330, 335, 338, 406
Nagybarcsa: 1. Barcsa
Nagyenyed (Aiud; Gross-Enyed, Strassburg a.M. - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. - passim
Nagykároly (Carei - R): Szatmár vm.; Szatmár m. - 315
Nagylak (Maros-; Noşlac - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 37, 186, 298, 376
Nagyszombat (Trnava - SZ): Pozsony vm. - 238, 508
Nógrád - 511
Oladháza (Vladháza, Úrháza; Livezile - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 401
Oláhlápád (Lopadea Veche - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 38, 324, 345, 346, 347
Oláhszilvás (Mikószilvás; Silivaş - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 365
Olasztelek (Tălişoara - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Barótól É-ra - 136, 137, 139, 140, 141, 192, 205, 206, 242, 265, 266, 287, 309, 366, 367, 426
Olt: folyó - 70, 115, 256
Oppeln (Opulia, Opole - Lengyel.) - 501
Orbó (Alsó-, Magyar-; Gîrbova de Jos [Ungureasca] - Felső-, Oláh-; Gîrbova de Sus - Közép-; Gîrboviţa, Gîrbojiţa - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DNY-ra - 42, 365
Ótorda: 1. Torda
Ozd (Magyar-; Ozd - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 34, 37, 292, 301
Ólyves (Nagy-; Ulieş - R): Kolozs vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉNy-ra - 439
Pád (Spini - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Szászvárostól K-re - 343, 344

Pagocsa (Mező-; *Pogăceaua - R*): Torda vm.; Maros m. Tordától ÉK-re - 195, 277
Palánk (Drégely-): Hont vm. - 511
Pankota (Pínkota - *R*): Hunyad vm., Marosi járás; Arad m. Jenőtől DNY-ra - 528
Paszmos (*Posmus; Passbusch, Passbesch - R*): Kolozs vm.; Beszterce-Naszód m. Marosvásár-
 helytől É-ra - 173
Patak: l. Sárospatak
Patakfalva (Văleni - *R*): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 127, 128, 134,
 135, 136, 402
Pelsőc (Plešivec - *SZ*): Gömör vm. - 91
Petek (*Petecu; Petsch - R*): Felső-Fehér vm.; Hargita m. Székelyudvarhelytől D-re - 136, 431
Péterfalva (Magyar-; *Petrisat, Petrifaldu, Petersdorf - R*): Küküllő vm.; Fehér m. Nagyenyedtől
 DK-re - 35, 38, 279, 319, 435
Péterlaka [Oláh-, Magyar-; *Petrilaca (de Mureș); Petersdorf - R*): Alsó-Fehér vm.; Maros m.
 Nagyenyedtől ÉK-re - 304, 305, 409
Péterváradja (*Petrovaradin - Jugoszlávia*): Szerém vm. - 202
Piski (*Simeria - R*): Hunyad vm., Hunyad m. Gyulafehérvártól DNY-ra - 443
Pócstelke (*Păucea; Puschendorf - R*): Küküllő vm.; Szeben m. Medgyestől É-ra - 231
Pogacsa: l. Pagocsa
Póka (Püingeni; *Pokendorf - R*): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 173, 405
Polyán: számos község neve, talán Nyírmező (Poiana Aiudului - *R*); Alsó-Fehér vm.; Fehér m.
 Nagyenyedtől Ény-ra) - 33, 36, 37, 38, 310
Pozsony - 446
Prága - 501, 506
Radnót (*Iernut, Ernot; Radnuten - R*): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNY-ra - 252,
 254, 266, 409, 481, 497, 538
Radnótfia, **Radnótfája** (*Iernușeni, Iernușfaia; Etschdorf, Echorf - R*): Torda vm.; Maros m.
 Marosvásárhelytől É-ra - 226
Rákos: számos község neve, valószínűleg Alsó- (Racoșul de Jos - *R*) és Felső- (Racoșul de Sus;
 Ratsch - *R*): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Baróttól NY-ra - 141, 142, 179, 256
Rápolc (Nagy-; *Rapoltu Mare; Gross-Rapolden - Kis-; Rapoljel; Klein-Rapolden - R*): Hunyad
 vm.; Hunyad m. Vajdahunyadtól ÉK-re - 342, 343
Ráska (Kis-, Nagy-): Zemplén m. - 520
Ratibor (Racibórz - *Lengyeló*) - 501
Remete (Rímej - *R*): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől NY-ra - 258
Réten (Retiș; *Retersdorf - R*): Felső-Fehér vm.; Szeben m. Segesvártól D-re - 177
Retteg (*Rețeaș, Petru Rareș - R*): Belső-Szolnok vm.; Beszterce - Naszód m. Déstől ÉK-re - 104
Rika erdeje: erdőség a Vargyas és az Olt szögében, a Rika patak mellett - 179
Sárd: több község neve, valószínűleg Ősárd (*R*): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól
 ÉNY-ra - 363
Sáros vm. - 452
Sárospatak - 91, 108, 495
Sárpatak (Maros-; *Glodeni, Șarpotoc; Scharpendorf - R*): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől
 É-ra - 122, 339, 340
Sebes (Szász-; *Sebeș; Mühlbach - R*): Szászsebeszék; Fehér m. Gyulafehérvártól D-re - 532
Segesvár (*Sighișoara; Schässburg - R*): Segesvárszék; Maros m. - 122, 339, 340, 478, 489, 505,
 522, 523, 537, 538
Sepsi szék - 265, 266, 268, 273
Sepsiszentgyörgy (*Sfințu Gheorghe; St. Georgen - R*): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m.
 Brassóttól ÉK-re - 112, 265, 266, 269, 272
Sombor: l. Zsombor
Somolyó, **Somolya**: l. Csíksomlyó
Sorostély (*Șorostin, Șorstein; Schorsten - R*): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Medgyestől DNY-ra -
 264, 330, 480

Sővényfalva (Cornești; Zeunen - R): Küküllő vm.; Maros m. Medgyestől ÉNy-ra - 194
Spring (Spring; Spring, Gespreng - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyszebentől ÉNy-ra - 393
Suceava (Szucsava - R): Suceava m. - 501
Sülye (Magyar~; Șilea - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 454
Szádvara (Turnianské Podhradie - SZ): Torna vm. - 503
Szaldobos (Székely~; Doboseni - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra - 290, 366, 367, 368, 514
Salonia (Nagy~; Salonta - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól DNY-ra - 527
Szamos: folyó - 70, 389
Szamosújvár (Gherla; Neuschloss - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 222, 477, 480, 493, 495, 520
Szárzajta (Aita Seacă - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól DK-re - 115, 235
Szászalmás (Szászalmád; Alma Vii; Almen - R): Medgyesszék; Szeben m. Medgyestől D-re - 432
Szászhermány (Härman; Honigberg - R): Brassói kerület, Barcaság; Brassó m. Brassótól ÉK-re - 122
Szászváros (Orăștie; Broos - R): Szászvárosszék; Hunyad m. Vajdahunyadtól ÉK-re - 78, 91, 101, 183, 204, 215, 242, 252, 267, 336, 338, 342-343, 344, 356, 357, 358, 363, 364, 415, 458
Szászvezsződ (Veseud; Wassid - R): Felső-Fehér vm.; Szeben m. Fogarastól ÉNy-ra - 381
Szatmár (Satu Mare - R): Szatmár vm.; Szatmár m. - 237, 315, 486, 502, 505, 520, 531, 532
Szeben (Nagy~; Sibiu; Hermannstadt - R): Szebenszék; Szeben m. - 64, 82, 98, 101, 102, 152, 188, 190, 231, 233, 234, 245, 257, 259, 263, 321, 326, 333, 336, 353, 355, 360, 362, 364, 397, 398, 399, 400, 409, 434, 470, 478, 484, 504, 531, 536, 537
Szécsény - 511
Szék (Sic; Seck - R): Doboka vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 122, 257, 269, 297, 330, 461
Székelyföldvár (Războieni-Cetate, Feldioara; Kaltherberg R): Aranyosszék; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 132, 426
Székelyhid (Șăcueni - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól É-ra - 252
Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc; Kreuz - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől Ny-ra - 257
Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc; Oderhellen, Hofmarka - R): Udvarhelyszék; Hargita m. - 56, 57, 94, 99, 104, 105, 106, 107, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 138, 142, 146, 155, 157, 161, 162, 167, 168, 170, 171, 174, 179, 180, 185, 202, 204, 211, 221, 236, 263, 267, 312, 364, 366, 387, 415, 420, 421, 423, 424, 429, 433, 447, 453, 460, 477
Szentágota (Agnita; Agnetheln - R): Nagysíkszék; Szeben m. Nagyszebentől ÉK-re - 493, 494
Szentbenedek (Magyar~; Sínbenedic - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 415, 453
Szentgyörgy: számos község neve; nem azonosítható - 255
Szentkirály: I. Gyéres~, ill. Maros~
Szenilászló: számos község neve, nem azonosítható - 295
Szentmárton: számos község neve, nem azonosítható - 150, 423
Szentmihályfalva (Alsó~; Sînmihaiu de Jos - Felső~; Sînmihaiu de Sus, Mihai Viteazul - R): Aranyosszék; Kolozs vm. Tordától D-re - 35, 275, 313, 350
Szentpál: számos község neve; valószínűleg Magyar- (Sînpaul - R; Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉNy-ra) vagy Kerelő- (I. ott) - 480
Szentsimon: I. Csíkszentsimon
Szereda: I. Csíkszereda
Sziget: I. Máramarossziget
Szilágy vm. - 226, 233, 384
Szilisztra (Szilisztra - Bulgária) - 523, 527
Szinye (Radák~; Răzibuneni - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Déstől Ny-ra - 480
Szklabina (Sklabina - SZ): Turóc vm. - 510
Szolnok (Belső-Szolnok) vm. - 505
Szolokma (Solocma - R): Udvarhelyszék; Maros m. Székelyudvarhelytől ÉNy-ra - 204

Szőllős (Nagy-, Keménynagy-, Seleuş; Alesch - R): Segesvárszék; Maros m. Segesvártól ÉNy-ra - 538

Szurduk (Surdac - R): Belső-Szolnok vm.; Szilágy m. Zsibótól K-re - 403, 404

Tard: Borsod vm. - 139

Tasnád (Tăşnad; Trestenburg - R): Közép-Szolnok vm.; Szatmár m. Margitától ÉK-re - 345

Telekfalva (Teleac - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 127, 134

Temesvár (Timișoara; Temeswar - R): Temes vm.; Temes m. - 179, 482, 523

Tibor (Tibru - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Tövistől Ny-ra - 197

Tokaj - 299, 313, 510, 515, 525, 531

Topa (Körös-; Topa de Criş - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól DK-re - 522, 523

Topánfalva (Cîmpeni; Topesdorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől Ny-ra - 387

Toplic: számos község neve; nem azonosítható - 469

Torda (Turda; Thorenburg, Torembrih - R): Torda vm.; Kolozs m. Az Aranyos partján - 36, 37, 38, 40, 43, 90, 94, 106, 275, 276, 282, 331, 337, 354, 379, 392, 393, 402, 417, 460, 477, 478, 515, 527

Torja (Al- és Fel-; Turia; Torian - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől ÉNy-ra - 271

Torockó (Rimetea, Trăscău; Eisenburg, Eisenmarkt - R): Torda vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 59, 230, 345, 400, 419, 456

Torockászentgyörgy (Colleşti, Sîngeorgiul Trăscăului - R): Torda vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 31, 32, 89, 108, 205, 212, 216, 275, 277, 279, 280, 319, 323, 340, 363, 380, 391, 400, 444

Tót utca: utca Nagyenyeden. Ma Ștefan cel Mare utca - 334

Tölcsvár, Töröcsvár (Bran; Törzburg - R): Töröcsvári dominium; Brassó m. Brassótól DNy-ra - 55, 270, 447, 539

Tövis (Teiuș; Dreikirchen, Dornen - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DNy-ra - 51, 216, 265, 287, 345, 354, 355

Tövis utca: utca Nagyenyeden. Ma Cuza Vodă (Șosea Național) utca - 108

Trieszt - 202

Tristia (Trestia - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Dévától É-ra - 261

Túr (Tiur, Tuur - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Balázsfalvától DNy-ra - 240, 314, 462

Udvarhely: I. Székelyudvarhely

Udvarhelyszék - 128, 136, 137, 153, 171, 184, 185, 191, 203, 242, 257, 267, 287, 292, 353, 373, 375, 422, 423, 447, 458, 463, 480, 493, 499

Ugra (Maros-; Ogra - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 72

Újvár: I. Maros- és Szamos-

Utrecht - 196, 310

Uzon (Ozun; Usendorff - R): Háromszék, Sepszi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől DK-re - 266, 268

Ürmös (Ormeniș; Ermesch, Irmesch - R): Küküllő vm.; Maros m. Segesvártól ÉK-re - 430

Vajasd: patak - 481

Vajdahunyad: I. Hunyad

Vajdakamarás (Vaida-Cărnăș - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 240

Vajdaszentiván (Voivodeni, Sîntioana; Johannisdorf - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 161, 173, 178, 440

Várd (Nagy-; Oradea; Wardein - R): Bihar vm.; Bihar m. - 192, 257, 316, 318, 502, 504, 506, 510, 514, 515, 521, 522, 524, 527, 536, 537

Varcogás utca (ném. Schwarze gasse): utca Nagyenyeden. Ma Lenin utca - 243, 345, 351, 436

Varga patak: Székelyudvarhely városát átszelő patak a régi Varga utca (ma November 7. utca) hosszában - 420

Vargyas (Vîrghiș - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉNy-ra - 111, 117, 132, 200

Várhegy (Pinár; Chinari; Schlossberg - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 339

Varsó – 202

Vásárhely: 1. Marosvásárhely

Vaskoh (*Vaşcău* - *R*): Bihar vm.; Bihar m. Jenőtől K-re - 210

Vécs (*Maros*–; *Brincovenesti*; *Wetsch* - *R*): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 162, 296, 439

Velençe – 187, 201

Veresmart (*Maros*–; *Veresmort* - *R*): Aranyosszék; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re (ma Felvinccelegyesítve) - 33

Verespatak (*Roşia Montana*; *Goldbach*, *Rotseifen* - *R*): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 464

Világos (*Şiria*; *Hellburg* - *R*): Arad vm.; Arad m. Aradtól ÉK-re - 529

Visk (*Viskovo* - *Ukrajna*): Máramaros vm. - 85, 196

Vízakna (*Ocna Sibiului*, *Vizocna*; *Salzburg* - *R*): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Szebentől ÉNy-ra - 83, 105, 263, 345, 362, 397, 443

Völdorf (*Văleni*, *Valendorf*; *Woldorf*, *Wallendorf* - *R*): Felső-Fehér vm.; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 159, 458, 463

Zabola (*Zăbala*; *Gebissdorf* - *R*): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Kovásznától É-ra - 423

Zágon (*Zagon* - *R*): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Kovásznától DNy-ra - 191

Zágráb – 322

Zalány (*Zălan* - *R*): Háromszék, Sepszi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől É-ra - 273, 274

Zalatna (*Zlatna*; *Klein-Schlatten* - *R*): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól Ny-ra - 261, 359, 464

Zernyest (*Zărneşti*; *Zernescht* - *R*): Brassói kerület, Töröcsvári dominium; Brassó m. Brassótól DNy-ra - 274

Zetelaka (*Zetea* - *R*): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől ÉK-re - 132, 323

Zilah (*Zăldu*; *Zillenmarkt* - *R*): Közép-Szolnok vm.; Szilágy m. Déstől Ny-ra - 106, 111, 433

Zsibó (*Jibou* - *R*): Közép-Szolnok vm.; Szilágy m. Déstől ÉNy-ra - 341, 371

Zsombor (*Székely*–; *Jimbor*; *Sommerburg* - *R*): Kőhalomszék; Brassó m. Székelyudvarhelytől DK-re - 426

NÉVMUTATÓ

- Abats János, mh. 1788 – Hunyadi (Bánffy-) Abats Márton ótordai ref. pap f., Márton öccse. Az 1734–35. tanévtől 1741-ig Franekerben tanult. Hazatérve aranyosgerendi ref. lelkész. A nagyenyedi egyházmegye jegyzője, 1773-tól esperese. Nyomtatásban egy prédikációja jelent meg. – 350
- Abats Márton, 1710k.–1768 – Hunyadi (Bánffy-) Abats Márton ótordai ref. pap f., János testvére. Tanulmányait 1726-tól Nagyenyeden, majd Kolozsvárt, 1732-től Franekerben, 1736-ban Utrechtben végezte. Hazatérve 1737-től apja utódként ótordai ref. lelkész. Hermányi egyik funebris orátora. – 338, 379
- Ábrahám Istvánné – enyedi lakos. – 244
- Absolon Dániel – késmárki származású; előbb Zrínyi Ilona titkára, majd Thököly Imre szolgálataiban állt; utóbb a császáriakhoz pártolt. A császári Erdélyben hadbiztos és a főparancsnokok titkára. – 482, 486
- Acton, Karl Ludwig – Rabutin titkára és tolmácsa Erdélyben. – 484, 488
- Adorján Judit – Árkosi Benedekné, enyedi lakos. – 46, 105
- Aemilius, Robertus, 1663–1729 – Leidenben teológiát tanult. Lelkész, majd 1702-től a leideni egyetem teológiaprofesszora; utóbb rektora. – 83, 84, 443–444
- Ágost Frigyes, I., 1670–1733 – szász választófejedelem (1694–1733), II. Ágost néven lengyel király (1697–1706, 1709–1733). – 430
- Ágost Frigyes, II., 1696–1763 – szász választófejedelem (1733–1763), III. Ágost néven lengyel király (1734–1763). – 202
- Ahmed, I., 1590–1617 – III. Mehmed f., török szultán (1603–1617). – 505
- Ajtai Benjamin – I. Ajtai Incze Benjamin.
- Ajtai Gergely – I. Szigeti Gergely.
- Ajtai Mihály – I. Ajtai Abód Mihály.
- Ajtai Abód Mihály, 1704–1776 – szárazajtai székely származású. Tanulmányait Marosvásárhelyen, 1719-től Nagyenyeden, majd Szászvárosban végezte. 1722-ben Enyeden iratkozott be. Itt a héber nyelv praesese. Előbb Bethlen István, György és László nevelője volt, utóbb a Teleki családban udvari pap. 1732-től Odera-Frankfurtban, 1734–35-ben Franekerben tanult. Hazatérve Bethlen Kata udvari papja lett. 1737 novemberében az enyedi kollégium tanárává választották, hivatalát 1738 januárjában foglalta el. Keleti nyelveket, történelmet tanított. 1760-ban az iskola rektora; 1775-ben nyugalomba vonult. Gazdag funebris oratori és tudományos munkásságot folytatott. Nőtlen lévén alumnusok ellátásával, éremgyűjtemény és taneszközök ajándékozásával a kollégiumot komolyan támogatta. – 50, 76, 198, 199, 218–219, 235, 255, 258, 259, 265, 312–313, 324, 337, 392, 465
- Ajtai Benkő István, id. – középajtai származású. Fiai: István, Mihály és Sámuel. – 289–290, 453
- Ajtai Benkő István, ifj., 1703k.–175? – id. István f., Mihály és Sámuel testvére. Székelyudvarhelyen tanult. Csemátonban Bernáld János gyermekeinek, Györgynek és Krisztinának tanítója. 1723-ban iratkozott be Enyeden. Magyarigeni mester; utóbb szentbenedeki, sülyei, kutyfalvi ref. lelkész. Feleségével együtt, öngyilkosság gyanújával terhelten halt meg. – 290, 453
- Ajtai Benkő Mihály, 1698k.–1771u. – id. István f., Hermányi sógora; Benkő József történetíró apja. 1715-ben iratkozott be Enyeden. Előbb Magyarhermányban, 1728-tól Bardócon ref. lelkész, itt egyházmegyei jegyző. 1752-től Középajtán szolgált, 1755-től erdővidéki esperes. 1767-ben papságáról, 1768-ban esperességéről lemondott. – 49, 153, 160, 290, 453
- né: Hermányi Dienes Judit.
- Ajtai Benkő Sámuel – id. István f., ifj. István és Mihály testvére; Vég Márton veje. – 290
- Ajtai Incze András – szárazajtai származású. 1683-ban iratkozott be Enyeden, itt contrascriba, majd senior volt. Középajtai mester, bodosi ref. pap; Hermányi Dienes Péter mellett az erdővidéki esperesség jegyzője. Papságából a fia, Benjamin kitúrta, vacantiában halt meg. – 115, 116, 142, 143, 145–148, 289

- Ajtai Incze Benjamin, 1695k.–1763u. – András f. 1715-ben iratkozott be Enyeden, innen paráznaságért kicsapták (a matricula szerint „cum propudio discessit”). Apját kitérta a bodosi ekléziából. – 83, 116, 148, 254
- Ajtai Szabó András, 1690–1733 – Tamás f., György bátyja. Középjaitai származású. Tanulmányait Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden végezte, gr. Teleki József és Sándor pártfogoltja. 1713-tól Halléban tanult, orvosdoktori címet szerzett. Megfordult Odera-Frankfurtban, Berlinben, Leidenben, Heemstedeben, Londonban, Oxfordban, Baselben is. Hazatérve Teleki József udvarában, majd Szászánadason működött orvosként. – 172, 173, 174
- Ajtai Szabó György – Tamás f., András öccse. Középjaitai származású. Pókai ref. lelkész. – 172, 173, 174
- Ajtai Szabó Tamás, mh. 1719 – középjaitai lakos. Fiai András és György. – 172, 173, 174
- Albert Ferenc – Hermányi Dienes Péter mostohaapja, hermányi lakos. – 110, 112, 116, 117, 120, 494
 --né: Kis Pető Orsolya.
- Albert János – Ferenc és Kis Pető Orsolya f. – 110
- Albert Judit – Ferenc és Kis Pető Orsolya idősebb l., Pető Istvánné. – 110
- Albert Kata – Ferenc és Kis Pető Orsolya fiatalabb l., Pető Jánosné. – 110
- Albisi Vas Gábor, 1697k.–1765u. – 1717-ben iratkozott be Enyeden. 1723-ban nagybányai rektor. 1725-ben Franekerben, 1726-ban Odera-Frankfurtban tanult. 1730-tól marosvásárhelyi káplán, 1731-től berekerezstúri, 1732-től zabolai, majd dálnoki, kézdívásárhelyi, márkosfalvi ref. lelkész. 1760-tól Szatmári Pap Zsigmond püspök mellett egyházkerületi jegyző, a kézdi egyházmegye esperese. – 191, 272–274, 377
- Ali pasa, mh. 1664 – az 1660–1661-ben Erdélyben működő hadak főszerdárja, Várad meghódítója; ő üzte ki Keményt Erdélyből, s tette fejedelemmé Apafi Mihályt. 1664-ben kivégezték. – 536, 537, 538
- Almádi Andrásné – Ördög Kata.
- Alsó István – pagoccai birtokos nemes; talán az 1758k. meghalt Istvánnal, Péter és Balogh Éva fiával azonos. – 195
- Alsted, Johann Heinrich, 1588–1638 – Herbornban tanult, itt 1610-ben a filozófia, 1619-ben a teológia professzora. 1629-ben Bethlen Gábor hívására Gyulafehérvárra jött, az újonnan alapított főiskolára. Filozófiájában Raimundus Lullus és Petrus Ramus követője. A föderálteológia híve, az enciklopédikus irányzat egyik úttörője, enciklopédiája Apácainak is forrásul szolgált. Comeniusra is nagy hatással volt pedagógiai gondolataival. – 135
- Alting, Jacob, 1618–1679 – Groningenben tanult, de megfordult Utrechtben, Leidenben, Franekerben is. 1640-ben Angliába utazott. 1645-ben magisteri és filozófiai doktori címet nyert. 1651-től szülővárosában, Heidelbergben működött. Teológus és filológus, a keleti nyelvek szakértője. A protestáns ortodoxia elleni küzdelem tevékeny résztvevője. – 119, 366
- Alvinczi Erzsébet (Kempelen I. 88. szerint deési, András és Tisza Sára l., Lukinich 492–493. szerint borbereki), mh. 1742 – 1697 áprilisától Bethlen János jegyese, augusztustól felesége. 5 leánya és 2 fia ért felnőtt kort. – 427, 445
- Alvinczi Gábor, borbereki, br., id., 1686–1751 – Péter és Lipcsei Éva f. Az erdélyi gubernium levéltárosa, majd titkára, végül tanácsosa. 1736-tól a nagyenyedi Bethlen-kollégium főgondnoka. 1744-től báró. Első felesége Vitéz Zsuzsanna, második Boér Zsuzsanna, harmadik Gyulai Kata. – 96, 365
 --né: Vitéz Zsuzsanna.
- Alvinczi István, deési, mh. 1680 – András f., erdélyi sóbányakamarai felügyelő. – 481
- Alvinczi Péter, borbereki, 1639k.–1701 – Péter ref. lelkész dédunokája. 1675-ben az erdélyi fejedelmi birtokok és a fiscusi jövedelmek felügyelője, 1681-ben ítélőmester. – 120–121
- Andormányi József – 1711-ben az enyedi colligentes osztály tanulója. Enyedi lakos, Berzi János veje. – 389–390
- Andormányiné – enyedi lakos 1714 előtt. – 339
- Anger – ev. német tiszt Enyeden 1735–1760 között. – 398
- Angyal Péter – gazda. – 384
 --né: Pápai Juci.

- Antos Mária, rétyi – István és Szacsvai Éva I. (?). Előbb Benei Istvánné, elválva Losonciné (Túri Lászlóné?). Második férje megölte. – 146, 147
- Apafi Mihály, I., apa-nagyfalvi, 1632–1690 – György fejedelmi tanácsos és Petki Borbála f. 1661-től Erdély fejedelme. – 41, 51, 53, 104, 120, 128, 189, 192, 203, 238, 251, 265, 309–310, 352, 478, 479, 480, 481, 490, 491, 492, 493, 494, 536–538
--né: Bornemisza Anna.
- Apafi Mihály, II., apa-nagyfalvi, 1676–1713 – I. Apafi Mihály és Bornemisza Anna f. 1681-ben Erdély fejedelmévé választották; 1684-ben megerősítették. Apja halála után azonban sem a Habsburgok, sem a Porta nem kívánták fejedelemségét. Az udvar ellenére Bethlen Katával kötött házassága után Bécsbe rendelték, és lemondatták fejedelemségéről, helyette hercegi címet kapott. Bécsben halt meg. – 55, 237–239, 481, 482, 485–486, 487, 488
--né: Bethlen Kata.
- Apáti – völdorfi nemes, szolgabíró. – 463
- Apor István, altorjai, gr., 1638–1706 – Lázár és Imecs Judit f., Lázár testvére. 1666-ban csíki alkirálybíró, utóbb Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírája; kormányzékai tanácsos, kincstárnok. 1693-tól báró, 1696-tól gróf. A katolikus érdekek képviselője. – 56, 57, 121, 482–483, 484, 485, 488, 489, 490, 495, 496, 497
- Apor János, altorjai, br., mh. 1773 – Péter és Kálnoki Borbála f., László és Zsuzsanna testvére. – 271
- Apor László, altorjai, br., mh. 1770 – Péter és Kálnoki Borbála f., János és Zsuzsanna testvére. – 271
- Apor Lázár, altorjai – Lázár és Nagy Borbála (vagy Imecs Judit) f., István testvére. Bédivel együtt menekült a Portára, de öccse kieszközölte számára a kegyelmet, s visszatért. Az 1683-as hadjáratban csíki főkapitány, majd ítélőmester. – 493, 494, 495
- Apor Péter, altorjai, br., 1676–1752 – János és Vajna Katalin f., gyámja Apor Farkas, majd gr. Apor István. Tanulmányait 1686-tól Kolozsvárt, majd Nagyszombatban végezte, itt jogot és filozófiát tanult. 1699-től Küüllő vm. főispánja. 1704-ben Brassóba hűzódott, 1705-ben Moldvába menekült, majd csatlakozott a kurucokhoz. 1706–1707-ben Brassóban a császáriak tartották fogva. 1708-ban Háromszék, 1709-ben Miklósvárszék főkirálybírója. 1713-tól báró. Történetíró, emlékiró. Fiai: László és János, lánya Zsuzsanna. – 271, 369, 395
--né: Kálnoki Borbála.
- Apor Zsuzsanna, altorjai, 1701–1728 – Péter és Kálnoki Borbála I. 1716-tól gr. Haller Jánosné. Kéziratok szakácskönyve maradt fenn 1727-ből. – 395
- Apor – ügyvéd, zalányi birtokos 1740–1750 között; valószínűleg a zalányi Apor székely nemes családból származott. – 274
- Apuleius, Lucius, 125k.–180 – észak-afrikai születésű római író, szónok, platonista filozófus, a *Metamorphoses* (Az aranyszamár) c. regény írója. – 405
- Aranka György – I. Zágonyi Aranka György.
- Árapataki József Ferenc – udvarhelyi deák, Hermányi iskolatársa. Völdorfi papságában halt meg. – 159
- Arisztotelész, i.e. 384–322 – 165, 284
- Árkosi Benedek – az enyedi iskola rektora 1657-ben. Talán azonos az 1660-ban meghalt Árkosi Gelei (Tegző) Benedekkel, aki Padovában és Franekerben tanult 1636–1642 között; 1645-től Kolozsvárt tanár. – 46, 105
--né: Adorján Judit.
- Árkosi Zsigmond – Árkosi (Szilágyi) Zsigmond ref. lelkész és Nagy Borbála f., enyedi ügyvéd. Valószínűleg azonos azzal az Árkosi Zsigmonddal, aki 1727-ben iratkozott be Enyeden, majd Kolozsvárt folytatta tanulmányait. – 372, 373
- Árkosiné – valószínűleg Árkosi (Szilágyi) Zsigmond felesége. – 244, 245
- Árkosi (Szilágyi) Zsigmond – tanulmányait Gyulafehérvárott végezte, itt Kapusi Sámuel diákja. Utóbb ref. lelkész Bonyhai Simon György esperessége alatt. Fia Zsigmond, veje Tordai Szabó János. – 372–374
--né: Nagy Borbála.
- Árkosi (Szilágyi) – Árkosi (Szilágyi) Zsigmond első feleségétől való f., udvarhelyszéki pap. I. Frigyes Vilmos porosz király katonája; hazajöve Magyarországon élt. – 373

- Árkosi (Szilágyi) N. – Zsigmond és Nagy Borbála I. Tordai Szabó Jánosné. – 303, 373
- Arnoldi, Nicolaas, 1618–1680 – Gdańskban tanult, Johannes Maccovius földije. 1641-től Franekerben Maccoviuszal együtt Coccejus tanítványa. Megfordult Angliában is. Főleg Franekerben működött. A teológiai vitákból tevékeny részt vállalt. – 266
- Aron (Aaron), Petru Pavel, bisztrai, mh. 1764 – a balázsfalvi papneveldében kezdte tanulmányait. Ioan Inocențiu Micu-Klein (1692–1768) unitus püspök alapítványából Rómában tanult. 1745-től balázsfalvi gk. vikárius, 1752-től (Micu utódjaként) püspök. Ekkor indította meg a már 1738-ban föllállított balázsfalvi nyomda működését. – 464
- Atanasie, Anghel, mh. 1713 – Ciugudban (Fehér m.) született. Gyulafehérvári ortodox metropolita, majd unitus püspök (1698–1713), az 1698-ban meghalt Theophilus gk. püspök utódja. 1700-ban a gyulafehérvári zsinaton 58 esperes és pápa élén elfogadta a vallásuniót. – 483
- Atyái – baróti plébános. – 151, 370
- Avancinus, Nikolaus, 1611–1686 – latinul alkotó osztrák fró, költő. Dél-tiroli származású jezsuita, 1633-tól történetész, a retorika, filozófia, dogmatika tanára. Egy művét Illyés András fordította le magyarra (*A Jézus Kristus élete*. Nagyszombat 1690.). – 405
- Baba Ferenc – I. Vásárhelyi Baba Ferenc.
- Baba István – I. Vásárhelyi Baba István.
- Baconi István – Péter f. 1717-ben iratkozott be Enyeden; derzsi, majd a baconi gyülekezet szétosztása után kisbacconi ref. lelkész. – 140
- Baconi Péter (Péter deák) – fülei, majd olaszteki iskolamester és foltozóvarga. – 139–140, 206
- Baconi (Bartók) Zsigmond [Tiptó] – a bibarcfalvi ref. lelkész f. 1715-ben Enyeden a poetae osztályban tanult, 1716-ban iratkozott be. Asszonynépi pap. – 253, 426–427, 452–453
- Baconi Incze István, 1716–1776 – Máté kolozsvári ref. lelkész és Bogdányi Sajgó Erzsébet f. Tanulmányait Kolozsvárt, 1741–1745-ig Leidenben és Franekerben végezte. Hazatérve Bánffy Farkas udvari papja. 1749-től a marosvásárhelyi ref. kollégiumban a filozófia és matematika tanára, a wolfiánus filozófia egyik erdélyi szálláskészítője. Több halotti oráció írója. Ifj. Vásárhelyi Töke István veje, Verestói György sógora. – 245, 327
- Baconi Incze Máté, 1679–1742 – nagybacconi származású. Tanulmányait Nagybaconban, Székelyudvarhelyen és Kolozsvárt végezte. 1703-ban zilahi rektor. 1706-tól a franekeri egyetemet látogatta. 1707-ben hazatérve egrespataki ref. lelkész, egyúttal Teleki Mihály udvari papja, majd 1709-től máramarosszigeti pap. 1714-ben Kolozsvárt a filozófia és a keleti nyelvek, 1717-től a teológia professzora. 1720-tól kolozsvári pap. Főleg halotti orációi jelentek meg. Lánya Zsuzsanna, fiai István és Mihály. Verestói György apósa. – 68, 387, 388
- Baconi Incze Zsuzsanna – Máté kolozsvári lelkész és Bogdányi Sajgó Erzsébet I., 1734-től Verestói Györgyné. – 465
- Badeni Lajos Vilmos – I. Lajos Vilmos, badeni.
- Bagaméri István – valószínűleg Bagaméri András, aki 1719-ben iratkozott be Enyeden, kisenyedi rektor lett, majd világi pályára lépett. – 407
- Bagaméri Sámuel – enyedi deák, akadémikus, majd a bányai egyházmegye papja. Valószínűleg az 1715-ben beiratkozott Bagaméri Sámuellel azonos; ő lehetett az, aki felsőbányai származású, enyedi alumnus, jurátus és könyvtáros; 1724-ben az odera-frankfurti, 1726-ban a groningeni egyetemen tanult, majd hazatérve 1727-től nagybányai, 1732-től zsarolyáni, 1736-tól beregszászi, 1743-tól 1767-ig huszti lelkész volt. – 406–407
- Bajcsi András, mh. 1710 – enyedi ref. pap. 1686-tól esperes. 1704-ben az egyházmegye seniora, mellette második pap a fia, Sámuel. Gidófalvi János apósa. – 106, 107
- Bajcsi Sámuel, mh. 1730 – András nagyenyedi ref. pap f. 1692-ben Franekerben tanult. Hazatérve kocárdi lelkész, majd 1705-től Nagyenyeden második pap előbb apja, majd Marosvásárhelyi Molnár István püspök mellett; annak halála, 1728 után első pap. Egyházmegyei jegyző. – 86, 87, 88, 90, 92, 106, 107, 455, 461
- Bajcsi N. – András I., Gidófalvi Jánosné. – 106
- Bajusz Enyedi János – I. Nagyenyedi Bajusz János.
- Bakcsi László – székely származású. 1722-ben iratkozott be Enyeden. Itt a teológusok vezetője, praeceptor, contrascriba; 1731-ben senior, 1730–1733-ban könyvtáros. 1734-ben Odera-

- Frankfurtban, 1735-ben Utrechtben adott ki munkát. Hazatérve torockószentgyörgyi ref. pap. Fiatalon meghalt. – 212, 255
- Balassi Bálint, gyarmati és kékkői, br., 1554–1595 – János és Sulyok Anna f. – 126, 132, 257
- Balázsfalvi Gyula Gáspár – 35
- Bálintfi, mh. 1762 – unitárius ügyvéd. – 471
- Baló-fiak, nagybaconi – székely eredetű, Hunyad vármegyei család. Az adott időszakból Antal (a királyi tábla bírója) és Ferenc (mh. 1784, kolozsvári katolikus plébános, később gyulafehérvári kanonok) ismert név szerint. – 236–237
- Balog Mihály – szentmihályfalvi lakos. – 35
- Bán Sára – előbb Feketéné, aztán Enyedi Horvát Istvánné; özvegyként 1726–1727-ben Bod Péter patrónája volt. – 307, 434
- Bánfi Sámuel, sárosi – sárosi származású. Tisztartó, majd kancellista. Eredeti nevét Bánfira változtatta. – 452
--né: Zeyk Boriska.
- Bánffi Ágnes, losonczy – Kapi György felesége. – 316, 494
- Bánffi Ágnes, losonczy, sz. 1671u. – Kristóf és bögözi Farkas Margit l., László testvére. Előbb az olasztelki Daniel Ferenc főkirálybíró első felesége; tőle elválva egy udvari lovas legényhez ment férjhez. – 141, 287
- Bánffi Ágnes, losonczy – ifj.. Kemény Boldizsárné. – 302
- Bánffi Anna, losonczy – Toroczkai Zsigmondné. Péter anyja. – 279
- Bánffi Dienes, losonczy., br., 1630–1674 – Mihály és Kapi Judit f. Előbb Rhédei Ferenc, aztán Kemény János pártíve, utóbb Apafihoz csatlakozott. Tanácsos, Kolozs és Doboka vm. főispánja, Kolozsvár és Szamosújvár kapitánya. Az 1660-as évektől báró. Bécsi kapcsolatai, törökellenes föllépései és személyes ellentétek miatt Apafi halálra ítélte, és kivégeztette. – 447, 479, 480, 491, 492
--né: Bornemisza Kata.
- Bánffi [Dienes] Dénes, losonczy, gr., 1723–1780 – György főispán és Toroczkai Ágnes f. Királyi főlovászmester, Doboka, Küküllő, Zaránd és Kolozs vm. főispánja. 1755-ben katolizált. A barokk fényűzés megtestesítője Erdélyben. – 230–232, 386, 446, 471
--né: Barcsai Ágnes.
- Bánffi Éva, losonczy, br. – Imre és Mikó Zsuzsanna l. Ifj. Zeyk Mózes első felesége; elváltak. – 290, 454
- Bánffi Farkas, losonczy, br., 1701–1761 – id. Farkas és Barcsai Erzsébet f. Kormányászéki titoknok, 1754-től a királyi tábla elnöke. – 395
- Bánffi György, losonczy, gr., 1660k–1708 – Dienes és Bornemisza Kata f. II. Apafi Mihály gyámja, 1693-tól Erdély első gubernátora. Habsburg-párti politikus. 1696-tól gróf. Hermányinál „gubernátor Bánffi György”. – 232, 342, 392, 393, 483, 485, 487, 488, 489, 490, 496, 497, 498
--né: Bethlen Klára.
- Bánffi György, losonczy, gr., ifj., 1688–1735 – György gubernátor és Bethlen Klára f. 1710-től Doboka vm. főispánja, kamarás. – 270, 303, 315, 318, 440
--né: Toroczkai Ágnes.
- Bánffi Imre, losonczy br., sz. 170? – Zsigmond és Filstich Kata f. – 63, 431, 432
--né: Mikó Zsuzsanna.
- Bánffi Kata, losonczy, gr., 1683–1734 – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. 1700-tól id. br. Wesselényi Istvánné. 500 forint segéllyel támogatta a székelyudvarhelyi iskolát. – 406
- Bánffi Klára, losonczy, gr., 1693–1767 – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. 1711-től gr. Bethlen Ádámné. – 234, 393
- Bánffi László, losonczy, br., 1671–1755u. – Kristóf és bögözi Farkas Margit f. A Rákóczi-szabadságharc idején Forgách Simon generális segéd tisztje, somlyói kapitány; 1707-ben a Moldvába menekült kurucok egyik vezetője; majd Kraszna vm. főispánja. Naplóíró. – 141, 226, 287
- Bánffi Mária, losonczy, gr., mh. 1758k. – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. 1709-től gr. Gyulai Ferenc altábornagy felesége. Udvari papja Huszti Kőrösi József. – 100

- Bánffi Zsigmond, losonczi, mh. 1680k. – János és Lónyai Fruzsina f. II. Rákóczi György alatt Doboka vm. főispánja, később Barcsai hfve. I. Apafi Mihály tanácsosa, Fehér vm. főispánja és a rendek elnöke. – 480, 494
- Bánffi Zsigmond, losonczi, br. – Kristóf és Bethlen Anna (bögszi Farkas Margit ?) f. 1690-ben Thököly ellen harcolt annak törésvári betörésekor. – 196, 226, 265, 432
- Bánffi Zsuzsanna, losonczi, gr., sz. 168? – György gubernátor és gr. Bethlen Klára I. Előbb Jósika Imréné, 1726-ban megözvegyült, majd br. Hugenpoetné. – 342, 392–393, 538
- Bányai – vándorpróféta. – 136
- Baranyai Ferencné – Toroczkai Sára.
- Barátosi József – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Vargyasi Daniel József fiának, Eleknek tanítója és contrascriba volt, majd 1723-ban akadémiákra indult. Groningenben halt meg. – 334
- Barátosi Mihály – újtordai lakos. – 43
- Barclay, John, 1582–1621 – skót származású diplomata. 1603-tól Londonban, később Párizsban, 1618-tól Rómában élt. Sokoldalú és tartósan kedvelt író. *Argenis* (1621) c., öt könyvből álló szerelmi története a modern regény fejlődésének jelentős állomása. – 178
- Barcsai Ábrahám – Teleki Krisztina.
- Barcsai Ágnes, nagybarcsai, br., mh. 1782 – Gergely és Nalácsi Sára I. 1746-tól gr. Bánffi Dénesné. – 231, 471
- Barcsai Ákos, nagybarcsai, 161?–1661 – Sándor és Palatics Erzsébet f. I. Rákóczi György alatt lugosi és karánsebesi bán, Hunyad vm. főispánja. Diplomáciai küldetéseken járt el. II. Rákóczi György főtanácsosa, a lengyelországi hadjárat alatt helytartója. 1658 szeptemberében a török II. Rákóczi György ellenében fejedelemmé tette. 1660 végén Kemény János javára lemondott. További szervezkedései miatt Kemény elfogatta. Görgényből Kővárra vitele közben, tisztázatlan körülmények között meggyilkolták. – 478, 536, 537
- Barcsai Ferenc, nagybarcsai – István és Náduvvari Judit f. – 358
- Barcsai Gergely, br., 1686–1752 – Mihály és Bánffi Kata f. 1719-től Zaránd vm. főispánja. – 231 --né – Nalácsi Sára.
- Barcsai János, nagybarcsai, br., 1715k.–1750e. – Ábrahám és gr. Teleki Krisztina f. Főrangú Hunyad vármegyei nemes. Kolozsvárt tanult, tanítója Huszti András volt. 1732 előtt vette nőül Toroczkai Katát. Támogatta Rettégi Györgyöt. 1742-től báró. – 229, 340, 343, 412
- Barcsai Péter, nagybarcsai – Mihály és Kemény Judit f. Apja Barcsai János unokatestvére. – 229
- Bárdi Erzsók – enyedi lakos. – 148
- Bárdi István – Iórincrevi származású. 1682-ben szerzett nemeslevelet. Enyeden seniorságot viselt, egy évig hadnagy volt. – 380, 419–420
- Bardóc Pál, mh. 1763 – 1740-ben Leidenben tanult. 1743-tól szászvárosi ref. lelkész. – 357, 416
- Báróczi Éva – Felfalusi Mihályné. – 336
- Barók Miklós – enyedi cizmadiá. – 316
- Baróti István, id. – 1680-ban iratkozott be Enyeden, itt a syntaxisták vezetője volt. Utóbb kézdívasárhelyi rektor. Baconi, majd az 1720-as években csernátóni, végül háromszéki ref. lelkész. Latin és magyar nyelvű verseket, gúnyiratokat írt. Gyermekei Mária, ifj. István és Kálmán. – 67, 145–149, 289, 336, 382–383
- Baróti István, ifj. – id. István f. Szigeti Gyula István diákja. – 66, 67, 146, 336
- Baróti Kálmán, mh. 1739 – id. István f. 1709-ben iratkozott be Enyeden. Előbb medgyesi iskolamester volt, majd 1715-től Franekerben tanult, itt 1716-ban jelentetett meg egy munkát (ehhez Deési György és Gyző Mihály írtak üdvözlő verseket). Hazatérve 1717-ben fehérgyarmati, 1721-ben hosszúmezői, 1735-ben huszti ref. pap; 1734-től a máramarosi egyházmegye esperese. – 146
- Baróti Mária – id. István I. Előbb Mátrai jegyese, utóbb Sebe Gergelyné; férjétől elvált. – 148–149
- Barta András – olasztelki módos gazda. – 139, 205
- Bartha János – 1661-ben nagyenyedi egyházf. – 39
- Bartók Sándor – I. Torjai Bartók Sándor.
- Basarab, Matei, mh. 1654 – Danciu Brîncoveni f., 1632–1654-ig havasalföldi fejedelem. A görög befolyás ellen szövetkező bojártság ültette trónra. Trónralépése után a parasztságra és a társadalom alsóbb rétegeire támaszkodott. A tudomány és kultúra fejlesztője (könyvkiadás,

főiskola-alapítás). Jó kapcsolatot tartott fenn I. és II. Rákóczi Györggyel, segítségüket fölhasználta Vasile Lupu moldvai fejedelem elleni harcaiban. 1644-ben békét kötött Lupuval. Lengyel szövetségben harcolt a törökök ellen. 1653-ban Fintánál végső csapást mért Vasile Lupura. – 526, 530, 531

Básta, Giorgio, 1544–1607 – albán (olasz ?) származású osztrák hadvezér. 1597-től Magyarországon működött; 1598-ban I. Rudolf rendeletére vonult be Erdélybe; itt zsoldosaival kegyetlen eszközökkel kormányzott 1604-ig, Bocskai föllépéséig. – 499, 501

Báthory András, somlyói, 1566–1599 – András szatmári kapitány és Majláth Margit f., Báthory István fejedelem unokaöccse, az ő lengyelországi udvarában nevel/kedett. Előbb warmiai püspök, majd apostoli protonotárius, 1584-től bíboros. 1599-ben, Báthory Zsigmond lemondása után Erdély fejedelmévé választották. Mihail Viteazullal szemben Szebennél (1599. okt. 18.) csatát veszített, s menekülése közben Csíkszentdomokoson székely katonák megölték. – 501

Báthory Gábor, somlyói, 1589–1613 – István és Bebek Zsuzsanna f. 1608-tól Erdély fejedelem. Bethlen Gábor elől Nagyváradra menekült, itt Szilasi János és Nadányi Gergely megölték. – 503–504

Báthory István, somlyói, 1533–1586 – István erdélyi vajda és Telegdi Kata f. A padovai egyetemen tanult. Várad kapitány, Bihar vm. főispánja. János Zsigmond híve; annak halála (1571) után erdélyi fejedelem, 1576-tól lengyel király. A kelet-európai lengyel hegemonia megalapozója, Lengyelország határait sikeres háborúkban biztosította Rettegett Ivánnal szemben. Erdélyben az iskolák és a tudomány pártfogója. – 499, 500
--né: Jagello Anna.

Báthory Kristóf, somlyói, 1530–1581 – István erdélyi vajda és Telegdi Kata f., István öccse. Várad kapitány, bihari főispán, majd bátyja lengyel királlyá választása után, 1576-tól erdélyi fejedelem. – 500

Báthory Zsigmond, somlyói, 1572–1613 – Kristóf és Bocskai Erzsébet f., Báthory István és Bocskai István unokaöccse. 1581–1602 között Erdély fejedelem. Bocskai István befolyására szakított a törökkel, és Rudolf császárral szövetséget kötött. A tizenöt éves háborúban elért kezdeti katonai sikerek után azonban magára maradt a törökkel szemben. Következetlenségével, megismétlődő lemondásaival és visszatéréseivel siettetett Erdély romlását. Végül elhagyta Erdélyt; Prágában halt meg. – 180, 477, 479, 499, 500, 501, 504, 505, 506
--né: Mária Christierna.

Báthory Zsófia, somlyói, 1629–1680 – András és Anna Zahrzewska l., a család utolsó sarja; 1643-tól II. Rákóczi György felesége. A házasság létrejötte érdekében látszólag protestáns hitre tért, de férje halála után rekatolizált, és fiát, Ferencet is áttértette. Vallási türelmetlensége és könyörtelen ellenreformációs módszerei közismertek voltak. – 280–281, 533

Bathány József, németújvári, gr., 1727–1799 – Lajos és gr. Kinsky Terézia f. Tanulmányait Kőszegen, majd Nagyszombatban végezte, itt filozófiát, jogot és teológiát tanult. 1752-ben esztergomi kanonok, 1755-ben pozsonyi prépost, barsi főesperes, 1759-től erdélyi püspök, 1760-tól kalocsai, 1776-tól esztergomi érsek, 1778-tól bíboros. Antijozefinista politikus, író, a barokk művészetek pártfogója. – 321, 459, 461, 462

Bathányi Lajos, németújvári, gr., 1696–1765 – Ádám és Strattmann Eleonóra f. Kamarás, tanácsos, főpohárnok, 1732-től Magyarország kancellárja, 1751-től nádor. József bíboros apja. – 459

Becskei – Magyarországról származó enyedi deák, Jósika Imre alumnusa. Valószínűleg azonos azzal a Bicskei Györggyel, aki 1714-ben iratkozott be, s előbb Kocsárdon volt iskolamester, majd Magyarországra távozott. – 342

Bedő János – udvarhelyi praepceptor, több bányai, majd farcádi akadémikus pap; Hermányi távoli rokona. – 156

Békési István – a hunyadi tractus esperese a 17–18. század fordulóján Jenei Sámuel előtt. – 215–216

Bél Márton – enyedi szász pap az 1750-es években. – 108, 262

Béldi Pál, uzoni, 1621–1679 – Kelemen és losonczy Bánffy Zsuzsanna f. Főasztalnok, háromszéki főkapitány. Az 1657-es lengyelországi hadjáratban a lovasság parancsnoka; tatár fogságba

esett, 1661-ben szabadult ki. Apafi fejedelemsége alatt Háromszék főkirálybírája, belső-
szolnoki és zarándi főispán, a fejedelmi tanács tagja. Politikai nézetei és részben személyes
ellentétek miatt 1676-ban Bethlen Miklóssal együtt börtönbe került. Szabadulása után
szervezkedni próbált Apafi és Teleki ellen, de menekülni kényyszerült, s a Portán halt meg. –
447, 480, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 539

--né: Vitéz Zsuzsanna.

Béldi Zsuzsanna, uzoni – Pál és Vitéz Zsuzsanna l., 1672-től Wesselényi Pálné. – 47

Belényesi – szegény ifjú nemes. – 324

Belényesi – 1759-ben egy alumnusa van az enyedi kollégiumban. – 123, 210

Belényesi (Belényi) Zsigmond – Béldivel együtt menekült a Portára. – 493, 495, 539

Benedek János – 1720k. köpecsi pap. – 180

Benei István, mh. 1719 – Kapusi Sámuel diákja volt. Akadémiát járt. Baconi pap, egyházmegyei
jegyző. Sebe Gergely apósa. A pestisjárványban halt meg. – 145–147, 148, 170, 208, 289

--né: Antos Mária.

Beniczky Péter, beniczei és micsinyei, 1603–1664 – Ferenc és Dacsó Anna f. Költő, magyar és
szlovák nyelvű verseket írt. Balassi és Rimay követője volt. – 126

Bercsényi Imre, székesi, br., mh. 1638 – a Bercsényi család első jelentős tagja. Erdélyből a királyi
Magyarországra költözött. Nógrád vár kapitánya, a pozsonyi kamara főtanácsosa. 1633-tól(?)
báró. 1634-ben a nádor követe Erdélyben. – 513

Bereck Zsuzsanna – Ötves Fekete Istvánné, gazdag enyedi asszony. – 307, 434

Beregszászi Mózes, 1700–1772 – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Itt a metafizika praesese, a
retoristák praepceptora; 1726-ban contrascriba, 1727-ben senior. 1728–1731-ig Leidenben és
Franekerben végzett tanulmányok után ref. pap. 1739-től Désen lelkész; 1757-től esperes.
Főként halotti orációi jelentek meg. – 70, 273, 282–284

Berkes István, mh. 1719 – középjaitai iskolamester Hermányi Dienes Péter papságában. A
pestisjárványban halt meg. – 169

Bernáld György, alsócsernátói, sz. 1710k. – János és Kun Zsófia f. Ifj. Ajtai Benkő István
tanította. Katolizált. – 453

Bernáld János, alsócsernátói, 1680k.–1735e. – Ferenc és Fülöp Margit (Klára?) f. Részt vett a
szabadságharban, de később kegyelmet kapott. A kolozsvári konzisztórium tagja. Felesége
az 1705-ben elesett vargyasi Daniel Mihály özvegye, Kun Zsófia. – 453

Bernáld Krisztina, alsócsernátói, sz. 1710k. – János és Kun Zsófia l. Ifj. Ajtai Benkő István
tanította. 1743 előtt id. gr. Mikó Miklós felesége. – 453

Berzédi Dániel – Thököly kapitánya. – 225, 226

Berzédi Mihály – Thököly tót deákból lett hadnagya. – 400

Berzenczei László, görögényszentimrei – Miklós apja. Thököly Imre pohárnoka, vele ment
Törökországba. Felesége 1703-ban kért számára kegyelmet, hogy hazatérhessen. – 311

Berzenczei Miklós, görögényszentimrei – László f. Kemény László asztali szolgálja. – 311–312

Berzetei János, id. – gyulafehérvári pap és professzor. – 404

--né: – 404

Berzetei János, ifj. – id. János f. – 404

Berzetei József, mh. 1765u. – id. János f. 1740–1743-ban Leidenben tanult Bod Péterrel együtt.
Kézdivásárhelyi András veje. – 404, 415

Berzi János – nemes származású enyedi tanácsbeli, Andormányi József apósa. Ötvös. – 351,
389–391

Bessenyei (Bessenye?) György – enyedi szenátor; valószínűleg azonos azzal az 1728-ban
beiratkozott enyedi deákkal, akinek neve mellett a „Pol[iticus]” megjegyzést
teszi. – 345, 349

Bethlen Ádám, bethleni, gr., 1691–1748 – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Nádudvari Péter
tanította. 1727-ben az erdélyi királyi tábla assessora, 1735-ben Fehér megye főispánja;
kamarás és titkos tanácsos; 1742-ben országos elnök és főkormánybiztos tanácsos. A
marosvásárhelyi kollégium főgondnoka, a ref. konzisztórium elnöke. – 76, 79, 233, 234, 264,
356

--né: Bánffy Klára.

- Bethlen Dávid, bethleni, gr., mh. 1779 – János és Alvinczi Erzsébet f. A királyi tábla bírja. 1766-tól a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka. – 427
--né: Teleki Klára.
- Bethlen Domokos, iktári, gr. – Sámuel és Sárpataki Keresztes Borbála f. – 122, 340
--né: Wesselényi Mária.
- Bethlen Elek, bethleni, id., 1643–1691 – Ferenc és Kemény Kata f., Gergely és Farkas testvére. Előbb Kemény János, 1675-től I. Apafi Mihály szolgálatában állt. Az országgyűlés elnöke. Első felesége Kapi Erzsébet (1676), tőle elválva borsai Nagy Klárát vette feleségül (1678k.). – 486, 487, 490
- Bethlen Elek, gr., ifj., 1688–1724 – id. Elek és borsai Nagy Klára f. Csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, a fejedelem szűkebb környezetének tagja, a Nemesi Társaság gregáriusa volt. Előbb Rákóczival együtt Lengyelországba menekült, 1711 júliusában azonban, élve az amnesztiával, hazatért. – 290, 291–293, 426
--né: Pekri Kata.
- Bethlen Farkas, bethleni, 1560–1618 – Székely Mózes, majd Bocskai, végül Bethlen Gábor párhíveként fontos tisztségeket töltött be. Küküllő vármegyei főispán. Fia János. – 477
--né: Kemény Anna.
- Bethlen Farkas, bethleni, 1639–1679 – Ferenc és Kemény Kata f., Elek és Gergely testvére. Bethlen János unokaöccse. 1654-ben Gyulafehérvárt tanult. II. Rákóczi György kíséretének tagja, követe. Később Kemény Jánost, majd I. Apafi Mihályt támogatta. 1666-ban fejedelmi tanácsos, 1667-ben Fehér vm. főispánja, 1678-tól kancellár. Történetírő. – 490, 494, 495, 499, 538, 539
- Bethlen Farkas, bethleni, gr., 1705–1763 – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Tábormok, 1741-től a róla elnevezett gyalogezred tulajdonosa. – 177
- Bethlen Ferenc, bethleni, 1601–1655 – Miklós és gelenczei Mihálcz Kata f. 1639-től Fehér vm. főispánja, a fejedelmi ítélőtábla asszessora, 1648-tól tanácsos, főudvarmester. Diplomáciai küldetéseken is részt vett. – 533
- Bethlen [Ferenc vagy László], bethleni – László nagyobbik f., fiatalon halt meg. – 233
- Bethlen Gábor, iktári, 1580–1629 – Farkas és szászhegyi Lázár Druzsziánna f. 1613-tól Erdély, 1619-től Magyarország fejedelme. Sikeres hadvezér, a tudományok, iskolák és egyházak támogatója. 1622-ben megalapította a gyulafehérvári Bethlen-kollégiumot, az enyedi kollégium elődjét. – 477, 499, 503, 504–519, 525, 532
- Bethlen Gábor, bethleni, 1711u.–1768 – Ádám és Bánffi Klára f. 1741-ben kamarás, 1744-ben dobokai főispán, 1750-ben az udvari kancellária első tanácsosa, az adóügyi bizottság elnöke. Katolizált; 1754-től udvari kancellár. Buccow-val és Bruckenthalal való ellentéte miatt 1765-ben lemondott; kárpótlásul főudvarmesteri címmel és az aranygyapjas renddel tüntették ki. Diplomáciai megbízatásokat is teljesített. – 391
- Bethlen Gergely, bethleni, 1641–1697 – Ferenc és Kemény Kata f., Elek és Farkas testvére. II. Rákóczi György, Kemény János, majd Apafi párhíve. Huszti, majd somlyai főkapitány, táblai ülnök, 1678-ban tanácsstag, végül országos főkapitány. Lányai Klára, Kata és Judit. – 482, 483, 486, 487, 490
- Bethlen Gergely, bethleni, gr., 1717–1792k. – László és Folti Mária f. Közhivatalt nem viselt. – 415
- Bethlen György, bethleni, gr., mh. 1729k. – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Tanítója Nádudvari Péter volt. – 161, 178, 356, 448
--né: Kollatovith Kata.
- Bethlen Imre, bethleni, gr., 1698–1765 – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. 1719–1722-ig Belgiumban, Hollandiában, Angliában folytatott tanulmányokat. Hazatérve a Gyulai-ezred tisztje lett. Kapitány; 1730-ban főstrázsamesteri rangban nyugalomba vonult. 1747–1751-ig Kővárvidék főkapitánya, 1752–1755-ig Doboka vm. főispánja, 1754-től guberniumi tanácsos. A ref. főtanács vezéralakja. – 100, 177, 356
--né: Gyulai Klára.
- Bethlen István, iktári, gr., id., 158?–1648 – Farkas és szászhegyi Lázár Druzsziánna f., Bethlen Gábor fejedelem öccse. Máramaros és Hunyad vm. főispánja, 1623-tól gróf. Bátyja magyarországi hadjárata idején, majd halála után Erdély kormányzója, 1630-ban rövid ideig fejedelem. 1636-

- ban török segítséggel megpróbálta visszaszerezni az uralmat, sikertelenül. – 519, 520–524, 525–526, 527, 528, 529
- Bethlen István, iktári, gr., ifj., 1606–1632 – id. István gubernátor f. 1619-ben Heidelbergben tanult. Bihar vm. főispánja, váradi főkapitány, a gyaloghad tábornoka. – 520, 521, 524, 525
--né: Széchy Mária
- Bethlen István, bethleni, gr., 1703–1737 – Mihály és Vaji Erzsébet f. Gyámja a nagybátyja, Bethlen József volt, nevelője 1716-ban Borosnyai Lukács János. 1723-ban Macskási Krisztinával kötött házasságot; botrányos házásélet után különváltak. – 67, 78, 81, 101, 178, 335, 338, 443
--né: Macskási Krisztina
- Bethlen János, bethleni, 1613–1678 – Farkas és Kemény Anna f. Gyámja a mostohaapja, Macskási Ferenc. Keresztúri Pál tanította. A frankfurti egyetemen tanult, onnan 1630-ban tért haza. 1651–1656-ig Torda és Küküllő vm. főispánja. Az 1657-es lengyelországi hadjáratban az erdélyi sereg egyik vezére, krakkói parancsnok. 1659-től kancellár, 1662-ben Fehér vm. főispánja és Udvarhelyszék főkapitánya. A székelyudvarhelyi ref. kollégium alapítója, a nagyenyedi kollégium támogatója, főgondnoka. Történetíró. Első felesége Váradi Borbála, második fricsi Fekete Klára. – 191, 477, 478, 479, 536
--né: Váradi Borbála
- Bethlen János, bethleni, gr., 1670k–1712u. – Pál és Tordai Margit f. Apja halála után Bethlen Miklós környezetéhez tartozott. 1690-ben Thököly Imre kíséretében volt. 1697-től gróf. Csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz, 1710-ben kiszorult Erdélyből, később azonban sikerült visszatérnie. 1697-től a székelyudvarhelyi kollégium gondnoka. Első felesége Lónyai Erzsébet, második Alvinczi Erzsébet. – 427
--né: Alvinczi Erzsébet
- Bethlen József, bethleni, gr., 1698–1742 – Miklós kancellár és Rhédei Júlia f. Bethlen István gyámja. 1717-től Máramaros vm. főispánja, 1733k. királyi tanácsos. – 81, 177, 178, 407, 485
- Bethlen Judit, bethleni, 1683–1719 – Gergely és Toroczkai Mária I., Klára (Bánffi Györgyné) és Kata (II. Apafi Mihályné) húga. Bánffi György gubernátor házában nevelkedett. Első férje gr. Lázár György; 1716k. megözvegyülve Köleséri Sámuelhez ment feleségül. 1719-ben halt meg, 1720-ban temették. – 360, 362
- Bethlen Júlia, bethleni, gr., 1686–1723 – Miklós kancellár és Rhédei Júlia I. 1702-től gr. Teleki Sándor jegyese, 1703-tól felesége. – 432
- Bethlen Kata, bethleni, mh. 1725 – Gergely és Toroczkai Mária I., Klára és Judit testvére. 1694 júniusától II. Apafi Mihály jegyese, 1695 júniusától felesége. Követte férjét Bécsbe, ott is halt meg. Neve alatt versek maradtak fenn. – 155, 237, 239, 284, 362, 457, 482
- Bethlen Kata, bethleni, gr., 1700–1759 – Sámuel és borsai Nagy Borbála I. 1717-től gr. Haller Lászlóné, megözvegyülve 1722-től gr. Teleki Józsefné. Az erdélyi emlékirás utolsó nagy alakja; a ref. egyház és a könyvkiadás támogatója. Pártfogolta Bod Pétert, aki udvari papja is volt. Könyvtárát az enyedi kollégiumra hagyta. – 95, 100, 132, 177, 264, 311, 330, 358
- Bethlen Klára, bethleni, mh. 1709 – Gergely és Toroczkai Mária I., Kata és Judit testvére. 1681-től a gubernátor Bánffi György felesége. – 362, 497
- Bethlen László, bethleni, gr., id., 1675–1717 – Farkas kancellár és Ostrosith Borbála f. Gyámja Bethlen Elek volt. Tanulmányait Nagyenyeden végezte, Szathmárnémeti Sámuel volt a tanára. Több ízben járt Erdély követeként Bécsben. A Rákóczi-szabadságharc alatt császárpárti. Küküllő vm. főispánja, 1713-tól guberniumi tanácsos. Az erdélyi ref. egyház főgondnoka. 1712-ben az erdélyi rendek kormányzóságra jelölték. Temetésén Náduvri Péter, Szigeti Gyula István és Zilahi Sebes András tartott orációt. – 232–233, 356, 426
--né: 1. Wesselényi Anna; 2. Folti Mária
- Bethlen Mihályné – Vaji Erzsébet
- Bethlen Miklós, bethleni, gr., 1642–1716 – János kancellár és Váradi Borbála f. Keresztúri Pál volt a nevelője. Iskoláit Gyulafehérvárott és Kolozsvárt kezdte, itt Apácai Csere János volt a tanára. 1661–1663 között Heidelbergben, Utrechtben, Leidenben folytatta tanulmányait, Olaszországban, Franciaországban, Angliában is járt. Hazatérve udvarhelyszéki főkapitány; 1676–1677-ben Beldi Pállal együtt együtt börtönbe került. 1681-ben főstrázsamester, 1682-ben a megyei hadak vezére. Később kővári főkapitány, Máramaros vm. főispánja, 1689-ben

tanácsos. 1691-től Erdély kancellárja, 1696-tól gróf. A Rákóczi-szabadságharc alatt letartóztatták, és Bécsbe vitték. Halála előtt kiszabadult, de hazatérni már nem tudott. Író, emlékiró. – 59, 177, 178, 233, 235, 407, 477–498

--né: 1. Kun Ilona; 2. Rhédei Júlia.

Bethlen Miklós, bethleni, gr., 1720–1781 – Ádám és gr. Bánffy Klára f. 1751-ben kamarás, 1760-tól guberniumi és udvari kamarai tanácsos, 1761-ben tartományi főbiztos, 1767-ben a kincstartóság ideiglenes elnöke, 1772-ben kincstartó, 1777-ben országos elnök. A székely határőrség szervezésében és a türelmetlen rekatolizációban az udvari törekvések feltétlen támogatója. – 233–234

--né: Csáki Kata.

Bethlen Pál, bethleni, gr., id., 1715–1797 – Elek és gr. Pekri Kata f. 1748–1761-ig a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka, 1754-ben Aranyosszék főbírája, 1759-ben guberniumi tanácsos, 1760-ban kamarás, 1763-ban Torda vm. főispánja, 1765-től királyi főajtónálló, a királyi tábla elnöke. 1789-től a ref. konzisztórium ülnöke. – 234, 294, 295, 296

Bethlen Sámuel, bethleni, gr., id., 1663–1708 – János és fricsi Fekete Klára f. 1689-ben tartományi biztos, 1691-ben küküllői főispán, 1696-tól gróf. 1697-től a királyi tábla ülnöke, 1698-tól maroszéki főkapitány. 1703-ban Rabutinhoz csatlakozott. Rákosi előnevet is használt, mivel mindszenti Budai Péter fiává fogadta, s ráhagyta alsórákosi birtokát és kastélyát; ezt Sámuel újjá is építtette. Támogatta Nádudvari Péter külföldi tanulmányait, 1697-től a marosvásárhelyi iskola gondnoka volt. Fiai György, Ádám, Sámuel, Imre. – 141, 287, 356

--né: Nagy Borbála.

Bethlen Sámuel, bethleni, gr., ifj., mh. 1755 – id. Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Nádudvari Péter tanítványa. 1738-ban Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás vádjával elfogták; 10 hónap múlva bocsátották szabadon. 1743-tól a marosvásárhelyi kollégium gondnoka. 1748-ban guberniumi tanácsos, a királyi tábla ülnöke, fogaraszöldi főkapitány. – 356

Bethlen Zsófia, bethleni, sz. 1690k. – Elek és borsai Nagy Klára l. 1717-ben már Mikó Ferencné. Férjétől elvált. – 212, 290, 342, 426

Béza (Bèze), Theodore de, 1519–1605 – svájci származású francia humanista. 1558-tól Genfben tanár és lelkész; 1560-tól Kálvin utóda a reformáció vezetésében. Költő, zsolnárfordító. – 170, 375

Bibarcfalvi Márton – valószínűleg Zsigmond sepsiszentgyörgyi mesternek, az író atyjafiának rokona. Talán azonos az 1711-ben Enyeden beiratkozott Bibarcfalvi Mártonnal, aki a syntaxisták praecese lett, majd vízkórúgban ugyanitt meghalt. – 216

Bibarcfalvi Zsigmond, id. – az író távoli rokona; 1680k. sepsiszentgyörgyi mester. – 112–114

Bibarcfalvi Zsigmond, ifj. – id. Zsigmond f., az író távoli rokona. – 113

Bibarcfalvi Osvát László, mh. 1756u. – Bethlen János alumnusaként iratkozott be Enyeden 1709-ben. 1716-ban senior. 1718–1719-ben Franekerben tanult, megfordult Amszterdamban is. Hazatérve nagybaconi ref. lelkész, később egyházmegyei jegyző; 1742–1756-ig az erdővidéki egyházmegye esperese. Talán a nemes származású bibarcfalvi Osvát Ferencnek leszármazottja, aki 1644-ben született, és 1700-ban bardócszéki assessor volt. – 140, 252, 254–255

Biczman Ferenc – talán Becmann, Johann Christoph, 1641–1717 – 1687-től a politika, 1690-től a teológia professzora Odera-Frankfurtban. – 216

Bikfalvi Péter – magyarhermányi prédikátor Hermányi Dienes Péter enyedi deáksága idején. Valószínűleg azonos azzal a Bikfalvi Péterrel, aki 1667-ben, majd 1669-ben is beiratkozott Enyeden, utóbb radnóti rektor lett. – 248–249

Bikfalvi Zsigmond, mh. 1742 – Marosvásárhelyen tanult, itt 1721-ben senior, a teológia praecese és az oratoria praceptor. 1722-ben Franekerben tanult. Hazatérése után 1725-től haláláig zilahi ref. lelkész; Simén Ferenc veje. – 106

--né: Simén N.

Bíró Sámuel – registrator, Bánffy György gubernátor titkára. – 489

Bíró Sára – Toroczkai László felesége, 1631 után özvegy. – 391

Bitainé – boszorkányság miatt megégetett enyedi bába. – 419

Blandrata (Biandrata), Giorgio, 1515–1588 – olasz származású. A páviai egyetemen orvosi tanulmányokat végzett. Dogmatikai nézetei miatt Bécsben, ill. Padovában törvényszék elé

- állították; Genfbe menekült. 1558-ban Lengyelországba költözött, s végleg elszakadt a kálvinizmustól. 1563-ban János Zsigmond erdélyi fejedelem orvosa és tanácsosa, az antitrinitarizmus terjesztője. Élete végén Dávid Ferenczel is meghasonlott, s orvosi tisztének élt. – 371, 382
- Bocskai István, bocskói, 1557–1606 – György és Sulyok Krisztina f. Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt váradi kapitány, a tizenöt éves háború 1595. évi havasalföldi hadjáratának vezetője. 1604-ben Erdély Habsburg-ellenes erőinek élére állt. 1605-től Erdély és Magyarország fejedelme. – 502
- Bod Péter, 1712–1769 – Márton és Sóllyom Eufrozina (Anna?) f. 1724-től Enyeden tanult. 1729–1732-ig Nagybányán tanított, majd ismét beiratkozott a kollégiumba. 1733-ban Tűri Mihály családjában tanító; 1736-ban a kollégium könyvtárosa, 1737-ben a héber nyelv tanítója. 1739-től Leidenben tanult. 1743-ban, hazatérve Bethlen Kata udvari papja lett. 1746-tól hévizi, 1749-től haláláig magyarigeni ref. lelkész. 1758-tól a fehérvári egyházmegye jegyzője, 1767-től egyházkerületi jegyző. Író; sokrétű tudományos tevékenységet is folytatott. – 95, 100, 198, 311, 357
- Boda István – jobbágy származású enyedi deák. Utóbb a bécsi kancelláriában szolgált Kálnoki Sámuel mellett. 1707-ben Kálnoki Farkassal együtt Moldvába menekült. Feleségét Kálnoki Farkasné környezetéből választotta. – 144
- Boda Sándor, fülei, mh. 1711k. – Székelyudvarhelyen tanult; 1690-től Bardócszék jegyzője, 1697-től 1711-ig alkirálybírója, Daniel Ferenc főkirálybíró helyettese. Az író rokona. – 116, 117, 139, 205–206
- Bodó – enyedi minorita, 1733-ban gvárdián. Talán azonos Bodor enyedi minoritával. – 109, 189–190
- Bodoki Mihály – 1709-ben iratkozott be Enyeden. Itt 1716-ban contrascriba. 1717–1719-ben Franekerben tanult. 1726-ban tért haza. 1730k. rettegi ref. lelkész, majd a széki egyházmegye jegyzője. Talán ő az is, aki 1737–1739-ig kéresemjéni pap; vagy aki 1730–1738 között bálványosváraljai, 1746-ban apanagyfalvi, 1755-ben szamosújvár-németi lelkész. – 252
- Bodokiné – Enyedi Klára.
- Bodor Elek – az író iskolatársa Székelyudvarhelyen. – 207
- Bodor Mózes, sz. 1700k. – az író enyedi diáktársa. 1717-ben iratkozott be, utána Belgiumban, Groningenben tanult. Hazatérve dálnoki ref. lelkész. Fiaaton meghalt. – 178
- Bodor [Szakáll-bég] – enyedi minorita. Talán azonos pater Bodóval, aki 1733-ban enyedi gvárdián volt. – 218
- Bodosi – enyedi minorita. – 109
- Boér Ferenc – enyedi főbíró az 1750-es években; talán kövesdi Boér András kancelláriai registrator f. – 261
- Boér Simon, kövesdi, 1661–1728 – Ferenc f. Hadbiztos Erdélyben Rabutin mellett, később fogarasi főispán és várparancsnok. – 431
- Bogáti János, vízaknai – Sükösd Gábor apósa. A században e néven két vízaknai királybíró is ismert. – 263, 345
- Bogáti Pál, vízaknai, mh. 1772 – János f., tartományi biztos. – 263, 396
- Bogáti N. – János l., Sükösd Gáborné. – 345, 346
- Bogdányi Mihály – enyedi, majd máramarosszigeti pap. Udvarhelyi Tölcséres Mihály apósa. – 106, 354
- Bogdányi N. – Mihály l., Udvarhelyi Tölcséres Mihályné. – 106, 354
- Bolgár Erzsébet – Székely Jánosné, balázsfalvi lakos. – 38
- Bolyai György – Kemény László udvari embere Bükkösön. – 291
- Bonaventura – csíksomlyói ferences szerzetes. – 228
- Bonaventura – enyedi minorita. – 385
- Bonyhai – szászvárosi gazda. – 364
- Bonyhai Simon György, 1673–1737 – János és Csókfalvi Botos Zsófia f. 1683-tól Kolozsvárt, 1688-tól Nagyenyeden tanult, itt 1690-ben iratkozott be; tanító, contrascriba, senior volt. Fogarasi rektorság után 1699-ben külföldre indult, Odera-Frankfurtban tanult. 1701-ben bejárta Angliát, Hollandiát, Németországot. 1702 nyarán hazatért. 1703-tól Bethlen Miklós

udvari papja. 1707-től szebeni, 1709-től kükküllővári lelkész. 1712-től kükküllői esperes, majd egyházközségi jegyző. 1728-tól püspök. 1929-től Marosvásárhelyi lelkész. Zágoni Aranka György apósa. Zoványi *Lexikona* szerint 1728-ban, már püspökként Nagyenyed lelkésze is volt; feltűnő azonban, hogy Hermányi e címét sehol nem említi, s a nagyenyedi eklézsiápaijai között őt nem sorolja föl. Felesége Baló-lány. – 60–61, 63, 94, 145, 195, 283, 362, 372, 432

Bonyhai Simon Mária – György püspök I. Zágoni Aranka Györgyné. – 327

Borbély Ferenc – udvarhelyi gazda. – 425

Borbély György, simai, 1543k.–1603–Békés vm.-ből származott. Katonai pályáját Gyulán kezdte.

Báthory István, majd 1595-ben Báthory Zsigmond szolgálatában állt. Karánsebesi bán, sikeres hadvezér. 1603-ban gyulafehérvári kapitány, az erdélyi sereg fővezére. Bástával szemben a Vaskapunál vereséget szenvedett, és hamarosan meghalt. – 500, 504

Borbély György – udvarhelyi borbély, az író szállásadója. Talán ő az, akitől a kollégium egy telket 1713-ban 30 forintért megvásárolt (Kis Ferenc: i. m. 29–30.). – 155, 174, 175, 207

Borbély János – Bethlen Gábor borbély. – 518

Borbély Péterné – udvarhelyi özvegyasszony. – 171, 236

Borbély Sára– György I. – 155, 174

Borbereki Dániel, nagyenyedi – talán azonos azzal a Borberekki Dániellel, aki 1687-ben iratkozott be Enyeden, s a matricula szerint világi pályára lépett. – 284, 411

--né: Cserei Erzsébet.

Borbereki Druzsziánna, nagyenyedi – Dániel és Cserei Erzsébet I., Szántó Mihályné. – 284

Borbereki István, nagyenyedi – enyedi hadnagy. – 261

Bordáti Pál – Kézdivásárhelyi András veje. – 415

Bornemisza Anna, borsjenői, 1630–1688 – Pál jenői főkapitány I., Kata (Bánffy Dienesné) testvére. I. Apafi Mihály felesége. Férje mellett jelentős szerepet játszott az önálló Erdély utolsó éveinek történetében; ő irányította a fejedelmi udvar és a kincstári birtokok gazdálkodását is. – 42, 52, 479, 490

Bornemisza Anna Mária, kászoni, br., mh. 1762u. – János Ferenc és gr. Csáki Kata I. 1758-tól br. Jósika Imréné. – 470

Bornemisza János, szendrői, br., mh. 1649u. – 1604-től részt vett Bocskai magyarországi hadjárataiban. Bethlen Gábor híve, 1627-ben kassai altábornok; Bethlen halála után a várat II. Ferdinándnak adta át, de tisztét megőrizte. 1634-ben szendrői várkapitány; 1649-től báró. – 514, 520

Bornemisza Kata, borsjenői, mh. 1685 – Pál jenői főkapitány I., Anna (I. Apafi Mihályné) nővére. Előbb Bethlen Mihály, majd borsai Nagy Pál, végül Bánffy Dienes felesége. – 480

Bornemisza Pál, borsjenői, mh. 1644 – László f. 1633-tól jenői várkapitány, majd I. Rákóczi György udvari főkapitánya és a mezsei hadak generálisa. Kemény János fejedelem sógora, I. Apafi Mihály és Bánffy Dienes apósa. Az 1644-es hadjárásban az erdélyi sereg egyik vezére, itt halt meg. – 519

Boros Gáspár – gyalui ref. pap. – 380

--né: Köpeczi N.

Boros János, mh. 1656 – II. Rákóczi György bizalmas embere. 1650–1651-ben portai követ. 1653-ban a moldvai hadjárat résztvevője. 1655-ben a havasalföldi hadjárat fővezére. – 533

Boros Sára – Gáspár gyalui lelkész és Köpeczi N. I. Második férje Dobolyi Sámuel. – 380–381

Borosné – szászvárosi lakos. – 336

Borosnyai Boldizsár – nagyajtai ref. pap. – 188

Borosnyai János – I. Borosnyai Lukács János.

Borosnyai Judit – I. Borosnyai Nagy Judit.

Borosnyai Márton – I. Borosnyai Nagy Márton.

Borosnyai Pál – I. Borosnyai Nagy Pál.

Borosnyai Lukács János, 1694–1760 – János f., Szigeti Gyula István veje, Zilahi Sebes András apósa. Tanulmányait Nagyborosnyón, 1711-től Nagyenyeden végezte, itt Bethlen István nevelője 1716-ban; 1719-től köztanító. 1720-ban vizaknai rektor. 1721-ben Odera-Frankfurtban, 1722-től Leidenben tanult. Hazatérve, 1726-ban Kemény Simonné udvari papja Vécsen.

- 1727 januárjában enyedi káplán (első pap Marosvásárhelyi Molnár István püspök, második pap Bajcsi Sámuel), majd második pap; 1729-től első (második pap Nádudvari Sámuel). 1735-től udvarhelyi tanár, az iskola egyik főlvirágoztatója. 1748-tól egyházkerületi jegyző, 1749-től marosvásárhelyi pap, püspök, 1758-tól marosi esperes is. Termékeny egyházi író; emlékirata is maradt fenn. – 81–103, 107, 165, 178, 228, 234, 268, 269, 270, 297, 312, 327–328, 335, 338, 364, 365, 375, 387, 436, 443–444
 --né: Szigeti Gyula Mária.
- Borosnyai Nagy János, sz. 1665k. – 1683-ban iratkozott be Enyeden alumnusként. 1691-ben Odera-Frankfurtban, 1692-ben Franekerben tanult, peregrinációja során Bethlen Miklós fiának, Mihálynak nevelője volt. Hazatérve lelkész, 1713–1715k. Vízaknán szolgált. Az író szerint itt Eperjesi Mihály utóda és veje. Gyermekei: Zsigmond, Márton, Mária, Judit, vejei: Tűri Jób és Vásárhelyi Tőke István. – 105
- Borosnyai Nagy Judit, mh. 175? – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. I. Vásárhelyi Tőke István felesége. – 243–245
- Borosnyai Nagy Mária, mh. 1717u. – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. I. 1717 előtt Tűri Jób felesége. – 243
- Borosnyai Nagy Márton, 169?–1738 – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. f., Vásárhelyi Tőke István sógora. 1714-ben iratkozott be Enyeden, utána Halléban tanult, 1729-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. Hazatérve Teleki József orvosa, majd Szebenben a gubernium főorvosa. A pestisjárványban halt meg. Herbáriumát a nagyenyedi kollégiumra hagyta. – 243
- Borosnyai Nagy Pál, 1750–1780u. – Zsigmond enyedi professzor és Pál Ilona f. 1765-ben imádsággyűjteményt bocsátott közre; 1768-ban iratkozott be Enyeden, majd orvosi tanulmányokra Bécsbe ment. Valószínűleg ő az az enyedi orvos, aki 1780-ban Utrechtben adott ki orvostudományi munkát. – 466, 467
- Borosnyai Nagy Zsigmond, 1704–1774 – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. f., Vásárhelyi Tőke István sógora. 1721-ben iratkozott be Enyeden, itt a logika és a héber nyelv praesese. 1730-ban Odera-Frankfurtban, 1731-től Leidenben, 1734–1735-ben Franekerben, majd Utrechtben tanult. Megfordult Angliában is. 1736-ban teológiai doktori oklevelet szerzett. Hazatérve 1738-tól enyedi teológiai professzor. Termékeny író és egyházi szónok. – 50, 76, 80–81, 99, 105, 198, 218–219, 235, 243, 244, 312, 337, 358, 376, 444
 --né: Pál Ilona.
- Boroszlai Mózes – enyedi minorita. Cserei Ágnes f. (?). – 109, 187–188
- Borsai (Debreceni) Pál – tűri ref. lelkész f. 1722-ben iratkozott be Enyeden. A matricula szerint „pol[iticus] factus, subtilis ingenii juvenis”. Betűmetsző és óraműves tervei kudarca után Magyarországra, Károlyi Sándor udvarába ment. Öngyilkos lett. – 314–315
 --né: Gyűjtő Klára.
- Borsos Tamás, ozdi – Sebestyén és Hosszú Krisztina f. 1597-ben marosvásárhelyi jegyző, 1599–1604-ig főbíró. 1603-ban az országgyűlésen a város követe. 1605-től a fejedelmi tábla bírja. Diplomáciai megbízásokat is teljesített, Bethlen Gábor portai követe volt. Követi beszámolóit, történeti műve maradt fenn. – 520
- Botos – udvarhelyi diák. – 163
- Bőjti István – erdélyi kapitány, részt vett Bethlen Gábor és I. Rákóczi György hadjárataiban. – 528
- Böloni György – 1724-ben iratkozott be Enyeden, itt a logika praesese volt. Utóbb nagybányai iskolamester lett. – 382
- Böloni Ilyés – ref. lelkész 1700–1710k. – 427
- Brandenburgi Katalin, 1604–1649 – György Vilmos brandenburgi választófejedelem húga, 1626-tól Bethlen Gábor felesége, 1629-től fejedelem. Erdélyből való távozása után a bécsi udvar pártfogását kereste, katolizált, s 1639-ben Ferenc Albert szász herceghez ment feleségül. – 290, 508, 509, 510, 514, 518–523
- Brassói (Coronensis) Mátyás – 1644-ben polyáni ref. pap. – 36
- Braun (Braunius), Johannes, 1628–1708 – coccejanus németalföldi teológus és filológus, 1681-től groningeri tanár. – 170, 300–301
- Breitinger, Johann Jakob, 1701–1767 – svájci író, a héber, majd a görög nyelv tanára Zürichben. A svájci közoktatás megreformálója, kiadói munkássága is jelentős. – 201

- Brekszi Vas Mária – Enyedi Sárdi Gáspárné. – 43
- Bruguier Mária Wilhelmina, mh. 1763 – Kemény Jánosné. Bod Péter mondott fölötté halotti beszédet. – 223
- Buccow, Adolf Miklós, br., 1712–1764 – György f. Lovassági tábornok, 1762-től az erdélyi főkormányzók elnöke, főparancsnok; 1761-ben ő fékezte meg a görögkeleti románok unióellenes mozgalmát; 1763-ban ő szervezte meg kíméletlen módon a határőr-katonaságot. – 469, 470–471
- Buda Gábor, galaci – Hunyad vármegyei birtokos. – 341–342
- Buzinkai Mihály, 1630k.–1683 – Sárospatakon tanult, 1651-ben senior volt. 1652-től az utrechtii egyetem hallgatója, 1654-től nagybányai rektor, 1656-tól Sárospatakon, 1672-től Gyulafehérvárt tanár. Az általa írott tankönyvek hosszú ideig használatban voltak. – 394
- Carafa, Antonio, mh. 1693 – olasz származású császári ezredes és udvari haditanácsos. 1686-ban a felsőmagyarországi császári hadak parancsnoka. Nevét eperjesi és debreceni kegyetlenkedései tették hírhedtté. – 482
- Carafa, Geronimo, marchese di Montenegro, 1564–1633 – olasz származású. A 16. század végén a pármái herceg szolgálatában állt. Részt vett 1620-ban a fehérhegyi csatában. III. Ferdinánd birodalmi herceggé nevezte ki. Utóbb spanyol szolgálatban tevékenykedett, és Aragónia alkirálya lett. – 506–507
- Cartesius – I. Descartes, René.
- Catullus, Caius Valerius, i.e. 84 v. 87–54 – római költő, lírikus. – 352
- Cecilia Renata, mh. 1644 – II. Ferdinánd és Mantuai Eleonóra I. Bethlen Gábor 1625-ben feleségül kérte; a házasság politikai okokból nem jött létre. Utóbb IV. Ulászló Zsigmond (ur. 1632–1648) lengyel király felesége. – 509, 534
- Chrysostomus – Aranyászúj szent János, 347?–407 – 398-tól konstantinápolyi pátriárka. Hírneves szónok és író. – 119
- Cicero, Marcus Tullius, i.e. 106–43 – római író és politikus, a kor legnevesebb szónoka. – 118, 158
- Claessen (Classenius), Dietrich Siegfried, 1685–1743 – a porosz király udvari papja, majd 1720-tól teológiaprofesszor Odera-Frankfurtban. – 268
- Clauber, Johann Christoph, 1622–1665 – filozófus, cartesius professzor. Leidenben, Hernbornban és Duisburgban működött. – 158, 159
- Coccejus (Koch), Johannes, 1603–1669 – Timann és Elisabeth Baken f. Tanulmányait Brémában, Hamburgban, Franekerben végezte; megfordult Leidenben és Groningenben is. 1630-tól a brémai akadémia tanára. 1635-től Franekerben tanított (1643-tól a teológia tanszéken), 1650-től Leidenben. Frigyteológus; teológiai szemléletének lényege az ember szabad vizsgálódása a szentírás alapján. Teológiai irányzata, a coccejanizmus nagy hatással volt a magyar reformátusokra, bár az 1673-as radnóti zsinat megkísérelte, hogy gátat vessen eszméi terjedése elé. – 123, 128, 147, 148, 183, 196, 251, 289, 332, 341
- Comenius, Johannes (Ján Amoš Komenský), 1592–1670 – cseh pedagógus, író. A fejedelmi család meghívására a sárospataki kollégium tanára, átszervezője (1650–1654). Tankönyveit már Magyarországra jövetele előtt használták a hazai iskolák, magyar fordításai is születtek. – 155, 156
- Compó Istvánné – az író szállásadója, valószínűleg Székelyudvarhelyen. – 421
- Coronensis Mátyás – I. Brassói Mátyás.
- Czekeli Simon – enyedi szász pap 1728–1735 között. – 108, 400–401
- Czompó Vásárhelyi – I. Vásárhelyi Czompó Mihály.
- Curtius Rufus, Quintus, 1. sz. – római író. Fő műve, a *Historiae Alexandri Magni Macedonis* töredékesen maradt ránk. Magyarra Háportoni Forró Pál fordította le (Debrecen 1619.). – 162
- Csákány Borosnyai – enyedi deák, az ifjú Csáki Imre udvari embere. – 404, 405–406
- Csáki Imre, körsszegi, gr., 1672–1732 – István országbíró és Melith Klára f., Zsigmond tárnokmester öccse. Tanulmányait Kassán, Bécsben, Rómában végezte. Kassai plébános, egri kanonok és címzetes prépost. 1703-tól váradi püspök, 1711-ben kalocsai érsek, 1717-től bősoros; Bács és Bihar főispánja. Jó szervező; fényes udvart vitt. – 318, 403

- Csáki Imre, körösszegi, gr., sz. 1700 – István kolozsi főispán és Mikola Ágnes f., Zsigmond kamarás öccse. Nőtllenül halt el. Apja a kardinális Csáki Imre unokatestvére volt. – 403–404
- Csáki István, körösszegi, gr., 1603–1662 – István erdélyi hadvezér és Wesselényi Anna f. Bethlen Gábor alatt Kolozs vm. főispánja; tanácsos és kamarás. Brandenburgi Katalin kegyenceként a katolikus párt és a Habsburg-orientáció híve. Miután sikertelenül próbálta megszerezni az erdélyi trónt, a királyi Magyarországra menekült, itt Szendrő főkapitánya, Szepes vm. főispánja volt, 1644-től tárnokmester. – 519–520
- Csáki Kata, körösszegi, gr., 1726–1794 – Zsigmond kamarás és gr. Haller Kata l. Előbb ifj. br. Bornemisza János, majd gr. Bethlen Miklós felesége. Buzgó katolikus, több vallásos tárgyú könyvet jelentetett meg. – 233
- Csáki László, körösszegi, gr., 1640–1708 – István tárnokmester és Perényi Mária f. Doboka vm. főispánja, erdélyi kormányzói tanácsos, tábornok. 1679-ben Béldivel együtt a Portára menekült. Utóbb kegyelmet kapott, és visszatért; ekkor a Habsburg-párt híve lett. Scharfenberg és Badeni Lajos Vilmos mellett hadakozott. 1703-ban csatlakozott a kurucokhoz. – 492–493, 495, 539
- Csáki Zsigmond, körösszegi, gr., 1665–1738 – István országbíró és Lónyai Margit f., Csáki Imre kardinális bátyja. Szepes és Abaúj vm. főispánja, Szendrő kapitánya, tárnokmester, hétszemélyes táblai ülnök. – 318
- Csáki Zsigmond, körösszegi, gr., 1696–1735k. – István kolozsi főispán és Mikola Ágnes f., a fiatalon elhalt Imre bátyja. Szepesföld örökös ura, kamarás. Csáki Kata, az író apja. Apja, István a kardinális Csáki Imre unokatestvére. – 318
- Csapai András, sz. 1660k. – 1679-ben iratkozott be Enyeden. Akadémián járt, hazatérve előbb Kemény János udvari papja, majd Nagyenyed lelkésze lett. A Rákóczi-szabadságharc alatt városa követeként járt Tige-nél, majd Rabutinánál. Könyvtárát a nagyenyedi kollégiumra hagyta. – 107
- Császár János – Hermányi Dienes Péter bérese. – 408–409
- Császár Péter – 1740-ben Leidenben tanult, ifj. Gyöngyösi Pál diákja volt. Utóbb piski udvari pap. – 443
- Csávási István – 1650-ben csekelaki, 1656-ban gerendkeresztúri ref. lelkész. – 38, 39
- Csécsi János, ifj., 1689–1769 – id. János sárospataki tanár és Rajczi Klára f. Tanulmányait Kassán és Sárospatakon végezte. 1709-től külföldi akadémiákon járt (Franecker, Utrecht, Harderwijk, Anglia, Zürich, Genf, Bern, Olaszország, Franciaország). 1712-ben visszatért Sárospatakra. 1713 februárjában átvette apja tanszékét: egyháztörténetet, matematikát, nyelveket tanított. 1717–1719 között egyedül volt professzor. 1719-ben meg kellett osztoznia Nagymihályi Szomoló Gergellyel. Állandó háborúskodásban élt előbb Füleki András rektorral, majd Nagymihályival és Azari Nagy István lelkésszel. A tettelegesség fajulól, hosszú háborúskodás és a királyi commissio működése után 1734-ben mindkét professzort elmozdították; Csécsi nyugalomba vonult. Termékeny tudós. – 91, 108, 315
- Csegezi – enyedi kécssinálól. – 438
- Csegődi András – 1721-ben iratkozott be Enyeden; ugyanitt Szigeti Lénárt Jánossal együtt Marosvásárhelyi Molnár István püspök káplánja volt. Előbb sárdi, balázsfalvi, bocsárdi mester, utóbb péterfalvi, szentmihályfalvi ref. lelkész. – 408
- Csehi János – udvarhelyszéki pap. – 185
--né – 185
- Csengeri – Kemény Péter tréfás asztali embere. – 223–224
- Csengeri – Kemény János inasa; Enyeden tanult. – 333–334
- Csengeri K. István, 1628–1671 – Gyulafehérvárott Alsted, Bisterfeld és Piscator tanítványa volt. 1653 augusztusától Leidenben, 1654 júniusától Franeckerben, majd ismét Leidenben tanult, itt Coccejust hallgatta. Hazatérve 1655-től dési ref. pap, 1656-tól esperes; 1658-tól kolozsvári lelkész, 1659-től Barcsai Ákos, majd Kemény János udvari prédikátora, utóbb fogarasi pap. 1668-tól Nagyenyeden, Nadányi János utódaként a teológia tanára, majd lelkész; 1670 körül a nagyenyedi egyházmegye esperese; senior. Több teológiai mű szerzője. Talán Csengeri Képiró István rokona. – 41, 105, 411
- Csepregi Turkovics Anna – Ferenc és Viski Sára l. – 395

- Csepregi Turkovics Ferenc, 1700–1758 – Mihály kolozsvári professzor f. Tanulmányait Kolozsvárt, Baconi Incze Máté alatt végezte; itt 1717-től köztanító, 1720-tól senior. 1721-től Franckerben tanult. 1727-ben tért haza. 1728-ban a történelem és a nyelvészet, 1737-ben a teológia tanára lett a kolozsvári kollégiumban. Egyházi művek, halotti prédikációk írója. – 90, 96, 387, 394–395
--né: Viski Sára.
- Cserai Ágnes, nagyjaitai – János fogarasi kapitány és csiki Cserai Judit I., a történetíró, Mihály testvére. Német katonatiszthez ment feleségül. – 187
- Cserai Erzsébet, nagyjaitai – János fogarasi kapitány és csiki Cserai Judit I., a történetíró, Mihály nővére. 1693-ban ment férjhez Borberek Dánielhez. – 284, 411
- Cserai János, nagyjaitai, 167?–1750 – Farkas és Bideskúti Mária f. Kuruc ezredes volt. Lengyelországba menekült, javai elkobozták. 1719-ben Drezdában volt. Ugyanebben az évben kegyelmet kapott. Hazatért unokatestvérétől, a történetíró Cserai Mihálytól visszaváltotta birtokait. 1750-ben az unitáriusok világi gondnoka. – 430
--né: Donáth Anna.
- Cserényi Farkas, alsó-balázsfalvi, mh. 1630u. – Doboka vm.-ből származott. 1610–1630 között Belső-szolnok vm. főispánja, tanácsos. Diplomáciai megbízásokat is teljesített. – 505, 521
- Csernátoni Miklós – csernátoni származású. 1720–1722 között székelyudvarhelyi deák. 1722-ben Enyeden iratkozott be. Az alumnusok praesese, a syntaxisták praesese, jurátus, contrascriba volt. Utóbb kovásznai iskolamester. – 264, 382–383
- Csernátoni Pál, mh. 1679 – székely származású. Kolozsvárt tanult, itt 1656-ban a retorika és a logika lektora. 1661-ben Bethlen Miklós nevelőjeként külföldön járt (Heidelberg, Utrecht, Leiden; Anglia), utóbb Bethlen Miklós öccse, Pál is csatlakozott hozzájuk. Hazatérve 1668-ban enyedi professzor. – 43
- Csernátoni Sámuel, mh. 1759e. – 1696-ban iratkozott be Enyeden. Kézdivásárhelyi rektor, majd ikafalvi, kézdivásárhelyi ref. lelkész, a kézdi egyházmegye esperese. – 125, 149, 289
- Csernátoni Cseh Istváné – Hermányi Dienes Kata.
- Csernátoni Cseh Sámuel – Nánási András társa 1722–1723-ban, az angliai peregrinációban. – 85
- Csernátoni Cseh – István és Hermányi Dienes Kata f. Kemény Lászlóné Teleki Zsuzsanna alumnusa. – 134
- Csernátoni Gajdó Dániel, 1696–1749 – 1714-ben iratkozott be Enyeden, itt Teleki Miklós és László praceptor, 1720-ban senior. 1721-ben Odera-Frankfurtban, 1722-ben Leidenben tanult. 1726-ban hazatérve előbb ismeretlen helyen, majd 1738-tól Gyulafehérvárott ref. lelkész; 1749-ben esperes. – 83, 84, 85, 86, 90, 443–444
- Csernátoni Vajda Péter, 1717–1782 – Nagyenyeden, 1743-tól Leidenben tanult. Hazatérve 1748-tól dési ref. lelkész, utóbb egyházmegyei jegyző, majd 1772-től esperes és egyházkerületi jegyző, 1773-tól az erdélyi egyházkerület püspöke. Márkosfalvi Deák Péter sógora, Abats János apósa. – 282
- Csikó Mihály – marosújvári lakos. – 35
- Csirke (Tatai) Ferenc, 1707–1765 – István f. Tanulmányait Tatán és Debrecenben végezte (1727–1736). 1740-től balmazújvárosi rektor. 1742-ben külföldi akadémiákra indult. 1743-tól Szoboszlón, 1749-től Debrecenben ref. prédikátor. 1762-ben esperes, 1763-ban a tiszántúli egyházkerület püspöke. Híres szónok. Egy műve Kolozsvárt jelent meg (1752). – 397
- Csiszár – katolikus nemes. – 287–288, 345
- Csiszár Pál – 1724-ben iratkozott be Enyeden. Pápai Páriz Imre professzorsága alatt oeconomus. A matricula szerint világi pályára lépett. – 330–331
- Csolnokasi Györgyné – Zeyk Boriska.
- Csombordi Béres Márton – 37
- Csombordi Kotis Mihály – csombordi lakos. – 38
- Csulai György, 1600e.–1660 – Debrecenben tanult. 1619-ben a heidelbergi egyetem hallgatója volt. Hazatérve gyulafehérvári tanár, 1623-ban székelyudvarhelyi ref. lelkész, az udvarhelyi egyházmegye esperese. 1627-ben nagyenyedi pap, itt is esperes. 1635-től I. Rákóczi György udvari prédikátora, gyulafehérvári lelkész. 1650-től püspök, egyben a gyulafehérvári egyházmegye esperese. – 104, 529, 533

- Daczó János, sepsiszentgyörgyi, mh. 1690 – László és Barlabási Kata f. I. Apafi Mihály első híveinek egyike. 1663-ban portai követ, 1669-től csíki főkapitány. Pekri Lőrincsel együtt ítélték el Thökölyvel való kapcsolatai miatt; 1690-ben mentették föl. – 490, 492
- Daczó – curátor, a sepsi tractusban esperességre segítette Márkosfalvi Deák Pétert. – 269
- Dádai János, ifj., 1645–1678 – id. János f. 1662-ben Enyeden, 1665-ben Groningenben és Franekerben, 1666-ban Utrechtben tanult. Belgiumban nősült meg. 1668-ban hazatérve magyarbecsei, 1669-től újtordai ref. lelkész. – 43
- Dállyai V. György – valószínűleg azonos azzal a Dállyai Györggyel, aki 1719-ben iratkozott be Enyeden, akadémiát járt, s a matricula szerint Barcsai Zsigmond feleségének adományából lett lelkésszé. – 283
- Dálnoki [Ördögüzd] – ölyvesi ref. lelkész. – 439–441
- Danczkai József, magyarigeni, mh. 1767u. – Sámuel és Nagy Krisztina f., Pünkösdi Mihály apósa. 1751-től vicekurátor. – 198–201, 348, 464–465, 466
--né: Rettegi Judit.
- Daniel Ferenc, vargyasi (olasztelki), mh. 1707 – János háromszéki főkapitány és Gerendi Zsófia f. Már 1693 előtt udvarhelyszéki főkirálybíró. Thököly mellett Törökországban kb. hat évet töltött. A Rákóczi-szabadságharc alatt, Brassóban halt meg. Gyermekei nem maradtak. – 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 242–243, 287, 290, 309
--né: 1. Bánffi Ágnes; 2. Fekete N.
- Daniel Gábor, vargyasi (olasztelki), 1685k.–1720e. – Mihály háromszéki főkirálybíró és Haller Judit f. János és Lőrinc testvére. Esetleg azonos lehet a Rákóczi-szabadságharc alatt Dévánál elesett Daniel Gáborral. – 140
- Daniel István, vargyasi, id. – Ferenc udvarhelyi főkirálybíró és Béli Judit f., Béli Pál unokaöccse. Udvarhelyszék főkirálybírája, táblai ülnök, Erdély követeként Bécsben járt. Rész vett Béli ligájában, ezért 1679-ben bebörtönözték, s csak váltságdíjért szabadult. 1686-ban tábormok. – 481, 493
- Daniel István, vargyasi, br., ifj., 1684–1774 – id. István udvarhelyi főkirálybíró és Kemény Zsófia f. 1703-ban unitáriusból református lett. Csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz. Forgách Simon segédtszje, majd vezérkari segédtsz volt, de utóbb elfogadta a szatmári békét. 1717-ben élelmezési biztos. 1737-től báró. 1744-től a nagyenyedi ref. kollégium főgondnoka. 1745-től Udvarhelyszék főkirálybírója. Gondnoka volt a székelyudvarhelyi kollégiumnak, az udvarhelyi és erdélyi egyházmegyéknek is. Latin nyelvű életrajzi, ill. teológiai munkák írója. – 198–200, 229, 296, 398
--né: Pekri Polixéna.
- Daniel János, vargyasi (olasztelki), 1685k.–1707u. – Mihály háromszéki főkirálybíró és Haller Judit f., Gábor és Lőrinc testvére. Brassóban halt meg a Rákóczi-szabadságharc alatt a fia, Ferenc után. – 140, 192, 265
- Daniel Jánosné – Daniel Klára.
- Daniel József, vargyasi (olasztelki) – Péter és Nagy Zsófia f. Részt vett a Rákóczi-szabadságharcban. 1708-ban már aranyosszéki főkirálybíró. 1717-től felügyelő biztos Aranyosszékben. – 338–339, 426
- Daniel Klára, vargyasi – valószínűleg István és Kemény Zsófia l. Vargyasi Daniel János, utóbb Bfőr Sámuel felesége. – 242–243
- Daniel Lőrinc, vargyasi (olasztelki), 1685k.–1730k. – Mihály háromszéki főkirálybíró és Haller Judit f., János és Gábor testvére. – 140, 192
- Daniel Lőrinc, vargyasi (olasztelki), br., 171?–1758u. – Lőrinc és gr. Teleki Borbála f. Kolozsvárt tanult Sámuellel és Barcsai Jánossal együtt, Huszti András volt a praceptor; ekkor már árva. Előbb a Veterani-ezredben zászlós, majd Haller ezredében százados. 1751-től báró. 1758-ban királyi táblai assessor. – 412
- Daniel Mihály, vargyasi (olasztelki), 1665e.–1700k. – János háromszéki főkirálybíró és Gerendi Zsófia f. Tanácsúr, apja utóda a háromszéki főkirálybírói tisztségben. 1685-ben követségben járt Schärffenberg tábormoknál. – 192, 265

--né: Haller Judit.

Daniel Péter, vargyasi – István udvarhelyi főkirálybíró és Kemény Zsófia f. Feleségétől, Sárosi Ilonától csak Zsófia lánya maradt. – 395

Daniel Zsófia, vargyasi – Péter és Sárosi Ilona l. Gr. Haller János gubernátor harmadik felesége. Négy leányuk született. – 368, 395–396

Daniel – kénosi unitárius gazda. – 179

Daniel – 1761 decemberében búcsúzott ki az enyedi kollégiumból. – 468

Dávid Ferenc, 1520k.–1579 – erdélyi katolikus szász származású reformátor. Kolozsvárt pap, ill. püspök, előbb evangélikus, majd református, végül antitrinitárius hitelveket hirdetett. Egyre radikálisabb vallási reformjai az antitrinitarizmus konzervatívabb híveit, utóbb Blandratát és Socinust is ellene hangolták. 1579-ben perbefogták, és Dévában tartották fogva, itt is halt meg. – 371

Deák József – 268

Deáki (Filep?) Ferenc – valószínűleg Deáki Filep József leszármazottja, kolozsvári ref. lelkész. – 394

Deáki Filep János – id. József f., porosz zsoldban katona. – 71–73

Deáki Filep József, id., 1681–1748 – János erdőszentgyörgyi ref. lelkész és Nagy Anna f., Huszti Lovász Sámuel veje. 1692-től Kolozsvárt tanult, itt köztanító volt. 1707-től Máramarosszigeten tanított. 1709–1711 között Utrechtben, Franekerben, Odera-Frankfurtban tanult. Hallgatta Andalát, Roëlt, Vitringát. Hazatérve 1712-től Désen ref. lelkész; 1715-től kolozsvári lelkész, 1737-től egyházkerületi jegyző, 1740-től püspök, 1742-től kolozs-kalotai esperes is. Termékeny prédikátor. – 62, 68–81, 176, 358, 386–387

--né: Huszti Lovász Erzsébet.

Deáki Filep József, ifj. – id. József és Huszti Lovász Erzsébet f. Kancellista deák. – 71

Deáki Filep Pál, 1738–1779 – id. József és Huszti Lovász Erzsébet f. Kolozsvárt, majd 1761–1763-ban Utrechtben és Leidenben tanult. Bátyja, Sámuel halála után, 1767-től kolozsvári káplán, 1776-tól ref. lelkész. Több halotti prédikációja jelent meg nyomtatásban. – 74

Deáki Filep Sámuel, 1713–1767 – id. József püspök és Huszti Lovász Erzsébet f. Pál testvére. 1738–1740-ben Leidenben és Utrechtben tanult. Hazatérve 1740-től káplán volt Kolozsvárt apja mellett, annak halála (1748) után a város papja. Termékeny prédikátor. – 69–70, 106, 354

--né: 1. Udvarhelyi Tölcséres Krisztina; 2. Imreh N.

Debreceni Mihály – Sámuel f. – 259

Debreceni Sámuel – enyedi lakos. Esetleg azonos az alábbival. – 259

Debreceni [Fityfiritty] Sámuel – enyedi csizmadia. Esetleg azonos a fentivel. – 420

Debreceni Henter (Hentes?) István, id., mh. 1686 – 1649-ben Utrechtben, 1650-től Franekerben tanult. Hazatérve enyedi ref. lelkész, 1671-től esperes. Családneve Hentis alakban is előfordul; olykor Mihály néven is szerepel. – 105, 411

Debreceni Henter (Hentes?) István, ifj. – id. István f., ügyvéd. – 411

Décsei (P.) János – 1692-ben iratkozott be Enyeden. Brassói tanító, majd akadémián járt. Hazatérve baconi, majd kézdívisárhelyi ref. lelkész és esperes. 1707k. fogarasi pap és esperes. – 142, 143

Décsi György – I. Dézsi Lázár György.

Décsi László – 1714–1720 között enyedi deák. – 387

Décsi Márton, 1639–1691 – Sárpataki János és Mihály unokaöccse, Szilágyi Péter apósa. Désen, 1654-től Nagybányán, utóbb Sárospatakon tanult. Itt köztanító, Bocskai István mostohafiainak, a Klobusiczky-fiúknak nevelője, senior. Bocskai támogatásával jut ki Leidenbe, itt 1666–1669-ig Coccejus tanítványa. Hazatérve kézdívisárhelyi ref. lelkész és esperes, majd 1761-ben, Csengeri K. István halálával enyedi tanár. A coccejanizmus terjesztője; emiatt 1673-ban egy időre hivatalából fölfüggesztették. – 43, 52, 120, 122–123, 127, 203, 285, 338, 339–340, 374

Décsi Zsigmond, id., 1689–1728 – a dési bába f., Marosvásárhelyi Molnár István enyedi első pap veje. 1703-ban iratkozott be Enyeden, itt a cellisták, a syntaxisták, a poetisták és a retoristák praceptorata, a teológia és a szent nyelvek preasese három éven át; 1711-ben senior. 1714-ben Franekerben, 1715-ben Leidenben, 1717-ben Franekerben tanult. Megfordult Groningenben

- is. Előbb Bethlen Ádám, majd Teleki Mihály támogatta. Hazatérve 1719-ben zilahi második pap, majd 1723-tól székelyudvarhelyi tanár lett. – 339, 432
- Deési Zsigmond, ifj. – id. Zsigmond és Marosvásárhelyi N. f. Enyedi deák; fiatalon meghalt. – 433
- Deési Lázár György – I. Dézsi Lázár György.
- Démokritosz, kb. i.e. 460–370 – sokoldalú görög filozófus, az antik matematika egyik legjelentősebb alakja. Tanfásának alapja az atomizmus. Az emberi történelem mozgatóerejének az anyagi szükségletét tartotta, s a társadalom fejlődését fölfelé ívelőnek látta. Az emberi élet fonákosságait átmenetinek tekintette. E vonásai miatt az antik szerzők „nevető filozófusnak” nevezték. Alakja anekdotaképződési központ; neve utóbb – néha megrovó értelemben – a mindenen való nevetés magatartását jelképezte. – 182, 183, 200, 201, 297
- Démoszthenész, i.e. 384–322 – athéni államférfi, az ókor egyik legnagyobb szónoka. – 211
- Dénes Mihályné – Daniel Ferenc tyúkásznéja. – 141, 287
- Dengelegi Bíró Péter, 1597–1648 – némes származású. Tanulmányait Kolozsvárt és Debrecenben végezte, itt 1617-ben iratkozott be; utóbb Sárospatakra ment át. 1622-ben Szepsiben rektor. 1623-ban Odera-Frankfurtban, 1624-ben Franekerben, 1625-ben Leidenben tanult. Hazatérve 1627–1628-ban kolozsvári tanár, majd alvinci, 1636-tól nagyenyedi ref. lelkész; az egyházmegye esperese, később egyházkerületi jegyző. Hermányi szerint 1635-től esperes, és 1647-ben halt meg. – 104
- Descartes (Cartesius), René, 1596–1650 – francia filozófus, matematikus és természettudós. A racionalista filozófia első jelentős képviselője az újkori gondolkodás történetében. – 119, 324, 366
- Dézsi Lázár György, 1710k.–1773 – Nádudvari Péter veje, Nádudvari Gergely sógora. Désen tanult. 1727-ben iratkozott be Enyeden, itt a héber nyelv praesese, 1735-ben senior. 1736–1738-ban Odera-Frankfurtban tanult. Hazatérve alsórákosi ref. lelkész, 1742-től enyedi második pap Hermányi Dienes József mellett, egyik funebrális orátora is volt. 1758-tól esperes, 1765-től egyházkerületi jegyző, Zágoni Aranka György halála után, 1767-től püspök. Jelentős irodalmi munkásságot is folytatott. – 74, 108, 304, 313, 359, 388, 465
- Dipsei Ferenc – enyedi csizmadia. – 260
- Dobai Márton – Toroczka Zsigmond enyedi alumusa 1732-ben. A matriculában csak egy Dobai Dániel szerepel. – 319
- Dobolyi Bálint – enyedi hadnagy; talán kökösi Dobolyi Bálint, aki testvéreivel együtt 1664-ben kapott nemességet. – 258
- Dobolyi Bálintné – Kemény László szállásadója Enyeden. – 346–347
- Dobolyi István – enyedi szenátor az író papsága idején. Talán azonos azzal a kökösi Dobolyi Istvánnal, aki Alsó-Fehér megyében 1784-ben igazolta nemességét. – 353
- Dobolyi Sámuel – enyedi gazda. – 380–381
--né: Boros Sára.
- Dombi István – 408–409
- Domokos Tamás, alsócsernátoni, 161?–1679u. – István és Lázár Judit f. I. Rákóczi György fejedelemsége idején Csíkszék főkirálybírója. A Béli-ligában való részvétele miatt 1679-ben perbefogták. – 493, 494, 539
- Donáth Anna, nagyajtai, 1690k.–1760u. – György I. 1711-től Maurer József felesége; tőle elválva Cserei Jánosné. – 430–431
- Donáth György, nagyajtai, mh. 1720k. – előbb Zernyestnél Thököly ellen harcolt, majd állt hozzá. 1700-ban miklósvárszéki alkirálybíró. II. Rákóczi Ferenc híve. A szabadságharc bukásakor előbb elhagyta az országot, de később kegyelmet kapott, és hazatért. – 151, 197
--né – 430
- Dósa Mihály, makfalvi, mh. 1762u. – Péter maroszéki alkirálybíró vagy Mihály és Tordai Borbála f. A marosvásárhelyi ref. kollégium támogatója. – 326
--né: Macskási Krisztina.
- Dósa – deák; talán Dósa M. György, aki 1714-ben iratkozott be Enyeden, s utóbb torjai lelkész lett. – 87

- Drexel, Jeremias, 1581–1638 – jezsuita tanár, lelkész. Ev. vallásának született, katolizált, a jezsuitáknál nevelkedett, majd belépett a rendbe. Termékeny egyházi író. 23 évig volt Miksa bajor választófejedelem udvari prédikátora. Több művét lefordították magyarra. – 127
- Drugeth Bálint, homonnai, 1577k.–1609 – István ungi főispán és Varkocs Borbála vagy Gyulaffi Fruzsina f. 1603-ban Zemplén vm. főispánja. Az 1605–ös hadjáratban Bocskai fővezére. Bocskai halála után fejedelmjelölt. Utóbb a császár híveként Máramaros főispánja, 1608-tól országbíró. – 502, 503
- Drugeth György, homonnai, 1583–1620 – György és Dóczy Fruzsina f. Előbb Bocskai híve, utóbb császárpárti, 1610-ben katolizált. Zempléni főispán, országbíró. A Habsburgok fejedelmjelöltje Bethlen Gábor ellenében. 1619-ben lengyel zsoldosokkal visszavonulásra kényszerítette a Bécsset fenyegető Bethlent, de csakhamar kiszorult az országból, Lengyelországba menekült, s ott is halt meg. – 505, 506
- Dufresnoy, Lenglet – I. Lenglet–Dufresnoy.
- Dujardin Ferencné – Vaji Erzsébet.
- Dunod, Antidius, 1640k.–1696 – francia jezsuita és diplomata. I. Lipót megbízásából Erdélynek a Habsburg-birodalomhoz való csatlolásán munkálkodott. 1688-ban Teleki Mihállyal ilyen értelmű titkos szerződést kötött. – 481
- Ecsedi Mihályné – enyedi lakos. – 315
- Edelényi István – marosvásárhelyi deák, majd maroscsapói ref. pap 20 évig. – 298
- Egerbegyi Gál András – 44
- Egerpataki – a Bethlen–udvar tisztartója Alsórákoson. – 270–271
- Ekhárt Gergely – torockai unitárius esperes. – 303
- Ekler, Georgius – Thavonat titkára. – 496, 497
- Elekesiné – herepei lakos. – 165
- Emilius – I. Aemilius, Robertus.
- Enyedi Gáspár – Gáspár jogi doktor f. Orvos, Kézdivásárhelyi András apósa. – 363
- Enyedi István, id., 1659–1714 – István nagybányai főbíró f., Sárpataki Nagy Mihály veje (?). Tanulmányait Nagybányán, 1670-ben Debrecenben kezdte; 1679-ben Enyeden iratkozott be, itt contrascriba volt. 1681-ben Kolozsvárt tanító és könyvtáros. 1684-ben Leidenben, 1685-ben Franekerben tanult. Hazatérve 1688-tól felsőbányai, 1691-től marosvásárhelyi ref. lelkész. 1692-től Deési Márton kívánságára enyedi teológiaprofesszor. 1710-ben szélütés érte. Egyházi művek, prédikációk írója. – 107, 122, 123, 127, 338–339, 432, 448, 461
--né: az író szerint Sárpataki Nagy Mihály lánya, más források szerint Halmágyi Sára. L. Sárpataki Nagy N.
- Enyedi István, ifj., 1694k.–1755 – id. István és Halmágyi Sára (az író szerint Sárpataki Nagy Mihály lányának) f. 1709-ben iratkozott be Enyeden testvérel, Sámuellel együtt. Bethlen János alumnusa. 1716-ban Odera-Frankfurtban, 1717-ben Halléban, 1719-ben Leidenben tanult. 1719-ben Halléban orvosdoktori oklevelet szerzett. Megfordult Lipcsében, Drezdában, Rotterdamban, Angliában, Franciaországban is. Hazatérve orvos, kolozsvári szenátor, majd főbíró. – 122, 394
--né: Récsei Krisztina.
- Enyedi János – enyedi csizmadiá. – 448
- Enyedi Klára – előbb Bodoki esperes felesége, megözvegyülve id. Szigeti Gyula István második felesége. – 335, 336
- Enyedi Pál – valószínűleg Enyedi Gál Pál, medgyesi szász származású. Bethlen Farkassal ment a Portára. – 539
- Enyedi N. – Gáspár I., Kézdivásárhelyi András első felesége. Elváltak. – 363
- Enyedi Figuli János – enyedi származású enyedi pap 1660-ban. – 105
- Enyedi Gál Péter – enyedi deák. Valószínűleg azonos azzal az Enyedi Péterrel, aki 1700-ban iratkozott be; előbb ótordai iskolamester volt, majd ellenségei miatt Magyarországra menekült, s visszatérve vízaknai rektor lett; Nagyenyedről nősült. – 208
- Enyedi Horvát István – enyedi kuruc kém, Ötves Fekete István mostohaapja. – 307, 434
--né: Bán Sára.

- Enyedi Kun Anna – Radó Jánosné. – 35
- Enyedi Sárdi Gáspár – 43
--né: Brekszai Vas Mária.
- Enyedi Tót György – enyedi ügyvéd 1657-ben. – 46, 105
- Eperjesi Mihály, 1646–1715 – erdélyi származású, Borosnyai Nagy János apósa. Nagyenyeden tanult, majd 1666-tól Fogarasban volt rektor. Hermányi szerint 1668-ban enyedi második pap. 1671-ben Leidenben, 1672-ben Marburgban, 1673-ban Heidelbergben tanult, itt teológiai doktorátust nyert. Hazatérve Nagyenyeden, 1685-től Vízaknán ref. lelkész. 1682-től a főkonzisztórium tagja. – 105
- Erasmus, Desiderius Rotterdamus (Gerhard Gerhards), 1466?–1536 – németalföldi humanista, az európai humanizmus egyik legkiemelkedőbb alakja. – 118
- Érsekújvári Sámuel – ref. prédikátor 1720 előtt. – 62
- Esterházy Imre, galánthai, gr., 1663–1745 – Imre br. és Bucsányi Zsuzsanna f. Tanulmányait Nagyszombatban, ill. Sopronban végezte. 1680-tól pálos szerzetes. Wandorfban, Bécsújhe-lyen filozófiát tanult, Rómában a collegium germanico–hungaricum növendéke, teológiai doktor. Hazatérve tanár; a rend generálisa; 1706-ban váci, 1723-ban veszprémi püspök, 1725-ben esztergomi érsek, Magyarország prímása, helytartósági tanácsos. Ő koronázta meg Mária Teréziát. – 215
- Esterházy Kata, galánthai – a család erdélyi ágából származik. Talán Dániel és gr. Gyulafi Borbála l. Gr. Mikes Ferenc felesége. 1727-től özvegy. – 263, 323, 385
- Esterházy Miklós, galánthai, gr., 1582–1645 – magyarországi nagybirtokos, a család hatalmának megalapozója. Katolizált, 1613-tól báró, 1617-től Bereg, 1618-tól Zólyom vm. főispánja; tanácsos, főudvarmester. 1622-től kamarás és országbíró; 1625-től nádor. Politikai célja a császári uralom kiterjesztése Erdélyre. Az erdélyi fejedelmek magyarországi törekvéseinek leghatározottabb ellenzője. – 511, 512, 516, 517, 524
- Eszeki István, 1641–1707 – szatmári származású. Sárospatakon, majd 1663-tól Franekerben, Groningenben, Utrechtben, Leidenben tanult. Hazatérve, 1667-től nagybányai rektor, 1669-től aranyosmedgyesi ref. lelkész, özvegy Kemény Jánosné udvari papja; utóbb Székelyudvarhelyen, 1675-től Zabolán, 1686k. Kézdivásárhelyen, 1696-tól Désen szolgált, mindhárom helyen esperesként is. A sárospataki és a kolozsvári kollégium könyvtárának gyarapítója; a coccejanizmus erőteljes ellenfele. – 60
- Ethfali Csizsér Dávid – Sámuel és Verebélyi Ötves Zsófia f., enyedi deák korában meghalt. – 132
- Ethfali Csizsér Sámuel – farcádi ref. pap. – 132, 133
--né: Verebélyi Ötves Zsófia.
- Euklidész, i. e. 300k. – alexandriai matematikus. Korszakalkotó műve, az *Elemek* 13 könyvben foglalta össze a korabeli görög matematika rendszerét. – 210, 211
- Faber – generális. – 347
- Fábián – udvarhelyszéki muzsik. – 353
- Fábián Mihályné – gerendi bába. – 35
- Fagarasi Ferenc – l. Fogarasi Ferenc.
- Fái (Fáji) János, 1705k.–1757 – Radnótfái János miriszlói ref. pap f., József és Sámuel testvére, az író enyedi diáktársa. 1720-ban iratkozott be, a poetisták praceptorja, a zene és a görög nyelv praesese, 1730-ban contrascriba, senior. 1733-ban Utrechtben tanult és disputált. Utóbb alvinci ref. lelkész, majd a gyulafehérvári egyházmegye jegyzője. – 299, 313
- Fái (Fáji) József, 1707–1771 – Radnótfái János miriszlói ref. pap f., János és Sámuel testvére. Miriszlón, 1714-től Nagyenyeden tanult, itt 1724-ben iratkozott be; az író iskolatársa volt. A kollégium kántora, 1733-ban contrascriba, a poetisták praceptorja volt. 1734–1737-ig Leidenben és Utrechtben tanult. 1737-ben hazatérve Marosszentkirályon udvari papságot kapott; 1738-tól nagybányai, 1743-tól alsómisztótfalusi, 1745-től szatmárnémeti ref. lelkész, 1762-től a szatmári egyházmegye esperese. – 298, 382
- Fái (Fáji) Sámuel, 1698k.–1760 – Radnótfái János miriszlói ref. pap f., János és József testvére, az író enyedi diáktársa. 1715-ben iratkozott be, seniorságot viselt. Bánffi Zsigmond támogatásával Leidenbe ment, s évtizedekig ott élt. – 226–228, 229, 241, 382

- Farkas – középjaitai zsidó lakos. – 150
- Farkasdi – kolozsvári szász deák. – 388–389
- Farkasfalvi Pál – bagói ref. lelkész 1636-ban. – 33
- Farkasné – a kolozsvári compactor felesége. – 245
- Fazakas M. Gábor – nagyenyedi tanácsstag. – 183
- Fekete Lőrinc, fricsi, 1600e.–1662k. – István f. Előbb lengyelországi csapatok parancsnoka. 1623-ban Bethlen Gábor szolgálatába lépett. I. Rákóczi György fejedelemsége alatt elhagyta Erdélyt. 1633-ban megfosztották birtokaitól. II. Rákóczi György újabb birtokadományban részesítette. – 521
- Fekete Lőrinc – regisztrátor az 1695-ös adóreformban. – 489
- Fekete N. – a bardóci nemes családból származott; Daniel Ferenc felesége, 1707-től özvegy. – 142
- Fekete – bögözi nemes. – 445
- Feketeszemű bába – baconi molnárné, majd enyedi bába; a városból boszorkányság miatt kitiltották. – 416–419
- Felenyedi – valószínűleg Felenyedi György, aki 1710-ben iratkozott be Enyeden, s utóbb eceli ref. lelkész lett. – 208
- Felfalusi József, 1660k.–1715 – 1676-ban iratkozott be Enyeden, itt contrascriba, Bethlen Miklós fiának, Mihálynak nevelője. 1686–1689 között Franekerben, Leidenben, Odera-Frankfurtban tanult, hazatérve ismét nevelő. 1691-től Marosvásárhelyt a kollégium rektora, 1692-től ugyanitt ref. lelkész; 1711-től esperes. 1713-tól a főkonzisztórium tagja. Tofeus Mihály veje. – 343
- Felfalusi Mihály – József esperes és Tofeus Zsófia f.; felesége Báróczi Éva, a testőrőr Báróczi Sándor nagynénje. 1711-ben iratkozott be Enyeden; 1714-ben Halléban, 1717-ben Jenában tanult, megfordult Lipcseben is. Hazatérve orvosként működött. – 256, 317
--né: Báróczi Éva.
- Felvinczi Zsigmond – csombordi lakos. – 40
- Felvinczi Csóka György – 42
- Ferdinánd, II., Habsburg, 1578–1637 – Károly fhg. és Mária bajor hgnő f. 1617-től cseh, 1618-tól magyar király, 1619-től német-római császár. A monarchiában az ellenreformáció egyik kezdeményezője. – 506, 507, 512, 513, 515, 534
- Ferdinánd, III., Habsburg, 1608–1657 – II. Ferdinánd és Mária Anna bajor hgnő f. 1637-től Ausztria főhercege, német-római császár, magyar és cseh király. – 531
- Ferenc, Assisi szent, 1182–1226 – 246, 395
- Ferenc, I., István Lipót, 1708–1765 – Lipót lotharingiai hg. f. és utóda. 1729–1735-ig Lotharingia és Bar hercege, 1732–1736-ig királyi helytartó Magyarországon, 1736-tól Mária Terézia férje. 1737-től Toscana nagyhercege, 1740-től Mária Terézia uralkodótársa, 1745-től I. Ferenc néven német-római császár. – 231
- Ferenczi István, patakfalvi, mh. 1693u. – székely nemes, 1644-től mezei kapitány, 1651-től Udvarhelyszék alkirálybírója. – 127, 134, 135
--né – 135, 402
- Flavius, Josephus, 1. sz. – zsidó származású római történetíró. – 123
- Fleischer András – szebeni királybíró. 1669-ben bebörtönözték; dévai rabságából csak kezesség és reverzális árán szabadult. – 478
- Floka Sándor – abrudbányai lakos. – 338
--né: Szigeti Gyula Zsuzsanna.
- Florus – valószínűleg Lucius Annaeus Florus római történetíró, aki Cicero, Sallustius, Tacitus és főleg Livius nyomán megírta a rómaiak háborúinak történetét. Műve a középkorban, sőt az újkorban is népszerű maradt. – 158, 162
- Fodor – abrudbányai unitárius nemes. – 371
- Fodor – gyulafehérvári deák, Daniel János, Lőrinc és Gábor praceptor, majd özvegy anyjuk második férje. – 140, 141, 192
- Fodor – baróti katolikus plébános. – 152, 186

- Fogarasi Ferenc, 1620k.–1670k. – karánsebesi lelkész. 1647–1649 között Franekerben, Utrechtben, Leidenben tanult. Hazatérve 1649-től gyulaféhevári, 1651-től vízaknai, 1657-től nagyenyedi, majd ismét vízaknai lelkész volt. 1658-ban esperes. Egy katekizmust fordított angolból. – 105
--né: Szjgyártó Anna.
- Fogarasi Máté – 357
- Fogarasi [Kacsó] Sámuel – az író enyedi deákúrsa; előzőleg kuruc katona. 1716-ban iratkozott be Enyeden. Magyarigeni iskolamester volt, utóbb Magyarországra ment. – 301, 355
- Folti Bálintné – Jósika Mária.
- Folti Mária, folti, 1690k.–1764 – Bálint és br. Jósika Mária l. 1709-től gr. Bethlen Lászlóné. A csecsemőkorban elhalt gyermekeken kívül négy fiuk született. – 233, 356, 453
- Forgách Zsigmond, gácsi, br., 1565–1621 – Simon és Pemflinger Orsolya f. 1599-ben tanácsos, 1604-ben főpohárnok, 1606-ban országbíró, majd Sáros, Szabolcs és Nógrád vm. főispánja. 1611-ben a felső-magyarországi részek főkapitányaként harcolt Báthory Gábor ellen. 1618-tól nádor. – 504
- Földvári Ferenc, tancsi, 1613e.–1657u. – György és Almádi Borbála f. 1643–1654 között konstantinápolyi követ; 1657-ben a lengyelországi hadjáratban tatár rabságba esett. – 528
- Franck Bálint, frankensteini, 1643–1697 – Bálint szász gróf f. Nagyszébenben, 1666-ban Altdorfban tanult. 1687-ben jegyző, 1686-tól szebeni királybíró, szász gróf; 1687-től fejedelmi, majd guberniumi tanácsos. I. Lipóttól kapott nemességet. Történeti, közjogi művek írója. – 482
- Frigyes, II., Hohenzollern, Nagy, 1712–1786 – 1740-től porosz király. – 72, 234, 373
- Frigyes, V., 1596–1632 – pfalzi választófejedelem (1610–1623), cseh király (1619–1620). – 506
- Frigyes Vilmos, I., Hohenzollern, 1688–1740 – 1713-tól porosz király. – 373, 428
- Fülei – udvarhelyi neutralista deák, 1719-ben a pestisben halt meg. – 168–169, 170
- Fürst, Hans – VI. Károly udvari bolondja. – 446
- Gajdó Dániel – I. Csernátoni Gajdó Dániel.
- Galambfalvi Mózes – 1725-ben iratkozott be Enyeden. A Bethlen családban volt nevelő. Utóbb bűni ref. lelkész lett. – 255
- Gálfi Erzsébet – Szigeti Gyula Istvánné. – 67, 222–223, 229, 230, 335
- Gálfi – valószínűleg marokocsárdi Gálfi (Gálffy) János, aki Csáki Mihály, Báthory Kristóf szolgálata után előbb Báthory Zsigmond nevelője, utóbb tanácsosa és aranyosszéki főkirálybíró lett. 1593-ban Báthory Zsigmond lefejeztette. Csonka önéletírása, a fogságban írt könyörgő levele maradt fenn. – 335
- Gálfi, kocsárdi – nemes származású, enyedi csizmadia. – 335
- Galomp – szebeni jezsuita. – 190–191
- Géczi Györgyné – valószínűleg marokoppándi nemes asszony 1643-ban. – 35
- Gelei István – I. Geleji Katona István.
- Geleji Katona István, 1589–1649 – János f. Tanulmányait Szántón, Göncön, Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon végezte, itt 1613-ban senior. Beregszászi iskolamester; 1615-től Heidelbergben tanult. Hazatérve 1617-től gyulaféhevári rektor; 1619-ben Bethlen Gábor fejedelem unokaöccsének, Bethlen Istvánnak nevelőjeként Heidelbergbe utazott. 1621-től Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György udvari papja. 1633-tól esperes, püspök. Az ortodox egyházi irányzat jelentős képviselője. Tekintélyes egyházi életművet alkotott. – 123, 477, 516
- Gerendi Mihály – bolyai ref. pap. – 348
- Gerendi Sándor, mh. 1760k. – nagylaki ref. nemes. – 376
- Gergely Deák – lótkodi unitárius nemes. – 429
- Gerhardt Kata, királyfalvi, mh. 1769 – György és Radvánszky Anna l. (?); 1730-tól Teleki Miklósné. – 235
- Getz – I. Götz, Johann.
- Geyzanosi Sándorné – I. Rátz N.
- Ghillányi Gergely, lázi és bernicezi – István f., I. Apafi Mihály sógora, fejedelmi asztalnok. – 479
- Gidi István – bagóti disznópásztor. – 34

- Gidófalvi János – Bajcsi András veje. Valószínűleg azonos azzal a Gidófalvi Jánossal, aki 1684-ben iratkozott be Enyeden, senior volt, majd a Toroczkaik családjához került; valamint azzal, aki 1717–1733 között újtordai lelkész, s 1744 előtt meghalt. – 106
--né: Bajcsi N.
- Gidófalvi Mihály – torokószentgyörgyi ref. lelkész, az író apósa. Talán azonos azzal az enyedi deákkal, aki 1698-ban iratkozott be. – 173, 275
- Gidófalvi Sámuel – enyedi deák. – 255
- Gidófalvi N., mh. 1742k. – Mihály I., az író felesége. – 279
- Gilányi Gergely – I. Ghillányi Gergely.
- Gilsik (Kolozsvári) Mihály – egri minorita, majd enyedi tanuló. 1728-ban iratkozott be; a matricula szerint „politicus], vagus.” – 217
- Gligor – az enyedi minoriták diákja. – 385
- Gombkötő Mihály – az író szállásadója Székelyudvarhelyen. – 156, 419
- Gombos András – katona Drugeth György szolgálatában. – 505
- Götz (Götzen), Johann, gr., 1599–1645 – császári tábornok, előbb a Protestáns Szövetség katonája a harmincéves háborúban, utóbb katolizált, és Wallenstein seregébe lépett. 1644-ben Esterházy nádorral együtt ő vezette a Rákóczi visszaszorítására induló Habsburg-csapatokat. A svéd csapatokkal szemben vívott csatában, Csehországban esett el. – 532
- Grafen (Graven), Ludwig Ferdinand – császári ezredes, majd tábornok Erdélyben. 1707-ben kémlelten módszerekkel kiszorította a kurucokat a Székelyföldről. – 370
- Graffius Lukács, 1667–1736 – Lukács megyesi szász lelkész és Baumann Katalin f. Medgyesen, Kissáronon, 1683-tól Enyeden, 1685-ben Magdeburgban, Halléban, Lipcsében tanult. Hazatérve 1690–1694-ig Medgyesen diakónus és gimnáziumi tanár; 1695-től ev. lelkész Kisselyken, majd 1699-től Medgyesen. 1711-től ev. szuperintendens. Több egyházi, tudományos mű írója. – 451
- Grauser (Vaskohi) Dávid – vaskói származású. 1687-ben iratkozott be Enyeden; a matricula szerint is „natione Ciganus”. Gyerőszentkirályi, majd középpajtai iskolamester. – 123, 210–211
- Graven – I. Grafen.
- Gretser, Jakob, 1562–1625 – jezsuita teológus, hitvitázó, filológus és drámaíró. Liturgiával és patrisztikával is foglalkozott. Landsbergben, Freiburgban, majd Ingolstadtban működött. – 160
- Gulácsi István – enyedi polgár. – 379–380
- Gusztáv Adolf, II., 1594–1632 – 1611-től svéd király, a harmincéves háború legjelentősebb hadvezére. – 508, 512, 515, 525
- Gyalai István – gyalui származású. Tanulmányait Kolozsvárt végezte, itt az 1710-es években praceptor; Szathmárnémeti Sámuel deákja. Alsórákosi, majd hídvégi ref. lelkész, 1753k. a sepsi egyházmegye esperese. – 268, 270–271, 272
- Gyalai József – István sepsi esperes f. Előbb Kolozsvárt tanult; 1743-ban iratkozott be Enyeden, itt a poetisták praectora volt. – 271–272
- Gyárfás István, lécfalvi, mh. 1704 – István kézdi királybíró f. 1691-ben dobokai birtokos. Résztvett az 1702-es conscriptióban. 1704-ben kapitányként esett el Szeben alatt. – 484
- Gyerőffi János, gyervásárhelyi – János és Radvánszky Anna f. 1603-ban Kolozs vm. főispánja. Székely Mózes pártíve. Bethlen Gábor fejedeleméje idején tanácsos. – 528
- Gyöngyösi Árva Pál, id., 1668–1743 – Gyöngyösön, 1690–1696-ig Debrecenben, majd 4 évig külföldön tanult (Oxford, Cambridge, London, Leiden, Utrecht, Franeker, Göttingen, Frankfurt, Lipcse, Wittenberg, Genf, Halle). 1700-ban visszatért Magyarországra, Derecskén ref. pap. A debreceni egyetemes gyűlés 1708-ban száműzte az egyházkerületből. 1711-től Kassán tanító, majd pap. Itt 1723-ban a Mária-szoborra ragasztott gúnyvers miatt gyanúba fogták, halálra ítélték; VI. Károly száműzetésre változtatta az ítéletet. 1724-ben Németországba ment, Frigyes Vilmos porosz király a frankfurti akadémia teológiai professzorává nevezte ki. Igen terjedelmes egyházi munkásságot hagyott maga után. – 352, 353, 442
- Gyöngyösi Pál, ifj., 1707–1766 – id. Pál és Losonczy Rebeka f. Tanulmányait Debrecenben, 1727-től Odera-Frankfurtban, 1732-től Leidenben végezte; 1753-ban Harderwijkban orvosdoktori

- oklevelet szerzett. Híres orvos, Erzsébet cárnő Oroszországba hívta, s 1766-ban udvari orvosa lett. – 442–443
- Gyöngyösi – enyedi borbély. – 473
- György – székelyudvarhelyi jezsuita 1680k. – 120, 121
- György – harasztosi ref. pap 1644-ben. – 36
- György – miriszlói ref. pap 1644-ben. – 35
- György Vilmos, 1595–1640 – 1620-tól brandenburgi választófejedelem, Brandenburgi Katalin bátyja. – 509
- Gyújtó Ferenc – Székelyudvarhelyen tanult, itt praceptor, az író tanítója. 1712-ben Enyeden iratkozott be. Hivatali pályára lépett, II. Apafi Mihályné ebesfalvi udvarbírója volt, s a jobbágyok ölték meg. – 155, 174–175
- Gyújtó János – 1722-ben iratkozott be Enyeden; itt az etymologisták praectora és jurátus volt. – 255, 426
- Gyújtó József – az író iskolatársa Székelyudvarhelyen. – 207, 374
- Gyújtó Klára – Bánffi György udvarában élt, Borsai (Debreceni) Pál felesége lett. Talán azonos azzal a sepsi-martonosi Gyújtó Máriával, aki a 18. sz. közepén Borsainé lett. – 315
- Gyulafi (Gyulaffy) László, ráthóti, gr., mh. 1699 – László és Balási Erzsébet f. Marosszéki főtiszt, I. Apafi Mihály korában tevékeny politikus. Heisler táboraiban tábornokként harcolt Thököly ellen. 1691-től guberniumi tanácsos, 1693-tól gróf. – 485
- Gyulai Ferencné – Bánffi Mária.
- Gyulai József, marosnémeti és nádaskai, gr., 1719–1799 – István altábornagy és br. Bánffi Judit f. Kővár-vidék főkapitánya. – 465, 466, 470, 471, 472
--né: Jósika Mária.
- Gyulai Klára, marosnémeti és nádaskai, gr., mh. 1757 – Ferenc altábornagy és Bánffi Mária I., 1728-tól gr. Bethlen Imréné. Az irodalom pártfogója, a magyar nyelvű könyvek gyűjtője. Könyvtárát a székelyudvarhelyi ref. kollégium őrizte meg. – 100
- Gyulai Sámuel, marosnémeti és nádaskai, gr., 1723–1802 – Ferenc altábornagy és Bánffi Mária f. Nevelője Huszti Körösi József. A hétéves háborúban kitűnt vítézségével. 1767-ben tábornok, 1777-ben altábornagy, Horvátország, majd Erdély katonai főparancsnoka. Följegyzései, versei nyomtatásban is megjelentek. – 100
- Hacikei – pasa, az 1623-as hadjáratban a török és tatár segédcsoportok vezetője. – 508
- Hadi András, futaki, gr., 1710–1790 – Mihály és Hardy Franciska f. Előbb a Ghillányi-, aztán a Dessewffy-ezredben katonáskodott. 1738-ban kapitány. Az osztrák örökösödési és a hétéves háború harcaiban tűnt ki. 1762–1763-ban a Sziléziában harcoló csapatok főparancsnoka. 1763-tól gróf, budai főparancsnok. 1764–1768-ig Erdély katonai főparancsnoka és a főkormányzók elnöke. 1772-ben lengyelországi főparancsnok és polgári kormányzó. 1774-től a bécsi udvari haditanács elnöke. 1776-ban Bács vm. főispánja, 1777-től birodalmi gróf. – 320
- Hadre (Hadri) László – Mikó Ferencné Bethlen Zsófia tisztartója Buzdon. – 342
--né – dálnoki székely származású. – 342
- Hadzsi Musztafa – bég; török vezér 1658-ban. – 478
- Hajdúné – enyedi baba; boszorkányság miatt megégették Marosvásárhelyi Molnár István püspökségében. – 419
- Halász Borbála, dabasi, 1739–1822 – Péter ezredes I. Előbb Szilágyi József alezredes, utóbb, megözvegyülve gr. Teleki Sándor felesége. – 229, 456
- Halászi István – az író szállásadója Székelyudvarhelyen. – 156
- Haller Borbála, hallerkői, gr., 1720k.–1770 – László és gr. Bethlen Kata I. 1740-től ifj. gr. Teleki Pál felesége. Csillagkeresztes hölgy. – 471, 472
- Haller Gábor, hallerkői, 1614–1663 – István kükküllői főispán és Kendi Judit v. Barkóczi Anna f. 1630-ban külföldi akadémiákon tanult (erről diáriuma maradt fenn). 1659-ben váradi kapitány. 1660-ban Barcsai Ákos követe Ali pasánál, 1661-ben a török fejedelemségre jelölt Kemény János ellen. 1663-ban zarándi főispán, borosjenői kapitány, I. Apafi Mihály követe

a budai pasánál. Részt vett Apafi érsekújvári hadjáratában. Török fogságba esett, és kivégezték. – 538

Haller Istvánné – Nagy Borbála.

Haller János, hallerkői, 1626–1697 – István küüllői főispán és Kendi Judit v. Barkóczi Anna f. 1662-ben Kemény János párthíve. 1664-ben fejedelmi tanácsos. Torda vm. főispánja. Béli ligájában való részvétele miatt négy évig raboskodott Fogarásban, itt készítette *Hármas istória* c. fordítását. 1684-ben országos adófelügyelő, 1685-ben Bécsben járt követségben. 1691-ben kincstárnok. 1696-ban minden hivataláról lemondott. – 480, 481, 482–483

Haller János, hallerkői, mh. 1756 – István és Torma Borbála f. Udvarhelyi Tölcséres Mihály tanította. Kamarás, 1729-től Csík-, Gyergyó- és Kászoszék főkirálybírája. 1734-től Erdély főkormányzója. Első felesége Barkóczi N., második Apor Zsuzsanna, harmadik Daniel Zsófia. – 354, 368, 395, 396, 454
--né: Daniel Zsófia.

Haller Judit, hallerkői, mh. 1710k. – Gábor zarándi főispán I. Előbb vargyasi Daniel Mihály (1665e.–1685u.) felesége, a századforduló táján megözvegyülve fiainak tanítójához, Fodor fehérvári deákhoz ment férjhez, de hamarosan meghalt. – 140, 141, 192

Halmágyi András – péterfalvi ref. pap 1642-ben. – 35

Halmágyi Aniska – Kövesdi Jánosné. – 327

Halmágyi – udvarhelyszéki ref. prédikátor, katolizált. Fia abrudbányai aranyváltó. – 447, 463

Halmágyi – udvarhelyszéki ref. pap f., abrudbányai aranyváltó. – 463–464

Hans Ádám – Szász János inasa. – 484

Harkányi József, sz. 1699k. – enyedi deák. 1715-ben a retorikai osztály tanulója volt, majd novemberben iratkozott be. 1726–1729-ig Leidenben tanult, itt egy epithalamiumot adott ki. – 227

Hatfaludi – cigányvajda. – 434

Hatházi Péter – 438

Haugwitz, Friedrich Wilhelm, 1702–1765 – osztrák politikus, 1749–1761-ben a Directorium in publicis et cameralibus vezetője, később az államtanács tagja. Kormányzati reformjának köszönhetően az örökös tartományok kiváltságos rétegei 1749-től kezdve adót fizettek. – 463

Heidegger, Johann Heinrich, 1633–1698 – svájci ref. teológus. Heidelbergben és Zürichben volt tanár. Teológiai munkássága a katolikus egyház ellen, a lutheri egyházzal való közöledés szellemében született. Szerepe volt a gályarabságra hurcolt magyar protestáns lelkészek kiszabadításában. – 128

Heissler, Donat, mh. 1696 – rajnai születésű birodalmi gróf, császári tábormok. A törökök elleni harcban esett el. – 485

Henrici András – barcasági szász származású. Előbb br. vargyasi Daniel István udvarában német nyelvet tanított, majd enyedi szász ev. pap lett 1740 után. – 108, 398–400

--né: medgyesi származású; megözvegyülve egy szebeni takács felesége lett. – 398, 399

Henter Mihály – jezsuita misszionárius, 1754-ben Kolozsvárt működött. – 323

Herepei István, 1712k.–1780 – 1731-ben iratkozott be Enyeden, itt a poetisták praeceptora volt. Szászvároson iskolamester; 1742-től Harderwijkben tanult. Felvinci, 1751-től alpestesi ref. lelkész, az egyházmegye jegyzője. 1755-től losádi, 1766-tól alpestesi pap, majd 1771-től a hunyadi egyházmegye esperese. Három fia szintén lelkész. – 74, 312–313

Hermányi Annók – János Keresztély I., az fró rokona. – 111

Hermányi Antal Imre – a Hermányi Dienes család őse. – 111

Hermányi Imre Dienes – Antal Imre f., az fró úkapja. – 111

Hermányi István – Imre Dienes f., az fró rokona. – 111

Hermányi János – becei ref. mester 1672-ben. – 43

Hermányi János Keresztély – István f., az fró rokona. – 111

Hermányi Pál – Imre Dienes f., az fró rokona. – 111

Hermányi Dienes Anna – Dienes József, az fró I., kisgyermekként meghalt. – 111

Hermányi Dienes András – Imre Dienes f., az fró rokona. – 111

Hermányi Dienes Benedek – Imre Dienes f., az fró dédapja. – 111

Hermányi Dienes Gergely – Dienes Miklós f., az fró rokona. – 111

- Hermányi Dienes István – Dienes János f., az író rokona. – 111
- Hermányi Dienes István – Dienes Máté f., az író rokona. – 111
- Hermányi Dienes János – Dienes István f., az író rokona. – 111
- Hermányi Dienes József – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára elsőszülött fia, az író bátyja; kisgyermekként meghalt. – 111
- Hermányi Dienes József – az író f., kisgyermekként meghalt. – 111
- Hermányi Dienes Józsefné – Gidófalvi N.
- Hermányi Dienes Judit, mh. 1759u. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára I. Ajtai Benkő Mihály erdővidéki esperes felesége, Benkő József történetíró anyja. – 111, 134
- Hermányi Dienes Kata, mh. 1759u. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára I. Csemátoni Cseh Istvánné. – 111, 134
- Hermányi Dienes Máté – Dienes András f., az író rokona. – 111
- Hermányi Dienes Miklós – Pál f., az író rokona. – 111
- Hermányi Dienes Péter, id., mh. 1659 – Dienes Benedek f., az író apai nagyapja. – 110, 111, 112
--né: Kis Pető Orsolya.
- Hermányi Dienes Péter, ifj., 1659–1742 – id. Péter és Kis Pető Orsolya f., az író apja. Tanulmányait Sepsiszentgyörgyön, Középjátn kezdte. 1680 előtt Székelyudvarhelyre került, itt id. Letenyey Pál, Szatmári Pap János, Rozgonyi János tanította. Letenyey Pál gyermekeinek nevelője, senior. 1690-ben iratkozott be Enyeden, itt Deési Márton, Pápai Páriz Ferenc, Kolozsvári István, Enyedi István tanítványa; az alumnusok praesese. Előbb kültülvári mester (papja Nánási István), 1693-tól ref. lelkész Patakfalván és Telekfalván; 1696-tól Olaszteleken, 1707-től Középjátn, 1733-tól haláláig Bölönben. 1707-től erdővidéki esperes, jegyzője Ajtai Incze András. Két latin versét Hermányi *Emlékirata* tartotta fenn. – 49, 56, 57, 59, 75, 108, 110, 111, 112–159, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 179, 180, 189, 192–193, 197–198, 211, 217–218, 219, 243, 249, 254, 255, 256, 257, 265, 268, 283, 287, 288, 289, 291, 323, 353, 370, 372, 383, 408, 448, 494
--né: Verebélyi Ötves Sára.
- Hermányi Dienes Péter – az író f., kisgyermekként meghalt. – 111
- Hermányi Dienes Rákhel – az író l., Mohai Jánosné. – 111
- Hermányi Dienes Rebeka, mh. 1759e. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára I., középjáti Monos Nagy Mártonné. – 111, 134
- Hermányi Dienes Zsuzsanna, mh. 1759u. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára I., Zalányi Istvánné. – 111, 134, 153
- Hevencesi Gábor, kishelyesi, 1656–1715 – 1671-ben lépett a jezsuita rendbe. Nagyszombatban, Bécsben, Grácban tanított; a jezsuita kollégium rektora volt Bécsben 1700-ban és 1703–1706-ig. Járt Rómában is. Kollonich érsek tanácsadója, teológus és egyháztörténész; az ellenreformációs törekvések egyik fő harcosa. – 483
- Hippokrátész, i.e. 460–377 – görög orvos és természettudós, a Kósz szigeti, virágzó orvosi iskola vezetője. – 443
- Hockmár – Désre telepedett szász, Dési Márton professzor apja. – 122, 339
- Holczman – enyedi szász egyházi. – 397
- Homérosz, i.e. 8. sz. – 123
- Hommius András – Szebenben tanult; Vízaknán káplán, az 1730–40-es évek fordulóján szász ev. pap Enyeden, majd Gergelyfán. – 108, 397–398
- Homonnai Bálint – I. Drugeth Bálint, homonnai.
- Honert, Taio Haio van der, mh. 1740 – coccejanus teológus és filológus. A leideni egyetem tanára. – 282, 283
- Horatius, Quintus, Flaccus, i.e. 65–8 – 165, 170
- Horti István, 1630k.–1689 – Gyulafehérvárt tanult. 1651-ben Nagybányán rektor. 1652-től az utrechti egyetem hallgatója. 1654-től imét nagybányai rektor, 1662-től második pap, utóbb kolozsvári (?), fogarasi, gyulafehérvári ref. lelkész. 1684-től püspök. – 250–251
- Horvát István – I. Enyedi Horvát István.
- Horvátné – I. Bán Sára.
- Horvát Szűcs György – enyedi szűcs. – 456

Hosszúaszói (Hosszúmezei?) Müller Gáspár – I. Müller Gáspár.

Hugenpoett – főstrázsamester, Bánffii Zsuzsanna második férje. – 392–393, 538
--né: Bánffii Zsuzsanna.

Hunyadi Ferenc – erdélyi orvos. Tanulmányait Belgiumban, Franciaországban, Olaszországban végezte, itt, Padovában avatták orvosá. Báthory István, majd Báthory Zsigmond fejedelem udvari orvosa. Több anekdota hőse. – 500

Hunyadi Ferenc, mh. 1740–1743 között – 1723-tól kendilőnai ref. lelkész, a Telekiek udvari papja. 1725-től a dési egyházmegye esperese. – 406

Hunyadi Pál, 1642k.–1685 – Nagyváradon, Kolozsvárt (?), Nagyenyeden tanult, itt 1665-ben respondeált, majd a marosvásárhelyi kollégiumban tanított. 1667-től Groningenben, 1668-tól Leidenben tanult. 1671-től nagyenyedi második pap. Mint coccejánust, a radnóti zsinat, majd Fogarasban a konzisztórium tanai visszavonására kényszerítette 1673-ban. 1680-ban vízaknai ref. lelkész. – 105

Hunyadi (Bánffy-) Abats Márton, mh. 1738 – kolozsvári diák, 1693-ban senior. 1694-től Franekerben tanult. 1696-ban hazatért. Előbb torockószentgyörgyi, 1710-től őtordai ref. lelkész, az enyedi egyházmegye jegyzője Marosvásárhelyi Molnár István esperes mellett; majd esperes (jegyzője Kibédi András). Abats Márton és János apja. – 64, 65, 78, 90, 283, 337, 373, 377, 393

Huszár Mátyás, brenhidai, 1603e.–1652 – a Magyarországról származó Péter lugosi kapitány f. 1632-ben marosszéki főkirálybíró, főasztalnok, főlovászmester. Kemény János mellett harcolt. Tanácsos; Kükküll, majd Torda vm. főispánja. – 533

Husztai András, 1700k.–1755 – huszti származású. 1718-ban iratkozott be Enyeden, itt kántor volt; Kolozsvárra ment át, itt seniorságot viselt. Teleki Pál megbízásából Teleki Sámuel, Barcsai János és Daniel Lőrincz tanítója. Teleki Pál támogatásával 1727-től Odera-Frankfurtban teológiát és jogot tanult. Hazatérve 1733-ban a kolozsvári kollégium jogtanára. 1742-ben állását elvesztette, a gyülekezetből kizárták. Katolizált, s 1749-ben a gyulafehérvári káptalan írnoka lett. Tudományos munkák írója. – 311, 358, 412–413, 426

Husztai – háromszéki ref. pap; két fia az író tanulótársa, valószínűleg Székelyudvarhelyen. – 246

Husztai Körösi József, 1698k.–1763 – 1715-ben iratkozott be Enyeden. Gyulai Sámuel nevelője volt, majd Hollandiában tanult. Hazatérve Gyulai Ferencné udvari papja, majd lektor Székelyudvarhelyen Borosnyai Lukács János mellett. 1749-ben, mikor Borosnyai Marosvásárhelyre ment át, Körösi lett a rektor. – 100

Husztai Lovász Erzsébet – id. Deáki Filep Józsefné. – 74, 387

Hutter doktor – valószínűleg Hutter Mihály, 1714–1787 – György és Fronius Rebeka (?) f., guberniumi tanácsos, tekintélyes szász vezető. – 321

Ibrahim, 1615–1648 – 1640-tól török szultán. Kréta birtoklásáért Velencével háborúzott. – 530

Ibrányi Mihály, ibrányai, mh. 1649u. – 1649-ben váradi alkapitány. I. Rákóczi György partiumi birtokainak egyik kezelője. Kemény János vezetése alatt harcolt; súlyos vereséget szenvedett Pucheim tábornoktól. – 532

Iffju Kata, mihályfalvi – ifj. János l., Jeremiás moldvai vajda unokája. Imrefi János felesége. – 503

Ilyés András, 1637–1712 – 1663-ban doktori címet kapott, majd Rómában teológiát tanult. 1668-ban plébános, 1676-ban pozsonyi kanonok, 1691k. szebeni prépost. 1696-ban Erdély katolikus püspökévé nevezték ki; 1697-ben iktatták be. Hamarosan visszatért Magyarországra. Termékeny egyházi író és hitszónok. – 393

Imrefi (Imreffy) János, szerdahelyi, mh. 1611 – Péter és Perneszi Zsófia f. Magyarországi származású. 1605-ben Bocskai párthíve, tanácsos. Báthory Gábor alatt a fejedelmi tanács elnöke, a mezei hadak generálisja. 1608-ban követként járt Kassán. A Brassó melletti ütközetben esett el. – 503, 504

--né: Iffju Kata.

Imreh N. – Deáki Filep Sámuel második felesége. – 70

Ince András – I. Ajtai Ince András.

Incze István – I. Baconi Incze István.

- Inczédi József, nagyvárad, br., id., 1688–1750 – Pál és Lipcsei Kata f. 1718-tól az enyedi kollégium főgondnoka. 1736-tól ítélőmester, a ref. főkonzisztórium jegyzője. Több filozófiai munkát fordított németből, jogi tankönyve kéziratban maradt. 1750-től báró; fiai nevét Josinczira változtatta. Szatmári Pap Zsigmond prédikált fölötte. – 79, 91, 242, 386, 408
--né: Jósika Judit.
- Inczédi Mihály, nagyvárad, mh. 1685u. – Mihály és Csókási Kata f. Dalmát eredetű családból származó köznemes, Apafiné Bornemisza Anna pártfogoltja. Főpostamester, majd kincstárnok. 1685-ben Bécsben járt követségben. – 481
- Inczédi Pál, nagyvárad, mh. 1704 – Mihály és Csókási Kata f. Dalmát eredetű családból származó köznemes. Előbb I. Apafi Mihály udvari kincstárnoka, majd a fiscalis uradalmak jószágigazgatója, végül táblai ülnök. Követi feladatokat is teljesített. – 120–121
- Iratosi István – enyedi lakatos és órás. – 291
- Jablonski, Ernst Daniel, 1660–1741 – Odera-Frankfurtban és Oxfordban tanult. 1683-ban magdeburgi, 1686-ban lissai ref. lelkész. 1691-től Königsbergben, 1693-tól Berlinben udvari prédikátor. 1700-ban Leibnizzel együtt megalapította a berlini tudományos akadémiát. Egy össz-protestáns unió megteremtését tekintette céljának. Az ökumenikus mozgalom előfutáraként tartják számon. – 172
- Jagello Anna, 1523–1598 – I. (Öreg) Zsigmond lengyel király és Bona Sforza I., Jagello Katalin (Wasa János felesége) és Jagello Izabella (Szapolyai János felesége) nővére. A lengyel trón elfoglalásakor Báthory István nőül vette. – 500
- János Kázmér (Wasa), 1609–1672 – III. (Wasa) Zsigmond lengyel király f., IV. Ulászló öccse. Papi pályára lépett, jezsuita volt, majd bíboroszá lett. 1648-ban királlyá választották. Háborúsokdásai eredményeként területi engedményekre kényszerült Svédországgal és Oroszországgal szemben. A kozák fölkelések, a svéd invázió, az erdélyi támadás és a belső anarchia miatt trónjáról 1668-ban lemondott. – 524
- Jaskó – cigány. – 494
- Jenei Mihály, borosjenői – az enyedi Bethlen-kollégium számtartója volt, a szolgálatból elbocsátották; később a város hadnagya lett. 1704–1708 között erősen megkárostitta a kollégiumot. Valószínűleg azonos azzal a Jenei Mihállyal, aki 1702-ben iratkozott be, s a matriculában a következő bejegyzést kapta: „Non opponere, sed subscribere, debeas, domine! Miles Rákoczianus.” (Más forrásokban György néven is szerepel.) – 257–260, 301, 394, 398
- Jenei Sámuel, mh. 1719 – hunyadi, kézdivásárhelyi lelkész és esperes, dévai, majd székelyudvarhelyi pap, 1702-ben udvarhelyi esperes. A pestisjárványban halt meg. 57 könyvből álló könyvtárát az udvarhelyi kollégiumra hagyta. – 146, 171, 211
- Jenei – Veszprémi István veje. – 247
- Jónás Ferenc – enyedi esküd. – 385
--né – 386
- Jósa Mihály – bardóci mester. – 192
- Jósika Dániel, branyicskai, br., mh. 1762u. – Mózes és br. Wesselényi Mária f., Imre öccse. – 470
- Jósika Imre, branyicskai, br., mh. 1726 – István és Szalánczi Erzsébet f. 1696-ban szálltási és élelmezési igazgató, majd 1698-ban báró. 1711-ben tordai főispán. Első felesége galgói Rác Krisztina (?), tőle származott Mózes és József. Második felesége Bánffi Zsuzsanna. (Nagy Iván szerint Rác Krisztina előbb Jósika Imréné, majd osdolai Kun Miklósné.) – 342–343, 392
--né: 1. Rác Krisztina (?); 2. Bánffi Zsuzsanna.
- Jósika Imre, branyicskai, br., mh. 1776 – Mózes és br. Wesselényi Mária f., Dániel bátyja. Huszártiszt. Katolizált. – 470, 472
--né: Bornemisza Anna Mária.
- Jósika István, branyicskai, br., mh. 1598 – Dániel f., a család rangjának megalapozója. A temesi bánsgóba költözött Erdélybe. Báthory Zsigmond idejében kancellár; báró; fejedelmi aspirációk gyantája miatt Báthory lefejeztette. – 505
- Jósika József, branyicskai, br., mh. 1761 – Imre és galgói Rác Krisztina f., Mózes testvére, tábornok. – 342

- Jósika Judit, branyicskai, br. – Gábor és Torma Anna l. 1708u. id. br. Inczédi József felesége. – 408
- Jósika Mária, branyicskai, br. – Gábor és Keresztesi Zsuzsa l. (?) Folti Bálint (1647–1702) felesége és örököse. – 184–185, 230, 233, 356
- Jósika Mária, branyicskai, br., mh. 1809u. – Mózes és br. Wesselényi Mária l., gr. Gyulai Józsefné. – 470, 472
- Jósika Mózes, branyicskai, br. – Imre tordai főispán és galgói Rác Krisztina f., József testvére. – 342, 470
--né: Wesselényi Mária.
- Jósika Zsigmond, branyicskai, br., 1580–1616 – István és Füzi Borbála (korábban Gyulai Pálné) f. Drugeth György párhíveként Bethlen Gábor ellen harcolt. – 505
- Jósika N., branyicskai – ifj. Imre és Bornemisza Anna Mária l., kisgyermekként meghalt. – 470
- József, I., 1678–1711 – I. Lipót császár és pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna f. 1705-től német-római császár, magyar és cseh király. – 134, 237, 239
- József, II., 1741–1790 – Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia f. 1765-től német-római császár, 1780-tól magyar és cseh király. – 460
- József – középpajtai zsidó pap. – 150
- Jövedécsi András, 1650k.–1710–Kolozsvárt az unitárius kollégiumban tanult. 1675-ben külföldre indult. 1676-ban a leideni egyetemre iratkozott be. 1679-től a kolozsvári unitárius kollégium lektora, 1680-tól rektora. Nagy érdemeket szerzett az iskola szervezésében. 1689-től a város lelkésze; 1690-ben rektorságáról lemondott. Pál fia (l. Kolozsvári Pál) az adósságai miatt katolizált, András fia a városbírói hivatalért. – 323
- Kádár Mihály – 384
- Káldi György, 1572–1634 – protestáns családból származott. Világi, majd jezsuita pap és hitszónok. Erdélyben is működött. Fő műve a biblia katolikus szellemű fordítása (Bécs 1626.). – 36, 92, 164
- Káli Zsigmond – Teleki Mihály kancellár nemes inasa. – 359
- Kalmár György, 1726–178? – tanulmányait Pápan, Győrött, Debrecenben kezdte. 1749k. külföldi útra indult. Anglián, Németországon, Hollandián kívül Kisázsiaiban s még számos más országban is megfordult. Nyelvész, a keleti nyelvek tudósa, a magyar-török nyelvrokonság híve volt. – 201–202
- Kálnoki Bálint, kőröspataki, mh. 1678 – Mihály csíki főkapitány f. Székely származású. 1667–1678 között Bethlen János udvarában élt. Béliivel együtt menekült Törökországba, ott halt meg. – 493, 494, 495, 539
- Kálnoki Borbála, kőröspataki, gr., mh. 1743 – Sámuel és gr. Lázár Erzsébet l. 1699-től Apor Péterné. – 395
- Kálnoki Farkas, kőröspataki, gr. – Sámuel és gr. Lázár Erzsébet f. (?) 1707-ben Moldvába menekült. – 144
--né: Keresztesi Judit.
- Kálnoki Sámuel, kőröspataki, gr., 1640–1706 – István és Béli Anna f. 1686-ban Háromszék főkirálybírája, 1694-ben a bécsi erdélyi udvari kancellária vezetője. 1697-től gróf. 1703-tól erdélyi kincstartó. – 144, 483
- Kálvin János (Jean Chauvin), 1509–1564 – 123, 194, 444
- Kamarási Gábor – György fogarasi ref. lelkész f., Pál és László testvére, Szántó András sógora. – 287–288
- Kamarási György, 167?–1747e. – ref. lelkész, előbb Teleki József sorostélyi udvarának papja, 1713-ban gyulafehérvári, majd dési, utóbb fogarasi pap lett. Termékeny prédikátor. Fiai: Pál, László, Gábor; veje Szántó András. – 240, 281
- Kamarási László – l. Kamarási Sárdi László.
- Kamarási Pál – l. Kamarási Sárdi Pál.
- Kamarási Pálné – Vásárhelyi Töke István rokona. – 244
- Kamarási N. – György l., Szántó Andrásné. – 281
- Kamarási Sárdi László, sz. 1695k. – György fogarasi ref. lelkész f., Gábor és Pál testvére. Nagyenyeden tanult, itt 1715-ben poetista volt („discens mediocris”), 1716-ban beiratkozott

- a kollégiumba, s 1726-ban seniorságot viselt. 1734-ig Désen volt ref. pap, majd Hollandiában tanult 1736–1737k. Maróthi Györggyel együtt. Hazatérve Vajdakamaráson lelkész. – 222, 240–242, 281
- Kamarási Sárdi Pál, 1693–1735 – György fogarasi ref. pap f., László és Gábor testvére. 1713-ban iratkozott be Enyeden. 1717-ben a franekeri, 1720-ban a leideni egyetemen tanult. 1721 nyarán Angliában is megfordult. Hazatérve előbb fogarasi ref. lelkész, 1726-ban szászvárosi második pap, 1730-ban első pap; második papja és utóda Kézdivásárhelyi (Borzás) Péter. – 196, 281, 287, 363, 364
- Kamuthi Balázs, szentlászlói, mh. 1638 – id. Balázs és Szentgyörgyi Erzsébet f. Magyarországról származott Erdélybe. Báthory Zsigmond, Székely Mózes, Bocskai idejében betöltött tisztségei után Báthory Gábor és Bethlen tanácsosa, 1612–1629-ig Doboka vm. főispánja, az erdélyi kincstári javak adminisztrátora. – 505, 507
- Kamuthi Farkas, szentlászlói, mh. 1626 – id. Balázs és Szentgyörgyi Erzsébet f. Magyarországról származott Erdélybe. Báthory Gábor fejedelemsége alatt Torda, majd Kolozs vm. főispánja, tanácsos. Bethlen Gábor idejében a székelyek generálisja. Diplomáciai megbízásokat is teljesített. Felesége Mojzes Kata. – 503
- Kandó, mh. 1719 – udvarhelyi borbély. – 170–171, 236
- Kapi Anna, kapivári, 1679c.–1700u. – György és Bánffi Ágnes l., Macskási Boldizsár második felesége. A századforduló táján megözvegyült. – 316
- Kapi György, kapivári, mh. 1679 – András és Gyulafi Borbála f. 1635-től Hunyad vm. főispánja, később a rendek elnöke. Portai követsége idején résztvett Béli ligájában, emiatt Déva várában raboskodott, itt is halt meg. – 480, 494–495
--né: Bánffi Ágnes.
- Kaposi István – kocársádi ref. pap 1691-ben. – 44
- Kapusi (Kaposi) Juhász Sámuel, 1660–1713 – János rimaszombati ref. lelkész f. 1681-től a rimaszombati iskolában tanított, majd külföldre ment; 1683-ban Utrechtben, 1685-ben Leidenben tanult, de megfordult Angliában és Németországban is. 1688-ban Leidenben megszerzi a teológiai doktori címet. Hazatérve 1689-től a Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégiumban a filozófiát és a nyelveket tanította. Neves orientalista, főleg a héber nyelvtan oktatását emelte magas szintre. Tótfalusi Kis Miklós segítőtársa a bibliakiadásban. Gazdag tudományos munkássága jórészt kéziratban maradt. – 106–107, 138, 148, 372, 463
- Karafa – l. Carafa.
- Karancsi – háromszéki (albisi?) ref. pap. Esetleg azonos lehet az 1687-ben Enyeden beiratkozott Matthias Karancsival. – 247
- Karancsi – albisi mester, a háromszéki pap f. Vak koldus. – 247–248
- Karék Bálint – köpecsi származású kuruc katona. – 300
- Károly, V., Habsburg, 1500–1558 – Szép Fülöp és Aragóniai (Őrült) Johanna f., 1519–1556-ig német-római császár. – 327
- Károly, VI., Habsburg, 1685–1740 – I. Lipót és pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna f., 1706–1714-ben II. Károly néven spanyol király, 1711–1740-ben VI. Károly néven német-római császár, III. Károly néven magyar és II. Károly néven cseh király. – 239, 336, 364, 373, 432, 442, 446
- Károlyi Ferenc, nagykárolyi, gr., 1705–1758 – Sándor és gr. Barkóczi Krisztina f. 1721-től szatmárnémeti főispán. 1734-ben ezredes, 1738-ban ezredtulajdonos. 1739-ben lovassági tábornok, 1741-ben lovassági főhadvezér–helyettes, 1744-ben a tiszáninneri részek hadi kormányzója. 1745-től tanácsos, a hétszemélyes tábla bírója, később főasztalnok. Támogatta a tudományokat, 1755-ben megvásárolta a löcsei nyomda felszerelését nagykárolyi nyomdájához. – 108, 316
- Károlyi Mihály – maroscsuci ref. pap 1644-ben. – 36
- Károlyi Sámuel – 62
- Károlyi Sándor, nagykárolyi, gr., 1669–1743 – László és Sennyei Erzsébet f. Szatmári főispán; kezdetben föllépett a kuruc fölkelők ellen (dolhai csata), de 1703 októberében átállt Rákóczihoz. 1704-ben altábornagy, 1705-ben tábornagy, majd a Tiszántúl vezénylő generálisja. A szatmári béke megkötése körüli szolgálataiért grófságot, hatalmas birtokokat kapott a császártól. A császári seregben lovassági tábornok, altábornagy. Önéletírő. – 315

- Kassai István**, kolozsvári, mh. 1635u. – Rákóczi Zsigmond titkára, majd fiscalis directora. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György bizalmas embere. 1619-től ítéldömester, kora legjelentősebb erdélyi jogtudósa. Tanácsúr; a kancellár tisztét is ellátta. – 531
- Kastal János**, mh. 1752 – 1729-től kanonok, apát, prépost, püspökhelyettes. – 321
- Kászoni** – oláhlapádi birtokos nemes. – 324
- Kászoni (Bornemisza) János**, br., 1672k–1742 – Kolozsvárt tanult; Száva Mihály írnoka, majd a kolozsi sóaknáknál tevékenykedett. Erős Habsburg-barátsága és türelmetlen katolicizmusa révén magas méltóságokba és nagy vagyonhoz jutott. 1708-ban csiki főkirálybíró a Rákóczi-párti Henter Benedek helyében; utóbb kancellár, 1721-ben főkormányászéki tanácsos, 1735-ben országos elnök. Báróságot kapott. – 319, 361, 395
- Kátai Mihály**, mh. 1607 – kállói kapitány, majd Bocskai kancellárja. Bocskai megmérgezésének gyanúja miatt a hajdúk fölkoncolták. – 502
- Katona Mihályné** – sárosberkeszi Katona Mihály (mh. 1725u.) somlyói kapitány felesége. – 329
- Katona Zsigmond** – tordai kovács. – 107, 417
--né: Muzsnai Éva.
- Keczeli Borbála**, farnasi, 1678–1757 – György és Pápai Páriz Krisztina I. 1714-től Toroczkai Péter királyi ülnök második felesége. 1724-től özvegy. – 277, 278
- Keczeli István**, farnasi, 1680–1735 – György és Pápai Páriz Krisztina f., Borbála és Sára testvére. Dobokai főbíró; a Rákóczi-szabadságharc alatt kővári kapitány. Első felesége Korda Borbála, második Lészai Sára. – 318–319
--né: Korda Borbála.
- Keczeli Sára**, farnasi, mh. 1757e. – György és Pápai Páriz Krisztina I., Lészai Istvánné. – 317–318
- Kecskés Péter** – felenyedi román gazda. – 456
- Kemény Anna**, gyerőmonostori – Boldizsár és Lázár Anna I., Kemény János fejedelem féltestvére. Előbb Bethlen Farkas Küküllő vm.-i főispán, majd Macskási Ferenc felesége. – 477
- Kemény Boldizsár**, gyerőmonostori, mh. 1630 – János és Sarmasági Anna f. 1576-ban Báthory István lengyelországi udvaras volt. Utóbb Székely Mózes híve. Diplomáciai megbízásokat is teljesített. 1608-tól Fehér vm. főispánja, majd tanácsos és fogarasi főkapitány. – 500, 515, 520
- Kemény Boldizsár**, gyerőmonostori, id., mh. 1732 – Péter és Toroczkai Kata f. Fiai: Boldizsár, György, Ferenc és Sándor. – 224, 306
--né: Tordai Zsófia.
- Kemény Boldizsár**, gyerőmonostori, ifj. – id. Boldizsár és Tordai Zsófia f. Praeceptora Porcsalmi András volt. – 302, 306, 308
--né: Bánffy Ágnes.
- Kemény Ferenc**, gyerőmonostori – id. Boldizsár és Tordai Zsófia f., György ikertestvére. – 306, 308
- Kemény György**, gyerőmonostori – id. Boldizsár és Tordai Zsófia f., Ferenc ikertestvére. – 306, 308
- Kemény János**, gyerőmonostori, 1607–1662 – Boldizsár és Tornyai Zsófia f. Diplomata és hadvezér. 1661-től erdélyi fejedelem. Emlékiró. – 224, 280, 296, 510, 512, 515, 516–517, 518, 519, 522, 523, 526, 528–529, 532, 533, 535–538
- Kemény János**, gyerőmonostori, br., mh. 1747k. – Péter és Kollatovith Kata f. Nádudvari Sámuel volt a nevelője. Enyeden tanult Pápai Páriz Imre professzorsága alatt. 1724-ben iratkozott be; utóbb külföldre indult. – 92, 223, 333
--né: Bruguier Mária Wilhelmina.
- Kemény Jánosné** – Teleki Anna.
- Kemény László**, gyerőmonostori, br., id., mh. 1734 – Simon és Perényi Kata f., a fejedelem unokája. Tanácsos, kamarás. Részt vett Thököly bujdosásában, aztán Görgény várába vonult vissza. 1707-től udvarhelyszéki kapitány. Báróságot kapott. Hermányinál „öreg Kemény László” vagy „consiliarius Kemény László”. – 186, 224, 225, 229, 285, 291, 292, 293, 294, 297, 302, 304, 306, 310, 311–312, 313, 332, 409–410, 441
--né: Pekri Kata.

- Kemény László, gyerőmonostori, gr., ifj., 1709–1774 – id. László és gr. Pekri Kata f. Tanítója Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter, majd Hermányi volt. Számvevőszéki elnök; 1759–1762-ig erdélyi gubernátora. A bécsi udvar által kezdeményezett alkotmányellenes változások, főleg a határőr-katonaság szervezésének ellenzéséért kényszerítették lemondásra 1762 áprilisában, Buccow áskálódásai nyomán. Hermányinál „gubernátor Kemény László” – 77, 215, 285, 291, 292, 295, 296, 306, 314, 320, 321, 322, 325, 346–347, 363, 452, 453, 464, 469, 470
--né: Teleki Zsuzsanna.
- Kemény László, gyerőmonostori, gr., mh. 1787 – katolikus pap; előbb egerszegi (Nyitra m.) plébános, 1763-tól esztergomi kanonok, zebegeényi prépost és nógrádi főesperes. – 451
- Kemény Lőrinc, gyerőmonostori, gr., 1737–1762 – László gubernátor és gr. Teleki Zsuzsanna f. Kapitány a Gyulai–gyalogezredben. – 469
- Kemény Péter, gyerőmonostori, mh. 1754e. – János és Nádudvari Krisztina f. – 223
- Kemény Sámuel, gyerőmonostori, br., mh. 1744 – János belső-szolnoki főispán és Teleki Anna f. Doboka vm. főispánja, oklevélgyűjtő. Gyermekai nem voltak. – 314, 316
--né: Macskási Kata.
- Kemény Sámuel, gyerőmonostori, br. – Boldizsár és br. Bánffi Ágnes f. Felesége gr. Toldy Póli. – 302–303
- Kemény Simon, gyerőmonostori, mh. 1714u. – Kemény János fejedelem és Lónyai Anna f., az „öreg Kemény László” apja. Apja halála után a Kemény-párhívekkel együtt Magyarországra menekült. 1663-ban kegyelmet kapva visszatért Erdélybe. – 296–297, 439
- Kemény Simon, gyerőmonostori, br., mh. 1768u. – Ádám és gr. Rhédei Druziánna f. Kraszna, majd Alsó-Fehér vm. főispánja. Első felesége 1760-tól Wesselényi Polixéna, második 1768-tól gr. Wass Kata. – 459, 460
- Kemény N., gyerőmonostori, gr. – László és gr. Pekri Kata l., a gubernátor Kemény László húga. – 292
- Kercsedi – 262
- Kercsedi Mátyás – péterfalvi ref. pap 1653-ban. – 38
- Kercsedi Bőjte Márton – 44
- Kerekes István – újtordai lakos. – 43
- Kerekes Izsák – 391
- Kerekes Pál – 1730-ban iratkozott be Enyeden; a matricula szerint „pol[iticus] nob[ilis]”. Katona, a bajor hadszíntéren meggazdagodott nemes. – 183
- Keresztesi Judit, nagy-megyéri és keresztúri, mh. 1711u. – Kálnoki Farkas felesége. – 144
- Keresztúri Bíró Pál, 1589–1655 – Sárospatakon, majd külföldön (Heidelbergben, Hollandiában, Angliában) tanult. Hazatérve a gyulafehérvári akadémia tanára, majd I. Rákóczi György udvari lelkésze, fiainak nevelője volt. Kiváló pedagógusi érdemeiről Bethlen Miklós is írt *Önéletrésésében*. – 477
- Kéri János, nagykéri, gr., mh. 1654u. – Ferenc alispán f. Császárpárti nemes. 1629-ben Esterházy nádor követe Bethlen Gáborhoz. 1635-ben Balassagyarmat kapitánya. 1642-ben báró, 1647-ben koronaőr, 1654-től gróf. 1642-ben is megfordult Erdélyben diplomáciai céllal. – 511
- Keserű – diák. – 214
- Keszeg Imre – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Utóbb szederjesi lelképásztor lett. – 406
- Kézdivásárhelyi András, 1690k.–1767 – kézdivásárhelyi származású, Péter bátyja. 1709-ben Fekete Klára alumnusa. 1710-ben iratkozott be Enyeden, gr. Lázár János tanítója volt. 1718–1719-ben Franekerben tanult. Hazatérve 1726-ban buzásbocsárdi, majd sárdi ref. lelkész; 1735-ben öccse, Péter mellett szászvárosi második pap; öccsét kitérve 1742-ben első pap lett. Káplánja Szigeti Gyula Sámuel. A gyulafehérvári egyházmegye jegyzője, dékán. Vejei: Szigeti Gyula Sámuel, Berzétei József és Bordáti Pál. – 78, 101, 183, 252, 267, 338, 357, 363, 364, 415–416
--né: 1. Enyedi N.; 2. Szoboszlainé.
- Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter, 1695k.–1746 – kézdivásárhelyi származású, András öccse. 1715-ben iratkozott be Enyeden, itt Kemény László praceptorja, 1722-ben contrascriba volt. 1724-ben Utrechtben, majd Odéra-Frankfurtban tanult. Hazatérve gr. Teleki József udvari papja; 1729-ben gyulafehérvári ref. lelkész. 1730-ban szászvárosi második pap Kamarási Sárdi Pál

- mellett; 1735-ben első pap, a második a bátyja, András. András kitúrta őt helyéből, s 1742-ben Péter Székelyudvarhelyre ment; itt pap és esperes volt haláláig. – 267, 347, 363–365
- Kibédi András, 1690k.–1740u. – 1707-ben iratkozott be Enyeden. Itt a rudimentisták, syntaxisták és rhétorok tanítója volt; könyvtáros, contrascriba, 1713-ban senior. 1714-ben Odera-Frankfurtban, 1716-ban Franekerben tanult, de megfordult Amsterdamban, Utrechtben, Leidenben is. Hazatérve becei ref. lelkész lett. Előbb Hunyadi Abats Márton, majd Szigeti Gyula István esperesek jegyzője; 1740-től a nagyenyedi egyházmegye esperese Szigeti Gyula István utódaként. – 64, 65, 78, 96, 97, 98, 99, 328, 335, 337, 348–349
- Kincsi – mester. – 254
- Kinder, Johannes von Friedenburg, 1672–1740 – szebeni polgár; Szász János bizalmasa. Vele együtt halálra ítélték, de Rabutin kegyelmet adott neki. – 485
- Kinsky, Franz Ulrich, 1634–1699 – cseh származású osztrák államférfi, Csehország főkancellárja. 1687-ben magyarországi indigenátust nyert. 1689-től a külügyek egyik irányítója. – 487, 488, 489
- Király János – keresdi tisztartó. – 293
- Kis Andrásné – felenyedi lakos. – 40
- Kis János – Daniel Ferenc tisztartója. – 141
- Kis Jutka – Daniel Ferenc frajja. – 141, 142
- Kis Miklós – tasnádi gazda. – 345–346
- Kis Pető György – az író apai dédapja. – 110
- Kis Pető Orsolya – az író apai nagyanyja, előbb Hermányi Dienes Péter, majd Albert Ferenc felesége. – 110, 112, 114, 115, 116, 117, 249, 288
- Kis-Éri György, sz. 1677 – 1685-től Marosvásárhelyen tanult, itt 1690-ben a syntaxisták tanítója, 1691-ben senior. 1693-ban Enyeden iratkozott be. 1698-ban a syntaxisták, majd a rhétorok tanítója; könyvtáros, 1699-ben contrascriba, 1700-ban senior. 1700 szeptemberétől 1703 januárjáig, majd 1707-től 1714-ig marosvásárhelyi, 1715-től fogarasi rektor; utóbb Wesselényi István zsbói udvarában élt. – 340–341
- Klissze bég – 508
- Klobusiczky András, klobusiczi, mh. 1656 – Miklós és Sándor Anna f. Trencsén megyei nemes a Rákóczi család szolgálatában. A sárospataki kincstár kezelője, majd Lorántffy Zsuzsanna magyarországi birtokainak prefektusa. A család zetényi ágának megalapítója. – 533
- Klobusiczky Ferenc, gr., ifj., 1707–1760 – id. Ferenc és Soós Krisztina f. 1732-től erdélyi katolikus püspök, 1748-ban zágrábi püspök, 1751-től kalocsai érsek, tanácsos, a hétszemélyes tábla ülnöke. – 321–322
- Klobusiczky Ferencné – Soós Krisztina.
- Kocsárdi János – felenyedi ref. lelkész 1740 után, Muzsnai Dániel veje. Valószínűleg azonos azzal a Kocsárdi Jánossal, aki 1702-ben iratkozott be Enyeden, Telesi Miklós nevelője, majd becei pap volt. – 346, 350
- Kollatovith Kata, mh. 1754 – György és Henter Kata l. Előbb br. Kemény Péter, majd gr. Bethlen György felesége. 1729k. megözvegyült. – 161
- Kollonich, Leopold, kollegrádi, gr., 1631–1707 – Ernest és Gondesdorf Sabina vagy Kuefstain Erzsébet f. Apja 1638-ban szerzett magyar indigenátust. Osztrák állami és magyar egyházi hivatalok, győri püspökség és kalocsai érsekség után 1692-ben államminiszter és a bécsi udvari kamara elnöke; 1695-től esztergomi érsek. Az erőszakos katolizálás és németesítés megtestesítője. – 483, 497
- Kolozsvári (Clausenburger) Dávid, 166?–1696 – előkelő medgyesi szász családból származott. 1689-től a wittenbergi, leideni, lipcsei, bécsi egyetemeken tanult, de megfordult Franciaországban és Olaszországban is. Visszatérve Hermann Lukács ev. szuperintendens titkára, majd Szász János írnoka. Hermann feleségével folytatott viszonya miatt, de nem ezzel, hanem közelebbről meg nem nevezett áruló tevékenységgel vádolva halálra ítélték; Szász János a kivégzést a törvényes utat végig nem járva végrehajlatta. – 484
- Kolozsvári István, 1645k.–1717–1662-ben iratkozott be Enyeden. 1668-ban gyulafehérvári rektor volt, majd Enyedre visszatérve a kollégium seniora. 1672-ben Leidenben, 1673-ban Groningenben tanult, de megfordult Angliában is. 1679-től Nadányi János utódaként az

- enyedi kollégiumban tanított héber nyelvet és filozófiát karteziánus szellemben. 1684–1686-ban diplomáciai megbízatással Nyugat-európában járt. Később a kollégium rektora, 1714-től püspök volt. 1715-ben a magyarigeni zsinat Gyulafehérvárra költöztette, de a következő évben Steinville generális felszólítására el kellett hagynia gyulafehérvári püspöki rezidenciáját. Enyedre húzódtott vissza. 1717-ben a tatár beütés hírére menekült Kolozsvárra, itt halt meg. – 123, 124, 126, 144, 177, 209–210, 461
- Kolozsvári Mihály – enyedi csizmadia. – 448
- Kolozsvári Pál, 1684–1731 – Jövedécsi András unitárius lelkész f. Kolozsvárt tanult az unitárius iskolában. 1707–1708-ban Rákóczi Ferenc titkára volt. 1709-ben katolizált, 1711-ben a jezsuita rendbe lépett. Kolozsvárt, Nagyszombatban, Kassán működött. Egyházi író; neves szónok. – 323–324, 380
- Kolumbán Mihály, olasztelki, id., mh. 1760 – János és Farkas Julianna f. (?) Birtokos nemes, Rettegi György barátja. – 367
- Kolumbán Mihály, olasztelki, ifj. – id. Mihály f. – 367–368
- Komáromi István – gyulafehérvári professzor. – 419
--né – 419
- Komáromi József – Lajos udvarbíró f., enyedi deák. Vagy azzal a Komáromi Józseffel azonos, aki 1714-ben Franekerben tanult, vagy azzal, aki 1722-ben iratkozott be Enyeden. – 388
- Komáromi Lajos – enyedi udvarbíró az 1710-es években. – 374, 388
- Komáromi Zsuzsanna – Püspöki Lászlóné, enyedi lakos. – 406
- Komáromi – 132
- Komáromi Csapkés György, 1628–1678 – Mihály komáromi városi tanácsos f. Tanulmányait Komáromban, Sárospatakon, Kassán, Debrecenben végezte. 1650-től Utrechtben a keleti nyelveket tanulta. 1653-ban teológiai doktori címet kapott. Hazatérve Debrecenben a filozófia és a keleti nyelvek tanára, 1657-től ref. lelkész. Kiváló hebraista, legnagyobb műve a biblia teljes fordítása. – 229
- Komjátszegi – unitárius lelkész. – 151, 197–198
- Koncz Boldizsár, mh. 1760 – kükküllői unitárius esperes f. Tordai mester, 1734-től torockószentgyörgyi unitárius pap, Aranyosszék seniora. – 392
- Korda Borbála, borosjenői – György és Vadas Mária I. Előbb Szőlősi János, majd Keczei István (1680–1753) felesége. – 318–319
- Korda László, borosjenői, gr. – Zsigmond és Sárpataki Rebeka f., ifj. Zsigmond testvére. 1730-tól gróf. – 445
- Korda Zsigmond, borosjenői, gr., id., mh. 1725 – Zsigmond és Tordai Erzsébet vagy Farkas Zsuzsa f.; gr. Apor István fogadott f. Erdélyi császári commissarius, a Rákóczi-szabadságharc után tisztéből elmozdított Daniel Ferenc helyében udvarhelyi főkirálybíró. – 162–163, 287, 445
- Korda Zsigmond, borosjenői, ifj. – id. Zsigmond és Sárpataki Rebeka f., László testvére. – 445
- Komis Antal, göncz-ruszkai, gr., 1709–1759 – István és Gyerőffi Borbála f. 1741-től tartományi biztos, 1754-ben főkormányászként tanácsos. – 262–263, 396
--né: 1. Mikes Mária; 2. Petki Anna.
- Komis Gáspár, göncz-ruszkai, mh. 1680 – Ferenc és Wass Kata f. 1662-ben maroszéki főkapitány, Kemény János bejárója; utóbb Apafi híve. 1673-ban újra főkapitány. – 493
- Komis István, göncz-ruszkai, gr., 1680–1741 – Gáspár és gr. Csáki Mária f. 1710-től guberniumi tanácsos, 1712-től gróf. 1713-tól Kükküllő vm. főispánja. 1714-től tartományi főbiztos, 1719-ben Fehér vm. főispánja, guberniumi tanácsos és kamarás. 1741-ben országos elnök. – 184, 262, 395, 396
- Komis Zsigmond, göncz-ruszkai, br., 1578k.–1648 – Gáspár és Dóczy Erzsébet vagy Horváth Anna f. 1603-ban Básta szolgálatában állt. 1610-ben hűtlenségi perben elítélték, 1614-ben szabadult. Bethlen Gábor alatt az ország generálisa, Bihar és Zaránd vm. főispánja. 1636-ban I. Rákóczi György hadvezére. – 527
- Koronkai Mihályné – az udvarhelyi vicecurátor felesége. – 163
- Korponai – lótaró gazda Enyeden. – 334
- Kósa Péter – katolikus csfiki nemes, Verebélyi Ötvös Erzsébet második férje. – 132
- Kósa N. – Péter és Verebélyi Ötvös Erzsébet I., az író rokona. – 132

- Kovács Marci – Toroczkai György jobbágya. – 275–277
- Kovács Mihály, mh. 1744u. – 1719-ben iratkozott be Enyeden, majd 1728-tól Odera-Frankfurtban, 1731-től Franekerben tanult. Hazatérve Teleki József udvari papja. 1732-ben vízaknai pap. Gyászbeszédeket írt; 1744-ben ő rendezte sajtó alá Keresztúri Pál *Egyenes ösvény*c. művét. – 362
- Kovács Zsigmond, mh. 1752 – ref. lelkész, Szigeti Gyula István veje. Marosszentkirályi, majd buzásbocsárdi pap. Valószínűleg azonos azzal a Kovács Zsigmonddal, aki 1719-ben iratkozott be Enyeden, majd akadémiákra indult. – 76, 98, 99, 313, 338
--né: Szigeti Gyula Erzsébet.
- Kovács – Márton f., az udvarhelyi jezsuiták diákja. – 175
- Kovács (Nagy) János – középpajtai származású, az író barátja; a Rákóczi-szabadságharc idején kuruc katona. – 299, 300
- Kovacsóczi (Kovacsóczy) István, körtvefai, mh. 1634 – Farkas erdélyi kancellár és Kendi Krisztina f. Báthory Gábor alatt hűtlenségi per folyt ellene. Bethlen Gábornak titkára, több ízben követve volt. 1621-től kancellár. Marosszék kapitánya, utóbb Torda vm. főispánja. – 508, 521
- Kovácsnai István – az orbai egyházmegye dékánja. – 365
- Kovácsnai Judit – Szigeti Gyula Györgyné. – 167, 168, 169, 170, 236, 297, 406–407
- Kozma János – a boszorkány Kozmáné f. – 279
- Kozma – román származású enyedi deák; pappá lett, de fiatalon meghalt. – 351
- Kozmáné – torockószentgyörgyi boszorkány a 17. sz. végén. – 279, 280
- Köblös János, nagyvárad, id., mh. 1733 – Magyarországról származott. A Rákóczi-szabadságharc idején Nagyenyed hadnagya volt. Temetésén Szigeti Gyula István prédikált. – 66, 189, 252, 258, 260, 380, 408, 418
- Köblös János, nagyvárad, ifj. – id. János és Eperjesi Rebeka f., Péter testvére. Felesége Dobolyi Bálint enyedi hadnagy unokája. – 88, 92, 258
- Köblös Péter, nagyvárad, mh. 1744 – id. János és Eperjesi Rebeka f., ifj. János testvére. Doboka vm. jegyzője, 1726–1735 között alispánja, 1735–1739 között főbírája. – 403
- Köleséri Sámuel, kereséri, ifj., 1663–1732 – id. Sámuel debreceni ref. lelkész és Demjén Anna f. 1674-ben Debrecenben, 1680-ban Leidenben tanult, itt 1681-ben filozófiai doktori címet nyert. 1682-ben Franekerben iratkozott be, itt 1684-ben teológiai doktorrá avatták. Megfordult Angliában is. Hazatérve Debrecenben próbálkozott a papi pályával; sikertelenségét tapasztalva újra külföldre ment, s Leidenben orvosdoktori oklevelet szerzett. Visszatérve Szebenben működött; 1699-től az erdélyi bányák főfelügyelője, 1713-tól guberniumi titkár, 1717-től tanácsos. Korának leghíresebb orvosa, Erdély tudományos életének központi alakja, a korai német felvilágosodás eszméinek közvetítője, a korszak legnagyobb magánkönyvtárának tulajdonosa. Első feleségétől, Meder Asnathától 1715-ben elvált; 1716-ban feleségül vette gr. Lázár György özvegyét, gr. Bethlen Juditot; 1720-ban, megözvegyülve Toroczkai Erzsébetet. 1731 decemberében poligámiában elmarasztalták. – 334, 352, 353, 359–362
--né: 1. Meder Asnatha; 2. Bethlen Judit; 3. Toroczkai Erzsébet.
- Königsberg Keresztély Móric, gr. – Albert Eusebius és gr. Manderscheid-blankenstein Klára Filippina f. Tábornok, 1722-től Virmond utóadaként Erdély katonai parancsnoka. A család sváb eredetű, 1751-től magyar honos. – 361–362, 382
- Köpeczi János – középpajtai pap Tofeus püspöksége idején. – 53
- Köpeczi János – ref. lelkész, 18. sz. – 253, 380
- Köpeczi N. – János l., Boros Gáspár gyalui pap felesége. – 380
- Körmendi György – enyedi második pap, az 1690-et követő években halt meg. – 105–106
--né: – megözvegyülve Simén Ferencné; e második házassága révén Bikfalvi Zsigmond anyósa. – 105–106
- Körmöndi György, mh. 1751 – Komáromban született. Tanulmányait Pápán, Sárospatakon, Gyulafehérvárt végezte. Gr. Teleki József nevelője, majd Sárdon udvari pap. A leideni egyetemen tanult. Hazatérve 1721–1723 között Székelyudvarhelyen tanár; utóbb vízaknai, lukafalvi, bogáti ref. lelkész. – 263–264

Körösi György, id., mh. 1767 – az író iskolatársa Székelyudvarhelyen . 1717-ben iratkozott be Enyeden. Szászvárosi rektor, majd kükküllővári, magyarkirályfalvi ref. lelkész. 1737-től a kükküllői egyházmegye esperese. Ifj. Körösi György enyedi professzor apja. – 159–169, 454
Körösi István – köznemes I. Rákóczi György szolgálatában. Több ízben járt követségben a Portán és Budán. – 530

Körösi József – I. Huszti Körösi József.

Körtvélyesi János – szláv származású, szász polgárjogot nyert nemes, a nagyszebeni polgármesteri hivatal tisztviselője, később Apor István titkára. Utóbb Rabutin, majd Pekri Lőrinc szolgálatában állt. – 485

Kövesdi János, 1690k.–1759 – Sárospatakon tanult, 1714-ben Pápán volt rektor. 1715–1717 között Halléban látogatta az egyetemet. 1718-ban ismét pápai rektor. 1720-ban Marosvásárhelyre hívták tanárnak; helyét 1721-ben foglalta el. Filozófiát, majd teológiát tanított. 1739-ben le kellett mondania tanárságáról, 1745-ben azonban visszakapta katedráját. Első feleségétől három lánya, a másodiktól két lánya és egy fia született. Vásárhelyi Töke Márton apósa. – 327–328

--né: Halmágyi Aniska.

Kramer György (János?) – enyedi szász pap. – 108

Kramer [Szász Pap] Kata – György l. – 108

Krizbai István – 1689-ben iratkozott be Enyeden. Alumniát kapott, contrascriba, majd senior lett. Medgyesen volt iskolamester; 1703-ban az odera-frankfurti akadémián tanult, s disszertációt is írt. Utóbb kőbori pap. – 451

Krizbai Mihály – udvarhelyi deák, 1712-ben az író praeceptora, majd brassói mester, végül gyulafehérvári ref. lelkész; e tisztében halt meg. – 155–156, 175, 177

Krizbai Mihály – bogáti pap. – 348

Kubunyi (Kubinyi?) – valószínűleg nagyolaszi Kubunyi László, Dániel ónodi kapitány és Móré Anna f.; a Wesselényi-összeesküvés részese, Thököly párthíve. Utóbb Erdélybe menekült, ott is halt meg. – 308

Kubunyi (Kubinyi?) Péter – táblai procurator 1720 előtt. – 63

Kun Éva, mh. 1704u. – Tofeus Mihályné. – 54

Kun Ilona, osdolai, 1652–1685 – István kükküllői főispán és Basa Ilona vagy macskási Tánok Klára l. Bethlen Miklósné. – 478

Kun László, rosályi, mh. 1647k. – László és Károlyi Anna f. 1629-től Szatmár vm. főispánja és Szatmár vár főkapitánya. – 514

Kupán Ferenc – 1740-ben iratkozott be Enyeden. Pekri Kata udvari papja. – 295–296

Kupás Mária – Szigeti Lénárt Jánosné. – 408

Kücsük Mehmed – pasa, magnisai kormányzó, jeníd bég, váradi pasa, majd 1667-től ruméliai beglerbég. – 538

Lábán – középpajtai zsidó lakos. – 150

Lajos Vilmos, badeni, 1655–1707 – badeni őrgróf, császári tábornagy. 1688–1692 között a törökök ellen harcoló osztrák csapatok főparancsnoka. 1690-ben kiűzi Erdélyből Thökölyt, helyreállítja a megingott Habsburg-uralmat. 1691-ben Zalánkeménnél nagy győzelmet arat a török sereg fölött. – 285

Lakatos Sámuel – Verebélyi Ötves Erzsébet f., csíkszentsimoni egyházi. – 131, 369

Lakatos – Verebélyi Ötves Erzsébet férje; gyilkosságba esett, lefejezték. – 131–132

Laskai Györgyné – magyarozdi lakos. – 34

Lázár György, gyalakuti, mh. 1716k. – Imre és Nemes Klára f. Császárpárti nemes, 1708-tól Maroszzék főkirálybírája, ítélmester. Naplóíró. – 360

--né: Bethlen Judit.

Lázár Imre, gyalakuti, gr., 1743–1761 – János és gr. Teleki Kata f. Latin nyelvű verseket írt. – 281

Lázár István, szárhegyi, 1626–1679 – István csíki főkirálybíró és Székely Ilona f. Csíkszéki főkapitány, II. Rákóczi György lengyel hadjáratának egyik résztvevője. 1660-ban csíki főkirálybíró. Rákóczi halála után Kemény János, majd Apafi híve. Béli ligájában való részvétele miatt 1678-ban elfogták, a fogarasi börtönben halt meg. – 493

- Lázár János, gyalakuti, gr., 1703–1772 – György és gr. Bethlen Judit f. Praeceptora Kézdivásárhelyi András volt. 1728-tól a marburgi egyetemen tanult. 1733-tól báró. 1738-ban Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás gyanújával 9 hónapig fogságban volt. Kiszabadulva táblai ülnök, követ, Belső-szolnok vm. főispánja. 1745-től gróf. 1751-től országos elnök. Christian Wolff és Voltaire filozófiájának egyik hazai követője. Író, költő. – 234, 235, 281–282, 416, 465, 466
- Lázári János – 1640–1650 között Rozgoni Sutoris János káplánja Enyeden; 1655-ben maroszentkirályi ref. lelkész. – 46, 105
--né – 46, 105
- Lécfalvi (István?) – enyedi legény. – 66, 335
- Lécfalviné – enyedi öregasszony. – 335
- Lenget–Dufresnoy (Nicolas abbé), 1674–1755 – francia történész és természettudós. Beauvais-i származású; előbb a kölni választófejedelem latin és francia nyelvű titkára, majd a régens szolgálatában állt. Termékeny és csípős nyelvű író; többször került a Bastille-ba. – 282
- Lenkes – enyedi minorita. – 109, 184
- Lészai István, lészai, mh. 1759u. – id. István és Almádi Ágnes f. 1709–1710-ben dobokai alispán, 1715–1745-ig főbíró, 1722-ben a megye országgyűlési követe. – 317–318
--né: Keczei Sára.
- Létai – prépost, Magyarosi Tőkés Pál sógora. – 261
- Letenyi Pál, id., 1645k.–1680 – Nagyszombatból származott. 1664-ben iratkozott be Enyeden. A Pekri-családban volt nevelő, és Teleki Mihály udvarában lelkész. 1670-ben a székelyudvarhelyi kollégium első rektora lett; ő szervezte meg az iskolát az alapító, gr. Bethlen János segítségével. Gyermekei nevelője Hermányi Dienes Péter volt. Etédi papságában halt meg. – 117–119, 133
--né – megözvegyülve az udvarhelyi „Szakáll bég” felesége lett. – 429
- Letenyi Pál, ifj. – id. Pál kisebbik f., ötvösmester; Ötves Dávidnál, az író anyai nagypapjánál tanulta a mesterséget. – 118, 133
- Lichtenstein, Philipp Ernest – tábornok, hadvezér a 17–18. sz. fordulóján Erdélyben. 1696 szeptemberében ő kísérte föl Bécsbe II. Apafi Mihályt. – 353, 487
- Lightfoot, John, 1602–1675 – anglikán teológus. 1643-ban a londoni St. Bartholomay, 1644-ben Great Munden lelkésze. 1654-ben a cambridge-i egyetem alkancellárja is. Elyben halt meg. A keleti nyelvek kiváló ismerője. – 128, 266
- Lipót, I., 1640–1705 – osztrák főherceg, III. Ferdinánd császár ifjabb fia. Eredetileg pap; bátyja, IV. Ferdinánd korai halálát követően trónörökös. 1657-től magyar és cseh király, 1658-tól német-római császár. – 44, 231, 232, 238, 239, 370, 481, 487, 496
- Lippai József – enyedi szolgabíró. – 385, 473
- Lippai – Nalácsi Károly inasa. – 320
- Lisznyai István – uzoni ref. lelkész 1750 előtt. – 266
- Lisznyai Incze Ferenc, 1710k.–1772 – 1727-ben iratkozott be Enyeden. Alvinczi József tanítója volt. 1735-ben Odera-Frankfurtban, 1737-ben Utrechtben tanult. Hazatérve előbb Barcsai Gergely udvari papja, majd (1749 előtt) dévai ref. lelkész. 1755–1771-ig a hunyadi egyházmegye esperese, 1769-től egyházkerületi főjegyző. – 96
- Lobkowitz János György Keresztély, hg., 1686–1755 – Ferdinánd Ágost Lipót és Mária Anna Wilhelmina baden-badeni örgrófnő f. Osztrák tábornaszernagy, 1736–1740-ig Erdély katonai főparancsnoka. – 384
- Lokman (Luqman) – perzsa-arab mondai bölcs, a Koránban is szerepel. Az arab irodalomban bölcsességeket és állatmeséket kapcsoltak a nevéhez. A Pancsatantra c. szanszkrit nyelvű óind mesegyűjtemény egyik hőse. – 182
- Lónyai Zsigmond, nagylónyai, br., 1593–1652 – István és Báthory Kata f., Kemény János fejedelem apósa. 1627-ben Kraszna vm. főispánja. 1644-ben csatlakozott I. Rákóczi Györgyhez. 1648-ban Bereg vm. főispánja. – 514
- Lorántffy Zsuzsanna, szerkei, 1600–1660 – Mihály és Kamarás Borbála l. 1616-tól I. Rákóczi György felesége. Sárospatak birtokosa, a kor szellemi mozgalmainak támogatója, a

- presbiteriánus irányzat híve. Férje halála után Sárospatakra húzódott vissza, onnan igyekezett befolyásolni fia politikáját. – 533
- Losonczy András – enyedi lakos. – 437
- Losonczy – Antos Mária második férje, feleségét megölte. – 147
- Loyola, Iñigo (Ignacio) san de Loyola (szent Ignác), 1491–1556 – 1537-ben alapította meg a jezsuita rendet (Jézus Társasága). 1622-ben szentté avatták. – 380, 395
- Lupu, Vasile – albán származású, 1634–1653 között moldvai fejedelem, Janus Radziwill litván nagyhetman apósa. Török segítséggel került uralomra. A század egyik legjelentősebb egyénisége; uralma alatt a belső rend megszilárdult, a kultúra föllendült. Török sugallatra háborút indított Havasalföld ellen, hogy fiát, Ioant ott trónra ültesse. A törökök utóbb megváltoztatták az elgondolást, és őt szánták Havasalföld, fiát Moldva trónjára. Matei Basarab havasalföldi fejedelem azonban erdélyi segítséggel sikerrel védekezett; Lupu a Kemény János vezette csapatok elől menekülni kényszerült. Veje, Timuş segítségével egy időre elérte Ştefan Gheorge moldvai fejedelmet (ur. 1653–1658), de 1653-ban Fintánál végleg vereséget szenvedett Matei Basarabtól. Menekülés közben tatárok fogták el; Isztambulban halt meg. – 526, 530, 531
- Luther Márton, 1483–1546 – 339, 444
- Maccovius (Makowski), Johannes, 1588–1644 – Lengyelországban született, Rembrandt sógora. Franekerben tanult, 1614-ben teológiai doktori címet szerzett, majd az egyetemen tanított, 1615-től professzorként; Coccejust is tanította. A legszigorúbb skolasztikus kálvinizmus képviselője. – 160
- Macerius Ambrus – ev., majd ref. pap Enyeden 1557-ben. – 104
- Macskási Boldizsár, tinkovai mh. 1700k. – Mihály és Bethlen Judit f. 1680-ban Belső-szolnok vm. főispánja, 1686-ban vicegenerális. Thökölyvel való kapcsolata miatt perbefogták, de fölmentették. Többször teljesített követi megbízásokat; tanácsos. Első felesége Huszár Margit, második Kapi Anna. – 480, 493
--né: Kapi Anna.
- Macskási Ferenc, tinkovai, mh. 1639 – Boldizsár és Gávia Ilona f. A temesi bánásgból származó, Hunyad megyei birtokos család tagja. Bethlen János kancellár mostohaapja. Udvari alkaptány, Fehér vm. főispánja, szamosújvári főkapitány. Első felesége Nyakazó Margit, második Kemény Anna. – 477, 516
--né: Kemény Anna.
- Macskási Kata, tinkovai – Boldizsár és Kapi Anna l. Br. Kemény Sámuelné; egy gyermekük született, de kisgyermekként meghalt. – 263, 264, 314, 316–317
- Macskási Krisztina, tinkovai, 1700k.–1760 – László és gr. Teleki Erzsébet l., Teleki Pál gyámleánya. Előbb gr. Bethlen Istvánné, 1737-ben özvegy; 1744-ben fiai tanítójának, Váradi Istvánnak felesége; tőle 1754-ben elválva makfalvi Dósa Mihályhoz ment nőül. – 78, 101, 102, 326, 335, 436
- Magyari Józsefné – 404
- Magyari Miklós – lakatos. – 80
- Magyari Panna – Szerdahelyi ref. lelkész felesége, az író rokona. – 204
- Magyari – a jezsuiták harangozója Székelyudvarhelyen. – 120–121
- Magyarosi Tőkés Pál – maroszeiki származású. Tanulmányait Enyeden végezte Vásárhelyi Tőke István professzorsága alatt. Előbb vajdahunyadi számtartó, majd zalatnai udvarbíró, enyedi postamester, később hadnagy. Katolizált; Létai prépost sógora. – 260–261
- Majos László – máramarosi német származású, Mikes Mihály inasa. – 228–229
- Makfalvi József – Kolozsvárt tanult, majd Franekerben Venema tanítványa volt. Hazatérve fogarasi ref. lelkész. Univerzalista fölfogása miatt reverzálisra kötelezték, erre azonban nem volt hajlandó. Állásáról lemondott. Gr. Teleki Miklós és Huszti András baráti köréhez tartozott. – 267, 311
- Maksai Gábor, sz. 1700k. – 1719-ben iratkozott be Enyeden. Előbb ótordai rektor, majd bürkési ref. lelkész volt. – 331–332
- Málnási Gábor – középpajtai iskolamester, az író tanítója 1711-ig. – 155

- Málnásiné – enyedi kántorné. – 254
- Málnási Imreh Miklós – udvarhelyi deák, az író iskolatársa, Szentgyörgyi Márk István sógora. Katolizált. – 175–176, 207
- Malomfalvi Pál – csucsi ref. pap 1652-ben. – 39
- Málót Györgyné – enyedi szász asszony. – 398
- Mansfeld, Peter Ernst von, 1580–1626 – a harmincéves háború egyik hadvezére, előbb a császár, aztán a protestáns unió oldalán. 1626-ban Bethlen Gáborral működött együtt. – 510–512
- Marchisio – Veterani főstrázsamestere. – 481
- Margitai János, mh. 1754 – székelykeresztúri és bálványosváraival ref. lelkész, 1724-től a széki egyházmegye esperese. – 257, 269
- Mária – Vasile Lupu és Tudosca Bucioc I. Janus Radziwill litván nagyhetman felesége. – 531
- Mária Anna, 1610–1665 – II. Ferdinánd és Mantuai Eleonóra I. I. Miksa bajor választófejedelem felesége. – 509
- Mária Christierna, 1574–1621 – Stájer Károly és Mária bajor hgnő I., II. Ferdinánd testvére. 1595-től Báthory Zsigmond felesége. Szerencsétlen házassága fölbontása után (1599) kolostorba vonult. – 180
- Mária Jozefa, 1699–1755 – I. József és braunschweig-lüneburgi Vilma Amália I. 1719-től a későbbi II. Ágost Frigyes szász választófejedelem és lengyel király felesége. – 134
- Mária Terézia, 1717–1780 – VI. Károly császár és braunschweigi Erzsébet Krisztina I. 1736-tól Lotharingiai Ferenc felesége, 1740-től Ausztria főhercegnője, magyar és cseh királynő. – 72, 231, 233, 236, 269, 308, 321, 325, 326, 446, 452, 460, 462, 464, 470, 471
- Márkó Bálint, olasztelki, 170?–1759. – Sándor f. Az író tanítványa Székelyudvarhelyen. Utóbb bardócszéki alkirálybíró. – 163
- Márkó Sándor, olasztelki, mh. 1732. – 1700-ban bardócszéki jegyző, 1720-ban ugyanitt alkirálybíró. – 163
- Márkosfalvi Sámuel – 1701-ben iratkozott be Enyeden. Felenyedi, majd az 1720-as években kocsárdi ref. lelkész. – 297
- Márkosfalvi Deák Péter, 1709–1759 – 1725-ben iratkozott be Enyeden, itt a poetisták tanítója volt. 1734-ben Leidenben tanult, disszertációt is írt. Megfordult Hamburgban is. 1737-ben tért haza. 1740–1745 között mezőbándi, később sepsiszentgyörgyi ref. lelkész. Jegyző; 1753 után a sepsi egyházmegye esperese. – 269, 272, 298, 454
- Marosvásárhelyi Baba Ferenc – I. Vásárhelyi Baba Ferenc.
- Marosvásárhelyi Molnár István, 1654–1728 – Marosvásárhelyt, Kolozsvárt, Nagyenyeden tanult, majd 1677-ben Utrechtben, 1678-ban Franekerben, 1679-ben Leidenben folytatott tanulmányokat. Hazatérve 1680-ban marosvásárhelyi rektor, 1681-től a fejedelem udvari papja. 1690-től vajdahunyadi, 1695-től harasztkeréki, 1697-től mezőbándi, 1702-től kükküllővári, 1710-től nagyenyedi ref. lelkész (második papja Bajcsi Sámuel, káplánja Borosnyai Lukács János). A nagyenyedi egyházmegye esperese (jegyzője Hunyadi Abats Márton), egyházkerületi jegyző, majd 1720-tól püspök. Id. Deési Zsigmond apósa. – 62–63, 86, 88, 90, 107, 165, 348, 373, 408, 411, 433, 435
- Marosvásárhelyi Tőke István – I. Vásárhelyi Tőke István.
- Marot, Clément, 1496–1544 – francia költő, I. Ferenc, majd Navarrai Margit pártfogoltja. A zsolttárokra írott verses parafrázisait Szenci Molnár Albert is fölhasználta a teljes magyar zsolttárkönyv fordításakor. Utóbb trufák, anekdoták hősévé vált. – 274
- Maroth Kelemen – I. Marot, Clément.
- Maróthi György, 1715–1744 – György debreceni bíró f. Debrecenben kezdte tanulmányait, majd 1731-ben külföldre ment. 1732-ben Baselben, 1733-ban Zürichben, utóbb Bembén, Groningenben tanult, itt 1736-ban disputált. 1738-ban hazatért, s a debreceni főiskola tanára lett. Kiváló tanár, főleg a reáliák korszerű tanításával hatott kedvezően az oktatásra. Fontos szerepet játszott Debrecen zenei és énekkultúrájának fejlesztésében is. – 240
- Mártonffi (Mártonffy) György, csíkkarcfalvi, br., 1668–1721 – Gyulafehérvárt, majd a bécsi Pázmáneumban tanult. 1703-ban pozsonyi, 1707-ben esztergomi kanonok, 1708-ban nagyszombatban plébános. 1709-ben barsi, 1711-ben nyitrai főesperes, 1712-ben szentistváni

- prépost. 1713-tól Erdély katolikus püspöke. Tanácsúr, Fehér vm. főispánja. Sokat tett az egyház, a püspökség, a káptalan újraszervezéséért. – 152, 186–187
- Maszburg Zsigmond, br. – talán a szebeni városparancsnok f.; gr. Pekri Klára Szidónia férje, Szerencsi Ferenc apósa. – 293
 --né: Pekri Klára Szidónia.
- Matei Basarab – I. Basarab, Matei.
- Matolcsi – katolikus enyedi lakos. – 384, 385
- Mátrai – mátrai származású nemes. – 148
- Matzkos – füleli származású udvarhelyi lakos. – 168–169
- Maurer József, ürmösi, mh. 1711 u. – Mihály és Mikó Erzsébet f. Előbb Rákóczival külföldre ment, de visszatért; 1711-ben nőül vette Donáth Annát, tőle elválva Szabó Annát. – 430
 --né: Donáth Anna.
- Mavrokordatosz, Nicolae, mh. 1730 – Alexandru és Hrisocoleu f., fanarióta görög családból származó fejedelem (1709–1710 és 1711–1715 között moldvai, 1715–1716 és 1719–1730 között havasalföldi). Törökparti politikát folytatott; bojárellenes magatartása miatt a társadalom alsóbb rétegeiben igen népszerű volt. 1716-ban Pivoda–Dettina István alezredes, az 1716–1717. évi török elleni háborúban létesített erdélyi határóralakulat vezetője rajtaütésszerűen elfoglalta Bukarestet. Mavrokordatosz négy gyermekével együtt fogságba esett. 1719-ben, a török–oszták békekötés után került vissza Havasalföld trónjára. – 180
- Maxai Gábor – I. Maksai Gábor.
- Meder Asnatha, 1695e.–1737 – Meder (Closius) Péter brassói ev. papköltől., Köleséri Sámuel első felesége. – 353, 360, 361, 362
- Medre – Kemény László román kocsisa. – 304–305
- Mehemet (Mohammed) – pasa, 1632–1637 között nagyvezír; letétele után budai pasa. – 528–529, 530
- Melchioris, Johannes, 1646–1689 – coccejanus teológus, 1682-től herborni tanár. – 128
- Melith György, bribéri, mh. 1638–1644k. – György és Csáholyi Anna f., Péter testvére. Horvát főnemesi családból származott; Szatmár megyei, császárpárti birtokos. – 514
- Melith Péter, bribéri, mh. 1644 – György és Csáholyi Anna f., György testvére. Horvát főnemesi családból származó császárpárti birtokos. Kállói és szatmári főkapitány. – 514
- Mészáros József – Torockzai Ferenc házasságon kívüli fia; Köleséri Sámuel és Torockzai Erzsébet inasa. – 361
- Mészáros Mikla – torockószentgyörgyi lakos. – 205
- Mészáros Miklós – marosvásárhelyi mészáros. – 343
- Miglion generális – Enyeden kvártélyoz. – 436
- Mihály, Vitéz (Mihai Viteazul), 1558–1601 – Pátreșcu cel Bun havasalföldi fejedelem és Tudora f. 1588-ban Mehedinți tartomány kisbánja, majd asztalnok, 1592-ben nagy aga, 1593-ban craiovai nagybán. Az Alexandru cel Rău fejedelem elleni összeesküvésben való részvétele miatt Isztambulba menekült. Szövetséget kötött Báthory Zsigmonddal. Török segítséggel 1593 szeptemberében elfoglalta Havasalföldet, s kikiáltatta magát Erdély, Havasalföld és Moldova fejedelmének. 1601-ben Básta emberei Torda mellett meggyilkolták. – 500
- Mihály vajda (?) – 411
- Mikes Ferenc, zabolai, gr., mh. 1727 – Mihály és gr. Bethlen Druziánna f. Háromszéki főkapitány, királyi táblabíró, kormányzékai tanácsos. 1703-ban a kurucok elfogták, ekkor átpartolt, s Rákóczi tábornoka lett. A szatmári béke után gróf. A csúksomlyói kolostorban temették el. – 323
 --né: Esterházy Kata.
- Mikes István, zabolai, gr., mh. 1761 – Mihály és gr. Bethlen Druziánna f. Belső-szolnok, majd Felső-Fehér vm. főispánja. – 459
- Mikes Kelemen, zabolai, mh. 1686 – Zsigmond és Imecs Borbála f. 1659-ben ítélmester, háromszéki főkapitány; I. Apafi Mihály alatt tanácsúr, a székelység generálisa, országgyűlési elnök, a fejedelmi ítéltábla elnöke. A katolikus érdekek védelmezője. – 490, 493, 494, 495, 539

- Mikes Mária, zabolai, gr., mh. 1749u. – Ferenc és gr. Esterházy Kata I. Gr. Kornis Antal első felesége. – 263, 322
- Mikes Mihály, zabolai, gr., 1667–1721 – Kelemen és Kálnoki Zsuzsanna f. 1691-től Háromszék főkapitánya, itélőmester, a gubernium tanácsosa. 1698-tól gróf. 1700-tól Belső-szolnok főispánja. A kurucok elfogták, csatlakozott Rákóczihoz. A székelyek generálisa és 1707-ben a román fejedelemségekbe menekült kurucok vezetője volt. – 228, 266, 485
- Miklósvári – felsőbányai prédikátor. Valószínűleg azonos Miklósvári Sebe Jánossal, aki Kolozsvárt, majd felsőbányai rektorság után Odera-Frankfurtban tanult; hazatérve 1711-től nagybányai, 1727-től alsómisztótfalusi ref. lelkész, 1738-tól a nagybányai egyházmegye esperese. – 421
- Mikó Ferenc, hídvégi, 1568?–1635 – János f. 1625-ben csiki alkaptány, majd főkapitány. Bethlen Gábor idejében tanácsos, Brandenburgi Katalin alatt kincstárnok. Több ízben járt el követi megbízásban. Történetírói munkája maradt fenn. – 290, 508, 509–510, 524
- Mikó Ferenc, hídvégi, mh. 1750 – István háromszéki főkirálybíró és Belpataki Éva f. Első felesége Bethlen Zsófia, elválva Geréb Zsuzsannát vette nőül. – 63, 266, 290
--né: Bethlen Zsófia.
- Mikó Miklós, hídvégi, gr., 1700k–1772u. – Ferenc és Bethlen Zsófia f. 1772-től gróf. – 273
--né: Bernáld Krisztina.
- Mikó Pál, hídvégi, gr., 1700k.–1755u. – Ferenc és Bethlen Zsófia f. 1728-tól gr. Bethlen Klára férje. 1755-től gróf. – 290
- Mikó Tamás, hídvégi, sz. 1700k. – Ferenc és Bethlen Zsófia f., Pál és Miklós testvére. – 290
- Mikó Zsuzsanna, hídvégi, sz. 1700k. – Ferenc és Bethlen Zsófia I. 1720k. br. Bánffy Imréné. – 403
- Miksa, I., 1573–1651 – bajor hg., 1597-től választófejedelem. A harmincéves háborúban a császári oldalon vett részt. Második feleségétől, Habsburg Mária Annától két fia született. – 509
- Miksa László, diódváraljai, mh. 1753u. – István Fehér megyei alispán és Cserei Éva f. Fehér vm. assessora, alpenztárnok. – 194
--né: Olasz Borbála.
- Miles Mátyás, 1639–1686 – szász családból származott. Előbb Kemény János fejedelem titkára, utóbb I. Apafi Mihály szolgálatába lépett. Nagyszebeni tanácsos, történetíró. – 481
- Mileth – I. Melith.
- Miriszlai János – miriszlói iskolamester 1636-ban. – 34
- Miske Gábor – valószínűleg magyarcseszevei, Imre és Fosztó Kata f. Ivánfalvai nemes. – 253
- Mohai János, id., mh. 1763u. – zilahi ref. lelkész, az író veje. – 111
- Mohai János, ifj., mh. 1760 – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. Kisgyermekként meghalt. – 111
- Mohai József – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. – 111
- Mohai Sámuel, mh. 1760 – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. Kisgyermekként meghalt. – 111
- Mohai Zsigmond – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. – 111
- Molnár Péterné – enyedi lakos. – 247
- Monos Nagy Márton – középjaitai. – 134
--né: Hermányi Dienes Rebeka.
- Monos Nagy Mihály – Márton és Hermányi Dienes Rebeka f., debreceni deák. – 134
- Montecuccoli, Raimondo, gr., német bir. herceg, 1609–1680 – olasz származású császári hadvezér, 1658-tól tábornagy. 1661-ben az udvar Kemény János támogatására küldte, majd visszarendelte. Az 1663. évi török háború fővezére. 1668-tól az udvari haditanács elnöke. – 536, 537
- Murád, IV., 1609–1640 – török szultán; perzsiai hadjáratában került török kézre Jereván, Tebriz és Bagdad. – 515, 530
- Murtea (Murtiza) – pasa, 1647-től budai beglerbég, az 1623. évi hadjáratban Bethlennel együttműködve vett részt. – 511
- Murza István – enyedi kántor és szabó. – 47
- Murza – lótarató gazda Enyeden. – 334
- Musztafa, I. – III. Mehmed (ur. 1595–1603) f.; bátyja, I. Ahmed (ur. 1603–1617) az addigi elsőszülötti trónutódlási rendet megsértve őt jelölte ki utódjául; 1617–1618 és 1622–1623 között török szultán. – 505

- Musztafa – pasa, 1660–1661-ben a török sereg fővezére. – 538
- Muzsnai Dániel – décsei pap kb. 1735–1742 között; Kocsárdi János apósa. Vagy az 1699-ben Enyeden beiratkozott későbbi miriszlai prédikátorral, vagy az 1701-ben beiratkozott későbbi torockószentgyörgyi lelkész azonos. – 350–351
--né – 351–352
- Muzsnai Éva – Mihály enyedi pap l., Katona Zsigmondné. – 107, 417
- Muzsnai Márton – muzsnai székely származású ref. lelkész; valószínűleg ő az, aki 1687-ben iratkozott be Enyeden, s később tordai rektor lett. – 350
- Muzsnai Mihály, 1658–1704? – 1676-ban iratkozott be Enyeden; a Toroczkai családban volt nevelő. 1680-ban külföldi akadémiákra indult; tanult Leidenben és Franekerben. 1686-ban hazatérve Nagyenyeden, 1696-ban Kézdivásárhelyen ref. lelkész, majd az egyházmegye esperese. – 106–107
- Muzsnai Miklós – 1684-ben iratkozott be Enyeden; itt contrascriba volt. Marosvásárhelyen tanított. Később nyáradkarácsonfalvai, székelyvajai lelkész. 1720–1745 között a marosi egyházmegye esperese. – 349–350
- Muzsnai Sámuel – szentmihályfalvi lelkész; valószínűleg azonos az 1695-ben Enyeden beiratkozott diákkal. – 350
- Müller Gáspár, hosszúaszói (hosszúmezei?) – enyedi szász pap, assessor. – 46, 105, 108
- Nadányi Gergely, körösnadányi, mh. 1614 – Mihály és Ábrahámfi N. f. Hajdúkapitány; előbb Báthory Gábor híve, utóbb, 1613-ban másokkal együtt meggyilkolta őt. Az 1614-es országgyűlésen a testőrök megölték. – 504
- Nádudvari Gergely – Péter f., Dézsi Lázár György sógora. 1729-ben iratkozott be Enyeden, itt az író is tanította. Tanult Sárospatakon, Kolozsvárt is. A gyulafehérvári káptalanban működött. Fiaiban meghalt. – 357–359
- Nádudvari Mária, kisjenői, mh. 1762u. – István és Keresztesi Erzsébet l., Vér Györgyné. – 469
- Nádudvari Péter, 1670k.–1726 – Dániel f. 1678-tól Debrecenben, 1692-től Nagyenyeden tanult. Bethlen Sámuel udvarában György, Ádám, Sámuel és Imre nevelője. 1696-ban az ő költségén Franekerben kezdett tanulni. Hazatérve, 1698-ban ugyancsak Bethlen Sámuel udvarában ref. lelkész. 1700-ban marosvásárhelyi, 1705-ben szászvárosi második, 1706-tól első pap; dékán. Híres szónok, prédikációi kiadására már Köleséri biztatta. Beszédeit Bethlen Kata gyűjtette össze; előbb Udvarhelyi Tölcséres Mihályra, annak halála után Szatmári Pap Zsigmondra bízta. A kiadás Kolozsvárt, 1741-ben jelent meg. – 91, 204, 215, 343–344, 355–357
- Nádudvari Sámuel, 1700k.–1745 – id. Sámuel f. Sárospatakon tanult Nagymihályi Szomoló Gergely tanítványaként. Csécsi János professzor ellen írt gúnyirata miatt kénytelen volt Enyedre távozni. 1723-ban iratkozott be, itt Bethlen György fia, majd Kemény János mellett nevelő volt. 1728-tól Odera-Frankfurtban, 1730-tól Franekerben tanult. Hazatérve enyedi második pap Borosnyai Lukács János mellett; 1735-től első pap (második pap Hermányi Dienes József). 1734-ben az univerzalizmusról hirdetett nézetei miatt reverzálisra kötelezték. 1740-től a marosvásárhelyi kollégium tanára. 1746-ban elhagyta állását; katolizált, és Magyarországra, Károlyi Ferenc udvarába húzódott. Nyomatásban is megjelent gyászbeszédei mellett tudományos munkái, összefoglalói kéziratban maradtak. – 64, 90–94, 107–108, 315–316, 336, 349, 352–353, 354, 393, 457
--né: Pósalaki N.; 2. özv. Szarkáné.
- Nagy Boldizsár, petki, 1700k.–1770 – Zsigmond és Kovács Judit f. Főrangú nemes, katolizált. – 234
- Nagy Borbála – Árkosi (Szilágyi) Zsigmond második felesége. – 373, 374, 413–414
- Nagy Borbála, borsai, mh. 1718 – Tamás és Toroczkai Kata l. 1684-től Bethlen Sámuelné; 1708-ban megözvegyült, Haller István felesége lett, de csakhamar újra özvegyen maradt. – 177, 356
- Nagy János – kisludasi birtokos. – 321
- Nagy Józsefné – szászvárosi, középpajtai Monos Nagy Márton és Hermányi Dienes Rebeka l. – 134
- Nagy Pál – paraszti származású, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György gyalogkapitánya. – 516, 523
- Nagy Sámuel, petki – I. Petki (Nagy) Sámuel.
- Nagy Sándor – I. Sándor, Nagy.

- Nagy Tamás, borsai, mh. 1676 – Tamás (?) f. Fehér vm. főispánja. Az 1657-es lengyel hadjáratban tatár rabságba került. Később Teleki párthíve, tanácsúr. Bánffi Dienes perében bíró volt. – 479
- Nagy Zsigmond, petki – I. Petki (Nagy) Zsigmond.
- Nagy Zsuzsanna, petki – I. Petki (Nagy) Zsuzsanna.
- Nagyari Bencik – ifj. József f., bogáti lakos. – 54
- Nagyari József, id., 1651–1694 – Benedek nagyváradai ref. pap f., Tofeus Mihály veje, Nánási Lovász Mihály sógora. Nagyváradon, Kolozsvárt, Sárospatakon, majd két évi huszti rektorság után külföldön tanult: 1674-től Groningenben és Franekerben, 1676-tól Leidenben Wittich tanítványaként. Megfordult Utrechtben is. Hazatérve, 1679-től fogarasi lelkész, egyben I. Apafi Mihály udvari papja. Hírneves prédikátor. – 53–56, 127, 237
--né: Tofeus Mária.
- Nagyari József, ifj., sz. 1688k. – id. József és Tofeus Mária f. 1705-ben iratkozott be Enyeden; testvérével, az enyedi diákként meghalt Benedekkel együtt diákoskodott. Hivatali pályára lépett, enyedi polgár, assessor, hadnagy volt. – 54, 56, 336
- Nagyenyedi Bajusz János – tisztartó. – 437, 448–449
- Nagyenyedi Bőr Ádámné – 35
- Nagyenyedi Szabó Tamás – miriszlói lakos. – 43
- Nagyenyedi Telegdi Márton – Toroczkai Jánosnak és feleségének, Petki Sárának szolgálja. – 369–370
- Nagymihályi Szomoló Gergely – tanulmányait Miskolcon, Kassán, Sárospatakon végezte. 1713-tól Miskolcon tanított, 1716-tól az utrechti és franekeri egyetemet látogatta. 1718-ban Sárospatakra hívták, 1719-ben tanárrá választották és beiktatták. Professzortársával, Csécsi Jánossal többször összeütközött. A diákság megoszlott; 1722-ben Nagymihályit deákjaival együtt kikergették az iskolából. Hosszú háborúskodás és a királyi commissio működése után mindkét tanárt elmozdították. – 91, 108
- Nagyszegi Gábor – román származású nemes, a gk. püspök titkára. Unióellenes tevékenysége miatt bebörtönözték. Erdélyi származású; Felsőbányára települt át. – 484
- Nalácsi István, nalácsi, 1632–1702 – Péter és Palatics Erzsébet f. I. Apafi Mihály főembere, udvarmestere. Tanácsos, majd Hunyad vm. főispánja. Teleki Mihály párthívei közé tartozott. – 251, 479, 481, 483, 490, 495
- Nalácsi István, nalácsi, br., mh. 1760 – György és br. Jósika Zsuzsanna f., kapitány. – 290
- Nalácsi József, nalácsi, br., 1679k.–1747 – András és vízaknai Nagy Borbála f., guberniumi tanácsos. Első felesége, Makrai Kata 1725-ben meghalt. Második Folti Zsuzsa; harmadik 1732-től gr. Toroczkai Borbála. – 319–320
--né: Toroczkai Borbála.
- Nalácsi Károly, nalácsi, br., 1732u.–1760u. – József és Toroczkai Borbála f. Hadik Andrással 1757-ben megfordult Berlinben. – 320
- Nalácsi Sára, nalácsi, 1670k.–1760 – Lajos és Toldalagi Mária l. Előbb gr. id. Székely Ádám, tőle elválva Barcsai Gergely felesége. – 231, 344, 422
- Nánási András – I. Nánási Lovász András.
- Nánási István – küküllővári ref. pap 1693k.; mellette mester Hermányi Dienes Péter. Valószínűleg azonos azzal a Nánási Istvánnal, aki 1674-ben iratkozott be Enyeden; Huszton volt rektor, s innen ment akadémiákra. – 126, 127
- Nánási Mihály – I. Nánási Lovász Mihály.
- Nánási Lovász András, 1695k.–1750u. – Mihály ref. esperes f. 1714-ben iratkozott be Enyeden, itt 1720-ban senior volt. 1721-ben Franekerben tanult, itt disszertációt is írt. Megfordult Odera-Frankfurtban, Utrechtben, Londonban is. Hazatérve 1724-től kassai, 1728-ban huszti, 1731-ben viski, 1736-ban nyíraczádi, 1737-ben marosszentkirályi ref. lelkész, itt Bánffi Zsigmond a patrónusa. Volt füredi pap is (?). 1750-től a Teleki család udvari papja. – 84, 85, 196, 222–223, 229–230, 265, 313, 336, 441–442
- Nánási Lovász Mihály, 1662–1709 – István f., Tofeus Mihály veje, Nagyari József sógora. Nagybányán, Debrecenben, 1679-től Nagyenyeden tanult. 1682-ben huszti, 1684-ben nagybányai rektor. 1685-től Leidenben tanult, itt 1687-ben disputált. Hazatérve etédi ref. pap.

- 1696-tól udvarhelyi esperes; utóbb Székelyudvarhelyen, 1706-tól Marosvásárhelyen szolgált. – 127, 128, 129, 136, 460–461
- Naszupogli Huszain – budai beglerbég, id. Bethlen István pártfogója. Bethlen István kudarca után a szultán az ázsiai határookra helyezte. – 526
- Nemes Domokos, hídvégi, sz. 1679e. – János háromszéki főkapitány és brenhidai Huszár Borbála f. Gyermekei nem voltak. – 166
- Nemes Elek, hídvégi – Tamás és László Sára f., Judit testvére. – 166, 167
- Nemes János, hídvégi, mh. 1688u. – Tamás és Mikó Zsuzsanna f. 1667-től háromszéki főkapitány, táblai ülnök, fejedelmi tanácsos. – 493
- Nemes Judit, hídvégi – Tamás és László Sára l., Elek testvére; Torma Györgyné. Az udvarhelyi kollégium jötevője, könyvtárának gyarapítója. – 164, 166, 167, 168
- Nemes Mátyás, hídvégi, mh. 1727u. – János háromszéki főkapitány és brenhidai Huszár Borbála f. Az udvarhelyi egyházmegye pártfogója, az udvarhelyi kollégium gondnoka. – 166
--né: Ugron Borbála.
- Nemes Tamás, hídvégi, mh. 1721e. – Tamás és László Sára f., Elek és Judit testvére. – 266
- Nemes Teréz, hídvégi – Mátyás és Ugron Borbála l. – 166
- Német Ferenc – német származású magyarhermányi katolikus egyházi. – 250
- Németi Sámuel – l. Szathmármémeti Sámuel.
- Németiné – Vásárhelyi [Bitumen] Mihály húga, kolozsvári lakos. – 268
- Nicolisi – a jezsuiták tanítványa. – 466
- Nolte (Noltenius), Johann Friedrich, 1694–1754 – I. Frigyes Vilmos porosz király udvari papja. – 307
- Nyári István, bedegi, br., mh. 1643 – Pál és enyingi Török Zsuzsanna f. Bethlen Gábor, utóbb Ferdinánd híve; kállói kapitány, 1635-től kamarás és tanácsos; Szabolcs vm. főispánja és felső-magyarországi főkapitány. 1632-től báró. – 514
- Nyíró Judit, mh. 1723u. – kb. 1691-től Pápai Páriz Ferenc harmadik felesége. – 208, 209, 331, 332
- Oláh Ferenc – Kemény Péter asztali embere. – 223–224
- Olasz Borbála – Miksa Lászlóné. – 194
- Olaszteleki Tamás Mihály – az 1700-as években id. Vásárhelyi Tőke István tanítványa Székelyudvarhelyen. Tőke István széki papsága idején kápláni teendőket végzett. 1711-ben Enyeden iratkozott be. Öngyilkos lett; a matricula szerint „Dementatus, tandem obiit”. – 461
- Ormándi János – nemes származású ügyvéd, Szeben ostromakor (1660) a császár követe. – 478
- Ország Istvánné – középpajtai parasztasszony. – 53
- Ostervald, Jean Frédéric, 1663–1747 – svájci, neuchâtel ref. teológus. 1686-ban diakónus, 1699-ben lelkész, az ún. svájci „teológiai triumvirátus” tagja. Termékeny prédikációíró. – 182
- Osvát – Daniel Ferencné Bánffy Ágnes szeretője. – 141, 287
- Osvát László – l. Bibarcfalvi Osvát László.
- Otrokocsi Fóris Ferenc, 1648–1718 – Sárospatakon tanult; 1669-ben Szatmáron tanított Veszprémi István mellett. 1681-ben Utrechtben, 1672-ben Marburgban tanult, itt disputált is. Hazatérve 1673-ban rimaszécsi ref. lelkész. 1674-ben lelkésztszáival együtt gályarabságra ítélték. 1676-ban szabadult ki. Ezután Zürichben, Utrechtben, Oxfordban élt. 1679-ben ismét rimaszécsi, majd gyöngyösi lelkész; 1687-ben Kassára került. Itt hivatalából fölfüggesztették. Ekkor külföldre ment, de 1693-ban ismét Magyarországon volt. 1694-ben katolizált, 1699-ben a nagyszombati akadémia jogtanára lett. Egész életét a katolicizmus és protestantizmus közti ingadozás jellemezte; élete utolsó két évtizedében a kettő egyesítésére törekedett. Kiváló nyelvtudós; igen termékeny egyházi író. – 189
- Óvári – bodosi pap. – 323
- Ovidius, Publius, Naso, i.e. 43-i.sz. 18. – 157, 159, 170
- Ökörítői Mátyás – ozdi iskolamester 1649-ben. – 37
- Ördög Kata – Almádi Andrásné. – 35
- Ördög Mihályné – felenyedi lakos. – 40

Ötves Zsófia – I. Verebélyi Ötves Zsófia.

Ötves Fekete István, mh. 1753k. – Bán Sárának, Bod Péter patrónájának f., Enyedi Horvát István mostohafia. Enyedi lakos, Szigeti Gyula József apósa. – 262, 307–308, 420, 434, 468
--né: Bereck Zsuzsanna.

Ötves Fekete N. – István és Bereck Zsuzsanna I., Szigeti Gyula Józsefné. – 338

Pais János – felsőbányai származású. 1720-ban iratkozott be Enyeden. Udvari szolgálatba lépett. – 407

Pákai – bágyi mester 1690k.; valószínűleg azonos azzal a Pákai nevű mesterrel, akit a „Szakáll bég” adott össze a mátkájával. – 206, 430

Pál Ilona, mh. 1770 – baconi, Borosnyai Nagy Zsigmond felesége. Férje írt róla gyászverset. – 80, 244

Pálffy János, erdödi, gr., 1663–1751 – Miklós és gr. Harrach Mária Eleonóra f. Császári hadvezér, 1703-tól altábornagy, 1704-től horvát bán, 1709-től tábornagy, Sáros vm. főispánja. 1710–1711-ben a magyarországi császári csapatok főparancsnoka. A szatmári béke előkészítője. 1741-től nádor, 1742-től a magyarországi hadak fővezére. – 308

Palm, David – a 1687-es országgyűlésen honosították. – 485

Pap János – Szász János futára és bűntársa; Szász Jánossal együtt végezték ki. – 484

Pap Mihály – polyáni lakos. – 37

Pápai András – I. Pápai Páriz András.

Pápai Ferenc – I. Pápai Páriz Ferenc.

Pápai Imre – I. Pápai Páriz Imre.

Pápai János, 1660k.–1740 – Pápai Kovács János f. A Bánffy gubernátor által zálogba vett Rákóczi-birtokok prefektusa. Csatlakozott a szabadságharchoz; II. Rákóczi Ferenc fejedelem kancelláriáján titkár; 1705-ben a Gazdasági Tanács tagja; portai követ. A fejedelem társa a szárműzetésben; halála után Rákóczi József szolgálatába állt. Naplóíró. – 232–233
--né: Wesselényi Anna.

Pápai Juci (Jutka) – ifj. Veszprémi (Pápai) István I., Angyal Péterné. – 384

Pápai Páriz András, 1703–1763 – id. Ferenc és Nyíró Judit f. Nagyenyeden tanult, itt 1711-ben comparatista volt, 1719-ben iratkozott be. 1732-ben orvosdoktori oklevelet nyert; megfordult Lipcsében, Frankfurtban és Halleban is. Kolozsvárt működött orvosként. Könyvtárát és fűvészeti gyűjteményét a kolozsvári ref. kollégiumra hagyta. – 283

Pápai Páriz Ferenc, id., 1649–1716 – Imre ref. lelkész és Kávási Krisztina f. Désen, Gyulafehérvárott, majd 1663-tól Marosvásárhelyen, 1665-től Nagyenyeden tanult, itt 1667-ben publicus praeceptor, 1671-ben contrascriba. 1672-ben külföldre indult. 1672-ben Lipcsében, Odera-Frankfurtban, Marburgban, 1673-ban Heidelbergben tanult, itt filozófiai doktori címet nyert. Baselben 1674-ben kapott orvosdoktori oklevelet. Megfordult Zürichben és Schaffhausenben is. Hazatérve 1676-ban előbb Nagyenyeden orvos; 1677-ben I. Apafi Mihály udvari orvosa; 1680-tól az enyedi kollégiumban a görög nyelv, fizika, logika tanára. Az ő külföldi összeköttetései révén gyűlt össze az a tekintélyes segély, amellyel a szabadságharcban elpusztult kollégiumot újjáépítették. Nagy szerepe volt a leideni ösztöndíjak megszervezésében is. Polihisztor, latin szótárát közel két évszázadon át használták. Első felesége Zöldi Kata, megözvegyülve Szeghalmi Annát, majd Nyíró Juditot vette feleségül. – 124, 125, 126, 146, 207–209, 216, 289, 305–306, 334, 436, 461

--né: Nyíró Judit.

Pápai Páriz Imre, 1693–1730 – id. Ferenc és Nyíró Judit f. 1709-ben iratkozott be Enyeden. 1717-ben Leidenben tanult, itt disputált is; 1719-ben a baseli, 1722-ben a zürichi egyetem hallgatója volt. Megfordult Angliában is, része volt az ún. angliai pénz (az enyedi kollégiumnak juttatott segély) kieszközlésében. Hazatérve 1723-tól Nagyenyeden tanított lektorként, majd a történelem, a görög nyelv és a jog professzora lett. – 282, 328–335

Pápista János – enyedi lakos. – 261

Páris Pál – román származású nemes. Előbb Basa István, utóbb Bethlen Gábor szolgálatában állt. Az 1623-as hadjáratban a román vajdaságok seregeinek biztosa. – 507

- Parmenion, mh. i.e. 330 – Philotas f., a makedónok egyik főembere. II. Fülöp, majd Nagy Sándor hadvezére és tanácsosa. Sándor összeesküvés gyanújával kivégeztette. – 503
- Parschitz (Parschitius) Kristóf, 1643k.–1713 – rózsashegyi (Liptó vm.) származású filozófus és költő. Selmecbányai rektorkodás után Angliában, Belgiumban és Németországban járt; hazatérve conrector, rektor; 1687-től Wittenbergben, ill. Lipszében élt, itt is halt meg. – 537
- Paskó Kristóf, székelyhídi, mh. 1678 – Bihar vm.-ből került Erdélybe. Különböző hivatalokat viselt, utóbb Bélivel együtt menekült a Portára. Hazakerülve éltélte. Megírta Erdély 1658–1660. évi történetét. – 493, 494, 495, 539
- Pasor, Georg, mh. 1635 – a görög nyelv tanára Franekerben. – 160
- Patai István – becei, majd szentmihályfalvai (?) ref. lelkész az 1730-as években. Valószínűleg azonos azzal a Patai P. Istvánnal, aki 1705-ben Utrechtben, Roëll elnöklété alatt jelentetett meg disszertációt. – 275, 338–339, 448
- Patai Máté – enyedi ref. pap és rektor, majd 1660-ban magyarszentkirályi, 1661-ben becei lelkész. Jegyző, 1663-tól esperes. Tisztségéből elmozdították. – 104
- Patai – valószínűleg a báji Patai család tagja. – 435
- Pataki István – ref. lelkész 1740k. – 78
- Pataki – ozdi prédikátor 1710k. – 301
- Pávai Miklós – udvarhelyi diák, 1718–1719k. megvonták a cipóját, és elhagyta Udvarhelyt. – 167
- Pávai (Cofalvi) Miklós – 1714-ben iratkozott be Enyeden; 1723-ban contrascriba. Később egeni rektor volt. – 328, 334
- Pázmány Péter, panasz. 1570–1637 – Miklós és Massai Margit f. 1616-tól esztergomi érsek. – 92, 273, 512, 516–517, 518
- Pekri Erzsébet Terézia, ozdi, gr., sz. 168? – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia I. Radák Ádámné; egy szakácskönyve maradt fenn. – 452
- Pekri Kata, ozdi, gr., 168?–1759e. – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia lánya. Előbb br. Kemény László, majd gr. Bethlen Elek, végül br. Pöllnitz János felesége; a gubernátor Kemény László anyja. – 291–296, 347, 426, 452
- Pekri Klára Szidónia, ozdi, gr., sz. 168? – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia I. 1700 előtt, 1715-ig br. Révai Imre, majd br. Maszpurg Zsigmond felesége. – 292, 293, 393
- Pekri Lőrinc, ozdi, gr., 1656k.–1709 – Ferenc és fricsi Fekete Klára f., Bethlen János mostohafia. Eleinte Teleki Mihály köréhez tartozott, de 1676-ban a Béldi ligájában való részvétel vádjával, majd 1686-ban Thökölyvel való kapcsolatai miatt börtönbe került. 1690-ben Magyarországra távozott, itt katolizált; 1690-től, 1692-től gróf. A Rákóczi-szabadságharc kitörése után II. Rákóczi Ferenc híve, tábornok, az erdélyi kuruc hadak főparancsnoka lett. Egy kegyességi mű fordítója. – 291, 485
--né: Petrőczy Kata Szidónia.
- Pekri Polixéna, ozdi, gr., sz. 168? – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia I. 1709-től br. Daniel Istvánné. – 294, 452
- Pekri Zsófia, ozdi, gr., 168?–1759e. – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia I. Előbb Kemény Sándor, majd id. Zeyk Mózes felesége. – 187, 452
- Pellérdi Péter, mh. 1599u. – valószínűleg Baranya megyei család tagja, aki a török hódítás előtt menekült Erdélybe. Báthory Zsigmond udvarmestere. 1599-ben bigámiáért elítélték. – 500
- Pelnicz – l. Pöllnitz János.
- Pelsőczy Kovács Éva – János I. – 453
- Pelsőczy Kovács János, 1672–1749 – tanulmányait Pelsőcön (Gömör vm.), 1681-től Rimaszombatban, 1686-tól Debrecenben, majd Miskolcon, 1691-től Gyulafehérvárott végezte. Itt II. Apafi Mihály udvari káplánja, majd ebesfalvi ref. lelkész. 1697-ben Odera-Frankfurtban, 1698-ban Utrechtben, 1699-ben Franekerben és Leidenben tanult, itt disputált. 1700-ban hazatérve Keresztesi Sámuel udvari papja, 1702-től szentmihályfalvai, 1704-től magyarigeni lelkész (itt ifj. Ajtai Benkő István a mester mellette). 1717-től a gyulafehérvári egyházmegye esperese, 1740-től egyházkerületi jegyző. 1748. november 27-től 1749. január 18-án bekövetkezett haláláig püspök. – 95–96, 99, 303, 344, 453
- Perényi Ferenc, perényi, mh. 1622u. – György és Thurzó Anna f. Császárpárti főúr; Bethlen Gábor fejedelemsege idején országos főkapitány. – 514

- Perényi Gábor, perényi, mh. 1636u. – György és Thurzó Anna f. Császárpárti főúr. 1608-tól Ugocsa vm. főispánja. – 514
- Perényi György, perényi, br. – György és Thurzó Anna f. Császárpárti főúr, Abaúj és Zemplén vármegyék főispánja. – 514
- Peretséni István – Dengelegi Péter káplánja Enyeden. – 104
- Perneszi Zsigmond, osztopáni, mh. 1715–1721k. – királyfalvai birtokos nemes. I. Apafi Mihály udvarmestere, 1686-ban Bécsben járt követségben. Kegyességi munkák írója, fordító. – 481
- Persicz – székelyudvarhelyi jezsuita. – 423
- Petene Ferenc, petelyei – az író anyai dédapja. – 129, 180
- Petene Sára – Ferenc I., második házasságában Verebéli Ötves Dávid felesége, az író anyai nagyanyja. – 129, 130, 131, 132, 133, 180
- Petene Zsigmond – az író anyai dédapjának öse, Báthory Zsigmond pohámoka. – 180
- Péterfalvi Farkas Pál – lapádi lakos. – 34
- Petki Anna, királyhalmi (derzsi), gr., 1720–1768 – Dávid és gr. Zichy Sára I. Gr. Komis Antal második felesége. – 263
- Petki Dávid, királyhalmi (derzsi), gr., mh. 1743 – János csiki főkirálybíró és br. Haller Krisztina f. 1690-től gróf. A szabadságharc alatt Brassóban élt. 1715-ben királyi táblai ülnök, majd Kolozs vm. főispánja. – 263
- Petki Sára, királyhalmi (derzsi) – János csiki főkirálybíró és br. Haller Krisztina I. 1704 előtt br. Toroczka Jánosné. – 369, 380, 401
- Petki (Nagy) Sámuel – Zsigmond és Kovács Judit f. Az író tanítványa. – 163, 169
- Petki (Nagy) Zsigmond, mh. 1719u. – 1716-ban Belső-szolnok vármegyei birtokos. Felesége Kovács Judit. – 162, 169, 431–432
- Petki (Nagy) Zsuzsanna, mh. 1748 – Zsigmond és Kovács Judit I. Bánffy Imre jegyese; a mátkaság felbomlása után gr. Teleki Sándorné. – 63, 431–432
- Pető Benedek – István és Albert Judit f., az író unokatestvére. – 110
- Pető Istvánné – Albert Judit.
- Pető Jakab – magyarhermányi lakos, az író rokona. – 248
- Pető Jánosné – Albert Kata.
- Pető Mózes – István és Albert Judit f. Az író unokatestvére. – 110
- Petróczy Kata Szidónia, petróczi és kaszavári, br., 1662–1708 – István és Thököly Erzsébet I. Wesselényi Lászlóné Bakos Zsuzsanna gyámsága alatt nevelkedett. 1681-től Pekri Lőrinc felesége. 1704-ben férje Rákóczihoz való csatlakozása miatt Rabutin tíz hónapig fogva tartotta Szebenben. 1705-ben Moldvába menekült más Rákóczihoz hű erdélyiekkel együtt. 1706-ban visszatért Erdélybe, majd 1707-ben újra menekült, ezúttal Husztra, majd Beregszentmiklósrá; itt is halt meg. Gyermekei közül csak öt leánya ért felnőtt kort. Költő, fordító. – 291
- Piscator, Ludwig Philipp – heidelbergi származású protestáns teológus. Bethlen Gábor meghívására a gyulafehérvári főiskola tanára, teológiát és oratoriát tanított. 1648-ban visszatért Heidelbergbe. Számos tankönyv szerzője. – 135
- Pogány – jezsuita szerzetes Székelyudvarhelyen 1710k. – 155, 423
- Poiret, Pierre, 1646–1719 – hugenotta családból származott. Baselen és Heidelbergben tanult; 1669-től lelkész. Descartes tanítványaként indult, a misztika felé fejlődött, misztikus írótka adott ki; ezek a német pietizmusban éledtek újjá. A modern szentimentalizmus egyik elődje. – 119, 366
- Popa Vaszília – bagói román jegyző. – 464
- Porcsalmi András – 1683-ban iratkozott be Enyeden; Keresztési Sámuel tanítója, majd őtordai rektor volt. Id. Kemény Boldizsár fiainak (Boldizsár, György, Ferenc) tanítója, „öreg” Kemény László udvari embere. – 284, 306
- Pósalaki – debreceni szenátor, Nádudvari Sámuel apósa. – 93, 354
- Pósalaki N., mh. 174? – a debreceni szenátor I. Nádudvari Sámuelné. – 93, 315, 349–350, 354
- Pöllnitz (Pelnicz) János, br. – hadnagy, Pekri Lőrinc veje. – 293, 294–295
- né: Pekri Kata.

- Prépostvári Zsigmond, lokácsi, br., 1597e.–1645 – Bálint és Csáki Anna f. Ecsedi kapitány. A császárpárt támogatásával mind Bethlen Gábor, mind Brandenburi Katalin, mind I. Rákóczi György ellenében megkísérelte a fejedelemség megszerzését. 1631-ben pert indítottak ellene, s jószágvesztésre ítélték. Elmenekült Erdélyből, később azonban visszatért. 1644-től Közép-Szolnok és Kraszna vm. főispánja. – 514, 524
- Prinyi – I. Perényi.
- Pucheim (Puchaimb), Johann Christoph, gr., mh. 1650u. – császári altábornagy, a bécsi udvar bizalmas embere. Az 1645–ös felvidéki hadjárat császári parancsnoka. – 532
- Putnoki István, mh. 175? – az enyedi egyházmegye jegyzője 1749 táján. – 70, 98, 99, 378
- Pünkösdi Mihály, uzoni – nemes származású. Az enyedi kollégium udvarbírája, aztán Barcsai Gergelyné szolgálatában állt. Danczkai József veje. – 198, 200, 201, 348, 422, 465, 466
- Pünkösdiné, uzoni – Mihály anyja. – 422
- Pünkösdiné, uzoni – Mihály rokona. – 422
- Püspöki Lászlóné – Komáromi Zsuzsanna.
- Quad, Matthias – Bethlen Gábor fejedelemsége alatt az udvari német gyalogok kapitánya. Diplomáciai feladatokat is végzett, 1626-ban Bethlen követe Hágában. – 508, 509
- Rabutin, Bussy de, Johann Ludwig, 1642–1717 – francia származású császári tábornagy, 1696-ban Erdély katonai parancsnoka. 1704-től Erdélyt a kurucok ellen védelmezi. 1706-ban a Dunántúlra rendelték, 1707-ben tért vissza Erdélybe. 1708-ban fölmentették. – 483, 485, 487, 488, 489, 498
- Rácz Krisztina, galgói – Péter és kecsset-szilvási Szilvási Judit I. Jósika Imréné (Nagy Iván szerint utóbb osdolai Kun Miklós felesége, Hermányi szerint Jósikánéként meghalt.) – 342
- Rádai Eszter, rádai, 1716–1764 – Pál és Kajali Klára I. 1732-től gr. Teleki Lászlóné. A magyar nyelvű könyvek szenvedélyes gyűjtője, a protestáns irodalom művelőinek pártfogója. – 263
- Radák Ádámné – Pekri Erzsébet Terézia.
- Radák István, bényei, br., mh. 1773 – Ádám és gr. Pekri Erzsébet Terézia f. Kapitány. – 465, 466
- Radnótfái (Fái) János – jobbágy származású. A Rákóczi-szabadságharc idején Kolozsvárt tanult. Előbb szászvezessződi, majd miriszlói ref. lelkész, Fái János, József és Sámuel apja. – 348, 381–382
- Radnótfái Zsigmond, mh. 1759e. – 268
- Radnóti István – újtordai pap 1644–1650 között. – 36, 38
- Radnóti Miklós – marosszentkirályi ref. pap 1636-ban. – 33
- Radnóti Szántó – előbb csekelaki, 1760 táján kövesdi ref. lelkész. – 449–450
- Radó János – 35
- né: Enyedi Kun Anna.
- Ráduly Sorban – I. Szerban, Radu.
- Radziwill, Janus, 1612–1655 – litván főhetman, a lengyel disszidensek vezére. Vasile Lupu fejedeleme. – 531, 533
- Rákóczi Ferenc, II., felsővadászi, 1676–1735 – I. Rákóczi Ferenc fejedeleme és gr. Zrínyi Ilona f. 1704-től erdélyi fejedeleme. – 231, 233, 277, 370–371
- Rákóczi György, I., felsővadászi, 1591–1648 – Zsigmond erdélyi fejedeleme és Gerendi Anna f. Felső-magyarországi nagybirtokos, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt kassai generális; 1630-tól Erdély fejedelme. – 280–281, 394, 499, 501, 506, 510, 514, 517, 521, 522–534
- né: Lorántffy Zsuzsanna.
- Rákóczi György, II., felsővadászi, 1621–1660 – I. Rákóczi György fejedeleme és Lorántffy Zsuzsanna f. 1640-ben Várad kapitánya és Bihar vm. főispánja. Apja háború alatt Erdély kormányzója. 1642-ben fejedelemmé választották. 1648-tól ténylegesen uralkodott. A lengyel korona megszerzésére indított hadjárat bukása után török nyomásra kényszerült lemondani. A fejedelemség visszaszerzésére irányuló kísérletei közben, Gyalu és Fenes között a törökkel vívott ütközetben halálosan megsebesült, és Sebesvárott (Bologa), más források szerint Váradon meghalt. – 280–281, 477, 478, 533–537
- né: Báthory Zsófia.

- Rákóczi Zsigmond, felsővadászi, br., 1544–1608 – János f. A Rákóczi család politikai és gazdasági hatalmának megalapozója. Szendrői, 1587-től egri főkapitány, 1593-tól báró, tanácsos, Borsod vm. főispánja. Sikeresen vett részt a török elleni harcokban. 1604-ben csatlakozott Bocskaihoz, aki Erdély kormányzójává s hadai főgenerálisává tette. 1607-től erdélyi fejedelem. 1608-ban lemondott Báthory Gábor javára. – 502–503
- Rákóczi Zsigmond, felsővadászi, 1622–1652 – I. Rákóczi György fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna f., II. Rákóczi György öccse. 1643-ban a székelyek generálisa. 1644–1645-ben az erdélyi sereg egyik vezére. 1647-ben a partiumi vármegyék és a magyarországi Rákóczi-uradalmak kormányzója. Művelt ember, a puritanusok pártfogója; ő hozatta Sárospatakra Comeniust. – 534, 535
- Rátz György – keményfalvi lakos. – 132
--né: Verebélyi Ötves Éva.
- Rátz Kelemen – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Galambfalvi ref. lelkész lett. Valószínűleg ő az, akitől 1731-ből két halotti oráció maradt fenn. – 165
- Rátz N. – György és Verebélyi Ötves Éva l., Geyzanoszi Sándor almási unitárius pap felesége. – 132
- Reberius – I. Riberius.
- Récsei Krisztina – ifj. Enyedi István, az orvos felesége. – 386
- Remetei András – 1724-ben iratkozott be Enyeden. Medgyesi lelkész lett. – 331
- Rettegé Judit, kisbudaki – Miklós és Diószegi Éva l. Danczkai Józsefné. – 74
- Rétyi – esetleg azonos lehet az 1718-ban Enyeden beiratkozott Rétyi Lászlóval. Székely származású, Magyarországon volt mester. – 212–213
- Révai Ferenc, szklabinai és blatniczai, br., mh. 1656 – Gábor turóci főispán és Thurzó Kata f. Császárpárti főúr; tanácsos, 1622-től Turóc vm. főispánja. – 510
- Révai Imréné – Pekri Klára Szidónia.
- Révai Lőrinc, szklabinai, és blatniczai – Imre és gr. Pekri Klára Szidónia f. Turóci főispán. – 306
- Reznér (Reussner, Reissenfels), Georg, mh. 1703 – nagyszebeni patrícius és tanácsag. A szász jogról írt tanulmányokat. – 484
- Rhédei Ferenc, kistrédei, gr., 1610–1667 – Ferenc nagyvárad kapitány f., Bethlen István veje. Máramaros vm. főispánja; 1657-ben a lemondani kényszerült Rákóczi helyébe fejedelemmé választották, de 1658 elején visszalépett Rákóczi javára. A lengyelországi hadjáratban II. Rákóczi György egyik alvezére volt. Utóbb Kemény János híve. 1659-től gróf. – 536, 537
- Rhédei Ferenc, kistrédei, 1634–1684 – János és Kornis Margit f. Barcsai, majd Kemény János fejedelem híve. 1664-től Kolozs vm. főispánja, Udvarhelyszék főkirálybírája, fejedelmi tanácsos. – 480, 494
- Rhédei Júlia, kistrédei, 1669–1716 – István és Perneszi Mária l. Bethlen Miklós második felesége. – 478
- Riberius – spanyol származású, eredeti neve valószínűleg Riberion vagy Ribeira. A Bethlen Gábor idején Erdélybe vándorolt, Spanyolországból származott zsidók orvosa lehetett. – 514
- Ribiczei Farkas – „öreg” Kemény László inasa. – 314
- Rissen – I. Ryssen.
- Rochus – minorita szerzetes Enyeden, Besztercén, majd gr. Teleki Pál és Haller Borbála udvari káplánja. Öngyilkos lett. – 471–472
- Roëll, Hermann Alexander, 1653–1718 – ref. teológus. 1685-től Franekerben, 1704-től Utrechtben teológiaprofesszor, Vitrina ellenfele. A coccejanizmus és a karteziánizmus is jelen volt műveiben. – 154, 300–301
- Rosenfeld – szebeni szász tanácsúr. – 400
- Rozgomi – ref. pap. – 401
- Rozgonyi János, 1648–1711 – Kolozsvárt tanult, itt senior volt 1671-ben. Külföldön folytatott tanulmányokat; 1679-ben Leidenben disputált. Hazatérve 1680-ban udvarhelyi rektor; az iskolát két osztállyal bővítette, a könyvtárt rendezte, az iskola törvényeit leíratta. 1685-től kolozsvári, 1690-től fogarasi, ill. széki ref. lelkész, 1694-től esperes. – 119–120, 121–122
- Rozgonyi (Sutoris) Varga János, mh. 1658–1638-ban iratkozott be a franekeri egyetemre, itt 1640-ben disputált. Ugyanebben az évben hazatérve marosvásárhelyi iskolamester; 1648-tól nagyenyedi ref. lelkész, majd esperes. 1657-ben ótordai pap. – 105

- Rozsnyai József – 1724-ben iratkozott be Enyeden, itt a parvisták praepceptora volt; utóbb miriszlói ref. lelkész. – 331
- Rozsnyai József, marosjárai – András f., Rozsnyai Dávid török deák unokája. Királyi táblai ülnök. – 402–403
- Rozsnyai – I. Rozsnyai József, marosjárai.
- Rudolf, I., 1552–1612 – II. Miksa császár és Habsburg Mária f. 1576-tól 1608-ig magyar király, 1612-ig német-római császár. – 501
- Ryssen, Leonard, mh. 1680 – ortodox németalföldi teológus. 1666-tól részt vett a coccejanizmus elleni küzdelmekben. – 161
- Sámbár Mátyás, 1617–1685 – 1637-ben a jezsuita rendbe lépett. Pozsonyban, Grácban tanult, majd Erdélyben, ill. a Felvidéken működött. Neves hitszónok, hitvitázó. – 281
- Sándor, Nagy, i.e. 356–323 – II. Fülöp király és Olümpiasz f. 336-tól haláláig makedón uralkodó. – 499, 503
- Sándor – enyedi minorita gvárdián az 1760-as években. – 472, 473
- Sándor Mihály – udvarhelyszéki székely. – 423
- Sánta Borbély Mihály – enyedi orvosborbély. – 438
- Sarmasági Ferenc, sarmasági – „öreg” Kemény László titkára és rokona. – 310, 311–312
- Sarmasági Zsigmond, sarmasági, mh. 1622u. – 1581-től Torda, utóbb Kraszna vm. főispánja, Báthory Zsigmond párthíve. 1604-ben Básta bebörtönöztette. Részt vett a Báthory Gábor elleni összeesküvésben 1610-ben. Bethlen idején tanácsos; 1616-ban homonnai Drugeth György pártjára állt, és Magyarországra menekült. Az Erdély ellen vezetett hadak egyik vezére volt. – 505
- Sárosi János, kissárosi – Küküllő vm. követe, portai követ, 1691-től ítélőmester, tanácsúr és főhadbiztos. A gk. papok unióellenes tiltakozását ítélőmesterként hivatalosan kiadta, ezért bebörtönözték, Bécsben azonban fölmentést kapott. Részt vett a Rákóczi-szabadságharcban. – 484, 489
- Sárpataki (Keresztes) Márton, sárpataki, gr., mh. 1727 – Márton ítélőmester és Jármí Erzsébet f. A kolozsvári ref. kollégiumban tanult. Testvére, Rebeka, Korda Zsigmondné apósának, Apor Istvánnak hatására katolizált; grófi címet kapott, ekkor vette föl a Keresztes nevet. Küküllői főispán. – 122, 340
- Sárpataki Nagy Márton, sárpataki, mh. 1680k. – Miklós (az író szerint egy Hockmár nevű szász) f., Mihály testvére, Deési Márton nagybátyja. Ügyvéd, 1653-ban királyi ügyigazgató, 1660-ban ítélőmester, később tanácsos. – 122, 340
- Sárpataki Nagy Mihály, 1638–1694 – Miklós (az író szerint egy Hockmár nevű szász) f., Márton ítélőmester testvére, Deési Márton nagybátyja; Enyedi István professzor apósa (?). 1665-től Leidenben tanult, 1667k. tért haza. Nagyar Benedek utóda a kolozsvári lelkészségben; 1693-ban esperes. – 122, 338, 340
- Sárpataki Nagy N. – Mihály I.; Hermányi szerint id. Enyedi István felesége. – 122, 338, 339, 340
- Savoyai Jenő (Francois Eugène de Savoie-Carignan), 1663–1736 – Savoya hercege, francia származású osztrák hadvezér, államférfi. 1683-tól osztrák szolgálatban részt vett a török küzdelemben Magyarországról, valamint a spanyol örökösödési háborúban. 1703-tól az udvari haditanács elnöke, 1714–1715-ben és 1724-ben Belgium helytartója. – 239
- Schaffenberg – I. Schärffenberg.
- Schärffenberg, Friedrich Sigmund, mh. 1688 – császári tábornok, a török elleni hadjárat résztvevője. 1686 tavaszán 7000 fegyverrel hatolt be Erdélybe. Belgrád ostrománál esett el. – 482
- Schramm – tábornok, Bukarest mellett esett el. – 180
- Schultens, Albert, 1686–1750 – holland orientalista, 1713-tól Franekerben, 1729-től Leidenben a keleti nyelvek tanára. A héber-arab nyelvhasználat útterője. – 335, 442
- Schultetus (Schulitz), Weighardt, mh. 1630 – Bethlen Gábor által Erdélybe hívott morva orvos, honosítva erdélyi nemes. Bethlen, ill. Brandenburgi Katalin orvosa. Diplomáciai feladatokat is végzett. Utóbb Bethlen István híve, emiatt Katalin megölette. – 508, 514
- Sean – I. Seau.

- Seau, Johann Friedrich, 1659–1729 – osztrák pénzügyi szakember, kamarai tanácsos. 1701-től az erdélyi kamarai bizottság elnöke. – 497, 498
- Seau, Johann Honorius – Johann Friedrich öccse. 1702-ben váltotta föl bátyját erdélyi tisztben. – 498
- Sebe Gergely – ref. pap f., köpenci lelkész. Első felesége Baróti Mária; elválva újra nősült. – 148–149
- Sebe György – váradai deák, majd olasztelki ref. lelkész 1707–1710k. – 141, 192
- Sebéné – Gergely anyja. – 149
- Segesdi Sámuelné – Vásárhelyi Szócs Zsuzsi.
- Sempronius – ferences szerzetes, utóbb reformátussá lett. – 216–217
- Séra Pál – 198–199
- Serban, Radu, mh. 1620 – 1601-ben, 1602–1610-ig, majd 1611-ben havasalföldi fejedelem. A Craioveniști családból származott. Független államot akart teremteni; szomszédaival egyensúlypolitikát folytatott. Jó kapcsolatot tartott fenn Moldvával. Több ütközetben sikeresen harcolt a törökök ellen. 1603-ban Brassó mellett id. Székely Mózes erdélyi csapatait megverte. A török túlerő ellen nem tudott megállni, trónját feladta, és Bécsbe menekült, itt halt meg. – 504
- Serédi Benedek, göröcsöni, br., mh. 1698 – István és Kamuti Kata f. 1659-ben krasznai főispán. Thököly híve, a Wesselényi-összeesküvés részese; amnesztiát kapott. 1698-ban Közép-szolnok vm. főispánja és az erdélyi királyi tábla ülnöke. Fiai: István, Gáspár, Péter. – 285–286
- Serédi István, göröcsöni, br., mh. 1657 – felső-magyarországi nagybirtokos családból származott. 1638-ban Kraszna vm. főispánja és fejedelmi tanácsos. Követségben járt a Portán és Esterházy Miklós nádornál is. 1657-ben II. Rákóczi György helytartóvá nevezte ki. – 530
- Serédi Klára, göröcsöni, mh. 1753u.– Gáspár és Perényi Kata (?). Br. Toroczka Boldizsárné. 1753-ban már özvegy. – 401
- Serédi [Péter vagy Gáspár], göröcsöni – Benedek és Újlaki Borbála f. Katolizált. – 286
- Serothin – I. Žerotin.
- Setét András – „öreg” Kemény László udvari embere. – 285
- Simén Ferenc, siménfalvi – felesége Körmendi György özvegye; Bikfalvi Zsigmond apósa. – 106
- Simén N. – Ferenc I., Bikfalvi Zsigmondné. – 106
- Socinus (Sozzini), Faustus, 1539–1604 – sienai származású. Az egyik szentháromságtagadó irányzat (socinianizmus) névadója unokatestvérével Laelius Socinussal (1525–1562) együtt. A 16. század végén működött Lengyelországban és Erdélyben. 1578-ban Dávid Ferencnek és Blandrata Györgynek Krisztus istenségéről folytatott vitájában Blandrata mellett foglalt állást. – 189, 371
- Sofronie – Stan Popovici, csórai (Hunyad vm.) származású gk. román szerzetes. 1759-ben részt vett az unióelleni tömegmozgalom szervezésében, de annak antifeudális célkitűzéseit eleinte nem támogatta. Az üldözés elől Havasalföldre menekült; itt maga is a feudális rendszer megszüntetéséért szállt síkra. Utóbb az elnyomók elleni küzdelem népi hőségévé vált. – 462
- Somlyai Albert, csíksomlyói – guberniumi tisztviselő, majd kancelláriai tanácsos. 1765-ben Brukenthal leváltotta, mint politikai ellenfelének, gr. Bethlen Gábornak bizalmi emberét. – 246
- Somodiné – patakfalvi mesterné. – 402
- Soós Krisztina, soóvári, sz. 1670k. – György és Barkóczi Éva I. Br. id. Klobusiczky Ferenc felesége. – 321
- Sorger Gergely, mh. 1739 – 1711-től egri kanonok; dulmi címzetes püspök, utóbb 1729–1739 között Erdély katolikus püspöke, kormányzékai tanácsos, liber báró. – 384
- Sós Ferenc, id., 1670–1720 – tanulmányait Kuduban (Szolnok–Doboka vm.), Kolozsvárt folytatta, itt senior volt. 1696-tól Franekerben tanult, itt 1698-ban disszertációt is jelentetett meg. Hazatérve két évig gr. Bethlen László udvari papja; 1700-tól kolozsvári ref. lelkész, 1710-től kolozs-kalotai esperes, 1717-től az erdélyi egyházkerület püspöke. Prédikációk, gyászbeszédek írója. – 170

- Sós Ferenc, ifj., 1704–1776 – id. Ferenc püspök és Pataki Mária f. 1723–1733-ban a franekeri egyetemen végzett tanulmányok után 1735-től bonchidai, 1742-től kolozsvári ref. lelkész, 1760-tól kolozs-kalotai esperes. Néhány halotti orációja jelent meg nyomtatásban. – 394
- Spanheim, Friedrich, ifj., 1632–1701 – ref. teológus. Apja Genfben, utóbb Leidenben a filozófia, majd a teológia professzora. Ő maga Leidenben kapott teológiai képzést. 1665-től a heidelbergi, 1670-től a leideni egyetemen a teológiai professzora. Coccejus tanítványa és utóda; az ortodoxia védelmezője. Mind a karteziánus iskolával, mind az arminianusokkal, mind az angol valláskritikusokkal éles irodalmi csatát folytatott. – 388
- Spinoza, Baruch (Benedictus de), 1632–1677 – zsidó származású holland filozófus, szabadgondolkodó. Vallás- és bibliakritikus. Filozófiája lényegében materialista, panteista formában. A demokratikus köztársaság jogosultságát kívánta megalapozni. Szembeszállt a teológiai megalapozottságú aszketikus erkölccsel; a vallási képzetek keletkezését a tudatlanságból és a félelemből vezette le. – 107, 315
- Strassburg, Paul – kapitány, II. Gusztáv Adolf svéd király tanácsosa. Két ízben járt követségben Bethlennél, egy ízben I. Rákóczi Györgynél. – 519
- Suska – udvarhelyi leány. – 174
- Suska Kató – Szentgyörgyi Márk István és Suska I. – 174
- Sükösd Gábor – oláhlapádi gazda, Bogáti János veje. – 345–346
--né: Bogáti N.
- Süllyes Dani – 452
- Szacsvai – Enyedi István borozó társa. – 338, 448
- Szakáll bég – vacans pap Udvarhelyen; második felesége id. Letenyey Pál özvegye. – 429–430
- Szalárdi János, 1601–1666 – Szatmár megyei származású. Külföldi egyetemeken tanult. 1634-ben a gyulafehérvári levéltár conservátora, I. Rákóczi György titkára, 1666-ban adóbeszedő. Történetíró; *Siralmas krónikája* kilenc könyvben foglalta össze Erdély történetét Szapolyai János uralkodásától 1662-ig. Nyomtatásban csak 1853-ban jelent meg először. – 536
- Szántó András – enyedi szabó, Kamarási György veje. – 281
- Szántó Mihály, id. – décesei jobbjágy származású; enyedi hadnagy. – 384
- Szántó Mihály, ifj. – id. Mihály f., előbb II. Apafi Mihályné számtartója Hunyadon, aztán Enyedre költözött. – 284–285, 359
--né: Borberek Druziánna.
- Szappon Simon – ev. szász származású. Katolizált, a tristiai bányákban viselt hivatalt. Az 1750-es években enyedi szenátor; a város katolikus gyülekezetének tekintélyes tagja. – 260, 261
- Szarkáné – nemesasszony, Nádudvari Sámuel második felesége. – 315–316
- Szász (Zabanius) János, gr., 1663–1703 – Zabanius Izsák eperjesi professzor f. Tübingenben tanult. Szebeni polgármester, 1691-ben a szász nemzet kerületi jegyzője, 1695-ben alkirálybíró, 1698-ban guberniumi tanácsos, 1700-ban főkirálybíró. 1693-tól Sachs von Harteneck néven birodalmi lovag, 1702-ben szász gróf. Törvénytelenégei, bűncselekményei miatt kivégezték. – 484, 485
- Szathmári József – 1719-ben udvarhelyi deák, senior. – 211–212
- Szathmári Mihály – I. Szatmári Paksi Mihály.
- Szathmári Sámuel – Székelyudvarhelyen tanult, itt az író tanítója volt. 1715-ben Enyeden iratkozott be, itt az alumnisták praesese. Nagybányai mesterségében meghalt. – 157, 177
- Szathmári – enyedi deák. – 201
- Szathmáriné – enyedi bába. – 416
- Szathmári Paksi Mihály, 1683–1744 – István ref. lelkész és Békési Anna f. A gyulafehérvári kollégiumban, majd Tállyán tanult. Járt Kassán, Sárospatakon is. Győri, 1708-ban tokaji tanító. 1710-ben Franekerben, majd Utrechtben tanult. 1711-ben tért haza, tokaji ref. lelkész lett. 1716-tól a gyulafehérvári kollégium tanára. Az iskolával együtt költözött ez év márciusában Krakkóba (Alsó-Fehér vm.), decemberében Marosvásárhelyre. 1728-ban egyházkerületi jegyző. 1734-től a sárospataki kollégium igazgatója, a zempléni egyházmegye esperese. Coccejanus teológus. Több halotti oráció szerzője. – 64, 316–317, 337, 343–344

- Szatmári Pap János, 1657k.–1708 – Szatmáron, Kolozsvárt, majd 1680-ban Leidenben, 1681-ben Franekerben tanult, itt Wittich tanítványa volt, disputációkat írt. Hazatérve nagybányai, 1685-től székelyudvarhelyi rektor, itt Cserei Mihály, ill. Hermányi Dienes Péter tanítója. Utána Zilahon, majd Désen ref. lelkész, 1692-től esperes, 1696-tól Kolozsvárt szolgált. Buzgó coccejanus és karteziánus. Sándor és Zsigmond apja. – 119, 366
--né: Villás Sára.
- Szatmári Pap Sándor, 1697–1745 – János kolozsvári lelkész és Villás Sára f. Tanulmányait Kolozsvárott végezte, itt 1720k. senior. 1723–1731 között az erdélyi ref. főkonvizstórium ösztöndíjasaként Lőcsén, Amszterdamban, Odera-Frankfurtban, 1727-ben Utrechtben és Franekerben, 1729-ben újra Utrechtben tanult nyomdászatot; e két utóbbi városban az egyetemre is beiratkozott. Megfordult Halléban is. Hazatérve haláláig a kolozsvári egyházkerületi nyomda vezetője volt. – 366
- Szatmári Pap Zsigmond, 1703–1760 – János kolozsvári lelkész és Villás Sára f. Kolozsvárt kezdte tanulmányait, itt 1723–1728 között könyvtáros. 1729-től Utrechtben és Groningenben tanult. Hazatérve 1733-ban br. Kemény Simon udvari papja, 1735-től kolozsvári ref. lelkész, 1748-ban kolozs-kalotai esperes. 1749-től egyházkerületi jegyző. 1760 februárjától áprilisig püspök. Híres szónok, halotti orátor. Ő rendezte sajtó alá Nádudvari Péter prédikációit. – 98, 99, 119, 269, 270, 355, 366, 377, 394
- Szathmárnémeti Mihály, 1638–1689 – Sámuel testvére. Tanulmányait Szatmárnémetiben, Szatmáron, Debrecenben, Sárospatakon végezte. 1661-től tokaji rektor. 1664-ben Franekerben és Groningenben, 1665-ben Utrechtben, 1666-ban Leidenben tanult. Hazatérve rektorként működött; 1670-től gönci ref. lelkész. Innen Debrecenbe menekült az üldözés elől. 1673-ban kolozsvári ref. lelkész, 1681-től esperes. Terményeit egyházi szerző. – 458
- Szathmárnémeti Sámuel, 1658–1717 – Mihály öccse. Tanulmányait Szatmárnémetiben, 1675-től Kolozsvárt, 1679-től Debrecenben végezte. 1680-ban Utrechtben, majd Leidenben, 1682-ben Franekerben tanult; disputált, tudományos műveket adott ki. Hazatérve 1684-től a kolozsvári kollégium tanára, filozófiát és bibliai nyelveket tanított. 1693-tól II. Apafi Mihály nevelője. 1695-ben visszatért Kolozsvárra, a teológia tanszékre. A hazai karteziánus filozófia egyik jelentős képviselője. Tekintélyes adományokat hagyott a marosvásárhelyi, a sárospataki (gyulafehérvári), a nagyenyedi és a kolozsvári iskolákra; ez utóbbi a könyvtárát is örökölte. Egyházi irodalmi művei, halotti orációi, gyászversei maradtak fenn. Baconi Incze Máté mondott fölötte halotti beszédet. – 56, 158, 270, 366, 387
- Száva Mihály, sárdi, br., mh. 1729 – Magyarországról származott; előbb Bornemisza Anna tisztartója, majd az erdélyi bányák inspektora. 1692-ben Zaránd vm. főispánja; 1697-től báró. 1703-ban fehérvári kapitány. A kurucokhoz csatlakozva II. Rákóczi Ferenc rábízta az erdélyi kincstári birtokok kezelését; e tisztében elkövetett visszaéléseiért börtönbe került. – 485, 496
- Széchy Mária, rimaszécsi, gr., 160?–1680 – György és Drugeth Mária l. 1627-ben iktári ifj. Bethlen István felesége, megözvegyülve rosályi Kun Istvánhoz ment feleségül, majd elválva Wesselényi Ferenchez. 1671-ben a Wesselényi összeesküvésben való részvétele miatt I. Lipót fogságban tartotta. – 525
- Szederjesi János – olasztelki ref. pap, Hermányi Dienes Péter elődje. – 135, 137
- Szegedi István – Bethlen Gábor kengyelfutója. – 508
- Szejdi (Szeydi) pasa – I. Szidi, Ahmed.
- Székely Ádám, borosjenői, gr., id., mh. 1730 – id. László és Bulcsesdi Sára f. A nagyenyedi kollégium gondnoka. 1700-tól gróf. Első felesége gr. Bánffy Anna, második Naláczai Sára; tőle elválva gr. Rhédei Katát vette feleségül. – 178, 231, 344
--né: Naláczai Sára.
- Székely Ádám, borosjenői, gr., ifj., 1716u.–1771 – id. Ádám és gr. Rhédei Kata f. 1727–1729-ben bátyjával, Lászlóval együtt Nagyszébenben németül tanult. Külföldi egyetemen folytatta tanulmányait. Szabad gondolkodásáról híres, művelt arisztokrata. Könyvtára a marosvásárhelyi ref. kollégiumba került. – 235, 344
- Székely Erzsébet – bába. – 42
- Székely János – 38
--né: Bolgár Erzsébet.

- Szekély László, borosjenői, mh. 1679 – László f., jenővidéki nemesember. Teleki Mihály postamesterre, majd tanácsúrára tette. 1678-tól kolozsvári kapitány. Többször járt követként a Portán. Utóbb az országgyűlés és a fejedelmi tábla elnöke. – 478, 479, 480, 490, 495
- Szekély László, borosjenői, gr., 1716–1772 – id. Ádám és gr. Rhédei Kata f. Enyeden tanult 1723–1727 között. 2 évig öcsésével, Ádámmal Nagyszebenben németül tanult, majd újra Enyedre került. Nevelői Turóczi István, Fogarasi György, Lisznyai Incze Sámuel. Naplóíró, fordító. Könyvtárát a szekelyudvarhelyi kollégiumra hagyta. – 344
- Szekély Mihály – torockószentgyörgyi unitárius pap. – 205
- Szekély Mózes, siménfalvi, id., 1550k. – 1603 – udvarhelyszéki szekelyszármazású. Báthory István mellett harcolt Magyarországon és Lengyelországban. Báthory Zsigmond, majd Mihail Viteazul fővezére. Előbb Zsigmondot igyekezett az uralomba visszasegíteni, majd maga lépett föl a török párt fejedelmjelöltjeként. 1603-ban fejedelemmé választották. Bástával szemben a töröknél keresett támogatást, de a Brassó mellett, Radu Șerban havasalföldi vajdával vívott csatában (1603. július 17.) elesett. Fiai: ifj. Mózes és Zsigmond. – 499
- Szekély Mózes, siménfalvi, ifj. – id. Mózes f. 1627k. udvarhelyszéki főkirálybíró és főasztalnok. 1633-ban szökött a törökök közé, hogy a fejedelemséget segítségükkel megszerezze. A Porta éveken át tartotta őt készületben I. Rákóczi György ellen. – 499, 526
- Szekély Mózes, borosjenői, gr. – id. László és Bulcsedi Sára f., id. Ádám testvére. 1700-tól gróf. Pócsstelkén a jobbágysai (Nagy Iván szerint zsványok) megölték. – 231
- Szénás – 1714–1720 között kolozsvári deák. – 387
- Szénási-fiak – valószínűleg András és Vári Borbála fiai, András, József és István, páncélcsehi birtokosok. – 317–318
- Szenci – talán Szenci Péter, aki 1714. június 18-án iratkozott be Enyeden, aztán pókai ref. pap lett, és itt pestisben meghalt. – 208
- Szentábrahámi Lombárd Mihály, 1683–1758 – György unitárius lelkész f. Tanulmányait Kolozsvárt végezte. 1710-ben a szebeni országos bizottság mellett hitszónok. 1712-ben külföldre indult. 1713-ban Leidenben, 1714-ben Odera-Frankfurtban tanult; megfordult Halléban is. 1715-ben tért haza. Bíró Sámuel fiainak nevelője volt. 1716-ban a kolozsvári kollégium tanára, 1720-ban rektora. 1723-ban konzisztórium, 1724-ben egyházkerületi jegyző. 1737-től kolozsvári unitárius lelkész, kolozs-dobokai esperes, püspök. Terjedelmes egyházi irodalmi életműve jórészt kéziratban maradt. – 184, 185–186
- Szentannai Mihály – 96
- Szentgyörgyi Dávid, 1628k. – 1680k. – Gyulafehérvárt, 1653-tól Utrechtben, majd Leidenben tanult. Bisterfeld, ill. Coccejus tanítványa volt. Hazatérve Gyulafehérvárt tanító, 1659-ben Marosvásárhely rektor. Küküllővári, majd dévai ref. pap, 1663-tól a hunyadi egyházmegye esperese; 1667-től Székelyudvarhelyen lelkész, majd esperes. 1671-ben visszatért Dévára. 1679-ben püspökségre jelölték. – 51, 250
- Szentgyörgyi István – ref. lelkész, 1671-ben Balázsfalván, 1678-ban Borosbenedeken szolgált; egy Amesius-fordítást adott ki. – 41
- Szentgyörgyi Márk István, id. – Székelyudvarhelyen tanult, innen paráznasága miatt kicsapták. Utóbb középpajtai mester, az író tanítója. – 154, 172, 174, 176
- Szentgyörgyi Márk István, ifj. – id. István f., Málnási Imreh Miklós sógora. Udvarhelyi deákságában az író tanuló- és szobatársa. 1717-ben iratkozott be Enyeden. Málnási ref. lelkész lett. – 68, 160, 176, 419, 444
- Szentkirályi – Enyedi Istvánné tisztartója. – 386
- Szentmiklósi János – marosújvári ref. pap 1638-ban. – 33
- Szentpáli János, homoródszentpáli, mh. 1603 – László f. Előbb Báthory Zsigmond híve, majd Székely Mózeset támogatta. A Brassó melletti csatában esett el. – 501
- Szentpáli Jánosné – talán az 1667u. meghalt csíki főkapitány özvegye. – 480
- Szerdahelyi – Enyeden tanult Dési Márton professzorsága (1671–1691) alatt, itt senior és könyvtáros volt. Székelyudvarhelyen a retoristák praceptorja. Előbb az udvarhelyi egyházmegyében, majd Szolokmán ref. lelkész. Vacantiában halt meg. – 203–204
- né: Magyari Panna.

- Szerencsi Ferenc, szigeti – Révai Imre veje, Révai Anna Mária férje. 1729-ben Máramaros vm. országgyűlési követe. – 293
- Szeydi – I. Szidi.
- Szidi (Szejdi, Szeydi), Ahmed – 1656-ban boszniai szerdár, 1659 márciusától 1660 májusáig budai, majd kanizsai pasa. 1661-ben a nagyvezér parancsára meggyilkolták. – 536, 537
- Szigeti Ferenc – I. Szigeti Gyula Ferenc.
- Szigeti Gergely – erődí vagy árapataki román jobbágy származású. Középjátszó lakva Ajtai, fölszentelve Szigeti nevet vett föl, később csombordi ref. lelkész Veszprémi István püspökségében. – 450, 463
- Szigeti György – I. Szigeti Gyula György.
- Szigeti István – I. Szigeti Gyula István.
- Szigeti Sámuel – I. Szigeti Gyula Sámuel.
- Szigeti Gyula Erzsébet – István és Gálfi Erzsébet l. Kovács Zsigmond marosszentkirályi, majd buzásbocsárdi pap felesége. 1752-től özvegy. – 67, 338
- Szigeti Gyula Ferenc – id. György és Kovásznai Judit f., ifj. György testvére; ötvösmester. Vásárhelyi Tőke István rokona. – 168, 245, 415
- Szigeti Gyula György, id., 1680k.–1725 – György máramarosi esperes és Nánási Sára f. Wesselényi István nyulasi udvari papja volt, majd külföldre indult. 1709-ben két disszertációja jelent meg Odera-Frankfurtban. Hazatérve 1712-től Udvarhelyen, 1721-től Enyeden tanít, itt harmadik tanár, a filozófiát és a matematikát tanította. Tanára volt Hermányinak is. Fiai ifj. György és Ferenc. – 138, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 170, 171, 177, 236, 245, 343, 406, 415, 447
--né: Kovásznai Judit.
- Szigeti Gyula György, ifj. – id. György és Kovásznai Judit kisebbik f. – 168
- Szigeti Gyula István, id., 1678–1740 – György máramarosi esperes és Nánási Sára f. Tanulmányait Szatmáron kezdte. 1697-ben iratkozott be Enyeden. Itt a syntaxisták praecceptor, kollégiumi jegyző. 1704-ben nagybányai rektor. 1705-ben Odera-Frankfurtban, 1707-től Franekerben tanult. Mindkét helyen disszertációt adott ki. 1708-ban tért haza. Előbb ismét Nagybányán tanított, de 1709-ben már Szinyérváralján, 1711-ben Szatmárnémetiben, 1712-ben Felsőbányán ref. lelkész. 1714-től az enyedi kollégium teológia- és filozófiaprofesszora, 1717-től rektora. 1734-ben az erdélyi egyházkerület jegyzője (e hivatalában Szatmári Paksi Mihály utóda), 1737-től püspök. 1738-tól Hunyadi Abats Márton utóadaként a nagyenyedi egyházmegye esperese. Ez év virágvasárnapján Rákóczi József betörési kísérlete után elfogták, s 1739 januárjáig Gyulafehérvárt raboskodott. 1740-től Nádudvari Sámuel követte az enyedi első papságban, második papja Hermányi Dienes József. Első felesége Gálfi Erzsébet, megözvegyülve Enyedi Klárát, Bodoki esperes özvegyét vette feleségül. Borosnyai Lukács János apósa. – 64–67, 73, 77, 78, 86, 87, 91, 93, 146, 165, 218–219, 222–223, 229, 230, 242, 252, 254, 272–273, 282, 283, 284, 300–301, 302, 328, 331, 334, 335–338, 343, 348, 356, 358, 374, 375, 380, 382, 386, 393–394, 401, 406, 426, 439–440, 441–442, 455, 458, 538
--né: 1. Gálfi Erzsébet; 2. Enyedi Klára.
- Szigeti Gyula István, ifj., 1715k.–1740k. – id. István és Gálfi Erzsébet f. Tanulmányait Kolozsvárt kezdte, 1732-ben Enyeden iratkozott be. 1737-ben Leidenben, 1741-ben Utrechtben tanult, Schultens Albert tanítványa volt. Hazatérve hamarosan meghalt. – 67, 335
- Szigeti Gyula József, sz. 1720k. – id. István és Gálfi Erzsébet f., Ötves Fekete István veje. 1736-ban iratkozott be Enyeden. – 338
--né: Ötves Fekete N.
- Szigeti Gyula Mária – id. István és Gálfi Erzsébet l., Borosnyai Lukács János püspök felesége. – 67, 86
- Szigeti Gyula Sámuel, 1728–1804 – id. István és Gálfi Erzsébet f. 1744-ben iratkozott be Enyeden. 1752-ben Leidenben tanult. Kézdivásárhelyi András szászvárosi lelkész veje és káplánja; később maga is szászvárosi, majd kolozsvári első pap. Halotti orációi mellett két fordítása maradt ránk. – 338, 416
- Szigeti Gyula Zsuzsanna – id. István és Gálfi Erzsébet l., az abrudbányai Floka Sándor felesége. – 338

- Szigeti Lénárt János, sz. 1702k. – Máramaroszigeten, majd Enyeden tanult, itt 1720-ban iratkozott be. Előbb fogarasi mester, majd Marosvásárhelyi Molnár István püspök káplánja volt. Köblös János biztatására jogot tanult, ügyvéd lett. Enyedi polgár. – 407–408
 --né: Kupás Mária.
- Szigeti Törzsök István – anyja, Gulya (Gyula) Borbála révén a Szigeti Gyulák rokona. Kolozsvári, majd enyedi deák. Bolyai, décsei, koppándi (?), hadrévei ref. lelkész. Talán azonos a Rettégi által ismert szamosfalvi ref. pappal. – 302–303, 415
- Szjgyártó Anna – Fogarasi Ferenc enyedi lelkész felesége. – 46, 105
- Szikszai István – becei ref. pap 1649-ben. – 37
- Szilágyi András, székelykocsárdi, mh. 172? – János f., András borosjenői és lugosi főkapitány unokaöccse. Aranyosszéki főkirálybíró. – 298–299
- Szilágyi József – csizmadia volt, Wass Lászlót, Nalácsi Józsefet szolgálta, majd katonának állt; a török, francia, porosz hadszíntereken harcolt. Alezredesi rangot kapott. – 229, 456
 --né: Halász Borbála.
- Szilágyi Péter, 1678k.–1723 – 1685-ben Nagybányán, majd Kolozsvárt tanult, itt 1689-ben publicus praceptor. 1649-ben senior. 1696-ban Franekerben tanult, disszertációt is írt. Hazatérve 1711k. a Kemény családban volt nevelő és udvari pap. 1716-tól Kolozsvári István professzor utódaaként a filozófia és a keleti nyelvek professzora az enyedi kollégiumban. Mint tanár, jó klasszikus ismeretei mellett egy iskolai használatra szánt magyar nyelvtan frásával tűnt ki. Deési Márton veje. – 165, 374–375
- Szilágyi Sámuel, br., mh. 1771 – Péter enyedi professzor f., Deési Márton enyedi professzor unokája. Enyedi tanulmányai után 1728-tól éveken át Odera-Frankfurtban tanult jogot és filozófiát. Megfordult Lengyelországban, Berlinben, Szászországban, Amszterdamban is. 1733-tól a reformátusok ügyvivője a bécsi udvarban, 1748-tól az erdélyi királyi tábla bírja, báró. Az irodalom és a tudományok pártolója és művelője, a szabad gondolkodás és a felvilágosodás híve. Könyvtárát a marosvásárhelyi ref. kollégiumra hagyta. – 340
- Szilágyi Zsigmond – I. Árkosi (Szilágyi) Zsigmond.
- Szilasi János, mh. 1614 – Bocskai alatt tűnt föl. Hajdúkapitány, 1613-ban másokkal együtt meggyilkolta Báthory Gábot. Az 1614-es országgyűlésen a testőrök megölték. – 504
- Szilvási Bálint, mh. 1671–1684k. – Hunyad vm.-i származású nemes. 1662-ben és 1671-ben a Portán járt követségben. – 539
- Szinán pasa – albán származású nagyvezér. 1582–1595 között négyszer viselte ezt a tisztséget. 1594-ben a Dunántúlon harcolt. 1595-ben Báthory Zsigmonddal szemben csatát veszített a Havasalföldön, Gyurgyevónál. – 180
- Szkender pasa – kanizsai beglerbég, Bethlen Gábor pártfogója. 1613-ban az Erdélybe küldött hadak szerdárja. – 505
- Szoboszlai – szentmihályfalvi nemes az 1720–1730-as években. – 275
- Szoboszlainé – Kézdivásárhelyi András második felesége. – 363
- Szokoljai István, 1670k.–1720 – Veszprémi István püspök veje. 1689-ben iratkozott be Enyeden, innen belgiumi egyetemekre ment. Valószínűleg ő az, aki Vásárhelyi Mihállyal együtt 1697 táján elsőként vehette igénybe a Pápai Páriz Ferenc által kijárt két odera-frankfurti ösztöndíjat. 1699-ben nagybocconi ref. lelkész. 1700-tól erdővidéki, 1706-tól udvarhelyi, 1716-tól marosvásárhelyi esperes. 1711–1712-ben a professzorok interregnumában egy ideig az udvarhelyi iskolát is vezette, mint helybéli lelkész. – 137–138, 139, 142, 145, 205–206, 208
 --né: Veszprémi N.
- Szokratész, i. e. 469–399 – 243
- Szotyori János – hűvégi akadémikus pap. Valószínűleg azonos a Szotyori Jánossal, aki 1713-ban iratkozott be Enyeden, majd Barcsainé udvari lelkésze lett. – 455
- Szotyori – enyedi deák az 1720-as években, utóbb Hunyad vm.-ben prédikátor. – 281, 306
- Szőcs Benjamin – enyedi lakos. – 259–260
- Szőcs Ferenc – német származású, katolikusból reformátussá lett olasztelki lakos. – 367
- Szőke Márton, id. – gazdag enyedi polgár. – 436
- Szőke Márton, ifj. – id. Márton f. Borosnyai Lukács János temette. – 436–438
- Szőrcsei – Pekri Kata látra. – 293

Szövérdi – 456–457

Sztán – román származású, Kamarási Sárdi László szolgálja. – 242

Sztárai Mihály, mh. 1579u. – előbb ferences szerzetes, majd 1528-ban a reformáció híve, terjesztője, protestáns gyülekezetek szervezője. 1553-tól szuperintendens. A hazai dráma megújítója. Gyülekezeti énekei évszázadokon át állandó darabjai maradtak a ref. énekeskönyveknek. – 410

Sztojka Zsigmond Antal, szalai és kerekfalvi, br., 1698–1770 – László és Szegedi Sára f. Gk. vallásúnak született, Bethlen József máramarosi udvarában, valószínűleg ímökként működött. Katolizált; 1733-ban egri kanonok, 1749-től erdélyi katolikus püspök. 1750-ben báró. Neves egyházépítő. 1758. december 5-én segédpüspök kirendelését kérte Mária Teréziától; az 1759. január 23-án elfogadta lemondását. Kisludasra, majd a medgyesi piaristákhoz húzódott. – 82, 271–272, 320–322, 470

Szulejmán, II., – 1687–1691-ig török szultán. – 238

Tasnádi Ruber Mihály, mh. 1618 – tasnádi származású. 1587-től a wittenbergi egyetemen tanult. 1591-ben hazatérve Bánffyhunyadi ref. lelkész, 1600-tól kolozs-kalotai esperes; majd nagyenyedi pap, 1605-től az erdélyi egyházkerület püspöke. Élete utolsó éveiben magyarigeni lelkész. – 104

Tassionzi kardinális – a pápa titkára. – 201

Tavonat – I. Thavonat.

Telegdi Márton – enyedi hadnagy, Berzi János sógora az író papsága idején. – 390–391, 411

Telegdi Sára – enyedi bába. – 303–304

Teleki Ádám, széki, gr., id., 1703–1769 – Pál és Vaji Kata f. 1722-ben a halléi egyetemen tanult, majd két éven át a szász választófejedelem drezdai udvarában teljesített szolgálatot. Hazatérése után tiszt a császári seregben, 1738-tól tanácsos, 1745-től ezredes, 1751-től tábornok. Feleségét az író búcsúztatta. – 256

Teleki Anna, széki gr., mh. 1719u. – Mihály kancellár és Vér Judit I. Előbb Apafi Miklós, majd Kemény János belső-szolgálati főispán felesége. – 168

Teleki Dávid, széki – 306

Teleki János, széki, gr., mh. 1744u. – Mihály kővári kapitány és Toroczka Kata f. 1744-ben kővári főkapitány. Katolizált. – 255–256

Teleki József, széki, gr., id., 167?–1732 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1718-tól a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka. 1727-től Fehér vm. főispánja. 1699-ben vette feleségül osdolai Kun Borbálát, megözvegyülve 1722-ben gr. Bethlen Katát. – 91, 263, 264, 330, 334, 340, 412, 413, 441

--né: Bethlen Kata.

Teleki József, széki, gr., ifj., 1701–1729 – id. József és osdolai Kun Borbála f. A Gyulai-ezred kapitánya. – 441

Teleki Klára, széki, gr., mh. 1779u. – János kővári kapitány és Vaji Borbála l. 1741 előtt gr. Bethlen Dávid felesége. 1779-ben özvegy. – 427

Teleki Krisztina, széki, gr. – Mihály kancellár és Vér Judit I. Előbb Kendefi Pál, majd Barcsai Ábrahám felesége. 1716-tól özvegy. – 343

Teleki Krisztina, széki, gr., mh. 1777 – id. József és osdolai Kun Borbála l. 1721-től Toldi Ádámné. – 302, 348, 349

Teleki László, széki, gr., 1673k.–1714 – Mihály kancellár és Vér Judit f. Tanácsúr, Fehér vm. főispánja. Kemény László gubernátor apósa. – 339

Teleki László, széki, gr., 1710–1778 – Sándor és iktári gr. Bethlen Júlia f., Miklós testvére. Tanítója Csernátoni Gajdó Dániel volt. 1741-ben kamarás, 1752-től gubernumi tanácsos, főpohárnok. A reformátusok egyik vezető személyisége. – 284, 443, 468

--né: Rádai Eszter.

Teleki Mihály, széki, gr., 1634–1690 – János zarándi főispán és Bornemisza Anna (I. Apafi Mihályné nagynénje) f. II. Rákóczi György testőrkapitánya, politikájának irányítója, kővári kapitány; majd számos más tisztség mellett I. Apafi Mihály főkancellárja, Erdély valóságos irányítója. 1672-ben és 1678-ban az Erdélybe menekült bujdosók fővezére a Habsburg-ellenes

harokban. 1685-től gróf. Kíméletlen vagyonszerző. A Thököly ellen vívott zernyesti csatában esett el. Id. Nagyári József mondott fölötte halotti beszédet. Hermányinál „öreg Teleki Mihály”. – 55, 106, 124, 127, 234, 308–310, 359, 405, 447, 448, 479, 480, 482, 485, 490, 491, 492, 494, 538

--né: Vér Judit.

Teleki Mihály, széki, gr., 1671–1720 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1692-től kővári kapitány. 1704-től II. Rákóczi Ferenc híve, tábornok, egy lovasezred parancsnoka. 1707-től erdélyi szenátor, 1713-tól a kővári kerület főkapitánya. Naplóíró. – 173, 174, 255

--né: Toroczkai Kata.

Teleki Mihály, széki, gr., mh. 1745 – Mihály kővári kapitány és Toroczkai Kata f. Tanulmányait Kolozsvárt végezte. Kamarás, főkormányászéki tanácsos, 1742-ben főszámvevőségi elnök. – 231

Teleki Miklós, széki, gr., 1704–1745 – Sándor és iktári gr. Bethlen Júlia f., László testvére. Enyeden tanult, tanítója Csemátoni Gajdó Dániel volt. A Gyulai-, majd a Pálffy-ezredben katonáskodott. Alezredeként huzamos időt töltött Olaszországban, ahol korszerű műveltségre tett szert. Költői kísérletei maradtak fenn. – 234–235, 311, 443

--né: Gerhardt Kata.

Teleki Pál, széki, gr., id., 1677–1731 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1695–1699-ig filozófiai, jogi és történelmi tanulmányokat folytatott a frankfurti, marburgi és franekeri egyetemen; beutazta Belgiumot, Angliát, Svájcot. A reformátusok egyik vezető személyisége. A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor Rabutin Szebenbe rendelte. Innen kezesség mellett átmelt Havasalföldre, majd Rákóczi pártjára állt. – 107, 124, 388–389, 405–406, 412, 413

--né: Vaji Kata.

Teleki Pál, széki, gr., 1719–1773 – János kővári főkapitány és Vaji Borbála f. Fogarásföld főkapitánya, 1756–1774-ig Doboka vm. főispánja. – 471

--né: Haller Borbála.

Teleki Sámuel, széki, gr., 1710–1782 – Mihály kővári kapitány és Toroczkai Kata f. Kolozsvárt tanult, Huszti András volt a tanítója. 1738-ban a Rákóczi Józseffel való kapcsolatartás vádjával elfogták. Katonai pályára lépett, tábornok. – 412

Teleki Sámuel, széki, gr., 1739–1822 – id. Sándor és Petki (Nagy) Zsuzsanna f. A marosvásárhelyi Teleki-téka alapítója, Janus Pannonius kiadója; kancellár. – 432

Teleki Sándor, széki, gr., id., 1679–1754 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1733-ban guberniumi tanácsos, majd tordai főispán. Pártolta az irodalmat, támogatta a ref. egyházat; része volt az ún. angliai pénz gyűjtésében. – 63, 124, 173, 234, 397, 431–432

--né: 1. Bethlen Júlia; 2. Petki (Nagy) Zsuzsanna.

Teleki Sándor, széki, gr., mh. 1767 – János kővári kapitány és Vaji Borbála f. Torda vm. főispánja. – 229, 455–456, 467, 468

--né: 1. Vitéz Erzsébet; 2. Halász Borbála.

Teleki Sándor, széki, gr., ifj. 1739k.–1789u. – id. Sándor és Petki (Nagy) Zsuzsanna f. – 432

Teleki Zsuzsanna, széki, gr., mh. 1762 – László és Vaji Anna f. 1728-tól gr. Kemény László gubernátor felesége. – 215, 322, 469

Thavonat, Ludwig Albert – kamaratanácsos, a szepesi kamara prefektusa, kamaragróf. 1699–1700-ban működött Erdélyben a só-, arany- és higanytermelés növelésének, a számadások ellenőrzésének feladatával. – 496–497

Thököly Imre, késmárki, gr., 1657–1705 – István és rátóti Gyulaffi Mária f. 1667-ben az eperjesi ev. kollégiumban tanult. A Wesselényi-összeesküvés bukása és apja halála után, 1670-ben Erdélybe menekült. 1678-ban a bujdosók élére állt; rövid idő alatt elfoglalta Észak-magyarországot, fejedelemmé választották. Miután észak-magyarországi fejedelemsége összeomlott, I. Apafi Mihály halála után a Porta erdélyi fejedelemmé jelölte. 1690-ben Töröcsvárnál török csapatok élén betört Erdélybe. A Zernyestnél kivívott katonai győzelem után elfoglalta Erdélyt, fejedelemmé választották, a Habsburg-seregek azonban kiszorították Erdélyből. A karlócai béke (1699) kimondta száműzetését. Feleségével, Zrínyi Ilonával és közel másfélszer hívével Törökországban telepedett le, ott is halt meg. Buzgó naplóíró. – 117, 142, 197, 206, 211, 224–226, 279, 285, 311, 400, 486, 539

- Til, Salomon van, 1644–1713 – leideni coccejanus teológus. Főleg biblíamagyarázó művek kiadójaként ismert. – 89
- Tóbiás – vacans polyáni ref. pap 1644-ben. – 36, 37
- Tofeus Mária, mh. 1715u. – Mihály és Kun Éva l. Id. Nagyr József felesége. – 54
- Tofeus Dobos Mihály, 1624–1684 – tanulmányait Debrecenben, 1646-tól Franekerben, 1647-től Utrechtben, 1648-tól Harderwijkben és Leidenben folytatta, itt 1649-ben teológiai doktori oklevelet szerzett. Hazatérve előbb nagyváradi, 1651-től sárospataki tanár volt; 1653 végén vagy 1654 elején bodrogkeresztúri, 1656-ban diószegi, 1658-tól szatmári ref. lelkész. 1663-tól I. Apafi Mihály udvari papja; 1679-től az erdélyi egyházkerület püspöke. A coccejanizmus és a karteziánizmus erélyes ellenfele. – 51–53, 54, 128, 251–252, 479
--né: Kun Éva.
- Tokos Bálint – erdővidéki énekes koldus. – 447–448
- Toldalagi Mihály, nagycserci, mh. 1642 – Balázs és Bessenyei Borbála f. A századfordulón Székely Mózes, utóbb Bethlen Gábor híve. Orbai alkirálybíró; 1620-ban Marosszék, 1636-ban Háromszék főkapitánya, tanácsos, országos elnök, főlovászmester. Jelentős diplomáciai feladatokat teljesített. Emlékirata maradt fenn. – 513, 520
- Toldi Ádámné – Teleki Krisztina.
- Toldi György, szalontai, mh. 1725u. – György és Bánffi Druzsziánna f. Pápai Páriz Imre prédikált fölötte. – 329
- Toldi István, szalontai, mh. 1603 – Mihály és Csáki Borbála f. Magyarországi birtokait elvesztve Erdélyben telepedett le. Itt Báthory Zsigmond, majd Székely Mózes párthíve. A Brassó melletti csatában kapott sebébe halt bele. – 501
- Tompa László – ref. lelkész az 1750-es években, valószínűleg Décsén. – 200
- Tordai Ézsaiás – id. István égei ref. lelkész f., porosz zsoldban katona. – 428
- Tordai István, id. – égei ref. lelkész. – 428
- Tordai István, ifj. – id. István f. Elárvulván az udvarhelyi pap nevelte. Debreceni deák lett. – 428
- Tordai Zsófia – id. br. Kemény Boldizsárné. – 306, 308
- Tordai Bogácsi – 471
- Tordai Szabó János – enyedi lakos; udvari szolga, majd Árkosi (Szilágyi) Zsigmond és Nagy Borbála veje. – 373, 393
--né: Árkosi (Szilágyi) N.
- Torjai – bányoni, majd mriszlói mester. Valószínűleg azonos azzal a Torjai Józseffel, aki 1739-ben iratkozott be Enyeden, innen akadémiákra ment. Hazatérve széki ref. lelkész, majd Zágoni György káplánja volt 5 évig. – 347–349
- Torjai Bartók Sándor – 1725-ben iratkozott be Enyeden, itt a syntaxisták praceptorja volt. Utóbb rákosi ref. lelkész. – 394
- Torjai Kovács József – udvarhelyi, majd 1719-től enyedi deák, az író tanulótlársa. Utóbb vízaknai rektor. – 162
- Torma György, csicsókeresztúri – György és Huszár Borbála f. Első felesége Ugron Anna, második Nemes Judit. – 167
--né: Nemes Judit.
- Toroczkai Ágnes, toroczkószentgyörgyi, 1703–1733 – Mátyás és Nádudvari Erzsébet l. 1718-tól gr. Bánffi Györgyné. – 386, 440
- Toroczkai Boldizsár, toroczkószentgyörgyi, br., mh. 1753e. – János kancellár és Petki Sára f. – 401
--né: Serédi Klára.
- Toroczkai Borbála, toroczkószentgyörgyi, 1716–1802 – Zsigmond és Toroczkai Klára l. 1732-től br. Nalánczi Józsefné. – 319
- Toroczkai Erzsébet, toroczkószentgyörgyi – Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára l., Ferenc és Zsigmond húga. Köleséri Sámuelné. – 360, 361, 362, 444
- Toroczkai Ferenc, toroczkószentgyörgyi, mh. 1732u. – Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára f., Erzsébet és Zsigmond testvére. Utódok nélkül halt meg. Halotti beszédet Zágoni Márton és Borosnyai Nagy Zsigmond mondott fölötte. – 279, 280, 340, 360, 361, 386, 444
- Toroczkai Gábor, toroczkószentgyörgyi – László és Bíró Sára f. Beszószolnok vm.-i birtokos. Felesége Jancsó Judit. – 306

- Toroczkai György, torockószentgyörgyi, mh. 1757 – László és Bíró Sára f. Buzgó katolikus, feleségével, Pekri Krisztinával együtt Torockószentgyörgyön a ferenceseket többször részesítette adományokban (templom, alapítvány stb.). – 275–277, 391–392
- Toroczkai Illyés (Elizeus), torockószentgyörgyi – Mihály és Serédi Anna f. László testvére. – 363
- Toroczkai István, torockószentgyörgyi – Kristóf és Makrai Anna f. I. Rákóczi György szolgálatában állt. – 528
- Toroczkai István, torockószentgyörgyi, mh. 1712 – János és Torma Borbála f. Aranyosszék főkirálybírája. 1703-ban Bonchidánál csatát veszített, és Rákóczi mellé állt. Tábormok és erdélyi főparancsnok (1704). A marosvásárhelyi országgyűlésen, 1707-ben a rendek elnöke. – 173, 379
- Toroczkai János, torockószentgyörgyi, br., mh. 1745 – István tábornok és Kapi Borbála f. 1715-ben táblai ülnök; 1730-ban Aranyosszék királybírója, 1733-ban Fogaras főkapitánya. 1734-től báró. 1742-ben kincstárnok, majd guberniumi kancellár. Katolikus, a ferencesek támogatója. – 61, 195, 217, 379, 380, 384, 391, 401, 407
--né: Petki Sára.
- Toroczkai János, torockószentgyörgyi, br., mh. 1763e. – Boldizsár és Serédi Klára f. – 392
- Toroczkai Kata, torockószentgyörgyi – István tábornok és Kapi Borbála l. Teleki Mihály kővári kapitány felesége. – 173
- Toroczkai László, torockószentgyörgyi, mh. 1631u. – Ferenc és Paczolai Borbála f. I. Rákóczi György pártíve; Kemény János fejedelem öccsének, Péternek apósa. – 528
--né: Bíró Sára.
- Toroczkai Mátyás, torockószentgyörgyi, 164?–1698u. – Zsigmond tanácsos és Bánffi Anna f., Péter testvére. 1671-ben sem ő, sem a testvére nem adja meg egészen az egyházi quántát. Unitáriusból reformátussá lett. Felesége Náudvardi Erzsébet. Leánya Ágnes. – 42, 386
- Toroczkai Péter, torockószentgyörgyi, 164?–1698u. – Zsigmond tanácsos és Bánffi Anna f., Mátyás testvére. Ifjú korában Thökölyvel együtt Törökországban járt. Unitáriusból reformátussá lett. Fiai Zsigmond és Ferenc, lánya Erzsébet. – 42, 279–280, 386
- Toroczkai Péter, torockószentgyörgyi, mh. 1724 – Péter és fricsi Fekete Mária f. Erdélyi táblai ülnök; 1690-től az enyedi Bethlen-kollégium főgondnoka. 1703-ban földalta Torockószentgyörgyöt a kurucoknak, ezért a császáriak Szebenbe vitték. Első felesége Lugosi Druziánna, második Keczei Borbála. Funebralis orátorai Szigeti Gyula István és Pápai Páriz Lnre. – 328
--né: Keczei Borbála.
- Toroczkai Sára, torockószentgyörgyi – György és Pekri Krisztina l. Baranyai Ferencné. Az apja által a ferenceseknek tett adományokat perrel próbálta visszaszerezni. – 392
- Toroczkai Zsigmond, torockószentgyörgyi – István és Kálnai Borbála f. Unitárius; 1643-ban országátanácsos. Fiai Mátyás és Péter. – 386
--né: Bánffi Anna.
- Toroczkai Zsigmond, torockószentgyörgyi, id. – Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára f., Ferenc és Erzsébet testvére. II. Apafi Mihály bizalmi embere. 1738-ban Rákóczi Józseffel való levelezés vádjával letartóztatták. – 237, 238, 239, 319, 360, 386, 393
- Toroczkai Zsigmond, torockószentgyörgyi, gr., ifj., 1732–1790 – id. Zsigmond és Toroczkai Klára f. 1757-től gróf. – 237, 386
- Toronyai Máté, mh. 1599 – gyulai, majd nagyenyedi ref. lelkész, 1585-től Erdély püspöke. 1596-ban esperes. – 104
- Tótfalusi Kis Miklós, 1650–1702 – Nagybányán kezdte tanulmányait. 1670-ben iratkozott be Enyeden, itt seniorságot viselt. 1677-től fogarasi rektor volt, majd 1680-ban Hollandiába ment. Amszterdamban a betűmetsző és nyomdász mesterséget sajátította el. 1689-ben hazatért, 1690-ben Kolozsvárt telepedett le a ref. egyház nyomdájának vezetőjeként. Kiváló nyomdász, koncepciózus könyvkiadó. Ellenfelei, a ref. egyház konzervatív vezetői gátolták munkáját, elkedvetlenülítették, és *Apológiájának*, valamint *Mentségének* visszavonására kényszerítették. – 116, 365–366
- Tőke István – I. Vásárhelyi Tőke István.
- Tsulai György – I. Csulai György.
- Turi Borbála – János l. Ifj. Váradi Miklós felesége. – 477

- Turi János – gazdag tordai polgár, Báthory Zsigmond alatt a só- és aranybányák főinspektora; Bethlen Miklós anyai nagyapja. – 477–478
- Turóczy József – id. Sándor f. Teleki Józsefné prefektusa. – 132
- Turóczy Sándor, id. – magyarországi származású. Verebelyi Ötves Dávid legénye. Kézdivásárhelyen telepedett le. – 132
- Turóczy Sándor, ifj. – id. Sándor f. Karkóban halt meg. – 132
- Túri András – ivánfalvai gazda. – 253
- Túri János – bükkösi ref. pap 1649-ben. Talán annak a sarkadi Túri András lelkésznek apja, akinek fia, Jób Borosnyai Nagy Mária férje volt. – 45
- Túri Jób, sarkadi – András lelkész és Rácz Borbála f., Borosnyai Nagy János veje. Testvére, Ferenc az enyedi kollégium udvarbírája. – 243
--né: Borosnyai Nagy Mária.
- Türkösi – háromszéki prédikátor. – 188
- Türkösi – udvarhelyi deák, 1718-ban vagy 1719-ben kicsapták. Egy ideig Fiátfalván élt Torma Györgyné mellett. – 167
- Tyukodi – magyarországi nemes. – 213
- Udvarhelyi András, mh. 1699 – baconi ref. lelkész, erdővidéki esperes. Fia József. – 115, 116, 136, 137
- Udvarhelyi József – András f. Udvarhelyen tanult. Thökölyvel Törökországban is megfordult; a Rákóczi-szabadságharc idején Rákóczi híve volt. – 116, 117
- Udvarhelyi Tölcséres Krisztina – Mihály és Bogdányi N. I. Deáki Filep Sámuel kolozsvári lelkész felesége; töle elválva Debrecenben élt. – 69, 106, 354
- Udvarhelyi Tölcséres Mihály, 1670–1737 – Székelyudvarhelyen, 1686-tól Debrecenben, 1693-tól Kolozsvárt, 1697-től Enyeden tanult. 1701-ben máramarosszigeti rektor. Haller János kormányzót is tanította. 1705-től Franekerben tanult. 1707-ben újra szigeti rektor; 1721-től a teológia professzora Kolozsvárt. Bogdányi Mihály veje, Deáki Filep Sámuel apósa. – 69, 106, 165, 354
--né: Bogdányi N.
- Ugron Borbála, ábrahámfalvi – Ferenc és Tompa Ilona I. Nemes Mátyás felesége. – 166
- Ugron János, ábrahámfalvi, id., mh. 1733u. – Ferenc és Tompa Ilona f. 1704-ben Udvarhelyszék követe az országgyűlésen. Az udvarhelyi kollégium gondnoka. – 163
- Ulászló (Zsigmond), IV., Wasa, 1595–1648 – III. Zsigmond lengyel király f., János Kázmér bátyja. 1632-től lengyel király. Háborút viselt Svédország és Oroszország ellen. Belpolitikájában igyekezett toleránsabban fellépni a nem katolikusokkal szemben. Lengyelország belső rendjét nem sikerült megszilárdítania. A törökök és tatárok nyugati segítséggel történő kiűzésére vonatkozó terveit az 1646. évi szejm elvetette. Első felesége Cecilia Renata, II. Ferdinánd lánya. – 534
- Urákék – kőpecsi család. – 180
- Vadászné – enyedi lakos. – 254
- Vágó Márton – középjaitai lakos. – 116, 143
- Vajai Gábor – Vende muzsnai ref. lelkész f., József öccse. 1721-ben iratkozott be Enyeden. Innen Kolozsvárra ment. 1734k. Fái Józseffel és Márkosfalvi Deák Péterrel együtt megfordult Hamburgban; Hollandiában is járt. Ref. lelkész; a maroszeleki egyházmegye jegyzője. 1759-ben lemondatták hivataláról. – 297–298, 375
- Vajai József – Vende muzsnai ref. lelkész f., Gábor bátyja. 1711-ben Hermányival együtt etimologista Székelyudvarhelyen. 1718-ban iratkozott be Enyeden. Udvarhelyszéki pap lett. – 374–375
- Vajai Karkó Ferenc – 1726-ban iratkozott be Enyeden, de tanult Kolozsvárt is, Szatmári Pap Zsigmonddal és valószínűleg Abats Mártonnal együtt. Nagylaki ref. lelkész volt; utóbb vacantiába esett, majd kolizált. – 376–379
- Vajda Mihály – szentmihályfalvi lakos. – 35

- Vaji Erzsébet, vajai, sz. 1680 – Ádám és Fekete Erzsébet I. 1696-tól vagy 1697-től gr. Bethlen Mihályné; 1706-ban megözvegyült. 1712k. br. Dujardin Ferenc felesége. – 393
- Vaji Kata, vajai, 1684–1768 – Ádám és Fekete Erzsébet I. 1701-től gr. Teleki Pálné. – 389
- Vajna Miklós, mh. 1738 – 1715-ben neutralista deák az enyedi kollégium rétori osztályában. Ugyanebben az évben beiratkozott. 1723-ban Franekerben tanult, de megfordult Regensburgban is Zágoni Gáborral együtt. Hazatérve a Teleki család udvari papja Gernyeszegen. 1736-ban jegyző, 1737-től a görgényi egyházmegye esperese. – 267–268
- Vajna – Iórincrevi viceispán. – 385
- Vak Marci – énekes koldus. – 214
- Valenstein – I. Wallenstein.
- Ványai János – gerendkeresztúri ref. pap 1671-ig. – 42
- Váradai András – miriszlói mester, megvakulva vacans. – 347, 348
- Váradai Borbála, mh. 1661 – Miklós I. 1637-től Bethlen Jánosné. – 477
- Váradai István, mh. 1760 – szatmári származású. Marosvásárhelyi deák, Macskási Krisztina (özvegy Bethlen Istvánné) gyermekeinek tanítója, majd Krisztina második férje. Elváltak. Marosvásárhelyen halt meg, végrendeletében 2000 forintot hagyott a marosvásárhelyi kollégiumnak. – 101, 326, 436
--né: Macskási Krisztina.
- Váradai Mátyás, 1638–1693u. – 1665–1669 között Hollandia több egyetemén tanult teológiát és orvostudományt. 1669-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. Hazatérve 1671-ben kézdívasárhelyi lelkész, 1672-ben esperes. Chiliastra nézetei miatt elveszítette állását. – 135
- Váradai Miklós, id. – gazdag kereskedő; Váradról a város török ostroma (1598) elől települt Kolozsvárra. – 477
- Váradai Miklós, ifj., mh. 1659 – id. Miklós f. Gazdag kolozsvári kereskedő, a kolozsvári egyház pártfogója, Bethlen Miklós anyai nagyapja. – 477
--né: Turi Borbála.
- Varga Márton – székelyudvarhelyi lakos az 1710-es években. Fiát, Mihályt 1711-ben megölték. – 161
- Vas Annis – Dobolyi Bálintné unokája Enyeden. – 346
- Vas Benedek, menciénti – talán az 1759-ben elhunyt diódváljaljai nemesről van szó. – 243
- Vas Gábor – I. Albisi Vas Gábor.
- Vas György – 245
- Vásárhelyi András – I. Kézdívasárhelyi András.
- Vásárhelyi György – Nyakavágott György pap, Magyarhermány első ref. lelkésze. – 250
- Vásárhelyi György – ifj. Deési Zsigmondnak és unokatestvérének, Vásárhelyi Kriskának törvénytelen fia. – 433
- Vásárhelyi István – I. Marosvásárhelyi Molnár István.
- Vásárhelyi Jakab – I. Vásárhelyi [Vak] Jakab.
- Vásárhelyi János – [Vak] Jakab f., Péter testvére. 1681-ben iratkozott be Enyeden. Franekerben tanult. Bodoki pap és esperes volt, orvosként is működött. – 265–266
- Vásárhelyi János – Péter sepsiszentgyörgyi ref. lelkész f., [Bitumen] Mihály testvére, [Vak] Jakab unokája. Uzoni prédikátor, a sepsi egyházmegye jegyzője Gyalai István esperes mellett; 1759-től esperes. – 266, 268–270, 272
- Vásárhelyi Kriska – Lajos enyedi szenátor I. – 433, 434
- Vásárhelyi Lajos – Marosvásárhelyi Molnár István püspök f. Enyedi szenátor, ifj. Deési Zsigmond nagybátyja. – 107, 433
--né – 304, 433
- Vásárhelyi Mihály, mh. 1726 – szászvárosi második pap. Felesége Kamarási Sárdi László atyafia. – 242, 342–343
- Vásárhelyi Péter – [Vak] Jakab f., János testvére. 1685-ben iratkozott be Enyeden. Sepsiszentgyörgyi ref. lelkész, a sepsi egyházmegye jegyzője, majd esperese. Fiai: [Bitumen] Mihály és János uzoni lelkész. – 266–267, 268
- Vásárhelyi Péter – I. Kézdívasárhelyi (Borzas) Péter.
- Vásárhelyi – enyedi deák, praeceptor; utóbb bátori (?) ref. lelkész. Katolizált. – 176–177

- Vásárhelyi (Maros-) Baba Ferenc, 1692k.–1740 – 1710-ben iratkozott be Enyeden, itt tanító volt. 1718–1722-ig Odera-Frankfurtban tanult. Hazatérve borkereskedéssel próbálkozott. Élt Angliában, hosszabb ideig Frankfurtban is. Egy Vitringa-mű fordítója. – 85, 307, 434–435
- Vásárhelyi Baba István – Ferenc bátyja. 1707-ben iratkozott be Enyeden, szentmihályfalvi ref. lelkész lett. – 413, 435–436
- né – Baba István második felesége. Megözvegyülve Enyeden, Gyulafehérvárott, majd Magyarországon élt. – 413–414, 435, 436
- Vásárhelyi [Bitumen] Mihály – Péter sepsiszentgyörgyi ref. lelkész f., János uzoni prédikátor testvére, [Vak] Jakab unokája. 1714-ben iratkozott be Enyeden; 1722-ben Odera-Frankfurtban tanult; elméje elborult. – 267–268, 363
- Vásárhelyi Czompó Mihály, mh. 1725–Nagyenyeden, majd 1697-ben Odera-Frankfurtban, 1698-ban Franekerben tanult. Hazatérve 1704-től vingárdi, 1714-től újtordai, 1717-től sorostélyi ref. lelkész. 1722-től Szászváros második papja. – 433
- Vásárhelyi Szócs Mihály – Segesdi Sámuel apósa, enyedi lakos. – 472
- Vásárhelyi Szócs Zsuzsi – Mihály l., Segesdi Sámuelné. Enyedi lakos. – 472–473
- Vásárhelyi (Maros-) Tőke István, id., mh. 1717k. – 1680-ban iratkozott be Enyeden. Innen akadémiákra indult; 1689-ben Franekerben tanult, itt disputált is. Hazatérve 1695-től székelyudvarhelyi rektor. 1711-től széki ref. lelkész. – 460–461
- Vásárhelyi (Maros-) Tőke István, ifj., 1697k.–1768 – Id. István f., Borosnyai Nagy Zsigmond sógora, Baconi Incze István apósa. 1715-ben iratkozott be Enyeden. 1722-ben Odera-Frankfurtban, 1724–1725-ben Utrechtben teológiát tanult, itt disputált is. 1725-től enyedi professzor, filozófiát és matematikát tanított; a kísérleti fizika oktatásának meghonosítója Erdélyben. Munkáin a kartezianizmus hatása érezhető. – 97, 98, 99, 102, 122, 128, 161, 243, 244, 260, 324, 329, 387, 388
- né: Borosnyai Nagy Judit.
- Vásárhelyi [Vak] Jakab – sepsiszentgyörgyi ref. lelkész, a sepsi egyházmegye esperese. Fiai: János bodoki és Péter sepsiszentgyörgyi pap. – 51, 52, 265, 268
- Vasile Lupu – l. Lupu, Vasile.
- Vaszil – udvarhelyszéki román legény. – 422–423
- Vaudemont, hg. – Veterani tábornok halála után Erdély ideiglenes főparancsnoka. – 485, 489
- Vécsei Pál – enyedi compactor. – 411–412
- Vég Márton – középpajtai lakos; felesége Benkő István elvált felesége; Benkő Samu apósa. – 289–290
- né – korábban Benkő Istvánné. – 290
- Velipolszki – l. Wielopolski.
- Vende – Deési Márton diákja; muzsnai ref. lelkész. Fiai: Vajai József és Gábor. – 374
- Venema, Hermann, 1697–1787 – 1711-től Groningenben, 1714-től Franekerben tanult. 1719-től Dronrijpben prédikátor. 1724-től a frankeri egyetemen működött. A cocejanus teológia képviselője, filológus és történész. – 311
- Vér Györgyné – Nádudvári Mária.
- Vér Judit, köröstarcsai, 1631–1690 – György és csebi Pogány Zsuzsanna l. Előbb Toldi Miklós, 1661-től Teleki Mihály kancellár második felesége. – 447, 448
- Verebélyi Mészáros János – az író anyai dédapja, magyarországi mészáros. – 129, 180
- Verebélyi Ötves Dávid, mh. 1696u. – az író anyai nagyapja, Verebélyi Mészáros János f. Debrecenben tanult, majd mesterségekre adta magát. Udvarhelyen ötvösműhelye volt. – 118, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 141, 180
- né: 1. Petene Sára; 2. N. – 132, 133–134
- Verebélyi Ötves Erzsébet – Dávid és Petene Sára l. Előbb Lakatos, majd Kósa Péter csiki katolikus nemes felesége. – 131, 132, 369
- Verebélyi Ötves Éva – Dávid és Petene Sára l. Rátz Györgyné. – 132
- Verebélyi Ötves Sára, mh. 1742u. – Dávid és Petene Sára l. 1693-tól ifj. Hermányi Dienes Péter felesége. – 113, 118, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 142, 154, 155, 169, 171, 172, 180, 206, 382, 384, 401
- Verebélyi Ötves Zsófia – Dávid és Petene Sára l. Ethfalvi Csizsér Sámuel felesége. – 132, 133, 383

- Veres János – torockószentgyörgyi tisztartó. – 205
- Veres Mihály, váradi – I. Rákóczi György udvari embere. – 526
- Veres – csíki, majd baróti katolikus plébános. – 152, 217–218
- Veresegyházi Mihály – orvosborbély. – 438–439
- Verestói György, 1698–1765 – Sámuel és Mózes Erzsébet f. Bonyhán, 1710-től Marosvásárhelyen, 1713-tól Kolozsvárt tanult, itt 1718-tól köztanító. 1721-ben Franekerben folytatta tanulmányait, itt disszertációt is adott ki. Hazatérve 1727-ben Bánffy Farkas udvari papja Bonchidán. 1728-tól kolozsvári professzor, itt filozófiát, 1758–1764-ig teológiát tanított. 1760-tól az erdélyi ref. egyházkerület püspöke. Híres halotti orátor. Önéletrő. – 31, 90, 96, 303, 325, 387, 465, 466
--né: Baconi Incze Zsuzsanna.
- Verestói Kelemen – marosvásárhelyi bíró. György testvére (?). – 325
- Vergilius, Publius, Maro, i.e. 70–19 – 162, 271
- Versendi – hari nemes 1641-ben. – 34
- Veszprémi István, id., 1637k.–1713 – 1662-től Szatmáron tanított, majd 1664–1666 között Franekerben, Groningenben, Utrechtben és Leidenben tanult; a két utóbbi egyetemen disputált. Hazatérve az 1660-as és 1670-es évek fordulóján a szatmári iskolában tanított; utóbb udvarhelyi ref. lelkész, majd esperes lett. 1691-től az erdélyi ref. egyházkerület püspöke és gyulafehérvári lelkész. – 56–60, 120, 121, 137, 138, 145, 148, 174, 185, 215–216, 232–233, 247, 383, 463
--né – 57, 138, 383
- Veszprémi (Pápai) István, ifj. – id. István püspök f. Kolozsvárt tanult, majd 1691-ben külföldre indult (Franeker, Groningen). 1693-ban Utrechtben disputált. Utóbb lécfalvi, kézdíváshelyi, 1705-ben csengeri, 1713-ban hadadi, 1730-ban lázári ref. lelkész. 1732-ben Menyőben, 1733-ban Szilágyperecsenben szolgált. – 138, 383, 384
- Veszprémi Juci (Jutka?) – id. István püspök l., Jeneiné. – 58, 138, 247, 384
- Veszprémi N. – id. István püspök l., Szokoljai István felesége. – 138
- Veterani, Johann Friedrich Anton Ambros, 1630–1695 – velencei születésű. Császári titkos tanácsos, 1694-től tábornagy. Részt vett a török elleni hadjáratokban, 1692-től kezdve Erdélyben a császári hadtest parancsnoka. A lugosi ütközetben esett el. – 481, 482, 483
- Vida István, mh. 1696 – Torda vm. szolgabírája. Több forrásban György néven szerepel. Tréfaszerző író, tetteit versbe foglalva Kolumbán János tette közzé. – 308–309
- Villás Sára – Szatmári Pap Jánosné. – 366
- Virmond (Virmund), Damian Hugo, gr., mh. 1722 – császári altábornagy, a zsbóci csata után Kolozsvár parancsnoka; 1721-től Steinwill utódként Erdély katonai parancsnoka. – 457
- Viski Sára – Csepregi Turkovics Ferencné. – 395
- Vitéz Erzsébet – György és br. Korda Zsuzsanna l. Gr. Teleki Sándorné. – 455
- Vitéz Gábor, bikali, mh. 1671u. – György kolozsi főispán és Kamuti Orsolya f. 1657-ben a lengyelországi hadjáratban tatár rabságba esett. – 480
- Vitéz (Viteazul) Mihály – I. Mihály, Vitéz.
- Vitéz Zsuzsanna, bikali, mh. 1678u. – valószínűleg Ferenc és Góczy Kata vagy Nádudvari Klára l. Béli Pálné. – 495
- Vitéz Zsuzsanna, bikali, 169?–1730e. – András és gr. Bethlen Éva l.; 1717-től Alvinczi Gábor első felesége. Pápai Páriz Imre búcsúztatta. – 329
- Vitringa, Campegius, id., 1659–1722 – ref. exegeta. 1675-től Franekerben, 1678-tól Leidenben tanult, itt Spanheim és Wittich tanítványa. 1679-ben disputált. 1680-tól Franekerben a keleti nyelvek professzora, 1683-tól a teológiáé. Kommentárjai és bibliai archeológiája tették híressé. A német pietizmushoz közvetítette a frigyteológiát. – 128, 199, 395
- Vittichius – I. Wittich, Christoph.
- Wallenstein (Waldstein), Albrecht Wenzel Eusebius, gr., 1583–1634 – csehországi főúr, császári hadvezér, tábornagy; 1624-től Friedland hercege, 1625–1630 és 1632–1634 között a császári hadak főparancsnoka. 1626-ban a Bethlent támogató Mansfeld ellen harcolt. Hűségében

- kételkedve a bécsi körök árulást szerveztek ellene; alvezérei 1634. február 25-én a csehországi Cheb (Eger) városában meggyilkoltatták. – 510
- Werbőczy István, 1460k.–1542 – Báthory István familiárisa, 1512-től ítéldömester, 1525-től nádor. A köznemesi párt hangadója, ideológusa. *Tripartituma* (Bécs, 1517) a magyar nemesi szokásjog rendszerezése; a 19. századig használatban maradt. – 413
- Wesselényi Anna, hadadi – Pál és Béli Zsuzsanna I. Előbb Bethlen László, elválva 1702u. Pápai János felesége. A naplólíró Wesselényi István húga. – 232–233
- Wesselényi Boldizsár, gyekei, 1589–1646 – Gáspár és Cseffi Margit f. Doboka vm.-i főispán. I. Rákóczi György idejében fődezszebérlő. – 527, 532
- Wesselényi Ferenc, hadadi, br., 1705–1770 – id. István és gr. Bánffy Kata f. 1734-től Közép-szolnok vm. főispánja. 1736-ban kamarás. 1744-től a nagyenyedi Bethlen-kollégium főgondnoka. 1760-ban tanácsos. – 198, 199, 404
- Wesselényi István, hadadi, br., id., 1673–1734 – Pál és Béli Zsuzsanna f. 1699-től Közép-szolnok, 1710-ben Kolozs vm. főispánja, 1716-tól országos elnök. Tekintélyes Habsburg-párti politikus. Naplólíró. – 232, 340
--né: Bánffy Kata
- Wesselényi István, hadadi, br., ifj., 1708–1758 – id. István és gr. Bánffy Kata f. A Vetéssy-nyalozred kapitánya; a kolozsvári ref. egyház és iskola felügyelője. – 404
- Wesselényi Mária, hadadi, br., 1706–1789 – id. István és gr. Bánffy Kata l. 1725-től br. Jósika Mózesné. – 470
- Wesselényi Pál, hadadi, mh. 1694 – István és Lónyai Anna f. A magyarországi kuruc bujdosók vezetője, tábornok. – 47
--né: Béli Zsuzsanna
- Wielopolski, Jan, mh. 1668 – régi lengyel nemesi családból származott. Wojnici kapitány, utóbb krakkói vajda. János Kázmér mellett követi szolgálatot is ellátott. – 534
- Wittich, Christoph, 1625–1687 – ref. teológus. Jogot, majd teológiát tanult Brémában, Groningenben és Leidenben; a kartezianizmushoz és a föderálteológiához közeledett. 1650-ben a herborni egyetemen a filozófia professzora. Egy ideig lelkészkedett, majd 1671-től Leidenben a teológia professzora. A protestáns ortodoxia elleni küzdelmek tevékeny résztvevője. – 107, 383
- Wolff, Christian, 1679–1754 – német idealista filozófus és matematikus. Kézműves családból származott; teológiát, majd filozófiát és matematikát tanult. Leibniz ajánlatára 1707-től a matematika és természettan tanára Halleban. 1723–1727-ben I. Frigyes Vilmos száműzte, s csak 1740-ben került vissza hivatalába. 1745-től báró. Leibniz filozófiai rendszerének népszerűsítője. – 102, 324
- Xanthippé – Szókratész felesége; a házastárs, összeférhetetlen, férjét meg nem értő nő jelképe. – 243
- Zabolai Dániel – enyedi kuruc kém. – 434
- Zacharia – Toroczkai Péter román jobbágya. – 279–280
- Zágoni Ferenc – miriszlói ref. pap 1672-ben. – 43
- Zágoni György – I. Zágoni Aranka György.
- Zágoni (Alah) György – talán azonos az 1727-ben Enyeden beiratkozott Zágoni Györggyel, a kollégiumi ülnök, az etimológusok tanítója volt, majd megyesi rektor. – 331
- Zágoni Márton, mh. 1759u. – 1722-ben iratkozott be Enyeden, itt a héber nyelv és az alumnisták praesese, jurátus, az oratorok praceptorja, majd 1732-ben senior. Újtordai ref. lelkész. Az író szerint Consul Zágoni néven ismert. – 313, 331
- Zágoni Márton – torockószentgyörgyi ref. lelkész, Toroczkai Ferencet búcsúztatta. – 444
- Zágoni Sámuel – 1718-ban iratkozott be Enyeden; akadémiákra indult. – 448
- Zágoni – enyedi deák, Kolozsvári István házi neutralistája. – 208–209, 210
- Zágoni Aranka György, 1705k.–1767 – Enyeden tanult, itt a syntaxis praceptorja és könyvtáros volt, Bod Péter is tanította. 1728-ban külföldre indult. Genfben és Baselben tanult. Hazatérve Széken, majd Marosvásárhelyen ref. lelkész. 1760-tól egyházkerületi jegyző, 1765-től Erdély

ref. püspöke. Bonyhai Simon György veje. *Jó keresztény c.*, kéziratban maradt fordítását az író a maga számára lemásolta, s előszóval is ellátta (1755). – 273, 327, 330

--né: Bonyhai Simon Mária.

Zalai András – marosvásárhelyi pap 1710k. – 341

Zalányi István – mohai ref. prédikátor 1759-ben Valószínűleg azonos a Zalányi Istvánnal, aki 1716-ban iratkozott be Enyeden, s innen agyagfalvi lelkeszségre ment ki. – 49, 134

--né: Hermányi Dienes Zsuzsánna.

Zalányi János – nagylaki ref. pap 1649-ben. – 37

Zalányi László – valószínűleg azonos az 1715-ben Enyeden beiratkozott deákkal. – 337–338

Zamler – enyedi minorita. – 109

Zeán – I. Seau.

Zempér Mihály – Kemény László csombordi gondviselője. – 186–187

Zeyk Borbála, zejkfalvi – id. Mózes és Pekri Zsófia I. Előbb Csolnokasi Györgyné, aztán sárosi Bán(fi) Sámuelné. – 452

Zeyk Mózes, zejkfalvi, mh. 1758 – László és Baló Mária f. Fehér vm. főispánja. Első felesége Pekri Zsófia, második Barcsai Ágnes, harmadik Horváth Krisztina. – 452

--né: Pekri Zsófia.

Zeyk Mózes, zejkfalvi, ifj., mh. 1778 – id. Mózes és Pekri Zsófia f. Hunyad vm.-i birtokos. Első felesége Bánffi Éva, tőle elválva Henter Borbálát vette feleségül. – 454

--né: Bánffi Éva.

Žerotin, Dietericus – morvai nemes. 1627-ben, politikai menekülteként került Erdélybe. Bethlen Gábor előbb Katalin főlovászmesterévé tette, utóbb azonban eltávolította az udvarból. Žerotin ekkor a Perényi család Ugocsa és Szatmár megyei birtokára ment, de később innen is távoznia kellett. – 518–519

Zilahi Pál, 1700k.–1755 – Marosvásárhelyen tanult, itt 1724-ben senior. 1726-ban a franekeri egyetem hallgatója. Hazatérve lozsbádi ref. lelkész; 1738-tól a hunyadi egyházmegye esperese. – 365

Zilahi Sebes András, mh. 1719 – tanulmányait Zilahon, 1690-ben Kolozsvárt, 1698-ban Franekerben folytatta. Hazatérve Bánffi György gubernátor udvari papja. 1711-től a kolozsvári, 1714-től a Gyulafehérvárra került sárospataki kollégium tanára, 1716-ban az iskolával együtt távozott Marosvásárhelyre. Filozófiát és nyelveket tanított. Borosnyai Lukács János veje. – 426, 427

Zoltán József, 1712–1763 – Pál nemességet nyert kereskedő és Lévai Anna f. Kolozsvárt, majd 1741-től külföldön tanult. Megfordult Halléban, Utrechtben, Leidenben. Orvosi oklevelet szerzett. 1746-ban tért haza. Hunyad és Fehér vm.-ben, 1760-tól Kolozsvárt működött. Magyarra fordította Fénelon *Télémaque*-jét (1753), és megkezdte olaszból a *Pancsatantra* átdolgozását. – 310

Zólyomi Dávid, albisi, 1600k.–1649 – Miklós és Daróczi Zsófia f., Bethlen István gubernátor veje. Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a székelység főgenerálisa, Háromszék főkapitánya, Kolozs vm. főispánja. I. Rákóczi György fejedelemmé tételében nagy szerepe volt; később azonban hűtlenséggel vádolva elítélték. Kővári fogságában halt meg. – 520, 521, 524–525, 526, 529, 539

Zorger Gergely – I. Sorger Gergely.

Zuthmat – leideni diák. – 228

Zsana – kerítőnő. – 403

Zsigmond, III. (Wasa), 1566–1632 – Wasa János és Jagello Katalin f., I. (Öreg) Zsigmond unokája. A svéd Wasa-ház tagja, 1587-től lengyel király, a 16. sz. végéig svéd király is. Az evangélikus többségű Svédország trónjáról buzdó, az ellenreformációt pártoló katolikusága miatt kellett lemondania. Előbb Livónia, majd Oroszország ellen viselt háborúkat, s támogatta az orosz trónt követelő két Ál-Dimitrijt. Ő tette királyi székhelyévé Varsót. – 508, 512, 531

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Hermányi Dienes József műveiben előforduló rövidítések

dnr.	denarii
etc.	et caetera
flr.	floreni
N.B.	Nota bene
p.o.	példának okáért
s.a.t.	s a többi
t.i.	tudniillik
u.m.	úgymint

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések

átv.	átvitt értelemben
Beszt. Szj.	Besztercei Szójegyzék
durv.	durva
e.	előtt
Egyht	Egyháztörténet
EMSZ	Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. 1-4. Bukarest 1976-1984.
ErdMúz	Erdélyi Múzeum
ErdProtKözl	Erdélyi Protestáns Közlöny
Ethn	Ethnographia
ev.	evangélikus
f.	fia
gk.	görögkeleti
gör.	görög
jav.	javítás
k.	körül
kat.	katolikus
l.	leánya
lat.	latin
m.	megye
más.h.	másolási hiba
mh.	meghalt
MHH	Monumenta Hungariae Historica
MKSz	Magyar Könyvszemle
MNy	Magyar Nyelv
MNyv	Magyar Nyelvőr
ném.	német
nép.	népies, népnyelvi
NyItudK	Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
nyj.	nyelvjárási
NYTSZ	Nyelvtörténeti Szótár. 1-3. Bp. 1890-1893.
ProtEgyIskL	Protestáns Egyházi és Iskolai Lap
ProtKözl	Protestáns Közlöny
ProtSzle	Protestáns Szemle
Ptüz	Páztortúz
R	Románia
ref.	református

rég.	régies
rom.	román
sz.	született
SZ	Szlovákia
Száz	Századok
TESZ	A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1-3. Bp. 1967-1976.
tör.	török
TT	Történeti Tár
TudGyűjt	Tudományos Gyűjtemény
u.	után
vm.	vármegye

PATYANA GENEOLOGIA JOSEPHI DIENES HERMÁNYI

Minden Elm, az édes Atyjany-é, nésthusatlanok leira
 felhobb nem mehetel Németországban, és zámolafában,
 hianem az Atyjanyal egy hio jgyzéstél, eadig 1768.

Francum ANTAL, IMRE.
 ennel fia
 IMRE DIENES.
 ennel fia

DIENES ANDRAS. PAL. ISTVAN. és DIENES BENEDIK
 Andrasnak fia: Pálnak fia: ennel fia: Benedeknek fia
 DIENES MÁTYÁS. DIENES MIKLÓS. JÁNOS. MÁTYÁS. DIENES PÉTER.
 Mátyásnak fia: Miklósnak fia: ennel fia: ennel fia:
 DIENES ISTVAN. DIENES GERGELY. DIENES PÉTER.
 Istvának fia: ennel fia: ennel fia: ennel fia:

DIENES JÁNOS. ki
 a sz. Simoni Pátról
 fozak dicshatle vala:
 mon keddi a hírfő Pl.
 hány: Hiscade Calvinista
 Atyfi, hogy mi hírlébb
 élene atyál mire őti hi-
 zar Poggaitel? Monda ezek
 a Bányán: Nem hiszen ki-
 lomban, hanem ha atyjany-
 toba magam csak mind
 egy-különben s.o. s

JÁNOSnak fia:
 DIENES ISTVÁN. ki
 a sz. Péter és Pál
 s. o. s

JOSIF és JOSIFnak
 x. h. magb. DIENES JOSIFnak
 rában mag. hely. fia:
 JOSIF. PÉTER. és de-
 ficiálta gyeen kéjeltén:
 Leánya: DIENES ANNA
 ki szentdör locátan
 hite - mag. Modit. lei-
 tye: DIENES RAKEL.
 DIENES RAKEL Ma-
 riá János Zilahi Pátról
 Rakelnek fia:

MÓHAI JOSIF: JÁNOSnak fia:
 és Samuel:
 János és Samuel mag. hely.
 1760. ban Zilahi

Hermányi Dienes József családfája az Emlékiratban

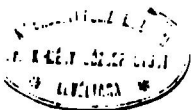
a mire kére az Isten Isten a Pöste-
ritas kedvéért, ha az Isten a maga életét
kezében, s a melletti elhatározásával az Isten-
sége. 'neregyeset véltajafolat Nem len-
ne tapasztalva munda 'Igy isbeton' az Isten
bogy talán meg ulaj elide is belbeton, s
meg köpönne' a Pöstent.

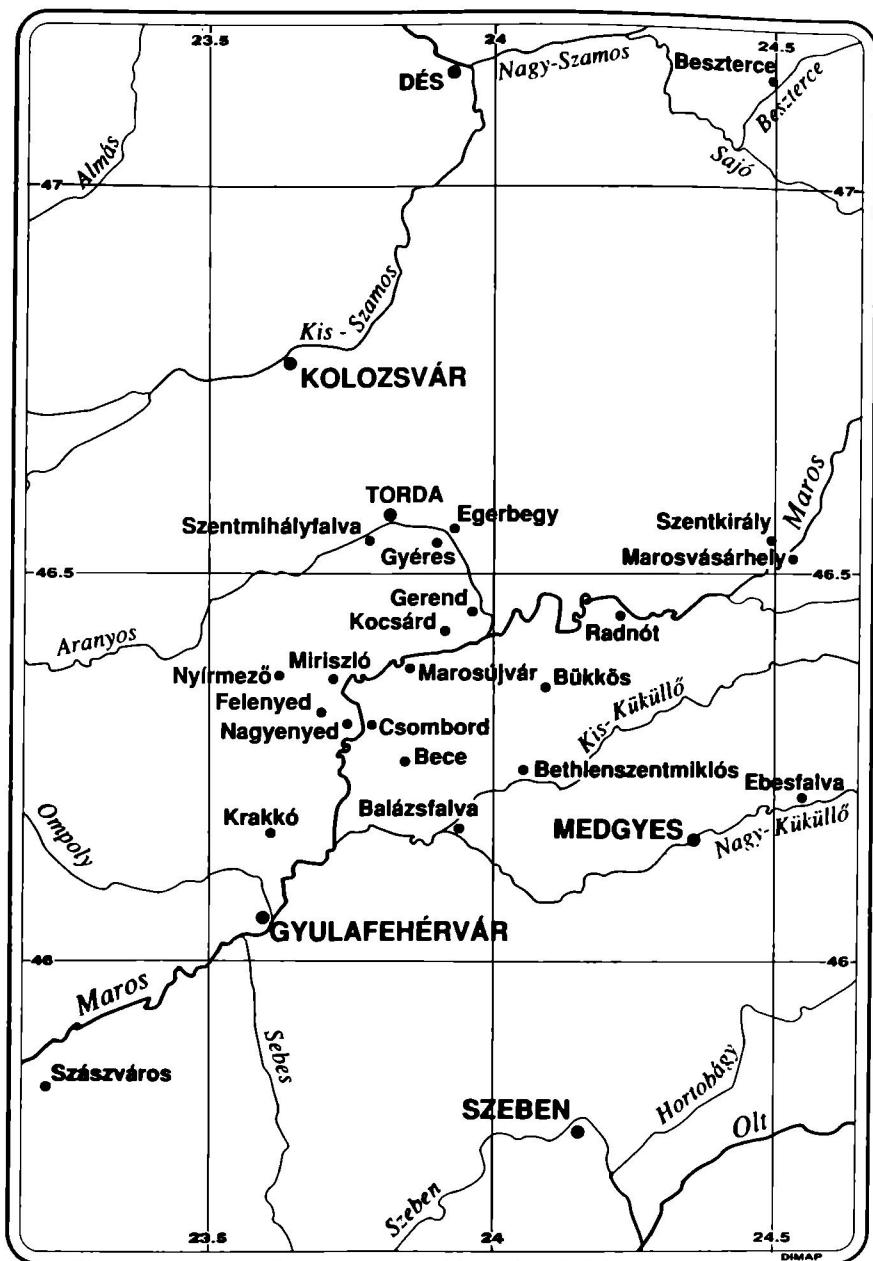
Köppas ser' elefensöl hiveten az Isten
Istennek Istenes Lombiféléibe ajálra'
mardal.

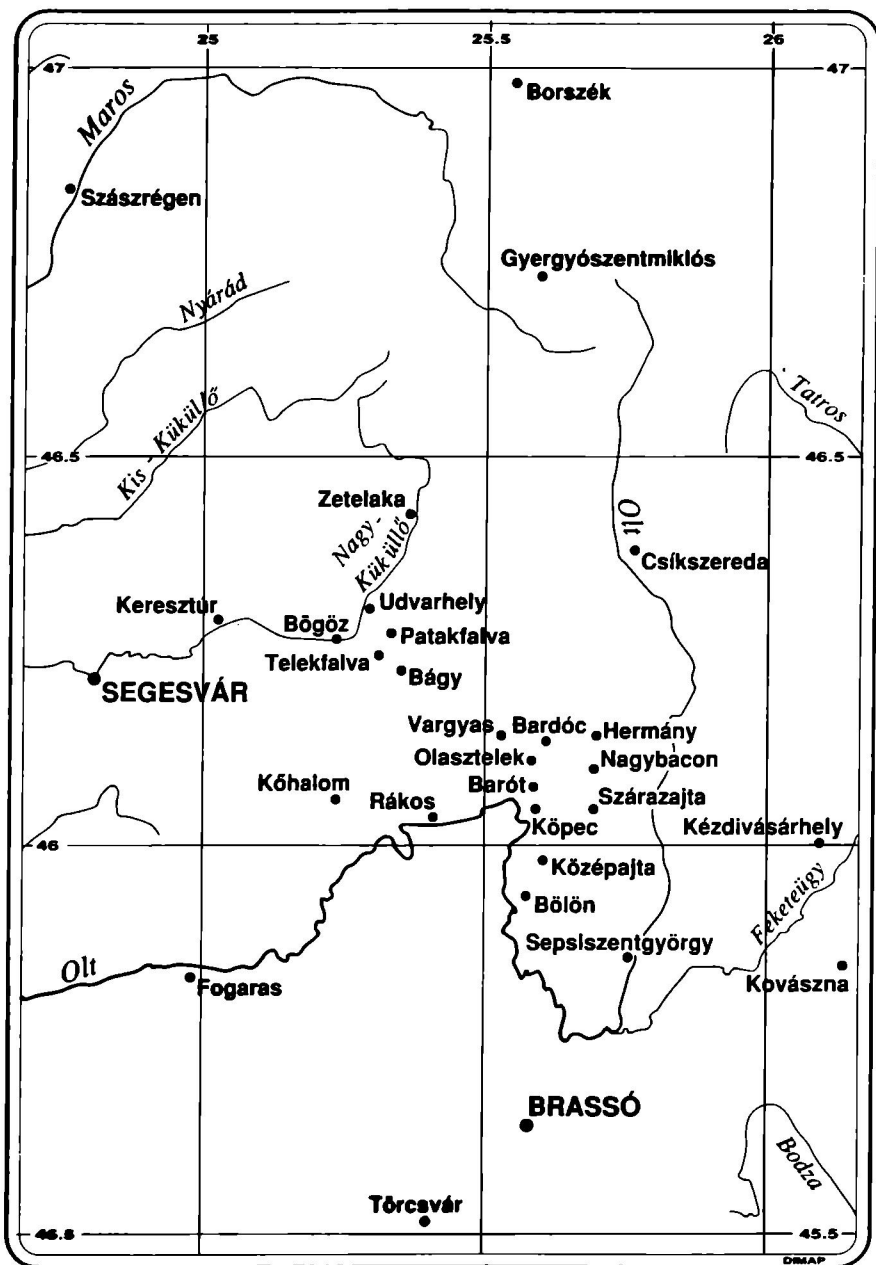
I. I. I.

Hemj 21. Febr
1746

mindenki alapas
Ist. blyaja
Bod Péter mla







A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Sebes Katalin
A borító- és kötéstervezés: Illés Judit munkája
Szedte és tördelte: Balassi Kiadó
A nyomdai munkálatokat a VITA Kft. végezte

A sorozat további köteteiből

BETHLEN MIKLÓS LEVELEI
(1657–1698)

Két kötetben

Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a tárgyi
jegyzeteket írta

JANKOVICS JÓZSEF

792 + 699 oldal, 6 képmelléklet,
kötve 246 Ft

EGY ERDÉLYI GRÓF
A FELVILÁGOSULT
EURÓPÁBAN

(Teleki József utazásai 1759–1761)

Sajtó alá rendezte, a bevezető
tanulmányt és a mutatót a magyarázó
jegyzetekkel írta

TOLNAI GÁBOR

397 oldal, 30 ábra, kötve 65 Ft

FALUDI FERENC PRÓZAI
MŰVEI

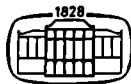
Sajtó alá rendezte, a magyar nyelvű
szövegeket gondozta, a hozzájuk
tartozó jegyzeteket, a név- és
szómagyarázatokat készítette

VÖRÖS IMRE

A latin nyelvű szövegeket gondozta,
a hozzájuk tartozó jegyzeteket,
névmagyarázatokat készítette

URAY PIROSKA

1171 oldal, 11 ábra, kötve 490 Ft



AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 480,- Ft